**Estudi biogràfic i literari
d'Artur Perucho Badia
Comunicació i societat
en la primera meitat del segle XX**

Josep M. Palomero Almela

Tesi doctoral

Director: Dr. Lluís B. Meseguer Pallarés

Octubre 2015

Volum I

Estudi biogràfic i textual

Índex

Volum I Estudi biogràfic i textual

1. Preliminars

Plantejament del treball.....	15
Artur Perucho i Badia: resum biogràfic.....	17
Estat de la qüestió. Informacions prèvies de crítica sobre l'autor.....	23
Correspondència.....	33
Classificació temàtica dels articles de Perucho fins a 1939.....	33
Fonts i recursos.....	35
Hemeroteques i biblioteques.....	36
Col·laboracions en la recerca i agraïments.....	36
Sigles i abreviatures.....	41

2. Infantesa, adolescència i primera joventut (1902-1927)

Resum.....	43
Primers anys i estudis d'Artur Perucho.....	43
Família paterna.....	47
Família materna.....	51
Escriptor i conferenciant precoç.....	51
Articulista entre 1918 i 1927.....	54
<i>El Progreso</i> i <i>El Demócrata</i>	54
<i>El Pueblo</i>	55
Articles.....	55
1. EXPERIÈNCIES.....	55
1.1. Referències personals.....	55
2. LOCALISME.....	56
2.1. Xàtiva.....	56
2.4. Madrid.....	56
3. EL CACIQUISME.....	56
3.1. Les ciutats espanyoles.....	56
3.2. L'endarreriment del camp.....	56
3.3. La terra. El caciquisme.....	57
3.4. Treballadors agrícoles sense consciència de classe.....	58
3.6. La reforma agrària.....	58
4. LA UNIVERSITAT, EL DRET.....	59
4.1. L'ensenyament.....	59
4.2. Millorar la cultura (dels joves).....	59
4.3. La universitat.....	59
4.4. Justícia i Dret.....	61
5. VALENCIANISME I CATALANISME.....	62
5.1. Polèmica sobre el valencianisme.....	62
5.4. Foment del patriotisme (valencià, català).....	67
6. POLÍTICA.....	68
6.1. Política d'Espanya.....	68
6.2. Dictadura de Primo de Rivera.....	69
6.4. Política valenciana.....	69

7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN.....	70
7.3. Societat de Nacions	70
8. EL CAPITALISME I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES.....	70
8.1. Contra el capitalisme.....	70
8.2. El capitalisme, causant de la Gran Guerra.....	71
8.3. Contra el feixisme	71
8.4. Comunisme i feixisme	72
9. EL PERIODISME.....	72
9.1. Els diaris, la premsa.....	72
10. LITERATURA.....	72
10.1. Autors i obres originals en castellà	73
10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà.....	75
Divulgador de l'obra de Pirandello.....	75
Divulgador d'altres autors	79
10.3. Autors i obres originals en català.....	79
10.4. Obres i autors estrangers publicats en català.....	81
10.5. Les traduccions	82
10.6. El teatre	83
11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA	86
11.1. Sobre música.....	86
Crític musical	86
13. PERSONES	87
Biografia de Julio Senador Gómez.....	93
14. DIVERSOS.....	95
Conclusions.....	96

3. Joventut i valencianisme: contra la Dictadura de Primo de Rivera (1-01-1928 / 31-01-1929)

Resum.....	99
De Madrid a Barcelona	99
<i>Taula de Lletres Valencianes</i>	101
<i>La Gaceta Literaria</i>	104
Articles.....	105
4. LA UNIVERSITAT, EL DRET	105
4.4. Justícia i Dret.....	105
5. VALENCIANISME I CATALANISME.....	105
5.3. València i Catalunya	105
5.4. Foment del patriotisme (valencià, català).....	106
6. POLÍTICA.....	107
6.5. Política de Catalunya	107
10. LITERATURA	107
10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà.....	107
10.3. Autors i obres originals en català.....	108
10.4. Obres i autors estrangers publicats en català.....	110
10.6. El teatre	111
11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA	111
11.1. Sobre música.....	111
11.2. Sobre art.....	112
11.4. Sobre literatura.....	112
Periodista en diversos mitjans de Catalunya.....	113

<i>La Nostra Terra</i>	116
<i>La Nova Revista</i>	117
<i>Joia</i>	118
<i>La Publicitat</i>	118
Articles.....	119
4. LA UNIVERSITAT, EL DRET	119
4.4. Justícia i Dret.....	119
9. EL PERIODISME.....	119
9.1. Els diaris, la premsa.....	119
10. LITERATURA.....	120
10.3. Autors i obres originals en català.....	120
10.6. El teatre	120
10.7. Superar la diglòssia. Normativització lingüística. La llengua literària.....	121
11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA	121
11.4. Sobre literatura.....	121
Conclusions.....	122

4. Experiències europees (2-02-1929 / 14-04-1931)

Resum.....	123
Corresponsal a París de <i>Diario de Barcelona</i>	124
Articles.....	124
1. EXPERIÈNCIES.....	124
1.3. París.....	124
13. PERSONES	125
Col·laborador de Joan Estelrich	125
Relacions amb Cambó.....	126
1. EXPERIÈNCIES.....	130
1.4. Ginebra	130
7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN.....	131
7.3. Societat de Nacions. Congrés de Minories Nacionals	131
En el Congrés de les Minories Nacionals de Ginebra.....	133
El frustrat viatge a Moscou.....	137
La <i>Història de València</i>	138
Lector a la Universitat de Marburg.....	139
1. EXPERIÈNCIES.....	140
1.5. Marburg.....	140
1.2. Impressions de viatges.....	141
Regrés a Barcelona	143
Perucho, republicà federal.....	144
Periodista en diversos mitjans valencians i catalans.....	146
Articles.....	147
1. EXPERIÈNCIES.....	147
1.1. Referències personals	147
4. LA UNIVERSITAT, EL DRET	147
4.3. La universitat.....	148
4.4. Justícia i Dret.....	149
5. VALENCIANISME I CATALANISME.....	149
5.3. València i Catalunya	150
6. POLÍTICA.....	150

6.2. Dictadura de Primo de Rivera.....	150
6.3. Segona República.....	150
7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN.....	151
7.2. Política d'Europa: Alemanya i altres.....	151
Europa.....	151
França.....	151
Alemanya.....	152
Antijueu.....	157
Resta d'Europa.....	157
7.4. Soviets. L'URSS.....	157
7.5. Política mundial.....	158
9. EL PERIODISME.....	159
9.1. Els diaris, la premsa.....	159
9.2. El periodisme.....	159
10. LITERATURA.....	160
10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà.....	160
10.3. Autors i obres originals en català.....	160
10.4. Obres i autors estrangers publicats en català.....	161
10.6. El teatre.....	161
10.7. Superar la diglòssia. Normativització lingüística. La llengua literària.....	161
10.9. Crisi del llibre català.....	162
11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA.....	163
11.1. Sobre música.....	163
11.3. Sobre cine.....	163
13. PERSONES.....	164
14. DIVERSOS.....	165
<i>Catalunya sota la Dictadura.....</i>	<i>166</i>
I El cop d'Estat.....	168
II Els catalanistes davant la Dictadura.....	169
III Substitució i dissolució de la Mancomunitat.....	169
IV El "cas" de la Universitat Nova de Barcelona.....	169
V Persecució de la llengua catalana.....	170
VI L'agressió contra el Col·legi d'Advocats.....	171
VII La política internacional.....	172
VIII El plet català a la S. D. N. i als Congressos de Minories Nacionals.....	173
IX El plet català davant l'Assemblea Nacional Consultiva.....	174
X L'ordre públic.....	174
XI La Dictadura és un mal negoci.....	176
Enunciats irònics.....	177
Conclusions.....	179

5. La construcció de la República (15-04-1931 / 18-07-1936)

Resum.....	181
En el Ministeri d'Economia Nacional amb Nicolau, i en el d'Hisenda amb Carner.....	182
Candidat per Castelló a les eleccions constituents de juny de 1931.....	184
Autor de narracions, obres teatrals, monografies i biografies.....	186
Lucienne Gache.....	189
Periodista en diversos mitjans.....	191

Articles.....	191
1. EXPERIÈNCIES.....	191
1.1. Referències personals	191
3. EL CACIQUISME.....	192
3.5. Clericalisme, anticlericalisme.....	192
3.6. La reforma agrària.....	192
5. VALENCIANISME I CATALANISME.....	192
5.3. València i Catalunya	192
6. POLÍTICA.....	193
6.1. Política d'Espanya.....	193
6.3. Segona República.....	194
En contra del règim dinàstic.....	194
En defensa de la República.....	195
La qüestió religiosa.....	196
Per una República de treballadors.....	196
Les reformes de la República	196
6.4. Política valenciana	198
6.5. Política de Catalunya	199
7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN.....	202
7.1. Política exterior d'Espanya.....	202
7.2. Política d'Europa: Alemanya i altres.....	202
Alemanya.....	202
Itàlia	204
Europa.....	205
Els Balcans.....	206
Àustria.....	206
França.....	206
Gran Bretanya.....	206
7.3. Societat de Nacions. Congrés de Minories Nacionals	206
7.5. Política mundial	207
8. EL CAPITALISME I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES.....	208
8.1. Contra el capitalisme.....	208
8.2. El capitalisme, causant de la (Gran) Guerra	208
8.3. Contra el feixisme	209
8.6. Contra l'anarquisme i els trotskisme	210
9. EL PERIODISME.....	211
9.2. El periodisme	211
10. LITERATURA.....	212
10.1. Autors i obres originals en castellà	212
10.6. El teatre	212
12. REVOLUCIÓ I GUERRA	212
12.1. La revolució pendent.....	212
13. PERSONES.....	213
14. DIVERSOS.....	214
“Cataluña bajo la Dictadura” (1931).....	217
To irònic i pamfletari	220
Propensió a la caricatura.....	221
<i>Les formes de govern</i>	<i>223</i>
<i>Resum de literatura russa</i>	<i>226</i>
Conclusions.....	238

6. La guerra civil espanyola (1936-1939)

Resum.....	231
Periodista de guerra	231
Director de <i>Mirador</i>	233
Articles.....	236
Els Fets de Maig de 1937 i <i>Espionaje en España</i>	246
Periodista de Film Popular.....	250
Produccions de Film Popular arxivades en la Filmoteca de Catalunya en què participà Perucho	254
Director de <i>Treball</i> , òrgan del PSUC	256
Articles.....	258
Periodista en altres diaris partidistes	260
<i>Moments</i>	260
<i>Estampa</i>	261
<i>Verdad</i>	261
<i>Frente Rojo</i>	262
Conclusions.....	265

7. L'exili

Resum.....	267
Perpinyà, París, Mèxic.....	267
A bord del <i>Flandre</i>	268
Primeres impressions de la societat mexicana	269
“Sorpresa y alegría de México”	270
Lucienne arriba a Mèxic	272
Max Rojas Proenza.....	272
Conclusions.....	275

8. Periodista a Ciudad de México (1939-1956)

Resum.....	277
La tertúlia d’“El Aquelarre”	277
Abandó del PCE.....	277
Una firma de referència en el periodisme mexicà	279
<i>Elementos de Derecho Internacional americano</i>	280
En les emissores de ràdio XEC i XEB	283
Investigador de la cultura mexicana.....	284
Crític cinematogràfic.....	284
Crític discogràfic.....	287
Nova família mexicana.....	290
Malaltia i mort.....	290
Conclusions.....	292

Volum II Estudi literari

9. Perucho, poeta	7
<i>La poesia valenciana en 1930</i>	9
Anàlisi dels poemes	12
Prosa poètica	25
10. Perucho, periodista	29
Evolució com a periodista	29
Estil periodístic	29
1. Primera persona del singular	29
2. Referències concretes de qüestions personals	30
3. Plural inclusiu	33
4. Apel·lacions al lector	33
5. Discurs modalitzat	34
6. Exclamacions	34
7. Paraules entre cometes	35
8. Interrogació	36
9. Interrogació com a recurs pedagògic	37
10. Asseveracions de certesa	37
11. Frases curtes construïdes de manera directa	38
12. Repeticions anafòriques	38
13. Amplificació	40
14. Acumulació enumerativa	40
15. Metàfora	40
16. Paradoxa	41
17. Polifonia	41
18. Professionalitat	42
19. Erudició, enciclopedisme	43
20. Ironia	44
21. Humor	46
22. Caricatura i paròdia	47
23. Narració	48
24. Descripcions	48
25. Prosa poètica	49
11. Perucho, novel·lista	51
<i>Ícar o la impotència</i>	51
Referències de l'autor	51
Crítiques i ressenyes	53
Tema	58
Argument	58
Tristany, el protagonista	61
El nom de Tristany	62
El mite d'Ícar	63
Ícar, antagonista de Tristany	65
Les tres Gràcies	66
Lutgarda	66
Marcelle	66
Margueritte	67
Comentaris de Tristany sobre les dones	70

Comentaris d'altres personatges masculins sobre les dones	70
Causes de la fogositat de Tristany.....	72
Situacions que estimulen la sexualitat de Tristany.....	72
Altres personatges	74
El narrador	75
Monòleg interior	76
Concomitàncies entre Dujardin i Perucho	76
Argument de <i>Les Lauriers sont coupés</i>	77
Paral·lelismes entre l'obra de Perucho i la de Dujardin	78
Projecció de les experiències reals de Perucho en les aventures de Tristany	83
París, ciutat iniciàtica	84
Residència a París. Localitzacions.....	85
Microespais de París i vida quotidiana	87
Vigilància policial	88
Estudis universitaris.....	89
Vetlades musicals a cals Bérard	89
Cinéma Studio 28: <i>Un chien andalou</i>	91
Action Française	91
Tristany, ateu i comunista.....	92
Lenin, Trotski i Stalin.....	94
Tristany, <i>enfant terrible</i> de la música.....	94
El jazz.....	97
El cabaret i el music-hall	98
El tango.....	98
Un matrimoni feliç.....	99
Renan.....	99
Estructura	100
L'espai	101
La plaça de la Concorde.....	101
El Magic City i el Coliseum.....	101
El Trocadero	102
El Basar de l'Hôtel de Ville	102
El Louvre.....	103
La torre Eiffel	103
El Barri Llatí, el Jardí de Luxembourg.....	103
Les Halles.....	103
El Sena	104
El metro	104
La circulació	104
L'estació de l'any, l'oratge.....	105
Altres espais i ambients al marge de París.....	105
Mencions de València	106
Mencions de Barcelona	106
El temps de la narració	106
Analepsis	106
Prolepsis.....	107
Repeticions.....	107
Encastrat	111
Digressions.....	115
Estudi de la llengua d'Ícar o la impotència	119
Aspectes estilístics	121

Paraules i expressions literàries.....	121
Adjectiu qualificatiu anteposat al nom.....	123
Metàfores, comparacions i altres expressions estètiques	124
Lèxic avantguardista i modern	128
Estrangerismes	129
Signes de puntuació	129
Accentuació gràfica	130
Dièresis	135
Apòstrofs	135
Contraccions	136
Guionet.....	136
Punt volat, geminacions.....	136
Observacions ortogràfiques en les vocals.....	137
Observacions ortogràfiques en les consonants	138
Morfologia flexiva i sintaxi.....	140
Valencianismes	150
Catalanismes	152
Castellanismes	154
Errades tipogràfiques	155
12. Altres narracions	157
<i>Matrimonio feliz</i>	157
Argument.....	157
Referències personals	158
Personatges	159
Humorisme.....	160
Digressions.....	160
“Regalo de bodas”	162
Argument.....	162
Referències personals	163
Concomitàncies de <i>Regalo de bodas</i> amb <i>Ícar o la impotència</i>	164
Localitzacions.....	165
Personatges	166
Context urbà.....	167
Il·lustracions.....	169
“La carta que no escribió nadie”	170
13. Perucho, traductor	175
Traductor d’ <i>Ícar o la impotència</i>	175
Conclusió.....	183
Traductor de Pirandello i de Txèkhov	184
Traductor i autor de textos doctrinaris.....	186
Prologuista de <i>Tchapaïef, El guerrillero rojo</i> , de Dmitrij Andrejevič Furmanov.....	186
En el camp de asesinos de <i>Dachau</i> , de Hans Beimler (<i>Cuatro semanas en poder de los bandidos pardos</i>) (amb Lucienne Gache)	188
Autor de <i>La vida heroica de Hans Beimler</i>	190
¿ <i>Qué es un Soviet?</i> , de Marcel Koch (amb Lucienne Gache).....	194
<i>La cuestión de la vivienda</i> , de Friedrich Engels (amb Lucienne Gache).....	196
<i>Lenin</i> , de Iosif Vissarionovich Stalin (amb Lucienne Gache).....	199

14. L'home dels projectes	201
Projectes frustrats d'obres pròpies	201
Projectes frustrats de traduccions	208
15. Conclusions generals	215
16. Documents personals i àlbum fotogràfic	225
Bibliografia	
1. Bibliografia utilitzada de l'autor	247
1.1. Obres	247
1.2. Col·laboracions i articles periodístics	247
2. Bibliografia citada	271
3. Bibliografia consultada sobre l'autor, altres autors i la literatura de l'època	278

Volum III Correspondència

Correspondència	11
138 cartes escrites per Artur Perucho	11
Localitzacions	12
26 cartes rebudes per Artur Perucho	12
Localitzacions	12
24 cartes d'altres corresponents en què es menciona Perucho	13
Característiques i evolució de la correspondència	13
Criteris d'edició	20
Cartes	21-294

Cuando aventé mi pistola antes de cruzar la frontera francesa, ayer 9 de febrero de 1939, recordé que no había cumplido treinta y nueve años y que mis primeras batallas políticas se remontaban a más de veinte años atrás. Enfermo, herido, en estos novecientos días de guerra lo di todo. Como ustedes, camaradas, estoy cansado, pero no vencido; a mi lado tengo una mujer valiente, fuerte: recomenzaré, en otra parte del mundo, con otras tareas.

Elena Poniatowska: *Tinísima*

Somos de tiempo. Soledad y tiempo
nos vuelven sombra y nada.

Leopoldo de Luís: "Tránsito"

Voy a buscar mi sombra entre la sombra,
porque mordí sin tiempo un corazón de niebla,
y lo bronco,
lo verdaderamente animal que me sostiene
está dolido.

Max Rojas: "El turno del aullante"

1. Preliminars

Plantejament del treball

Artur Perucho i Badia és un dels escriptors i periodistes valencians de la generació de la República més oblidats. La major part de les notes biogràfiques que s'han escrit sobre ell són imprecises i finalitzen, en general, quan el situen a l'exili. No només es desconeix, per tant, quina vida va fer a Mèxic, sinó que tampoc no s'han inventariat exhaustivament ni s'han examinat a fons les seues publicacions anteriors a 1939.

Amb aquest treball m'he proposat:

- (i) reunir la major part dels seus articles, tant els publicats a Espanya en castellà i en català, com els publicats a Mèxic;
- (ii) recopilar les cartes escrites per ell a diversos corresponents, les quals s'han conservat en diferents arxius i biblioteques;
- (iii) exhumar i ordenar la seua obra literària.

Amb l'objectiu de:

- (a) reconstruir la seua biografia amb dades personals fins ara desconegudes;
- (b) explicar la seua evolució ideològica en relació a la política i la societat valenciana, catalana, espanyola i europea, anteriors a 1939;
- (c) obtenir informacions noves i rellevants sobre personalitats polítiques, literàries i comunicatives de la primera meitat del segle XX;
- (d) organitzar els seus articles i classificar el conjunt d'assumptes de què es va ocupar;
- (e) explicar la seua posició com a periodista davant de diversos fets rellevants;
- (f) analitzar la seua obra literària;
- (g) examinar les seues aportacions com a traductor i com a divulgador d'autors i d'obres literàries;
- (h) concretar quin paper va exercir en el periodisme de Mèxic.

El treball es distribueix en tres volums. El primer, dedicat a l'estudi biogràfic i textual, a partir d'un primer capítol d'informacions preliminars (c. 1), l'he organitzat en huit capítols que corresponen a les etapes biogràfiques de Perucho, en els quals he analitzat les seues principals col·laboracions periodístiques (546 publicades a Espanya i 370 a Mèxic), així com els llibres que va publicar en cada etapa, amb referències a la seua evolució ideològica i amb unes conclusions per a cada apartat (c. 2-8).

El segon és un estudi literari que consta de cinc capítols, en els quals he fet una anàlisi estilística de la seua producció com a poeta (c. 9), com a periodista (c. 10) i com a novel·lista (c. 11, l'apartat més extens, en què he inclòs un estudi de la novel·la *Ícar o la impotència*). En el capítol següent (c. 12) he estudiat les altres tres narracions de Perucho: *Matrimonio feliz*, "Regalo de bodas" i "La carta que no escribió nadie".

Seguidament (c. 13) he exposat les seues aportacions com a traductor, tant de textos doctrinaris com d'obres literàries, i he analitzat la traducció de la seua novel·la *Ícar o la impotència*. A continuació (c. 14) he enumerat els projectes frustrats d'obres pròpies i de traduccions i finalment he plantejat les conclusions generals del treball (c. 15).

En la secció següent he incorporat una selecció de diversos documents personals, gràfics i fotogràfics relacionats amb Perucho. En l'última secció he indicat la bibliografia utilitzada de l'autor, en què, en el primer apartat, he distribuït les obres i els articles. En el segon he indicat la bibliografia que he consultat sobre l'autor, altres autors i la literatura de l'època.

En el tercer volum figura la correspondència que m'ha sigut possible localitzar (188 documents), tant les cartes escrites per Artur Perucho i les rebudes per ell, així com les d'altres corresponents en què se'l menciona, les quals he transcrit, editat i anotat.

Artur Perucho i Badia

Resum biogràfic

El periodista Artur Perucho i Badia (Borriana, 1902 – Mèxic DF, 1956), estudià Dret en la Universitat Literària de València –fou amic de Vicent Tomàs i Martí, Adolf Pizcueta i Francesc Almela i Vives, entre altres– i més tard en la Universitat Central, a Madrid, ciutat en què visqué al llarg de dos períodes distints, entre 1925-1927 i 1931-1936. Perucho sentí pel periodisme una vocació prematura, ja que a l'Institut Lluís Vives de València, on cursà el batxillerat, arribà a fundar una revista juvenil, *Apolo*.

Almenys des dels díhuit anys Perucho ja col·laborava en els setmanaris *El Progreso* i *El Demócrata*, ambdós de Xàtiva –d'on procedia la família paterna–, així com més esporàdicament en el diari *La Correspondencia de Valencia*, on va publicar una crítica musical als setze anys. Vivint encara a València, va publicar la biografia del notari regeneracionista Julio Senador Gómez en la col·lecció *Siluetas* (Madrid, Prensa Roja, octubre de 1923). Des de 1922 havia començat a col·laborar regularment en *El Pueblo* amb comentaris literaris, reflexions d'actualitat i evocacions diverses, que sorprenen per la qualitat de la prosa, l'agudeses dels judicis, la quantitat d'informació i la capacitat de crítica d'un jove de la seua edat, plenament convençut, a més, que calia combatre el caciquisme i la dictadura primoriverista des de tots els fronts. *El Pueblo* sempre fou el seu diari de capçalera, per damunt de qualsevol altre mitjà dels molts en què va col·laborar. De tant en tant també feia conferències arreu, en especial sobre temes culturals i polítics. Vivint a Madrid, el 1927 començà a col·laborar en *La Gaceta Literaria*.

Com a conseqüència de la mort inesperada de son pare (maig de 1927), Perucho es veié forçat a guanyar-se la vida i a tutelar sa mare i sa germana, per la qual cosa, a fi d'obrir-se camí com a periodista, la família es traslladà a Barcelona on, amb interrupcions, visqué al llarg de dos períodes, entre 1927-1931 i 1936-1939.

A Barcelona fou ben acollit en els cercles polítics i literaris, desenvolupà una gran activitat i s'implicà en tota classe de projectes. I tant ací com a València, on es desplaçava de tant en tant, les seues opinions es tenien en molta consideració. Sempre féu de pont entre catalans i valencians, com es desprén de les seues col·laboracions en *Taula de lletres valencianes*. Aleshores començà a publicar en *La Nostra Terra*, *La Nova Revista*, *Joia*, *La Publicitat*, *D'Ací i d'Allà*, *Diario de Barcelona*, així com en *Acció Valenciana*, *Avant* i *El Camí*. També envià alguna col·laboració al *Mercurio* de Xile i a la *Revista de América* de Buenos Aires.

A Barcelona constituí una formidable xarxa de relacions personals. No només s'hi relacionà amb els valencians Miquel Duran i Tortajada i Ernest Martínez Ferrando – ambdós residents aleshores a la ciutat comtal –, sinó també amb Josep Maria de Casacuberta (fundador de l'Editorial Barcino, 1924), Antoni Rovira i Virgili (fundador de la *Revista de Catalunya*, 1924, i director de *La Publicitat*), Carles Capdevila (segon director de *La Publicitat*), Josep Maria Batista i Roca (introduïdor de l'escoltisme a Catalunya, 1927), Domènec Pallerola i Munné ('Domènec de Bellmunt', publicista), Joan Puig i Ferreter (director literari de la Biblioteca *A Tot Vent* de Proa, editorial fundada el 1928), Ramon d'Alós-Moner (professor de l'Escola de Bibliotecàries i secretari general de l'IEC), Ricard Vinyes i Enric Lluelles –amb els quals preparà el projecte anomenat Teatre d'Orientació–, Carme Montoriol i Puig –amb qui es plantejà escriure conjuntament obres teatrals, etc.

A través de Joan Estelrich (membre destacat de la Lliga Regionalista, secretari de Cambó i director de la Fundació Bernat Metge, 1923) accedí a Pompeu Fabra i a Lluís Nicolau d'Olwer (erudit i polític, un dels creadors d'Acció Catalana, 1922, el qual s'exilià durant la dictadura de Primo de Rivera, s'establí a Ginebra i actuà prop de la Societat de Nacions en defensa de Catalunya). També s'introduí en el cercle de Carles Riba i Clementina Arderiu, on tractà els poetes Tomàs Garcés i Josep Maria López-Picó i l'impressor Antoni López Llausàs. Així mateix, mantingué amistat amb el mallorquí Francesc Vidal Burdils (creador de la revista mensual *La Nostra Terra*, 1928), amb Josep Maria Junoy (director de *La Nova Revista*) i Joan Baptista Solervicens (fundador amb Junoy del diari *El Matí*, 1929). Tampoc no va descuidar la correspondència, i s'escrigué freqüentment amb Francesc Almela i Vives, Ramon Xuriguera, Joan Estelrich, Josep Maria de Casacuberta, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Salvador i altres.

Pel febrer de 1929 Perucho obtingué la corresponsalia de París del *Diario de Barcelona* –apadrinat per Estelrich, el qual l'havia enviat allà com a promotor del projecte de la *Revue Catalane* i perquè gestionara satisfactòriament l'edició francesa de *Les Dictadures*, de Cambó–. Atengué aquesta corresponsalia sense deixar de publicar en altres mitjans (*El Pueblo*, *La Publicitat*), la qual cosa, probablement, fou la causa que el cessaren com a corresponsal al cap d'un any. A París emprengué o prosseguí diverses traduccions començades amb anterioritat, com la d'*Els tres al·lucinats* de Puig i Ferrer al castellà, o la de *Tales of Unrest*, de Josep Conrad al català, més altres projectes que acabarien igualment frustrats, com l'opuscle *Hores d'Europa. Tres diàlegs sobre l'ànima valenciana*.

Impressonat per l'experiència parisenc, Perucho escrigué allà la seua única novel·la, *Ícar o la impotència* (València, L'Estel, desembre de 1929), la més moderna d'un autor valencià de l'època, en què molts elements de la narració són autobiogràfics. També redactà a París la part fonamental de *Catalunya sota la dictadura* (Barcelona, Proa, octubre o novembre de 1930), assaig politicoperiodístic en què fa una anàlisi minuciosa dels efectes que la dictadura primoriverista causà en les institucions i en la societat catalana, especialment pel que respecta a la prohibició de l'ús de la llengua. Aleshores Perucho, que ideològicament provenia del republicanisme valencianista, es declarava republicà federal d'esquerres i catalanista convençut.

En qualitat de secretari d'Estelrich va assistir a les sessions del cinquè Congrés de les Minories Nacionals (Ginebra, 26-28 d'agost de 1929) i, com a periodista, formà part de la delegació catalana que assistí al sisé Congrés (Ginebra, 3-6 de setembre de 1930).

Pel febrer de 1930 havia regressat ja a Barcelona i, havent-se fet soci de l'Ateneu Barcelonès, projectava noves activitats polítiques i periodístiques a València, on se l'inclogué en l'antologia generacional *La poesia valenciana en 1930* (València, L'Estel, 1930). Aleshores el seu amic Vicente Llorens Castillo, aconsellat pel seu mestre Leo Spitzer, abandonava el lectorat d'espanyol a la Universitat de Marburg (1927-1928) per ocupar-ne un altre d'equivalent a la Universitat de Colònia (1929-1933), i li oferí la possibilitat que se'n fera càrrec. Així que l'abril de 1930 Perucho deixà de nou Barcelona per a instal·lar-se en aquella universitat alemanya.

Ací féu classes d'espanyol i de català com a Assistent der Spanischer Sprache vin Romanischer Seminar der Universität Marburg, i aprengué un alemany bàsic. Des de Marburg envià a *Taula de Lletres Valencianes* la seua última col·laboració ("Primeres impressions", núm. 33, juny de 1930) però, a canvi, començà a col·laborar en *Acció Valenciana*, *Avant*, *Mirador*, *La Rambla de Catalunya*, *La Rambla*, *Revista de*

Catalunya i Diari del Migdia, on demostrà les seues magnífiques dots com a analista de política internacional, una de les seues especialitats.

Havent finalitzat el curs a Marburg, el mes d'agost de 1930 s'instal·là de nou a París. Vivint a l'estranger, davant la possibilitat de canvis imminents en la política espanyola, decidí tornar a Barcelona, on començà una campanya entre escriptors i publicistes per a crear una Biblioteca d'Escriptors Independents, que finalment es constituí el 1933 amb el nom de Biblioteca Catalana d'Autors Independents. També es plantejà crear una Agència de col·laboracions per a setmanaris comarcals i donar conferències per a obtenir recursos, però se sentia molt atret per la política i pels estudis jurídics.

Fou a París on conegué Lucienne Gache, possiblement l'estiu de 1929 i, tot i que el març de 1931 es plantejava instal·lar-se de nou a la capital de França, la proclamació de la Segona República frustrà la possibilitat d'obrir a París una agència d'informació periodística amb corresponsals a Londres, Berlín i Ginebra que tenia projectat dirigir. Aleshores es traslladà a Madrid on, en ser nomenat ministre d'Economia Nacional en els dos primers governs de la República Lluís Nicolau d'Olwer, d'Acció Catalana, Perucho, que s'havia afiliat a aquesta formació política, fou designat secretari particular del subsecretari del mencionat ministeri, Josep Barbey i Prats, segurament com a responsable de l'oficina de premsa.

Lo cierto es que yo tengo particulares motivos para saber cómo son y como funcionan los ministerios españoles de hoy. El azar me puso en contacto directo con dos de los más importantes –en los que pasé un año largo, en puestos que me permitían otear toda la casa...

(AP: «En serio» “Una rectificación necesaria”, *El Pueblo*, 29-03-1935)

Convocades per al 28 de juny de 1931 les eleccions a Corts constituents –les quals aprovaren la Constitució de la República Espanyola el 9 de desembre de 1931–, Perucho fou un dels dotze candidats a diputat que es presentaren per la circumscripció de Castelló –d'on, en definitiva, era nadiu–, per la concentració d'esquerres dels republicans federalistes, però no obtingué l'acta de diputat, ja que aconseguí només 6.575 vots i quedà en últim lloc.

Uns mesos després, quan en el tercer govern de la República, Jaume Carner i Romeu, d'Esquerra Republicana de Catalunya, ocupà la cartera d'Hisenda, Perucho passà a dur-li la secretaria particular, lloc del que fou cessat al cap d'uns mesos com a conseqüència segurament d'un incident periodístic.

Aleshores es quedà a viure a Madrid –mentre sa mare i sa germana romanien a Barcelona– i perseverà en les seues publicacions polítiques i literàries. Tragué el llibre d'elements de Dret Polític *Les formes de govern* (Barcelona, Barcino, 1931), així com un resum en castellà de *Cataluña bajo la dictadura* (Madrid, Central de Ediciones y Publicaciones, 1932), el *Manual de literatura rusa* (Barcelona, Barcino, 1933), les narracions *Matrimonio feliz* (Madrid, El cuento nuevo, 15 de novembre de 1934) i “Regalo de bodas” (Madrid, *Lecturas*, junio de 1935). Entre els projectes frustrats o les obres perdudes escrigué una traducció al català de *La pau perpètua*, de Kant i alguna comèdia de títol indeterminat: podria tractar-se de *Sacrifici*, *La finestra oberta*, *L'home dintre la gàbia*, *El fantasma inútil*, *Pero no la enamora usted!*, *La verdadera tragedia de Fausto*, *Arte de amar*, *Estrella roja* o alguna altra. Entre altres projectes també es proposà escriure una altra novel·la titulada *La lluita darrera* i una biografia de Marcel·lí Domingo (que acabà el desembre de 1933, però que no s'arribà a publicar).

A pesar que al gener de 1932 encara no descartava tornar a París per a fer-se càrrec de la corresponsalia de *La Vanguardia*, romangué a Madrid treballant com a periodista en *El Imparcial* –del qual va arribar a ser subdirector, segons Hugh Thomas–, i publicà regularment en diversos diaris com *La Libertad*, *Luz*, *El Liberal* de Bilbao, *Heraldo* de Madrid i *El Luchador* de Alicante, sense abandonar les seues habituals col·laboracions en *El Pueblo*, *El Camí* i *Mirador*, o començant-ne d'altres, com en *El Mercantil Valenciano*.

Durant aquests anys mantingué una notable activitat i s'introduí en els cercles culturals madrilenys d'esquerres. El 9 d'agost de 1934, per exemple, pronuncià una conferència en l'Ateneo de Madrid titulada “La Prensa como instrumento para la guerra imperialista y el fascismo”. És probable que en l'Ateneo haguera entrat en contacte amb el professor Wenceslao Roces, amb qui havia de mantindre una col·laboració estreta en el futur, i que haguera evolucionat cap a posicions comunistes, potser influït també per la seua esposa Lucienne Gache, la qual coneixia bé l'espanyol, amb qui contragué matrimoni civil a Madrid el 23 de setembre de 1935.

Aleshores, sense abandonar el republicanisme federal d'esquerres i catalanista, Perucho s'identificà per complet amb l'ideal comunista, en especial com a conseqüència de la sublevació militar de juliol de 1936 i la subsegüent guerra civil. És molt probable que s'afiliara al PSUC d'ençà la constitució del partit el 23 de juliol de 1936. En qualsevol cas, el 9 d'octubre de 1936 el matrimoni ja s'havia instal·lat a Barcelona ja que, com a conseqüència de la incautació de *Mirador* pel PSUC, Perucho fou designat director d'aquest setmanari. Aquests anys, sense abandonar la seua relació amb *El Pueblo*, va conrear més intensament l'articulisme militant, i va publicar en *Moments*, *Estampa*, *Mundo Obrero*, *La Vanguardia*, *Verdad* i *Frente Rojo*, entre altres.

El febrer de 1937, en crear-se la productora i distribuïdora cinematogràfica de filiació comunista Film Popular, Perucho en fou un dels responsables, i va traduir, adaptar o doblar diferents pel·lícules i, a més, va escriure el guió de diversos reportatges.

El mes d'agost de 1937, en ser nomenat Pere Ardiaca responsable de Propaganda del Comissariat de l'Exèrcit de l'Est, Perucho el substituï en la direcció de *Treball*. L'òrgan dels comunistes de Catalunya, així com altres mitjans del PCE (*Verdad*, per exemple), havia difós el perill que representava el trotskisme per al triomf de la República, a qui acusava com a principal instigador de l'aventura dels Fets de Maig de 1937. La principal publicació propagandística exculpatòria de l'actuació comunista al respecte fou el llibre *Espionaje en España* (1938) que, firmat per un inexistent ‘Max Rieger’ i prologat per José Bergamín, es presentà com una traducció feta per Lucienne i Arturo Perucho. Es tractà d'una maniobra ordida pels comunistes a fi de documentar i demostrar que els dirigents del POUM eren agents del feixisme internacional i quintacolumnistes de Franco. De fet, el maig de 1937, sent director de *Mirador*, Perucho va redactar o va aprovar els editorials i les informacions que en diversos números es van publicar sobre els mencionats Fets de Maig, en què es justificava la repressió i les accions conduents a controlar la situació.

El fet que tant ell com Lucienne figuren com a “traductors” de *Espionaje en España*, s'explica pel propòsit de donar credibilitat al producte ja que, en els darrers anys, ambdós havien traduït algunes obres de caràcter marxista: *¿Qué es un Soviet?*, de Marcel Koch (1937), *En el campo de asesinos de Dachau*, de Hans Beimler (1937), *La cuestión de la vivienda*, de Friedrich Engels (1938), *Lenin*, de Iosif Vissarionovich

Stalin (193-?). A més, Perucho havia publicat en solitari la biografia de *Hans Beimler* (1937), amb un pròleg de Pere Ardiaca.

El juliol de 1938 va cessar com a director de *Treball* i, fins als darrers episodis de la guerra civil, s'incorporà al XII Cos de l'Exèrcit, on fou encarregat de premsa i, en tot cas, publicà diverses cròniques com a enviat especial al front del Segre, almenys en *Frente Rojo*, diari del Partit Comunista.

Després de la caiguda de Barcelona el 26 de gener de 1939, els primers dies de febrer Perucho passà la frontera del Pertús per tal de reunir-se amb Lucienne a París, cosa que va aconseguir el 17 de febrer de 1939 salvant totes les dificultats imaginables, després d'haver visitat sa mare, sa germana i la seua petita filla a Perpinyà, on vivien refugiades.

Perucho i Lucienne van passar sis setmanes junts a París, fins que el 3 d'abril anà sol al port de Saint-Nazaire, a la Bretanya, base de la Compagnie Générale Transatlantique, on el 4 d'abril va embarcar amb destinació a Mèxic en el *Flandre*, vapor que transportava sobretot persones compromeses contra el nazisme i, en especial, un nombrós grup de jueus polonesos. Els passatgers van desembarcar a Veracruz el 22 d'abril de 1939. Al cap de pocs dies va arribar en tren a Mèxic DF. Per a Perucho, que tenia 37 anys i covava esperances de tornar algun dia a Espanya, començava un exili definitiu.

Per altra banda, Lucienne, que s'havia traslladat de París a Perpinyà per a treballar en els nòlits d'evaquats pel SERE a Mèxic, el 27 de juliol de 1939 va arribar a Veracruz en el *Mexique*. Al poc d'haver-se reunit definitivament la parella, Lucienne es va quedar embarassada. Mentre la gestació prosperava, a través d'amics i camarades van trobar com sobreviure. Sembla ser que Perucho va començar a guanyar-se la vida com a professor d'espanyol en un centre de secundària, i que donà diverses conferències sobre temes tan diversos com la influència de la cultura jueva a Espanya, i d'altres sobre literatura o cinema.

El 4 de juny de 1940 Lucienne va donar a llum un xiquet a qui van anomenar Max – sembla que com a homenatge a Maksim Gorki, no a 'Max Rieger'—. Però, com a conseqüència del part, al cap de pocs dies, va morir de febres puerperals. El bebé fou adoptat per un matrimoni sense fills que el van criar com a pares adoptius i el van legitimar amb els seus cognoms. Es tracta del poeta Max Rojas Proenza, el qual va morir el passat 24 d'abril de 2015.

Aleshores va fer vida a banda dels cercles i ambients que freqüentaven els exiliats catalans i valencians. De fet, no va publicar cap article en les revistes catalanes de l'exili mexicà ni tampoc va col·laborar en les valencianes *Senyera* i *Mediterrani*. Ni tan sols es va donar d'alta com a soci de la Casa Regional Valenciana. No obstant això, es va aclimatar bé als ambients mexicans i fou bastant bastant crític amb les instàncies directives del PCE, actitud que li reportà l'expulsió del partit. Tot i que també es va allunyar del sector del nacionalisme catalanista del que provenia, en canvi es va mantindre en contacte amb grups d'exiliats espanyols d'expressió castellana i va dur una vida de bohèmia.

Però gràcies a la seua extraordinària simpatia personal, afany de superació i capacitat professional, en la dècada dels quaranta començà a obrir-se camí en les emissores de ràdio XEQ i XEB i participà en alguns projectes cinematogràfics del productor valencià Blas López Fandos, amic seu, i també en altres.

Perucho trobà el seu lloc en la premsa del país d'adopció. Fou coordinador d'informació internacional del setmanari *Tiempo*, fundada pel periodista mexicà

Martín Luis Guzmán, amb qui Perucho es degué relacionar els anys previs a la guerra civil en què aquest residí a Madrid. També va ser corrector d'estil d'*El Nacional*, i s'ocupà de la crítica de cinema del suplement cultural del mateix diari –el més llegit pels refugiats espanyols– i també de la d'*Excélsior*. La seua aportació, junt amb la d'altres periodistes espanyols, va resultar decisiva per a modernitzar la crítica cinematogràfica a Mèxic. Escrigué en el suplement cultural de *Novedades* i mantingué dues columnes en *Atisbos*. Va publicar regularment en les revistes *Auge*, *Mañana*, *Revista de América*, *Artes de México*, *Nuestra Música*, *Novelas de la pantalla* i *Mirador* –revista d'informació bibliogràfica promoguda per Joan Grijalbo, titulada així en record de l'històric setmanari català que el mateix Perucho havia dirigit a Barcelona.

També va escriure sobre els balls tradicionals i la dansa moderna a Mèxic. A causa de la seua amistat amb Rodolfo Halffter va publicar més d'un treball en *Nuestra Música*. Amb Otto Mayer-Serra, Rodolfo Halffter i Fernando Díez de Urdanivia va crear la revista d'informació discogràfica *33 1/3*.

Fou en l'emissora XEB on travà relacions amb l'actriu radiofònica Maria Teresa Torres Montero (Nené Torres), vint-i-quatre anys més jove que ell, la qual destacava en els programes dramàtics radiofònics per les seues condicions artístiques. Amb ella va formar una nova família que va tindre tres filles: Angelita, Catalina i Eréndira, nascudes, respectivament, en 1949, 1951 i 1953.

Víctima d'una afecció cardíaca causada per una hipertensió maligna, Artur Perucho i Badia va morir a Mèxic DF el 10 de maig de 1956. Està enterrat en el Panteón Español. Encara no tenia 54 anys.

Estat de la qüestió. Informacions prèvies de crítica sobre l'autor

- (1) Les breus referències que s'han transmés sobre les activitats d'Artur Perucho anteriors a la guerra civil s'han basat fonamentalment en la nota biogràfica que, escrita probablement per ell mateix, es va publicar en *La poesia valenciana en 1930* (DD. AA. 1930: 94).

Artur Perucho Badia

Nascut a Burriana el 15-VII-1902 on va aprendre de lletra.

1917.– Va fundar una revista literaria d'estudiants –*Apolo*– de la que sols es publicaren dos números.

1919.– Comença a col·laborar a *El Pueblo* i poc després a altres diaris.

1919-1925.– Col·laboracions periodístiques i ensajos de teatre. Una companyia d'aficionats, representà privadament un drama en un acte: *Sacrifici*. Fon a una societat del camí del Grau. Una nova activitat: l'oratoria (mítings i conferències).

1925.– Va a viure a Madrid. Hi visqué desplaçat. Segueix llegint i estudiant.

1929.– Després de la mort del seu pare, es trasllada a Barcelona. Es ademés col·laborador de *La Publicitat*, *La Nova Revista*, *Joia*, *D'Ací i d'Allà*, etc.

1929.– Va a viure a París. Escriu nombrosos articles i una novel·la: *Icar*. Ademés, fa tres obres teatrals: *La finestra oberta*, *L'home dintre la gabia*, *Faust*, encara inèdits. Es relaciona amb molts escriptors francesos: Jean Cassou, Jean Camp, Josep Delteil, Louise Weiss, etc. Estudia llatí a la Sorbona. Viatja per Suïssa, amb un llarg sojorn a Ginebra.

1930.– Va a Alemanya com assistent d'espanyol i català a la Universitat de Marburg. Moment de transició. Acaba un *Manual de literatura russa* per a la Barcino, un llibre sobre *Catalunya durant la dictadura*. Prepara una novel·la: *Tots tres*, un *Ideari valencià* i un llibre de religió: *El turó de Marburg*.

- (2) El breu article “Perucho Badia, Artur”, publicat en el v. 8 de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* és un simple resum d'aquesta fitxa que, amb algunes informacions complementàries, també es reproduïx en la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

- (3) Francisco Ayala (2001: 140), en les seues memòries, recorda que gràcies a Perucho no es trobà tan sol quan es detingué a París dos setmanes de la tardor de 1929, mentre es dirigia a Alemanya per a ampliar estudis en la Universitat de Berlín:

Pasé muchísimas horas, demasiadas, en el Louvre, en Nôtre-Dame, en la iglesias, en los grandes almacenes, bajo los soportales de la rue Rivoli...

(...) Pero la mayor parte del tiempo estaba solo, no conocía a nadie. Hice amistad, no recuerdo bien cómo, con un periodista catalán (Perucho era su nombre, y creo que tenía alguna conexión con *La Gaceta Literaria*), quien me puso al tanto de los restaurantes baratos donde uno podía comer pasablemente, y me llevó un par de veces a una sala de baile; pero yo no sabía bailar, y me aburría esperándolo. En uno de esos locales entablé relación agradable con una chica, mecanógrafa del Palacio de Justicia, que me daba a leer las cartas de su novio; pero ella trabajaba y además tenía ese novio. Perucho trabajaba también y yo sólo disponía de las veinticuatro horas del día sin tener nada que hacer. «Si mañana amanece lloviendo, tomo el tren para Berlín», decidí un día, y así fue, pues la lluvia no se arredró ante mi conminación.

- (4) El poeta Carlos Illescas (Guatemala, 1918 – Mèxic, 1998), membre de la Generación del 40 i fundador de la revista *Acento* amb Augusto Monterroso, recordava en un article en *Excelsior* (Illescas: 1992) algunes anècdotes d'Artur Perucho com a company d'un viatge que féu per Andalusia en la seua llunyana joventut:

Con Arturo Perucho recorrí las tierras ocupadas durante muchos siglos por los árabes. Su conocimiento de la guitarra como instrumento físico, como aljibe, como voz de la

conciencia de la raza, no ha tenido igual. Hablaba de ella con la longitud de onda de quien reposa en una de las termas de la vieja Córdoba, todavía esposa de Abderramán. Y no la ejecutaba, solo la describía en medio de cazallas, brandys, tequilas, piscos y otros nepentes propiciados por el internacionalismo etílico. Y dejemos un instante la guitarra. Perucho había visto a las más aguerridas gitanas en los sitios más secretos.

- (5) És una llàstima que Adolf Pizcueta (1990: 52), un dels principals impulsors del valencianisme i gran amic de Perucho, no escriguera unes memòries més completes que les que li va editar el 1990 Francesc Pérez Moragon, en què aportà una breu però interessant semblança del seu amic arran d'una visita que li féu a Barcelona entre els últims mesos de 1937 i els primers de 1938:

La meua coneixença amb Artur Perucho, sempre tan cordial i bon amic, data dels anys de la dictadura de Primo de Rivera en què entrí en contacte amb el sector republicà d'*El Pueblo*, al qual pertanyia aquell Perucho –nat a Borriana– que es manifestà des del primer moment identificat amb el pensament valencianista i, per tant, molt comprensiu del moviment catalanista, al qual aviat es va incorporar, inclús traslladant-se físicament a Barcelona, des d'on començà una col·laboració a les nostres publicacions en què es reflexava els fets i aconteiximents més importants de la cultura catalana. Alhora trobà obertes les portes a la premsa barcelonina i el seu cognom aparegué signant moltes col·laboracions, fins que a primeries de 1929 les seues inquietuds el portaren a París. Aquest nou desplaçament tampoc interrompé el seu contacte escrit amb València. La seua afició a viatjar, a córrer món, que ell mateix es reconeixia, es confirmà plenament al llarg de la seua vida. Passà després a Alemanya i... fins a morir a Mèxic, pels anys 50.

Es curiós. He regirat els meus papers i no trobe cap carta seua que servisca per a avivar el meu record, amb tantes com degué enviar-me junt amb els seus originals per a *Taula* i amb motiu de la publicació per a *L'Estel* de la seua novel·la *Ícar o la impotència*, apareguda a les darreries de 1929. Escrita a París, naturalment, havia d'estar influïda per l'ambient i l'esperit d'aquella ciutat.

De la mateixa manera que no el retingueren familiars i amics a València, i més tard a Barcelona, la fascinació de París no impedí la seua anada a Alemanya i a Suïssa, i transcorregueren els anys de la seua joventut de ciutat en ciutat. Tinc el record d'haver-me trobat amb ell un dia, inesperadament, al carrer de Russafa. Anava acompanyat per una dona d'aspecte exòtic –asiàtica?–. ¿La seua muller? Crec que almenys així em va ésser presentada.

Durant la guerra civil tinguí ocasió d'anar a Barcelona. Jo sabia que Perucho, introduït a la vida catalana, dirigia llavors un diari barceloní. El títol no el tinc a la memòria, com altres detalls corresponents a aquells moments. Donat que la redacció estava en punt cèntric –Rambla junt a la Plaça de Catalunya– aní a vore'l. El seu despatx de director es trobava el pis baix. De seguida em va rebre. Ens abraçàrem: Però home, què fas ací –li vaig dir.

–Doncs aquí estic, entre el fill de p. de Lenin i el fil de p. d'Stalin –em contestà assenyalant-me els dos retrats penjats a la paret a una i altra banda. Ho deia, amb la seua pronúncia característica, mentre fumava una cigarreta.

- (6) Devem a l'escriptor Sebastià Juan Arbó (1982: 228-229) una de les poques informacions personals que tenim de Perucho quan, sent director de *Treball*, es va posar a viure de nou a Barcelona:

Era un barrio de torres, las Tres Torres, con jardín, de gente rica, y no sé cómo fue que se construyeron allí aquellas tres o cuatro casas pequeñas –comparadas con las de hoy– de pisos reducidos, bonitos, como el nuestro, aunque sin grandes, ni pequeñas, comodidades. Estaba en el último piso, el tercero, y tenía un largo balcón enfrente y una hermosa vista sobre la parte baja de la ciudad; desde allí se veía el mar y los

campos del Prat perdiéndose por el fondo, hacia la derecha, hacia nuestras tierras. Era una de las cosas que más me gustaban del piso de Vergós.

(...) Este piso, que ocupé de soltero, lo debí a un matrimonio amigo: un escritor, o periodista, conocido, director entonces de *Treball*, periódico comunista, llamado Perucho.

Estaba casado con una francesa, creo que judía, muy bondadosa; era comunista, convencida, casi una fanática y mucho más que su esposo; no tenían hijos, se mudaron de piso y me cedieron éste.

Después tuvieron que irse los dos; creo que fueron a la URSS; se perdieron, como tantos, en la vorágine, y también de ellos me acordé muchas veces y deseé que los hubiese protegido la suerte; en este mundo –y en este tiempo– de locura, cosa, en verdad, difícil.

- (7) Vicent Sanchis (1983: 41-50) va publicar el primer article amb què hom va tractar de recuperar la memòria del nostre escriptor, en el qual afirmava que era un personatge:

...bastant obscur i que quasi no treballà literàriament a València, però que en cap moment no trencà els vincles amb els cercles lletraferits de la ciutat. (...) Escasses notícies podem trobar-ne en els manuals a l'ús editats en els últims temps. (...) Tanmateix, la seua figura ens pot resultar atractiva si considerem que, a banda la literatura costumista del moment i la figura d'Ernest Martínez Ferrando, Perucho és un dels pocs autors que donà a la impremta una novel·la llarga –*Ícar o la impotència*, L'Estel, València, 1929–, en els anys a què fem referència.

D'una altra banda, les col·laboracions d'aquest autor en la premsa valencianista de l'època –*Avant, Taula de Lletres...*– són bastant remarcables i, també, convé destacar el prestigi de què gaudia en els ambients nacionalistes del cap i casal, que el consideraven molt pel bagatge informatiu que representaven les seues col·laboracions, fruit d'experiències a Barcelona, París, Ginebra... (Perucho “el magnífic” l'anomenava Carles Salvador...).

- (8) Alfons Cucó i Ricard Blasco (1992: XXXIII) van elaborar una fitxa de les seues activitats anteriors a l'exili i li van atribuir erròniament l'autoria d'un llibre desconegut: *Vanguardia i retaguardia* (1937).

- (9) Juan Manuel Bonet (1995: 478-479) va incloure en el seu *Diccionario de las Vanguardias en España (1907-1936)* un article sobre Perucho bastant més complet, en què, entre altres coses, deia:

Colaboró con el Studio *Nuestro Cinema*. Militante del PSUC, durante la guerra civil fue director de *Treball* y de la revista *Mirador* (1936-1939) y figuró, junto con su esposa Lucienne, como «traductor» del terrible panfleto anti-poumista de «Max Rieger» *Espionaje en España* (Barcelona, Unidad, 1938) prologado por Bergamín, y en cuya redacción, coordinada al parecer por Wenceslao Roces y Felipe Muñoz Arconada,¹ probablemente interviniera. Técnico de la productora Film Popular, realizó el comentario de películas como *Tierras de España* (1937) de Joris Ivens o *Guernika* (1937) de Nemesio Soldevila, y de numerosos noticieros, y colaboró en *Nuevo Cinema*. Al término de la contienda marchó a Francia, estableciéndose posteriormente en México, donde trabajó en el mundo del cine, y colaboró en *Nuestra Música*, revista dirigida por Rodolfo Halffter, del que fue amigo. Falleció apartado de sus antiguos correligionarios.

¹ El periodista Felipe Muñoz Arconada (Madrid, 1912 – 2003), germà del novel·lista César M. Arconada, membre del Comité Central del PCE, en l'exili fou responsable de l'organització del PCE a Mèxic –on publicà *España, colonia yanqui* (1951)–, però el 1953, molt criticat pels comitès del partit, s'establí a Budapest.

- (10) Els periodistes Josep Maria Huertas Claveria i Carles Geli (Huertas 2000: 195-196), en el capítol “La gent més prolífica del setmanari” del seu llibre sobre *Mirador* van incorporar unes línies biogràfiques sobre Perucho Entre altres:

El 1939 es va exiliar a Mèxic, on va ser secretari de redacció de la revista *Tiempo*, i va abandonar el comunisme. Va deixar inèdites algunes comèdies i va restar al marge de la vida dels exiliats. No hi ha cap estudi sobre aquest periodista valencià; només els records de Max Aub.

- (11) Manuel García (1995: 321-323) el va incloure també en el seu *Diccionario biográfico del exilio cultural valenciano (1939-1975)*, en què reproduí informacions com aquesta: “En 1938 se incorporaría al Ejército Popular donde desempeñaría los cargos de comisario, encargado de prensa y profesor de la Escuela de Comisarios.” O aquesta altra: “El 6 de febrero de 1939 se refugiaría en Francia, yendo con su mujer Lucienne a París donde fallecería de parto.” Alguna més, com aquesta altra, era incerta: “En la capital mexicana se casaría con la cantante soprano y luego periodista Esperanza Pulido (1906) con la que tendría varias hijas.”

- (12) Després de la guerra civil, en efecte, Perucho s'exilià a Mèxic. Santi Cortés (1993: 46-47), aportà algunes dades noves sobre Perucho i una nota a peu de pàgina en què anunciava que “a hores d'ara la Biblioteca d'Autors Valencians de les Edicions Alfons el Magnànim prepara, a cura de F. Pérez Moragon la publicació de la novel·la *Ícar o la impotència*, apareguda inicialment a L'Estel el 1929.” Però aquesta edició no es va arribar a produir. Cortés també reproduïa la caricatura de Perucho amb què s'havia il·lustrat l'article de Joan Fuster (1957) “Recuerdo de Artur Perucho”, l'única imatge gràfica que durant molt de temps es conegué ací del nostre escriptor exiliat.

En relació amb la seua supervivència a Mèxic, indicava que “la seua vida en aquest país fou desastrosa”, informació inexacta. I repetint una indicació de Carlos Sampelayo (1975: 119) –també reproduïda per Manuel García i Vicent Sanchis, sense esmentar la font– afegia que Perucho “qüestionat pels emigrants del PSUC, partit al qual pertanyia, fou poc després expulsat *atacado de la funesta manía de pensar* i des d'aleshores s'enfonsà *en una nociva vida de cantina, que había de acabar con él tras una corta enfermedad del corazón, dejando cinco hijas y una mujer en el camino de la vida*”. S'anava transmetent així la percepció que la vida de Perucho en l'exili mexicà havia sigut un desastre sense pal·liatius i que va morir pràcticament desnonat.

No és que aquesta mena d'informacions foren intencionadament falses, sinó que responien al desconeixement que es tenia del personatge, i s'anava construint així una llegenda negra sobre Perucho que es transmetia sense comprovar les fonts, com la divertida anècdota que s'esdevingué com a conseqüència de la frase de Cortés (1993: 46): “A l'exili es casà amb la soprano mexicana Esperanza Pulido”, informació que, com hem vist, també reproduí García.

- (13) L'anècdota a què m'he referit és aquesta: en haver descobert que, pel fet haver-lo conegut personalment, el musicòleg mexicà Fernando Díez de Urdanivia (2002a i 2002b) citava Perucho en un parell d'articles de la seua columna “Música opinión” d'*El Universal*, vaig contactar amb ell a fi d'aclarir aquesta confusió, el qual em va traure de dubtes amb aquesta resposta tan inequívoca com humorística:

Poco a poco las cosas van saliendo y se van recordando. Tenía totalmente borrada a Esperanza Pulido,² que fue muy amiga mía. Su matrimonio con Perucho y sus cinco hijas son una sorpresa enorme, porque yo tenía aquello como un *affaire*. Inclusive Rodolfo Halffter, que tenía humor negro y perverso, contaba que alguna tarde le había llamado Esperanza desde un hotelito para decirle: “Aquí estoy con Arturo, vamos a hacer un hijo y te lo brindamos”. Entonces, de la aventura no hay duda, pero yo la tendría del matrimonio, porque después de la muerte de Arturo traté mucho a Esperanza. Vivía sola y nunca le conocí ningún hijo o hija. Lo que sí tenía era un hermano insoportable. Esperanza ejerció la crítica musical, como yo, y obviamente tuvimos nuestras diferencias, pero acabamos con gran cariño hasta su muerte.

(Fernando Díez de Urdanivia: *e-mail* enviat a Josep Palomero, 29-01-2009)

- (14) Carlos Sampelayo (1975: 118-119), que fou periodista d'*Heraldo de Madrid*, també referí un cas que mostra que Perucho conservava el sentit de l'humor fins i tot en circumstàncies difícils, com aquesta anècdota del mes de març de 1939, quan es trobava refugiat a París camí de l'exili mexicà:

Llevaba el comunismo con un sentido humorístico, que molestaba a los serios militantes ortodoxos. Cuando la “debacle” llega a París, sin un céntimo. Los padres de Lucienne no le querían admitir en su casa, y me lo encuentro una noche sin saber dónde cenar:

—Vamos a Montparnasse —me dice—. Conozco allí un restaurante griego, bastante barato.

—Pero, ¿habrá buenos platos?

—Hombre... Platón...

- (15) Fou el mateix Sampelayo (1975: 119) qui divulgà alguns detalls de l'expulsió de Perucho del PCE:

Perro de estercolera, le llamaba Adrián Vilalta. Acaban expulsándole del partido, atacado de la funesta manía de pensar...

- (16) En l'epistolari que mantingueren Joan Fuster i Vicenç Riera Llorca (Fuster 1993: 68) al llarg d'uns quants anys, Riera mencionà per primera vegada Perucho a Fuster en una carta datada a Mèxic el 12 de novembre de 1950:

Un amic que aquests dies s'ha interessat pels nostres amics de València és Artur Perucho, que m'ha promès col·laborar amb articles polítics a *L.N.R.* [*La Nova Revista*]. M'ho ha promès diverses vegades des que publiquem la revista i mai no ho ha fet, però espero que ara, després de llegir els darrers números —i sobretot després de llegir-hi una nota en la qual l'al·ludiré— complirà la seua promesa. Pot dir coses interessants.

La menció de Perucho provocà la curiositat de Fuster (1993: 72-73), el qual li contestà en una carta datada a Sueca el 25 de novembre de 1950:

Ha estat per a mi una sorpresa saber que teniu contacte amb Artur Perucho. Ací ningú no sabia què s'havia fet d'aquest senyor. Particularment sent una gran estima pels escrits de Perucho. És autor d'una novel·la, *Ícar o la impotència* (que si no coneixeu jo procuraré buscar-la a les llibreries de vell i enviar-vos-la) que és potser l'única novel·la valenciana «regular» que s'ha escrit a València en tot el que va de segle. (Noteu que

² La pianista María Esperanza Pulido (Mèxic DF, 1906 – 1991), fou professora de la New York School of Music y del Conservatorio Nacional de Música de México on, a més de la càtedra de piano, ensenyà història i crítica musical. Fou també concertista en Bellas Artes. El 1945 es va traslladar a París per a estudiar musicologia amb André Schaeffner, director de música del Museu de l'Home. Va exercir la crítica musical i el 1968 va fundar la revista *Heterofonía*. Des de 1990 el Premio Nacional de Periodismo, en l'especialitat de Crítica Musical, porta el seu nom. (Aurora Tovar Ramírez: *1500 mujeres en nuestra conciencia colectiva: Catálogo biográfico de mujeres en México*. México, DEMAC (Documentación y Estudios de Mujeres A. C., 1996).

per a nosaltres «regular», «normal» són adjectius plens de mèrit; tan avesats estem a les coses inferiors i mesquines.) Perucho, a més, en les seues col·laboracions en *Taula* em fa la impressió d'un intel·lectual despert i agut. Arribà a preparar un llibre de religió! Espere que no s'haja desanimat, i que trobarà encara alguna estona per dedicar-la a la literatura. Digueu-li que entre els pocs valencianistes joves d'avui compta encara amb lectors, amb lectors que senten profunda admiració pel seu esforç i per la seua actitud literària.

El 3 de desembre de 1950 Riera facilità a Fuster (1993: 82-83) més informació sobre Perucho:

Amb Artur Perucho tinc no solament contacte, sinó una bona amistat de molts anys. Aquest amic és a Mèxic des del 1939 i ací ha treballat sempre com a periodista. No ha perdut la seva afició a la literatura, però durant aquest temps no ha produït res de nou. Ja us deia, en una altra ocasió, que ací la vida és dura i que el treball indispensable per a atendre les necessitats més elementals us absorbeix de tal manera que a penes us queda temps per a res més. Li transmetré, amb molt de gust, les vostres paraules. Conec la seva novel·la *Ícar o la impotència*, que em va plaure; la vaig llegir a Barcelona i recordo que la vaig comprar en una llibreria. Les publicacions valencianes es venien, doncs, a les llibreries de Barcelona. Us dono les gràcies pel vostre oferiment d'enviar-me-la, però prefereixo molestar-vos per a altres coses que no conec o que m'interessen per a treballar.

I l'amplià dos mesos després, el 4 de febrer de 1951 (Fuster 1993: 102):

Fa uns dies vaig estar a la Casa de València per tal de veure una exposició de fotos del País Valencià. Vaig parlar amb Enric Cerezo,³ que es va mostrar entusiasmada amb els darrers números de *LNR*; em va dir que li havien fet venir ganes d'escriure un article sobre la divisió territorial de València; crec que el farà. No espero que faci com Artur Perucho, que em va prometre un article cada mes –el primer me l'havia d'enviar dos dies després de la conversa que vam tenir a casa seva, en la qual vam arribar a concretar els temes que tractaria– i en dos mesos no ha donat senyals de vida. Des que surt *LNR* em promet un article cada vegada que em veu i ja feia quatre anys que no el creia; però aquesta darrera vegada em va arribar a enganyar –és clar que el primer enganyat és ell, perquè ho promet de bona fe– en veure'l tan entendent amb les teves paraules. (Li havia enviat còpia del paràgraf en què t'hi referies.)

Aquestes novetats sobre Perucho van induir Cortés (1995: 27) a fer deduccions imprecises, com aquesta conclusió taxativa sobre el seu treball a Mèxic:

D'Artur Perucho, Riera Llorca comentava que en algun moment va interessar-se per les activitats de la resistència valencianista i que es comprometé a col·laborar en *La Nova Revista* amb articles polítics. (...) Al capdavant Perucho no féu ni va escriure res.

(17) La informació més completa de Perucho que tenim de Mèxic la devem a Simón Otaola,⁴ gràcies al qual hem sabut que assistia regularment a la tertúlia del grup literari El Aquelarre,⁵ que es reunia els divendres a la nit en el restaurant *El*

³ L'advocat i polític socialista Enric Cerezo i Senís (València, 1908 – Mèxic, 1985), després de la guerra civil es va exiliar al Marroc de d'on el 1942 es traslladà en el *Nyassa* a Mèxic, on col·laborà amb la Casa Regional Valenciana i publicà en *Levante*, *Senyera* i *Mediterrani*, de la qual fou gerent, així com en *La Nostra Revista* i *Quaderns de l'Exili*.

⁴ Simón Otaola (San Sebastià, 1907 – Mèxic, 1980), comissari polític en la 27 Divisió en la campanya de l'Ebre, es va exiliar a Mèxic després de la guerra civil, on va treballar com a publicista en Películas Nacionales. Va ser un dels fundadors de la revista *Tertulia* i de l'editorial Aquelarre. Va col·laborar en *Umbral*, revista de la Universidad de Guanajato, i en *Las Españas*. El seu llibre *La librería de Arana* és bàsic per a conèixer l'exili espanyol a Mèxic.

⁵ L'escriptor José de la Colina, que el 1952 tenia díhuit anys, indica quins eren els habituals d'"El Aquelarre" en una fotografia d'una reunió d'aquell any (<http://www.letraslibres.com/blogs/correo-fantasma/de-tertulias->

Hórreo,⁶ situat a l'Alameda Central. La descripció que ens ha proporcionat Otaola (1952: 376-379 i 1999: 292-294) de Perucho el mostra com una persona vital i optimista, d'una simpatia desbordant:

El último en llegar a la tertulia es Arturo Perucho. Siempre llega tarde pero contento, radiante, estrepitoso. (...) No hace mas que sentarse en la mesa cordial del Aquelarre y empiezan a explotar las anécdotas, los últimos chismes literarios, los más recientes hallazgos. Perucho no se enfada nunca. Perucho no está triste nunca. Perucho habla, ríe, *anecdota*.

Yo no he visto a Perucho en plan trágico, enseñando la punta del dramón, sacando punta con navaja a una tragedia griega. Es igual que cuando lo conocí en el año 1932 en una librería de la calle de Preciados que estaba, para nosotros, bien atendida por el gordito Chena. Igual de enjorgorizado, de optimista, de conversador. Sin tiempo para tomar la vida en serio, sin tiempo para envejecer.

Perucho es el nacido para dulcificar el tono agrio de la vida, para suavizar su perfil ríspido, para espantar a la sombra y a sus fantasmas escondidos.

Si carga su drama, bien soterrado lo debe llevar para que no se lo note nadie, ni su brazo derecho, que no dará a torcer.

Arturo Perucho es el encargado de ir repartiendo por la vida su rico anecdotario y a pesar de su entusiasmo y apresuramiento no da abasto. La gente pide más y él no puede multiplicarse.

La anécdota le sube y baja por la sangre como un refuerzo al riego cordial para ir tirando vivo y gracioso por la vida. Una anécdota singular pinta a Perucho de cuerpo y alma, así de entero. Esa que se refiere a una fiesta celebrada en la Embajada Británica en México.

Perucho, vaso en ristre, se enzarzó en una tozuda discusión con los ingleses, con unos ingleses que quedaron supervivientes de la fiesta. Hacía mucho tiempo que todo había terminado y Perucho, terco, seguía en sus trece, duro y a la cabeza.

Sus amigos –Tort y Pina⁷– tratan de arrancarle de aquel lugar, pero están apañados.

Es Tort el que se le acerca muy diplomático, muy ceremonioso y le dice, al oído:

–Hombre, Perucho, ¿no crees tú que ya estos señores estarán deseando marcharse?...

Y el gran Perucho, imponente de gesto y ademán, que replica:

–¡Ca!... Yo no me voy de aquí hasta que estos señores no nos devuelvan Gibraltar.

y-tertulios-y-2): “el librero Manuel Bonilla, con la mano fumadora sobre libros; el jurisconsulto y escritor Mariano Granados; el figurante de cine y Santaclós de El Palacio de Hierro, don Félix Samper Cabello (a la cabeza de la mesa por su majestuosa barba); el cronista de cine y guitarrista amateur Arturo Perucho; el periodista Julio-Vicente, con discordante boina gachupina; el periodista Carlos Mora; el entonces muchacho que esto escribe 60 años después; el escritor y crítico de cine Francisco Pina, contertulio heroico por su vegetarianismo; doña Lily de Granados, gran lectora y amiga; Simón Otaola, escritor humorista y alma de la tertulia, pese a sus gafas circunspectas; y, de pie, de izq. a der., el etnólogo y escritor Anselmo Carretero, el bohemio Hipólito Escamilla, el greguerista Carlos Pittaluga, el escritor y librero a pie José Ramón Arana y el ingenioso mesero andaluz Paco Álvarez, apodado “Verboten” por haber pasado un tiempo en un campo de concentración alemán. Todos refugiados españoles, menos don Félix, viejo residente, pero no gachupín, y Mora, portorriqueño.”

⁶ Publicitat com a “Restaurante español” *El Hórreo*, al costat de l'Alameda Central, encara està obert en el mateix lloc: Dr. Mora, 11 (Avenida Juárez), Cuauhtémoc, Ciudad de México, Distrito Federal. Està decorat amb fotografies i motius taurins i quan el vaig visitar (2010) tenia un aire decrepit.

⁷ Francisco Pina Brotons (Oriola, 1900 – Mèxic DF, 1971). En els anys vint i trenta visqué a València, on publicà un assaig sobre Pío Baroja (Sempere, 1928) i col·laborà assíduament en *El Pueblo*, i més tard en *Cuadernos de Cultura*, *Orto*, *Nueva España* i *Tensor*. Afiliat al PCE i funcionari del Banco de España, es traslladà a Barcelona al començament de la guerra civil, d'on passà a França abans de repatriar-se a Mèxic. Ací escrigué en *El Nacional*, *Novedades* i *Siempre*, en què es dedicà a la crítica cinematogràfica. Traduí obres d'André Gide, Henri Fauconier, Ethelreda Lewis, Marcel Prenant, Pierre Louis i Jean Cassou.

- (18) José Antonio Matesanz (1999: 379-383) reportà amb molts detalls les primeres declaracions que Perucho i alguns companys van fer al periòdic *Excelsior* tan a penes van desembarcar a Mèxic. (Veg. capítol 7, L'exili).
- (19) Max Aub (1998: 277) deixà en els seus *Diarios (1939-1972)* les seues impressions del soterrar de Perucho:

10 de mayo

Entierro de Arturo Perucho. Debí conocerlo en 1915; con su voz profunda y rasgada y su acento parecido al mío. Era extraordinariamente simpático y auténticamente gracioso. Estudiamos juntos el bachillerato, éramos buenos amigos. Luego nos vimos, aquí y allá, primero bastante, luego de tarde en tarde. Se lo llevó la prensa. (...) Sabía de cine y de música. E infinitos chistes sobre san Pedro, a quien se los estará contando ahora.

- (20) Pelai Pagès (2000: 1061-62) va insertar una nota biogràfica de Perucho en el seu *Diccionari* en què indicava que, després d'abandonar la direcció de *Treball*, es va incorporar al XII Cos de l'Exèrcit com a comissari de companyia:

L'agost de 1938 abandonà aquest càrrec per a incorporar-se al XII Cos de l'Exèrcit Popular, com a comissari de companyia, encarregat de premsa i professor de formació política en l'escola de Comissaris d'aquest cos.

Degué ser així, en efecte, com es desprén de la fitxa següent que hem exhumat de l'arxiu del CTARE, formalitzada per ell mateix el dia que el *Flandre* havia atracat en el port de Veracruz:

28

FRENTE POPULAR ESPAÑOL EN MEXICO
 VENUSTIANO CARRANZA 30 TEL. ERIC. 3-34-44

Apellidos *Perucho Badia* Nombre *Arturo* Edad *37 años*
 Natural de *Burriana (Castellón)* Estado *casado*
 Profesión u Oficios *Periodista*
 Núm. de familiares que le acompañan _____ Nombres _____

Procedencia *Paris*
 Domicilio en España *Via Surrut, 247 - Barcelona*
 Dirección de familia o conocidos en México _____
 Fecha y sitio de entrada en el país *Veracruz - 20 abril 1939*
 Lugar donde va a radicar *Mixiú - ciudad*
 Filiación política en España *U. I. E.*
 Cargos desempeñados en el Ejército o en la retaguardia durante la guerra
Comisario XII Cuerpo Ejército

Veracruz a *20* de *abril* de 193*9*
 FIRMA DEL INTERESADO _____ EL DELFADO DEL FRENTE POPULAR QUE REALIZA EL CONTROL _____

ARCHIVO HISTORICO DEL I. N. A. H.

NOTA IMPORTANTE: SE HACE SABER A LOS SUSCRIPTORES DE ESTA FICHA QUE EN EL CASO DE QUE PADEZCAN ALGUNA ENFERMEDAD, DESEN MANIFESTARLO PARA GESTIONAR SU INGRESO EN EL SANATORIO ESPAÑOL

- (21) L'escriptor Andrés Henestrosa (2007: 392-393) ens deixà un record emocionat del seu amic, escrit deu dies després de la seua desaparició:

Y otro día me encontré con la noticia no sólo de su muerte, sino de su sepelio al que para mayor dolor no pude asistir. Con los años, me he ido haciendo fácil al llanto. No pude, así, contener una lágrima, que ahora quiero dejar sobre su tumba.

- (22) Un altre amic, el músic i musicòleg Otto Mayer-Serra (1956) va analitzar l'aportació de Perucho a la crítica musical mexicana:

Un recorrido a paso ligero sobre las colaboraciones que Arturo Perucho hizo para la revista discográfica 33 1/3 permite comprobar su profesionalismo y nos brinda la grata oportunidad de evocar el México de mediados del siglo XX y algunos de los artistas nacionales y extranjeros que brillaron personalmente o en el disco.

- (23) Entre nosaltres, només Joan Fuster (1957), mig any i mig després haver-se assabentat de la mort Perucho, ho va lamentar el 1957 en un article ben documentat que incomprensiblement va superar la censura i es va publicar en un diari de la cadena del Movimiento, quan a València encara devien saber molt bé de qui es tractava:

Del grupo de escritores valencianos que, nacidos más o menos con el siglo, proyectaron en la década 1920-1935 un esfuerzo certero y admirable por renovar las tendencias y el ambiente literarios de nuestra tierra, es quizá Artur Perucho i Badia el que menos huella evidente ha dejado entre nosotros. Y no, desde luego, por ser el menos importante. El predominio de la poesía, que caracteriza a nuestras letras a partir de la Renaixença, no deja muchas oportunidades para el brillo y la consideración de quienes se dedicaron a la prosa; con mayor motivo en el caso de Perucho, cuya labor queda en gran parte dispersa en diarios y revistas con frecuencia no valencianos. Pero sería injusto que, por estas u otras circunstancias, ahora, cuando nos llega –con notable retraso– la noticia de su muerte, no intentásemos dar a su recuerdo la clara valoración que merece.

(...) No sin un poco de melancolía puede uno pensar en vidas como la de Perucho. Para él mismo, significaba en parte la frustración de su obra, el no rendir lo que era capaz de rendir. Para nosotros, para nuestra pequeña, desolada resistente, tozuda literatura valenciana, significa la pérdida de una ayuda eficaz, de una contribución sólida. Pero lo poco que nos dio es valioso y efectivo; nadie lo negará ni lo olvidará.

- (24) En el Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca hi ha tres lligalls de la Brigada Político Social, de poca importància, que contenen sobretot cartes de recomanació de l'època en què Perucho fou secretari particular del subsecretari d'Economia, Josep Barbey, i posteriorment del ministre d'Hisenda Jaume Carner.

- (25) En el número 126 de la revista *Debats*, dedicada a “El exilio español” – monogràfic coordinat per Manuel García– s'inclou un “Portafolio” titulat “Valencianos en el exilio” amb fotografies d'algunes persones destacades, entre les quals n'hi ha una d'Artur Perucho.

- (26) En el número 2 de la revista *Laberintos* (2003), en l'article de Cecilio Alonso y Amparo Ranch Sales titulat “Max Aub y Vicente Llorens. Epistolario, 1952-1972” (pp. 107-130), hi ha una extensa nota en la carta de Llorens a Aub, de 20 de novembre de 1954, en què s'aporten anècdotes desconegudes de Perucho, així com algunes notícies imprecises. Reproduïsc a continuació les anècdotes, que revelen l'enorme simpatia del nostre personatge:

Arturo Perucho (Burriana, 1902 – México, 1956) terminó el bachillerato en el Instituto general y Técnico de Valencia en 1920, entre Aub y Llorens. Fue amigo inseparable del segundo hasta que Vicente marchó a seguir estudios en Madrid. En vacaciones ambos formaban parte del grupo de amigos habituales con Eduardo Ranch, Adolfo Pizcueta, etc. Perucho era muy jovial, de inteligencia aguda y hábiles recursos. Sus amigos solían recordar anécdotas escolares como la de las burlas y bromas que le reportaba su pintoresco francés. Hasta que un día se cansó y les espetó muy enfadado: “Sí, vus rié, vus rié, me savé vus lo que vus di, ¡allá vus!”. Ranch y Llorens también recordaban que un día, falto de dinero para sacar la entrada de cierto partido de fútbol

en el antiguo campo de Algirós, se separó de sus amigos, y al rato lo vieron aparecer como masajista, con el maletín y las toallas. (p. 114)

- (27) El diumenge 21 de juny de 2015, en el diari *Ara* (p. 54), Gregorio Luri va publicar l'article "Les senyes d'identitat dels difunts" en què notificava que el 24 d'abril de 2015 havia mort a Mèxic DF el poeta Max Rojas Proenza, "mig comunista i mig ermità" i aportava dades sobre son pare real: "El seu primer pare, el biològic, era Artur Perucho Badia, nascut a Borriana, i la seva primera mare, una francesa anomenada Lucienne." A continuació, conta que Perucho havia estat director de *Treball*, que havia participat en l'elaboració del llibre *Espionaje en España* i que s'havia exiliat a Mèxic. Seguidament l'articulista se centrava més en Caridad Proenza, "la segona mare de Max", i en Caritat Mercader, "la mare de Ramon, l'assassí de Trotski", així com en Teresa Proenza, la qual "va ser l'última secretària de Diego Rivera."

Com a conseqüència de la publicació d'aquest article vaig haver d'escriure una queixa (22-06-2015) a David Miró, subdirector del diari *Ara* i natural de Borriana, el qual la va posar en mans del director. Uns dies després em va escriure Luri (25-06-2015) oferint-me disculpes, ja que és evident que bona part del seu article és un plagi dels meus treballs sobre Perucho publicats en internet, els qual no va citar.

- (28) En diversos llocs web hi ha resums biogràfics de Perucho, que no aporten gran cosa al que ja sabem:⁸

Wikipèdia:

http://ca.wikipedia.org/wiki/Artur_Peruco_i_Badia

Enciclopèdia del marxisme:

<http://www.marxists.org/catala/enciclopedia/people/p/e.htm>

Arxiu Virtual dels Marxistes:

<http://www.marxists.org/catala/perucho/index.htm>

Memòria Valencianista (Fundació Josep Irla) [Autoria: RCP]

http://www.memoriavalencianista.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=363&lletra=P

Finalment, constatem l'existència de dades disperses sobre Perucho en una extensa bibliografia sobre el moviment valencianista dels anys vint i trenta, la Segona República i la guerra civil, així com sobre l'exili republicà a Mèxic, algunes de les quals citaré al llarg d'aquest treball.

⁸ Però també hi ha faltes notables, com ara, per exemple, que no se l'haja inclòs en el *Diccionario biográfico de políticos valencianos 1810-2006*, de Javier Paniagua i José A. Piqueras.

Correspondència

S'han conservat 188 cartes relacionades amb Perucho: 138 escrites per ell i enviades a onze corresponents, 26 rebudes de cinc corresponents i altres 24 creuades entre diverses persones en què se'l menciona de forma directa o indirecta.

Aquesta correspondència, molt clarificadora per a entendre la seua evolució, està transcrita, anotada i estudiada en el volum III d'aquest treball.

Classificació temàtica dels articles de Perucho fins a 1939

Entre 1918 i 1938 Perucho va publicar una gran quantitat d'articles, dels quals n'hem pogut localitzar 916 en diverses hemeroteques, tot i que és molt probable que n'hi haja molts més, sobretot en la premsa mexicana, publicats a partir de 1939. En la premsa espanyola, fins a 1938, n'hem identificat 546.

En el diagrama següent es pot observar la quantitat d'articles que hem exhumat, dels molts que publicà en cadascun dels cinc períodes en què hem distribuït l'estudi biogràfic i textual. Podem deduir també que les dos etapes de major activitat, a més de l'espenta inicial, foren els anys immediatament precedents a la instauració de la República i el període republicà pròpiament.

Com que no és possible ni pràctic comentar un per un tots aquests articles, he considerat convenient agrupar-los en les catorze seccions següents, amb els epígrafs corresponents, d'alguns dels quals citaré les frases més significatives. Amb aquestes citacions –sovint creuades amb altres informacions procedents de la correspondència– es trobaran plenament justificades les afirmacions pertinents sobre la ideologia, la posició política i la biografia de Perucho que es consideren al llarg d'aquest treball.

1. EXPERIÈNCIES

- 1.1. Referències personals
- 1.2. Impressions de viatges
- 1.3. París
- 1.4. Ginebra
- 1.5. Marburg

2. LOCALISME

- 2.1. Xàtiva
- 2.2. Borriana
- 2.3. València ciutat
- 2.4. Madrid

3. EL CACIQUISME
 - 3.1. Les ciutats espanyoles
 - 3.2. L'endarreriment del camp
 - 3.3. La terra. El caciquisme
 - 3.4. Treballadors agrícoles sense consciència de classe
 - 3.5. Clericalisme, anticlericalisme
 - 3.6. La reforma agrària
4. LA UNIVERSITAT, EL DRET
 - 4.1. L'ensenyament
 - 4.2. Millorar la cultura (dels joves)
 - 4.3. La universitat
 - 4.4. Justícia i Dret
5. VALENCIANISME I CATALANISME
 - 5.1. Polèmica sobre el valencianisme
 - 5.2. Pro Catalanisme
 - 5.3. València i Catalunya
 - 5.4. Foment del patriotisme (valencià, català)
6. POLÍTICA
 - 6.1. Política d'Espanya
 - 6.2. Dictadura de Primo de Rivera
 - 6.3. Segona República
 - 6.4. Política valenciana
 - 6.5. Política de Catalunya
7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN
 - 7.1. Política exterior d'Espanya
 - 7.2. Política d'Europa: Alemanya i altres
 - 7.3. Societat de Nacions. Congrés de Minories Nacionals
 - 7.4. Soviets. L'URSS
 - 7.5. Política mundial
8. EL CAPITALISME I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES
 - 8.1. Contra el capitalisme
 - 8.2. El capitalisme, causant de la (Gran) Guerra
 - 8.3. Contra el feixisme
 - 8.4. Comunisme i feixisme
 - 8.5. Socialisme, comunisme
 - 8.6. Contra l'anarquisme i el trotskisme
9. EL PERIODISME
 - 9.1. Els diaris, la premsa
 - 9.2. El periodisme
10. LITERATURA
 - 10.1. Autors i obres originals en castellà
 - 10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà
 - 10.3. Autors i obres originals en català
 - 10.4. Obres i autors estrangers publicats en català
 - 10.5. Les traduccions
 - 10.6. El teatre
 - 10.7. Superar la diglòssia. Normativització lingüística. La llengua literària

- 10.8. Els escriptors catalans
- 10.9. Crisi del llibre català
- 10.10. Els escriptors i el compromís polític
- 11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA
 - 11.1. Sobre música
 - 11.2. Sobre art
 - 11.3. Sobre cine
 - 11.4. Sobre literatura
- 12. REVOLUCIÓ I GUERRA
 - 12.1. La revolució pendent
 - 12.2. La guerra civil
- 13. PERSONES
- 14. DIVERSOS

En el diagrama següent figuren els diaris en què més freqüentment va col·laborar en cada etapa, així com la quantitat d'articles que va publicar en cada un al llarg de la seua activitat periodística –tenint en compte els que hem localitzat–. Observeu la preponderància constant d'*El Pueblo* i la limitació dels altres, en canvi, a etapes concretes. Vegeu també com durant la guerra civil preval la premsa requisada i la de partit.

Fonts i recursos

Sobre la persona i l'obra d'Artur Peruchó no s'ha fet fins ara cap treball de conjunt ni cap investigació en què s'haja estudiat la seua producció.⁹ I la bibliografia, que és escassa i dispersa, sol incórrer en imprecisions i confusions, o bé limitar-se simplement a repetir generalitats i anècdotes.

No obstant això, qualsevol comentari, per irrellevant que pugui paréixer, pot ser útil per a facilitar una pista a partir de la qual es pugui localitzar una font d'informació interessant a fi de concretar una dada o deduir una opinió.

⁹ Personalment, he tractat de donar una visió de conjunt sobre Peruchó en dos publicacions: Palomero (2010 i 2013).

Hemeroteques i biblioteques

Per tal de localitzar articles de Perucho publicats en diaris i revistes he hagut de consultar les col·leccions d'algunes hemeroteques, en especial:

Hemeroteca Municipal de València

Hemeroteca Municipal de Madrid

Hemeroteca Municipal de Barcelona (Casa de l'Ardiaca)

Biblioteca de Catalunya

Biblioteca Municipal de Xàtiva

Arxiu Municipal de Xàtiva

Arxiu Municipal d'Alacant

Archivo Histórico del PCE

Hemeroteca Nacional de México.

També ha sigut molt útil consultar:

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica del Ministerio de Cultura de España

Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España

Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA).

La bibliografia s'ha consultat especialment en:

Biblioteca Nacional de España

Biblioteca de la Universitat de València

Biblioteca Valenciana

Biblioteca Nacional de México

Biblioteca del Ateneo Español de México

Red de Bibliotecas Universitarias (REBIUN).

Per a realitzar aquest treball, les hemeroteques que conserven una major riquesa de fons són les de València, Madrid, Barcelona i Mèxic. En les tres d'Espanya, òbviament, no hi ha fons mexicans de la dècada posterior a la guerra civil, ja que pel fet de no existir relacions diplomàtiques entre els dos països, les publicacions mexicanes no s'hi adquirien. En totes, a més, les col·leccions de diaris partidistes publicats en la zona republicana durant la guerra civil, quan n'hi ha, estan incompletes, per la qual cosa és possible que hi haja més articles de Perucho d'aquesta etapa que els que hem consignat.

Col·laboracions en la recerca i agraïments

El principal responsable del fet que m'haja dedicat uns anys a realitzar aquest treball, és el meu amic, company d'estudis i també de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), Dr. Lluís Meseguer, catedràtic del departament de Filologia i Cultures Europees de la Universitat Jaume I. L'any 2008 vam compartir l'experiència de ser comissaris de l'exposició *Els escriptors castellonencs i les normes del 32*, organitzada per l'AVL. En una de les nombroses reunions preparatòries, va insistir molt en la importància i originalitat que en el seu moment va tindre la novel·la *Ícar o la impotència*, i potser va mencionar que Artur Perucho mereixia més atenció que la poca que fins aleshores se li havia prestat.¹⁰

Sabia que Perucho havia nascut al meu poble el 1902 i, pel fet de ser escriptor, feia uns anys que el ple de l'Ajuntament de Borriana del que jo havia format part va

¹⁰ “...convé no oblidar la millor novel·la del període, *Ícar o la impotència*, d'Artur Perucho.” (Meseguer 2009: 63).

aprovar la proposta del grup socialista de dedicar-li un carrer, aprofitant l'oportunitat d'uns canvis de denominacions vials.

Aleshores vaig començar a interessar-me per Perucho i, després de localitzar les primeres notícies sobre ell a través d'internet, en assabentar-me que havia mort a Mèxic deixant-hi descendència, amb ajuda de dos persones vaig tractar de localitzar els seu rastre. Un d'ells era Armando de Anda, el qual, sent estudiant de postgrau a Madrid, havia fet amistat amb els meus fills i va passar unes vacances de Nadal a casa. Armando va tindre la paciència de telefonar a tots els Perucho que apareixien en la guia de telèfons de Mèxic DF, però el 14 de febrer de 2009 em va comunicar que la recerca no havia tingut èxit. Després vaig demanar ajuda a l'agregada cultural de l'Ambaixada d'Espanya a Mèxic, la diplomàtica burrianenca Dolores Ríos Peset. Dolores va sospitar que probablement els fills o les filles de Perucho havien sigut alumnes del Colegio Madrid, i a través de la tesorera de l'associació d'exalumnes, Teresa Esteban, va localitzar Angelita Perucho Torres, la major de les tres filles, la qual, en efecte, havia estudiat en el Colegio Madrid:

Hola Dolores: Buenas noticias. Mañana cuando abra su correo Josep Palomero lo primero que leerá será el nombre de Angelita Perucho, hija de Arturo Perucho Badía que tras una búsqueda, desde el día que me lo encargaste, hoy la localicé. Ya puedes imaginarte lo feliz que se sintió porque esta persona de Burriana quiera reeditar una novela de su padre. El camino ya está abierto.

(e-mail de Teresa Esteban a Dolores Ríos: 10-03-2009)

La via de contacte ja estava oberta, i a partir d'ací em vaig relacionar molt sovint per e-mail i skype amb Angelita Perucho, la qual, amb el seu marit, l'arquitecte Santiago Zubiría Lainé, em va atendre molt amablement quan vaig estar a Mèxic DF entre el 28 d'agost i el 17 de setembre de 2010. Angelita va treballar al meu costat en alguna ocasió en l'Heremoteca Nacional, i tan ella com Santiago van ser molt amables en acompanyar-me a casa de Fernando Díez de Urdanivia, a Cuernavaca, perquè el coneguera i em facilitara dades sobre Perucho, a qui havia tractat feia anys. També els estic molt agraït per haver-me facilitat la informació per a llogar l'apartament del carrer Hera on em vaig allotjar, del qual Santiago em va fer de fiador, així com per haver-me invitat a passar un cap de setmana inoblidable en la casa fantàstica que Santiago va projectar i construir en el meravellós paratge de Tepoztlan.

Fernando Díez de Urdanivia i la seua esposa Carmen Bermejo han tingut l'atenció de fotocopiar i enviar-me uns quants articles de Perucho de la revista d'informació discogràfica 33 1/3, que han localitzat mig oblidada en la Biblioteca de las Artes.

Vaig pensar que també podria ajudar-me a localitzar supervivents de l'exili espanyol a Mèxic Ana Rosa Ballester,¹¹ la qual havia nascut i crescut a Mèxic fins que el 1960 la família es va traslladar a Los Angeles. El 5 de març de 2010 Ana Rosa va enviar un e-mail a les seues amistats mexicanes, una de les quals, Lourdes Patiño, va resultar ser absolutament providencial. Lourdes, esposa del professor d'Economia de la UNAM Antonio Gazol, nascut a Mèxic el 1940 de família aragonesa exiliada, em va contestar directament dos dies després:

He recibido el mensaje de nuestra común amiga Ana Rosa Ballester en el que me informa que usted está buscando a alguna persona en México que le pueda auxiliar en una investigación sobre la obra en este país del periodista valenciano, exiliado en 1939,

¹¹ Ana Rosa Ballester, germana del pintor Jorge Ballester (Equipo Realidad), és filla de l'escultor valencià Tonico Ballester i, per tant, neboda de Josep Renau, casat amb Manuela Ballester.

Arturo Perucho. Le escribo con el propósito de manifestarle mi interés, en principio, por participar en esa tarea...

(e-mail de Lourdes Patiño a Josep Palomero: 7-03-2010)

Lourdes, a més, va resultar ser una gran amiga i protectora de Max Rojas Proenza, el fill de Perucho i Lucienne. Per tal que ens poguérem conèixer, el dijous 16 de setembre de 2010 –dia de la festa nacional de Mèxic, en què se celebrava el 200é aniversari de la Independència–, Lourdes va organitzar un dinar en sa casa de Tlalpan que va començar a migdia i es va allargar fins a les quatre de la matinada. Faig constar ací, doncs, el meu agraïment a Lourdes Patiño –qui, a més de fer-me ocasionalment de taxista per DF, em va acompanyar a l’Hemeroteca unes quantes vegades, així com al restaurant *El Hórreo* de l’Alameda, on se celebrava la tertúlia d’El Aquelarre a la qual assistia Perucho–, i a altres llocs d’interès com museus, llibreries o mercats. També em va portar a l’església de la Medalla Milagrosa, obra de Félix Candela, amb escultures de Tónico Ballester i elements decoratius de Jorge Ballester. Lourdes va contactar amb algunes persones que pensava que podrien aportar informacions sobre Perucho, com la poetessa Thelma Nava, viuda d’Efraín Huerta, qui li semblava que havia fet de secretària de Perucho en alguna època, però Thelma va declinar l’entrevista tot assegurant que aquesta informació era inexacta, ja que tan a penes el recordava. Tampoc no va ser possible entrevistar el periodista i poeta Alí Chumacero, el qual ja estava molt malalt i, de fet, va morir el mes d’octubre següent. En canvi, en aquella megaciutat de desplaçaments tan complicats, em va anar molt bé Pedro Pacheco, el taxista de confiança amb qui em va posar en contacte la mateixa Lourdes.

Vull agrair a Maria Teresa Trejo, secretària administrativa de l’Ateneo Español de México, la deferència de permetre’m consultar la biblioteca d’aquesta institució, per més que, a causa del trasllat recent al palauet del carrer Hamburgo que comparteix amb la UNED, Lilitana, la biblioteca, encara procedia en aquells dies a fitxar llibres. Allà, per mediació de Dolores Rios, em vaig poder entrevistar amb la presidenta de l’Ateneo Español, la Dra. Carmen Tagüña Parga, la qual va ser molt amable en facilitar-me notícies de l’exili espanyol a Mèxic.

La malaguanyada Teresa Esteve, també borrianenca, que fou alumna meua quan cursava batxillerat, com a estudiant de Filologia Catalana en la Universitat de València, orientada pel professor Simbor, havia escrit alguna cosa sobre la novel·la de Perucho, l’estudi del qual havia abandonat feia anys. El 2008 Meseguer i jo li vam encomanar la fitxa sobre *Ícar o la impotència* per al catàleg de l’exposició *Els escriptors castellanencs i les normes del 32*. En general, sobre Perucho se sabia molt poca cosa, no es tenia en compte la seua faceta de periodista i, en qualsevol cas, les notícies que es tenien d’ell s’extingien quan va començar l’exili, per la qual cosa calia buscar l’assessorament d’altres persones.

Quan vaig consultar la tesi de Josep Camps i Arbós sobre Ramon Xuriguera, em vaig adonar de la importància de les pistes que proporciona la correspondència de Perucho, i vaig buscar la d’altres corresponents que s’hi mencionen. En l’Arxiu Nacional de Catalunya es conserven només les cartes que va escriure a Xuriguera. La directora de la Biblioteca de Catalunya, Dolors Lamarca –amb qui Meseguer i jo teníem una excel·lent relació pel seu grat acolliment de la versió reduïda de l’exposició que havíem comissariat, de la qual editàrem fins i tot un catàleg adaptat a l’ocasió– em va facilitar el contacte per a obtenir còpia de les cartes de Perucho que es conserven en el Fons Estelrich, el Fons Blancafort, el de Manuel Borràs i el de J. Roure-Torrent. Al Monestir de Montserrat es conserven les que va escriure a Lluís

Nicolau d'Olwer, que molt amablement em va facilitar el P. Josep Miquel Bausset, amb l'autorització de l'arxiver, el P. Marc Taxonera (1919-2014). Carles Duarte em va posar en contacte amb l'impressor Jordi de Casacuberta, qui em va facilitar les que Perucho envià a son oncle, Josep Maria de Casacuberta. Maria José Calpe, arxiviera de la Fundación Max Aub, em va proporcionar les dos que figuren en la correspondència entre Vicente Llorens Castillo i Max Aub. Juan Codina Bas em va enviar còpia mecanografiada de les que Perucho va escriure a Francesc Almela i Vives i, havent-les depositat en la Biblioteca Valenciana, Maribel García Suría, amb autorització de Rosario Tamarit, em va facilitar còpia dels originals a través del servei de reprografia, així com altres de Vicente Llorens Castillo que obren en el seu fons. A través de Vicent Pitarch, l'arxiviera de la Fundació Carles Salvador de Benassal em va facilitar còpia de les poques que s'hi conserven, i el director de la Biblioteca de la Universitat de Castelló, Vicent Falomir, m'ha fet el favor de comprovar que en el repositori de la UIJ de Carles Salvador, no hi ha cap altre document més de Perucho. Finalment, Núria Llauredó Perucho, filla de l'única germana que va tindre, m'ha proporcionat les de Lucienne Gache amb Alfredo i Julia Perucho, així com còpia del seu àlbum fotogràfic familiar. Angelita Perucho m'ha facilitat les de son pare i Lucienne. Tota aquesta correspondència, de gran interès, figura ordenada cronològicament, estudiada i anotada en l'Annex 4.

En el transcurs de la confecció de les diverses fases del treball he hagut d'evacuar moltes consultes amb diverses persones, a les quals també vull agrair les seues informacions i ajudes. Amb Agustí Colomer i Santi Vallés he canviat impressions sobre la societat valenciana de la dècada dels anys vint, i Vallés em va advertir a temps que els articles de la secció «Notas y comentarios» d'*El Pueblo* firmats amb les inicials A. P., que jo havia atribuït primer a Artur Perucho, corresponien en realitat a Adolf Pizcueta. Edelmir Galdón m'ha fet arribar còpia dels documents que fins ara s'han localitzat de l'expedient de Perucho de l'època en què fou alumne de l'institut Lluís Vives. Lluís Aguiló em va facilitar dades de les eleccions constituents de 1931 a Castelló, i Francesc Pérez Moragón altres informacions molt interessants sobre la València dels anys trenta, a més de fer una lectura detallada i molt generosa de l'última versió del text. Vicente Muñoz Puellas va consultar a Fèlix Marco si entre els papers de son pare, Vicente Marco Miranda, figuraven referències de Perucho. Amb Pelai Pagès vam especular sobre l'autoria real d'*Espionaje en España*, així com amb Gonzalo Santonja i Jorge Urrutia, el qual també m'ha orientat oportunament sobre diversos aspectes de l'exili espanyol a Mèxic. Miquel Caminal i Miquel Strubell es van molestar infructuosament per a identificar les persones que apareixen en unes fotografies de la guerra civil al costat de Perucho. Antonio Quirós em va indicar que podria trobar determinats documents en el Archivo Histórico del PCE, i Carlos Guzmán Moncada es va oferir a orientar-me en els temes mexicans. Per mediació de Vicent Pitarch, Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, em va enviar diversos documents de Perucho que obren en l'arxiu del CTARE (Comité Técnico de Ayuda a los Republicanos Espanyoles) de Mèxic i les escasses referències de Perucho que apareixen en *La Humanitat*. Alfons Vila, company de l'AVL, em va proporcionar còpia digital de la col·lecció d'*El Demócrata* i em va facilitar el contacte amb Vicent Orquín, director de la Biblioteca Municipal de Xàtiva, així com amb Isaïes Blesa, de l'Arxiu Municipal, els quals em va subministrar còpia digital de la col·lecció que s'hi conserva d'*El Progreso*. A través del meu fill Marc, el seu amic Aureli Martí Bataller em va proporcionar una còpia digital del diari *El Camí*, objecte de la seua tesi.

Ramon Batalla em va certificar que ni en els papers ni en el dietari de Jaume Miravittles apareixia cap referència de Perucho, i em va proporcionar informacions sobre Laia Films i Film Popular. Alberto López Basaguren em va posar en contacte amb el seu col·lega de la Universidad del País Vasco Santiago de Pablo Contreras, el qual em va advertir de la confusió que hi ha hagut entre dos pel·lícules sobre el bombardeig de la població de Gernika, en una de les quals s'ha considerat la intervenció de Perucho com a guionista. Així mateix, dec a Rosa Saz Alpuente, tècnica de la Filmoteca de Catalunya, que m'haja facilitat còpia dels noticiaris de Film Popular de la guerra civil, en la confecció i locució dels quals va participar Perucho.

Juan Manuel Ros Cherta m'ha descobert les referències filosòfiques ocultes que l'autor d'*Ícar o la impotència* va inserir implícitament en el text de la novel·la, en l'estudi lingüístic de la qual m'han aconsellat els meus companys de l'AVL Jordi Colomina, Emili Casanova i Josep Lacreu i, molt especialment, Manuel Pérez Saldanya.

Adolf Piquer es va interessar des del primer moment per les traduccions de Perucho, sobretot pel seu treball com a divulgador de l'obra de Pirandello a Espanya. I si Lluís Meseguer em va invitar a que participara el desembre de 2009 en el Congrés sobre Cultura i Exili, on vaig presentar les primeres investigacions sobre "Les vides d'Artur Perucho", dec a Manuel Aznar que acceptara publicar en la revista *Laberintos* l'article "Vida y obra de Arturo Perucho", que tan amablement em va esmenar. Finalment, Lluís Meseguer m'ha animat contínuament a prosseguir aquesta tasca i ha estat sempre disposat a resoldre'm qualsevol consulta que ha sorgit durant els anys en què he estat treballant sobre aquest tema.

Finalment, vull mencionar l'amabilitat i diligència del personal tècnic i auxiliar de les biblioteques i hemeroteques, en què he passat moments molt agradables, en especial el de l'Hemeroteca Municipal de València, el de la Casa de l'Ardiaca de Barcelona, el de l'Hemeroteca Nacional de México –on em va atendre molt sol·licitament el Lic. Atanasio Arnulfo Inesa Ortega, cap del departament de serveis d'informació– i el de l'Hemeroteca Municipal de Madrid –particularment, la tècnica Maria José Imbernón, la qual em va localitzar la biografia de Julio Senador Gómez escrita per Perucho, la referència de la qual no apareixia en el catàleg digital, però que Santonja havia localitzat entre els fons de l'HMM.

Finalment, no seria possible realitzar un treball tan dens i dilatat sense la benevolència de la família, que m'ha escoltat comprensivament les novetats que sobre Perucho he anat localitzat ací i allà al llarg d'aquests anys. Així, el meu fill Marc m'ha prestat atenció més d'una vegada enmig de la seua preparació com a opositor. A més, dec a la meua dona, Conxa, que haja tingut l'amabilitat de mecanografiar-me diligentment les citacions dels articles que he incorporat. I a Bernat, el meu fill major, el fet que m'acompanyara a Mèxic, on em va resultar de gran ajuda en l'Hemeroteca Nacional i de qui vaig rebre savis consells en els moments en què, per diversos motius, la investigació no prosperava com jo havia previst.

A tots ells, la meua gratitud més profunda.

Sigles i abreviatures

<i>EP</i>	<i>El Pueblo</i>
<i>LNT</i>	<i>La Nostre Terra</i>
<i>LNR</i>	<i>La Nova Revista</i>
<i>LGL</i>	<i>La Gaceta Literaria</i>
<i>LP</i>	<i>La Publicitat</i>
<i>TLV</i>	<i>Taula de Lletres Valencianes</i>
<i>EN</i>	<i>El Nacional</i>
AVL	Acadèmia Valenciana de la Llengua
AVR	Agrupació Valencianista Republicana
CETARE	Comité Técnico de Ayuda a los Refugiados Españoles
CNT	Confederación Nacional del Trabajo
FAI	Federación Anarquista Ibérica
JARE	Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles
PCE	Partido Comunista de España
POUM	Partido Obrero de Unificación Marxista
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
PURA	Partido de la Unión Republicana Autonomista
SdN	Societat de Nacions
SEIC	Sección Española de la Internacional Comunista
SERE	Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles
UIA	Union Internationale des Associations pour la Société des Nations
UN	Unión Nacional
UNAM	Universidad Nacional de México
URSS	Unió de Républiques Socialistes Soviètiques
AP	Artur(o) Perucho
DD. AA.	Diversos autors
s/d	sense data
s/f	sense firma
s/t	sense títol

2. Infantesa, adolescència i primera joventut (1902-1927)

Resum

Aquest capítol comprén l'etapa de formació de Perucho, amb menció expressa dels seus orígens familiars i el seu recorregut com a estudiant inquiet, compromés i agitador, primer a València i després a Madrid. Com a periodista, a més d'una crítica musical prematura publicada en *La Correspondencia de Valencia* (1918), hem localitzat les seues primeres col·laboracions en *El Progreso* (1920) i *El Demócrata* (1921), dos setmanaris de Xàtiva, la població d'origen de la família paterna, en què tocà sobretot temes locals. Son pare era profundament blasquista, motiu pel qual començà a col·laborar assiduament en *El Pueblo* (1922), diari amb què sempre es trobà vinculat i en què publicà 103 articles en aquest primer període.

Com és natural en una persona jove que tot just havia començat en el món del periodisme, aleshores tocà temes diversos: féu crítica musical i divulgà novetats literàries; escrigué impressions de la vida de Madrid i les sensacions que li produïen les temporades que passava a Bixquert; reflexionà sobre aspectes de la universitat i el Dret i manifestà posicions contundents sobre determinades qüestions polítiques, com el feixisme italià, l'endarreriment del camp en relació a la ciutat, el caciquisme i la reforma agrària, la brutalitat del capitalisme i la repressió de la dictadura de Primo de Rivera. Albirà esperances sobre el paper de la Societat de Nacions després de la Gran Guerra i, en relació a la política valenciana, intervingué en una polèmica d'*El Pueblo* que ell mateix liquidà en manifestar amb contundència la seua posició republicana i ensems valencianista, la qual cosa constituí tota una novetat en l'ambient polític valencià de 1927.

Al final d'aquest primer període també divulgà algunes novetats de la literatura catalana en *La Gaceta Literaria* –abans de desenganyar-se de Giménez Caballero–, i difongué en *Taula de Lletres Valencianes* (fundada el 1927) informacions relacionades amb Barcelona, ciutat a on es va traslladar a finals d'aquest mateix any.

El Manifest du Surréalisme (1924) agità el panorama de la poesia de bona part d'Europa i influí notablement sobre la Generación del 27, per la qual Perucho sentí admiració, segons manifestà en *La poesia valenciana en 1930*. També aprecià la poesia simbolista de Josep Maria López-Picó i admirà les obres de Romain Rolland, de Henry George i de Léon Duguit, les novel·les de Dostojevskij, el teatre de Bernard Shaw i el de Pirandello, que divulgà entusiàsticament a partir de 1924. En l'àmbit valencià formà part del grup de *Taula*; es mostrà enemic del ratpenatisme, propagà el valencianisme catalanista i promogué el redreçament cultural, difonent les tendències estètiques europees a fi de suscitar la modernització del món artístic valencià.

Fou biògraf del regeneracionista Julio Senador i escrigué sobre algunes personalitats rellevants, com Eugenio Noel, Vicent Tomàs i Martí, Abelardo Mus, Enrique Cuñat, Rivas Cherif, Ramón Gómez de la Serna, Ernesto Giménez Caballero i Almada Negreiros, entre altres.

Primers anys i estudis d'Artur Perucho

Artur Perucho Badia va nàixer a les 9,45 h del dimecres 16 de juliol de 1902, festivitat de la Mare de Déu del Carme, en la casa que ocupava la família en el número 12 del carrer Sant Vicent de Borriana,¹² el mateix dia que es complia el 669è aniversari de la conquesta de la població per Jaume I.

¹² En els seus articles Perucho es refereix de tant en tant a la seua població natal, de la qual se sent orgullós.

De xiquet degué assistir a las Escuelas Graduadas de Niños instal·lada en l'antic convent de la Mercé, però fou en el si de la família on va rebre una bona formació complementària:

Me educaron para que fuera hombre de estudio y reflexión, de archivo, de biblioteca o de laboratorio. De niño me dieron cuanto podía afinar mi sensibilidad y aguzar mi instinto de observación: un ambiente familiar amable, un piano y largas temporadas en el campo.

(AP: "Historia de un fracaso")¹³

Perucho visqué a Borriana només fins als onze anys, ja que en 1913 son pare fou destinat a València com a director de la Compañía Peninsular de Teléfonos. De tant en tant, en algun article menciona la seua comarca o el seu poble natal:

Las dulces campanitas de mi tierra,¹⁴ han volteado ante mis ojos de lector, han sonado con su voz de bronce en mis oídos de lector... Y su pirueteo y su tañido, me han evocado la Plana de Castellón, verde de naranjos, esmaltada de brillo de sol; el pueblecito de Tomás [Artana], donde todos le querían tanto y donde tanto se le recordará estos días; el mío propio [Borriana], perezosamente tendido en la llanura fecunda, con su fondo de montañas azules y su mar por el que le llega el oro de Inglaterra y de Alemania;¹⁵ todos los pueblos y pueblecitos y aldeas castellonenses, en las que las campanitas cantan su placidez y su alegría...

(AP: «Aniversario», "Vicente Tomás y Martí", *El Pueblo*, 4-02-1927)

La família, que mentre visqué en l'aleshores rica població de la Plana, no havia deixat de visitar els parents de la capital, una vegada s'hagué traslladat a València s'instal·là en primer lloc en el carrer Juan de Austria i després en el de Pascual i Genís. Igual que son pare, Perucho cursà el batxillerat en l'Institut de Enseñanza General y Técnico Lluís Vives, on destacà com a bon estudiant:¹⁶

Entré con pie derecho en el Instituto de 2ª enseñanza. Cursé con provecho el Bachillerato: mi madre me había dado con su leche el conocimiento de la lengua francesa y los secretos de la música...

El día, pues, que pisé con mi pie derecho el umbral del Instituto –¡viejo convento de San Pablo, destartado e inolvidable!–, conocía a Bach, tenía una idea bastante clara de nuestros clásicos, y había iniciado mi comercio con el álgebra de Euler...

Con gran sorpresa mía, resulté un muchacho brillante. Aprendí sin estudiar apenas. Y no he olvidado nada de lo que aprendí, ni siquiera disciplinas como las matemáticas o la fisiología, con las que ya no he vuelto a tener trato. Fui siempre un gran lector desordenado. No recuerdo, en cambio, haber estudiado nunca. Ese penoso esfuerzo de retención mental, que llamábamos *empollar* en nuestra jerga estudiantil, no se había hecho para mí: nunca creí que fuera necesario leer dos veces un mismo texto para enterarse de su contenido.

(AP: "Historia de un fracaso")

¹³ "Historia de un fracaso" és un text de set pàgines autobiogràfic, hològraf, incomplet i fins ara desconegut, redactat a Mèxic sense data, en què Perucho narra en primera persona que de jove sentia una forta vocació musical, causa de l'enfrontament amb son pare, a propòsit dels estudis universitaris de Medicina o de Dret que ell pretenia imposar-li.

¹⁴ Perucho fa referència al títol de la narració del seu amic Vicent Tomàs i Martí, *¡Campanas de la meua terra!* (*El Cuento del Dumenge*, 323, València, 1920).

¹⁵ La frase "y su mar por el que le llega el oro de Inglaterra y de Alemania" fa referència a les rendes que proporcionava a Borriana l'exportació de taronja, que aleshores, abans de la construcció del port, s'embarcava en mar oberta al Grau de la població.

¹⁶ En l'Arxiu Històric de la Generalitat està l'arxiu de l'Institut Lluís Vives, en què s'ha localitzat l'expedient de Pascual Perucho Lloret (capsa núm. 458, expedient núm. 13.661), pare d'Artur Perucho, però, fins ara, no ha aparegut el seu. En canvi, sí que s'ha trobat l'imprés de matrícula d'Artur Perucho del curs 1919-1920 i una instància de sol·licitud de convalidació d'una qualificació. (§ 16. Documents personals i àlbum fotogràfic).

En un article publicat alguns anys després, Perucho es manifestava més crític sobre la classe d'ensenyança que s'impartia en el batxillerat de la seua època:

El régimen vigente de los institutos adolecía de dos defectos fundamentales: el teoricismo y el confesionalismo. Quedaba olvidada casi por completo la práctica de ciertas disciplinas, incluso en asignaturas donde es tan necesaria, como en la agricultura. Yo estudié el bachillerato en Valencia y, a pesar de tener la vega asomándose a las ventanas de nuestras aulas, ni una sola vez nos llevaron a ver cómo se cultivan las variadísimas especies vegetales que da aquella tierra.

También pude notar los efectos de la intromisión eclesiástica en la enseñanza una vez que en la clase de literatura hice afirmaciones desacordes con el criterio católico. La sombra pía, agazapada en todos los rincones de la vida española, apareció entonces de improviso con el seráfico propósito de estropearme la carrera.

Pero, en cambio, tenía aquel plan la ventaja de dar a los alumnos una cultura general bastante aceptable y de que se pudieran estudiar con alguna profundidad las disciplinas que lo integraban.

(AP: "El voto de un estudiante", *El Pueblo*, 6-10-1926)

Havent obtingut el títol de Batxiller, Perucho, obligat per son pare, començà sense massa convicció els estudis de Dret en la Universitat de València:

Trataba él de convencerme de que mi facilidad verbal, mi afición a escribir y mi buena memoria, me dotaban particularmente para la abogacía. Contra esto argüía yo que debe estudiarse lo que no se sabe, porque estudiar lo ya sabido es malgastar tiempo y dinero. Decidido que había de ir a la Universidad y no al Conservatorio, prefería estudiar una carrera científica, puesto que la literatura y la elocuencia eran negocio mío.

El día en que, recibido de bachiller, hube que optar entre las 5 Facultades del régimen universitario español, el problema de mi futuro estaba planteado en los siguientes términos: las carreras que ofrecían unas posibilidades económicas –las preferidas por mi padre– me desagradaban, porque ya entonces sentía yo el desprecio por los bienes terrenales que ha caracterizado siempre mi existencia; las carreras que yo hubiera estudiado con gusto, ya que no se me permitía hacer estudios de música, eran “quijotadas”, al decir de mi progenitor.

(AP: "Historia de un fracaso")

Perucho se sentia atret per la música, així com pel periodisme i, subsidiàriament, per la política:

No era una insinuación; era una orden. Conocía lo suficiente a mi padre para saber que nunca lograría convencerlo. Liberal y comprensivo de ordinario, se volvía obcecado, inmovible, cuando se trataba de lo que él creía mi bien.

Me di por vencido. Cedí. Pero en el momento mismo de ceder, formé el plan que había de permitirme –así lo creí entonces– llegar a la misma meta por otro camino. Seguiría la carrera que me exigiera menos esfuerzo y, al margen de mis estudios oficiales, por mi propia cuenta, estudiaría música. Cuando hubiera hecho mi licenciatura, libre ya de la incomprensiva tutela, me consagraría enteramente a mi arte preferido.

La realización de este proyecto requería más voluntad de lo que yo imaginaba entonces.

(AP: "Historia de un fracaso")

En aquells anys d'estudiant de Dret a València, entre altres amics i correligionaris, Perucho es relacionà amb Adolf Pizcueta, Francesc Almela i Vives i Vicent Tomàs i Martí, amb els quals impulsà la reedició de *Pàtria nova* –el setmanari valencianista que, dirigit per Marià Ferrandis Agulló, s'havia publicat a València del 6 de març al 7 d'agost de 1915–, amb l'objectiu d'agrupar els diversos sectors de l'incipient valencianisme. Durant una brevíssima segona època (del 24 de març a 15 de setembre

de 1923, en què fou clausurada) la revista es convertí en plataforma dels nuclis valencianistes republicans i fou antecessora de *Taula de Lletres Valencianes*, com indiquen Manuel Aznar (1978: 24)¹⁷ i Maria Fernanda Mancebo (2000: III, pp. 112-113),¹⁸ i ho recorda també el mateix Perucho:

Fa uns quants anys, en l'època que el valencianisme encara es podia manifestar políticament, es publicava un setmanari, *Pàtria Nova*, que ens va aplegar gairebé tots els que ara escrivim la *Taula*. Era un setmanari de guerra, escrit agressivament, en les pàgines del qual es varen dir coses prou fortes que avui, segurament, treuria la censura. El feien, principalment, l'Adolf Pizcueta i Vicens Tomàs i Martí. Hi ajudàvem tots, amb la fervor de nois acabats de sortir de l'Institut. Fins hi havia qui es va oferir per a fer el repartiment a domicili de cada subscriptor. (...)

Quan l'estat polític del país va impossibilitar *Pàtria Nova* i va posar greus dificultats a l'activitat de la Joventut Valencianista, la llar del nostre foc va quedar reduïda a una *penya* de cafè. Aquella *penya* era una mena de petit Ateneu. Hi anaven, assiduament, l'Eduard Martínez Ferrando (...), l'Adolf Pizcueta (...), Almela i Vives (...), Thous Llorenç (...), Vicens Lozar (...), Ernest Guasp.¹⁹ Aquella *penya* riallera, radiant d'alegria i de joventut, era un centre espiritual on vibraven les inquietuds de tot el món. Les portaven –deixant de banda l'Adolf Pizcueta, especialitzat en política internacional– dos amics ben diversemblants: Josep Aràmbul, advocat i periodista, al qual el seu socialisme el feia combatre'ns sistemàticament encara que amb una gran cordialitat; i Víctor Calatayud, metge, professional de la paradoxa genial, i home que es va fer catalanista amb dues hores d'excursió. Darrerament, Vicens Llorenç, exprofessor de llengua espanyola a la Universitat de Gènova, ens portava importants informacions del feixisme, i acabà incorporant-se a la redacció de la revista. (...)

El temps, però, ha fet la seva obra. Aquells companys que jo vaig deixar ara farà tres anys, han seguit orientat-se i treballant, i –principalment pels dots d'organitzador de Thous Llorenç– han aconseguit fer la *Taula de Lletres Valencianes* i donar-li vida econòmica durant més d'un any.

(AP: «Les lletres catalanes a València» “Un grup d'escriptors”,
D'Ací i d'Allà, 132, desembre 1928, pp. 442-443)

¹⁷ Manuel Aznar verifica que la companyonia d'aquest grup, que es formalitzà en l'època d'estudiants, pervisqué durant tot el període de la Dictadura de Primo de Rivera: “Segons em declarava Adolf Pizcueta en una conversa recent, la tertúlia del cafè “La Democràcia” va ser, durant la Dictadura de Primo de Rivera, un dels nuclis de *resistència* del valencianisme intel·lectual. Perucho, Almela, Sigfrido Blasco-Ibáñez i Pizcueta, entre d'altres, eren assidus de la tertúlia. I la majoria acabaria integrant-se en 1930 en l'Agrupació Valencianista Republicana.”

¹⁸ També ho ha constatat Maria Fernanda Mancebo: “L'arribada de la dictadura va frustrar l'incipient moviment d'esquerres representat per *Pàtria nova*, l'*Asociación protectora de la enseñanza* i *Nostra parla*, que es van eclipsar durant uns anys. Únicament la tertúlia del cafè *La Democràcia* va romandre com a nucli de resistència del valencianisme cultural. La van freqüentar Artur Perucho, Almela i Vives, Sigfrido Blasco Ibáñez i Adolf Pizcueta, integrants després en l'Agrupació Valencianista Republicana. La dictadura va comptar amb l'adhesió d'amplis sectors de la dreta que aviat van cristal·litzar en *Acció Valenciana*, plataforma regionalista que procurava distingir el seu projecte de qualsevol nacionalisme o separatisme.” Així mateix ho escriu Perucho, en l'obituari que dedica a Tomàs i Martí “En nuestro amable rincón del café de La Democracia lo contábamos como contertulio siempre que venía a Valencia.” (“Vicente Tomás Martí” *El Pueblo*, 2-02-1924).

¹⁹ El caricaturista Ernest Guasp i Garcia (Alzira, 1901 – Mèxic, 1984) col·laborà en moltes publicacions de València, Madrid i Barcelona, on fou director de *L'Esquella de la Torratxa* i fundador de la revista satírica *El Be Negre*. Militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, durant la guerra civil s'afilià al PSUC. Després de passar pel camp de concentració d'Argelers, s'exilià a Mèxic, on va col·laborar en *La Estampa*, *El Popular*, *Novedades*, *Atisbos* i *El Noticiero Cinematográfico*. El 1947 rebé el premi José Guadalupe Posada de l'Asociación Mexicana de Periodismo. Fou un dels fundadors de la Sociedad Mexicana de Caricaturistas.

Perucho va començar els estudis de Dret, doncs, en el vell edifici de La Nau de la Universitat de València i els va prosseguir en la Universidad Central de Madrid, en l'immoble del carrer de San Bernardo que abans havia sigut noviciat dels jesuïtes:

Salir del viejo caserón de la calle San Bernardo, después de aprobar la última asignatura de la carrera, rodeado de amigos que felicitan, alborotan y empujan hacia “el bar de enfrente” para celebrar el fausto acontecimiento, es algo que llena de orgullo, de satisfacción y de alegría al interesado.

(...) Algunas semanas más tarde, un deber cualquiera lo lleva a la calle de San Bernardo y le obliga a pasar por delante de la Universidad. Detiene el paso y contempla el gris edificio. Allí ha transcurrido lo mejor de su juventud, los seis mejores años de su juventud; allí ha conocido prestigiosos maestros, se ha relacionado con excelentes y divertidos amigos; pero...

Vagamente surge en su ánimo la sospecha de que en aquel caserón gris no ha hecho más que perder el tiempo, aunque de un modo, en el fondo, agradable. Recuerda las veces que huyó de las clases aburridas y prefirió tomar el sol en el paseo de Rosales; recuerda toda la literatura amena que leyó mientras el profesor de Derecho Canónico hablaba de impedimentos matrimoniales, de la Curia Romana o del *Codex*; recuerda el pánico insuperable que le dominaba cada vez que intentaba estudiar la legislación de Hacienda... Y le acomete una súbita tristeza al pensar en lo poco que logró aprender en aquellos seis años transcurridos en los lóbregos pasillos polvorientos y en las frías aulas destartadas.

(AP: “La triste esterilidad de nuestras universidades”, *El Pueblo*, 24-07-1927)

Perucho, però, va dilatar més de l'habitual els estudis de llicenciatura –com es desprén d'aquesta carta de novembre de 1929, quan ja tenia vint-i-set anys. Tampoc no exercí mai d'advocat, sinó que aprofità els seus coneixements de Dret per a escriure alguns llibres o documentar determinats articles:

Pel maig vinent faré, a València, els exercicis finals de la carrera de Dret, em prepararé durant l'estiu, i a l'hivern intentaré exercir. Com he estudiat prou bé tots els cursos, em sembla que no em costarà gaire reeixir una mica.

(Carta núm. 90, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 28-11-1929)

Família paterna

Els germans de Pascual Perucho Lloret, pare d'Artur Perucho, n'eren huit, quatre xics i quatre xiques: Pascual, José, Alfredo, Arturo, Maria, Julia, Nieves i Antonia, fills de Pascual Perucho Ferrer (difunt el 1902) i de Julia Lloret Valero (de 52 anys en 1902). El besavi d'Artur fou republicà liberal, com es dedueix d'aquesta referència:

Descendía [el pare] de fervientes republicanos, que habían alcanzado los tiempos heroicos de la guerra civil, que habían saludado el advenimiento de la primera República en las postrimerías de su vida. ¡Viejo daguerrotipo del abuelo, con su barba espesa y sus patillas, ciudadano de la muy noble y muy antiborbónica ciudad de Játiva, amigo de conspiradores, de trajinantes y de toreros! Su mucha prole fue como él, generosa y liberal, amante de la libertad sobre todas las cosas.

(AP: “14 de Abril. Él no lo ha visto”, *El Pueblo*, 19-04-1931)

El major, Pascual, nascut el 5 de setembre de 1869 a Xàtiva, cursà el batxillerat en l'Institut de Enseñanza General y Técnico Lluís Vives de València. Quan l'acabà, ingressà en l'oficina de Telègrafs de València, on es va comprometre amb la filla del subdirector, Angelita Badia Valdivielso, amb la qual es va casar. Ingressà molt jove en la Compañía Peninsular de Teléfonos perquè, després d'haver passat per l'estació

de Telègrafs de Múrcia, Roca Alcayde el situa al front de la de Borriana amb vint-i-quatre anys.²⁰

El seu fill Artur nasqué quan ell en tenia trenta-dos. Era republicà, assistia a una tertúlia de sabuts que s'anomenava sorneguerament "El senado" i feia de corresponsal del periòdic madrileny *El Liberal*, com recordava en les seues memòries Vicente Marco Miranda²¹ (2005: 243-244):

Así solía llamarse la tertulia de Forner en su casa de la plaza, esquina a la calle del Salvador. (...)

Acudían allí don Manuel Peris, su hermano don Joaquín, solterón rico, abogado sin despacho; don José Climent, farmacéutico; don Mariano Selma, mi maestro; el jefe de Telefónica don Pascual Perucho, hijo de Játiva, corresponsal de *El Liberal* de Madrid, y don Vicente Forner, soltero, dueño de la casa, abogado en ejercicio, aunque no actuaba fuera de Burriana. Climent, Perucho y Forner eran republicanos; los Peris, conservadores y don Mariano, indiferente, no afiliado a ningún partido.

(...) Perucho, en fin, abandonó la vida en Madrid ocupando un alto cargo en la Telefónica, de la que había sido jefe en Valencia, después de abandonar Burriana.

És probable que el sou de telegrafista no li arribara per a cobrir les despeses de la família i que Pascual Perucho fera hores extra portant la facturació de la delegació que a Borriana tenia l'empresa Mac-Kinley i Germans, de Liverpool, dedicada a la compra, exportació i transport de taronja a Anglaterra, segons es desprén de l'article següent. Tot i que pot tractar-se d'una narració fictícia, Perucho desvetla que son pare fou promotor frustrat d'una cooperativa de cítrics pionera:

Els senyors Mac Kinley i Germans són a Liverpool i no s'interessen per la meteorologia. No compren taronja futura sinó fruits madurs i indubtables. Si el termòmetre baixa a València, si cau del cel una maledicció de pedra glaçada, ells no hi tenen res a perdre. Perd el pagès que no ha venut encara. Perd el comerciant local, que s'ha anticipat a comprar. Els senyors Mac-Kinley i Germans, a més a més, no paguen llurs adquisicions fins que hom no els ha pagat ells a Liverpool o a Hamburg. Després es queden amb la diferència, i remuneren el meu pare amb les cent cinquanta pessetes que li pertoquen cada mes.

El meu pare, si vol no haver de prescindir d'aquest ingrés, ha de vigilar el negoci del matí al vespre, ha de controlar la comptabilitat, ha de seguir amb atenció els salts inesperats de les cotitzacions; ha de traduir, complimentar i respondre puntualment els telegrams que hom li trameta d'Anglaterra. I quan el ple de la temporada arriba, ha d'acompanyar a tot arreu, de dia i a la nit, a ciutat i al camp, un anglès hermètic i groller, que s'imposa amb insolència i mastega tabac...

El nostre govern és optimista. Cada tres mesos publica unes estadístiques complicades i inacabables de les quals resulta que el meu país és ric. Els rics són, però, els senyors Mac-Kinley i Germans, per als quals no neva ni pedrega mai. El meu pare ho va arribar a comprendre així, i va decidir fer el que calgués perquè les estadístiques tinguessin almenys una mica de raó. Va treballar a casa les seves hores extraordinàries damunt les planes atapeïdes d'uns llibres que es feia portar de la capital. I a poc a poc va anar prenent forma dins la seva imaginació una idea que de molt temps li ballava pel cap. Aquesta idea era d'una simplicitat esfereïdora: si els pagesos i els petits comerciants locals aplegaven llurs esforços, llurs crèdits i llurs intel·ligències, hom podria

²⁰ "La Estación Interurbana se abrió al servicio público en 13 de diciembre del año 1893 y a su frente se puso como primer encargado D. Pascual Perucho." (Roca y Alaide 1932: 385).

²¹ La família del periodista i polític republicà Vicent Marco Miranda (Castelló de la Plana, 1880 – València 1946) es traslladà a viure a Borriana el 1886, per la qual cosa se l'ha considerat sempre com a borrianenc, puix que fins a 1905 no se'n va anar a València, on va ingressar en la redacció d'*El Pueblo*. En 1930, el mateix any que Artur Perucho publicà *Catalunya sota la dictadura*, aparegué el seu llibre *Las conspiraciones contra la Dictadura (1923-1930) Relato de un testigo*.

prescindir fàcilment dels germans Mac-Kinley i obtenir un guany més proporcionat amb la feina realitzada.

Els pagesos es varen malfiar de la proposta, tot gratant-se el cap mentre dubtaven; els intermediaris varen decidir que això acabaria amb la llibertat de comerç; i els germans Mac-Kinley, que tot ho sabien, varen substituir el meu pare per un anglès groller que mastegava i no s'interessava per la sociologia.

(AP: "El puny clos", *Mirador*, 392, 22-10-1936)

En constituir-se el 1924 la Compañía Telefónica Nacional de España, Pascual Perucho fou designat cap de tràfic de la subdirecció del districte de València, amb un sou anual de 9.000 PTA. Un any després, l'1 de desembre de 1925, fou destinat a Madrid com a encarregat d'Estadística de la mateixa empresa, on es traslladà amb la família. Aquest canvi el desplaçà profundament, i no hi arribà a viure ni tan sols un any i mig. Morí als 57 anys, la matinada del dissabte 14 de maig de 1927, a conseqüència d'una angina de pit. L'endemà de la defunció, *El Pueblo* (15-05-1927) inserí una esquela i publicà un obituari en què es menciona el fill, col·laborador habitual del diari.²²

Al cap de sis mesos, la viuda rebé el subsidi corresponent a una mensualitat. Tres anys després, el fill censurà el comportament caciquil de la Companyia Telefónica:

...la brutalitat comesa amb molts empleats antics, procedents de la Companyia Peninsular, els quals han estat "jubilats" amb quaranta cinc pessetes mensuals; els trasllats injustificats de persones honorables que durant trenta anys havien acreditat llur perícia per als càrrecs que tenien; llur substitució per funcionaris totalment ignorants, no sols de la tècnica telefònica, ans també de les més elementals normes de polidesa i de sentit comú; l'elevació sistemàtica de les tarifes, etc., etc.²³

(AP: *Catalunya sota la Dictadura*, p. 250)

Segons Perucho, la crueltat de la Companyia Telefónica fou la causa de la depressió i la mort de son pare:

Entre la telefònica i jo hi ha un deute pendent: la vida del meu pare, mort a Madrid a causa dels disgustos que li donaren, sens dubte per a pagar-li trenta tres anys d'honrats i intel·ligents serveis, amb els quals es va agreujar la lesió cardíaca que patia des de feia algun temps.

(AP: *ib.*, pp. 341-342)

Només un any després de la desaparició del pare, el fill el recordava en "El pare mort", poema d'intens afecte filial que es publicà –fragmentàriament, segons s'indica en el títol, encara que no aparegué mai complet– en *Taula de Lletres Valencianes*:²⁴

Ja t'has mort, pare meu tan volgutíssim;
ja t'he perdut per sempre, pare meu;
a l'hora d'ara ja estaràs –puríssim–
gaudint el dolç abraç del nostre Déu.

²² L'anònim redactor d'aquesta nota de condol destaca que l'allunyament de València va suposar un colp mortal per a Pascual Perucho: "Sabíamos de sus dolencias del espíritu, acongojado desde que exigencias profesionales determinaron su traslado a Madrid, que suponía en aquel hombre, enamorado de su Valencia, un quebranto hondísimo en sus afecciones, no obstante hallarse en la corte considerado y estimado por sus altos merecimientos y vivir rodeado de los seres que le eran más queridos. Nuestro amigo Pascual Perucho no se avenía con el medio madrileño, determinando ello en su corazón un conflicto de carácter sentimental, que fue lentamente, en el transcurso de poco más de un año, debilitándolo físicamente hasta exhalar lejos de su patria chica el postrer suspiro. ¡Ha muerto llevando en los labios el dulce nombre de Valencia!".

²³ Veg. Pérez Yuste (2004): "La Compañía Telefónica Nacional de España en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)".

²⁴ "Poemes d'Artur Perucho", *Taula de Lletres Valencianes*, 8, maig 1928, pp. 9-10.

Al cap d'una dècada, el fill al·ludirà a aquest infaust episodi familiar en un relat en què el protagonista, estudiant de Medicina, atén una dona que ha sofrit un atac:

Repuesto de la sorpresa, contempló a la persona que se le había dirigido tan inesperadamente. Era una muchacha de unos dieciocho años, pálida y llorosa, con un gesto de terror impreso en el rostro.

—¿Qué le ocurre a su madre? —preguntó Ernesto.

—¡Se muere, se muere! ¡Una angina de pecho!

Estas palabras le hicieron reaccionar. También su padre había muerto de una angina de pecho, y él conocía bien la desesperación de esos momentos trágicos en que a la muerte le bastan unos pocos minutos para arrebatar la vida a un ser humano.

(AP: “Regalo de Bodas”, *Lecturas*, 169, 1935, pp. 533-554).

El 1931, cinc dies després de la proclamació de la Segona República, Artur Perucho publicà un article en què evocava amb emoció la figura del pare i en destacava la ideologia republicana i nacionalista, en una de les poques ocasions en què es refereix a la tradició familiar com a base de la seua ideologia:

...la tradición republicana de la familia, gracias a él, ha llegado hasta mí sin interrupción. La primera sangre que circuló por mis venas, ya tenía hervores de libertad; las primeras ideas que florecieron en mi cerebro, ya eran ideas de libertad... El recuerdo de mi padre va siempre unido al recuerdo del Blasco Ibáñez de la Malvarrosa, del tribuno de barbas negras y revueltas, que hablaba de cosas elevadas y eternas, junto al mar, a los pescadores del Cabañal; al de aquel Blasco que coincidió una vez en el tren con el famoso padre Ludovico y que fue recibido por los fanáticos de mi pueblo con trabucos repletos de metralla...²⁵ Va unido al de Azzati, el Azzati de entonces, de mirada vivaz y de bigotes insolentes... Se enlaza con el recuerdo de la Redacción de *El Pueblo*, centrada en aquellos tiempos por una gran mesa recubierta de hule...

Todo cuanto hoy nutre mi espíritu y mi inteligencia, me viene de él. Si en algo soy honesto y bueno, es por la bondad que él me dio. Si mi alma se rebela airada contra la injusticia, es porque él me hizo digno y justo. Si soy republicano, es porque él me enseñó a amar la libertad.

Por eso, aunque él no ha visto ondear la bandera tricolor y la de las cuatro barras; aunque él no ha escuchado los gritos de júbilo de la multitud en esta memorable jornada del 14 de Abril, yo he tenido la sensación de que estaba allí conmigo, ardiendo en la llama de mi entusiasmo, debatiéndose en los latidos de mi corazón, gozando en mi alegría, porque, al fin, había llegado el ansiado día de gloria...

(AP: “14 de Abril. Él no lo ha visto”, *El Pueblo*, 19-04-1931)

Atés que la família paterna procedia de Xàtiva, Perucho hi mantingué una relació contínua. No només col·laborà en dos dels principals setmanaris de l'època, *El Progreso* i *El Demócrata*, sinó que també hi féu conferències i sojornà de tant en tant en una caseta que la família tenia a Bixquert, on el jove estudiant es retirava a preparar exàmens, com explica en alguns articles en què, a pesar del to intimista de l'escrit, menciona el colp d'estat del directori militar:

Recuerdo que el año pasado, hacia el final de la primera quincena de este mismo mes de Septiembre, eran aquí las horas silenciosas. Y aunque las tierras de la patria

²⁵ Perucho explica en un altre article aquesta situació compromesa viscuda per Blasco a Borriana: “Cuando Blasco fué a Burriana para tomar parte en un mitin que nadie ha olvidado —mitin en el cual puede decirse que se jugó la vida teniendo en cuenta que en el mismo tren que Blasco llegó el padre Ludovico, que llevaba tras de sí a todos los fanáticos carlistas, algunos de ellos provistos de trabucos a punto de disparar—, Azzati estuvo en mi casa.” (“Desde París. La herencia de Azzati”, *El Pueblo*, 3-07-1929).

temblaban a impulsos de los acontecimientos, todo aquí callaba como si cada valle fuera una tumba y cada montaña un panteón.

(AP: «Ecos montañoses», “Silencio”, *El Pueblo*, 14-09-1924)

Família materna

La mare d'Artur Perucho, Angelita Badia, natural de València, era filla de Josefa Valdivielso Borrego (nascuda a Burgos, difunta en 1902) i del telegrafista militar liberal Edmundo Badia Bouvier ²⁶ (nascut a Alberic, de 52 anys en 1902), al qual Perucho menciona en l'article citat:

[Las primeras ideas que florecieron en mi cerebro] Procedían, también, de la familia de mi madre, hija de un militar liberalísimo, compañero de Nicolás Estévez, ²⁷ que abandonó el ejército en plena juventud.

(AP: “14 de Abril. Él no lo ha visto”, *El Pueblo*, 19-04-1931)

El nét recordarà anys després l'avi telegrafista:

...mi abuelo materno era un excelente matemático, que sabía de todo y lo sabía bien. ...conocía el álgebra de Euler, que traducía del alemán por pasatiempo. Además –cosa rara entre nosotros–, escribía con una sintaxis tolerable.

(AP: “Historia de un fracaso”)

Sa mare va tindre Artur als 31 anys, però aquest no va ser el seu primer part, sinó el tercer, encara que ell fou el primer nadó que sobrevisqué a les malalties mortals que sofria la infància en aquella època. Els dos precedents, Angelita i Pascualín, van morir quan tenien tres anys i un any, respectivament. Julia, germana d'Artur, va nàixer també a Borriana el 4 de febrer de 1906 i va morir a Barcelona el dia de sant Jordi de 1985, als 79 anys. Angelita Badia Valdivielso també va morir a Barcelona el 4 de gener de 1947, als 77 anys. ²⁸

Escriptor i conferenciant precoç

El primer relat de Perucho, “Golondrinas que vuelan...”, es publicà en la revista *Apolo* de l'institut Lluís Vives, que havia fundat ell mateix (DD. AA. 1930: 94). Es tracta d'un

²⁶ En la *Revista de Telégrafos*, 109, 1-12-1884, p. 199, es menciona Edmundo Badia com a oficial primer: «...y para la vacante que éste último deja, ha entrado en planta el oficial primero en expectación de destino, D. Edmundo Badia.» En la p. 200, en la relació de “Traslaciones” s'indica que “accediendo a sus deseos”, aquest renuncia a la llicència que tenia i s'incorpora a l'estació central (de Madrid), com a primer oficial.

²⁷ El militar i polític federalista Nicolás Estévez Murphy (Las Palmas de Gran Canaria, 1838 – París, 1914) va participar en la Revolució de Setembre de 1868, es va unir a la insurrecció republicana de 1869 i, amb el grau de comandant de l'exèrcit colonial de Cuba, es llicencià voluntàriament en ser afusellats a l'Havana huit estudiants de Medicina el 27 de novembre de 1871. Durant la Primera República espanyola fou diputat a Corts i ministre del govern de Francesc Pi i Margall. Amb la Restauració borbònica s'exilià a Portugal, Cuba i França.

²⁸ El diumenge 22 de desembre de 1946 la mare d'Artur i de Julia va sofrir un atac vascular pels carrers de Barcelona, anant o venint de missa. En no tornar a casa, la filla, Julia, es va intranquil·litzar i va demanar ajuda a un policia conegut, d'origen valencià. Finalment, la van localitzar recollida en una casa d'assistència per a indigents indocumentats de la zona de Montjuïc, gitada en terra sobre un jaç de palla, completament desorientada. Una ambulància la va transportar a casa, al carrer Lluís el Piadós (abans, Ludovico Pío) núm. 3, on el metge que la va visitar va diagnosticar un atac cerebral. Va morir pocs dies després, el divendres 3 de gener de 1947. L'ofici de difunts es va efectuar l'endemà a l'església adjacent al domicili, la de l'antic monestir de monges benedictines Sant Pere de les Puel·les. Està enterrada en el cementeri de Montjuïc. La néta, Núria Llauredó Perucho, que llavors tenia 11 anys, conserva un record tètric de l'estampa de l'àvia. La nit de la defunció la van enviar a dormir al col·legi de monges hospitalàries on anava a escola, ja que l'àvia, la filla i la néta compartien una única habitació en el pis en què vivien rellogades, on es va vetlar el cadàver. (Testimoni personal de Núria Llauredó Perucho, 2009).

conte romàntic, dedicat a Anita Giner,²⁹ l'argument del qual és el següent: el protagonista, Perico, un xiquet abandonat a les poques setmanes de naixement, fou adoptat per un matrimoni que el crià com a fill. Aquest matrimoni tingué després una xiqueta. Uns anys després, quan Perico cursava tercer de Medicina, es va enamorar de la germana. Incapaç de racionalitzar els seus sentiments, va determinar anar-se'n de casa i, per tal de justificar aquesta decisió, va explicar a son pare una paràbola sobre una oroneta ferida que, una vegada curada per l'amatent filla de l'amo de la finca on l'ocell va caure, va abandonar aquell lloc per no tornar-hi mai més. El conte acaba així:

Perico se fue; se fue huyendo de aquel amor imposible, sin saber que ella también le había amado; que también era romántica; que también adoraba a la luna; que también en las horas melancólicas de la tarde veía con tristeza desde su ventana el raudal vuelo de las golondrinas en sus rápidas evoluciones, sobre el inmenso fondo azul del infinito.

(AP: "Golondrinas que vuelan...", *Apolo*, 1, 1918: pp. 2-3)

Perucho es dedicà des de ben jove a fer conferències, com la que el 7 de maig de 1922, als vint anys, impartí en el Gran Teatre de Xàtiva en representació del setmanari *El Demócrata* sobre la "Necesidad de fomentar la cultura en nuestros días", amb motiu de la inauguració de la Unión Cultural Setabense, en la qual ja manifestava la seua preocupació per l'ensenyança escolar i la formació universitària, i expressava la seua admiració per Costa i Senador:

Uno de nuestros más profundos pensadores, el fallecido don Joaquín Costa, que siempre se halló en contacto con la realidad a pesar de vivir en los más elevados parajes de un idealismo casi platónico, condensó en una frase célebre todas las soluciones posibles, que nos es dado aplicar en España para la reconstitución total del país: "Escuela y despensa". Otro pensador, no por casi desconocido, menos ilustre, don Julio Senador Gómez, notario de Fromista, ha dicho no hace mucho, que lo primero es la despensa, que la escuela ya vendrá después por sí sola. Desde su punto de vista está en lo cierto; pero desde el nuestro podemos y queremos rebatirle con todo el respeto debido a su autorizada opinión.

(...) Yo, que a veces soy más pesimista que el propio Tristán,³⁰ tengo el convencimiento de que cuando los hombres se arriesgan en empresas tan dignas como esta de la Unión Cultural, no fracasan nunca, no pueden fracasar nunca, por que en todo caso, el fracaso sería el de todo un pueblo que, pudiendo ser grande y digno, se hunde más y más en las abyecciones inmundicias de la incultura y del vicio.

²⁹ Anita Giner Soler (Vilallonga, 1902 – Benialí, 1974), jove de també setze anys en 1928, a qui probablement Perucho coneixia perquè ambdós estiuaven a la Malvarrosa, i per la qual estaria interessat. Uns anys després Anita Giner va ser l'actriu valenciana més popular del període del cine mut. Després d'intervindre en les principals pel·lícules dirigides per Maximilià Thous i en *L'Auca del senyor Esteve* (1929), de Lucas Argilés, va treballar a Alemanya contractada per la productora UFA. Durant la guerra civil fou supervisora adjunta de l'hospital militar de Valdeganga (Albacete). Es va casar amb el brigadista internacional Frank Ayres, ferroviari de Yorkshire i fundador del Partit Comunista anglès, comissari polític de Valdeganga, i a qui havia conegut a València. Després de la guerra la parella es va establir a Londres, fins que es van instal·lar a Benialí (la Vall de la Gallinera), on van morir i on estan enterrats.

<http://lamarinaplaza.com/2014/01/19/personatges-de-pego-vi-anita-giner-soler-actriu-valenciana-del-cine-mut/>
Juan Piqueras escrigué sobre ella: "Anita Giner posee una figura agradable, española, y una complexión física bien disciplinada. Su temperamento artístico, asimilable a todas las situaciones, es un temperamento cultivado que le permite adaptar su personalidad a los personajes más complejos. Estos rasgos ingénitos de Anita, portadores de sus éxitos, han sido el rompeolas donde se han estrellado toda esa serie pintoresca de artistas de la pantalla que han pretendido, en muchas ocasiones, usurparle el primer puesto que ocupa en la cinematografía valenciana." (*La Pantalla*, 75, Madrid, 14-07-1929).

³⁰ La comparació "más pesimista que el propio Tristán" recorda el títol de la novel·la d'Armando Palacio Valdés *Tristán, o el pesimismo* (1906), personatge amb qui ja es compara Perucho en 1922, set anys abans de publicar *Ícar o la impotència*, novel·la protagonitzada per Tristany.

Y voy a terminar ya, porque el tiempo apremia y no tengo derecho a cansaros demasiado.

(AP: “Necesidad de fomentar la cultura en nuestros días”, fragments d’aquesta conferència, publicada en *El Demócrata*, 74, 13-05-1922)

Quatre mesos després, el 19 de setembre de 1922, en féu una altra ben distinta en el Casino Republicà de Xàtiva sobre “el sugestivo tema Significación histórica y social de la revolución rusa”. (s/f: “Una conferencia de Perucho en el Círculo Republicano”, *El Demócrata*, 22-09-1922).

Perucho fou un conferenciant infatigable, dedicat tant a impulsar l’acció política com a divulgar els seus punts de vista, segons consta en les gasetilles dels diaris. El diumenge 4 de febrer de 1923 en féu una altra en el Casino Republicà de Catarroja sobre “Los delitos políticos y sociales”, en què sembla advertir l’eventualitat d’una dictadura –que, de fet, va imposar Primo de Rivera amb el colp d’Estat del 13 de setembre següent:

...la existencia de tan crecido número de delitos políticos como se cometen entre nosotros –signos evidentes del general malestar– no indican otra cosa que la proximidad de grandes trastornos, cuya llegada todos debemos desear y temer al propio tiempo.

(s/f: “Conferencia de D. Arturo Perucho”: *El Pueblo*, 9-02-1923)

El dissabte 5 de gener de 1924 en va impartir una altra en el local de la Juventud de Unión Republicana de València sobre el tema “La concepción jurídica de la vida”:

Mostró los peligros que amenazan a las naciones cuando se legisla arbitrariamente, apoyándose sólo en la fuerza. Ha nacido entonces el Derecho injusto y cuando esto acontece la Revolución se halla próxima.

(*El señor Bengueret*: “Estampas de conferenciantes. Arturo Perucho lee unas cuartillas”, *El Pueblo*, 9-01-1924)

En tenim una altra ressenyada també a València l’any següent, el dijous 2 de juliol de 1925, en la Cooperativa *La Artesana*, sobre el tema “El teatro y su misión social”:

Historió Perucho largamente el desarrollo del arte escénico de Cataluña desde los precursores hasta los contemporáneos. Elogió el fervor, la gran sensibilidad política y artística del pueblo catalán y fustigó duramente el provincialismo rural y levítico de Valencia que imposibilita toda empresa grandiosa y obliga a huir al extranjero a los ciudadanos que desean para sus actividades un ambiente libre de torpes intolerancias.

(s/f: “Conferencia de Arturo Perucho”, *El Pueblo*, 9-07-1925)

En la seua correspondència menciona de tant en tant aquesta activitat, que sembla satisfer-lo:

Ja és a punt de tornar a actuar Nostra Parla amb vistes, principalment, a València. Al meu país, preparem ara *La Bandera Federal* (setmanari bilingüe) i altres moltes coses, entre elles, una sèrie de mítings. Jo tinc *contractades* algunes conferències. Començaré a València (Casa de la Democràcia ³¹ o bé a l’Ateneu Mercantil) i aniré després a Alacant, Alcoi, Xàtiva, Borriana, Benassal i Castelló. Després, o pot ésser abans, aniré a Reus i a Lleida.

(Carta núm. 99, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 25-02-1930) ³²

També en féu alguna més a Alemanya sobre la situació política espanyola:

Els més insignificants actes de la vida de relació m’obliguen a donar una conferència, que a casa nostra em costaria un procés.

(AP: «Lletra d’Alemanya», “L’hora espanyola”, *La Publicitat*, 16-05-1930)

³¹ En el transcurs de 1928 la Casa de la Democràcia es va traslladar a la Gran Via Germanies núm. 22.

³² He tingut accés a les cartes de Perucho a Xuriguera gràcies a l’amabilitat de Josep Camps i Arbós, que les ha exhumades de l’arxiu Xuriguera i integrades en la seua tesi doctoral (Camps. 2005).

I, pel que explica a Xuriguera, el diumenge 12 d'octubre de 1930 en féu una altra a Vilassar de Mar que estimulà molt el públic, ja que devia ser un orador vibrant:

Diumenge passat vaig fer un discurs a Vilassar i la gent es va engrescar d'una manera formidable.

(Carta núm. 133, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 18-10-1930)

Quan residí a Madrid, s'introduí bastant bé en els cercles culturals d'esquerres de la capital, com ho demostra el fet que el dijous 16 de juliol de 1931 en fera una altra en la Casa de Catalunya sobre el seu llibre *Catalunya sota la Dictadura* que, com veurem, donà lloc a una publicació posterior. Uns anys després, el 9 d'agost de 1934, en dictà una més en l'Ateneo de Madrid ³³ sobre "La Prensa como instrumento para la guerra imperialista y el fascismo" (Ruíz Salvador 1977: 210):

El periodista Arturo Perucho terminaba su conferencia sobre *La Prensa como instrumento para la guerra imperialista y el fascismo*, en que se había referido al falseamiento de noticias para desacreditar a la U.R.S.S., hablando "de la Prensa burguesa en España y... haciendo un llamamiento al frente único" (*Heraldo*, 10 de agosto).

En plena guerra civil n'impartí una altra el diumenge 8 d'agost de 1937 en el Casal Valencianista de Barcelona, seu d'Actuació Valencianista d'Esquerra, sobre "Aquell joió 19 de juliol":

Continuando el ciclo de *charlas matinales* inaugurado por el pasado domingo, y en el transcurso del cual desfilarán por la tribuna del Casal valencianista las más auténticas figuras del antifascismo de todos los sectores (tanto políticos como sindicales), plasmando de esta forma el sentimiento de fraternidad antifascista y el espíritu de unidad, mañana domingo el periodista Arturo Perucho hablará sobre el tema *Aquell joió 19 de juliol*. El acto, que será público, comenzará a las once de la mañana en el salón de actos de Actuació Valencianista d'Esquerra, Puertaferri, 28, pral.

(s/f: "Conferència a la colònia valenciana d'esquerres de Barcelona", *La Vanguardia*: 7-08-1937, p. 2 i la mateixa gasetilla en *La Publicitat*: 7-08-1937, p. 2.

A més, breu resenya de la conferència en *La Publicitat*: 10-08-1937, p. 2)

Articulista entre 1918 i 1927

El Progreso i El Demócrata

En aquest primer període, a banda d'haver publicat un article de crítica musical en 1918 en *La Correspondencia de Valencia*, des de 1920 Perucho va començar a col·laborar assíduament en dos setmanaris de Xàtiva, *El Progreso* i *El Demócrata*.

El Progreso el publicava la junta municipal del Partit Unió Republicana Autonomista. ³⁴ *El Demócrata*, en canvi, era l'òrgan del Partido Liberal Democrático de Xàtiva, que va substituir a *El Heraldo de Játiva*.

³³ Perquè puguem contextualitzar adequadament la consideració que, com a conferenciant, podia merèixer Perucho als organitzadors de les conferències de l'Ateneo de Madrid, només cal fixar-se en algunes de les dissertacions que s'hi van produir en el cicle en què ell va participar, durant els mesos d'agost i setembre de 1934: María Teresa León: "La literatura y la preparación de guerra" (1 d'agost), Ramón Puyol: "La pintura, arte para el proletariado" (3 d'agost), Serafín Marín Cayre: "El fascismo contra la cultura" (6 d'agost), Carmen Meana: "La mujer ante la guerra: Unión Soviética y la paz" (7 d'agost), Eugenio Mediano Flores: "El artista revolucionario" (11 d'agost), Fernando Claudín: "El fascio contra los intelectuales y el proletariado" (13 d'agost), Margarita Nelken: "Contra la guerra y el fascismo" (15 d'agost), Ricardo Aznar Casanova: "Luis Vives y su tiempo" (3 de setembre), Victoria Kent y Angélica Balavanova: "La educación de las masas contra la guerra y el fascismo" (7 de setembre), etc.

³⁴ "*El Progreso*.— Setmanari republicà blasquista del qual n'hi ha molts pocs números dels anys 1913-1923, conservant-se el darrer que es publica de desembre del 1923." (Blasco Laguna 1983: 1077). En efecte, *El Progreso* va deixar de publicar-se a partir de gener de 1924, però al febrer de 1930 va tornar

El Pueblo

La casa pairal periodística de Perucho, per damunt de qualsevol altra, fou sempre *El Pueblo*, on publicà els primers articles quan encara vivia a València i, a partir de gener de 1926, els remetia des de Madrid ³⁵, en els quals escrivia sobre tota classe de temes: comentaris literaris i polítics, reflexions d'actualitat i evocacions personals. Tractant-se d'un jove de la seua edat, impressionen per la qualitat de la prosa, l'agudesca de les anàlisis, la quantitat d'informació, la cultura i la capacitat crítica. També sorprén la regularitat de les seues col·laboracions i el fet que els seus articles apareguen des del principi en primera pàgina, a més de comptar amb diverses seccions pròpies. Tots els articles d'*El Pueblo* es publicaven en castellà, inclús aquells en què tractava temes que haguera sigut més apropiat escriure'ls en valencià. Entre 1922 y 1927, any en què també va començar a col·laborar en *La Gaceta Literaria* i en *Taula de Lletres Valencianes*. En general, a fi de suggerir als lectors de què tractava cada article, solia sobretitular-los o emmarcar-los en diverses seccions.

Articles

1. EXPERIÈNCIES

1.1. Referències personals

En aquest article Perucho narra en clau personal les seues impressions, retirat uns dies de setembre en una caseta que els parents de Xàtiva tenien a Bixquert; menciona els dos únics llibres que té a mà: uns opuscles filosòfics de Leibniz i la *Filosofia crítica* de Turró:

Ahora estoy instalado ya en una casita diminuta, muy blanca, grano de anís entre las montañas. (...) Registrando armarios, hallo dos libros olvidados el verano último: unos opúsculos filosóficos de Leibniz y la *Filosofía Crítica* de Turró. Como no he traído literatura ninguna, estas dos obras serán mi único pasto espiritual durante mi estancia aquí.

(AP: «Ecos montañoses», “Silencio”, *El Pueblo*, 14-09-1924)

a aparéixer, ininterrompudament fins a 1933. Perucho va saludar la seua reaparició en l'article “Ante la reaparición de *El Progreso*”, publicat en el mateix diari el 22-02-1930. En la col·lecció que es conserva en l'Arxiu Municipal de Xàtiva he trobat quinze articles de Perucho en *El Progreso*, entre 1920 i 1931, i set articles, una caricatura i dos ressenyes de conferències en *El Demócrata*, entre 1921 i 1922.

³⁵ El primer article seu que he localitzat en *El Pueblo*, datat encara a Madrid, és: «Notas sobre Madrid» “El ruido” (*El Pueblo*, 22-01-1926).

2. LOCALISME

2.1. Xàtiva

En el primer article que hem localitzat en *El Progreso*, Perucho elogia l'esforç de moltes persones perquè Xàtiva tinga una biblioteca i un museu arqueològic com cal, i lamenta que el govern i els sindicats menyspreen la cultura.

(AP: «Cosas de Játiva» “Lo que le falta al Museo”, *El Progreso*, 22-05-1920)

A propòsit del trasllat d'una creu de terme gòtica al museu municipal, es plany de les dures condicions de treball dels jornalers agrícoles:

Es horrible vivir así, eternamente pegado a la tierra, sin esperanzas de volar nunca.

(AP: “La cruz de término”, *El Demócrata*, nº extraordinario, Fira d'agost 1922)

2.4. Madrid

També escriu sobre diversos aspectes de la vida de Madrid, com ara els cafès on s'encaua la bohèmia nocturna, amb una descripció irònica:

Son casi todos jóvenes [los bohemios], y (...) llevan melena larga y sucia, traje roto y mugriento, zapatos más rotos que el traje. (...) Unos pasan la noche en colmados lejanos, sin luz, ante una copa de mal vino y entre mujerzuelas de baja estofa. Otros –la aristocracia de la bohemia–, se refugian en los cafés, principalmente en El Colonial y en El Universal, y escriben versos y música o dibujan.

De estos cafés y de estos hombres, suelen salir sonetos de veinticinco versos y sonatas de violín para cuerda floja. Todas las extravagancias, todos los absurdos, todas las herejías artísticas imaginables, tienen cabida en estos cerebros atrofiados por los vicios y el hambre.

(AP: «Impresiones madrileñas», “Bohemia”, *El Pueblo*, 16-06-1923)

3. EL CACIQUISME

3.1. Les ciutats espanyoles

Les poblacions espanyoles són endarrerides, no tenen cap element interessant, excepte esglésies:

En nuestras ciudades –ya lo dice Senador en uno de sus mejores libros– no hay más que catedral o iglesia, que para el caso es lo mismo. El tránsito callejero es insignificante; labriegos y curas: un vergonzoso espectáculo de atraso.

(AP: «Sugestiones», “La ciudades”, *El Pueblo*, 23-09-1922)

En les grans ciutats com Madrid –des d'on Perucho escriu el 1926–, es viu tan vertiginosament i enmig de tants sorolls molestos, que les persones arriben a deshumanitzar-se per complet:

El hábito nos aveza a vivir indiferentes en este ambiente vertiginoso, que acaba por arrebatarnos la inteligencia y la sensibilidad.

(...) La vida de hoy es esto: celeridad, aturdimiento, ruido...

(AP: «Notas sobre Madrid», “El ruido”, *El Pueblo*, 22-01-1926)

La gran ciutat és, a més, molt insolidària:

Ahora es un pobre ser [el meditativo licenciado] en medio de la gran ciudad devoradora de energías, abandonado a su iniciativa y a su esfuerzo...

(AP: “La triste esterilidad de nuestras universidades”, *El Pueblo*, 24-07-1927)

3.2. L'endarreriment del camp

El camp, allunyat de la influència urbana, està molt més endarrerit que les ciutats:

¡Cuántos años han de transcurrir para que las inquietudes que hoy conmueven la vida de las ciudades vengan a despertar a latigazos a estos hombres del campo que duermen un sueño que es siesta (frase de Unamuno) y viven una vida que es muerte!

(AP: «Notas campesinas», “Arabesco” (1), *El Pueblo*, 14-09-1923)

Si bé les ciutats són aglomeracions artificioses, el camp, controlat pel caciquisme, és la realitat espanyola que més necessita ser reformada. El camp superaria l'endarreriment que té respecte a les ciutats si aquestes l'influenciaren; però si, pel contrari, fóra el camp qui influïra en la ciutat, les conseqüències serien fatals:

Contemplando desde una altura las ciudades españolas, se ve los caminos que la ponen en comunicación con el campo y se piensa que si esos caminos salen de la ciudad, el campo está salvado; pero está perdida la ciudad si esas vías nacen en el campo y van hacia ella.

(AP: «Sugestiones», “La ciudades”, *El Pueblo*, 23-09-1922)

Al camp, el diumenge és l'únic dia de la setmana que els pobletans es poden dedicar a relacionar-se i a ballar, amb les melodies discogràfiques de moda:

Los días de la semana son aquí anónimos porque su monotonía y su igualdad no hacen necesario que los diferenciamos; sólo el domingo tiene nombre: es el día del gramófono.

(AP: «Ecos montañoses», “Tarde de domingo”, *El Pueblo*, 18-09-1924)

3.3. La terra. El caciquisme

Lamenta Perucho que a Espanya no es valoren convenientment les aportacions d'hòmens com Flórez Estrada, Costa, Senador, García Herreros, Manuel Luján, Antonio de la Cuesta, Juan de Priego... No obstant això, el jove columnista es manifesta esperançat:

Pero el tiempo corre y la ciencia se difunde; la hora de la redención llega y no está lejano el día en que triunfen aquellas sanas doctrinas de los hombres de antaño, que aun hoy sostienen otros muchos hombres públicos... justamente los que, víctimas de su honradez, no han podido sentarse en los escaños del Congreso. Y ya sabéis a quien me refiero.

(AP: «Breviario político» (II) ³⁶, “Hombres e ideas de antaño”, *El Demócrata*, 8-03-1921)

Després d'haver observat que un llaurador cultiva hortalisses als afores de València en uns terrenys públics abandonats, amb perill que les crescudes del Túria els anegue i perda la collita, Perucho reclama justícia per als treballadors de la terra:

...el pueblo debe abandonar la vieja manía de pedir pan para, en lo sucesivo, pedir solamente tierra libre, que es como ansiar la redención por la libertad, fuente de todas las venturas humanas.

(AP: «Breviario político» (XV), “Un hecho convincente”, *El Demócrata*, 22-07-1922)

Considera injust que els que treballen la terra no se'n beneficien de les rendes:

La propiedad se fundamenta y se defiende con el trabajo. Lo que el Código ³⁷ defiende no es la propiedad, es el bolsillo de los propietarios, la prolongación de un estado feudal, insostenible de otro modo, que vive al amparo de la ley, si bien en pugna con la más elemental justicia.

(AP: «Notas campesinas», “Resignación”, *El Pueblo*, 25-09-1923)

³⁶ En *El Demócrata* va publicar una sèrie de comentaris juridicopolítics que titulà «Breviario político», la qual consta almenys de quinze articles, dels quals només n'he localitzat quatre: els números II, XI, XII i XV.

³⁷ Perucho es refereix a “los artículos comprendidos en los títulos VI i VII del Código Civil, en los que se reglamentan los contratos de arrendamiento y censo respectivamente”.

3.4. Treballadors agrícoles sense consciència de classe

Els treballadors agrícoles no tenen cap consciència de classe i viuen resignats a sofrir l'exploació dels propietaris:

Cincuenta años lleva trabajando “para la señora”. Comenzó a servirla a los 16. Ha envejecido sobre estos terruños, bajo este sol de fuego que todo lo agosta. (...) Este hombre imbécilmente resignado, cree vivir como Cándido, como el doctor Pangloss,³⁸ en el mejor de los mundos. Y jamás se dará en él un chispazo iracundo de rebelión contra los que, sin trabajar, viven del trabajo ajeno.

(AP: «Notas campesinas», “Resignación”, *El Pueblo*, 25-09-1923)

La ignorància dels treballadors agrícoles, a diferència dels obrers industrials, fa que siguin fàcilment manipulables per polítics populistes com Mussolini, el qual es va valdre d'ells per a dur a terme la Marxa sobre Roma l'octubre de 1922:

La gente del campo no es liberal, no puede serlo, porque vive dos siglos detrás de la gente ciudadana. Y un movimiento apoyado o realizado por campesinos, produce siempre –de momento– uno de estos dos efectos: el reaccionarismo ciudadano o el endiosamiento de un gobernante imperialista. No otra cosa ha ocurrido en Italia, a pesar de su respetable abolengo liberal.

(AP: «Notas campesinas», “Arabesco” (1), *El Pueblo*, 14-09-1922)

Malgrat les limitacions dels camperols, està convençut que aquests adquiriran consciència de classe i es rebel·laran contra les injustícies dels propietaris de la terra si els arriba la influència de la ciutat.

3.6. La reforma agrària

Perucho no es partidari que la terra siga propietat privada, ni tan sols en el cas d'una reparcel·lació distributiva dels latifundis, perquè considera que el sentiment de propietat, fins i tot en el cas dels petits propietaris, fomenta ideologies reaccionàries:

La tierra, que es un elemento natural indispensable para la vida, cuando se convierte en objeto de un derecho real de dominio, produce un obstáculo conservador i reaccionario que impide toda reforma del régimen territorial encaminada a dar participación en los beneficios de la propiedad a todos quienes, en justicia, la merezcan. La única solución justa del problema, sería la que concediera el disfrute íntegro de la tierra a cuantos quisieran trabajarla.

(AP: “Tierra para todos”, *El Pueblo*, 4-09-1925)

³⁸ En la novel·leta de Voltaire a què al·ludeix Perucho, *Candide ou l'Optimisme* (1759), el jove Cándid, després de viatjar per Europa i Amèrica, es desenganya de l'optimisme que li havia inculcat el seu preceptor, l'erudit Dr. Pangloss, i arriba a la conclusió que el món és absurd, que ningú no pot conformar-se amb el seu destí i que cal buscar un racó de pau per a “conrear el propi hort”.

Perucho hi al·ludeix de nou en l'article següent: «El espejo maravilloso» “Cándido y Mussolini” (*El Pueblo*, 13-10-1923): “Nada me importa que mi vida haya servido y sirva de diversión a las gentes; si muchos años perdí por profesar en la desdichada filosofía de mi amigo y preceptor el doctor Pangloss, bien supe regenerarme después trabajando mi huerto para dar a los demás el ejemplo de mi laboriosidad, y para alcanzar con ella una gloria que muchos regeneradores estridentes y vocingleros no lograrán igualar jamás.”

Més avant, adoptant el paper de Cándid, s'hi refereix una altra vegada al final de “Ecos montañeses. Vendaval” (*El Pueblo*, 20-09-1924): “Y luego, mientras vosotros edificáis las casas destruidas, dejadme, dejadme también. Yo plantaré muchos árboles en estos valles.” [a Bixquert, Xàtiva].

Però la primera vegada de totes en què féu aquesta al·lusió fou en la biografia de Senador: “Quédense a un lado. Es preciso esperar, esperar siempre, pero no con el necio optimismo de Cándido o del Dr. Pangloss, sino con el sano optimismo de los hombres fuertes que saben y quieren hacer un uso honrado y digno de su fortaleza.” (*Senador*: Senador, georgista, p. 7).

4. LA UNIVERSITAT, EL DRET

4.1. L'ensenyament

Amb motiu de la publicació del decret de 28 d'agost de 1926, pel qual s'organitzaven els estudis de batxillerat segons es disposava en el Plan Callejo,³⁹ Perucho qüestiona la introducció prematura d'itineraris educatius:

Constituye un grave error del autor de la reforma del bachillerato, iniciar tan pronto la especialización científica.

(AP: "El voto de un estudiante", *El Pueblo*, 6-10-1926)

Critica els maltractaments d'alumnes en els col·legis religiosos, quan comenta el castic abusi i injust que una monja de les Carmelites de Barcelona va infringir a un alumne de sis anys, consistent en cremar-li les puntes dels dits amb una bugia.

(AP: «Divagaciones», "¿Madre de qué?", *El Pueblo*, 25-10-1922)

4.2. Millorar la cultura (dels joves)

Comentant una conferència de Vicent Alfaro⁴⁰ en la Fraternitat Republicana de Russafa, Perucho troba factible que, si s'organitzen bé, els joves podran reunir la força suficient per a superar la passivitat, a pesar de les dificultats i la desorientació en què es troben, durant el govern d'Antoni Maura, després del Desastre d'Annual:

Quien, como nosotros, haya pasado o esté pasando por una Universidad que se nutre de elemento joven, pero muerto, y necesita entrar en un círculo modesto y rodearse de obreros para escuchar que nos digan "Nosotros queremos ser esa juventud fuerte", podrá comprender el éxito de la conferencia de Alfaro y la emoción que nos embargó el pecho.

(AP: «Divagaciones», "Apostillas a la conferencia de Vicente Alfaro", *El Pueblo*, 28-10-1922)

4.3. La universitat

Sent estudiant universitari durant la dècada dels anys vint, Perucho indica que les universitats anglosaxones i americanes tendeixen a la socialització, mentre que les germàniques fomenten l'especialització; en canvi, troba lamentable la universitat espanyola, del grup de les llatines:

La Universidad latina está, como los pueblos latinos, agotada y decaída. No cumple una misión social: influye escasamente en la vida del país; a veces carece de las más imprescindibles comodidades; la labor docente de algunos maestros, que pronuncian cada año la misma serie de discursos, podría ser sustituida con ventaja por una buena colección de discos de gramófono...

(AP: "La vitalidad de nuestras universidades", *El Pueblo*, 31-08-1926)

³⁹ Eduardo Callejo fou ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts (Madrid, 1875 – 1950). Amb el reial decret de 28 d'agost de 1926 va estructurar el batxillerat en dos nivells, elemental i superior, va reduir la duració a sis anys i va establir les especialitats de ciències i lletres.

⁴⁰ Vicent Alfaro Moreno (València, 1901 – Lausana, 1974), afiliat al Partido de Unión Republicana Autonomista (PURA), va ser alcalde interí de l'Ajuntament de València entre octubre de 1931 i juny de 1932, període en què formà part de la comissió integrada pel PURA i la Dreta Regional Valenciana que elaborà l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia per al País Valencià. El 1934 ingressà en Esquerra Valenciana, escissió del PURA encapçalada pel també exalcalde de València Vicent Marco i Miranda, partit del qual fou secretari general el 1937. Condemnat a mort després de la guerra civil, s'exilià a Suïssa en haver obtingut la commutació de la pena. L'escultor Andreu Alfaro era nebot seu.

Perucho, estudiant de Dret, desaprova que el ministre Tomás Montejo ⁴¹ haja abolit l'autonomia universitària que havia impulsat el seu predecessor, César Silió. ⁴² («Divagaciones», “De la autonomía al centralismo”, *El Pueblo*, 21-12-1922).

Però el que més lamenta és la falta de reacció que ha provocat l'abolició del Pla Silió en la societat espanyola en general i en l'àmbit universitari en particular, la qual cosa va en detriment de la joventut, que s'educa sense perspectives de futur:

Seguiremos acudiendo a unas aulas inhóspitas y frías, con duros bancos cuyos clavos desgarran nuestros vestidos, o con burdas sillas de esparto; toleraremos que nuestros maestros perciban honorarios insignificantes que les impidan dedicarse solamente a su cátedra, donde ni siquiera disponen del material necesario; y seguiremos proclamando sin rubor nuestra incapacidad y nuestra impotencia para evitar el hundimiento.

(AP: “La vitalidad de nuestras universidades”, *El Pueblo*, 31-08-1926)

En general, les universitats no van aplicar l'autonomia universitària de Silió, ni tampoc van reaccionar amb fermesa contra la ingerència que va suposar el retrògrad decret Montejo, el qual van acceptar amb una passivitat deplorable. La Universitat de València, però, fou la més decidida en l'aplicació del Pla Silió. A pesar d'això, Perucho opina que cal plantejar-se un nou concepte d'universitat:

Se ha quitado la autonomía y sólo un silencio de muerte ha seguido al decreto del señor Montejo; ni una protesta ni una censura...

(AP: «Divagaciones», “De la autonomía al centralismo”, *El Pueblo*, 21-12-1922)

Un decret del govern de Sánchez Guerra va assimilar els artillers als enginyers industrials, disposició que Perucho critica perquè considera que es tracta d'una mesura militarista, precursora del directori que un any després s'imposarà a Espanya. Aquesta instrucció va originar una protesta estudiantil encapçalada per Antoni Maria Sbert: ⁴³

Se ha repartido entre los estudiantes valencianos un manifiesto, firmado por Antonio Maria Sbert, presidente de una Asociación escolar, en el que se pide la adhesión de todos los estudiantes españoles, para protestar contra un real decreto de la presidencia del Consejo de ministros, por virtud del cual, se concede a los jefes y oficiales del Cuerpo de artillería, idénticas atribuciones que a los ingenieros industriales procedentes de las escuelas civiles.

(AP: «Divagaciones», “Un manifiesto”, *El Pueblo*, 18-10-1922)

⁴¹ El catedràtic de Dret Processal de la Universitat de Madrid i membre del Partit Conservador Tomás Montejo (Baeza, 1856 – Madrid, 1933) fou ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts els anys 1921 i 1922, en els gabinets presidits per Eduardo Dato i Rafael Sánchez Guerra.

⁴² El jurisconsult César Silió (Medina de Rioseco, 1865 – Madrid, 1944), fou ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts en el gabinet presidit per Antonio Maura, el qual va aprovar el 1919 el decret d'autonomia universitària que modificava el model centralista vigent de la Llei Moyano de 1857.

⁴³ “Nuevos movimientos motivaron en 1929 el cierre de la mayor parte de las universidades españolas; ello, además de la prisión de Sbert, en lugar de intimidar a los estudiantes, les dio nuevas causas y radicalizó su posición.” (Serrano Migallón 2010: 27).

Antoni Maria Sbert i Massanet (Palma, 1901 – Mèxic, 1980), el 1921 va fundar a Madrid, juntament amb un grup d'estudiants llatinoamericans, la FUHA (Federación Universitaria Hispano-Americana), i el 1922 presidí un «comité nacional» per a l'organització del moviment universitari a l'Estat espanyol, el vicepresident del qual era José Antonio Primo de Rivera, més endavant fundador de la Falange Española. Aviat es produïren incidents entre estudiants i militars, amb intervenció de la policia, i Sbert i altres companys hi van resultar ferits. D'aleshores ençà el seu nom es popularitzà com a líder de les protestes estudiantils. El 1923 s'enfrontà amb José Antonio Primo de Rivera i aconseguí el suport majoritari per a constituir la FUE (Federación Universitaria y Escolar), de la qual esdevingué capdavanter. Fundador d'Esquerra Republicana de Catalunya, durant la guerra civil ocupà els càrrecs de conseller de Cultura i de Governació de la Generalitat de Catalunya. Després de la guerra s'exilià a Mèxic. (Massot i Muntaner 2008: 10).

El rendiment de la universitat espanyola milloraria notablement si, com diu Perucho que ocorre en la Universitat de Harvard o en la de Córdoba (Argentina), es permetera que els estudiants presentaren plans d'estudis alternatius als oficials que compliren millor les seues expectatives de formació.

(AP: "La vitalidad de nuestras universidades", *El Pueblo*, 31-08-1926)

A pesar del desànim general i de la desafecció cultural que la dictadura de Primo de Rivera provocà en la població, la publicació d'un nou volum dels *Anales de la Universidad de Valencia* i l'organització d'activitats culturals i formatives obertes a la població no universitària, fa que Perucho se senta esperançat:

De esta concepción democrática de la Universidad, nacieron las conferencias de ampliación universitaria (...). Pero, naturalmente, la labor de las conferencias resultaba poco eficaz, por cuanto sólo servía para un escaso número de personas; y fue entonces cuando se hizo necesaria la publicación de una revista que divulgara aquellos trabajos y los hiciera llegar a un público más numeroso. Esa revista fue los *Anales de la Universidad de Valencia*...

(AP: «Libros», "Anales de la Universidad de Valencia. La Universidad contra la indiferencia ambiente", *El Pueblo*, 1-08-1924)

Durant la dictadura de Primo de Rivera es va ordenar que els llibres que s'havien d'emprar en l'ensenyança en tot Espanya havien d'estar en castellà, instrucció que el deixà perplex i preocupat, com explica irònicament:

Y como precisamente ahora acabo de adquirir unos cuantos libros de Derecho escritos en lengua catalana (uno de ellos de Martí Esteve, ⁴⁴ magnífico por cierto) y de suscribirme a la *Revista Jurídica Catalana* (también escrita en catalán y también magnífica), al propio tiempo que ese admirable y ameno diario que se llama la *Gaceta de Madrid* insertaba un decreto metiéndole el brazo en la manga a quienes emplean en la enseñanza libros que no estén escritos en la lengua oficial. Surge mi problema íntimo, un serio problema que está planteado en los siguientes términos: Si estudio con esos libros y con esa *Revista*, estoy fuera de la ley. Si estoy fuera de la ley por leer cosas escritas en catalán, soy un mal patriota.

(AP: «Notas», "La mejor solución", *El Pueblo*, 25-10-1925)

També menciona els hàbits dels estudiants universitaris, fixant l'atenció en el seu company de l'institut Lluís Vives i de la Universitat de València, el poeta Fernando Dicenta. (AP: «Divagaciones», "Fernando Dicenta, poeta", *El Pueblo*, 27-03-1923).

4.4. Justícia i Dret

Perucho considera immoral el fet que l'arrendament de la terra beneficie els propietaris en contra dels arrendataris, i atribueix la culpa al Codi Civil:

La culpa de todo la tiene el Código civil. Dad tierra libre a quien quiera trabajarla, y a la vuelta de unos años apreciaréis cómo se han emancipado las conciencias, cómo ha aumentado el número de hombres útiles, cómo ha progresado la producción agrícola del país, cómo ha desaparecido el caciquismo, en suma.

(AP: «Breviario político» (XII), "La culpa la tiene el Código civil", *El Demócrata*, 65, 11-03-1922, p. 2).

⁴⁴ Martí Esteve (Torà, la Segarra, 1895 – Mèxic, 1977), ocupà diversos càrrecs polítics, entre els quals conseller de Finances de la Generalitat de Catalunya en dos períodes. Advocat de l'ambaixada d'Espanya a París durant la guerra civil, s'exilià a Cuba i posteriorment a Mèxic. Fou director de *La Publicitat* (1922-1926) i col·laborador de *La Veu de Catalunya* i la *Revista Jurídica de Catalunya*. El 1919 publicà *El règim jurídic català*, la monografia que cita Perucho.

Basant-se en les afirmacions del professor Duguit, divulga un concepte nou de sobirania, ja que, en la mesura que la societat ha evolucionat, s'ha produït una ampliació qualitativa d'aquesta idea:

...el concepto metafísico de soberanía implica siempre un poder de mando conferido a su titular; y el de cómo, al propio tiempo, en los hechos y de un modo insensible en las ideas, la noción de servicio público sustituye a la de soberanía y se ha llegado a un punto en el que los gobernados exigen a los gobernantes algo más que los servicios de guerra, policía y justicia, que constituyeron en los tiempos de las grandes monarquías absolutas el nervio de la actividad de los poderes públicos.

(AP: «Notas literarias», “Soberanía y libertad”, *El Pueblo*, 25-08-1925)

Pràcticament un any abans ja havia donat a conèixer el pensament de Duguit en un article en què explicava en què consistia el pragmatisme jurídic (“El pragmatismo jurídico”, *El Pueblo*, 29-10-1924), per la qual cosa va haver de presentar als lectors el concepte de pragmatisme que havien exposat abans Charles Sanders Peirce, William James i John Dewey. Com a bon coneixedor del Dret, va defensar sempre que es respectara la justícia, sense la qual el poder és arbitrari i es cau en la decadència. (“El sentimiento de la justicia”, *El Pueblo*, 16-09-1924).

Compromés amb la defensa de la justícia, planteja la necessitat d'una reforma legislativa que garantisca els drets dels processats, a fi que no torne a passar “el hecho lamentable y bochornoso de que dos hombres hayan sufrido doce años de reclusión por considerárseles autores de un crimen que no cometieron”:⁴⁵

Viviendo estamos como lobos, sin relación, aislados, perdidos en los arenales y las montañas. La voz de la justicia se pierde en los riscos y los llanos.

(AP: «Panoramas españoles», “El crimen que no se cometió”, *El Pueblo*, 11-03-1926)

5. VALENCIANISME I CATALANISME

5.1. Polèmica sobre el valencianisme

Estant encara a Madrid –“cuando me llega el ejemplar de *El Pueblo* a mi oscuro refugio madrileño”, escriu–, Félix Azzati, en resposta a una enquesta de *La Voz Valenciana* sobre el tema “¿Qué haría usted si fuese alcalde?” va publicar un article que va suscitar una llarga polèmica, en la qual van acabar intervenint moltes persones. Reflexionava Azzati:

El valencianismo de aquí es mentira rítmico-anual, con dislates poéticos de juglares enfermizos, preciosistas o degenerados. Aún no ha surgido de uno de estos poemas un pensamiento que centellee, ni una voluntad receptora de hondo amor vernacular, que vibre de entusiasmo constructivo.⁴⁶

(Félix Azzati: “Sin renacimiento espiritual no hay Valencia posible”, *El Pueblo*, 8-02-1927)

Després d'aquesta primera reflexió, el director d'*El Pueblo* i cap del partit Unión Republicana en va publicar dos més sobre aquest tema. En el primer, deia:

⁴⁵ Peruchó es refereix ací al fet que Gregorio Valero i León Sánchez, jutjats a Osa de la Vega, van ser condemnats sense proves per haver assassinat el pastor José María Grimaldos el 1910 en el poble de Tresjuncos. En realitat, Grimaldos s'havia traslladat sense dir res a ningú a El Pedernoso, distant menys de vint-i-cinc quilòmetres d'Osa de la Vega, on es va quedar a viure fins que, pocs anys després, es va saber que romania viu. La sentència anul·latòria es va dictar el 1918. Sobre aquest succés Pilar Miró va realitzar la pel·lícula *El crimen de Cuenca* (1979). Peruchó insisteix en una de les seues fixacions: l'endarreriment del camp és degut a l'aïllament de les ciutats i a la poca influència que en rep, per la qual cosa hi perviuen situacions injustes.

⁴⁶ En referència als Jocs Florals de Lo Rat Penat, la qual cosa motivà la resposta de Francesc Puig Espert, president de l'entitat.

Se trata de despertar en el valenciano todo lo que de sinfónico, si me fuera permitida esta expresión, sueña en el alma suya. Sí; en ese regazo de historia hay luces de crepúsculos y auroras: lo dicen sus ojos y siempre su arte. Yo he dicho que sin renacimiento espiritual no hay Valencia posible.

(Félix Azzati: “Camino de Valencia”, *El Pueblo*, 25-02-1927)

En aquesta polèmica que Azzati va suscitar, van intervindre Francesc Puig Espert, Alberto Carsi, Ismael Roselló, Salvador Sendra, Emilio Fornet, Sanmartín Fita, “Claudio Lantier”, “Armando Duval”, “Guillem” i Artur Perucho, tot i que al principi s’hi va mantindre al marge. En bona part, els primers articles van derivar en atacs frontals contra la carrincloneria dels Jocs Florals i la inutilitat de Lo Rat Penat, apreciació en què tots aquests republicans estaven d’acord:

Lo Rat Penat debe morir. De subsistir seguiría siendo la pared, el obstáculo, el muro que se interpondría entre el decorativismo abigarrado de la Valencia de ayer y la luminosidad fastuosa de la Valencia del futuro. Debe dejar ya de ser el cuerpo opaco, la sombra, el obscurantismo.

(“Claudio Lantier”: “Fantasmas en el camino”, *El Pueblo*, 10-04-1927)

Com era de preveure, hagué de contestar Francesc Puig Espert.⁴⁷ Com a president de l’entitat pretenia introduir aires renovadors,⁴⁸ però el 30 d’abril de 1927 dimití, com explicava en un article en què apunta que la causa de la dimissió es devia a la seua filiació republicana:

La tradicional hierba ortodoxa que servía de pasto a las tranquilas y reposadas huestes de la Fe, de la Patria y del Amor, digo, de una fe suya, de una patria personal y de un amor de *ellos*, también. ¡Horror! Los republicanos no podían seguramente, ser valencianistas: era imposible, según *ellos* dirían, que un republicano creyese en Valencia y tuviese amor a Valencia.

(Francesc Puig Espert: «Forjando nuestro ideal», “¡¡¡Vade retro, Satana!!!”, *El Pueblo*, 5-06-1927)

La dimissió de Puig Espert fou acollida per Fèlix Azzati amb aquestes paraules:

Hemos soñado, los valencianistas de ahora, una Valencia para todos. Sin duda alguna asusta esta aspiración a los mantenedores tradicionales de Lo Rat Penat. Quieren, por lo visto, una Valencia para ellos solos, a su imagen espiritual; quietud, un poético añorar, la beatitud de una vida sin resplandores ni reverberaciones. La vida vieja, ataúdes que andan de pie. ¡Pobre Valencia de Lo Rat Penat!

(Félix Azzati: “Valencia sin espíritu”, *El Pueblo*, 1-05-1927)

Després d’haver abandonat la presidència de la Societat d’aimadors de les glòries valencianes, Puig Espert va exposar el seu ideal de valencianisme

Yo quiero una Valencia que discurra por nuevos cauces aprovechando las aguas viejas de nuestro incomprendido y oculto espíritu. Yo quiero una ciudad y una provincia y un reino con aspiraciones distintas y peculiares que la coloquen a la cabeza de los mayores progresos. Yo quiero que pensemos en valencianía, que sintamos en valencianismo,

⁴⁷ Francesc Puig Espert (València, 1892 — Asnières-sur-Seine, 1967), escriptor i poeta, col·laborà en *Pàtria Nova* i en *Taula de Lletres Valencianes*. Fou catedràtic de l’institut Lluís Vives. S’inicià en política el 1915 en la Joventut Nacionalista Republicana, de la que fou secretari. Més avant s’afilià al Partido Republicano Radical Socialista i a Izquierda Republicana. Ocupà diversos càrrecs públics. Va guanyar la Flor Natural dels Jocs Florals de Lo Rat Penat en diverses convocatòries, entitat que presidí durant uns mesos de 1927. Entre 1937 i 1939 va director comissari de l’Institut Nacional de Segon Ensenyament d’Elx, on va dur a terme una tasca cívica d’ajuda als combatents republicans. Exiliat a França, va ser professor de llengua espanyola en el Collège Chaptal de París, i locutor de la Radiotelevisió francesa.

⁴⁸ Francesc Puig Espert: “Unes quantes paraules i moltes sinceritats”, *El Pueblo*, 10-04-1927.

que nuestros adelantos sean modalidades de nuestra alma sin ridiculeces sentimentales y sí poseyendo enérgica conciencia de nuestra personalidad.

(Francesc Puig Espert: «Forjando nuestro ideal», “El regionalismo y lo típico”, *El Pueblo*, 14-06-1927)

Abans de la primera intervenció de Perucho n’hi hagué d’altres que insistiren en la necessitat de renovació espiritual sense determinar res. I en vista que ningú feia propostes concretes, va intervindre en la polèmica amb una carta oberta dirigida a Félix Azzati, datada encara a Madrid, en què reclamà que uns i altres deixaren de fer especulacions inútils i passaren a l’acció:

Es preciso abandonar definitivamente nuestra peculiar indolencia y lanzarse con voluntad, tenazmente, a la obra constructiva de una Valencia nueva.

(...) es preciso concretar a dónde vamos, qué pretendemos hacer, qué alcance va a tener nuestro esfuerzo, a qué aspectos de la espiritualidad de nuestro pueblo va a afectar. Sin eso, sin que haya una firme cohesión intelectual entre cuantos nos unamos para esta gran cruzada del renacimiento valenciano, creo inútil todo esfuerzo y estéril toda labor.

(AP: «Carta completamente abierta», “Nuestro renacimiento espiritual”, *El Pueblo*, 6-09-1927)

A continuació exposà el seu ideari:

Aspiro a un valencianismo integral, absoluto, que abarque todas las actividades de nuestro pueblo y todos los aspectos de la vida; que no se detenga en un programa tolerante *mínimo*, sino que realice un amplio programa reestructivo. Para decirlo con mayor concreción: mi valencianismo, tiende al nacionalismo valenciano, idea ésta que no huele a secesión, a separatismo, como vulgarmente se cree.

(AP: *ib.*)

Considerà que les aspiracions del poble valencià estaven neutralitzades per la dictadura centralista i es referí al dilema de l’elecció que, segons ell, havia de fer València, optant per Castella o per Catalunya. La seua posició és inequívoca:

Nuestro pueblo tiene sin duda un contenido energético que no se manifiesta útilmente, porque el régimen de centralización se lo impide.

(...) Entre esos dos caminos, Valencia duda. No sabe por cuál de ellos decidirse, y su cogitación le hace permanecer quieta. Es preciso darle impulso, hacer que se mueva y orientar su movimiento hacia los Pirineos, siguiendo la línea luminosa de la costa. Nuestra historia, nuestro idioma, nuestro espíritu mediterráneo, nuestra sensibilidad colectiva, nuestra raza,⁴⁹ todo nos obliga a orientarnos hacia Cataluña.

(AP: *ib.*)

Perquè València puga aproximar-se a Catalunya cal superar els prejudicis. I per aconseguir-ho, s’ha de conèixer la història, recuperar el valencià escrit amb correcció i divulgar la ideologia republicana, tenint en compte les reivindicacions obreres:

De momento, creo que lo primero que debe hacerse es desvanecer rápidamente los prejuicios que separan a nuestro pueblo del pueblo catalán, y contribuir a su mutuo acercamiento. Dar a Valencia un sentido de autonomía de libre personalidad propia, del que ahora carece.

(...) Avivar el interés por nuestra Historia, y reintegrar la lengua valenciana a su antigua jerarquía de instrumento literario, purificando en ortografía y limpiando de castellanismos su sintaxis. Concretar y divulgar un ideario político y social, perfectamente armonizable con nuestra idea republicana y con las aspiraciones proletarias, de las que podría ser un eficaz complemento.

(AP: *ib.*)

⁴⁹ En aquells anys, el terme ‘raça’ s’emprava com a sinònim de ‘poble’, ‘nació’.

En vista que la seua crida havia caigut en terra erma, Perucho tornà a l'atac al cap d'uns dies, amb un article datat ja a Barcelona, en què lamentava que no haguera provocat cap reacció:

Confieso mi ingenuidad: escribí aquellas cuartillas, creyendo que podrían servir para algo; esperando que los señores del renacimiento espiritual de Valencia, llegarían a comprender como yo, la necesidad de descender desde su pedestal lírico al nivel de las realizaciones prácticas. No ha sido así; después de mi artículo, sólo se oyó (...) la paz de los sepulcros. Ha sido todo un renacimiento.

(AP: «Renacimiento valenciano», “La política del silencio”, *El Pueblo*, 24-11-1927)

Aleshores la polèmica sobre el ressorgiment del valencianisme que havia iniciat Azzati deu mesos abans, es reduí a l'intercanvi de punts de vista entre “Lantier” i Perucho, el qual va aprofitar la seua resposta per a definir-se com a republicà i valencianista, posicions ideològiques que considerava indissociables. Remarquem el fet que la seua intervenció en la polèmica va desviar l'atenció sobre les consideracions del valencianisme ratpenatista per a insistir en el valencianisme republicà, posició francament novedosa a València, per tal com els republicans blasquistes identificaven el catalanisme amb la Lliga i, doncs, amb la dreta catalana col·laboracionista amb Primo de Rivera. Perucho fou el primer que proclamà la necessitat d'unir valencianisme i republicanisme:

Soy republicano (ahora más que nunca: con más fervor y esperanza que nunca) y mi valencianismo es también republicano, porque no podía ser de otro modo. Claro que para el concepto corriente en nuestra ciudad acerca de este punto concreto, ser republicano y valencianista es algo extraño.

(...) Se puede y hasta se debe ser republicano y valencianista, aunque esto último sólo sea por instinto de conservación de aquéllo. En España casi no quedan republicanos más que en Valencia. (...) Si queremos que nuestro ideal republicano no se acabe de malograr en un esfuerzo inútil, hemos de aprovecharlo en Valencia y para Valencia, alimentando aquí verdaderos focos de inquietudes intelectuales; elevando el nivel mental de nuestra ciudad; creando un ambiente adecuado para que los que, como usted, llevan algo dentro, no necesiten huir a Madrid para sostener allí una lucha terrible, de la que muy pocos logran salir victoriosos. En una palabra, dignificando nuestra Valencia, haciendo de ella una verdadera capital (cabeza) en vez de la ciudad provinciana que ahora es alimentada de tópicos con música de Padilla, que todos aceptamos hipócritamente para hacernos la ilusión de que somos algo.

(AP: «Renacimiento valenciano», “Respuesta a Claudio Lantier”, *El Pueblo*, 13-12-1927)

Preconitza una València cosmopolita i moderna, però fidel als orígens:

Quiero una Valencia mejor que la Valencia en que ha transcurrido mi primera juventud; quiero una Valencia que se supere a sí misma cada día, que se incorpore a la obra cultural del mundo, que aporte una labor disciplinada y fecunda y que continúe manteniendo su digna tradición civil; quiero una Valencia que hable y que escriba en valenciano, que conozca su historia y su literatura, que no admire en los demás lo que ella ha tenido, tiene y puede tener mejor que nadie...

(AP: *ib.*)

“Claudio Lantier” va contestar a Perucho esgrimint el catalanisme del jove periodista, la ferma determinació del qual l'havien convertit, al remat, en el centre de la polèmica:

Ahora bien; hay un valencianismo un tanto desconcertante ya apuntado en el lejano artículo de Perucho. Un valencianismo que no sería tal valencianismo, por su marcada tendencia catalana. Hemos de principiar, antes de nada, por declarar, que a nuestro

modo de ver –esto sólo es nuestra opinión personalísima–, Valencia no tiene un espíritu igual a Cataluña, en sentimientos de regionalismo.

(“Claudio Lantier”: «Renacimiento espiritual valenciano», “De momento la crítica”, *El Pueblo*, 16-12-1927)

Aleshores Perucho va passar a l’acció i va escriure el primer article en valencià que es va publicar en *El Pueblo*,⁵⁰ en què més o menys repetia quina era la seua posició com a republicà i valencianista, tot reclamant la necessària dignificació del valencià escrit:

S’ha de confessar que els valencians hem negligit massa el cultiu intens de les nostres pròpies modalitats culturals; i de tal negligència, el que ha quedat més mal parat ha sigut el nostre idioma. Per lo que a mi pertoca, crec que s’ha de començar fent un esforç per a tornar a la nostra llengua la seua antiga dignitat literària. Si parlem en valencià, per què no hem d’escriure també en valencià?

Pot ser que la meua actitud em cree enemics. De veritat que ho sentiré, perquè jo sóc ara el mateix de sempre, el que ha escrit i ha parlat sempre com lliurepensador i com republicà.

(AP: «La finestra oberta», “Localisme i universalitat”, *El Pueblo*, 17-12-1927)

Félix Azzati, amb voluntat d’acabar amb una polèmica que havia provocat involuntàriament i que ja durava massa, va publicar una rèplica al costat de l’article de Perucho, en què fixava la seua posició sobre el bilingüisme –molt restrictiva respecte a l’ús normal del valencià i bastant esbiaixada pel seu context personal i per la realitat de l’època:

...todo valenciano enseña a sus hijos el castellano, porque por muchas que sean las gracias de nuestra lengua, está empobrecida, desnaturalizada, emplebeyecida... Y son muchos los años (algunas centurias) en que todo lo relativo a la vida del espíritu y del intelecto: belleza, ciencia, historia, religión, filosofía, doctrinas modernas sociales y económicas... le ha sido enseñado al valenciano en lengua castellana. Ni descuidemos tampoco que, asentada la realidad de nuestro bilingüismo, no ya sólo por el encanto del idioma castellano, sino también por un sentido de utilidad y hasta por un modo de percibir nuestra incorporación a ondas de mayor amplitud, las familias valencianas adoptan deliberadamente el castellano.

(Félix Azzati: s/t, *El Pueblo*, 17-12-1927)

Entre aquest darrer article d’Azzati i l’últim de Perucho encara hi hagué dos intromissions que al·ludien directament al jove periodista. En el primer article, “Armando Duval”, acusava Perucho de desconèixer la realitat de València pel fet de no residir-hi i exhibint una posició diglòssica descomunal, pròpia de la major part de la “intel·lectualitat” valenciana d’aquells anys:

En Valencia, donde el idioma sólo se ha empleado para la burda socarronería y la frase gorda, salvo contadísimos casos, su uso creemos que empobrecería necesariamente la labor seria de exaltación, de avance estético. Los valencianos creen que la lengua vernácula no sirve más que para hacer sainetes y para que una colección de indocumentados escriban tiradas de versos hablando de un sin fin de estupideces o de groserías que “tienen mucha gracia”.

(“Armando Duval”: «Renacimiento espiritual valenciano», “Insistiendo”, *El Pueblo*, 22-12-1927)

⁵⁰ Perucho confessa a Almela, al respecte: “Azzati m’ha autoritzat per a escriure al seu diari en valencià a condició que *no nos pongas al servicio de Cataluña* i altres coses semblants. Li he tramés un primer article. Em sembla que a la impremta faran un bunyol. De totes maneres, algo s’ha de fer. (Carta núm. 8, d’Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-12-1927).

La segona intromissió la protagonitzà qui firmava amb el pseudònim “Guillem”, el qual també criticà la posició de Perucho. (Guillem: «De valencianismo», “Carta completamente abierta”, *El Pueblo*, 24-12-1927).

Perucho ja s’havia cansat d’haver-se convertit en el centre d’una polèmica estèril i, abans de passar pàgina, la liquidà contestant les al·lusions de “Duval” i de “Guillem”. Assabentat del procés de normativització que s’estava duent a terme a Catalunya, reclamà la mateixa iniciativa per a València:

Que una labor sea larga y penosa, no es una razón para no intentarla; es, tal vez, un aliciente para lanzarse a ella. Cincuenta años de esfuerzo constante le han costado a Cataluña sus actuales Gramática y Diccionario ortográfico; pero hoy, ninguna persona medianamente culta tiene dudas de orden lingüístico. ¿Y cree usted que el valenciano que hoy hablamos está más estropeado que el catalán que se hablaba hace cincuenta años? Compare un sainete de Escalante con uno de los primeros tiempos de Federico Soler y verá cómo no es muy grande la diferencia del lenguaje que emplean.

(AP: «Renacimiento valenciano», “Respuestas y punto final”, *El Pueblo*, 3-01-1928)

Finalment, considerà liquidada la polèmica:

Pero ahora, creo que lo mejor es dar por terminada la polémica... y ponerse a trabajar. ¿Quiere usted algo más concreto, amigo “Guillem”?

(AP: *ib.*)

Com a colofó, un redactor anònim de *Taula de Lletres Valencianes* va ridiculitzar la controvèrsia:

Des del número darrer de *Taula* [fins] avui han escrit a *El Pueblo*, sobre el tema del valencianisme *Lantier*, *Duval* i *Guillem*. Estos dos últims ens han tirat algunes dentellades. Perucho, que és l’únic que en l’actualitat sap el que es diu i a més treballa amb fe i noblesa ha respost, ens ha defès –agraïts, amic!– però... ha fet punt i nos ha tancat el divertit espectacle.

(s/f: «Asteriscos», “S’ha acabat la fira”, *Taula de Lletres Valencianes*, 4, gener de 1928, p. 4)

És probable que aquesta veu anònima fóra Enric Navarro-Borràs, aleshores director de *TLV*, el qual en el número del mes següent de *La Nostra Terra* escrivia:

Fa goig de veure que unes paraules d’En Feliu (*sic*) Azzati, director de *El Pueblo*, afirmant que “sense renaixement espiritual no hi ha València possible” hagen portat a les planes del quotidià de l’esquerra valenciana un nombre considerable d’opinions que poc a poc han anat cristal·litzant i, portades avant per hòmens com Perucho, Just, “Arcadio” i altres, estructuraran un moviment de gran transcendència per a l’esdevenidor.

(Navarro-Borràs «Lletres Valencianes», “Conferències”, *La Nostra Terra*, 2, febrer de 1928, p. 54)

5.4. Foment del patriotisme (valencià, català)

Per a Perucho, la història ha sigut tan inclement amb el poble valencià, que aquest ja ha oblidat el seu passat que, en tot cas, s’ha convertit en llegenda, ha abandonat els costums i fins i tot l’idioma:

Yo busco siempre en estas gentes, algún rasgo característico de la raza, sin hallarlo nunca. Allí en el pueblo [Xàtiva], hay casas viejas que recuerdan nuestra típica arquitectura heredada de Italia; hay rincones en los que aún queda algo de la Valencia libre que sucumbió definitivamente con el Decreto de Nueva Planta. Pero aquí, entre esta gente que habla en castellano acaso más de lo que sabe, que adopta las modas de París y que baila al son de ritmos extraños [el foxtrot], lo castizo se ha perdido o está en vías de perderse del todo.

(AP: «Ecos montañeses», “Tarde de domingo”, *El Pueblo*, 18-09-1924)

6. POLÍTICA

6.1. Política d'Espanya

Impressonat pel Desastre d'Annual, Perucho comentà algunes sessions parlamentàries, com la celebrada en el Senat per a concedir el suplicatori per tal de processar el general Berenguer,⁵¹ sessió que glossà en termes futbolístics:

No tenemos datos concretos todavía, pero podemos asegurar que el partido será reñido e interesante, pues aparecerán colocados frente a frente Bergamín⁵² i Sánchez de Toca⁵³ y actuará de guardameta el señor conde de Romanones que, según el decir de las gentes, hará cuanto pueda por impedir que el balón del suplicatorio para procesar al general Berenguer, entre por la puerta de las responsabilidades.

(AP: «Impresiones madrileñas», “El deporte parlamentario”, *El Pueblo*, 21-06-1923)

Perucho està en contra de la celebració de la Fiesta de la Raza,⁵⁴ que li sembla completament inútil i, a més de ser purament folklòrica, no té en compte l'energia potencial d'Espanya respecte a Amèrica:

Quienes preparan, no una fiesta que nada significa, sino una Raza potente, fuerte, animada por todos los bríos de la juventud y aureolada con los arreboles de una gloria que se avecina, son los hombres modestos, humildes y trabajadores que, sin ostentaciones ni estridencias, laboran infatigablemente en la soledad de sus cuartos de estudio, y rectifican nuestra historia, tan plagada de lamentables errores, enviando al mal llamado Nuevo Continente, los frutos de su ciencia y de su arte que realizan, poco a poco, pero consciente y firmemente, la noble, la nobilísima tarea de descubrir a América una España fecunda y grande que, por desgracia, desconoce todavía.

(AP: «Divagaciones», “La raza de la fiesta”, *El Pueblo*, 28-09-1922)

En un article posterior lamenta amb ironia que a Buenos Aires i Montevideo també s'haja celebrat aquesta Fiesta de la Raza.

(AP: «Divagaciones», “Dos razas”, *El Pueblo*, 20-12-1922)

Es mostra favorable a que l'exèrcit espanyol siga professional i que, en compte del servei militar obligatori, s'implante un servici civil:

No es preciso discutir aquí si son o no necesarios los ejércitos permanentes. Lo que se discute es si el servicio militar debe ser voluntario o forzoso. Y bien a la simple vista se conoce que son más fuertes, más lógicos y de mejor resultados los ejércitos constituidos por hombres de vocación militar que hagan de ella un oficio, un medio de vida.

(AP: «Sugestiones», “El servicio civil obligatorio”, *El Pueblo*, 28-09-1922)

⁵¹ Dámaso Berenguer Fusté (L'Havana, 1873 — Madrid, 1953), descendent d'una família alacantina, va ser ministre de Guerra en el govern de García Prieto i alt comissari del Protectorat espanyol al Marroc, on va perdre la batalla d'Annual. Processat i separat del servei per les seues responsabilitats, va ser amnistià per Primo de Rivera (1923), després del qual fou president del govern (1930-1931), abans de la proclamació de la Segona República.

El Senat va aprovar la concessió del suplicatori: “El final del discurso (del Sr. Sánchez de Toca) fue para recomendar la concesión unánime del suplicatorio, a nombre y ruego del general Berenguer, y por razón de Estado” (*ABC*, 19-06-1923).

⁵² Es tracta del diputat liberal-conservador per Málaga, senador vitalici des de 1914 i ministre en quatre ocasions en diferents carteres, Francisco Bergamín García, pare de l'escriptor José Bergamín.

⁵³ Es tracta del senador vitalici des de 1899, alcalde de Madrid, ministre i president del govern (1919) Joaquín Sánchez de Toca Calvo.

⁵⁴ Aquesta celebració fou instituïda el 1913 per Faustino Rodríguez San Pedro, ministre d'Alfons XIII i president de la *Unión Ibero-Americana*. Organitzada per l'Ajuntament de Madrid, el 1918 fou declarada festa nacional pel govern presidit per Antonio Maura.

6.2. Dictadura de Primo de Rivera

Perucho critica la dictadura de Primo de Rivera, la brutalitat del capitalisme i la inconsciència conformista de la població, sotmesa a la fèrria tenalla d'un orde públic injust:

La sociedad constituida a base de "orden", exige un absoluto sometimiento a la vulgaridad colectiva, a la religión oficial, a las instituciones, a toda esa colección de ruinas sin alma y sin belleza que forman los pueblos corroídos por la brutalidad del capitalismo.

(AP: «Notas marginales», "Los caminos tortuosos", *El Pueblo*, 19-08-1926)

També ataca la censura de premsa:

Hoy, España, ha perdido el sentimiento de la justicia y vive apartado de él, en una pobreza espiritual tan grande que ya no sabe sino hacer un gesto de indiferencia ante cualquier arbitrariedad que hace siglos hubiera hecho estallar violentas luchas.

(...) Pero también es preciso para la vida espiritual de España (la política también es espíritu) que renazca aquel sentimiento de la justicia que nos hizo un pueblo libre y que ahora, en su ocaso ya, señala la iniciación de una época de esclavitud.

(AP: "El sentimiento de la justicia", *El Pueblo*, 16-09-1924)

En ocasions també l'emprén amb la dictadura amb humor, com en aquest article en què comenta l'ocurrència d'agrupar totes les prostitutes de Madrid en una barriada determinada:

Realizar lo que pedía, tiene sus ventajas y sus inconvenientes. Facilitaría desde luego las excursiones nocturnas de mucha gente que se pasa el día echando pestes de las pobres chicas y por la noche las busca, sin duda para pedirles perdón.

(AP: «Apuntes», "La espontaneidad de un espontáneo", *El Pueblo*, 20-01-1924)

6.4. Política valenciana

Perucho critica amb acritud l'Himne de l'Exposició i el compositor José Serrano, al qual anomena

...el aplaudido pescador del Perelló, a quien acabará llamándose, sin duda, el infatigable perezoso.

(...) El eterno expulsado de todas las tertulias de café, fracasado en Madrid, fracasado en Valencia, fracasado antes de iniciar la lucha, debe ahora andar muy atareado engarzando las perlas falsas de su palabrería en un toco bramante, para hilvanar uno de esos escritos suyos que son en literatura lo que los collares de los chinitos en joyería.

(AP: «Notas», "Gesto tardío", *El Pueblo*, 2-03-1926)

La composició del mestre Serrano "La canción del soldado", dedicada a l'exèrcit espanyol en plena guerra del Rif, es va estrenar en la plaça de bous de València el 5 d'agost de 1917, una setmana abans del començament d'una vaga general convocada per la UGT a causa d'un conflicte ferroviari. Pel fet d'haver compost aquest himne es concedí a Serrano la Gran Creu al Mèrit Militar, però aquesta distinció se li imposà huit anys després pel príncep d'Astúries, Alfonso de Borbón, en el transcurs d'un homenatge que se li tributà en el Teatre Principal de València, l'11 de juny de 1925. A més dels honors, Serrano devia haver obtingut una remuneració que no li va arribar, per la qual cosa va renunciar a la condecoració, com desvetla Perucho:

Ahora resulta que aquella fiesta, a raíz de la cual se dieron patentes de patriotismo, no fué un éxito y ni siquiera produjo lo suficiente para que se diera al homenajeado la cantidad que se le había prometido. Luego hubo entonces, en Valencia, mayoría de antipatriotas. Y al decir de quienes nos censuraron, el maestro Serrano debe ser uno

més entre ells, al negarse a acceptar las insignias de la cruz del Mérito Militar que, en compensación, quería regalarle el Concejo.

(AP: *ib.*)

No obstant això, elogia que el compositor haja rebutjat la creu i l'anima que siga capaç de crear una composició menys folklòrica com a himne del país:

Aplaudo al maestro por su actitud y deseo que en plazo breve le dé nuestra ciudad para componer el verdadero Himno a Valencia, ⁵⁵ un motivo más trascendental que la propaganda de mercaderes que fue nuestra Exposición.

(AP: *ib.*)

7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN

7.3. Societat de Nacions

Deu anys després de la devastació que provocà la Gran Guerra, les iniciatives del president Wilson ⁵⁶ i la posició del canceller Stresemann ⁵⁷ fan que Perucho albire noves esperances respecte al manteniment de la pau mundial, sota l'observació de la Societat de Nacions:

Es indudable que la Asamblea de Ginebra de este año ha desilusionado a la mayoría. Hasta hay quien cree rotundamente que ha sido un verdadero fracaso.

Pero, ¿no valen nada las palabras del discurso de Stresemann?

Stresemann representa a una Alemania que no es ya la Alemania del kaiser, la militarista, la imperial. Habla en nombre de un país libre en el que, si aún quedan vestigios de un régimen execrable, también hay destellos de un pueblo generoso, trabajador, inteligente y nuevo.

(AP: «Ginebra», “El mes de la esperanza”, *El Pueblo*, 23-09-1927)

8. EL CAPITALISME I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES

8.1. Contra el capitalisme

El jove Perucho critica el comportament del capitalisme caciquil i reclama que els sindicats obrers siguen més actius. També destaca la importància d'*El Capital*:

El Capital. ⁵⁸ He aquí un libro que todos deberían leer; un libro sobre cuyo contenido todos deberían meditar. Él encierra un cúmulo de soluciones para la mayor parte de los problemas que hoy aterran a la sociedad; en él hallamos las causas de estos sucesos que han degenerado en sangrientos y que están matando al mundo antiguo para construir sobre sus cimientos otro nuevo, donde la Libertad y la Justicia tengan un trono.

(AP: «Breviario político» (XI), “Capital y trabajo”, *El Demócrata*, 26-11-1921)

⁵⁵ Per iniciativa de l'Ajuntament de València, a la qual se sumaren els d'Alacant i Castelló de la Plana, l'Himne de l'Exposició fou declarat himne regional valencià el maig de 1925 per un decret del govern de la dictadura de Primo de Rivera que ocasionà una enèrgica protesta firmada per vint-i-set joves valencians, entre els quals figura Perucho (*El Pueblo*, 13-08-1925), seguida en la premsa de la polèmica corresponent. (Pérez Moragon 1981: 65-68).

⁵⁶ Thomas Woodrow Wilson, president dels Estats Units (1913-1921), va dur a terme una política neutral en la Gran Guerra fins a 1917, quan l'entrada dels Estats Units en el conflicte va contribuir a la derrota l'Alemanya. Al gener de 1918 va exposar els seus famosos “catorze punts” per a assegurar la pau a Europa i al món. Va rebre el Premi Nobel de la Pau en 1919 per haver impulsat la creació de la Societat de Nacions.

⁵⁷ El polític alemany Gustav Stresemann, ministre d'Afers Exteriors (1923-1929) i canceller (agost-novembre de 1923) de la República de Weimar, dugué a terme una política pacifista pragmàtica que millorà les relacions amb França. El 1926 rebé el Premi Nobel de la Pau junt amb Aristide Briand, aleshores primer ministre de França.

⁵⁸ Primera menció de l'obra de Marx en els articles de Perucho.

En un article molt irònic, manifesta estar convençut de les perniciosos conseqüències del capitalisme, ja que crea una divisió social tan profunda que la nostra època, dominada per l'afany d'enriquiment, no és sinó la del "salvatgisme il·lustrat". El capitalisme fragmenta la població mundial, crea competència entre les nacions, distribueix la riquesa en mercats artificiosos i causa guerres, misèria i prostitució:

Los dueños de las máquinas las ponían en funcionamiento y realizaban lo que se llama "producción". Luego había que vender lo "producido", para lo cual era preciso llevarlo a los grandes mercados por medio de complicadas operaciones de transporte. Pero como el planeta se hallaba cuadrículado y cada cuadrícula se llamaba "nación" y cada nación quería obtener más lucro que las restantes en la venta de sus productos, se inventó un sentimiento al que se llamó... no recuerdo ahora, para impulsar a los hombres de una nación a matar a los de otra. Este crimen colectivo, llamado guerra, no hallaba sanción en las leyes primitivas de la época y era cándidamente aceptado por quienes no estaban en el secreto como "un mal necesario".

(AP: «Perspectivas sociales», "La era del salvajismo ilustrado", *El Pueblo*, 26-12-1926)

El capitalisme, acceptat insensatament per la població, suscita divisió social i insolidaritat, i és enemic acèrrim de la pau i de la concòrdia entre les nacions:

El capitalismo, por instinto de conservación, será siempre un enemigo más o menos encubierto de la paz, y –periódicamente– intentará originar nuevos conflictos armados; se opondrá a todo intento internacionalista y procurará que nunca se abran libremente las fronteras y que jamás exista la libre concurrencia. Para ello, cuenta con una formidable organización que domina al mundo entero (con la única excepción de Rusia), y que tiene poder bastante para enloquecer a las masas y despertar en ellas el atávico sentimiento de la guerra.

(AP: «Ginebra», "El mes de la esperanza", *El Pueblo*, 23-09-1927)

8.2. El capitalisme, causant de la Gran Guerra

El capitalisme internacional, recelós dels efectes de la revolució bolxevic, impedeix reivindicar causes justes exercint un control absolut sobre l'ordre públic, actitud que justifica la premsa conservadora:

...la guerra produjo la revolución bolchevique, y Rusia ha proyectado desde entonces un resplandor rojo sobre el mundo. Ese resplandor ha sido pretexto suficiente para que el capitalismo mundial haya iniciado un movimiento de regresión hacia la brutalidad primitiva de los sistemas gubernamentales, en nombre de un orden social que es él el primero en perturbar.

(AP: «Orientaciones», "Justicia y orden social", *El Pueblo*, 24-12-1927)

8.3. Contra el feixisme

Els conservadors, com temen tant el comunisme, s'emparen en el feixisme:

Ese miedo, por otra parte y en otros países más percatados de la realidad social y de la trascendencia de ciertos problemas, ha llevado a los gobernantes a liberalizar el régimen territorial, precisamente porque saben que con ello evitan ese peligro rojo que tanto asusta en los países meridionales, entregados a la rusticidad fascista.

(AP: "Tierra para todos", *El Pueblo*, 4-09-1925)

Sent inquietud per l'ascens del feixisme italià, per la inclinació imperialista de Mussolini i la passivitat de la comunitat internacional:

Se ha permitido que los fascistas asesinaran en las calles y en las fábricas a obreros comunistas; y se tolera a Mussolini, que es un Bismarck adulterado, un Napoleón falto

de peso. ¿Qué significa, si no, la ocupación de Corfú? ¿Qué otra prueba se quiere más clara que su resistencia a llevar ante la Sociedad de naciones ese enojoso pleito?

(AP: «Notas campesinas», “Arabesco” (1), *El Pueblo*, 14-09-1922)

¡El ex socialista Mussolini se acuerda ahora de que ha sido albañil! No debió haberlo olvidado nunca y se hubiera evitado la bestial persecución de obreros comunistas en Italia.

(AP: «El espejo maravilloso», “Cándido y Mussolini”, *El Pueblo*, 13-10-1923)

El cielo está ceñudo, como cansado de ser azul durante tanto tiempo cuando todo en torno es negro, desde las camisas fascistas hasta los corazones de los hombres.

(AP: «Ecos montañeses», “Vendaval”, *El Pueblo*, 20-09-1924)

8.4. Comunisme i feixisme

Els anys vint foren especialment convulsos perquè es va consolidar i expandir el comunisme i es va propalar el feixisme, com dedueix Perucho en comentar les opinions del professor de Dret Públic Léon Duguit:

El profesor de Burdeos, con esa sagacidad tan peculiar en él cuando se trata de estudiar fenómenos de índole social, pudo ver en Francia cómo las estridencias de *L'Action Française* y por otro lado, de los diarios sindicalistas y comunistas, no era en el fondo sino la lucha entablada entre estos dos principios: el de la soberanía, como poder de mando que los nacionalistas pretenden poner nuevamente en manos de los reyes tradicionales de Francia, y la noción de servicio público, en su más alta extensión, que el comunismo pretende dar al Estado.

(AP: «Notas literarias», “Soberanía y libertad”, *El Pueblo*, 25-08-1925)

9. EL PERIODISME

9.1. Els diaris, la premsa

En un parell d'articles manté l'opinió que els diaris realitzen una labor formativa molt important, ja que arriben a totes les mans i els lectors poden informar-se i assolir un bon criteri, cosa que amb els llibres resulta més difícil perquè no tots poden adquirir-ne; i albira que en un futur es recordarà la transcendental aportació de la premsa a la societat:

...cuando los siglos pasen y la humanidad alcance la perfección soñada, se olvidará a los novelistas, se olvidará a los filósofos, se olvidará a los artistas y no se recordará un solo nombre... Pero, en conjunto, no se echará en olvido esta diaria labor periodística que se encamina a encauzar opiniones, a avivar ideas, y sabe despertar e inquietar el cerebro de las bajas capas sociales a las que, por desgracia, ni han llegado ni llegarán en mucho tiempo los libros.

(AP: «Divagaciones», “La diaria labor”, *El Pueblo*, 11-10-1922)

10. LITERATURA

En aquesta primera etapa com a articulista, es va dedicar profusament a presentar i comentar llibres nous –no exclusivament obres literàries–, activitat que abandonà cada vegada més en els anys següents. Sovint presenta traduccions d'obres estrangeres, tant en castellà com en català, i reitera la necessitat de comptar amb traduccions d'obres contemporànies. Quan escriu sobre altres temes també sol mencionar obres d'autors forans, estiguen traduïdes o no. Els noms dels escriptors que presenta i els títols dels llibres que comenta conformen una relació molt extensa. En unes quantes seccions d'*El Pueblo* dona notícia de l'aparició d'un llibre nou, fa recensions i crítiques literàries o anuncia l'edició recent d'una traducció interessant.

En altres articles també reflexiona sobre les dificultats de la traducció i els problemes del teatre. Així mateix, insisteix en l'oportunitat d'editar els clàssics catalans.

10.1. Autors i obres originals en castellà

Amb el pretext de presentar el primer volum de les obres completes de l'admirat periodista saragossà Mariano de Cavia, Perucho considera que el nom d'un escriptor no sobreviurà pels articles que haja publicat sinó, com en el cas del periodista francès Claude Tillier, per les novel·les que haja escrit, tal com afirma "Benjamín Rathery, el simpático protagonista de su novela" (*Mon oncle Benjamin*, 1843).⁵⁹ (AP: «Divagaciones», "Obras completas de Mariano de Cavia", *El Pueblo*, 22-12-1922).

Crítica *Los trabajos de Urbano y Simona*, de Pérez de Ayala, i es pregunta si en realitat es tracta d'un novel·lista, però elogia el seu bon castellà i el fet que, a pesar de la irrealitat dels personatges, transmeta emoció. (AP: «Divagaciones», "*Los trabajos de Urbano y Simona*", *El Pueblo*, 2-03-1923).

Comenta la presentació del poema *Maria*, de Román Cortés, en què cita Zola i *La Garçonne*, de Victor Margueritte, publicada el 1922, novel·la que devia haver llegit en francès. (AP: «Lecturas», "Un poema social", *El Pueblo*, 12-07-1923).

Fa la recensió de la novel·la *Como la plaza de la Cebada*, novel·la de José Fernández Serrano, periodista d'*El Pueblo* que feia la crònica judicial amb el pseudònim *Caireles*, de la qual explica l'argument i expressa algunes opinions. (AP: «Movimiento literario», "*Como la plaza de la Cebada*", *El Pueblo*, 27-11-1923).

Samuel Ros, estudiant de Dret madrileny en la Universitat de València i col·laborador de *Las Provincias*, tenia dènou anys quan va publicar en 1923 *Las sendas*, novel·la primerenca que Perucho critica. (AP: «Libros», "*Las sendas*", *El Pueblo*, 6-02-1924).

Ressenya el llibre de llegendes i històries orientals de la teòsofa Pepita Maynadé Mateos, que va trobar ingènues i encantadores. (AP: «Libros», "*Del tesoro de Maya*", *El Pueblo*, 20-03-1924).

La primera part d'aquest altre article és una nota sobre l'edició de Prometeo de la biografia de Cervantes de Gregorio Mayans i Císcar, amb notes i introducció de Jesús Gil y Calpe titulada "El cervantismo en Valencia". En la segona part presenta la novetat de la col·lecció *La Novela Literaria*, *El amante jovencito*, de Paul Reboux, titlada d'immoral, i afeg que pròximament escriurà sobre *El ingenuo*, de Miomandre – el número següent de la col·lecció –, cosa que no va fer. (AP: «Libros», "*Vida de Cervantes*", *El Pueblo*, 6-07-1924).

El publicista Emilio Gascó Contell ("un amigo nuestro, a quien hacía tiempo que no veíamos entre nosotros") va residir els anys vint a París, on va dirigir la Col·lecció *Lil·liput* de l'editorial Franco Ibero Americana, que Perucho pondera perquè publica clàssics de la literatura espanyola, en especial autors sud-americans, com el poeta romàntic i modernista veneçolà Francisco G. Pardo, el coneixement del qual qualifica com "una revelación". (AP: «Libros», "Colección Liliput", *El Pueblo*, 26-07-1924).

Ressenya la segona edició d'*El circo* (1924), en l'editorial Sempere, amb paraules elogioses que denoten l'admiració que profesava a Gómez de la Serna:

⁵⁹ Perucho devia conèixer la novel·la de Tillier *Mi tío Benjamín* en la traducció de Valentín de Pedro publicada per Calpe Universal el 1920.

uno de los libros más amenos de cuantos han llegado a mis manos en los últimos tiempos... como Gómez de la Serna es un humorista, su libro resulta una cosa muy seria.

(AP: «Libros», “Últimas publicaciones de la Editorial Sempere. Ramón: *El circo*”, *El Pueblo*, 16-08-1924)

Analitza el tercer volum dels *Anales* de la Universitat de València (quadern número 25-26) i en destaca totes les col·laboracions. (AP: “*Anales de la Universidad de Valencia*”, *El Pueblo*, 1-08-1924).

Comenta la novel·la *Pasión y muerte del cura Deusto*, de l'escriptor xilè Augusto d'Halmar, “este gran nómada que mereció la admiración de Rubén Darío expresada en unos versos inéditos”. Com que la novel·la d'Halmar relata la passió homosexual del cura Deusto, Perucho recorda *El pecado del abate Mouret*, d'Émile Zola. (AP: «Libros», “*Pasión y muerte del cura Deusto*”, *El Pueblo*, 9-11-1924).

Divulga la publicació de la novel·la *Don Juan de América*, publicada a Buenos Aires el 1924, de l'escriptor gallec Leopoldo Basa, emigrant durant molts anys a l'Argentina. (AP: «Libros», “Últimas publicaciones de la Editora Internacional. Leopoldo Basa: *Don Juan de América*”, *El Pueblo*, 3-01-1925)

Fa un comentari breu de la novel·la *Los ojos cerrados*, del galdosià Emiliano Ramírez Angel. (AP: «Libros», “Últimas publicaciones de la Editora Internacional. Emiliano Ramírez Angel, *Los ojos cerrados*”, *El Pueblo*, 3-01-1925).

Considera interessant la novel·la *Una pica en Flandes*, del madrileny Diego San José de la Torre, l'acció de la qual transcorre durant el regnat de Felip III. (AP: «Libros», “Últimas publicaciones de la Editora Internacional. Diego San José: *Una pica en Flandes*”, *El Pueblo*, 3-01-1925).

Encomia el volum de contes de Vicente Pla Mompó pel fet que no són d'ambient madrileny. (AP: «Libros», “*Cuentos de la “tia” Blaya*”, *El Pueblo*, 10-02-1925).

Amb el pretext de comentar *La ciudad de la niebla*, de Baroja –en què el novel·lista descriu les dificultats de la protagonista, Maria Aracil, per sobreviure a Londres, on ha estat abandonada per son pare–, indica que, com a novel·les exemplars, prefereix les biografies de Beethoven, de Tolstoi o de Miquel Àngel escrites per Romain Rolland. I aprofita el comentari per a criticar l'ambient polític i social creat per la dictadura primoriverista. (AP: «Notas marginales», “Los caminos tortuosos”, *El Pueblo*, 19-08-1926).

Atent a les principals novetats literàries, tan sols cinc dies després d'haver-se publicat el primer número de *La Gaceta Literaria* l'1 de gener de 1927, Perucho la saluda entusiàsticament perquè li sembla que aquesta revista té:

más amplio criterio que *España*, porque no es política; y más asequible y frecuente que *Alfar* y la *Revista de Occidente* por su precio y por ser publicación quincenal. (...) *La Gaceta Literaria* viene a ser un específico poderoso contra nuestra anemia espiritual.

(AP: «La ventana abierta», “De la revista *España* a *La Gaceta Literaria*”, *El Pueblo*, 6-01-1927)

Critica *El arca de Noé*, de Luís Araquistain, volum d'assajos publicat el 1926 per Sempere. (AP: «Notas marginales», “*El arca de Noé*, por Luís Araquistain”, *El Pueblo*, 18-02-1927).

Ressenya *Marcos Villari*, la primera novel·la de Bartolomé Soler ⁶⁰, prologada per Gabriel Alomar (cita els seus poemes de *La columna de foc*). (AP: «Notas marginales», “*Marcos Villari*, por Bartolomé Soler”, *El Pueblo*, 16-04-1927).

10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà

Divulgador de l'obra de Pirandello

Perucho fou un dels primers difusors de Pirandello a Espanya. ⁶¹ Estava al corrent de les seues estrenes ⁶² i era conscient que calia traduir les seues obres, per això ressenya la publicació de les díhuit narracions de *Tercetos* ⁶³ editades per Sempere, en traducció de Juan Chabás:

Las obras de Luigi Pirandello hacían falta en la bibliografía española. Pirandello es un autor de fama mundial: ha triunfado casi al mismo tiempo en París, en Barcelona y en Madrid; ahora triunfa en las dos Américas. Para llenar esta necesidad que nuestro público sentía de saborear el arte del gran escritor italiano, la Editorial Sempere, que renace después de muchos años de ocultamiento, ha adquirido los derechos de traducción y de edición de aquellas obras e inicia su publicación con un sugestivo volumen de novelas breves titulado *Tercetos*, en atención a que los cuentos se hallan agrupados de tres en tres.

Verdaderamente Pirandello ha triunfado fuera de Italia como comediógrafo y su éxito de novelista ha venido a ser una resultante de los aplausos conquistados en el teatro. Pero esto no significa que Pirandello sea menos interesante cuando dedica su actividad al arte narrativo, que cuando produce obras de carácter escénico. Sería un error no reconocerlo así. Ahí están *El difunto Matías Pascal*, *La tigresa* (*Si gira...*) y *La Excluida*, por ejemplo, para atestiguarlo.

(AP: «Libros», “Pirandello: *Tercetos*”, *El Pueblo*, 12-03-1924)

A continuació explica en què consisteix l'humorisme de Pirandello; per tant, devia conèixer el seu assaig *L'Umorismo* (1908):

Los cuentos ofrecidos en este volumen ofrecen una gran variedad, tanto en los asuntos como en el procedimiento literario. Hay en todos ellos rasgos inconfundibles de

⁶⁰ El 1922, després d'una experiència com a treballador emigrant a Argentina i Xile, Bertomeu Soler (Sabadell, 1894 – Palau de Plegamans, 1975) va fundar a Barcelona una companyia de teatre professional amb la qual va debutar en el Romea. Després va viure a Madrid i va fer una gira per diferents països de Sud-Amèrica. En tornar, Peruchó degué entrar en contacte amb ell, com anuncia a Almela i Vives: “Bartomeu Soler ha tornat d'Amèrica i formarà una gran companyia per a fer el millor teatre d'Europa. Jo hi vaig de director literari.” (Carta núm. 139, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930).

⁶¹ Però no fou l'únic. Josep Maria de Sagarra, per exemple, uns mesos abans escrigué que es va assabentar de l'existència del teatre de Pirandello gràcies a uns comentaris de Josep Pla: “El que reportà aquest nom fou el meu estimat i admirat Josep Pla, que aleshores era a Itàlia i ens contava les colorides i estrafal·laries gestes del feixisme, i de tant en tant apartava els ulls del carrer, s'encarava amb els llibres i descobria nobles perspectives espirituals, i anava a la caça de les vibracions nervioses i els jocs del sentiment. En Pla digué unes coses encertadíssimes sobre el teatre de Pirandello.” (que tot seguit explica). (Josep Maria de Sagarra: “Pirandello”, *La Publicitat*, 25-11-1923, p. 1).

⁶² En el mateix article comenta: “Hay en *Tercetos* varios cuentos que han sido después llevados al teatro, entre ellos *No es una cosa seria* (traducido al catalán y estrenado hace poco en Barcelona con el título *Em caso per no casar-me*) y *¡Piénsatelo, Santiaguito!*”. En efecte, *Em caso per no casar-me* es va estrenar en el Romea de Barcelona el 18 de febrer de 1924 en traducció de Josep Maria Millàs-Raurell, poques setmanes abans que Peruchó se'n fera ressò.

⁶³ L'escriptor Julio Villoldo (L'Havana, 1881 – 1953) també va ressenyar aquesta edició de *Tercetos*: “En las diez y ocho novelas cortas que se hallan incluidas en *Tercetos* (algunas de las cuales están basadas en el argumento de varias de sus más renombradas comedias), Pirandello nos presenta esos nuevos aspectos de la vida humana, de esos pavorosos problemas que a él le gusta tanto exponer a la consideración del lector o del espectador.” (Villoldo 1924: 278).

humorismo. ¿Humorismo? Sí; pero un humorismo pirandelliano, triste, propio de hombres agobiados por el peso de la civilización. En gran parte, el procedimiento empleado por Pirandello para conseguir una finalidad humorística consiste en presentarnos la desproporción entre un espíritu sencillo y un ambiente complicado, como ocurre con el protagonista de *Si gira...*, que se publicará en castellano con el título de *La tigresa*. Otras veces, la desproporción aparece entre lo que se desea y lo que se puede tener. Y en los dos casos, los personajes resultan impotentes, vencidos, con un gesto cómicamente desesperado, con una sonrisa llena de amargura.⁶⁴

(AP: *ib.*)

La recepció del teatre de Pirandello a Espanya començà a partir de *Barret de cascavells*, traducció de Josep Maria de Sagarra de *Il berretto a sonagli* (1917), estrenada al Teatre Romea de Barcelona el 27 de novembre de 1923, seguida de l'estrena al Teatre Goya de Barcelona, el 19 de desembre de 1923, en versió espanyola, de *Sei personaggi in cerca d'autore* (1921), obra que també es representà en el Teatro de la Princesa de Madrid el 22 de desembre de 1923, per la companyia de Vera Vergani, sota la direcció de Dario Niccodemi.⁶⁵

Una setmana després es va representar en el Teatro de la Princesa *Alba, il giorno, la notte* per la mateixa companyia, però va passar sense pena ni glòria. A més de les ressenyes i els articles promoguts per l'estrena de *Seis personajes...*, el 8 de gener de 1924 Ricardo Baeza va fer una conferència sobre Pirandello en la Residencia de Estudiantes de Madrid. L'auge de l'obra pirandelliana es va incrementar per la presència de Pirandello a Espanya, on va donar algunes conferències a Madrid i Barcelona, se li van fer nombroses entrevistes i es van crear dos bàndols, els pirandellians i els antipirandellians.

Com ja hem vist, Josep Maria de Sagarra s'havia assabentat de l'existència de Pirandello a través de Josep Pla, que aleshores era a Itàlia, i s'hi havia entusiasmat:

Fa un any que em caigueren a les mans per primera vegada les comèdies de Pirandello, en vaig llegir cinc o sis com un desesperat, i entre les primeres vaig trobar-ne una que feia rodar el cap, una obra forta de debò, el personatge central tenia una ferocitat i una empena que semblaven emmanllevades de l'escenari de Shakespeare, una mena de fill del rei Lear, però passat per totes les clíniques i emmetzinat per totes les potingues modernes. Una cosa molt d'ara, molt actual, però duent, dins, aquella flama de les creacions que no moren.

(Josep Maria de Sagarra: "Pirandello", *La Publicitat*, 25-11-1923)

⁶⁴ Belén Hernández González ha analitzat detalladament en què consisteix el plantejament humorístic de Pirandello: (Hernández González 1995: 227-237).

⁶⁵ Heus ací uns fragments de la crítica que es publicà en *ABC* l'endemà de l'estrena: "Para Pirandello –que, como todo valor nuevo– es discutido principalmente en su aspecto de *hombre de teatro*, condición que parte de la crítica le niega– la preocupación de escribir para el público no existe. (...) Él mueve los hilos de los muñecos de su retablo complaciéndose en mantener un ingenioso equívoco entre la realidad y la ficción, entre lo vivido y lo soñado, de tal suerte, que el espectador que asiste a tan hábiles escamoteos vacila, se desorienta, aunque finalmente tenga que reconocer el arte brujo de aquel temperamento extraño, que por su mentalidad y por la forma de su humorismo –ya que el sentimiento y la emoción no son en Pirandello fórmulas al uso– más parece nacido bajo los cielos grises que en la ardiente tierra latina.

(...) En cuanto al procedimiento, también novísimo, de la comedia, ésta no tiene la acostumbrada división de actos ni fondos escenográficos; simplemente el escenario y nada más.

La comedia fué seguida con expectante curiosidad, y alcanzó el éxito que tan innovadora obra, la más alta expresión del credo artístico de Pirandello, merece." (*ABC*, "Informaciones y noticias teatrales", 23-12-1924, p. 34).

Perucho escrigué un altre article per a divulgar la publicació de la traducció de l'obra cabdal de Pirandello, feta pel director d'*El Pueblo*, que fou la primera de *Seis personajes...* que, basada en l'edició italiana de 1921, es va publicar en castellà. Félix Azzati va fer una segona traducció el 1926 a partir de l'edició definitiva de 1925 que el mateix Pirandello havia revisat i corregit.

Després de presentar i de descriure l'obra de Pirandello i de remarcar la necessitat de renovació teatral, Perucho destaca la grandesa de l'escriptor d'Agrigento; analitza què són per a ell els personatges, i és el primer que, basant-se en els judicis d'Unamuno en *Vida de don Quijote y Sancho*, relaciona don Quijote amb els personatges pirandellians:

Según Pirandello (y según también nuestro Unamuno, como veremos después), los personajes no son una ficción, sino una creación, y por lo tanto, desde el momento mismo de su nacimiento, son seres independientes de sus generadores, con su vida y su psicología propias.

(...) La segunda derivación que yo veo en la obra de Pirandello –relación entre la concepción del autor y la interpretación de los actores– es ya casi externa y, desde luego, de orden práctico. El autor ha imaginado un personaje; y el actor, pese a su maestría y a su buen deseo, *no es* nunca aquel personaje, por lo mismo que una persona no puede ser jamás otra distinta de la que es. Lo que en el guiñol –inocente, burdo y primitivo– es admisible, no puede admitirse en el teatro: culto, recio y refinado.

(AP: «Libros», “*Seis personajes en busca de autor*”, *El Pueblo*, 15-04-1924)

Perucho se sentia captivat per la tècnica pirandelliana:

Un escenario desnudo, como cuando los actores ensayan un nuevo papel. A la vista del público, bastidores y bambalinas en desorden, decoraciones amontonadas, muebles dispersos... Y cuando el ensayo de la comedia *da fare* lo exige, se improvisa el gabinetito en el taller de madame Paz, el jardín en casa del Padre...

Otra de las novedades técnicas que Pirandello presenta en esta obra, se refiere al movimiento escénico. Apenas hay entradas ni mutis. Y, sin embargo, la intensidad de la trama, de las situaciones y de los personajes, hace que la escena tenga un dinamismo insuperable.

(AP: *ib.*)

Més endavant reitera que hi haurà un abans i un després en el teatre, gràcies a Pirandello:

Podrá el género, como tal género, no triunfar, no formar lo que suele llamarse *escuela*, pero, por lo pronto, ha inquietado, ha despertado a los que dormían con la esperanza de hallar fáciles éxitos escribiendo teatro con normas tradicionales, ha sacudido conciencias y ha avivado cerebros perezosos y ha originado ansias de renovación.

El porvenir verá un renacimiento fecundo del teatro. Y este renacimiento –si no en su totalidad, sí en gran parte– se deberá al impulso pirandelliano.

(AP: *ib.*)

Sobre la traducció d'Azzati, opina:

El señor Azzati ha sabido traducir, con igual fidelidad, el espíritu y las palabras de la comedia de Pirandello. Ni ha sido infiel al alma de la obra, por serlo al estilo, ni ha querido dar personalidad al lenguaje castellano de la comedia, abandonando su espíritu. Ha cumplido fielmente su misión: ha traducido.

(AP: *ib.*)

També ressenya *El Carnaval de los muertos* de Pirandello (*Il carnevale dei morti*, 1919) en traducció d'Adela Carboné, actriu genovesa resident a Madrid, publicada per l'editorial Sempere, empresa valenciana que, estimulada per l'èxit de *Seis personajes...*, es va proposar publicar l'obra completa de l'autor sicilià:

El humorismo de *El Carnaval de los muertos* es más lóbrego, más triste (el humorismo es siempre una modalidad de la tristeza, una manera de disimularla o de ofrecerla a las miradas de los demás) que el de *Tercetos*. Entre éste y aquél, me atrevería a señalar la misma diferencia que entre Averchenko y Chejov, si se me permite esta comparación.⁶⁶ (...) *El Carnaval de los muertos* viene a ofrecernos un aspecto del temperamento pirandelliano distinto de los que hasta ahora conocíamos. Podrá discutirse cuanto se quiera en torno a si la obra de Pirandello es trascendente o pasajera y circunstancial: lo innegable es que en Pirandello hay un riquísimo temperamento literario, una inagotable fuente de emoción, que late en cada página, a veces en cada párrafo, como ocurre en *Seis personajes en busca de autor*.

(AP: «Libros», “*El Carnaval de los muertos* por Luis Pirandello”, *El Pueblo*, 2-07-1924)

I també comenta l'edició de les narracions de Pirandello *El turno* i *Lejos* (*Il turno*, *Lontano*, 1915), en versió de Luis de Terán, publicada per Sempere en 1926:

Ni *El turno* ni *Lejos*... son producciones tan definidas y acabadas como las que ha dado renombre mundial a Pirandello; pero tampoco son simples balbuceos de principiante. En ellas ya aparecen, en germen, los elementos peculiares de toda la obra pirandelliana: emoción y humorismo; elementos que, mezclados hábilmente según una fórmula secreta inventada por el gran escritor, han producido más tarde obras tan magníficas como *El hombre, la bestia y la virtud* (que arranca de *La Mandrágora* de Maquiavelo); *La razón de los demás*, *Seis personajes en busca de autor*, *Cada uno a su manera*, etc. Además, para el crítico, son de un grandísimo interés porque le pondrán en el mejor camino posible para descubrir el alma del autor, y se le ofrecerán como un valioso antecedente para estudiar su evolución artística, que ha culminado en obras de estruendo universal.

(AP: «Notas marginales», “*El turno-Lejos*... de Luis Pirandello”, *El Pueblo*, 23-03-1927)

Deu anys després d'aquestes elogioses consideracions, la valoració que Perucho feia de l'escriptor d'Agrigento havia canviat radicalment. En l'obituari que li dedicà en *Mirador* (número 399, 17-12-1936) una setmana després de la seua mort (esdevinguda a Roma el 10 de desembre de 1936), la reprovació que fa de *Sei personaggi*... és rotunda:

El món s'ofega dins una xarxa complicada de problemes. Pirandello els ignora o els amaga. Ni una sola de les inquietuds del nostre temps no és recollida en els milers de pàgines impreses que ens ha deixat. Quan l'economia política esdevé l'eix de rotació del planeta, l'escriptor sicilià realitza un esforç magne i ens enfonsa en un infern de psicologia torturada i de tèrbola metafísica. Els seus famosos «sis personatges» són sis perfectes egoistes, turmentats pel dilema hamletic, funestament desorbitat. Si el món és o no és, no interessa a aquestes ombres. Ells volen ésser –com sigui: lliures o esclaus, en un ambient de justícia o en un ambient d'iniquitat, amb dignitat humana o amb indignitat de forçats; volen ésser i no els preocupa res més.

L'americà dels primers anys de la postguerra també volia ésser, alié a les misèries i a les angúnies de la tirania que el dòlar imposava a les vastes masses desposseïdes de la gran República. Pirandello havia forçosament de triomfar a Amèrica. La pregona immoralitat de la seva moral individualista, era feta a la mesura del negociants de Nova York. Els esdeveniments varen palesar que aquesta mesura era, també, aplicable als negociants de tot el món.

L'escriptor ingenu i sincer de *E domani lunedì*; el comediògraf original de *Pensaci, Giacomino!* i d'*Il piacer de l'honestà*, es va transformar ràpidament en un venedor ambulant de novetats sensacionals. *Sei personaggi in cerca d'autore* i, més encara, *Ciascuno al suo modo*, són indicis infal·libles de la prosperitat que aquesta venda va

⁶⁶ En alguns dels seus articles posteriors, així com en algunes de les seues narracions, Perucho adoptarà un punt de vista humorístic que sembla influït per Pirandello, com en el cas de la titulada *Matrimonio feliz*.

assolir. La finalitat estava acomplerta. La burgesia de tots els països tenia ja el seu escriptor revolucionari. La revolució, però, no hi era a les seves obres.

(AP: "Honra pòstuma a la mort d'un símbol", *Mirador*, 399, 17-12-1936, p. 1)

Divulgador d'altres autors

Perucho ressenya *Los Precursores* (*Les Précurseurs*, 1919), de Romain Rolland, una nova obra de l'autor de la *Vie de Beethoven*, a qui compara amb Henry Barbusse, l'escriptor comunista i esperantista d'Asnières. (AP: «Divagaciones», "Romain Rolland: *Los Precursores*", *El Pueblo*, 13-01-1923).

Sent també una gran admiració pel periodista i economista Henry George (Filadèlfia, 1839 – Nova York, 1897), autor de *Progress and Poverty* (1879), el qual ja havia citat en la biografia de Senador, en proposar que la terra havia de ser per a qui la treballa, i ressenya el seu llibre *El problema del trabajo*, en traducció del polític liberal Baldomero Argente del Castillo, publicat el 1922 per l'editorial madrilenya de Francisco Beltrán. (AP: «Libros», "*El problema del trabajo*, por Henry George", *El Pueblo*, 8-04-1924).

Divulga la *Historia de la Filosofía*, de Karl Vorländer (Marburg, 1860 – 1928), publicada el 1922 per Beltrán. (AP: «Libros», "*Historia de la Filosofía*, por Karl Vorlander", *El Pueblo*, 20-05-1924).

Comenta la traducció al castellà, publicada per Sempere, de l'obra de Maurice Barrès (Charnes, 1862 – Neuilly-sur-Seine, 1923) *Un homme libre* (1889), reeditada arran de la seua mort, representativa del seu nihilisme inconformista. (AP: «Libros», "Últimas publicaciones de la Editorial Sempere", *El Pueblo*, 16-08-1924).

Ressenya l'obra jurídica del professor de Dret Públic la Universitat de Burdeos Léon Duguit (Libourne, 1859 – 1928), al qual admirava, i sobre qui ja havia parlat o escrit en situacions anteriors⁶⁷. Es tracta d'un conjunt de conferències que Duguit havia fet en la Universitat de Madrid, les quals, anotades i traduïdes per uns estudiants de doctorat (Perucho els cita: Lázaro Alvarez, Magariños Torres, Díaz García i López-Roberts), han estat publicades per Beltrán amb pròleg de Quintiliano Saldaña.⁶⁸ (AP: «Libros», "*El pragmatismo jurídico*", *El Pueblo*, 29-10-1924).

10.3. Autors i obres originals en català

Perucho saluda l'aparició d'un número nou de *Quaderns d'Estudi*⁶⁹, i celebra que s'hi publiquen traduccions d'autors estrangers:

Aunque la revista no es política, política hace de continuo al hacer cultura, al crear una relación espiritual entre todos los hombres de habla catalana, al divulgar el uso de la lengua y perfeccionar su empleo, al exaltar la personalidad científica y artística de Cataluña...

(AP: «Lecturas», "Quaderns d'Estudi", *El Pueblo*, 18-07-1923)

⁶⁷ Com ara la conferència que va impartir el dissabte 5-01-1924 en el local de la Juventud de Unión Republicana de València sobre el tema "La concepción jurídica de la vida".

⁶⁸ Quintiliano Saldaña y García-Rubio (Saldaña, 1878 – Madrid 1938), catedràtic de Dret Penal i Antropologia Criminal de la Universidad Central.

⁶⁹ *Quaderns d'Estudi*, revista de periodicitat trimestral que el Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona publicà entre 1915 i 1924. Incloïa treballs i articles innovadors sobre pedagogia, psicologia i didàctica de les ciències.

En un altre article presenta *Els Nostres Clàssics*, projecte editorial de Josep Maria de Casacuberta. Diu que quan el va conèixer a València, ja tenia el propòsit d'editar aquesta col·lecció:

Le oí decir [a Josep María de Casacuberta] que su viaje tenía una finalidad científica, consistente en hacer estudios en torno al lenguaje de los marineros de nuestro litoral, para perfeccionar el diccionario que está preparando el Institut [d'Estudis Catalans] ⁷⁰.

A la salida del café, lo acompañamos todos hasta las playas del Cabañal, donde inquirió a cuántos marineros halló al paso, tomando a cada momento sus notas en un carnet. Trabajó intensamente. Recuerdo que entonces experimenté una sensación extraña: me pareció que el trabajo, para aquel hombre pálido, tenía algo de rito religioso. Ahora pienso que aquellas notas eran como versículos de una Biblia de su patria, que él ayudaba a componer.

Acabado el trabajo, y ya de regreso, nos habló de mil cosas agradables y amenas; y entre las noticias que nos dió había una que reviste extraordinario interés: la de que, en Barcelona, iba a iniciarse la publicación de una magnífica Biblioteca de Clásicos Catalanes.

(AP: «El espejo maravilloso», “Clásicos catalanes”, *El Pueblo*, 11-10-1924)

Aprofita la presentació d'*Els Nostres Clàssics* per a reflexionar sobre la importància que té la restitució i depuració de l'idioma per a la recuperació del país:

Hace cincuenta años que Cataluña trabaja fervorosamente por su personalidad. Los patriotas renacentistas de aquella época, comprendieron que el alma de un pueblo o de una raza es su idioma... y se encontraron con un catalán castellanizado y afrancesado que era necesario purificar a toda costa. Por eso dieron tan alto empuje a los estudios filológicos.

(AP: *ib.*)

Destaca la rellevància del teatre per a instruir el poble, i lamenta que Escalante no creara un teatre valencià modern que haguera evolucionat adequadament:

Pero un idioma no lo hacen los filólogos desde sus gabinetes: lo hacen los escritores y el pueblo. Y se dieron a crear una literatura cuya historia encarna maravillosamente *Pitarra*, que comenzó haciendo sainetes y acabó escribiendo dramas; evolución que, por desgracia, no se dio en nuestro Escalante, que pudo, por sí sólo, haber echado muy sólidos cimientos a la literatura valenciana.

(AP: *ib.*)

Fruit d'aquesta relació amb Casacuberta, divulga l'edició de *Lo Somni* de Bernat Metge, primer llibre de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*. A pesar de la seua joventut —el 1924 tenia vint-i-dos anys— Perucho s'expressa amb contundència i propietat quan manifesta opinions literàries, fet que demostra l'amplitud de les seues lectures:

Ha podido censurarse en Bernat Metge, la falta de originalidad, la desaprensión con que irrumpió en cerrados ajenos para tomar de otros autores inspiraciones, asuntos y aún pasajes enteros. Manuel de Montoliu —que es un crítico de fuerza— ha tenido, a este respecto, agrios conceptos para el autor de *Lo Somni*. Pero ni él siquiera ha podido

⁷⁰ En efecte, Josep Maria de Casacuberta aprofità aquesta visita a València per a registrar el lèxic específic dels mariners del Cabanyal, que publicà vint anys després. (Casacuberta 1944: 459-463). Per altra banda, la correspondència que s'ha conservat entre Perucho i Casacuberta no és anterior a 1927. Al febrer d'aquell any, vivint encara a Madrid, Perucho, amatent amb l'editor barceloní, li remeté un plànol medieval de Borriana que li havia facilitat l'erudit borrianenc Joaquim Peris Fuentes i, de passada, li demanà informació sobre una bona Història de la literatura catalana que incloguera els escriptors contemporanis. (Carta núm. 2, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Madrid, 18-02-1927).

negar que Bernat Metge es uno de los más elegantes estilistas que ha tenido la literatura catalana medioeval.

(AP: «Libros», “Bernat Metge: *Lo Somni*”, *El Pueblo*, 4-11-1924)

Amb el pretext de parlar de l'època de Bernat Metge, es refereix a l'anhelada recuperació de les lletres catalanes:

Si uno de los valores de los clásicos es el de su influencia en la posteridad, Bernat Metge es un clásico a medias. No ha creado nada y nada puede sugerir. Pero, en los actuales momentos, cuando la literatura catalana renace, el estudio serio y detenido de la prosa exquisita e insuperable de *Lo Somni* influirá hondamente en este despertar que ya se anuncia con bellos resplandores.

(AP: *ib.*)

També destaca l'antologia *Les cent millors poesies líriques de la llengua catalana*. Considera que la selecció que ha fet Josep Maria Capdevila per a *ENC* és correcta perquè ha inclòs poetes de tots els països de llengua catalana, però incompleta, ja que troba a faltar poesies de Jaume Roig, Salvat-Papasseit, Querol i Alomar. (AP: «Notas literarias», “*Les cent millors poesies líriques de la llengua catalana*”, *El Pueblo*, 5-06-1925).

Amb motiu de complir-se el cinquanté aniversari de la publicació de *L'Atlàntida*, publica un article en què valora la importància del poema de Verdaguer. (AP: «Notas marginales», “Verdaguer y su *Atlántida*”, *El Pueblo*, 30-06-1927).

10.4. Obres i autors estrangers publicats en català

Presenta *This Misery of Boots* (1905), d'H.G. Wells, traduïda per Josep Roure i Torent amb el títol *Aquest diantre de sabatots!* (1924):

¿Cuándo se imitará el ejemplo que nos dan los luchadores catalanes y daremos nosotros a nuestros trabajadores obras como las de Wells, que les consuelen de sus miserias y que les den energías para luchar por el advenimiento de días mejores?

(AP: “Aquest diantre de sabatots!...”, *El Pueblo*, 10-10-1925)

També comenta l'obra de Bernard Shaw *The Devil's Disciple* (1897), traduïda per Carles Capdevila amb el títol *El deixeble del diable* (1925) i exigeix que les traduccions d'obres estrangeres es facen correctament, com en el cas que ens ocupa, i no les nefastes versions de Shaw que Julio Broutá ha fet al castellà:

La ha vertido admirablemente al catalán Carlos Capdevila, el cual ha puesto un gran cariño en su tarea. Antes lo presentía; ahora ya puedo decir firmemente que, en España, los únicos que van a conocer a Bernard Shaw tal cual es serán los catalanes; los públicos de habla castellana, seguirán sin conocerlo.

(AP: «Notas sobre Cataluña», “Bernard Shaw, en catalán”, *El Pueblo*, 27-11-1925)

Explica que Josep Roure i Torent li va presentar Carles Capdevila a l'Ateneu Barcelonès⁷¹ i en fa un breu retrat, en un passatge personal en què esmenta Stravinski i Pirandello:

Ibamos Roure y Torent y quien esto escribe, recorriendo las estancias del Ateneo Barcelonés, que yo visitaba por vez primera, guiado por mi amigo. Habíamos pasado por el bello jardín, por la sala de visitas, por el salón de actos, donde pude admirar una interesante colección de autógrafos, que abarca desde los primeros renacentistas

⁷¹ Per la data de l'article (27-11-1925) deduïm que el jove Peruchó, vivint encara a València, abans de traslladar-se a Madrid i posteriorment a Barcelona, ja anava en alguna ocasió a Barcelona i mantenia contactes amb diversos escriptors catalans.

catalanes hasta Igor Stravinski y Luigi Pirandello. Llegamos a la inmensa Biblioteca, escarbamos un poco en el bien ordenado fichero y entramos en una de tantas grandes salas, con vastos estantes atiborrados de libros. Allí, inclinado sobre un pupitre, trabajaba él. Me lo presentó Roure, que es compañero suyo en la redacción de un gran diario barcelonés y tenía confianza suficiente para interrumpir su trabajo.

—Carles Capdevila, redactor en cap de *La Publicitat* ⁷².

Hablamos un rato. Hablamos de teatro. (Hay que advertir que en Cataluña existe una verdadera fiebre teatral y que el teatro es uno de los géneros literarios que más me agradan.) Por él conocí la intensidad que, este invierno, iba a tener la temporada escénica en Barcelona. La mayor parte de los más distinguidos escritores catalanes, tenían preparadas obras para estrenar. Por Roure, supe allí mismo, que Capdevila había conseguido la exclusiva para traducir al catalán las obras de Bernard Shaw y que trabajaba ya en la primera de ellas.

(AP: *ib.*)

10.5. Les traduccions

Perucho estava preocupat per la qualitat de les traduccions literàries, i en més d'un article critica els mals traductors:

Ya muerto Dostoievski, la obra [*Los Hermanos Karamazov*] se publicó íntegra en ruso, e inmediatamente fue vertida al inglés, al alemán, al francés y al italiano. Hace pocos meses, casi al mismo tiempo, la publicaron en castellano dos editoriales: la del señor Sempere, de Valencia, y la del señor Maucci, de Barcelona.

(...) El señor Maucci... ha suprimido el episodio de Zósimo sin decir una palabra, ha mutilado párrafos, ha prescindido de cuanto le molestaba y ha publicado una novela que no suscribiría el autor. Con lo cual ha conseguido el poder vender el libro por unos reales menos que su competidor valenciano, que era lo que se proponía.

(AP: "El crimen literario", *El Pueblo*, 21-03-1926)

A continuació repeteix els mateixos exemples que ja havia esmentat en l'article "Bernard Shaw, en catalán" i exposa, a més, el cas d'*El Capital*:

La edición alemana de *El Capital*, de Carlos Marx, consta de doce volúmenes. En francés se han publicado recientemente (traducción de J. Molitor, prólogo de Carlos Kaustky, edición de Alfredo Costos) en ocho volúmenes de compacta tipografía. Pues mucho antes, varios editores lo han publicado en castellano ¡en un solo tomo en octavo de unas doscientas páginas!

No es posible, a través de lo que dice ese libro comprimido, castrado y contrahecho, poner en claro una sola de las ideas que integran el marxismo. Pero el libro se vende a seis reales y muchos miles de obreros lo han adquirido... y no lo han podido acabar de leer, porque no hay manera de entenderlo.

(AP: *ib.*)

També defensa els drets d'autor, d'acord amb el Conveni de Berna, ⁷³ enfront de traduccions fetes sense permís:

No se puede traducir una obra, ni hacer nuevas ediciones de ella, ni nada que signifique libre dominio sobre la misma sin la autorización de su autor, que es titular de un derecho de propiedad sobre su producción o lo son sus herederos legítimos durante un plazo no breve de tiempo.

(AP: *ib.*)

⁷² Pocs anys després, Perucho va publicar habitualment en aquest diari.

⁷³ El Congrés de la Propietat Intel·lectual de Berna (Conveni de Berna per a la protecció de les obres literàries i artístiques) es va celebrar en aquesta població suïssa el 1886.

10.6. El teatre

Entre 1925 i 1926 Perucho publicà cinc articles en què exposà el seu punt de vista sobre el teatre a València. No se centra només en el cas del teatre valencià, sinó que planteja solucions estructurals. Es declara contrari al fet que les bones obres de teatre d'autors estrangers estiguen subjectes a un gravamen, segons el projecte de la Societat d'Autors, entitat que, segons afirma, persegueix “una finalidad reaccionaria”:

Idea peregrina, vergonzosa, y aun mejor desvergonzada, que sostienen y defienden precisamente quienes no han sabido dar al teatro español una sola obra de verdadero mérito, una obra que haya logrado pasar con justicia la frontera veraniega que divide dos temporadas, que haya arrebatado a los públicos ruidosas ovaciones, que los haya sacudido con un latigazo de emoción, que les haya hecho sentir la inquietud de algo desconocido y nuevo.

(AP: «El pleito de la Sociedad de Autores»

“El librecurso teatral y la lucha contra los malos escritores”, *El Pueblo*, 27-03-1925)

Considera que no hi ha teatres nacionals, sinó dos classes només de teatre, el bo i el roïn, i qualifica els que han proposat mesures proteccionistes de “sofistas arancelarios”, ja que tenen interessos espuris:

Y hacer la guerra de antemano a una obra teatral de la primera clase porque el autor sea francés, alemán o ruso, mientras se facilite la representación de otra, que bien puede pertenecer al grupo de las medianas o de las malas, por la nacionalidad española de quien la escribió, es nacionalismo pernicioso por cuanto la nación en que la obra se produce no acredita sus bondades.

(AP: *ib.*)

Estima que el públic espanyol té dret a conèixer sense traves el millor teatre modern de qualsevol país, i cita els autors estrangers que caldria veure ací:

Cerrar el paso al teatro extranjero... es hacer que el público español desconozca por mucho tiempo el teatro de Strindberg, de Chejov, de Andreiev, de Vildrac, que es un poco mejor que el de Paso y Abati, Muñoz seca y Tomás Borrás.

De haberse hecho lo mismo años atrás, el tesoro ibseniano, la admirable producción de Bernard Shaw, la sutil comedia de Oscar Wilde, la obra de Antoine no hubieran acaso llegado a nuestro público, que aún estaría atormentado por todo el teatro mediocre que se le servía y se le sigue sirviendo.

(AP: *ib.*)

En conseqüència, anima a que es facen moltes traduccions:

¡A traducir, a traducir! Todo cuanto signifique o pueda significar contraste de ideas, de técnicas, de concepciones; todo cuanto sea vida hecha arte o arte hecho vida, debe desearse que entre en esta pobre España, tan callada, tan quieta, tan frívola de nuestros días.

(AP: *ib.*)

L'única eixida que troba és la creació d'un Teatre Lliure en cada ciutat:

No encuentro para este problema del resurgimiento de nuestro teatro, más que una solución: reunir a unas cuantas personas inteligentes y crear en todas las poblaciones importantes un Teatro Libre que se encargue de representar esas obras que no quieren ver traducidas los de la Sociedad de Autores.

(AP: *ib.*)

De fet, en un article posterior reclama la necessitat de crear un Teatre Lliure a València, on els actors de les funcions d'aficionats, que són molt abundants, imiten els professionals i els consagrats, per la qual cosa tot el teatre que es representa té

característiques semblants, amb arquetips repetits. En canvi, en el Teatre Lliure es plantejarien problemes actuals:

Problemas que nadie ha escenificado todavía, pasarían por aquel escenario; una ola de inquietud vendría a removernos los posos del espíritu y un arte nuevo acabaría por delimitarse y surgir.

(AP: «Notas sobre teatro», “El teatro libre”, *El Pueblo*, 10-04-1925)

El Teatre Lliure actuaria com un revulsiu transcendental, ja que:

Alrededor del *Teatro Libre* se formarían escritores libres, escritores cuya pluma no se detendría temerosa o indecisa ante las exigencias de los empresarios mediocres y vulgares. Se formaría un núcleo de pintores escenógrafos que harían algo más que los interiores lujosos de las comedias al uso, y los *halls* de los grandes hoteles, y tantas decoraciones de cromo con que ahora se aderezan nuestros raquíticos escenarios. Y, sobre todo, se crearía algo que vale aún mucho más que esto: se crearía un público respetuoso e inteligente, un público que ante la novedad de una técnica, de un procedimiento, de una concepción dramáticos, adoptaría una actitud tolerante en vez de dar con los pies de su ignorancia contra el pavimento de los viejos coliseos.

El *Teatro Libre*, por sí mismo, significaría un nuevo tipo de empresario: el empresario que no atiende a su negocio, sino a la cultura de su público y de su país.

(AP: *ib.*)

El Teatre Lliure també millonaria la correcció lingüística, la qualitat dels diàlegs i l'expressió dels actors:

Y por si esto fuera poco, ayudaría a la formación espiritual de Valencia como ciudad, y a la depuración de nuestra lengua valenciana, porque las obras habrían de representarse en valenciano y en valenciano literario, además, pulcro y bien cuidado.

(AP: *ib.*)

Preveient una possible acusació de catalanisme pel fet de proposar el Teatre Lliure, exclama:

¡La influencia del catalanismo! –gritará alguno–. No, no: el ejemplo de Cataluña, nada más. Ni Guimerá, ni Adrián Gual, ni Pous y Pagés, ni Puig y Ferrater, hubieran sido valores catalanes, alma catalana, de haber habido allí el mal gusto y la superficialidad peculiares de nuestra Valencia. Sobre todo, no se olvide que un valor literario tan alto y sólido como Martí Orberá,⁷⁴ se malogró desde el punto de vista valenciano por no hallar en su ciudad el ambiente acogedor que su arte necesitaba.

(AP: *ib.*)

Les característiques de Barcelona fan previsible que allà arrela el Teatre Lliure, cosa que a València es presenta difícil:

Barcelona es una población que se acerca mucho al tipo perfecto de ciudad. Tiene sus valores propios, sus caracteres peculiares, su personalidad. Valencia, no; todavía no. Y hay que hacer que los tenga, no por catalanismo, sino simplemente por patriotismo.

(AP: *ib.*)

Les resistències principals per assolir la renovació teatral a València provenen del públic burgès i dels empresaris teatrals:

Y el teatro de ideas, en España, aún está por hacer, porque el público de nuestros teatros, que es en su mayoría burgués, no quiere nada con los dominios del pensamiento.

⁷⁴ Rafael Martí Orberà (València, 1880 – Madrid, 1963), introductor del gènere dramàtic en un teatre valencià dominat pel sàinet, acabà establint-se a Madrid, on provà a triomfar escrivint obres en castellà.

(...) Mientras los teatros sean un negocio, no hay que esperar de las empresas que se arriesguen en aventuras románticas de renovación artística que tardarían mucho tiempo en rendir beneficios. Hemos de hacérselo nosotros, los que sentimos algún entusiasmo por estas cosas.

(AP: *ib.*)

Presentat per Félix Azzati, Cipriano Rivas Chreriff va fer una conferència en l'Ateneu Mercantil sobre "El teatro de Valle-Inclán y sus realización escénica". El mateix dia Perucho va publicar un article, en què valorava la labor de Rivas com a renovador de l'escena espanyola. Menciona que Rivas ha traduït Sant Francesc i Papini, i que ha col·laborat en la revista *España*, que resisteix a pesar de la dictadura primoriverista. Conta que Rivas va conèixer el teatre parisenc del Vieux Colombier, i que va tractar d'implantar-lo a Madrid, on va posar en escena obres de Valle Inclán y *Un enemigo del pueblo*, d'Ibsen:

La representación de *Un enemigo del pueblo* tuvo caracteres de gran acontecimiento. Creo que fue con motivo de la Fiesta del Trabajo, ante un gran auditorio de obreros y en uno de los teatros más grandes de Madrid.

(AP: «Notas sobre el teatro», "Rivas Chreriff y el teatro libre", *El Pueblo*, 22-04-1925)

Aquests nous plantejaments teatrals són els mateixos que ell ambiciona per a València:

Se formó un público respetuoso para con lo desconocido; se llevó la inquietud artística al corazón de muchas personas. En una palabra: se logró lo que yo pretendo que se logre en Valencia, lo que sin duda alguna lograremos aquí dentro de muy poco tiempo.

(AP: *ib.*)

Cinc setmanes després de l'anterior, en un altre article manifesta que no creu que el teatre espanyol estiga en crisi, a pesar de les dificultats que arrossega a causa de les condicions pròpies del negoci i dels impostos:

Las empresas teatrales, han de pagar crecidos impuestos que hacen difícil su prosperidad; tropiezan con exigencias por parte de los autores, de los pintores y de los intérpretes; se ven obligados a elevar el precio de los billetes y llevan una vida lánguida y caduca.

(...) Para acabar con tal estado de cosas, se ha propuesto pedir que se rebaje la cuantía de los impuestos, que se organice de otro modo la Sociedad de Autores y algunas medidas más de semejante carácter.

Se acusa también al cinematógrafo y a la radiotelefonía como coautores del ocaso teatral.

(AP: "La verdadera crisis teatral", *El Pueblo*, 29-05-1925)

A pesar de tots aquests problemes, considera que els mals del teatre espanyol cal imputar-los principalment a la política conservadora, a la falta de renovació i a l'immobilisme del públic burgès:

La burguesía mató poco a poco nuestro teatro, lo hizo aburguesado y por lo tanto vacío. Y en tal ambiente, don José Echegaray, pésimo poeta y mal autor dramático, logró hacerse un prestigio. Y Camprodón, ripioso como nadie y cursi como él solo, alcanzó éxitos. Y... de todo un siglo de literatura dramática, no se salvan más que unas pocas obras, entre las que hay que dar uno de los primeros puestos a *El Abuelo*, de Galdós.

(AP: *ib.*)

Afirma que, tenint en compte aquest panorama, la crisi principal és la falta d'idees, i que la solució passa per renovar-se profundament.

En un altre comenta les informacions que sobre el teatre rus proporcionà Álvarez del Vayo en el seu llibre *La Nueva Rusia* (1926) i explica l'evolució del teatre soviètic a

partir del precedent Teatro del Arte, de Chejov i d'altres dramaturgs. Afirmar que a pesar de les imposicions de la revolució, a Rússia es representen les obres de Gorki, Tòlstoi, Gogol i Dostoiewski. Exalta la labor de Lunacharski, director del Teatre Revolucionari, en el període de transició de l'antic règim al nou. En contraposició, es queixa de la vulgaritat del teatre espanyol, així com de la mediocritat de la novel·la i la música, i lamenta que estrenen els dramaturgs roïns. Finalment, deplora que en el teatre espanyol no es representen les obres de Maeterlinck, Andreiev, Romain Rolland i quasi tampoc les de Pirandello, i reclama un teatre nou:

A nuestra pobre sociedad española de hoy, que tanto horror muestra ante lo nuevo, le hace mucha falta un fuerte revulsivo, algo que la haga reaccionar y que la dirija hacia otros horizontes más puros, en los que brille un poco de luz.

(AP: «Notas marginales», “En torno a nuestro teatro”, *El Pueblo*, 8-07-1926)

11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA

11.1. Sobre música

Crític musical

Perucho sabia prou música com per a fer crítiques especialitzades. Als setze anys va publicar la primera en *La Correspondencia de Valencia*, la qual sobta per la seguretat amb què un adolescent que publica per primera vegada en un periòdic d'informació general valora el concert del duet format pel violoncel·lista Pau Casals i el pianista Édouard Risler en el Teatre Principal. Hi classifica els assistents entre “auditori” i “públic”, tot menystenint aquesta segona classe d'espectadors. Cinc anys després, en 1923, publicà sis articles més en *El Pueblo*. És probable que se sentira inclinat a l'exercici de la crítica musical, però, en relació a altres activitats que va desplegar al llarg de sa vida, s'hi va dedicar poc. En el primer d'aquests sis ⁷⁵ que va publicar en *El Pueblo*, seguia analitzant el comportament del públic, sobre el qual adoptà en ocasions un punt de vista mordaç:

El público (aunque, desgraciadamente, poco numeroso, puesto que muchas personas que por su posición y su aparente cultura debían ir a los conciertos no van más que a las funciones de las Imeldas y de los estudiantes católicos), apreció en cuanto valía la importante labor de los dos artistas, que fueron largamente aplaudidos.

(AP: “Teatros. Teatro Eslava. Segundo concierto Darrieux-García-Badenes”, *El Pueblo*, 15-04-1923)

Atribuïa la baixa qualitat interpretativa a les dificultats tècniques del programa i a la preparació insuficient de l'orquestra, formada per músics plurioocupats que s'agrupaven excepcionalment per als concerts: ⁷⁶

En fin: un triunfo más de Lassalle y de Querol, y una nueva demostración de lo que podría hacerse con los profesores valencianos, si se les ayudara a libertarse del cine y del cabaret para agruparlos bajo la dirección de un maestro como Lassalle, eminente y hábil.

(AP: “Teatro Principal. Segundo concierto Lassalle-Querol. Beethoven”, *El Pueblo*, 24-05-1923)

⁷⁵ “Primer concierto Querol-Lassalle” (*EP*, 1-03-1923); “Segundo concierto Querol-Lassalle” (*EP*, 4-03-1923); “Segundo concierto Darrieux-García Badenés” (*EP*, 15-04-1923); “Primer concierto Querol-Lassalle” (*EP*, 17-05-1923); “Segundo concierto Querol-Lassalle” (*EP*, 24-05-1923); “Tercer concierto Querol-Lassalle” (*EP*, 27-05-1923).

⁷⁶ Cal tenir en compte que els músics amenitzaven els espectacles dels cabarets i també acompanyaven les projeccions cinematogràfiques fins a l'aparició del cinema sonor, que en l'època s'anomenava “cine acústico o parlante”.

En un parell de cròniques es lamentava, així mateix, del poc espai de què disposava en el diari i del poc temps que tenia per a redactar com caldria la crítica del concert. A banda d'aquesta classe de consideracions, analitza l'actuació dels intèrprets. En aquest cas destaca el talent del duet Casals-Risler per a captar l'estil de cada obra del programa:

De aquí esa múltiple fisonomía de Casals y Risler, intensos de pasión, de tormentoso dolor espiritual, con Beethoven; líricos, de encumbrado lirismo de la vieja *Sonata en sol* de Sanmartini; de una gracia exquisita y muy moderna en la *Siciliana* de Fauré (*sic*), y la religiosidad grandiosa con Bach, y la justeza de dicción con Saint-Saens...

(AP: "En los conciertos", *La Correspondencia de Valencia*, 30-06-1918)

Valora la interpretació correcta del programa d'aquests concerts, i desdenya les produccions pretensioses, com les òperes que s'executaven emparades en un solista famós però sense una base coral adequada. (AP: "Teatro Principal. Segundo concierto Lassalle-Querol. Beethoven", *El Pueblo*, 24-05-1923).

Entre les ressenyes d'aquest programa de concerts, elogia singularment el pianista valencià Leopoldo Querol:⁷⁷ (AP: "Teatro Principal-Primer concierto Querol-Lassalle", *El Pueblo*, 1-03-1923).

13. PERSONES

Eugenio Noel

A pesar de la diferencia d'edat –Perucho, dèsset anys menor–, va tractar personalment Noel –"Yo amo mucho a Valencia", me dijo la otra noche Eugenio Noel en el café del Hotel Patrón."–⁷⁸ En aquest article elogia l'obra i la personalitat d'Eugenio Muñoz Díaz –aquest era el nom real de Noel–, destaca la seua afició a la música –"Ha defendido siempre las tendencias novísimas de Casella y Malipiero"–⁷⁹ i reclama que els artistes actuals facen art modern:

El arte nuevo, el arte modernista como suele decirse, no es un monstruo que viene a acabar con el pasado, da lástima ver que muchas personas cultas le han lanzado el anatema de excomuniación en nombre del arte tradicional que creen amenazado de muerte; y da pena verles tan aferrados a lo viejo, tan reaccionarios y tradicionales, queriendo destruir unas tendencias que jamás intentaron matar las de ellos.

(AP: «Actualidad artística», "Eugenio Noel y el arte nuevo", *El Demócrata*, 12-06-1921)

Larra

Amb motiu d'haver visitat el Museo Romántico de Madrid, el qual troba acceptable, ret un senzill homenatge a *Figaro*. (AP: «Notas marginales», "El Museo Romántico", *El Pueblo*, 1-09-1926).

⁷⁷ Leopoldo Querol (Vinaròs, 1899 – Benicàssim, 1985), va estudiar en el Conservatori de València amb José Bellver i Eduard López Chávarri. Va perfeccionar els estudis musicals a Itàlia i París, on va prendre lliçons de Poulenc i Ravel. Es va doctorar en Filosofia i Lletres amb una tesi sobre el *Cançoner d'Uppsala*. Catedràtic del Conservatori de Madrid, fou un concertista extraordinari.

⁷⁸ L'Hotel Patrón, situat en el vell palau dels marquesos de Beniel del carrer Príncipe Alfonso de Murcia –ciutat en què està data aquest article, el juny de 1921– va estar obert aproximadament entre 1900 i 1950 i era el lloc d'encontre habitual d'artistes, actors i actrius. (Archivo General Región de Murcia: http://archivoweb.carm.es/archivoGeneral/arg.muestra_detalle?pref_id=3610930 (Recurs consultat el 19-01-2015).

⁷⁹ Perucho es refereix als compositors italians Alfredo Casella i Gian Francesco Malipiero, ambdós de la «generazione dell'ottanta», la primera generació post Puccini, integrada per músics de gran llibertat formal.

Beethoven

Al voltant del primer centenari de la mort de Beethoven es van publicar bastants articles en tota la premsa recordant la figura del músic de Bonn. Perucho, que n'era admirador, hi va contribuir amb un article en *El Pueblo*⁸⁰ i, un any després, amb un sonet en *La Nostra Terra*, 4, 1928, p. 133, que inclogué també en *La poesia valenciana en 1930*. (AP: "El centenario de Beethoven", *El Pueblo*, 2-03-1927).

Sorolla

Quatre dies després de la mort del pintor, publica aquest article en què evoca la figura de l'artista quan, sent un xiquet, diu que coincidia amb ell al Cabanyal i embrutava algun llenç:

Siendo yo bastante niño, hubo un verano en que me dio por ser pintor. (...) Como veraneaba en el Cabañal (...) acampé en la playa y comencé a trazar el contorno de unas barcas de pesca, puestas a secar sobre la arena.

(...) Comenzaba ya a desesperar de mis soñados éxitos pictóricos, cuando un señor, de aspecto simpático y bonachón, maduro de edad aunque no viejo todavía, exhibiendo con orgullo su inmaculada barba blanca, se vino hacia mí y me miró sonriendo de un modo extraño, que yo no podía comprender entonces.

(...) Del buen señor yo no sabía más que el nombre: se llamaba don Joaquín. Entre los veraneantes del Cabañal no había nadie que le llamara de otro modo.

(...) Han pasado los años. (...) Pero lo que guarda fielmente mi memoria, lo que no me ha hecho reír nunca, ha sido aquel inocente intento artístico que puso en contacto mi insignificancia de niño con la genial figura de Sorolla, y que me hizo llorar más profundamente amargado cuando pasaron frente a mi casa el cuerpo del gran artista, dormido en su féretro bajo un manto de flores.

(AP: "Recordando al maestro. Cuando Sorolla y yo pintábamos juntos", *El Pueblo*, 14-08-1923)

Vicent Tomàs i Martí

La mort prematura d'aquest jove metge artanenc,⁸¹ va causar un gran impacte entre els seus amics i correligionaris, especialment en Perucho, el qual el recorda en tres articles. Commocionat per la desgràcia, en el primer, publicat l'endemà de la defunció de Tomàs, fa una descripció de l'amic al costat d'un altre article de caràcter biogràfic escrit per Juli Just Gimeno.⁸²

Parece que aún lo veo envuelto en su capa romántica, con el negro pelo sublevado contra la opresión del ancho chambergó; con las modestas gafas columpiándose sobre su nariz prominente y la pipa humeante prendida en la boca.

Era entonces estudiante y luchador. Militaba en el valencianismo de izquierdas y estaba al corriente de todos los acontecimientos científicos, artísticos y sociales del mundo.

(AP: «Los que mueren», "Vicente Tomás Martí", *El Pueblo*, 2-02-1924)

L'any següent, el diumenge 1 de febrer de 1925, la Joventut Valencianista va organitzar un homenatge a Tomàs i Martí a Artana, en el transcurs del qual "aunque

⁸⁰ Perucho sentia gran admiració per Romain Rolland, Premi Nobel de Literatura de 1915, a qui cita sovint en els seus articles, així com la seua obra *Vie de Beethoven*, publicada en 1903.

⁸¹ Vicent Tomàs i Martí (Artana, 1899 – 1924) va estudiar Medicina a Barcelona, on va viure l'ambient cultural que explica la seua trajectòria posterior, i es va llicenciar en la Universitat de València. Activista infatigable i il·lusionant en pro del valencianisme, va glossar fets històrics valencians en *La Correspondencia de Valencia* i en el setmanari *Pàtria Nova*. Amb Adolf Pizcueta, Francesc Almela i Vives i Eduard Martínez Ferrando, va fundar el full mensual de caràcter nacionalista agrarista *El crit de la Muntanya*. Entre 1920 i 1923 també va organitzar quatre aplecs nacionalistes a la Muntanyeta de Sant Antoni de Betxí. Va publicar un parell de narracions curtes en *El Cuento del Diumenge* (*Flor de drap*, 310, i *jCampanes de la meua terra!*, 323, València 1920). (Veg. Franch i Ferrer: 1980).

⁸² Juli Just Gimeno: "Estampas rotas. Vicente Tomás Martí", *El Pueblo*, 2-02-1924.

el ambiente político actual tiene un sentido hostil a ciertas manifestaciones ideales”⁸³, es va inaugurar una làpida esculpida per Alfred Just per a retolar el carrer que l’ajuntament li havia dedicat. En nom de la comitiva que s’havia desplaçat des de València, parlà Adolf Pizcueta per la Joventut Valencianista i Vicente Alfaro en representació d’*El Pueblo*. Perucho publicà el segon article commemoratiu, en què indica:

...fue Vicente Tomás uno de mis mayores amigos; y entonces comprendí que, si bien no había inventado el valencianismo, había sabido imprimir el sello de su personalidad, haciéndolo amplio, comprensivo y liberal, hasta el punto de que muchos de nosotros pudimos comulgar en él sin abdicar del resto de nuestra ideología. Luchó valientemente, noblemente, francamente, sin preocuparse de la opinión que los demás pudieran formar de sus actos. En todo momento estuvo situado muy a la izquierda. Fue republicano. Fue aliadófilo. Tuvo su actividad masónica. Fue hombre.

(AP: “In memoriam. Vicente Tomás y Martí”, *El Pueblo*, 3-02-1925)

En el tercer aniversari del traspàs de Tomàs, l’amic el recorda de nou com a autor de narracions en un article en què també menciona la seua lluita contra l’opressió del poble valencià:

Su palabra fluía, evocadora, de las rancias glorias de la raza; su verbo prometía el despertar de nuestra Valencia, adormecida desde que Felipe V le diera el estupefaciente de sus decretos castellanizantes; su léxico reunía todos los vocablos punzantes y duros del idioma, que luego lanzaba contra los opresores de la patria, como un Carducci, como un Hugo, como un Junqueiro, como un Costa en pequeño, sin el estruendo ostentoso de aquellos hombres-piqueta de los viejos regímenes amurallados, pero con su misma pasión cívica y con su propio amor por la patria humillada y escarnecida.

(AP: «Aniversario», “Vicente Tomás y Martí”, *El Pueblo*, 4-02-1927)

Abelardo Mus

Perucho devia sentir-se orgullós dels èxits que assolí a París el seu conveí Abel Mus, a qui coneixia dels anys de la seua infantesa a Borriana, i a qui dedica un article de caràcter biogràfic pel fet d’haver obtingut el primer premi de violí del Conservatori de París.⁸⁴

Su gran ídolo de entonces era Manén, el violinista que gozaba de mayor fama entre el público español. Cuando el maestro anunciaba aquí [València] una audición, Abelardo venía con su padre y con su hermana –también exquisita artista [Encarnación Mus]– y me era habitual hallarlos por las calles. Después de los saludos acostumbrados entre gentes que se quieren y que viven separadas, Abelardo me decía invariablemente: –Hemos venido a oír a Manén.

(AP: «Artistas valencianos en París», “Abelardo Mus”, *El Pueblo*, 19-11-1924)

Enrique Cuñat

En determinades ocasions, es va ocupar de presentar l’obra d’alguns pintors, com en aquest article sobre una exposició d’Enrique Cuñat⁸⁵ en el vestíbul del Teatre

⁸³ “Conmemoración de un aniversario”, crònica d’*El Pueblo*, 3-02-1925.

⁸⁴ “Es especialmente relevante que consiguiera esta medalla, ya que a ningún violinista extranjero se le había otorgado tan distinguido premio, desde que la obtuvo el catalán Juan Manén. Pronto la noticia apareció en la prensa de su tierra natal y su nombre empezaba a ser conocido por los críticos musicales, tanto españoles como franceses.” (Gil Gimeno 2007: 50).

⁸⁵ Enrique Cuñat Garibó (València, 1883 – 1959) estudià Belles Arts en Sant Carles. Als anys vint s’integrà en el grup d’artistes valencians renovadors, i en 1931 començà a participar en les exposicions de la Sala Blava. Afiliat a la CNT, durant la guerra civil va participar activament en els tallers gràfics de l’Aliança d’Intel·lectuals Antifeixistes i realitzà nombrosos cartells per a la CNT-FAI. (Aguilera Cerni 1998: 259).

Principal de València, del qual valora que no seguisca l'estela omnipresent de Sorolla:

Domina –¡todavía!– la tendencia sorollista en nuestros jóvenes pintores; tendencia que, por la fama de su magnífico iniciador, da muchas facilidades de éxito a los que la siguen. Pues bien; Enrique Cuñat va contra la corriente, no es sorollista, acaso no quiere serlo. Ha heredado de Sorolla lo legítimo: la rebeldía, no la visión ni la técnica. Por eso sus cuadros saben a cosa nueva, selecta, pura y nos producen una sensación que ninguna otra pintura nos supo dar.

(AP: "Enrique Cuñat, paisajista", *El Pueblo*, 26-06-1925)

Almada Negreiros

Perucho, com també féu António Espina en *La Gaceta Literaria*,⁸⁶ presenta als lectors aquest polifacètic i sorprenent artista portugués,⁸⁷ a qui conegué el juny de 1927 en la tertúlia que es reunia els dissabtes a la nit en el soterrani del Café Pombo al voltant del genial Ramón Gómez de la Serna:

Una noche, Almada Negreiros irrumpió en la sagrada cripta de Pombo con el mismo gesto con que Mefistófeles acudió al laboratorio del doctor Fausto.

No le precedía la maloliente llamarada de azufre; pero le acompañaba una gran carpeta en la que aprisionaba la llamarada genial de su arte.

Pombo es el café de los brazos abiertos, siempre dispuesto al abrazo cordial, siempre acogedor de todos los hombres inquietos que se esfuerzan en remover las aguas estancadas de lo viejo. Recibió con todos los honores a ese enviado plenipotenciario de un arte de nuestro siglo...

(...) Desde entonces, ha acudido a la cripta todas las noches de tertulia que, como tiene mucho de aquellarre, se celebra en noches de sábado.

(...) Porque nunca está quieto, ve las figuras en un plano distinto cada vez que las mira y por eso algunas le salen *movidas*, como quien prueba un Kodak sin haber aprendido bien el folleto de las instrucciones.

(...) Ahora que *La Gaceta Literaria* le ha cedido el local de su redacción para que exponga allí sus obras, quiero expresar públicamente la admiración que me arranca el arte de este dibujante maravilloso a quien conocí una noche en el viejo café de Pombo...

(AP: «Notas marginales», "Almada Negreiros", *El Pueblo*, 23-06-1927)

Ramiro de Maeztu

Per iniciativa personal de Primo de Rivera, el desembre de 1927 l'escriptor ultracatòlic Ramiro de Maeztu va ser nomenat ambaixador d'Espanya a l'Argentina. A Buenos Aires fou conegut com a "Ramiro II el Monje",⁸⁸ apel·latiu que, d'acord amb l'article de Perucho, ja rebia abans a Espanya. El 1923 parlà en la Universitat de València sobre "La función como norma del Derecho" –i, segons recorda Perucho sense especificar la data, en dictà una altra en l'Ateneu Mercantil:

Aquella noche se habló de literatura, de arte, de política; el monje iba disimulando hábilmente su condición, mostrándose liberal, moderno, abierto a los nuevos rumbos que habían tomado las actividades intelectuales de los hombres.

⁸⁶ António Espina: *La Gaceta Literaria*, 13, 1-07-1927.

⁸⁷ El pintor, escriptor i dramaturg avantgardista portugués José Sobral de Almada Negreiros (Trindade, São Tomé e Príncipe, 1893 – Lisboa, 1970) fou l'activista més radical del futurisme plàstic a Portugal on, a través del grup Orpheus, féu amistat amb Pessoa i Sá Carneiro. El 1915 publicà el *Manifesto Anti-Dantas* i el 1917 col·laborà en *Portugal Futurista*. Entre 1927 i 1932 residí a Madrid, on pintà alguns murals.

⁸⁸ Ramir II d'Aragó *el Monjo* (1086 – 1157), rei d'Aragó i bisbe de Roda-Barbastre, en casar la seua filla Peronella amb el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, es va retirar a la vida monacal.

Pero alguien habló de las teorías de Einstein, que entonces llamaban mucho la atención y preguntó al monje la opinión que le merecían. El monje, sin disimular su pensamiento, respondió:

–No tengo preparación matemática para juzgarla seriamente; dudo, sin embargo, de su veracidad. Si resultan ciertas, será Einstein el primer judío que haya hecho algo bueno en el mundo.

(AP: «Notas marginales», “El otro Ramiro *el Monje*”, *El Pueblo*, 25-03-1927)

En sentir això, Perucho s’hi va sentir decebut, i conclou:

Desde aquel momento, este monje me ha sido terriblemente antipático, no ya porque me merecen cuando menos respeto, los judíos, sino por la feroz intransigencia que había en aquellas palabras de sacristán pueblerino.

(AP: *ib.*)

Joaquín Dicenta

Perucho s’adhereix a la campanya promoguda pel diari alacantí *El Luchador* per a erigir un mausoleu en la plaça que du el nom del dramaturg Joaquín Dicenta ⁸⁹ i recorda que està enterrat sense taüt en una fossa provisional del cementeri civil:

A pesar del curso de los años, *Juan José* sigue siendo una obra de repertorio y de éxito, sigue emocionando a los públicos, y no se deja pasar un 1º de Mayo sin que su representación no sea considerada como algo imprescindible en la Fiesta del Trabajo. ⁹⁰

Aprofita la glossa de l’obra de Dicenta per a identificar-se amb la seua ideologia obrerista i desvetllar que en la seua familia hi havia algú que també l’admirava:

En unos pliegos –ya mugrientos– pegaba cierto familiar mío, hace ya muchos años, recortes de periódico de su tiempo. Los legajos han venido a mi poder, y merced a la cariñosa previsión de mi pariente, he podido conocer, muchos años después de su publicación, escritos de Blasco Ibáñez, de Costa, de don Roberto Castrovido y de otros muchos escritores de entonces. (...) Entre esos artículos hay muchos –bastantes para formar una interesante y no reducida colección– de Joaquín Dicenta. Los he releído hoy y quisiera que todos cuantos me presten atención los releyeran también ahora. En todos vibra su fuego liberal, su afán de justicia, su espíritu inquieto de defensor del pueblo.

(AP: «Notas marginales», “La tumba de Joaquín Dicenta”, *El Pueblo*, 6-02-1927)

José-Carlos Mainer (2004: 23-25) ha destacat la importància de *Juan José* i l’enorme popularitat de Dicenta en el seu context:

⁸⁹ Joaquín Dicenta Benedicto (Calatayud, 1863 – Alacant, 1917), company de batxillerat de Rafael Altamira i Carlos Arniches, col·laborador d’*El Liberal*, director del setmanari *Germinal* i del diari *El País*, va fundar amb Ruperto Chapí la Sociedad General de Autores y Editores en 1889. Va morir en l’Hotel Simón d’Alacant el 21 de febrer de 1917. Un any després de la seua mort, la plaça de la Duana es va denominar plaça de Joaquín Dicenta, però després de la guerra civil es va titular plaça del cònsol Von Knobloch i, posteriorment plaça de la Porta del Mar, plaça del Comte de Vallenga i de nou plaça de la Porta del Mar. Joaquín Dicenta té en l’actualitat un carrer a Alacant, en el barri de Joan XXIII. Abans de la guerra civil es feien tantes representacions de *Juan José* com de *Don Juan Tenorio*. Bastants anys abans de Perucho, *Juan José*, que es va estrenar un dels últims dies d’octubre de 1895, va ser elogiat per José Martínez Ruiz en *El País* (30-12-1896). Veg. Mainer (1972: 29-57 “Joaquín Dicenta 1863-1917). Veg. també Bottin, Béatrice (2014): “La dialéctica de las clases sociales y su representación en Juan José de Joaquín Dicenta”, en *De esclavo a servidor: Literatura y sociedad (1825-1930)*, Jorge Urrutia [ed.].

⁹⁰ Això mateix corrobora Marco Miranda: “Los obreros *no conscientes*, como decíamos los anarquistas, celebraban el 1º de Mayo la Fiesta del Trabajo. Mitin, manifestación callejera, al aire las banderas de las sociedades; excursión al campo, merienda y, por la noche, representación de *Juan José*. Aquel personaje, más chulo que obrero, creado por Dicenta. (Marco Miranda 2005: 159).

Cuando un Joaquín Dicenta comenzaba su *Juan José*, en la polémica escena de la taberna, pintando el cotidiano hecho de la lectura colectiva del editorial de un periódico –seguramente republicano– que clama por la libertad y contra la opresión, el autor establecía la complicidad que iba a convertir un folletín en literatura obrera y a provocar las repulsas de los bienpensantes: un grupo de obreros analfabetos que se exalta, un proletario consciente que les deletrea penosamente, la gritería del mus con que se alza el telón, eran los elementos que convertirían al albañil hospiciano y tercamente enamorado de una mala hembra en símbolo de clase.

Bastaba, pues, un guiño escénico o material –aquella primera escena del *Juan José*– y un determinado estado de ánimo favorable a la libertad o rebeldía para que una obra entrara de pleno derecho en el Parnaso proletario.

Joaquín Dicenta conoció, quizá el primero, esa popularidad que parecía patrimonio de Hugo, Zola y Tolstoi, y ella le llevó a la dirección de una empresa como *Germinal*, a una concejalía republicana de Madrid y a una muerte en Alicante que tuvo loor de multitud y fragor de banderas rojas.

Biografia de Julio Senador Gómez

L'octubre de 1923, als vint-i-un anys, quan encara vivia a València, Perucho va publicar en la col·lecció *Siluetas*, de l'editorial madrilenya Prensa Roja,⁹¹ la biografia del notari regeneracionista Julio Senador Gómez, amb qui va mantindre una relació epistolar.

Portada de *Julio Senador Gómez* (1923)

Biblioteca Prensa Roja, Col. *Siluetas*, 12 pàgines, text a dos columnes, 23 cm x 17,05 cm.
(1 registre en biblioteques públiques: en l'Hemeroteca Municipal de Madrid).

Després d'al·ludir a la batalla de Cavite (Badia de Manila, 1898), i al Desastre d'Annual (el Rif, 1921), Perucho elogia la posició de Joaquín Costa i dels regeneracionistes del 98 ("El desastre del 98 hizo surgir figuras tan eminentes como las de Unamuno, Cajal, Castrovido, Turó") i encomia la labor exemplificant que ha dut a terme Romain Rolland en divulgar les biografies dels grans personatges, model de les que es publiquen en *Siluetas* –primer amb una periodicitat mensual i més avant cada quinze dies.

L'opuscle, de huit pàgines sense numerar, consta dels apartats següents:

⁹¹ Prensa Roja, editada i dirigida per Fernando Pintado, tenia les oficines en el carrer Alcalá, 177, de Madrid. La biografia escrita per Perucho consta de 8 pàgines. Té en la portada un retrat del biografiat dibuixat per Montserrat i es venia a 25 cts. Es tracta d'una sèrie de biografies "ejemplificadoras y moralizantes" (Santonja 1993: 24-25).

- Preliminar.
- I Bosquejo biográfico
 - Años de juventud
 - Evolución
- II Su ideología y su literatura
 - Senador, georgista. Una anécdota interesante
 - Cuatro libros magníficos
 - «Cosas de España»
 - Derecho de reconquista
- Final
- Post scriptum

En l'apartat "Bosquejo biográfico", Perucho perfila els anys de joventut de Senador amb diversos fragments del seu llibre *La ciudad castellana*, sense aportar més informacions ni comentaris.

En canvi, en l'apartat "Su ideología y su literatura" expressa opinions pròpies, com ara la qualificació de Senador com a georgista:⁹²

Ya sabemos, pues, por dónde se ha orientado Senador. Es georgista. Si Henry George no hubiera escrito, él sería el inventor de la doctrina para toda la intelectualidad del mundo.

Esto le lleva a combatir enérgicamente dos de los contratos más antiguos que se conocen sobre la propiedad: el de arrendamiento y el de censo.

(*Senador*: Senador, georgista, 4)

Bastants anys abans de declarar-se obertament socialista o comunista, Perucho ja s'havia forjat una ideologia clarament d'esquerres i abominava dels cacics, explotadors de jornalers i usurpadors de llurs drets, en uns paràgrafs perfumats de naturalisme:⁹³

El trabajador del campo que no tiene más medios de vida que los que su trabajo le proporciona, vota a quien el amo quiere que vote, hace cuanto el amo quiere que haga, porque el amo puede matarlo de hambre sin más que tomarse la molestia de negarle trabajo.

Cuando uno de estos desdichados obreros llega a reunir unas pesetas y encuentra quien le arriende un pedazo de tierra, su situación, lejos de mejorar, como aparentemente parece, ha empeorado, porque entre el propietario y el estado le robarán su trabajo y su dinero.

Lo que el propietario deja de pagar valiéndose de ocultaciones y chanchullos lo pagará el miserable arrendatario en forma de impuestos indirectos sobre la producción, el consumo y hasta el aire que respira y la sangre que suda.

Y entre tanto el otro vivirá espléndidamente en la ciudad, dilapidando sus rentas, malgastando su salud en los tugurios de moda, entre hedor de mujerzuelas y escandalosas orgías.

(*Senador*: «Cosas de España», 6)

⁹² Com a conseqüència de la confecció d'aquest treball divulgatiu de la figura del regeneracionista Julio Senador, d'aleshores en avant Perucho el va citar en diversos articles posteriors: "La ciudades", *EP*, 23-09-1922, "El sentimiento de la justicia", *EP*, 16-09-1924, etc. Henry George també va passar a ser un dels seus referents, estudiat o citat en: "El problema del trabajo", por Henry George, *EP*, 8-04-1924, "Tierra para todos", *EP*, 4-09-1925, etc.

⁹³ Un dels temes recurrents de Perucho va consistir a analitzar i criticar el caciquisme i l'endarreriment del camp en relació a la ciutat: "La ciudades", *EP*, 23-09-1922; "Arabesco" (1), *EP*, 14-09-1923; "Resignación", *EP*, 25-09-1923; "Tarde de domingo", *EP*, 18-09-1924; "Tierra para todos", *EP*, 4-09-1925; "El crimen que no se cometió", *EP*, 11-03-1926; "Dues menes de caciquisme", *LP*, 29-04-1930, etc.

Apartant-se pròpiament del projecte biogràfic, carrega contra la lamentable situació d'Espanya i, en especial, de Castella, i menciona de nou els fracassos de la política exterior espanyola:

Nos llevaron primero al desastre de Cavite, que nos hizo perder unas colonias, a las que ya habíamos saqueado; nos llevaron al desastre del barranco del Lobo, nos han llevado al desastre de Annual.⁹⁴ Todos son desastres para nosotros, los corderos que nos dejamos llevar mansamente a la muerte lanzando débiles balidos. Si con llanto pudiera regarse los campos, en Castilla no haría falta el agua de las lluvias.

En aquesta última part, el biògraf es mostra esperançat, confiant que arribe un dia en què “serán barridos a escobazos estos fariseos que han convertido el noble arte de gobernar en una profesión de truhanes” i manifesta l'admiració que li susciten els autèntics patriotes:

Yo siento por estos hombres una veneración profunda; son para mí al modo de santos laicos a quienes adoro en el santuario de mi espíritu Y no sé qué admiro más en ellos, si su genio o su tenacidad, su talento o su valor.

(*Senador*: Final, 7)

El colp d'estat del general Primo de Rivera es produí el 13 de setembre de 1923, quan Perucho ja havia enllestit aquest treball, per la qual cosa afegí un breu “Post scriptum” en què blasmava contra la situació política:

Los actuales acontecimientos políticos sobre que se fija la atención del país, no han venido sino a confirmar algunos de los extremos contenidos en las páginas que anteceden.

No importa aquí emitir juicio ninguno acerca del movimiento militar. ¡*Troppo presto!* Es pronto todavía.

Si se dio al pueblo serranía y la ejerció mal, porque el caciquismo y el hambre hicieron del régimen parlamentario una indigna farsa, la culpa no fue del pueblo: fue de las leyes y de los gobernantes. De aquéllas, porque toleraron la espantosa injusticia; de éstos, porque la fomentaron para medrar.

(*Senador*: Post scriptum, 8)

14. DIVERSOS

Perucho reflexionà també sobre qüestions poc rellevants, com ara:

El trasllat de les despulles de personatges il·lustres, i la divertida confusió que es va produir en portar de Madrid a València les restes d'un nebot de Cavanilles, pensant que es tractava de les del cèlebre botànic.

Los hombres que en vida trabajaron por el bien general deben descansar después de muertos en el lugar donde les sobrevino el inevitable trance, porque no pertenecen ya a ningún país determinado y tienen por patria la tierra entera.

(AP: «Divagaciones», “Tío y sobrino”, *El Pueblo*, 8-10-1922)

La poda severa dels arbres del Jardí dels Vivers en què, de passada, recrimina la falta de llibertats:

Por eso estos jardines [Versalles, Postdam y La Granja] son a modo de pueblos sometidos a un régimen absoluto, absurdo, en el cual todo está dispuesto como ordena

⁹⁴ El canvi de temps verbals, per tal d'actualitzar al lector el Desastre d'Annual, està causat pel fet que era molt més pròxim en el temps que els altres dos actes militars. Quan es publicà l'opuscle de Perucho feia tan sols dos anys del Desastre d'Annual, que es produí el 27 de juliol de 1921, mentre que el del Barranco del Lobo datava de 1909 i la batalla naval de Cavite contra la marina nord-americana, es lliurà en la Badia de Manila el 1898.

la voluntad del tirano y los individuos (en este caso vegetales), que obedeciendo a los impulsos de la Naturaleza se desmandan, doblan la cerviz ante la guillotina o las tijeras. De ahí que estos jardines resulten apenados, rígidos, al carecer de libertad, y necesitan adornarse con fontanas y estatuas que les lleven un rayo de alegría, como a los bailables modernos les es preciso el estrépito inarmónico del *jazz-band* ⁹⁵ para disimular su tristeza decadente.

(AP: «Divagaciones», “Jardines”, *El Pueblo*, 10-01-1923)

Explica les molèsties que ocasionen els petards que tiren els xiquets pels carrers de València durant les falles, activitat prohibida pel governador civil, mentre que el govern no fa res per acabar amb el pistolerisme de dretes de Barcelona ni amb els tirs dels francotiradors moros al Rif:

Pero justo es confesar que con esta disposición el señor Gobernador ha enmendado la plana al Gobierno que le dio el cargo.

Porque mientras el Gobierno no prohíba de un modo terminante el paqueo de que los moros nos hacen objeto y los atentados personales de Barcelona, el Gobernador no tendrá derecho a prohibir una cosa tan inofensiva como los petarditos falleros.

(AP: «Divagaciones», “Los petarditos”, *El Pueblo*, 21-03-1923)

Conclusions

- 1 Cria en un ambient familiar culte, liberal i blasquista, Artur Perucho Badia va cursar el batxillerat en l'institut Lluís Vives i va començar els estudis de Dret en la Universitat de València. Va formar part de Joventut Valencianista.
- 2 Als vint-i-un anys va publicar en la col·lecció *Siluetas*, de l'editorial madrilenya Prensa Roja, la biografia del notari regeneracionista Julio Senador Gómez.
- 3 Entre 1925 i 1927 visqué a Madrid, on prosseguí els estudis de Dret en la Universitat Central, col·laborà en *La Gaceta Literaria* i assistí a la tertúlia del Café Pombo.
- 4 Entre 1922 i 1927 publicà més de cent articles en *El Pueblo* sobre els temes més diversos. Reflexionà especialment sobre la propietat de la terra, la nul·la consciència de classe dels llauradors, la reforma agrària i el calamitos estat de la universitat espanyola. Criticà la situació política creada a partir del Desastre d'Annual i s'oposà enèrgicament a la dictadura de Primo de Rivera com a instrument del capitalisme caciquil. Es queixà de la censura de premsa i mantingué que la Gran Guerra havia estat provocada pel capitalisme internacional. Destacà la importància d'*El Capital* i es posicionà en contra del feixisme italià. En relació a la política valenciana, condemnà l'Himne de l'Exposició i manifestà la seua opinió clara i rotunda en una estèril polèmica sobre el valencianisme que havia provocat Azzati.
- 5 També ponderà la importància dels diaris com a mitjà d'instrucció i divulgà a través de crítiques i ressenyes una gran quantitat de novetats literàries, tant d'obres d'autors originals en castellà com en català i diverses traduccions d'autors estrangers a aquestes llengües.

⁹⁵ Cinc anys i mig abans que Carles Salvador publicara “El Jazz, el maquinisme i la poesia pura” en *Taula de Lletres Valencianes*, 11, agost de 1928, pp. 9-10, escrit sobre el qual Fontelles diu que cal considerar-lo “com la primera aportació literària a les nostres terres que introduïa el ‘Jazz’ com a fenomen cultural i tanmateix com a gènere musical...”, Perucho ja menciona el *jazz-band* (la bateria) en aquest article de gener de 1923. (Fontelles 2011: 111).

- 6 Fou un dels primers difusors de Pirandello a Espanya i proposà la creació d'un Teatre Lliure en cada ciutat important.
- 7 Des de molt jove, influït per les lectures dels regeneracionistes (Costa, Senador), els georgistes (Henry George), els defensors del pragmatisme jurídic (Duguit) i els teòrics del federalisme, s'havia format una ideologia d'esquerres, republicana i federal, pròxima al socialisme, tot i que políticament i sentimentalment encara es trobava vinculat al partit de Blasco Ibáñez, personatge a qui admirava amb algunes reserves.
- 8 A finals de 1927, després de la mort de son pare, es traslladà a Barcelona i inicià una nova etapa professional més plena i satisfactòria.

3. Joventut i valencianisme: contra la Dictadura de Primo de Rivera (1-01-1928 / 31-01-1929)

Resum

En aquest capítol estudiem les repercussions del primer any en què Perucho es traslladà a viure a Barcelona, en compte de tornar a València, decisió encertada que representà per a ell una experiència transcendental –a pesar de la rèmora d’haver de conviure amb sa mare, viuda, i sa germana–. S’introduí amb facilitat en el món cultural, intel·lectual i periodístic barcelonès i, a través de *Taula de Lletres Valencianes*, mantingué informats els lectors valencians de les novetats barcelonines, entre les quals les visites de Lenormand i Marinetti a la ciutat comtal. També ho féu en *El Pueblo*, on presentà el Manifest Groc un mes després d’haver-se publicat en *L’Amic de les Arts* (març de 1928). En aquest diari –en què aleshores col·laborà poc– escrigué sobre Carles Riba, Bernat Artola, Àngel Guimerà, Rovira i Virgili i Rafael Barradas.

Fou un any molt actiu, en què desatengué la crònica política i es decantà pel periodisme cultural. Començà a col·laborar en unes quantes revistes: *La Nostra Terra*, *La Nova Revista*, *Joia* i el diari *La Publicitat* on, de moment, es limità a divulgar novetats literàries d’alguns companys valencians de la seua generació com Bernat Artola, Carles Salvador, Almela i Vives. També es mostrà preocupat per l’anquilosament del teatre valencià en el sànet, com ja havia fet en l’etapa anterior, i s’adherí a l’anomenat teatre lliure i teatre d’orientació. El fet de publicar en aquests mitjans de Barcelona li permeté escriure en català, i des d’aleshores en avant emprà el castellà o el català segons la llengua de cada diari o revista.

Com a bon aficionat a la música, l’abril de 1928 assistí als concerts d’Strauss al Liceu i es convertí en un abreviat defensor de la música d’aquest compositor rus, així com de les obres de Honegger –com farà constar en la seua novel·la *Icar o la impotència*.

Amb motiu de la publicació de l’antologia *La poesia valenciana en 1930*, reuní i publicà unes quantes poesies, gènere que posteriorment abandonà. També en aquesta etapa covà la idea de dur a terme diversos projectes literaris, com escriure una obra de teatre amb Carme Montoriol, una versió teatral de *Faust*, la traducció de *Si gira*, de Pirandello, i la d’*Els tres al·lucïnats*, de Puig i Ferrer, els quals no va arribar a materialitzar.

El 1928 morí a Menton Blasco Ibáñez. A València es publicà *L’espill a trossos*, d’Almela i Vives, primer llibre de la Col·lecció L’Estel i *Elegies*, de Bernat Artola, que Perucho ressenyà. S’hi estrenaren tres obres teatrals amb voluntat renovadora: *Cadena de flors*, d’Eduard Buil, *Pantomima*, de Francesc Puig Espert i *Rialles de voler*, de Josep Peris Celda. En els números 11 i 12 de *TLV* (agost i setembre de 1928) aparegué “El jazz, el maquinisme i la poesia pura”, de Carles Salvador.

El 1928 Josep Maria de Sagarra publicà *El comte Arnau*, Lluís Nicolau d’Olwer *Idees i fets entorn de Paneuropa* i *El pont de la mar blava*. Jorge Guillén publicà aquell any *Cántico*, García Lorca *Romancero gitano*. Rafael Alberti *Cal y canto* i Vicente Aleixandre *Ámbito*.

Als Estats Units s’estrenà *The Circus*, de Charles Chaplin i, a la Unió Soviètica, *Octubre*, de Serguei Eisenstein.

De Madrid a Barcelona

Diverses circumstàncies sobrevingudes, com ara la pèrdua del pare, la necessitat de guanyar-se la vida, l’obligació de tutelar la mare i la germana i la voluntat d’obrir-se camí com a periodista i escriptor, foren alguns dels factors que van esperonar Perucho a començar, als 25 anys, la segona etapa de sa vida.

Aleshores percebé que el seu lloc no podia mantindre’s a Madrid i que tampoc no havia de tornar a València, sinó que s’havia d’instal·lar a Barcelona. En efecte, determinà traslladar-s’hi, amb sa mare i sa germana, pel mes d’octubre o novembre

de 1927, i es van establir en un pis llogat de l'edifici número 345 del carrer de la Independència, vora l'Hospital de Sant Pau i de la Santa Creu. De fet, escrigué a Almela i Vives una carta ⁹⁶ datada encara a Madrid l'11 d'octubre de 1927, però la consecutiva ja està datada a Barcelona el 17 de novembre següent, en la qual li diu:

No t'havia escrit abans perquè volia dispondre d'una bona estona, i perquè desitjava poder-te dir coses concretes dels meus primers passos per Barcelona. Afortunadament, tot va sortint bé.

(Carta núm. 4, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 17-11-1927)

Segons es desprén de la capçalera timbrada del paper de correspondència que usava al poc de residir a Barcelona, Perucho treballà un temps en el despatx de la sucursal de l'agència de marques i patents Clarke Modet & Co, ⁹⁷ que tenia l'oficina en la Rambla de Canaletes, número 6:

El meu treball burocràtic es força senzill, i l'amic Garcia López ⁹⁸ em deixa el temps suficient perquè em pugui dedicar a altres activitats.

(Carta núm. 4, *ib.*)

Tinc una feinada tremenda. Les coses que publique, són una part insignificant de les que escric. Haig de treballar diàriament al despatx. A banda, estudio, escric i llegeixo. Per lo únic que no em queda temps es per divertir-me.

(Carta núm. 9, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-01-1928)

Jo, passe gairebé tot el dia ficat al despatx, lluitant amb els inventors.

(Carta núm. 14, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 12-04-1928)

Jo, de vegades, escric de matinada amb una son que no em puc aguantar dret. I al dia següent, a quart de nou, sóc al despatx i treballo com un desesperat.

(Carta núm. 18, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-07-1928)

Tot i que s'havia domiciliat a Barcelona, Perucho no pensava desatendre València ni deixar de col·laborar en *El Pueblo*:

Pense seguir escrivint a *El Pueblo*; ja coneixes l'orientació que (d'algun temps ençà) he donat als meus articles. Això no dec deixar-ho així. Cal tirar endavant, i anar llevant lerrouxisme del partit republicà i del seu orgue periodístic. A l'entorn del problema ideològic i monetari d'*El Pueblo*, tinc alguns projectes encaminats a anar introduint alguna modificació; però tot això no passen d'ésser il·lusions, i no te'n vull parlar encara.

(Carta núm. 4, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 17-11-1927)

Així com en el període anterior només havia col·laborat en els dos setmanaris de Xàtiva i en *El Pueblo* —esporàdicament també en *La Correspondencia de Valencia*—, en aquesta segona etapa es va consolidar com a periodista. No només va seguir tenint com a referent el diari blasquista, a més de la revista dels seus amics, *Taula de Lletres Valencianes* i *El Progreso*, l'òrgan dels seus correligionaris de Xàtiva, sinó que va aconseguir col·laborar en diverses publicacions de Barcelona i obtenir una corresponsalia a París.

⁹⁶ He tingut accés a les cartes que Artur Perucho escrigué a Francesc Almela i Vives gràcies a l'amabilitat de Juan Bautista Codina Bas, estudiós d'Almela, autor de *La 'Glorieta' de Francisco Almela y Vives* (2008), el qual les ha exhumades, transcrits i cedides a la Biblioteca Valenciana.

⁹⁷ Aquesta empresa, fundada el 1879, tenia la seu principal a Madrid, carrer Alcalá, 67.

⁹⁸ F. García López era el representant a Barcelona de l'agència de marques i patents Clarke Modet & Co, i fins i tot tenia paper timbrat amb el seu nom i la mateixa adreça de l'oficina, que en ocasions també utilitza Perucho (com ara en la carta núm. 7, a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 22-11-1927).

Taula de Lletres Valencianes

D'octubre de 1927 a novembre de 1930, *Taula de Lletres Valencianes* va tindre tres directors al llarg dels seus 38 números: Enric Navarro-Borràs (1-12), Adolf Pizcueta (13-35) i Francesc Almela i Vives (36-38). A pesar de la línia editorial inequívocament valencianista que la revista declarava des del primer número, Perucho mantenia criteris distints sobre alguns particularismes de la modalitat de llengua –per estar “escrit en un vocabulari gairebé dialectal i amb una ortografia lamentable”, afirma–. En conseqüència, va remetre a Navarro-Borràs un article en què explicava per què aquest primer número havia causat tan mal efecte a Catalunya, article que el director de *Taula* –en qui Perucho no tenia massa confiança– va decidir no publicar, com comenta a Almela i Vives:

Amb la *Taula* he tingut un entropessó, de la manera que has suposat. Em van demanar col·laboració, i els vaig trametre un article parlant-ne de l'efecte que el primer número havia produït a Barcelona... que ha estat desastrós. En parlava de l'ortografia, de la sintaxi, dels castellanismes... i de la poca vàlua literària de lo publicat. Naturalment, Navarro-Borràs em va contestar ràpidament, dient-me que allò no es podia publicar.

(Carta núm. 4, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 17-11-1927)

Uns mesos després, inistia a Almela sobre la necessitat de millorar l'expressió escrita de *Taula*, en una carta en què menciona que té previst viatjar prompte a València:

S'ha d'acabar l'anarquia ortogràfica. Hem d'emprar una sintaxi gramaticalment ortodoxa. El que ara fem, és donar un mal exemple.

(Carta núm. 18, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-07-1928)

A partir del número 3 de *Taula* (desembre de 1927) Perucho va firmar una secció titulada «Cròniques catalanes», en què publicà nou articles, però a l'octubre de 1928 (número 13) la canvià per altres seccions, en què només publicà un article en cada número, fins a comptabilitzar-ne un total de díhuít. En el número 8 (maig de 1928), a més, va publicar tres poemes: “El pare mort”, “La cançó del bon amor” i “Panne”.

Va adoptar el paper d'informador i propagandista de les novetats culturals que s'esdevenien a Barcelona, perquè els lectors de *Taula* se n'assabentaren i en prengueren consciència:

D'ara endavant, les meves cròniques catalanes seran com un espill, com una pantalla de cinema per on passaran els homes, les institucions i les coses totes de Catalunya, dignes de divulgar-se i d'imitar-se. (...) Si amb aquesta tasca, aporte el meu gra d'arena –humil·líssim– a l'obra de cultura ròpia, elevada i digna, hauré satisfet una bona part de les meves ideals aspiracions.

(AP: «Cròniques catalanes», “Comprensió i cordialitat”,
Taula de Lletres Valencianes, 1, octubre 1927, p. 9)

Les meues cròniques han intentat sempre recollir les vibracions més importants de la vida catalana.

(AP: «Cròniques catalanes», “El darrer llibre de Josep Pla”,
Taula de Lletres Valencianes, 11, agost 1928, p. 7-8)

El número 12 de *Taula* fou l'últim que dirigí Enric Navarro-Borràs. Aleshores la revista estigué a punt de desaparèixer, situació que Peruchó lamentava:

Estic desolat, pensant en la desaparició de *Taula*! Una de les coses que penso fer quan aniré dintre dues setmanes, és lluitar per la seva supervivència. Espero que tu faràs el que podràs. Seria llastimós perdre aquest últim baluard de les nostres lletres.

(Carta núm. 23, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-09-1928)

En fepte, Peruchó arribà al port de València el dijous 20 de setembre de 1928:

Arribaré a València el dia 20, per via marítima.⁹⁹

(Carta núm. 25, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 14-09-1928)

En la primera carta que remeté a Almela després d'aquest viatge, li plantejà els seus plans per a difondre millor la revista i els llibres de *L'Estel* a Barcelona:

Amb una mica de propaganda –premsa i pasquins– es vendran els llibres admirablement. De seguida que hàgiu fet la fulla d'anunci dels primers volums, trameteu-me-la perquè jo pugui fer un article preliminar a *La Publicitat*.¹⁰⁰ Després, ja en parlaré detingudament de cada volum.

(Carta núm. 27, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 3-10-1928)

Una segona gasetilla feia referència a la col·laboració de Peruchó en el catàleg de la segona exposició a Barcelona del pintor valencià Vicent Mulet, que es va exhibir en les Galeries Laietanes, entre el 17 i el 30 de novembre de 1928, vint-i-sis paisatges i sis apunts andalusos i alguns altres valencians. Les opinions de Peruchó del catàleg van indignar molts fervents admiradors de la pintura “valenciana”, com explica a Almela:

Els socis “plàstics” de la Casa València, han fet a trossos el cartell i els catàlegs, per haver entès malament (eixos caps...) la frase que et subratllo. A València, segons ens diuen, també s'ha indignat molta gent. És, precisament, el que jo havia desitjat.¹⁰¹ Ja ho tindràs en compte, si escrius.

(Carta núm. 33, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 19-11-1928)

Peruchó situava a Mulet, com a Enrique Cuñat, entre els artistes que s'havien apartat de la tendència sorollista predominant a València, la qual impedia l'evolució de la jove pintura valenciana:

⁹⁹ En aquells anys el barco era el mitjà habitual de transport entre Barcelona i València, així com entre València i Alacant.

¹⁰⁰ Aquest fou el segon article que Peruchó publicà en *La Publicitat* (2-10-1928): «Les Lletres» “Segon aniversari d'una revista”.

¹⁰¹ Peruchó, en determinats ambients, adoptava una actitud d'*enfant terrible*.

Tots dos es caracteritzen pel seu afany de defugir les llums violentes i enlluernadores, grates a l'escola de Sorolla. I això, naturalment, els ha fet esdevenir pintors d'una més fina sensibilitat, per tal com els obliga a matisar d'una manera més suau i delicada que no els que pinten paisatges a ple sol –aquell sol de l'horta valenciana que esborra els contorns i no deixa veure els detalls de les coses.

(AP: Catàleg de presentació de l'exposició a les Galeries Laietanes, 1928)

Almela s'havia dirigit a Mulet perquè el pintor contestara un qüestionari biogràfic per a documentar-se, a fi de publicar un article sobre la seua obra. En la resposta, Mulet explicava alguns detalls de l'escàndol que havia provocat la presentació de Perucho:

En primer lugar los visitantes a mi exposición no me han dejado un momento libre y en segundo las protestas e indignación de esos Burros plásticos de la Casa Valencia que por no saber leer ya no solamente rompieron los catálogos sino que también se desahogaron haciendo a trizas mi cartel anunciador que en dicho Centro había. Todo esto ha servido para que desde mi inauguración en Barcelona no se oiga más que Perucho y Mulet danzando de boca en boca.

(Carta núm. 34, de Vicente Mulet a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 20-11-1928)

Poc després de l'exposició de Mulet, els pintors Pedro Sánchez (*Pedro de Valencia*) i Genaro Lahuerta van fer una exposició conjunta en la Sala Parés,¹⁰² en el transcurs de la qual:

...es va celebrar una festa de poesia valenciana. La senyoreta Coscolla recità poemes de Miquel Duran, Almela i Vives, Verdeguer, Navarro-Borràs, Asins, Bayarri, Artola, Thous Llorens, Carles Salvador i Joan Chabás. Artur Perucho va cloure l'acte amb unes paraules oportunes sobre la poesia valenciana i la seua actual significació.

En altre lloc de la revista publiquem les paraules de proemi de Joan Estelrich, intel·ligent i apassionat com sempre.¹⁰³

(«Notes», *Taula de Lletres Valencianes*, 17, febrer 1929, p. 13)

En *La Veu de Catalunya* i en *La Publicitat* es van publicar sengles ressenyes d'aquesta Festa de poesia valenciana, en què es destacaven tant les paraules proemials d'Estelrich com les conclusions de Perucho, el qual va dir:

“Avui, l'escriptura dels literats valencians és plenament resolta. Les normes de l'Institut són també, a València, una realitat.”

(...) Evoca l'obra dels precursors i diu que “en el moment literari i artístic actual, potser es podria assenyalar la diferenciació que matisa les tres branques, d'aquesta manera:

¹⁰² L'exposició de Pedro Sánchez García-Esteban i Genaro Lahuerta López es va fer a la Sala Parés de Barcelona del 13 al 25 de gener de 1929. En la invitació, un díptic de 17 x 13,7 cm, figura la relació d'obres exposades i un full d'invitació a la Festa de la Poesia Valenciana en honor dels dos pintors.

Taula, en donar la notícia en una nota, reproduïa fragments de la presentació del catàleg del crític Rafel Benet en què, a més d'analitzar l'estil d'aquests dos joves valors artístics, es preguntava: “Quin vent deu haver passat per València que és possible allà, una pintura tan nòrdica com la que aquests joves han vingut a mostrar-nos a Barcelona? Deu ésser, ben segur, un vent de reacció.” («Notes», *Taula de Lletres Valencianes*, 17, febrer 1929, p. 14).

¹⁰³ Es tracta de l'article “El Renaixement Valencià”, en què Estelrich destaca la convergència de l'esforç envers la recuperació de la cultura comuna: “En la nostra diversitat, en la nostra rivalitat fraterna, jo veig justament la garantia de reeiximent del nostre esforç comú, la mesura de nostra capacitat de triomf. Els nostres antagonismes ideals, que fóra inútil negar, poden justament, si els presideix la consciència d'una més profunda unitat, determinar una cultura majorment ferma alhora. En el seu estadi, aquesta cultura nostra espera els nous atletes, lluitadors, conqueridors. No per a cap pruija dominadora, imperialística, sinó per a realitzar-se del tot i superar-se, normalment, purament, com una flor dins el seu test.” (Joan Estelrich: “El Renaixement Valencià”, *Taula de Lletres Valencianes*, 17, febrer 1929, p. 5-6).

Mallorca, el classicisme concentrat; el Principat, un terme mitjà, complex; i València, un cert fervor vers l'esperit avantgardista.”
“Bella diversitat”, acabà dient, “que es refon en un conjunt on tots ens trobem, germanívolament.”

(s/f. “Festa de Poesia Valenciana”, *La Veu de Catalunya*, 25-01-1929)

Finalment, Artur Perucho va fer constar que el fet de portar a Catalunya una mostra de la poesia valenciana actual, no volia significar que ell n'estés gaire satisfet. Es pot ésser benèvol –va dir– amb les valors espirituals alienes; amb les pròpies cal ésser exigent i desitjar que segueixin un camí ascensional, la qual cosa sols és aconseguida quan mai no s'està satisfet de la tasca realitzada.

Va fer constar també (...) que el valencianisme, que havia estat una força insignificant en mig de l'ambient d'indiferència que el voltava, ha esdevingut robust (i encara ho serà més) d'ençà que l'ambient se li ha fet francament hostil.

(s/f. «Les Lletres» “Festa de Poesia Valenciana”, *La Publicitat*, 26-01-1929)

La Gaceta Literaria

Perucho vivia encara a Madrid quan va aparéixer el primer número de *La Gaceta Literaria* el dissabte 1 de gener de 1927, i el dijous següent ja n'havia publicat un article divulgatiu. Ben prompte va començar a col·laborar en aquesta revista, que havia causat una boníssima impressió entre els escriptors del moment, com quasi tres anys després constatava Juan Chabás en el moment en què se'n féu càrrec la Compañía Ibero-Americana de Publicaciones:

Una buena historia literaria de nuestro tiempo tendrá que registrar en su día la influencia de *La Gaceta Literaria*. Y hasta podrá tal vez referirse a un grupo de escritores jóvenes que empezaron su formación en el combate literario que han librado en las trincheras cavadas por la *La Gaceta* en la vanguardia de nuestra literatura: César M. Arconada, Salazar Chapela, Francisco Ayala, Pérez Ferrero. (...) Conviene registrar ahora todos estos méritos de la revista madrileña de combate y construcción. Conviene registrarlos porque en este momento inicia un segundo período, difícil, de su vida.

(Juan Chabás: “Arte y Letras”, *Diario de Barcelona* 2-10-1929)

La redacció de *La Gaceta Literaria*, en el Paseo de Recoletos número 10, quedava prop del domicili de Perucho, en el barri de Salamanca, el qual devia conèixer-ne els col·laboradors principals. Al llarg de 1927 hi va publicar cinc articles en castellà, amb ressenyes de llibres catalans o valencians, a pesar que la revista reservava des de 1929 una pàgina per a col·laboracions en les altres llengües de l'Estat, cosa insòlita en la premsa de Madrid, i més durant la dictadura de Primo. Perucho informa Almela d'aquesta important novetat:

Et suponc assabentat de les modificacions introduïdes des de l'any que ve a *La Gaceta Literaria*. A cada nº hi haurà una pàgina de Catalunya. Dins aquesta pàgina, naturalment, hi inclourem València, Cal que vosaltres us poseu d'acord per a facilitar-nos habitualment una bona informació. Podeu enviar-me-la a mi mateix, car em veig diàriament amb en Chabás i molt sovint amb Tomàs Garcés

(Carta núm. 37, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 23-12-1928)

Quatre dels cinc articles que Perucho publicà en *La Gaceta Literaria* en 1927 s'emmarquen en una mateixa secció, «Libros catalanes». Aquests, més els díhuit que va publicar en *Taula de Lletres Valencianes* entre 1928 i el 31 de gener de 1929, i els d'*El Pueblo* i *La Publicitat* del mateix període, es poden enquadrar en els temes següents.

Articles

4. LA UNIVERSITAT, EL DRET

4.4. Justícia i Dret

Amb gairebé un any de diferència, publicà dos articles sobre les lleis espanyoles. En el primer, alerta sobre les reformes del Codi Civil i del Codi de Comerç, mal fetes, sense criteri i sense una base adequada. Posa com a exemple el Codi Civil d'Alemanya i, en concret, les aportacions dels juriconsults alemanys Windscheid i Goldschmidt, així com les del professor Eugen Huber en el cas de Suïssa.

(AP: «Temas jurídicos», “La reforma de nuestras leyes”, *El Pueblo*, 17-03-1928)

El segon és un llarg article en què dissectiona el nou Codi Penal, el qual li pareix tan conservador i reaccionari com el de 1870, no com el d'Alemanya.

(AP: «Temas jurídicos» “El nuevo Código penal”, *El Pueblo*, 24-01-1929)

5. VALENCIANISME I CATALANISME

5.3. València i Catalunya

Considera que, pel fet d'haver organitzat l'Exposició del Llibre Català a Madrid,¹⁰⁴ els col·legues de *La Gaceta Literaria* han sigut capaços de canviar la percepció que a Madrid es tenia sobre Catalunya i d'aproximar-s'hi; amb més motiu, doncs, caldria que València fera igual:

Si Madrid –que simbolitzava l'espanyolisme *enragé*– ha canviat la seva actitud de menyspreu, i s'interessa i elogia la cultura catalana, ¿ens és lícit a nosaltres (valencians, homes que parlem una llengua semblant a la catalana i que tantes afinitats històriques i racials tenim amb el poble germà), no reaccionar contra el nostre indiferentisme present per a obrir els braços de l'esperit a eixa cultura que tenim a les nostres portes i que fins ara no hem sabut assimilar?

(AP: «Cròniques catalanes», “Comprensió i cordialitat”,
Taula de Lletres Valencianes, 1, octubre 1927, p. 9)

Un pensament insistent de Perucho és que València s'ha de decidir entre Castella i Catalunya:

València té, efectivament, dos camins a seguir: el de Don Jaume i el del Cid, el de Castella i el de Catalunya; i –davant el dubte– resta indecisa. O més ben dit, encara: no dubta, no es neguiteja, no sent la vitalitat del problema. Som els individus isolats, que ens hem decidit, privadament, per aquesta o per l'altra via.

(AP: «Cròniques catalanes», “València, vista de lluny”,
Taula de Lletres Valencianes 12, setembre 1928, p. 6-7)

València no pot seguir sent una aglomeració impersonal, sinó que ha d'exercir de cap i casal:

València és una ciutat híbrida, i si no es decideix a lliurar-se del seu híbridisme, anirà indefectiblement a la seva anul·lació com a centre d'irradiació intel·lectual; és a dir: perdrà el més alt atribut de la civilitat.

(AP: *ib.*)

¹⁰⁴ L'Exposició del Llibre Català, instal·lada en la Biblioteca Nacional del 5 al 21 de desembre de 1927, fou inaugurada pel rei Alfons XIII amb assistència de diversos ministres i “tingué un èxit definitiu” –segons Perucho–, la qual “malgrat haver-se designat un Comitè, fou exclusivament organitzada per Joan Estelrich, per bé que la idea va sortir –aparentment– del senyor Giménez Caballero, aleshores director i propietari de *La Gaceta Literaria*. Hom va aplegar a la Biblioteca Nacional una quantitat esparveradora de llibres catalans. Nosaltres mateixos ens quedàrem bocabadats davant aquella muntanya de paper imprès en la nostra llengua.” (AP: *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 294-295).

Barcelona és hospitalària i cosmopolita i acull, en especial, els escriptors i artistes de totes les terres de parla catalana:

Barcelona, artísticament, té avui el gust acollidor de París per a tothom que tinga alguna cosa bona que pintar, esculpir, escriure. Formant una família única, trobeu artistes catalans, valencians, mallorquins, rossellonesos. A les revistes més importants, trobareu signatures de tots els artistes d'aquests països, sense cap diferenciació.

(AP: «Notes sobre Catalunya», "Incorporació i expansió",
Taula de Lletres Valencianes, 16, gener 1929, p. 5

En canvi, València és incapaç d'albergar projectes renovadors i moderns:

València és una ciutat que es complau a impossibilitar la vida de qui vol fer alguna cosa. No és una complaença conscient i sistemàtica, entenem-nos bé, perquè dit això fóra fer un greuge a la nostra ciutat: però, és una freda indiferència, un "a mi què", un "tant se me'n dóna" que cau com un glaç, damunt l'ànima ardenta de l'home actiu, iniciador. Molts amics em diuen: "Si tornares a València, al cap de pocs dies hauries perdut tot l'entusiasme". I això és trist, profundament trist...

(AP: *ib.*)

La dictadura primoriverista era implacable amb projectes valencians catalanòfils, com el propòsit de reproduir a València l'exposició de llibres catalans que s'havia tolerat, amb gran èxit, a la Biblioteca Nacional:

Únicament quan l'Exposició fou acabada iniciaren una reacció fent més implacable la censura, amenaçant amb d'altres mesures més fortes, i denegant l'autorització per a repetir l'Exposició a València, cosa que jo havia ja començat a organitzar amb l'Estrellich.

(AP: *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 295-296)

5.4. Foment del patriotisme (valencià, català)

L'excursionisme dominical, que a Catalunya es practica molt més que a València, ha divulgat i enaltit els valors del país, que els valencians, per tant, desconeixen. Perucho proposa promoure l'excursionisme per a fomentar el patriotisme.¹⁰⁵

Caldrà que els que es diuen bons valencians, reflexionen una mica i pensen si no estan traint el seu valencianisme al no preocupar-se de "descobrir" la seua pròpia terra. Ara per ara, l'obra més valenciana que podríem fer, seria propagar per tot arreu la necessitat de fomentar l'excursionisme... Perquè l'excursionisme, a més de ser una bona escola de voluntat i un immillorable exercici físic, és el millor mitjà que existeix per a fer sentir i fomentar el sentiment del veritable patriotisme.¹⁰⁶

(AP: «Cròniques catalanes», "Excursionisme",
Taula de Lletres Valencianes, 9, juny 1928, p. 12-13)

El fet que el 1928 el Barça es proclamara campió de lliga, va motivar que el públic barceloní festejara aquest triomf. Perucho compara aquesta celebració amb altres igual de tumultuoses que ha presenciats:

¹⁰⁵ Actitud ben diferent, aquesta de Perucho, de la que havia suggerit Eduard López-Chavarri, simplement contemplativa de la Natura, en "Petites escenes de muntanya", dins *Proses de viatge* (1916): "Lector de ciutat que no surts del balanci ni dels rails del tranvia elèctric, ni de la prosa del bar amb gelats artificials... deixa el teu viure peresós, vés a comunicar-te amb la Natura... i ta joventut llavors retornarà, ta vida esglaiada pel cansanci renaixerà de la frescor de l'aigua i oblidaràs desmais, i la fe te tornarà, i la poesia de la muntanya, i de les flors, i del cel encès de llum vindrà a besar-te en el front." (López-Chavarri [1929] 1983: 62).

¹⁰⁶ Perucho publica aquest article dos mesos després de l'aparició del primer número de la revista *Excursionisme*, portaveu dels excursionistes de Catalunya, que fomentava l'excursionisme com a mitjà per a la formació moral i social de la joventut.

Jo, que no vaig quasi mai al futbol, vaig anar a presenciar l'arribada del *Barça* i puc assegurar que no recorde més que altres dos esdeveniments tan grandiosos: l'entrada de Blasco Ibáñez a València, quan se li dedicaren les festes de maig,¹⁰⁷ i l'enterrament de Pau Iglesias, a Madrid.¹⁰⁸

(AP: «Cròniques catalanes», “Futbol i Boxa”,
Taula de Lletres Valencianes, 10, juliol 1928, p. 4-5.)

Aquesta desbordant manifestació d'entusiasme popular –en plena dictadura de Primo de Rivera en què les manifestacions patriòtiques que no foren afirmacions d'espanyolitat estaven prohibides (Duran 2007: 37)–¹⁰⁹ l'indueix a pensar que es tracta d'un fenomen que mereix estudiar-se. En la segona part d'aquest article reporta la crònica del combat de boxa, celebrat en la Monumental de Barcelona el 7 de juliol de 1928, entre l'americà Joe Dundee, campió mundial dels pesos wèlter, i el valencià d'Aielo de Malferit Hilari Martínez, campió europeu de la mateixa categoria –i que va guanyar el primer en el huité assalt–.¹¹⁰ Perucho considera que els esports de masses són molt útils per a mantindre viva l'esperança del poble.

Però, volem dir que un poble que s'entusiasma pel futbol i la boxa, no serà capaç d'entusiasmar-se demà per les idees i per les inquietuds espirituals?

(AP: *ib.*)

6. POLÍTICA

6.5. Política de Catalunya

Perucho adverteix l'augment de la intolerància a Catalunya i cita tres casos concrets, obra del catalanisme conservador i retrògrad: la campanya contra la traducció al català del *Candide* de Voltaire, el fet que el Museu de Catalunya no haja acceptat un quadre de Josep de Togores –censurat pel mal pintor Borrell, director del museu– i l'expurgació que s'ha efectuat en la biblioteca Soler i Palet de Terrassa, entre els quals hi havia obres de Descartes i de Lamartine:

Afortunadamente, la izquierda catalana ha reaccionado contra esa ofensiva retrógrada. Rovira y Virgili i Nicolau d'Olwer, han escrito combatiéndola. *Apa* ha publicado una intencionada caricatura.

(AP: «Notas sobre Cataluña» “La ofensiva moralista”, *El Pueblo*, 28-09-1928)

10. LITERATURA

10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà

Escriu l'obituari de Thomas Hardy, mort recentment, en què Perucho revela que el va conèixer gràcies a Unamuno:

¹⁰⁷ A principis de 1921 es va estrenar la versió cinematogràfica de *Los cuatro jinetes del Apocalipsis*. Blasco va tornar a Espanya, passant per Barcelona i Madrid. El 15 de maig de 1921 va arribar a València per a rebre un multitudinari homenatge que es va denominar Semana Blasco Ibáñez. La ciutat es va guarnir amb arcs de triomf en els carrers del centre, es van celebrar molts actes multitudinaris i una desfilada de carrosses amb motius al·lusius a les seues novel·les. L'Ajuntament, que ja li havia concedit el títol de fill predilecte el 1906, el va condecorar amb la insígnia d'or de la ciutat i li va dedicar la plaça dels Caixers.

¹⁰⁸ L'enterrament de Pablo Iglesias fou el 13 de desembre de 1925. Perucho pogué assistir perquè ja vivia a Madrid.

¹⁰⁹ “La relació entre esport i nació també és un motiu de divergència. Segons Lluís Aynamadi i Baudina: «Vigents unes lleis d'excepció que anul·laven els drets dels ciutadans, la gent que no conspirava s'esbravava amb l'esport, o feia les dues coses alhora. *La santa espina* havia substituït *Els segadors*, i la bandera barrada blaugrana del FC Barcelona substituïa la bandera barrada d'or i sang de Catalunya. No es podien fer actes polítics però es feien partits de futbol que sovint tenien el mateix caràcter.»

¹¹⁰ Perucho havia previst escriure un altre article sobre aquest combat en *La Nova Revista*, que no es va publicar. Articles com el de W. A. Bodfish “La boxa” (*La Nova Revista*, 13, gener 1928, pp. 58-63), demostren que el boxeig comptava cada dia amb més seguidors a Catalunya.

Fa uns quants anys, don Miguel de Unamuno em va parlar entusiasmat de Thomas Hardy i em va recomanar que no deixara de llegir-lo. Encara no estava traduït. Al publicar-se la traducció castellana de *Judes l'obscur*, vaig llegir esta gran novel·la, i després, tota la producció hardyana.

(AP: «La finestra oberta», “Thomas Hardy”, *El Pueblo*, 28-01-1928)

Ressenya la nova traducció completa d'*Els sonets de Shakespeare* (1928), que Carme Montoriol i Puig dugué a terme animada per Pompeu Fabra, a qui va dedicar l'obra:¹¹¹

Carme Montoriol, amb un sentit més modern de la poesia, ha sabut donar-nos una versió completa i exacta, en la qual la rigidesa de la forma elisabetana no ha exclòs la dolça llibertat del pensament poètic.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes*, 7, abril 1928, p. 5-6)

En el número 10 de *Taula* (juliol 1928) es van publicar dos d'aquests sonets (XXIII i XXIV), amb tota seguretat atenent la proposta del mateix Perucho, el qual devia haver conegut Carme Montoriol en alguna de les tertúlies a què assistien, com la de Ramon Sastre. Fins i tot van fer una excursió junts en el *Renault* d'ella, segons explica a Almela i Vives (carta núm. 21).

10.3. Autors i obres originals en català

Ressenya la novel·la de Josep Navarro i Costabella¹¹² *La suprema voluntad*, n'explica l'argument i analitza els personatges i l'estil. (AP: «Notas marginales», “Una novela de Navarro Costabella”, *El Pueblo*, 20-07-1928).

També divulga *Sis Joans*, de Carles Riba, “nuestro gran estilista”, i en el seu comentari inclou un reconeixement a Pompeu Fabra:

La obra ideal para los pequeños, porque no contiene nada nocivo, nada inquietante; porque está escrita en un estilo transparente que no ofrece dificultades de comprensión y porque su vocabulario es depuradísimo, correcto, en todo acorde con los precisos cánones gramaticales que debemos al inteligente esfuerzo de Pompeu Fabra.

(AP: «Notas marginales», “*Sis Joans*, de Carles Riba”, *El Pueblo*, 26-07-1928)

En un altre article analitza les característiques estilístiques de les *Elegies* de Bernat Artola, llibre publicat per la Societat Castellonenca de Cultura, en el qual troba una rotunda influència d'Ausiàs March i en pondera la correcció gramatical:

al igual que Ausias March, es lo que hoy llamaríamos un poeta introspectivo, uno de esos poetas en los cuales el proceso creativo se desarrolla de dentro hacia fuera, de la espiritualidad del alma hacia la materialidad de la palabra.

(...) Es digno de mención el hecho de que esos poemas haya sido escritos casi todos, en un lenguaje gramaticalmente correcto y muy ajustados a las normas ortográficas de l'Institut d'Estudis Catalans.

(AP: «Notas marginales», “Bajo el signo de Ausias March”, *El Pueblo*, 4-10-1928)

¹¹¹ “En les «Breus notes d'introducció» Montoriol revelava que, per a posar-s'hi de debò, també li va caldre un impuls amical, el del «meu estimat mestre Pompeu Fabra», que «m'encoratjà a continuar-ne la traducció, amb el propòsit, fixat des d'aquell moment, que aquesta fos completa». El pla sembla, doncs, si més no compartit.” (Bacardí i Godayol 2008: 51).

¹¹² Josep Navarro Costabella (Barcelona, 1898 – Mèxic, 1949), redactor en cap de *La Veu de Catalunya* i membre de la Lliga Regionalista, el 1931 ingressà en Esquerra Republicana de Catalunya. Les seues novel·les tenen un clima de dramatisme fatalista d'arrel russa, en què els personatges resulten desgraciats. Després de la guerra civil s'exilià a Mèxic, on treballà en la publicitat de pel·lícules.

En 1928, l'aparició del primer volum de Josep Pla sobre la biografia política de Francesc Cambó ¹¹³ contenia opinions personals sobre altres personatges públics que es van considerar com a insolències i van provocar adhesions ¹¹⁴ i reaccions en contra. Així, per tal de dignificar la figura de Francesc Pi i Margall, segon president durant trenta-huit dies de la Primera República espanyola l'any 1873, Rovira i Virgili va dictar una conferència en l'Ateneu Barcelonès titulada "La glòria de Pi i Margall", ¹¹⁵ sobre la qual una setmana després publicà Perucho aquest article en què recrimina irònicament la conducta de Pla:

Este joven escritor (que en plena juventud ha conseguido tener un gran público) posee una cultura de Baedeker, muy a tono con su maleta, en la cual hay pegadas etiquetas de todos los hoteles y ferrocarriles de Europa. Pero el hecho de haber agotado unos cuantos kilómetros, no autoriza a nadie a decir que Pi y Margall fue "un pobre fracasado que se dejó desposeer de la república como un niño de pañales de sus botas"... No autoriza a nadie para publicar un libro lleno de inexactitudes y ofensas para todos los hombres de izquierda de Catalunya.

(AP: «Notas sobre Cataluña» "Rovira y Virgili en el Ateneo", *El Pueblo*, 24-08-1928)

Aquells mateixos dies Perucho havia publicat que Pla, com a autor de de *Cambó*, s'havia comportat com un mercenari:

Si hi ha alguna immoralitat que costee cara a qui la comet, és –indubtablement– la immoralitat literària. (...) La norma més elemental de l'art literari és la sinceritat de l'escriptor, la conformitat entre allò que pensa i allò que escriu.

(AP: «Cròniques catalanes», "El darrer llibre de Josep Pla", *Taula de Lletres Valencianes*, 11, agost 1928, p. 7-8)

Considera que aquesta obra està molt mal escrita:

Resulta pesat, llarg, fatigós, ple de repeticions i d'inexactituds, fonamentat en una documentació parcialista i de segona mà, sense valor de document històric i sense veritable vàlua d'obra literària. És, a més a més, un volum ple d'injustícies, de judicis temeraris i de bandarreries. És, en una paraula, un llibre escrit per a tindre content al senyor Cambó, i no per a donar al públic (tan cordial i afectuós sempre envers Josep Pla) el que el públic demana i mereix.

Cada capítol repeteix una bona part del que s'ha llegit en el capítol anterior. La frase és, gairebé sempre, forçada, sense fluïdesa ni agilitat. És prosa d'encàrrec, a tant la lliura, i –encara– curta de pes.

(AP: *ib.*)

A causa d'aquesta crítica i d'altres, el mateix Pla es va veure forçat a exposar el seu punt de vista sobre el seu treball en *La Nova Revista*, on publicà un article a manera de pròleg de què mancava aquesta primera part del llibre. En aquest text expressa un seguit de lloances sobre Cambó i La Lliga:

...la figura de Cambó és temptadora. Conté una concentració excepcional d'energia i de vida, de passió i d'idees, de cultura i de biologia. (...) No és pas estrany, doncs, que per

¹¹³ Josep Pla: *Cambó. Materials per a una història d'aquests últims anys*, 3 vols, Barcelona, Edicions de la Nova Revista, 1928, 1929 i 1930.

¹¹⁴ Entre les adhesions, Perucho anomena "esa hoja reaccionaria que se titula *Catalunya Social* en la que vierte su bilis el tristemente célebre señor Rucabado". Ramon Rucabado i Comerma (Barcelona, 1884 – 1966) director d'aquest setmanari (1921-1936), col·laborà en *La Veu de Catalunya*, *La Paraula Cristiana*, *La Revista*, etc., i a partir de 1942 en *Diario de Barcelona*.

¹¹⁵ Rovira i Virgili va publicar aquesta conferència en la *Revista de Catalunya*, 50, agost de 1928, pp. 100-104: "Text íntegre de la conferència donada per Antoni Rovira i Virgili, a l'Ateneu Barcelonès, la nit del 17 d'agost de 1928".

a un escriptor de les meves velles idees, la figura d'En Cambó sigui, no solament un exemplar d'humanitat de la més alta importància i de la més autèntica grandesa...

(Josep Pla: "Quatre paraules", *La Nova Revista*, 20, agost 1928, pp. 295-298)

Es va tornar a justificar quatre mesos després:

No em penso pas que m'hagi equivocat. El vent de folia que ha produït el llibre m'ho demostra.

(Josep Pla: "Com he escrit el *Cambó*", *D'Ací i d'Allà*, 132, p. 439)

Perucho no va ser l'únic que va censurar obertament el *Cambó* de Pla. Juli Just Jimeno, en el número 22 de *Taula*, va criticar el segon volum. I l'advocat Amadeu Hurtado, per al·lusions, també el va criticar amb severitat en *Mirador*:

El desballestament espiritual de Pla no és pas una cosa volguda. És una fruita del temps i de l'ambient que l'han format, encara que té condicions ben remarcables per a pendre la revenja de si mateix sempre que vulgui, no és d'estranyar que hagi posat ara al servei de la Lliga la seva gràcia descordada i barroera.

(Amadeu Hurtado: "Un llibre llastimós (el *Cambó* de Pla)", *Mirador*, 21, 20-06-1929, p. 3)

Si el 1924 Perucho ja havia presentat el projecte editorial de Josep Maria de Casacuberta als lectors d'*El Pueblo*, aquest primer article de *La Gaceta Literaria* el dedicà a presentar *Els Nostres Clàssics*; també menciona la labor de la Fundació Bernat Metge:

La "Fundació Bernat Metge" se esfuerza por dar en catalán el pensamiento clásico de Grecia y Roma. Para completar la gran obra de la consolidación catalana, *Els Nostres Clàssics* resucita, desempolva y remoja el tesoro oculto del clasicismo propio, y lo sirve al público de hoy en pulcras y elegantísimas ediciones.

(AP: «Libros catalanes», "E.N.C.", *La Gaceta Literaria*, 7, 1-04-1927, p. 6)

En el segon article ressenya el volum 9 de la col·lecció E.N.C., *Epistolari del segle XV*, en què exposa un judici molt ponderat sobre la prosa literària del Renaixement i la utilitat de publicar aquesta col·lecció de cartes privades.¹¹⁶ (AP: «Libros catalanes», "Epistolari del segle XV", *La Gaceta Literaria*, 10, 15-05-1927, p. 3).

El quart el dedica a divulgar el llibre *Sant Vicent Ferrer*, de Francesc Almela i Vives, publicat per Barcino el 1927. (AP: «Libros catalanes», "Sant Vicenç Ferrer", *La Gaceta Literaria*, 18, 15-09-1927, p. 18).

El comentari del llibre de Lluís Duran i Ventosa *Els polítics*, publicat el 1927, proporciona a Perucho l'ocasió adient per a criticar l'altre llibre d'*Azorín* de títol semblant:

Azorín no ha sido político jamás. En él, todo ha sido siempre lo mismo: literatura. Tanto en sus días juveniles –sus días inquietos, *rojos*, como diríamos hoy– como en sus tiempos de diputado de la mayoría. Su política se hizo literatura, y lo único que de aquélla ha quedado fueron las páginas que le sugirió. (...) Por el contrario, *Els polítics* es un "libro de político": impersonal, constructivo, teórico, sin otro subjetivismo que el indispensable en toda obra edificada sobre opiniones propias del autor.

(AP: "Duran i Ventosa: *Els polítics*", *La Gaceta Literaria*, 23, 1-12-1927, p. 5)

10.4. Obres i autors estrangers publicats en català

En el Teatre Romea es va celebrar el 1928 un cicle de Teatre Íntim organitzat per Adrià Gual i, en la segona vetlada, la companyia Vila Daví va representar *R.U.R.*

¹¹⁶ Tres anys i mig després Carles Salvador publicà un article en base a una d'aquestes cartes, la de N'Andreua a la seua filla ("Epistolari del segle XV", *Taula de Lletres Valencianes*, 38, novembre 1930, pp. 5-6).

(*Róssum's Universal Rábots*), obra en un pròleg i tres actes de l'escriptor txec Karel Čapek, traduïda per Carles Capdevila, que Perucho ressenya. (AP: «Cròniques catalanes», “*R.U.R.*”, *Taula de Lletres Valencianes* 5, febrer 1928, p. 11).

10.6. El teatre

Aprofitant el quart aniversari de la mort d'Àngel Guimerà, Perucho valora la seua gran aportació al teatre català –el qual va salvar del provincianisme–, la seua enorme popularitat i, com en el cas de Verdaguer, el seu formidable dramatisme poètic. (AP: «Notas sobre Cataluña», “La popularidad de Angel Guimerà”, *El Pueblo* 24-07-1928).

Per Catalunya va circular un manifest “vibrant i juvenívol” per a divulgar el Teatre d'Orientació, dirigit a renovar i dignificar el teatre català, en opinió de Perucho endarrerit i anquilosat:

Sens dubte, existeix arreu de Catalunya un amagat esperit de protesta contra l'actual decandiment de la nostra escena. Catalunya no ha arribat encara –enhorabona!– a l'extrem de depravació artística del teatre valencià; però ha perdut molta de l'elevada dignitat que havia arribat a assolir anys endarrere. Per això el manifest ha tingut una envejable acollida i ha provocat algunes polèmiques.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes*, 6, març 1928, p. 10)

En haver-se estrenat tres obres dramàtiques amb un gran èxit de públic –*Les Ratés*, d'Henri-René Lenormand, *La llotja*, de Millàs-Raurell, i *La dama enamorada*, de Puig i Ferrer–, sobre la primera escriu:

Lenormand és un dels autors més interessants i definitius del teatre contemporani. És francès, però poc conegut a França. El benemèrit matrimoni Pitoëff, ha donat a conèixer les seves obres a París i a Suïssa. A Espanya, ha entrat el magnífic autor per Catalunya i en català.

(AP: *ib.*)

11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA

11.1. Sobre música

A Barcelona tingué oportunitat d'assistir en el Liceu a l'estrena de *La Consagració de la Primavera* a Espanya:

...l'intel·ligentíssim públic barcelonés va donar una prova de la seua gran cultura musical i del seu esperit selecte, ovacionant Igor Strawinski d'una manera entusiasmada i cordial, que li farà servir un record gratíssim del seu pas per la capital de Catalunya.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes*, 7, abril 1928, p. 5-6)

També cridà la seua atenció l' emotiu espectacle popular de la nit de les caramelles que celebren els orfeonistes a Barcelona la nit del Dissabte de Glòria, concentrats en la plaça de Sant Jaume (“a la plaça de la *Constitución* –això diu, ara, la làpida–”), cresol d'altres sentiments latents. (AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes*, 7, abril 1928, pp. 5-6).

En altres articles trobem diversos comentaris en què expressa les seues predileccions musicals:

El maestro Vives (acusado de plagio a propósito de sus *Bohemios*) ha dicho recientemente: “¿Strawinski? Me reservo para más adelante la opinión que me merece *La Consagración de la Primavera*. (...) Si un autor de obras musicales y literarias confunde el estilo caótico, recargado y confuso con la diáfana claridad, la pureza, el verdadero clasicismo del autor de *Petrusca*, ¿qué debemos esperar de quienes no sean intelectuales? No ha de extrañarnos que el gran público ignore la íntima conexión existente entre Ravel y Mozart; que haya mostrado extrañeza ante *Pacific* de Honneger, sin advertir que está compuesto en forma de coral variado puramente clásico; que no entienda un poema de Sánchez-Juan ni un cuadro de Dalí... No ha de extrañarnos tampoco que se tenga a *La Publicitat* por un periódico de extrema izquierda y a *L'Opinió* por un semanario revolucionario, como me dijeron hace unos días...

(AP: «Crónicas catalanas», “Apostillas a un manifiesto de vanguardia”,
El Pueblo, 4-04-1928)

11.2. Sobre art

A propòsit del primer volum de *L'escultura catalana moderna* (1926-28), de Feliu Elias, qüestiona la qualitat de l'escultura catalana en un article en què denigra amb contundència les obres escultòriques del segle XIX, tot i que preveu que les seues opinions no seran ben rebudes. (AP: «Libros catalanes», “*L'escultura catalana moderna*”, *La Gaceta Literaria*, 13, 1-07-1927, p. 11).

A pesar d'haver publicat només cinc articles en *La Gaceta Literaria*, el nom de Perucho figura en la llista de col·laboradors que aparegué amb motiu del primer aniversari de la revista¹¹⁷ i se'l cita en molts articles, notícies i comentaris de *LGL*, com el que informa de la visita de Ramon Gómez de la Serna a l'exposició de *Gecé*¹¹⁸ en les Galeries Dalmau, en haver tornat de París via Barcelona per a dirigir-se a Madrid:

Y fue obsequiado –finalmente– con una comida amistosa e íntima, a la que concurrieron Barradas, [de] Sucre, Dalmau, Madrid, Gasch, Verdaguer, Balagué, Latchan, Gutiérrez Gili, Montanyà, Moya, Ofusso, Capdevila, Alaiz, Abella, Perucho, Góngora, Montaner, Otero, Sabater, Cuyàs, Ripoll, Alsamora y otros amigos.

(s/f: «Nuestro campeón europeo», “Gómez de la Serna, en París”,
La Gaceta Literaria, 27, 01-02-1928, pp. 1-2)

Referint-se al programa del Teatre d'Orientació, menciona a Almela aquest tercer viatge a París de Gómez de la Serna (carta núm. 9).

11.4. Sobre literatura

En la seua ressenya per a *Taula* de la visita de Giménez Caballero a Barcelona acompanyat d'altres col·laboradors de *La Gaceta Literaria* (cita Benjamín Jarnés, Francisco Ayala, Antonio Espina, César M. Arconada i Juan Chabás), als quals “hem atès el millor que hem sabut; però, més que els altres, els senyors Joan Estelrich i Josep Mª de Sucre”. I conclou, esperançat:

Els intel·lectuals catalans i castellans, han fet en els dos mesos últims una política de cordialitat que mai no havien somiat els Govers de tot un segle, sempre incomprensius de les més patents i clares realitats nacionals.

(AP: «Cròniques catalanes», “Escriptors castellans, a Barcelona”,
Taula de Lletres Valencianes, 4, gener 1928, p. 11-12)

¹¹⁷ “Primer cumpleaños de *La Gaceta Literaria*”, *La Gaceta Literaria*, 25, 1-01-1928, p. 2.

¹¹⁸ *Gecé*: pseudònim amb què Giménez Caballero firmava les seues realitzacions artístiques.

També comenta la conferència de Marinetti a Barcelona, a la qual presta poca atenció, i tracta l'autor del *Manifest Futurista* amb sarcasme:¹¹⁹

Ha passat per Barcelona un senyor burgès, italià, feixista i calb, que es diu Marinetti. Ha donat una conferència, davant un públic escàs. Una conferència en la qual va fer el gat, el gos, l'òliba, i no recorde si també la sargantana. Res de futurisme. Passà com un turista qualsevol. No cremà cap museu; ans al contrari, els va visitar respectuosament.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”,
Taula de Lletres Valencianes, 6, març 1928, p. 10)

Als pocs dies d'haver-se publicat el *Manifest Groc* en la revista *L'Amic de les Arts*, tot i que no hi estava plenament d'acord, Perucho va ser el primer a divulgar-lo entre el públic valencià, tant en *El Pueblo* com en *Taula*:

Cataluña, esta Cataluña a la que amo tanto, se estaba estancando en la putrefacción de un escalafón. Todo se estaba volviendo indiscutible, todo parecía admirable y sublime. El lago no hubiera tardado en convertirse en charca. Y he aquí que una piedra violenta cae y agita las aguas, provocando el pavor de las ranas. ¿Es un hecho reprochable haber iniciado un período de reacción y de inquietudes? Es, sencillamente, algo que hacía mucha falta en nuestro mundo artístico.

(...). En Cataluña, acaso más que en parte alguna, se impone la frecuencia de esos gestos agresivos. Nuestra cultura actual es bastante robusta para resistirlos y vencerlos: ningún daño pueden hacer; antes al contrario, la lucha tonifica y fortalece a quien es verdaderamente fuerte.

(AP: «Crónicas catalanas» “Apostillas a un manifiesto de vanguardia”,
El Pueblo, 4-04-1928)

Transcendència, veritable transcendència, no n'ha tingut el manifest, i és lamentable perquè això revela una indiferència per part del gros públic, que tots devem plànyer. (...) I encara que més no, és representatiu d'una joventut decidida i anhelant que –amb encert o amb error– sent el desig nobilíssim de fer anar Catalunya pels camins actuals d'Europa.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”,
Taula de Lletres Valencianes, 7, abril 1928, p. 5-6)¹²⁰

Uns mesos després, per indicació de Ramon Sastre, director de la revista *Joia*, n'enviava un exemplar al músic Manuel Blancafort (carta núm. 16).

Periodista en diversos mitjans de Catalunya

Al setembre de 1928 Perucho es féu soci de l'Ateneu Barcelonès on, a partir d'aleshores, demanà als amics que l'hi dirigiren la correspondència, com escriu irònicament a Almela i Vives:

Ja sóc intel·lectual. M'he fet soci de l'Ateneu Barcelonès. D'ara en endavant, hauràs d'adreçar-me allí la correspondència. Digues-ho als amics.

(Carta núm. 22, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-09-1928)

¹¹⁹ La conferència de Marinetti, que es va hostatjar en l'Hotel Colón de la plaça de Catalunya, acompanyat de Benedetta Cappa, es va celebrar en el Teatro Novedades el dilluns 20 de febrer de 1928 a les 10'30 de la nit, sobre “El Futurismo Mundial”. No va tindre molt de poder de convocatòria. Hi van assistir només unes 150 persones, entre les quals Santiago Rusiñol. En indicar que “va fer el gat, el gos, l'òliba”, etc., Perucho segurament fa referència a les onomatopeies d'alguns poemes que Marinetti va recitar en el transcurs de la vetlada, que va acabar a les 12,45 h. De fet, en la seua gira per Espanya només va actuar en el Círculo de Bellas Artes de Madrid i després a Barcelona. El dimecres 22 de febrer embarcava en el port de Barcelona rumb a Gènova. (Mas 1994: 59-63).

¹²⁰ El *Manifest Groc* es va reproduir en aquest mateix número de *Taula de Lletres Valencianes*, 7, abril 1928, pp. 15-16.

A Barcelona, doncs, dugué a terme una gran activitat i s'implicà en tota classe de projectes. Tant ací com a València se'l consultava i se'l tenia en molta consideració, com ha precisat Aznar (1978: 29-30):

La concepció racional d'un valencianisme catalanista va ser una de les aportacions més fecundes de la minoria intel·lectual capdavantera. Les relacions entre el Principat i el País Valencià es varen intensificar durant aquest període. El grup de *Taula* no compartia en absolut eixe vidriós anticatalanisme les arrels i motivacions del qual requereixen una clarificació tan urgent com ineludible. Artur Perucho és el responsable d'una secció fixa de la revista, Cròniques catalanes, destinada a servir de pont entre les dues comunitats, perquè, en realitat, el desconeixement era total, «llevat un petit grup de joves simpatitzants.

Perucho, doncs, no descuidà les relacions amb els amics valencians. A més de Miquel Duran i Tortajada i Ernest Martínez Ferrando –ambdós residents a Barcelona–, mantingué correspondència freqüent amb Francesc Almela i Vives i Adolf Pizcueta, i plantejà actuacions culturals a València comptant amb la col·laboració del canonge Josep Sanchis Sivera, Àngel Sánchez Gozalbo, Enric Navarro-Borràs, Maximilià Thous Llorens, Carles Salvador, Eduard López-Chavarri, Manuel Palau, Ignasi Villalonga i Joaquim Reig.¹²¹

Periodista sense salari fix ni ingressos regulars, estant a Barcelona no menyspreava qualsevol col·laboració en la premsa valenciana, encara que fóra en *La Correspondencia de Valencia*:

El que em deies de *La Corres* em plau. Suposo que ara es podrà fer-hi una mica de valencianisme. Et quedaré força agraït si li vols parlar en favor meu. Hi puc fer cròniques catalanes, encara que sigui firmant amb pseudònim. Sobretot m'interessa cobrar; pocs diners, ja ho sé, però cobrar algo. És qüestió de principis... i de necessitat.

(Carta núm. 31, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 8-11-1928)

A Barcelona establí una formidable xarxa de relacions personals. Alternà amb Josep Maria de Casacuberta, Antoni Rovira i Virgili, Carles Capdevila, Josep Maria Batista i Roca, 'Doménech de Bellmunt', Joan Puig i Ferrer, Ramon d'Alós-Moner, Ricard Vinyes, Enric Lluelles, Carme Montoriol i Puig, etc. També es relacionà amb el cercle de Carles Riba i Clementina Arderiu, on conegué els poetes Tomàs Garcés, Josep Maria López-Picó i l'impressor Antoni López Llausàs. Així mateix, mantingué amistat amb el mallorquí Francesc Vidal Burdils, Josep Maria Junoy i Joan Baptista Solervicens, entre altres. I a través de Joan Estelrich accedí a Pompeu Fabra i a Lluís Nicolau d'Olwer:

El diumenge vaig anar convidat a can Estelrich, on vaig conèixer en Carles Riba, Clementina Arderiu, i les traductores de les *Heroides*, que són força boniques.¹²² En Carles Riba em va dir que anés a la seva penya per tal de presentar-me en Josep Mª López Picó i altres amics. N'Estelrich em va dir si podria fer per a *La Nova Revista* una secció fixa relativa a València i li vaig dir que no tenia cap inconvenient, però que em semblava que ja ho feies tu de quan en quan. És cert? Convé que m'ho digues.

(Carta núm. 7, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 22-11-1927)

¹²¹ “La relació mimètica es va anar renovant a principis del segle XX per la residència a Barcelona o els seus voltants d'intel·lectuals valencians de diversa estirp, com el bibliògraf Josep Ribelles Comín, el periodista Miquel Duran i Tortajada, l'arxiver Jesús Ernest Martínez Ferrando, o el cosmopolita Artur Perucho Badia.” (Meseguer 1997: 130).

¹²² Es tracta d'Adela Maria Trepà i Massó (Barcelona, 1905 – 1964) i d'Anna Maria de Saavedra i Macià (Vilafranca del Penedès, 1905 – Barcelona, 2001), traductores de les *Heroides* d'Ovidi (1927) i també de *Les Metamorfosis* (1932), obres publicades per la Fundació Bernat Metge, les quals tenien vint-i-dos anys quan Perucho les va conèixer.

També fou acceptat en tertúlies com la del Gran Café Colón, segons ha constatat Antonia Rodrigo (1975: 210).¹²³

En la tertúlia de l'Ateneïllo d'Hospitalet travà una bona amistat amb el pintor Barradas,¹²⁴ al qual menciona en diverses ocasions en la seua correspondència:

Ramón Lluelles¹²⁵ i altres amics, preparem un *Teatre d'Orientació*. Ja et trametré la *Crida* quan estigui impresa. Començarem, segurament, amb l'*Orfeu* de Cocteau, trad. de Josep Mª de Sucre, i decorat (*ad hoc*) de Barradas.

(Carta núm. 9, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-01-1928)

No us he escrit abans perquè us volia dir quelcom segur de l'amic Barradas. L'excés de feina, l'últim dia de la meua estada a Barcelona, em va impedir d'anar a Hospitalet. Li vaig escriure abans de sortir, pregant-li que us trametés els dibuixos que s'havien de publicar a *Joia* i que m'escrigués a mi tot allò que li interessés que jo digués al meu treball. Ahir, vaig rebre una lletra seva i em diu que us trametrà els dibuixos.

(Carta núm. 26, d'Artur Peruchó a Ramon Sastre: València, 24-09-1928)

Avui acabaré l'article sobre *El llibre de les dones*, que es publicarà la setmana pròxima. La caricatura que et va fer Guasp, l'aprofitaré després per a la revista *Joia*, quan es publiqui el teu llibre de versos dins la col·lecció *L'Estel*. En aquest n^o hi ha un meu article sobre Barradas, i una nota sobre Bernat Artola.

(Carta núm. 30, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 22-10-1928)

No he fet l'article que em va demanar Pizcueta sobre l'Iglésies... En canvi, penso fer-li una cosa breu sobre Barradas. A *Joia* he publicat un article il·lustrat per ell.

(Carta núm. 31, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 8-11-1928)

També va ressenyar l'exposició del pintor uruguaià que "el generós esperit emprenedor del senyor Dalmau havia organitzat" a Sitges l'agost de 1928.¹²⁶ Per a

¹²³ "Algunas de las tertulias, a las que acudían a diario [en 1927, Salvador Dalí i Sebastià Gasch], tenían días señalados: la del Ateneillo de Hospitalet, los domingos; la del Gran Café Colón, la de los superrealistas, en la plaza de Cataluña esquina al paseo de Gracia, los lunes. La peña del café Colón la habían fundado Lluís Montanyà, Manuel Font, Víctor Sabater y Sebastià Gasch. Al decir de este último, la tertulia del Colón «daba más que ninguna otra la impresión de la vida verdadera, real, vibrante, de la ciudad». Sus componentes eran jóvenes de gran vitalidad espiritual, alegres, agudos, burlones. Su actitud crítica y sus despiadados ataques a lo que a sus ojos no eran sino seudovalores, podían disculparse habida cuenta la intención que los guiaba: la búsqueda de lo auténtico. Asistían con asiduidad a ella **Arturo Peruchó**, Juan Chabás, Ángel Ferrant, Guillermo Díaz-Plaja, José Luis Sert, Juan Prats, Manuel Font. A veces recalaban allí Josep Maria de Sagarra, Rosendo Llates, José M. Planas, Mauricio Serrahima, Salvador Dalí, y también Max Aub, García Lorca... cuando estaban en Barcelona."

¹²⁴ "En aquellos años –1925 a 1928– era cuando Rafael Barradas escondía su miseria en su pisito de Hospitalet, en el "Ateneillo", que ese es el nombre con que, quienes lo visitábamos, bautizamos el sombrío y patético –solanesco– aposento. Barradas vivía con una trágica modestia en Hospitalet, en compañía de su esposa –una campesina de corta instrucción, sumisa y silenciosa–; de su hermana Carmen, compositora y pianista de talento, y de su anciana madre. Nunca vivimos una miseria tan atroz y soportada con tanta fortaleza de ánimo, con tanto estoicismo, con tanto heroísmo y, sobre todo, de un modo tan discreto y callado. Concurríamos todos los domingos al "Ateneillo". Era una habitación suavemente melancólica, con un balconcillo –siempre abierto de par en par– por donde entraba lentamente la infinita tristeza del suburbio barcelonés." (Gasch 1955: 36-41).

¹²⁵ Peruchó probablement confon el nom de l'actor i comedïògraf Nicolau Enric Lluelles i Carreter (Barcelona, 1885 – Tolosa de Llenguadoc, 1943), a qui anomena Ramon –o potser els amics l'anomenaven així.

¹²⁶ El mateix mes d'agost de 1928 Josep Maria de Sucre publicava també un article sobre Barradas en *La Nova Revista* en què expressava judicis semblants: "Rafael Barradas... mitjançant les seves madurades obres, del seu diàleg espiritual, ens ve a significar com per a assolir la perfecció artística, cal venir del lirisme, depurar-lo en el gresol de l'adversitat, enrobustir-lo en l'oreig dels més delicats perfums... a fi de deixar-lo, lliure i segur, en la saborosa majestat de l'autèntic misticisme. (*LNR*, 20, agost 1928, pp. 337-339). Un mes després *La Gaceta Literaria* publicava una gasetilla de la inauguració de l'exposició: "Pronunció una conferencia

Perucho: “la vera atracció que té la pintura de Rafael Barradas és la seva valor d’eternitat” i explica per què:

Ni antic, ni modern, ni avantguardista, ni cap cosa d’aquestes que ens hem inventat per a historiar –quadricular– l’art, no és Rafael Barradas. (...) Davant aquells quadros, tan diferents, es veia de seguida, en tots, un segell personal (...). Es veia –sense literatura– que l’art de Barradas no és un art transitori, ans bé és un art de perennitat. (...) Barradas, dins d’ell, ha trobat sempre aquella primera matèria informe: el seu temperament d’artista genial, la seva inquietud caòtica. Li calia, però, el pas dels anys, l’experiència, aquell munt de coneixements tècnics que permeten les realitzacions conscients de tota obra humana.

(AP: “Barradas, pintor d’eternitat”, *Joia*, 6, agost 1928, pp. 120-123)

El mes següent va publicar un altre article en *El Pueblo* en què, a propòsit d’aquesta exposició de Sitges, comparava la pintura de Barradas amb *L’Anunciació* de Fra Angelico i advertia que el pintor tenia mala salut:

Barradas, está enfermo. Una larga dolencia le retiene en cama desde hace muchas semanas. Está enfermo (aunque su propio médico no lo crea) de actividad, y su fiebre es fiebre de arte. Le cuidan amorosamente, su madre, su esposa y su hermana, con una enternecedora unción evangélica. Le acompañamos muchas veces, los amigos.

(AP: «Notas sobre Cataluña», “Pinturas de Barradas, en Sitges”, *El Pueblo*, 15-09-1928)

L’any següent, en el primer article que envià a *El Pueblo* als pocs dies d’haver-se instal·lat a París, explicava que la notícia de la mort de Barradas en haver tornat a l’Uruguai li havia causat una gran commoció:

Barradas volvió a América. (...) En casa del poeta catalán Ramon de Curell,¹²⁷ se celebró la despedida. Nos reunimos allí Juan Estelrich, Juan Chabás, algunos redactores de *L’Amic de les Arts* y lo más significativo del mundo artístico y literario de Barcelona: Gasch, Montanyá, Sánchez-Juan, Gutiérrez Gili...¹²⁸ Ha sido ahora, hace un momento, en esta tarde fría y gris del invierno parisino, hojeando un periódico de Barcelona, recibido cuando ya me disponía a salir. He quedado atónito, con el papel entre las manos, sin decidirme a creerlo.¹²⁹

(AP: «Desde París», “Rafael Barradas ha muerto”, *El Pueblo*, 23-02-1929)

La Nostra Terra

La primera publicació en què va començar a col·laborar Peruchó als pocs mesos d’haver-se establert a Barcelona fou la mallorquina *La Nostra Terra*, revista mensual que aparegué al gener de 1928, dirigida per Francesc Vidal Burdils,¹³⁰ amb qui Peruchó mantenia una relació amical, fins i tot quan encara residia a Madrid. Ho confirma el mateix Vidal a Almela un any abans d’aparèixer la revista, quan tractava de configurar el projecte:

estudiando la evolución pictórica del artista, nuestro compañero José María de Sucre. Acudieron, con el grupo *El Centauro*, entre otros, Magí Cassanyes, Josep Carbonell, Massip, Utrillo, Vidal, **Arturo Peruchó**, Juan Gutiérrez Gili, Roig, Juliá, Robert, etc., algunas señoras, entre ellas la señora de Barradas y madame Dalmau, y muchos obreros.” (s/f: “Cataluña”, *LGL* 42, 15-09-1928, p. 8).

¹²⁷ Ramon de Curell, pseudònim que, com a poeta, usava l’arquitecte Ramon Sastre, director de *Joia*.

¹²⁸ Juan Gutiérrez Gili (Irun, 1894 – Barcelona, 1939) és quasi desconegut per a la majoria dels historiadors de la literatura. Autor de dos llibres de poesia que, en el seu moment, van tindre un cert ressò, va estar des de molt prompte vinculat als moviments poètics d’avantguarda, com l’Ultraisme i el Creacionisme.

¹²⁹ Informació gràfica sobre les obres de Barradas: web de Margarida Xirgu, en:

<http://margaritaxirgu.es/vivencia2/61barradas/barradas.htm>

¹³⁰ Així figura en l’última pàgina (44) del número 1 de la publicació, de gener de 1928, i no Antoni Salvà i Ripoll –germà de la poetessa Maria Antònia Salvà–, a qui la *Gran Enciclopèdia Catalana* li atribueix la direcció de la revista (en les entrades “La Nostra Terra” i “Antoni Salvà Ripoll”).

Admirador de vostè, vaig tenir el gust de parlar de la seva obra –recentment a Barcelona– amb els meus íntims amics Joan Estelrich, Casacuberta i Perucho, qui, especialment el primer i el darrer, ens ajuden entusiasmats en la nostra revista.¹³¹

(Carta núm. 1, de Francesc Vidal Burdils a Francesc Almela i Vives:
Palma de Mallorca, 19-01-1927)

En vespres d'imprimir-se el primer número, el títol que tenien previst, *Revista Blava*, encara no era definitiu:

El meu amic cordialíssim Francesc Vidal Burdils, ha fundat a Mallorca una publicació mensual que es dirà *Revista Blava*. Hi són, des de M^a. Ant^a Salvà i l'Estelrich, fins l'últim escriptor mallorquí. El primer n^o sortirà pel 15 d'aquest mes. Vidal m'ha demanat noms de valencians. Li he donat el teu i el de Pizcueta. També el de Navarro-Borràs, per la seva actual representació. Em faràs quedar bé?

(Carta núm. 9, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-01-1928)

A Perucho, el va complaure aquest primer número, com diu a Almela:

Has vist *La Nostra Terra*? Que et sembla? Si s'ho prenen amb entusiasme poden fer una bona revista.

(Carta núm. 11, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-02-1928)

Però Almela devia tindre altres obligacions perquè, mig any després, Perucho li transmet la queixa de Vidal Burdils:

Encara estic aguantant que m'enviïs quelcom per a *La Nostra Terra*. L'amic Vidal m'ho reclama constantment i ja no sé què dir-li.

(Carta núm. 18, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-07-1928)

Aquesta amistat es mantingué fins i tot quan Perucho romangué a París, ja que li encomana a Casacuberta que faci arribar a través d'ell un exemplar dedicat de la seua novel·la *Ícar o la impotència* a Vidal Burdils.

En *La Nostra Terra* Perucho publicà un assaig curt sobre Dostojevskij, dos poesies, una reflexió sobre l'anticatalanisme republicà de València en contraposició amb el nacionalisme dretà de Catalunya, més dos cròniques sobre la vida cultural barcelonina del trimestre: «Lletra de Barcelona» «Resum del trimestre» (*LNT*, 6, juny de 1928, pp. 232-234, firmat equivocadament per F[rancesc] V[idal] B[urdils], tot i que en l'índex s'atribueix a les inicials A. P. i, pel contingut, confirme que l'autor, indubtablement, és Perucho), i «Lletra de Barcelona» (*LNT*, 13, gener de 1929, pp. 22-25, firmat, ara sí, per A. P.)

La Nova Revista

En *La Nova Revista*,¹³² excepte el primer article, dedicat a proclamar la necessitat d'impulsar el Teatre d'Orientació, Perucho n'escrigué dos més per a informar els lectors sobre les principals actuacions culturals valencianistes.¹³³

¹³¹ De fet, així ho confirma una nota de *La Gaceta Literaria*: “Vidal Bordils se encuentra en Barcelona recabando originales para su revista mallorquina. Le acompañan indistintamente, Juan Estelrich y **Arturo Perucho**.” (s/f: “Catalunya. Noticias de la quincena”, *LGL*, 36, 15-06-1928 p. 6).

¹³² Dirigida per Josep Maria Junoy, de *LNR* aparegueren 32 números. D'inclinació cosmopolita, dedicà una atenció especial a les arts plàstiques, inserí il·lustracions i publicà alguns capítols de novel·les, com *Camins de França*, de Puig i Ferrater.

¹³³ Encara que en una nota s'anunciava que “Artur Perucho ens trametrà, des de París, algunes de les seves impressions”, no hi va publicar res més. (s/f: “Noticiari”, *La Nova Revista*, 26, febrer 1929, p. 169).

Joia

A partir de la seua relació amb Ramon Sastre, Perucho col·laborà en la revista *Joia* amb un article sobre Barradas i un parell de notes breus sobre Bernat Artola i el pintor Vicent Mulet.¹³⁴

La Publicitat

L'objectiu primordial de Perucho era poder viure plenament del periodisme i dedicar-se a l'activitat literària. A tal fi, es va dirigir als principals capitosts de la premsa i la política de Barcelona, fent valdre la seua condició d'home pont entre València i Barcelona, com la carta que escrigué a Lluís Nicolau d'Olwer (núm. 24).

El primer diari en què es proposà escriure fou *La Publicitat*. En demanar ajuda a Nicolau, menciona oportunament les relacions amicals que té amb Estelrich, Casacuberta i Capdevila, per tal d'aconseguir el seu beneplàcit per a publicar en primera plana, espai en què els articles es pagaven millor que en les pàgines interiors:

No demano ni puc demanar res. Si em deixeu fer amb una mica d'assiduïtat algun dels "comentaris" que van inserits a la part dreta de la primera plana, em sentiré honradíssim. Hi podria parlar de València o de temes que li pertanyen, i això, pot ésser, ajudaria a encoratjar els meus amics, que amb prou feines sostenen una modesta revista.

(Carta núm. 24, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Barcelona, 8-09-1928)

Quan Rovira deixà la direcció de *La Publicitat* i se'n féu càrrec Carles Capdevila —a qui Perucho ja coneixia des de 1925—,¹³⁵ cregué que podria formar part de la redacció i contrarestar així la influència que Miquel Duran i Tortajada exercia en el periodisme barceloní:

Ara, segons m'ha dit Carles Capdevila, que dirigeix el periòdic, podré treballar a *La Publicitat*. Amb això m'he fet moltes il·lusions. Ja és hora que algú li prengui al Duran Tortajada —fracassat pels quatre cantons— el Consolat de València.¹³⁶

¹³⁴ Marçal Subiràs i Pugibet, citant les memòries de Plàcid Vidal i Rossich (*El convencionalisme de la vida*, 1972) menciona els assistents a la tertúlia de Ramon Sastre: "Vidal esmenta entre d'altres Tomàs Roig i Llop, Carme Montoriol i Puig, Joaquim Biosca, Josep Maria de Sucre, Octavi Saltor, Maria Perpinyà, Joan Estelrich, Sebastià Sánchez-Juan, Josep Farran i Mayoral, Xavier Benguerel. Aquest darrer, a les seves memòries afegeix altres noms: les germanes Bracons, Josep Palau, Rafael Barradas, Pere Créixams, Torres-Garcia —gran amic de Sastre, pel que sabem—, **Artur Perucho**, els germans Jou, Josepa Mainadé i Josep Comellas. I n'hi va haver molts més. Els coneixem perquè el mateix Sastre els cita i en parla a les seves memòries." (Marçal Subiràs: "Ramon Sastre, arquitecte, o Ramon de Curell, poeta"

http://www.academia.edu/3656883/RAMON_SASTRE_ARTICLE_REDUIT2

(Recurs consultat el 15-09-2014).

¹³⁵ Carles Capdevila i Recasens (Barcelona, 1879 – 1937) fou escriptor, actor, pintor, traductor, crític d'art i periodista, així com redactor en cap de *La Publicitat* des de 1922 i director des de 1929, en substitució de Lluís Nicolau d'Olwer. Traduí al català *Guerra i pau*, de Lev Tolstoi (1928) i diverses obres de teatre de Sòfocles, Shakespeare o Shaw —com explica Perucho en "Bernard Shaw, en catalán", *EP*, 27-11-1925— i *R.U.R.*, de Karel Čapek —que Perucho ressenyà en *TLV*, 5, febrer de 1928—. Capdevila va dirigir, a Barcelona, el Teatre Novetats i el Teatre Català de la Comèdia (1936). En morir, Josep Roure-Torrent li va dedicar un extens i interessant obituari en què deixà constància de les seues diverses ocupacions i de la seua variada producció literària (*Mirador*, 407, 12-02-1937, p. 5).

¹³⁶ El periodista Miquel Duran i Tortajada (València, 1883 – 1947), ('Miquel Duran de València'), vinculat des dels primers anys del segle XX a Joventut Valencianista i a València Nova i director de les seues publicacions, fundà i dirigí el *Diari de Sabadell* (1910-1916), fou redactor de *La Publicidad* (posteriorment, *La Publicitat*), que també dirigí (1920-1921), i corresponsal d'*El Sol* a Barcelona, on fundà la *Biblioteca Valencia* (1915). També formà part de la redacció de *La Veu de Catalunya* (1924). No devia caure-li simpàtic, a Perucho, ja que en una carta a Almela afig aquesta postdata: "Vaig llegir a *El Pueblo* els versos de Durán Tortajada. Estan força bé. Com que són de Vicents Medina! *Aquella sendica por ande se jueron*

(Carta núm. 18, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-07-1928)

A partir d'aleshores Perucho va començar a col·laborar en *La Publicitat*:

Has llegit el meu article a *La Publicitat* d'ahir? Ja et diré com ha anat la cosa. Rovira i Virgili, darrerament, va agafar dèria antivalencianista i antioccitana; no en volia saber res. En haver-hi canvi de director a *La Publicitat*, Carles Capdevila —entre altres coses— es va proposar de rectificar aquell criteri. Parlant amb en Batista i Roca,¹³⁷ li va parlar de mi i en Batista el va assabentar que jo vivia a Barcelona, car ell encara em feia a Madrid. En resum: em va demanar que l'anés a veure i m'ha encarregat de fer al diari tot ço que es refereixi a València.

(Carta núm. 25, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 14-09-1928)

Entre el primer article que tragué en aquest diari, sobre les *Elegies* de Bernat Artola (13-09-1928), fins a l'últim que hi hem localitzat, "Les dues banderes de València" (17-04-1932), en publicà 63. I, com en el cas d'*El Pueblo*, a fi de suggerir als lectors el tema cada article, els emmarcava en diverses seccions.

Articles

4. LA UNIVERSITAT, EL DRET

4.4. Justícia i Dret

Perucho observa que la producció sobre Filosofia del Dret és molt escassa a Espanya i menciona les obres de Rudolf Stammler, de l'Escola de Viena, encara no traduït, com tampoc no ho ha estat el jurista Richard Loening. Tot seguit se centra en Huber, l'obra del qual explica detelladament, i en el Codi Civil suís. Compara el cas de Suïssa amb els codis forals espanyols. (AP: «Les Lletres», "Eugen Huber: *El Derecho y su realización*", *La Publicitat*, 8-12-1928).

9. EL PERIODISME

9.1. Els diaris, la premsa

En la primera part del segon article que publicà en *La Nostra Terra*, Perucho divulga l'existència de *Taula de Lletres Valencianes* i la seua contribució al moviment valencianista, sense ocultar les disensions que s'han produït en els primers números sobre el model de llengua i sobre altres qüestions d'estil.

En un altre article de *La Nova Revista*, quan ja se n'havien publicat huit de *Taula*, explica l'evolució de la publicació i el moment apassionant que viu el valencianisme a les acaballes de la dictadura.

La *Taula* ha fet el miracle d'aplegar dins d'un sol grup molts elements valuosos que d'altra manera no s'haguessin mai solidaritzat per realitzar una tasca comuna. Petites diferències de criteri encara mantenen allunyades de la *Taula* algunes individualitats de la jove generació literària valenciana. Però el fet que cal remarcar amb satisfacció és que el grup existeix, que està animat d'un noble entusiasme i que cerca constantment una perfecció que no trigarà gaire a assolir, car des del primer número, escrit en un

tantas cosas güenas, etc." (Carta núm. 9, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-01-1928).

Vicente Medina (Archena, 1866 — Rosario, Argentina, 1937) fou un poeta i dramaturg populista i costumista, ben considerat per Azorín, el qual conreà literàriament el dialecte murcià.

¹³⁷ Perucho devia haver conegut Batista i Roca amb motiu d'haver publicat el seu article sobre l'excursionisme català en *Taula de Lletres Valencianes* (9, juny 1928), així com per la seua faceta de folklorista. En aquesta carta explica a Almela com ha començat en *La Publicitat*, sense mencionar si fou avalat o no per Nicolau d'Olwer.

vocabulari gairebé dialectal i amb una ortografia lamentable, fins al número quart, al qual hom troba un llenguatge més pur i uniformat, s'ha fet molt de camí.

(AP: «Temes diversos», “Síntomes”, *La Nova Revista*, 17, maig 1928, pp. 87-88)

10. LITERATURA

10.3. Autors i obres originals en català

En *Joia* publicà dos notes breus firmades amb les inicials “A.P.”, en la primera de les quals dona notícia de la publicació de les *Elegies* d'Artola. (A.P.: «Ens plau d'assenyalar...», “Bernat Artola”, *Joia*, 6, agost 1928, pp. 125).

Dos mesos després tornà a publicar en català en *La Publicitat* el mateix article sobre Artola que ja havia tret en *El Pueblo* el 4-10-1928, amb un títol diferent. (AP: «Les Lletres», “*Elegies* de Bernat Artola Torres [sic]”, *La Publicitat*, 13-09-1928).

Després d'haver-se estrenat sobre la poesia d'Artola, Perucho publicà sis articles més en *La Publicitat* amb la finalitat de divulgar obres d'autors valencians a Barcelona. Així, explica les característiques i la materialització del projecte unitari de *Taula de Lletres Valencianes*, que comptava amb tres-cents subscriptors, del qual destaca l'èxit que ha tingut a Catalunya i l'escassa recepció que ha suscitat a València. (AP: «Les Lletres», “Primer aniversari d'una revista”, *La Publicitat*, 2-10-1928).

En el següent planteja el paral·lelisme i la confluència entre la poesia de Joan Salvat-Papasseit i la de Carles Salvador, la qual explica detalladament. També esmenta Sebastià Sánchez-Juan, aleshores el seu poeta preferit:

Tots dos poetes, han sentit la reducció de les formes noves, l'afany de destruir els vells motllos, el desig de trobar imatges de més pura emoció, de fugir dels tòpics emmetzinadors de la poesia i de retornar aquesta art nobilíssima a la seva puresa clàssica. Jo els veig tots dos com un aparell de centrifugar, el qual, després de remenar-ho tot, deixa a una banda les impureses i a l'altra un líquid clar i transparent.

(AP: «Les Lletres», “*Llibret Eucarístic*, de Carles Salvador”, *La Publicitat*, 11-10-1928)

El quart article el dedica a divulgar l'edició d'Almela i Vives de l'*Spill* de Jaume Roig en *Els Nostres Clàssics*, i en comenta les característiques. (AP: «Les Lletres», “*El llibre de les dones*”, *La Publicitat*, 3-11-1928).

En el següent critica el *Refranyer valencià* d'Estanislau Alberola després d'una introducció en què explica què és la paremiologia i l'origen d'alguns refranys, citant una extensa relació de clàssics valencians. (AP: «Les Lletres», “*Refranyer valencià*”, *La Publicitat*, 13-11-1928).

En l'última col·laboració ressenya *L'espill a trossos*, el primer llibre de versos del seu amic Almela, el qual troba desigual, tot i que “significa un gran pas endavant en la poesia valenciana”. En opinió de Perucho:

Cal desruralitzar aquella escola poètica –actualment molt inferior a la catalana i, naturalment, a la mallorquina–. Considerem condició indispensable perquè València torni a tenir una poesia enlairada i digna, el retorn a la civilitat i el retrobament del sentit del ritme, actualment gairebé perdut.

(AP: «Les Lletres», “*L'espill a trossos*”, *La Publicitat*, 23-01-1929)

10.6. El teatre

Perucho fou un entusiasta del Teatre d'Orientació, a propòsit del qual escrigué un manifest “adreçat *A tots els amics del Teatre català* per tal de recaptar adeptes per a una tasca purificadora de la nostra escena”, que pretenia que el reproduïren els dos

diaris principals de València, com escrigué a Almela (carta núm. 9). I concreta què pretén el Teatre d'Orientació:

Ara i sempre, a casa nostra i a fora, hi ha valors artístiques ignorades que no es manifesten perquè a llur manifestació és oposat el mur inexpugnable dels consagrats... i d'altres que no ho són, però que han sabut administrar i fer valer prodigiosament la seva escassa vàlua.

(AP: «Notes i comentaris. Els espectacles», “Teatre d'Orientació”, *La Nova Revista*, 15, març 1928, p. 275)

A propòsit de les representacions que ha fet a Barcelona una companyia valenciana de sainets, lamenta que el sainet siga l'únic gènere teatral actiu a València i n'analitza les causes:

El que passa és que la tradicional covardia dels empresaris i la no menys tradicional ignorància dels còmics, han fet impossible la naixença d'un teatre seriós, modern, puixant i digne. Tot intent de dignificació d'aquell teatre, ha estat inútil per la manca de decisió dels que podien i havien de facilitar els mitjans materials per a realitzar-la. Els prejudicis, la temor que el públic no respondria degudament, la manca absoluta d'amor a les pròpies valors espirituals, han marcit abans d'hora la flor que encara no havia eixit del capoll.

(AP: «Les Lletres», “Teatre valencià”, *La Publicitat*, 21-12-1928)

10.7. Superar la diglòssia. Normativització lingüística. La llengua literària

Després d'escriure sobre el Teatre d'Orientació, exposa el respecte que tenen els assistents als actes culturals en valencià que se celebren en la Casa de la Democràcia, ja que “aquests símptomes ens revelen les grans possibilitats que les lletres valencianes tenen actualment a València”:

Resultat de tot això ha estat que el mateix públic que anys enrera hagué escridat indignat: “¡Que hable en castellano!” va aplaudir efusivament el Sr. Joan Estelrich i li va proporcionar un triomf inoblidable, com poc abans havia aplaudit una lectura de versos de Miquel Duran, i poc després va aplaudir igualment el Sr. Adolf Pizcueta, el qual parlà en valencià sobre la renaixença valenciana.

(AP: «Notes i comentaris. Els espectacles», “Teatre d'Orientació”, *La Nova Revista*, 15, març 1928, p. 275)

En la tercera col·laboració de *La Nova Revista* informa sobre la celebració de la Segona Taula de Poesia en un article molt semblant al del mateix títol que publicà el mateix mes en *Taula de Lletres Valencianes* (9, juny 1928, p. 4), en el qual explica l'origen de la revista valenciana. I finalitza de nou amb un missatge esperançador:

I cal estar-ne ben satisfets, car aquesta exquisida manifestació –ensems poètica i valencianíssima– ens permet esperar dels seus organitzadors nous i continuats esforços per realitzar a València la tasca d'integració a la llengua pròpia, que tant hem trobat a mancar en els últims temps com a escriptor i com a valencià.

(AP: «Notes i comentaris», “2ª Taula de Poesia”, *La Nova Revista* 18, juny 1928, p. 176)

11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA

11.4. Sobre literatura

La primera de les cinc col·laboracions en *D'Ací i d'Allà* fou per a presentar als lectors la situació de la literatura valenciana i destacar, en especial, la labor del grup de *Taula*:

La nostra *penya* ha estat sempre quelcom així com un Consulat de Catalunya: tots els intel·lectuals catalans que han passat per València, pot ben dir-se que han entrat pel cafè de Ripalda¹³⁸ i de la nostra mà. (...) Quan hi havia algun català, el *programa* ja era sabut: el trio del cafè interpretava *La Santa Espina* i *El cant del valencià*; i després, excursió a l'Albufera, paella i discursos d'En Calatayud.¹³⁹

La *Taula* (dirigida en el segon any per l'Adolf Pizcueta) és avui una revista ben prestigiosa dins el nostre món literari, i pot donar a tothom una sensació gairebé exacta de la puixança de les actuals lletres valencianes.

(AP: «Les lletres catalanes a València», “Un grup d'escriptors”, *D'Ací i d'Allà*, 132, desembre 1928, pp. 442-443)

Conclusions

- 1 Havent-se instal·lat a Barcelona als 25 anys, Perucho va exercir de pont entre Catalunya i València.
- 2 Amb ajuda de Joan Estelrich, Josep Maria de Casacuberta, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Capdevila i d'altres, es va introduir en la societat barcelonina i va col·laborar en diversos periòdics i revistes com *La Nostra Terra*, *La Nova Revista*, *Joia*, *D'Ací i d'Allà* i *La Publicitat*.
- 3 Es féu soci de l'Ateneu Barcelonès i participà en la tertúlia de l'Ateneíllol d'Hospitalet, on travà amistat amb el pintor uruguaià Rafael Barradas. També freqüentà algunes tertúlies, com la de Carles Riba, la del Gran Cafè Colón o la de Ramon Sastre, impulsor de la revista *Joia*, on es féu amic íntim de Carme Montoriol. A Barcelona dugué a terme una gran activitat i s'implicà en tota classe de projectes.
- 4 A la ciutat comtal va promocionar exposicions de joves pintors valencians i va participar en l'anomenada Festa de la poesia valenciana, així com en encontres entre escriptors catalans i castellans.
- 5 Va col·laborar en *La Gaceta Literaria* i en *Taula de Lletres Valencianes*, en què plantejà la necessitat de potenciar el valencianisme catalanista i fomentar el patriotisme.
- 6 Seguí publicant articles en *El Pueblo* sobre temes jurídics; atacà el catalanisme conservador i denigrà el primer volum del *Cambó* de Pla.
- 7 Com en l'etapa anterior, seguí divulgant novetats literàries d'autors catalans i castellans en quasi tots els mitjans i no abandonà la seua preocupació pel teatre. Impulsà el Teatre d'Orientació. Comentà amb sarcasme la presència de Marinetti a Barcelona i donà a conèixer el *Manifest Groc* entre el públic valencià, tant en *El Pueblo* com en *Taula de Lletres Valencianes*.
- 8 Es plantejà uns quants projectes que no es van arribar a realitzar, com ara escriure una comèdia en col·laboració amb Carme Montoriol.
- 9 El gran salt, però, estava a punt d'arribar. Al cap d'un any i mig d'haver-se domiciliat a Barcelona, animat per Estelrich, marxà a París, que aleshores era la capital més important d'Europa.

¹³⁸ En 1889 la comtessa de Ripalda, Maria Josefa Paulín de la Peña, va encarregar a l'arquitecte Joaquín Arnau la construcció del passatge Ripalda, un conjunt arquitectònic d'estil neoclàssic decorat i il·luminat per grans claraboies. En aquest passatge comercial cobert de València, situat al començament del carrer sant Vicent tocant a la plaça de l'Ajuntament, va estar obert fins als anys quaranta el Gran Hotel Ripalda, que tenia cafè i restaurant oberts al públic.

¹³⁹ Potser es tracte del metge i poeta Josep Calatayud i Bayà (València, 1903 – 1978) qui, anys després es féu franquista i adoptà una ideologia d'extrema dreta.

4. Experiències europees (2-02-1929 / 14-04-1931)

Resum

Aquest capítol abasta des de febrer de 1929, quan Perucho se n'anà a París per a fer-se càrrec de la corresponsalia de *Diario de Barcelona* i impulsar la *Revue Catalane*, fins que s'instal·là de nou a Madrid en proclamar-se la Segona República espanyola, després d'haver passat bona part de 1930 com a lector a la Universitat de Marburg.

Per al jove periodista fou una sort el fet d'haver-se relacionat amb Joan Estelrich quan arribà a Barcelona pel novembre de 1927. El delfí de Cambó l'adoptà com a secretari en els assumptes relacionats amb la Societat de Nacions i els Congressos de Minories Nacionals, als quals assistí i en féu les cròniques per a *Diario de Barcelona* el 1929 i *La Publicitat* el 1930, any en què anà a Ginebra amb l'equip de Lluís Nicolau d'Olwer. També començà a col·laborar en la *Revista de Catalunya*, *D'Ací i d'Allà* i *Mirador*. A través d'*El Pueblo*, *El Progreso*, *Acció Valenciana* i *Avant* es mantingué vinculat a la política valenciana. Posà d'exemple el procés de normativització de l'Institut d'Estudis Catalans i manifestà la seua posició respecte a les actuacions que, en matèria gramatical, haurien d'emprendre els valencians.

A París escrigué *Ícar o la impotència* (1929), novel·la en part autobiogràfica i d'una modernitat infreqüent; visqué la ciutat a fons, completà la seua formació humana, conegué Lucienne Gache –amb qui es casà a Madrid el 1935–, veié *Un chien andalou* i amplià l'horitzó dels seus interessos periodístics. Europeista convençut, analitzà l'evolució de la política europea i internacional, camp en què s'especialitzà amb gran competència. A Marburg escrigué *Catalunya sota la Dictadura* (1930), documentat reportatge periodístic en què denuncià la repressió sistemàtica de la dictadura sobre la llengua catalana.

Preocupat per les derivacions bel·licistes del Tractat de Versalles, valorà les novel·les sobre la Gran Guerra d'Erich Maria Remarque, Ludwig Renn i Ernst Glaesser, i reivindicà les qualitats de *La decadència d'Occident*, d'Oswald Spengler.

La gran activitat que dugué a terme durant la seua estada a París i Marburg, en què no parà de viatjar i de fer noves relacions, li féu forjar molts projectes literaris que no pogué desenvolupar, entre els quals: *Hores d'Europa* (*Tres diàlegs sobre l'ànima Valenciana*), un llibre sobre els artistes catalans a París, un altre sobre “Les transformacions del règim social i econòmic” de l'URSS, un volum dedicat a l'afer de l'Exposició Regional Valenciana de 1909, una novel·la que pensava titular *Jazz Band*, un recull dels seus articles periodístics suggerit per Sebastià Gasch, una Gramàtica catalana en alemany, un llibre sobre la realitat europea sorgida de la guerra que pensava titular *La Nova Europa*, l'adaptació d'*Enric IV*, de Shakespeare, la comèdia *La pau de casa*, i diverses traduccions.

El 1929 es va produir el crac de Wall Street i es va celebrar l'Exposició Internacional de Barcelona. Miquel Duran i Tortajada publicà *Cançons valencianes*, Eduard López-Chavarrí *Proses de viatge* i Carles Salvador *Vermell en to major*. El 1930 aparegué *Tomba-Tossals*, de Josep Pascual Tirado, *Tres històries cruels*, d'Ernest Martínez Ferrando i *Rosa dels vents*, de Carles Salvador. El mateix any Joan Estelrich publicà *La qüestió de les minories nacionals i Catalunya endins*.

El 1930 es publicà *Poeta en Nueva York*, de García Lorca, *San Manuel Bueno, màrtir*, d'Unamuno, *La rebelión de las masas* i *España invertebrada*, de José Ortega y Gasset, *Imán*, de Ramón J. Sender, *Los topos*, de Isidoro Acevedo, *La turbina*, de César M. Arconada i *Erika ante el invierno*, de Francisco Ayala. El 1931 aparegué *Mort de dama*, de Llorenç Villalonga i *La lliçó de la Dictadura*, de Lluís Nicolau d'Olwer.

Aquell any s'estrenà *L'âge d'or*, de Buñuel i Dalí, *All Quiet on the Western Front*, basada en la novel·la d'Erich Maria Remarque i *Der blaue Engel*, de Josef von Sternberg.

Corresponsal a París de *Diario de Barcelona*

Com que Barcelona també li venia estreta, protegit per Estelrich, a primeries de febrer de 1929 Perucho es desplaçà a París com a corresponsal del *Diario de Barcelona* i col·laborador del projecte de la *Revue Catalane*.

A primers de febrer me'n vaig a viure a París. L'Esterlich m'ha arreglat allà una situació provisional amb la projectada *Revue Catalane*. Entre això i *La Publicitat* em podré defensar. Seguiré, naturalment, publicant sobre temes valencians.

(Carta núm. 40, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 16-01-1929)

En primer lloc es va instal·lar en el núm. 22 de la rue Sainte Croix de la Bretonnerie, al barri del Marais, molt prop de l'ajuntament, en un establiment que en l'actualitat encara està obert amb el nom d'Hôtel de la Bretonnerie. Al cap de pocs mesos es mudà al núm. 13 del Carrefour de l'Odéon, tocant al Théâtre de l'Odéon, vora el Jardí de Luxembourg. Al setembre, però, tornà a instal·lar-se en l'Hôtel de la Bretonnerie. A París va combinar la corresponsalia del *Diario de Barcelona* amb articles per a altres mitjans, va escriure la novel·la *Ícar o la impotència* i va començar o continuar diverses traduccions, com *Els tres al·lucinats*, de Puig i Ferrer al castellà, o *Tales of Unrest*, de Josep Conrad, al català. També es plantejà altres projectes, com *Hores d'Europa. Tres diàlegs sobre l'ànima valenciana*, que tenia intenció de publicar en la Societat Castellonenca de Cultura,¹⁴⁰ tal com avançà a Almela i Vives (carta núm. 65):

Hores d'Europa ha quedat molt bé. Són tres diàlegs sobre València, que tenen dos valencians, tot passejant per Ginebra.

(Carta núm. 65, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Ginebra, 30-08-1929)

Articles

1. EXPERIÈNCIES

1.3. París

Perucho dedica més d'un article a transmetre les seues impressions de París. (AP: "Estampes de París", *Taula de Lletres Valencianes* 21, juny 1929, p. 4-5).

N'hi ha un en concret que conté deu pensaments inconnexos en què observa irònicament alguns hàbits o costums dels francesos, i en el primer es clava amb d'Ors:

Un fet senzill: la casa Alcan edita un llibre en alemany. Tots els estudiants de la facultat de Filosofia l'adquireixen. Jo ho contemplo.

I penso: "Si aquest llibre hagués estat llegit a Catalunya fa vint anys, *Xènius* no hauria esdevingut *el Mestre*."

Es tracta de l'*Esquema d'una Filosofia de les Ciències*, d'Oswald. No sé si em comprenen els ex lectors del *Glossari*.

(AP: «Carnet d'apunts», "Notes sobre França", *Taula de Lletres Valencianes*, 28, gener 1930, p. 3)

De tant en tant, la figura del Pancarca li serveix com a recurs humorístic:

He repassat, de punta a punta, la guia telefònica de Berlín.

"Voici des détails exacts", que és una frase d'Eugeni d'Ors copiada per Stendhal.

(AP: «Lletres d'Alemanya», "Un experiment", *La Publicitat*, 9-07-1930)

¹⁴⁰ *Taula de lletres valencianes*, 25, octubre de 1929, p. 15: "Un llibre de Perucho.— Artur Perucho i Badia, un altre dels nostres col·laboradors, té enllestit un llibre que es titula *Hores d'Europa* i que està compostat per tres diàlegs, al voltant d'un llac de Suïssa, sobre coses valencianes. Sembla que, pel seu caràcter, és una novetat en la bibliografia valenciana. I sembla també que el publicarà la benemèrita Societat Castellonenca de Cultura dins la seua ja acreditada *Biblioteca de Contemporanis*."

La seua posició com a corresponsal del *Diario de Barcelona* era confusa, ja que al cap de pocs dies d'haver-se establert com a corresponsal del *Brusi*, demana a Estelrich que faça gestions per tal d'aclarir la seua situació i evitar sorpreses desagradables:

Al *Diario de Barcelona* he observat coses estranyes que, naturalment, em neguitejen. He enviat sis articles i sols n'han publicat un sobre Alsàcia. En canvi, he vist un altre, des de París, signat per Juan Pujol. Què vol dir, això? Em sabria molt greu que pasés quelcom, car em crearia una situació difícil. Si els vostres amics s'han penedit d'haver-me fet corresponsal, el millor que poden fer és dir-m'ho de seguida i no deixar que arribi fi de mes.

(Carta núm. 43, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 19-02-1929)

En qualsevol cas, van passar uns quants mesos fins que la seua posició com a corresponsal del *Diario de Barcelona* pareixia haver-se aclarit, perquè a partir dels primers dies de juliol va començar a publicar-hi regularment, fins al mes de febrer de l'any següent, en què el diari, finalment, prescindí de sobte dels seus servicis, tot i que ell s'hi sentia incòmode per la línia “monàrquica i clerical”¹⁴¹ del periòdic, com confessa a Almela i a Nicolau:

Jo, treballo molt, però no es veu. De cada dia més, em repugna escriure als diaris i principalment al *Diario*, monàrquic i clerical. És un fàstic.

(Carta núm. 93, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 9-01-1930)

Acabo de rebre una lletra del *Brusi*, en la qual em diuen, tot simplement, que el Consell de Direcció ha acordat prescindir de mi. Si bé aquesta avinentesa em crea una situació difícil, també és cert que em dona tota la llibertat d'acció que em cal.

(Carta núm. 96, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: París, 10-02-1930)

En total, doncs, entre el 5 de juliol de 1929 i l'1 de febrer de 1930, Perucho només va publicar vint-i-cinc articles en *Diario de Barcelona*. Excepte dos, en què escriu sobre música, la resta són sobre política europea, camp en què s'havia especialitzat.

13. PERSONES

Col·laborador de Joan Estelrich

Al poc d'haver-se instal·lat a París, assabentat que Joan Estelrich, abans d'assistir a una reunió a Ginebra, havia de sojornar-hi uns dies, li va proposar d'acompanyar-lo en qualitat de periodista:¹⁴²

Digueu-me a quina [hora] ens podem veure aquest vespre o demà, per si un cas puc venir a Ginebra, la qual cosa m'interessa extraordinàriament. Quan sortiu?

(Carta núm. 44, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 1-03-1929)

Aquesta primera ocasió en què va anar a Ginebra amb el delfí de Cambó, es va comprometre a publicar un reportatge per a destacar la figura del seu patrocinador:

És amb ell que jo vaig anar per primera vegada a Ginebra, a la fi de febrer de 1929, per tal d'assistir a les sessions del Consell de la S. D. N. Des d'aquella data, tant per complir de la millor manera possible la meua tasca periodística com per un interès molt

¹⁴¹ És fàcil deduir que la ruptura es produïra com a conseqüència de la deriva del diari cap a posicions filoitalianes: “el *Diario de Barcelona*, controlado en gran parte por el financiero Damià Mateu se mostraba «favorable» a Italia pero «frio» con el fascismo” (González i Vilalta 2009: 162). Però aquesta hipòtesi resulta improbable, per tal com Perucho, pel febrer de 1931, s'ocupà de la secció d'Estranger de *Diari del Migdia*, l'editor del qual era el mateix Mateu, membre de la Federació Monàrquica Autonomista, gran empresari del ferro i d'altres sectors industrials, i creador de la societat Hispano-Suïza.

¹⁴² Núñez Seixas (2010: 147-206) analitza detalladament les activitats d'Estelrich davant de la Societat de Nacions i com a agent de Catalunya en els Congressos de Minories Nacionals.

explicable, he seguit al detall la marxa del problema minoritari. I sempre he tingut en Joan Estelrich un company que m'ha orientat, que m'ha aconsellat, que m'ha informat exactament sobre aquells punts que jo no coneixia o sobre els quals tenia dades poc segures.

(AP: *Catalunya sota la Dictadura*, p. 239)

Estelrich era un hiperactiu infatigable, amb una capacitat de treball descomunal i unes relacions socials extraordinàries. El retrat que en féu Perucho és una peça antològica:

143

Quan Joan Estelrich és a París, es lleva molt d'hora i pren un bany de quaranta cinc graus. Després, torna al llit i es fa pujar una taronjada amb molt de sucre. De seguida, mobilitza tot el personal de l'hotel: demana paper, ploma i tinter (car l'Estelrich té no sé quina qüestió personal amb les estilogràfiques) i escriu un munt de cartes i de telegrams; a aquest el fa anar a la *poste*; a l'altre el fa viatjar dues hores en el *metro*; fa tornar boja la telefonista de la central privada, demanant-li abonats de tot París i dels voltants; rep visites; consulta un complicat joc de carnets de butxaca i els omple de noves notes; reparteix convocatòries en francès, anglès i alemany, per a un premi de la Fundació Patxot; organitza *La Revue de Catalogne*; tramet solts i comunicats a tota la premsa francesa; dóna encàrrecs difícils al primer que es descuida, i convida a dinar a tot el que se li posa per davant.

(AP: "Una setmana a Ginebra", *D'Ací i d'Allà*, 136, abril 1929, pp. 136-146)

En qualsevol cas, l'article en qüestió va ser un encàrrec que Perucho va escriure al gust d'Estelrich, pel qual devia trobar-se protegit i emparat, més enllà de les respectives ideologies:

L'article per al *D'Ací i d'Allà* l'enviaré demà. Espero que em donin les fotografies que varem fer a Ginebra, per a enviar-ho tot plegat. Per la vostra part, caldria alguna petita gestió amb l'esplèndid López Llausàs, per tal que no em deixi en l'aire els 7 frs. suïssos de la fotografia del Consell. Són una fortuna, amic Joan! El meu article em sembla que queda prou bé. És això el que volíeu? Demaneu-li a En Soldevila¹⁴⁴ que us deixi les quartilles, si les voleu veure abans de publicar-les.

(Carta núm. 45, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 13-03-1929)

Relacions amb Cambó

Estelrich va encomanar a Perucho que gestionara a París la traducció al francès i l'edició de *Les Dictadures* (1929), el llibre de Cambó que, després de diverses negociacions editorials complicades, va editar Félix Alcan (1930). A tal fi, s'hagué d'entrevistar amb Cambó en l'Hotel Crillon, a la plaça de la Concorde, almenys en una ocasió, el diumenge 22 de setembre a les 10 del matí –Cambó romangué a París encara tot un mes, fins al 24 d'octubre següent.

La primera notícia que trobem en la correspondència de Perucho sobre aquest negoci figura en un telegrama urgent que Estelrich li envià des de Barcelona cinc mesos abans, el 28 d'abril de 1929, en què li reclama "Prière information urgente état édition livre Cambó", per la qual cosa suposem que l'encàrrec li l'havia fet amb anterioritat

¹⁴³ Pla també va destacar la hiperactivitat d'Estelrich: "L'Estelrich còsmic (*sic*), líric i musical de la nit abans es transformà en una espècie de borsista de tipus francès que, encara que no portés jaqué, pantalons ratllats i sabates de xarol, ho semblava. Reaparegué la *serviette* plena de papers, i en dos minuts fou mobilitzada la recepció, els grups i una bona part del personal. Aparegueren unes visites, el telèfon es posà a funcionar. Vaig anar un moment a dalt per veure l'habitació. Durant aquest curt espai de temps, cinc telegrams i quatre cartes havien sortit de la seva estilogràfica." (Pla 1969: 488).

¹⁴⁴ L'escriptor Carles Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1892 – 1967) era l'editor i el director del magazín *D'Ací i d'Allà* (1924-1936).

al mes d'abril i li exigeix que li'n reta comptes. Però Perucho no se'n va poder ocupar perquè, tal com testimonien les cartes, entre el 10 de maig i el 22 de juny va estar en diverses ciutats espanyoles i, havent tornat a París, es va proposar viatjar a Moscou.

Cambó devia estar perfectament assabentat de qui era aquell jove periodista i quines eren les seues opinions del llibre que Pla havia escrit sobre ell (*Cambó. Materials per a una història d'aquests últims anys*). En el transcurs d'aquella breu entrevista, celebrada el 22 de setembre de 1929, el senyor Cambó li va entregar l'original definitiu del seu llibre perquè duguera a terme les gestions oportunes, d'acord amb les instruccions que havia rebut d'Estelrich:

El Sr. Cambó portarà l'original definitiu. Aquest podria servir per a donar-lo a examen de Grasset. És a dir, per a guanyar temps, en cas que no ens entenguéssim amb Gallimard, utilitzar els dos exemplars perquè simultàniament vegessin l'obra Grasset i Stock i després, si calgués, Kra (veure Ph. Soupault).

(Carta núm. 68, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Barcelona, 20-09-1929)

Perucho posà fil a l'agulla i es va afanyar a retre comptes a Estelrich sobre les gestions que duia entre mans, en una carta datada el mateix 20 de setembre –les dos missives es van creuar– en què el posa al corrent de la situació de l'original de Cambó i, de passada, li torna a plantejar el seu projecte d'anar a Moscou i la visita pendent que té amb Mlle. Weiss.¹⁴⁵ I, segons sabem per les cartes posteriors, aquest afer va portar Perucho d'editor en editor: de Gallimard a Grasset, de Grasset a Maury, a d'Stock i a Kra (Soupault), tractant d'ajustar el pressupost que Estelrich li havia indicat en la carta del 27 de setembre de 1929. Al llarg d'aquestes setmanes, la correspondència entre Estelrich i Perucho pareix la d'un amo i un criat: el delfí de Cambó donant instruccions des de Barcelona i el jove periodista executant-les per París, tractant de defensar la posició del seu cap de la forma més avantatjosa per als interessos de l'empresa.

Segons sembla, a més de la visita que li féu el 22 de setembre a l'Hotel Crillon, Perucho reté comptes al mateix Cambó en alguna altra ocasió sobre les gestions editorials que dugué a terme:

He parlat sovint amb el Sr. Cambó sobre la publicació del seu llibre en francès. Com que ell va sortir ahir d'aquí, suposo que ja us haurà dit el que hem fet. Fallats Grasset i Gallimard, el Sr. Cambó ha cregut convenient acudir a Alcan, sense consultar Kra ni Stock. No he pogut parlar fins avui –personalment– amb Mr. Lisbonne i, encara, per telèfon. Diu que no recorda absolutament res d'aquest afer, que accepta en principi. Ha volgut tractar directament amb vós i li he donat la vostra adreça. Rebreu la seva lletra al mateix temps que aquesta.

(Carta núm. 82, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 25-10-1929)

Però, o bé aquestes entrevistes no es van arribar a produir realment, o bé a Cambó no li van complaure les gestions de Perucho –o potser el va trobar massa competent, vés a saber– i va pretendre apartar-lo d'Estelrich contant-li una maledicència, que Estelrich traslladà al periodista:

¹⁴⁵ Louise Weiss (Arras, 1893 – Magny-les-Hameaux 1983), fou una periodista, escriptora, feminista i política francesa que fundà i dirigí el setmanari *L'Europe Nouvelle* entre 1918 i 1934, tot i que es publicà fins a 1940. En octubre de 1924 Weiss va formar part la delegació francesa en la Societat de Nacions amb el propòsit de crear una “societat anònima de la pau” en la nova Europa nascuda de la Gran Guerra. Membre actiu de la Resistència francesa, el 1971 fundà a Estrasburg l'Institut de Ciències de la Pau, i el 1979 fou elegida diputada del Parlament Europeu.

El Sr. Cambó (convé que us ho digui), està disgustat de vós. Diu que, malgrat haver passat vuit dies a París, només us va veure una vegada; que convinguéreu de tornar-vos a veure i que no sapigué més noves de vós, llevat que un dia haviéu telefonat a l'hotel. Com que jo us conec o crec conèixer-vos bé, sé lo que vós valeu, em sap molt de greu que en Cambó s'hagi emportat aquesta mala impressió.

(Carta núm. 85, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Barcelona, 2-11-1929)

Després d'una reprensió tan directa, Perucho es va afanyar a aclarir les coses amb Estelrich:

Durant la setmana que ha passat a París, li he fet tres visites. La primera, és la que ell recorda; a la segona, em digueren que no hi era, i vaig deixar-li un paquet amb dos exemplars (castellà i català) del seu llibre, que m'havia donat per a ensenyar-los a Alcan; i la tercera, em digué l'Enrique que tenia una reunió molt important i que no considerava oportú molestar-lo. El vaig informar del que hi havia, pregant-li que ho trametés exactament al Sr. Cambó. És, doncs, molt estrany, el que us ha dit de mi. Segurament, obeeix a l'excés i varietat dels afers que aquí tenia a resoldre.

(Carta núm. 86, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 4-11-1929)

No obstant aquestes discrepàncies ocasionals, en aquells moments la vinculació de Perucho amb Estelrich era tan estreta, que va ocasionar uns comentaris sarcàstics en el concurs organitzat pel setmanari *Mirador* per tal que els lectors decidiren quines cinc persones voldrien veure-les en "El tubo de la rissa".¹⁴⁶ En aquesta gasetilla se'l qualifica de lacai de Cambó –com també a Chabás, secretari d'Estelrich:

Algunes curiositats del concurs *Mirador*

Diem en altre lloc que hem rebut algunes candidatures curioses. Per exemple, aquesta: Cambó (l'amo), Estelric (el majordom), Perucho (lacai primer), Chabás (lacai segon), Pla (mosso de cuina), signada per un català de Mallorca.

(s/f: *Mirador*, 32, 5-09-1929)

A Perucho, com és natural, el fet que el vincularen d'aquesta manera als prohoms de la Lliga no li féu gens de gràcia, i així ho comentà a Estelrich, tot reiterant-li la seua amistat:

Fins aquí, m'arriben les noves de certes ironies aparegudes a *Mirador*. Observo, al meu entorn, un cert ambient d'hostilitat. Fins i tot a *La Publicitat* em tracten ja malament i no publiquen els articles que envio perquè me'ls demanà Capdevila. Segurament, això ve pel meu delictes d'ésser amic vostre. Dissortadament, Catalunya no ha sortit encara de les caveres, almenys en el que es refereix al tracte social.

Faré les visites que m'indiqueu, i us escriuré de seguida que arribi.

(Carta núm. 86, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 4-11-1929)

Entre el senyor Cambó i el jove Perucho existia una distància social considerable i unes diferències ideològiques insuperables. De fet, solament es van relacionar personalment amb ocasió de l'edició de *Les Dictatures*, a causa de l'interès que el jove periodista tenia de quedar bé amb Estelrich, al qual tracta sempre amb molta correcció en la seua correspondència. En canvi, devia sentir-se tractat per Cambó amb desdeny, tant és així que al febrer següent ja havia passat a l'atac:

¹⁴⁶ Perucho havia assolit una certa notorietat en el periodisme català, com es desprén de les votacions populars de la llista de *Mirador* per a «El tubo de la rissa», que van guanyar: "Ramon Rucabado, 586 vots. Francesc Cambó, 533. Josep Pla, 484. Joquim Civera, 457. Joan Estelrich, 347." Entre els que "han obtingut des de 50 vots a 1" figura A. Perucho, sent el primer d'aquest grup Agustí Esclasans i l'últim Francesc Macià. ("El Concurs de *Mirador*", *Mirador*, 32, 5-09-1929, p. 3).

He enviat a *Nueva España* un article contra Cambó, que caurà aquí com una bomba. Us enviaré un exemplar.¹⁴⁷

(Carta núm. 99, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 25-02-1930)

Per això, quan té ocasió de sincerar-se, les opinions que expressa sobre el líder de la Lliga estan carregades de despit:

El llibre de Cambó és una M.¹⁴⁸ El Sr. Cambó, una altra. Vàreu llegir les famoses declaracions a *Le Temps*? Una *sottisise* definitiva.

(Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 9-03-1930)

...em diuen de Madrid que Cambó ha fet un paper denigrant i ridícul, que s'ha ofert a no sé quanta gent per a salvar la monarquia, i que tothom (àdhuc Ossorio¹⁴⁹ i Gabriel Maura¹⁵⁰) li han dit que estan verdes. Una vergonya! S'ha acabat de desacreditar, aquí i allà, i està completament desorientat, cosa que constitueix el seu estat natural.

(Carta núm. 103, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 20-03-1930)

Per a què em parreu d'en Cambó? Si ens quedava algun respecte de la seva manca de dignitat civil i de sentit polític, ja no podríem dubtar en endavant, car ell mateix s'ha encarregat de penjar-se al coll el cartell de "Sóc un ximple". (...) Cambó, malgrat el seu estúpid i imaginari maquiavelisme, es quedarà a la part de fora i haurà d'anar al darrere dels altres, si vol ésser ministre. De totes maneres, crec que no hi haurà cas. La República és imminent.

(Carta núm. 109, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 14-05-1930)

A pesar del seu col·laboracionisme amb la dictadura, Cambó tampoc no es va veure lliure de la repressió i marginació, a causa del seu catalanisme, tot i que:

...el senyor Cambó no representava cap perill revolucionari, ni en l'ordre social, ni en el polític –tothom recorda que vivia nominalment retirat d'aquesta activitat– ni en el catalanista, donat que no havia pres mai cap posició extremada.

Doncs bé; el dictador, que no havia perdut ocasió de lloar els mèrits del cabdill regionalista ni de procurar atreure-se'l d'una manera o d'una altra, no li permeté que parlés en català quan el senyor Cambó anuncià una conferència tècnica sobre la revaloració i estabilització de la pesseta al Foment del Treball Nacional.

(AP: *Catalunya sota la Dictadura*, p. 133)

En canvi, Perucho mantingué sempre una respectuosa amistat amb Estelrich basada en els interessos mutus i en el catalanisme:

I sempre he tingut en Joan Estelrich un company que m'ha orientat, que m'ha aconsellat, que m'ha informat exactament sobre aquells punts que jo no coneixia o sobre els quals tenia dades poc segures.

(AP: *ib.*, p. 239)

De les meves idees polítiques, no haig de parlar-vos. Ja les coneixeu. Soc republicà per convicció i catalanista a fons, dues conviccions que m'impedeixen ésser partidari d'en Cambó. Però d'això a convertir-me en un detractor sistemàtic de tot el que ell o vos feu, hi ha un món de diferència. Jo, admiro, defenso i hi ajudo si puc a tot el que sigui tasca extrapolítica en favor de Catalunya, sense parar-me a pensar qui la fa. És per això

¹⁴⁷ Lamente no haver pogut localitzar aquest article de *Nueva España*.

¹⁴⁸ Es tracta del llibre *Per la concòrdia* (1930), que va ser contestat per Bofill i Mates amb *L'altra concòrdia* (1930). (Camps i Arbós 2005).

¹⁴⁹ Àngel Ossorio Gallardo (Madrid, 1873 – Buenos Aires, 1946) fou governador civil de Barcelona entre 1907 i 1909. Durant la dictadura, sent president de la Reial Acadèmia de Jurisprudència, criticà Primo de Rivera i demanà l'abdicació del rei.

¹⁵⁰ Gabriel Maura Gamazo (Madrid, 1879 – 1963), diputat del partit conservador, va ser membre de l'Assemblea de Primo de Rivera entre 1923 i 1929.

que vós i jo ens hem trobat sempre units per a les segones, i ens hem distanciat respecte de lo primer.

(Carta núm. 119, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Marburg, 10-07-1930)

Però quan ho va trobar oportú, no es va privar de criticar-lo a uns tercers, com féu a Nicolau d'Olwer:

Quant al Principat, crec que entre la concòrdia d'En Cambó i l'*endinsament* de l'Estelrich, la farem bona.

(Carta núm. 119, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Marburg, 20-07-1930)

A mesura que la situació política permeté plantejar amb més claredat les posicions polítiques, Perucho no s'estigué de manifestar-les, com comenta irònicament a Almela:

Ara, he donat a la impremta un fullet: "Cataluña bajo la dictadura", en el qual insereixo –sense cap intenció dolenta, és clar!– l'article antirepublicà publicat per Cambó l'onze d'abril...

(Carta núm. 151, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Madrid, 12-10-1931)

I amb el transcurs dels anys va criticar obertament el polític conservador català per la seua adhesió al directori:

En la mayor parte de sus discursos reaccionarios y de sus pésimos artículos (es un escritor lamentable) se ha mostrado partidario de la defensa del orden social, lo que equivale, traducido al lenguaje corriente, a su afán de que haya cuatro guardias por cada ciudadano que no piense como él, o que pueda inquietarle en el pacífico goce de sus millones.

Don Francisco Cambó tiene sobre esto ideas muy claras. La chusma izquierdista tiene la manía de averiguar con todo detalle el origen de las grandes fortunas improvisadas. Y esto es intolerable.

(...) Por eso, cuando las cosas se pusieron feas, el señor Cambó –por mediación de su lugarteniente Puig y Cadafalch– apoyó decididamente a quien podía poner en circulación, además de guardias, muchísimos soldados: el general Primo de Rivera.

(AP: «Notas marginales», "Cambó entre los guardias", *El Pueblo*, 17-05-1934)

1. EXPERIÈNCIES

1.4. Ginebra

El primer article que publicà sobre Ginebra conté una referència personal sobre el seu esperit viatger:

Per això també confesse –com una vergonya– la meua afició a viatjar. Sols que jo viatge en *amateur* (que és de l'única manera que aquestes coses es poden dignificar), sempre sol, sense bitllets a forfàit; i –molt sovint– sense itinerari fixat anticipadament.

(AP: «Voltant pel món», "Estampes ginebrines", *Taula de Lletres Valencianes*, 24, setembre 1929, pp. 11-12)

Al final de l'article hi ha una gregueria a propòsit del Mont Blanc, un pensament pejoratiu sobre Joan Calví, teòleg de la Reforma protestant, i un altre elogiós de Rousseau:

El Mont-Blanc és la "caperuceta blanca" de Ginebra.

A les nits es passeja per la ciutat l'ombra tenebrosa del cruel Reformador. Però, Rousseau, roda la clau i encén el dia.

(AP: *ib.*)

7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN

7.3. Societat de Nacions. Congrés de Minories Nacionals

En el Congrés de les Minories Nacionals de Ginebra

Com a conseqüència dels desajusts territorials provocats pel la Gran Guerra, la primera oportunitat factible per a situar el catalanisme en l'agenda europea va sorgir en la tercera assemblea general de la Societat de Nacions, celebrada a Ginebra el setembre de 1922, en què es recomanà als estats membres que salvaguardaren els drets de les minories nacionals respectives. Aquesta resolució va impulsar diverses accions dels polítics catalans per tal d'aconseguir una posició estratègica,¹⁵¹ tenint en compte l'hostilitat del govern espanyol cap a la causa catalana. La posició de l'ambaixador José Quiñones de León era que l'esmentada provisió de la SdN es referia només a les minories dels Estats europeus de nova creació. La dictadura no podia tolerar el fet hipotètic que Espanya fóra percebuda com un Estat plurinacional.

En aquest context, la Lliga i Acció Catalana van orientar els esforços a consolidar la seua presència en la SdN com a mitjà de pressió des de l'exterior contra la política espanyola. En un primer moment Lluís Nicolau d'Olwer fou el principal referent perquè, havent-se exiliat durant la dictadura de Primo de Rivera, s'havia establert a Ginebra i actuava en defensa de Catalunya a la SdN, on estava molt ben considerat. Però a partir de 1926 fou Joan Estelrich qui esdevingué la persona clau del projecte, per tal com unia a la seua personalitat subjugadora una gran capacitat organitzativa i el finançament de Cambó. Al seu costat, també hi van contribuir Domènec Pallerola (el periodista de *La Publicitat* 'Domènec de Bellmunt') i Alfons Maseras, de *La Veu de Catalunya* i *Le Courier Catalan*, ambdós corresponents a París, a més d'Eugeni Xammar, corresponent a Berlín de diversos diaris.

Davant de les dificultats d'avançar prop del secretariat de la SdN –perquè l'organisme internacional entenia que les peticions catalanes havien de ser proposades per un Estat–, i havent fracassat també la possibilitat d'associar-se a la Union Internationale des Associations pour la Société des Nations (UIA) –pel fet de considerar que els seus plantejaments eren un assumpte intern d'Espanya–, aleshores els nacionalistes catalans van orientar els seus esforços cap al Congrés de Nacionalitats Europees.¹⁵²

Després d'haver aportat quantitats respectables de francs suïssos per a l'organització del segon Congrés, va poder assistir una nombrosa delegació catalana presidida pel jurista i exdiputat de la Mancomunitat Francesc Maspons, la qual va defensar-hi el dret d'autodeterminació de Catalunya. D'acord amb Ammende,¹⁵³ el 1927 Joan Estelrich va organitzar la delegació del tercer Congrés, i el 1928, en esdevenir director de la secció de minories de la SdN, dugué a terme una activitat diplomàtica paral·lela a l'oficial en les nombroses reunions internacionals en què va participar –

¹⁵¹ Com ara la conferència d'Antoni Rovira i Virgili "Els camins de la llibertat de Catalunya" (Ateneu Barcelonès, 14 de setembre de 1922, Publicacions d'Acció Catalana, 1922), l'article de Pau Vila "L'internacionalisme i el nacionalisme en l'ensenyament de la història" (*Quaderns d'Estudi*, 52, juliol-setembre 1922, pp. 233-239), el llibre de Jaume Carrera *La protecció de les minories nacionals* (1923), la posició favorable que hi adoptaren tant la Lliga com Acció Catalana, etc.

¹⁵² Les set edicions del Congrés de les Nacionalitats Europees es van celebrar a Ginebra. El primer, el setembre de 1925; el segon, del 25 al 27 d'agost de 1926; el tercer, del 22 al 24 d'agost de 1927; el quart, del 29 al 31 d'agost de 1928; el quint, del 26 al 28 d'agost de 1929; el sext, del 3 al 6 de setembre de 1930 i el setè i últim, del 29 al 31 d'agost de 1931.

¹⁵³ Ewald Ammende (1892 – 1936), estonià de la minoria alemanya, el 1925 es va convertir en secretari general del Congrés de Nacionalitats Europees.

com la de la Comissió de Minories Nacionals de la UIA celebrada a Sofia l'octubre de 1927, on va tindre un paper molt destacat.

La informació de les sessions dels congressos en els diaris catalans la cobrien periodistes com Masseras i Xammar, o el periodista i dramaturg Xavier Regàs i Castells, però Estelrich necessitava a més una persona jove, ambiciosa i amb una bona formació, que li fera de secretari. Totes aquestes qualitats les reunia perfectament l'inquiet Artur Peruchó, el qual ja havia publicat un article sobre la tercera reunió d'aquest congrés el 1927¹⁵⁴ i havia acompanyat Estelrich a Ginebra el febrer de 1929, quan aquest acudí a les reunions del consell de la SdN, i seguí treballant per a ell quan, trobant-se a Oviedo, li plantejà que podria cobrir la visita oficial que el canceller Stresemann tenia previst fer a Madrid el 7 de juny de 1929.¹⁵⁵ Estelrich li ho va arreglar:

Em trobo aquí i un d'aquests dies passaré per Madrid. Suposo que no deixareu d'assistir al Consell. Em plaurà de fer informació, també ara,¹⁵⁶ i li he escrit en aquest sentit al senyor Bausili. També podria fer quelcom per a *La Veu*.

(Carta núm. 50, d'Artur Peruchó a Joan Estelrich: Oviedo, 28-05-1929)

He rebut la vostra carta datada a Oviedo el dia 28. He parlat a en Bausili i m'ha confirmat el desig del *Diari* que vós feu la informació del Consell de la S. de N. a Madrid. A *La Veu* em diuen que podeu escriure quatre articles o entrevistes sobre les reunions del Consell.

(Carta núm. 51, de Joan Estelrich a Artur Peruchó: [Barcelona], 5-06-1929)

Aquest 1929 Peruchó havia deixat París abans d'haver publicat encara cap crònica en el *Brusi* i havia tornat a Barcelona en tren (10 de maig), des d'on va anar a Madrid (24 de maig) per a dirigir-se a Oviedo (28 de maig), tornar de nou a Madrid, i d'ací una altra vegada cap a París passant per Barcelona (22 de juny), fins que entre el 26 i el 28 d'agost assistí a les sessions del quint Congrés de Minories Nacionals de Ginebra com a membre de la delegació catalana. De fet, Estelrich li recorda que tinga llesta l'acta de la reunió celebrada el juny a Barcelona amb Ammende:

Suposo que teniu redactada l'acta de la reunió que pel juny celebrarem amb Ammende a Barcelona.

(Carta núm. 59, de Joan Estelrich a Artur Peruchó: Barcelona, 8-08-1929)

En efecte, Estelrich i Ammende es reuniren tant a Madrid com a Barcelona. Peruchó alçà acta d'aquesta trobada. Segons Núñez Seixas (2010: 184-187):

¹⁵⁴ "El mes de septiembre de cada año –que es cuando se reúne en Ginebra la Asamblea de la Sociedad de Naciones– es el mes de la esperanza. (...) Es indudable que la Asamblea de Ginebra de este año ha desilusionado a la mayoría. Hasta hay quien cree rotundamente que ha sido un verdadero fracaso. Pero, ¿no valen nada las palabras del discurso de Stresemann? ("El mes de la esperanza", *El Pueblo*, 23-09-1927).

¹⁵⁵ Com a conseqüència d'un incident diplomàtic –unes declaracions d'Stresemann al diari *La Voz* en què deia "que no sabia si es prendria cap acord important, donat que ignorava quin era l'estat d'ànim del Govern espanyol envers Catalunya i Bascònia", el canceller, "havent-se assabentat que se li exigia una rectificació, es decidí tornar-se'n al seu país sense arribar a Madrid." (AP: *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 242-244). "Recuerdo una anécdota que no quiero silenciar ahora. Venía Stresemann de Berlín y al pasar por San Sebastián hizo, como defensor de las minorías, unas declaraciones favorables a las reivindicaciones de Cataluña. Primo se indignó y con su inconsciencia habitual dió a los periódicos una nota en la que arremetía contra el ministro alemán. Aquel día no se habló de otra cosa. Y cuando, como de costumbre, me acerqué a Briand para que me diera sus impresiones sobre la sesión, me advirtió con su habitual tono irónico: –Bon, mais ne me demandez pas des renseignements sur l'Espagne..." (AP: "El Briand que yo he conocido", *El Pueblo*, 16-03-1932).

¹⁵⁶ "també ara": en al·lusió al treball informatiu que realitzà a Ginebra el febrer anterior.

Ammende i Estelrich acudiren a Madrid i participaren en la reunió paral·lela del comitè de minories de la UIA, en què s'aprovaren les proposicions favorables a les minories nacionals. (...) La visita del canceller Stresemann a Espanya, envoltat de l'aurèola de defensor de les nacionalitats a Ginebra, passant pel País Basc i Barcelona, va ser, amb tot, un al·licient perquè els cercles nacionalistes d'ambdós països fessen algunes demostracions públiques de suport a l'alemany.

A la seua arribada a la capital catalana el matí del 18 de juny, on Stresemann va fer una aturada de diverses hores al seu viatge de tornada amb tren a París per tal de visitar la catedral i el pavelló alemany de l'Exposició Internacional, nombroses persones li tributaren una calorosa rebuda al baixador del passeig de Gràcia (...).

Estelrich va aprofitar igualment el ressò de la breu visita del canceller alemany a Barcelona per fer-li arribar uns dies més tard un escrit en apel·lació... Gustav Stresemann era vist pel catalanisme com l'aliat natural necessari en aquelles circumstàncies, després que França hagués *traït* la defensa de les nacionalitats que havia encapçalat durant la I Guerra Mundial.

Dos mesos després, quan Perucho havia d'anar a Ginebra, Estelrich li encarregà que li portara de París unes publicacions de la Fundació Budé:

He recollit tots els llibres, més els que havíeu encarregat a la Guillaume Budé. Això vol dir que porto un equipatge fantàstic. Si hi ha algun amic que no tingui res a fer, podria venir a l'estació dijous al vespre?

(Carta núm. 61, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 21-08-1929)

En el fons, Perucho se sentia satisfet d'haver prosperat, com explica a Almela i a Xuriguera quan els posa al corrent de les tasques que realitzava en el Congrés:

Vaig arribar anit i ja he començat a treballar. El Congrés de Minories Nacionals d'aquest any (jo formo part de la Delegació Catalana) sembla que serà important. La cosa, dins la S. de N., va per bon camí, gràcies al benemèrit Dr. Stresemann, i és molt probable que aquest any hi hagi sorpreses.

(...) Aquí, estem conspirant amb totes les nostres forces. He portat de París tres grans maletes plenes de fullets i llibres en francès sobre la qüestió catalana. Els estem repartint entre el públic internacional congregat amb motiu del Congrés. Sobretot, el fullet *La dictature espagnole contre la culture catalane* (on es fa història de l'atac contra les institucions culturals de la Mancomunitat) ha produït un efecte fulminant.

(Carta núm. 63, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Ginebra, 23-08-1929)

Estic passant uns dies molt atrafegats. Al Congrés de Nacionalitats es treballa de valent. Abans d'anit ni tan sols vaig poder dormir dues hores.

La delegació catalana és aquest any molt nombrosa: la més important del Congrés. Encara que vós sou escèptic en aquesta matèria, us puc assegurar que es fa una tasca molt reeixida i important. Hem repartit tot el que quedava de *Le problème catalan* i altres publicacions que hem fet ara; entre elles, un resum del llibre de l'Estelrich en francès. Aquesta propaganda és per a tota Europa i en parla el *Manchester Guardian* i altres diaris de la mateixa o més gran importància. Quan ens trobem a París ja en parlarem. El que us puc assegurar és que cap dels enemics *personals* de l'Estelrich no és capaç de venir aquí, organitzar tot això i fer el bon paper que tots nosaltres fem ara.

(Carta núm. 64, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Ginebra, 27-08-1929)

Perucho ponderava en qualsevol mitjà la capacitat d'Estelrich:

...Joan Estelrich, damunt el qual ha pesat l'organització i la continuació de l'obra dels Congressos, en els quals prengué una part molt activa...

L'Estelrich era un home indicat per a aquesta tasca. El seu dinamisme peculiar, la seva resistència física per als viatges i els insomnis, la seva capacitat de treball i la seva

intel·ligència desperta i vivaç, li permeteren d'ocupar un lloc preeminent en els treballs que hom realitzà a partir del mes d'agost de 1925.

(AP: *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 238-239)

No obstant això, quan el 1930 es va plantejar tornar a assistir al Congrés de Ginebra, va gestionar el viatge amb Lluís Nicolau d'Olwer i no amb Estelrich, probablement perquè volia evitar que l'identificaren com a beneficiat de la Lliga:

Vist el que em dieu, he decidit ajornar els meus afers particulars per tal de poder anar a Ginebra. Suposo que aquest any més que mai, els oportunistes voldran treure el millor partit possible del Congrés i, en aquest aspecte, em sembla un gran encert que hi vagi en Masferrer i no del tot inútil que jo l'acompanyi. Ja sabeu, doncs, en ferm, que podeu comptar amb mi.

(Carta núm. 125, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: París, 19-08-1930)

I li exposa el seu pla de treball:

Faré una informació diària per a *La Publicitat*, i ademés, trametré articles a *El Pueblo* de València, *Acció Valenciana*, *Taula*, etc. A la fi del Congrés, en faré un altre de conjunt per a una Agència periodística de Madrid, que reparteix col·laboració als principals diaris d'Espanya. El servei de divulgació de les nostres activitats queda, doncs, assegurat.

(Carta núm. 125, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: *ib.*)

Perucho va publicar també bastants articles en diferents mitjans sobre la Societat de Nacions i els congressos de Minories Nacionals, especialment sobre els que va assistir —els de 1929 i 1930—. Així, fa la crònica detallada del cinqué Congrés (1929) i en reproduïx els acords finals, entre els quals figura la creació de l'Associació Internacional de Periodistes Minoritaris. (AP: «Carnet internacional» “Las resoluciones del Congreso”, *Diario de Barcelona*, 12-09-1929, i “L'associació internacional de periodistes minoritaris ja és un fet”, *La Publicitat*, 13-09-1930).

Davant de la celebració del Congrés de 1930, recorda als lectors els principals temes pendents. (AP: «La qüestió minoritària» “Davant el pròxim Congrés de les minories nacionals”, *La Publicitat*, 29-08-1930).

En les cròniques de 1929 escriu sobre els dos protagonistes principals de la política europea, Briand i Stresemann, puntals del projecte paneuropeu i de la pau: ¹⁵⁷

Unos E. U. de Europa, si han de ser tales, no pueden fundarse sobre la misma base y si se fundan sobre ella no tendrán más eficacia que la S.D.N. Una federación como la que parece proponer el señor Briand, exigirá una renuncia, cuando menos, de algunos atributos de las soberanías nacionales. ¿Están los Estados europeos decididos a ello? Creo que la respuesta no es dudosa.

(AP: «Carnet parisien», “Paneuropa, o el pedestal de Briand”, *Diario de Barcelona*, 3-08-1929)

Explica als lectors la importància d'aquests congressos i destaca els sentiments de classe que superen les fronteres:

¹⁵⁷ Aristide Briand (1862 – 1932), primer ministre i ministre d'exterior francès de la III República, considerat un precursor de la Unió Europea. El 1926 fou guardonat amb el Premi Nobel de la Pau junt amb el pacifista Gustav Stresemann (1878 – 1929), canceller des de 1923 de la República de Weimar. Quan va morir Stresemann, Perucho, que afirma haver-lo tractat personalment en dos ocasions, li va dedicar un obituari emotiu: “Toda su actuación, no ha tenido más que un ideal: el olvido de la guerra, la estabilización de la paz. Hizo todo cuanto, de un modo o de otro, podía contribuir a la realización de este ideal. (AP: «Carnet parisien», “Stresemann”, *Diario de Barcelona*, 9-10-1929).

La idea de nació ha perdut no poc de su prestigi y ha deixat pas a una idea més amplia y més humana. El obrero alemany se sent més a prop del obrero francès que del burguès de su propi país. Hay altres vincles més poderosos que el de la nacionalitat; son els que podríem anomenar de classe, per a emprar una terminologia que ara està de moda. Del mateix mode que hay Internacionals Obreres, se han produït ja cinc Congrés de Minoritats nacionals.

(...) El fet de que se acabin les guerres, no vol dir que se hagen acabat les revolucions.

(AP: «Carnet internacional», “El esperit nou”, *Diario de Barcelona*, 11-09-1929)

En relació al projecte de Federació Europea, lamenta que aquest propòsit de Briand l'haja motivat la rivalitat amb Stresemann i que no es dediqui tants esforços a solucionar els problemes socials, sinó sobretot qüestions d'estructura:

El señor Briand no tiene nada de místico; quien lo haya visto actuar alguna vez en la S. D. N. conoce el grado de su escepticismo. Es, sencillamente, humano y por serlo, sintió el afán de contrarrestar en lo posible el prestigio y la superioridad que habían dado al inolvidable Stresemann sus actuaciones relacionadas con el problema de las minorías.

El proyecto de Federación europea (esbozado durante un almuerzo que se celebró en Ginebra el 9 de Septiembre de 1929) no fué, en sus orígenes, más que un medio para conseguir aquella finalidad.

(...) El hecho de que el señor Briand procediera en 1929 a impulsos de un interés personal y no por una auténtica pasión pacifista, explica que en su memorándum... se hable casi exclusivamente de problemas económicos y se dejen a un lado, como si no existieran, las cuestiones políticas y sociales.

(AP: “Perspectivas de la Conferencia Europea”, *El Pueblo*, 30-01-1931)

En comentar la celebració a París de l'*Independent Day* manté opinions bastant contundents sobre la intervenció dels nord-americans en la Primera Guerra Mundial, dels quals no se sent gens amic:

La intervención norteamericana, que precipitó el triunfo aliado ya decidido en la primera batalla del Marne, no fué un gesto romántico sino una sencilla operación de banca inteligentemente planteada. (...)

Pero ahora, para los ingenuos franceses, son “nuestros amigos”. Unos amigos que no intervinieron para nada en los momentos verdaderamente angustiosos de la conflagración; que esperaron la hora conveniente para hacer su negocio con el mínimo de posibilidades adversas, y que luego, en la postguerra, han obtenido la parte del león en las reparaciones, a costa del erario francés principalmente.

(AP: «Carnet parisien», “Nuestros amigos los americanos...”, *Diario de Barcelona*, 10-07-1929)

En fer la crònica del Congrés de 1930, insisteix en la idea del projecte europeu, tota una novetat política:

...el tema de més importància, entre els que han d'ésser tractats enguany, és el que fa referència a la posició que el Congrés adopti davant el projecte de Paneuropa, o Federació Europea.

(...) La idea de Briand, abstractament considerada, condueix sens dubte a la unió cordial dels diferents Estats europeus i ha de contribuir eficaçment al manteniment de la pau, sigui dintre o fora de la Societat.

(AP: «Catalunya a Ginebra», “Les minories i el projecte d'Unió Europea”, *La Publicitat*, 5-09-1930)

I, entre els oradors de la segona sessió, destaca el discurs d'Estelrich, escèptic amb la proposta paneuropea de Briand mentre no es resolga la qüestió de les minories:

Mentre la qüestió de les minories –que és la gran qüestió de la justícia interna de cada Estat– no sigui resolta, la Unió proposada pel ministre francès no serà una Unió perfecta i perdurable.

(AP: «Catalunya a Ginebra», “La segona sessió...”, *La Publicitat*, 7-09-1930)

En un altre paràgraf, en presentar l’actuació de Masferrer en el CMN, i dirigint-se als lectors potencials de *La Publicitat*, diari d’Acció Catalana, Perucho s’identifica amb el partit de Lluís Nicolau d’Olwer:

...Francesc M. Masferrer, que forma part de la delegació catalana en representació del nostre partit...

(AP: *ib.*)

En un altre article reproduïx el document dirigit a qüestionar el memoràndum de Briand, redactat per una comissió de la qual formà part Estelrich:

(AP: «Catalunya a Ginebra», “Les minories s’adrecen a M. Briand”, *La Publicitat*, 12-09-1930)

Tres dies després destaca en un altre la importància del fet que una delegació catalana assistís als Congressos de les Minories, pel que suposa de propaganda política en el context internacional:

El nom de Catalunya, dels delegats catalans, de les activitats catalanes, de la situació política i cultural de Catalunya, hi apareixen sovint. Aquests resums van a parar a mans d’una munió de periodistes i d’agències que representen un total de dos mil diaris importants d’Europa...

Però hi ha més: els Congressos de minories s’adrecen als diferents governs, a la Societat de Nacions, a institucions cultes de caràcter jurídic-internacional, i també en aquests documents és remarcada sovint la presència i col·laboració d’una Catalunya forta, conscient, amb voluntat de viure amb pròpia personalitat. Si gràcies a les intervencions parlamentàries d’abans de la dictadura el plet català constituí un problema vital dins la política espanyola, gràcies a la intervenció en les reivindicacions minoritàries, aquest nostre litigi és conegut detalladament als ministeris de tot Europa i a les redaccions dels grans diaris europeus.

(AP: «Catalunya enfora», “Després del VI congrés de les minories nacionals”, *La Rambla de Catalunya*, 25, 15-09-1930)

Quan presenta el balanç de l’assemblea de la Societat de Nacions celebrada a Ginebra els dies 19 i 20 de setembre de 1930, en relació amb el cas de les minories, explica la posició adversa de Briand en contra de la d’Alemanya, on Perucho dubta que aguante la Constitució de Weimar (1919), com expressa al final de l’article:

La major part dels diaris francesos han adoptat un to apocalíptic contra Alemanya, acusant aquest país d’aprofitar els problema de les minories per a fer campanya pangermanista.

(...) El problema no és que Alemanya tingui o no tingui dret a defensar les minories, sinó si, en l’esdevenidor, serà o no serà digna de la república dels dotze anys.

(AP: “La protecció de les minories”, *La Publicitat*, 25-09-1930)

En dubta tant perquè, de fet, observa la deriva totalitària d’Àustria, Itàlia o Alemanya, que ha resultat excessivament penalitzada per Wilson:

El gran público internacional no se deja entusiasmar por los brillantes discursos de la Asamblea anual. Es más positivo. Mira a Europa y la ve encendida de odios inextinguibles; ve como hay un florecimiento fascista en Austria; cómo se arman en secreto los Cascos de Acero en Alemania; cómo trata a sus colonias el imperialismo inglés. Ve una S. D. N. en la que son defendidas y ocultadas las injusticias sociales de todos los gobiernos; en donde pueden sentarse representantes de naciones que tienen

régimen dictatorial desde hace siete u ocho años, como España e Italia. ¿Qué confianza ha de inspirar la lujosa obra de Wilson?

(AP: «Del panorama europeo», “La guerra y la paz”, *El Pueblo*, 28-10-1930)

També tracta d'inculcar en els lectors valencianistes la idea que, en les instàncies internacionals, el poble valencià ha de tindre la mateixa consideració que qualsevol altra minoria europea, per la qual cosa tindrà dret a que el valencià siga la llengua escolar:

Si s'arriba a donar caràcter oficial a la idea [de generalitzar el dret de les minories], la Societat haurà de protegir *totes les minories* encara que no estiguen reconegudes en cap tractat. D'eixa manera, els valencians *tindriem dret internacionalment reconegut* a que en les nostres escoles públiques s'ensenyara als xiquets en la nostra llengua pròpia i no en la de l'Estat al qual pertanyen.

(AP: «València i Europa», “La política minoritària”, *Acció Valenciana*, 14, 1-11-1930)

Perucho, partidari de “la gran obra de justícia” del president Wilson, en aportar al tractat de 1919 “el derecho de los pueblos a disponer de sí mismos” tot i que considera que ho va fer “porque su aplicación servía egoistas intereses de las potencias vencedoras. En una palabra: porque ayudaba a desmembrar, a inutilizar, el imperio alemán y el imperio austrohúngaro”, i conclou que:

Resultado de esta política impura, es que subsisten en Europa problemas nacionalistas como el de Catalunya, País Vasco y Valencia, pueblos a los que se arrancó por fuerza su libertad y a quienes se ha obstruido hasta hoy las vías jurídicas y pacíficas por las que sería dado recuperarla.

(AP: «Post Guerra», “Libertad de los pueblos”, *El Pueblo*, 1-04-1931)

El frustrat viatge a Moscou

Perucho desitjava viatjar a Moscou per tal de conèixer el país dels soviets de primera mà i publicar articles i un llibre sobre la nova Rússia:¹⁵⁸

Penso fer un viatge a Moscú. Segons la nostra última conversa, sembla que això no és difícil de conseguir. Em vàreu dir que podríeu escriure a no sé qui. Naturalment, no tinc medis econòmics per a fer el viatge pel meu compte i cal veure la manera d'enrolar-me en algun dels que organitza aquell Estat, o bé cercar alguna altra solució que us sembli convenient. Com que suposo que vós intervinguéreu en el de Josep Pla, no us dic res; sabeu millor que jo el que convé fer.

(Carta núm. 53, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 22-06-1929)

Tenia molta il·lusió en poder realitzar aquest viatge, com explica a Almela:

Estic esperant la resposta definitiva per a emprendre el viatge a Moscú. Tinc un interès extraordinari. Haig de fer un llarg “rapport” sobre el règim econòmic, per a la Catalònia, i unes entrevistes amb els escriptors soviètics, per a la Ed. Proa. Además, notes de viatge per al *Diario*. Val, doncs, la pena d'anar-hi. Encara no sé quan sortiré d'aquí.

(Carta núm. 54, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 4-07-1929)

Estelrich li va proporcionar un contacte a París que li facilitaria les gestions:

¹⁵⁸ En la dècada dels anys vint es va posar de moda entre els intel·lectuals viatjar a Moscou: el 1928 van anar junts José María Hinojosa (*Litoral*) i José Bergamín. Julio Álvarez del Vayo, sent corresponsal de *La Nación* a Europa, va efectuar diversos viatges a Rússia des de 1922, fruit dels quals va publicar *La nueva Rusia* (1926) i *Rusia a los doce años* (1929), els quals probablement van animar Perucho a visitar el país dels soviets.

De totes maneres, si volguéssiu sortir tot seguit i passar-hi només tres setmanes, aneu a veure Mademoiselle Louise Weiss, amiga nostra i dels russos, la qual potser us farà arranjar ràpidament els papers.

(Carta núm. 57, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Barcelona, 17-07-1929)

Però entrevistar-se amb Louise Weiss era una empresa difícil:

Mlle. Weiss és una fantasma. L'he perseguit durant una temporada llarguíssima; quan jo sóc a París, ella és a La Haia; quan ella torna a París, jo sóc a Ginebra; quan ella va a Ginebra, jo he tornat ja a París. En fi; avui he parlat amb ella per telèfon. Sembla que el passaport vermell el tindrà amb una gran facilitat.

(Carta núm. 75, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 27-09-1929)

Perucho proposà a Estelrich diversos treballs per tal d'assolir la cobertura econòmica necessària:

Veig la següent solució: com la finalitat del viatge és fer un llibre sobre *La transformació econòmica i social de Rússia (1917-1930)* que ja tinc molt ben documentat, i ja m'havíeu dit que aquest aniria molt bé dins la Biblioteca d'Estudis Econòmics, Socials i Polítics de la Catalònia, potser en López Llausàs voldria signar un contracte per a aquest llibre i avançar-me uns quartos. Això, depèn de la vostra intervenció, car en López no avança quartos ni al seu pare.

(Carta núm. 75, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 27-09-1929)

Però al final, després d'haver contactat fins i tot amb Andreu Nin, no va poder anar a Moscou per falta de recursos –com explica a Estelrich en dos ocasions, amb un mes de diferència:

Heu fet alguna de les gestions que us indicava sobre el meu viatge a Rússia? Segons em diu Nin, em caldrà pagar, sols l'habitació, de 2 a 3 dòlars cada dia. És una ruïna.

(Carta núm. 82, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 25-10-1929)

El viatge a Rússia és econòmicament impossible de fer. No hi ha manera de conseguir els molts diners que em costa el tren i els quatre o cinc dòlars que em demanen a l'hotel de Moscou.

(Carta núm. 90, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 28-11-1929)

No cal dir que Perucho anava sempre malament de diners, com revela en diverses ocasions en la seua correspondència i també en alguns articles:

Quando, siendo muy joven todavía, decidí hacerme escritor, no sabía lo que hacía. (...) No sospechaba siquiera lo que es escribir artículos a siete cincuenta (timbre incluido) y no poder publicar más que uno al mes. En una palabra: era un perfecto insensato. ...en aquella época estaba yo convencido de que con la literatura se ganaba dinero.

(AP: «El tubo de la risa», “Un portero impotente”, *El Pueblo*, 3-11-1935)

La Història de València

Mentre preparava el viatge a Moscou, va plantejar amb tota classe de detalls, en primer lloc a Almela i a continuació a Estelrich, un projecte molts ambiciós: l'edició d'una enciclopèdia temàtica titulada *Història de València* amb el concurs d'un grup d'especialistes:

Aquesta obra ha d'ésser feta per joves, per tal de que respongui a les exigències històriques i polítiques del moment. Es pot convertir en un magnífic instrument de propaganda. Tots els col·laboradors que us proposo som catalanistes i no tenim prejudicis sobre aquest particular.

(Carta núm. 75, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 27-09-1929)

La capacitat de dispersió i la inconstància de Perucho van fer que aquest propòsit no passara de ser un projecte, perquè un any després és Estelrich qui s'hi interessa, amb sorna:

Aneu a Ginebra? Torneu a Alemanya? No sentiu desitjos de normalitzar-vos, en una tasca a fons, constant i fecunda? Voldreu reduir-vos al periodisme? Penseu fer el llibre *La Nova Europa*? El tema és interessantíssim. I aquella *Història de València*?

(Carta núm. 134, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Rigi-Kaltbad, 30-10-1930)

Sembla que Perucho, però, havia contactat amb l'editorial Montaner i Simón perquè l'edició es fera per fascicles, però aquesta és l'última referència que figura en la seua correspondència sobre aquesta idea:

El projecte d'*Història de València*, el tinc ultimat. No hi fa res que M. i S. [Montaner i Simón] no tinguin preparada l'organització que caldria per a la venda d'aquesta obra. Amb un bon representant dels que venen obres per quaderns, n'hi hauria prou. Ells ja tenen gran nombre de corredors i de gent disposada a treballar. Valdria la pena d'estudiar-ho bé.

(Carta núm. 136, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, ?-11-1930)

Lector a la Universitat de Marburg

Segons confessa als amics, pel novembre de 1929 s'havia cansat de París, o bé considerava que a Alemanya trobaria més oportunitats –i que fins i tot li resultaria possible viatjar per fi a Moscou:

Suposo que ja saps per Pizcueta que me'n vaig a Berlín. París és massa petit per a mi. I sobretot, la policia em coneix massa i s'han ficat al cap que sóc un terrible conspirador. A més a més, tinc moltes ganes de conèixer altres països i de perfeccionar l'alemany, llengua que conec molt poc. De Berlín, aniré a Moscó.

(Carta núm. 79, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 6-10-1929)

Unes setmanes després, preocupat per la necessitat d'adoptar decisions sobre el seu futur, confessa a Estelrich les dificultats que té per a consolidar-se, als vint-i-set anys, sense haver-se llicenciat encara en Dret:

Em trobo en un moment decisiu de la meua vida: en el moment en què em cal triar, definitivament, un camí. Així, doncs, som a temps per a seguir-ne un o bé un altre. Jo tenia el propòsit d'anar a Alemanya per a aprendre bé l'idioma. Fer-hi estudis, em resulta completament impossible. He fet càlculs; la vida és allí molt cara. Per altra part, l'avançada edat de la meua mare, no em permet –ara per ara– de seguir gaire temps fora de Catalunya. La meua posició econòmica, tampoc. He pogut aguantar aquest any, a base de realitzar un enorme esforç, de treballar en tot el que he trobat, i de sotmetre la meua família a no pocs sacrificis. Això, però, no pot continuar. Potser, aniré el mes que ve a Berlín per passar-hi una curta temporada. El meu pla, però, és de tornar a la primavera a Barcelona... o si cal, abans. Parlem-ne, doncs.

(Carta núm. 90, d'Artur Perucho a Joan Est elrich: París, 28-11-1929)

Però, enmig d'aquest estat d'indecisió, va aparéixer el seu amic Vicente Llorens Castillo. Aquest, havent-se llicenciat el 1926 en la Universitat Central, havia obtingut una beca de la Junta de Ampliación de Estudios, féu de lector d'espanyol a la Universitat de Gènova (1926-27), i passà a continuació a la Universitat de Marburg (1927-1928). Però, aconsellat per Leo Spitzer, havia deixat lliure aquesta plaça per a ocupar-ne una altra d'equivalent a la Universitat de Colònia (1929-1933). Aleshores, Perucho trobà l'ocasió propícia per a substituir-lo, i deixà de nou Barcelona per a instal·lar-se l'abril de 1930 en aquella universitat alemanya, com a lector del Departament de Romàniques. A Marburg, doncs, aprengué un alemany bàsic i, com a

‘Assistent der Spanischer Sprache und Romanischer Seminar der Universität Marburg’ féu classes d’espanyol i de català, com detalla en l’article següent, en què sembla tan content i optimista que fins i tot exagera en les apreciacions sobre el bon resultat de les classes:

La iniciativa d’aquests cursos ha estat del professor Leo Spitzer, –un dels més alts prestigis de la filologia romànica a Alemanya– el qual és autor de molt estimables treballs científics sobre la llengua catalana. Cal dir, també, que els nostres cursos han assolit un èxit insospitat.

Puc assegurar-ho, sense incórrer en cap mena d’inmodèstia. L’èxit, ha estat degut, d’una part, a l’excel·lent preparació romanística dels estudiants; i d’altra, a llur gran interès per la nostra llengua. Dels que han assistit al meu Seminari d’aquí, puc dir que han après, gairebé perfectament, la llengua catalana moderna; que escriuen sense fer una sola falta d’ortografia, i que han assimilat perfectament la nostra sintaxi i un lèxic prou extens.

El text de lectura (escollit per Llorens abans de la meua arribada), era el llibre de Joaquim Ruyra, *Pinya de Rosa*. Hauré de dir que això ha estat un gran encert? Hom pot adduir que el llenguatge emprat per l’autor en aquests contes, és massa dialectal; però, això precisament, m’ha permès d’oferir als meus deixebles un panorama de conjunt de l’idioma, i m’ha permès, també, de fer utilíssimes remarques sobre les varietats de Lleida, Mallorca i València, sense negligir el dialecte de la costa.

(AP: «Lletra d’Alemanya», “L’expansió de la nostra llengua”,
Acció Valenciana, 9, 15-08-1930, p. 3-4)

Des de Marburg envià a *Taula de Lletres Valencianes* l’última col·laboració (“Primeres impressions”, *TLV*, 33, juny de 1930).

1. EXPERIÈNCIES

1.5. Marburg

És un país silenciós i ben organitzat. Un país interessantíssim. Cal esguardar-ho tot atentament: no deixar escapar un sol tret, una sola suggestió. I en aquesta actitud vigilant, se’ns han escolat dos mesos...

(AP: «Lletra d’Alemanya», “Primeres impressions”,
Taula de Lletres Valencianes, 33, juny 1930, p. 8)

L’argument principal d’aquest article és que s’exagera el prestigi de la ciència alemanya. A pesar d’assegurar que “sento admiració per la ciència germànica i li reconec el valor que realment té, sobretot valor de mètode i de tenacitat per al treball”, fa broma sobre Sanz del Río, el krausisme i Ortega y Gasset:

...ja he adquirit el convenciment de que la font de tota claredat és la Mediterrània. Cal revaloritzar la nostra cultura, en contra de la tendenciosa pedagogia de què ens ha fet víctimes des de Sanz del Río, importador del “camelo” kraussista, fins al senyor Ortega y Gasset. Diguem d’una vegada per a sempre que, lluny de la nostra mar –malgrat haver-hi coses acceptables– tot és confusió de confusions.

(AP: *ib.*)

L’estada a Marburg li permeté analitzar el sistema universitari alemany, descriure la vida quotidiana de la població i destacar-ne les eminències, entre les quals esmenta el civilista Ludwig Enneccerus –desaparegut feia poc, el 1928– i el filòleg Leo Spitzer “amic del nostre filòleg Griera”, el qual “ha estat sol·licitat per la Universitat de Colònia, fa dos mesos.”¹⁵⁹ (AP: «Lletres d’Alemanya», “Marburg, ciutat universitària”, *La Publicitat*, 12-06-1930).

¹⁵⁹ Amb el professor Spitzer també passà a la Universitat de Colònia el seu ajudant, Vicente Llorens Castillo.

En un altre article transmet una visió pintoresca i amable de la població:

Marburg –amb els seus boscos verds, les seves torres feudals, les seves habituds antigues, la seva existència tranquil·la– té el lirisme dels vells roures que enfonsen la rel forta en la terra mil·lenària i llancen el fullam recent vers l'aire nou de l'avenir.

(AP: “Marburg, ciutat lírica”, *D'Ací i d'Allà*, 157, 01-1931, p. 10)

Des de Marburg va començar a col·laborar en *Acció Valenciana* (en aquest període hi publicà quatre articles), així com en *Avant* (sis articles) i en *Mirador* (huit articles). Tres mesos després plantejà a Estelrich un nou projecte:

Convençut que cal interessar Catalunya en la marxa dels afers internacionals, he començat un nou llibre que es titularà *La Nova Europa*. Hi faré un resum clar dels principals esdeveniments de la postguerra, i una enquesta sobre les noves nacionalitats (Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, etc., etc.) (...) El llibre quedarà enllestit a fi d'agost.

(Carta núm. 119, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Marburg, 10-07-1930)

I digué a Almela que n'estava escrivint dos més:

...un nou llibre titulat per ara *Viatges i aventures*; i dos més (l'un sobre literatura russa i l'altre sobre *Les formes de govern*) per a la Barcino. Casacuberta m'ha encarregat, ademés, una traducció de Kant (*Consideracions sobre el sentiment del bell i del sublim*) i m'anuncia per a més endavant una tasca magna: la traducció del *Faust* de Goethe, que jo havia començat per plaer.

(Carta núm. 138, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Marburg, 24-11-1930)

No obstant això, no deixà de banda la política en aquells mesos finals de la “dictatova”:

Si hom accepta una autonomia donada per un govern que manté tancat el Parlament, jo no l'acceptaré. La personalitat de Catalunya ha d'ésser reconeguda per la lliure voluntat de tots els espanyols.

(Carta núm. 110, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 29-05-1930)

Ni tampoc s'oblida d'actuar a València:

He començat a organitzar una acció metòdica, de caràcter cultural, a València. Els lirismes són poc eficaços. Es tracta de crear una Fundació, que es podrà dir Lluís Vives o Ausias March, encarregada de realitzar una tasca semblant a la de l'Institut [d'Estudis Catalans]. No us en dono més detalls perquè estic ultimant el projecte, del qual us trametré les bases per a conèixer la vostra opinió. Si sabem aprofitar l'actual moment de sentimentalisme valencianista, tot marxarà bé.

(Carta núm. 119, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Marburg, 10-07-1930)

1.2. Impressions de viatges

Des de Marburg, Perucho viatjà per Alemanya, i en els seus articles deixa constància de la visita que féu a Estrasburg i a Frankfurt. En el primer fa algunes observacions polítiques i lingüístiques, i carrega contra Briand i l'autonomia d'Alsàcia:

Aquest problema es planteja així: l'idioma oficial d'Alsàcia és el francès; els alsacians majors de quinze anys, parlen l'alemany; únicament per dret de conquesta, pot obligar-se'ls a parlar una llengua diferent de la llur. ¿És just que un Estat civilitzat faci ús d'aquest dret?

(...) Alsàcia, situada entre dues grans potències, té sempre el risc d'ésser absorbida per la més forta, i ha adoptat per lema aquella màxima, molt estesa per terres valencianes, que diu: “Preu per preu, la sabata més gran.” Aquesta sabata, és l'autonomia.

(AP: «Notes de viatge», “Estrasburg, urbs alemanya”, *La Publicitat*, 2-05-1930)

En el segon, observa el rigorós reglament de l'estació de Frankfurt —que qualifica de “neokantisme ferroviari”—; la població li sembla “la ciutat que millor simbolitza l'Alemanya que pogué ésser i que ja no serà” per la indolència dels veïns, als que “els agrada massa la cervesa i la xucruta... i deixaren passar el moment oportú.”

(AP: «Notes de viatge», “Franckfurt, de dia i de nit”, *La Publicitat*, 4-05-1930)

Viatjant en tren, probablement en direcció a París, en un article que data a Kalsruhe, Perucho descriu els canvis que observa entre els paisatges d'Alemanya i de França i, humorísticament, està convençut que el paisatge alemany afavoreix la guerra:

A Ginebra, a Locarno, a La Haia i a Londres no s'han adonat del perill que significa el paisatge alemany per a la pau del món. No s'han preocupat més que de regular els pagaments per mitjà d'aquest gran poema que es diu el Pla Young; de la reducció de l'exèrcit alemany; del desarmament, de l'arbitratge i d'altres coses igualment inútils. Però, i el paisatge? Una política per a la pau, verament intel·ligent, hauria intentat modificar-lo, introduint-hi una mica almenys de la dolçor francesa. Car aquest paisatge alemany, aparentment agradós i pacífic, és terriblement excitant, tonificador i apassionant.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Els paisatges paral·lels”, *La Publicitat*, 18-05-1930, reproduït en «Carta de Alemania», “Los paisajes paralelos”, *El Pueblo*, 19-09-1930)

Acabat el curs a Marburg, després de passar, a més, per Düsseldorf i Colònia, el mes d'agost de 1930 s'instal·là de nou a París, probablement perquè ja mantenia relacions amb Lucienne Gache, amb qui contragué matrimoni a Madrid el 1935. Vivint a l'estranger, davant la possibilitat de canvis imminents en la política espanyola, als 28 anys Perucho sentia que el seu lloc estava a Espanya, tot i que no tenia clar en quina població s'instal·laria a la tornada, com confessa a Ramon Xuriguera:

...crec que la revolució és ja inevitable; si no esclata ara, serà d'aquí a deu anys; però, ningú no pot ja deturar-la. Tinc, doncs, el propòsit de quedar-me a Espanya, per bé que no sé encara si a Barcelona, a València o a Madrid.

(Carta núm. 123, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: París, 7-08-1930)

Sempre que té ocasió, Perucho desaconsella humorísticament que el viatger consulte el *Baedeker* i la *Guide Bleu* —es tracta d'un recurs habitual:¹⁶⁰

El viatger que arriba a París per primera vegada —li advertim lleialment el perill— té dos enemics terribles que faran sempre el que puguin per complicar-li la vida, aquests són el *Baedeker* i la *Guide Bleu*. Molt d'ull, amics! Amb la guia a la mà, no he conseguit encertar ni una línia d'autobusos, ni el preu d'un bitllet del *Metro*, ni l'emplaçament exacte d'un carrer.

(AP: «Guia de París», “La descoberta de la ciutat”, *Taula de Lletres Valencianes*, 18, març 1929, p. 8)

Els turistes fracassen sempre, perquè ho esguarden tot a través del *Baedeker* i de la *Guia Blava*, i ja és cosa sabuda que aquests desconeguts llibres ho diuen tot menys allò que haurien de dir.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Un experiment”, *La Publicitat*, 9-07-1930)

Sembla que sentí animadversió tota la vida per les guies de viatge, en especial per aquestes dos, perquè ho reitera en diversos articles:

¹⁶⁰ Excepte en el cas dels llibres de viatges de Blasco Ibáñez y, en especial, de *La vuelta al mundo de un novelista*: “¡Qué excelente Baedeker su crónica de este viaje de circunnavegación!” (AP: “El último viaje de Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 22-08-1933).

Hi ha un Frankfurt de dia i un Frankfurt de nit, és per això que al Baedeker ideal de l'esdevenidor caldrà fer constar la necessitat d'especificar bé, en treure el bitllet, quina d'aquestes ciutats vol hom visitar.

(AP: «Notes de viatge», “Frankfurt, de dia i de nit”, *La Publicitat*, 4-05-1930)

Karl Baedeker tiene publicadas unas guías para viajeros completamente inútiles y, además, unos manuales de conversación en cinco idiomas que te permitirán ir tan tranquilo por todo el mundo civilizado. Hazme caso: no viajes jamás sin Baedeker.

(AP: «El tubo de la risa», “No viajéis sin Baedeker”, *El Pueblo*, 4-12-1934)

Fins i tot les torna a desaprovar en el primer text que va escriure a Mèxic:

Viajar con una guía debajo del brazo, a la manera anglosajona o alemana, no es viajar. La guía elimina la sorpresa, que es la esencia viva de los viajes. Para viajar bien, percibiendo toda la intensidad de este placer, hay que ignorar el país a que uno se dirige; hay que ofrecerle alma y ojos vírgenes, para que se nos entre por ellos y se nos grave en ellos para siempre con su fisonomía auténtica. El viajero debe andar por el mundo con ánimo de descubridor. Quien pide auxilio a guías prosaicas y concretas, podrá ser un turista, pero jamás un viajero.

(AP: “Sorpresa y alegría de México”)

Regrés a Barcelona

Perucho es decidí de nou per Barcelona, on el setembre de 1930 començà una campanya entre els escriptors i publicistes per a crear una Biblioteca d'Escriptors Independents, que finalment es constituí el 1933 amb el nom de Biblioteca Catalana d'Autors Independents:

Faig el que puc per constituir el grup d'escriptors independents, però hi ha moltes dificultats. El meu propòsit és reunir cabals suficients per a quedar-nos un quiosc a la Rambla i prescindir en absolut de les llibreries. Amb una bona propaganda per Catalunya, això fóra un èxit.

(Carta núm. 140, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 22-12-1930)

També es plantejà crear una Agència de Col·laboracions per a Setmanaris Comarcals i donar conferències per a obtindre recursos, però desitjava dedicar-se a la política i als estudis jurídics i no seguir col·laborant amb els diaris, projecte gairebé impossible, com revela a Estelrich (carta núm. 136).

El març de 1931 es plantejava tornar de nou a París, on tenia previst ser el futur director de l'oficina central d'una agència d'informació periodística amb corresponsals a Londres, Berlín i Ginebra, com explica a Ramon Xuriguera:

La meua anada a París és imminent, no sé si per quedar-me o d'una manera transitòria. Es tracta d'organitzar-hi una agència d'informació periodística, subvencionada per *Empòrium* d'aquí. Jo sóc l'encarregat de fer totes les tasques d'organització i el futur director.

(Carta núm. 143, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 30-03-1931)

No havia abandonat tampoc el projecte de conèixer Moscou, organitzant un viatge col·lectiu d'intel·lectuals:

A la tornada, cadascú de nosaltres escriuria un informe sobre una matèria de la seva especialitat i publicariem entre tots un gros volum que seria lo millor i més complet que s'ha fet sobre la nova Rússia.

(Carta núm. 143: *ib.*)

Perucho, república federal

Amb ocasió de comentar un article de Francesc Esteve ¹⁶¹ publicat en el diari *Libertad*, de Castelló de la Plana, “en el qual parla el seu autor de la posició de València davant el problema de Catalunya”, Perucho confessa que “ja fa molt de temps, vaig resoldre aquest afer per al meu ús particular” i considera que:

Les relacions del catalanisme a València constitueixen un dels aspectes més delicats de la nostra futura activitat. Hi ha, d’una part, la susceptibilitat valenciana, que considera com un intent d’absorció o d’assimilació tota actitud catalanista relacionada amb aquell país. Hi ha, de l’altra, un imperatiu ideològic que mena el catalanisme a propagar-se per València si vol ésser conseqüent amb les seves directrius fonamentals.

(AP: “València i Catalunya, *La Publicitat*, 11-04-1930)

I a continuació confirma la seua posició catalanista:

Així, imagino la Catalunya de demà com un resultat de la unió federada de València, Mallorca i el principat, conservant cada una d’aquestes unitats una absoluta llibertat sols restringida pels alts vincles espirituals de la Història, la llengua i la cultura que ens són comunes, i per un mínim lligam d’obligacions polítiques i administratives.

(AP: *ib.*)

En vespres de les eleccions municipals que comportarien la instauració de la Segona República, Perucho publicà un article en què es posicionava rotundament com un republicà federal nacionalista de tendència liberal:

Jo senc el nacionalisme valencià com una fórmula perfecta de llibertat i com un camí de superació cultural. (...) Jo no he anat al nacionalisme per l’afany de ressucitar les glòries del rei Don Jaume; el meu nacionalisme té el seu punt d’origen en el meu inexpugnable amor a la llibertat. No hi ha prou amb reconèixer la llibertat dels homes; cal reconèixer, també, la llibertat dels pobles... Lògicament, un valencianisme com el meu no pot ser més que republicà, per la senzilla raó que la forma federal (única que pot donar satisfacció a les meues exigències nacionalistes) no és autènticament viable en un règim monàrquic.

(AP: “El meu nacionalisme”, *Avant*, 21, 18-04-1931)

Confirma la seua postura d’acord amb el concepte de valencianisme federalista ¹⁶² en observar que:

D’algun temps ençà, es nota a les terres valencianes un moviment interessant. Una part important dels valencianistes es decanten cap a l’esquerra i, ensems, molts republicans comencen a simpatitzar amb el valencianisme. Pel que he pogut observar, sembla que el punt de coincidència són les idees federals.

El valencianisme, tal com jo el sento, és una interpretació integral, amb totes les seves conseqüències, de la personalitat valenciana. És nacionalisme i no regionalisme. Per tant, la idea federal se m’apareix com una idea de realització posterior a la valencianista, i sols possible, pràcticament, com un mitjà de convivència pacífica entre països que ja hagin recuperat llur personalitat. És a dir: que la federació ha de constituir

¹⁶¹ Francesc Esteve Gálvez (Castelló de la Plana, 1907 – 2001) arqueòleg i catedràtic de l’Institut Francesc Ribalta. Format en la Universitat de Barcelona, nacionalista valencià i republicà federalista, fundador de l’Ateneu de Castelló, el 1933 participà en el creuer universitari d’ampliació d’estudis pel Mediterrani, experiència que narrà en el tercer volum de la seua obra autobiogràfica, *A l’entorn de les aigües lluminoses* (1985).

¹⁶² Opinió que reitera en «Notas marginales», “El verdadero nuevo régimen” (*El Progreso*, 5-04-1930): “Nuestra Constitución será republicana y federal. Se reconocerá en ella la libre personalidad de la patria valenciana, nuestro derecho a enseñar en valenciano la verdadera historia política y literaria de Valencia, habrá una absoluta autonomía municipal, etc.”.

un estat superior d'origen contractual, integrat per diferents estats que podríem dir-ne de dret natural. Vet ací de quina manera la meua idea federal em porta a pensar en una Confederació.

(...) Aquesta fórmula significa que els valencianistes no es desentenien, ara per ara, de certs problemes netament espanyols; i, d'altra banda, que els republicans deixen d'ésser indiferents davant qüestions essencialment valencianistes.

(AP: «Notes marginals», “Federalisme i valencianisme”, *La Publicitat*, 28-03-1930)

També reiterarà aquests principis en alguns articles que publicà en *Avant*.¹⁶³ Per tant, així com a Catalunya formava part d'Acció Catalana –i a partir de 1931 del Partit Catalanista Republicà, en fusionar-se Acció Catalana amb Acció Republicana de Catalunya–, en l'àmbit valencià estava totalment identificat amb els seus amics de l'Agrupació Valencianista Republicana:

L'aparició del *nostre setmanari* ha seguit, per al poble valencià (...) Actualment no trobem cap dificultat a fer-nos comprendre del nostre públic: València sap qui som i on anem. Sap també que els nostres entusiasmes no es reduïxen a cantar la barraca, ni a fer llibrets de falla, ni a dedicar-li himnes estúpids a la Verge dels Desamparats. (...) *Tots els que formem part de la redacció d'«Avant»* tenim una història republicana i pertanyem a famílies de tradició liberal. *Som* valencianistes de tot cor i tenim, ademés, un republicanisme irreductible. (...)

Si encara queden republicans que senten malfiança per *la nostra activitat*, jo vullc dir-los des d'ací que *som* tan republicans com ells, i que l'A.V.R., lluny de significar un afebliment del Partit que fundà la més legítima de les glòries valencianes dels temps moderns,¹⁶⁴ és un medi d'enfortir-lo...

(AP: “València i Catalunya”, *Avant*, 18, 28-03-1931)

Perucho exercí de nou l'activitat política, doncs, en el Partit Catalanista Republicà. De fet, va fer un discurs en nom de l'Agrupació Valencianista Republicana –partit fundat el març de 1930– en l'assemblea constitutiva del nou partit, el diumenge 22 de març de 1931 “davant un auditori de més de quatre mil persones”:

Quan el senyor Bofill i Mates, president de l'Assemblea constitutiva del Partit Catalanista Republicà, va anunciar que s'havia rebut un mensatge de simpatia tramés pels valencianistes republicans i jo, amb el document a la mà, vaig ocupar la tribuna per a fer ús de la paraula, l'enorme gentada que ocupava el vast saló del Palau de Projeccions de l'Exposició es posà dreta i saludà, amb una llarga i fervorosa ovació, el valencianisme liberal que jo representava esporàdicament.

Durant la lectura del mensatge, durant el meu breu discurs, la meua veu degué tindre la tremolor de les hores solemniales. Vaig parlar amb tot el meu entusiasme valencianista i republicà, convençut que aquella data, amb el decurs del temps, adquiriria un relleu remarcable en la història del retrobament nacional de València i Catalunya.

(AP: *ib.*)

Heus ací uns fragments del discurs de Perucho:

València i Catalunya han seguit un camí oposat. A València es començà per fer republicanisme i ara, quan el país ja ha assimilat aquell gran ideal, comença a fer-se

¹⁶³ *Avant*, setmanari de l'Agrupació Valencianista Republicana que, dirigit per Adolf Pizcueta, tragué trenta-dos números entre el 13 setembre 1930 (núm. 1) i el 14 d'octubre 1931 (núm. 32). El redactor en cap era Maximilià Thous Llorens i els redactors Francesc Almela i Vives, Eduard Buil, Salvador Donderis, Enric Duran i Tortajada, Godofred Hernández, Vicente Llorens Castillo, Frederic Miñana, Enric Navarro-Borràs, **Artur Perucho**, Eduard Ranch, Ismael Rosselló, Carles Salvador, Josep Simón Barceló i Pasqual Torres. *Avant* mantingué una línia política democràtica, d'esquerra burgesa, i dedicà una bona part dels seus esforços a postular l'Estatut d'Autonomia del País Valencià, objectiu que no s'aconseguí a causa del colp d'Estat del 18 de Juliol de 1936.

¹⁶⁴ En al·lusió als republicans del PURA, als lectors d'*El Pueblo* i als seguidors de Blasco Ibáñez.

valencianisme conscient. A Catalunya, el punt de partida és el catalanisme a seques i ha calgut el decurs de més de trenta anys per a què el catalanisme es declarara francament republicà. Això justifica plenament el llarg període de suspicàcies, d'incomprensions i de recels que han separat un país de l'altre.

(...) ¿Com era possible, senyors, que València tinguera cap simpatia pel catalanisme, principalment representat per aquella Lliga Regionalista, col·laboradora i salvadora de la monarquia? En les orelles del senyor Cambó deu ressonar encara l'estrepitós concert de protestes i xiulits que el poble valencià va dedicar-li amb ocasió de la seua conferència al Teatre Principal. Jo us asseguro, però, que València no xiulà el líder regionalista per lo que tenia de catalanista, sinó per lo que tenia de monàrquic, per la traïció que havia fet a l'Assemblea de Parlamentaris, a la Llibertat i a la pròpia Catalunya (*Grans aplaudiments.*)

Ara, els temps han canviat. El poble valencià contempla Catalunya i veu que, d'una part, hi ha una farsa grotesca que es diu "Partido Centro Español", dins del qual el senyor Cambó reünix lo més putrefacte de la vella política espanyola, per a seguir servint la monarquia; i d'altra part, veu la constitució del Partit Catalanista Republicà, que ve a la vida decidit a lluitar per l'autonomia integral de Catalunya, per la llibertat de tots, i per la República. Eixe sol fet ha acabat amb les velles susceptibilitats i ha unit València i el Principat català molt més que les propagandes directes.

Si el Partit Catalanista Republicà actua sempre d'acord amb l'ideari que hi hem establert, puc assegurar-vos que el vostre país i el meu es sentiran cada dia més germans i que aquella època d'incomprensions mútues passarà per la nostra història com l'ombra d'un aucell damunt la terra solejada.

(Les paraules del nostre amic foren premiades amb una llarga ovació, i molts assembleistes cridaren "Visca València!", contestat per tota la sala.)

(s/f: *Avant*, 18, 28-03-1931)

El discurs de Perucho fou contestat per Rovira i Virgili, el qual, entre altres coses, digué:

Lloada sigui i beneïda aquesta veu valenciana que ens recorda que nosaltres només som un bocí de Catalunya. La Catalunya gran, la que Jaume el Conqueridor creà amb la seva espasa, agafa València i abarca Mallorca. La Catalunya gran està doblement trossejada, perquè, a més d'estar dividida en tres regions, cada una d'aquestes està dividida en províncies. Avui podem dir als germans de València i de Mallorca que quan els donem el nom de catalans no ho fem com imposició, sinó per donar-los un nom que és tan seu com nostre. (...)

Germans de València:

(...) Si en aquesta gran hora d'esperances els catalanistes republicans hem establert llaços de col·laboració lleial amb els republicans de l'Espanya castellana, ¿com no hem d'establir-los amb els valencianistes republicans, amb els quals ens uneix, a més de l'amor a la llibertat humana i a la República, la fraternitat, vella de set segles, de la sang i de la parla?

Dia vindrà, germans de València, que les terres que afità el comte-rei Conqueridor, les de la Península i les illes nostres, formaran una Confederació més ampla.

(s/f: *Avant*, *ib.*)

Periodista en diversos mitjans valencians i catalans

A més de les col·laboracions periodístiques habituals en *El Pueblo*, *La Publicitat*, *El Progreso*, *Acció Valenciana*, *Avant*, *D'Ací i d'Allà*, *Mirador* i la *Rambla de Catalunya*, Perucho es féu càrrec de la secció d'estranger de l'efímer *Diari de Migdia*¹⁶⁵ i s'ho proposà també en el cas de *Lleida*.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Promogut per Joan Baptista Solervicens, publicà només tretze números, entre el 14 i el 28 de febrer de 1931.

Articles

1. EXPERIÈNCIES

1.1. Referències personals

En l'article "Ante la reaparición de *El Progreso*", Perucho s'alegra que aquest setmanari es torne a publicar després de set anys,¹⁶⁷ promet col·laborar-hi assíduament i fa patent la seua identificació amb aquesta publicació tan entranyable per a ell, i explica l'interés amb què el rebien a casa:

Todas las semanas, llegaba a nuestra casa, de igual modo que todos los días llegaba *El Pueblo*. Con *El Motín* constituían la trilogía de nuestra prensa familiar, y en esta Biblia aprendí a leer, a tener dignidad ciudadana, a odiar los poderes irresponsables, a formar –ya para toda mi vida– la ideología republicana, democrática y laica de que se alimenta mi espíritu. La reaparición de *El Progreso* significa para mí el alma rebelde de Játiva que resucita, de esa Játiva digna y amada en la que han nacido y muerto seres queridísimos, ciudad dos veces devastada por la brutalidad imperialista, ciudad ardiente, apasionada y liberal a la que van unidos los recuerdos de toda mi vida...

(AP: "Ante la reaparición de *El Progreso*", 22-02-1930)

4. LA UNIVERSITAT, EL DRET

4.3. La universitat

A pesar de viure fora, Perucho no es desvinculà mai dels problemes de València, n'estava al corrent a través de la correspondència i de les publicacions que rebia, i de tant en tant escrivia sobre la situació del seu país. Així, comenta l'enquesta que han

¹⁶⁶ Revista d'informació política, literària i artística, que es va publicar entre 1927 i 1931 impulsada pels germans Joan Baptista i Ramon Xuriguera.

¹⁶⁷ Perucho concreta la posició d'*El Progreso*: "...en sus orígenes, fue algo así como un hijo de aquél otro periódico que comenzó a despertar las conciencias en Játiva, de *El Clamor Setabense*, fundado por don Lino y don Vicente Casesnoves, don Pascual Cucarella, el señor Peris Mora, por mi padre y por alguien más..."

fet “Uns amics meus de València, els intel·ligents fundadors i animadors d’*Acció Valenciana*, encaminada a aplegar opinions sobre el conreu exclusiu de la llengua pròpia a la Universitat.”, els professors de la qual anomena irònicament “els Mommsen de la Universitat de València” i, propensos a l’ús del castellà en l’ensenyament, Perucho els recorda “que la Confederació catalano-aragonesa no tingué més llengua oficial que el català.” Amb el seu estil habitual, acaba menyspreant-los:

Els il·lustres professors de la Universitat de València, que signen la resposta comentada, haurien d’haver parlat més francament. Haurien d’haver palesat el seu convenciment que, en la nostra Universitat futura –fonamentada en bases modernes– no els necessitaríem per a res, no per la llengua que parlen, sinó per les poques coses interessants que foren capaços de dir-nos.

(AP: «Notes marginals», “La llengua pròpia a la Universitat”, *La Publicitat*, 30-09-1930)

Segueix tocant el mateix tema en l’article següent, en què exposa què entén ell per “valencianització o catalanització de les nostres universitats” i explica per què “molts catedràtics del vell estil” estan en contra de “l’intent catalanitzador de la Universitat”, perquè:

Saben que el catalanisme és, més que un aplec de partits polítics, una gran força depuradora de les tasques espirituals. I això és, precisament, la causa de llur temença i la base més sòlida de les nostres reivindicacions.

(AP: «Notes marginals», “La catalanització de la Universitat”, *La Publicitat*, 7-11-1930)

Davant del tancament de la universitat a causa de les protestes dels estudiants durant el govern de Berenguer –sent ministre d’Instrucció Pública Elías Tormo–, els estudiants van fer assemblees en què van valorar “el valer científico de los profesores”. Perucho els anima a actuar com els de la universitat argentina de Córdoba en què, davant d’un cas semblant, “fundaron una Universidad libre por la que hicieron desfilar a los hombres más prestigiosos de la ciencia europea”.¹⁶⁸

(AP: «Cultura y balcanismo», “La otra Universidad”, *El Pueblo*, 3-03-1931)

En aquest període també publicà l’article “Notes sobre l’antiga Universitat de València”. (AP: *Revista de Catalunya*, 66, pp. 117-124, 02-1931).

4.4. Justícia i Dret

Bon coneixedor de les característiques de la Constitució de Suïssa, que cita profusament i que considera modèlica per al cas d’Espanya, Perucho es posiciona en contra del projecte de Constitució de 1929 amb què la dictadura, que havia abolit la Constitució liberal de 1876, volia instaurar un règim antiliberal, autoritari i antidemocràtic; sorneguerament, conclou:

Algunas de las afirmaciones transcritas [del mencionat projecte de constitució] las suscribiría yo sin inconveniente alguno. Otras, no. Como, por ejemplo, lo referente a la novedad del proyecto. Lo único nuevo que tiene, es la fecha.

(AP: «En torno al proyecto constitucional», “El ejemplo de Suiza”, *El Pueblo*, 1-08-1929 i «Carnet parisien», “Un artículo de *Le Temps* sobre la reforma constitucional”, *Diario de Barcelona*, 14-07-1929)

¹⁶⁸ “En diciembre de 1929, los estudiantes de Derecho de Buenos Aires, irritados por las arbitrariedades de una mesa examinadora, declaran la huelga. La facultad es tomada. En septiembre de 1930 diversas manifestaciones estudiantiles reclaman reflexión y acción al gobierno.” (Universidad Nacional de Córdoba, Cronología de la gesta estudiantil):

<http://www.unc.edu.ar/institucional/historia/reforma/cronologia>).

En dos articles consecutius publicats en *La Rambla de Catalunya*, analitza detalladament el Codi Penal de la dictadura en relació a la falta de llibertat de premsa, en instaurar la censura prèvia, la qual considera que:

tal com l'ha realitzat el govern actual, no és un pas vers la normalitat, sinó una manera hipòcrita de continuar la dictadura. Perquè l'aixecament de la censura signifiqués una mesura liberal i equànime, caldria que abans hagués estat revocat el Codi Penal de Galo Ponte i, si més no, restablert la vigència del Codi de 1870.

(AP: «Panorama dictatorial», “El codi penal vigent i la premsa”,
La Rambla de Catalunya, 33, 10-11-1930)

El Codi Penal de la dictadura es promulgà sent ministre de Justícia Galo Ponte, al qual Perucho es refereix amb la seua ironia habitual:

La idiota producció de Galo Ponte (altrament dit “Galopante”) no aportava cap extraordinària novetat damunt el Codi penal de 1870. (...) Però es tractava d'enviar a la presó tots els homes honrats i liberals del país, que no es resignessin a callar les vergonyes de la dictadura...

(...) Amb aquest Codi a la mà, vol restablir la normalitat el govern Berenguer: amb un Codi que tanca el camí a la veritat i fa impossibles les responsabilitats de la Dictadura; amb un Codi que, davant una concreta acusació de robatori (com les que han formulat Unamuno i Ortega Gasset) no permet demostrar si hom ha robat o no, i castiga durament el denunciador. ¡Es una bella normalitat, aquesta! La normalitat de la injustícia, de l'arbitrarietat i de la persecució sistemàtica.

(AP: «Panorama dictatorial», “El govern Berenguer contra la premsa”,
La Rambla de Catalunya, 34, 19-11-1930)

Reflexionant sobre el dret dels pobles a exercir llur llibertat nacional, Perucho considera que aquest dret no prescriu:

En realitat, el valencianisme –com tots els nacionalismes ibèrics– és, almenys en l'aspecte de la continuïtat històrica, un gest de reivindicació jurídica, és a dir: una demanda d'anul·lació d'un acte jurídicament nul. Nosaltres reclamem –i hem de portar la nostra reclamació fins a les últimes conseqüències– la reintegració d'un dret que ens prengueren per la força i que la docilitat de moltes generacions valencianes ha permès que continuara alienat.

(AP: “Un dret imprescriptible”, *Avant*, 9, 8-11-1930)

5. VALENCIANISME I CATALANISME

5.3. València i Catalunya

El fet d'equiparar la política de Barcelona i València –és a dir, de Catalunya i el País Valencià– fou un dels temes recurrents del periodisme de Perucho. En aquest article n'analitza les diferències des del punt de vista lingüístic, psicològic i polític. Sobre la qüestió lingüística considera que les resistències que ofereix València al procés de normativització es deuen al fet que l'idioma està més castellanitzat ací que a Catalunya. Respecte al punt de vista psicològic, destaca les diferències de caràcter entre valencians i catalans, per la qual cosa és distinta la vinculació d'uns i altres amb l'idioma comú. En tercer lloc es refereix a les desigualtats polítiques: així, mentre que el catalanisme dirigit per Prat de la Riba fou de dretes, a València arrelà el republicanisme de Blasco Ibáñez, decantat cap a l'esquerra. En conseqüència, els contactes entre els valencians catalanistes i els catalans valencianistes es van haver de limitar al camp literari:

D'aquesta manera, el poble –que no és gaire subtil ni donat a diferenciar matisos– es burlà del valencianisme i sentí repulsió per ell, per les mateixes raons que no havia acceptat el moviment català.

(AP: “Notes sobre València”, *La Nostra Terra*, 25, gener 1930, pp. 21-22)

En diversos articles reitera aquesta mateixa idea:

Al pueblo valenciano –hablo de realidades que vengo constatando desde hace años– le repugna la idea nacionalista a la manera de Prat de la Riba. No ve en ella más que una idea reaccionaria. En cambio, le atrae y sugestiona la idea federal, aunque solo sea porque nuestro republicanismo ha sido educado en Pi y Margall desde hace muchos años...

(AP: «Notas marginales», “Cataluña, después del paréntesis”, *El Pueblo*, 28-12-1929)

Por la misma razón que Lerroux se puso enfrente del catalanismo, lo hizo nuestro Blasco Ibáñez. (...) Valencia –el pueblo valenciano–, que vibra al unísono de todas las ideas generosas, no secundará ni siquiera mirará con simpatía más que movimientos que tiendan hacia la izquierda; jamás, movimientos derechistas y menos aún reaccionarios. Es conveniente que los políticos catalanes que hayan de actuar mañana lo tengan muy en cuenta.

(AP: «Notas marginales» “Un libro de Rovira y Virgili”, *El Pueblo*, 11-01-1930)

I explica clarament les causes de la desafecció dels valencians d'esquerres pel catalanisme:

...l'aversió que els valencians d'esquerra han tingut sempre pel catalanisme, ha segut motivada per la política de la Lliga. (...) La Lliga sempre ha segut oportunista i este caràcter no podia avindre's de cap de les maneres amb l'actitud d'intransigència doctrinal del republicanisme valencià...

El mal més gran que la Lliga ha fet al moviment català en el meu país ha segut el d'afermar la creença que el catalanisme era una tendència reaccionària, poc escrupolosa quan es tractava d'obtindre hipotètics ventages i causa principal de la salvació de la monarquia en les hores crítiques de 1917. No fa molt anys, cada vegada que els valencianistes usaven públicament la llengua pròpia davant un auditori republicà, els nostres oients s'indignaven, demanaven “Que hable en español!” i, com un insult màxim, ens deien “catalanistes”. (El señor Cambó deu recordar vivament una certa escena d'aquest gènere que li fou dedicada).

El catalanisme ha anat guanyant simpaties i respectes en València, a mesura que s'ha anat fent més esquerrà, és a dir, a mesura que s'ha anat alluntant de la ideologia i dels procediments de la Lliga. En Rovira i Virgili, en Macià i tots els homes d'Acció Catalana, tenen hui entre el poble valencià una simpatia que els senyors de la Lliga no han tingut ni tindran mai. Ja no se diu en València que “el catalanisme” és reaccionari; se diu, senzillament, que hi ha catalanistes reaccionaris... i tots sabem qui són. La situació s'ha aclarit, per fi, i els meus coterranis saben ja a què atendre's quan es tracta del període pre-dictatorial i dels set anys ignominiosos.

(AP: «Notes marginals», “Valencia i el catalanisme”, *Avant*, 2, 21-09-1930, reproduït de *La Rambla de Catalunya*, datat a París, agost de 1930. Reitera les mateixes idees en «Notas marginales», “Estampa catalanista”, *El Progreso*, 19-04-1930)

València ha d'optar entre “el camí del Cid o el de Jaume I”, pel qual, òbviament, s'inclina ell:

Pel primer camí han fugit de la meua terra, vers altres terres estranyes, molts homes i moltes energies, des de Guillem de Castro i Gil Polo fins al mateix Blasco Ibáñez (...) el segon camí havia quedat obstruït, i aquesta obstrucció significava, no res menys, que la interrupció de la nostra història, l'oblit de la nostra personalitat.

(AP: «Notes Marginals», “Els dos camins de València”, *La Publicitat*, 2-03-1930, p. 1, reproduït en *Acció Valenciana*, 1, 15-04-1930, pp. 1-2, i reproduït també en el *Butlletí de la Casa de València a Barcelona*, 4-05-1930)

6. POLÍTICA

6.2. Dictadura de Primo de Rivera

Perucho recorda l'època en què era estudiant, quan la majoria dels seus companys “tenien un sentit de classe absolutament aristocràtic. No sols no es barrejaven amb els obrers, sinó ni tan sols amb els partits d'extrema esquerra. Els pocs que constituïem l'excepció d'esta regla general, érem considerats com gent estranya i perillosa.” En l'actualitat, però, considera que les coses han canviat molt i els estudiants s'han oposat a la dictadura com els primers, i ja no han parat, ni pararan fins a acabar amb el règim d'opressió, que abocarà a una revolució en què aniran junts estudiants i obrers:

...la veritat és que la convivència entre estudiants i obrers no pot donar més que resultats profitosos. Jo crec sincerament que cal intensificar la interpenetració d'eixes dos classes socials, abans tan allunyades. I ho crec, per què l'estudiant aportarà als estaments obrers allò que els manca: cultura, inquietut intel·lectual; mentres que l'obrer encomanarà als estudiants allò que abans no tenien: sentit de l'acció, inquietut social. (...) Jo no tinc por de res, en l'ordre de les renovacions dels pobles. No m'espanta ni tan sols la revolució social. ¿Cóm havia d'assustar-me l'activitat conjunta d'estudiants i obrers, encaminada a projectar un futur millor de llibertat i de justícia? Primer article de la meua fe: *Els estudiants han d'anar junt amb els obrers*. I que s'indignen els deficients mentals de la reacció.

(AP: «Notes marginals», “Estudiants i obrers”, *Avant*, 12, 29-11-1930)

6.3. Segona República

Al llarg de 1930, publica diversos articles polítics sobre l'anhelat canvi polític que pose fi a la monarquia i a la dictadura. Es tracta de reivindicar, sobretot, que es faça justícia:

Varones prudentes aconsejan estos días que no procedamos con afán de venganza. Que no pasen cuidado. Con el Código Penal en la mano, hay bastante.

(AP: «La nueva España», “Imperativo de justicia”, *El Progreso*, 1-03-1930)

Per a justificar que República ha de ser federal, exposa el cas d'alguns Estats europeus que tenen constitucions federals, com Alemanya i Suïssa, les quals prefereix, no com les de les repúbliques “pretorianes”:¹⁶⁹

He aprendido que cuando alguien nos dice con entusiasmo: “Soy republicano, quiero la República”, lo más prudente es preguntarle: “¿Qué clase de República quiere usted?” Y hacerle ver que Portugal es una República con dictadura pretoriana; que Francia es otra República donde impera el terror policiaco, donde se detiene y se apalea ilegalmente a los comunistas,¹⁷⁰ donde se niega el más pequeño asomo de libertad colectiva a Alsacia y a la legendaria Bretaña...

¹⁶⁹ La insistència de Perucho en l'opció federalista va suscitar una breu polèmica en les pàgines d'*El Progreso*, en què li va contestar Pascual Cucarella en l'article “República, sea como sea” (5-04-1930), al qual va replicar Perucho: “En torno a la República” (12-04-1930), i de nou Cucarella: “Dialoguemos” (26-04-1930), al qual Perucho ja no va rebatre perquè llurs posicions s'havien aproximat.

¹⁷⁰ En més d'una ocasió, com ara en aquesta, Perucho menciona que la policia francesa –i també policies espanyols– el van seguir per París: “...a mí me detuvieron dos veces «porque me habían visto con Esplá y con [Eduardo] Ortega», y me hicieron dos registros. No hay que decir que tampoco me libré de los honores de la escolta policiaca. El único con quien no se atrevieron, fué don Miguel de Unamuno” (*El Progreso*, 29-03-1930).

(AP: «Notas marginales», «República: pero que sea federal», *El Progreso*, 15-03-1930)

En qualsevol cas, Perucho reclama eleccions:

Si los republicanos somos o no una minoría ridícula como se dice, es cosa que puede quedar demostrada con la mayor facilidad, sin más que convocar a elecciones generales. A condición, claro está, de que no intervenga el señor Millán Astray con sus siete mil extranjeros.¹⁷¹

(AP: «Notas marginales», «La hora de la verdad», *El Progreso*, 22-03-1930)

Finalment, el dissabte precedent al diumenge electoral d'abril de 1931, va publicar un últim article en què tractava d'influir els vacil·lants, exposant-los què havia fet la monarquia aliada amb la dictadura i què faria la República perquè:

Demà no ha de decidir-se l'adopció d'un o altre programa d'actuació municipal, que això interessa relativament poc. Lo que ha de decidir-se demà és si el poble vol continuar caigut en l'abjecció a què ens ha portat la monarquia, o si està disposat a fer el gest viril d'implantar una República salvadora.

(AP: «Del moment actual», «Meditació del dia 11», *Avant*, 20, 11-04-1931)

7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN

7.2. Política d'Europa: Alemanya i altres

Europa

Fou en aquest període quan Perucho més s'ocupà d'analitzar sobretot la política europea, sense desatendre la d'altres regions del món, fins a convertir-se en un bon especialista, publicant les seues anàlisis en tots els periòdics en què col·laborava. Examinà, en especial, la política alemanya i francesa de la dècada dels trenta i, havent comprés que la Gran Guerra havia donat el resultat fallit del Tractat de Versalles i les disposicions que se'n derivaren, l'esclat d'una nova conflagració era inevitable:

Pasada la guerra, pasado su primer período de paz armada –más de odios y rencores que de fusiles y de cañones–, los síntomas de la nueva era han vuelto a manifestarse. Un observador atento los descubre en casi todos los aspectos de la vida. Hay bajo el suelo de Europa, como un fuego sagrado que pugna por romper la corteza e inflamar el aire, todavía ennegrecido por el humo de tantas batallas.

(AP: «Carnet Parisien», «Síntomas del tiempo nuevo», *Diario de Barcelona*, 7-07-1929, p. 6)

França

En el camp de la política francesa analitza el cas Daudet en dos articles. («Carnet internacional», «Los tres Daudet», *Diario de Barcelona*, 29-09-1929 i «Carnet Internacional», «El indulto de Leon Daudet» *Diario de Barcelona*, 5-01-1930, p. 12).

És molt divertit l'article en què parla de la crisi del govern Briand –que s'edevingué en la jornada d'obertura parlamentària– tant pels paràgrafs que dedica a aquest personatge –per qui Perucho sentia autèntica antipatia, no així pel canceller

També conta en *Catalunya sota la Dictadura* que, en arribar al port de València des de Barcelona a bord del *J.J. Sister* a finals de gener de 1929 “la policia envai el vaixell i no ens deixà desembarcar. Regirà tothom, demanà els papers, esguardà desconfiadament els bagatges. (...) Va descendir tothom, i jo vaig ésser l'únic viatger que restà a bord. Aleshores em sotmeteren a un detingut interrogatori, sempre a propòsit del meu amic [Carles Esplà].” (pp. 328-329).

Altrament, Perucho es posiciona en contra de la possibilitat que el govern francès concedisca l'extradició a dos espanyols residents a París, oposats a la dictadura, en un article publicat dos vegades: «Notas marginales», «La política exterior durante los seis llamados años» (*El Progreso*, 29-03-1930) i «Després de la primera dictadura», «Una extradició que no ha d'ésser concedida» (*La Publicitat*, 17-09-1930).

¹⁷¹ La intuïció de Perucho es va avançar sis anys a la sublevació militar i feixista que ací prediu.

Stresemann— com per la caricatura que fa del Partit Socialista o Radical-Socialista francès:

Poincaré, gozaba y goza todavía de un prestigio extraordinario. Se había hecho invulnerable a los ataques de la oposición.

No así el irónico Briand. Estaba muy en su papel, regentando el ministerio del exterior, pronunciando —pronunciando mal, desde luego, pues su fonética francesa es lamentable—¹⁷² brillantes discursos pacifistas en la S. D. N. y bebiendo cerveza en la Bavaria.¹⁷³ Presidiendo el gobierno estaba cohibido, como quien lleva unos zapatos que le aprietan o un traje que le sienta mal. (...) Parecía —lo parecía, nada más— también invulnerable; pero era la suya la vulnerabilidad de Sigfrido. Quien acertara a clavarle la espada por el lugar preciso en que la hoja de tilo había impedido la acción preservadora de la sangre del dragón, podría matarle.¹⁷⁴ Y hubiera ocurrido así entro de esta misma legislatura, de no haber sobrevenido el accidente [de la crisis ministerial].

Sí. Hubiera ocurrido. Ustedes no tienen idea de lo que es capaz de hacer un Partido Socialista o Radical-Socialista con ganas de tomar parte en la merienda gubernamental. No se queda ni un solo señor sin merendar. ¡Con la de platos succulentos, empanadas y hasta sabrosas migajas que puede repartir el consabido carro del Estado! Estos señores hambrientos, meriendan sea como sea y en no importa qué vertiente de los Pirineos...

(AP: «Carnet Internacional», “La crisis ministerial francesa”,
Diario de Barcelona, 3-11-1929, p. 8)

Alemanya

Com a resultat de la seua estada a Marburg, es va convertir en un bon analista de la política alemanya, a la qual dedica uns quants articles, fonamentalment en *La Publicitat*, els quals interpola amb altres que, a pesar d’estar escrits amb un to humorístic, contenen observacions molts interessants.

Com a conseqüència de l’actitud de simpatia de la República de Weimar cap a Rússia a propòsit del Corredor de Danzig, que aïllava Prússia Oriental de la resta d’Alemanya, Perucho observa que el comunisme s’escampa per Alemanya:

Efectivament, a Alemanya existeixen actualment molts focus comunistes vertaderament importants: a Berlín, a Hamburg, a tot el Nord, a Renània... a Solingen han arribat a elegir un alcalde comunista, que no arribà a prendre possessió.

Aquest anomenat perill vermell, és resultat de la política que Alemanya ha seguit amb Rússia, amb l’esperança de recuperar algun dia el “corredor de Danzic” actualment atorgat a Polònia, el qual fa que tota una província alemanya quedi completament separada de la resta del territori nacional.

Junt amb aquesta circumstància, hi ha el fet que la crisi econòmica ha convertit Alemanya en un país fàcilment abocat a les convulsions socials.

(AP: «Estranger», “Alemanya i els soviets”, *Diari del Migdia*, 9, 24-02-1931, p. 8)

Admira l’Alemanya de Weimar, no així la imperial del kàiser Guillem II, que va provocar la guerra i li resulta abominable:

En 1914, yo sentí, como los liberales de todo el planeta, odio contra Alemania.¹⁷⁵ Pero no era contra la patria de Goethe, sino contra la tierra dominada por los pretorianos del

¹⁷² “Diu el mort al degollat”: De Perucho, Aub i Pizcueta van deixar escrit que tenia una certa peculiaritat fònica: “Ho deia, amb la seua pronúncia característica...” (Pizcueta 1990: 52).

¹⁷³ Es tracta de la cerveseria de Ginebra que freqüentaven els assistents a les sessions de la SdN i les reunions dels Congressos de Minories. El mateix Perucho envià una targeta postal amb la fotografia d’aquest establiment a Joan Estelrich (carta postal núm. 67).

¹⁷⁴ Al·lusió a l’òpera de Wagner *Tristan i Isolde*.

¹⁷⁵ Afirmació exagerada, per tal com el 1914 tenia només 12 anys.

Kaiser e incapaz de rebelarse contra ellos. Ahora, cuando la derrota ha limpiado al país de aquella epidemia, Alemania vuelve a ser una nación simpática, poderosa por algo que vale mucho más que la fuerza destructora de los obuses y de los submarinos. Hoy, todo hombre amante de la cultura, del progreso y de la paz es germanófilo. En 1914, lo fueron las clases menos intelectuales de España: los curas, los reaccionarios. Ellos admiraban la Alemania repugnante, guerrera como una tribu salvaje, sumisa como un rebaño a los deseos de aquel majadero, pedante como sus bigotes erguidos, que ahora pasea la amargura del destierro en tierras de Holanda. Nosotros admiramos la otra Alemania, la que investiga los arcanos de las ciencias, la que crea potentes industrias, la que dio al mundo esas dos maravillas que son: el *Faust* y la *Novena Sinfonía*.

(AP: «Carta de Alemania», “Las dos Alemanias”, *El Progreso*, 15-05-1930)

Alemanya va perdre la guerra però va continuar sent molt imperialista, per la qual cosa, sense voler fer de profeta (“Fer de profeta, és sempre una cosa exposada al fracàs.”), Perucho observa que els alemanys s’enyoren del sistema imperial, que ell desaprova, i preveu un pròxim Tercer Reich que acabarà amb la República de Weimar, però també condemna l’imperialisme del comunisme soviètic:

És freqüent escoltar frases despectives per a la República actual. Tothom diu que “no marxa bé”. Comprenem, però, que la República ha nascut en una hora difícil de la vida nacional; que el Reich no té altre remei que satisfer les obligacions econòmiques derivades de la guerra, i que cap altre règim no ho faria millor que aquest. ¿Per què, doncs, la combaten? ¿En nom de la monarquia de dret diví? Senzillament, ¿per què és una República? No; no la combaten pel que té de República, sinó pel que no té de règim imperialista, perquè no ha substituït, en aquest sentit, el vehicle admirable que significava l’emperador.

El fet que Alemanya sigui el país occidental on hi ha més comunistes d’acció, confirma aquesta idea. El comunisme és també imperialista; Rússia intenta propagar el seu ideari, els seus procediments de lluita, el seu contingut ideològic a tots els països del món. Intenta un imperialisme proletari, com el Kaiser intentava un imperialisme militarista i autocràtic.

Avui viu Alemanya, en aquest aspecte, una hora de pausa obligada. El sentiment, però, roman alerta.

(AP: «Lletres d’Alemanya» “Passat, present i esdevenidor de l’imperialisme”, *La Publicitat*, 27-05-1930)

El 17 de maig de 1930 es firmà el protocol definitiu del Pla Young per a afavorir la concòrdia a Europa. Edouard Herriot, primer ministre francès, ordenà tot seguit l’evacuació de les últimes tropes d’ocupació a Renània que, al desembre, a més, abandonaren la regió del Sarre –zona que, no obstant això, va continuar sota l’administració econòmica francesa fins a 1935. Perucho considera que les celebracions festives a Alemanya per haver recuperat Renània contenen el germen d’una revenja i l’esperança d’una futura victòria militar germana, perquè “Els sons agressius de la cançó de Joseph Haydn –*Deutschland über alles*– no s’han resignat encara a passar de moda”:

Alemanya, com tots els pobles primitius (almenys políticament), té poca memòria i poc sentit crític. Aquests que blasmen l’ocupació franco-belga-anglesa, soferta des de l’any 1919, no recorden ja el que significà per al dret de gentes la brutal invasió de Bèlgica: han oblidat el crit guerrer *Nach Paris!*, corejat com un himne salvatge pels exèrcits del Kaiser en ésser mobilitzats l’any 1914; no s’adonen que l’ocupació de Renània, tot i haver constituït un delictes contra la humanitat i contra els més elementals sentiments altruistes, ha estat un mal infinitament inferior al que haurien produït els pretorians de Guillem II a tota Europa si haguessin guanyat la guerra. Nosaltres, els qui

ens posàrem front per front d'Alemanya quan perpetrà el crim contra Bèlgica, teníem dret, quatre anys més tard, a blasmar contra Poincaré: però, ells?

(AP: «Lletres d'Alemanya», “L'alliberació de Renània”, *La Publicitat*, 6-07-1930)

El 14 de setembre de 1930 es van celebrar les sisenes eleccions parlamentàries de la República de Weimar, que les va guanyar el Partit Socialdemòcrata amb 143 escons, però el Partit Nacionalsocialista va passar de 12 diputats a 107 i el Partit Comunista, de 54 a 77. Quatre dies després Perucho considerava que:

...no hi ha a Alemanya més que dues grans forces polítiques: el nacionalisme integral i el comunisme revolucionari.

(...) L'esdevenidor d'aquest país, i àdhuc del Continent europeu, depèn de la proporció en què aquestes forces actuïn. Alemanya no creu en la pau, ni la desitja. El nacionalisme prepara la guerra; el comunisme treballa activament per la Revolució.

(AP: «El nou Reichstag», “Entre la guerra i la revolució”, *La Publicitat*, 18-09-1930)

Com a conseqüència de la crisi econòmica, Perucho qüestiona la reducció de salaris dels obrers metal·lúrgics de la Conca del Ruhr perquè no servirà més que per a condemnar-ne molts a la misèria. Alemanya no té capacitat per a superar la crisi, perquè ha de pagar els deutes de guerra, reconstruir la indústria i recuperar el comerç exterior.

(AP: «Estranger», “Reducció de jornals”, *Diari del Migdia*, 13, 28-02-1931, p. 8)

En contrastar el que observa a Marburg en comparació amb les seues experiències anteriors, publica uns quants articles humorístics, però plens de sucoses observacions com aquestes:

– Els alemanys entenen la vida amb tanta rigidesa que “els individus de raça germànica són lents de concepció i retardataris per a comprendre.” (AP: «Lletres d'Alemanya», “Petites actituds revolucionàries”, *La Publicitat*, 22-05-1930).

– Les corporacions d'estudiants porten uniformes distintius de la seua facultat. (AP: «Lletres d'Alemanya», “Vida i miracle dels estudiants”, *La Publicitat*, 29-05-1930).

– En les llibreries, els autors més populars (Stephan Zweig) i els que han passat de moda (Oswald Spengler i Heinrich Wölfflin). De la literatura espanyola, “preponderen els llibres d'Unamuno”. (AP: «Lletres d'Alemanya», “Llibreries”, *La Publicitat*, 5-06-1930).

– El cognom que més abunda en l'anuari telefònic de Berlín és “Muller” que, “en alemany vol dir ‘moliner’. ¿I heu vist mai un ofici més simbòlic? Un poble en el qual abunden els moliners té assegurades dues coses essencials: el nodriment i la continuïtat històrica. Benaventurada Alemanya, amb tants moliners!”. (AP: «Lletres d'Alemanya», “Un experiment” (*La Publicitat*, 9-07-1930).

– Els llatins tenen un pensament molt més concret que els germànics, “l'abstracció dels quals fa dubtar. Nietzsche, havia de ser germànic per força.”:

Per curiositat, he llegit diaris publicats en juliol de 1914, i he pogut comprovar que no trobaren, per a decidir i justificar la guerra, més que al·lusions a la cultura germànica, al Déu dels alemanys (textual) i altres coses semblants. ¿Per què no dir: “Conquerim l'Alsàcia, que és un bon negoci”?

–Nosaltres no hauríem plantejat la qüestió a base de filosofia, sinó amb un llibre de caixa a la mà.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Psicologia comparada”, *La Publicitat*, 14-05-1930)

– Els alemanys, –“un dels països més avançats del món” perquè “ningú no s’ha pres la molèstia d’ensenyar-los que cultura i civilització són dues coses diferents”– són molt primitius:

De cada dia n’estic més convençut: els alemanys, tant a l’hora de menjar, com a l’hora d’estudiar, com a l’hora d’anar a l’església, són un poble primitiu. L’especialització científica, base de l’organització científica, base de l’organització cultural germànica, és primitiva, perquè els impedeix d’assolir allò que diferencia l’home civilitzat de l’home antic: el poder d’albirar amplex perspectives espirituals.

(...) ¿Parlàvem del primitivisme germànic? Puix veieu-ne una prova concreta: els alemanys són amabilíssims i excel·lents com a individus; però en havent-se associat per formar aquestes monstuoses anònimes que són els Estats moderns, esdevenen una calamitat. Exemples: la vandàlica invasió de Bèlgica i l’actual esllanguiment de la República.

(AP: «Lletres d’Alemanya», “Primitivisme”, *La Publicitat*, 22-07-1930)

– No hi ha res pitjor que passar un diumenge sol en un poble com Marburg. L’avorriment dels diumenges és antològic, com explica en aquest article formidable:

Als països llatins, un diumenge és sempre un dia bigarrat, rialler; els carrers, els espectacles, el port, són plens de gent. És cert que hi ha molts excursionistes; però, són més els que prefereixen la ciutat a la muntanya. Ací, no. En arribant el diumenge, no hi ha dubte ni cismes entre els alemanys; tothom hi és d’acord a proferir aquest crit joïós: “Zur Natur!” I la ciutat es queda sola, trista, silenciosa i grisa, com una ciutat evacuada en risc de guerra.

(...) No sabent què fer, em decideixo pel cafè. Això és: un cafè, sobretot si és del tipus petit i íntim, tan habitual ací, és sempre un indret confortable. Demanaré qualsevol cosa per beure, i m’engoliré un dolç complicat i metafísic d’aquests que fan en aquesta latitud. Però, ai las! És diumenge. No hi ha més que un sol cambrer i hi és de tan mala gana que triga un quart d’hora a venir. Quan ve, no es pren la molèstia de demanar-me el que desitjo. Automàticament, em porta una safata amb una tassa de cafè, un petit gerro de llet i un petit vas d’aigua. Cal resignar-s’hi; l’home prou ha fet, de no engegar-me a la Natura, essent dia de festa.

Tot seguit comprovo que el cafè fa gust de diumenge; és a dir: que ha estat torrat i colat el dia abans. La qual cosa significa que és més dolent que durant la resta de la setmana. El cambrer ha desaparegut. Sóc sol al petit saló. De sobte sento una sensació estranya; és el silenci que em pesa damunt l’ànima. Una mica més tard, comença a pesar-me també la penombra del capvespre. S’ha fet al meu entorn un ambient de tristesa. L’aire ha esdevingut gairebé irrespirable. Sospito que el diumenge acabarà per ofegar-me... Però el cambrer reapareix i per matar el tedi, fa funcionar la gramola, que badalla una ensopida cançó del Rin. Una veu asèptica que surt de la caixa comença a dir-me tota la bellesa de la llegenda “Lorelei”, amb paraules de Heine i música de no sé qui. Això ja és massa. Pago precipitadament i me’n vaig, per fugir de la cubicació del temps que s’ha operat dins el meu esperit.

Els carrers són foscs; en aquestes petites ciutats alemanyes, després de la guerra, hi ha una bombeta elèctrica a cada tres-cents metres. La gent camperola no ha tornat encara. No em queda ni el recurs de ficar-me en un cinema. Tots són tancats; el personal que hi treballa, també té dret a gaudir del repòs dominical.

Però i jo? A què tinc dret jo? Em queda la llibertat de vagar pels carrers, solitari, silenciosos, amb un cert baf de cementiri de poble. Les cases em mostren unes façanes avorrides. Per llurs finestres obertes, ha fugit el caliu familiar per fer festa, com la minyona. Tenen llurs portes mig closes com un badall fotografiat en iniciar-se. La calma d’avui, em fa remarcar com és d’amenaçadora aquesta arquitectura antiga, amb cada pis més tirat enfora com si vulgués caure al damunt del vianant desprevingut...

(...) Començo a tenir idees d'un radicalisme desesperat: suïcidar-me, llogar una bicicleta, llegir a Kant... A la fi, em decideixo per escriure un article, i torno cap a casa. Cau una pluja clandestina que fa més trist el capvespre. No és ben bé aigua, sinó una agraïda pulverització del diumenge que acaba. En passar pel riu, m'aturo a esguardar els peixos que neden com cada dia que no coneixen aquesta tragèdia horrible del calendari... De l'ombra, surt un grup d'excursionistes que tornen de la muntanya. Canten. Les dones porten damunt el cap corones de verdura que evoquen un paganisme poca-solta de deïtats falsificades.

Arribat a casa, començo a escriure. M'interromp la nena de la dispesera, que m'ha portat flors silvestres. La seva veu, en parlar-me, esvaeix la terrible sensació que m'havia produït un dia de tedi, i de solitud. Decideixo no suïcidar-me per avui, i no llegir Kant. Però quan la nena, després de dir-me que s'ha divertit molt, es posa trista perquè demà ha de tornar a estudi, penso que jo hauria volgut anar-hi avui, i que hauria cantat, com un himne joïós, la llunyana taula de multiplicar.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Dia de tedi”, *La Publicitat*, 24-07-1930)

Antijueu

En els seus articles sobre Alemanya, Perucho ridiculitza de tan en tant el jueu avar, o bé menciona els jueus amb displicència i amb un cert regust racial:

Los Estados Unidos se manifestaron como un conglomerado de judíos con un hombre de buena fe al frente. Y esto, tal vez para disimular, para poder exigir luego un interés más crecido.

(AP: «Carnet parisien», “Nuestros amigos los americanos...”, *Diario de Barcelona*, 10-07-1929)

A la nit és quan hom s'adona de la quantitat fantàstica de jueus i d'anuncis lluminosos que hi ha a Frankfurt. Aquests són, sens dubte, els dos espectacles més formidables del Frankfurt nocturn. Jo crec que el que no hi ha a aquesta ciutat són alemanys de debò; tothom deu tenir, almenys, unes quantes gotes de sang israelita.

(AP: «Notes de viatge», “Frankfurt, de dia i de nit”, *La Publicitat*, 4-05-1930)

Hi ha, a més, un fenomen original. Si el llibreter és jueu, ven els llibres a preu més elevat que el de venda. Sobretot, si el client no té experiència ni ganes de fer escàndol.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Llibreries”, *La Publicitat*, 5-06-1930)

Després [un mestre] podria donar una lliçó sobre publicitat comercial, sense més que fer veure als deixebles que una certa empresa, *probablement jueva*, ha recorregut al truc...

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Un experiment”, *La Publicitat*, 9-07-1930)

Der Querschaitt (que, en sentit figurat, significa “La Ullada”) és una famosa revista de Berlín, que fa tiratges molt elevats. Com a dada documental, puc dir que fou fundada per un jueu que féu la guerra (des de les oficines militars) i que, al mateix temps, féu el seu agost, car va reunir una grossa fortuna.

Com totes les coses dels jueus alemanys –que són els més jueus del món–, aquesta publicació, malgrat del seu caràcter literari, fa política, i en fa amb una subtilesa i una mala fe perfectament reprovables. Així, per exemple, sota una aparença pangermanista, ha fet el joc dels francesos durant l'ocupació de Renània; ha fet el joc de la dictadura espanyola molt discretament, i ara... no sé ben bé quin joc es porta entre mans.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Propaganda en contra nostra”, *La Publicitat*, 31-07-1930)

Resta d'Europa

El fet d'haver-se ocupat tant de la política d'Alemanya no li va impedir prestar atenció a altres problemes europeus, com la dictadura feixista del rei Alexandre de Iugoslàvia que, emparada per la Gran Sèrbia, es defensava de “los graves peligros de que está rodeada” aplicant una repressió brutal contra “la torrentera roja”. (AP:

«Carnet Internacional», “Primer aniversario de la dictadura yugoeslava”, *Diario de Barcelona*, 15-01-1930, p. 12).

Dedica un article a fer un retrat polític de Gandhi i explicar el moviment de desobediència civil que encapçalava per a assolir l’emancipació de l’Índia de l’imperi britànic. (AP: «Estranger», “Gandhi”, *Diari del Migdia*, 2, 15-02-1931, p. 8).

Reflexiona sobre la situació de Finlàndia quan Pehr Evind Svinhufvud va assolir la presidència (1931) “Hom veu clar que els finlandesos han perdut gairebé totalment l’entusiasme feixista que el moviment de Lapna havia desvetllat temps endarrera”. (AP: «Estranger», “El nou president de Finlàndia”, *Diari del Migdia*, 3, 17-02-1931, p. 8).

Considera que, com a conseqüència de la crisi del 29, els nacionalismes europeus exaltats estan sotmesos a l’economia, ja que la crisi ha provocat una gran quantitat d’atur forçós, misèria en totes les classes socials i fallides bancàries i empresarials. (AP: «Estranger», “Finances internacionals”, *Diari del Migdia*, 4, 18-02-1931).

També presta atenció a la política anglesa, es especular sobre la possible dimissió del primer ministre laborista (1929-1935) James Ramsay MacDonald. (AP: «Estranger», “Els enemics de Mac Donald”, *Diari del Migdia*, 5, 19-02-1931, p. 8).

Analitza més extensament les maniobres diplomàtiques pel control del Mediterrani; destaca que, amb l’aquiescència de Mussolini, es podrà superar el fracàs de la Conferència Naval de Londres de 1930 –en què es pretenia limitar els armaments navals. (AP: «Estranger», “Programa naval”, *Diari del Migdia*, 10, 25-02-1931, p. 8).

També enumera les causes per les quals Mussolini ha canviat de política:

Ens fa l’efecte que aquesta virada té dues causes: la primera és que el dictador italià s’ha adonat que Europa no és Itàlia, i que les seves bravuconades bèl·liques no han arribat mai a espantar ningú. Ell és prou intel·ligent per a canviar de tàctica abans no sigui massa tard.

La segona és de mena ben diferent i queda reduïda a les íntimes relacions entre Itàlia i França: és la cara que aquest últim país posa d’un temps ençà a perseguir els emigrants italians antifeixistes.

(AP: «Estranger», “La virada de Mussolini”, *Diari del Migdia*, 12, 27-02-1931, p. 8)

Detecta l’augment de la militància comunista arreu d’Europa i reprova que s’hagen produït alteracions d’ordre públic, que atribueix a les penúries que passen els obrers parats.

És innegable que Europa viu, avui, econòmicament, el moment més crític de la seva història. D’aquest estat de coses, els primers a ressentir-se han estat aquells estaments que tenen menys resistència econòmica: els estaments obrers, els quals –desmoralitzats per la guerra, decebuts per la pau– tendeixen a manifestar llur malcontentament, amb la màxima violència.

(AP: «Estranger», “Jornada comunista”, *Diari del Migdia*, 11, 26-02-1931, p. 8)

7.4. Soviets. L’URSS

En explicar als lectors el cas de Panait Istrati, a Perucho li sembla que la Revolució Russa, a més d’injusta, és “la más sangrienta de la historia”. (AP: «Carnet Parisien» “Panait Istrati y los soviets”, *Diario de Barcelona*, 9-11-1929, p. 6).

En comentar el conflicte entre Rússia i Xina a propòsit de la construcció del ferrocarril de l’Est d’acord amb les condicions del tractat firmat pel tsar, reprova el comportament deslleial del govern soviètic, el qual segueix “la teoria germànica de

que los tratados no són más que papeles mojados”, per la qual cosa “ambos païses han venido a las manos, en constantes escaramuzas.”, menyspreant així el Pacte Briand-Kellog (1928) de renúncia a la guerra com a mitjà per a solucionar els conflictes internacionals. (AP: «Carnet Parisien», “La eficacia del Pacto-Kellog”, *Diario de Barcelona*, 15-12-1929, p. 10).

La política exterior de Moscou té com a objectiu “la intromisión de los embajadores soviéticos en los negocios interiores de los païses en que residen. (...) Las embajadas soviéticas, son centros de propaganda. Lo fue la de Londres, lo es la de París, lo han sido hasta hace muy poco las oficinas del ferrocarril chino del Este. (AP: «Carnet Parisien», “Los métodos de la política rusa”, *Diario de Barcelona*, 18-12-1929, p. 9).

Troba adequat que el govern dels soviets haja acceptat participar “en els pròxims treballs de la Comissió d’estudis per a la Unió europea”, pel fet que “la Unió europea exigeix el concurs de tots els Estats del continent.” (AP: «Estranger», “Els soviets i la conferència europea”, *Diari del Migdia*, 1, 14-02-1931, p. 8).

7.5. Política mundial

El 6 de setembre de 1930 fou desposseït del càrrec de president de la República Argentina Hipólito Yrigoyen, i pocs dies després comenta aquest fet, provocat, entre altres factors, per “l’enèrgica manifestació d’estudiants que tothom recorda”: (AP: “La caiguda d’Irigoyen”, *Mirador*, 86, 18-09-1930, p. 3).

També s’ocupa de comentar les eleccions a la presidència del Brasil de març de 1930 que guanyà Julio Prestes, el qual no va prendre mai possessió del càrrec. (AP: «Mirador internacional», “Revoltes sudamericanes”, *Mirador*, 90, 16-10-1930, p. 3).

Crítica la política dels Estats Units, tant en l’àmbit interior com en la seua actuació exterior, perquè no ha reconegut l’URSS i ha ajudat la guàrdia nacional de Nicaragua contra Sandino. (AP: «Estranger» “Imperialisme ianquí”, *Diari del Migdia*, 7, 21-02-1931, p. 8).

9. EL PERIODISME

9.1. Els diaris, la premsa

En un article humorístic sobre els diaris sensacionalistes, Perucho descriu l’ambient tediós de les redaccions a l’estiu, qualifica les principals capçaleres parisenques – *L’Ami du Peuple* i *Action Française* com a òrgan del feixisme– i acaba criticant la censura de premsa espanyola. (AP: «Lletres de París», “El tema impossible”, *La Publicitat*, 20-09-1930).

9.2. El periodisme

Perucho reclama que a Espanya, com passa en altres professions també a França, els periodistes es formen tènicament en una Escola de Periodistes, si no, qualsevol jove “eixerit, que ha fet versos i ha publicat diversos articles al diari local” sense cap preparació, pot ser periodista. (AP: “Coneixement tècnic del periodisme”, *La Publicitat*, 31-12-1929).

Una vegada s’ha constituït a Ginebra l’Associació Internacional de Periodistes Minoritaris (*La Publicitat*, 13-09-1930), reproduïx en un article el report que sobre la premsa catalana va presentar Francesc M. Masferrer, en què repassa la història dels principals diaris en català que es publicaven en aquell moment. (AP: “Catalunya a Ginebra”, *La Publicitat*, 16-09-1930).

10. LITERATURA

10.2. Obres i autors i estrangers publicats en castellà

Valora molt positivament les novel·les de tres joves escriptors alemanys sobre la guerra: Erich Maria Remarque (*Sin novedad en el frente*), Ludwig Renn (*Guerra*) i Ernst Glaesser (*Los que teníamos doce años* o *La clase 22*), les quals troba molt reflexives, no com les franceses, que destil·len odi. Explica les tres obres detalladament i afirma que sempre ha admirat Alemanya, però no el seu militarisme bel·licista. (AP: «La nueva Alemania», “Los literatos alemanes y la guerra”, *El Pueblo*, 3-11-1929).

Amb motiu del cinquanté aniversari d'Oswald Spengler, autor de *La decadència d'Occident* (dos volums: 1918, 1923), Perucho reivindica les qualitats d'aquesta obra que coneix a través de la traducció de García Morente i lamenta que els alemanys l'hagen pràcticament oblidada, perquè Alemanya és un país:

...que encara no ha après la lliçó d'humilitat que li donà la guerra. Així, doncs, la tesi d'Spengler ha estat tàcitament rebutjada per tothom, no per inexacta, sinó per antipatriòtica. Els sons agressius de la cançó de Joseph Haydn *Deutschland über alles*, no s'han resignat encara a passar de moda.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Els cinquanta anys d'Oswald Spengler”, *La Publicitat*, 6-06-1930)

10.3. Autors i obres originals en català

Ressenya l'edició catalana de Pere Bohigas de l'*Excitatorium mentis ad Deum*, de l'agustí Bernat Oliver, bella mostra de prosa religiosa medieval que “representa un tresor lingüístic sols comparable a les millors produccions del Renaixement”, i elogia el treball de Bohigas i la labor editorial de Casacuberta. (AP: «Les lletres», “*Excitatori de la pensa a Déu*” (ENC 22-23), *La Publicitat*, 16-06-1929)

Sis anys després d'haver-lo publicat la Societat Castellonenca de Cultura, ressenya l'obra d'Almela *Pomell de bibliòfils valencians* (1924): ¹⁷⁶ (AP: «Les lletres» “*Pomell de bibliòfils valencians*”, d'Almela i Vives, *La Publicitat*, 12-01-1930).

El Premi Joan Crexells de narrativa, creat per l'Ateneu Barcelonès per a distingir la millor obra de narrativa en català publicada durant l'any anterior, es va quedar desert en la primera convocatòria (1928). L'any següent (1929) va ser concedit a Joan Puig i Ferrer per *El cercle màgic*, motiu pel qual Perucho li dedica aquest article en què explica que són amics personals, que considera la seua obra a l'altura de “las obras más sazonadas de un Tolstoi o de un Dostoievski”, afirma que “Ya es hora de que acabemos con la literatura merengada, para uso de burgueses o de señoritas más o menos blancas” i el compara amb Blasco Ibáñez. El valora també com a autor teatral: “llegó a codearse con Guimerà (yo, al menos, lo creo así)”; l'admira, en definitiva, a pesar que no el considera actual:

Aprecio a Puig como amigo y lo defiando como amigo. Todos mis trabajos van por un camino diametralmente opuesto al suyo; a pesar de publicar estos días un libro que aún no se sale de lo tradicional, intento e intentaré, con más fervor cada día, los caminos nuevos, que no son los caminos de Puig.

(AP: «El Premio Joan Creixells», “Puig y Ferrer, gran novelista”, *El Pueblo*, 26-01-1930)

¹⁷⁶ Uns dos mesos abans, Carles Salvador ja havia resenyat aquest llibre d'Almela en el mateix diari: “F. Almela i Vives: *Pomell de bibliòfils valencians*”, *La Publicitat*, 1-11-1929.

Recomana la lectura del llibre *La política idealista*, de Gabriel Alomar, amb el qual està d'acord perquè troba que els ideals han d'estar per damunt del realisme electoralista:

A Catalunya en tenim un exemple vivent. La Lliga, partit electoralista per excel·lència, ha perdut posicions d'una manera ben palesa; en tant que Acció Catalana (i, en grau menys elevat, altres partits d'esquerra, marcadament idealistes) s'han posat al cap del moviment català i compten avui amb una grossa majoria de sufragis. Vet ací la gran lliçó que el llibre d'En Gabriel Alomar –mestre de tantes coses excel·lents– ens dona.

(AP: «Notes marginals», “Política idealista i política d'eleccions”, *La Publicitat*, 12-11-1930)

10.4. Obres i autors estrangers publicats en català

Amb ocasió de la publicació del *Discurs del mètode* en català, traduït per Joaquim Xirau i Palau (Barcino), presenta la biografia del filòsof racionalista francès i, en el segon, explica en què consisteix la filosofia cartesiana, les sis parts en què s'estructura el *Discurs del mètode* i els mèrits de l'edició de Xirau. (AP: «Les lletres», “Descartes en català (I)”, *La Publicitat*, 17-09-1929, i “Descartes en català (II)”, *La Publicitat*, 20-09-1929).

10.6. El teatre

En el primer dels cinc articles que Perucho dedica a presentar en *Mirador* el teatre d'altres països, dona informació precisa del teatre txecoslovac, menciona autors concrets i comenta les obres i els títols més destacats –entre els quals, *R.U.R.*, de Karel Čapek, la traducció de la qual, feta per Carles Capdevila, ja havia ressenyat en *Taula de Lletres Valencianes*, 5, febrer 1928. (AP: «El teatre», “Teatre txecoslovac”, *Mirador*, 114, 9-04-1931, p. 5).

10.7. Superar la diglòssia. Normativització lingüística. La llengua literària

Reflexiona sobre la normativització de l'alemany culte modern, inestable a causa d'un conreu literari insuficient i de la tendència a l'abstracció. Observa que abans de la guerra la llengua alemanya tenia molts gal·licismes i anglicismes; després de la guerra, a causa del nacionalisme emergent, s'ha intentat depurar i s'han bandejat molts dialectalismes. Indirectament, es refereix a la normativització del català modern, en especial del valencià:

Aquest és l'exemple a seguir per nosaltres. Que per qui ho dic? Per ningú i una mica per tothom. Per la dignitat de la llengua catalana.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Depuració lingüística”, *La Publicitat*, 28-06-1930)

En un article sobre la llengua dirigit als lectors valencians, posa d'exemple el procés de normativització que ha dut a terme l'Institut d'Estudis Catalans, ja que “A la lingüística no pot aplicar-se mai un criteri democràtic.” I referint-se a ell mateix:

Recorde que quan vaig començar a escriure en la nostra llengua, sentia molts escrúpols sempre que havia d'estampar una paraula massa neta o poc usada actualment. Des del primer dia varen entrar en conflicte eixos dos enemics –mes aparents que reals– que es diuen la llengua literària i la llengua vulgar. El problema s'ha resolt per ell mateix, sense més que donar la primacia a la llengua culta, bandejant en absolut la parla popular.

(AP: «La qüestió de l'idioma», “La llengua literària i la vulgar”, *Acció Valenciana*, 16, 23-12-1930)

Resumeix en quatre punts la seua posició respecte a les actuacions que, en matèria gramatical, haurien d'emprendre els valencians:

Si volem que la nostra tasca siga obra d'una generació i no d'una centúria, ens hem de decidir a realitzar la fixació de les normes lingüístiques i a imposar-les després amb un criteri intransigent, com ha fet el Principat Català. Això es podria fer mitjançant un congrés de persones idònies, el qual, al meu parer, hauria de procedir així:

1r. Partir del *Diccionari Ortogràfic* de Pompeu Fabra, introduint-li les menys modificacions possibles i, això, tan sols en casos de conveniència molt provada.

2n. Acceptar íntegre el cabdal lingüístic d'aquest *Diccionari*, distingint pel mitjà d'un signe els mots que no són correntment emprats pels valencians, però sí perfectament admissibles en la llengua escrita.

3r. Afegir-hi els mots valencians correctes –d'ascendència literària– que no hi són.

4t. Fixar les desinències verbals que ens són peculiars i alguns altres particularismes que es consideren acceptables.

(AP: *ib.*)

10.9. Crisi del llibre català

Al llarg de 1929 es van publicar una sèrie d'entrevistes en *La Publicitat* sobre la crisi del llibre català, entre les quals: una a l'editor López Llausàs: “No hi ha crisi del llibre català” (*La Publicitat*, 18-07-1929) i una altra a Antoni López: ¹⁷⁷ “L'editor Antoni López diu que tampoc hi creu...” (*La Publicitat*, 19-07-1929), la qual cosa va motivar un article d'Estelrich: “Crisi del llibre o crisi del caràcter?” (*La Publicitat*, 2-08-1929) i la resposta pertinent de Carles Capdevila: “Crisi el caràcter, de qui?” (*La Publicitat*, 7-08-1929).

Tot plegat, semblava que s'havia iniciat una nova polèmica sobre aquest tema, però la intervenció de Perucho l'avortà, en plantejar que no era un problema del llibre: ni de vendes, ni de baixa qualitat de la producció literària, ni de tècniques d'impressió, sinó un problema de Catalunya, perquè no s'havia sabut promocionar els joves: ¹⁷⁸

Les circumstàncies al·ludides han pogut augmentar l'entusiasme de lectors ja existents, i fer que, posats a adquirir un llibre, el compressin català; per això no són pocs els qui creuen que el nostre públic és ara més nombrós que fa sis anys. Però la realitat és que no hem sabut o no hem pogut organitzar, durant aquest temps, un moviment cultural –d'ensenyament, sobretot– que ens hauria incorporat tota una generació, la qual no es pot dir ara que sigui íntegrament nostra.

(AP: “La veritable crisi”, *La Publicitat*, 11-08-1929)

Citant l'article d'Estelrich, estima que una bona part de la culpa la té la crítica, perquè ha sigut poc rigorosa, poc veraç i poc justa; es considera, erròniament, que una crítica negativa farà mal al llibre: ¹⁷⁹

¹⁷⁷ Antoni López i Benturas (Barcelona, 1861 – 1931), edità almanacs, la majoria d'obres de Rusiñol i d'Alomar, el *Diccionari català-castellà* de Rovira i Virgili, l'àlbum *Barcelona a la vista*, la col·lecció popular “Diamante”, etc.

¹⁷⁸ La posició de Perucho fou objecte d'adhesions, com la que expressà F. Valls-Taberner: “Perucho té per mi raó que li sobra quan presenta el problema discutit de la crisi del nostre llibre en la forma que ho fa. Certament la malaltia és de caràcter general i no exclusiva d'una sola braca cultural; hi ha crisi del nostre poble, deguda en part a causes internes, ben nostres, que radiquen en allò més íntim de la nostra psicologia. No hem, però, de fer caure el pes de les culpes sobre un públic que no pot ésser més amatent i cordial envers les nostres activitats; la culpa és nostra. Té raó En Perucho, com la té en Capdevila...” (“Examen de consciència”, *La Nova Revista*, juliol 1929, pp. 57-59).

¹⁷⁹ Segons Lluís Meseguer “la crítica literària catalana contemporània ha viscut altres elements de complexitat i de precarietat (...) la seva metodologia s'ha vist marcada per constants com l'habitual confusió entre crítica i escriptura creativa, la procedència no acadèmica de la crítica periodística, i la distància entre teoria –normalment, exògena– i pràctica crítica. De tota manera, en diversos moments històrics, la funció de la crítica catalana ha tingut un paper especialment definidor de la configuració

La crítica –aquesta idea és elemental– ha d'ésser una guia per al públic. I, naturalment, cal que respongui a determinades exigències, entre les quals considero importantíssimes: la veracitat, la justícia i la limitació dels judicis a l'ordre purament artístic. Es fa així a casa nostra? És evident que no.

La nostra crítica no és veraç i, per conseqüència, no és justa. Tots els qui fem crítica de llibres som amics –de vegades molt amics– de l'autor o de l'editor, i això ens decanta, amb la més gran facilitat, de la part dels ditirambes. El públic ha anat acostumant-se a què cada dia li descobrim una obra genial o magnífica, i ha acabat –amb molta raó– per no fer cas de nosaltres.

(AP: *ib.*)

Cal superar l'estat permanent de suspicàcies que es dona entre la gent del gremi i no culpabilitzar els lectors de la situació actual del llibre en català:

Entre nosaltres hem arribat a crear un estat permanent de suspicàcies, de recels, d'egoismes, de petites passions, completament insuportable, però ben representatiu del nostre caràcter aferrissadament individualista, és a dir: refractari a l'organització. No deixem caure el pes de les culpes sobre un públic que no pot ésser més cordial i amant envers les nostres activitats; la culpa principal es nostra.

(AP: *ib.*)

11. MÚSICA, ART, CINE, LITERATURA

11.1. Sobre música

En el primer article sobre música analitza amb detall *Pacific 231* i *Rugby*, les dos composicions de Honegger, a qui admira profundament.¹⁸⁰ En el segon presenta el violinista Abelard Mus, borrianenc com ell, resident a París amb la seua germana pianista.¹⁸¹

11.3. Sobre cine

Comenta l'estrena a Barcelona, el 7 de novembre de 1930, de la pel·lícula *El creuer Potemkin*, projectada per l'empresa Cinaes en el Lido Cinema (Rambla de Catalunya, 37).

Jo, conecia el film. L'havia vist primer a París (molt mutilat per l'estúpida “censura ministerial” que funciona a França) i després, en la seua integritat, a Frankfurt. Puc assegurar, doncs, que la Cinaes l'ha projectat ara sense cap mena de retall, encara que sense rètols, els quals –en la versió alemanya– són francament revolucionaris.

(AP: «Carta de Barcelona», “Un film soviètic de Sergi M. Eisenstein”, *Taula de Lletres Valencianes*, 38, novembre 1930, p. 10)

Dedica l'article, fonamentalment, a explicar l'argument. Finalitza amb aquesta observació sociològica:

El governador exigí que posaren preus molt elevats. No hi havia al “Lido” ni un sol obrer. Però el públic burgès, tanmateix, es va entusiasmar i va aplaudir sorollosament. Sols que, a l'acabament, quan l'orquestra interpretà la “Internacional”, els espectadors no coneixien aquella melodia.

(AP: *ib.*)

del sistema literari.” (Meseguer 1997: 159-160). Sobre els quatre aspectes bàsics dels “elements ideològics nacionalitaris de l'esparsa crítica valenciana dels anys vint i trenta”, veg. pp. 167-179.

¹⁸⁰ «Carnet Parisien» “Dos obras de Honegger”, *Diario de Barcelona*, 7-08-1929, p. 8. Per a Tristany, el protagonista d'*Ícar o la impotència*, Honegger és un músic admirable.

¹⁸¹ «Carnet Internacional» “El violinista Abelardo Mus”, *Diario de Barcelona*, 1-02-1930, p. 9.

13. PERSONES

Publica alguns articles sobre diverses persones: els obituaris de Rafael Barradas, Azzati i Vicent Vives i Liern –arxiver honorari de l'Arxiu Municipal de Xàtiva (*La Publicitat*, 6-04-1930). També fa dos entrevistes, una amb el músic Manuel Palau («La Música», “Un compositor valencià”, *La Publicitat*, 3-03-1929), una altra amb Lluís Nicolau d'Olwer (“Conversa amb Lluís Nicolau d'Olwer”, *La Publicitat*, 22-01-1930), i tres ressenyes de les conferències que aquest va donar en La Sorbona).¹⁸² Dedica també un article a Abel Mus («Carnet Internacional», “El violinista Abelardo Mus”, *Diario de Barcelona*, 1-02-1930, p. 9) i un altre sobre política internacional, basat en Charlot («Estranger», “Charlot a Europa”, *Diari del Migdia*, 8, 22-02-1931, p. 8). La mort de Barradas (12-02-1929) el va sorprendre a París, des d'on l'evoca amb un profund sentiment d'amistat.

(AP: «Desde París», “Rafael Barradas ha muerto”, *El Pueblo*, 23-02-1929)

També es va assabentar a París de la mort d'Azzati (20-06-1929), el director d'*El Pueblo* amb qui l'unia una estreta amistat:

Era yo muy pequeño. Vivíamos en Burriana, ciudad casi por entero entonces entregada al clericalismo, todavía dominante en gran parte de nuestros campos. Llegaban allí muy pocos ejemplares de *El Pueblo* –que entonces estaba en pleno periodo heroico– y uno de esos ejemplares era para mi padre. Lo leía con tal atención, sentía tal entusiasmo por todo lo que el papel traía, que yo acabé por tener al periódico un verdadero respeto, a la vez que contraje con aquella hoja una amistad que nada ni nadie ha quebrantado todavía.

En mi casa, había dos nombres tan familiares como los de nuestros propios parientes: Blasco Ibáñez i Azzati. Yo los he oído pronunciar siempre con admiración y con afecto, y los he amado y respetado en todo momento.

(...) Cuando Blasco fue a Burriana para tomar parte en un mitin que nadie ha olvidado –mitin en el cual puede decirse que se jugó la vida teniendo en cuenta que en el mismo tren que Blasco llegó el padre Ludovico, que llevaba tras de sí a todos los fanáticos carlistas, algunos de ellos provistos de trabucos a punto de disparar– Azzati estuvo en mi casa. Eran los tiempos en que llevaba aquellos erguidos bigotes que daban un sello tan especial y típico a su rostro.

(...) Al comenzar mi colaboración en nuestro periódico (debía yo tener dieciséis o diecisiete años), trabé con Azzati una amistad verdaderamente fraternal. Lo que entre él y mi padre había sido solamente una coincidencia política, entre Azzati y yo se tradujo en compañerismo, porque nadie como nuestro don Félix supo borrar jerarquías y descender al propio nivel de los redactores y los obreros de la casa, continuando así su tradición verdaderamente democrática.

El recuerdo de su casa, de las largas veladas pasadas en ella, en aquel gran salón lleno de libros y de cuadros y de esculturas, es algo que permanece imborrable en mi memoria.

(...) Y fue en aquel mismo salón donde mi valencianismo y el suyo hallaron coyunturas de coincidencia. Frecuentemente, estábamos en discordia. Él daba más importancia a la parte espiritual y olvidaba, por su natural fogosidad que le hacía tender hacia las líneas rectas, todo cuanto le parecía accidental. Así, en contra de lo que yo he

¹⁸² “L’any 1930 Nicolau donà a París, a l’Institut d’Art i Arqueologia, que havia fundat Cambó a la Sorbona, un cicle de quatre conferències que titulava «La catalogne romane, état politique et social. La littérature latine pendant les siècles Xe, XIe et XIIe» on mostrava que Catalunya havia mirat sempre cap a Europa, des de l’època romànica, com faria després a l’època de l’humanisme i a l’època contemporània.” (Balcells 2007: 35). (AP: “Primera conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona”, *La Publicitat*, 22-02-1930; “Segona conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona”, *La Publicitat*, 26-02-1930; “Tercera conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona: “L’art romànic a Catalunya”, *La Publicitat*, 5-03-1930).

opinado siempre, no daba demasiado valor a la cuestión del idioma i menos todavía a la pureza del mismo. Pero en lo esencial, coincidíamos siempre.

(AP: “La herencia de Azzati”, *El Pueblo*, 3-07-1929)

14. DIVERSOS

Com a bon observador, va aprofitar les seues estades en altres països per a escriure alguns articles sobre temes que el sorprenien i que, així mateix, resultaven sorprenents per als lectors. Així observa que, a França, els escolars tenen una càrrega excessiva d'exercicis de treball a casa. (AP: «Carnet Internacional» “El trabajo intelectual de los niños”, *Diario de Barcelona*, 12-11-1929, p. 6).

A Marburg adverteix que hi ha molts sabuts, i escriu un article humorístic sobre la sapiència dels universitaris alemanys, als quals considera classistes respecte als professionals d'altres oficis. Amb una broma sobre Carles Riba, estima que el món intel·lectual ha de ser minoritari, i que els savis no tenen per què ser demòcrates:

El món intel·lectual ha d'ésser fet a base de minories. La democràcia no hi ha de comptar per a res. La importància del savi deriva de la desproporció que hi ha entre el nombre de persones que saben una cosa i el de les persones que la ignoren. A Catalunya, per exemple, hi ha pocs senyors que coneixen el grec clàssic, i és per això que tots admirem el senyor Carles Riba; però si tothom l'aprengués a la perfecció, ¿quina importància tindria el nostre hel·lenista? Fóra un de tants, un dels nostres.

(AP: «Lletres d'Alemanya» “Excés de savis”, *La Publicitat*, 17-06-1930)

El mateix humor destil·la l'article següent, en què considera que els vagabunds alemanys són tan organitzats, que pròximament celebraran un congrés a Viena. (AP: «Lletres d'Alemanya» “Vagabunds”, *La Publicitat*, 25-06-1930).

I, finalment, en un article il·lustrat amb cinc fotografies actuals sobre els indis nord-americans, recorda les lectures de la seua infantesa sobre els indis, les quals considera que l'han preparat molt bé per a comprendre la vida moderna, la societat americana i la lluita contemporània entre feixistes i comunistes:

Nosaltres sabem que la vida és una aventura. Millor encara: una aventura absurda, una lluita aferrissada que igual pot existir entre blancs i rojos, que entre feixistes i comunistes.

(AP: “Indis”, *D'Ací i d'Allà*, 149, 05-1930, pp. 152-153)

Catalunya sota la Dictadura, d'Artur Perucho

Badalona, 1930. Edicions Proa

353 p., 18,5 x 13,5 cm

(6 registres en biblioteques públiques: 4 exemplars en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat Ramon Llull, 1 en la Biblioteca Nacional de España).

Perucho data a “Marburg-Lahn (Alemanya), maig de 1930” *Catalunya sota la Dictadura*, tot i que al mes de març el tenia molt avançat, segons comunica a Ramon Xuriguera en haver tornat a Barcelona:

Ja he entregat el llibre sobre la dictadura, que queda prou bé.

(Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 9-03-1930).

L'edità Proa pel setembre de 1930; a l'octubre ja n'aparegué una ressenya de Francesc Vidal Burdils, en què destaca el caràcter informatiu i l'objectivitat de l'obra:

Tanmateix, no espereu trobar en *Catalunya sota la Dictadura* l'acusació sistemàtica o l'insult groller, al qual tant s'aferrià aquella gent de trist record; malgrat que tal volta justificarien l'una i l'altra les revelacions d'actes de tirania que en el decurs de l'obra tot sovint hi trobem, el llibre no és més que una serena exposició dels greuges i dels atropellaments que s'inferiren a la nostra terra durant els sis famosos anys de desvergonyiment. El mateix autor obre el llibre amb un emocionant pròleg, les primeres ratlles del qual són per constatar que no el guia altre desig que el de servir la veritat.

(F. V. B. [Francesc Vidal Burdils]: «Els llibres», “Artur Perucho. *Catalunya sota la Dictadura*”, *La Nostra Terra*, 34, octubre de 1930, pp. 394-395)

Al mes següent Domènec Guansé també en va publicar un comentari molt elogiós, en què analitzava el contingut principal dels capítols:

Aquest llibre d'Artur Perucho és el més complet que ha estat escrit sobre la dictadura, des del punt de vista català. Tota la Catalunya trasbalsada, convulsa i sagnant pel fet de la dictadura, passa per aquestes pàgines.

També destaca l'estil irònic i sarcàstic que preval en alguns passatges:

Perucho diu en el pròleg del llibre que no ha volgut escriure un pamflet. Ja hem convingut, en efecte, que era un llibre d'història. Però el seu llibre té de la literatura pamfletària la contundència, la roentor i el sarcasme. Tot el llibre és escrit amb una gran passió, amb un esperit de revolta contra l'opressió i l'arbitrarietat. La llibertat, la veritat i la justícia són les muses inspiradores del llibre.

Guansé finalitzava l'article ponderant el valor històric de la documentació recollida:

Si *Catalunya sota la Dictadura* és actualment un llibre de bon llegir, és encara més de bon guardar. La documentació que hi aplega l'autor el faran demà molt útil al polític, a l'historiador, al periodista que vulgui evocar aquells set anys de mascarades, de befes, d'injustícies i de traïcions.

(Domènec Guansé: «L'esperit dels dies», “*Catalunya sota la dictadura*”, *La Rambla de Catalunya*, 19-11-1930, p. 9)

Francesc Carreres i de Calatayud divulgà el contingut de l'obra en una altra ressenya i destacava el fet que Perucho haguera tingut en compte els mals que la dictadura va causar en la societat valenciana:

És una de les millors obres que s'han fet en aquest aspecte i, sobretot, és la més interessant per a nosaltres els valencians.

(Francesc Carreres i de Calatayud: «Revista de llibres», “*Catalunya sota la dictadura*”, *Acció Valenciana*, 17, 5-01-1931, p. 4)

També Almela i Vives en va publicar un comentari en què manifestava que “així com en altres el valencianisme en l'absència no passa d'enyorar el Micalet, en Perucho el valencianisme ha anat prenint cada vegada més consistència i més contingut polític” i destacava que l'obra del seu amic serviria sobretot per a mantindre viva la memòria dels abusos de la dictadura.

(A. i V. [Almela i Vives], “Les Lletres”, *Avant*, 11, 22-11-1930)

Catalunya sota la Dictadura és, en efecte, d'una obra excepcional, que conté una documentació molt completa sobre el conjunt d'activitats repressives que la dictadura de Primo de Rivera va practicar a Catalunya en contra de les institucions, la població i la llengua.¹⁸³ La característica principal del treball de Perucho és l'objectivitat que es desprén de la gran quantitat de documents contemporanis de les més variades procedències que arreplega, incorpora i comenta. A més, és un treball periodístic molt modern, un reportatge complet i detallat de tot el procés autocràtic que van protagonitzar Primo de Rivera i els seus correligionaris, amb una rica bateria de dades, notícies, actes, notes, etc., que serveixen al periodista com a base de les seues observacions, explicacions i conclusions.

¹⁸³ Francesc Ferrer i Gironès, en el seu llibre *La persecució política de la llengua catalana* dedica el bloc central del capítol 5 a analitzar la persecució política que la dictadura de Primo de Rivera exercí sobre la llengua catalana, titulat: “La Dictadura recomença l'extermini (1923-1930)” (pp. 139-151). Malgrat que en bona part posa els mateixos exemples i segueix el mateix ordre que Perucho en *Catalunya sota la Dictadura*, incomprensiblement no cita l'obra, que ni tan sols apareix mencionada en la bibliografia.

El llibre, de 353 pàgines, consta d'onze capítols més un pròleg ple de referències personals, en què l'autor recorda que li va arribar la notícia del pronunciament els últims dies d'estiu, estant a Bixquert, a través de l'exemplar d'*El Pueblo* del 13 de setembre de 1923:

Aquell estiu –potser per un estrany pressentiment– havíem llegit *Els càstigs*, de Víctor Hugo, i les poesies patriòtiques de Carducci.

Hi havia, en la nostra vida camperola, un moment delitós: l'arribada dels diaris; d'*El Pueblo*, de València principalment. Aquesta fulla vibrant, tan íntimament lligada a la història política de la meva família, era gairebé l'única cosa que ens unia a la vida del món.

(...) Aquell dia –13 de setembre de 1923– esperàvem el diari amb el mateix interès de sempre, donat que érem lluny de sospitar la nova que ens portaria.

En veure el meu oncle a l'hortizó, li vaig anar a l'encontre. Per què caminava més de pressa que els altres dies? Venia a pas llarg, saltant els marges com una criatura que s'esbargeix. Portava a la mà un diari –el nostre, l'habitual–. Quan vaig ésser prop d'ell, vaig comprovar que estava visiblement fatigat. Uns quants passos abans de trobar-nos, em cridà:

–Un cop d'Estat... a Barcelona... un manifest del general Primo de Rivera!...

(...) En llegir aquell lamentable document, vaig sentir que la indignació m'envaïa, que tot el foc liberal dels meus avantpassats revifava dintre meu. I vaig témer per aquest pobre país, i vaig pressentir la immensa dissort que li queia damunt.

El meu pare va compartir la meva opinió. En havent llegit el manifest, es quedà pensívol durant una estona, i mormolà:

–Malament! Tornem a allò més dolent del segle passat. No ens portarà res de bo. (pp. 8-9)

Perucho tanca el pròleg anunciant el seu propòsit:

No escriuré un pamflet, però sí un llibre ple de passió. Passió de veritat i passió de justícia. (p. 11)

I El cop d'Estat

En el primer capítol, que consta de set epígrafs, reitera que, en assabentar-se de la notícia, es va posar immediatament en marxa:

Jo no era a Barcelona en aquella època, però si he de jutjar pel que s'esdevingué a València –on vaig anar tot seguit, donant per acabat l'estiu– puc assegurar que s'escampà pertot arreu un neguit difícil d'explicar.

(...) A les cinc de la matinada es va fixar per les cantonades el ban declaratiu de l'estat de guerra, que deia així... (p. 36)

A continuació censura el paper del darrer president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch (p. 16), menciona uns comentaris publicats per Eduardo Ortega y Gasset dels quals es desprén que la dreta catalana estava assabentada del colp (pp. 17-19), incorpora els principals documents relacionats amb el pronunciament: el citat ban declaratiu de l'estat de guerra (p. 37), l'arenga de Primo de Rivera (p. 38), el text del comunicat del govern liberal d'Alfons XIII (p. 39) i el seu comunicat a la premsa (p. 41). Ridiculitza el dictador quan menciona el seu afany dictatorial, però sense perdre de vista la frontera per si arribava l'hora de fugir:

Si la cosa hagués anat malament a la resta d'Espanya, Primo s'hauria fet fort a Barcelona i àdhuc hauria estat capaç de proclamar la llibertat a Catalunya... encara que fos per esperar que arribés l'hora de l'express de França. (p. 21)

Recorda que, per a alguns, segurs que “en havent arribat el general a Madrid, començarien de ploure decrets i més decrets favorables a la nostra terra” (p. 44), Primo de Rivera, ¿no era aquell...

...vell joiós, *ciudadano alegre y confiado* com ell digué després en una de les seves notes, militar decidit, i home aparentment democràtic? Potser en faria alguna de bona. I començaren les ovacions que no havien d’acabar-se fins a la sortida del tren que, a l’endemà, el portà a Madrid, al mateix temps que hom li inventava aquell qualificatiu de *salvador de la Patria*, que feia pensar en una apoteosi de llauna i cartó, com la del segon acte d’*Aida*. (pp. 35-36)

Finalitza el capítol referint les aclamacions que va rebre Primo de Rivera a l’estació de França quan es dirigia a Madrid, mostres

d’una brutalitat apolítica i rural [que] acompanyà el fals Mussolini, amb un ressò de brutalitats, fins que el tren eixí de l’estació.” (p. 45)

II Els catalanistes davant la Dictadura

En el segon capítol, que consta de cinc epígrafs, analitza les diferents reaccions i posicionaments que els polítics catalans van adoptar davant del colp d’estat, com ara la postura favorable dels caps del sometent (p. 47), la visita del president de la Mancomunitat a Primo de Rivera el 14 de setembre de 1923 (en transcriu els comentaris de premsa i la nota, redactada en castellà, que Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat, lliurà al capità general, pp. 50-54), l’article de Rovira i Virgili publicat en *La Rambla* contra Puig i Cadafalch (pp. 55-56), etc. També inserta l’escrit de censura dels diputats d’Acció Catalana al president de la Mancomunitat (p. 57), els dels diputats republicans nacionalistes (p. 59), així com les opinions que Primo de Rivera va exposar als regionalistes sobre l’excés de catalanització que es vivia a Catalunya, per la qual cosa calia espanyolitzar-la eliminant el català sobretot de l’església i de l’escola (p. 71):

El general Primo de Rivera va dir... que Catalunya estava excessivament catalanitzada, i no convenia, per tant, fer cap propaganda perquè ho esdevingués més; que allò que convenia era precisament espanyolitzar-la, i que per aconseguir-ho, el Govern estava disposat a realitzar tota mena d’esforços, i que amb la més gran energia volia que acabés l’acció catalanitzadora que s’està fent, especialment a l’Escola, i a l’Església, des de la trona; que en allò que es refereix a l’escola ells ja se’n preocuparien, i que quant a l’església, havien demanat la intervenció del Sant Pare, el qual –va afegir– estava propens a complaure’ls. (p. 71)

Finalment, transcriu el Reial Decret “dit de repressió del separatisme (18 de setembre de 1923)” en què queda prohibit el català en tots els actes oficials (pp. 78-80).

III Substitució i dissolució de la Mancomunitat

En aquest capítol, que consta de quatre epígrafs, explica el procés de dissolució dels ajuntaments (p. 82) i les diputacions de Catalunya (pp. 82-83) pel fet d’haver-se mancomunat, així com la supressió de la Mancomunitat:

La Mancomunitat s’havia consagrat principalment a una mena de tasques que produïen pànic als assistents de Primo de Rivera: les tasques culturals. Què n’havien de fer ells, de la cultura catalana? (p. 87)

IV El “cas” de la Universitat Nova de Barcelona

En aquest capítol, que consta de cinc epígrafs, explica el succés de l’anomenada “Universitat Nova” de Barcelona, una víctima més de la política repressiva del directori, fundada com a conseqüència “de la reunió de les diverses Escoles professionals creades i mantingudes per la Mancomunitat.” (p. 88) Aporta (pp. 88-89)

diversos documents relacionats amb l'acusació que el baró de Viver va elevar contra el professor Henri Pieron, del Laboratori de psicologia experimental, i les protestes que aquesta actuació va suscitar, entre les quals la de la Federació de Tècnics de Catalunya (pp. 101-102), la de l'Associació d'Enginyers Industrials (p. 103), la de l'Escola d'Alts Estudis Comercials contra la destitució d'altres professors, etc. Hi afig, a més, altres expressions de protesta, com les que aparegueren en els diaris de París *Le Quotidien* i *L'Oeuvre*, així com en *Oc* i *La Dépêche* de Tolosa (pp. 111-112). Transcriu també el manifest de denúncia que circulà aleshores clandestinament per Barcelona.

V Persecució de la llengua catalana

En aquest capítol, que consta de cinc epígrafs, denuncia els atacs més flagrants contra el català, i s'excusa pel fet de no poder ser exhaustiu:

Fóra impossible de catalogar ací, un per un, tots els greuges i vexacions de què la dictadura féu víctima la nostra parla; caldria un llibre molt gruixut, i encara quedaria alguna cosa per dir. (p. 116)

Entre els actes administratius més repressius, cita la Reial Ordre circular de la Direcció General d'Ensenyament Primari, publicada en la *Gaceta de Madrid* el 27 d'octubre de 1923 (pp. 117-118), i la següent, del 15 de febrer de 1924 (pp. 118-119), per les quals:

...s'ordena la suspensió dels mestres nacionals o municipals que no compleixin les “disposiciones vigentes respecto a la enseñanza en castellano”, i d'altres coses semblants, sense oblidar aquella poètica imatge, molt pròpia d'una R. O. –deixa caure Perucho irònicament– dels colors de “l'arco iris”. (pp. 119-120)¹⁸⁴

Explica també la suspensió de l'Institut d'Idiomes que la Universitat de València havia organitzat com a conseqüència de l'autonomia concedida pel ministre Silió:

Hom recordarà que aquest projecte [d'autonomia universitària] era un disbarat pels quatre costats i que no va prosperar, principalment, per l'oposició que hi feren els estudiants. Jo ho recordo molt bé, perquè un policia em va donar un cop de sabre completament inoblidable. (p. 122)

En haver liquidat aquest Institut d'idiomes, considera que la dictadura es va fer un mal favor a ella mateixa, ja que va suspendre també les classes del pare Fullana, el qual explicava teories gramaticals peregrines sobre la llengua valenciana:

Doncs bé: en aquest Institut d'idiomes hom havia encarregat el tristament cèlebre pare Fullana d'una càtedra de Llengua valenciana, amb caràcter lliure i gratuït. El pare Fullana hi exposava les més divertides teories filològiques i gramaticals, defensava una ortografia absurda i la teoria, més absurda encara, de la diferenciació radical entre el català i el “valencià”. Una dictadura intel·ligent l'hauria subvencionat, perquè els famós frare feia més mal a l'idioma que una pedregada en una vinya; però va passar tot a l'inrevés. Un bon dia la càtedra fou suprimida. (p. 123)

I conclou, humorísticament:

Aquesta mesura és l'únic bon servei que la dictadura féu a la llengua catalana. La llàstima és que no es va recordar de mossèn Alcover, que encara segueix fent malifetes lingüístiques per terres de Mallorca! (p. 123)

Entre la resta d'accions coercitives, menciona les de la *Inspección de Seguros* contra el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, pel fet de portar

¹⁸⁴ Es refereix a aquesta frase que figura en l'article tercer de la R. O. del 15 de febrer de 1924: “Que asimismo (los Inspectores de primera enseñanza) procedan a la suspensión de los maestros nacionales o municipales que no cumplan las disposiciones vigentes respecto a la enseñanza en castellano o que en sus explicaciones vertieren de todos los colores del arco iris de la patria ofensivas a la religión...”

els llibres de comptabilitat escrits en català (p. 126), i “un altre cas de persecució, d’un to grotesc definitiu” de la Direcció General del Monopoli dels Llumins –que també explica amb sarcasme:

Tothom sap que aquest Monopoli, ultra donar-nos llumins de menys, d’altres que no s’encenen, d’altres que taquen i cremen la roba, etc., etc., compta amb els ingressos que li proporciona la publicitat inserida a les cobertes de les tapes. Naturalment, els anunciants empraven en llurs anuncis la llengua que més els plaïa, i alguns comerciants i industrials de casa nostra hi anunciaven en català. Doncs bé: també això va ésser prohibit, i d’una manera enèrgica. (p. 128)

Destaca a continuació altres casos: el ban de l’alcalde de Palafrugell –”excel·lent patriota espanyol” (p. 129)– pel qual s’imposava a la població que qualsevol classe d’anunci públic estiguera “en idioma español”; l’obligació d’imprimir en castellà els prospectes de farmàcia (pp. 130-131); el requeriment de presentar a la censura prèvia la traducció al castellà dels articles escrits en català (p. 131) i el cas que s’esdevingué en l’ofrena de Lo Rat Penat a l’estàtua de Jaume I un 9 d’Octubre, en què es pronuciaven:

...dos o tres discursos inofensius, en els quals hi ha més retòrica que política. Generalment, les autoritats hi prenen part fent acte de presència. (...)

Anys més tard, en celebrar-se aquesta festa i iniciar el president de *Lo Rat Penat* l’habitual parlament en llengua vernacle, l’interrompé l’home que la dictadura havia encarregat del Govern Civil de València, i l’obligà a parlar en castellà. La cosa lamentable fou que l’interromput va obeir dòcilment. (p. 132)

La dictadura també va vigilar l’Exposició del Llibre Català que es va celebrar a Madrid el 1927 (p. 132).

Així mateix, va perseguir la predicació en català –conta el cas del P. Bolós S. J., ocorregut el 1925, detingut i empresonat pel fet de predicar en català (pp. 136-139)–, i explica que aquesta prohibició comptava amb el beneplàcit del Vaticà (p. 139) i, sobre aquest tema, remet a un pròxim llibre del periodista Manuel Brunet.

El català va ser prohibit també en els cartells i anuncis de les representacions teatrals (p. 141); el bar Núria de la Rambla de Canaletes va ser multat per tindre la llista de preus en català (p. 142) i fins i tot l’opositor que va guanyar la càtedra d’hebreu de la Universitat de Barcelona, en fou desposseït pel fet d’haver presentat un treball d’investigació escrit en català (p. 142).

Finalitza el capítol cinqué amb la seua ironia habitual:

Aquests documents i aquests fets, als quals podria afegir-se una llista inacabable, posen de manifest la idea que Primo de Rivera tenia de la *represión del separatismo* i quina era la consideració que mereixia a la dictadura el nostre *dialecto catalán*, en el qual, si bé es cert que no han estat escrites notes oficioses dignes de passar a la Història, no és menys cert que s’han escrit modestes obres com el *Tirant lo Blanc*, que lloava aquell mal espanyol que es deia Miguel de Cervantes. (pp. 142-143)

VI L’agressió contra el Col·legi d’Advocats

El 1924 la junta de govern del Col·legi d’Advocats de Barcelona va prendre l’acord de publicar en català la Guia Judicial i la llista de col·legiats, decisió que va prohibir l’autoritat governativa i va provocar una controvèrsia considerable, que va culminar amb el cessament dels membres de la junta. Perucho hi reproduïx tots els documents en aquest capítol que consta de quatre epígrafs (pp. 143-167).

VII La política internacional

Repassa la política exterior de la dictadura en els nou epígrafs d'aquest llarg capítol (pp. 169-170). Explica, en primer lloc, l'aspiració de Primo de Rivera de convertir-se en el Mussolini espanyol, en tractar d'establir connexions estretes amb la dictadura feixista a través de la visita oficial del rei al Vaticà, on va fer un ridícul espantós, en llegir els discursos preparats pel govern, plens de propostes estrafolàries, com la d'oferir al papa una croada –que Pius XI no va acceptar. (pp. 170-174).

Comenta a continuació detalladament la posició del govern en relació a la zona internacional de Tànger, vast territori de l'extrem nord-oest del Marroc de sobirania del sultà però administrat per diverses potències en compliment del conveni de 18 de desembre de 1923, signat per França i Gran Bretanya en primer lloc, al qual es van adherir Itàlia i Espanya. Havent fracassat aquest Estatut de Tànger de 1923, Espanya, animada per l'èxit del Desembarcament d'Alhucemas de 1925, covava el 1926 pretensions imperialistes sobre el Marroc, com ironitza Perucho:

L'ambició dictatorial, tal com s'esdevenia en qüestions interiors, era il·limitada també en els afers internacionals. Hom volia fer valer la descoberta d'Amèrica –realitzada per un català, com tothom sap gràcies a les serioses investigacions del senyor Ulloa– i l'imperi de Carles V! Segons els homes de la dictadura, cap país no tenia tants drets com Espanya a jugar un gran paper en el món, i gairebé era considerat com una injustícia que no ens reconeguessin de seguida aquesta immensa superioritat... (p. 191)

Però en fracassar els interessos del dictador, ja que Espanya no va assolir la sobirania exclusiva sobre Tànger, Itàlia –valent-se de l'admiració que Mussolini suscitava en Primo de Rivera– en va eixir beneficiada (pp. 184-185). Aquest afer va culminar amb la mala decisió d'abandonar la Societat de Nacions, en vincular l'aspiració sobre la sobirania exclusiva de Tànger amb el fracàs d'aconseguir un lloc permanent en el consell de Ginebra ¹⁸⁵ (p. 192). Com a conseqüència d'aquest desaire, Primo de Rivera ordí la fantasia de crear la *Liga Europea Pro-Paz* com a alternativa a la Societat de Nacions, projecte que no prosperà:

Naturalment, el projecte no sortí de les columnes de *La Nación* i no tingué altres conseqüències que els saborosos comentaris de cafè, que era l'únic parlament que la dictadura no havia clausurat. (p. 197)

Arran d'aquest fracàs, en la política espanyola “hom veié renéixer aquestes dues coses absurdes que es diuen l'iberisme i l'hispano-americanisme.” (p. 198), les quals Perucho passa a explicar, per a centrar-se tot seguit en la figura de l'ambaixador de la dictadura a Buenos Aires, l'inafable personatge que fou Ramiro de Maeztu, sobre el qual explica un seguit d'anècdotes molt divertides, alguna de les quals ja havia contat en l'article “Ramiro, el monje” ¹⁸⁶ Per a Perucho, que afirma haver conegut els dos personatges en una època en què era molt jove, l'escriptor i el dictador eren complementaris, com descriu en aquest passatge humorístic:

¹⁸⁵ Tal com ho explica Perucho ho argumenta també Susana Sueiro Seoane (1989: 80-81).

¹⁸⁶ “Jo tinc d'aquest personatge un record personal, que considero oportú de retreure ara. Em sembla que fou l'any 1919, que l'autor de *La crisis del Humanismo* vingué a València per tal de donar dues conferències: una a l'Ateneu Mercantil, i una altra a la Universitat. Hi sojornà un parell o tres de dies, i això em donà ocasió de tractar-lo personalment.” (p. 200). Perucho ja s'hi havia referit en l'article “El otro Ramiro, *el Monje*” (*El Pueblo*, 25-03-1927)

Primo de Rivera, en veure's davant aquesta cariatide amb veu de sergent que és Maeztu, degué pensar que havia trobat l'home que calia per a donar prestigi al "nou règim".

Jo, que he conegut personalment l'ex-dictador quan era Capità general de València i que he parlat alguna vegada amb Maeztu, us puc assegurar que les converses hagudes entre tots dos eren pintoresques i divertides.

Primo i Maeztu es complementaven. Aquell era un dictador amb aficions periodístiques; aquest un periodista amb afanys dictatorials. L'un i l'altre parlaven com si ho sabessin tot, i Maeztu afegia al seu to estúpidament doctoral, una veu gruixuda i ressonant que, quan la sentíeu, us feia l'efecte que us parlava de dintre una gerra. (p. 201)

Després de reproduir un parell d'articles contra Maeztu publicats en la premsa de Buenos Aires i Montevideo (pp. 202-207), i de contar sarcàsticament les seues activitats a l'Argentina, acaba el capítol mencionant el reingrés d'Espanya en la Societat de Nacions, explica el divertit episodi en què va tractar inútilment d'entrevistar l'ambaixador d'Espanya, José Quiñones de León (pp. 208-211) i reproduceix la *Note relative à la prochaine réunion à Madrid du Conseil de la Société des Nations* que "un grup d'emigrants espanyols –els que publicaven la revista *Hojas Libres*, per a més detalls– féu circular". (pp. 211-215).

VIII El plet català a la S. D. N. i als Congressos de Minories Nacionals

Al llarg dels quatre densos epígrafs que constitueixen aquest capítol, explica i analitza les iniciatives de la política catalana en l'agenda dels Congressos de Minories Nacionals que es van celebrar a Ginebra des d'octubre de 1925 a l'empara de la SdN: una gestió diplomàtica que feia d'altaveu de Catalunya durant la dictadura, tot i que el país no estava en el catàleg de les minories europees que, com a conseqüència dels tractats de pau de 1919 i 1920, havien sorgit en Estats aliens als originaris:

El tracte brutal que la dictadura ens donava féu que els catalans tinguéssim menys garantits els drets a la nostra cultura que els alemanys residents a Polònia, per exemple. És clar que nosaltres no estàvem protegits per cap tractat internacional, donat que Espanya no havia estat nació bel·ligerant a la gran Guerra; però, per damunt del dret escrit, hi havia una qüestió de justícia. Si els tractats protegien les minories de l'Europa Central, era perquè hom considerava un delictes l'agressió contra els interessos culturals de tota col·lectivitat humana. Procedint amb justícia, calia atorgar-nos, també a nosaltres, aquesta protecció. (p. 218)

Després d'enumerar les diverses accions d'oposició a la dictadura que es duïen a terme tant a Catalunya com a l'estranger –com ara l'*Association pour l'encouragement de la Culture Catalane*, amb seu a París– (p. 216) explica que aquesta acció diplomàtica s'acordà en la reunió que el consell d'Acció Catalana tingué a Perpinyà el gener de 1924, en què es designà una comissió formada per Ramon d'Abadal, Carles Jordà, Manuel Massó i Llorens i Lluís Nicolau d'Olwer perquè feren a Ginebra les gestions oportunes. (pp. 218-219). En canvi, en una reunió celebrada el mes següent, els directius de la Lliga no es van adherir a la proposta que es va presentar davant la SdN, que es reproduceix en la pàgines següents (pp. 222-228), així com el document de recepció del secretari general de la SdN, amb data de 17 d'abril de 1924 (pp. 229-230).

Les primeres gestions diplomàtiques les realitzaren Massó i Llorens i Nicolau d'Olwer, el qual informava puntualment de l'activitat que feien a Ginebra a través dels articles de *La Publicitat*. L'oportunitat de tractar la situació de Catalunya interessava precisament pel fet de tractar-se d'una minoria no germànica, ja que:

...la qüestió de les minories havia aparegut davant l'opinió internacional com gairebé una maniobra o una reivindicació germanòfila. (p. 236)

En conseqüència,

Es posà el problema català a la Societat de Nacions; es divulgaren les seves dades essencials entre delegats oficials de tots els Estats adherits a Ginebra i entre els principals periodistes d'Europa i Amèrica; s'inicià clarament la tendència a la generalització del dret de minories (única manera que Catalunya pogués beneficiar-se), i posà, així, la primera pedra de l'edifici que més endavant havia de bastir tan magistralment l'inoblidable Dr. Stresemann; s'acordà en principi la reunió de Congressos minoritaris... Què més podíem demanar en una època en què dins l'Estat espanyol el sol fet de mostrar en públic una senyera era considerat com un greu delictes contra la pàtria? (p. 237)

IX El plet català davant l'Assemblea Nacional Consultiva

En aquest breu capítol de tres epígrafs, comenta les actuacions dels primoriveristes sensibles a la qüestió catalana (pp. 251-274), i destaca en termes molt elogiosos la posició del diputat José Ayats Surribas, de la Dreta Liberal Republicana, assembleista en qualitat de representant per la “Confederación Gremial Espanyola” durant el període que l'Assemblea estigué vigent. Ayats, a més, li resultava simpàtic per tal com va criticar el comportament de la Companyia Telefònica amb els empleats procedents –com el cas de son pare– de l'antiga Companyia Peninsular.

X L'ordre públic

En aquest llarg capítol de dèsset epígrafs, descriu els casos més notoris de repressió amb aquesta introducció retòrica:

¿Ha imperat el dret durant el règim dictatorial? Gairebé mai. ¿Les deportacions il·legals, les agressions constants a institucions dins les quals no tenia dret a intervenir el Poder públic, els emprèstits formidables realitzats per alguns Ajuntaments sense ni tan sols el requisit de la subhasta, les concessions oneroses, la disbauxa econòmica, la creació artificial de conflictes socials... no constitueixen desordres públics? (pp. 275-276)

A continuació enumera diversos casos de víctimes concretes de la dictadura: el del capità d'enginyers José Martínez de Aragón, el qual acabà en un penal per haver-se resistit a acatar el colp d'Estat i no acceptà que l'amnistiaren (pp. 277-280); el de Manuel Carrasco i Formiguera, editor de la revista satírica *L'Estevet*, que “havia publicat dues caricatures que semblaren al senyor fiscal ofensives per a l'exèrcit”, de les quals es declarà autor i fou empresonat (pp. 280-281); el del doctor Jaume Aiguader i Miró, director de les *Monografies mèdiques*, reclòs a la presó Model per catalanista (pp. 282-283); el de Miquel Baltà, empresonat per recopilar propaganda clandestina (pp. 283-285); el de l'obrer del tèxtil Joan Madern, víctima d'una delació, el qual després d'haver estat tancat en el penal de Sant Miquel dels Reis i en el Reformatori d'Alacant, acabà boig (pp. 285-286); el del músic Francesc Guasch, empresonat a la Model i condemnat posteriorment a l'ostracisme per negar-se a tocar la Marxa reial en el moment de l'elevació de l'hòstia consagrada (pp. 289-290), el mateix cas que el de mossèn Baldelló, organista de Betlem –l'església de la Rambla dels Estudis– (p. 291) i el del P. Bartomeu Barceló, que s'hagué d'exiliar “a causa d'un sermó predicat a la Seu de Girona” (p. 291).

Per una reial ordre “quedà establert que el Govern podria deixar sense efecte les sentències del Tribunal Suprem en matèria contenciosa” i es donaren també altres

casos d'intromissions, com ara el “cas de la *Caoba*”, la tanguista acusada de tràfec d'estupefaents per la qual va intercedir el dictador (pp. 292).

Refereix a continuació els detalls de la fallida conspiració, ordida a València, de José Sánchez Guerra. Com a conseqüència d'aquest fracàs, el polític fou detingut el 30 de gener de 1929¹⁸⁷ i empresonat en un primer moment en la presó militar de les Torres de Quart.¹⁸⁸ Perucho en fou pràcticament testimoni perquè en aquell moment es trobava en la ciutat:

Jo vaig sortir de València el dia de la detenció de l'ex-president. Em vaig aturar dos dies a Barcelona, i a primeries de febrer em vaig instal·lar a París.¹⁸⁹ (p. 323)

Seguidament explica les característiques de la revista *España con Honra*:¹⁹⁰

Em sembla que la primera publicació periòdica antidictatorial fou *España con Honra*, de primer setmanari, i quinzenal més tard, fundada per Blasco Ibáñez a París. Aquest periòdic començà a publicar-se el 20 de desembre de 1924, i aparegué durant molts mesos amb una agressivitat cada vegada més marcada. Hi col·laborava assíduament el propi Blasco Ibáñez, el qual publicà, demés, en el setmanari i en edició apart, de la qual feren tiratges en cinc idiomes, un pamflet famós contra el rei d'Espanya i la dictadura, i un extens programa sobre *Lo que será la República Española*, del qual cal esmentar molt particularment els paràgrafs referents al problema català, en els quals no costa gaire d'advertir que el pensament de Blasco sobre la qüestió havia canviat notablement a favor de les nostres reivindicacions.¹⁹¹

També hi col·laboraven els senyors Unamuno i Eduard Ortega i Gasset.

(...) L'ànima d'*España con Honra*, pot ben dir-se que era Carles Esplà... Jo vaig fer la seva coneixença fa molts anys, a la redacció d'*El Pueblo*, de València, i des d'aleshores hem restat sempre més amics. (pp. 299-300)

Ací, Perucho explica les activitats d'Esplà a París i la seua amistat inseparable amb Unamuno i Blasco Ibáñez, als quals posà en relació (p. 300), així com les revenges dels primoriveristes contra Blasco per la seua oposició activa contra la dictadura, entre les quals destaca el fet que se li anul·laren les col·laboracions en *ABC* i *Blanco y Negro*, i que l'Ajuntament de València retirara el seu nom de l'antiga plaça de

¹⁸⁷ *El Sol*, 31-01-1929: “Es detenido en Valencia el ex presidente del Consejo D. José Sánchez Guerra” (<http://hemerotecadigital.bne.es/pdf.raw?query=id%3A0000389487>)

¹⁸⁸ Marco Miranda narra amb tota classe de detalls la sublevació que, a València, protagonitzà Sánchez Guerra (1975: 89-120).

¹⁸⁹ El 3 de febrer de 1929 Perucho escrigué a Manuel Blancafort (carta núm. 41) que “avui he arribat de València” i “demà al vespre surto vers París”. Cal tindre en compte que el trajecte València-Barcelona es feia regularment en barco, com diu referint-se a aquest viatge: “Per aquell temps vaig haver d'anar a València, requerit per assumptes particulars. Vaig fer el viatge a bord del *J. J. Sister...*” (AP: *Catalunya sota la Dictadura*, p. 328).

¹⁹⁰ Marco Miranda n'aporta més dades: “Se tiraba en una modesta imprenta de un valenciano, Juan Durá, hijo de Cullera. Obrero inteligente y activo, se trasladó a Francia y estableció su industria. (...) Era comunista. Un comunista-blasquista, y con Blasco Ibáñez sostenía acaloradas discusiones acerca del comunismo. Blasco exponía razones que a Durá lo llenaban de indignación, y acababan todos riendo como buenos amigos. Esplá y Durá realizaron una admirable labor publicando *España con honra*. El uno lo dirigía y lo imprimía el otro; pero, además, entre los dos llenaban y pegaban fajas, llevaban la administración y se ingeniaban, acudiendo a mil ardides, para introducir el periódico en España.” (Marco Miranda 1975: 33-34).

¹⁹¹ Marco Miranda explica, en un passatge molt divertit (Marco Miranda 1975: 39-42), com s'introduí a Espanya el fullet de Blasco “Una nación secuestrada”, imprés per Durà a París. En aquest altre article es contenen els detalls de l'operació: Francesc Madrid: «Reportatges de fa cinc anys», “Com es varen repartir les fulles clandestines *Una nación secuestrada* a Catalunya” (*La Rambla de Catalunya*, 15-09-1930, p. 1). En canvi, el fullet “Lo que ha de ser la República española” s'imprimí clandestinament a València, en els tallers d'*El Pueblo*, procediment que enganyà la policia.

Caixers (pp. 301-302) que li havia dedicat el 1921, la qual cosa suscità una carta de Gabriel Alomar en què reflexionava sobre el patriotisme (pp. 303-304)

Seguidament esmenta “les dues publicacions més importants de les que hom edità a l’estranger contra la dictadura”, *Le Courier Catalan* (pp. 305) i *Hojas Libres* (p. 306), que, dirigida per Eduardo Ortega y Gasset i en la qual col·laboraven Esplà, Unamuno, Joan Casanoves i altres exiliats espanyols a França. Tragué, entre l’abril de 1927 i el gener de 1929, amb peu a Hendaia, 19 números “sota la forma de petits llibres en octau” (p. 306), que s’introduïen a Espanya clandestinament.¹⁹²

Aquesta revista tenia un to força violent, degut, principalment, a les campanyes del senyor Unamuno i a les reivindicacions que feia a cada nombre el senyor Ortega, el qual publicà, demés, un llibre amb el títol de *España encadenada. La verdad sobre la dictadura*, imprès per Joan Durà a París. (p. 306)

Més activitats d’oposició a la dictadura que cita Perucho: la revisteta “molt càustica” titulada *El Murciélagu* i *Rebel·lió Catalana*, “de tendència separatista” (p. 307). També esmenta l’execució de dos sospitosos d’haver disparat el 1924 contra una parella de guàrdies a la caserna de les Drassanes (pp. 307-308), els successos de Vera del Bidasoa, també de 1924, i que acabà igualment en execucions¹⁹³ (pp. 308-316); el suposat intent de regicidi al Garraf el 1925 (pp. 316-319); l’acció armada del coronel Macià a Prats de Molló el 1926, finalment avortada (pp. 319-323); el conflicte dels artillers de 1926¹⁹⁴ (pp. 324-328); i, en fi, descriu més a fons com va evolucionar i fracassar la conspiració de Sánchez Guerra a València el gener de 1929, i facilita detalls personals de la seua relació amb Esplà, una vegada el dos s’hagueren trobat a París, després de set anys sense veure’s (pp. 329-333).

XI La Dictadura és un mal negoci

En aquest darrer capítol, que consta de huit epígrafs, analitza la corrupció inherent a la dictadura, comportament que en justifica el títol:

Ha llançat els nostres diners; ha fet insuperables meravelles de prestidigitació amb ells; i allò que és pitjor: ha creat una difícil situació econòmica als Ajuntaments, a les Diputacions i a l’Estat, i ha fet disminuir el crèdit d’Espanya a l’estranger provocant la baixa de la pesseta. (p. 335)

Els casos concrets que comenta són els següents: el de la Societat Santander-Mediterrani, que tenia atorgada la construcció del ferrocarril entre València i Catalayud (pp. 335-337); el de la Banca Arnús-Garí, concessionària de les salines de Torrevella (pp. 337-338); el negoci del petroli, en què s’havien associat la Casa Urquijo, representant a Espanya de la Shell, el financer mallorquí Joan March a través de la seua societat Porto-Pi i el tinent coronel Ibáñez, secretari de Primo de Rivera, operació que es cobrí legalment a través de sengles reials ordres (pp. 338-341); el cas de la Companyia Telefònica, que a Perucho l’afectà molt de prop (pp. 341-342); la baixa dels valors ferroviaris (pp. 342-344). També aporta un seguit de dades per a demostrar la desastrosa situació financera dels ajuntaments, les diputacions i el Banc de Crèdit Local (pp. 344-347); es refereix, finalment, a la devaluació de la pesseta en relació al patró-or (pp. 348-351) i facilita un extracte del deute públic d’Espanya (pp. 351-352).

Conclou amb un breu colofó en què clama pel canvi polític, esperançat en la joventut:

¹⁹² Més informació en Marco Miranda (1975: 121-123) i en Urrutia Salaverri (1994: 197).

¹⁹³ Marco Miranda (1975: 35-38) també s’hi refereix.

¹⁹⁴ Marco Miranda (1975: 75-77) també l’explica.

Vet aquí el resultat de set anys de poder irresponsable: la ruina moral i material de tota una nació. Ho oblidarà el nostre poble?
(...) Jo vull creure que [la nova generació] formarà també al nostre costat, en els dies atzarosos que s'apropen, i la saludo des d'ara, amb un ample gest de germanor. (p. 353)

Enunciats irònics

La ironia és un procés pragmàtic en què el significat es desprèn del context i per la resposta que produeix en el lector o en l'oient. Amb intenció d'aconseguir la complicitat del receptor, Perucho empra la ironia, i fins i tot l'humor, quan fa determinats comentaris negatius sobre persones relacionades amb la dictadura i els fets ridículs que van dur a terme. Vegem-ne alguns exemples:

Destaca una frase del passatge del ban de Primo de Rivera declaratiu de l'estat de guerra i s'hi refereix posteriorment amb sornegueria:

Este movimiento es de hombres: El que no siente *la masculinidad completamente caracterizada*, que espere en un rincón, sin perturbar, los días buenos que para la Patria preparamos. (p. 29)

Perucho comenta:

Si la dictadura hagués perseguit gallardament als personatges amb aquella *masculinidad bien caracterizada* que anunciava el manifest, i que no hem vist manifestar-se més que... en els adversaris del règim... (pp. 288-289)

Quan explica l'actitud heroica del capità d'enginyers José Martínez de Aragón en no acatar el pronunciament, a Perucho li sembla

...que aquesta actitud palesa un cas indubtable de *masculinidad bien caracterizada*... (p. 278)

Ridiculitza una frase de l'ampul·lós document que entreguen a Primo de Rivera Milà i Camps i el baró de Güell, al front d'una delegació del sometent:

...y creemos cumplir como ciudadanos y como somatenistas al poner a vuestros patrióticos augurios el *recio subrayado* de nuestra entusiasta, leal y respetuosa colaboración. (p. 47)

Perucho comenta:

Això del *recio subrayado* degué fer molt bon efecte al despatx de la Capitanía General on –ja aquell dia– començava a retre's homenatge a la retòrica més trastocada i passada de moda, de la literatura patriòtica. (...) Un *recio subrayado* de més o menys, no té cap importància. (pp. 47-48)

Els primers dies del colp, Puig i Cadafalch estava convençut que Primo de Rivera respectaria la Mancomunitat:

...mirava amb simpatia el moviment i esperava confiadament la caiguda del mannà autonomista. (p. 66)

Havent dissolt el directori els ajuntaments, Perucho ridiculitza les noves corporacions nomenades per reial ordre:

Quan, en la vida pública d'un país, esdevé un mèrit de pertànyer a això tan mort que es diu "les forces vives", cal tirar-se les mans al cap. (p. 82)

Menysprea Primo de Rivera i els seus sequaços per ignorants:

...l'analfabetisme dictatorial, posseïdor de la força, s'havia proposat humiliar fos com fos la intel·ligència indefensa (p. 99)

Hom comprèn que un senyor governador [de Girona] capaç d'escriure aquella magnífica frase de *en lo conexo a conocer*, que és digna de la Col·lecció Rivadeneyra,

no volgués permetre als funcionaris de parlar la *jerga* aquesta que diu Marsillach que parlem aquí. (p. 125)

Ara que la caiguda de la dictadura li deixarà algunes estones de lleure, no li aniria malament [al senyor García Goyena] de repassar el *Ruggiero* o el *Gierke*: per a ell foren un bon exercici. (p. 153)

I també els menysprea per incompetents:

Confiat el Ministeri d'Estat a un professor de la Universitat de Madrid, home rutinari, acostumat a repetir cada any les mateixes llaunes acadèmiques (de les quals he estat víctima durant un curs sencer), ple d'ambició no ajudada en cap vàlua científica, emmetzinat de teories llibresques i sense cap experiència dels greus afers que portava entre mans... (pp. 168-169) ¹⁹⁵

Al conjunt de tots els col·laboradors amb la dictadura es refereix com:

Els medis oficials i el ramat reaccionari que ha corregut sol durant tot el període dictatorial... (p. 196)

Presenta la visita del rei al papa com un passatge d'opereta:

Començava donant al Papa un tractament equivocat, pintoresca invenció o lamentable lapsus de l'autor material del discurs, car l'anomenava *Vice-gerent* de Déu a la terra, per comptes de Vicari. Aquest tractament comercial és –sens dubte– una anticipació de la feblesa que, temps endavant, havia de tenir la dictadura per les societats anònimes i pels monopolis.

Després deia, entre altres coses, i amb una eloqüència entreverada de Primo de Rivera i de don Antonio Maura, els dos prosistes més divertits d'aquest segle... (p. 172)

En aquest discurs d'Alfons XIII davant de Pius XI s'havia inclòs una cita de Sant Malaquias –*fides intrepida*– que venia a compte perquè “no regatejariem els espanyols cap mena de sacrifici, i si en defensa de la fe perseguida, nou Urbà II, aixecàveu una croada contra els enemics de la nostra sacrosanta religió “ (p. 173), situació burlesca que facilita aquest comentari sarcàstic de Perucho:

Aquest discurs produí al Vaticà un efecte estrany. El Pare Sant era encara “presoner” de l'Estat italià, i parlar-li d'una croada amb aquell to entusiàstic, resultava d'una comicitat extraordinària. Sa Majestat el Rei d'Espanya, no degué quedar gaire satisfet de l'autor del discurs. O, millor dit, dels autors. A mi no hi ha qui em faci creure que aquella magnífica cita de Sant Malaquias i aquell incís en llatí queien dintre l'erudició de Primo de Rivera... (p. 173)

Davant la Societat de Nacions, l'ambaixador Quiñones de León no intervenia perquè era un lacai de la política francesa: ¹⁹⁶

No ha parlat, perquè *tot el que ell pensava ja ho havia dit el senyor Briand*. (p. 210)

Resulta molt humorística la situació que es produí en el transcurs de la reunió del Consell de la SdN celebrada en el Senat a finals de maig de 1929:

El dia de la sessió inaugural el dictador va cometre una *gaffe* de les que fan època. Es presentà al Senat amb un discurs escrit sota l'aixella amb pretensió de llegir-lo en obrir-se la sessió. Això va produir entre els delegats un efecte llastimós. Diuen que el

¹⁹⁵ Es tracta de José Yanguas Messía, ministre d'Estat entre 1925 i 1927: “Durante los seis llamados años, el Ministerio de Estado estuvo detentado por dos personas inhábiles, primero por aquel aprendiz de diplomático, profesorcete de la Universidad Central, que se cree un Talleyrand y que no pasa de José Yanguas Messsía”. (AP: «Notas marginales», “La política exterior de los seis llamados años”, *El Progreso*, 29-03-1930).

¹⁹⁶ El passatge en què Perucho explica com va tractar infructuosament d'entrevistar Quiñones de León, el qual se li tornà invisible, és d'un humor tan deliciós com corrosiu. (pp. 208-211).

senyor Briand s'emportà el senyor Quiñones a un recó, i li digué d'aquella manera tan especial amb què parla:

—*Soyons francs! Ça n'peut p's ètgue... Il n's pas d'legué... Soyons francs!...*

Molt polidament, el senyor Quiñones digué al general que no hi havia manera de “col·locar” el discurs, i que se'l guardés per a una millor avinentesa. El dictador es reduí a saludar els delegats a Secretaria i se n'anà rondinant amb la seva peça oratòria inèdita. (p. 240)

Perucho es refereix així a Víctor Pradera:

El pintoresc don Víctor Pradera, féu diversos intermedis de circ, que no agradaren gaire al general Primo de Rivera, el qual tocà en el seu gramòfon parlamentari, i a propòsit dels al·ludits intermedis, el gastat disc del patriotisme. (pp. 249-250)

La policia va molestar tantes vegades al doctor Aiguader, que Perucho exclama:

S'hi deu haver acostumat! (p. 283)

En referir-se a la meteòrica carrera de Galo Ponte, que fou ministre de Justícia durant cinc anys en la dictadura, Perucho arplega un joc de paraules que devia haver-se fet popular:

A Madrid, li han canviat el don Galo Ponte, per un magnífic don Galopante. (p. 288)

Quan el dictador va intervindre en el “cas de la *Caoba*”, la tanguista detinguda per tràfec d'estupefaents, Perucho troba que:

Pel que hom veu, el President tenia un criteri diferent, segons si es tractava de tanguistes i altres dones de mala vida, o de persones honorables. (pp. 292-293).

Finalment, en haver resultat incomprensiblement destruïda la col·lecció petrogràfica del Museu Martorell, propietat de l'Ajuntament de Barcelona –tot un orgull per a la petrografia catalana: “ha destruït la dictadura incivil una de les obres més pregonas del nostre amor a la cultura pròpia”–, identifica les persones responsables del museu:

Per si de cas creuen els lectors que algun dels seus components mereix que se li dediqui un carrer, donem aquí llurs noms. (p. 293-294).

Conclusions

- 1 Protegit per Joan Estelrich, el 1929 Perucho fou destinat com a corresponsal del *Diario de Barcelona* a París, on va escriure *Ícar o la impotència*, la novel·la més moderna i audaç d'un escriptor valencià de la seua època.
- 2 En el *Diario de Barcelona* començà a especialitzar-se en política internacional i, més en concret, en política europea, tema de què tracten la major part dels seus articles.
- 3 A París freqüentà els exiliats de la dictadura: Unamuno, Blasco Ibáñez, Carles Esplà, Juli Just, etc.
- 4 El mateix 1929, com a ajudant d'Estelrich, acudí a les reunions de la Societat de Nacions que se celebraren a Madrid i a Ginebra, on assistí al Congrés de Minories Nacionals, en què excel·lien Briand i Stresemann, sobre els quals va escriure en diverses ocasions.
- 5 El 1930 tornà de nou a Ginebra, però en aquesta ocasió com a membre de l'equip de Nicolau d'Olwer. S'il·lusionà amb el projecte d'Unió Europea, com refereix en les cròniques de *Diario de Barcelona* i de *La Publicitat*. També es preocupà per la deriva totalitària d'Àustria, Itàlia i Alemanya, i considerà positiva la política del

president Wilson. Reivindicà que, en el context europeu, el poble valencià tinguera dret a rebre el mateix tractament que qualsevol altra minoria europea.

- 6 Havent conegut l'ambient de Ginebra, concebé la idea de viatjar a Moscou per a escriure un llibre sobre la nova Rússia, però hagué de desistir-ne per falta de recursos.
- 7 També projectà la confecció d'una enciclopèdia per fascicles sobre la història de València, escrita per diversos especialistes, que tampoc no arribà a bon port.
- 8 Havent deixat la corresponsalia de *Diario de Barcelona*, el 1930 substituí Vicente Llorens Castillo en el lectorat d'espanyol de la Universitat de Marburg, des d'on seguí col·laborant en els diaris habituals i començà a publicar en *Acció Valenciana*, *Avant*, *La Rambla de Catalunya* i *Diari del Migdia*.
- 9 A Marburg escrigué un documentat reportatge periodístic de denúncia de les accions repressives que la dictadura de Primo de Rivera infringí a Catalunya, titulat precisament *Catalunya sota la Dictadura*, que es publicà en Proa.
- 10 En aquesta etapa opinà sobre la universitat, la constitució suïssa, el codi penal espanyol, i seguí comparant Catalunya i València: atribuí l'origen de l'anticatalanisme a l'animadversió que el republicanisme blasquista tenia contra el conservadorisme nacionalista cambonià. Es mantingué ferm contra la dictadura i es mostrà esperançat en l'adveniment de la República.
- 11 Escrigué molt sobre la política alemanya, preocupat per les repercussions negatives que el tractat de Versalles i la crisi del 29 hi havien provocat. Advertí que, com a conseqüència de l'augment del nazisme i la polarització de la societat en posicions extremistes, Europa sofriria una nova guerra, com així ocorregué.
- 12 Començà a escriure articles humorístics basats en l'observació de diversos aspectes de la societat alemanya, que prosseguí més avant, especialment en els anys de la guerra civil i en l'exili. En alguns d'aquests articles destil·là algunes opinions antijueves, probablement com a recurs humorístic. També analitzà la situació política d'altres països europeus i advertí l'augment de la militància comunista a Europa.
- 13 Reclamà que els periodistes reberen una formació tècnica adequada i s'il·lusionà amb la creació a Ginebra de l'Associació Internacional de Periodistes Minoritaris.
- 14 En aquest període publicà moltes menys ressenyes d'obres literàries que en l'anterior. Participà en la polèmica del llibre català i escrigué sobre cine –en concret, sobre *El creuer Potemkin*.
- 15 Ideològicament, es mantingué en l'àmbit del republicanisme federal. A Catalunya s'identificà amb Acció Catalana –el 1931 participà en l'acte de creació del Partit Catalanista Republicà– i a València impulsà l'Agrupació Valencianista Republicana.
- 16 Quan finalitzà l'estada a Marburg tornà a Barcelona, on fomentà la creació d'una frustrada Biblioteca d'Escriptors Independents. Es dedicà al periodisme, a fer conferències, a projectar noves iniciatives i a publicitar els seus dos primers llibres, *Ícar o la impotència* i *Catalunya sota la Dictadura*, mentre es produïa l'evolució de la política espanyola cap a la República, règim en què tenia posades totes les esperances personals i polítiques.

5. La construcció de la República (15-04-1931 / 18-07-1936)

Resum

En aquest capítol tractem sobre les activitats de Perucho a Madrid, on es desplaçà tan bon punt es proclamà la República i on romangué fins que es produí el colp d'Estat que, el 1936, ocasionà la guerra civil.

Vinculat al Partit Catalanista Republicà –i també a l'Agrupació Valencianista Republicana, que promogué–, fou secretari particular dels ministres Lluís Nicolau d'Olwer i Jaume Carner i, entremig, concorregué infructuosament a les eleccions constituents per la circumscripció de Castelló en la candidatura dels republicans federals. Després d'abandonar el ministeri d'Hisenda, es dedicà al periodisme de la capital i escrigué per als diaris *Luz*, *Heraldo* de Madrid i *El Imparcial*, sense deixar de publicar en els periòdics valencians *El Pueblo*, *El Progreso*, *Avant*, *El Camí*, *El Mercantil Valenciano* i *El Luchador* de Alicante, així com en els catalans *La Rambla*, *La Publicitat*, el setmanari *Mirador* i altres de gran tirada, com *El Liberal* de Bilbao.

Els seus articles d'aquest període són el reflex de les seues inquietuds i preocupacions en contra del règim dinàstic i respecte a l'evolució de la política republicana, la qual defensà tot i que adoptà una posició molt crítica, radicalment anticlerical, obrerista i esquerrana, i també molt compromesa amb l'èxit parlamentari del projecte d'Estatut de Catalunya, al qual s'adherí amb convicció i entusiasme. Arran de la crisi econòmica del 29 es mostrà hostil al capitalisme, a l'anarquisme i el trotskisme, així com partidari del socialisme soviètic. Es manifestà una vegada més incondicional de la reforma agrària i expressà amb rotunditat el seu nacionalisme valencianista al mateix temps que les seues conviccions pancatalanistes. En política exterior analitzà amb inquietud la deriva bel·licista de l'Alemanya nazi i advertí del perill que s'expandira el feixisme que amenaçava Europa, sense desatendre els conflictes d'altres regions del planeta, com la guerra de Manxúria. En diversos articles de *Mirador* presentà un panorama de nous plantejaments teatrals europeus i, a partir de 1934, publicà en *El Pueblo* una sèrie d'articles humorístics amb què encetà una línia que prosseguí anys després a Mèxic.

Escrigué sobre algunes personalitats rellevants com Aristides Briand, Blasco Ibáñez –amb motiu del trasllat de les seues despulles a València–, el polític Ricardo Samper i altres. Publicà les monografies *Cataluña bajo la Dictadura* (1932, resum del llibre publicat en català), el compendi *Les formes de govern* (1931), el *Resum de literatura russa* (1933) i els relats *Matrimonio feliz* (1934) i “Regalo de bodas” (1935).

Com era habitual en ell, es proposà realitzar diversos projectes que també s'acabaren frustrant, com ara “un llibre d'Història religiosa, en dos volums” (proposat per Estelrich el 1932), una biografia política de Marcel·lí Domingo (encarregat per Xuriguera el 1933), una breu monografia sobre algun aspecte de Dret i un “Resum de literatura alemanya” semblant al *Resum de literatura russa* (que oferí a Casacuberta el 1934), més algunes traduccions.

El 1930 García Lorca publicà *Poeta en Nueva York*, Francisco Ayala *Cazador en el alba*, Ramón Gómez de la Serna *Isomos* i Carles Riba *Estances*. El 1931 García Lorca fundà La Barraca. El 1932 se signà l'acord de les Normes Ortogràfiques de Castelló de la Plana, Mercè Rodoreda publicà *Sóc una dona honrada?*, Juan Ramón Jiménez *Poesía en prosa y verso (1902-32)*, Vicente Aleixandre *Espadas como labios*, Josep Maria de Sagarra *Vida privada* i Louis-Ferdinand Céline *Voyage au bout de la nuit*. El 1933 aparegué *La Condition Humaine*, d'André Malraux, *Poesías completas* (1899-1930) d'Antonio Machado, *Perito en lunas* de Miguel Hernández, *Un fantasma recorre Europa* de Rafael Alberti, *El público* de García Lorca i *Joujou* d'Almela i Vives. El 1934 Max Aub publicà *Luis Álvarez Petreña*, Joan Puig i Ferreter *Camins de França*, Mercè Rodoreda *Un dia en la vida d'un home*, García Lorca Yerma i *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías*, Graham Greene *It's a Battlefield*, Henry Miller *Tropic of Cancer*. El 1935 Espriu tragué *Ariadna al laberint grotesc*, Bernat Artola *Terra* i

Jesús Ernest Martínez Ferrando *Una dona s'atura en el camí*. Entre 1934 i 1936 es publicà a València *La República de les lletres*.

En el Ministeri d'Economia Nacional amb Nicolau, i en el d'Hisenda amb Carner

Després de la proclamació de la Segona República, va descartar la possibilitat d'obrir a París l'agència d'informació periodística que havia planejat. Estava convençut que la seua missió era a València:

El meu deure, donada la meua posició política a Catalunya, és d'anar-me'n tot seguit a València per tal de fer una intensa propaganda valencianista, autonomista, federal o com se vullgui dir; cal evitar que el cas de Catalunya es presenti isolat.

(Carta núm. 145, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 10-04-1931)

Davant dels canvis polítics imminents, el jove periodista de vint-i-nou anys no sabia exactament per quina opció decantar-se, però tenia present que les dos dones de la seua família depenien absolutament d'ell i que no tenia recursos econòmics:

Si jo fos sol al món, faria el que em semblaria més bé; però la meua mare i la meua germana depenen en absolut de mi i la cosa s'agrava. En resum: que les anomenades esquerres d'aquest país són una M... i que, probablement, em decidiré a escriure en espanyol o en francès.

(Carta núm 140, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 21-12-1930)

Haig de resoldre, ademès, un altre problema: el de les pessetes. Demà parlaré amb En Bofill ¹⁹⁷ per tal que el diari em doni un sou fix, per modest que sigui.

(Carta núm. 145, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 10-04-1931)

Però superà l'enfadament amb “les anomenades esquerres d'aquest país” de què formava part i degué fer valdre la seua posició política. Recordem que tingué una actuació molt destacada en el míting constitutiu del nou Partit Catalanista Republicà, i tractà d'aconseguir una destinació relativament estable en la nova administració republicana. De fet, les notícies següents que tenim d'ell el situen ja com a secretari particular de Lluís Nicolau d'Olwer –com consta en la capçalera de les cartes que escrigué els primers mesos del nou govern de la República, i així ho suposem, perquè no porten data.

En representació del catalanisme de centreesquerra, Nicolau fou ministre d'Economia Nacional en el primer govern de la República que, presidit per Niceto Alcalà Zamora, estigué vigent entre el 14 d'abril i el 14 d'octubre de 1931. Nicolau també fou ministre d'Economia en el segon govern de la República –que, presidit per Manuel Azaña, estigué constituït entre el 14 d'octubre i el 16 de desembre de 1931–, etapa en què Perucho havia passat a exercir com a secretari particular de Josep Barbey, subsecretari de l'esmentat ministeri, ja que amb data de 28 d'abril de 1931 ja va cursar cartes amb capçalera oficial (en català!) del Ministeri d'Economia del govern provisional. ¹⁹⁸ En les que envià a Almela, datades els dies 9 i 12 d'octubre de 1931, la capçalera oficial, en canvi, ja està escrita en castellà.

¹⁹⁷ Jaume Bofill i Mates (Olot, 1878 – Barcelona, 1933), un dels fundadors d'Acció Catalana, firmà la seua obra poètica amb el pseudònim ‘Guerau de Liost’. Formava part de la redacció de *La Publicitat* i de la gerència del diari.

¹⁹⁸ Cartes depositades en el Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca: Guerra Civil, Sección Político-Social Madrid nº 358.

Madrid es decididamente republicano. Lo compruebo desde mi modesto observatorio del ministerio de Economía, por el que pasan los papeles y las visitas que se dirigen al ministro.

(AP: «En serio», “Una rectificación necesaria”, *El Pueblo*, 29-03-1935)

Lo cierto es que yo tengo particulares motivos para saber cómo son y cómo funcionan los ministerios españoles de hoy. El azar me puso en contacto directo con dos de los más importantes –en los que pasé un año largo, en puestos que me permitían otear toda la casa– y luego, he acudido y acudo a varios departamentos ministeriales en calidad de simple ciudadano de la República, gracias a lo cual puedo tener de ellos una visión imparcial y exacta.

(AP: «En serio», “Una rectificación necesaria”, *El Pueblo*, 29-03-1935)

En en el tercer govern de la República –que, presidit també per Manuel Azaña, estigué en actiu entre el 16 de desembre de 1931 i el 12 de juny de 1933– ocupà la cartera d’Hisenda Jaume Carner i Romeu, d’Esquerra Republicana de Catalunya –el Partit Catalanista Republicà havia fracassat electoralment davant de la polarització bipartidista entre la Lliga i ERC, majoritària–. Tres dies després de la presa de possessió del nou ministre, el 19 de desembre, Perucho –que, de fet, havia arribat a Madrid de la mà de Nicolau d’Olwer, identificat plenament amb Acció Catalana Republicana o Partit Catalanista Republicà– fou nomenat de nou secretari particular del ministre d’ERC. Aleshores escrigué, en confiança, al seu cap anterior:¹⁹⁹

M’entenc perfectament amb el Sr. Carner, i crec que el meu pas pel Ministeri d’Hisenda em reportarà experiències profitoses.

(Carta núm. 152, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid, 24-12-1931)

Però en aquest càrrec durà poc. Degué ocórrer algun incident greu, perquè al febrer de 1932 confessa a Nicolau:

Suposo que el Sr. Barbey us ha innovat de la meva sortida del Ministeri d’Hisenda i de les casuses que l’han motivat. Ha estat una gran injustícia del Sr. Carner, que ell mateix ja ha reconegut a hores d’ara.

(Carta núm. 156, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid, 26-02-1932)

Potser el contratemps fou degut al fet que, tot i que treballava en el ministeri, no va tindre inconvenient en entrar com a redactor de finances en *El Imparcial* –arribà a ser-ne fou subdirector, segons ha afirmat Hugh Thomas–, i també s’ocupà de la política estrangera d’*El País*, com comenta ell mateix:

He passat un any de lluita aferrissada i de grans dificultats, gràcies a la “cordialitat” i l’“afecte” dels Abadalets²⁰⁰ d’A.C. [Acció Catalana]. L’única porta que vaig trobar oberta fa tres mesos fou la d’*El Imparcial*, on vaig entrar com a redactor financier. Imagineu el que estic patint en aquesta casa, en aquest ambient tan allunyat de la meua ideologia! Però, calia menjar i que mengéssim a casa meua.

(Carta núm. 153, d’Artur Perucho a Joan Estelrich: Madrid, 18-01-1932)

D’altra part, he entrat a un nou diari que es prepara aquí –*El País*– com encarregat de finances i de política estrangera.

(Carta núm. 154, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid, 27-01-1932)

¹⁹⁹ El diari *ABC* Sevilla de 20 de desembre de 1936, p. 25, publicà la gasetilla següent: EN HACIENDA. El ministro de Hacienda, Sr. Carner, recibió a los periodistas, manifestándoles... Ha sido nombrado secretario particular del ministro D. Arturo Perucho.”

²⁰⁰ Deu referir-se a Ramon d’Abadal i de Vinyals (Vic, 1888 – Barcelona, 1970), un dels promotors d’Acció Catalana (1922), de la qual es desvinculà en proclamar-se la República per a ingressar en la Lliga Regionalista. Va dirigir *La Veu de Catalunya* i va fundar *L’Instant*. En la carta núm. 109, dirigida a Xuriguera des de Marburg el 14-05-1930, Perucho no en parla gens bé.

Suposem que Perucho devia realitzar aquestes tasques periodístiques mentre estava en el ministeri –i aquesta incompatibilitat degué ser la causa del conflicte–, perquè el 27-01-1932 encara escrivia a Nicolau d’Olwer en paper amb capçalera oficial, cosa que, per tractar-se precisament de l’exministre, en cas de haver estat ja cessat, ho hauria tingut en compte i no hauria emprat paper timbrat. Potser va ser víctima d’una contesa entre partits i periòdics, com suggeria un llarg editorial de *La Humanitat*,²⁰¹ l’òrgan d’Esquerra Republicana de Catalunya –el partit del ministre Carner– en què acusava *El Imparcial* de ser una plataforma de l’anticatalanisme a Madrid i a Perucho de jugar a dos baralles, la del ministre Carner i la d’Estelrich:

El Imparcial ha tingut sempre una història anticatalanista. Hagi estat en mans de qui hagi estat, sempre ha estat enemic de la causa catalana. No ens sap greu. Constatem una conseqüència del títol i de les empreses. Ha estat en mans dels Gassets, d’aquell pintoresc senyor Massó (amo d’una taverna al districte cinquè i radical, i que perquè Lerroux no el va fer candidat en unes eleccions a regidors es va sentir tan ofès en la seva consciència política, que es va fer romanonista); en mans dels comunistes (Pinillos) i dels d’*El Debate* alhora, com en mans d’un pintoresc periodista que es diu Miquel Capuz²⁰² (el qual nomena redactor en cap, al senyor Arturo Perucho, a estones secretari no res menys que de Lluís Nicolau d’Olwer, Joan Estelrich, funcionari de la “Fundació Bernat Metge”, col·laborador de *La Publicitat*, etcètera) com en mans dels radicals i com ara en la seva darrera cristallització en mans d’un grupet financer que han arranjat els senyors Lucientes (ex-redactor de *La Nación*, de *Heraldo de Madrid*, de *El Sol* i ara director del diari *El Imparcial*) i Victor de la Serna...

(...) Ja veuran els nostres lectors que la política anticatalana d’*El Imparcial* només es projectarà contra els homes de l’Esquerra Republicana de Catalunya i mai contra els homes de la Lliga, que un dia o altre han d’esdevenir accionistes del famós diari madrileny.

Quedem, doncs, que *El Imparcial* i *La Veu de Catalunya* fan la mateixa política ara i sempre.

(s/f: Editorial de *La Humanitat*, 2-05-1933)

Candidat per Castelló a les eleccions constituents de juny de 1931

Prematurament, abans fins i tot de la celebració de les eleccions municipals del 12 d’abril de 1931, Perucho ja preveia la possibilitat de ser en un futur candidat a diputat al Parlament espanyol, com revela a Casacuberta:

²⁰¹ Agraïsc a Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, que m’haja facilitat aquest article, i que m’haja indicat que “No hem trobat cap referència d’Artur Perucho a *La Humanitat* editada a Mèxic.” (Consulta feta el 22 de juny de 2012).

²⁰² Als primers anys trenta, Miguel Capuz era un periodista molt popular que ocupà la direcció d’*El Imparcial* i, en tancar aquest diari, el 1933 passà a l’*Heraldo* de Madrid. Feia també reportatges per a la ràdio, com “El drama de Mayerling” (emès per Unión Radio Barcelona el 19-08-1930: *La Vanguardia*, *id.* data, p. 10) o “Tres semanas entre los piratas chinos” (emès per Unión Radio Barcelona el 10-03-1931: *ABC*, *id.* data, p. 66). Acabada la guerra civil passà a França i estigué internat en el camp d’Argelès-sur-Mer, on va fer amistat amb el dibuixant d’Alzira Ernest Guasp, el qual “Quan Carlos Sampelayo va aconseguir sortir del camp de concentració per exiliar-se a Bogotà, [Guasp] va poder haver anat amb ell, ja que les gestions per al seu exili les va dur a terme un amic comú, Miguel Capuz, però es va negar a exiliar-se.” (Wikipèdia: “Ernest Guasp García”):

http://ca.wikipedia.org/wiki/Ernest_Guasp_Garc%C3%ADa.

Lucienne Gache anomena Capuz en la primera carta (núm. 174) que escriu a Perucho.

Per una altra banda, Perucho va publicar un article concomitant amb el títol del reportatge radiofònic de Capuz, emès el 10-03-1931, que hem citat: “La maravillosa organización de los bandidos chinos” (*El Pueblo*, 26-05-1934).

Si no hi ha res que ho impedeixi, penso fer-me incloure en la candidatura que València presenti per les constituents. D'aquesta manera, Catalunya tindrà a les Corts un defensor més, i dels més radicals.

(Carta núm. 145, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 10-04-1931)

Convocades per al 28 de juny de 1931 les eleccions a Corts constituents –les quals aprovarien la Constitució de la República Espanyola el 9 de desembre de 1931–, Perucho fou un dels dotze candidats a diputat que es presentaren per la circumscripció de Castelló,²⁰³ en què concorregueren fonamentalment tres candidatures: la conjunció republicanosocialista, que resultà vencedora, la de concentració d'esquerres, que no aconseguí cap diputat, i la candidatura de la dreta tradicionalista, que tampoc no obtingué representació (González Sobaco 1986: 352). Perucho es va presentar per la concentració d'esquerres dels republicans federalistes, però no obtingué l'acta de diputat, puix que quedà en últim lloc, en aconseguir només 6.575 vots.²⁰⁴

No havent eixit diputat, seguí treballant en el ministeri fins que en fou separat el gener de 1932. Però després de ser cessat ja no tornà a instal·lar-se a Barcelona, sinó que romangué a Madrid, ciutat que, convertida en la capital d'una República esperançada, ocupava el paper central de la política espanyola. I com que hi havia viscut anteriorment, la coneixia bé, tenia els seus contactes professionals, polítics i amicals, i s'hi trobava a gust.

En aquests anys s'allunyà del dia a dia de la política catalana que, en tot cas, seguí observant des de Madrid i, a més de treballar com a periodista, es mudà unes quantes vegades de casa: visqué, consecutivament, en el carrer Granada 10, en la nova Colonia Popular Madrilenya de Villaverde núm. 397, en Alonso Cano 34, en María Panés 7, en Hermosilla 3, i finalment en el carrer de Recoletos 19– i es dedicà a escriure i, com sempre, a buscar-se la vida:

Després d'una llarga temporada de vida incògnita i gairebé pagesa, faig una nova aparició. Vaig deixar el meu pis de Madrid per una petita torre amb jardí al mig del camp. Aquí he preparat un llibre d'Història religiosa, en dos volums, que aviat començarà a publicar l'editor barceloní Joaquim Gil. Ara, treballo en una biografia pintoresca d'aquell bruixot farsant Doctor Torralba, esmentat per Cervantes.

(Carta núm. 158, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Madrid, 4-09-1932)

²⁰³ En el diari republicà *Libertad*, que es publicà a Castelló de la Plana entre el 10 d'octubre de 1930 i el 16 de juliol de 1931, aparegué a tota pàgina en la portada del 24 de juny de 1931 i d'alguns dies següents la "CANDIDATURA DE CONCENTRACION DE IZQUIERDAS", que estava formada per: "José Castelló Soler, Abogado, Presidente del Comité ejecutivo del P.R.R.S. de Castellón; Miguel Peña Masip, Médico, De Acción Republicana de Castellón; Tomas Benet Benet, Abogado, de Acción Republicana de Madrid; Artur Perucho Badía, Advocat, Federal valencianiste, de la secretaria del Ministerio de Economía. Votad esta candidatura símbolo de la Libertad, de juventud y de cultura."

En l'edició del 15 de juny de 1931, p. 2, llegim la gasetilla següent: "ECOS DE SOCIEDAD. ARTUR PERUCHO BADIA. Hoy, a las once, ha llegado, en tren, nuestro colaborador y brillante periodista, señor Perucho. Este joven, repleto de ideas y arrestos capaces, es el que figura como candidato federal y valencianista en la candidatura de Concentración de Izquierdas. Como es el secretario del Ministro de Economía, huelga su presentación, pues ello de sobra indica que tiene una clara visión del momento político difícil y gravísimo por el que atraviesa nuestra pobre España y una preparación completa para desempeñar tan alta tarea cual es el desempeño del cargo público por el que viene a luchar a esta provincia. Bien venido."

²⁰⁴ *Libertad* publicà a tota pàgina en la portada del 29 de juny de 1931 els resultats de la jornada electoral del diumenge anterior: "ENORME TRIUNFO DE LA CONJUNCIÓN REPUBLICANO-SOCIALISTA. Fernando Gasset Lacasaña, 36.530 votos; Vicente Sales Musoles, 34.317; Juan Sapiña Camaró, 31.151; Alvaro Pascual Leone, 30.692; José Royo Gómez, 29.296; Vicente Cantos Figuerola (independiente) 14.120. Los cuales quedan nombrados de hecho Diputados a Cortes. Los seis restantes candidatos han alcanzado los siguientes votos: Miguel Peña Masip, 11.261; José Castelló Soler, 10.630; Jaime Chicharro, 9.043; Juan Bautista Planelles, 7.930; Tomás Benet Benet, 6.651; Artur Perucho Badía, 6.575."

A pesar del to mesurat i tranquil amb què es dirigeix a Nicolau, en realitat Perucho estava neguitós. Potser no es trobava a gust en les redaccions dels diaris on treballava, o potser les coses no li anaven com havia previst, el cas és que en la mateixa carta s'ofereix obertament a l'exministre perquè li faci de valedor per a trobar una col·locació a Barcelona, en la futura administració de la Generalitat, davant de la imminent aprovació de l'Estatut de Catalunya, que el Parlament espanyol aprovà cinc dies després, el 9 de setembre de 1932:

Davant la pròxima aprovació de l'Estatut i de la probable reestructuració dels serveis de la Generalitat, em prenc la llibertat d'acudir a vós per si podíeu orientar-me en aquest afer. Si poguéssiu assolir un càrrec qualsevol, adequat a les meves possibilitats i, naturalment, mitjançant els exàmens que calguessin, em traslladaria definitivament a Barcelona. Creieu que hi haurà ocasió? I si és així, podeu fer quelcom per mi?

(Carta núm. 158: *ib.*)

Però, per si de cas Nicolau no volia o no podia ajudar-lo, Perucho –potser per a pressionar-lo–, elucubrava sobre qualsevol destinació en l'estranger, bé es tractara d'un lectorat o d'una corresponsalia:

És probable que, a la fi d'aquest mes, vagi per una curta temporada a París i Ginebra. Tanmateix, m'interessa saber aviat el que es pugui fer a Barcelona, car, si no hi ha probabilitats de bona solució, és gairebé segur que em donaran un lectorat d'espanyol a l'Europa Central.

(Carta núm. 158: *ib.*)

Com que es veu que Nicolau no li va contestar satisfactòriament, o potser ni tan sols ho va fer –n'ignorem els detalls–, el cas és que dos setmanes després d'haver-li enviat aquesta carta, li n'escrivi una altra datada a València –on devia haver anat a trobar-se amb els amics i potser a sondejar alguna altra possibilitat laboral– en què li prega que el recomane a la direcció del diari *Luz* perquè el destinen a cobrir la corresponsalia de París, on desitjava tornar:

Es tracta de lograr la corresponsalia de París. Tinc altres dos diaris que prometen pagar bé, i això fora la solució. Vós podeu donar a Bello detalls del que ja he fet com a periodista. Potser conseguiríeu alguna cosa.

(Carta núm. 159, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: València, 19-09-1932)

Autor de narracions, obres teatrals, monografies i biografies

Sense descuidar altres mitjans, es féu un lloc en la premsa de la capital. Aquests anys publicà en *El Pueblo*, *El Mercantil Valenciano*, *El Camí*, *El Liberal* de Bilbao, *El Luchador* de Alicante, *Luz*, *Heraldo* de Madrid,²⁰⁵ *El Imparcial*...

²⁰⁵ Els cinc germans Busquets George eren amos de la Sociedad Editora Universal, propietària des de 1923 del grup de diaris de la Sociedad Editora de España (*Heraldo de Madrid*, *El Liberal de Madrid*, *El Liberal de Sevilla*, *El Defensor de Granada* i *La Moda Práctica*), entre d'altres. Els dos primers periòdics s'imprimien en el grandios edifici núm. 7 del carrer Marqués de Cubas de Madrid, on també hi havia les dues redaccions i les oficines administratives de l'empresa. Totes les propietats del grup foren incautades després de la guerra.

Manuel Fontdevila va ser el director que els germans Busquets van nomenar a l'*Heraldo de Madrid* l'any 1927, des d'on va criticar la dictadura de Primo de Rivera i va fer campanya a favor de la República. Fontdevila va arribar a ser tan emblemàtic que l'exèrcit de Franco va afusellar el seu fill només pel fet de ser-ho, a Màlaga, el 1937. Ell, que es trobava a París en aquell moment, va patir un gran trasbals arran del crim. De França es traslladà a l'Argentina, on va dirigir *El Sol* i *Crítica*. Va morir a Buenos Aires el 1957. (TOLL, Gil: <http://www.germansbusquets.com/>)

Des de fa uns mesos col·laboro assiduament a l'*Heraldo* i, dins les meves modestes possibilitats, m'esforço en aconseguir que el diari tracti bé les qüestions catalanes. I no us penseu que és cosa fàcil, malgrat d'ésser catalans el director i els principals accionistes!

(...) Si us interessés, donat que l'*Heraldo* es ven molt a Barcelona, podria intentar una secció de Lletres Catalanes a la pàgina setmanal de llibres. Creieu que fora eficaç?

(Carta núm. 166, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Madrid, 10-07-1934)

Carlos Sampelayo ho situa perfectament:

Arturo Perucho (...) formó parte de la redacción de *El Imparcial*, una temporada en que lo dirigió Capuz. También colaboró en el *Heraldo*, a despecho del director Fontdevila, que no tenía más remedio que inclinarse ante el despierto y rápido sentido periodístico de aquel hombre. Por ejemplo, cuando el asesinato del presidente francés Paul Doumer, a la hora se presentó Perucho en el periódico con una lista y circunstancias de los asesinatos de todos los jefes de Estado en el mundo, durante los últimos cien años. No había más remedio que publicárselo. (Sampelayo 1975: 118).

Durant aquests anys es mantingué molt ocupat. Entre altres projectes, en setembre de 1933 assegurava que estava a punt d'estrenar una comèdia en el Teatro Cervantes; i, en desembre, havia acabat una biografia de Marcel·lí Domingo; dos anys després, es plantejava escriure una novel·la autobiogràfica titulada *La lluita darrera*:

Sortosament la meua comèdia ha estat acceptada al Teatre Cervantes, però fins que s'estreni i comenci a produir-me quelcom, em sembla que la ballarem magra.

(Carta núm. 162, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, setembre de 1933)

L'estiu passat, a la plaça de la Universitat, vàrem predir que no escriuria la biografia d'en Domingo. Doncs, ja la tinc acabada! Solament espero poder parlar amb el biografiat –qui, per cert, està enfeinadíssim– per a aclarir algunes coses que potser no són del tot exactes. L'endemà de parlar amb ell us trametré les quartilles, que fan una muntonada imponent.

(Carta núm. 164, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 6-12-1933)

A mi em reca de cada dia més el català, i quan disposi d'una mica de tranquil·litat és molt possible que escrigui una novel·la que em balla pel cap des de fa més d'un any: *La lluita darrera*, o sigui la tragèdia d'un jove petitburgès liberal dins un món que es debat entre solucions violentes, i la seva definitiva annexió a la causa proletària. Una mena d'autobiografia. Potser l'oferiré a Proa.

(Carta núm. 169, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 1935)

No obstant aquesta frenètica activitat, en ser designat Nicolau d'Olwer, el maig de 1933, president de la delegació espanyola en la Conferència Econòmica i Monetària Mundial de Londres,²⁰⁶ Perucho, que mantenia bones relacions amb l'exministre, s'hi oferí com a secretari seu, a més de com a periodista, per a cobrir la informació de la conferència en *La Publicitat*. I, tot i que les informacions sobre la Conferència de Londres publicades en *La Publicitat* entre el 12 de juny i el 27 de juliol de 1933 –

²⁰⁶ “Quan Nicolau d'Olwer va anar, el 1933, a la Conferència Econòmica i Monetària de Londres en representació de la República espanyola, es féu acompanyar per Manuel Reventós com assessor tècnic. «La Conferència es preparà», va escriure més tard Nicolau, «en un ambient d'absolut escepticisme, no havent servit ni tan sols per a sondejar la profunditat dels abismes que separaven entre ells els pobles afectats per la crisi». Segons Nicolau, l'assemblea nasqué morta perquè en vigílies d'obrir-se els Estats Units l'apunyalaren per l'espatlla, abandonant el patró or i fins i tot negant-se a l'estabilització relativa del dòlar amb la lliura.” (Balcells 2011: 195).

dates en què es desenvoluparen les sessions— semblen d'agència i no van firmades, en alguns articles que publicà en altres diaris sí que deixa caure que hi va assistir.²⁰⁷

És per això que em permeto repetir-vos el prec que us vaig fer al Palace d'incloure'm en la delegació a títol de secretari particular. La despesa és insignificant, donat que jo tindrè els meus ingressos, i la cosa no és difícil, car aquestes consignacions diplomàtiques tenen una meravellosa Anglaterra.

(...) M'interessa saber el dia que tornareu i, també, si haig de fer articles per a *La Publicitat*, per tal de no comprometre'm amb cap altre diari de Barcelona.

(Carta núm. 161, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Madrid, 24-05-1933)

El novembre de 1933 comunicà a Xuriguera que havia planejat “d'anar a París amb uns amics que fan el viatge en auto” —viatge que finalment es frustrà, perquè li digué el mes següent: “He ajornat el viatge a París. Les coses marxen una mica més bé per aquí i fóra insensat abandonar la lluita en aquestes condicions.”—. Com que Xuriguera vivia a París, Perucho li planteja la possibilitat de quedar-s'hi, en cas que el seu amic pugui ajudar-lo a aconseguir una corresponsalia, que ell imagina que pot tractar-se la de *La Humanitat* —l'òrgan d'Esquerra Republicana de Catalunya—; a més, creu que realitzarà unes traduccions per a la productora Fox, per tal de poder-s'hi mantindre:

Probablement m'hi quedaré una temporada contractat per la Fox per a *explicar* en espanyol uns films tràgics del 1902, que avui resulten terriblement hilarants. Li interessaria a *La Humanitat* tenir-hi corresponsal? Jo en seria a canvi d'un bon fix; o bé amb la seguretat de publicar 15 articles mensuals, a 20 pessetes. Tinc altres col·laboracions i això m'ajudaria a viure.

(Carta núm. 163, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 8-11-1933)

Però, de fet, es quedà a Madrid, on menciona que té projectes teatrals:

He ajornat el viatge a París. Les coses marxen una mica més bé per aquí i fóra insensat abandonar la lluita en aquestes condicions. És segur que estrenaré aquesta temporada una comèdia que he fet en col·laboració amb Fernández Flórez. Ara estem fent-ne una altra que m'agrada força: *El fantasma inútil*.²⁰⁸

(Carta núm. 164, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 6-12-1933)

Es dedicà així mateix a altres treballs intel·lectuals, els quals menciona en la seua correspondència, però que no va acabar, o no es van arribar a publicar ni a representar, com com expliquem en l'apartat 14, “Projectes frustrats”.

El març de 1935 havia aconseguit, per fi, una situació estable, tot i que sembla allunyada dels seus interessos creatius,²⁰⁹ ja que s'havia convertit en el secretari

²⁰⁷ Almenys això es desprèn d'aquestes referències personals: “el ambiente popular, en los dos países que acabo de visitar...” («El mundo a la deriva», “El fracaso de la Conferencia Económica”, *El Liberal*, 11-07-1933) i “Acabo de pasar una corta temporada en Londres atraído por el aparato de la Conferencia Económica, ese concilio ecuménico del capitalismo.” («¿Adónde va el mundo?», “Una hora decisiva”, *El Liberal*, 28-07-1933).

²⁰⁸ La relació entre Artur Perucho i Wenceslao Fernández Flórez potser s'explica per l'admiració que ambdós escriptors sentien per H. G. Wells i Henry George, així com pel seu sentit de l'humor com, a propòsit de Fernández Flórez, indica Mainer (1975: 186): “Hombre de arraigada praxis conservadora, lector asiduo de las antiutopías de H. G. Wells y de las obras sociológicas de Henry George (quizás a través de su divulgador español Baldomero Argente), resultaba ser poseedor de un agudo sentido del humor, de una predisposición a la fabulación terrorífica y, por último, de una irreprimible tendencia al catastrofismo.”

²⁰⁹ No absolutament, però, per tal com el seu nom figura en la llista de col·laboradors del segon i últim número (abril-maig de 1935) de l'efímera revista *El Tiempo Presente*, dirigida *de facto* per César M.

general de la Federación Española de Importadores de Huevos –tenia el despatx en el carrer Pi y Margall–. Amb paper timbrat d’aquesta oficina, s’ofereix de nou a Lluís Nicolau d’Olwer, pròxim governador del Banc d’Espanya, i li comenta que està conformat amb aquest treball i que per fi s’ha decidit per la vida sedentària:

Tinc una bona Secretaria i treballo força en una pila d’afers comercials i administratius. Se’m presenta una bona perspectiva i no regatejo esforços per tal d’aprofitar com cal aquesta conjuntura favorable que pot permetre’m fer-me una bona situació.
(...) Ara, però, que m’he decidit per l’existència sedentària, us prego que disposeu de mi en tot el que us pugui ésser útil i que m’encarregueu tota mena de gestions que no desitjeu fer vós mateix.

(Carta núm. 167, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid, 27-03-1935)

El mes de juny de 1935 viatjà a França ²¹⁰ –molt probablement, degué anar a París per qualsevol assumpte relacionat amb Lucienne–i el mes següent planejava casar-se prompte i passava per una etapa de bonança i optimisme:

El cas és que començo a estar content de la vida. Les coses van endavant i tinc un ordre realment encisador després de tants anys de desordenada bohèmia. Treballo intensament, tot el que puc, i començo a veure clar l’esdevenidor. En havent passat l’estiu obriré el meu despatx d’advocat i seguiré dedicant-me a qüestions mercantils i financeres. Tinc la sospita que acabaré guanyant diners!

(Carta núm. 168, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 13-07-1935)

Lucienne Gache

Perucho i Lucienne Gache es van conèixer possiblement l’estiu de 1929, quan ell es va instal·lar en el número 13 del Carrefour de l’Odéon. És probable que es conegueren per casualitat, tenint en compte la proximitat que hi ha entre aquell habitatge de Perucho i el domicili de la família Gache, que vivia en el número 50 de la rue Saint André des Arts, carrer perpendicular a la plaça de Saint Michel, en un pis d’un edifici bastit el 1905. Els Gache hi tenien una impremta en la planta baixa. En l’actualitat, el rastre d’aquesta família s’ha perdut per complet.

A partir d’aleshores no pergueren el contacte, i ell la menciona sovint en les cartes que des de 1930 escriu a Xuriguera, el seu confident en qüestions amoroses. Així, li demana que li envie una fotografia d’ella que s’ha deixat a París. Dos setmanes després sospesa des de Marburg la possibilitat d’instal·lar-se de nou a París per estar amb ella (carta núm. 110), però ho descarta perquè “això, ultra l’inconvenient de que Lucienne hauria de seguir treballant i jo també, amb el qual em quedaria poc temps per a estudiar, té el de que m’apartaria de la política espanyola, en la qual vull intervenir cada dia més decididament.”

El 7 d’agost de 1930 (carta núm. 123), estant a París, comenta al seu amic que ha quedat amb ella, i per primera vegada menciona la possibilitat que es casen prompte, a pesar de la precarietat en què viuen: “La cosa marxa millor que mai. No tenim quartos, però em sembla que ens podem casar abans de Nadal. Si sabéssiu les ganes que en tinc!”.

Arconada, que n’era redactor en cap, continuadora d’*Octubre*, portaveu dels escriptors madrilenys promotors i partidaris del compromís polític.

²¹⁰ “En este orden de cosas me parecen realmente sintomáticas las observaciones que he podido hacer en el curso de un reciente viaje a través de Francia.” –escriu en *El Liberal*, 29-06-1935.

A finals d'agost l'avisava: "Surto diumenge vers Ginebra (Hotel Victòria). Hi seré fins al 6. El 7 arribaré a Barcelona... amb Lucienne, que ara és a Font-Romeu."²¹¹ I afig: "La meua mare l'ha invitada a passar uns dies amb nosaltres." (carta núm. 129).

En efecte, després d'assistir a les sessions del sext Congrés de les Nacionalitats Europees –que es van celebrar del 3 al 6 de setembre de 1930 a Ginebra–, Perucho torna a París i, amb Lucienne, marxen a Barcelona, on ella degué quedar-se uns quants dies, perquè no és fins al dilluns 29 de setembre quan explica a Xuriguera (carta núm. 131) que "Els dies que ha passat aquí Lucienne els hi he dedicat completament. I després de la seva anada, he tingut que treballar molt." Sembla que l'estada de Lucienne amb la seua família fou satisfactòria perquè, estimulat pel curs de la convivència, tot seguit l'informa que "Ja tinc casa llogada (un pis força bonic)²¹² i, també, uns mobles prou acceptables. Justament demà faig el trasllat, per bé que jo seguiré vivint a casa la meua mare fins al dia solemniat. Ja veieu, doncs, que la cosa va endavant."

Però el cert és que passà el Nadal de 1930 i el casament no es va celebrar. Transcorregueren tres mesos fins que Perucho la torna a anomenar en el curs d'una confidència entre col·legues en què, tot excusant-se d'un retard, confessa a Xuriguera les seues conquestes barcelonines:

El dia de la cita vaig arribar al cafè a les 5 en punt. Un retard justificable si penseu que se m'ha complicat la vida d'una manera terrible. Tinc tres dones i no haig de dir-vos més. Una d'elles, si per atzar no em casés amb Lucienne, la conservaria amb mi tota la vida.

(Carta núm. 143, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 30-03-1931)

Quatre anys després –la correspondència que ens ha arribat és considerablement més reduïda que la d'anys anteriors–, Perucho anuncia a Xuriguera que el matrimoni amb Lucienne és imminent:

Doncs bé, amic: "Ya estamos en el seno de la muerte" (Echegaray). Jo sóc també a punt de caure dins l'abim insondable del mariatge. He passat dues setmanes a París i la Lucienne ha vingut amb mi: un deliciós viatge en auto. Ahir varen arribar els seus documents i, tan bon punt siguin traduïts i legalitzats, anirem a cal senyor jutge perquè ens faci signar la sentència.

(Carta núm. 168, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 13-07-1935)

Finalment, Artur i Lucienne es van casar a Madrid el 23 de setembre de 1935, la qual cosa li va donar peu per escriure'n un article humorístic:

Tengo que comunicar a mi distinguida clientela, para que se vea que nada me arredra, que he contraído matrimonio, o sea, que me he casado, como dice la plebe. (...) Hay algunas particularidades que no quiero escamotear a la justa curiosidad de los problemáticos lectores. La primera de ellas, es que no ha habido banquete, lo cual ha causado profundo disgusto entre los gorriones. Dada mi condición de escritor español, dicho queda que el comer no forma parte de mis costumbres.

(AP: «El tubo de la risa», "Aprendan ustedes a casarse", *El Pueblo*, 3-10-1935)

Lucienne era una persona de caràcter, com demostra la seua cal·ligrafia i com es desprén de les seues cartes. Tenia una formació sòlida, dominava bastant bé l'espanyol, possiblement era d'ideologia comunista i degué influir en Perucho qui, al llarg de la dècada dels 30, anà decantant-se cada vegada més cap a aquesta posició política, allunyant-se del republicanisme federal fins a identificar-se per complet amb

²¹¹ Municipi turístic i estació d'esquí de l'Alta Cerdanya, a la Catalunya Nord.

²¹² Potser es tracta del pis del barri de les Tres Torres que menciona en les seues memòries Sebastià Juan Arbó (1982: 228-229).

l'ideal comunista, sobretot com a conseqüència de la sublevació militar i feixista del 18 de juliol de 1936 i l'evolució de la guerra subsegüent.

En deu anys, Perucho passà del republicanisme blasquista a Acció Catalana, d'ací a Esquerra Republicana, i d'Esquerra Republicana al PSUC: “el nuevo partido se convirtió también en un polo de atracción, si bien minoritario, para militantes de otras organizaciones, en particular de Esquerra Republicana de Catalunya y de Estat Català” (Martín Ramos 2007: 240).

Periodista en diversos mitjans

A més de les col·laboracions periodístiques habituals en *El Pueblo*, *La Publicitat* o *El Progreso*, Perucho publicà en aquesta etapa una gran quantitat d'articles en *El Liberal* de Bilbao, generalment sobre política internacional, alguns dels quals es reproduïren en *El Luchador* de Alicante. Instal·lat a Madrid, estava evolucionant de ser un periodista de diaris catalans o en català –per més que fóra un catalanista convençut, que observava amb inquietud el centralisme republicà, el qual criticava amb insistència–, a ser un periodista en castellà en diferents diaris d'abast espanyol.

El començament d'aquest període vital i periodístic de Perucho estigué marcat per la proclamació de la Segona República, circumstància que féu que ell recordara, amb emoció i gratitud, l'herència republicana de la família.

Articles

1. EXPERIÈNCIES

1.1. Referències personals

En un article humorístic en què conta que va en tren [al nord d'Espanya per a embarcar] cap a Londres, Perucho manté una conversació amb un altre viatger entusiasta de Sant Sebastià en què desvetla diverses referències personals:

Lo único interesante de mi vida es esto: tengo treinta años, que me duelen las muelas y no dispongo más de quince duros para llegar a Londres.

(...) Le hubiera dicho que he hecho cosas más difíciles que ir a San Sebastián, como por ejemplo: escuchar entero un discurso de Azaña, haber sido secretario de dos ministros y lograr que no me dieran ningún empleo, etc., etc.

(...) Aunque bien pudiera ser que aquel señor fuera realmente un patriota. A mi me cuesta distinguirlo porque estoy acostumbrado a ver en mis paisanos constantes detractores de nuestra tierra e ingenuos admiradores de las ajenas. ¡Cuánto ganaría Valencia si todos los valencianos la ensalzáramos siempre fervorosamente...!

(AP: “Un propagandista inesperado”, *El Pueblo*, 28-07-1933)

3. EL CACIQUISME

3.5. Clericalisme, anticlericalisme

Sis anys després de la seua desaparició, Perucho formà una comissió oficial per a homenatjar la figura del periodista republicà i anticlerical José Nakens Pérez (Sevilla, 1841 – Madrid, 1926), la qual cosa li permeté meditar sobre el clericalisme antirepublicà i justificar el laïcisme:

Mientras los eclesiásticos conspiren contara la República, la denigren, la desacrediten e intenten avivar el descontento de los católicos de buena fe, seguiré diciendo que hay clericalismo y seguiré siendo, además de republicano y demócrata, ferozmente anticlerical.

(AP: «Notas marginales», “Nakens”, *El Pueblo*, 3-07-1932)

3.6. La reforma agrària

Com sabem, la qüestió agrària i el caciquisme van preocupar molt Perucho. Fins i tot sent secretari particular del ministre d'Economia Nacional, va publicar cinc articles en *La Publicitat*, en els mesos de setembre i novembre de 1931, en què no feia cap proposta concreta, sinó que il·lustrava els lectors sobre els intents fracassats anteriors o sobre altres modalitats de distribució i explotació de la terra.²¹³

5. VALENCIANISME I CATALANISME

5.3. València i Catalunya

Mes i mig després de l'aprovació en el parlament de l'Estat de l'Estatut de Catalunya (el 9 de setembre de 1932), ja que ni en la Constitució ni en l'Estatut es permeté la federació de regions autònomes –disposició que s'ha arrossegat en el text constitucional de 1978–, Perucho planteja que cal “intensificar les relacions culturals de València i Mallorca amb la Catalunya estricta” i “ajudar a crear, a cadascun d'aquests països, l'esperit autonòmic valencià i balear que, a la llarga, es convertirà, per inevitable disseny històric, en esperit català.” Perquè:

...els pancatalanistes valencians i mallorquins hem de procurar que els nostres Estatuts respectius s'assemblin el més possible al que acaba d'obtenir Catalunya; que hi hagi un paral·lelisme gairebé perfecte entre les nostres institucions polítiques, culturals i socials; que la nostra llengua literària adopti, com més radicalment millor, les normes de l'Institut; que quedi, en fi, preparat el camí perquè un dia es puguin fàcilment refondre els tres Estatuts regionals catalans en un sol Estatut de la Catalunya integral.

²¹³ Així, en *La Publicitat*, amb el sobretítol «Reforma agrària» publicà: “L'exemple d'Europa” (15-09-1931), “L'informe Jovellanos” (27-09-1931), “La desamortització de Mendizábal” (7-10-1931), “Els georgistes” (25-10-1931) i “Com fou feta [la Reforma Agrària] a Lituània” (3-11-1931).

Com sabem, el problema agrícola d'Espanya era tan considerable que va merèixer l'atenció, per exemple, d'un observador com Gerald Brenan: “El pequeño labrador no puede apenas sostenerse en el secano por ser incapaz de resistir las variaciones estacionales de las cosechas. Hay, por tanto, en España dos grandes problemas agrarios: el del minifundio en el norte y parte del centro, minifundios que son a veces tan pequeños que no llegan a mantener a los hombres que trabajan en ellos; y el de los latifundios en el centro y sur, cultivados mediante un sistema de trabajo análogo a los de las fábricas, que mantienen los jornales lo más bajos posible, rayando con el hambre, basado en las grandes reservas de brazos en paro. Un tercer problema es el de los arrendamientos.” (Brenan 1962: 59)

(...) Les Constitucions no són eternes. Canvien d'acord amb l'evolució de la sensibilitat política dels pobles.

(...) Es, doncs qüestió de temps i de tenacitat; qüestió de no donar-se encara per satisfets, de lluitar lleialment, no contra la llei que ens regeix, sinó per una nova sensibilitat política espanyola, que permeti assolir legalment l'ideal que ara ha estat impossible de realitzar.

(AP: «Más enllà de l'Estatut», “I el Pancatalanisme?”, *La Rambla*, 144, 17-10-1932)

6. POLÍTICA

6.1. Política d'Espanya

En uns quants articles, analitza l'evolució de la política espanyola. En aquest, molt irònic, critica que Azaña, com a cap del govern, no haja dissolt les Corts Constituents:

Yo creo que el señor Azaña procede lógicamente. Si yo estuviera en su piel, me quedaría en la Presidencia hasta que se hubieran muerto la mitad más uno de los diputados.

(AP: «Nuevo Régimen», “La duración de las Cortes”, *El Pueblo*, 6-04-1932)

Entre l'intent del colp d'Estat del general Sanjurjo l'agost de 1932, la promesa de derogar la Llei de Reforma Agraria i la política de terra cremada de la CEDA –coalició que va guanyar les eleccions generals del 19 de novembre de 1933, donant pas al Bienni Negre–, Perucho especula sobre la possibilitat que s'instaure pròximament a Espanya un règim feixista, però creu que això no serà possible perquè el feixisme es produeix en els països industrialitzats com a evolució del capitalisme i, allà on ha triomfat, ha sigut com a contrapés del comunisme llibertari, i aquestes condicions no es donen ací. Apel·la irònicament, a més, al sentit del ridícul:

Nosotros tenemos otra condición moral que será siempre un dique de oposición al fascismo: nuestro exagerado sentido del ridículo. El español, que es capaz de sufrir con paciencia las mayores adversidades, resulta incapaz de resistir una sonrisa irónica o una burla. Al Somatén de Primo de Rivera se le inutilizó con un chiste, y los somatenistas no se atrevían a salir a la calle porque la gente se burlaba de ellos. ¿Quién cree en serio que sea posible aquí organizar grandes paradas fascistas con saludos a la romana? Un chusco cualquiera lo hundiría todo, como en los estrenos borrascosos.

No creo, pues, en las posibilidades del fascismo en España.

(AP: «Momentos», “El peligro fascista”, *El Liberal*, 30-09-1933)

Després d'analitzar les causes de la inflació de la pesseta, considera que “El único remedio posible está en una radical transformación del sistema tributario”, apujant l'impost del valor del sòl, per exemple, “en vez de gravar el capital y el trabajo con inhumanos impuestos indirectos.” (AP: «Un mal endémico», “La peseta no vale cuatro reales”, *El Liberal*, 31-01-1934).

A propòsit de les commemoracions que s'han succeït en alguns països europeus per a celebrar el centenari del ferrocarril, Perucho cita obertament Marx i es declara partidari del socialisme. Reflexiona sobre la importància que ha tingut el ferrocarril per a afavorir el progrés, encara que no el de tots: “a más progreso, mayor miseria”, diu, recordant el seu admirat Henry George, perquè “El ferrocarril no ha servido más que para incrementar el capital de los que ya eran ricos”. I per a explicar-ho convenientment, es refereix a les idees de Marx:

De ahí que la doctrina sentada por Marx venga a ser como la demostración palpable de la ecuación propuesta por George. (...) No hay progreso verdadero donde no hay una distribución equitativa de la riqueza (...) no hay progreso donde los hombres no viven en régimen socialista.

(AP: «Progreso y miseria», “Cien años de ferrocarril”, *El Liberal*, 24-12-1935)

Davant de les imminents eleccions del 16 i del 23 de febrer de 1936, es dirigeix a la petita burgesia i a la classe mitja perquè valoren les propostes de l'esquerra, ja que la dreta, durant el Bienni Negre, no va fer res més que carregar-los d'impostos, i addueix que:

El proceso de concentración del capital, estudiado por Marx con admirable rigor científico, favorece a una exigua minoría de privilegiados y va dejando poco a poco en la miseria al grueso del cuerpo social, desde la pequeña burguesía acomodada hasta los más desamparados obreros de choque. El “hombre de hierro” no hace sino impulsar este proceso y facilitarlo. Lo ocurrido en Norteamérica desde que el férreo Roosevelt fue exaltado a la Presidencia (que allí es como una dictadura legalizada por dos Cámaras parlamentarias) debiera servir de lección y de aviso a las capas intermedias de la sociedad española que con tanta frecuencia se dejan arrastrar por la demagogia derechista.

(AP: «Experiencias», “¡Cuidado con los *hombres de hierro*!”), *El Liberal*, 11-01-1936)

A conseqüència del conat de pronunciament de Sanjurjo, “espadón monárquico mimado por la República”, atribueix la maniobra a la confabulació de monàrquics celebrada recentment a París en què es van conjurar amb el rei destronat per a procurar la restauració. (AP: «Notas marginales», “Quien va a Sevilla...”, *El Pueblo*, 21-08-1932).

6.3. Segona República

En contra del règim dinàstic

Als pocs dies d'haver-se instaurat la Segona República, Perucho publica un article antimonàrquic en què repassa les dolenteries de tota la genealogia dels Borbons, sense deixar de mencionar les comeses per Alfons XIII:

Alfonso XIII no ha debido pasar tranquilamente la frontera sin que se hubiese revisado el expediente Picasso y el de la dictadura, las concesiones ilegales de la Telefónica, de los Saltos del Alberche, del ferrocarril Ontaneda-Calatayud, que le han permitido marcharse con una fortuna que le envidiaría cualquier potentado norteamericano.

(AP: «Historia contemporánea», “La sombra del bisabuelo”, *El Pueblo*, 9-05-1931)

Denuncia les maniobres de la dreta “para esperanza de beatas de cruz en pecho, aliento de extremistas y espanto de republicanos sencillos y de buena fe” i de nou torna a referir la mesquina història de la dinastia borbònica, etapa que considera completament superada: “después de la República podrá venir aquí el Apocalipsis, pero ¿volver los Borbones? Eso es lo único, ¡lo único! Que no puede ser.” (AP: «Nuevo Régimen», “Lo que no puede ser”, *El Pueblo*, 23-07-1932).

En posicionar-se a favor de la bandera tricolor considera que “La bandera roja y amarilla no está vinculada a la Historia de España, sino casi exclusivamente a la historia de los Borbones”, i no s'està d'atribuir “la decadència de España” al “cerrilismo absolutista de unos reyes sifilíticos”. (AP: «En torno a la bandera nacional», “Analfabetismo monárquico”, *El Pueblo*, 4-03-1934)

El líder de la CEDA, José María Gil Robles, pronuncià el 22 d'abril de 1934 un discurs en el míting convocat per les Juventudes de Acción Popular en El Escorial (los “japistas”), que Perucho critica amb ironia. Acusa Acción Popular de ser “el vertedero del clericalismo más intransigente, del monarquismo más acendrado, del tradicionalismo más brutal.” (AP: «La mascarada de El Escorial», “Por el decoro de España”, *El Pueblo*, 4-05-1934).

En defensa de la República

Perucho defensa la República contra els exaltats i els extremistes que pertorben la llei i l'ordre, i cita en concret “els esdeveniments de Sevilla, Saragossa i Barcelona”, així com “la recent vaga revolucionària de Barcelona”. Els antirepublicans han creat l'ambient favorable a la crema de convents i han obstaculitzat l'estabilitat de la República. Hi ha moviments que aparentment són llibertaris que han fet de l'extremisme un mitjà de subsistència. Els anarquistes, així com el clero basconavarres i la noblesa, no van fer res contra la dictadura de Primo: “Tots ells procedeixen amb una ignominiosa covardia.” No reclama tornar als procediments de Martínez Anido per a mantindre l'ordre públic, sinó aplicar la legalitat republicana contra els que provoquen avalots. (AP: «Notes marginals», “Els enemics de la República”, *La Rambla*, 87, 14-09-1931).

Es mostra comprensiu amb les dificultats amb què entropessa la República, les quals considera que són corrents en tots els règims i països, encara que en el cas espanyol creu que es deuen a la mala herència de la monarquia. (AP: «Notas marginales», “Cinco meses de República”, *El Progreso*, 3-10-1931).

Excepte un article solt que va traure al mes de setembre de 1931 en *El Pueblo*, entre els mesos de maig de 1931 i març de 1932, ocupat a Madrid en altres assumptes i compromés a València amb el projecte de l'Agrupació Valencianista Republicana, allunyat del vell partit blasquista, havia deixat de publicar en el seu diari de capçalera. En tornar a emprendre les col·laboracions habituals, el diari saludà amb una entradeta el seu retorn a casa.

Perucho, que diu que és “oposicionista”, torna a condemnar la monarquía i, com en el cas de l'article de *La Rambla* “Els enemics de la República”, reclama “una República de trabajadores que se lancen con toda energía y entusiasmo a realizar el gran Plan Quinquenal de la salvación española” i es posiciona tant contra la dreta com contra l'extrema esquerra:

Lo que hay en el fondo de todo ello es que esta gentuza venenosa e impotente que se dedica a crear dificultades a la República, no se resigna a ver que el nuevo régimen las va superando, una a una, pacientemente, enérgicamente, y sigue adelante por su camino sin que nada sea obstáculo serio a su marcha rítmica y segura.

(AP: «Nuevo Régimen», “Política de entusiasmo”, *El Pueblo*, 13-03-1932)

Defén el règim parlamentari a pesar de les seues imperfeccions: “en nombre del fascio o de la dictadura proletaria se le acusa de inútil y perjudicial.” Però cal estar a favor de la institució parlamentaria. (AP: «Notas marginales», “La hora antiparlamentaria”, *El Pueblo*, 7-03-1934).

Considera que la República ha de ser per als republicans, encara que el nou règim tinga en l'horitzó una inevitable revolució marxista:

Yo he leído y meditado a Carlos Marx lo suficiente para tener la evidencia de que ocurrirá lo fatal, de que nuestra sociedad burguesa se hundirá como se hundieron la sociedad antigua y el feudalismo. Pero mientras el grande acontecimiento se produce, evitemos esas bárbaras regresiones con que se pretende retrasar el advenimiento de la sociedad futura; evitemos la barbarie italiana y la brutalidad nazi y si el parto de la aurora nueva ha de ser decoroso, procuremos que no se haga indispensable la cesárea. (...) Para evitar daños inútiles; para que España no pase nunca por la experiencia de un Octubre sangriento; para que nuestra generación cumpla con dignidad el designio que le reservó la Historia, cerremos el paso a los procedimientos reaccionarios y

proclamemos de una vez para siempre el principio de nuestro monroísmo: “La República, para los republicanos.”

(AP: «Notas marginales», “Monroísmo republicano”, *El Pueblo*, 9-05-1934)

La qüestió religiosa

Mentre discorren els debats parlamentaris sobre la nova constitució, exposa el seu punt de vista respecte a la qüestió religiosa: opina que la constitució republicana ha de promulgar que Espanya siga un estat no confessional i que, com en altres països, ha d’haver llibertat religiosa, perquè

Hasta ahora, el vaticanismo ha venido ejerciendo en España un monopolio intolerable y ha gozado de un privilegio abusivo. En un régimen de libertad ese estado de cosas no debe subsistir.

(AP: «Notas marginales» “La cuestión religiosa”, *El Progreso*, 17-10-1931)

La República ha sigut massa tolerant amb “los elementos eclesiásticos y clericales (...) sobreexcitados a causa de la separación efectiva de la Iglesia y el Estado y de la disolución de la Compañía de Jesús”, el quals fan creure “a la gente sencilla que la República ha abolido la libertad de cultos y que persigue el catolicismo.” Per la qual cosa proposa mesures enèrgiques:

Y para ello no hay más que dos caminos: o intervienen las autoridades de un modo duro y eficaz o el día menos pensado nos echamos a la calle los buenos republicanos y nos liamos a garrotazos con esta horda vil y calumniadora.

(AP: «Nuevo Régimen», “Hay que acabar con los manejos clericales”, *El Pueblo*, 4-05-1932)

Partidari de l’educació laica, la defén en un article molt documentat en què explica la història de l’ensenyament laic en diverses ciutats espanyoles. (AP: «La farsa de las derechas», “La tradición laica de España”, *El Liberal*, 1-09-1933).

En un altre article comenta la polèmica creada entre l’*ABC*, *El Siglo Futuro* i *El Debate* a propòsit de si els catòlics han de donar suport a la República o no, una vegada que les dretes ja han assolit el poder, d’acord amb el resultat de les eleccions generals del 19 de novembre de 1933. (AP: “Los católicos y la República”, *El Liberal*, 29-12-1933).

Per una República de treballadors

En la primera part d’aquest llarg article explica l’argument de la novel·la de Gerhart Hauptmann *La prodigiosa isla de las damas. Historia de un archipiélago imaginario* (*Revista de Occidente*, 1925). I es refereix a l’article primer de la Constitució de 1931: “nosotros, españoles, que hemos elevado la República de Trabajadores a precepto constitucional. Comprendamos a cuánto nos obliga esa definición. (...) ¡Que España sea una imponente legión de manos pensadores! He aquí mi programa político.” (AP: «República de trabajadores», “Manos pensadoras”, *El Pueblo*, 24-08-1932).

Les reformes de la República

Pròxim al primer aniversari de la República, repassa les coses bones que el nou règim ha fet, però es declara insatisfet per les que encara no ha fet, ja que es considera:

un profesional del descontento y de la oposición. Y desde mi punto de vista, acuso a los tres gobiernos que la república ha tenido de haber sacrificado a la obra estrictamente política, la obra constructiva y de estructuración de la energía nacional. A pesar de lo mucho que se ha hecho, yo me siento defraudado. Creo que se ha andado a un compás demasiado lento, que se ha procedido con excesiva calma, que se ha sido demasiado benévolo con el enemigo, a causa, tal vez, del freno que impuso a muchos

afanes extremistas la bondad admirable del señor Alcalá Zamora cuando presidía el Gobierno. Y esa lentitud, esa calma, esa benevolencia, esa bondad, me irritan, me sacan de mis casillas y me siguen manteniendo en la oposición. Le ha faltado, en suma, el monstruoso impulso inicial de la Revolución soviética y de la Revolución fascista.

(AP: «Nuevo Régimen», “Afán de construir”, *El Pueblo*, 27-03-1932)

Per a Perucho, una de les reformes imminents que caldria dur a terme és la de la carrera diplomàtica: “Es preciso acabar cuanto antes con las campañas calumniosas, antiespañolas, que llevan a cabo periodistas mercenarios, con la complicitad del silencio de nuestros embajadores.” (AP: «Notas marginales», “Fantasía estival”, *El Pueblo*, 16-09-1932).

Considera que tant Azaña com Casares, Domingo, Prieto i Largo Caballero, no tindran una segona oportunitat per a realitzar una política revolucionària a Espanya perquè quan van governar no van saber fer-ho bé i “comparecerían ante un Comité de salud Pública, por traïdores a la causa que no supieron imponer contando con sobrados poderes para su triunfo.” (AP: «Meditaciones», “Demasiado tarde...”, *El Pueblo*, 20-04-1934).

Des del mes de novembre de 1934 havia començat a publicar articles humorístics en *El Pueblo* en una nova secció titulada «El tubo de la risa», i després d’haver-ne publicat uns quants, perquè els lectors no pensaren que aquesta vegada també escrivia de broma, va sobretitular aquest article amb l’epígraf «En serio», en el qual inclou moltes referències personals del seu pas pel Ministeri d’Economia. Citant a Larra un parell de vegades, opina que l’administració pública s’ha modernitzat gràcies a la República:

Entre la covachuela contemporánea de Larra y los ministerios de hoy, existe la misma diferencia que entre la caverna y el rascacielos, entre la vela de sebo y los rótulos eléctricos de la Gran Vía, entre la mula de reata y el autocar, entre el peleón que bebían los castizos isabelinos y los cocktails que ingerimos nosotros con toda la frecuencia que nuestro estómago nos permite...

(AP: «En serio», “Una rectificación necesaria”, *El Pueblo*, 29-03-1935)

Li sembla que la divisió primària entre dretes i esquerres és poc efectiva i que en el moment actual és més operatiu analitzar els matisos: ²¹⁴

Ser religioso o laico, ser autoritario o liberal, defender el poder personal o el principio de responsabilidad, no representan categorías superficiales cuya trascendencia pueda impunemente echarse en olvido; pero no son, ni mucho menos, lo esencial de la lucha de nuestros tiempos. La simplificación que se ha operado en los términos de esta lucha hace que esa gradación sea meramente accidental y sitúa el problema de la sociedad moderna en esta pavorosa disyuntiva: o con los capitalistas o con los trabajadores.

(AP: «Un poco de filosofía política», “¿Por qué luchan los hombres?”, *El Liberal*, 18-04-1935, reproduït en «Estampa» “¿Por qué luchan los hombres?”, *El Mercantil Valenciano*, 20-04-1935)

Tot explicant les diferències entre “el poble” i “la massa” (“Esta comunidad de ideal es lo que convierte al pueblo informe en masa organizada y activa.”), considera que a

²¹⁴ El setmanari anarquista *Tierra Libre* (Sueca, 11 de maig de 1935) va citar d’*El Mercantil Valenciano* aquest article de Perucho en el titulat “También lo dicen ellos”, firmat amb el pseudònim “Aristogiton” en què mostra la seua conformitat amb la major part de les opinions de Perucho, en el sentit que cal superar la divisió clàssica entre dretes i esquerres: “O con la autoridad o con la libertad, decimos nosotros. O con los que quieren dictaduras blancas o rojas y establecen nuevas clases, o con los anarquistas, que luchan por abolirlas todas, fundiéndolas en una sola: la humana, encuadrada en este programa: Libertad, libertad, libertad.”

pesar de les diferències de criteri que observa entre els assistents a un míting d'Azaña ("Entre el inconmensurable gentío que escuchaba al Sr. Azaña había republicanos moderados y católicos, obreros reformistas y socialistas de acción, comunistas y anarquistas. Sería difícil ponerlos a todos de acuerdo sobre la conveniencia o inconveniencia de implantar la dictadura del proletariado"), el cas és que "No sé – para emplear una frase de moda– si la república està o no recuperada. Lo que sé es que hay en España, como en todo el mundo, una masa en pie. Y con esto me basta para saludar con alborozo el advenimiento del tiempo nuevo." (AP: «Al margen de una concentración republicana», "Las masas y la política", *El Liberal*, 26-10-1935).

Una setmana després del triomf de les esquerres en les eleccions del 16 de febrer de 1936, Perucho es mostra pletòric ("Mi profundo gozo, la intensa vibración de mi conciencia civil"), i comenta què va passar en les eleccions de novembre de 1933, que va guanyar la CEDA perquè les esquerres no van saber plantejar una "unión sagrada de todos los antifascistas". Recorda com era l'Espanya borbònica i enumera les realitzacions de la República, per la qual cosa conclou que "España, gracias a la República, es hoy una democracia en todo el valor de este concepto." (AP: «Después de las elecciones» "Una democracia", *El Liberal*, 23-02-1936).

6.4. Política valenciana

Com ja hem apuntat, a partir de maig de 1931 Perucho, allunyat del PURA, havia deixat de col·laborar en *El Pueblo* i estava molt compromès amb el projecte de l'Agrupació Valencianista Republicana –l'adaptació a la realitat valenciana del Partit Catalanista Republicà o Acció Catalana Republicana–,²¹⁵ formació política a la que dedica aquest article, en què insisteix en la idea que no és suficient ser republicà ni ser valencianista per separat, sinó que cal comportar-se en política fusionant aquests dos components en una mateixa ideologia ("Jo conec republicans reaccionaris i clericals, com conec valencianistes que escriuen i parlen sempre en castellà."):

La raó de la nostra fermesa és que les dos paraules que designen la nostra ideologia no són solament una etiqueta o una denominació formal, sinó l'expressió de tot un sistema polític en el qual valencianisme i republicanisme es complementen en l'adequada proporció que deu haver sempre entre el fons i la forma.

(AP: «Notes marginals», "Camí recte", *Avant*, 27, 30-05-1931)

²¹⁵ "A València, hem publicat un manifest molt vibrant que suposo haureu vist reproduït a *La Publicitat* i a *La Nau*. Ja hem llogat un local i tenim molts adherits. Anem a començar una forta lluita en sentit anticlerical, antimilitarista i republicà." (Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera).

El 28 de gener de 1930 Primo de Rivera va cessar com a president del consell de ministres, i al març es va publicar el "vibrant" manifest fundacional de l'Agrupació Valencianista Republicana, projecte polític que, tal com afirma Perucho, es proposava dur a terme "una forta lluita en sentit anticlerical, antimilitarista i republicà." La junta general de constitució d'AVR es va celebrar el 24 d'abril de 1930 (Cucó 1971: 192). En l'editorial del núm. 1 d'*Avant* ("Del manifest prohibit per la censura a l'A.V.R.", 13 de setembre de 1930) es donava primacia a la unitat dels republicans i a la qüestió nacional: "La nostra llabor serà de solidaritat amb els republicans de tots els matisos per a l'obra d'exigir responsabilitats i d'implantar la república, i de col·laboració amb tots aquells elements que propugnen també l'ideal de fer ressorgir la personalitat valenciana".

Un d'aquells dies, a propòsit d'aquest manifest –que no va aparèixer en la premsa perquè el degué prohibir la censura, com demostra el títol del manifest d'*Avant*–, Perucho reflexionava sobre l'expansió a València del republicanisme federal: "El fet indubtable és que valencianistes esquerrans i republicans tradicionals comencen de trobar-se en una fórmula salvadora: República federal." ("Federalisme i valencianisme", *La Publicitat*, 28-03-1930).

Un any després es referí al mencionat manifest en els termes següents: "Contra esta lamentable realidad ens presentàrem decidits a lluitar tots els que varen signar, a la caiguda de la primera dictadura, el manifest inicial de l'A.V.R." ("Camí recte", *Avant*, 30-05-1931).

L'endemà d'haver estat aprovat l'Estatut de Catalunya pel Parlament espanyol, publica un article en què lamenta la disgregació dels partits valencians i reclama que s'unisquen per aconseguir l'Estatut:

L'Estatut valencià no ha de ser obra de cap partit, sinó de tots els partits i de tots els valencians. Entre els diversos grups del nostre País no hi ha més antagonismes que entre la Lliga Regionalista i l'Esquerra Republicana de Catalunya; en canvi, Catalunya ha tingut en les Corts una representació perfectament acorde i cohesionada, sempre que s'ha tractat de defensar l'Estatut.

(AP: "Estatut: En l'hora decisiva", *El Camí*, 10-09-1932, p. 1)

Al mes d'abril de 1932 el president de la República, Alcalá Zamora, i el cap del govern, Manuel Azaña, van visitar València i, naturalment, onejaren juntes la bandera republicana i la senyera valenciana, que a Perucho ja no li semblava un "símbol reaccionari: sempre l'havíem vista en mans conservadores o cantada per poetes arcaïtzants." Ara, en canvi:

...veient-la onejar en l'hora del triomf, cada valencià es va sentir valencianista, i la bandera històrica fou reverenciada per tota la ciutat.

A partir d'aquest moment, València ha respectat la bandera i tot el que la bandera representa. L'Alcaldia publica els seus bans en la llengua de l'Estat i en la llengua valenciana. I les manifestacions nostrades, que abans eren rebudes amb un gest d'indiferència i àdhuc de menyspreu, són ara respectades per tothom i compartides per la majoria.

(AP: «Nou règim», "Les dues banderes de València", *La Publicitat*, 17-04-1932)

6.5. Política de Catalunya

El dissabte precedent al diumenge de la votació popular de l'Estatut de Núria (2 d'agost de 1931) que donà pas al tràmit parlamentari, Perucho afirma que es desplaçarà a posta a Barcelona per a votar "sí", i destaca que "votaré a favor de les llibertats nacionals de Catalunya, precisament perquè sóc valencià". Aquesta afirmació li dona peu per a reflexionar sobre la condició de valencià i la de català:

Tot valencià que estimi el patrimoni cultural de València ha de contribuir al triomf de l'Estatut català per tot allò que hi ha de defensa i d'impuls de la nostra cultura; per tot allò que té de força renaixent d'una tradició, d'una llengua, d'una literatura, que és tant del Principat com del vell Reialme.

En la seua opinió, si l'Estatut de Catalunya no triomfara, els respectius estatuts de València i Mallorca estarien condemnats al fracàs:

Per manca d'un contingut ideològic tan puixant com el del Principat, els nostres respectius Estatuts estan condemnats al fracàs abans de néixer, per la mateixa raó que ni València ni Mallorca no saberen aprofitar la Llei de Mancomunitats que tan excel·lents fruits va donar a Catalunya.

(AP: «En l'hora decisiva», "Per la gran Catalunya", *La Publicitat*, 1-08-1931)

El dia 13 d'agost, Macià, que en les eleccions a les Corts Constituents havia estat elegit diputat per Barcelona el juny de 1931, trameté al govern el text de l'Estatut plebiscitat i li sol·licità que el presentara al Parlament com a ponència del Govern de la República. Perucho, que es manifestà confiat "en l'èxit final de l'Estatut", en aquest article adverteix que en el procés de tramitació parlamentària el text trobarà uns quants obstacles previsibles, com ara l'oposició dels diputats conservadors i l'ambient d'hostilitat que predomina a Madrid (però "No són els botiguers, ni els xofers, ni els altres respectables ciutadans de Madrid els qui han de decidir, sinó llurs

representants en Corts.”). I encara que “Cridarà la multitud anònima, clamarà el senyor Unamuno, gesticularà el senyor Royo Vilanova, bramaran els «patriotes» d’*ABC*.”, si l’estatut no s’aprovara en les Corts “produiria, tard o d’hora, a Catalunya el mateix resultat que va produir la negació de l’autonomia a Cuba quan Pi i Margall la demanava.” És a dir: la independència. (AP: «Notes marginals», “Les possibilitats de l’Estatut”, 83, *La Rambla*, 17-08-1931).

Aprofitant que ha assistit a una sessió parlamentària, fora de l’hemicicle de les Corts entrevista el diputat lerrouxista Ricardo Samper, exalcalde de València, “un dilecte amic meu”, a propòsit dels debats de l’Estatut de Catalunya, sobre el qual Samper es mostra animat. (AP: “*La Rambla* a les constituents”, “Entrevista a Ricard Samper”, *La Rambla*, 89, 29-09-1931).

Confia que en el procés de discussió de la constitució republicana es resolga adequadament “el problema catalán” a pesar de la posició hostil de “los españoles españolistas”, és a dir: “los gregarios diputados socialistas y algunas eminentes personalidades, entre las que se cuentan don Miguel de Unamuno, don Miguel Maura, el doctor Royo Vilanova y el señor Sánchez Román”. (AP: «Notas marginales», “Las constituyentes ante el escollo catalán”, *El Progreso*, 31-10-1931).

A fi de divulgar els precedents republicans de Catalunya mentre les Corts discuteixen l’Estatut de Núria, publica un reportatge ben documentat sobre la proclamació a Barcelona de la Primera República federal, i considera que hauria d’haver-lo escrit “en castellà i per als castellans” perquè els “no catalans” comprengueren les actuals aspiracions de Macià i del poble català. (AP: «Un reportatge retrospectiu», “Barcelona i la I República”, *La Rambla*, 120, 2-05-1932).

Perucho, que des d’octubre o novembre devia col·laborar en *El Imparcial*, publica en *La Rambla* un article molt personal en què explica que, si bé l’actual propietari del diari, Fernando de Cárdenas, i el director, Ramon Martínez Pinillos, porten una línia contrària a l’Estatut de Catalunya, no es van comprometre a això quan els va tindre amagats en sa casa de Barcelona recomanats per Antonio de Obregón, secretari de l’Ateneo de Madrid, a causa d’estar buscats per la policia pel fet d’haver pres part en la sublevació del capità Fermín Galán ocorreguda a Jaca el 12 de desembre de 1930, la qual es dirimí amb els afusellaments posteriors.

La vigília de Nadal, cap a les vuit del vespre, els fugitius varen sortir de casa meua cap a un poble de la província de Girona. Conduïa l’automòbil el propi Vives; la casa de camp en la qual varen viure amagats uns quants dies era propietat de l’altre amic. D’aquesta manera varen poder internar-se a França dues o tres setmanes després, sense inspirar sospites.

Doncs bé: aquells dos senyors són Fernando de Cárdenas i Ramón Martínez Pinillos, avui propietari i director, respectivament, de *El Imparcial*, i enemics furibunds de la llibertat de Catalunya, d’aquesta Catalunya gràcies a la qual no varen ells seguir la sort de Galán i García Hernández.

(AP: «L’ofensiva contra l’Estatut», “El cas d’*El Imparcial*”, *La Rambla*, 121, 9-05-1932)

En resposta als diaris que tenen en marxa una campanya en contra de l’Estatut de Catalunya, Perucho, al·ludint a la sarsuela *La marcha de Cádiz*, de Federico Chueca, planteja que “las Cortes pueden discutir el alcance de las concesiones que han de hacerse a Cataluña, principalmente en materia de Hacienda y de Orden público; pero ni puede lesionarse el principio de autonomía ni negarse el derecho de organizar la enseñanza en catalán, con todas las garantías necesarias para los que no hablen dicha lengua.” I explica per què Catalunya reclama l’Estatut:

El hecho catalán dice bien a las claras que Cataluña es un país diferenciado del resto de España por su historia (mediterránea y no atlántica), por su lengua, por su cultura, por su psicología, por todo lo que es característico de un pueblo con propia personalidad. Y por si esto fuera poco, hay algo que, en pura democracia, es decisivo: la voluntad, frecuentemente reiterada, de la mayor parte de los catalanes de organizar su país en régimen de autonomía, que no significa en modo alguno deseo de separación.

(AP: «Nuevo Régimen» Otra vez “La marcha de Cádiz (Reflexiones en torno al Estatuto de Cataluña)”, *El Pueblo*, 14-05-1932)

Li pareix, a Perucho, que no és per casualitat que les Corts tracten al mateix temps l'Estatut de Catalunya i la Reforma agrària, ja que són dos projectes fonamentals per a la consolidació de la República: “És un fet natural, que ha ajuntat en una discussió simultània dos temes que semblen diversemblants, tal com un vidre d'augment reuneix en un sol punt diversos raigs de llum.” (AP: «La batalla de l'Estatut», “El secret de l'oposició”, *La Rambla*, 125, 6-06-1932).

Aprofitant la recent caiguda del govern de Bèlgica (el 17 de maig de 1932) a causa del conflicte lingüístic entre flamencs i valons, en aquest article Perucho explica el cas de Bèlgica (“¿Lo ignoran les centralistas intransigentes?”), en què el flamenc és llengua oficial, per a aplicar-lo al cas de Catalunya. (AP: «Ante el Estatuto», “Bèlgica y los flamencos”, *El Pueblo*, 26-06-1932).

En l'article següent torna a carregar contra l'espanyolisme de Sánchez Román, Unamuno, Ortega i Royo Villanova. De Sánchez Román –de qui Perucho fou alumne en la Universitat Central– diu que “ja es manifestava un aferrissat anti-foralista”. Unamuno “té un procediment oposat, enemic de tot sistema, procedeix per reaccions transitòries. És per això contradictori i paradoxal.” Ortega “malgrat l'autonomisme que defensa en *La redención de las provincias*, no pot prescindir de l'Estat fort, una mica militaritzat d'*España invertebrada* i es posa enfront de tota autonomia que no sigui l'autonomia uniforme i grisa per ell preconitzada per a totes les latituds.” (AP: «La batalla de l'Estatut», “Incultura, intransigència”, *La Rambla*, 136, 22-08-1932).

Una vegada ha entrat en vigor l'Estatut, critica la lentitud amb què s'acorden els traspassos a la Generalitat de Catalunya en matèria d'ordre públic, la qual cosa ha ocasionat bastants atemptats perquè la ciutat està en mans de delinqüents i pistolers “que se dedican a realizar atracos y a cometer atentados, como podían dedicarse a vender morfina o a la trata de blancas. (...) La situación presente no puede prolongarse. Urge poner fin al estado de desconcierto que con tanta complacencia fomenta y explota el derrotismo monarquizante.” (AP: «Bombas en Barcelona», “El problema del orden público”, *El Liberal*, 10-08-1933).

Es diverteix contant irònicament l'anècdota que protagonitzà Cambó en haver d'abandonar escortat pels guàrdies un míting de la Lliga Catalana ²¹⁶ a Sant Boi i, de passada, el critica a fons. (AP: «Notas marginales», “Cambó ante los guardias”, *El Pueblo*, 17-05-1934).

També observa que la principal diferència política dels catalans amb “los otros habitantes de nuestro Estado” és “un vínculo de sentimiento nacional”, la qual cosa modifica el concepte de separatisme:

Lo que ha pasado a los anales con el nombre de separatismo catalán no era, quizá, en el fondo, más que la agudización política de esta diferencia esencial: que el catalán

²¹⁶ Nom que adoptà la Lliga Regionalista l'any 1933, en reestructurar-se com a partit i incorporar-hi diverses formacions polítiques afins, com la Dreta Liberal Republicana de Catalunya.

conserva un espíritu nacional que ha sido ya casi borrado del alma de los demás españoles. Los separatistas no serian, consideradas así las cosas, más que una minoría de patriotas en una colectividad de indiferentes.

(...) Por fortuna, esta desoladora realidad está modificándose rápidamente gracias a la República. Dentro de algunos años, si una hecatombe política no viene a desviar el curso normal de los acontecimientos, el ejemplo de Cataluña será fielmente seguido por el resto de España. De momento, tenemos ya un caso de solidaridad comprensiva en el Frente Popular, donde la burguesía republicana aparece aliada con el proletariado subversivo. Es un ejemplo de sentido nacional, resucitado por el instinto de conservación civil.

(AP: «Notas marginales», «El ejemplo de Cataluña y otros ejemplos», *El Liberal*, 2-05-1936)

7. ESPANYA, EUROPA I EL MÓN

7.1. Política exterior d'Espanya

Perucho reclama que el govern actue a Ifni, ja que *Paris-Soir* ha denunciat que s'hi fa contraban d'armes, i explica amb tota classe de detalls els negocis corruptes de l'aventurer Shaefer. (AP: «El enigma de Ifni», «Vida i milagros del aventurero alemán Shaefer», *El Pueblo*, 13-04-1934).

Espanya es va apropiat d'Ifni fa quatre segles sense haver-ne pres possessió oficial, cosa que ara fa, forçada per la política francesa en el territori. (AP: «Francia y España», «Lo que no se ha dicho de la ocupación de Ifni», *El Liberal*, 19-04-1934).

Espanya ha perdut les colònies històriques, però encara li queda el Protectorat del Marroc i el Sahara occidental, a més d'Ifni, Río de Oro i el Golf de Guinea, que no coneix ningú. El periodista Alfredo Serrano ha organitzat una viatge a Guinea i a la costa occidental d'Àfrica. Demana que els col·legues de la premsa s'hi apunten per tal de redescobrir als lectors aquells paratges ignots. (AP: «Redescubrimiento de la Guinea española», «Hacia la España incógnita», *El Pueblo*, 22-04-1934).

Després d'explicar que França ha donat avantatges a Espanya respecte a l'Estatut de Tànger de 1923, sense que el problema de Tànger s'haja resolt, fa una llarga elucubració sobre la pèrdua de les colònies, i proposa algunes solucions polítiques. (AP: «Internacional», «Tánger, lección y anhelo», *El Liberal*, 20-11-1935).

7.2. Política d'Europa: Alemanya i altres

Alemanya

Reflexiona sobre els resultats de les últimes eleccions celebrades a Alemanya (es tracta de l'octava convocatòria electoral de la República de Weimar, el 6 de novembre de 1932), les quals no han proporcionat un escenari polític estable, ben al contrari. Critica que el president Hindenburg fera dimitir el canceller Brüning, l'obra del qual destruirà von Papen, el nou canceller, qui ha oferit tres carteres als nazis. Alemanya serà ingovernable i, ineludiblement, s'encaminarà cap a una dictadura i no descarta que la situació aboque a una nova guerra europea:

Nunca el mundo había estado tan obsesionado como ahora por la turbia idea de la guerra. Es triste decirlo, pero nadie duda ya de que se tambalea el elegante edificio de Ginebra y de que un fragor de bélicas resonancias conmueve el aire enrarecido de Europa. Falta el pretexto, la chispa que encienda el polvorín. En 1914 brotó en los Balcanes. Hagamos votos por que no brote ahora en la orilla derecha del Rhin.

(AP: «Nuevo Reichstag», «El enigma alemán», *El Pueblo*, 10-08-1932)

Després de l'incendi del Reichstag, el 27 de febrer de 1933, del qual es responsabilitzà els comunistes, en la sessió extraordinària del Parlament es pretengué

actuar a base de fets consumats per a recuperar Danzig i revisar el pacte de 1919, la qual cosa obligà Alemanya a observar una actitud continguda. Hitler no estava encara en condicions de començar la guerra, per això tractava de guanyar temps abans d'actuar com el Japó contra Xina:

El doble juego de Hitler aparece cada vez más evidente. Durante la época heroica de su partido se vió obligado a prometer lo que en realidad no podrá cumplir nunca. Y ahora se siente prisionero de sus propias palabras. Ha de seguir manteniendo su gesto violento y ha de proceder, a la vez, con la cautela propia de un gobernante que tiene consciencia de su responsabilidad. Una intemperancia suya o de su partido significaría la guerra; y Alemania no está TODAVÍA en condiciones de guerrear contra enemigos poseedores de grandes ejércitos y menos lesionados que ella por los embates de la crisis económica. Había que buscar un término medio, una postura que dejara en pie las reivindicaciones nacionalistas de Alemania sin llegar a alarmar seriamente a sus vecinos. A esta posición responde el discurso de Führer.

(AP: «El mundo, a la deriva», “El doble juego de Hitler”, *El Liberal*, 22-05-1933)

Alemanya, seguint els designis del “histórico austríaco” ha abandonat la SdN i la Conferència de Desarmament, i, tot i que no es pot rearmar, ho ha fet. Ha rearmat la policia, l'exèrcit, la Stahlehelm (els Cascos d'Acer), les organitzacions civils, i ha augmentat la indústria armamentística: “No soy pesimista, pero todo induce a creer que la guerra es ya inevitable.” (AP: «¿Se acerca una nueva guerra?», “Los armamentos secretos de Alemania”, *El Liberal*, 24-10-1933).

L'oposició clandestina comunista guanya posicions a l'Alemanya nazi, on domina Hitler, que ha guanyat el plebiscit del 19 d'agost de 1934, pel qual ha assolit la presidència del Reich: “la situación es clara en Alemania: se está descomponiendo el partido básico del régimen y crece considerablemente la oposición revolucionaria.” (AP: «¿Adónde va Alemania?», “El alcance del plebiscito”, *El Liberal*, 20-09-1934, reproduït íntegrament en *El Luchador*, 16-09-1934).

A Versalles, el 1919 no es va calcular bé què passaria en celebrar el plebiscit del Sarre el 1935: ¿tornarà aquest territori a Alemanya o es quedarà sota la sobirania de França?: “En 1919, cuando la rapiña de Versalles cegó muchas inteligencias claras, nadie pensó, nadie quiso pensar en que los artículos 45 al 50 del Tratado *de paz* podían encender una guerra quince años más tarde.” Descriu Perucho a continuació com serà el futur, siga el que siga el resultat del plebiscit:

En el magno problema que plantea el próximo plebiscito del Sarre, lo que menos importancia tiene ya es el plebiscito mismo. Lo grave, lo extraordinariamente grave, es que –según todas las apariencias– su resultado no será acatado por la parte que se considera defraudada. Si el resultado fuera favorable a Francia –cosa que parece poco probable– está descontado que los nazis intentarían un golpe de mano para apoderarse del territorio; y esto significaría la guerra. Si por el contrario, resultara favorable a Alemania, nadie duda tampoco que Francia se opondría violentamente a este fallo, lo cual sería igualmente la guerra.

(...) La paz de Europa depende de lo que ocurra de aquí a febrero en esa cuenca minera en que el carbón se está convirtiendo rápidamente en pólvora.

(AP: «Un punto neurálgico», “Antecedentes y riesgos del plebiscito del Sarre”, *El Liberal*, 10-11-1934, reproduït íntegrament en *El Luchador*, 10-11-1934)

El plebiscit del Sarre (celebrat el 13 de gener de 1935) va determinar que aquest disputat territori tornara de nou a la sobirania d'Alemanya, amb el 90% dels vots favorables. En aquest article, Perucho analitza les conseqüències d'aquest fet, “antes

de que se apaguen las antorchas del júbilo nazi”. Exposa què representa aquesta victòria per a Hitler, i explica:

El partido nació, fundamentalmente, para “despertar” a Alemania, para devolverle la fe en sí misma y en su porvenir. Las masas trabajadoras seguían entonces a los líderes socialistas. Para tener alguna posibilidad de atraerlas al movimiento nacional socialista no había otro medio que acudir a la más exaltada demagogia patriótica y social. Hitler no dudó en apelar a él y propugnó insistentemente la revisión de los tratados para dar satisfacción al “honor nacional”. No tardó en convencerse –sobre todo, una vez advenido al Poder– de que esta reivindicación era, al menos durante mucho tiempo, imposible de alcanzar. Y para que su gente no quedara defraudada puso todo su empeño en recuperar el Sarre, con lo que el “honor nacional” habría de recibir un principio de satisfacción suficiente para especular sobre él. Así se comprende que en ningún caso como en este hayan actuado los nazis con tanto entusiasmo y con tan extraordinario tesón.

(AP: «Después del plebiscito», “¿Se ha resuelto el problema del Sarre?”, *El Liberal*, 22-01-1935, reproduït íntegrament en *El Luchador*, 22-01-1935)

Per a Hitler, l'Alemanya de 1934 és igual a la de 1914. Els països que van humiliar Alemanya en el tractat de Versalles, van empeltar el nazisme en els alemanys. En aquests anys, Alemany s'ha rearmat afons. La guerra, inevitable, no serà només conseqüència d'això, sinó del règim social del capitalisme, perquè sense guerra no hi ha beneficis:

Sin guerra no hay posibilidad de subsistencia para todos los beneficiarios de nuestra sociedad, y la guerra significa para ellos un peligro de muerte. Las provocaciones, pues, no encenderán la hoguera en tanto no se tenga la seguridad de que no habrán de perecer todos en ella. Esta tarea preventiva la cumple el fascismo, en sus diversas formas, aherrrojando hasta el límite la resistencia de las masas obreras.

(AP: «La actitud de Alemania», “Un pedazo de papel”, *El Liberal*, 24-03-1935)

Apel·lant al dret de minories, després d'haver guanyat el plebiscit del Sarre, Alemanya pretén annexionar-se el territori de Memel (Klaipėda), l'únic port del Bàltic de Lituània, regió que gaudeix d'un estatut propi, on viuen 140.000 alemanys: “En tales condiciones se celebra el plebiscito para elegir la nueva Dieta. ¿Qué ocurrirá? Evidentemente, el triunfo será para Alemania. El grito de guerra: ¡Hay muchos alemanes sin patria!, está produciendo su efecto.” (AP: «Problemas de nuestro tiempo», “El otro Sarre”, *El Liberal*, 2-10-1935).

Hitler no compleix els tractats internacionals. El nacionalsocialisme, disconforme amb el “diktat” de Versalles, destrossa el sistema jurídic de Weimar. Si bé el tractat de Versalles era injust, Alemanya el va ratificar el 1925 i va ingressar en la SdN. Només el canceller Stresemann va aconseguir el 1929 una política favorable a les minories nacionals. Hitler ha abocat Alemanya a una situació prejurídica, semblant a l'imperialisme de l'època del kàiser. (AP: «El otro retroceso», “De Stresemann a Maquiavelo”, *El Liberal*, 17-03-1936).

Itàlia

Compara la política mediterrània d'Espanya, que és pusil·lànim i sense objectius, amb la d'Itàlia, que és ambiciosa i agressiva. Itàlia va aprofitar l'abandó transitori d'Espanya de la SdN pel cas de Tànger per a exigir la paritat naval amb França en la Conferència de Londres i en la Conferència del Desarmament. A més, “la habilidad del fascismo ha consistido en pactar con Austria y con Hungría, atraerse a Alemania y favorecer económicamente a los países balcánicos y danubianos. (...) Desde luego, nos será imposible permanecer al margen de un conflicto que amenzará la seguridad

de las Baleares...” (AP: «Los pactos de Roma», “El objetivo de Mussolini”, *El Liberal*, 25-03-1934).

Mussolini pretén ser el Maetternich del segle XX, que Itàlia siga el contrapés de França i que Alemanya torne a la SdN i que deixi de pressionar Àustria. (AP: «Política exterior de Italia», “Maetternich, en Venecia”, *El Pueblo*, 23-06-1934).

En un article molt documentat sobre la guerra colonial d'Itàlia a Abisinia i les enormes conseqüència que se'n poden derivar, Perucho explica el paper dels països que tenen interessos en aquella part d'Àfrica: França, Anglaterra, Alemanya, els Estats Units i el Japó. Amb un llenguatge que recorda l'exaltació del maquinisme, descriu l'exèrcit italià: “pájaros de fuego”, “carros de acero”, “prodigios de la muerte”... (AP: «El mundo junto al abismo», “Perspectiva y horóscopo de la guerra contra Abisinia”, *El Liberal*, 9-10-1935).

La SdN és incapaç de solucionar els conflictes que s'estan produint, tot i que Anglaterra vol que l'organisme internacional tracti el cas de la guerra d'Itàlia a Abisinia. La SdN no va actuar en el cas de la guerra del Japó contra la Xina a Manxúria perquè aleshores es tractava de frenar la presència de l'URSS i la inserció del comunisme a la Xina. Ara, en canvi, Anglaterra té interessos que salvaguardar a l'Àfrica, però ha d'actuar amb tacte perquè tampoc no li interessa que el fracàs de Mussolini provocara a Itàlia una revolució social:

Sin duda, ha llegado el momento de entonar un responso a la S. de N. por mucho que ahora se hable de reformarla. Pero ha llegado la hora, también, de hacer esta afirmación: mientras el régimen capitalista subsista, no habrá modo eficaz y duradero de mantener la paz en el mundo.

(AP: «Italia ha triunfado», “Responso a la paz”, *El Liberal*, 13-05-1936)

Europa

Davant de la conveniència d'il·lustrar els lectors sobre la voluntat sobiranista de Catalunya en els moments de tramitació parlamentària de l'Estatut, explica els casos dels diversos estats que han sorgit a Europa com a conseqüència de la Gran Guerra (Hongria, Polònia, Txecoslovàquia) i encara d'altres (Costa Rica, sense exèrcit). (AP: «Ante el Estatuto», “Grandeza de las pequeñas naciones”, *El Pueblo*, 19-06-1932).

Afirma que la Conferència Econòmica i Monetària de Londres ha sigut un fracàs per diversos motius: els Estats Units, contraris a l'estabilització, prefereixen la inflació; la política de Roosevelt és que la cotització del dòlar siga flexible. França, en canvi, està per l'estabilització de les divises. En definitiva, considera mort l'esperit de Ginebra i afirma que acaba de començar l'època dels nacionalismes extremats i descontrolats. (AP: «El mundo, a la deriva», “El fracaso de la conferencia económica”, *El Liberal*, 11-07-1933).

Opina que la Conferència Econòmica Mundial i la Conferència del Desarmament han fracassat. Adverteix del perill que Alemanya s'annexi Àustria, amenaça matisada perquè la bona relació entre la Gran Bretanya i l'URSS pot neutralitzar aquesta possibilitat. L'URSS és favorable a col·laborar amb la SdN. Fa la impressió que la guerra no és imminent. (AP: «El rumbo del mundo», “Concentración diplomática en Londres”, *El Liberal*, 13-02-1936).

En el món actual és la democràcia el sistema que perilla, fagocitada pel capitalisme imperialista i feixista:

Los verdaderos beneficiarios de la Sociedad de Naciones han sido los Estados imperialistas: el Japón, ayer; hoy, la Italia fascista; mañana... ¡quién sabe! Tal vez la Alemania de Hitler.

He aquí como no es la Sociedad de Naciones lo que se hunde, sino el propio principio de la Democracia.

(AP: «Vida internacional» “Lo que se desmorona y lo que se edifica”, *El Liberal*, 29-05-1936)

Els Balcans

L'evolució històrica dels Balcans fa que aquest territori siga un polvorí. Explica la història i la situació conflictiva i violenta que es viu allà, i adverteix que el món occidental no és conscient de la gravetat del panorama balcànic. (AP: «Otro crimen político», “Sangre en los Balcanes”, *El Liberal*, 9-01-1934).

Àustria

Àustria suposa un problema molt greu per a l'estabilitat europea. És un país que manca de recursos propis, no té capacitat econòmica ni una política fiscal correcta, ja que grava el treball i no el capital. Àustria tindria un govern feixista si no fóra perquè té por dels alemanys pangermanistes. És, en definitiva, un país inviable, molt polaritzat entre el feixisme i el socialisme locals i el pangermanisme austríac prohitleria. (AP: «¿Qué ocurre en Austria?», “Causas y significado de una revolución”, *El Liberal*, 18-02-1934).

França

El nou govern francès de Pierre Laval ha devaluat el franc i ha aplicat mesures dràstiques i injustes per a recaptar més impostos, és un sistema tributari desequilibrat. (AP: «El mundo a la deriva», “La experiencia de Francia”, *El Liberal*, 28-07-1935).

Gran Bretanya

Explica com ha evolucionat la política exterior imperialista d'Anglaterra que, aprenent d'Espanya i de Portugal, sempre ha actuat com més li ha convingut. Ara, però, Anglaterra ha denunciat Itàlia, que pretén ocupar el lloc d'una potència naval en el Mediterrani, a causa de la guerra d'Abisinia. (AP: «Política internacional», “Continúa el juego imperialista”, *El Liberal*, 31-03-1936).

7.3. Societat de Nacions. Congrés de Minories Nacionals

Opina que cal reformar la SdN, sobretot perquè la seua autoritat ha quedat en evidència per no haver sabut actuar en el cas del conflicte de Manxúria:

En una palabra: he combatido a la Sociedad de naciones “en su organización actual” y he abogado por su reforma. Los que ahora escriben sabiendo poco de lo que ocurre en el Extremo Oriente e ignorando en absoluto lo que es Ginebra, propugnan la supresión de la Sociedad. Sería, pues, conveniente que antes de lanzarse a desorientar y deprimir al público, se tomaran la molestia de leer atentamente un par de veces el Pacto institucional que llena toda la primera parte del Tratado de Paz de Versalles.

(AP: «La organización de la paz», “¿Está en crisis la Sociedad de Naciones?”, *El Pueblo*, 25-03-1932)

Menciona els “Catorze punts” de Wilson (el missatge presidencial del 8 de gener de 1918) i també recorda el Pacte Kellog (París, agost de 1928), impulsat per Aristide Briand, la mort recent del qual lamenta.

Repeteix una vegada més que la causa del fracàs de la Conferència de Desarmament i de la Conferència Naval de Londres s'ha degut al fet que les grans potències no estaven dispostes a desarmar-se. De fet, tant Anglaterra, com França i els Estats Units han augmentat els pressuposts militars, especialment els navals. Per un altre costat,

han fet el mateix Alemanya, Itàlia i el Japó. Tots els països europeus, excepte Espanya i Dinamarca, han augmentat el seu equipament d'armament. (AP: «La farsa del desarme», “Como se prepara una nueva guerra”, *El Pueblo*, 1-04-1934).

7.5. Política mundial

Després de la invasió militar de Manxúria pel Japó, la SdN ha de solucionar el conflicte o perdrà la posició d'àrbitre de la comunitat internacional, tenint en compte que els Estats Units, que no formen part de la SdN, tenen també interessos en el Pacífic. Els països alineats amb la SdN s'han de considerar solidaris amb la Xina i, doncs, en guerra amb el Japó. (AP: “El Japón nos ha declarado la guerra”, *El Liberal*, 16-03-1933).

L'agudització de la crisi econòmica mundial ha provocat un fort desequilibri social arreu del món, perquè la mala distribució de la riquesa ha creat una forta divisió entre rics i pobres. La crisi capitalista ha agreujat la crisi social, no existeix la justícia distributiva. El proletariat té fam i se situa fora de la llei. Els marxistes volen provocar una revolució social, però l'únic culpable de la desfeta del capitalisme és el mateix capitalisme.

Ante la gravedad de los hechos, ante las constantes rebeliones de la enorme masa de desposeídos, los gobernantes –desde Mussolini a Roosevelt– no piensan más que en soluciones violentas, que si, a veces, logran contener la avalancha, no pasan de ser burdas lavaduras, remedios extremos que nada remedian. Y es que, en el fondo, tienen interés en no resolver el magno problema que se les plantea, porque saben que la única solución posible es la que menos conviene a los egoístas intereses del supercapitalismo, agazapado a la sombra de los dictadores que con su ayuda, y para su servicio, se encumbraron.

(AP: «Crisis económica y guerra social», “La única causa”, *El Liberal*, 8-03-1934)

Fins fa poc de temps –afirma Perucho– no sabíem res de la Xina, però la Revolució, dirigida pel Partit Comunista, avança i ha demanat ajuda a Moscou. Explica que l'Exèrcit Roig és un model perfecte d'organització, on cada unitat té un comissari polític del PCX. Explica la història del partit, adscrit a la Tercera Internacional, en què s'integren diversos grups i tendències, entre les quals també la trotskista: “He aquí, pues, lo que son los famosos «bandidos chinos» inventados por el Japón en Ginebra.” Desenvolupa com és l'organització revolucionària dels xinesos en els articles d'*El Pueblo*, «La expansión del comunismo», “En China hay un formidable Ejército Rojo” (20-04-1934) i «Guerra y revolución en Extremo Oriente», “La maravillosa organización de los bandidos chinos” (26-05-1934). En aquests articles, molt ben documentat, explica les causes que han provocat l'escalada de tensió entre l'URSS i el Japó a la Xina: “Digan lo que quieran las declaraciones oficiales, el verdadero objetivo que el Japón persigue en China es debilitar a Rusia en Oriente y, si es posible, excluirla de aquellos territorios en beneficio propio.” En altres articles posteriors torna a explicar la mateixa qüestió amb algunes variants: «¿Vísperas de guerra?», “Las verdaderas causas de la tensión ruso-japonesa” (*El Liberal*, 28-06-1934) i «Hacia la guerra», “Rusia y Japón, frente a frente” (*El Pueblo*, 5-07-1934).

Per tot això, el 1935 li sembla que una nova guerra serà inevitable:

Todo está ya dispuesto y ordenado para que el conflicto estalle. Por lo que a Europa se refiere, ha estado tres veces a punto de estallar en los últimos once meses: con motivo del asesinato de Dollfuss, como consecuencia del atentado de Marsella y con ocasión del plebiscito del Sarre. ¿Por qué no ha estallado? Sencillamente porque los grandes Estados se sienten frenados en su carrera imperialista por el temor a la revolución. En

tanto el proletariado revolucionario siga significando un riesgo para la seguridad de la sociedad capitalista, los propios Gobiernos que desean la guerra procurarán retrasarla hasta que consideren vencido el obstáculo. Las dictaduras fascistas responden a esta necesidad del imperialismo y tienen como principal objetivo ahorrarse a las masas obreras para evitar, si pueden, que la guerra internacional se transforme luego en guerra civil dentro de cada país.

(AP: «Hacia la guerra», “El caso del Japón”, *El Liberal*, 3-02-1935)

En un nou article sobre el feixisme imperialista japonès, indica que ha provocat la guerra civil xinesa per tal de frenar-hi l'avanç de les organitzacions procomunistes. Però adverteix que aquella guerra s'acabarà escampant arreu del món perquè hi ha un pacte secret Tòquio-Berlín:

Qué más se necesita para tener la evidencia de que la guerra que el Japón promueve en oriente será desde el primer día una conflagración mundial?

(AP: «Un peligro para el mundo», “El fascismo japonés y la preparación de la guerra”, *El Liberal*, 19-06-1936)

8. EL CAPITALISME I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES

8.1. Contra el capitalisme

En un article molt tècnic, en què esmenta diverses conferències internacionals, reflexiona sobre les conseqüències de la crisi del 29 i reclama la necessitat d'adoptar mesures alternatives al capitalisme. Si la política de Roosevelt, que no pot ser la de Hoover, també fracassa i no s'aconsegueix més prosperitat, caldrà arribar a la conclusió que el fracàs no és degut als polítics ni als tècnics, sinó a les característiques d'un règim econòmic que cal canviar. (AP: «El mundo en escombros», “La última carta”, *El Liberal*, 22-02-1933).

Intueix que si el capitalisme fracassa en la Conferència de Londres, hi ha tants països que no han resolt els seus problemes, que preveu una nova guerra:

Desde que acabó la guerra, cada Estado ha procedido con un egoísmo sin límites. Francia se ha esforzado por imponer una política internacional que sólo a ella convenía; Alemania puso en primer término el pleito de la minorías para desvirtuar espiritualmente su amputación territorial; los Estados Unidos, más prácticos, se mantuvieron alejados de Ginebra y todo lo supeditaron al cobro de sus créditos; el Japón no pensó más que en hacer prosperar en su servicio un monroísmo asiático...

En otro aspecto, el proletariado y el capitalismo aspiran a destruirse mutuamente, y han hecho imposible toda suerte de convivencia, sustituyéndola por un estado de desequilibrio comercial y de aumento progresivo del paro.

(AP: «¿Adónde va el mundo?», “Una hora decisiva”, *El Liberal*, 28-07-1933)

8.2. El capitalisme, causant de la (Gran) Guerra

Analitza els factors que van provocar la guerra de 1914, ja que el capitalisme necessitava expandir-se a través de la guerra. Les causes, per tant, no van ser polítiques sinó econòmiques. La situació actual és semblant. Es considera factible una eixida revolucionària, però les dictadures feixistes promouen una exaltació nacionalista que abocarà a una nova guerra. I afirma que tan sols falta un lleuger pretext perquè la guerra esclate:

Las guerras imperialistas –y tal es el carácter de las de nuestro tiempo – se producen como consecuencia del proceso de concentración del capital. El capital engendra el monopolio, y el monopolio se hace luego internacional para acaparar mercados, sacrificando a sus rivales, sean de la nación que sean. Y como unos países van más de prisa que otros por este camino de la dominación financiera, de ahí que,

periódicamente, haya que provocar nuevos repartos del mundo *ya repartido*, y esto sólo puede conseguirse mediante una guerra.

(AP: «Entre la guerra y la revolución», “Veinte años después”, *El Liberal*, 21-07-1934)

8.3. Contra el feixisme

En aquest article recorda l'assassinat pels feixistes del diputat socialista italià Giacomo Matteotti, cita el seu llibre *Un anno di dominazione fascista* (1924) “poco divulgado en España, que es un documento de gran valor para juzgar al fascismo” i explica amb tots els detalls la història del feixisme a Itàlia, causant dels assassinats de diversos líders de l'esquerra, i augura la seua desaparició. (AP: «Un crimen del fascismo», “En el VIII aniversario del asesinato de Matteotti”, *El Pueblo*, 17-06-1932).

En tres articles explica que els comunistes Mátiás Rakosi i Ernst Thälmann han estat condemnats a mort pel feixisme hongarés, el primer, i pel nazisme, el segon. Considera que cal sumar-se a la campanya que s'ha organitzat per a salvar-los: “Yo trabajo por promoverla en España, y hago un llamamiento a Valencia, a mi noble y liberal Valencia, para que se lance a la dignísima empresa.” (AP: «Contra el fascismo criminal», “Es preciso que salvemos a Thaelman y a Rakosi”, *El Pueblo*, 13-06-1934, i Arturo Perucho: «Hacia la guerra», “Un proceso en Hungría”, *El Liberal*, 23-02-1935).

Los republicanos valencianos, si quieren permanecer fieles a la tradicional generosidad del Partido, deben ponerse a la vanguardia de este movimiento, hoy mejor que mañana. Porque Blasco Ibáñez, si viviera, hubiera ya dedicado lo mejor de sus energías y de su talento a la defensa de estas dos víctimas propiciatorias del fascismo. El fue el primero y el más bravo defensor que en España tuvo el capitán Alfredo Dreyfuss, a quien el militarismo clerical francés hizo víctima de una infame celada para poderlo condenar a muerte. Blasco Ibáñez, secundando la protesta de Emilio Zola, arrancó a Dreyffus de las manos del verdugo. Y quienes se llamaron sus discípulos, ¿no sabrán ahora imitar su gallardo ejemplo?

(...) Alejado de Valencia, no puedo hacer sino aconsejar a distancia. Llamo a todos – republicanos o no – para que aporten su esfuerzo a esta obra de humanidad y de justicia. Pero llamo particularmente para que inicien los trabajos cuantos antes, a Sigfrido Blasco, a Julio Just, a Marco Miranda, a cuantos por sus cargos y por sus dotes personales, pueden movilizar el Partido y ponerse en contacto con las demás organizaciones políticas valencianas.

(AP: «Contra el fascismo criminal», “Cómo podemos salvar a Thaelman y a Rakosi”, *El Pueblo*, 28-06-1934)

A finals de desembre de 1934 se celebrà a Brussel·les el Congrés Mundial d'Estudiants. Perucho reflexiona sobre els dos camins que tenen per davant els futurs tècnics i directius i alerta sobre el perill del feixisme:

En este estado de ánimo sólo dos caminos se ofrecen viables al estudiante: luchar denodadamente para conquistar un puesto al servicio de la clase dirigente o lanzarse a la lucha por el advenimiento de un sistema mejor que el actual. El primer camino le lleva al fascismo; el segundo, a la actividad revolucionaria.

(AP: «Notas marginales», “El congreso mundial de estudiantes”, *El Liberal*, 5-01-1935, reproduït íntegrament en *El Luchador*, 11-01-1935)

Condemna el pistolisme falangista i explica quines són les causes de la situació política espanyola davant de les eleccions de febrer de 1936. Alguns venedors de diaris han sigut assassinats per pistolers falangistes perquè volen coaccionar-los

perquè no venguen diaris d'esquerres. Reflexiona sobre la violència de la dreta i mostra el seu desacord també amb la violència obrerista:

Aquí, lejos de proceder las derechas con cautela, con inteligencia, con instinto de conservación, renuncian de antemano a toda actitud inteligente y dedican su esfuerzo a redactar pasquines difamatorios.

En ellos, ni una idea, ni una afirmación de doctrina. Violencia verbal en las paredes y violencia material en las aceras. Ofensas y atentados. Es la suya una táctica desesperada: la táctica de quien se considera, de antemano, interiormente vencido; vencido ante su conciencia, que es la peor suerte de derrota.

No sé si tardará mucho o poco en producirse una subversión social. Lo que sé es que ellos están haciendo tanto porque se produzca como los propios obreros revolucionarios.

(AP: «Notas de un espectador», “Tácticas desesperadas”, *El Liberal*, 25-01-1936)

8.6. Contra l'anarquisme i els trotskisme

Defensa l'ordre republicà i es mostra rotundament en contra de “los sangrientos sucesos de estos días últimos” i explica quina és l'actitud revolucionària dels socialistes –“Aspira a lograr otro orden y otra jerarquía por medio de una lenta evolución.”–, dels comunistes –“quienes admiten, en caso necesario, la dictadura del proletariado.”–, del sindicalisme –“se sitúa fuera del orden actual y no le reconoce ninguna de las jerarquías que ahora existen”– i de l'anarquisme –“Aspira a destrozlar la sociedad, cualquier sociedad, incluso la socialista pura, para lograr con esta táctica de violencia negativa la utopía que denomina «el comunismo libertario».” I conclou amb l'admonició següent:

Si no se acude pronta y enérgicamente a neutralizar la actividad de la F.A.I., los Sindicatos se convertirán en una formidable arma anárquica, y los esfuerzos constructivos de la República se estrellarán cada vez más contra el obstáculo de un Estado social en disolución y de un país en agonía.

(AP: «En torno a la intentona extremista», “Orden y jerarquía”, *El Luchador*, 11-01-1933, reproduït en *El Liberal*, 12-01-1933)

Pel 1933 Perucho ja era partidari del comunisme soviètic i adversari de l'anarquisme llibertari i del trotskisme. Critica “los elementos anarco-sindicalistas, que estuvieron bajo la dictadura cobardemente callados, sin dar señales de vida durante ocho años” els quals “parecen haberse propuesto acabar con la República.” Els comunistes de la Tercera Internacional són persones responsables, no com els “heterodoxos que siguen las inspiraciones de Trotski” També explica la història del comunisme a Rússia i el comportament polític dels anarquistes:

El anarquismo es extremista por sus procedimientos, pero inofensivo por su contenido ideológico, que es irrealizable; el comunismo, en cambio, es extremista, principalmente, por su ideología, al servicio de la cual pone una táctica noble y clara.

(AP: «Notas marginales», “Extremismos”, *El Pueblo*, 16-12-1933)

El 1r de Maig de 1934 Perucho va anar de matí a la Glorieta de Bilbao a presenciar la manifestació comunista, la qual considera modèlica, així com la de la vesprada, que recorregué organitzadament des de la Puerta de Hierro al Campo del Moro. En cap moment s'alterà l'ordre públic ni hi hagué cap desperfecte: “¡Qué gran lección para esos señoritos que, en cuanto toman cuatro copas, se dedican a romper faroles y escaparates!”. (AP: «Notas marginales», “La fiesta del trabajo”, *El Pueblo*, 5-05-1934).

Poques setmanes abans del colp d'estat del 18 de juliol, en comparació amb els postulats dels reformistes i els comunistes, Perucho denuncia les actituds dels anarquistes, els quals posen en perill els avanços de la República. El diumenge passat, Prieto a Écija i Largo Caballero a Saragossa han protagonitzat uns mítings esvalotats. Els anarquistes prefereixen Hitler a Stalin, perquè així s'aguditzen els conflictes socials i prospera la possibilitat d'una revolució llibertària. Els feixistes deuen estar molt contents, veient la divisió de l'esquerra.

Una denúncia tan contundent reclama una citació extensa d'alguns passatges d'aquest l'article publicat en un període molt convuls:

Quienes en Aragón interrumpían al líder socialista eran, sin disputa, elementos anarquistas. Los anarquistas –producto social que sólo España se complace en conservar, cuando ya han desaparecido del mapa de Europa– consideran al marxismo como su mayor enemigo. La fácil consigna “¡Abajo el Estado!”, les lleva a un absolutismo libertario tan intransigente y tan poco comprensivo como cualquiera otro. Para ellos apenas hay matices ni diferencias entre un Estado regido despóticamente, un Estado al servicio de la clase obrera, como el de la Unión Soviética, o un estado con estructura democrática. Lo que les molesta –y todo hace suponer que les va a molestar durante bastante tiempo todavía– es el Estado en abstracto. De ahí que sean tan emeigos de Hitler como de Stalin y, si les aprietan mucho, más de éste que de aquél; porque suelen sustentar la peregrina teoría de que una dictadura que oprima brutalmente al pueblo ayuda eficazmente a que se forje y estalle la Revolución, teoría que sin duda ven confirmada en Italia, donde el fascismo ha convertido en pocos años un proletariado anarquizante en un auxiliar poderoso para una guerra imperialista.

(...) Los acontecimientos del domingo pasado ponen de manifiesto que la anhelada unidad del proletariado no ha sido aun lograda en España. Hay, claramente delimitadas, tres zonas proletarias: la anarquista, con sus prejuicios libertarios y con su táctica de acción directa, favorecedora de toda reacción; el socialismo reformista de la II Internacional, y el marxismo revolucionario de la III Internacional, en el que aparecen englobados socialistas de izquierda y comunistas. Supongo que si las fuerzas reaccionarias y fascistas de España han advertido esta realidad, deben estar a estas horas saltando de contento, porque nada favorece mejor sus negros designios que tales irreductibles diferencias en el seno de las masas trabajadoras.

(...) Ellos [los anarquistas] son los únicos que no han comprendido todavía que la táctica libertaria de la violencia por la violencia, de las huelgas sin ton ni son y de las ocupaciones inoportunas de las fábricas, ayudaron a Mussolini mucho más que el empuje bárbaro de los “fascios” y que la pasividad culpable del ejército.

(AP: «Mítings accidentados», “Un síntoma grave”, *El Liberal*, 7-06-1936)

9. EL PERIODISME

9.2. El periodisme

Afirma que els lectors de diaris estan perplexos perquè no entenen els canvis socials, que considera derivats de la postguerra. Diu que parla amb molts lectors i que tracta de convèncer-los que els canvis són propis de l'època en què vivim. (AP: «La flecha en el blanco», “Los signos del tránsito”, *El Liberal*, 25-11-1934, reproduït íntegrament en *El Luchador*, 29-11-1934, i parcialment en «Estampa», “¿Por qué luchan los hombres?”, *El Mercantil Valenciano*, 20-04-1935).

10. LITERATURA

10.1. Autors i obres originals en castellà

Afirma que s'ha passat els dos últims anys sense bones lectures, que enyorava fins que ha tingut en les mans aquesta monografia sobre la pintura valenciana gòtica del metge castellonenc Àngel Sánchez Gozalbo:

Dos años largos he pasado yo alejado de toda lectura reposada y metódica. En ese tiempo me había reducido a leer títulos de libros y periódicos políticos. Mi mesa estaba llena de volúmenes que reclamaban mi atención sin obtenerla casi nunca. Pero como todo llega en la vida, me ha llegado también la hora de leer.

(AP: «Notas marginales», “Pintores del Maestrazgo”, *El Pueblo*, 9-07-1933)

10.6. El teatre

Després del seu article anterior sobre el “Teatre txecoslovac” continuà divulgant en *Mirador* la situació teatral d'alguns països, proporcionant informacions precises sobre els autors contemporanis i comentant les seues obres més destacades, com en el cas del teatre ukraïnès, del qual elogia els plantejaments del nou teatre socialista, sense deixar de comparar-lo amb la situació teatral de Catalunya:

Vora el 80 per cent dels espectadors pertanyen a cooperatives teatrals, i això assegura a l'escena nacional una base econòmica important. Quin bell exemple per a Catalunya, on cada temporada de teatre català és una autèntica aventura financera i artística...!

(AP: «Teatres nacionals soviètics», “El teatre ukraïnès”, *Mirador*, 246, 19-10-1933, p. 5)

En el cas de la jove generació d'autors teatrals italians –”l'adveniment de la qual es pot delimitar exactament en el temps: 1927”– cita els noms i comenta les obres d'Orio Vergani, Pietro Solari, Corrado d'Errico, Leo Ferrero i Ugo Betti. (AP: «Del teatre italià d'avui», “La nova generació”, *Mirador*, 237, 17-08-1933, p. 5).

Explica en un altre article els orígens moderns del teatre de Geòrgia i en pondera també la factura socialista i les seues aportacions a la decoració. (AP: «El teatre» “Teatre de la Rússia blanca”, *Mirador*, 271, 12-04-1934, p. 5).

En el cas del teatre suec diu que “ha tingut en totes les èpoques una marcada influència francesa” i entre els pocs autors “que es rebel·laren contra aquest estil noble i tradicional” menciona Strindberg, Paer Lagerkvist, Tor Hedberg, Hjalmar Bergman i el jove Ragnar Josephson. (AP: «El teatre» “El teatre suec contemporani”, *Mirador*, 275, 10-05-1934, p. 5).

Amb el pretext de la desaparició de l'heroi en el teatre del segle XX, afirma que les societats necessiten herois:

El heroicidio se perpetró en los albores de la centuria actual por mano del teatro psicológico. No sólo el héroe se vio sustituido por entes vulgares, sino también cruelmente ridiculizado. (...) El héroe individual fue sustituido poco a poco por el héroe-masa... A los héroes no se les mata impunemente. Hay en el alma colectiva algo muy íntimo que obliga a resucitarlos.

(AP: «Tribuna libre», “Muerte y resurrección del héroe”, *Luz*, 5-10-1933, p. 3)

12. REVOLUCIÓ I GUERRA

12.1. La revolució pendent

Considera que, en vista de la situació política, després de l'intent de colp d'estat dels monàrquics a Madrid i de Sanjurjo a Sevilla, cal fer la revolució pendent que Azaña proclama només a mitges. La República ha d'actuar amb dignitat:

Si el señor Azaña no ha pronunciado más que una frase sin contenido, si no está dispuesto a realizar todo lo que sus prometedoras palabras significan hoy para los españoles, debe apartarse a un lado para que otro cumpla con el mandato de la voluntad nacional.

(...) Hay que estar en pie de guerra, dispuestos a llegar hasta el fin. Hay que remover la entraña del país, renovar su administración, velar por el rápido incremento de su riqueza, reducir a la impotencia a quienes pretenden aniquilar el régimen, resolver con toda energía los pavorosos problemas sociales que la crisis económica del mundo plantea en nuestra patria. En una palabra: hay que hacer la Revolución.

(AP: «Nuevo Régimen», “En pie de guerra”, *El Pueblo*, 3-09-1932)

13. PERSONES

En aquest període Perucho també publica alguns articles sobre diverses persones: el centrat en Aristides Briand arran de la seua mort (“El Briand que yo he conocido”, *El Pueblo*, 16-03-1932) i el que dedica al periodista i activista republicà i anticlerical José Nakens («Notas marginales» “Nakens”, *El Pueblo*, 3-07-1932) en haver-se constituït una comissió oficial per a honorar la seua memòria.

Amb motiu del pròxim trasllat de les restes de Blasco Ibáñez a València (que s'esdevingué el 29 d'octubre de 1933), publica un parell d'articles sobre aquest escriptor i polític, a qui tant admira. En el primer fa una pinzellada biogràfica del novel·lista. En el segon, en canvi, suggereix que el millor homenatge que es pot fer a Blasco és reeditar alguns dels seus llibres i una antologia dels seus articles antidinàstics. També anuncia un homenatge personal a Blasco, que encara no desvetlla:

Por lo que a mí se refiere, tengo ya formado un proyecto del que aún no me parece oportuno dar detalles, pero que realizaré por encima de todo.

(AP: «La ventana abierta», “El último viaje de Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 22-08-1933 i “Lo que Blasco Ibáñez merece”, *El Pueblo*, 5-09-1933)

Després d'haver publicat una entrevista amb l'exalcalde de València (1920-1923) i diputat radical Ricardo Samper (*La Rambla*, 89, 29-09-1931), dedica un article a destacar la figura d'aquest valencià arran de ser nomenat ministre de Treball el 12 de setembre de 1933. (AP: «Notas marginales» “Valencia, tiene un ministro”, *El Pueblo*, 30-09-1933).

Publica alguns altres articles sobre personatges singulars i rocamboleros, com ara l'industrial suec Ivar Kreuger, fabricant de mistos i posteriorment líder en la producció de telèfons (Ericsson, ITT). (AP: “Ivar Kreuger, multimillonario, falsificador y suicida”, *El Pueblo*, 24-04-1932).

En dedica un altre a contar la increïble història del missioner, parlamentari anglès, aventurer i agent doble d'origen hongarès Ignatius Timothy Trebitsch-Lincoln, també anomenat Chao Kung quan fou monjo budista a la Xina. (AP: «El mayor aventurero de nuestro tiempo», “Ha llegado el judío errante”, *El Liberal*, 22-05-1934, reproduït, ampliat, en «El más grande aventurero de nuestro siglo», “Trebitsch Lincoln, el hombre que venció a Inglaterra”, *El Pueblo*, 22-06-1934).

També qüestiona “el procedimiento inhumano” de la producció en cadena que, com en el cas de Ford, André Citroën havia implantat en la seua empresa parisenca. Aquest article sobre Citroën, que conté observacions crítiques sobre el treball industrial, es publicà el juliol de 1935, mentre que *Les Temps modernes*, la pel·lícula

de Chaplin en què satiritza aquest procediment de fabricació industrial, es presentà el febrer de 1936. (AP: «Un símbolo» “La muerte de Citroen”, *El Liberal*, 7-07-1935).

14. DIVERSOS

En aquest altre article humorístic en què es burla de les dictadures, precedent dels que publicarà més avant sota l'epígraf «El tubo de la risa», Perucho es mofa de l'enuig de l'ambaixador de la dictadura portuguesa a Madrid, Melo Barreto, el qual s'ha molestat per l'article que ha aparegut en *ABC* en què l'autor, el periodista nascut a Vinaròs de família basca, José Maria Salaverria, afirmava que Espanya produeix més ous que Portugal. (AP: «Notas marginales», “Un señor que se enfada”, *El Pueblo*, 22-05-1932).

Opina que a la humanitat li haguera anat millor si no hagueren existit “els grans hòmens” perquè tenen la “manía de la misión histórica”: “Al pueblo judío le entró esa locura hace siglos y aún no ha logrado librarse de ella.” (AP: «Ventana abierta», “La misión histórica”, *El Imparcial*, 11-05-1933).

Considera jocosament que una coincidència fatídica es repeteix cada cent anys: 1714, el Tractat d'Utrecht i de Rastatt, que posà fi a la Guerra de Successió espanyola; 1814, el Congrés de Viena, en què es redibuixà el mapa polític europeu després de la derrota napoleònica; 1914, el començament de la Gran Guerra. I el 2014? —es pregunta—: “la vida actual se mueve a un compás más acelerado, y no es probable que el mundo espere pacienzudamente un siglo para cometer nuevas insensateces y producir más lastimosos horrores.” (AP: «Tribuna libre», “Ritmo de siglos”, *Luz*, 29-12-1933, p. 3, reproduït íntegrament en «El mundo de hoy» “Ritmo truncado”, *El Luchador*, 17-10-1934 i en *El Liberal*, 18-10-1934).

En “¿Quiere usted aprender portugués?” conta que, trobant-se en certa ocasió a Praga sense recursos i sense saber res de txec, es va anunciar com a professor d'espanyol i de francès, però un senyor va voler que li ensenyara portugués i, com ell no en sabia, “para tenerlo contento y poderle pedir algo anticipado, que es lo que he hecho durante toda mi vida, decidí enseñarle catalán.”

Le llevé un libro de poesías modernas con la intención de que se hiciera un lío, y lo entendió de cabo a rabo. Le proporcioné después un discurso de Cambó, recortado de un periódico, y lo tradujo sin dejar una palabra.

La tomé luego con el folklore, y tuve que enseñarle “La Santa Espina” y “Els Segadors”. Todos los días, antes de despedirnos, cantaba a voz en cuello:

“Catalunya, comtat gran, qui t'ha vist tan rica i plena...”

Y comentaba:

—¡Qué bonito fado!

(AP: «Confidencias», “¿Quiere usted aprender portugués?”, *El Pueblo*, 24-10-1934)

Es burla amb humor del *Calendario Zaragozano* i dels esforços que han de fer els seus anònims redactors per a plantejar tots els cabalístics còmputos que conté. (AP: «Confidencias» “La cronología es una ciencia estupenda”, *El Pueblo*, 26-10-1934).

Fa l'exercici curiós d'atribuir una sèrie de frases inventades per ell a uns quants pensadors i escriptors, històrics o contemporanis. N'hi ha de gracioses: “Entre La Bruyère, Lamartine, Lafargue, La Rochefoucauld y la Gámez, me quedo con ésta. Enseña mucho más que todos los otros juntos. (Professor José Ortega y Gasset.)” (AP: «El tubo de la risa» “Pensamientos escogidos”, *El Pueblo*, 11-11-1934).

També escriu una falsa biografia de Jack el Destripador. (AP: «El tubo de la risa» “Cómo se llega a campeón”, *El Pueblo*, 23-11-1934).

Ja hem comentat en altres llocs que tenia una fixació especial pels llibres de viatges, en especial per la guia Baedeker. En aquest article conta que, fent-se passar per un turista estranger, va estar tres dies a Madrid deixant-se aconsellar per les instruccions de la Baedeker, per la qual cosa tot li va eixir malament. (AP: «El tubo de la risa», “No viajéis sin Baedeker”, *El Pueblo*, 4-12-1934).

En aquest article té l'ocurrència de plantejar que, en realitat, Colón era un americà que va descobrir Europa. (AP: “La verdad sobre Cristóbal Colón”, *El Pueblo*, 26-01-1935).

En aquest altre conta el cas d'un home que va rebre una carta escrita amb una lletra completament indesxifrable. Després de fer diverses consultes, va acudir a un apotecari, el qual, en llegir-la, li va prescriure un medicament. (AP: «El tubo de la risa» “La carta de las catástrofes”, *El Pueblo*, 5-03-1935).

Ací es clava en la meteorologia: mentre a uns no afecta el fred ni el mal oratge, n'hi haurà altres persones, els pobres, que sucumbiran al fred i a les pulmonies. (AP: «Estampa» “La vida profunda”, *El Liberal*, 9-03-1935, reproduït en *El Mercantil Valenciano*, 10-03-1935 i publicat de nou amb el títol “Intermedio de otoño” en *El Liberal*, 9-11-1935).

També escriu un article humorístic sobre un peix que va ser entrenat per a viure fora de l'aigua. (AP: «El tubo de la risa» “Un pez prodigioso”, *El Pueblo*, 14-04-1935).

Explica diverses situacions del Dr. Zimmerman, professor de la Universitat de Viena, un home tan distret que un dia, fumant en el llit, va provocar un incendi. (AP: «El tubo de la risa», “Un señor muy distraído”, *El Pueblo*, 12-05-1935).

Li sembla que és tan difícil parlar en anglès que els anglesos, en la intimitat, de fet parlen en espanyol. (AP: «El tubo de la risa», “Para aprender inglés sin dificultad”, *El Pueblo*, 4-06-1935).

N'escruiu un altre burlesc sobre la Teoria de la Relativitat d'Einstein. (AP: «El tubo de la risa», “A ver si conseguimos comprender a Einstein”, *El Pueblo*, 16-06-1935).

Recorda quan vivia a París amb tres amics i passaven molta gana. Al cap de tres dies de dejú, al protagonista –que és ell mateix–, en traure's el mocadoret de la butxaca li va caure un bitllet de cent francs que tenia extraviat i oblidat. (AP: “¿Existe la fatalidad? El autor cree que sí”, *El Pueblo*, 27-08-1935).

Perucho es va casar amb Lucienne Gache a Madrid el 23 de setembre de 1935. Aquest article, publicat un mes després, conté algunes referències personals i, en clau d'humor, algunes recomanacions per a superar aquest tràmit convenientment. (AP: «El tubo de la risa», “Aprendan ustedes a casarse”, *El Pueblo*, 3-10-1935).

Es burla de la novel·la sentimental i, en clau de paròdia, dóna alguns consells per a escriure'n de bones: “No es recomendable que la acción transcurra en Alemania porque la cerveza es amarga y la novela blanca no admite amarguras.” (AP: «El tubo de la risa», “Para escribir novelas blancas”, *El Pueblo*, 15-10-1935).

En aquest altre conta que ha anat sempre curt de diners, diu que va arribar un moment de desesperació en què es va dedicar a falsificar les firmes de Cambó i de March. (AP: «El tubo de la risa», “Un portero imponente”, *El Pueblo*, 3-11-1935).

Davant de la falta de memòria, proporciona una sèrie de procediments per a recuperar aquesta facultat:

Para los que olvidan su propio nombre, lo mejor es que procuren recordar el apellido de su padre. Salvo en lamentables excepciones, suele ser el mismo. El procedimiento de consultar la cédula personal, no da buen resultado, porque nunca están bien escritos los apellidos. Yo, gracias a mi cédula, me he llamado sucesivamente Perucho, Piruli, Pichuchi, Pescuco y Pérez Zúñiga. La cédula no sirve para nada.

(AP: «El tubo de la risa», “Reglas de mnemotecnia”, *El Pueblo*, 20-11-1935)

També conta la historieta següent: quan vivia a París en un hotel, a pesar que “hombres y mujeres gozábamos de absoluta libertad para hacer en nuestras habitaciones lo que nos viera en gana”, tenia una veïna romanesa: “Esta mujer formidable tenía, sin embargo, un grave defecto: su marido, un italiano muy bruto y muy celoso. En el tercer cuarto del mismo piso vivía otro matrimonio: un estonio muy vigoroso, casado con una alemana más fea y más bigotuda que Bismarck.” Doncs bé: la senyora romanesa i el senyor estonià, que a l’hotel fingien no conèixer-se, estaven embolicats i se citaven d’amagat al Jardí de Luxembourg, on ell un dia els va sorprendre. La contrasenya per a trobar-se no era altra que fer sonar a les onze de la nit un colp fort, com el d’un pot deixat caure amb força en terra, que se sentia en el replanell de l’escala. El desenllaç és que una nit, el protagonista-narrador va produir ell aquell soroll estrepitos “Y un segundo después, ¡oh dolorosa sorpresa!, se asomaron a la escalera las ciento veintisiete mujeres casadas que en el hotel vivían. Desde aquel día odio a las mujeres y me dedico a las palabras cruzadas.”²¹⁷ (AP: «El tubo de la risa», “De bote en bote”, *El Pueblo*, 26-11-1935).

Conta que quan, de jove, treballava en la redacció d’*El Pueblo*, hi pul·lulava també un “grande de España” que es va fer maurista perquè, en escriure una carta a Canalejas, li contestà Maura un telegrama. (AP: «El tubo de la risa», “Un camarlengo como hay pocos”, *El Pueblo*, 29-11-1935).

Un tipus, anomenat don Hermenegildo, feia els favors més absurds en el llocs més insospitats, fins i tot es va deixar atropellar per un autobús per tal d’arribar al cel i dur-li “tocinitos de cielo” a un clergue que li n’havia demanat. (AP: «El tubo de la risa», “Los viajes de Gulliver”, *El Pueblo*, 15-12-1935).

Viatjant en cotxe de Madrid a París, l’automòbil s’avarià per Les Landes i van haver de passar-hi la nit. (AP: «El tubo de la risa», “Una noche en las Landas o los bosques no sirven para nada”, *El Pueblo*, 22-12-1935).

Finalment, publicà un reportatge en tres entregues sobre el tràfic d’estupefaents arreu del món, sense cap referència a Espanya. (AP: «El tráfico de estupefacientes ya no tiene secretos», “Cómo fué descubierta una organización mundial de contrabandistas”, *El Pueblo*, 8-07-1936, “Misterios de un apartado de correos”, *El Pueblo*, 14-07-1936 i “Entre listos anda el juego”, *El Pueblo*, 28-07-1936).

²¹⁷ Perucho empra textualment el gal·licisme “palabras cruzadas” (*mots croisés*), no gaire distint de l’expressió actual “mots encreuats”. Es veu que devia ser aficionat a resoldre’n, com es desprén dels encreuats que li preparà Lucienne el 1939 perquè descobrís, a Mèxic estant, els noms d’alguns amics que estaven a punt d’embarcar cap a allà. (Carta núm. 175).

“Cataluña bajo la Dictadura” (1932)

En els primers anys de la dècada dels trenta, a més de redactar una bona quantitat d'articles, Perucho seguí enlllestint els seus projectes literaris i publicant monografies, entre les quals: l'edició en castellà d'un resum de *Cataluña bajo la Dictadura* (1932), el compendi *Les formes de govern* (1931), el *Resum de literatura russa* (1933) i els relats *Matrimonio feliz* (1934) i “Regalo de bodas” (1935).

(4 registres en biblioteques públiques: 1 en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat Rovira i Virgili, 1 en l'UNAM, 1 en el Ateneo Español de México).

La miscel·lània titulada *¿Adonde va la República?*²¹⁸ conté treballs de cinc autors, a més de Perucho: Gregorio Marañón, Fernando de los Ríos, César Falcón, Diego Hidalgo y Eusebio Mejías. El llibre, publicat a Madrid sense data (deu ser de 1931), en la Central de Ediciones y Publicaciones, fa el número 3 de la col·lecció Documentos Políticos. L'article de Perucho no és exactament una traducció del llibre homònim publicat per Proa. Figura en primer lloc (pàgines 6-56), precedit d'una breu presentació del mateix autor en què aclareix que es tracta, en realitat, del text reelaborat d'una conferència:

²¹⁸ Localitzat en la Biblioteca del Ateneo Español de México, du el segell de la Llibreria “La Oriental” de Córdoba, Veracruz, una data escrita a mà (5-IV-41) i una anotació a llapis (“Kronos”) que sembla la cal·ligrafia de Perucho.

He escrito estas páginas de acuerdo con la traducción estenográfica de la conferencia que di sobre el mismo tema en la Casa de Catalunya, de Madrid, el 16 de julio de este mismo año, y teniendo a la vista mi libro *Catalunya sota la Dictadura*. (p. 6)

Datat a “Madrid, Octubre de 1931”, Perucho havia acabat l’article a primers d’aquell mes:

Ara, he donat a la impremta un fullet: “Cataluña bajo la dictadura”, en el qual insereixo –sense cap intenció dolenta, és clar!– l’article antirepublicà publicat per Cambó l’onze d’abril...²¹⁹

(Carta núm. 151, d’Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Madrid, 12-10-1931)

El text segueix el mateix esquema que el llibre, però pel fet de tractar-se d’una conferència feta a Madrid, l’autor destaca especialment alguns aspectes, com ara:

- (i) el col·laboracionisme de la dreta monàrquica catalana, en especial el paper de Cambó
- (ii) els greuges que la dictadura va infligir a Catalunya,
- (iii) la necessitat de comprensió i generositat republicanes cap a Catalunya,
- (iv) publicat sense censura de premsa, el to és més irònic i més pamfletari,
- (v) en determinades al·lusions personals, és propens a la caricatura.

El 2 d’agost de 1931 l’Estatut de Núria es va aprovar en referèndum per la població (masculina) de Catalunya i, presentat a les Corts espanyoles, començava la tramitació parlamentària.²²⁰ Era el moment idoni, doncs, perquè un agitador com Perucho, aleshores secretari particular del ministre d’Hisenda, Lluís Nicolau d’Olwer –el qual exercí aquest càrrec entre el 15 d’abril y el 16 de desembre de 1931–, plantejara el cas de Catalunya davant d’un auditori favorable²²¹ (“yo he venido a decir la verdad y la diré a pesar de todo”, p. 11) i que s’expressara en aquests termes:

No hace muchos días, uno de los hombres a quienes yo admiro más en España, don Miguel de Unamuno, iniciaba una nueva campaña contra Cataluña. Pues bien, en esta hora en que el ya crónico problema catalán va a plantearse ante la ciudadanía española con una claridad y una concisión que no ha tenido nunca, yo creo perfectamente oportuno ante un auditorio madrileño (y digo *madrileño* por el lugar en que nos encontramos), todo lo que ha ocurrido en Cataluña durante la Dictadura, todo lo que la Dictadura, instigada ferozmente por la feroz dinastía borbónica, ha hecho contra Cataluña, y todo lo que los catalanes, incluso los catalanes del Sur, como yo, hemos tenido que sufrir a causa de esa Dictadura y de esa tiranía borbónica. (p. 8)

En primer lloc explica les dos motivacions principals del colp d’Estat –“ese golpe que Unamuno calificó de *coz de Estado*”–, que són: “para que no se continuase hablando del expediente Picasso”²²² en el parlament i “el afán de Primo de Rivera por perseguir a Alba,²²³ con quien tenía un antiguo resquemor personal.” (p. 11).

²¹⁹ Es tracta de l’article de Cambó “Als electors de Barcelona”, publicat en *La Veu de Catalunya* l’11 d’abril de 1931.

²²⁰ La primera sessió de la comissió corresponent fou el 6 de maig de 1932 i, havent-lo adequat a la Constitució espanyola del 10 de desembre de 1931, el ple del Parlament espanyol va aprovar el text definitiu de l’Estatut de Catalunya el 9 de setembre de 1932.

²²¹ “En la Casa de Cataluña (San Agustín, número 2) dará hoy, jueves, una conferencia el publicista D. Arturo Perucho, tratando el tema “Cataluña bajo la Dictadura”. Dicha conferencia será radiada por Unión Radio, y empezará a las ocho menos cuarto de la tarde.” (*ABC*, 16-07-1931, p. 44). (El carrer San Agustín cau davant per davant de la porta noble del Congrés dels Diputats).

²²² L’agost de 1921 el general Juan Picasso fou comissionat pel ministre de la Guerra per a investigar les responsabilitats derivades del Desastre d’Annual, ocorregut el mes anterior. El seu informe fou presentat a

Denuncia després la confabulació dels monàrquics catalans amb el general colpista: el paper de Cambó, Puig i Cadagallch i Emili Junoy, convençuts que Primo mantindria la Mancomunitat tal com estava constituïda, mentre que els altres partits catalanistes es van mantindre al marge (pp. 11-19). Transcriu les ordres repressives (pp. 19-24). Enumera les accions de la “Dictadura jerezana” contra el català, tal com havia fet en el llibre (pp. 24-30) i la suspensió de la junta del Col·legi d’Advocats a causa de l’edició en català de la *Guia Jurídica* (pp. 31-32). Explica, així mateix, la dissolució de la Universitat Nova (pp. 32- 34) i les ridícules actuacions de la dictadura en política exterior: davant del Vaticà (p. 35) i de la Societat de Nacions (pp. 36-38). Destaca el paper opositor del parlamentari Ayats Surribas (pp. 38-39) i detalla els casos, ja coneguts, de persecucions personals (pp. 39-40), en què dedica una atenció especial a la revenja contra Blasco Ibáñez (pp. 41-42), a les execucions de persones innocents (pp. 42-43) i a l’estat de les finances de la dictadura (pp. 43-44).

En l’últim capítol –”Las últimas dictaduras y la persistencia de la Lliga”– analitza fets que quan es va publicar el llibre en català encara no s’havien produït. Hi denuncia que “los dos últimos dictadores siguieron su obra destructora contra Cataluña”, ja que “en tiempos de Berenguer y de Aznar se habló mucho de conceder la autonomía a Cataluña. Fue todo un camelo” (p. 45) y com que assegura que “En el resto de España se ha comprendido mal lo ocurrido en Cataluña, tanto en 1923 como en los meses inmediatamente anteriores a la proclamación de la República” insisteix que “no debe confundirse la política de bajo vuelo de la Lliga con la qua han realizado los demás grupos”. (p. 46).

A continuació fa unes consideracions lloables de la posició de tres persones: Massó i Llorens, Nicolau d’Oliver i Josep Barbey –sent en aquell moment, els dos darrers, ministre i subsecretari d’Hisenda respectivament i, el conferenciant, secretari particular del primer (p. 46).

Conclou com havia començat: recordant al públic la malignitat política de Cambó, del qual diu que “no debe volver; la Cataluña liberal, si lo permite, cometerá una falta imperdonable; la España republicana la cometería también si no se le opusiera con todas sus fuerzas. (p. 47) I després d’enumerar una vegada més les seues maldats, reproduïx l’article que Cambó publicà en *La Veu de Catalunya* l’11 d’abril de 1931 (“A los electores de Barcelona”) “con el inocente pretexto de contrarrestar con una mala prosa interesada el entusiasmo republicano con que el pueblo se aprestaba a votar. Para que sirva de pieza de convicción en el proceso moral que España le sigue, venzo mi natural repugnancia ante el contacto de ese lamentable escrito y lo doy a continuación en romance castellano.” (pp. 47-48)

les Corts el juliol de 1922, però el ple del Congrés no va arribar a tractar el procés de depuració de responsabilitats a causa de la interrupció de l’activitat parlamentària en instaurar-se la dictadura militar.

²²³ El polític liberal i monàrquic Santiago Alba (Zamora, 1872 – Sant Sebastià, 1949), ministre d’Estat (1922-1923) s’exilià a París durant la dictadura de Primo de Rivera, tornà a Madrid el 1930 però rebutjà l’oferiment d’Alfons XIII per a substituir el general Berenguer al front del govern. El “antiguo resquemor personal” que menciona Peruchó l’aclareix Caballero: “A partir del desastre de Annual se produce un choque abierto entre Santiago Alba y los militares. Dada la incapacidad de estos para liberar a los prisioneros españoles en poder de los rifeños y reconquistar las posiciones perdidas, Alba, a la sazón ministro de Asuntos Exteriores, decide recurrir a la vía diplomática y logra el rescate de estos hombres a cambio de compensaciones económicas. Los militares, además de sentirse afrentados, se oponen porque consideran que la iniciativa del ministro fortalece al enemigo al permitirle adquirir armamento gracias al cobro del rescate económico.” (Nieves Caballero: “El Norte de Castilla, La empresa, 1917-1926”:

<http://canales.elnortedecastilla.es/150aniversario2/especial/1917empresa.html>)

Després de transcriure l'article de Cambó, justifica haver-ho fet: "Me interesa que ese gesto suyo, tan repugnante, tan poco inteligente, tan de bajo vuelo, no se eche en olvido y se yerga frente a él cada vez que pretenda intervenir en los negocios de la República, a la que injurió antes de que naciera." (pp. 43-54)

Per acabar, se centra en l'immediat recorregut parlamentari de l'Estatut de Catalunya, aclarint que es tracta d'un projecte "refrendado por una mayoría inmensa de aquel pueblo" (p. 54).

En els últims paràgrafs insisteix que l'Estatut no té res a veure amb el separatisme, sinó que és una conseqüència política derivada del Pacte de Sant Sebastià, pel qual Catalunya demana a la resta d'Espanya comprensió, llibertat i dignitat, i:

Si esto se le niega, Cataluña tendrá derecho a ser separatista. Como no se le negará, Cataluña no será separatista. (pp. 55-56)

Finalment, en l'últim paràgraf desitja que l'Estatut facilite l'encaix de Catalunya a Espanya:

Acaso la comunidad en el sufrimiento y la unión en la victoria permitan que España se vea libre para siempre del peligro que representa para su paz interior el tradicional descontento de los catalanes, y Cataluña vea en la patria española un regazo acogedor en vez de un tirano con espuelas inciviles." (p. 56)

To irònic i pamfletari

Observem que, en la mesura que es referma com a periodista, Perucho adopta, segons el cas, actituds cada vegada més sornegueres; en alguns passatges d'aquesta conferència empra un to molt més pamfletari i augmenta la ironia fins arribar al sarcasme. Vegem-ne alguns exemples:

– Primo de Rivera era lo que se llama en castellano (y dicho sea con perdón de los muertos) ²²⁴ un *Viva la Virgen...* (p. 8)

– García Prieto, ²²⁵ a quien hoy se considera cadáver y a quien siempre he considerado un pobre diablo (p. 12)

–...contra todo esto se lanzó la Dictadura con una furia de cosaco... (p. 23)

– La Mancomunidad, naturalmente, ocupada por los nuevos diputados les resultó un poco ancha. No sabían qué hacer con tanta institución cultural, con tantos libros, con unos teléfonos por los que nada sensato tenían que decir, con aquella gran corporación que representaba el renacimiento de todo un pueblo y, naturalmente, se dedicaron a destruirlo todo... (pp. 23-24)

–...dió un sablazo fulminante al Plan de Estudios... (p. 27)

– El odio contra la lengua catalana llegó al grado máximo en la persona (pásenme ustedes la palabra) del que fué gobernador... (p. 30)

– Entre otras cosas, el señor barón de Viver, de cuya cultura no es posible hacer el más tímido elogio... (p. 33) ²²⁶

– La Dictadura movilizó para ello [la relación con Francia y la Sociedad de Naciones] a dos grandes hombres, que nunca, aunque agotemos todos los recursos de que dispone la lengua castellana, habremos elogiado bastante. Esos dos señores son don José Yanguas Mesía y Quiñones de León. (...) Pepe Yanguas, como le llaman sus amigos,

²²⁴ Quan Perucho escrigué açò, Primo ja havia mort (a París, el 16 de març de 1930).

²²⁵ Cap del govern de la monarquia d'Alfons XIII en diverses ocasions –l'última, predecessor del general Primo de Rivera– i ministre de Justícia en el govern d'Aznar (del 18 de febrer al 14 d'abril de 1931).

²²⁶ Darius Rumeu i Freixa, monàrquic liberal i alcalde de Barcelona entre 1925 i 1930, ostentà el títol de segon baró de Viver.

hizo de las suyas como no pueden ustedes imaginarse; estaba contento, como el chico encerrado en los Maristas hasta los diecisiete años, a quien le dan la llave de casa y le dejan salir de noche por primera vez. Como es lógico en tal coyuntura, no hizo más que disparates. (p. 36)²²⁷

– En la conspiración de Maciá... Ricciotti Garibaldi, asqueroso delator... (p. 43)

– Cataluña no ha sido más afortunada bajo las dictaduras de los dos últimos espadones de la Monarquía agonizante. Los hombres de la derecha servil catalana se han sometido a Berenguer y a Aznar con la misma repugnante docilidad con que se inclinaron ante Primo. (p. 44)

– No he reproducido la mayor parte de este artículo con la intención de ensalzar las dotes de sibila del señor Cambó. (p. 53)

Propensió a la caricatura

Quan menciona determinats adversaris polítics, en compte de situar-los en el seu context i tractar-los amb més o menys objectivitat, exagera una de les seues característiques o allò perquè eren més coneguts i pinzella una fina caricatura que provoca un desenllaç humorístic, com podem veure en els exemples següents:

– [Puig i Cadafalch respecte a les actuacions de la dictadura contra Catalunya]: Para este señor... no tenían importancia y se quedaba tan tranquilo, con su *Kodak* en el bolsillo retratando catedrales románicas en el extranjero. (p. 22)²²⁸

– No se detuvo aquí la ira de la Dictadura jerezana contra la lengua. Fue más lejos, y después de desterrarla de todas partes, la desterró de los carteles que anunciaban espectáculos públicos, de los anuncios de específicos y hasta de las cajas de cerillas. Porque la lengua catalana también se había colado en las cajas de cerillas, sin miedo a envenenarse. (...) Sé de algunos estancos en los que hubo que abrir todas las cajas para ver en cuáles de ellas había anuncios en catalán, para retirarlas de la venta... (p. 28)

– El dictador, que estaba en un momento de optimismo y plenamente convencido (...) de que cuando él desapareciese del mapa se iba a hundir esta parte del globo terráqueo... (p. 29)

– Un maestro catalán que enseñara el castellano, pero que no lo pronunciara correctamente, tenía pendiente su libertad, no de una causa grave, sino de un defecto de fonética (...) se produjo muchas molestias personales a todos los maestros que no pronunciaban el español a la andaluza, que era lo que entonces se llevaba. (p.30)²²⁹

– El rey [Alfonso XIII] ya se había comprometido a visitar a Mussolini, por quien sentía una gran admiración, y a visitar al papa, por quien no creo que tuviese admiración ninguna. Vino la Dictadura, y Primo de Rivera, a quien agradaban mucho las solemnidades, se dispuso a marchar a Roma y se fue, aclamado por la multitud, junto con el rey, en una apoteosis de lata y cartón... Salieron hacia Roma, llegaron allí y el rey se presentó en el Vaticano, como no podía menos de ocurrir, con un discurso debajo del brazo. Llegó ante el Padre Santo y, a la primera ocasión que tuvo, desenrolló el palimpsesto y leyó el discurso. En ese discurso el rey proponía al papa hacerle el regalo de una guerra santa. El rey (con la misma inconsciencia del personaje de la tragedia célebre, que en el momento de marcharse a la lucha, dice, mirando al público: “Vamos a comenzar la guerra de los treinta años”), le recordaba que si algún día se le

²²⁷ José Yanguas Mesía (1890 – 1974), monàrquic, catedràtic de Dret Internacional, ministre d'Estat (1925-1927) i president de l'Assemblea Nacional Consultiva (1927-1929).

²²⁸ Peruchó al·ludeix a la professió d'arquitecte del president de la Mancomunitat que precedí al colp d'Estat, Josep Puig i Cadafalch, influït en realitat per l'arquitectura gòtica i flamenca, que cessà en els seus càrrecs durant la dictadura, tot i que l'avalà.

²²⁹ En al·lusió al fet que Primo de Rivera era natural de Jerez de la Frontera.

ocurría organizar una nueva guerra de religión, podía contar con España, que estaba decidida a todo.

A esto contestó el Papa de una manera muy sensata, diciéndole que los tiempos ya no estaban para guerras santas. (p. 35)

– El sucesor de Yanguas en Ginebra fue el señor Quiñones de León, a quien yo jamás he podido tomar en serio, porque verle e imaginar un intermedio de circo ha sido todo uno. Estaba sentado en su poltrona de la Embajada de París y desde allí dirigía en la capital francesa, como el Scarpia de *Tosca*, en Roma, una Policía en la que había de todo, desde carteristas hasta lo peor que quieran ustedes imaginar. (p. 37) ²³⁰

²³⁰ En *Tosca*, el baró Scarpia és el cap de la policia de Roma.

Les formes de govern, d'Artur Perucho

Barcelona, 1931. Editorial Barcino

Col·lecció Popular Barcino, 64

58 p., 16 x 12 cm

(7 registres en biblioteques públiques: 3 en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat Ramon Llull, 1 en la Universitat de Barcelona, 1 en la Universitat Pompeu Fabra, 1 en la Universidad de Alcalá).

El número 64 de la Col·lecció Popular Barcino és un petit manual didàctic, sobre les diferents modalitats que han adoptat els governs al llarg de la història arreu del món – en el moment en què Perucho redactà el llibret durant la “dictatova” del general Berenguer. A finals de novembre de 1930 ja el tenia acabat:

En el moment d'escriure aquestes ratlles, el govern del general Berenguer no ha restablert encara la plena vigència de la constitució. Espanya, sense llei, sense llibertats, amenaçada de noves dictadures, presenta un aspecte lamentablement vuitcentista.

(AP: *Les formes de govern*, p. 37)

Segons es desprén de la correspondència de Perucho, degué imprimir-se els primers dies d'abril de 1931:

Estic preparant les meves conferències. Per a estalviar-me feina, em convindria tenir, quan més aviat millor, un exemplar o unes proves de *Les formes de govern*. Podríeu enviar-me-les a l'Ateneu?

(Carta núm. 145, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 10-04-1931)

Plantejat com un vademecum instructiu de formació política, consta de 58 pàgines i cinc capítols:

I Generalitats

Inclou 8 epígrafs, en què explica què és un Estat, què és una nació i què un govern, la història dels Estats, els drets de la nació i les formes d'Estat i de govern:

La nació i l'Estat no coincideixen forçosament. Itàlia, abans de constituir la seva unitat, presentava el cas d'una nació dividida en diferents Estats, que és el mateix cas de Catalunya, sotmesa en part a la sobirania espanyola i en part a la de l'Estat francès. (p. 11)

II Classificació de les formes de govern

Inclou 5 epígrafs, en què s'explica que són les formes de govern, les classifica entre antigues i modernes i planteja els criteris actuals.

III De la monarquia

Comprén 6 epígrafs, en què explica amb una certa erudició la història de les monarquies, les classifica i les defineix. També detalla què és el despotisme, exposa la responsabilitat dels reis i repassa la història de les lluites constitucionals a Espanya:

Per haver-ho fet així el govern de Dato, es produí aquell simpàtic moviment de l'Assemblea de Parlamentaris, de Barcelona (1917). En època més recent, el cop d'estat de Primo de Rivera interrompé la vida constitucional i parlamentària d'Espanya durant prop de set anys, i intentà d'imposar una constitució de reial ordre, que no passava d'ésser una carta atorgada; el projecte, sortosament, va fracassar. (pp. 36-37)

IV De la república

Consta de 10 epígrafs en què exposa el concepte i la història de la forma republicana de govern i explica què és la democràcia directa, el referèndum, el règim representatiu, i les diferents modalitats de república: parlamentària, presidencial i directorial, així com el càrrec de president. Finalment, indica que la forma republicana és la més idònia, perquè:

Mentre la història moderna segueixi oferint-nos casos de monarquies en què un monarca pugui burlar impunement el pacte constitucional, nosaltres creurem que, tot i ésser relatiu el valor de les formes de govern, i tot i haver-hi repúbliques despòtiques, la república ofereix més garanties de justícia i de llibertat que qualsevol altre sistema. (p. 51)

V Les formes de govern a les constitucions actuals

Comprén 11 epígrafs, en què indica com són les constitucions d'alguns països (Alemanya, Anglaterra, Estats Units d'Amèrica, França, Suïssa, Unió Soviètica), més les noves constitucions d'Estats europeus posteriors i anteriors a la Gran Guerra, i d'altres.

Es tracta, en definitiva, d'un treball objectiu, propi d'un expert en Dret Constitucional, redactat amb una prosa instrumental, senzilla i directa, basat en una bibliografia tècnica formada per un llibre en espanyol, tres en alemany i onze en francès, tres dels quals són de Leon Duguít.

De nou a Madrid, Peruchó el va traduir al castellà confiant en una nova edició que no s'arribà a materialitzar:

M'ha arribat avui el famós retall de diari, en el que parles del meu llibre *Les formes de Govern*, pel qual et quedo sincerament reconegut. Ara, he donat a l'impremta (...) un llibre, també polític, *Orientacions constitucionals*, i una traducció castellana de *Les formes de govern*.

(Carta núm. 151, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Madrid, 12-10-1931)

No coneixem la citada ressenya d'Almela i Vives, però sí la nota que D.G. (Domènec Guansé) va traure en la *Revista de Catalunya* sobre aquest llibret:

Dins la mateixa col·lecció Artur Perucho disserta sobre *Les formes de govern*. És un fullet oportú amb intencions divulgadores dels principis més elementals de dret polític. Hi són exposats amb claredat els conceptes d'estat, de nació, els avantatges i inconvenients de les diverses formes de govern, antigues i modernes, i, finalment, hi és donada una idea sumària de les principals constitucions actuals.

(Domènec Guansé: «Els llibres», “Altres llibres”, *Revista de Catalunya*, 71, juliol 1931, p. 67)

Barcelona, 1933. Editorial Barcino

Col·lecció Popular Barcino, 93

56 p., 16 x 12 cm

(4 registres en biblioteques públiques: 3 en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat Ramon Llull).

Com en el cas precedent de *Les formes de govern*, el *Resum de literatura russa* és un petit manual que fa el número 93 de la Col·lecció Popular Barcino, escrit per encàrrec de Josep Maria de Casacuberta amb la finalitat de presentar als lectors unes nocions bàsiques de literatura russa.²³¹ Des de la primera menció del treball fins a la publicació van transcórrer gairebé tres anys –encara que les dos primeres ocasions en què confirma a Casacuberta que té enllestida la redacció pareixen excuses perquè li diu que no el té passat a màquina o que li ha quedat massa llarg:

Tinc acabat el *Resum de Literatura Russa*, que us trametré tan bon punt l'hauré esmenat i escrit a màquina. Em sembla que queda bé i que us plaurà.

(Carta núm. 94, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: París, 14-01-1930)

Tinc acabat el *Resum de literatura Russa* que em va encarregar fa temps, però em sembla que queda una mica llarg. Li agrairé que m'envii algun volum senzill de la Col·lecció Barcino, per a poder-ho calcular i deixar l'original en l'extensió que hi escau. De seguida, el posaré a la seva disposició.

(Carta núm. 112, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Marburg, 8-06-1930)

²³¹ Comptava amb l'antecedent del *Resum de literatura catalana*, de Lluís Nicolau d'Olwer (Barcino, 1927); posteriorment aparegueren *Resum de literatura anglesa*, de Cèsar August Jordana (Barcino, 1934) i *Notes sobre literatura estrangera*, de Marià Manent (La Revista, 1934).

Més d'un any després d'haver afirmat que ja el tenia acabat encara no s'havia publicat:

La Barcino té, ademés, un *Manual de literatura russa* que no se quan publicarà, i una traducció catalana de *La pau perpètua* de Kant. Ja veus, doncs, que treballo.

(Carta núm. 151, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Madrid, 12-10-1931)

Es va imprimir, finalment, pel novembre de 1933:

El meu *Resum de literatura russa*, el rebreu aviat. M'han deixat sense exemplars.

(Carta núm. 164, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 6-12-1933)

Els petits manuals monogràfics de la Col·lecció Popular Barcino, com aquest, omplien un buit informatiu per als lectors en català, com observa Eduard Martínez Ferrando en la recensió que en féu:

...el nostre despert compatrici Artur Perucho, sol·licitat per la novel·la, el periodisme, la crítica i l'assaig polític fins ara, acaba d'iniciar-se en ordre a la història, puix ha donat a la llum pública l'esmentat volum de la Barcino, que representa un excel·lent servei a la cultura catalana.

(...) I no obstant la seva petita traça, quasi esquemàtica, del tema, l'escaient labor de l'Artur Perucho constitueix el més ràpid promptuari per al coneixement de la literatura russa, sense minva del conjunt de la seva perspectiva a través de la història, i inclou la base per a obres de més empeny o amplitud.

(Eduard Martínez Ferrando: "Resum de Literatura Russa",
La República de les Lletres, 2, octubre-desembre 1934, pp. 23-25)

Aquest volumet consta de 56 pàgines i cinc capítols:

i) Preliminar

Té tres epígrafs, en què explica sumàriament què és Rússia, per què es denomina així, què són els russos i com és l'idioma.

ii) Període inicial

Comprén huit epígrafs en què dona a conèixer les primeres manifestacions literàries en rus i, en especial, les èpoques d'Ivan IV el Terrible, la instal·lació de la primera impremta al segle XVI, la figura del príncep Kurbski i la guerra civil del segle XVII.

iii) Període de preparació: El segle XVIII

Divideix el segle XVIII en tres blocs. El primer, dedicat als autors de l'època de Pere el Gran. El segon, al període immediatament posterior. El tercer, més extens, al regnat de Caterina II, en què detalla en particular els llibres de viatges, el teatre, la poesia lírica, la poesia èpica i la novel·la sentimental.

iv) Període de plenitud: El segle XIX

Es tracta del capítol més extens, en què analitza en quatre blocs els quatre gèneres clàssics: el teatre, la poesia –amb un estudi particular de Puškin–, la prosa –menciona els prosistes rurals per una banda i l'assaig i el periodisme per l'altra.

En l'apartat de la novel·la, a més de mencionar Turguenev i Gončarov, destaca les tres figures del que anomena "La gloriosa trilogia": Gogol', Dostojevskij i Tolstoj.

v Època moderna: Fi del segle XIX i començaments del segle XX

Després de referir-se al període de transició de l'època moderna, se centra en les figures d'Anton Pavlovič Čekhov i de Maksim Gor'kij. Dedicat també unes frases als novel·listes Andrejev i Sologub i al poeta i dramaturg Blok.

vi Literatura soviètica

L'últim capítol, dedicat a l'època soviètica, consta de cinc epígrafs. En el primer, en presentar "La revolució i la literatura" i, sorprenentment, critica el règim comunista:

El règim comunista no ha modificat gaire els procediments de l'anterior; s'ha reduït a canviar de principis, i –en molts aspectes– la seva política ha consistit a posar els procediments antics al servei de les idees noves. Així, sota la dictadura del proletariat, ha seguit funcionant la censura literària, encara que amb una finalitat diferent. Abans, era foragitada i perseguida tota idea liberal; després fou suprimit tot allò que no s'ajustava a la ideologia del nou règim. (p. 48)

En l'apartat dels precursors critica la influència de Marinetti:

A Rússia, com a tot arreu, es deixaren sentir els efectes de les escoles literàries anarquitzants de la primera dècada d'aquest segle, i principalment –entre els joves– els estirabots futuristes de Marinetti. (p. 49)

En l'epígraf "Escriptors de l'hora revolucionària" afirma que:

Des del 1920 la literatura russa té un to èpic i una personalitat fortament acurada. Ha nascut una nova manera d'escriure. Els escriptors ja no parteixen de la literatura, sinó de la pròpia vida, amb la seva complicació, els seus neguits i el seu dinamisme. (pp. 49-50)

Referint-se al Teatre d'Orientació, del que era tan partidari, conclou:

Entre aquests animadors i directors, han destacat els noms de Meierhold i Stanislavski. En aquesta mena de teatre, les obres tenen una importància inferior que en el teatre occidental; la cosa important és el conjunt de la representació teatral, i, per tant, l'obra representada és un element que cal posar al costat d'altres, com el decorat, els efectes de llum, l'ajut cinematogràfic i els cartells de propaganda comunista. (p. 52)

Al final, inclou una bibliografia bàsica de nou títols en francès, un en alemany, un en anglès i els dos en castellà d'Alvarez del Vayo. Hi ha, a més, un índex alfabètic dels escriptors citats.

Com s'ha dit, Eduard Martínez Ferrando el ressenyà en *La República de les Lletres*:

Perucho s'ofereix, com altre Virgili, a servir de guia al llegidor pel camp, a penes explorat, de les lletres de Rússia, empès per les circumstàncies de l'hora històrica que travessem, no per la vana i frívola moda en tot temps passatgera, puix que l'exemple que donen aquelles repúbliques palesa que està naixent una nova vida al món, que s'inspira en les societats, i no en l'individu, com la base de l'organització de la humanitat, al contrari que fins al present.

(Eduard Martínez Ferrando: *La República de les Lletres*, *ib.*)

Conclusions

- 1 Aquest període de cinc anys en què Perucho visqué a Madrid durant la república fou molt productiu per a ell com a periodista, ja que amplià notablement la seua presència en diversos mitjans de la capital. Publicà molt en *El Pueblo*, *El Mercantil Valenciano*, *El Camí*, *El Liberal* de Bilbao, *El Luchador* de Alicante, *Luz*, *Heraldo* de Madrid, *El Imparcial*...
- 2 En el primer govern d'Azaña fou secretari particular del subsecretari del Ministeri d'Economia Nacional i també del mateix ministre, Lluís Nicolau d'Olwer –del Partit Catalanista Republicà–. I en el tercer govern del ministre d'Hisenda, Jaume Carner i Romeu –d'Esquerra Republicana de Catalunya–, càrrec del que fou apartat com a conseqüència, probablement, d'un embolic amb la premsa.
- 3 Fou candidat per la circumscripció de Castelló a les eleccions constituents per la concentració d'esquerres dels republicans federalistes, però no va resultar elegit.

- 4 El maig de 1933 assistí a la Conferència Econòmica de Londres com a membre de la delegació espanyola, presidida per Lluís Nicolau d'Olwer.
- 5 S'introduí en els cercles culturals madrilenys; el 1934 va dictar una conferència en l'Ateneo de Madrid sobre el tema "La Prensa como instrumento para la guerra imperialista y el fascismo".
- 6 Es plantejà seguir fent traduccions –*La pau perpètua*, de Kant, inacabada– i escriure obres de teatre, de les quals tan sols ens consta que se n'estrenara una: *Estrella roja*.
- 7 El març de 1935 devia haver acabat la carrera perquè es dedicava a traduir manuals i articles de Dret i pensava preparar oposicions. Al setembre d'aquest any es va casar a Madrid amb Lucienne Gache.
- 8 En aquesta etapa tan il·lusionant va seguir de prop l'evolució de la política espanyola. Va escriure contra els monàrquics i el règim dinàstic, el pronunciament de Sanjurjo, Acción Popular i la política de la CEDA, i contra les accions de l'anarcosindicalisme i el trotskisme com a forces desestabilitzadores de la República. Es posicionà a favor del laïcisme republicà, la reforma agrària, l'Estatut de Catalunya, la necessitat d'intensificar les relacions de València i Mallorca amb Catalunya, i reclamà la unió dels partits valencians per aconseguir l'Estatut. Proposà solucions polítiques per a les antigues colònies africanes i condemnà el pistolisme falangista davant de les eleccions de febrer de 1936.
- 9 En política internacional, convençut que la crisi del capitalisme havia provocat la Gran Guerra, alertà sobre el perill de l'expansió del feixisme i es mostrà molt preocupat per l'augment del nazisme. Condemnà la deriva bel·licista d'Alemanya, tot i que imputà l'origen de la desestabilització europea a les solucions draconianes que el Tractat de Versalles havia imposat a l'Alemanya vençuda, humiliada en el seu orgull i incapaç de liquidar els deutes de guerra. Analitzà detalladament el plebiscit del Sarre com a mostra de l'ambició expansiva del Tercer Reich i el perill que Alemanya s'annexionara Àustria. També censurà els plans imperialistes de l'Itàlia feixista al Mediterrani, Abisínia i Tànger, on la política espanyola no estigué a l'altura de les circumstàncies. Considerà fracassada tant la Conferència Econòmica i Monetària Mundial de Londres com la Conferència del Desarmament. També analitzà la situació dels Balcans, d'Àustria, França i Gran Bretanya, així com la guerra imperialista del Japó a Manxúria. Considerà, clar i ras, que a la Societat de Nacions li faltava autoritat per a dirimir els conflictes internacionals.
- 10 En aquest període abandonà la divulgació i la crítica de novetats literàries, però escrigué sobre les noves estructures teatrals de diversos països.
- 11 Pel novembre de 1934 va començar a publicar una sèrie d'articles humorístics en *El Pueblo* en les seccions «Confidencias» i «El tubo de la risa».
- 12 També publicà un article titulat "Cataluña bajo la Dictadura" en la miscel·lània *¿Adonde va la República?* i les monografies *Les formes de govern* i *Manual de literatura russa*, més els relats *Matrimonio feliz* (1934) i "Regalo de bodas" (1935) en la revista *Lecturas*.

6. La guerra civil espanyola (1936-1939)

Resum

Aquest capítol està centrat en les activitats de Perucho en el transcurs de la guerra civil. L'estiu de 1936, ja casat amb Lucienne Gache, es traslladà a Barcelona, s'afilià al PSUC i es féu càrrec de la revista *Mirador*, confiscada pels comunistes catalans, que dirigí durant un any, fins que tancà el 10 de juny de 1937, un mes després dels anomenats Fets de Maig. Aquesta "segona Setmana Tràgica" en què s'enfrontaren a Barcelona els comunistes prosoviètics amb els milicians anarquistes i trotskistes, els quals sofriren posteriorment una dura repressió, provocà l'aparició el 1938 del libel *Espionaje en España* que, atribuït a un desconegut Max Rieger, es vengué com una traducció feta pel matrimoni Perucho, els quals eren coneguts com a traductors de diverses monografies marxistes, com ara: *En el campo de asesinos de Dachau*, *Cuatro semanas en poder de los bandidos pardos*, de Hans Beimler, *¿Qué es un Soviet?*, de Marcel Koch, *La cuestión de la vivienda*, de Friedrich Engels, *Lenin*, de Iosif Vissarionovich Stalin. Perucho, a més, escrigué *La vida heroica de Hans Beimler* i prologà *Tchapaief*, *El guerrillero rojo*, de Dmitrij Andrejevič Furmanov.

Havent tancat *Mirador*, pel mes de setembre de 1937 fou designat director de *Treball*, el diari del PSUC, responsabilitat que exercí durant l'any següent, fins que a l'agost de 1938 passà a ocupar altres comeses. En aquests anys deixà de publicar en els mitjans en què ho havia fet anteriorment i col·laborà només amb diaris i revistes de l'òrbita comunista, tals com *Moments*, *Mundo Obrero*, *Estampa*, *Verdad* i *Frente Rojo*, més els ja mencionats *Mirador* i *Treball*. La major part dels articles que escrigué en aquest període estan relacionats amb l'evolució de la guerra, la resistència i l'organització de la rereguarda.

Fou també redactor i locutor de la productora comunista Film Popular; cobrí diverses informacions per al noticiari *España al día*, participà com a guionista en diverses produccions i el 1938 traduí i doblà *The Spanish Earth* (*Tierra Española*), de Joris Ivens. En l'arxiu de la Filmoteca de Catalunya es conserven diversos filmets en què Perucho fou guionista i locutor, dissortadament muts.

Entre novembre de 1936 i octubre de 1937 València fou capital de la República, després passà a Barcelona. El 1936 es publicà *Sol, i de dol* de J. V. Foix, *El rayo que no cesa* de Miguel Hernández, *La casa de Bernarda Alba*, de García Lorca. S'estrenà *Modern Times* de Chaplin i se celebraren els Jocs Olímpics de Berlín. Entre 1937 i 1939 aparegué a València la revista *Hora de España*. El 1937, per encàrrec del govern, Picasso pintà el *Guernica* per a l'Exposició Internacional de París i s'inaugurà a València el Segundo Congreso Internacional de Escritores Antifascistas, que també visità Madrid i Barcelona. Miguel Hernández publicà *Viento del pueblo*. Poesia en la guerra i Manuel Azaña *La velada en Benicarló*. El 1938 aparegué *Imitació del foc*, de Rosselló-Pòrcel, *Cant corporal*, d'Agustí Bartra, *La fam*, de Joan Oliver, *Unitats de xoc*, de Pere Calders, *Cantata de los héroes y la fraternidad de los pueblos* de rafaél Alberti, *The grapes of wrath* de John Steinbeck, *Finnegans Wake*, de James Joyce i *Schlechte Zeit für Lyrik*, de Bertolt Brecht.

Després d'haver ocupat el nord del País Valencià al llarg de 1938, el 29 de març de 1939 les tropes del general Aranda ocuparen València i el 30 de març la divisió italiana Litorio del Corpore di Troppe Volontarie prengué la ciutat d'Alacant i posà setge al port, on s'havien concentrat milers de republicans.

Periodista de guerra

L'alçament militar contra la República sorprengué Perucho a Madrid, el qual s'adherí de seguida al grup Milicias de la Prensa que es constituí per iniciativa del periodista de l'*Heraldo* Juan González Olmedilla i d'altres. Les Milicias se sumaren a l'assalt contra

el Cuartel de la Montaña, que es produí el dilluns 20 de juliol de 1936. Ho confirmava el periodista Miguel Pascual en una entrevista publicada en *Mundo Gráfico*:

–La Milicia de prensa –nos dice el compañero Miguel Pascual– surgió el mismo día del asalto al Cuartel de la Montaña, por iniciativa del malogrado camarada Alvar, de Ramirito Gómez Zurro y mía, y se formó con los primeros compañeros que habíamos tomado parte en aquel asalto: Juan González Olmedilla, Emilio Criado y Romero, Mariano Pascual Alonso, Gómez Zurro... Inmediatamente comenzamos a actuar agrupados.

–¿Cuenta con muchas inscripciones la Milicia?

–Sí señor. Y aún siguen recibéndose adhesiones. Vea usted la lista.

Miguel Pascual me entrega una larga relación de la que entresacamos algunos nombres: Francisco Camares, González Olmedilla, Agüera Cenarro, Ceferino R. Avecilla, Valentín de Pedro, Díaz Morales, **Arturo Perucho**...

(*Mundo Gráfico*, 5-08-1936) ²³²

En aquesta etapa Perucho deixà de col·laborar en les revistes i els periòdics amb què habitualment ho feia en les etapes anteriors –alguns mitjans ja havien desaparegut; d’altres, notablement reduïts, van passar a una situació de mera subsistència fins que van anar desapareixent, entre altres causes per falta de paper premsa– i es dedicà exclusivament al periodisme de guerra. Així, des que es féu càrrec del *Mirador* inacutat (número 390, del 9 d’octubre de 1936), ²³³ fins que el setmanari desaparegué després del número 423 (del 10 de juny de 1937), alternà la direcció de la revista amb articles en *Treball*, *Moments*, *Verdad*, *Mundo Obrero*, *Frente Rojo*, etc., i també realitzà guions i reportatges per a la productora comunista Film Popular.

²³² Citat en “Un periodista en el Cuartel de la Montaña”, Florentino Areneros, blog “Sol y moscas”: <http://florentinoareneros.blogspot.com.es/2012/01/un-periodista-en-el-cuartel-de-la.html>

²³³ Nou dies després de l’aparició d’aquest primer número de *Mirador*, en una nota publicada en *Treball* (18-10-1936), “R. R.” (probablement, Salvador Roca i Roca) saludava així la reaparició del setmanari:

“Ara ha tornat a reaparèixer *Mirador*, setmanari prou conegut per la seva dignitat literària. Però, avui –el 19 de juliol deixarà un solc molt profund en la història del món–, no n’hi ha pas prou de tenir un crèdit literari. Cal que en la vastitud del camp florit hi germinin i hi bateguin els bons fruits.

I *Mirador*, a judicar pels dos últims números apareguts, porta avui aquesta embranzida de renovació, de llavor que vol esclatar de cara a tots els horitzons, a totes les idees noves, a totes les inquietuds revolucionàries, però controlades, que fan anar el món endavant tot soterrant els anacronismes reaccionaris i les injustícies històriques.

En camí cap a aquella publicació a què Catalunya té dret, i el deure també de crear, saludem la nova època de *Mirador* –al servei del poble– com el primer pas digne i reeixit.”

Director de *Mirador*

Durant les convulses jornades que causà la sublevació militar –que a Barcelona es produí el 19 de juliol de 1936–, es gestà el naixement del PSUC com a plataforma unificada de quatre formacions: el Partit Comunista de Catalunya, la Federació Catalana del PSOE, el Partit Català Proletari i la Unió Socialista de Catalunya. Sense haver celebrat el congrés constitutiu a causa de la guerra, la unificació es féu el dia 21 de juliol i l'endemà fou ratificada pels quatre comitès executius respectius. El primer gran acte de masses del PSUC fou el míting celebrat el 16 d'agost en el Teatre Olímpia de Barcelona, en què participaren els principals dirigents de la formació: Joan Comorera, Rafael Vidiella, Pere Ardiaca i Emilio García, de la UGT.

Aleshores, Perucho i Lucienne ja s'havien traslladat a Barcelona –al mes de juny ell havia deixat de col·laborar en *El Liberal*, per exemple–, i dos mesos després d'haver-se incautat el PSUC de *Mirador*, el 9 d'octubre de 1936, la revista reaparegué dirigida per Perucho, que n'era un antic col·laborador.²³⁴ De fet, el 1930 havia publicat la primera versió, en català, del conte “Un matrimoni feliç”, més un parell d'articles sobre política internacional. I, entre 1931 i 1934, cinc articles sobre el teatre a Txoeslovàquia, Itàlia, Ucraïna, Rússia i Suècia, que ja hem citat. Se l'havia mencionat, a més, en el concurs popular “El tubo de la rissa” i es van contar un parell de xafarderies sobre ell, una que succeí a París i una altra a Madrid.

En l'editorial del primer número d'aquesta nova etapa de la revista (el 390) s'indicava: «*Mirador* recollirà des d'ara les inquietuds, els afanys i les vibracions dels temps nous.»²³⁵ En la portada es va incloure la secció “Consignes” –firmada per Cèsar August Jordana–, es van publicar pàgines literàries,²³⁶ molta informació sobre l'URSS i bastants col·laboracions dels membres de l'Associació d'Escriptors Catalans, entitat que Perucho havia promogut des de l'any 1930 i que finalment s'havia constituït el 1933 amb el nom de Biblioteca Catalana d'Autors Independents.

Fou més o menys en aquesta època quan el va visitar Adolf Pizcueta, el qual ens deixà un relat d'aquella trobada en les seues concises memòries (1990: 52). Al cap d'uns mesos, com a conseqüència del descens de tiratge, provocat per la caiguda de vendes i la baixa de subscripcions, havent publicat el número 423, que fou l'últim,²³⁷ *Mirador* va tancar el 10 de juny de 1937.

²³⁴ Des de *Treball*, l'òrgan del PSUC, en un article molt dur (16-08-1936) s'havia advertit la redacció de *Mirador* que no admetrien diletàncies davant de la nova situació: “El seu pacifisme (que vol dir desarmament de la classe obrera i enfortiment de les forces de repressió al servei d'aquell món antic que els dol que hagi desaparegut) fracassarà un cop més. Els temps han canviat, Cabot, Llates, Vergés! No vingueu a entrebancar. No feu nosa. En aquests moments històrics, qui no lluita incondicionalment al costat de les masses antifeixistes, és un contrarevolucionari.” (Huertas i Geli 2000: 138).

²³⁵ Huertas i Geli: ‘*Mirador*’, *la Catalunya impossible*, han analitzat el *Mirador* d'aquesta etapa (2000: 137-148).

²³⁶ Per la relació que es puga establir amb Perucho com a autor d'*Ícar o la impotència*, cal assenyalar que en aquesta etapa de *Mirador* es va publicar un article de Falla sobre Wagner i tres cartes de Nietzsche en què el filòsof desmentia que s'haguera aproximat a les posicions del nazisme.

²³⁷ En la p. 12 (i última) d'aquest exemplar, es publicà, emmarcada, la informació següent: “*MIRADOR* ES TRANSFORMA. La nostra revista prepara una nova transformació que la posarà en condicions de servir millor els interessos intel·lectuals del nostre poble en l'hora actual. Desaparegudes *La Nova Revista* i la *Revista de Catalunya*, *Mirador* vol esforçar-se per substituir-les, per entendre que [una] publicació d'aquesta mena és imprescindible al nostre país. Tot i que el preu de venda al públic haurà d'augmentar forçosament, els subscriptors actuals rebran *Mirador* en les mateixes condicions que fins ara. Amb el present número, la nostra revista dóna per acabada la seva etapa actual. A començaments de juliol, reapareixerà amb el nou format, amb nombroses pàgines i gravats, presentant un gran número-dossier, el tema central del qual serà

Mirador eixia els divendres. En la portada dels exemplars que van del número 390 al 404 figura, en la banda esquerra, un article firmat per Perucho, a una o dos columnes, que fa funció d'editorial. I si no el firma ell, ho fa Cèsar August Jordana, autor de la columna «Consignes» que apareix al costat i, esporàdicament, Josep Roure-Torrent. Però, a partir de gener de 1937 es produeix un canvi de maquetació, la portada s'il·lustra amb un dibuix a tres columnes, s'elimina la secció «Consignes» i la firma desapareix del peu dels editorials, que d'ara en avant van signats per «Mirador» i s'emmarquen en la secció titulada «Finestra oberta» que, òbviament, és de Perucho – ja que «Finestra oberta» era una secció que ell havia utilitzat, en valencià i en castellà en *El Pueblo*, i en castellà en *El Imparcial* («La ventana abierta»), i també havia titulat així una obra de teatre –o, almenys, el projecte, que no ens ha arribat.

També podem atribuir-li altres col·laboracions que, pel motiu que siga, no van firmades per ell ni per cap altre periodista. Potser Perucho ho feia així per a evitar repetir massa vegades el seu nom, tenint en compte que, com a director, devia escriure més d'un article en bastants exemplars del setmanari, o qui sap si evitava firmar massa vegades per a no ser objecte de crítiques de personalisme; i, fins i tot, ignorem si emprava pseudònims. Així, podem suposar, per exemple, que l'article titulat “La guerra de Hitler a Espanya”, subtitulat “Amb motiu del segon aniversari del plebiscit del Sarre” ha de ser seu, ja que ell havia escrit sengles articles anteriors sobre aquest plebiscit que es publicaren, repetits, en *El Luchador* i en *El Liberal* (10-11-1934 i 22-01-1935, respectivament).

Així mateix, és molt probable que siguen seus els articles sense firma “Hitler ha parlat” (*Mirador*, 406, p. 3) i “El discurs de Hitler al seu Reichstag” (*Mirador*, 406, p. 4). A més a més, és segur que els apareguts en aquest mateix exemplar del setmanari, titulats “Els mariners de Cronstadt” i “*El triunfo de las Germanías*”, del poeta Altoaguirre i de l'escriptor Bergamín, al Principal de València” (*Mirador*, 406, p. 8), i que tampoc van firmats, els va escriure ell.

Respecte al primer, ho afirmem rotundament perquè, si bé el número 406 de *Mirador* és del 5 de febrer de 1937, el dia 17 o 18 de novembre de 1936, dos mesos i mig abans, Perucho es trobava a València i va assistir a la projecció de l'estrena de la pel·lícula revolucionària soviètica *Els mariners del Kronstadt*, del director Efim Lvovich Dzigan. En *Mirador*, a més, la crònica sense firma de la projecció de la pel·lícula a Barcelona, comença així:

Jo havia vist *Els mariners de Cronstadt* algunes setmanes abans d'ésser estrenat a Barcelona. Ara l'he tornat a veure i, deliberadament, he defugit anar-hi el mateix dia de la presentació. Aquesta vegada m'interessava tant el públic com la pel·lícula, i volia veure-la «passar» en presència dels espectadors de cada dia i no pas davant la concurrència, que jo suposava políticament addicta, de la primera sessió.
(...) He assistit a la projecció voltat d'un públic heterogeni. Esguardo a l'entorn i veig gent la vestimenta de la qual delata el petit burgès, companys amb la insígnia del Partit i d'altres amb el mocador roig i negre de la F.A.I.

L'autor –o siga, Perucho– no només descriu la reacció del públic, sinó que també destaca la unitat i disciplina dels combatents, tant de la pel·lícula com dels complements que s'hi van projectar, perquè els espectadors en siguen conscients de la importància en els combats i en prenguen exemple:

Això mateix s'esdevé en desfilars el formidable exèrcit roig al peu de la gran muralla del Kremlin, en un dels reportatges que completen el programa. El públic en massa – anarquistes, marxistes, republicans– esguarda amb admiració i amb simpatia les formacions perfectes i l'armament formidable, car sap que aquest armament i aquesta disciplina no serviran mai per a esclavitzar cap poble, ans al contrari, són la salvaguarda de la llibertat dels pobles i de l'alliberació dels homes.

Naturalment, aprofita l'article per a plantejar la diferència substantiva entre el cine burgès i el nou cine soviètic:

En contrast amb el cinema comercial burgès, que especula amb les baixes passions de l'home, amb l'instint sexual més barroer, amb l'ambició immoral i antihumana, amb el terror o amb la rialla pocasolta, el cinema soviètic assenyala camins de llum, dóna fe i optimisme, desvetlla afanys nobles i idees generoses, enlaira i dignifica.

Per altra banda, entre el divendres 29 de gener i el dissabte 13 de febrer de 1937, durant dos setmanes, en sessió doble de vesprada i nit, al preu d'1,50 PTA la butaca, la Compañía Dramática Experimental va representar en el Teatre Principal de València *El triunfo de las Germanías*, obra èpica en set quadros de Manuel Altoaguirre i José Bergamín, patrocinada pel Ministeri de Propaganda i Instrucció Pública. (Ferrer Gimeno 2011: 272). Perucho assistí a l'estrena i publicà la crònica en l'exemplar del divendres següent de la revista, en què passa pràcticament per damunt de l'obra i de la funció, i es dedica al que més el preocupa, que és repetir alguns judicis sobre la situació del teatre espanyol que ja havia expressat anteriorment, quan manifestà que les resistències principals per assolir la renovació teatral provenien dels empresaris teatrals i dels mals hàbits del públic burgès.

La miopia dels negociants que regien els teatres espanyols no els deixava veure més enllà de la taquilla i, això, per camins de rebregades i greixoses fórmules. El poeta, rarament trepitjava les taules on solament trobava eco la rialla fisiològica del burgès ben sopat i el sospir incontinent d'alguna adinerada sentimental.

A continuació manifesta que l'art actual ha de basar-se en el compromís:

La guerra ha tornat a l'Art la seva veritable significació en infondre-li el ferm valor humà. Els homes lluiten per la llibertat, que no és possible sense la redempció econòmica, i per la cultura, que no pot donar-se si no té al seu servei la llibertat de pensament i la intel·ligència. L'Art ha de tenir, doncs, forçosament, un contingut social i polític.

(s/f: «Les estrenes», "*El triunfo de las Germanías*, del poeta Altoaguirre i de l'escriptor Bergamín, al Principal de València". *Mirador*, 406, p. 8)

En aquesta segona època, fins que la redacció traslladà l'oficina al Portal de l'Àngel, 24 –i, posteriorment, al carrer Diputació, 290–, el primer domicili de *Mirador* fou la seu del PSUC, situat en l'edifici expropiat del Círculo Ecuestre de Barcelona, número 38 del passeig de Gràcia, on també s'ubicava la redacció de *Treball*, des del qual s'instigà la incautació de *Mirador*. L'orientació comunista del setmanari s'acusa sobretot en els articles d'opinió, així com en la selecció informativa i en els editorials, en què es repeteix insistentment la consigna que cal crear un exèrcit popular amb comandament únic i que, per damunt de tot, és necessari acabar amb el feixisme i guanyar la guerra: "Hi ha un total de 212 textos que tenen el conflicte com a tema central o secundari entre octubre de 1936 i juny de 1937. A banda, encara n'hi ha molts altres que, sense centrar-s'hi directament o indirectament, el tenen com a rerefons o són fruit de l'enfrontament bèl·lic i de la revolució." (Singla 2006: 132).

Pel que fa a la selecció informativa, es fa una crida per a acollir refugiats de Madrid (núm. 402) o per a donar llibres per a les biblioteques del PSUC del front (núm. 415), es destaca el Pla de la Victòria (núm. 416) que han elaborat el PSUC i la UGT, es publica un extens reportatge sobre el congrés de les JSU, i diverses informacions de diaris europeus sobre l'evolució de la guerra.²³⁸ En general, llevat del cas del trotskisme,²³⁹ no s'ataquen altres formacions de l'esquerra, excepte després dels Fets de Maig de 1937, en què es critica la CNT. Pel que respecta a les col·laboracions, a més de la firma habitual de Cèsar August Jordana, autor de la secció «Consignes», i de vinyetes al·lusives a la situació conflictiva que es vivia, constatem la publicació de molts articles de tendència comunista, originals o traduïts.²⁴⁰

Articles

En el primer editorial d'aquesta segona i última època, el nou director de *Mirador*, amb una prosa explicativa, entre poètica i epopèica, planteja que les dos classes socials antagòniques havien conviscut fins ara de manera estable pel simple fet que els rics vivien sense problemes, instal·lats en "la seua" pàtria, emparats per la llei que havien construït i disfrutant d'un ordre social incontestat:

La Pàtria s'havia confós amb el dret civil. Existia la «sagrada propietat», la Pàtria dels rics. Per què capficar-se? La llei –generosa amb els potentats– resolva tot amb saviesa. Gràcies a aquesta llei –heretada d'uns pirates criats al pit d'una lloba– sabíem de qui era cada cosa. També sabíem que hi havia milions d'homes que no posseïen res. Però la minoria expropiadora ho oblidava.

(...) I així han viscut, anys i més anys, els homes que tot ho podien, els que tenien a les seves mans el destí de «la pàtria», els que feien les lleis i les desfeien, els que exigien el manteniment de l'*ordre*, llur ordre sagrat de privilegis i d'excepcions.

(AP: "Cop de timó", *Mirador*, 390, 9-10-1936, p. 1)

²³⁸ Com ara: "Els serveis de correus al front d'Aragó" (390: 2), M.: "García Lorca, assassinat" (390: 6), s/f: "Antonio José, assassinat" (406: 9), F. V. Jaquetot: "Osca, desolada" (407: 11), s/f: "Portuguesos als fronts facciosos de Madrid" (410: 4), s/f: "Un fugitiu de Galícia ens conta la seva odissea per terres de Portugal" (410: 9), s/f: "Les criminals activitats de les forces feixistes a La Rioja" (410: 9), s/f: "La condemna a mort de Leopoldo Alas" (411: 7), Josep M. Francès: "El capellà de regiment i el Comissari polític" (413: 4), s/f: "La dictadura portuguesa contra el poble espanyol" (414: 2), s/f: "La desfeta feixista a Guadalajara" (414: 2), s/f: "El paradís feixista a Extremadura" (414: 3), s/f: "La guerra italo-alemanya contra Espanya" (415: 3), s/f: "L'episodi de Saragossa" (415: 4), s/f: "Col·laboreu a la lluita: Doneu-nos llibres per al front" (415: 8), s/f: "Un episodi dels bombardeigs de Madrid: Els ocells del crim" (416: 4), s/f: "La fesomia del terç que lluita contra el poble espanyol" (416: 4), s/f: "El Govern Provisional d'Euzkadi acusa" (416, 417 i 418: 12-11), s/f: "Les biblioteques d'Hospital a Catalunya" (417: 4), s/f: "Com sucumbí Càdiz a la barbàrie sagnant del feixisme" (418: 4), s/f: "El feixisme als pobles de Biscaia" (418: 9), s/f: "Entre els militars facciosos del Marroc. Narració d'un fugitiu català" (419: 8), s/f: "La tragèdia de Galícia" (419: 8), s/f: "El servei secret de Franco és dirigit pel coronel von Rau" (419: 9), Ferran Planes i Vilella: "Nit de novembre a Madrid" (420: 3), Carme García: "L'ajunt infantil de reraguarda" (420: 3), Juan Pablo Martín: "Casa de Campo. Història del Batalló de Xoc de Ferroviaris" (420: 12-11), Bruno Sere: "De Barcelona a Siétamo" (421: 4), S.: "Els reportatges de Jean Allouche de la vida al camp rebel" (421: 6), Lluís de Brouckere: "On ens ha portat la no intervenció?" (423: 3), s/f: "Combatents, no, assassins" (423:4)

²³⁹ Per exemple, l'article sense firma "Han anat fins a la fi" (392, p. 3, traduït del *Pravda* del 8-10-1936): "Actualment és clar que les trotskistes no són simplement enemics de la URSS ni tampoc simplement l'avantguarda de la burgesia internacional en la seva lluita contra el socialisme. Un cop perdudes les darreres restes d'unió amb les masses, els trotskistes, els renegats de la revolució, desemmascarats als ulls dels treballadors, han esdevingut els auxiliars de la burgesia en els actes més vils i més infames de la contrarevolució."

²⁴⁰ Per exemple: "E Sabater Casals: "Materialisme dialèctic i Religió" (390: 3), Agustí S. Puértolas: "La literatura i el materialisme dialèctic" (401: 1), Ramon Pinyol: "En el 51 aniversari d'Ernst Thaelmann" (417: 3), Rafael Dieste: "Feixisme i cultura nacional" (417: 6), Erich Weinert: "Cançó a Thaelmann" (417: 9), etc.

A banda de l'article editorial, Perucho en publicava d'altres en què analitza el decurs dels fets d'actualitat, com aquest, en què censura l'actitud dels països que han pactat la no intervenció, és a dir, Anglaterra i França, que han comés "la monstrositat jurídica i moral que significa el fet d'equiparar un Govern legítim amb una colla de malfactors aixecats en armes contra d'ell". Si no s'haguera produït "l'ajut d'Itàlia, Alemanya i Portugal als insurrectes, el poble espanyol i el seu govern haurien ja liquidat la insurrecció." Cita el Llibre Blanc de govern espanyol, que és "una enèrgica condemna d'aquesta política injusta i intolerable, i conté denúncies ben fonamentades que palesen la inconfessable intervenció dels països de dictadura negra a favor de les bandes d'assassins de l'exgeneral Franco", i reproduïx el que diuen al respecte *La Dépêche* de Toulouse, el *News Chronicle* i *Última Hora*, de Palma. I, finalment, cita el discurs de Litvinov en la SdN, segons el qual "el Govern soviètic considera inadmissible el principi de neutralitat amb motiu d'una rebel·lió contra un govern neutral. En tal cas, considera la neutralitat con una infracció del Dret internacional." (AP: "La URSS i la no ingerència", *Mirador*, 391, 15-10-1936).

En recordar que, quan era xiquet, els gats de casa no vivien tan bé com els gats dels veïns rics, Perucho comprén, trenta anys després, per què a vegades son pare no podia comprar-li el xocolata amb ametles que tant li agradava "i mirant a la mar, lluny, com si volgués descobrir una illa remota de pirates, aixecà el braç i va cloure el puny amb un gest de furiosa amenaça." Els rics, doncs, sempre han tingut uns privilegis que, en prendre'n consciència, els pobres tanquen el puny, desafiant. (AP: "El puny clos", *Mirador*, 392, 22-10-1936, p. 1).

En forma de paràbola, narra el desfici que tenim quan extraviem una clau que emprem habitualment, i l'alegria que sentim en trobar-la, la qual cosa el du concloure amb un estil emfàtic que les masses conscienciades han trobat la clau de la victòria:

Jo he vist molts milers d'homes sentir col·lectivament aquesta joia victoriosa del retrobament. S'havien aplegat en un amfiteatre grandíol, i cantaven himnes renovadors. Portaven, a més, banderes roges, roges i negres.

Havien passat una nit de segles amb la clau perduda. Lluitaven per la victòria, però els mancava la clau.

Una porta implacable els separava de la felicitat. A la part d'aquí hi havia misèria, explotació, camins que no anaven enlloc, paisatges sense horitzó. A l'altra part, la llibertat i el pa, la joia i la cultura i l'esdevenidor.

Aquestes masses, en aplegar-se, han retorbat la clau de la victòria.

(AP: "La clau", *Mirador*, 392 bis [numeració duplicada per error], 29-10-1936, p. 1)

Dirigit a donar ànims a l'heroica població de Madrid, dènou anys després de la Revolució russa, Perucho explica que la configuració de la Unió Soviètica va provocar per tota Europa una onada de curiositat i de desconfiança. Arreu es desconeixia què són i què fan els soviets. França va fer emprèstits a l'URSS per a tindre a l'altre costat un aliat contra Alemanya. La NEP va fer efectius els plans quinquennals, com el triomf de Lenin preparà el d'Stalin. La sisena part de la humanitat s'ha alliberat del jou capitalista, i els soviètics són feliços:

Que aquests dinou anys soviètics us siguin lliçó i norma, herois de Madrid! El mateix que els diables roigs de Rússia, sigueu, enfront de la barbàrie ancestral, muralla d'esperances!

(AP: "Dinou anys", *Mirador*, 393, 5-11-1936, p. 1)

L'article següent, magnífic, està dedicat a lloar la resistència del poble de Madrid dels atacs feixistes, i fa una descripció extraordinària de la ciutat i unes quantes al·lusions

iròniques i molt dures de la dreta catalana. Els burgesos catalans són tan enemics del poble treballador català com del poble treballador madrileny:

Madrid, vist per dins, era tota una altra cosa. Hi havia el Passeig de la Castellana, però també el carrer de la Ruda i les Rondes, i la «Peregilera» i la «China», i Tetuán de las Victorias i el Pont de Vallecas. Hi havia palaus sumptuosos, d'or i de marbre de Carrara, però també barraques i gent que vivia als cementiris abandonats i gent enverinada de mongetes inconsistents i de baf de cocido sense carn.

D'aquest Madrid no se'n recordava ningú. A l'hora d'emetre un judici temerari, a l'hora de dictaminar amb un posat estúpid de catedràtic, els suburbis, la cintura de fam i de brutícia on resideix l'ànima sofrent de la gran ciutat, no hi comptava. Madrid eren els fills putatius del Palau d'Orient, els avarítics [sic] dels salons enlluernadors, els ministres cirabotes, els cretins ambiciosos que passaven la llengua pels graons infectes que aspiraven a trepitjar. Ningú no pensava que, en aquest sentit, un diputat de la Lliga era més madrileny que un taverner d'Embajadores o un badoc de la plaça d'Antón Martín. Madrid era un grup de senyors de província que votaven contra la llengua catalana o contra els aranzels que havien d'enriquir uns quants fabricants subvencionadors de pistolers.

Quina estúpida impressió! L'obrer madrileny, condemnat a viure en una cova infecta, sense llum i sense calefacció, en un clima estepari, en una ciutat tan hostil per als pobres com planera i agradable per als privilegiats, víctima d'una incultura que hom li imposava, era un enemic de Catalunya. I el brutal patró català, explotador de masses, finançador de colles d'assassins, hipotecador de la llibertat nacional a canvi d'una tarifa duanera, era tingut per un patriota, sols perquè s'havia subscrit a la Fundació Bernat Metge o a *La Veu de Catalunya*. Quina estúpida incomprensió!

(AP: "Cara i creu de Madrid. Vigília de la victòria", *Mirador*, 394, 12-11-1936, p. 1)

Els paràgrafs finals són d'una plasticitat i d'un contingut èpic elevat, molt adequat per al moment dramàtic que viu Madrid:

Vila miserable d'estepa, esdevinguda centre d'un món d'opressió pel somni tenebrós d'un rei misàntrop i clerical, Madrid esdevé ara capital d'un imperi de llibertat. El seu nom inexpressiu trenca cadenes i fa sentir calfreds de pànic als tirans de tot el món. Als seus carrers humils i incòmodes, a les seves places silencioses, als seus sorollosos bulevards, glateix –volcànica– una gran anticipació històrica.

Avantguarda i muralla, ariet i escut, tomba de dèspotes i penyora d'una vida millor: això és Madrid quan el seu poble mana.

Des de Catalunya i en català, esguardo la terra bruna del pàram de Castella, i amb el puny clos i l'ànima oberta, saludo Madrid, alliberador i heroic!

(AP: *ib.*)

En l'article que dedica a l'escultora Marie-Louise Simard ²⁴¹ Perucho es contradiu conscientment amb les apreciacions que havia formulat sis anys abans sobre l'art pur que, en *La poesia valenciana en 1930*, afirmava: "El meu criteri sobre la poesia lírica, única que m'interessa, és que ha d'ésser un art pur. (...) La poesia, com la música, no ha de tenir *argument*. Menys encara, *filosofia*." ²⁴²

²⁴¹ Marie-Louise Simard (Paris, 1886 – 1963) el 1927 havia exposat en el Saló de les Tulleries i en el Saló dels Independents de París.

²⁴² Aquestes posicions de condemna de l'art pur i el surrealisme que foren adoptades pels escriptors comunistes d'ençà la promulgació del realisme socialista, com en el cas de Perucho, sovint eren causa de contradiccions, com puntualitza José-Carlos Mainer: "En el esfuerzo de la construcción de la Unión Soviética muchos escritores vieron la realización genuina de su compromiso popular y, más de uno, la redención última de un vanguardismo que asumió la revolución y el servicio como parte coherente de su protesta. No siempre, sin embargo, ocurrió esto sin abdicaciones, ni contradicciones, ni esterilidades. (...) La creación, dos años después [1932], de la Unión de Escritores Soviéticos y la promulgación del realismo

En la seva obra vigorosa, res de ridícul *esteticisme*, res d'estèrils *experiments*, res de complicacions d'*avançada*. (...) N'hi ha prou amb veure una sola de les seves grans escultures per a imaginar inevitablement un Miquel Àngel leninista.

(AP: "Una escultora del poble. Marie-Louise Simard", *Mirador*, 395, 19-11-1936, p. 6)

MIRADOR
SEMANARI DE LITERATURA ART I POLITICA
 Preu: 30 cts. - Redacció: Portal de l'Àngel, 24 - Tel. 11628 - Administració: Passeig de Gràcia, 19 - Tel. 14952

Durruti, lliçó d'energia

La figura vigorosa de Bonaventura Durruti ens fa pensar més intensament en els milers d'herois desconeguts que, com ell i com els combatents marxistes, ho arriquen tot per la llibertat popular i s'han trobat des del primer moment als llocs de màxim perill. En la recordar, amb un realisme colpidor, els oïem que diàricament cauen al camp de batalla, víctimes de la metralla estrangera. La visió de la mort d'un home que a última hora començava a rectificar honestament. Davant el fet de la rebel·lió feixista, davant la realitat de la guerra, el líder de la F. A. I. va tenir una visió més realista de les coses i renunciava a molts dels que havien estat els seus principis quan la mort el va sorprendre. Així, per exemple, s'adonava — quin sacrifici per al seu esperit llibertari! — que era indispensable l'enxerit del poble, que calia una disci-

CONSIGNES

Els consignadors consignats

Els qui ens alimentem principalment de pa i boniques tenim una creïença molt fèrria pel que fa al ranc de l'alimentació. No és estrany, doncs, que l'altre dia, en mig del trànsit ciutadà, capità una conversa sobre un objecte, «Per dir-ho — diria no — he menjat calentes, dos llargs, calamarsos fregits i una taronja».

El sector va ésser fort. Vagis comprendre que existien encara grans diferències socials. Que en aquest temps hi hagués encara qui pogués fer en apat tan vigoroses demostracions que un hauria arribat l'hora de la reparició, o almenys que la reparició no repartia guera bé. Cal observar que d'immens de l'època privilegiat no tenia pas l'aire d'haver fet cap servei extraordinari a la comunitat que mereixeda un tal premi. Tenia tot l'aspecte d'un avantatista i es glorificava dels seus endrapaments com un fruit dels seus esforços i de la seva força.

Mentre hi ha algú que menja així, les mestresses de casa (pobres i riques) no poden demostrar amb tot detall que tot s'ajupa. Els pobres, que no poden pagar sobre el paper, saben créixer d'allò més sobre els taulers. Veuen, amb la natural sorpresa, que la llei de l'oferta i la demanda actua com en el temps del laissez-faire. Els plans col·lectivistes veuen florir les fórmules, verament florides, del liberalisme econòmic.

Els problemes que es presenten en el ranc alimentari són dels que es fan sentir més acuminats, és clar. Per això s'ha parlat d'una manera especial. Però en qualsevol dels altres rancs, siguin de la guerra o de la pau, trobarem, per poc que els investiguem, grups, desviacions i incongruències de caràcter semblant.

Tots ens fem càrrec de les dificultats de l'hora. Però tots veiem també que Catalunya no havia estat mai tan maleable com ara sota les mans dels qui la volen governar, Estats Units o Rússia, els republicans i els subtejadors poc poden fer: mentre que en la gran massa impera la tendència, sovint veladament, de conèixer amb el desig. Hi ha l'exemple dels qui ho han ofert tot i s'emporten tota la part. Hi ha, darrera d'aquesta, una gran massa, que sempre ofereix una resistència per a seguir-la. En la seva política de masses, el nostre poble s'ha aprofitat com un vaivén.

Sembla, doncs, que no hauria de costar gaire de suprimir les anomalies que apareixen al marge de la revolució i contra aquesta. Sempre, naturalment, que els dirigents no es creguen que la tasca de dirigir es resol amb una simple aplicació de consignes. «Tots per així, tots per allà. Feu així, feu allà.» Per als etèrns esquiladors, la consigna no té cap efecte.

Bonaventura Durruti explica a un periodista la situació militar en el sector

Una setmana després de la mort de Durruti (esdevinguda el 19 de novembre de 1936 en plena batalla de la Ciudad Universitaria de Madrid), publica un article en què elogia la seua abnegació i el posa d'exemple suprem als lectors. Perucho firma aquest article només amb la inicial del seu primer cognom (P.) i l'il·lustra amb una fotografia de Durruti amb un periodista, en una zona de guerra, a qui el líder de la FAI indica moviments tàctics, amb aquest peu: "Bonaventura Durruti explica a un periodista la situació militar en el sector de Bujaraloz." El periodista en qüestió, que oculta la seua identitat, no és altre que el mateix Perucho. La finalitat principal de l'article, però, no és tant exaltar les virtuts de Durruti, sinó enaltir la seua determinació d'aprovar la creació d'un exèrcit popular organitzat i disciplinat:

Les seves idees eren més aviat esquemàtiques. Durruti enfocava els problemes socials i tàctics amb una simplicitat excessiva que a última hora començava a rectificar honestament. Davant el fet de la rebel·lió feixista, davant la realitat de la guerra, el líder

socialista como única literatura revolucionaria precipitó la doble condenación de los grupos populista y surrealistas, pero dio una irrecusable eficacia a la labor propagandística y a la difusión internacional de los nuevos conceptos de militancia artística." (Mainer 2004: 89-90).

de la F.A.I. va tenir una visió més realista de les coses i renunciava a molts dels que havien estat els seus principis quan la mort el va sorprendre. Així, per exemple, s'adonava –quin sacrifici per al seu esperit llibertari!– que era indispensable l'exèrcit del poble, que calia una disciplina conscient i lliure però fèrria, que el comandament únic era una de les claus de la victòria.

(P.: “Durruti, lliçó d'energia”, *Mirador*, 396, 26-11-1936, p. 1)

Els primers dies de desembre de 1936 es va celebrar a Moscou el VIII Congrés Extraordinari dels Soviets, en què es va aprovar, el 5 de desembre, la nova Constitució soviètica –que substituï la de 1924 i que estigué en vigor fins a 1977, coneguda com la «Constitució d'Stalin»–. El 3 de desembre Perucho publicà un article en què comentava el discurs inaugural d'Stalin, que més avall analitzà, el qual és “l'expressió de la realització més bella que els homes han assolit mai” i incorre deliberadament en el culte a la personalitat del líder de l'URSS: “Stalin representa un món nou, un món dins el qual cada ciutadà té assegurats efectivament el dret al treball, al pa i a la llibertat. Un món feliç, sense explotació i sense guerres.”

En aquest article contraposa el discurs d'Stalin a la mort del britànic de família grega nascut en l'imperi otomà Basil Zaharoff (mort pocs dies abans, el 27 de novembre de 1936), conegut agent i fabricant d'armes internacional, personalitat que a Perucho, en comparació amb Stalin, li pareix execrable. (AP: «Esdeveniments» “El discurs de Stalin i la mort de Zaharoff”, *Mirador*, 397, 3-12-1936, p. 3).

Com en el cas de l'article anterior sobre l'escultora Marie-Louise Simard, en aquest altre que dedica a l'obituari de Pirandello, Perucho torna a condemnar les manifestacions artístiques i literàries de les avantguardes i, d'acord amb l'ortodòxia comunista, amb aquesta classe de plantejaments tracta d'influir sobre l'oportunitat o la inconveniència de determinades lectures:²⁴³

No era encara llunyà ni s'havia desacreditat del tot el corrent que feia de l'art d'escriure una infantil atzagaiada. Del naufragi de les idiotes gosadies que seguien el futurisme reaccionari i negatiu, sols l'ultraisme i el surrealisme s'havien salvat. La masturbada «revolució» artística de la burgesia fracassava sorollosament i tota una època d'infecunds experiments s'enfonsava en el no-res. Els crítics més ardits havien sentenciat: «Decadència de l'Art». Ignoraven que l'art és un producte social que no decau sinó quan la societat que li ha donat vida es troba en decadència. La flama roja de l'albada moscovita tenia ja la neu de Sibèria i es reflectia en mars llunyanes... La sentència esdevingué més terrible i més ampla. La sentència fou: «Decadència d'un món».

(AP: “Honra pòstuma a la mort d'un símbol: Pirandello”, *Mirador*, 399, 17-12-1936, p. 1)

Als cinc mesos d'haver començat la guerra civil, refusa el conjunt de l'obra de Pirandello, tenint en compte la simpatia que l'autor sicilià va demostrar pel feixisme,²⁴⁴ actitud que li sembla completament censurable, com explica a continuació:²⁴⁵

²⁴³ “No cabe duda que la ofensiva de los nuevos intelectuales –trabajando desde los sectores de izquierda del PSOE, del PCE y de grupos de izquierda comunista– alteró sustancialmente los hábitos lectores, especialmente entre los militantes más jóvenes. En los años inmediatos a la guerra civil y durante el desarrollo de ésta, nuestro país estuvo en la avanzada mundial de tales planteamientos y –razones sentimentales aparte– la celebración en Valencia y Barcelona del II Congreso Internacional de escritores en Defensa de la Cultura vino a ratificar una vigorosa y joven realidad.” (Mainer 2004: 90).

²⁴⁴ Tenint en compte l'aportació importantíssima de Pirandello al teatre del segle XX, sembla una condemna completament injusta –comprensible només en aquell context bèl·lic–, ja que Perucho desaprova tant l'obra com l'autor. Així ho ha advertit Jorge Urrutia a propòsit de l'opinió de Serge Salauin sobre la poesia de la guerra civil espanyola: “Una cosa es el objeto y otra el fabricante. Los

Aquest món condemnat a mort, pendent de fatal execució, es va defensar i es defensa encara tenaçment. Va formar legions de soldats negres per a esclavitzar els homes i munió d'artistes «revolucionaris» per a desviar les consciències. El conjunt d'aquesta defensa desesperada –transformada sovint en atac– s'anomena feixisme. Luigi Pirandello era un feixista de la literatura, tan actiu, tan perillós i tan demagog com les hordes de xoc, amb camisa negra i punyal a les dents.

El feixisme, com el calamar, es volta de tinta. Evitar la realitat nua, esquemàtica, li és una necessitat vital. Carnestoltes de la sociologia, s'amaga sota formes aparents. En política aquestes formes són els sindicats, les corporacions, l'economia «dirigida», formes que pretenen dissimular la misèria autèntica que en resulta, la buidor inversemblant dels estómacs. Noms, noms i més noms! Una disfressa hipòcrita de realitats tan visibles com inconfessables

En art aquestes formes són, també, una careta. L'artista al servei del feix «revolucionari» els mitjans d'expressió per desviar l'atenció de l'espectador de les realitats de la revolució autèntica.

Pirandello fou el més genial d'aquests desviadors.

(AP: *ib.*)

Però després d'haver-lo condemnat tan enèrgicament, finalitza l'article reconeixent que:

...ha estat, tanmateix, un escriptor extraordinari. No passarà a la Història com un gran novel·lista: les seves novel·les són difícils i pesades. Hom el tindrà sempre per un contista deliciós i per un comediògraf original. El seu estil –sortosament– no farà escola.

...ha reduït el seu talent i el seu art al tristíssim paper de servidor d'una classe gastada i pròxima a la mort, la qual no trigarà a seguir el seu escriptor-símbol a les regions ignotes on regnen les tenebres i l'oblit.

(AP: *ib.*)

En el número 400 de *Mirador*, Perucho va publicar el poema “Anatema de reraguarda”, que hem reproduït en § “Perucho, poeta”. (AP: “Anatema de reraguarda”, *Mirador*, 400, 24-12-1936, p. 1).

En aquest altre article explica que Franco i Mola havien calculat que Madrid no resistiria els seus atacs, però s'han equivocat de la mateix manera que Napoleó a Waterloo, tot i que el *Times* de Nova York creia, com Wellington, que ho lograrien –comenta, i reproduïx alguns fragments del mencionat article del *Times*. (AP: “Franco vol imitar el duc de Wellington”, *Mirador*, 401, 31-12-1936, p. 1).

Instituit per la Generalitat de Catalunya el 1932, el premi Ignasi Iglésias de 1936 elegí *El casament de la Xela*, de Xavier Benguerel entre tres finalistes.²⁴⁶ Perucho formà part del jurat, que es reuní el 19 de desembre de 1936. A més d'ell, l'integraven Josep Pous i Pagès (president), Carme Montoriol (secretària), Sebastià Juan Arbó i Enric Lluelles. En el *Mirador* del 31 de desembre de 1936 explica quins objectius s'havia traçat com a jurat, comenta les obres que més li han agradat i exposa les qualitats de l'obra guanyadora. (Foguet i Boreu 2005: 196). (AP: “El premi Ignasi Iglésias (confessions d'un jurat)”, *Mirador*, 401, 31-12-1936, p. 2).

marxistas puros renegarían porque no les gustaría separar el objeto de sus condiciones de producción, pero peor resulta olvidarlo en razón de esas condiciones.” (Urrutia 2014: 298).

²⁴⁵ De la mà del mateix Mussolini, Pirandello va ingressar en el Partito Nazionale Fascista després de l'assassinat del diputat socialista Giacomo Matteotti en 1924, la qual cosa va desconcertar els seus lectors. El règim el va nomenar president de la Reale Accademia d'Italia, creada el 1929 i clausurada el 1945. Sobre l'assassinat de Matteotti, veg. Perucho: «Un crimen del fascismo», “En el VIII aniversario del asesinato de Matteotti”, *El Pueblo*, 17-06-1932.

²⁴⁶ Dotat amb cinc mil pessetes, es convocà per a premiar la millor obra teatral estrenada entre l'1 d'octubre de 1935 i el 30 de setembre de 1936. S'hi van presentar quaranta-cinc originals. Les altres dos finalistes eren de Domènec Guansé i Martí de Riquer.

A partir del número 405, del 29 de gener de 1937, *Mirador* canvià de format. La nova maquetació de la portada l'ocupava pràcticament un dibuix a tota pàgina, on només quedava espai per a una columna editorial emmarcada en la secció «Finestra oberta», pròpia de Perucho. Hi ha, a més, una segona raó, característica del seu estil, que és l'ús persistent de l'anàfora, recurs expressiu en què, a base d'insistir en la repetició, l'autor acumula arguments per a crear un clímax discursiu incontestable a les seues tesis:

A l'entorn nostre, tot perilla, des de la vida dels homes i dels pobles, fins la llibertat i la cultura.

...A l'entorn nostre, tot perilla. Els bàrbars...

...Tot perilla i tots perilleu.

Els obrers ho saben... Ho saben el metge, el químic... I si ho saben...

El feixisme no és...

...El feixisme és...

...Sota l'imperi de la seva dictadura...

...Sota el feixisme no hi ha art...

...No hi ha més que...

...Avui, sota el feixisme, com abans, sota el despotisme inquisitorial...

...El feixisme és una brutalitat totalitària, és...

(«Mirador»: «Finestra oberta» «Perill»,. *Mirador*, 407, 12-02-1937, p. 1)

Portada del número 407 (12 de febrer de 1937) amb el nou format de maquetació.

En aquest article condemna rotundament el feixisme, enumera les desventures i els infortunis que provoca i alerta sobre les fatals conseqüències de la seua inclement dictadura. Denuncia que un dels seus objectius és l'aniquilació de la cultura. I amb un llenguatge modalitzat a base de qualificatius polaritzats amb un to positiu o negatiu, segons el nom de què es tracte, amb un estil que recorda certa prosa d'avatguarda, fa una crida a tota la població, en especial als intel·lectuals, perquè s'organitzen per fer front al feixisme:

És tot el poble que ha de posar-se d'empeus si no vol sucumbir, si no vol lliurar el seu esdevenidor a la voracitat insaciable del monstre que l'amenaça. No basten els fusells al front: cal, també, la tasca ardenta i silenciosa de l'home que investiga, de l'home que pensa, de l'home que crea. Davant el perill de la barbàrie totalitària, cal dreçar el conjunt harmònic de totes les nostres energies. L'intel·lectual ha d'esgrimir les seves armes de l'esperit i reforçar amb elles la tasca de les armes militars.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Perill", *Mirador*, 407, 12-02-1937, p. 1)

En aquest número de *Mirador*, i fins al 409, començà a publicar-se per entregues l'obra autobiogràfica de Hans Beimler *Quatre setmanes en poder dels bandits nazis* (pp. 12-11), que es va editar en castellà el mateix any, en un opuscle en "traducció de Lucienne i Artur Perucho".

El dissabte 13 de febrer de 1937, set mesos després d'haver començat la guerra civil, es va produir el primer bombardeig sobre Barcelona des del creuer italià *Eugenio de Savoia*, situat a unes cinc milles nàutiques de la costa, com informava *La Vanguardia* del mateix dia: "La mayoría de los proyectiles cayeron en la Dreta del l'Eixample. Aunque se sospechó que el ataque iba dirigido contra la fábrica [de bombes d'aviació] Elizalde [situada en la cruïlla del Passeig de Sant Joan amb Còrsega] no se puede descartar que el objetivo del bombardeo fuera simplemente amedrantar a la población civil." Abans d'aquesta data fatídica ja s'havien produït alguns atacs navals de menor intensitat que no anaven dirigits al centre de la ciutat sinó que pretenien destruir principalment objectius militars del port de Barcelona. Aquest bombardeig va provocar setze víctimes, el funeral de les quals es va celebrar el 16 de febrer.

El divendres 19 de febrer, en l'editorial de *Mirador*, Perucho va condemnar aquest bombardeig i va aprofitar per a reclamar unitat d'acció a totes les forces de l'esquerra:

Contra el front únic de la mort, practicat pels facciosos i pels invasors, no hi ha altra tàctica eficaç que el front únic obrer i antifeixista. Ells, els assassins, actuen units; nosaltres, el poble que vol ésser lliure i feliç, hem de presentar-nos compactes com un bloc invulnerable.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Bombardeig", *Mirador*, 408, 19-02-1937, p. 1)

D'acord amb la tàctica dels comunistes espanyols, també va exigir la configuració d'un exèrcit popular amb un comandament únic:

I damunt aquesta unitat, el seny suficient, el suficient instint de conservació, per a estructurar un exèrcit popular i posar-lo sota les ordres salvadores d'un comandament únic.

(«Mirador»: *ib.*)

En l'editorial següent saluda l'heroica defensa de Madrid perquè "defensar Madrid és defensar Catalunya" i reclama als catalans unitat, solidaritat i responsabilitat:

Catalans: Arraconem interinament les diversitats ideològiques i formem la desitjada gran família antifeixista; davant del perill, cal cercar els punts de contacte i allunyar els de divergència.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Ajudem Madrid!", *Mirador*, 410, 5-03-1937, p. 1)

De nou, amb el pretext de reflexionar sobre el significat real que donem a determinades paraules com ' propietat ', insisteix en la necessitat d'organitzar un exèrcit popular i marca la diferència entre les forces feixistes i l'Exèrcit Roig:

...l'Exèrcit Roig, que és l'única garantia de pau i de llibertat que el món té en la nostra època, com l'Exèrcit Popular Regular és, per a nosaltres, l'única garantia del nostre triomf.

(...) Exèrcit Popular Regular no és el mateix que "exèrcit nacional". Aquí hi ha homes; allà, ramats. Aquí hi ha éssers lliures; allà, esclaus. Aquí tenen les armes els obrers i els pagesos; allà, les guàrdies pretorianes. Aquí es lluita per una causa general i pròpia; allà, per la causa dels opressors.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Paraules", *Mirador*, 411, 12-03-1937, p. 1)

Mirador va convocar un concurs "dotat amb mil pessetes a la millor novel·la sobre la guerra" perquè "sobta que als vuit mesos de guerra no hagi sorgit encara al nostre país un novel·lista que exalti els herois que amb tanta profusió ha donat el nostre poble, o el conjunt de la gran epopeia que estem escrivint amb sang generosa." Les bases es van publicar en el número 414, p. 7, i la cinquena estipulava que els originals s'havien d'entregar en la redacció de la revista abans del 30 de juny de 1937. Tanmateix, el concurs no es va arribar a realitzar.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Un concurs", *Mirador*, 412, 18-03-1937, p. 1)

En aquest altre editorial s'estableixen les diferències entre el fet de ser un revolucionari conscient i un extremista. El món –afirma Perucho– "és ple de cotorres demagògiques, i en canvi no ha conegut, en gairebé un segle, més que un Marx, un Lenin i un Stalin. És per això, també, que de la demagògia al feixisme no hi ha més que un pas." En opinió de l'articulista, en l'avantguardisme estava la llavor del feixisme:

El fet que Marinetti i D'Annunzio siguin cirabotes de Mussolini, i que Giménez Caballero, Eugenio Montes, Ledesma Ramos i altra tropa «avantguardista» hagen esdevingut cambrers íntims de Franco, vol dir alguna cosa.

Tots aquests honorables desvergonyits havien fet extremisme literari. Durant molt temps hom havia considerat «revolucionari» una literatura que no era, en el fons, altra cosa que onanisme intel·lectual.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Extremismes", *Mirador*, 413, 25-03-1937, p. 1)

En la columna següent, exigeix que se solucione prompte la crisi de govern de la Generalitat perquè la guerra reclama un executiu fort que faci front a les necessitats militars del moment i, com és natural, està en contra dels experiments revolucionaris aliens a l'objectiu primordial de vèncer el feixisme:

Tothom que sigui veritablement revolucionari ha de desitjar que, davant la situació real que tenim plantejada, es formi un Govern capaç de fer-li front, de superar les seves dificultats, de formar definitivament el nou exèrcit i de vèncer l'enemic.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "Crisi", *Mirador*, 414, 1-04-1937, p. 1)

Havent-se resolt la crisi de govern, reflexiona sobre la responsabilitat i les funcions del president de la Generalitat i aplaudeix que, fent ús de les seues atribucions, haja posat fi a la qüestió.

(«Mirador»: «Finestra oberta», "El senyor president", *Mirador*, 415, 8-04-1937, p. 1)

Nou mesos després d'haver començat la guerra, saluda el "Pla de la Victòria" que han elaborat el PSUC i la UGT i reprova la posició del "revolucionarisme pueril que ha fet que el nostre poble no pogués organitzar-se tal com ho exigeix una guerra".

(«Mirador»: «Finestra oberta», "El pla de la victòria", *Mirador*, 416, 15-04-1937, p. 1)

Firmat en aquesta ocasió amb el seu nom, Perucho comenta el resultat de les eleccions parcials que s'han produït a Bèlgica el 12 d'abril de 1937, en què el feixista Léon Degrelle ha assolit només el 19% dels sufragis. (AP: «Finestra oberta», “Degrelle ha tornat a ensopegar”, *Mirador*, 416, 15-04-1937).

Els vint-i-set països signataris de la no-intervenció van firmar el 8 de març de 1937 un pla de control naval i portuari per a inspeccionar i supervisar els barcos que es dirigien als ports espanyols, el qual entrà en vigor a la mitjanit del 19 al 20 d'abril de 1937. La cruel paradoxa és que mentre es va adjudicar a Gran Bretanya la costa basca, la zona de l'estret de Gibraltar i les Canàries, i a França la costa cantàbrica i gallega, Mallorca i Eivissa, Itàlia era l'encarregada de controlar la costa mediterrània des del cap de Gata fins a Orpesa i Alemanya des d'Orpesa fins a la frontera francesa, més Menorca. En un editorial molt irònic, Perucho es dol d'aquesta situació tan injusta per a les forces republicanes:

Quedem, doncs, que el control és una cosa excel·lent, i si algú a casa nostra se'n plany, no pot ésser sinó per vici. Gràcies al control, la no intervenció –en el sentit desvergonyidament intervencionista que ha tingut des del primer dia– serà més efectiva que mai, i els pobres Governos feixistes podran col·laborar més dissimuladament amb els seus germanets petits de Burgos, sense haver de passar les preocupacions i els surts que fins ara han hagut de patir.

(«Mirador»: «Finestra oberta», “Ja tenim control”, *Mirador*, 417, 22-04-1937, p. 1)

En el número següent de *Mirador*, que fou l'últim que es publicà, la columna «Finestra oberta», no contenia un comentari d'actualitat sobre la guerra o la rereguarda, sinó la necrològica d'Antoni Rubió i Lluch.²⁴⁷

(«Mirador»: «Finestra oberta» “Rubió i Lluch”, *Mirador*, 423, 10-06-1937, p. 1)

Mirador, 410, 5-03-1937, p. 4

Mirador, 412, 18-03-1937, p. 4

²⁴⁷ Lluís Nicolau d'Olwer també va dedicar unes pàgines emotives a homenatjar aquest mestre tan admirat en *Caliu –Records de mestres i amics* (Nicolau 1958: 30-66).

Els Fets de Maig de 1937 i *Espionaje en España*

Coneixem com a “Fets de Maig” els enfrontaments armats que es van produir a Barcelona entre el dimarts 4 i el divendres 7 de maig de 1937 entre les forces d’ordre públic de la Generalitat, amb el suport de milicians del PSUC, de la UGT i d’Estat Català per un costat, contra milicians de la CNT-FAI i del POUM, per l’altre. El govern de Largo Caballero, aleshores a València, envià forces de la guàrdia d’assalt per a imposar l’ordre públic. Amb cinc-cents morts i mil ferits, la situació es va restablir sense que hi haguera cap guanyador. Els Fets de Maig significaren la pèrdua d’atribucions de la Generalitat, la crisi del govern de Largo Caballero, que fou substituït pel de Negrín, la marginació de la CNT-FAI i l’augment de la influència del PCE i del PSUC, els quals, seguint directrius del Komintern, responsabilitzaren el POUM d’aquests fets. Els principals dirigents trotskistes foren detinguts i jutjats, i Andreu Nin segrestat, torturat i mort (Operació Nikolai).

Durant l’etapa en què Perucho el dirigí, *Mirador* no havia deixat d’insistir sobre el perill que, per al triomf militar de la República, representava el que l’estalinisme considerava l’aventurisme revolucionari d’inspiració trotskista, tant en articles, com en notícies i acudits gràfics. Amb aquesta tàctica pamfletària es preparà el terreny perquè es produïren els Fets de Maig.

Alguns articles publicats en *Treball* també tenien aquest objectiu:

- “Miting del dia 20 al Price contra el trotsquisme”, *Treball*, 132, 22-12-1936, p. 1.
- “La caserna del POUM ha venut al drapaire 1.355 quilos de pa”, *Treball*, 149, 10-01-1937, p. 1, i *Treball*, 150, 12-01-1937, p. 1.
- “Traïdors espies i sabotejadors a les ordres del feix, heus ací el que són els trotsquistes”, *Treball*, 160, 23-01-1937, p. 5.
- “Cal acabar amb les provocacions del trotsquisme contrarevolucionari”, *Treball*, 161, 24-01-1937, p. 2, *Treball*, 162, 26-01-1937, p. 5, i *Treball*, 163, 27-01-1937, p. 5.

En l’editorial del número immediatament posterior als Fets de Maig, *Mirador* denuncia les provocacions dels dissidents:

Una hàbil campanya d’excitacions, de provocacions, de preparació de la guerra intestina del proletariat català, ha donat com a resultat aquests dies angoixosos, aquest munt de cadàvers, aquesta esparveradora llista de ferits, aquest afebliment perillósíssim de la nostra reraguarda.

(«Mirador»: «Finestra oberta» “La segona Setmana tràgica”,
Mirador, 419, 13-05-1937, p. 1)

I, de nou, reclama disciplina, unitat i ordre:

Sense aquest ordre, ni l’obrer pot manejar hàbilment la màquina febrosa, ni l’artista serà capaç de crear res digne de l’hora històrica que vivim, ni el pagès sentirà deler per treballar una terra que no sap si haurà de regar amb la seva pròpia sang un moment o altre.

(«Mirador»: *ib.*)

Constituït el nou govern de Negrín el 17 de maig de 1937 sense presència de ministres anarquistes, l’editorialista de *Mirador* aprova que no s’haja format un govern “apolític” conformat per les centrals sindicals que, si “no hi tenen representació directa, la culpa és dels organismes dirigents que no han volgut tenir-la, enderiats a mantenir una posició cabdillista totalment inacceptable” i es mostra totalment d’acord amb el nou govern, que “serà ajudat per tots els antifeixistes”.

(«Mirador»: «Finestra oberta» “Nou govern”, *Mirador*, 420, 20-05-1937, p. 1)

En l'article següent, l'editorialista persisteix en la necessitat de mantindre la unitat de totes les forces antifeixistes perquè sobretot cal guanyar la guerra, a pesar de la resistència dels "elements emboscats de la cinquena columna, amb els agents provocadors i amb els incontrolables que, fent un joc interessat, cercaven la desunió i dificultaven que la reraguarda donés tot el rendiment que calia... La revolta conrrevolucionària de primers d'aquest mes n'és una prova eloqüent."

La principal publicació exculpatòria dels estalinistes sobre la seua participació en els Fets de Maig i, alhora, el mitjà principal d'inculpació als trotskistes d'espionatge al servei del feixisme fou *Espionaje en España* (1938).

Firmat per un desconegut "Max Rieger" i prologat per José Bergamín,²⁴⁸ es presentà, bastament, com una traducció feta per Lucienne i Arturo Perucho. Si bé la llengua d'origen no s'indicava en cap lloc, hom podia deduir que el llibre devia haver-se traduït del francès –ja que els mencionats traductors s'hi havien dedicat anteriorment–. Però l'edició francesa que aparegué poc després, el mateix any, també es presentava com una traducció, feta per Jean Cassou²⁴⁹ –en aquest cas, sense mencionar tampoc l'idioma de provinença–. És evident que es tractava d'una maniobra ordida pel PCE i el PSUC per a documentar i provar que els milicians i els dirigents del POUM –en especial Andreu Nin–, eren agents del feixisme internacional i quintacolumnistes, espies de Franco.

²⁴⁸ L'escriptor catòlic José Bergamín (Madrid, 1895 – Hondarribia, 1983), durant la guerra civil va presidir l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes i va ser destinat com a agregat cultural a l'ambaixada espanyola de París, on va buscar suport financer per a la República. El 1937 presidí a València el segon Congrés Internacional d'Escriptors en Defensa de la Cultura, honor que, per a Pelai Pagès, se li concedí com a agraïment per la seua col·laboració amb els comunistes: "De hecho, si analizamos la trayectoria política de Bergamín durante los años de la guerra lo vemos a menudo acompañado de otros intelectuales estalinistas, como Rafael Alberti, y no es por casualidad que en 1937 sea el presidente del Segundo Congreso Internacional de Escritores para la Defensa de la Cultura. La adulación de que fue objeto por los estalinistas explicaría la contundencia de un prólogo en el que Bergamín vierte las mismas falsedades que aparecen en el libro (...) y, al mismo tiempo, avala con su prestigio intelectual, católico confeso como era, la trama de persecución y aniquilamiento del POUM." (Pagès 2007: 46). Després de la guerra civil es va exiliar a Mèxic, on va fundar la revista *España peregrina* i l'Editorial Séneca.

²⁴⁹ Jean Cassou (Deusto, Biscaia, 1897 – París, 1986), escriptor, crític d'art i reconegut hispanista francès, fill de mare andalusa, a partir de 1921 va publicar en *Mercure de France* les seues "Lettres espagnoles". En 1936 va pertànyer al gabinet de Jean Zay, ministre d'Educació i de Belles Arts del govern del Front Popular. Quan esclatà la guerra civil mobilitzà totes les seues relacions en socors de la República. Militant antifeixista, s'integrà en la Resistència quan els alemanys envaïren França. Heterodox respecte a les directrius de Moscou, va ser un dels primers intel·lectuals comunistes crítics amb el PCF. Va dirigir el Museu Nacional d'Art Modern de París, on va promoure els primers reconeixements a Picasso. Que Cassou haguera fet la versió francesa també sembla estrany, per tal com el 1946 prologà *Insomnie espagnole*, de Víctor Alba, destacat poumista, i que el 1956 s'adherira a un manifest que reclamava la revisió dels processos estalinistes, com subratlla Pagès, el qual, a més, recull la idea d'Elorza i Bizcarrondo, els quals apunten al periodista francès Georges Soria com a autor principal. (Pagès 2007: 44)

Traducción de Lucienne y Arturo Perucho
Prefacio de José Bergamín
Madrid-Barcelona, 1938. Ediciones Unidad
239 p., 17,5 x 13 cm
(2 registres en la BNE)

Traduite par Jean Cassou
Préface de José Bergamín
Paris, 1938. Éditions Denoël
235 p., 18,5 x 12 cm
(2 registres en la BNE)

És pràcticament segur que *Espionaje en España* fou elaborat per diverses mans i coordinat per Wenceslao Roces.²⁵⁰ Perucho, com a director de *Mirador* i de *Treball*, degué participar-hi, tan compromés com convençut. Tot i que la informació sobre

²⁵⁰ “¿Max Rieger era Wenceslao Roces? Trapiello apunta que Rieger era un “nombre de humo tras el que se escondía, con toda probabilidad, Wenceslao Roces, misterioso personaje, viejo correspondiente del Unamuno desterrado en Fuerteventura y París, cofundador de *Cenit* con Giménez Siles antes de la guerra y jerarca en la guerra del Ministerio de Instrucción Pública, dirigido por comunistas y, tras él, los servicios secretos soviéticos, que, a su vez, utilizaron como tapadera a Lucienne y Arturo Perucho, disciplinados comunistas que figuran como traductores de la obra. (Trapiello [1994] 2011: 383).

“...se publicó en Barcelona en 1938 un libro firmado por un tal Max Rieger (un seguro pseudónimo, quizá de Wenceslao Roces, cuyo nombre yo conocía por haber sido el traductor de la *Fenomenología del Espíritu* de Hegel más adelante), supuestamente vertido al castellano por Lucienne y Arturo Perucho (este último director del órgano de los comunistas catalanes, *Treball*), y con un ‘Prefacio’ del famoso escritor más o menos católico y más o menos comunista José Bergamín—ay, esas mezclas—, que, bajo el título *Espionaje en España*, recopilaba todas las patrañas, falsedades y acusaciones lanzadas contra Nin y el poum, dándolas por buenas y aun por mejores, sancionándolas, insistiendo en ellas, aderezándolas, documentándolas con fabricadas pruebas, ampliándolas, aumentándolas y exagerándolas.” (Marías 2002: 150-151).

També és de la mateixa opinió Ignacio Martínez de Pisón (2005: 203-204).

aquest assumpte ha estat molt restringida, cosa que ha donat lloc a diverses especulacions, l'hispanista Burnett Bolloten va corroborar que Perucho li havia confirmat la seua participació: “Según la información que me facilitó en Méjico después de la guerra Arturo Perucho, director de *Treball*, el órgano del PSUC, él proporcionó muchos de los recortes de prensa que se reproducen en el libro.” (Bolloten 2015: 789, n. 15).

Els responsables de la confecció d'*Espionaje en España* no devien estar prou satisfets dels efectes inculporis que la premsa comunista havia causat al POUM, per la qual cosa van determinar que calia traure una publicació més contundent: “Cuando se produjo la oleada represiva contra el POUM, la prensa comunista justificó la medida y participó en la campaña de calumnias. Pero curiosamente no lo debió hacer con la necesaria convicción.” (Pagès 2007: 37). Com que el POUM seguia tenint una forta implantació en sector obrers i “una parte de los trotskistas, que se han salvado de la autoridad, pasarán a una tarea ilegal, intentarán establecer contacto directo con algunos caballeristas, con elementos profundamente anticomunistas y antisoviéticos, con elementos de la FAI, con extremistas e *incontrolados*”,²⁵¹ quan el jutge especial d'espionatge va obrir el sumari del judici contra els poumistes que se celebrà a partir d'octubre de 1938, “el estalinismo recurrió a todos los medios a su alcance para dar cobertura y credibilidad a las acusaciones de espionaje, basadas en unas pruebas burdamente prefabricadas y en unas declaraciones arrancadas bajo torturas y amenazas.” (Pagès 2007: 40).

Enmig d'aquest ambient polític delirant, algun alt responsable comunista va recórrer a Perucho, o va comptar amb la seua col·laboració i la d'altres camarades, per tal de confeccionar en equip l'inverosímil *Espionaje en España* que, segons Pelai Pagès, “es una muestra perfecta del funcionamiento de la propaganda estalinista: la mezcolanza de informes oficiales, propaganda política, artículos de prensa, declaraciones de imputados i falacias mil inventadas, ofrecen una especie de colaje cuya pretensión es la de convertir en creíble una de las mayores falsedades que se construyeron durante la guerra civil. Por ello se abunda en las supuestas «pruebas» y en la «trama» supuestamente descubiertas por la policía. Todo ello bien tramado, desde el punto de vista literario e histórico para conseguir su efecto convincente.” (Pagès 2007: 41).

En *Mirador*, Perucho també va redactar o autoritzar la publicació en portada dels editorials no firmats (secció «Finestra oberta»), així com les informacions que, després dels Fets de Maig, van aparèixer en els números 419, 420 i 421, en què es justificava la repressió i les accions necessàries per a controlar la situació. Vegem-ne alguns fragments:

Una hàbil campanya d'excitacions, de provocacions, de preparació de la guerra intestina del proletariat català, ha donat com a resultat aquests dies angoixosos, aquest munt de cadàvers, aquesta esparveradora llista de ferits, aquest afebliment perillósíssim de la nostra reraguarda.

El foc ha cessat, els noms de les víctimes seran oblidats a poc a poc.

Si algun ensenyament ha de derivar-se per a tots nosaltres d'aquests dies terribles, és que allà on no hi ha un ordre antifeixista, el feixisme pot atacar-nos per l'esquena i ferir-nos de mort. Crear aquest ordre en tots els seus aspectes i sense pal·liatius, ha d'ésser la primera tasca que emprenguem si realment hem comprès la significació i la causa de la tragèdia que acabem de viure.

(*Mirador*: «Finestra oberta», “La segona setmana tràgica”, *Mirador*, 419, 13-05-1937)

²⁵¹ Segons consta en la «Carta de España» (18-06-1937) firmada per *Moreno* (també *Stepanov*: el búlgar Stepan Minev, membre del Secretariat de la Internacional Comunista), segons la nota que facilita Pagès (2007: 38).

D'altra part, és simptomàtic que defensin ara el Govern Largo Caballero els mateixos que no varen voler estalviar-li les jornades sagnants que s'iniciaren el dia 3. Aquesta posició és, doncs, una argúcia i el nostre poble no vol habilitats que enclouen adhesions a persones i no pas a programes.

El nou Govern serà ajudat per tots els antifeixistes, i aquells que no l'ajudin seran assenyalats per les masses com a gent que defensa interessos que no són precisament els interessos del poble.

(*Mirador*: «Finestra oberta», “Nou Govern”, *Mirador*, 420, 20-05-1937)

Els moments actuals exigeixen, imperiosament, una estreta unió de totes les forces antifeixistes. A la reraguarda catalana hem malversat d'una manera llastimosa deu mesos. Tots els esforços realitzats pels homes de bona voluntat, pels veritables antifeixistes –la majoria del país–, han topat amb els elements emboscats de la cinquena columna, amb els agents provocadors i amb els incontrolables, que, fent un joc interessat, cercaven la desunió i dificultaven que la reraguarda donés tot el rendiment que calia i desitjava la quasi totalitat del poble català; els imponderables sorgien arreu per impedir l'eficiència de la nostra actuació.

La revolta contrarevolucionària de primers d'aquest mes n'és una prova eloqüent. Però també és l'avís decidit que tot el desori, totes les iniciatives particulars, tota la manca d'eficàcia del nostre actuar s'ha d'acabar d'un cop. Cal que la llei es compleixi inexorablement i que el Govern tingui tota l'autoritat que li ha donat el poble i que ha de tenir en aquests moments difícils. Els incontrolables i els traïdors han d'ésser tractats com el que són i se'ls ha d'aplicar tot el rigors de la justícia al servei de la guerra i de la revolució.

(*Mirador*: «Finestra oberta», “Unitat d'acció”, *Mirador*, 421, 27-05-1937)

Periodista de Film Popular

Al començament de la guerra civil, l'organització comunista (PCE, PSUC) va crear la Cooperativa Obrera Cinematogràfica, que en un primer moment es va encarregar de distribuir pel·lícules soviètiques importades,²⁵² i no descartava fer produccions pròpies. Més avant, doncs, es proposà produir “un cinema –en palabras de una de las figuras clave de la nueva empresa, Arturo Perucho– que fuese estímulo para la lucha y no narcótico para el afán de libertad; un cinema que dejara a un lado sensiblerías estupefacientes y ofreciera la realidad desnuda que estábamos viviendo, señalando el camino del triunfo y alentando a seguirlo hasta la última jornada.”²⁵³ (Sala 1993: 129-130).²⁵⁴

Dependents de la Comissió d'Agitació i Propaganda del partit, el PCE havia creat també les Milícies de la Cultura i el servei radiofònic Altavoz del Frente. La secció cinematogràfica d'aquesta unitat se n'acabà independitzant amb el nom de Film Popular, organisme que s'ocupà de la distribució de pel·lícules soviètiques que abans havia fet la Cooperativa Obrera Cinematogràfica, i posteriorment elaborà les seues pròpies produccions de propaganda: “La labor más importante de Film Popular fue la

²⁵² Es tracta dels clàssics films revolucionaris del cine soviètic *El cuirassat Potemkin* (Eisenstein, 1925), *Tchapaïev*, *El guerriller roig* (Georgi i Sergei Vasilyev, 1934), *Els mariners de Kronstadt* (Dzigam, 1936), etc.

²⁵³ La citació de Perucho que fa Sala figura en l'article “Una organización cinematográfica nacida en la guerra”, *Nuevo Cinema*, 2, junio de 1938.

²⁵⁴ Com precisa Jorge Urrutia, “El cine es el arte de unas generaciones esencialmente colectivizadas, es creación de un alma colectiva. (...) El cine influye de forma clara y evidente en el pensamiento del hombre contemporáneo. Y es que en una película todo aparece, todo se representa de una forma lógica por su realidad. El cine está al alcance de todos, alfabetos o analfabetos. Su asequibilidad y su fuerza de convicción han logrado que sea un medio de propaganda en todos los sentidos del término.” (Urrutia 1975: 8-9).

edició del noticiari *España al día*, creat juntament amb Laya Films, i que fou coeditat pels comunistes en versió castellana difundida fora de Catalunya. La coedició amb Laya Films durà sols uns mesos perquè Film Popular edità, des de finals d'abril de 1937, la seva pròpia versió de *España al día*, amb notícies diferents. De *España al día* se feren edicions en anglès i francès i el noticiari internacional *Por todo el mundo*.” (Crusells 2006: 55-56).

Segons Magí Crusells, entre els mesos de desembre de 1936 i març de 1937, Laya Films produí pel seu compte el *Noticiari Laya Films* o *Noticiario Laya Films*, segons que la còpia s'elocutava en català o en castellà. Posteriorment, entre la primavera i l'estiu de 1937, Laya Films i Film Popular van produir conjuntament el noticiari *Espanya al dia*, en castellà *España al día*. A partir d'ací les dos productores es van separar i van seguir produint els seus noticiaris amb continguts diferents però amb el mateix títol homònim anterior, per la qual cosa a vegades s'hi poden donar confusions. (Crusells 2006: 50).

Film Popular també produí curtmetratges que, segons la finalitat, es poden agrupar en dos conjunts diferents: per una banda, els dedicats a difondre aspectes relacionats amb la guerra, com ara *Ejército Regular* o *Un año de guerra* –”documental montado y realizado por Arturo Ruiz-Castillo, que Arturo Perucho, perteneciente a la plantilla fija de Film Popular, da como producción y realización de la firma comunista, mientras que en una relación de sus producciones se le atribuye a los Servicios Cinematográficos de la Subsecretaría de Propaganda”– (Sala 1993: 170).

Per altra banda, tenim els que oferien “aspectos diversos de la vida española (paisaje, folklore, costumbres, industrias)”.²⁵⁵ En aquest grup, hi ha uns quants documentals dirigits per Àngel Villatoro, en què pogué participar Perucho com a guionista i també com a locutor: *La Cerámica de Manises*, *Cemento*, *Tesoro Artístico Nacional*, *El tribunal de las aguas*, o *El II Congreso Internacional de Escritores en Defensa de la Cultura*, aquest dirigit per Julio Bris.²⁵⁶

Després del fracàs de la sublevació militar del 18 de juliol de 1936, la CNT es va apropiat de la producció, distribució i exhibició cinematogràfica de Catalunya, que controlava a través de les col·lectivitzacions anarquistes alienes al govern constituït –i sovint enfrontades a ell–. A fi de contrarestar aquest fet i de generar informació pròpia, la CNT i el POUM, després que entraren a formar part del govern de la Generalitat el 28 de setembre de 1936, es va dissoldre el Comitè Central de les Milícies Antifeixistes que, amb despatx annex al del president de la Generalitat, controlava la propaganda.

La nova situació, més favorable al govern de Catalunya, va permetre a Jaume Miravittles proposar al president Companys la creació del Comissariat de Propaganda,²⁵⁷ a fi que aquesta unitat centralitzara i coordinara la informació dispersa en diverses conselleries, com feu el govern de Largo Caballero en crear, el

²⁵⁵ Perucho, *ib.*, *Nuevo Cinema*, 2.

²⁵⁶ “En el campo del cine documental fue muy relevante la actuación de Julio Bris durante la guerra, en tanto que operador jefe del noticiario republicano *España al día*, creado en Barcelona a partir de marzo de 1937 por la empresa Film Popular, bajo la dirección del francés Maurice A. Sollin y con comentarios del periodista **Arturo Perucho**.” (Gubern 1976: 203).

²⁵⁷ El Comissariat de Propaganda encarregà a l'Agrupació d'Escriptors Catalans la col·lecció *Antecedents i Documents* que, durant 1937, tragué dotze opuscles d'entre 25 i 45 pàgines, publicats en les quatre llengües que utilitzava el Comissariat. “En algunas de las contracobertes se n'annuncio d'altres, en preparació, que no tinc notícia que arribessin a sortir: Història del Front Popular espanyol, per Artur Perucho.” (Campillo 1994: 146-147).

gener de 1937, el Ministerio de Propaganda. S'instituí precisament un "comissariat" dirigit per Met Miravittles i no una "conselleria", com s'havia sospesat, per no haver de sotmetre la seua actuació a l'aprovació del consell executiu de la Generalitat, ja que tant Jaume Miravittles, com el conseller primer, Josep Tarradellas, així com el president Lluís Companys, eren d'Esquerra Republicana de Catalunya, però no així altres membres del consell, com Andreu Nin (POUM) o Joan Porqueres (CNT). Del Comissariat depenia el Departament de Cinema que, dirigit per Joan Castanyer, creà la marca Laya Films per a les seues produccions cinematogràfiques (Crusells 2002: 80). El Comissariat de Propaganda tingué delegacions en les principals capitals europees, així com a Amèrica del Sud i als Estats Units. Queda bastant acreditat, doncs, que després de la fallida experiència de *Mirador* –o potser fins i tot mentre n'era director– Perucho va participar en la creació de Film Popular i hi va treballar com a periodista, com assegura Román Gubern:

El principal organismo responsable de la política cinematográfica del PCE y del PSUC fue la empresa productora y distribuidora Film Popular. (...) A pesar de que la dependencia comunista de Film Popular era notoria, jamás se presentó oficialmente como tal, pues se autotitulaba "Firma comercial antifascista y al servicio de la República" y de ella escribió uno de sus fundadores, **Arturo Perucho**, en *Nuevo Cinema...* Sin declararse partidista, por lo tanto, Film Popular ejecutó la política oficial cinematográfica del PCE y del PSUC. Primero, importando al mercado español títulos clásicos del cine soviético (*Chapaiev, el guerrillero rojo, Los marinos de Cronstad, La línea general, El circo; Las tres canciones de Lenin*, etc.), que se explotaban en fervorosos mítines políticos. Y en segundo lugar produciendo films documentales y de propaganda que perseguían el doble objetivo de vertebrar una propaganda unificada con consignas unitarias antifascistas (objetivo no conseguido) y el de vehicular el mensaje imperioso de la unificación militar con mando único, plasmada en el Ejército Popular Regular. (Gubern 1986: 20-21).

En efecte, Perucho deixà constància del seu interès pel cine propagandístic en dos articles publicats en la revista *Nuevo Cinema*,²⁵⁸ en el segon dels quals explica les característiques i finalitats de Film Popular:

En España había ya en marcha una industria cinematográfica. Había estudios, buenos laboratorios, excelentes técnicos; pero esta industria no había estado nunca al servicio del pueblo. Propiedad de una minoría acaudalada, era en sus manos un negocio más. En vez de ennoblecer y elevar a las masas populares, halagaba sus instintos y sus gustos, y no le servía, por regla general, más que ñoñerías de un sentimentalismo primitivo, cuando no las envenenaba insensiblemente con films de fondo reaccionario, presentados con más o menos habilidad.

Crear un cinema para el pueblo antifascista; un cinema que fuese estímulo para la lucha y no narcótico para el afán de libertad; un cinema que dejara a un lado sensiblerías estupeficientes y ofreciera la realidad desnuda que estábamos viviendo, señalando el camino del triunfo y alentando a seguirlo hasta la última jornada... Esta fue una de las necesidades de la guerra. Esta fue la necesidad que vino a servir FILM POPULAR.

Film Popular nació en plena guerra. Nació de la guerra y para la guerra. Quien conozca un poco la industria cinematográfica, advertirá las enormes dificultades que hubo que superar para crear una organización semejante.

(AP: "Una organización cinematográfica nacida en la guerra"
Nuevo Cinema, 2, juny de 1938)

Sobre els documentals produïts per Film Popular, opina Perucho:

²⁵⁸ "Hollywood y nuestra lucha" (*Nuevo Cinema*, 1, 15 d'octubre de 1937) i "Una organización cinematográfica nacida en la guerra" (*Nuevo Cinema*, 2, juny de 1938),

Pero había que hacer algo más duradero y profundo que dos periódicos cinematográficos, y *Film Popular* inició la filmación de una serie de documentales, algunos de los cuales han obtenido premios en certámenes de carácter internacional.

(AP: *ib.*)

És possible, doncs, que Perucho escriguera no només el guió i que fera la locució de moltes de les notícies setmanals de l'*Espana al día* de Film Popular, ja que també està acreditat que va ser el traductor i el locutor de la pel·lícula *The Spanish Earth* (*Tierra Española*), de Joris Ivens,²⁵⁹ film que s'estrenà el 23 de maig de 1938 en el Cine Excelsior de Barcelona, presentat per Corpus Barga, amb una nova adaptació musical de Rodolfo Halffter.²⁶⁰ El mes de juliol de 1937, locutat per Hemingway, *The Spanish Earth* s'havia estrenat a la Casa Blanca, a Hollywood i en diverses sales dels Estats Units, Gran Bretanya i França. (Pastor 1997: 79-81). Dissortadament, la còpia espanyola amb la veu de Perucho s'ha perdut.

A més a més, en un episodi molt embolicat, s'ha citat la intervenció de Perucho en una pel·lícula titulada *Guernica* (*sic*) “realizada en Barcelona y producida por el Gobierno de Euzkadi para Film Popular, con montaje de Antonio Cánovas y «violento comentario» de Arturo Perucho, que recogería «los aspectos más característicos de Guernica antes de la Guerra, con materiales cinematográficos de archivo», así como «escenas de combates en Vizcaya y una serie de intervenciones de personalidades que describen la agresión a la famosa localidad, insistiendo en la tesis propagandística más difundida por entonces, que atribuía a las tropas de Franco todas las destrucciones».” (de Pablo 1995: 5)

Santiago de Pablo afirma categòricament que “hubo una sola película titulada *Guernika* (*sic*),²⁶¹ con Sobrevila como realizador y la participación de Beltrán en la fotografía y el montaje (de Pablo 1996: 324). Així, *Guernika*, de Nemesio Sobrevila, “se estrenó oficialmente en Barcelona el 15 de diciembre de 1937 y en Madrid al día siguiente, en el marco de sendos actos pro-Euzkadi y con asistencia de autoridades. De la distribución comercial en España se encargó Laya Films en Cataluña y Film Popular en el resto de la zona republicana. *Guernika* se exhibió (entre diciembre de 1937 y finales de marzo de 1938) al menos en Madrid, Valencia, Sagunto, Barcelona, Terrasa, Castellar del Vallés, Tarragona, Reus y Mataró.” (de Pablo 1995: 8).

²⁵⁹ “El comentario escrito por Ernst Hemingway para la versión cinematográfica de *The Spanish Earth*, a petición de Joris Ivens, quedó reducido a la mínima expresión ya que el protagonismo lo debían tener las imágenes. Por ello, sólo se escuchaba al narrador al comienzo de cada secuencia. (...) Desgraciadamente, en la actualidad no se conserva ninguna copia de la versión española de *The Spanish Earth*. Según Fernández Cuesta, el comentario de ésta fue elaborado por el periodista **Arturo Perucho** –locutor habitual de la productora Film Popular, ya que esta empresa distribuyó *Tierra Española*– y era bastante fiel al original. Rodolfo Halffter y Carlos Jiménez corrigieron los errores musicales de la versión original. Para *The Spanish Earth* se escogió, con muy poco acierto, la sardana *La Santa Espina* como acompañamiento musical cuando ésta se exhibió en los EE.UU. Al respecto, el propio Joris Ivens declaró: «Desgraciadamente, se trata de canciones catalanas, lo que parece un sacrilegio para los andaluces de Madrid (*sic*). Buñuel no estaba nada satisfecho y hemos decidido que para la versión española, que haremos en el futuro, cambiaremos la música. Allí (en España) las personas son muy sensibles a estas diferencias.» Cuando Joris hizo estas declaraciones, en 1981, tenía en mente el proyecto de realizar una nueva versión española de *The Spanish Earth*. Finalmente, ésta no se llevó a cabo.” (Crusells 2001: 196-197)

²⁶⁰ A Mèxic, Artur Perucho i Rodolfo Halffter van mantindre l'amistat que ja tenien i van col·laborar estretament en diversos projectes musicals i cinematogràfics, com ha recordat Fernando Díez de Urdanivia (2002a).

²⁶¹ Es titulà així, mig en castellà (*Guer-*) mig en èuskar (*-ika*) per simple ignorancia.

Més enllà dels avatars que va sofrir *Guernika* – “un film de montaje realizado a partir de material de archivo” (de Pablo 1995: 52) ²⁶²– i del fet que en la versió en francès es canviara el títol original per *Au secours des enfants d'Euzkadi (Pays Basque)*, ²⁶³ el que ací ens interessa remarcar és el fet que, a costa d'una sèrie d'errors, s'haja considerat l'existència d'una pel·lícula titulada *Guernika* en què s'ha atribuït a Perucho el «violento comentario» de l'elocució, la qual cosa confirma que tenia una gran dedicació com a periodista i locutor del material documental i de propaganda que es produïa en aquells moments en Film Popular. Recordem que Ramón Sala l'havia estimat com a “una de las figuras clave de la nueva empresa” i “perteneciente a la plantilla fija de Film Popular”.

En la Filmoteca de Catalunya es conserven setze filmets de Film Popular datats el 1937 a València –on aquesta productora tingué la seu abans de traslladar-se a Barcelona l'any següent– en què consta el nom de Perucho com a locutor o narrador i, doncs, hem de suposar que també en fou redactor-. Excepte el primer, que és la versió doblada en francès del *Guernika*, la resta són filmets de curta duració, com correspon als fragments informatius inserits en els noticiers, i lamentablement s'han conservat muts, per la qual cosa no és possible tractar d'identificar la veu del periodista. Aquests setze filmets cal reduir-los en realitat a huit, perquè els altres huit, que són duplicats, estan catalogats amb un altre número de registre. N'hi ha un, a més (el núm. 8), que tan sols conté el títol de la notícia i els crèdits, sense cap imatge.

Produccions de Film Popular arxivades en la Filmoteca de Catalunya en què participà Perucho

1/

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 02459.V/01

Títol: *Au secours des enfants d'Euzkadi (Pays Basque)*

Títol original: *Guernika (sic)*

Sinopsi: Documental realitzat en homenatge al País Basc i a la solidaritat amb els xiquets d'Euskadi. Comença amb una vista general sobre el País Basc en què es descriu la geografia i les característiques de la gent. Escenes de guerra amb artilleria, soldats bascos, dones que construeixen refugis, morts, camperols que fugen, Gernika amb el vell tronc dels Fueros i la Casa de Juntas. Gernika en runes. Misa de campanya i enterrament de mossén J. Maria Korta. Bilbao, alarmes de bombardeig, gent corrents i buscant refugi. Evacuació cap a França i Anglaterra. Xiquets amb guardapols blanc acol·lits en convents.

Productora: Producciones Nemesio Manuel Sobrevila

Nacionalitat: Espanya

Data: 00/00/1937, data final

Gènere: documental Guerra Civil Espanyola

Director: Nemesio M. Sobrevila

Productor: Nemesio M. Sobrevila

²⁶² “Sin duda, *Guernika* (1937), de Nemesio Manuel Sobrevila, es la película coetánea a la guerra más importante sobre el bombardeo y sobre la guerra en Euskadi. Además, esta película se conserva en la actualidad y todos los autores, están de acuerdo en la gran calidad artística del film, hasta el punto de que Santos Zunzunegui afirma que «contiene algunas de las mejores tomas jamás realizadas sobre la Guerra Civil Española y su montaje revela una mano avezada y sensible». Sin embargo, hasta este momento apenas contábamos con datos fragmentarios y en algunos casos equivocados sobre ella. Buena parte de los errores que se repiten continuamente sobre esta película provienen de Fernández Cuenca y de Rotellar.”

²⁶³ Aquesta versió en francès, que es conserva en la Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, és la que jo he visionat per deferència de la Sra. Rosa Saz, tècnica de la citada entitat, a la que li estic molt agraït.

Música: Conrado Bernat
Fotografia: José María Beltrán
Supervisor: E. Díaz de Mendivil
So: Gramon, Paris

Locució: A. Perucho

Versió doblada al francès

Els següents filmets, numerats del 2 al 8, tenen tots la fitxa tècnica següent:

Productora: Film Popular (València)

Nacionalitat: Espanya

Data: data inici 00/04/1937; data final 00/09/1937

Gènere: documental Guerra Civil Espanyola

Muntador: F. Camacho

Cap de producció: Jean Lordier

Registre de so: B. Dardaine

Narrador: Arturo Perucho

Versió muda amb rètols en francès

So: mut

2/²⁶⁴

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/08

Títol: *Forces nouvelles*

Títol original: *Nouvelles d'Espagne. Forces nouvelles. Magazine mensuel de l'Espagne Republicaine.*

Sinopsi: Desfilada amb ciclistes que baixa per la Rambla. A la plaça de Sant Jaume, davant de banderes de la República i de Catalunya escoltades per oficials, es fa una desfilada de formacions d'hòmens sense uniforme i d'una banda de música. Lluís Companys i Álvarez del Vayo, entre altres autoritats, presencien l'acte des del balcó del palau de la Generalitat.

3/²⁶⁵

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/09

Títol: *Industries de guerre*

Títol original: *Nouvelles d'Espagne. Forces nouvelles. Magazine mensuel de l'Espagne Republicaine.*

Sinopsi:

Uns obrers treballen en torns i maquinària de precisió. Un delineant dibuixa un engranatge. Uns treballadors mostren alguns petits mecanismes. Exposició a l'aire lliure de motors adquirits per la Direcció General de Transport de la Conselleria d'Economia.

4/²⁶⁶

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/10

Títol: *Les crimes des "Ailes noires"*

Sinopsi:

²⁶⁴ Duplicat en (9): Número de registre 17121.V/15, i en (16): Número de registre 17121.V/22

²⁶⁵ Duplicat en (10): Número de registre 17121.V/16

²⁶⁶ Duplicat en (11): Número de registre 17121.V/17

Imatges de la destrucció del Palau de Liria a Madrid i del Palau de l'Infantado a Guadalajara. Es mostren grans muntons d'objectes recuperats dels edificis malmesos: cadires, llibres, mobles i instruments musicals, així com els edificis encara fumejants i detalls dels estralls de les bombes. Imatges de la placa en què es declara monument nacional: "Este histórico y artístico palacio fué declarado monumento nacional por real decreto de 20 de abril de 1914". A continuació, imatges d'uns hòmens descarregant un Crist crucificat i altres objectes per a depositar-los en refugis segurs. Es mostren els objectes resguardats.

5/²⁶⁷

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/11

Títol: *Le trésor artistique de l'Espagne*

Títol original: *Nouvelles d'Espagne. Forces nouvelles. Magazine mensuel de l'Espagne Republicaine.*

Sinopsi:

Treballs de protecció del patrimoni artístic. Una dona mostra i empaqueta mantons de Manila i ventalls. Imatges en primer terme d'objectes d'orfebreria: rellotges i corones. Uns obrers protegeixen les fonts de Cibeles i Neptú de Madrid.

6/²⁶⁸

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/12

Títol: *À l'arrière*

Sinopsi:

Restes d'una avió franquista abatut. Primers plans d'uns motoristes d'uniforme circulant i realitzant un control de carretera als cotxes. Un camió avariament és retirat per un camió grua.

7/²⁶⁹

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/13

Títol: *Sur les fronts de la liberté*

Sinopsi:

El general Miaja, entre altres autoritats, presideix una desfilada militar.

8/²⁷⁰

Número de registre en la Filmoteca de Catalunya: 17121.V/14

Títol: *Les enfants*

Director de Treball, òrgan del PSUC

Treball, "Diari dels treballadors de la ciutat i del camp", aparegué el 21 de juliol del 1936 publicat pel comitè d'enllaç de les quatre organitzacions que van crear el Partit Socialista Unificat de Catalunya. Tot seguit esdevingué l'òrgan del mateix PSUC i Pere Ardiaca, com a secretari de premsa del partit, en fou el primer director: "Cuando se constituyó el primer organismo de dirección del PSUC, denominado Comité Central aunque en realidad era de hecho su primer comité ejecutivo, Pere Ardiaca fue incluido en él, como "secretario de prensa" y como tal fue encargado de la dirección

²⁶⁷ Duplicat en (12): Número de registre 17121.V/18

²⁶⁸ Duplicat en (13): Número de registre 17121.V/19

²⁶⁹ Duplicat en (14): Número de registre 17121.V/20

²⁷⁰ Duplicat en (15): Número de registre: 17121.V/21

de *Treball*. (...) Su condición de miembro del Ejecutivo y Comité Central provisional fue mantenida en las reorganizaciones de éste de agosto de 1936 y febrero de 1937 y ratificada en la Conferencia del PSUC de julio de 1937; y lo mismo ocurrió con la dirección de *Treball*.” (Martín Ramos 2009: 34).

Com a conseqüència de les convulsions internes derivades de la situació política, el mes d'agost de 1937 Ardiaca fou apartat de la direcció de *Treball* i passà a fer-se càrrec de la propaganda del comissariat de l'Exèrcit de l'Est:

Es significativo que en la relación personal del Comité Central que figura en el Archivo Histórico del PSUC, con fecha del 1 de noviembre de 1938, a Ardiaca se le señala como responsable de los instructores del partido en el frente del Este, pero no se hace ninguna alusión a la actividad que había desempeñado como director de *Treball*. Hacía ya algún tiempo que había dejado de serlo. Poco antes, a finales de octubre, Pere Ardiaca había escrito un suelto de crítica a un artículo anterior de Tarradellas que éste, muy poco dado a colaboraciones periodísticas, había publicado en *La Humanitat* el 28 de octubre, pero el escrito de Ardiaca fue censurado y no llegó a publicarse; es más, Comorera llamó al orden a Pere Ardiaca y, según éste, dio instrucciones al nuevo director de *Treball* para que los artículos de opinión pasaran antes de ser publicados a conocimiento del secretario general del partido.” (Martín Ramos 2009: 41).

Aquest “nuevo director de *Treball*” que tenia instruccions de sotmetre els articles d'opinió al criteri del secretari general del PSUC, Joan Comorera o, en el seu cas, a la supervisió de Rafael Vidiella, conseller per la UGT i pel PSUC en diversos governs de Lluís Companys, fou Artur Perucho. Després del tancament de *Mirador*, Perucho es dedicà a Film Popular, així com a traure un *Treball* adequat a les circumstàncies de la guerra. Fins i tot es desvinculà del nou setmanari *Miramar* que, promogut també pel PSUC com a successor de *Mirador*, tragué 53 números sense cap col·laboració seua en l'any just en què isqué al carrer, del 14 de gener de 1938 a la mateixa data de 1939. (Huertas i Geli 2000: 149-153). No obstant això, en aquest període col·laborà també en altres publicacions de l'òrbita comunista, com *Mundo Obrero*, *Frente Rojo*, *Estampa*, *Verdad*, *Moments*, i en altres diaris intervinguts, com *La Vanguardia*.

També participà en activitats socials i literàries i continuà fent conferències, com la que pronuncià l'agost de 1937 en la seu barcelonina d'Actuació Valencianista d'Esquerra.²⁷¹

Al front de *Treball* degué romandre aproximadament des de setembre de 1937 fins a l'agost de 1938. Des d'aleshores fins al final dels combats en terres catalanes, després de deixar *Treball* passà a tindre responsabilitats en el comissariat de guerra, com hem comprovat en la fitxa del CTARE: “en agost de 1938 s'incorporà al XII cos de l'Exèrcit, on desenvolupà els càrrecs de comissari de companyia, encarregat de premsa i

²⁷¹ Heus ací la crònica d'aquesta conferència:

LA POLÍTICA Y LOS POLÍTICOS. Los hechos de julio en Madrid. En el local de Actuació Valencianista d'Esquerra dio su anunciada conferencia cerca de *Aquell joíós 19 de juliol*, el ilustrado periodista Arturo Perucho. Hizo un emocionante reportaje de los hechos de julio de 1936 en Madrid y cómo pudieron armarse las milicias ciudadanas para hacer frente a los invasores en el Guadarrama, donde fué ganada la primera batalla al fascismo internacional. Afirmó que hay que ganar la guerra, y que para conseguir la victoria final estamos en admirables condiciones, a pesar del apoyo que los generales traidores han encontrado en los países imperialistas. El conferenciante fué muy aplaudido y felicitado por su interesante disertación. (*La Vanguardia*, 10-08-1937, p. 1).

professor de formació política en l'Escola de Comissaris d'aquest cos.” (Cortés 1993: 46 i Pagès 2000: 1061-62).²⁷²

En qualsevol cas, des dels primers números de *Treball* Perucho publicà diversos articles firmats amb el seu nom. En especial escrigué notícies del front, semblances de personalitats comunistes, notícies internacionals i reportatges sobre determinats actes polítics als quals assistí com a reporter.

Articles

Com a exemple dels reportatges del front, tenim el que féu sobre la campanya de Saragossa, en què, anant-hi de camí, en primer lloc explica la situació del monestir de Montserrat, que la Generalitat ha convertit en un hospital de convalescència, i el cas del mestre d'escola de Biescas, escarniat i afusellat pels feixistes. A continuació comenta la resistència dels miners del pantà de Mediano i la situació de diversos pobles del Pirineu aragonés, per acabar referint el cas de l'aeròdrom de Sarinyena. (AP: «*Treball* als fronts d'Aragó», “Saragossa serà nostra”, *Treball*, 22, 15-08-1936, p. 1).

En el retrat que fa de *Pasionaria* revela quan i com es van conèixer:

Vaig conèixer Dolores Ibarruri, més coneguda pel pseudònim de *Passionària*, a la redacció de *Mundo Obrero*. Jo hi anava cada dia per tal de fer una secció humorística – diàries mordacitats anticapitalistes – i ella no perdia oportunitat de dir-me que la meva tasca era poc seriosa.

La veia després gairebé diàriament a la redacció d'*El Pueblo*, diari camuflat que el Partit Comunista va publicar en plena repressió de la revolució d'Octubre.

Des d'aleshores no l'havia vista fins després d'ésser diputat [*sic*: es refereix a ella]. Una nit ens vàrem trobar a un bar de la Puerta del Sol; ens vàrem estrènyer les mans cordialment i ella em va dir amb l'optimisme que la caracteritza:

«–Esto va bien, compañero!»

(AP: «Figures de la lluita», “Pasionaria”, *Treball* 23, 16-08-1936, p. 8)

En l'article que dedica a la figura del comandant Francisco Galán, Perucho confessa que aquest militar, germà menor del capità Fermín Galán, “darrera víctima de la monarquia”, és la persona que més li va influir perquè es fera comunista militant, tot i que ideològicament ja pensava així:

No sé des de quan conec Francesc Galán. És tan sincer, tan codial, que hom té la sensació que el coneix de sempre. El que sé –i li ho agrairé sincerament la resta dels meus dies– és que va influir poderosament damunt el meu esperit per a transformar-me de comunista simpatitzant en comunista militant.

(AP: «Figures de la lluita», “Francesc Galan”, *Treball*, 24, 18-08-1936, p. 1)

Dedica un altre article a condemnar l'assassinat de Federico García Lorca:

Si ell s'hagués apropiat a la gent del poble amb la mentalitat onanística d'un Pemán qualsevol, per a traduir en ridícul i superficial pintoresquisme aquesta gran tragèdia que és l'esperit dels explotats, els feixistes li haurien omplert el pit de condecoracions de

²⁷² En aquest supòsit, ignorem qui es féu càrrec de la direcció de *Treball*, després de Perucho i fins al darrer número abans de la guerra, que aparegué el 18 de gener de 1939.

Per una altra banda, incomprensiblement, el nom de Perucho com a director de *Treball* no consta en el llibre il·lustrat *Treball 1936-2006* (2006), dirigit per Carme Cebrián i Marià Hispano, en què es fa un balanç històric del diari. Tampoc no figura en la relació de directors en l'article “Treball (PSUC)” de Wikipèdia: http://ca.wikipedia.org/wiki/Treball_%28PSUC%29 (consulta efectuada el 10-05-2015).

llauna i l'haurien proclamat llur poeta predilecte –poeta de reunions cursis, amb regust de galetes dolentes i de xereç.

Però Garcia Lorca defugia la vulgaritat amb una repugnància instintiva; era com un filtre meravellós que depura tot el que toca. Era un intel·lectual. I això és el que els feixistes analfabets integrament zoològics, no li podien perdonar.

(AP: “García Lorca, el poeta assassinat”, *Treball*, 44, 10-09-1936)

Com a exemple del periodisme que practicava Perucho en la rereguarda, tenim el reportatge que publicà sobre l'acte civil de l'homenatge de l'Ajuntament de València a la Generalitat de Catalunya, celebrat el diumenge 15 de novembre de 1936, en dedicar-li a aquesta institució la plaça Cánovas del Castillo, segons l'acord municipal de la mateixa data de l'any anterior.

El mèrit per haver assolit aquesta relació de normalitat correspon, segons Perucho, a la seua generació, perquè “Uns quants anys de treball intel·ligent i de bona voluntat, han bastat per a eliminar prejudicis i malentesos i per a intensificar un corrent de simpatia i de cordialitat entre ambdós països.” Per tant:

El poble de València comprén, ara, que l'únic que el separava de Catalunya era el bandidisme de la burgesia dominant, l'ambició del capitalisme català, el qual necessitava, per a no deixar de fer negoci, impedir el desenvolupament industrial de València, el perfeccionament de les comunicacions de València amb el centre d'Espanya, l'increment del tràfic d'aquest port, l'enfortiment de la personalitat econòmica del País Valencià. Tan bon punt aquesta burgesia ha deixat de tenir una preponderància política, ambdós pobles s'han entès sense dificultat.

(...) Des de l'època que València xiulava Cambó al teatre Principal fins avui, que ha escoltat discursos en català als representants dels dos Ajuntaments, no sols s'han escoltat uns quants anys, sinó que s'han escoltat profitosament.

(AP: “Gran homenatge de València a Catalunya”, *Treball*, 102, 17-11-1936)

L'estada de Perucho a València li permeté publicar altres notícies d'interés, com ara l'arribada del vaixell de guerra rus *Konmozol* [*sic*] al port de València, la tripulació del qual fou objecte de tota classe d'atencions tant per part de la població com de les autoritats. (AP: “Una estona amb els mariners del Konzomol”, *Treball*, 104, 19-11-1936).

A València cobrí la informació d'un acte cultural celebrat al Teatre Olimpia: “el gran míting d'intel·lectuals, primer dels actes organitzats a València per Ministeri de Propaganda, acte de magnífica solidaritat democràtica entre Rússia, França i Espanya”, en què parlaren el ministre Carles Esplà, Renée Pleth, Tristan Tzara, Manuel Altoaguirre, Ilia Ehrenburg, Alejandro Gaos i “el poeta valencià del Partit Comunista Gil Albert, el qual ha recitat diverses poesies.” (AP: “Els intel·lectuals celebraren ahir un gran míting a València”, *Treball*, 105, 20-11-1936).

Seguí analitzant en *Treball* el panorama polític internacional, amb articles com aquest sobre el nou govern socialista de Suècia. (AP: “Suècia tindrà Govern socialista”, *Treball*, 24-09-1936).

I d'altres sobre “Itàlia, la Societat de Nacions i la campanya antisoviètica” (*Treball*, 25-09-1936), sobre la voracitat imperialista dels estats feixistes (“Antagonismes imperialistes: *Treball*, 26-09-1936), “La fi del capitalisme” (*Treball*, 29-09-1936), o sobre l'actitud valenta de l'URSS en posar-se al costat de la República espanyola –en què, de passada, critica els trotskistes:

És per això que resulta més lamentable encara l'actitud adoptada per un sector obrer de Catalunya davant tot el que es refereix a la Unió Soviètica. Un diari barceloní –*La*

Batalla— anteposa el seu partit pres, el seu instint de capelleta, a la veritat i a la justícia. Quan la gran Pàtria del Proletariat universal ens palesa cada dia la seva puixança, la seva felicitat econòmica, les seves belles realitzacions al servei de la massa, la seva formidable solidaritat, és injust i inadmissible seguir bescantant-la per a defensar uns interessos tan esquifits com desacreditats.

(AP: “No és lícit bescantar la URSS”, *Treball*, 17-10-1936)

Periodista d’altres diaris partidistes

Moments

Moments —subtitulada “La revista del nostre temps”— era l’òrgan del Sindicat de Dibuixants Professionals, l’Agrupació d’Escriptors Catalans, l’Agrupació Professional de Periodistes i el Sindicat d’Agents i Tècnics de Publicitat, tots de la UGT. En van aparèixer onze números (núm. 1, 12 desembre 1936; núm. 11, 1938), tenia 42 pàgines i va passar de costar 1 PTA el núm 1 a 3 PTA el núm. 11. La redacció estava en el número 276 del carrer Diputació de Barcelona. Publicada al començament amb voluntat de periodicitat quinzenal, en realitat fou mensual o bimensual. Tracta una gran diversitat de temes, però sobretot qüestions relacionades amb Barcelona i amb la guerra civil.²⁷³

Perucho hi col·laborà en tres números: el 3, el 4 i el 6. En el primer insistí en la necessitat de convertir les milícies en l’Exèrcit Regular del Poble:

La realitat va imposar aquest principi: un exèrcit no pot ésser vençut més que per un altre exèrcit. I les milícies no ho eren. A les milícies hi havia elements morals que perjudiquen la bona marxa de la guerra. Hi havia el sentiment de partit, l’orgull de la bandera, la rivalitat de grup. Un exèrcit ha d’ésser quelcom d’homogeni, quelcom de monolític, sense que això pugui afectar la seva significació ideològica.

(AP: “La realitat i el somni”, *Moments*, 3, 15-03-1937, p. 17)

En el número de maig de 1937, a propòsit del Primer de Maig, “una data gloriosa per al proletariat i de nefasta significació per als reaccionaris de tot el món”, rememora un Primer de Maig “de la meva infantesa” a Borriana:

La petita ciutat llevantina era sacsejada aquell matí per un neguit inexplicable, per un corrent elèctric d’odis amagats i de temences, que es traslluïa en les precaucions de les mares per a no deixar sortir els nois al carrer.

—Avui desfila “el populacho”... No surtis de casa !

(...) A les nou del matí acudiren uns quants llauradors al camí d’Onda, i els guàrdies — esporuguits— varen disparar contra ells sense previ avís. Els pagesos es revoltaren. Un dels guàrdies resultà mort. Al cap de tres o quatre hores, quan ja el Casino dels “senyors” havia estat assaltat i cremats els seus mobles i una col·lecció de *La Ilustración Española y Americana*, únic tresor de la seva biblioteca, arribaren, en tren, uns guàrdies de la capital. Hi va haver repressió. Un camperol que va voler fugir fou mort a la porta de casa seva. D’altres —jutjats després per un tribunal— anaren a presidi...

Un any més tard, la manifestació fou nodrida com no ho havia estat mai. Àdhuc gent moderada del poble hi prengué part. Els propietaris varen tremolar més porugament. El buit del Casino fou més sensible...

(AP: “1er de Maig”, *Moments*, 4, maig de 1937)

El tercer article és una breu informació sobre la celebració de la primera Conferència Nacional del PSUC. (AP: “La primera Conferència Nacional del P.S.U.”, *Moments*, 6, juliol de 1937).

²⁷³ Col·lecció digital de *Moments* en el repositori de la UAB: <http://ddd.uab.cat/record/53802>

Estampa

El magazín setmanal *Estampa*, publicat al llarg d'una dècada, entre gener de 1928 (núm. 1) i agost de 1938, és una publicació maquetada amb un estil molt modern, amb abundants fotografies i seccions literàries, infantils i d'humor, més barata (30 cts.) que les seues competidores *Crónica* i *Ahora*. Molt popular, va arribar a tirar 200.000 exemplars. Durant la Segona República, a la qual es va adherir des de la seua posició conservadora, va prestar una atenció major a la política. Després del colp militar, el personal de redacció, tallers i administració va confiscar l'empresa, i *Estampa*, amb reportatges sobre els fronts i la rereguarda, va donar suport al Front Popular fins que va desaparèixer.

Perucho col·laborà en *Estampa* almenys el 1937 escrivint notícies de la rereguarda barcelonesa. En el primer article, dedicat a comentar l'escassetat d'aliments a Barcelona, carrega les tintes contra els trotskistes per haver venut un excedent de pa al drapaire, enmig de tanta carestia:

Junto a un cuartel las mujeres del barrio acababan de descubrir que un traperero se llevaba un carro cargado de pan. Luego pudo comprobarse que se trataba de 1.355 kilos de pan de Intendencia comprado por un traperero, en el cuartel que los trotskistas tienen en Las Corts, al precio de 0,35 el kilo. El traperero mostró el recibo –lacónico, pero expresivo – a nuestro compañero de redacción: lleva un sello de fácil lectura y una firma ilegible.

El pan fué vendido allí mismo al precio de 25 céntimos los dos “chuscos”.

El diario trotskista armó al día siguiente una de sus habituales trapatuestas asegurando que se trataba de una serie de infundios; que el pan era de muchos días, y otras cosas por el estilo.

(AP: “La Quinta Columna en Cataluña”, *Estampa*, 471, 30-01-1937, p. 17)

En el segon, reproduït en *Mundo Obrero*, saluda el fet que els obrers barcelonins, després de l'horari laboral, hagen començat la formació militar a les Rambles i en altres llocs centrals:

De este modo, mientras ellos se instruyen, realizan una excelente campaña de agitación para decidir a los indecisos. De este modo, también, se van formando constantemente batallones –no de reserva, como se ha dicho equivocadamente–, para que los afectados por la movilización lleguen debidamente preparados a las filas del Ejército del Pueblo.

(AP: “Barcelona en pie de guerra”, *Estampa*, 471, 27-03-1937, p. 21, reproduït parcialment en «*Mundo Obrero* en Catalunya», “Hacia el Ejército regular del pueblo”, *Mundo Obrero*)²⁷⁴

Verdad

Imprès en els tallers incautats del *Diario de Valencia*, que havia deixat d'eixir el 19 de juliol de 1936, el 31 de juliol de 1936 es va publicar el diari *Verdad*, intitulat des del número 2 “Diario político de unificación editado por los Partidos Comunista y Socialista”, dirigit per Eduardo de Ontañón. Però aquesta unificació fou efímera: *Verdad* va desaparèixer sis mesos després, el 31 de gener de 1937:

²⁷⁴ La falta de datació d'aquest exemplar de *Mundo Obrero* no impedeix situar-lo amb una certa aproximació. Així, en mencionar la instrucció que fan els treballadors en llocs centrals de Barcelona en acabar l'horari laboral, informa que “El domingo último, lo mejor del pueblo catalán ha desfilado en perfecta formación, constituyendo una manifestación de grandiosidad insospechada, y prometió solemnemente engrosar las filas del naciente Ejército del pueblo...” Doncs bé, aquesta manifestació a què es refereix Perucho es va celebrar el diumenge 28 de març de 1937, per la qual cosa aquest article degué publicar-se a finals de març o començaments d'abril de 1937.

Fiel a tales propósitos, *Verdad*, durante toda esta etapa, procuró servir las tendencias unitarias que latían en el seno de los dos partidos marxistas; y más concretamente, la causa del partido único del proletariado que el comunismo español venía predicando i exigiendo. La selección de los redactores, la orientación de los editoriales, la atención dedicada a temas y acontecimientos, los motivos mismos de la propaganda; en una palabra, todo el periódico procuraba mantener un equilibrio que sirviese al logro de tal objetivo. En los primeros tiempos de su publicación esta tarea debió de ser relativamente fácil por el acuerdo que, durante todo el otoño del 36, existió entre los comunistas y el Gobierno Largo Caballero. Sin embargo, la presión comunista fue acentuándose paulatinamente y, a primeros de enero del 37, resultaba ya evidente que el periódico, si formalmente aparecía como un órgano de los Partidos Comunista y Socialista, en la realidad era un periódico netamente comunista. (Villarroya 1972: 95).

Ho ha indicat també Fernández de Mata: “Parece que con el paso de los meses se iba produciendo cierta discrepancia entre los fines y los objetivos que el PCE quería para el periódico *Verdad* y las actividades y contenidos de la redacción-dirección.” (Fernández de Mata 2003: 170).

Davant de la desaparició d'aquest diari conjunt, el 21 de gener de 1937 els comunistes van traure el vespertí *Frente Rojo* –“Órgano del Partido Comunista SEIC”–, ja que *Mundo Obrero*, que s'imprimia a Madrid, arribava amb dificultats a València i a Catalunya:

Desde *Frente Rojo* hablará el Partido Comunista para los pueblos de Cataluña y Levante, para todos los pueblos hasta donde no puede llegar la voz de *Mundo Obrero*. Será el órgano vibrante, encendido y abnegado de la lucha; el vínculo de unión de todas las masas antifascistas; el que derramará en toda España las normas justas para ganar la guerra; etc...” (Villarroya 1972: 111).

Dos setmanes després, el 2 de febrer de 1937 la Federació Socialista Valenciana va publicar el seu propi diari, *Adelante* –que fins al mes de juliol dirigí el periodista valencià Isidro Escandell Úbeda, i després de la caiguda de Largo Caballero, Vicente Vidal Corella.

El PCE, però, recuperà *Verdad* el 28 juliol de 1937, en edició matinal, exclusivament com a “Órgano del Partido Comunista”. En aquesta segona etapa, que es prolongà fins al març de 1939, l'administració de *Verdad* estava en les oficines de l'antic *Diario de Valencia* i es tirava en els tallers de *La Voz Valenciana*. D'aquesta segona etapa, tenim de Perucho unes reflexions a propòsit de l'aniversari de la Primera República:

El nuevo régimen daba a las masas populares españolas enormes posibilidades. Dado el retraso industrial de la nación, no era llegada la hora de plantear la emancipación inmediata de la clase obrera. Precisaba todavía pasar por diversas etapas de desarrollo y suprimir los obstáculos tradicionales que cerraban el paso a los trabajadores. La República venía a dar, precisamente, la oportunidad de hacer más cortas estas etapas y más fácil el camino a recorrer.

(AP: “Enseñanzas de la Primera República”, *Verdad*, 169, 11-02-1938)

Frente Rojo

Frente Rojo, doncs, es publicà a València en edició de la vesprada durant deu mesos, entre el 21 de gener de 1937 i el 20 de novembre de 1937 (número 261) i, a partir del dia 25 de novembre, acompanyant al govern, ho féu des de Barcelona en edició

matutina. Com a diari fidel a les consignes del partit, també col·laborà estretament amb la campanya comunista contra el POUM.²⁷⁵

Després d'haver cessat el juliol de 1938 com a director de *Treball*, Perucho publicà diverses cròniques en *Frente Rojo* com a enviat especial al front del Segre, a més d'altres articles sobre política internacional i reflexions sobre política o aspectes culturals. Així, per exemple, explica detalladament el militarisme feixista i anticomunista japonès, amb contínues al·lusions al feixisme de Franco, Hitler i Mussolini:

La pandilla militar-fascista del Japón creía empresa fácil someter al pueblo chino. El mismo error cometieron los traidores de aquí al establecer su vituperable acuerdo con el fascismo extranjero. Pero en Tokio, como en Burgos, en Roma y en Berlín, comienza a comprenderse que un pueblo unido, dispuesto a defenderse heroicamente es invencible.

(AP: "El Japón tiene un Gobierno de guerra", *Frente Rojo*, Barcelona, 5-06-1938)

En l'article següent menciona els nombrosos intents revolucionaris que s'han produït infructuosament a Espanya, a diferència dels que han triomfat a Anglaterra o a França; elogia la unitat antifeixista espanyola en la creació de l'exèrcit popular regular i lamenta la incomprensió de les democràcies europees en relació a la guerra civil:

La invasión extranjera, al amenazar con un mismo peligro de esclavitud colonial a todo nuestro pueblo, forjó la colaboración estrecha de las diversas clases sociales en la lucha por la independencia y por la libertad, nuestro pueblo, todo nuestro pueblo, ata fuertemente los cabos innumerables que los anteriores episodios revolucionarios dejaron sueltos, y trata de culminar tenazmente su revolución democrática, la que en un ayer que dura ya más de un siglo dejó a medio hacer.

(AP: "Una afirmación de Marx", *Frente Rojo*, Barcelona, 29-06-1938)

En el repàs que fa dels huit anys de règim republicà des del Pacte de Sant Sebastià, descriu com va ser de nefast per a Catalunya el Bienni Negre, enumera els mals que provoca el feixisme i recorda l'afusellament en el penal de Burgos del polític democristià nacionalista Manuel Carrasco Formiguera, el qual havia representat Acció Catalana en el Pacte de Sant Sebastià.

(AP: «Ocho años después» "El Pacto de San Sebastián", *Frente Rojo*, Barcelona, 7-08-1938)

És probable que en l'al·lusió personal que fa al començament de l'article següent es referisca al diari *El Imparcial*, però podria tractar-se simplement d'un recurs literari:

Hace años trabajé en un periódico aventurero y burgués, dirigido por uno de los cretinos más acreditados que he conocido en mi vida. Un día me llamó a su despacho y con prodigiosa tranquilidad me encargó el siguiente trabajo:

—Escriba usted "un buen artículo" demostrando que el marxismo es mentira.

Lo que hice fue recoger mis papeles y no volver más a aquella cueva.

(AP: «Un libro imprescindible» "Las Obras escogidas de Marx, en español", *Frente Rojo*, Barcelona, 13-08-1938)

A continuació recorda la seua primera i frustrant aproximació a la doctrina marxista:

²⁷⁵ Com ara: "Los contrarrevolucionarios al desnudo. El POUM se quita la máscara" (25-01-1937), «Los crímenes de los provocadores trotskistas» "Ellos mismos se declaran enemigos del Frente Popular. Quien ataca al Frente Popular es un agente del fascismo" (26-01-1937), "Sus rufianes ataques al Gobierno tienden a desmoralizar a los combatientes" (27-01-1937), "¿Por qué no se defienden ante el tribunal los acusados de Moscú?" (28-01-1937), etc.

Yo no era entonces comunista. Tenía del marxismo la idea superficial y confusa que de él me habían dado en la Universidad. Pero intuía ya claramente que el marxismo era la interpretación más exacta y más genial de la historia con que contaba la ciencia humana. Cuantos más esfuerzos realizaba el catedrático de Economía Política por eludir el verdadero contenido de la plus-valía y más ingeniosos malabarismos ponía en juego el viejo Sánchez Román, por “refutar”, en el tomo III de su tratado, el marxismo, más me iba convenciendo de que Marx tenía razón.

El episodio a que dio lugar la estulticia del majadero metido a director de un periódico, tuvo la virtud de decidirme a estudiar el marxismo en sus propias fuentes.

(AP: *ib.*)

Elogia, tot seguit, la traducció de Marx que comenta en aquest article:

La traducción española ha sido confiada a la inteligente y diestra labor de Wenceslao Roces, quien ha llevado a cabo su cometido con la escrupulosidad a que nos tiene acostumbrados en este género de tareas.

(AP: *ib.*)

Com ja havia fet respecte a la pel·lícula *Els mariners de Cronstadt* (en *Mirador*, 406, i en *Treball*, 104) i com farà anys després a Mèxic en dedicar-se a la crítica cinematogràfica, de la rereguarda barcelonesa Perucho destaca l'estrena de la pel·lícula russa *Marinos del Báltico* –*Matrosi Baltiki*– en el cine Capitol (a les Rambles, 138, conegut des dels anys trenta per *Can Pistoles*). Indica, citant S.M. Eisenstein, que aquest gènere de pel·lícules no-burgeses no s'han de veure ni jutjar en una projecció privada, sinó amb la sala plena de públic, per tal d'observar l'efecte que causen i participar-hi. Explica tot seguit l'argument i les característiques de la pel·lícula d'Alexander Feinzner (1937), distribuïda, com altre material cultural soviètic, per Film Popular, i menciona els noms de l'equip tècnic i dels actors. (AP: “Un film aleccionador. *Marinos del Báltico*”, *Frente Rojo*, 487, Barcelona, 20-08-1938, p. 8).

A propòsit de la reedició de *Trafalgar* en l'editorial Nuestro Pueblo, defensa la qualitat literària i la posició ideològica de Galdós, a qui compara amb Balzac – “Galdós ha sido un Balzac de izquierdas”, afirma– i recorda que se'l menystenia quan ell era estudiant:

Hubo un tiempo en que, por narcisismo o por estupidez, se puso de moda entre ciertos elementos intelectuales hablar mal del autor de *Fortunata y Jacinta*. Ya antes de su muerte andaban sueltos por tertulias y universidades jóvenes más o menos literatos que entonaban el responso al viejo y siempre lozano don Benito. Lo menos que de él osaban decir era que sus libros habían envejecido tanto o más que el autor y que ya no podían interesar a ningún hombre de nuestra generación. Después de su muerte aumentó el número de los que arremetían contra su obra. El propio Unamuno echó su cuarto a espadas, y dictaminó que las novelas de Galdós “olían a cocido”.

(AP: “Actualidad de Galdós”, *Frente Rojo*, 503, Barcelona, 8-09-1938, p. 8)

Recorda el 128é aniversari de la independència de Mèxic el mateix 16 de setembre en què el país asteca celebra “El Grito” del cura Hidalgo a Dolores, en unes pàgines de *Frente Rojo* dedicades a l'efemèride, en què també destaca la figura del president Lázaro Cárdenas i de l'ambaixador a Espanya, coronel Alberto Tejera –en consideració a l'ajuda que Mèxic proporcionà a la República– i valora la coincidència entre la Revolució Mexicana i el moment que viu Espanya. (AP: “En la fiesta nacional de Méjico. Un siglo de revolución democrática”, *Frente Rojo*, 510, Barcelona, 16-09-1938, p. 2).

Quan ja la guerra estava a les acaballes en la zona de Catalunya, els dos últims articles que consignem de *Frente Rojo* són cròniques molt realistes del front del Baix Segre “De nuestro corresponsal en el frente, Arturo Perucho”. El primer és un exercici literari en què el periodista narra el pas de les tropes republicanes pel Baix Segre, en què pondera casos concrets de lideratge i heroisme.

La noche nerviosa de la gran hazaña estaba impregnada de heroísmo y había en el aire un hálito de epopeya que enardecía a todos. Como las órdenes tajantes del mando serpenteaban por los hilos telefónicos, así recorría nervios y músculos la comezón de luchar y de vencer. De un cabo a otro del frente, un soño deseo: comenzar; y una sola idea: combatir. Con esta moral se inició el paso de Bajo Segre.

Decisión en todos, pero prodigiosa superación en comisarios, jefes y activistas. (...) Combatientes de otra Brigada contuvieron a los tanques durante cinco horas, arrojándoles bombas antitanque, y cuando éstas se les acabaron, bombas de piá bajo un fuego incesante de artillería y de mortero. Así liquidaron cuatro tanques y diezmaron una bandera de Falange.

(AP: “Estampas del Bajo Segre. Héroes en el río”, *Frente Rojo*, 564, 18-11-1938, p. 3)

En la segona crònica, a banda de destacar el comportament heroic d'un jove soldat, el que li interessa és insistir en la unitat i disciplina de l'Exèrcit Popular:

...la juventud es el puntal más firme del Ejército Popular: porque está unida, porque ha sabido borrar diferencias y antagonismos, porque hermana bajo la única bandera de lucha por la Independencia a católicos, republicanos, libertarios, socialistas, comunistas y sin partido. Es esa unidad lo que hace de nuestro Ejército un Ejército político sin predominios ni hegemonías, como lo preconizó el jefe del Gobierno. Solamente un Ejército así puede resistir y superar las fatigas que comporta una operación como la del Segre. Solamente un Ejército así puede hacer frente a las más duras pruebas y marchar decididamente hacia el triunfo.

(AP: “Estampas del Bajo Segre. Andrés Teixidó, héroe de la juventud”, *Frente Rojo*, 571, Barcelona, 26-11-1938, p. 3)

Conclusions

- 1 Durant la guerra civil Perucho, afiliat al PSUC, deixà les seues col·laboracions periodístiques habituals i es féu càrrec de la direcció de *Mirador* des del número 390 (del 9 d'octubre de 1936), fins que el setmanari desaparegué al número 423 (del 10 de juny de 1937). En aquest període publicà sobretot en la premsa del partit: *Treball*, *Moments*, *Verdad*, *Frente Rojo*, *Mundo Obrero*, *Nuevo Cinema*, etc.
- 2 En els seus articles atacà la burgesia, censurà l'actitud d'Anglaterra i França per haver pactat la no intervenció en la guerra d'Espanya, elogià el règim soviètic, lloà la resistència de la població de Madrid, abominà de l'art pur i es mostrà partidari de l'art proletari, reclamà i enaltí la disciplina, organització i unitat de l'exèrcit popular, condemnà l'obra de Pirandello per la seua deriva feixista, reclamà als intel·lectuals que s'organitzaren per a fer front al feixisme, repudià els bombardeigs sobre Barcelona, denuncià els elements emboscats de la cinquena columna i carregà especialment sobre els trotskistes.
- 3 En aquest context, participà en l'elaboració del llibel *Espionaje en España*, que s'ordí per a incrementar les inculpacions d'aventurisme i de col·laboracionisme amb l'enemic que la premsa comunista havia atribuït al POUM.
- 4 Perucho, que a Madrid havia format part de les Milicias de la Cultura que van assaltar el Cuartel de la Montaña, a Barcelona fou un dels principals periodistes de

Film Popular, on cobrí com a guionista i locutor moltes de les notícies setmanals del noticiari *España al día*. També està acreditat que va ser el traductor i locutor de la pel·lícula *The Spanish Earth* (*Tierra Española*), de Joris Ivens, i s'ha considerat l'existència d'una pel·lícula titulada *Guernica* en què se li ha atribuït erròniament el «violento comentario» de l'elocució.

- 5 Entre setembre de 1937 i agost de 1938 fou director de *Treball*, el periòdic del PSUC, en què publicà notícies del front, semblances de personalitats comunistes, notícies internacionals i reportatges sobre determinats actes polítics als quals assistí com a reporter. Hi féu semblances de *Pasionaria*, del comandant Francisco Galán, condemnà l'assassinat de García Lorca i cobrí el reportatge sobre l'homenatge de l'Ajuntament de València a la Generalitat de Catalunya, entre d'altres.

7. L'exili

Resum

En aquest capítol veurem com, al final de la guerra civil, Perucho passà la frontera en circumstàncies penoses i, després de passar per Perpinyà, es reuní a París amb la seua muller, Lucienne Gache, amb qui passà unes setmanes abans d'embarcar cap a Mèxic el mes de març de 1939. Gràcies al text inèdit “Sorpresa y alegría de México” coneixerem les primeres impressions que li suscità la societat mexicana i els primers treballs que féu per a sobreviure en l'exili. Ens assabentarem també de la desgràcia que tingué quan, després de l'alegria del naixement del seu primer fill, Lucienne morí de febres puerperals i, sol i sense recursos, es veié obligat a donar Max en adopció.

Perpinyà, París, Mèxic

El dijous 26 de gener de 1939 les tropes franquistes van entrar triomfals a Barcelona. En la desbandada, Artur Perucho, com milers i milers de fugitius, es va dirigir també cap a França, l'única esperança de salvació, i fins al dissabte 4 de febrer, dia en què caigué Girona, degué estar per les immediacions, a punt de passar la frontera.

Tot i que a París l'esperava Lucienne, que ja s'havia reunit amb la família i col·laborava amb la legació mexicana que auxiliava els evacuats republicans, preparant-se per a gestionar el pitjor dels escenaris, el seu primer objectiu no era arribar a París, sinó a Perpinyà. Des de gener de 1937, com a conseqüència d'una gestió que havia fet personalment, es trobaven allà sa mare, la seua germana i la filla d'aquesta, de tres anys d'edat, internada per problemes respiratoris en l'Hospital Bernadette Soubirous –la pastoreta de les aparicions de Lourdes–, atès per monges clarisses.

El diumenge 5 de febrer, davant de la magnitud del desastre, les autoritats franceses van obrir la frontera per a facilitar l'entrada de refugiats i soldats. Fou l'últim dia que Perucho dormí en territori espanyol: “Paso la noche en el Pirineo español” –anotà en l'agenda, en què, per cert, ho feia en castellà–. El dilluns 6 de febrer va passar la frontera del Pertús (Le Perthus) i, enmig d'aquell descomunal èxode, va evitar que l'internaren en un camp de concentració i va passar la nit al ras esmortit de fred: “Entro en Francia por Le Perthus. Paso la noche en el Pirineo francés.”

El dimarts 7 de febrer, caminant, va arribar al Voló (Le Boulou) i va dormir camí d'Argelers: “Salgo hacia Le Boulou. Duermo en el campo entre este pueblo y Argelés.” El dimecres 8 de febrer va arribar a Sant Cebrià de Rosselló (Saint-Cyprien), on va dormir en un barracó de la platja: “Hacia Saint-Cyprien. Duermo en un barracón de la playa.” El dijous el va passar amagat, per a evitar els gendarmes: “De día en Saint-Cyprien. Por la noche emprendo el camino a pie hacia Perpiñán. Duermo en el campo, al aire libre.”

L'endemà, divendres, no va poder arribar a la població on vivien refugiades les tres generacions de dones de la seua família: “Imposible entrar en Perpiñán. Voy a Cavestany. Por la tarde, en auto, hacia Saint Laurent de la Salanque, donde pernocto en un pajar.” El dissabte 11 ho va tornar a intentar i algú el va dur en moto a Perpinyà, on va dormir en una oficina: “Llego en moto a Perpiñán. Duermo en el suelo, en una oficina.”

Entre el diumenge 12 i el dimecres 15 de febrer de 1939 no va anotar res en l'agenda perquè, salvant totes les dificultats, degué reunir-se per fi amb sa mare, la germana i

la neboteta, a les quals acompanyava son tio Alfredo, germà fadrí de son pare. Julia, la germana d'Artur, era viuda i tenia una filla, Núria, que havia nascut a Barcelona el 26 de maig de 1936. Tenia set mesos quan, el 30 de novembre de 1936, una de les tantes patrulles de la FAI que havien sembrat Barcelona de terror, va afusellar son pare, Lluís Llauradó Vallespinosa, un jove advocat de 36 anys, republicà i catalanista, al Camp de la Bóta.

El dijous 16 de febrer, quatre dies després, Perucho va anar en tren de Perpinyà a Tolosa i d'ací a París: "Salgo para Toulouse. Sigo hacia París.", on va arribar el dijous 17: "Llego a París." Ací va passar sis setmanes amb Lucienne, en el transcurs de les quals no va anotar res personal.

El 3 d'abril va escriure que anava al port de Saint Nazer, a la Bretanya, base de la Companyia General Transatlàntica: "Salgo hacia Saint-Nazaire." Ho va fer sol, ja que Lucienne es va quedar a París, segurament ocupada en assumptes del SERE. L'endemà, 4 d'abril, Perucho va embarcar en el *Flandre*, el primer vapor amb refugiats espanyols que va eixir dels ports francesos amb destinació a Mèxic.²⁷⁶ Tretze dies després, el 17 d'abril, el *Flandre* va fer escala a L'Havana: "Llegada a La Habana. O.K. América!" –anota–. I el dijous 20, després de dèsset dies de navegació, va arribar a Veracruz. Els passatgers van desembarcar el dissabte 22 d'abril de 1939: "Por fin desembarcamos!". Per a Perucho, que tenia trenta-set anys i albergava esperances de tornar algun dia a Espanya, començava l'exili definitiu.

A bord del *Flandre*

A bord del *Flandre*, al cap de dotze dies de singladura, quan va anotar que "nos hallamos frente a los rascacielos de Miami y divisamos el paisaje magnífico de la costa de Florida, hasta Palm Beach: un espectáculo impresionante", escrigué a Lucienne una carta mecanografiada en castellà, que degué franquejar a l'Havana, en què li conta les seues impressions de l'eixida del port de Sant Nazer amb un gran sentit de l'humor; parla dels jueus polonesos que també han embarcat, i menciona a continuació les tres qüestions vitals que l'obsessionen.

En primer lloc, es refereix a la seua salut i estat d'ànim. Perucho, que de fet tenia una constitució dèbil, havia aprimat tant els darrers mesos de guerra que a París no havia aconseguit recuperar pes –com es pot apreciar en la fotografia que tenim d'ell en la coberta del *Flandre* i en els comentaris que fa a Lucienne:

He conquistado justa celebridad en el comedor y he engordado visiblemente. Me siento sano y fuerte como nunca y dispuesto a emprender de nuevo la lucha por la vida en cuanto eche pie a tierra. Estoy seguro de que la lucha será dura, pero tengo también la seguridad de triunfar en ella. (...) Ahora estoy como nuevo. He sacudido la baja moral de la derrota y me dispongo a volver a empezar dondequiera que sea.

(Carta núm. 173, d'Artur Perucho a Lucienne Gache: a bord del *Flandre* s/d., circa 16-04-1939)

²⁷⁶ Aquesta expedició, la primera que va salpar d'un port francès amb refugiats espanyols a bord, no fou gestionada pels organismes republicans (SERE o JARE) que, amb ajuda de la legació mexicana, van evacuar poques setmanes després milers de refugiats cap a Amèrica. No obstant això, la llista, incompleta, dels 194 espanyols que van arribar a Veracruz el 20 d'abril de 1939 amb el *Flandre* la facilita Rubio (1977: 1059-1061). De Perucho s'indica que «no consta profesión». És probable que en aquesta primera expedició s'embarcaren persones especialment compromeses, davant de l'agressivitat alemanya. De fet, hi viatjava un nombrós grup de jueus polonesos, com refereix el mateix Perucho en la carta que, durant la travessia, escrigué a Lucienne. El passatge total era de 312 persones (Serrano Migallón 2010: 92).

En segon lloc, es mostra preocupat per l'estabilitat de la parella i la reconstrucció de la vida conjugal:

Durante toda la travesía me ha obsesionado la idea de traerte conmigo cuanto antes, para que podamos reanudar esta vida nuestra en la que, si ha habido días difíciles, ha habido también una comprensión, una lealtad y una felicidad que vale por todos los tesoros de la tierra.

(Carta núm. 173: *ib.*)

En tercer lloc, expressa l'enorme sentiment de culpa que té pel fet d'haver deixat a França sa mare i sa germana.

La suerte que puedan correr mi madre y mi hermana amarga todas las horas de mi vida actual. Es desesperante no poder hacer nada por ellas.

(Carta núm. 173: *ib.*)

Primeres impressions de la societat mexicana

Al cap de pocs dies d'haver desembarcat a Veracruz, es va dirigir en tren a Mèxic D.F., que l'impressionà gratament: «Llego por la noche a México –anota en l'agenda el diumenge 23– alucinado por lo sorprendente del paisaje y del pueblo». L'arribada al país d'acollida dels primers exiliats espanyols causà una enorme expectació en la societat i en la premsa mexicanes:

A principios de abril, *El Nacional* del día 5 reseñó la salida del transatlántico francés *Flandre* del puerto de Saint Nazaire hacia México con “varios centenares” de refugiados españoles deseosos de rehacer su vida. Algún sobresalto debió causar el anuncio de la llegada de un número tan vago y tan abultado de refugiados, y la agencia del vapor se apresuró a desmentir el 12 esa noticia, especificando que traía “solamente” 169 pasajeros, y que todos ellos tenían en orden sus documentos, además del dinero requerido por la ley de migración (*Excélsior*, 13 abril 1939).

(...) El *Flandre* arribó a Veracruz el 20 de abril, con 39 refugiados españoles y sus familiares, haciendo un total de 77 personas. Al día siguiente se inició el desembarco del pasaje, coincidiendo casualmente con la conmemoración de la defensa del puerto contra los invasores estadounidenses en 1914. Entre ceremonias oficiales y celebraciones populares, los refugiados debieron tener una impresión muy alegre de la puerta de entrada a México.

(...) El día 23 los primeros refugiados debían tomar el tren hacia la capital, en dos carros especiales agregados al Interoceánico, y ser recibidos en la estación por “diversas representaciones oficiales y de trabajadores organizados que les darán la bienvenida más cariñosa (*El Nacional*, 23 abril 1939).

(...) Esta “avanzada de izquierdistas españoles” –como le llamó *Excélsior*– que había desembarcado del *Flandre*, continuó llegando a la capital el día 24. (...) Entre todos ellos destacaban, además de los de Pozas y Dicenta, los nombres de la escritora Belén de Zárraga, del doctor Manuel Márquez (quien había sido por varios años médico de a bordo del vapor *Habana*), de los escritores Antonio Robles (Antoniorrobles), Arturo Perucho y José Bolea, del arquitecto José Luís Benlliure, del actor Ángel Garasa.

El propio *Excélsior*, que por una parte estaba interesado en atacar al gobierno cardenista y se había manifestado siempre en contra de la República y todo lo suyo, por la otra, ahora, no pudo menos que reconocer que por lo menos algunos de los refugiados que llegaban tenían prestigio en España, y que “su valiosa aportación a la vida cultural mexicana estimamos en alto grado”. El anónimo reportero del periódico declaró lo anterior al reseñar, el 1 de mayo, la llegada a México de Benlliure, Robles, Perucho y Bolea.

Al entrevistarlos, *Excelsior* (del 1 de mayo de 1939), planteó algunas de las constantes que se repetirían en grados múltiples a la llegada de otros refugiados y a lo largo de su proceso de integración a la sociedad que los acogía.

(...) Perucho y Bolea, por su parte “cultivan diversos géneros y coinciden en uno al que han dado siempre un tono elevado y digno: el periodismo. Son, además, universitarios”. La solidaridad del anónimo reportero que realizó la entrevista descubrió, en parte, su base: se trataba de colegas periodistas.

(...) Arturo Perucho, a su vez, fue descrito como novelista y periodista que incursionaba, también, en el “cinema”. Vivió algún tiempo en París, asistió a numerosas sesiones de la Sociedad de Naciones, dirigió un periódico en Barcelona y fue “lector” de español en la Universidad de Marburgo, en Alemania. Trajo a México la representación de la *Fédération Internationale des Journalistes*, adscrita al Instituto de Cooperación Intelectual de la Sociedad de Naciones. Su novela más conocida es *Ícaro o la impotencia*, dirigió el noticiero “España al día” y escribió numerosos comentarios para filmes documentales españoles. Perucho también dejó volar sus elogios a México; dijo, “textualmente”:

“México es acción, vitalidad, esfuerzo: lo que yo creo que debe haber en toda literatura digna de este nombre. Por eso ejerce sobre mi ánimo una poderosa fuerza de atracción. La larga lucha del pueblo mexicano por desbrozar el camino glorioso de su futuro es un tema literario hondo y sano que me atrae y me alucina. Su colorido, su magnífica diversidad, su energía indomable, me han impresionado en lo más sensible de mi ser.”

Para finalizar, el reportero intentó que los cuatro intelectuales recién desembarcados hablaran de política:

Pero apenas esbozado el intento, los cuatro, unánimes, casi a coro, nos cortan la palabra:

“Hemos venido a trabajar silenciosamente, a aportar en la modesta medida de nuestras fuerzas cuanto nos sea posible a la vieja y noble cultura mexicana y, sobre todo y ante todo, a aprender mucho de ustedes.”

Al negarse en redondo a hablar de política, los cuatro intelectuales recibidos por *Excelsior* con tantos elogios –que ellos reciprocaban elogiando a México–, no estaban actuando únicamente impulsados por la prudencia. Al igual que otros muchos refugiados, incluidos muchos que habían hecho de la política su vida, venían genuinamente hartos de ella, sobre todo hartos de política guerrera. Querían olvidarse de lo vivido durante la trágica guerra española; en pocas palabras, reanudar su trabajo, comer, vivir.²⁷⁷

(Matesanz 1999: 379-383)

“Sorpresa y alegría de México”

Amb tota certesa, el primer text que Perucho escrigué a Mèxic es titula “Sorpresa y alegría de México”. És una reflexió hològrafa i inèdita, d’una gran plasticitat, amb moltes ratllades i esborraments, que ocupa quatre folis. Aquest primer text està redactat en espanyol, com tots els que escriurà i publicarà a Mèxic. D’ara en avant,

²⁷⁷ La prudència dels exiliats era molt comprensible, tant pel seu desconeixement del país d’acollida com pels prejudicis de la societat mexicana cap a l’antiga metròpoli: “Había prejuicios tradicionales que se fundamentaban en la idea de una historia lineal de México, un país sin rupturas que nacía con el mito guadalupano y podía ser identificado con valores como el criollismo, el mestizaje, el catolicismo y la promoción de los valores nacionales. A esto se añadían las antiguas manipulaciones históricas sobre la conquista y la colonia y las contemporáneas como el mito de la revolución roja, atea y anticristiana con que se identificaba a la República espanyola. El prejuicio étnico iba generalmente acompañado de prejuicios políticos y religiosos que asociaban mecánicamente a los refugiados con el comunismo y a este último con el ateísmo y la destrucción de las instituciones de México.” (Serrano Migallón 2010: 96).

Arturo Peruchó, en tots els escrits com així mateix en la firma dels articles, s'expressarà exclusivament en castellà:

Viajar con una guía debajo del brazo, a la manera anglosajona o alemana, no es viajar. La guía elimina la sorpresa, que es la esencia viva de los viajes. Para viajar bien, percibiendo toda la intensidad de este placer, hay que ignorar el país a que uno se dirige; hay que ofrecerle alma y ojos vírgenes, para que se nos entre por ellos y se nos grabe en ellos para siempre con su fisonomía auténtica. El viajero debe andar por el mundo con ánimo de descubridor. Quien pide auxilio a guías prosaicas y concretas, podrá ser un turista, pero jamás un viajero.

Gracias a este inteligente sistema logré descubrir, hace años, que el alemán tiene del automóvil y de la manera de pilotarlo un concepto totalitario, en absoluto diferente del que tienen los demás pueblos de la tierra, porque él lo trata como si fuera de una pieza, violentamente y sin amor. Y fue así, también, como adiviné que la pasión de los alemanes por la Naturaleza –"Zur Natur!"– les llevaría al paganismo actual, a ese desprecio por los valores humanos típico del nazismo, tan pronto se dieran allí condiciones económicas que crearan un clima propicio. Si hubiera ido a Alemania con un "Baedeker", sólo habría averiguado cuáles son los trenes más cómodos y la fecha exacta en que comienza la temporada wagneriana, más otras cosas igualmente faltas de interés.

Así, pues, vine a México sin guía y rechacé, antes de emprender el viaje, cuantas indicaciones quisieron hacerme mis amigos mexicanos en París. Y arribé a Veracruz con el alma y los ojos albos, apenas desvanecidas las impresiones que dejaron en ellos piruetas de delfines y rondas lúgubres de tiburón.

Y lo primero que me entró por los ojos hasta lo profundo del alma fue que Veracruz era una ciudad azul, bañada en azul, con todas las gamas del azul, hasta con azules inéditos e inesperados en sus casas chaparras.

Ya La Habana me había ofrecido dos días antes una sorpresa azulada, entre osadías de rascacielos y supervivencias coloniales; pero los azules habaneros no pueden competir con los de Veracruz, personales y varios. En Veracruz se admira, junto al azul marino robado a la magnificencia del Golfo, ese otro azul chabacano y enternecedor que sólo sirve para animar fachadas de peluquerías. Y ese otro, claro, infantil, que promete helados sabrosos. Y ese otro, desteñido, pobre, adherido a las puertas frustradas y ágiles de las cantinas. Y el azul fuerte y caluroso de los patios tropicales. Y el azul tornasolado del asfalto blando, en que incide la luz...

Las ciudades azules son ciudades felices, ciudades en las cuales la vida se diluye en una gradación de tonos suaves, sin contrastes duros, sin violencias y sin excesos. Si Veracruz ha padecido y padece a veces ciertas conmociones, esto se debe sin duda a que no es aun bastante azul, a que sus azules no neutralizan suficientemente la persistencia de sus rojos congénitos. Me habría quedado en Veracruz, hundido en su embriaguez, si Veracruz no tuviera una estación y en ella locomotoras impacientes. La dejé con dolor, porque amo siempre la ciudad en que no conozco a nadie y en la cual no abandono afectos ni recuerdos, que son el lastre de los viajes puros.

Y fui hacia otras sorpresas, envuelto en la multitud polifónica y colorista del tren: hacia poblados de cañas, protegidos por los amplios sombreros de palma; hacia la sonrisa florida con que Córdoba seduce a los viajeros; hacia las alturas amenazadoras y épicas del Orizaba...

Temía encontrar demasiados cactus. En Europa, el cactus es el tópico en que se malogra el prestigio literario de México, lo mismo que París se malogra en historias de fáciles adulterios y España en un folletín de navajas, panderetas y naranjas. Por fortuna, en mi trayecto, los cactus están bien clasificados y su temida abundancia no impidió que mi vista se perdiera en la grandiosidad de valles innumerables.

Porque cuando se llega de la angosta Europa, asombra lo vasto de los horizontes americanos. Al comienzo se siente uno demasiado pequeño en esta inmensidad verde. Sólo el hábito y la reflexión nos dicen luego que formamos parte de este paisaje, y nos

dan plena consciencia de que nos agitamos en él por derecho propio, porque su aire es nuestro aire y su infinito el nuestro.

En otros países, las montañas son como un estorbo, y hay que culminarlas si se quiere gustar el sabor de las grandes perspectivas. En el México que conozco hasta ahora, no. El tren se enrosca dolorosamente, con quejidos de acero, en las grandes montañas acostadas, y siempre hay ante los ojos panoramas inacabables en los que la contemplación se esparce en llanuras sin límite.

Es esta vastedad lo que nos amplía el alma y nos tienta la ambición: alma ancha para comprender mejor, y ambición sin freno para encerrar este gran pueblo dentro de nosotros, en nuestro amor y en nuestra sangre.

Advertir que se comprende y que se asimila un pueblo es alborozarse con sus sorpresas y alegrarse con su alegría. Es nacer de nuevo a la felicidad de una patria voluntaria y libre. Sentirse otra vez ciudadano, cuando han sido segadas bajo nuestros pies viejas raíces profundas...

La ciudad de México sorprende y atrae por sus contradicciones. Donde hay contradicción hay esperanza, y México es, por eso, una ciudad prometedora. ¡Horribles poblaciones aquellas en que todo es perfecto y todo funciona bien! ¡Espanto inolvidable de La Haya y de Ginebra –ordenadas, metódicas, limpias, implacables como la clínica de un dentista! No: es en el desorden y en la desorganización donde se advierte el genio de un pueblo o de una ciudad. “Dime cómo te desorganizas y te diré quién eres” –debiera ser el aforismo establecido, en un mundo menos entregado al lugar común que el nuestro.

De Madrid maravilla precisamente lo que desagrada a los ingleses y a los americanos, que pasan por él sin comprenderlo: la ley oculta que rige su desbarajuste íntimo. Y lo que da fisonomía y personalidad a México es su contenido contradictorio. Que haya, junto a tranvías magníficos, indios sentados en el suelo en autobuses anacrónicos entre miles de automóviles; tiene para el futuro histórico mucha más importancia de la que son capaces de sospechar quienes viajan con guía. Porque las contradicciones acaban por estallar algún día y, como en las armas de fuego, el estallido es siempre hacia adelante.

(AP: “Sorpresa y alegría de México”, text hològraf redactat a Mèxic, s/d)

Lucienne arriba a Mèxic

En l’agenda de Perucho no figura cap altra anotació fins que el 26 de juliol, al cap de tres mesos d’haver desembarcat, indica que torna a Veracruz perquè l’endemà “Llega Luci en el *Mexique*.”²⁷⁸ Havent-se reunit definitivament, passaren a Veracruz els cinc dies següents, arreglant papers i ocupats en altres comeses (del divendres 28 de juliol al dimarts 1 d’agost només escriu, en la casella corresponent a cada dia: “Veracruz”). El dimecres 2 d’agost fa l’última anotació en l’agenda per a constatar que les seues vides arranquen d’un punt de partida nou cap a un futur incert: “Llegamos a México D.F.”. Aproximadament un mes després, davant les noves perspectives que els oferia la vida, Lucienne es va quedar embarassada.

Max Rojas Proenza

El dimarts 4 de juny de 1940 Lucienne va donar a llum un xiquet però, com a conseqüència del part, al cap de díhuit dies, el 22 de juny, va morir de febres puerperals. Artur, a punt de fer els 39 anys, es quedà sol i a la deriva, en un país estrany, sense família ni recursos. Completament desorientat, i tenint només

²⁷⁸ La llista, també incompleta, dels 1.648 refugiats espanyols que van arribar al port de Veracruz el 27 de juliol de 1939 a bord del *Mexique* la proporciona l’Informe Quintanilla de la Fundación Pablo Iglesias, d’acord amb la font de l’Arxiu del Ministeri d’Exteriors: JARE, caixa M.221. Lucienne hi figura amb els cognoms Gacho (*sic*, per Gache) Peyres.

documentació provisional –la Carta de Naturalització mexicana, núm. 1165, no la va obtindre fins al 22 d'abril de 1941–, ni tan sols li passà pel cap inscriure el nadó en el registre civil. Aleshores, forçat per les circumstàncies, va prendre la dolorosa decisió de donar en adopció el fill a un matrimoni amic que no n'havia tingut, els quals el van criar com a pares adoptius.²⁷⁹ El 2 de gener de 1943, dos anys i mig després del naixement, el van legitimar amb els seus cognoms, Rojas Proenza, si bé el van seguir anomenant com li havien posat els pares: Max, en memòria de Máximo Gorki –i no de “Max Rieger”!²⁸⁰

La família de Jorge Rojas, pare adoptiu de Max, eren mestissos d'origen cubà que s'havien refugiat a Veracruz fugint de la Guerra de la Independència de Cuba. Cap a 1930 Jorge va anar a estudiar a L'Havana. El 1933, durant un dels pitjors períodes finals de la dictadura de Machado, va haver d'abandonar el país i, després de passar un temps a Nova York, va tornar a Mèxic, on va treballar com a directiu de la Compañia Cubana de Aviación.

Jorge Rojas i Caridad Proenza (*Cachita*), que ja es coneixien, van ser detinguts junts per la policia en l'acte de despedida de les restes de Julio Antonio Mella, que ella mateixa havia contribuït a exhumar junt amb els doctors Juan Marinello i Josefa Vidaurreta.²⁸¹ Aquest homenatge es va celebrar en l'Anfiteatro Bolívar de la Escuela

²⁷⁹ Catorze anys després el mateix Perucho explicà aquest trist episodi al seu amic Vicente Llorens Castillo: “Además, el pequeño hubo de criarse con un matrimonio amigo, que prácticamente lo ha hecho suyo; como ellos son cubanos y viajan bastante, me paso largas temporadas sin ver a Max. Un desastre sobre otro, en fin de cuentas. Pero el muchacho vive, ha crecido y es ya un hombrecito. Sólo a mi lado, quién sabe si yo hubiera logrado sacarlo adelante. Lo intenté en los días siguientes a la muerte de Lucienne y hube de renunciar.” (Carta núm. 184).

²⁸⁰ Jorge Juan Máximo Rojas Proenza (Mèxic DF, 4-06-1940 – 24-04-2015) va estudiar Filosofia en la UNAM. Entre 1994 i 1998 va ser director del Instituto del Derecho de Asilo-Museo Casa de León Trotsky de Coyoacán. Fou un reconegut poeta, autor de diversos llibres, entre els que destaca *Cuerpos* (Conaculta: 2011), en què reuní alguns títols anteriors. Va obtindre el Premio Iberoamericano de Poesia Carlos Pellicer 2009 pel llibre *Cuerpos uno: Memoria de los cuerpos* (2008).

Max Rojas assumia amb indiferència la filiació biològica d'Arturo Perucho, perquè es considerava fill dels pares que el van criar i el van educar, els cognoms dels quals portava amb orgull. L'únic record que conservava de son pare és el d'un dia, quan tenia sis anys, en què anant pel carrer amb Jorge Rojas, son pare adoptiu, van entropessar amb el periodista Perucho, amb qui Rojas es va detindre uns moments a saludar-lo. En els dies següents, li va fer arribar un regal, *La enciclopedia de los niños*.

El 1961, cinc anys després de la defunció de Perucho, la seua viuda, Nené Torres, casada ja amb Alejandro Yáñez, va citar Max, que ja tenia 21 anys, per a fer-li saber que tenia tres germanastres, filles de son pare, la qual cosa li va produir una certa torbació durant un període de temps. Llavors li va entregar el passaport i algunes fotos de Lucienne, sa mare, més una carta d'Artur dirigida a ell, escrita probablement pocs dies abans de morir, que el seu fill no va voler llegir i la va fer trossets. La seua germanastra Angelita Perucho Torres és de l'opinió que Max va heretar el talent literari de son pare. Max Rojas va morir el 24 d'abril de 2015, als setanta-quatre anys.

Veg. Mónica Gameros: “Max Rojas, el poeta del caos”:

<http://www.sputnikdos.com/2015/04/max-rojas-el-poeta-del-caos.html>

I en facebook: Homenaje Max Rojas en Bellas Artes: Martes, 2 de junio a las 19:00 en UTC-05

Sala Manuel M Ponce Palacio de Bellas Artes en México, D. F.

<https://es-es.facebook.com/pages/Max-Rojas/235951143083171>

La néta de Max Rojas –primera filla de la seua filla Marcela–, nascuda el 2015, s'anomena Lucinda en record de la malaguanyada Lucienne.

²⁸¹ El carismàtic líder estudiantil Julio Antonio Mella, fundador del primer Partido Comunista Cubano, va ser assassinat el 10 de gener de 1929 en el carrer Abraham González de Mèxic DF per pistolers de Machado, estant en companyia de la seua parella, la fotògrafa avantguardista italiana Tina Modotti. En el parc de la Colonia Tabacalera, en la Delegación Caughtémoc, on es troba el seu bust –esculpit en bronze per Alberto Lezcay (n'hi ha un altre del comandant Ernesto Che Guevara)–, cada 10 de gener se celebra un acte en la seua memòria en què la senyora Lourdes Patiño, impulsora de l'homenatge, distribueix clavells rojos entre

Nacional Preparatoria, annexa a la UNAM. Mella havia sigut incinerat en el Panteón Francés de la capital asteca i les seues cendres van ser traslladades a Cuba el 29 de setembre de 1933.

Cachita era la tercera de quatre germanes. Quan encara vivien a L'Havana, la menor d'elles, Juana Luisa, va obrir un dia la porta de casa per a atendre un xaval que venia a entregar-los un ram de flors que, en realitat, ocultava un explosiu. En esclatar, el xicot va morir i Juana Luisa, entre altres ferides, va patir l'amputació d'una mà. Aquest atemptat, obra dels machadistes, va determinar que les germanes s'exiliaren, i després de passar per Guatemala, Colòmbia i Equador, van decidir establir-se a Mèxic: "Entre los cubanos exiliados políticos residentes en México que se reunieron para exhumar los restos de Julio Antonio Mella, en agosto de 1933, se encontraba Caridad Proenza de Rojas. *Cachita*, como cariñosamente la llamaban quienes más la querían, amó a México como a su propia patria. Después de ver allanada su casa, detenidas las hermanas, herida gravemente la más pequeña, y amenazada de muerte ella, por el tirano Gerardo Machado; disfrazada, logró llegar hasta la embajada de México en Cuba, donde la firme actitud del embajador permitió su salida. Pasó por Centroamérica, y llegó al Distrito Federal el 26 de julio de 1933; en esta ciudad vivió más de medio siglo." (Capull Reyes: 2005).

Lucienne cita la segona de les germanes, Teresa, en una de les cartes que escrigué a Perucho des de Perpinyà:

Yo sigo en Perpiñán. No me acuerdo si mi última carta era antes o después de mi viaje a París, viaje cortísimo, ya que consiste en dos noches de tren y un día en París. Pero esto me permitió despedirme (por pura casualidad) de Teresa y Elena, que salían el día siguiente, la primera para Cuba y Elena para Mexico. De modo que no tardarás mucho en verlas por allá. Me alegro mucho que sus respectivas familias sean tan simpáticas como ellas mismas. Es tan bueno tener amigos de verdad!

(Carta núm. 176, de Lucienne Gache a Arturo Perucho: Perpinyà, 29-05-1939)

Lucienne coneixia Teresa Proenza perquè, en companyia de la seua amiga Elena Vázquez Gómez, Teresa havia vingut a Espanya a combatre contra el feixisme en la guerra civil.²⁸² Després de regressar a Mèxic va ser secretària de Diego Rivera i amiga íntima de Frida Kahlo. Elena, per la seua banda, va ser secretària de l'expresident Lázaro Cárdenas. En 1953, Frida va regalar a Teresa l'aquarel·la titulada *La risa* amb aquesta dedicatòria: "Para Elenita y Teresita con todo mi amor, Frida Kahlo (la Lucas que tanto les quiere)." Una dedicatòria semblant es troba en la part alta de la paret del dormitori annex a l'estudi de la casa-museu de Frida Kahlo a Coyoacán, escrita amb pintura de color roig per la mateixa artista: "Casa de Irene Bohus, cuarto de María Félix, Frida Kahlo y Diego Rivera, Elena y Teresita, Coyoacán 1953, Casa de Machila Armida".

els assistents. (Veg. "Homenaje en México a Julio Antonio Mella en el 86 aniversario de su asesinato", *Cuba Diplomática*:

<http://www.cubadiplomatica.cu/mexico/RelacionesBilaterales/tabid/12397/ctl/Details/mid/20260/ItemID/47495/Default.aspx>

(Rekurs consultat el 2-03-2015).

²⁸² Hom ha suggerit que Teresa Proenza va fer labors d'espionatge per a Fidel Castro, així com la seua amiga Carmen Brufau Civit, militant del PSUC, relacionada amb Caridad del Río –mare de Ramon Mercader, l'assassí de Trotski.

Conclusions

- 1 El 6 de febrer de 1939 Perucho va passar la frontera de França pel Pertús, va evitar que l'internaren en un camp de concentració i en els pròxims dies aconseguí visitar sa mare, sa germana i la seua filla de dos anys i mig, refugiades a Perpinyà.
- 2 El 17 de febrer va arribar a París, on va passar sis setmanes en companyia de Lucienne.
- 3 El 4 d'abril va embarcar a Sant Nazer en el *Flandre*, el primer vapor amb refugiats espanyols que va eixir d'un port francès amb destinació a Mèxic.
- 4 El 22 d'abril de 1939 els passatgers del *Flandre* van desembarcar a Veracruz. L'arribada dels primers exiliats espanyols va causar una enorme expectació en la societat mexicana.
- 5 El primer text que Perucho escrigué a Mèxic, "Sorpresa y alegría de México", és una reflexió hològrafa i inèdita, d'una gran plasticitat, sobre el país d'acollida.
- 6 El 27 de juliol de 1939 Lucienne va arribar a Veracruz en el *Mexique*, vapor noliejat pel SERE.
- 7 El 4 de juny de 1940 Lucienne va donar a llum un xiquet, Max. Però, com a conseqüència del part, el 22 de juny va morir de febres puerperals.
- 8 Forçat per les circumstàncies, Perucho va prendre la decisió de donar en adopció el fill a un matrimoni amic que el van criar com a pares adoptius i el van legitimar amb els seus cognoms, Rojas Proenza.
- 9 El poeta Max Rojas coneixia els seus orígens, però pràcticament no va tindre cap relació amb son pare biològic. I, paradoxes de la vida, entre 1994 i 1998 fou director de l'Instituto del Derecho de Asilo-Museo Casa de León Trotsky de Coyoacán. Va morir el passat 24 d'abril de 2015, poques setmanes abans de fer setanta-cinc anys.

8. Periodista a Ciudad de México (1939-1956)

Resum

Com en el cas de moltes altres persones de la seua generació, Artur Perucho va haver de viure dos períodes molt diferents, separats pel tall de la guerra civil, que començà quan tenia trenta-quatre anys. Fins aleshores, havia assolit un cert reconeixement com a periodista i la seua firma era reconeguda en el periodisme espanyol, tant en català com en castellà, mentre, al compàs dels esdeveniments polítics, havia evolucionat del republicanisme federal a l'ortodòxia comunista.

Encara no tenia trenta-set anys, però, quan es veié condemnat a l'exili. Després d'un trasbals atroç que va haver d'afrontar al poc d'haver-se establert a Ciutat de Mèxic –la pèrdua de l'esposa i l'entrega del fill–, es va refer, va crear una nova família i va viure uns anys d'estabilitat i felicitat, professionalment satisfactoris. Es va situar relativament bé en el periodisme mexicà, on suscità admiració i respecte. En aquesta nova etapa de sa vida, s'aclimatà perfectament al país d'adopció, abandonà l'activitat política que havia dut a terme a Espanya i s'apartà discretament dels seus antics correligionaris. La mort va truncar prematurament un seguit de projectes que s'havia proposat realitzar i, si els vincles amb els seus amics d'Espanya ja s'havien debilitat notablement, sobre la làpida de la seua tomba es va depositar a més una llosa del silenci.

La tertúlia d'“El Aquelarre”

Des que va posar els peus a Mèxic, va fer vida a banda dels cercles i ambients que freqüentaven els exiliats catalans i valencians. De fet, no va publicar cap article en les revistes catalanes de l'exili mexicà ni va col·laborar tampoc en les valencianes *Senyera* i *Mediterrani*. Ni tan sols es va donar d'alta en la Casa Regional Valenciana, encara que sí que es va fer soci de l'Ateneo Español.²⁸³ Santi Cortés (1995: 27) també ho trobà estrany.

En contraposició amb aquesta actitud de retraïment i allunyament del sector polític del que provenia, sí que es va mantindre en contacte amb alguns grups d'exiliats espanyols d'expressió castellana. Ben distinta de la impressió que se n'havia fet Riera Llorca –segons el qual l'emmudiment de Perucho es degué a l'excés de treball i a la lluita per la supervivència–, la descripció que d'ell ens ha llegat Otaola –com a membre de la tertúlia “El Aquelarre” –la qual es reunia en el restaurant El Hórreo, situat en Dr. Mora, 11, Cuauhtémoc, al costat de l'Alameda Central– el mostra com una persona vital, radiant i optimista. (Otaola 1952: 376-379).

Abandó del PCE

Una vegada es va adaptar a l'ambient mexicà, sembla que es va abocar a una vida de bohèmia, bastant crítica i mordaç amb la jerarquia del PCE. Aquesta actitud li va reportar l'expulsió del partit, que degué produir-se entre 1942 i 1944 a causa de

²⁸³ En la biblioteca de l'Ateneo Español de México hi ha algun llibre seu, firmat, que degué donar-lo en algun moment, com el *Manual antológico de literatura latina*, d'Agustín Millares Carlo, EDIAPSA, México (adquirit per Perucho en 1945). També hi ha un exemplar de la miscel·lània *¿Adónde va la República?*, en què va publicar l'article “Cataluña bajo la dictadura”.

discrepàncies polítiques, probablement en la mateixa època en què també fou expulsada Margarita Nelken:²⁸⁴

Las tornas cambiaron en junio de 1941, con la invasión alemana de la URSS. La Internacional Comunista enunció entonces la línea política de “Unión Nacional” (UN), consistente en la creación de amplios frentes interclasistas donde se coaligaran todas las fuerzas cuyo objetivo principal fuera la derrota del fascismo. La adaptación a la situación española por parte del PCE apareció expuesta por primera vez en un manifiesto del Comité Central publicado en agosto de 1941. El objetivo era unir a toda la nación –desde la clase obrera a la burguesía nacional– para evitar que Franco entrara en la guerra al lado de Hitler. Para ello, no se dudaba en hacer un llamamiento a sectores que, habiendo figurado en las filas del franquismo (carlistas, jefes, oficiales y clases del ejército, sectores conservadores y católicos, grupos capitalistas españoles ligados al capital anglo-americano) estuviesen dispuestos a defender la causa de la independencia nacional. (...) En medio de todo esto, el estupor de las bases se traducía en un sordo malestar y en el abandono o exclusión de la militancia activa, proceso paralelo a los despropósitos de una dirección que tan pronto creía inminente una insurrección popular contra Franco como invitaba al pronunciamiento de “un militar con redañes que desenvainara su valerosa espada” contra el dictador. Destacados dirigentes, como Margarita Nelken, abandonaron el partido en desacuerdo con esta línea política. Otros, como José del Barrio, del PSUC, fueron expulsados. (Hernández Sánchez 2014).

Abans d’abandonar el partit, Perucho col·laborava, de fet, en la revista *España Popular*, com ha constatat María Magdalena Ordóñez (2011: 120):

El Partido Comunista de España, semanalmente, editaba *España Popular*,²⁸⁵ en donde aparecían los nombres de reconocidos comunistas, entre los que figuran Jesús Izcaray, **Arturo Perucho**, Encarnación Fuyola, Luis Suárez, los fotógrafos Cándido y Francisco Souza Fernández, «Hermanos Mayo», además de personalidades de otras disciplinas como Juan Rejano, Wenceslao Roces, José Ignacio Mantecón, José Renau.

És molt probable que també s’allunyara de l’organització com a conseqüència dels desenganys i les amargures de la vida, com recorda Sampelayo:

Muere la mujer de parto, y aparece en México, ya en entredicho por las gentes del Partido. Colabora en *Mundo Obrero*, busca donde publicar reportajes del tema o la materia que sea.²⁸⁶ El caso es vivir. “Perro de estercolera” le llama Adrián Vilalta.

²⁸⁴ Una revisión de las disidencias y expulsiones puede servir como hilo conductor de la dinámica interna. De ella se deduce la dificultad para mantener cohesionado el grupo dentro de las directrices marcadas. La autoridad de la dirección en Moscú se ejercía para mantener una imagen externa de disciplina inalterable. Uno de los primeros casos notables fue el de Margarita Nelken, acusada con los cargos habituales: enemiga del partido y del pueblo, sabotaje a la política de Unión Nacional, calumnia a la dirección, desprecio a la clase obrera, división y difamación. El cargo más grave es el intento de crear una corriente en un partido tan celoso de su unidad, fortaleza y disciplina. (Carrión Sánchez 2004: 319-320).

²⁸⁵ “Se llevaron a término algunas iniciativas para evitar un fraccionamiento de la organización o el desarrollo de una política propia de los comunistas españoles residentes en México. Entre estas actividades se crearon comités de ayuda a los presos en España, se conformaron asociaciones de mujeres antifascistas o se impulsó, en colaboración con otros republicanos, la Unión de Intelectuales Españoles en México de 1947. Una de las tareas más destacadas fue la producción editorial de la prensa orgánica. *España Popular* se fundó en febrero de 1940. Este semanario de gran formato estaba destinado a transmitir las noticias y opiniones a la militancia de base. Se ocupaba sobre todo de la situación en España y en la URSS y en menor medida del resto de la emigración en México.” (Carrión Sánchez 2004: 324-325).

²⁸⁶ Lamente no haver localitzat els exemplars de *Mundo Obrero* publicats a Mèxic. Queda pendent també consultar els exemplars d’*España Popular*: “del PCE, que contó con las plumas de Jesús Izcaray, **Arturo**

²⁸⁷ Acaban expulsándole del partido, atacado “de la funesta manía de pensar”, y emprende una nociva vida de cantina, que habría de acabar con él tras una corta enfermedad del corazón, dejando cinco hijas y una mujer en el camino de la vida. (Sampelayo 1975: 119).

En qualsevol cas, l'expulsió de Perucho s'ha d'emmarcar en el conjunt d'enfrontaments interns que va viure la delegació del PCE de Mèxic, en què els ortodoxos no van permetre la més mínima dissensió als crítics ja que, segons Jorge de Hoyos Puente (2011) “la pluralidad de interpretaciones en torno a la guerra civil causó esta fractura en los distintos imaginarios del exilio republicano afincado en México.” Així com fou expulsat Perucho, també van ser porgats altres militants comunistes destacats, com la periodista Margarita Nelken, situació que lamentava Jesús Hernández en 1944, citat per Carrión Sánchez (2004: 309-336):

En toda la república mejicana no sobrepasaran el número de 800 los militantes que tenemos. De ellos más de 150 han sido expulsados del Partido. Se excluye a la gente por las cosas más nimias y con la mayor naturalidad. Coincide todo esto con el hecho de que la mayoría de los viejos cuadros del Partido están relegados, en tanto que toda una serie de militantes que nadie sabe de quienes son ni cuándo han llegado al Partido, son los funcionarios y hombres de confianza de la Delegación del C.C. [Comité Central] en México. (...) Enmarcado en esta situación nos encontramos con un ambiente increíble de corrupción en la esfera superior del Partido. El Partido vive minado y corroído por un malestar que encuentra su desahogo en críticas acerbas a la Delegación del Partido.

Perucho, doncs, evità qualsevol compromís polític a Mèxic i es dedicà fonamentalment a exercir el periodisme, camp en què aconseguí una bona posició. ²⁸⁸

Una firma de referència en el periodisme mexicà

Segons sembla, en arribar a Mèxic, Perucho donà algunes conferències (almenys en féu una el 27 de novembre de 1940 sobre la influència de la cultura jueva a Espanya) ²⁸⁹ o sobre la literatura i el cine, i segurament va treballar com a professor d'espanyol o de Dret en l'Institut Superior del Magisterio. Amb aquesta referència, publicà *Elementos de Derecho Internacional Americano* (1940). ²⁹⁰

Perucho, Encarnación Fuyola, Luis Suárez y los hermanos Mayo” (Serrano Migallón 2010: 173) i de *Las Españas*.

²⁸⁷ Adrià Vilalta i Vidal (Barcelona, 1906 – Mèxic DF, 1968). Germà dels periodistes Emilià i Antoni i Vilalta i Vidal (pare de l'actriu mexicana Maruxa Vilalta). Estudià Dret a la Universitat de Barcelona i fou funcionari de la Generalitat de Catalunya. Afiliat al PSUC, el 1938 s'exilià a Mèxic, on col·laborà en el diari *Excelsior* i en la revista *Estampa*. Treballà en diverses institucions bancàries mexicanes.

²⁸⁸ “Era una comunidad profundamente politizada y con el sentimiento común de haber perdido injustamente su pasado y su futuro; tenían la sensación de haber tenido razón y de no haber sido escuchados sino desalojados violentamente de la sociedad a la que pertenecían y en la que podían ejercer democráticamente su derecho a transformarla. Esta idea se convirtió en una mística particular y produjo distintos patrones de conducta, de acuerdo con la época y con la experiencia internacional que se vivía.” (Serrano Migallón 2010: 208).

²⁸⁹ “La influencia de la cultura hebrea en España” es un text hològraf de tretze pàgines d'apunts escrits amb estilogràfica, amb tinta blava i negra, que no ofereix cap interès especial per a aquest treball.

²⁹⁰ N'hem pogut examinar un exemplar en la Biblioteca de l'Ateneo Español de México.

Elementos de Derecho Internacional americano

Prof. Arturo Perucho, del Instituto Superior del Magisterio

México, 1940

Editorial Nuestro Pueblo

Biblioteca Popular de Cultura y Técnica, 20

75 p.

(Exemplar de la Biblioteca de l'Ateneo Español de México)

Es tracta d'un manual divulgatiu del tipus *Les formes de govern*, que consta de quatre capítols, amb alguns epígrafs, els quals enumerem a continuació perquè, per als objectius del nostre treball, no passa de ser una mera curiositat:

- I Delimitación del Derecho Internacional americano (p. 3)
 - Especialidades americanas del Derecho Internacional (pp. 7-11)
 - Personalidad del derecho Internacional americano (pp. 11-12)
- II Formación histórica del derecho Internacional americano (p. 13)
 - Primera etapa: la Independencia y sus derivaciones (pp. 13-21)
 - Segunda etapa: hacia el panamericanismo (pp. 21-26)
 - Tercera etapa: triunfo del panamericanismo (pp. 26-37)
- III La aportación de los Estados Unidos (p. 38)
 - Doctrina de Monroe (pp. 28-42)
 - Problemas del monroísmo (pp. 42-46)
 - Desarrollo de la doctrina de Monroe (pp. 46-53)
 - Doctrina de Drago (pp. 53-57)

IV Régimen jurídico actual de la Comunidad interamericana (p. 58)

Nuevos aspectos de la defensa continental (pp. 59-61)

La mitad de los mares (pp. 61-64)

Derechos y deberes de los Estados (pp. 64-65)

Organización de la paz (pp. 65-66)

El arbitraje (pp. 66-68)

La justicia internacional (pp. 68-71)

La nacionalidad (pp. 71-73)

Otras instituciones (pp. 73-75)

Tan prompte com li fou possible, però, trobà ocupació en el periodisme. També a Mèxic es va especialitzar en els cinc àmbits que ja li resultaven familiars: política internacional, crítica cinematogràfica, anàlisi de la cultura, divulgació de la literatura i de la música, i articles de circumstàncies. Com altres periodistes emigrats, trobà el seu lloc en la premsa del país d'adopció:

Adondequiera que vuelva uno el rostro encuentra señales del exilio republicano, aun a siete décadas de su comienzo. Eso ocurrió y ocurre en el campo de la prensa. Llegaron a México periodistas ya formados o en ciernes, los más de ellos practicantes de periodismo partidario, que debieron deponer no sólo porque les estaba prohibido expresar opiniones en política mexicana, sino porque debieron emplearse en publicaciones con frecuencia ajenas y hasta adversas a su credo, como requisito para sobrevivir. No hubo diario o revista, de los que formaban el panorama periodístico nacional, donde no fuera dable registrar la presencia de periodistas transterrados. (Granados Chapa 2009).

Fou coordinador d'informació internacional de *Tiempo* —on, dissortadament, els articles no es firmaven—, setmanari fundat pel periodista mexicà Martín Luis Guzmán, amb qui Perucho es degué relacionar abans de la guerra, quan aquest visqué a Madrid, així com amb l'escriptor Alfonso Reyes:

Martín Luis Guzmán se hizo maderista al estallar la Revolución, y por ello, cuando al intento de restaurar el orden derribado siguió la guerra de facciones, salió de México. Vivió un primer y breve exilio en España, entre 1915 y 1916, y retornó para sumarse a las filas villistas.

(...) En 1925, el periodista y narrador se refugió de nuevo en Madrid, donde se dedicó al periodismo. Reunido en la capital española con su amigo Alfonso Reyes, compartieron un seudónimo y una vocación periodística naciente, la de la crítica cinematográfica, con el nombre de *Fósforo*. Guzmán trabajó en diversos diarios, entre ellos *El Sol*, dirigido por Ortega y Gasset, y atestiguó el advenimiento de la Segunda República. Once años permaneció ausente de México, adonde volvió sólo en 1936, cuando el presidente Cárdenas ejerció una explícita política de reconciliación nacional, por cuyo efecto volvieron a su patria los mexicanos a los que las diversas fases de la Revolución habían arrojado al exilio.

A partir de la elección de Ávila Camacho se hizo clara la reinserción de Guzmán en la vida pública mexicana. Fue entonces, en abril de 1942, cuando fundó la revista *Tiempo*, "semanario de la vida y la verdad". [...] Guzmán formó su planta de redacción casi exclusivamente con periodistas españoles, que en los primeros años tuvieron cargos de dirección: Ovidio Gondi (cuyo apellido era un seudónimo, resultado de combinar los dos verdaderos, González Díaz) era jefe de redacción; el secretario era Julio Sanz Sainz; el coordinador de información extranjera, **Arturo Perucho**. Eran jefes de secciones Vicente Guarner y Otto Mayer-Serra. (Granados Chapa 2009).

També fou corrector d'estil d'*El Nacional* ²⁹¹ –el diari més llegit pels refugiats espanyols– i s'ocupà de la crítica de cine del suplement cultural d'aquest periòdic i d'*Excelsior*. Escrigué, així mateix, en el suplement cultural de *Novedades*, i va mantindre dos columnes en *Atisbos*: «Ángulo agudo», que firmava amb el pseudònim *Domingo Siete* i «Atisbos literarios», firmada amb el seu nom, on publicà aquesta quantitat d'articles:

<i>Atisbos</i> total	334	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Ángulo agudo	243	15	73	62	69	22	2
Atisbos literarios	91	-	42	36	28	5	-

El fet que hi haja bastants menys articles en la secció “Atisbos literarios” es deu, sens dubte, al temps que exigeix escriure una bona crítica. En canvi, els articles de circumstàncies que va publicar en “Ángulo agudo” permeten una major improvisació perquè es tracta d'un gènere més obert i menys compromés. Observeu també com disminueixen les seues col·laboracions en el transcurs de 1955 i com conclouen al començament de 1956. L'última que va publicar firmada per *Domingo Siete* en “Ángulo agudo” va ser el 2 de febrer de 1956, quan ja devia trobar-se prou malalt.

Va publicar regularment, a més, en les revistes *Auge*, *Mañana*, *Revista de América*, *Artes de México*, *Nuestra Música*, *Novelas de la pantalla* i *Mirador* –revista d'informació bibliogràfica promoguda per Joan Grijalbo, ²⁹² en record de l'històric setmanari barcelonés que el mateix Perucho havia dirigit. Ell va posar en marxa el projecte, però només va poder traure el primer número, ja que va morir abans que apareguera el segon–. ²⁹³ Alfonso Reyes li regraciava l'enviament del primer número de *Mirador* en una carta en què, en agost de 1955, ja li desitja que la seua salut millore:

²⁹¹ En 1941 *El Nacional* es convertí en el diari oficial del partit (Partido Nacional Revolucionario des de 1929, Partido Revolucionario de México des de 1938, Partido Revolucionario Institucional des de 1946) que va ocupar la presidència de la nació des de l'any 1929 fins al 2000, en passar a ser, per decret presidencial, l'òrgan periodístic de l'Estat, depenent de la Secretaria de Gobernación.

²⁹² Joan Grijalbo i Serres (Gandesa, 1911 – Barcelona, 2002). Editor i polític. Militant del PSUC des del 1936, col·laborà en *Treball*. Entre 1937 i 1939 fou director general de comerç de la Generalitat de Catalunya. L'any 1939 s'exilià a França, on fou cap de correspondència del SERE, i després a Mèxic, on el 1946 fundà l'Editorial Grijalbo. Tornà a Barcelona l'any 1970, on el 1974 fundà Ediciones Junior, el 1976 l'Editorial Crítica i el 1979 Grijalbo-Dargaud, dedicada a l'edició de còmics, com *Asterix*.

²⁹³ *Mirador*, revista de informació bibliogràfica, 2 (1956): “Nuestra revista vuelve a la luz con este su segundo número tras una prolongada ausencia que tuvo su principal motivo en la larga enfermedad y en el sentido fallecimiento de su director inicial, Arturo Perucho.”

Dejando aparte lo que a mí se refiere y tanto me conmueve, su revista me parece muy rica en útiles informaciones. Lo que importa ahora es que su salud se restablezca del todo y pueda usted continuar su generosa labor.

(Carta núm. 158, d'Alfonso Reyes a Arturo Perucho: México DF, 11-08-1955)

En les emissores de ràdio XEC i XEB

Gràcies a la seua extraordinària simpatia personal, afany de superació i capacitat professional, en la dècada dels quaranta s'obrí camí en les emissores de ràdio XEQ i XEB,²⁹⁴ on creà el popular personatge d'*El insepulto*. Dissortadament, en la meua visita el setembre de 2010 a la Fonoteca Nacional de México (en Francisco Sosa 383, Colonia Barrio de Santa Catarina, Coyoacán), l'empleada que em va atendre em va assegurar que en els arxius sonors de la Fonoteca Nacional no figurava cap gravació dels programes radiats en què va participar Perucho.

²⁹⁴ L'emissora XEQ, fundada per l'empresari de telecomunicacions mexicà Emilio Azcárraga a Mèxic DF, havia començat les emissions en 1938. L'emissora XEB, en canvi, havia començat a emetre en 1923 i en la dècada dels trenta es consolidà com una de las empreses de comunicació més importants del país.

Investigador de la cultura mexicana

Perucho també va posar els seus coneixements musicals al servei de la investigació dels balls tradicionals i la dansa moderna a Mèxic. Així, va publicar més d'un treball en *Nuestra Música* –revista trimestral dirigida per Rodolfo Halffter–, com el titulat “Ballet moderno en México (Datos para la historia)”, en què analitza la labor fundacional que, en el camp del ballet modern mexicà, va dur a terme des de 1939 la ballarina nord-americana Ana Sokolov. Quan va regressar a Nova York, la va rellevar Waldeen, de qui explica la seua història artística i la seua aportació. En l'apartat següent analitza la labor del Ballet de la Ciudad de México que, si bé troba meritòria, no la considera innovadora:

A comienzos de julio de 1943 inició su primera temporada en el Teatro de Bellas Artes un cuerpo de baile que había adoptado por nombre Ballet de la Ciudad de México. Al frente de él figuraban Nellie Campobello, y su hermana Gloria en calidad de primera bailarina.²⁹⁵

(...) Ahora bien: desde el punto de vista que inspira estos comentarios, la aportación del Ballet de la Ciudad de México a la creación de una danza mexicana *moderna* es realmente escasa. Los ballets mexicanos que ha creado, transplantan al teatro la música salonesca, como la popular, tal cual es, sin una depuración, en el primer caso, como la que Maurice Ravel y Richard Strauss impusieron a los vales vieneses; o, en el segundo, como los que Falla y Bartók (y los mexicanos Chávez y Revueltas) introdujeron en lo autóctono.

(AP: “Ballet moderno en México (Datos para la historia)”.
Ediciones Mexicanas de Música, II, 8, octubre 1947, pp. 177-191)

Com a conclusió, presenta la nova Academia de la Danza Mexicana –creada el febrer de 1947 per l'Institut Nacional de Bellas Artes, a iniciativa del mestre Carlos Chávez– i assenyal cap a on ha de dirigir la seua activitat.

Crític cinematogràfic

Perucho va tindre relació amb alguns productores cinematogràfics, com la de Jesús Grovas²⁹⁶ i Oro Films, de Juan Bustillo Oro.²⁹⁷ Així mateix, va col·laborar com a publicista en Ars-Una, companyia de publicitat dirigida per Carlos Pani i el cineasta Salvador Elizondo Pani.²⁹⁸

Arturo Perucho i Badia, con experiencia previa en el campo cultural y cinematográfico, llega en 1939, escribe en revistas de arte y música, trabaja en el campo de la edición y redacta guiones para la radio y televisión.” (Romaguera 2001: 51).

²⁹⁵ Fernando Díez de Urdanivia em va referir una anècdota sobre elles relacionada amb Rodolfo Halffter. Segons aquest crític musical, “Rodolfo era una mente perversa, terrible, muy inteligente y gracioso, a quien se le ocurrían cosas espantosas, como aquella malvada idea de publicar en *Tiempo* una foto de la bailarina cubana Gloria Campobello –hermana de Nellie– en bicicleta con un bañador antiguo, con un pie en el que ponía: «La bailarina Gloria Campobello en una pose en que se le ve hasta la bicicleta». Por ese atrevimiento fue despedido de *Tiempo*.” (Entrevista personal a Cuernavaca: 11-09-2010).

²⁹⁶ Jesús Grovas Segura (México DF, 1902 – 1967), productor i empresari cinematogràfic, associat pel 1937 amb Juan Bustillo Oro i Salvador Elizondo, gerent de Cimeatogràfica Grovas.

²⁹⁷ Juan Bustillo Oro (México DF, 1904 – 1988), director, guionista i productor de cine, “uno de los directores mexicanos más solicitados y taquilleros de los años 1930-40.” (DDAA 2011: 174-175).

²⁹⁸ Salvador Elizondo Pani (México DF, 1903 – 1976), productor i guionista de cine. “Entre los años 1935 y 1959 es productor en varias casas productoras como Cinematográfica Latinoamericana, Clasa Films, Reforma Films, Diana Films y Cinematográfica Filmes.” (DDAA 2011: 439).

També va participar en alguns projectes cinematogràfics del productor valencià, gerent de Películas Nacionales S.A., Blas López Fandos, amic seu, a qui Juan Bautista Climent Beltran (1992: 109) el recordava en uns episodis anteriors a l'exili:²⁹⁹

Blas López Fandos era un estudiante, modesto empleado de un juzgado civil, cuando empezó a destacarse como orador en las campañas electorales. Le vimos entonces en un pueblo cercano al mío, Bolbaite, en un cafetín con aspecto de club revolucionario, de pie sobre una tarima, protegido del frío por el abrigo y una bufanda, donde asomaba su pequeña figura de ojos claros con gafas, y voz grave de sochantre, hablando a los campesinos que le escuchaban expectantes. Días después, vino a participar en un mitin a mi pueblo, Navarrés, atrayendo al auditorio con su prédica protestataria contra la explotación social. Al terminar el acto le acompañé a la cena que dieron los organizadores, y ante el buen apetito con que daba cuenta de unas chuletas de cordero, le dije, bromeando ambos: Blas, ¿cómo podrías hablar ahora de las multitudes hambrientas? Durante la guerra civil fue secretario del presidente de la Audiencia de Valencia, Rodríguez Olazábal, quien ya en el exilio se refería con afecto al talento malogrado de uno de los impulsores de la cinematografía en México.

L'aportació de Perucho, junt amb la d'altres periodistes espanyols –a més dels cineastes, com Buñuel i tants més–, va resultar decisiva per a modernitzar la crítica cinematogràfica a Mèxic:

La moderna crítica cinematográfica nace en México, pasados ya los atisbos de los pioneros, con el concurso de españoles en el exilio, gente de talento como Álvaro Custodio, **Arturo Perucho** y Francisco Pina. (Pina: 2010)

Tot i que les seues crítiques cinematogràfiques estan pendents de recopilar-se, aquestes poden servir-nos de referència:

En *La perla* se enfrenta Steinbeck con un tema tan viejo como la humanidad: La fuerza disolvente del dinero, utilizada en la literatura desde que el drama de los nibelungos se convirtió en teatro. (...) El argumento de Steinbeck es original y de gran intensidad dramática. Pese a su brevedad, ha permitido elaborar un guión de primera calidad, al cual no perjudica en absoluto la forzada lentitud del desarrollo cinematográfico, antes bien permite al director y al fotógrafo hacer gala de una de sus cualidades más estimables: destacar los valores plásticos.

Desde las primeras escenas advertí que John Steinbeck ha tenido el tacto y el acierto de rehuir el tipismo para destacar solamente los valores humanos de los personajes y de la trama en que intervienen. Así, dejado lo típico a un conocedor tan profundo de la vida rural mexicana como el *Indio* Fernández, la película tiene, de una parte, un asunto dramático y vigoroso, y de otra, los elementos netamente autóctonos que Emilio sabe utilizar en todas sus producciones.

(AP: "El cine", *El Nacional*, 22-09-1947)

²⁹⁹ "Al asumir la presidencia Ávila Camacho, Blas López Fandos, muy apreciado por la profesión, fue nombrado director de Películas Nacionales –organismo oficial dedicado a la producción y distribución de las películas mexicanas–. Como productor cinematográfico en México, López Fandos fue guionista: *Tierra muerta* (Productores Unidos Mexicanos, 1949, Dir. Vicente Oroná Uran). Y productor: *El proceso de Cristo* (Estudios América, 1965, Dir. Julio Bracho), la quinta película del cine mexicano que trató sobre la vida de Jesús de Nazaret. Obtuvo un gran éxito de taquilla pero fue mal recibida por la crítica. Algunos la tacharon de "risible" y "blasfematoria" (Jorge Ayala Blanco, *Novedades* 27-03-1965). López Fandos no llegó a verla terminada porque falleció de un infarto dos semanas antes de que terminase el montaje, a principios de octubre de 1965. Casado con la valenciana Amparo Latorre, profesora del Colegio Madrid, también fue impulsor y presidente del Valencia CF de México." Veg. també Gonçal Castelló (2010: 386) sobre el viatge que López Fandos féu a Madrid el 1962.

Una vez más, el productor Rodolfo Lowenthal ha acudido a la literatura húngara para extraer de ella el argumento de una película. Lajos Zilahy le ha dado *Algo flota sobre el agua*, como Ladislao Fodor le dio antes *La diosa arrodillada*. Reconozcamos, para empezar, que el hallazgo ha sido más certero ahora que entonces, y los resultados bastante mejores.

Algo flota sobre el agua adolece de lentitud en sus comienzos, pero adquiere después un ritmo aceptable y un interés creciente, como corresponde a los méritos de la obra literaria en que la cinta se origina. Fue un acierto del señor Lowenthal haber confiado la dirección a Alfredo Crevenna, realizador que ha permanecido injustamente inactivo, si no recuerdo mal, desde que hizo *Adán, Eva y el diablo*. En su labor actual ha demostrado que conoce bien su oficio y que tiene un sentido claro del cine y de sus medios de expresión. Esperemos que nuestros petrificados productores salgan de su rutina y se acuerden de él con más frecuencia.

La fotografía de Agustín Martínez Solares es espléndida; los diálogos son más adecuados de lo que suelen serlo en nuestras películas, aunque a veces un tanto altisonantes.

En cuanto a la interpretación, destaca en primer lugar Amparito Morillo, actriz que ha ido creciendo persistentemente desde su buena actuación en *La barraca*; Elsa Aguirre, que derrocha juventud y belleza a granel, no es todavía una actriz completa, pero lleva camino de serlo si estudia seriamente y no se conforma con ser una bella estatua. Arturo de Córdova actúa bien, seguro y sobrio, pero no es el actor que requería el personaje que le ha cabido en suerte.

Algo flota sobre el agua, es, en suma, una de las buenas películas salidas últimamente en nuestros estudios, y creo que seguirá llevando mucho público al cine Mariscal.

(AP: “Algo flota sobre el agua”, *Cartel*, 11-09-1948)

Rogelio [el actor, director y escritor cinematográfico mexicano Rogelio A. González Villareal, apodado *El Conejo*], que se había destacado como productor radiofónico, aspiró a sobresalir también como argumentista de cine y lo consiguió. Es trabajador e inteligente. Salió adelante. Vendió argumentos y más argumentos. Ganó fama. Se vio solicitado a menudo por varias compañías...

(AP: “Se apaga la luz”, *El Nacional*, 1-02-1951)

Les seues opinions van arribar a ser referents en l'ambient cinematogràfic mexicà, com ho demostra el fet que el març de 1954 va participar en el primer Seminario sobre Cine que es va impartir en la UNAM, al costat de noms tan prestigiosos com Octavio Paz o Luís Buñuel:

Durante las rectorías de Nabor Carrillo (1953-1957) e Ignacio Chávez (1958-1966) la UNAM desarrolla una intensa política de difusión cultural donde venturosamente el cine tiene cabida. El *Seminario sobre cine* se llevó a cabo en marzo de 1954 en el Auditorio José Martí, de la Facultad de Filosofía y Letras, con la participación de destacados personajes de la vida cultural de nuestro país. Grandes estudiosos y amantes del cine de la talla de: Álvaro Custodio, Jomi García Ascot y Francisco de P. Cabrera en las conferencias sobre “Historia del cine”; Samuel Ramos, Manuel Álvarez Bravo, Celestino Gorostiza y Antonio Castro Leal, en el curso de “Estética del cine”; José E. Iturriaga, “Sociología del cine”. Octavio Paz imparte el curso “Cine poético”; José Retes, habla sobre “Cine documental”, dentro de la mesa redonda *Los géneros del cine*; además se organiza el curso sobre “El público”. Mientras que “El cine como expresión artística y las tendencias actuales”, son disertadas por Luís Buñuel, Celestino Gorostiza, Mauricio Magdaleno, Octavio Paz, Juan de la Cabada, Edmundo Báez, Joaquín MacGregor, Jomi García Ascot, Manuel Álvarez Bravo y **Arturo Perucho**. (Medina Ávila 2013: 108-109).

Crític discogràfic

Fernando Díez de Urdanivia,³⁰⁰ en dos articles de la seua secció “Música opinión” de *El Universal*,³⁰¹ menciona Perucho, a qui va conèixer l’any 1954 i amb qui va mantindre una estreta relació ja que, junt amb Otto Mayer-Serra i Rodolfo Halffter, formaven la redacció de *33 1/3*, “La primera revista musical dedicada al disco de larga duración, en la que Perucho colaboró asiduamente con artículos sobre música y discos.”³⁰²

Ho va fer en dos seccions habituals: “Música de ayer” –amb articles sobre “Marlene Dietrich”, “Los cuentos de Hoffmann”, “Jacques Offenbach” y “Renaissance”–. En una altra secció, “Música popular i ligera”, va publicar gasetilles informatives com: “Del Danubio al Sena”, “Ensalada americana”, “Fenómeno de Jamaica”, “Embotellado de origen”, “Sardanas” y “Noche memorable” (p. 44-45); “Cantos chinos”, “Rapsodia de Cuba”, “Boleros célebres”, “Valses para hombres solos”, “Marchas para correr” (p. 41-42); “Ritmos y bailes africanos”, “Sones Mariachi” (p. 38); “Recuerdos de Jorge Negrete” (p. 39-40); “Estirpe francesa”, “Xango”, “Los últimos días de Viena”, “Joyitas”, “Al estilo antiguo”, “Al estilo moderno”, “Danzas españolas” (p. 63-66); “Edith Piaf en México”, “También en México hay pianos *chuecos*”, “¿Tejano en Montparnasse?”, “Fiesta napolitana”, “Potpourri internacional” (p. 59-62); “Estrellas de Telefunken”, “Cantos de la montaña”, “Operetas vienesas”, “Pianistas”, “Arias sin canto” (p. 73-77), entre molts més. Heus-ne ací una mostra:³⁰³

³⁰⁰ Fernando Díez de Urdanivia (Ciudad de México, 1932). Son pare col·laborava en *El Universal* i va arribar a ser el cap de la secció d’editorial d’*Excélsior* (1948) i de *Novedades* (1957). Va ser cofundador d’*El Heraldo de México* (1965). El 1951 Fernando va començar a treballar com a periodista en *Excélsior*, on es va formar amb alguns periodistes de raça, com Carlos Setién. En la dècada dels cinquanta va escriure sobretot articles de literatura en el suplement d’*Excélsior* “Diorama de la Cultura”, fundat per Miguel Ángel Ceballos i Pedro Frank de Andrea. Va ser ací on cap a 1953 va començar a publicar cròniques musicals. Va conèixer Arturo Perucho cap a 1954 o 1955 a casa d’Otto Mayer-Serra. Ells dos ja es coneixien de Barcelona. Els situa junts en la redacció de la revista *Nuestra Música*, que estava en el carrer Río Nasa, 77, de Ciudad de México. Aquesta revista la feien entre Fernando Díez de Urdanivia, Carlos Chávez, Luis Sandi, Rodolfo Halffter i Arturo Perucho.

Recorda que Perucho era molt divertit i extraordinàriament simpàtic, “con madera de mastín para aguantar a Otto”. Ambdós van treballar junts en *Tiempo*, setmanari creat i dirigit per Luis Martín Guzmán, de qui diu que tenia un caràcter molt difícil, i que quan Perucho es va barallar amb ell, va posar fi a la seua col·laboració amb el setmanari.

Una vegada estaven reunits per a escriure un article sobre música però no els eixia res. Hi havia una botella de rom *Batey* sobre la taula i de tant en bevien. Com seguien sense redactar una línia, Perucho va observar que encara n’havien begut poc, així que se’n van servir més i van seguir intentant-ho. (Entrevista personal en sa casa de Cuernavaca: 11-09-2010).

³⁰¹ Fernando Díez de Urdanivia: “Música y cultura, atropelladas”: “Hace 45 años, Otto Mayer Serra usaba chistes reitalicarentes para su sección *Batuta y apuntador*, donde despedazaba con humor negro a tirtos y troyanos, a veces con la ayuda de Rodolfo Halffter y **Arturo Perucho**. Se burlaba constantemente de los iletrados que inventaban imposibles ortografías para los apellidos de músicos.” (*El Universal*, 17-09-2002). I també el menciona en “Murió Rómulo Ramírez Esteva”: “Rómulo perteneció a la especie hoy extinguida de los promotores de cultura que trabajaban por amor. Mis recuerdos más remotos de Ramírez Esteva lo asocian a Otto Mayer-Serra, Rodolfo Halffter, **Arturo Perucho**, Miguel García Mora, Ernesto de la Peña, Gabriel del Río y toda aquella raza de hombres de arte que vivían en ella, por ella y para ella, de forma que hoy casi no se ejerce ni se entiende.” (*El Universal*, 19-11-2002)

³⁰² “Entre los números 1 y 59 de la revista aparecen 35 colaboraciones de Arturo Perucho, casi todas referidas a distintas modalidades de música popular.” (Informació de Fernando Díez de Urdanivia, que va revisar la col·lecció de *33 1/3* de la Biblioteca de las Artes de Ciudad de México, facilitada per correu electrònic el 29-01-2011).

³⁰³ Lamente no poder aportar las dates de publicació dels exemplars de *33 1/3* en què es van publicar articles de Perucho. El primer article aparegué en el núm. 1 de la revista, el 1952, i va publicar en els números 2, 4, 6, 7,

Estrellas de Telefunken.- La segunda serie de “El disco ilustrado” (Telefunken, LA, 6125, 10”) –la 1ª no la he podido conseguir jamás por estar constantemente agotada– contiene 23 melodías de éxito interpretadas por los artistas populares más destacados y famosos con que cuenta esta marca. Por ello es éste uno de los discos más variados e interesantes de cuantos hemos escuchado durante bastante tiempo. Hay en él artistas y piezas para todos los gustos: sentimentales, nostálgicas y rítmicamente alegres. Las voces y los arreglos son tan expresivos que cada canción se hace entender, incluso, de los que no tienen idea de la lengua alemana.

Seguramente, uno de los mejores de estos intérpretes es Horst Winter, que tiene a su cargo la 1ª y la última canciones de la cara I. Aunque se le haya llamado el “Bing Crosby” alemán y se le considere berlinés castizo, lo cierto es que nació en Silesia. Después de estudiar seriamente piano y violín, se apasionó pronto por el clarinete y el saxofón, y derivó hacia la música popular. Poco antes de la última guerra, formó su propia orquesta de baile, en la cual, por cierto, tocaba un pianista gran amigo nuestro: Otto el chueco³⁰⁴ (V, núm. 44, página 60).

Durante la guerra cayó prisionero de los americanos; en su cautiverio se dedicó a divertir a los soldados cantando para ellos, y así se dio cuenta de otra faceta de su talento: su buena voz. Después de la guerra, formó otra orquesta en la que dirigía, tocaba el saxofón y el órgano Hammond, y cantaba. Desde entonces, su popularidad es inmensa en toda Alemania, Austria y Suiza. En 1954, realizó una verdadera proeza: contratado para el Carnaval de Munich, tocó con su orquesta un total de 6.237 piezas en un lapso de 326 hs. Últimamente también ha hecho una película (*Perdonen, me llamo Cox*).

El músic i musicòleg Otto Mayer-Serra va analitzar l’aportació de Perucho a la crítica musical mexicana en l’obituari que li va dedicar:

Un recorrido a paso ligero sobre las colaboraciones que Arturo Perucho hizo para la revista discográfica 33 1/3 permite comprobar su profesionalismo y nos brinda la grata oportunidad de evocar el México de mediados del siglo XX y algunos de los artistas nacionales y extranjeros que brillaron personalmente o en el disco.

Con la actriz Marlene Dietrich y su estilo surgido de la melopeya no fue muy tolerante: “En la actualidad existen muchas artistas de cine y de centros nocturnos que han hecho un arte triste mediante el subterfugio de cantar un poco más que recitando sobre la música. No sé si este arte triste lo inventó Marlene Dietrich hace más de un cuarto de siglo, pero ella fue quien lo divulgó e impuso en todo el mundo”. Después habla de las grabaciones que se hicieron célebres “gracias a la voz aguardentosa de Marlene”. En una reseña sobre “Los Cuentos de Hoffmann” dice: “El amplio talento y la finísima sutileza de Offenbach, apoyados en la gracia proverbial de los libretistas Meilhac y Halévy, hacen de *La Belle Helène* una obra representativa de su época, incluso en hondos aspectos históricos”.

Muchos son los compositores e intérpretes mexicanos abarcados por sus comentarios. Vale citar a los yucatecos Ricardo Palmerín, Pepe Domínguez y Domingo Casanova. Habla de la orquesta de Juan García Medeles interpretando obras de los famosos José Sabre Marroquín y Gabriel Ruiz. Naturalmente, de Agustín Lara en el caso del pianista Fred McDonald acompañado por ritmos, y de María Grever en la voz de Néstor Chaires. Los tradicionales vales mexicanos como *Dios nunca muere* y *Alejandra*, entre otros, son interpretados por la orquesta de baile de Daniel Pérez Castañeda, en un

8 (dos col·laboracions), 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 (dos col·laboracions), 20, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 43, 44, 45 y 46, l’últim. (Segons consulta de Fernando Díez de Urdanivia en la Biblioteca de las Artes).

³⁰⁴ Perucho es refereix amb simpatia al seu amic Otto Mayer-Serra (Barcelona, 1904 – Mèxic DF, 1968), el qual era molt bon pianista, ja que havia sigut alumne de Hermann Scherchen en el conservatori de Berlín (‘chueco’: desafinat). Fill d’una jueva portuguesa, el seu segon cognom real era Llorens, però va unir el cognom Serra al seu Mayer alemany com a gratitud cap a la seua família catalana que el va adoptar.

disco del estilo que ha sido superado recientemente por grabaciones más fieles a la forma original en que se tocaban. Santanderino de origen, Emilio Tuero, llamado “el barítono de Argel” por razones nada claras, hizo furor en los años 40 como intérprete de tangos. Perucho dice que aunque los adapta a su estilo propio, lo hace muy bien. El hoy legendario mariachi de Pepe Villa toca en un disco la famosa *Guadalajara* y el son *La Negra* “sin la distorsión ni la innecesaria estridencia de que adolecen muchos de los mariachis actuales”, señala el comentarista. Un disco homenaje, que apareció a raíz de la muerte del famosísimo Jorge Negrete, de quien Perucho dice “sus interpretaciones no eran las de un ranchero cualquiera, sino las de un señor del campo”. El nombre de Negrete estuvo ligado inseparablemente a los del compositor Manuel Esperón y del letrista Ernesto Cortázar. Otro mexicano elogiado por Perucho fue al actor-compositor Joaquín Pardavé, tan famoso en sus papeles cómicos del cine, como en sus canciones evocadoras: “Uno de los artistas populares más valiosos y queridos que ha tenido México”. Hay mucho más, pero se debe terminar mencionando al pianista Guillermo Álvarez, inventor de la “cómoda de alambres”, que era un instrumento arreglado a la manera de pianola vieja, con un sonido inolvidable.

No podía Perucho ser ajeno a la entraña hispánica. Llama al guitarrista Carlos Montoya “el Segovia del flamenco”; se solaza con las arias de zarzuelas y puntualiza un hecho histórico que pocos conocen: “la zarzuela toma su nombre de un diminutivo cariñoso de la zarza, arbusto espinoso que vegetaba en los Jardines del Buen Retiro, pegados al antiguo Palacio Real de Madrid, donde se inició este género”. Elogia una grabación de *El Retablo de Maese Pedro* de Falla dirigida por Ernesto Halffter y rinde pleitesía a la realizada por el inolvidable Ataúlfo Argenta –“el mejor director de orquesta con que cuenta la nueva generación española”–, donde intervienen Ausensi y la Lorengar. También hace recordar *Gigantes y Cabezudos*, esa obrita espléndida de Fernández Caballero.

Por los campos de los artistas populares de todo el mundo, Perucho se pasea a sus anchas. Le pega duro a Dorothy Kirsten, “la elegante y admirada Butterfly”, por haber seguido los pasos de Ezio Pinza y ser, sin que se supiera entonces, precursora de los “tres tenores” y otros cantantes de ópera que se abarataron. “Los centavos que la radio y cierta clase de discos menores le puedan proporcionar, no justifican en modo alguno una claudicación”. Al referirse al carioca Ary Barroso, abogado y cronista deportivo que consolidó su fama musical con dos canciones inmortales: *Bahía* y *Brasil*. Los discos que se llamaron genéricamente “Ecos”, del pianista George Feyer, del que ya pocos se acuerdan, nos llevan a recorrer calles de París, de Italia y de Viena. Entre las grabaciones de música étnica, que por entonces iban teniendo auge, Perucho comentó un disco de la olvidada marca Remington con repertorio vodú, del grupo de Port-au-Prince encabezado por Emy de Pradines, que “lo depura y eleva a alturas insospechadas”. También habla de la voz de Yma Sumac, que “va de los terremotos a los pájaros”, y de “Canciones de Canaán” interpretadas por los israelíes Hillel y Aviva, “de manera sensacional por su calidad artística”. En esta línea, celebra el disco póstumo de Antal Kocze, “el rey de los gitanos”, que “nos acerca al tipo folklórico en que se solía inspirar Bartok”.

“No fui muy amable con Lina Renaud cuando salió su primer disco. Ha llegado la hora de rectificar”, expresó Arturo en una nota posterior, aunque le había dicho “cancionera muy nueva y guapa”. En cambio, con la “danubiana” Liane no pudo más que volcarse en elogios y considerarla, de cierta manera, sucesora de la Dietrich. De Vera Lynn dijo que era “la primera gran cancionera inglesa” y también exhortó “¡a bailar con la orquesta de Edmundo Ros!”, el director dominicano.

Un apartado final nos lleva a los intérpretes cuyo nombre se hizo leyenda y otros que difícilmente se recuerdan, como el “Paganini de la armónica” Larry Adler, quien lograba “de su limitado instrumento sorprendentes efectos de sonoridad”. Entre los que fueron estrellas de gran magnitud, sostenidos por el cine, está “el chansonnier de encanto excepcional, Maurice Chevalier, ¡y qué orador!”. Menciona al formidable actor Fernandel y habla de “la sorpresa que nos da Danielle Darrieux, cantando

admirablemente”. Dos verdaderas divas de la canción popular son lo más adecuado para concluir estos párrafos: Amalia Rodríguez, de “voz acariciadora y vibrante” que sigue en las marquesinas con *Abril en Portugal*, y la excelsa Edith Piaf, que “alterna el canto, el recitado y el grito doloroso, logrando con ello un estilo personal, incomparable y único”.

(Otto Mayer-Serra: 33 I/3, 49, 1956)

Nova família mexicana

Va ser en l'emissora XEB on va conèixer l'actriu radiofònica Maria Teresa Torres Montero (Nené Torres), qui destacava per les seues condicions artístiques com una jove promesa dels programes dramàtics radiats. Vint-i-quatre anys menor que ell, Nené tenia ja una filla, Nina, fruit d'una relació anterior. Del matrimoni de Peruchó i Maria Teresa Torres van nàixer tres filles: Angelita (1949), Catalina (1951) y Eréndira 1953.³⁰⁵

En els records de la filla major, son pare:

Fumaba pipa y cigarrillos oscuros, bebía ron, tocaba la guitarra, cantaba y le acariciaba la cola al gato que ronroneaba alrededor de sus piernas. También me invitaba a dormir la siesta con él o a trabajar en su biblioteca, donde por las tardes entraba el sol a través de las persianas. Le gustaba tomarnos fotos, también era buen fotógrafo. Fue escritor y periodista incansable. Hasta el último momento cumplió con su trabajo, hasta donde los médicos lo permitieron. Otra guerra perdida: la hipertensión no dio tregua, otra vida más que se va antes de tiempo. Tiempo para seguir prodigando su inteligencia y su cultura. Tiempo para ver crecer a sus hijos. Tiempo para que ellos aprendieran tantas cosas que él les pudo haber enseñado.

Malaltia i mort

Víctima d'una hipertensió maligna, Artur Peruchó i Badia va morir a Ciutat de Mèxic el 10 de maig de 1956. La seua tomba fou una de les primeres del Panteón Español. Encara no tenia 54 anys.

Atisbos va publicar el seu obituari dos dies després del seu traspàs, en què destacava que “en México encontró... oportunidad para revisar serenamente doctrinas y actitudes”:

Atisbos contó con la valiosa colaboración de Peruchó, no solamente como humorista, sino también como crítico. Sus “Atisbos literarios” fueron siempre el juicio honrado de cuantas obras nacían al mundo de las letras. Pero, sobre todo, contamos con su amistad, con las muestras de su carácter bondadoso y afable. Arribado a nuestras tierras después del trágico turbión de la revolución española, en México encontró no sólo calor de hogar sino –inescrutables caminos de la Providencia– oportunidad para revisar serenamente doctrinas y actitudes. Si su muerte nos entristece porque perdimos un amigo leal, nos conforta el pensamiento de que un hombre bueno como él debe haber encontrado la paz en la infinita misericordia divina.

(s/f: “Falleció Arturo Peruchó”, *Atisbos*, 12-05-1956)

La revista *Claridades* el va recordar en el primer aniversari de la seua mort:

Acaba de cumplirse un año del fallecimiento del notable escritor y periodista, muy conocido por sus crónicas cinematográficas, Arturo Peruchó, querido y admirado en

³⁰⁵ Després de quatre anys de viudetat, Maria Teresa Torres Montero es va tornar a casar el 1960 amb Alejandro Yáñez, publicista de cine en *El Nacional*, *Excélsior* i alguna revista. Aquest matrimoni va tindre un fill l'any 1962. Yáñez va morir el 2010.

esta casa de *Claridades*, donde tuvo grandes simpatías y amistades, que le recuerdan con cariño. Arturo Perucho era de conversación amena y cáustica y de pluma ágil y fecunda. En las columnas de *El Nacional* y en otras publicaciones, dejó muestras de cómo hay que hacer crítica de cine. En el primer aniversario de su muerte, va un sentidísimo recuerdo para este compañero español caído en la trinchera del periodismo honesto.

(s/f: “1er. Aniversario de la muerte de Arturo Perucho”, *Claridades*, 10-05-1957)

Max Aub (1998: 277) li dedicà unes línies en els seus *Diarios (1939-1972)*:

10 de mayo

Entierro de Arturo Perucho. Debí conocerlo en 1915; con su voz profunda y rasgada y su acento parecido al mío. Era extraordinariamente simpático y auténticamente gracioso. Estudiamos juntos el bachillerato, éramos buenos amigos. Luego nos vimos, aquí y allá, primero bastante, luego de tarde en tarde. Se lo llevó la prensa. Vivió a su gusto, trabajando poco, bebiendo mucho y dejándose querer de mujeres maduras. Le gustaban. No que le ayudasen a vivir –era fundamentalmente honrado–, no: le gustaban mayores. Divertido, alegre, con los chistes en retahíla, naturales. Con la guerra se hizo comunista; luego, con el pacto germano-soviético, lo dejó. Pero siguió igual, despreocupado. Le recuerdo en Barcelona, algún tiempo, con una alemana vieja, gorda y gran cocinera. Aquí en México se casó –por quinta, sexta vez?– con una muchacha magnífica, tuvieron cuatro hijos ³⁰⁶ y él –además– infinitas borracheras bonachonas que le mantenían feliz y al borde los chistes.

Ahora, a la primera paletada de tierra, su hija mayor: catorce, quince años, grita: –Papá! Y se desmaya, un grito falso, extraño, agudo, entrañable, terrible. Y su mujer, a su vez, de vuelta, se desploma. La cargan como un fardo.

Uno menos.

Sabía de cine y de música. E infinitos chistes sobre san Pedro, a quien se los estará contando ahora.

Altres amics també l’han recordat amb afecte en les seues memòries, com Andrés Henestrosa (2007: 292-293):

Al volver de los Estados Unidos, a fines de 1938 [*sic*: per 1939], me encontré por primera vez con Arturo Perucho en un acto público organizado por los oaxaqueños residentes en esta ciudad, y en cuyo programa aparecía con un discurso. Acababa de llegar de España por la que había luchado y perdido todo, excepto la esperanza de volver a su regazo para vivir y morir, si las circunstancias de su destierro cambiaban. Su nombre no me era desconocido: lo había encontrado en periódicos madrileños que el azar puso en mis manos, en años anteriores. Mi constante, invariable simpatía por la mejor de las Españas, aquella que siempre luchó por las grandes causas y que ya señalaba Benito Juárez como amiga de México, desde hace más de cien años, nos convirtió en viejos amigos, aunque acabáramos de conocernos. Y el hecho mismo de encontrarlo ligado a mi tierra, dio a nuestro trato, desde el primer instante, sabor de cosa vieja.

El sentimiento de fraternidad humana que presidió sus actos y trascendía su conducta lo llevaron a defender aquí, lo que defendió allá: con singular inteligencia y con nunca desmentida valentía. No hace un año aún, durante un homenaje a otro ilustre español, Rafael Sánchez de Ocaña, Arturo Perucho, llevado de sus amigos, llevado de ese sentimiento de universal simpatía, pidió a un enemigo político suyo, que se encontraba presente en la mesa, que dirigiera unas palabras al escritor motivo del homenaje. Y cuando el aludido le manifestó que él no lo consideraba su adversario en el campo de

³⁰⁶ Perucho es va casar només dos vegades. La primera, a Madrid, amb Lucienne Gache. La segona, a Mèxic, amb Nené Torres. La filla major, Angelita, nascuda el 1949, tenia tan sols set anys quan son pare va morir, i no catorze o quinze com li atribueix Aub en aquesta descripció francament hiperbòlica.

las ideas, Perucho replicó: “Usted no se considera mi enemigo, pero yo sí lo soy de usted.”

Muchas veces nos encontramos en fiestas y en la redacción de *El Nacional*, nuestro periódico. Todavía un mes antes de su doloroso tránsito, coincidimos en una fiesta de paisanos míos que, como supondrá el lector, estaba teñida de música y canto, que parece caracterizar las reuniones istmeñas. Si se recuerda que nuestras canciones tienen un ala española o, para ser más precisos, andaluza, se podrá entender cómo Arturo Perucho se sumaba a nosotros como un conterráneo más, a tal extremo que ese día tomó la guitarra y cantó dos coplas de “La Llorona”, improvisadas sobre la marcha. Era mi gusto hablar con él de nuestras dos patrias: de España y de México, por igual queridas por él y por mí. El tema en esa canción fue la de los españoles que han estado en México, pero principalmente de Ramón María del Valle-Inclán, el otro español de gloriosa manquedad. Lápiz y cuaderno en manos, apuntó algunas de las anécdotas y sucesos de la vida del Marqués de Bradomín en México, a pesar de todo aún no agotados.

No lo volví a ver, sino de paso por la calle. Luego supe que estaba enfermo, pero nunca de gravedad. Porque uno rehúye la idea de la muerte cuando se refiere a un ser querido. Y otro día me encontré con la noticia no sólo de su muerte, sino de su sepelio al que para mayor dolor no pude asistir. Con los años, me he ido haciendo fácil al llanto. No pude, así, contener una lágrima, que ahora quiero dejar sobre su tumba.

Conclusions

- 1 Al poc d’haver-se establert a Mèxic, Perucho va fer conferències i es va guanyar la vida com a professor d’espanyol o de Dret en l’Institut Superior del Magisterio. Amb aquesta referència, publicà el manual *Elementos de Derecho Internacional Americano*.
- 2 Es va apartar dels cercles que freqüentaven els exiliats valencians i catalans i, fins i tot, abandonà l’activitat política i s’allunyà dels seus antics correligionaris. Arribà a ser expulsat del PCE –episodi que cal situar en el marc de les porgues que es dugueren a terme en la delegació del PCE de Mèxic.
- 3 En contraposició, va freqüentar alguns grups d’exiliats espanyols d’expressió castellana, i fou assidu, entre altres, de la tertúlia d’El Aquelarre.
- 4 En la dècada dels quaranta s’obrí camí en les emissores de ràdio XEQ i XEB, on féu diversos programes i creà el popular personatge d’*El insepulto*.
- 5 Col·laborà en la premsa mexicana, on es va especialitzar en els cinc àmbits en què s’havia fet expert en el periodisme espanyol: política internacional, crítica cinematogràfica, anàlisi de la cultura, divulgació de la literatura i de la música, i articles de circumstàncies. Fou coordinador d’informació internacional del setmanari *Tiempo*, corrector d’estil d’*El Nacional*, crític de cine del suplement cultural d’aquest periòdic i d’*Excelsior*. Escrigué en el suplement cultural de *Novedades*, i va mantindre dos columnes en *Atisbos*, una firmada amb el pseudònim *Domingo Siete* i l’altra amb el seu nom.
- 6 També va col·laborar regularment en les revistes *Auge*, *Mañana*, *Revista de América*, *Artes de México*, *Novelas de la pantalla*, *Nuestra Música*, 33 1/3 i *Mirador* –aquesta, dedicada a la informació bibliogràfica i promoguda per Joan Grijalbo, com a homenatge al setmanari que havia dirigit a Barcelona.
- 7 En l’emissora XEB va conèixer l’actriu radiofònica Nené Torres, amb qui va contraure matrimoni i va tindre tres filles. Víctima d’una hipertensió maligna, Artur Perucho i Badia va morir a México DF el 1956, quan encara no havia fet els 54 anys.

**Estudi biogràfic i literari
d'Artur Perucho Badia
Comunicació i societat
en la primera meitat del segle XX**

Josep M. Palomero Almela

Tesi doctoral
Director: Dr. Lluís B. Meseguer Pallarés

Octubre 2015

**Volum II
Estudi literari**

Volum II Estudi literari

9. Perucho, poeta	7
<i>La poesia valenciana en 1930</i>	9
Anàlisi dels poemes	12
Prosa poètica	25
10. Perucho, periodista	29
Evolució com a periodista	29
Estil periodístic	29
1. Primera persona del singular	29
2. Referències concretes de qüestions personals	30
3. Plural inclusiu	33
4. Apel·lacions al lector	33
5. Discurs modalitzat	34
6. Exclamacions	34
7. Paraules entre cometes	35
8. Interrogació	36
9. Interrogació com a recurs pedagògic	37
10. Asseveracions de certesa	37
11. Frases curtes construïdes de manera directa	38
12. Repeticions anafòriques	38
13. Amplificació	40
14. Acumulació enumerativa	40
15. Metàfora	40
16. Paradoxa	41
17. Polifonia	41
18. Professionalitat	42
19. Erudició, enciclopedisme	43
20. Ironia	44
21. Humor	46
22. Caricatura i paròdia	47
23. Narració	48
24. Descripcions	48
25. Prosa poètica	49
11. Perucho, novel·lista	51
<i>Ícar o la impotència</i>	51
Referències de l'autor	51
Crítiques i ressenyes	53
Tema	58
Argument	58
Tristany, el protagonista	61
El nom de Tristany	62
El mite d'Ícar	63
Ícar, antagonista de Tristany	65
Les tres Gràcies	66
Lutgarda	66
Marcelle	66
Margueritte	67
Comentaris de Tristany sobre les dones	70
Comentaris d'altres personatges masculins sobre les dones	70

Causes de la fogositat de Tristany.....	72
Situacions que estimulen la sexualitat de Tristany.....	72
Altres personatges	74
El narrador	75
Monòleg interior	76
Concomitàncies entre Dujardin i Perucho	76
Argument de <i>Les Lauriers sont coupés</i>	77
Paral·lelismes entre l'obra de Perucho i la de Dujardin	78
Projecció de les experiències reals de Perucho en les aventures de Tristany	83
París, ciutat iniciàtica	84
Residència a París. Localitzacions.....	85
Microespais de París i vida quotidiana	87
Vigilància policial	88
Estudis universitaris.....	89
Vetlades musicals a cals Bèrard	89
Cinéma Studio 28: <i>Un chien andalou</i>	91
Action Française	91
Tristany, ateu i comunista	92
Lenin, Trotski i Stalin.....	94
Tristany, <i>enfant terrible</i> de la música.....	94
El jazz.....	97
El cabaret i el music-hall	98
El tango.....	98
Un matrimoni feliç.....	99
Renan.....	99
Estructura	100
L'espai	101
La plaça de la Concorde.....	101
El Magic City i el Coliseum.....	101
El Trocadero	102
El Basar de l'Hôtel de Ville	102
El Louvre.....	103
La torre Eiffel	103
El Barri Llatí, el Jardí de Luxembourg.....	103
Les Halles.....	103
El Sena	104
El metro	104
La circulació	104
L'estació de l'any, l'oratge	105
Altres espais i ambients al marge de París	105
Mencions de València	106
Mencions de Barcelona	106
El temps de la narració	106
Analepsis	106
Prolepsis.....	107
Repeticions.....	107
Encast	111
Digressions	115
Estudi de la llengua d'Ícar o la impotència	119
Aspectes estilístics	121
Paraules i expressions literàries.....	121

Adjectiu qualificatiu anteposat al nom	123
Metàfores, comparacions i altres expressions estètiques	124
Lèxic avantguardista i modern	128
Estrangerismes	129
Signes de puntuació	129
Accentuació gràfica	130
Dièresis	135
Apòstrofs	135
Contraccions	136
Guionet	136
Punt volat, geminacions	136
Observacions ortogràfiques en les vocals	137
Observacions ortogràfiques en les consonants	138
Morfologia flexiva i sintaxi	140
Valencianismes	150
Catalanismes	152
Castellanismes	154
Errades tipogràfiques	155
12. Altres narracions	157
<i>Matrimonio feliz</i>	157
Argument	157
Referències personals	158
Personatges	159
Humorisme	160
Digressions	160
“Regalo de bodas”	162
Argument	162
Referències personals	163
Concomitàncies de <i>Regalo de bodas</i> amb <i>Ícar o la impotència</i>	164
Localitzacions	165
Personatges	166
Context urbà	167
Il·lustracions	169
“La carta que no escribió nadie”	170
13. Perucho, traductor	175
Traductor d’ <i>Ícar o la impotència</i>	175
Conclusió	183
Traductor de Pirandello i de Txèkhov	184
Traductor i autor de textos doctrinaris	186
Prologuista de <i>Tchapaiev, El guerrillero rojo</i> , de Dmitrij Andrejevič Furmanov	186
<i>En el campo de asesinos de Dachau</i> , de Hans Beimler (<i>Cuatro semanas en poder de los bandidos pardos</i>) (amb Lucienne Gache)	188
Autor de <i>La vida heroica de Hans Beimler</i>	190
<i>¿Qué es un Soviet?</i> , de Marcel Koch (amb Lucienne Gache)	194
<i>La cuestión de la vivienda</i> , de Friedrich Engels (amb Lucienne Gache)	196
<i>Lenin</i> , de Iosif Vissarionovich Stalin (amb Lucienne Gache)	199
14. L’home dels projectes	201
Projectes frustrats d’obres pròpies	201

Projectes frustrats de traduccions	208
15. Conclusions generals	215
16. Documents personals i àlbum fotogràfic	225
Bibliografia	
1. Bibliografia utilitzada de l'autor	247
1.1. Obres	247
1.2. Col·laboracions i articles periodístics	247
2. Bibliografia citada	271
3. Bibliografia consultada sobre l'autor, altres autors i la literatura de l'època	278

9. Perucho, poeta

Perucho no va compondre una obra poètica consistent, es va limitar tan sols a escriure uns quants poemes, com veurem a continuació. Els primers que va publicar van aparèixer en el número 8 de *Taula de Lletres Valencianes*, de maig de 1928.

Mantenia una relació estreta amb els poetes valencians de la seua generació. De fet, aquella mateixa primavera de 1928 plantejava a Almela com organitzar a València vetlades en què es recitaren poesies d'autors valencians de totes les èpoques, però prestant una atenció especial als contemporanis:

Un de nosaltres llegiria o pronunciaria unes paraules d'introducció sobre el poeta de què es tractés, i després una senyoreta que ho fes bé, llegiria poesies escollides.

(Carta núm. 14, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 12-04-1928)

Per una altra banda, alguns contertulis vinculats a *Taula de Lletres Valencianes* que es reunien en el cafè Lyon d'Or de València,³⁰⁷ “els quals es lamentaven que els poetes no tenien la facilitat dels artistes plàstics per a exhibir les seues obres de manera pública i oberta davant la gent” (Ballester 1992: 90), havien tingut la iniciativa de celebrar la 1ª Taula de Poesia el maig de 1927 en els salons de l'Ateneu Mercantil de València, sobre la qual s'explicava en les pàgines de la revista:

Desitjat fruit d'urgències cordials, madurat pel caliu de reiterades converses apassionades, sortí, la proppassada primavera, entre la profusa fullaraca d'entrebancs literaris, una saborosa ofrena sobre el domàs vermell de la 1ª Taula de Poesia.

(“Taula de Poesia”, *Taula de Lletres Valencianes*, 8, maig 1928, p. 2)

La Taula de Poesia s'havia concebut com una mostra de carpetes venals de diversos poetes que contenien un conjunt de poesies manuscrites il·lustrades per artistes plàstics, les quals s'exhibien sobre unes taules de lectura en un saló de l'Ateneu Mercantil expressament decorat per a l'ocasió. En aquesta primera convocatòria es van exposar deu carpetes, de: Pasqual Asins Lerma, Francesc Almela i Vives, Josep Maria Bayarri, Eduard Buil Navarro, Francesc Caballero i Muñoz, Enric Navarro-Borràs, Bernat Ortín Benedito, Francesc Puig Espert, Maximilià Thous Llorenç –el principal impulsor de la mostra– i Salvador Verdeguer.

La 2ª Taula de Poesia, que s'inaugurà el 19 de maig de 1928, no fou una activitat improvisada, ja que:

L'acte d'inauguració estigué revestit de la gràcia singular que va prestar-li la intervenció femenina. Margarida Xirgu, la eminent actriu catalana volgué associar-se a la festa dels poetes. Ella fon qui inicià i clogué la lectura de poemes, amb la recitació de manera exquisida, de *La llàntia i els ulls* de Almela i Vives i *El peixcador foll* de Frederic Miñana. (...) La gentil Margarida fon últimament l'encarregada de desfer la llaçada que nuava els quaderns de poesia i declarar oberta a la curiositat del poble, la 2ª TAULA DE POESIA.

(“La 2ª Taula de Poesia”, *Taula de Lletres Valencianes*, 9, juny 1928, p. 4)

En aquesta segona convocatòria es van exposar huit carpetes, de: Francesc Almela i Vives, Bernat Artola, Josep Maria Bayarri, Frederic Miñana, Enric Navarro-Borràs, Carles Salvador, Maximilià Thous Llorenç i Salvador Verdeguer. En l'acte de clausura, que tingué lloc el 5 de juny, parlà:

³⁰⁷ Situat en la plaça de la Pilota, posteriorment de Marià Benlliure, travessia del carrer Sant Vicent que enganxa amb el carrer Moratín de València.

Ignasi Villalonga, president de la Cambra de Comerç i un dels més sincers amics de la poesia valenciana. Fon, com totes les seues, una elegantíssima i profunda oració, pronunciada en el polit valencià que ell, com pocs, domina. (...) Observà que en nostra època la producció poètica a València és absolutament valenciana (...) Este fet del conreu exclusiu de nostra llengua ell l'interpreta com un ver renaiximent de la cultura vernàcula, paral·lel al que s'experimenta en altres ordens de la vida valenciana.

(“La 2ª Taula de Poesia”, *ib.*)

L'any següent estava previst que Perucho participara en la 3ª Taula de Poesia, probablement com a conseqüència d'haver donat a conèixer tres poemes, el maig de 1928, en *Taula de Lletres Valencianes*. De fet, es va arribar a publicar, en l'anunci de la tercera convocatòria, una nota biogràfica sobre ell i la seua poesia:

ARTUR PERUCHO.— Un dels pocs valors nostres que sap unir, en forma justa i en mesura exacta, el fondo sentir racial i l'ampla i moderna actitud cosmopolita. Son aguait, a totes terres i a totes activitats, el fan especialment apte per a la conquesta per nostres ideals, de les consciències universals. Allà on va, sap ambientar-se tot seguit. Dirieu, als dos dies de la seua estada en qualsevol paratge, que havia naixcut allí mateix. I —aquesta és la vitut complementària— mai s'enfeblí el seu sentit valencianíssim. A l'hora de poder pensar que ha segut absorbit per l'ambient que l'envolta, trobeu que ha segut ell qui ha guanyat a l'ambient per a nostra causa. Els seus versos són una de les múltiples actituds d'aquest home polític i activíssim. Des de París —a on ha anunciat una conferència sobre poesia valenciana actual— envia a la TAULA la seua aportació lírica.

(“Qui són els de la 3ª Taula de Poesia”, *Taula de Lletres Valencianes* 20, maig 1929, p. 7)

La 3ª Taula de Poesia, l'última abans de la guerra civil, s'inaugurà el 29 de maig de 1929 en la Casa de la Premsa. S'hi van exposar set carpetes individuals, de: Bernat Artola, Josep Maria Bayarri, Enric Duran i Tortajada, Miquel Duran i Tortajada, Carles Salvador, Maximilià Thous Llorenç i Salvador Verdeguer. Més una de col·lectiva, amb poemes d'Angelí Castanyer, Lluís Guarner, V. Ramírez Bordes, F. Ribes i Bonaventura Vidal.

Ni Almela ni Perucho hi van concórrer. Carles Salvador, estranyat per aquesta incompareixença, preguntava a Almela abans de tancar la mostra:

¿Com és que ni vós ni Perucho teniu carpeta en la 3ª Taula? Home, per Déu! Així ja podem plegar els altres. (...) No hem de deixar d'actuar sempre que tingam ocasió allà on siga.

(Carta núm. 52, de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives: Benassal, 12-06-1929)

Però un any abans Perucho ja dubtava que, per excés de treball, poguera tindre a punt alguns poemes per a presentar-los en aquesta tercera convocatòria. De fet, uns mesos després d'haver fet aquesta previsió havia passat a viure a París i, a continuació, a Marburg:

Treballa molt. No se si formaré part de la pròxima “Taula de Poesia”. Si m'ho diuen...

(Carta núm. 17, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-07-1928)

En qualsevol cas, tot i que fins aleshores només havia publicat alguns poemes solts, l'any següent se'l va incloure en l'antologia generacional *La poesia valenciana en 1930*, on va exposar el seu punt de vista sobre la poesia, en una nota de presentació que remeté des de Marburg en què, com els poetes de la Generación del 27, es declarava admirador de Góngora —i de la poesia de López-Picó:

El meu criteri sobre la poesia lírica, única que m'interessa, és que ha d'ésser un art pur. El poeta no ha d'emocionar per medi de la narració, com el novel·lista i el dramaturg, sinó d'una manera directa; per la eufonia i per la imatge. Quan un poeta té alguna

historia per dir, deu cercar un altre mitjà d'expressió literària diferent del vers. Per no haver-ho fet així, el romanticisme és ple de versificadors i paupèrrim de poetes autèntics.

La poesia, com la música, no ha de tenir *argument*. Menys encara, *filosofia*. (La monstruositat wagneriana em sembla francament rebutjable). Ha de defugir tota preocupació transcendentalista, i quedar com lo que és: com un joc deliciós.

Per a mi, el gran precursor ha estat Góngora. La manca d'un moviment gongorista a València, ens ha perjudicat. La seua influència sobre els castellans ha produït una floració poètica molt superior a la nostra. Dels catalans, és López-Picó el poeta que més em plau. Jo, estic molt lluny encara d'ésser un poeta mitjà.

Per demés, considere que el valor més alt de la poesia, és que és un article de luxe, una bella cosa sense importància ni utilitat.

(AP: *La poesia valenciana en 1930*, pp. 95-96)

La poesia valenciana en 1930

València, 1930. L'Estel

135 p., 19,5 x 13 cm

(16 registres en biblioteques públiques: 6 en la Biblioteca Valenciana, 3 en la Universitat de València, 2 en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat de les Illes Balears, 1 en la Universitat Jaume I, 1 en la Universidad de Murcia, 1 en la Universidad Castilla-La Mancha, 1 en la biblioteca del CSIC).

Si bé, com hem vist, Perucho afirmava ací que “el meu criteri sobre la poesia lírica, única que m’interessa, és que ha d’ésser un art pur”, en un article exposava el seu criteri sobre l’actitud cívica de l’escriptor, en què distingeix perfectament entre l’autor —de qui espera un compromís cívic— i l’obra —la qual accepta que es distancie de la realitat:

Hi ha una colla de beduïns literaris que, d’alguns anys ençà, ha divulgat el truc de la “literatura pura” i la bestiesa de que el literat —l’artista en general— no deu fer política. Em fa l’efecte que els que diuen semblants coses són els mateixos que abans feien de joves mauristes. Almenys, palesen una mentalitat igualment negativa i una sensibilitat perfectament cavernària.

(...) Quan la colla de beduïns defensa la literatura pura, lo que fa en realitat és defensar l’abstencionisme polític del literat en tant que ciutadà. I això ja és una altra cançó. Jo, que no condemne la literatura impura i que no faig més que preferir la que té un grau més elevat de puresa, sóc, en canvi, intransigent amb els inhibicionistes, i sobretot si el que s’inhibeix és un intel·lectual, car l’intel·lectual ve doblement obligat a servir el seu país amb l’obra i amb l’actuació personal.

(...) En resum, per acabar: soc partidari de la literatura pura, encara que admeto la que no ho sigui. Però, crec que el literat més pur del món, en quan acaba la feina i surt al carrer, deu sentir la ciutadania, deu fer política, deu apropiat-se les inquietuds del seu poble i de la seua hora, deu ésser home.

I si no ho és, podrà ésser un literat portentós, però serà un tipo repugnant i baix.

(AP: “Literatura i política”, *Taula de Lletres Valencianes* 30, març de 1930, p. 10)

Considera que cal diferenciar l’obra literària de l’escriptor que l’ha creada, i posa com a exemple la producció de Voltaire, Pirandello i D’Annunzio, tot i que no aprova llur posició política. Afirmar, fins i tot, que:

...en alguns casos, pot no agradar-me el poeta, l’home, en el seu aspecte ciutadà, civil. I això em passa amb l’Alberti. Com em passa amb Giménez Caballero, ciutadà indigne i repugnant, però escriptor vibrant i admirablement preparat.

(...) Hi ha escriptors capaços d’assolir un grau màxim de puresa literària, i totalment ineptes per a la puresa ciutadana (Ortega y Gasset) i hi ha uns altres l’actuació ciutadana dels quals és tan pura i admirable com llur obra (Unamuno).

(...) Jo em quedaré sempre amb Unamuno i Blasco Ibáñez i Valle Inclán, i us regalaré a Giménez Caballero.³⁰⁸

(AP: *ib.*)

Com hem dit, en el número 8 de *Taula de Lletres Valencianes*, de maig de 1928, Perucho havia publicat tres poemes: “El pare mort” (fragments), “La cançó del bon amor” i “*Panne*”. Segons sembla, causaren bona sensació:

Gràcies pel teu bon concepte dels meus poemes de *Taula*. L’ortografia era deplorable, malgrat haver-los tramés ben ortografiats. A En Carles Salvador, també li van plaure.

(Carta núm. 17, d’Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-07-1928)

En *La poesia valenciana en 1930* se’n publicaren només dos: “*Panne*”, que ja havia aparegut en *TLV*, i “Beethoven”, que ja havia tret en *La Nostra Terra* dos anys abans,

³⁰⁸ Pel mes de maig de 1929 Perucho ja s’havia desenganyat de Giménez Caballero, com ironitza per carta a Ramon Xuriguera: “He estat rebut admirablement pels dissidents de “La Faceta”. Giménez Caballero s’ha quedat completament sol i deixarà de publicar la revista.” (Madrid, 14-05-1929).

Perucho bromeja amb Xuriguera alterant el nom de *La Gaceta Literaria*, anomenant-la “La Faceta” —en al·lusió a la tendència feixista de Giménez Caballero, sis anys abans que els feixistes italians adoptaren l’himne esclavista *Faccetta Nera* (1935) durant la segona guerra italoetiop.

en una època en què havia escrit més d'un article sobre aquest compositor pel qual sentia veneració, amb motiu de celebrar-se el centenari de la seua mort.³⁰⁹

Un altre poema, titulat "Romanç del fill i de l'amada" l'havia publicat en el número de setembre de 1928 en *LNT*.³¹⁰ Possiblement no devia tindre més obra poètica, i no és probable que escriguera altres poesies personals més enllà de 1928.³¹¹ A més d'aquests sis poemes, cap al final de la novel·la *Ícar o la impotència* n'inclogué dos que escriu Tristany mentre espera la carta de Lutgarda en què li confirme que l'accepta de nou al seu costat, ja que "el temps que passava aguardant era més llarg en el seu desig que en la processó ràpida de les hores. Sentí renàixer l'oblidat afany de fer versos, i va escriure –quasi sense meditar-lo– aquest sonet de forma elisabetana", format per catorze decasíl·labs que rimen A-B-A-B / C-D-C-D / E-F-E / E-G-G, en què els dos últims són apariats. Ací, en efecte, Tristany reflexiona sobre la lentitud del pas del temps quan s'està pendent d'una altra persona que tarda en declarar la seua decisió i acaba manifestant la seua confiança en el futur:

El temps és llarg en la passiva espera
del dia gran que tant hem desitjat,
i ens són les hores anhelant fal·lera
i ens és la vida immensa eternitat.
Tot el magne secret de l'existència,
està pendent d'un sol minut feliç;
les hores de l'espera són l'essència
del nostre dolç esguard, tot ple d'encís.
Cada batec del cor és una vida
que el nostre anhel fa viure anticipada;
tot mirant endavant, el cor s'oblida
de tota cosa actual o ja passada.
Així, sempre esperant en l'avenir,
anem vivint de ço que ha de venir.

(*Ícar o la impotència*, p. 159)

El tema de l'amarga i solitària espera, assuavida amb l'esperança de l'optimisme, el trobem també en la poesia següent, de dotze versos, composta per tres quartets d'octosíl·labs –excepte el primer, que es queda en sis o en set síl·labes en funció de si fem o no sinalefa en "té [e]l"–, que rimen amb rima creuada a-b-a-b / c-d-c-d / e-f-g-f, però amb algunes imprecisions, com ara la falta de rima entre "esperances" i "dia" i la divergència del timbre vocàlic entre "cor" i "foscor", que observem en la tercera estrofa.

No sé què té el silenci
que parla i canta amb veus sonores,
i em diu –ardit i confident–
tot el misteri de les hores.
No sé què té la solitud

³⁰⁹ Pel centenari de Beethoven es van publicar uns quants articles sobre el músic, com el de Romain Rolland: "Beethoven: Pel centenari de la seva mort" (*La Nova Revista* 3, març 1927, pp. 196-211). Eduard Ranch publicà el poema "Homenatge a Beethoven" (*TLV*, 35, p. 14). Perucho, a més de la poesia al·ludida, publicà l'article "El centenario de Beethoven" (*El Pueblo*, 2-03-1927).

³¹⁰ Artur Perucho: "Beethoven" (*La Nostra Terra*, 4, abril 1928, p. 133) i "Romanç del fill i de l'amada" (*La Nostra Terra*, 10, setembre 1928, p. 376).

³¹¹ No considerem ací les dos poesies escrites per "Tristany" que Perucho va incloure en les pàgines 159-160 d'*Ícar o la impotència*.

que m'acompanya, cor endins,
i em fa més dolça la quietud
de la inquietud que porte dins.
Veus i misteris, esperances,
tot es remou en el meu cor,
aguardant l'hora en què el nou dia
porte la llum a la foscor.

(*Ícar o la impotència*, pp. 159-160)

Anàlisi dels poemes

“El pare mort”

Els tres poemes que publicà Perucho en el número 8 de *TLV* són molt diferents, el que indica que no tenia una poètica definida. El més sincer i personal dels tres és “El pare mort”, que suposem escrit un any abans, arran de l'òbit de Pascual Perucho, ocorregut a Madrid. Es tracta d'un poema de 36 versos decasíl·labs de rima consonant, distribuïts en 7 quartets, excepte la segona estrofa, composta per 8 tetrasíl·labs. L'estructura mètrica respon a l'esquema A-B-A-B / v-v-x-v-v-y-z-y / C-D-C-D / E-F-E-F / G-H-G-H / I-J-I-J / I-J-I-J / K-L-K-L. S'hi observa algun vers mal comptat (v. 3: “Però, amb l'ànima mig partida”: 9 síl·labes), alguns casos de rima fàcil (vv. 13-15: “volgudíssim” / “puríssim”; vv. 29-31: “passos” / “traspastos”) i altres de rima forçada entre timbres vocàlics tancats i oberts (vv. 33-35: “misterioses” / “reposes”).

En la primera estrofa expressa l'aclaparadora sensació de soledat esdevinguda com a conseqüència de la mort del pare. A continuació d'aquesta presentació, descriu el cadàver, en què destaca l'extrema blancor, i recorre a l'antítesi per a contraposar-la a la negror de la mort. En la tercera estrofa manifesta que el pare ja s'ha reunit amb Déu, i en la quarta contraposa el sofriment de la vida terrena amb l'accés a la immortalitat de l'ànima del difunt, gaudi etern que expressa en la cinquena. En les tres últimes estrofes descriu el procés físic de l'atac mortal i destaca la presència de la mort, personificada, la qual murmura unes “paraules misterioses” a cau d'orella al moribund, el qual finalment reposa “sota la terra parda de Castella” –precisió que, coneixent el pensament de Perucho, devem entendre com una lamentació, per no haver estat enterrat a València.

El monòleg del poema és, en realitat, una invocació al pare, personatge al·ludit a través dels nombrosos díctics corresponents a la segona persona del singular. Però el protagonisme principal el té el fill, el qual hi té una presència notable a través dels referents díctics de la primera persona del singular, tan abundants o més que els altres. A més de lamentar la port del progenitor, Perucho el que vol transmetre al lector és la seua pròpia desolació.

EL PARE MORT
(Fragments) ³¹²

Quina solitud i quina dissort.
I tots em diuen: «Això és la vida»...
Però, amb l'ànima mig partida,
jo pense sempre que això és la mort.

³¹² Si, tal com s'indica, es tracta d'uns fragments, la poesia completa no es va arribar a publicar.

.....

Blanques les mans,
blanca la cara,
blanca la túnica
que el voltava,
l'ànima blanca,
blanc el record.

(I negra, negra,
negra la Mort.)

.....

Ja t'has mort, pare meu tan volgutíssim;
ja t'he perdut per sempre, pare meu;
a l'hora d'ara ja estaràs –puríssim–
gaudint el dolç abraç del nostre Déu.

La teva ànima blanca ja és fundida
en la llum immortal del més allà,
mentres jo reste ací vivint la vida
i patint el dolor d'ésser humà.

Ditjós tu, pare meu, que ja vegeres
les glòries misterioses de l'etern.
Tu gaudiràs milers de primaveres;
per mi, tota la vida serà hivern.

.....

Dèbil com un infant, en els meus braços,
demanaves un metge aquella nit;
la mort ja t'estrenyia amb el seus llaços
í el fort abraç ja t'ofegava el pit.

Jo la vaig vore allí, prop, a dos passos,
negra i estranya i amb cruel neguit,
mestra en els drames dels humans traspassos,
vora la capçalera del teu llit.

Es va inclinar. Paraules misterioses
et va dir mol baixet a cau d'orella,
i et vas anar adormint... Ara, reposes
sota la parda terra de Castella...

(AP: *Taula de Lletres Valencianes*, 8, maig de 1928)

“Beethoven”

Aquest poema és enganyós, ja que el lector pot pensar que es tracta d'una evocació del músic de Bonn escrita, com altres, amb motiu del centenari de la seua mort. Però no és així. El que en realitat fa Perucho és evocar de nou el pare desaparegut, a través de l'al·lusió a Beethoven –figureta d'escaiola: “imatge del mestre [que] des d'una reconada / ens mirava amb la seva divina serenor”– quan son pare tocava en el Becteín “la forta *Apassionata*: “Que lluny, en el record, han quedat aquells dies” – lamenta– ja que “en una tarda freda... tu ja te n'has anat”, i solament queda el consol de la música.

“Beethoven” és un poema format per 12 versos alexandrins que rimen A-B-A-B / C-D-C-D / E-F-E-F, distribuïts en tres quartets. Observem l’anàfora dels primers versos de les dos primeres estrofes i les metàfores “la llum del nostre sol” (v. 10) referida a l’harmonia familiar”, i “l’ombra pura” (v. 12), en al·lusió a la música beethoveniana.

BEETHOVEN

Recorde quan tocaves la forta *Apassionata*
i dels Bechtein brollaven les dolces melodies
dels planys i les angoixes de l’immensa sonata.
Que lluny, en el record, han quedat aquells dies!

I recorde aquella hora tranquil·la, reposada,
viscuda sota el signe propici de l’amor,
quan la imatge del mestre, des d’una reconada,
ens mirava amb la seva divina serenor.

Però, vingué l’hivern. I en una tarda freda
es va apagar per sempre la llum del nostre sol.
Tu ja te n’has anat; però Beethoven queda,
i la seva ombra pura m’és bàlsam i consol!

(AP: *La Nostra Terra*, 4, abril de 1928
i *La poesia valenciana en 1930*)

“Romanç del fill i de l’amada”

Aquest poema de 30 versos, compost per tres estrofes de 10 hexasíl·labs, expressa l’amor paternal que l’autor percep que sentirà pel fill que desitja tindre en un futur, descendent que configura la dolça comunió i l’amor que sent per l’amada. Mentre que en la primera i tercera estrofes planteja una descripció d’aquest fill encara nonat, en la segona, referida a ell, manifesta l’alegria que sentirà en abraçar-lo, per la qual cosa serà com si l’amada visquera el seu mateix sentiment entranyable.³¹³

La rima, excepte en el cas d’alguna vacil·lació (vers 5) és pròpia del romanç, en què el mateix timbre vocàlic es repeteix en els versos parells, quedant lliure els senars, com en la segona estrofa; però en la primera i la tercera, que tenen el mateix esquema, rimen també entre si els versos senars, d’acord amb aquesta estructura: a-b-a-b-(b)-b-a-b-a-b / c-b-d-b-e-b-f-b-g-b / a-b-a-b-a-b-a-b-a-b.

ROMANÇ DEL FILL I DE L’AMADA

Somris de carn rosada,
arribarà el meu fill;
aiguamel a la boca
raigs de sol al pèl fi;
semblarà una joguina
de tant petit, petit,
i una música dolça
em seran els seus crits...
Somris de carn rosada,
arribarà el meu fill.

³¹³ En el llibre *Entre la set i els llavis* (1958), de Rafael Villar i Belenguer (València, 1931 – 1983), hi ha un poema d’intens amor amor paternal, “Espèrança del fill”, que sembla inspirat en el de Perucho.

“Incipit vita nova”...
 Vida nova per mi,
 Que estrenyeré amb els braços
 la joia del meu fill
 per a tenir-la sempre
 a dintre del meu pit;
 i amb l’ànima ben plena
 d’alegria infrantil,
 serà com si tu, Amada,
 visquessis dins de mi!

Somris de carn rosada,
 felicitat subtil;
 dolça pau desitjada
 en hores de neguit;
 amor, vida serena,
 el nostre cor tranquil,
 i la rialla fresca
 junt al bressol petit...
 això ets tu, oh Amada!,
 que em donaràs el fill.

(AP: *La Nostra Terra*, 10, setembre de 1928)

“La cançó del bon amor”

Es tracta d’un poema narratiu en què l’autor no expressa sentiments personals. El tema, que té un to tradicional, és ben senzill: una jove viuda desconsolada per la mort del marit (primera secció) l’enamora un galant que li fa la vida alegre i plaentera (segona secció), per la qual cosa la tristesa que s’expressa en el primer vers es transforma en la felicitat que s’indica en el penúltim, quan es té “un bon amor”.

Els 43 versos heptasíl·labs es distribueixen en dos seccions, la primera de tres estrofes de sis versos i la segona de quatre. La combinació de rimes, excepte en el cas d’alguna fallada i de més d’una vacil·lació, és la pròpia del romanç: es repeteix el mateix timbre vocàlic en els parells, quedant lliures els senars. Mentre que en la primera secció la vocal de la rima és la *o*, en la segona secció alterna la *a* en la quarta i quinta estrofes amb la *i* en la sexta i la *o* en la setèima. Amb aquesta vocal es produeixen casos de rima forçada entre paraules que tenen el timbre obert amb d’altres que el tenen tancat i que, en propietat, no rimen (vv. 2-4: “amor” / “espòs”). Salvant tot això, l’estructura de la rima és així: (I) a-b-c-b-d-b / e-b-e-b-f-b / g-b-h-b-i-b / (II) j-k-l-k-m-n-k / o-p-q-p-r-p / s-t-u-t-t-t / t-b-v-b-x-b.

La sensació de tristesa de la primera secció s’aconsegueix modalitzant el discurs amb adjectius d’aquest camp semàntic: “trista” (vv. 1, 11, 17, 18), “tristos” (v. 7), “trist” (v. 8), i elegint una paleta cromàtica equivalent: “ulls negres” (v.7), “plor amarg” (v. 8), “pal·lidesa de mort” (v. 10), “cel grisenc” (v. 13), “grisori de la tarda” (v. 15), “negres corbs” (v. 16). També cal remarcar la repetició de frases negatives: “quan no es té un bon amor” (v. 2, 12), “res no li dona consol” (v. 6), “al jardí no queden flors” (v. 14).

En canvi, la sensació d’alegria que transmet la segona secció s’aconsegueix seleccionant adjectius positius relacionats amb el “galant” (v. 19), el qual és “alt, fornit i ben plantat” (v. 20), té una “presència forta” (v. 21) i un “posat distingit” (v. 22), una “dolça mirada” (v. 23) de “llum ardenta” (v.24) amb què ha enamorat la

viudeta (v. 25), la qual, completament “transformada” (v. 27) riu alegre (v. 28) “amb una boca més fresca / que un clavell ple de rosada” (vv. 30-31) –expressa el poeta, emprant una comparació floral tendra. També són florals les metàfores referents al somriure de la viudeta alegre (“al calze buit de la boca / una rosa li ha florit”, vv. 34-35), així com els mugrons erèctils que ara culminen els seus pits: “i li han esclatat, blanquíssims, / dos lliris en mig del pit” (vv. 36-37).

En l’última estrofa d’aquest poema que, de fet, està escrit d’acord amb la tradició de les serranes (“serranillas”), en què la pobra viudeta recupera l’alegria de viure gràcies a l’amor del “galant” de més alta posició social que ella, es resumeix la situació: “tot és vermell de passió” (v. 39), “la vida és dolça i bella” (modalització positiva) perquè, ben al contrari del que havia presentat al començament (vv. 1-2), això ocorre “quan se sent un bon amor” (v. 43).

LA CANÇÓ DEL BON AMOR

Que n’és de trista la vida
quan no se té un bon amor.
La vidueta blanca, blanca,
plorant està el seu espòs,
que d’ençà que es quedà vídua
res no li dóna consol.

Tristos són els seus ulls negres,
trist i amarg és el seu plor;
la seva cara de verge
té pal·lidesa de mort,
perquè és molt trista la vida
quan no se té un bon amor.

S’ha posat grisenc el cel,
al jardí no queden flors,
per la grisor de la tarda
van volant, negres, els corbs...
I la vida passa trista,
trista, sense un bon amor.

* * *

Però, ha arribat un galant,
alt, fornit i ben plantat;
la seva presència és forta,
distingit el seu posat;
i és tan dolça sa mirada,
que la seua llum ardenta
a la vídua ha enamorat.

Per un miracle sublim
la vídua està transformada;
s’ha tornat joiosa i riu
la vidueta enamorada
amb una boca més fresca
que un clavell ple de rosada.

Una força misteriosa
li brolla de molt endins;
al calze buit de la boca
una rosa li ha florit

i li han esclatat, blanquíssims,
dos lliris en mig del pit.

Ja res no plora ni és trist;
tot és vermell de passió;
els ulls que abans eren térbols
ara són plens de claror,
que la vida és dolça i bella
quan se sent un bon amor!

(AP: *Taula de Lletres Valencianes*, 8, maig de 1928)

“Panne”³¹⁴

En aquest poema, també narratiu, en què l'autor no expressa sentiments personals, es refereix el fet que un cotxe –un Pàckard– conduït per una bella jove moderna (“una dona d’ara, elegant i moderna”, vv. 17-18), de bona posició (una “valquíria triomfant”, v. 20) que viatja sola, té una avaria que l’obliga a passar la nit “en mig de la muntanya immensa” (v. 63), i en aquesta situació, que l’atemoreix, lamenta no poder estar en “els carrers plens de gent joiosa i riallera” de la ciutat, on hi ha “teatres i cinemes i edificis grans amb rétols lluminosos” (vv. 58-60).

Tenint en compte que aquest automòbil és conduït per una dona, és probable que Perucho s’haguera inspirat en l’excursió que va fer en el Renault de la seua amiga Carme Montoriol Puig:

Ahir, molt d’hora, vaig fer una excursió magnífica. De Barcelona a Mollet, i d’aquesta interessant vila, a Sant Feliu de Codines, passant per Caldes de Montbui, que té molt de caràcter, i una església magnífica. A Sant Feliu, anava convidat per Carme Montoriol i Puig, que va allí a estiuejar. En havent esmorzat, agafàrem el seu Renault i se’n vàrem anar tots dos a fer un petit passeig pels voltants: Vic, amb la seva delitosa plaça renaixement italià; la Garriga, Granollers, etc. A Santa Maria de l’Estany, vàrem visitar la formidable església romànica, que és –segurament– la millor de Catalunya. Si han sortit bé les fotografies que vaig fer del claustre i d’un capitell, ja t’enviaré alguna còpia. Sense adonar-nos-en, arribàrem a la Molina; vàrem pujar la muntanya, deixant darrere Puigcerdà, fins a la ratlla de França. Per una breu estona, els nostres peus pogueren aixafar terra de llibertat. Vàrem retornar pel mateix camí fins a Mollet, on jo vaig pujar al tren. El que et digui del paisatge, no respondria a la realitat. Sis hores d’automòbil a 80 a l’hora, veient imponents muntanyes i boscos de pins!..

(Carta núm. 21, Carta d’Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 27-08-1928)

Alguns anys després, en un article humorístic, va tocar de nou el tema de l’avaría imprevista, que trastoca els plans dels viatgers:

Realmente el coche era formidable. Sólo consumía seis litros por cada cien kilómetros, y no reventaba más que un neumático cada veinte metros. (...) Al cabo de un rato ocurrieron dos cosas: comenzó a llover de un modo salvaje y entramos en las Landas. El auto pudo escoger entre pararse a la entrada del inmenso bosque –de donde hubiéramos podido retroceder a pie hasta cualquier poblado– o pararse a la mitad del camino. No hay que decir que, como su propósito era fastidiar, se paró a la mitad del camino. (...) Allí hubimos de pasar la noche, y al amanecer estábamos hechos una sopa juliana.

(AP: «El tubo de la risa» “Una noche en las Landas

³¹⁴ El DIEC2 incorpora el gal·licisme “pana”² com a “avaría”: “Detenció anormal d’una màquina, especialment d’un vehicle. *A mig camí hem tingut pana.*” I també el DNV: “Avaria en el funcionament d’un motor.”

Es tracta d'un poema compost per 64 versos alexandrins distribuïts en setze quartets en què, en cada estrofa, rimen els senars amb els senars i els parells amb els parells. Hi ha alguna rima forçada (v. 23: "tantàlica", per a rimar amb "metàlica", v. 21) i un hiat exagerat: "Ar-na-u" (v. 16). Així mateix, per tal de comptar sis síl·labes en el primer hemistiqui del vers 28, en "panne", que s'ha de llegir com en francès, s'ha de tractar com a monosíl·lab.

Es tracta, així mateix, d'un poema narratiu que conté molts elements visuals. El professor Urrutia ha escrit a propòsit de "La albahaca", de Salvador Rueda unes reflexions que s'escauen en el cas de "*Panne*": "En el cine, de la elevación de la realidad a la sobrerealidad (entendiendo por sobrerealidad la unión de realidad y pensamiento) se deduce el conocimiento. En este poema el proceso es distinto: el conocimiento es previo. La actitud que ese conocimiento ha imbuido en el poeta, le lleva a corroborar su estado anímico mediante una confrontación con hechos reales. Aunque todo esquematismo peca siempre de inexacto, podemos considerar que técnicamente, el poema se plantea, con respecto a su concepción, de cuatro maneras difíciles de encontrar en sus manifestaciones puras, que conforman el poema como narrativo, sentido, visto o visualizado." (Urrutia 1978: 10).

Una altra característica del poema és l'àmplia selecció de lèxic futurista relacionat amb la modernitat i amb la "màquina" (vv. 40, 48, 61): "volant" (v. 1), "quilòmetres" (v. 2), "populoses vies" (v. 9), "estrèpit dels vehicles", "benzina cremada" (v. 10), "incòmodes tramvies" (v. 11), "accelerador" (v. 13), "velocitat" (v. 14), "auto" (vv. 17, 43), "una dona d'ara, elegant i moderna" (vv. 17-18), "valquíria triufant" (v. 20), "entranya metàl·lica" (v. 21), "motor" (vv. 24, 34), "automòbil", (v. 25), "panne" (v. 28), "garage" (v. 29), "mecànic" (v. 33), "l'oli i la benzina" (v. 41), "fèrria anatomia" (v. 45), "motor d'explosió" (v. 46), "rodes i engranatges" (v. 49), "estribera" (v. 55), "teatres i cinemes" (v. 58), "rétols lluminosos" (v. 60).

En "*Panne*", en efecte, observem un ampli vocabulari d'intenses referències visuals, conformat amb mots i expressions com les següents:

poder fer cent quilòmetres a l'hora, de camí... (v. 2);
Al mig del camp, el Pàckard s'engul la carretera, / i sorollós i ràpid la va polvoritzant; / els arbres i les cases es van quedant enrera, / les muntanyes remotes es van aproximant. (vv. 5-8);
Podeu posar el peu en l'accelerador / i llençar-vos a gran velocitat (vv. 13-14);
vol anar i no pot (v. 23);
L'automòbil s'atura (v. 25);
I tant lluny del «garage!» Tan a boqueta nit! / Dalt d'una muntanya solitària i salvatge, (vv. 29-30);
l'agrest rocatge. (v. 32);
I aquelles mans tan blanques (v. 39);
Amb quina repugnància veu l'oli i la benzina / córrer entre els seus dits omplint-los de brutícia. (vv. 41-42);
Dos hores de lluitar amb rodes i engranatges (v. 49);
(La llum ja no penetra pels espessos brancatges, / darrere la muntanya, ja s'ha amagat el sol.) (vv. 51-52);
La nit ha anat fent negra la blanca carretera. (v. 53);
Teatres i cinemes, ara estaran hermosos; / els carrers plens de gent joiosa i riallera, / i els edificis grans amb rétols lluminosos... (vv. 58-60);
De nit (v. 62);
la llum del sol (v. 64).

PANNE

«Oh, quin joiós plaer, al volant aferrada,
poder fer cent quilòmetres a l'hora, de camí...
No pas com a ciutat, que a cada cantonada
us fa aturar el guarda amb un gest de botxí.

Al mig del camp, el Pàckard s'engul la carretera,
i sorollós i ràpid la va polvoritzant;
els arbres i les cases es van quedant enrera,
les muntanyes remotes es van aproximant.

Pobra gent de ciutat! Les populoses vies,
l'estrèpit dels vehicles, la benzina cremada,
i aquells horripilants, incòmodes tramvies...
En els camps esteu lliure de tanta cosa odiada.

Podeu posar el peu en l'accelerador
i llençar-vos a gran velocitat si us plau,
segur que aneu semblant un déu castigador
o l'espectre implacable del comte l'Arnau.»

* * *

Així, de l'auto estant, parla una dona d'ara,
elegant i moderna, amb un somris d'infant;
una llum juvenívola li va inundant la cara
suorosa i alegre de valquíria triufant.

Però de sobte, «crac!» En l'entranya metàl·lica
es declara –gravíssim– un panteix anguniós;
vol anar i no pot (greu tortura tantàlica)
i el motor amenaça ofegar-se de tos.

L'automòbil s'atura i la jove, perplexa,
resta una bona estona sense saber què fer.
La seva cara, forta contrarietat reflexa:
la *panne* sempre resulta un delicat afer.

I tant lluny del «garage!» Tan a boqueta nit!
A dalt d'una muntanya solitària i salvatge,
on la veu (si per cas vullgués pegar un crit)
quedaria estrellada contra l'agrest rocatge.

Sense tenir un bon mecànic a la vora,
d'aquells que tan bé saben regirar el motor
i en un tres i no res trauen les peces fora
i després en resulta que funcionen millor...

Però, cal decidir-se. Està enfosquint de pressa.
És temps, precisament, lo que ara més li falta.
I aquelles mans tan blanques, que són mans de deessa,
comencen a palpar la màquina malalta.

Amb quina repugnància veu l'oli i la benzina
córrer entre els seus dits omplint-los de brutícia.
Ella, que comprà l'*auto* igual que una joguina
per a fruir-ne d'ell una pura delícia.

Complicada i difícil, la fèrria anatomia
del motor d'explosió, no es deixa descobrir;

però cal esbrinar de quina malaltia
s'ha ressentit la màquina, que ja no vol seguir.

Dos hores de lluitar amb rodes i engranatges
inútilment, bé poden indignar qualsevol.
(La llum ja no penetra pels espessos brancatges,
darrere la muntanya, ja s'ha amagat el sol.)

La nit ha anat fent negra la blanca carretera.
La jove, solitària, comença a tindre por.
Vençuda, es deixa caure sentada en l'estribera
i dels seus ulls bellíssims li brolla un amarg plor.

I pensar que a ciutat la vida és tan planera!
Teatres i cinemes, ara estaran hermosos;
els carrers plens de gent joiosa i riallera,
i els edificis grans amb rétols lluminosos...

El gaudi de la màquina la pèrdua no compensa.
De nit ja no és possible trobar cap solució.
Caldrà esperar, en mig de la muntanya immensa,
a que la llum del sol porte la salvació.

(AP: *Taula de Lletres Valencianes*, 8, maig de 1928
i *La poesia valenciana en 1930*)

El tema del “Poema del automòvil”, d’Antonio de Obregón,³¹⁵ que aparegué en *La Gaceta Literaria*, és molt semblant a “Panne”. El de Perucho, en tot cas, està datat en 1928. Obregón publicà el seu dos anys i quatre mesos després i és evident que “Panne” li degué servir d’inspiració.

POEMA DEL AUTOMÓVIL

Miradle. Roto. La carretera
cuenta a las lejanías el fracaso.
La primera màcula en su historia
de juguete mecánico.

Volaba. Rodaba en el aire
diáfano.
Suave como una caricia, el equilibrio
de sus ejes en el vértigo. Rápido,
nuevo, silenciosamente, vertiginosamente
rodaba. Debajo,
las pirámides
eran planos.
En su tórax caliente, bebían
los pulmones, despacio.
Las piedras no le hacían
daño.
¡¡Llevaba en las ruedas
los kilómetros arrollados!!...

³¹⁵ Antonio de Obregón (Madrid, 1911 – 1985) fou un periodista de la plantilla de l’*ABC*, corresponsal a Lisboa i París en els anys seixanta i setanta, que s’especialitzà en temes madrilenys, crítica cinematogràfica, gastronomia i turisme. En els anys trenta fou secretari de l’Ateneo de Madrid i del PEN Club d’Espanya. Començà la seua carrera en *Revista de Occidente* i *La Gaceta Literaria*, on publicà “Poema del automòvil” en el número 90, 15-09-1930, p. 14. (“En la tarde de ayer falleció en Madrid el escritor Antonio de Obregón”, *ABC*, 15-01-1985, p. 43).

Fue un ruido
extraño,
que dilató sus músculos
blindados.
Ni sístole, ni diástole.
Brilló como un astro
azul
metálico
en la venganza de la tarde.
Nada.

De un salto,
ella, excesiva. La dirección
inútil; su pensamiento, plano.
Devanadas a su cabeza
todas las curvas del camino; triángulos
de duda. ¡Era la reina trashumante,
el siglo xx!

¡Corría tanto!

ahora todo
parado,
como una perspectiva
de reláscopo.

Inmóvil, jella, que quisiera dar vueltas
y más vueltas, sin descanso,
alrededor del globo
terráqueo,
a la misma velocidad que él
rotando,
siempre
en el mismo meridiano
y en dirección contraria, para que
fuese doble el encanto!...

Pero llega la noche, vestida
de quebrantamientos románticos.
¿Cómo
sus manos
—rosas en guantes
blancos—
van a abrir las entrañas
de acero acharolado,
remover las vísceras
sucias. Realizar el milagro,
la operación quirúrgica,
quitando
—en sangre negra— tuercas
y tornillos engrasados?

¡Qué angustia! Y pensar
que es a esta hora cuando
en las ciudades hay
barrios

eléctricos y caravanas
de vehículos circulando,
y anuncios luminosos,
y teatros!...
y.....

—Sueña —ya no hay príncipes—
con un hombre extraño,
hijo del siglo, transformación
del Hombre Cuaternario;
de plomo,
un hombre mecánico,
con pies de hierro,
lentes ahumados,
negro en lubricante,
como un muñeco, desarticulado,
constelado de ruido
de dinamos,
que con dedos precisos
en el cadáver cálido
toque un resorte y
verifique el milagro.

(Antonio de Obregón: *La Gaceta Literaria*, 90, 15-09-1930, p. 14)

“Anatema de reraguarda”

En el transcurs de la guerra civil, sent director de *Mirador*, Perucho va publicar en aquesta revista l'últim poema que coneixem d'ell —el qual no ha estat recollit fins ara en cap antologia de poesia sobre la guerra civil, per la qual cosa el fet d'haver-la aportat ací constitueix una novetat.³¹⁶

És un text bastant diferent de les vel·leïtats poètiques juvenils, característic de la literatura de combat, psalmòdic i amb algunes llicències avantguardistes, que consta de sis estrofes irregulars de versos blancs anisosil·làbics; alguns tallats per haver estat composts probablement en una caixa massa estreta, per la qual cosa no podem saber si l'autor els va proporcionar ja tallats (de fet, alguns semblen despenjats de la frase anterior, com ara “ni fabricar-ne”, v. 68) o si els va tallar el tipògraf. Aquesta qüestió, en qualsevol cas, no és rellevant, ja que el que sobretot interessa al poeta és el missatge, a pesar que al començament de la composició pretén confeccionar estrofes regulars: així, mentre que la primera i segona estrofes tenen setze versos (o “línies”), la tercera en té quinze, la quarta díhuit, la quinta vint-i-dos i tres la sexta.

L'efecte psalmòdic s'aconsegueix desmembrant dos versos finals de cada estrofa (separats formalment de la resta dels precedents amb tres asteriscs) en què, emprant l'anàfora i reproduint la mateixa estructura sintàctica, l'autor repeteix el dicteri de condemna que imputa als que, en plena batalla de Madrid, es mantenen diletants, indiferents, indisiplinats i insolidaris: “Contra els que... sigui anatema!”.

En la primera estrofa Perucho explica com els aviadors alemanys bombardegen un barri obrer de Madrid. En la segona mostra l'efecte mortal que aquest bombardeig ha produït en una vivenda popular. En la tercera planteja el cas d'un jove milicià que, més enllà de les sigles partidistes, quan lluita contra els enemics als afores de Madrid,

³¹⁶ No figura ni tan sols en *Poesia catalana de la Guerra d'Espanya i de la resistència 1936-1939*, d'Stephen Cartwright (Edicions Catalanes de París, 1969).

comprén que la unitat ha de prevaldre per damunt de tot, sobre les diferents faccions. En la quarta, insisteix en aquesta idea i en la necessitat d'imposar la disciplina i acatar les disposicions tècniques dels artillers. En la quinta puntualitza que, si alguns dels obusos que els bombarders han llançat sobre Madrid no han explotat, és pel fet que els obrers alemanys, solidaris amb les víctimes de Madrid, han sabotejat les espoletes. En la sexta estrofa, de només tres versos, recapitula i condemna amb més energia tots aquells que “de qualsevol manera sabotegen, dificulten, allunyen l'albada de la victòria”.

En aquest poema distingim algunes expressions avantguardistes, tant en una determinada selecció lèxica: “les bombes –lleugeres, lluentes–” (v. 10) com en diverses metàfores: “borinots d'acer” (v. 1: els avions alemanys), “tentacles de monstre” (v. 6: barris suburbials), “la ignota geometria de la balística” (v. 50), “taurons cobejosos d'or” (v. 74: fabricants d'armament), “una vida amb margarina pudenta” (v. 75-76: mala alimentació de la classe obrera), “una grapa de ferro els agarrota” (v. 76: el nazisme), “els tràgics escacs” (v. 79: els interessos del capitalisme en fomentar i mantindre la guerra), “la bèstia inhumana” (v. 80: Hitler). També conté diverses expressions d'una èpica de combat: “la inundació de la sang” (v. 16), “un pare amb la carn lacerada per les punxes d'un treball” (v. 19), “la fam capitalista els ha esmolat les dents” (vv. 22-23), “la casa humil és ja un sepulcre ardent” (v. 30), “la desolació del foc” (v. 32), “hordes compactes” (v. 38), “la terra sangonosa” (v. 43), “la paraula de la victòria” (v. 47), “la clau de la victòria” (v. 63), “l'exemple pernicios de llur indisciplina” (v. 65), “obusos” (v. 67), “canons, projectils i blindatges, racionalització de la mort” (vv. 72-73), “espoleta” (v. 82).

“Anatema de reraguarda” és un text molt ben resolt per al context en què fou escrit. El tema principal és insistir en la idea d'unitat de les organitzacions d'esquerres en els combats, i condemnar amb contundència tots aquells que no s'hi impliquen en la lluita contra el feixisme.

ANATEMA DE RERAGUARDA

I

El cel de Madrid s'entenebreix de borinots d'acer.
 Són alemanys i marxen en perfecta formació.
 Avancen, sincronitzats, amb una dosi exacta de destrucció i de mort.
 Alts, remots, semblen aturats. Avancen, però, amb disseny criminal.
 Els ulls rossos esguarden la ciutat caiguda sota les seves ales. Les ciutats no són
 belles vistes des de l'avió. Tenen línies torturades i tentacles de monstre.
 Allà on les línies esdevenen més fines i retorçades, allà on les extremitats són més
 monstruoses, viuen els odiats obrers.
 La feina és senzilla i ben pagada. Oprimir un botonet de metall oportunament; això
 és tot. Les bombes cauen soles –lleugeres, lluentes– amb moviment uniformement
 accelerat, i les cases salten, entre un terratrèmol de flames i de fum.
 Quan la feina és feta, el cel de Madrid s'allibera dels fatídics borinots.
 Trenta morts.
 Hitler paga amb marcs anacrònics.

* * *

Contra els que viuen egoistes i confiats, aliens a la tragèdia de llurs germans; contra
 els que no fan res per aturar la inundació de sang, sigui anatema!

II

Un barri humil. Una casa humil.
En tres cambres angostes, tota una família obrera.
Un pare amb la carn lacerada per les punxes d'un treball continuat i dur. Una mare
destroçada per sis parts. Uns fills esquifits per la tuberculosi.
Necessiten pau, repòs, aire i sol. Tenen tres cambres angostes per a tota la família.
El pa de guerra ha esdevingut més dur. La fam capitalista, però, els ha esmolat
les dents des de fa molts anys.
Són feliços amb llur pa de guerra. Es nodreixen d'afanys de victòria. L'esperança
és llur segona ànima.
No passaran!
No passen!
Passarem!
El cel de Madrid s'entenebreix de borinots d'acer.
La casa humil és ja un sepulcre ardent.

* * *

Contra els que viuen insensibles o indiferents a la tragèdia de llurs germans; contra
els que no fan res per extingir la desolació del foc, sigui anatema!

III

Abans tenia amics i enemics.
Unes inicials –un anagrama sindical– el distanciaven de molts homes com ell,
treballadors i explotats.
Per què?
No comprenia, no podia comprendre.
Un dia va veure unes hordes compactes a les portes de la seva ciutat. Les va albirar
des del Passeig de Rosales. Eren gent de races diverses unides per una sola aspiració:
esclavitzar.
Va mirar al seu entorn. Les bales que les hordes compactes engegaven no distingien
anagrames, no entenien d'inicials.
Amb totes les lletres esbotzades, esparses damunt la terra sangonosa, va compondre
una paraula: UNITAT.
I va abraçar un desconegut que hi havia vora seu.

* * *

Contra els que mantenen anagrames improcedents; contra els incapaços de bastir
la paraula de la victòria amb els fragments de les inicials d'ahir, sigui anatema!

IV

Lluitar, vèncer!
Però lluitar per a vèncer no és barallar-se.
Ignorava la ignota geometria de la balística. El tecnicisme dels artillers li era una
llengua intel·ligible.
«Línia Nord-Sud.»
«Angle de tir.»
«Elevació.»
«Paràbola...»
Lluitar per a vèncer és una tècnica.
«He d'obeir els que en saben... Cal que sigui disciplinat...»

Tanmateix, quelcom es revoltava dintre seu:
«Vull ésser lliure, lliure, integralment lliure. Ningú no té dret a manar-me...»
Però, què era la línia Nord-Sud?
«Ells en saben de fer la guerra i de guanyar-la. Renuncio a la meua llibertat per
deixar-me dirigir, per fer allò que els que en saben més em diuen que faci?»
I es va adonar que havia trobat la clau de la victòria.

* * *

Contra els que es resisteixen a fer llur deure estricte; contra els que des d'aquí donen
l'exemple pernicios de llur indisciplina, sigui anatema!

V

La nova ha circulat ràpidament per tota la ciutat.
Han caigut, sense esclatar, uns quants obusos. Els irònics sentencien: «No saben
ni fabricar-ne».
I no és això. No és això en absolut.
Lluny, en un país de boira, a Essen, hi ha una gran fàbrica. Porta el nom nefast
de Krupp. Dins el seu vast recinte, a la sala tenebrosa del Consell d'Administració,
s'engendren moltes guerres. De les naus vastíssimes surten canons, projectils i
blindatges, racionalització de la mort.
Però, a la casa hi ha quelcom més que taurons cobejosos d'or i tècnics que els
serveixen. Hi ha, també, obrers condemnats a menar una vida sense dignitat humana, una
vida amb margarina pudenta per tot nodriment. Una grapa de ferro els agarrota, però
llur ànima encara és lliure. Damunt els turons desèrtics de Madrid no volen solament
borinots d'acer; plana, també, el pensament dels obrers de les fàbriques llunyanes.
Voldrien ésser aquí –peces dels tràgics escacs que hom hi juga– per a ajudar a
vèncer la bèstia inhumana per la qual foren vençuts. Impossibilitats de venir-hi, ajuden
de lluny.
Una espoleta mal col·locada salva moltes vides. I el capataç de la fàbrica es distreu
sovint...
Han caigut, sense esclatar, uns quants obusos.
Els damnats de la terra estan dempeus.

* * *

Contra els que traeixen la internacional de la solidaritat entre els explotats; contra
els que manquen el seu esperit, sigui anatema!

VI

Una sola consigna: vèncer.
I contra els que de qualsevol manera sabotegen, dificulten, allunyen l'albada de victòria,
anatema, anatema, anatema!

(AP: *Mirador*, 400, 24-12-1936, p. 1)

Prosa poètica

Tant en les obres de creació com en els articles, Perucho no tenia com a objectiu
prioritari elaborar frases poètiques. No obstant això, en alguns fragments podem
trobar elements característics de la prosa poètica, com ara una determinada selecció
d'adjectius que transmeten sensacions cromàtiques i impressionistes, construcció
d'imatges suggerents i originals, un determinat ritme musical i una certa presència de
recursos literaris com ara metàfores, comparacions, personificacions, al·literacions,
perífrasis, etc.

Heus-ne ací alguns exemples:

– Precisamente en una de las paredes de mi habitación, frente a la ventana que da sobre la calle y recibiendo *la luz lechosa de la tarde blanca de nieve*, hay cuatro dibujos suyos [de Barradas]. Los colgué allí a mi llegada y los enseñaba orgullosamente a todos mis amigos, *como si fueran joyas*. Ahora, de súbito, me han parecido religiosos. En esos *trazos ingenuos*, en esas *delicadas estampas* de Hospitalet, con *calles desiguales, desarticuladas*, con la nota pueblerina de *unas cabritas de leche*, con aquellas casas que parecen tocarse por arriba, está *el alma de niño del amigo*.

Esos cuatro dibujos, me lo evocan tal como era: *inquieto, vivaz, genial, con su aire infantil y su fiebre de elegido, con sus ojos luminosos y su cabello negro, pequeño, recio, vigoroso como los viejos héroes de su raza*.

(AP: «Desde París», “Rafael Barradas ³¹⁷ ha muerto”, *El Pueblo*, 23-02-1929)

– La seua bellesa, li produïa tan sols *un benestar* plàstic, com la contemplació d’una obra d’art. Quan ella es quedava pensívola, mirant distretament a un punt vague, i se li notava la estel·la d’un somrís als llavis, *adquiria una extraordinària semblança amb la Gioconda*. Altres vegades, *el seu rostre es transfigurava, s’allargava, empalidia, i la llum dura i la penombra que feia la llàntia de damunt el piano, li donava una apariència de verge primitiva*. Tristany la contemplava sempre *amb l’objectivitat que es mira una Venus de marbre*.

(AP: *Ícar o la impotència*, p. 120)

– *París, a la matinada, és una ciutat estranya, fosca i silenciosa. (...) Passen –solitaris– uns homes negres i unes dones horribles. Cadascú porta dins el seu fred i el seu dolor. Són ombres dins l’ombra. Són sers deshumanitzats, que es fonen amb la boira i la fan un poc humana...*

(AP: *Ícar o la impotència*, p. 139)

– A la nieve de la noche anterior la había sustituido *esa lluvia fina, pulverizada, tan madrileña, cuyo contacto acaricia como el del terciopelo*.

– Transcurrieron las semanas y los meses sin que nada ensombreciera el curso de sus relaciones, *y se adornaron los jardines de Madrid con las flores de mayo*.

(AP: “Regalo de Bodas”, *Lecturas* 169, junio 1935, pp. 533-554)

– El campo alemán da, a quien lo contempla por primera vez, una sensación paradisiaca. *Su monotonía verde-obscura, la densidad de sus bosques hegelianos, el caudal inmenso de sus ríos llenos de fantasmagorías wagnerianas, la suave ondulación de sus colinas, la graciosa arquitectura de sus casas blancas y Siena*, evocan pensamientos idílicos...

Yo he conocido sus bosques, he paseado mis pensamientos a la sombra de sus abetos negruzcos, he escuchado la voz profunda de sus ríos, he visto sus árboles pulcros, sus parques perfectos, sus plantaciones disciplinadas, y apenas he podido comprender...

(AP: *La vida heroica de Hans Beimler*, pp. 14-15)

– Y arribé a Veracruz *con el alma y los ojos albos*, apenas desvanecidas las impresiones que dejaron en ellos *piruetas de delfines y rondas lúgubres de tiburón*. Y lo primero que me entró por los ojos hasta lo profundo del alma fue que *Veracruz era una ciudad azul, bañada en azul, con todas las gamas del azul, hasta con azules inéditos e inesperados en sus casas chaparras*.

– En otros países, las montañas son como un estorbo, y hay que culminarlas si se quiere gustar el sabor de las grandes perspectivas. En el México que conozco hasta ahora, no. *El tren se enrosca dolorosamente, con quejidos de acero, en las grandes montañas acostadas, y siempre hay ante los ojos panoramas inacabables en los que la contemplación se esparce en llanuras sin límite*.

(AP: “Sorpresa y alegría de México”, 1939)

³¹⁷ Rafael Barradas (Montevideo, 1890 – 1929), pintor uruguaià resident a l’Hospitalet, de qui Perucho fou molt amic quan visqué a Barcelona.

– Lucía el sol. La cortina verde y amarilla que cubría la ventana, tenía irisaciones de vidriera gótica. La habitación se diluía en una caridad difusa, gris y sin vibración. Un rayo dorado, atravesando la cortina, encendía el humo del último cigarrillo consumido la noche anterior, y simulaba una espada de fuego.

La cabeza de Tristán estaba inundada de penumbra. También esta penumbra era herida por una espada de fuego: Marcelle.

Los recuerdos flotaban, oscilantes y vagos, como el humo del cigarrillo, en aquella hora dulce de la quiebra del sueño. Ya se concretaban en una nubecilla azul con forma delimitada o bien se dispersaban en desgarrones caóticos e indefinidos. Solamente un concepto claro: Marcelle. El rayo dorado.

(AP: *Ícaro o la impotencia*, 1940)

10. Perucho, periodista

Evolució com a periodista

Artur Perucho fou un periodista molt actiu que des de ben jove expressà opinions contundents, fonamentades en una ideologia republicana, valencianista i d'esquerres. Al principi prestà més atenció a casos locals, tant de Xàtiva com de València, i sentí una forta inclinació per reflexionar sobre la justícia social, la propietat de la terra, el Dret i les novetats literàries, les quals presentà profusament. El ventall de temes que aleshores tractà fou menys delimitat que en períodes posteriors en què, havent viscut a París i a Marburg, s'especialitzà en anàlisis de la situació política espanyola i internacional, especialment de l'europea, així com en la problemàtica del catalanisme, sense abandonar la seua predilecció pels temes relacionats amb la literatura. Durant la guerra civil adoptà un punt de vista encara més combatiu i radical, i defensà la República i la unitat popular des de conviccions comunistes. A Mèxic féu crítica musical, discogràfica i cinematogràfica; també seguí comentant l'evolució de la política internacional i les novetats literàries. Havent-hi recuperat el caràcter càustic i humorístic de la secció «El tubo de la risa» (*El Pueblo*, 1934-1935), allà publicà molts articles (*Atisbos*, «El ángulo agudo», 1951-1956) en què, en base a una anècdota aparentment trivial, observà casos curiosos de la societat mexicana.

Perucho escrigué tant en castellà com en valencià. Excepte en casos irrelevants, publicà habitualment en castellà en *La Correspondencia de Valencia* (juny de 1918)³¹⁸, *El Progreso* (maig de 1920), *El Demócrata* (març de 1921), *El Pueblo* (setembre de 1922), *La Gaceta Literaria* (abril de 1927), *La Libertad* (gener de 1929), *Diario de Barcelona* (juliol de 1929), *El Luchador* de Alicante (gener de 1933), *El Liberal* de Bilbao (gener de 1933), *El Imparcial* (maig de 1933), *Luz* (octubre de 1933), *El Mercantil Valenciano* (març de 1935), *Estampa* (març de 1937), *Verdad* (febrer de 1938), *Mundo Obrero* (1938) i *Frente Rojo* (juny de 1938).

En canvi, publicà en valencià en *Taula de Lletres Valencianes* (núm. 1, octubre de 1927), *La Nostra Terra* (núm. 1, gener de 1928), *La Nova Revista* (núm. 15, març de 1928), *Joia* (núm. 6, agost de 1928), *La Publicitat* (setembre de 1928), *D'Ací i d'Allà* (desembre de 1928), *Acció Valenciana* (núm. 1, abril de 1930), *Mirador* (agost de 1930), *Avant* (núm. 2, setembre de 1930), *La Rambla de Catalunya* (setembre de 1930), *Diari del Migdia* (febrer de 1931), *Revista de Catalunya* (febrer de 1931), *La Rambla* (agost de 1931), *El Camí* (setembre de 1932), *Treball* (agost de 1936) i *Moments* (maig de 1937).

Estil periodístic

1. Un dels recursos habituals de Perucho consistí a expressar la seua argumentació a través de la primera persona del singular:

No tiene por qué quejarse [Ramiro de Maeztu] ni por qué censurar que otros sean intransigentes cuando él lo es. ¡Si pudiera escribir todo lo que se me ocurre ahora!...

(AP: "El otro Ramiro el Monje, *El Pueblo*, 25-03-1927)

El valencianisme, *tal com jo el sento*, és una recuperació integral, amb totes les seves conseqüències, de la personalitat valenciana.

(AP: "Federalisme i valencianisme", *La Publicitat*, 28-03-1930)

³¹⁸ Indique entre parèntesis la data del primer article de Perucho que he localitzat en els mitjans en què va col·laborar.

No puc dissimular que això [l'atenció que els diaris alemanys dediquen aquests dies a la política espanyola] *m'ha creat* una situació, si no difícil, empipadora almenys.

(AP: "L'hora espanyola", *La Publicitat*, 16-05-1930)

Jo he assajat, a casa nostra i aquí, petites actituds revolucionàries sense altra finalitat que...

(AP: "Petites actituds revolucionàries", *La Publicitat*, 22-05-1930)

Jo sé per pròpia experiència el que és ser periodista a l'estiu. *Conec* la desesperació de la manca de tema...

(AP: "El tema impossible", *La Publicitat*, 20-09-1930)

Jo senc el nacionalisme valencià com una fórmula perfecta de llibertat i com un camí de superació cultural.

(...) *Jo no he anat al nacionalisme* per l'afany de ressuscitar les glòries del rei Don Jaume; *el meu nacionalisme té el seu punt d'origen en el meu inexpugnable amor a la llibertat*.

(AP: "El meu nacionalisme", *Avant*, 18-04-1931)

Totes les reformes, menys la feta pels Soviets, han partit de la base del repartiment de les terres. *No em sembla* aquest sistema el més recomanable; però el fet és...

(AP: "L'informe Jovellanos", *La Publicitat*, 27-09-1931)

Yo no sé si, como pretenden algunos, ha fracasado el capitalismo y ahora se halla en trance de muerte; *lo que doy por cierto* es que...

(AP: "La hora decisiva", *El Liberal*, 28-07-1933)

No soy pesimista, pero todo induce a creer que la guerra es ya inevitable.

(AP: "Los armamentos secretos de Alemania", *El Liberal*, 24-10-1933)

Confieso mis dudas y mis escrúpulos, porque *tengo* buena memoria. *Recuerdo*, por ejemplo, que Poincaré salvó el franco de la espantosa inflación que padecía...

(AP: "La peseta no vale cuatro reales", *El Liberal*, 31-01-1934)

En un artículo anterior *dije* quiénes son Ernesto Thaelmann y Matías Rakosi. (...) *Quiero repetirlo y lo repetiré* hasta la saciedad: no se les persigue porque hayan cometido ningún delito; se les persigue por sus ideas...

(AP: "Cómo podemos salvar a Thaelmann y a Rakosi", *El Pueblo*, 28-06-1934)

Releyendo estos días de forzada inactividad unos capítulos de historia diplomática...

(AP: "Ritmo truncado", *El Liberal*, 18-10-1934)

Trenta anys més tard, en veure les vastes masses desfilar amb el puny clos, *he sabut comprendre*.

(AP: "El puny clos", *Mirador*, 22-10-1936)

2. Referències concretes de qüestions personals. En molts articles Perucho al·ludeix a circumstàncies de la seua pròpia biografia:

Las dulces campanitas de *mi tierra*, han volteado ante *mis ojos* de lector, han sonado con su voz de bronce en *mis oídos* de lector...Y su pirueteo y su tañido, *me han evocado la Plana de Castellón*, verde de naranjos, esmaltada de brillo de sol; el pueblecito de Tomás, donde todos lo querían tanto y donde tanto se le recordará estos días; *el mío propio*, perezosamente tendido en la llanura fecunda, con su fondo de montañas azules y su mar por el que le llega el oro de Inglaterra y de Alemania...

(AP: "Vicente Tomás y Martí", *El Pueblo*, 4-02-1927)

En unos pliegos –ya mugrientos– pegaba *cierto familiar mío*, hace muchos años recortes de periódico de su tiempo. Los legajos *han venido a mi poder*, y merced a la cariñosa previsión de *mi pariente*, *he podido conocer*, muchos años después de su

publicación, escritos de Blasco Ibáñez, de Costa, de don Roberto Castrovido y de otros muchos escritores de entonces...

(AP: "La tumba de Joaquín Dicenta", *El Pueblo*, 6-02-1927)

Soy charlatán de origen. Aquí, donde a todo el mundo le importan poco las cosas, *yo tengo la desgracia* de meterme en todo, por poco que *me importe*. *Tengo, además, la funesta manía de escribir* en presunción de que alguien se toma la molestia de *leerme*. Y de añadidura, *otras manías reprobables*: organizar, correr de un lado para otro aunando esfuerzos, *formarme* ilusiones, hacer lo posible por realizarlas.

(AP: "La política del silencio", *El Pueblo*, 24-11-1927)

Ara bé; *com que mai no estic context de res, haig de dir la meua* en això del teatre valencià. (...) *I jo sóc dels que* –en tota manifestació artística– *demano* aquest vague "quelcom més".

(AP: "Teatre valencià", *La Publicitat*, 21-12-1928)

He llorado, he llorado unas lágrimas amargas por el amigo que se fue para siempre, por el artista muerto en plena juventud.

Y la tarde *me ha parecido* más gris, y la vida *me ha parecido* más triste.

(AP: "Rafael Barradas ha muerto", *El Pueblo*, 23-02-1929)

Sóc tot el contrari d'un home actiu. *Sóc l'anti-Estelrich*. *Sóc un mandrós* o, com dic de vegades per no quedar tan malament, un contemplatiu. (...) El que més *em plau* és passejar i, més encara, no fer res. *Si tingués* molts quartos, *em passaria* la vida per París contemplant els aparadors dels magatzems i veient cinema d'avantguarda a l'Estudi 28...

(AP: "Una setmana a Ginebra", *D'Ací i d'Allà*, 04-1929)

Per això *confesse* –com una vergonya– *la meua afició* a viatjar. Sols que *jo viatge en amateur* (que és l'única manera que aquestes coses es poden dignificar), sempre sol, sense bitllets a forfait; i –molt sovint– sense itinerari fixat anticipadament. *El meu ideal* és començar un viatge amb intenció d'anar a Berlín, per exemple, i acabar en Honolulu (és un dir, naturalment).

(AP: "Estampes ginebrines", *Taula de Lletres Valencianes*, 09-1929)

Madrid –*esmento aquesta ciutat perquè conec bé l'ambient del seu periodisme*– és un cas típic...

(AP: "Coneixement tècnic del periodisme", *La Publicitat*, 31-12-1929)

Quan sóc a casa meua, viatjo per la línia de tramvies més mal servida de Barcelona i –a imitació dels *meus companys de barriada*– *he de conquerir el seient* a força d'empentes i batzegades.

(AP: "Petites actituds revolucionàries", *La Publicitat*, 22-05-1930)

Jo, sempre que viatjo, empro el procediment més primitiu, que és, també, el més útil: l'observació directa.

(AP: "Un experiment", *La Publicitat*, 9-07-1930)

Quan jo dic als meus amics d'ací, amb la meua franquesa habitual...

(AP: "Primitivisme", *La Publicitat*, 22-07-1930)

Jo, que he passat uns quants mesos en terra teutona, *que he estudiat* imparcialment els homes, els fets i l'ambient, *he tret* la conseqüència...

(AP: "Entre la guerra i la revolució", *La Publicitat*, 18-09-1930)

Moltes vegades, davant les realitats quotidianes de la vida política, *he fet escarafalls d'home d'idees*, i algunes persones de les que es creuen tenir experiència *m'han advertit*, amb un somris escèptic, *que encara sóc massa jove i que ja em convenceré* que una cosa són els ideals i una altra les eleccions.

Doncs bé; fins ara, *la meva fe* en els principis ideals no ha estat encara decebuda.

(AP: “Política idealista i política d’eleccions”, *La Publicitat*, 12-11-1930)

Jo no tinc por de res, en l’ordre de les renovacions dels pobles. *No m’espanta*, ni tan sols, la revolució social. ¿Com *havia d’assustar-me* l’activitat conjunta d’estudiants i obrers...?

(AP: “Estudiants i obrers”, *Avant*, 29-11-1930)

Recorde que quan vaig començar a escriure en la nostra llengua, *sentia* molts escrúpols sempre que *havia d’estampar* una paraula massa neta o poc usada actualment.

(AP: “La llengua literària i la vulgar”, *Acció Valenciana*, 16, 23-12-1930)

Diumenge pròxim *faré un viatge* de més de set-cents quilòmetres per tal de dir “Sí” en el grandíols referèndum que ha de consagrar l’Estatut de Catalunya.

(AP: “Per la gran Catalunya”, *La Publicitat*, 1-08-1931)

Escribo hoy con verdadera indignación. Lo que el clericalismo está haciendo en Madrid (y *supongo* que en toda España) es intolerable...

(AP: “Hay que acabar con los manejos clericales”, *El Pueblo*, 4-05-1932)

Dos años largos *he pasado yo alejado* de toda lectura reposada y metódica. En ese tiempo *me había reducido* a leer títulos de libros y periódicos políticos. *Mi mesa* estaba llena de volúmenes que reclamaban *mi atención* sin obtenerla casi nunca. Pero como todo llega en la vida, *me ha llegado también* la hora de leer.

(...) Si *para mí* ha sido un remanso de paz *en mi agitada existencia*, será sin duda para todos los lectores...

(AP “Pintores del Maestrazgo”, *El Pueblo*, 9-07-1933)

El ambiente de las cancillerías es eternamente optimista o aparenta serlo; el ambiente popular, *en los dos países que acabo de visitar*, es el que queda indicado.

(AP: “El fracaso de la conferencia económica”, *El Liberal*, 11-07-1933)

Acabo de pasar una corta temporada en Londres atraído por el aparato de la Conferencia Económica, ese concilio ecuménico del capitalismo. *Y a mi regreso advierto en mi ánimo* que ha aumentado el pesimismo...

(AP: “La hora decisiva”, *El Liberal*, 28-07-1933)

Yo he leído y meditado a Carlos Marx lo suficiente para tener la evidencia de que ocurrirá lo fatal, de que nuestra sociedad burguesa se hundirá como se hundieron la sociedad antigua y el feudalismo.

(AP: “Monroísmo republicano”, *El Pueblo*, 9-05-1934)

Alejado de Valencia, no puedo hacer sino aconsejar a distancia.

(AP: “Cómo podemos salvar a Thaelman y a Rakosi”, *El Pueblo*, 28-06-1934)

Había que dar al alumno una sensación de seguridad absoluta, de suficiencia, para tenerlo contento y *poderle pedir algo anticipado, que es lo que he hecho durante toda mi vida*.

(...) Y es que *soy una cosa seria* gastando bromas a la gente.

(AP: “¿Quiere usted aprender portugués?”, *El Pueblo*, 24-10-1934)

El amnésico quiere recordar la dirección de una amiga suya, que vive *en la calle Hermosilla, número 17*. [L’“amnésico” era el mateix Peruchó i “Hermosilla, número 17”, el seu domicili real a Madrid].

(AP: “Reglas de mnemotecnica”, *El Pueblo*, 20-11-1935)

Ha estat anys més tard quan —*en sentir la meva carn ferida* per les grapes dels que cobejaven el mateix bocí que *jo— he comprés* que tot estava presidit per la mateixa llei brutal, que tot era una lluita de feres...

(AP: “El puny clos”, *Mirador*, 22-10-1936)

Hace años trabajé en un periódico aventurero y burgués, dirigido por uno de los cretinos más acreditados que he conocido en mi vida.

(AP: "Las Obras escogidas de Marx, en español", *Frente Rojo*, Barcelona, 13-08-1938)

3. Plural inclusiu, per tal d'identificar-se com a membre d'un col·lectiu (els espanyols, els republicans, els valencianistes, etc.), al qual se suposa que pertany també el lector:

Quan *nosaltres* [els valencianistes] *parlem*, a València i ací, de valencianització o catalanització de les nostres universitats...

(AP: "La catalanització de la Universitat", *La Publicitat*, 7-11-1930)

Si volem que la nostra tasca [la dels valencianistes] *sigui obra d'una generació i no d'una centúria, ens hem de decidir a realitzar* la fixació de les normes lingüístiques i *a imposar-les* després amb un criteri intransigent, com ha fet el Principat Català.

(AP: "La llengua literària i la vulgar", *Acció Valenciana*, 16, 23-12-1930)

La raó de *la nostra fermesa* és que les dos paraules que designen *la nostra ideologia* [valencianisme i republicanisme]...

(AP: "Camí recte", *Avant*, 27, 30-05-1931)

Apacible y reconfortante es el noble ejercicio de la lectura. *Pero sólo quienes sentimos su necesidad imperiosa* [els lectors] *y nos hemos visto privados de practicarlo durante algún tiempo, sabemos saborear su esencia más pura al reintegrarnos a él.*

(AP "Pintores del Maestrazgo", *El Pueblo*, 9-07-1933)

Nosotros [els espanyols] *tenemos* otra condición moral que será siempre un dique de oposición al fascismo: nuestro exagerado sentido del ridículo.

(AP: "El peligro fascista", *El Liberal*, 30-09-1933)

En estas condiciones, ¿pude *tachársenos* de alarmistas a *quienes venimos prediciendo* la proximidad de otra carnicería mundial?

(AP: "El volcán europeo", *El Liberal*, 23-08-1934)

Esta es la verdad de lo sucedido. *Hemos ido* [els espanyols] precisamente a la ocupación de una colonia abandonada durante cuatro siglos (Ifni) porque *nos han empujado* a la aventura los intereses de Francia.

(AP: "Lo que no se ha dicho de la ocupación de Ifni", *El Liberal*, 19-04-1934)

4. Apel·lacions al lector. Recurs a través del qual el periodista enuncia la seua funció de comunicador, o bé configura un diàleg fictici amb el destinatari per a parlar-li des de la seua posició ideològica:

Como mis palabras no irán directamente *de mí al lector*, rehúso hacer todo comentario. Digamos sólo, que en estos días de frialdad y desprecio hacia los valores morales en que coincide el Centenario de Beethoven...

(AP: "El Centenario de Beethoven", *El Pueblo*, 2-03-1927)

No sé si *los lectores de El Pueblo* habrán advertido el fenómeno, pero bueno será *hacérselo notar*.

(...) *Los que escribimos para el público pretendiendo orientarle (y esa pretensión la tenemos todos, más o menos declarada)*, echamos sobre nuestros hombros el peso de una grave responsabilidad, mayor en esta hora de quebrantamiento y de desorientación que vive el mundo.

(AP: "La política del silencio", *El Pueblo*, 24-11-1927)

Si algun dels lectors d'aquest article ha tingut la pensada...

(AP: "Teatre valencià", *La Publicitat*, 21-12-1928)

Com *veieu*, no és aquesta una existencia atzarosa ni plena de riscos...

(AP: "Vagabunds", *La Publicitat*, 25-06-1930)

No os dejéis, pues, desorientar por los hechos sorprendentes, contradictorios, enigmáticos, que en torno vuestro se producen. En vez de desalentaros deben infundiros esperanzas, porque patentizan la vitalidad de esta colmena en que vivimos.

(AP: “Signos de tránsito”, *El Luchador*, 29-11-1934)

Comprendo que *el lector medio, ingenuo y poco profundo por naturaleza*, crea que...

(AP: “¿Por qué luchan los hombres?”, *El Liberal*, 18-04-1935)

5. Discurs modalitzat. Expressió de la subjectivitat a través de la selecció de lèxic valoratiu:

Luis van Beethoven, *nacido de un alcohólico y de una tuberculosa*, adviene al mundo *condenado a sufrir constantemente*.

(AP: “El Centenario de Beethoven”, *El Pueblo*, 2-03-1927)

Uns amics meus de València, *els intel·ligents fundadors i animadors* d’Acció Valenciana...

(AP: “La llengua pròpia a la Universitat”, *La Publicitat*, 30-09-1930)

Que una serie de *señoras, grotescas, con exceso de clorosis*, quieran *hacer el ganso* por las calles luciendo grandes crucifijos en el pecho, es perfectamente lícito. El derecho a *hacer el ridículo*, está reconocido por todas las legislaciones del mundo. Pero de eso a lo demás hay un abismo.

Esta gente derrotada y venenosa, ha organizado un ejército para realizar propaganda capciosa e ilegal y a eso sí que no hay derecho.

(...) Hay que acabar con *esa farsa derechista y reaccionaria*...

(AP: “Hay que acabar con los manejos clericales”, *El Pueblo*, 4-05-1932)

Que se lo quiten, pues, de la *cabezota* esos *conspiradores de melodrama*: después de la República *podrá venir aquí el Apocalipsis*, pero ¿volver los Borbones?

(AP: “Lo que no puede ser”, *El Pueblo*, 23-07-1932)

Otros diarios, en fin, alegan que no hacía falta preocuparse por los chicos baturros porque en la capital aragonesa hay instituciones de beneficencia y caridad cristiana. ¿*Serán cretinos*? Semejante punto de vista revela en ellos *una mentalidad de ostra, una sensibilidad de paquidermo*.

(AP: “Solidaridad obrera”, *El Pueblo*, 13-05-1934)

Le ocurre [a Cambó] lo que a esos hombres gloriosos que ya dieron cuanto podían dar y andan por ahí, *viejos y chocheando*, empeñados en que se tome en serio *su chochez* como antes fue celebrado su mejor libro o su más excelente realización. Y como la juventud es inexorable, los chicos le cuelgan *al viejo* monigotes de papel en la levita y los de la Esquerra se lían a golpes con los oradores de la Lliga.

(AP: “Cambó entre los guardias”, *El Pueblo*, 17-05-1934)

Pero esto no cuenta para el *señorito pistolero*. Él quiere impedir a toda costa la divulgación de periódicos –ideas– en los que se combate *su privilegio de beber cocktails* mientras los desposeídos no pueden beber sino *agua contaminada*.

(AP: “Tácticas desesperadas”, *El Liberal*, 25-01-1936)

6. Exclamacions, amb què el periodista intenta contagiar al lector determinades sensacions personals, en ocasions hiperbòliques:

¡El ex socialista Mussolini se acuerda ahora de que ha sido albañil!

(AP: “Cándido y Mussolini”, *El Pueblo*, 13-10-1923)

¡Qué desilusión la suya [la del mestre José Serrano] al saber que en aquel festival lamentable no hubo más que un negocio de empresa mal conseguido, promesas de dinero, afán de lucro!

(AP: “Gesto tardío”, *El Pueblo*, 2-03-1926)

Això podiem fer! Que València fos un poble com aquest que ens pinten els saineters!
No ho és, mai no ha estat un poble així.

(AP: "Teatre valencià", *La Publicitat*, 21-12-1928)

¡Pobre Barradas! ¡Qué lejos estaba yo de suponer que, poco tiempo después, cuando yo esperaba la noticia de su llegada a Montevideo, había de llegarme la de su muerte!

(AP: "Rafael Barradas ha muerto", *El Pueblo*, 23-02-1929)

Ahora, el último Borbón conspira contra la república como su bisabuelo conspiraba hasta contra sus propios ministros. *¡Alerta! (...) ¡Que no muera en el lecho real como su bisabuelo!*

(AP: "La sombra del bisabuelo", *El Pueblo*, 9-05-1931)

¡Basta de tópicos! ¡Basta de que el español es la lengua más bella del Universo!
Aunque así fuera, impuesta por la fuerza resultaría odiosa.

(AP: «Ante el Estatuto», "Bélgica y los flamencos", *El Pueblo*, 26-06-1932)

¡Pobre gente! ¡Infelices legionarios albiñanistas, hoy jurdanos! ¡Desdichadas señoritas de la cruz en cuello!

(AP: "Lo que no puede ser", *El Pueblo*, 23-07-1932)

En nuestro mundo, agitado, enloquecido por los extremismos, por el hambre, por el afán destructor, sólo se piensa en la solución radical para suprimirla. ¡Excelente solución, por cierto! ¡Volver al estado de abuso y de irresponsabilidad, para acabar con el cual fueron implantados precisamente los parlamentos!

(AP: "La hora antiparlamentaria", *El Pueblo*, 7-03-1934)

Ya están los italianos en Addis Abeba. Mussolini puede cantar victoria. *¡Se ha consumado el despojo!*

(AP: "Responso a la paz", *El Liberal*, 13-05-1936)

7. Paraules entre cometes. Marca gràfica usada per a destacar en l'enunciat el significat específic d'algun concepte, o per a expressar reticències, d'acord amb la coherència del seu pensament. Segons la composició tipogràfica, en compte de cometes, es poden emprar cursives:

Es claro, que este fenómeno no se ha producido en todos nuestros escritores jóvenes. Pero, ¿acaso podemos llamar "nuestros" a quienes no han escuchado aún las llamadas misteriosas de la raza?

(AP: "Bajo el signo de Ausias March", *El Pueblo*, 4-10-1928)

El rey "Idolatrado" se opuso siempre al Parlamento, conspiró contra unas Cortes que eren expresión de la voluntad nacional...

(AP: "La sombra del bisabuelo", *El Pueblo*, 9-05-1931)

Ahora se cumplen ocho años de esta "broma" fascista.

(AP: "En el VIII aniversario del asesinato de Matteotti", *El Pueblo*, 17-06-1932)

¿Cómo es posible que no se den ustedes cuenta de la formidable insensatez en que incurren al esperar con tanto fervor la vuelta de "los señores"?

(AP: "Lo que no puede ser", *El Pueblo*, 23-07-1932)

Si se decide por la no aceptación [el partido nacional-socialista, sobre el ofrecimiento de tres carteras en el gobierno de von Papen], vendrá obligado a a promover constantes disturbios, dando ocasión al canciller para tomar las clásicas medidas "excepcionales".

(AP: "El enigma alemán", *El Pueblo*, 10-08-1932)

La Rússia Blanca no comença a tenir una dramatúrgia nacional fins a l'any 1920, arran de l'alliberació de Minks, la capital, per l'exèrcit bolxevista.

(AP: "Teatre de la Rússia Blanca", *Mirador*, 12-04-1934)

Y como unos países van más deprisa que otros por este camino de la dominación financiera, de ahí que, periódicamente, haya que provocar nuevos repartos del mundo *ya repartido*, y esto sólo puede conseguirse mediante una guerra.

(AP: “El volcán europeo”, *El Liberal*, 23-08-1934)

Diez días más tarde se supo que Rockefeller había “regalado” a sus parientes setenta y siete millones de dólares (para eludir el pago de los nuevos impuestos)...

Los “hombres de hierro” no salvan los pueblos, sino determinadas cuentas corrientes.

(AP: “¡Cuidado con los *hombres de hierro*!”, *El Liberal*, 11-01-1936)

Elements que es diuen apolitics –com si fos possible ésser apolític!– han encobert sota aquesta etiqueta llur afany de fer política “al seu gust”.

Seguint aquests direcció, havia arribat a fer certs progressos la idea d’un Govern sindical, és a dir: la idea absurda d’un Govern “apolític”.

(AP: “Nou govern”, *Mirador*, 20-05-1937)

8. Interrogació retòrica com a procediment suau d’afirmació, atenuada per la disposició interrogativa de l’expressió ja que, en no esperar-se resposta, la pregunta es percep com una asserció:

¿Tienen los obreros derecho a cometer la ingratitud de olvidar al hombre que transformó el alma popular en obra de arte?

(AP: “La tumba de Joaquín Dicenta”, *El Pueblo*, 6-02-1927)

Alguns es demanen: *¿Com és possible? ¿Una depuració lingüística a Alemanya? ¿És que l’alemany era encara una llengua impura?* Doncs sí, fou possible; era una llengua impura!

(AP: “Depuració lingüística”, *La Publicitat*, 28-06-1930)

¿Han olvidado los lectores el folletín de aquel señor que desapareció con dos millones de pesetas, se presentó luego, y fue a la cárcel hasta que quedó en libertad condicional ya proclamada la República? ¿Se ha olvidado que el denunciante fue un sueco y que andaba un infante de España mezclado en el asunto? Y finalmente: ¿hay quien ignore que, según se dijo en los diarios, el sumario desapareció de un modo misterioso?

(AP: “Ivar Kreuger, multimillonario, falsificador y suicida”, *El Pueblo*, 24-04-1932)

¿Arrastrará Alemania el peso de esa responsabilidad? [la de provocar la guerra] Es muy probable que sí.

(AP: “Los armamentos secretos de Alemania”, *El Liberal*, 24-10-1933)

¿Sabrá evitar Europa verse nuevamente involucrada, el día menos pensado, en el sangriento hervidero balcánico?

(AP: “Sangre en los Balcanes”, *El Liberal*, 9-01-1934)

¿Quién puede incurrir en la candidez de sospechar siquiera que los grandes financieros, los grandes propietarios, los grandes industriales se dejarán desposeer sin una resistencia feroz, sin apelar a todos los medios imaginables para conservar su patrimonio?

(AP: “Veinte años después”, *El Liberal*, 21-07-1934)

¿Tardarán otro siglo en producirse? [las revanchas sangrientas] Todo hace suponer que no.

(AP: “Ritmo de siglos”, *El Liberal*, 18-10-1934)

¿Supieron comprender los obreros españoles estas realidades elementales? ¿Supieron actuar con una táctica acorde con aquello que aconsejaba la situación objetiva existente en el país?

(AP: “Enseñanzas de la Primera República”, *Verdad*, 169, 11-02-1938)

9. Interrogació com a recurs pedagògic. Després de plantejar una pregunta aparentment retòrica, Perucho facilita una resposta reflexiva i contundent:

Cuando el mundo esté saturado de máquinas; cuando las máquinas lo hagan todas ellas solas, *¿qué hará el hombre?*

Probablemente destruirlas. Y luego, volver a la primitiva sencillez y, ¡quién sabe! Acaso empezar de nuevo a complicarse la vida.

(AP: “Las máquinas y el hombre”, *El Pueblo*, 2-02-1927)

¿Qué va a ocurrir en Alemania? ¿Qué repercusiones puede tener en Europa el rumbo que siga la política alemana? La respuesta no me parece difícil de formular.

(AP: “El enigma alemán”, *El Pueblo*, 10-08-1932)

¿Qué se proponían los revoltosos? ¿Qué revolución iban a llevar a cabo? (...) Sólo una finalidad perseguían: perturbar el orden...

(AP: “Orden y jerarquía”, *El Luchador*, 11-01-1933)

¿Qué ocurre en los Balcanes? Ocurre, sencillamente, que son pueblos a quienes la gran revolución liberal del siglo XVIII dejó al margen.

(AP: “Sangre en los Balcanes”, *El Liberal*, 9-01-1934)

(...) *¿En qué ha cambiado desde entonces la situación del mundo?* Un análisis superficial de la realidad de hoy puede hacernos creer que los hechos actuales no se parecen a los de 1914; pero esto no sería más que un error de perspectiva o un defecto de visión.

(...) *¿El pacifismo revolucionario del proletariado es un obstáculo?* Las dictaduras fascistas se oponen a su avance y realizan una tarea de exaltación nacional que prepara los espíritus para la guerra.

(AP: “Veinte años después”, *El Liberal*, 21-07-1934)

10. Asseveracions de certesa. Perucho transmet convenciment perquè s’expressa amb seguretat i certesa, en especial en aquells textos en què l’estructura respon al model sintetitzant i situa la tesi asseverativa en la conclusió. Tractant-se de judicis basats en fets objectius, provoquen una comunicació perfecta, ja que són afirmacions sobre fets verificables i comprovables, susceptibles de validesa:

Y, en este caso concreto [de las traducciones de Bernard Shaw], nos sirve la comparación para algo más que esto: para afirmar nuestro convencimiento de que Cataluña sigue su camino, en línea recta, y no sólo trabaja en todos los órdenes de la actividad humana mucho más que los demás pueblos de la Península, sino que trabaja mejor que ellos.

(AP: “Bernard Shaw, en catalán”, *El Pueblo*, 27-11-1925)

No hay, pues, que desconfiar. Hay que esperar. Si el mundo hubiese de ser tan brutal en su último día como en el primero, no valdría la pena de que hubiera sido creado.

(AP: “El mes de la esperanza”, *El Pueblo*, 23-09-1927)

Digo lealmente mi opinión: Alemania, cuando haya pagado sus deudas –si llega a pagarlas por entero– volverá a ser un peligro para la paz de Europa. Las campanas que hace unos días cantaban su aléluya de bronce festejando la liberación de Renania, son las mismas que, en 1914, resonaban entre el clamor inmenso de todo un pueblo enloquecido de furor bélico, y gritaban también: “Nach París!”.

(AP: “Vieja y nueva Alemania”, *El Pueblo*, 10-08-1930)

Es triste decirlo, pero nadie duda ya de que se tambalea el elegante edificio de Ginebra y de que un fragor de bélicas resonancias conmueve el aire enrarecido de Europa. Falta el pretexto, la chispa que encienda el polvorín. En 1914 brotó en los Balcanes. Hagamos votos por que no brote ahora en la orilla derecha del Rin.

(AP: “El enigma alemán”, *El Pueblo*, 10-08-1932)

Si no se acude pronta y enérgicamente a neutralizar la actividad de la F.A.I., los Sindicatos se convertirán en una formidable arma anárquica, y los esfuerzos constructivos de la República se estrellarán cada vez más contra el obstáculo de un Estado social en disolución y de un país en agonía.

(AP: "Orden y jerarquía", *El Luchador*, 11-01-1933)

Se trata, pues, de dos extremismos de índole muy distinta. Digámoslo ya de una vez, sin que esto signifique adhesión nuestra a las ideologías fundadas en la lucha de clases: entre el comunismo y el anarquismo, hay la misma diferencia que entre la revolución y el crimen.

(AP: "Extremismos", *El Pueblo*, 16-12-1933)

La diplomacia, que tan desdichadamente actuó en 1918, debe rectificar su obra. Europa no puede dormir tranquila hasta que en los Balcanes imperen la paz y la serena alegría del legendario monasterio de Rila.

(AP: "Sangre en los Balcanes", *El Liberal*, 9-01-1934)

Sin duda, ha llegado el momento de entonar un responso a la S. de N., por mucho que ahora se hable de reformarla. Pero ha llegado la hora, también, de hacer esta afirmación: mientras el régimen capitalista subsista, no habrá modo eficaz y duradero de mantener la paz en el mundo.

(AP: "Responso a la paz", *El Liberal*, 13-05-1936)

11. Frases curtes construïdes de manera directa. En periodisme, són eficaces per a transmetre una idea clara i concisa. La construcció complementària d'oracions subordinades té com a finalitat evitar la monotonia d'un llenguatge massa lacònic:

La Europa de 1914 –salida del Congreso de Viena– estaba injustamente organizada. La de hoy no lo está menos. De Metternich a Poincaré va un siglo, pero no hay más que un paso. Una honda inquietud sacude todas las latitudes europeas. Desgraciadamente, no es una paz seráfica lo que de ello puede esperarse.

(AP: "La guerra y la paz", *El Pueblo*, 28-10-1930)

Su incompreensión engendra en su ánimo el escepticismo. Adviene temeroso y desconfiado. También egoísta. Ve lo que se derrumba y ni presiente lo que nace. Huye de los demás. Piensa antes que nada, como el viajero en trance de naufragio, en salvarse él sólo.

(AP: "Signos de tránsito", *El Luchador*, 29-11-1934)

En ellos, ni una idea, ni una afirmación de doctrina. Violencia verbal en las paredes y violencia material en las aceras. Ofensas y atentados. Es la suya una táctica desesperada: la táctica de quien se considera, de antemano, vencido; vencido ante su conciencia, que es la peor suerte de derrota.

(AP: "Tácticas desesperadas", *El Liberal*, 25-01-1936)

12. Repeticions anafòriques. Des dels seus primers escrits, entre els trets estilístics que caracteritzen la prosa periodística de Perucho destaquen les repeticions anafòriques, amb què el periodista insisteix en una idea i determina clarament el seu punt de vista a través de la reiteració d'uns mateixos elements:

Las vidas de los grandes hombres son *la misma* tragedia, *la misma* soledad, *el mismo* dolor... *Podrán* ser distintas sus ideologías; *podrán* anhelar opuestos ideales, pero su desenvolvimiento en el mundo reviste análogos caracteres de horror. *Recordad* a Jesús; *recordad* a Beethoven y a Wagner; *recordad* a Servet; *recordad* a Costa...

(AP: *Julio Senador*, 1923)

Esa falta de orientación, *ese* eclecticismo que pretendía a un tiempo mismo *gobernar* en socialista y *deportar* proletarios revolucionarios a las colonias oceánicas; *establecer* un régimen de control obrero en las industrias sin *dejar de proteger* el capitalismo

industrial; *hacer* una reforma agraria sin *atentar* contra la propiedad privada, ha decepcionado a todos en vez de *producir* agrado general.

(...) *No puede defraudarse* la esperanza de muchos millones de republicanos. *No puede defraudarse*, sobre todo al proletariado, que depuso en aras del cambio de régimen su tradicional actitud de rebeldía.

(...) *Hay que estar* en pie de guerra, dispuestos a llegar hasta el fin. *Hay que remover* la entraña del país, *renovar* su administración, *velar* por el rápido incremento de su riqueza, *reducir* a la impotencia a quienes pretenden aniquilar el régimen, *resolver* con toda energía los pavorosos problemas sociales que la crisis económica del mundo plantea en nuestra patria. En una palabra: *hay que hacer* la Revolución.

(AP: "En pie de guerra", *El Pueblo*, 3-09-1932)

Quién, ha destacado el avance comunista... *Quién*, hace notar la firme posición política y parlamentaria del Centro católico... *Quién*, se ha regocijado ante la avalancha nacional-socialista... Y finalmente, *hay quien* ha visto abrirse las puertas del cielo ante la tendencia dictatorial de von Papen.

(AP: "El enigma alemán", *El Pueblo*, 10-08-1932)

Los diarios *hablan* poco de España y, de seguro, no *dicen* la verdad. *Exageran* lo que les conviene; *silencian* lo que no quieren que se sepa. En ocasiones, *presentan* nuestra República a sus lectores como un régimen de gobierno de monstruos. *Desfiguran* la cuestión religiosa, con tanto tacto llevada aquí. *Hacen* del Estatuto catalán el principio de la disgregación nacional...

(AP: "Fantasía estival", *El Pueblo*, 16-09-1932)

Yo espero de don Ricardo Samper una labor ministerial fecunda y vasta. *Gracias a él* cabrá a Valencia el orgullo... *Gracias a él* los intereses valencianos... *Gracias a él*, podrá prosperar sin grandes dificultades el Estatuto Valenciano...

(AP: "Valencia, tiene un ministro", *El Pueblo*, 30-09-1933)

Aquí, por el contrario, se pretende evitar toda reforma social... *Aquí*, lejos de proceder las derechas con cautela...

(AP: "Tácticas desesperada", *El Liberal*, 25-01-1936)

...en el momento de mayor pasión política que la República ha conocido desde su advenimiento; en la hora en que el resultado de las elecciones ha exacerbado odios de clase y de partido; en la hora angustiosa en que media España pretende devorar a la otra media, sólo Cataluña está dando un ejemplo de sentido político y de sensatez.

(AP: "El ejemplo de Cataluña y otros ejemplos", *El Liberal*, 2-05-1936)

Crear aquest ordre en tots els seus aspectes i sense pal·liatius, ha d'ésser la primera tasca que emprenguem si realment hem comprès la significació i la causa de la tragèdia que acabem de viure.

Sense aquest ordre, Catalunya no podrà ésser mai un poble actiu, un poble que treballa i que lluita per la victòria. *Sense aquest ordre* ni l'obrer pot manejar hàbilment la màquina febrosa, ni l'artista serà capaç de crear res digne de l'hora històrica que vivim, ni el pagès sentirà deler per treballar una terra que no sap si haurà de regar amb la seva pròpia sang un moment o altre.

Una Catalunya ordenada vol dir una Catalunya laboriosa i triomfant. Vol dir una Catalunya lliure.

(...) És indispensable que el bo i millor de Catalunya reaccioni, reflexioni i compregui. És indispensable que tothom vegi clar que, mentre els provocadors subsisteixin, el perill subsistirà.

(AP: "La segona setmana tràgica", *Mirador*, 13-05-1937)

Es esa unidad lo que hace de *nuestro Ejército un Ejército* político sin predominios ni hegemonías, como lo preconizó el jefe del Gobierno. *Solamente un Ejército así puede resistir y superar* las fatigas que comporta una operación como la del Segre. *Solamente*

un Ejército así puede hacer frente a las más duras pruebas y marchar decididamente hacia el triunfo.

(AP: “Estampas del Bajo Segre. Andrés Teixidó, héroe de la juventud”, *Frente Rojo*, 571, 26-11-1938)

13. Amplificació. Recorrent a l'amplificació, el periodista desplega informacions i arguments sobre un determinat tema, enumerant els elements complementaris que contribueixen a intensificar el sentit i el valor de veritat i de certitud del seu discurs:

[0] Quienes en Aragón interrumpían al líder socialista [en referència a un míting de Largo Caballero a Saragossa] eran, sin disputa, elementos anarquistas. [1] Los anarquistas –[2]producto social que sólo España se complace en conservar, cuando ya han desaparecido del mapa de Europa– [1'] consideran el marxismo su mayor enemigo. [3] La fácil consigna: “¡Abajo el Estado!” les lleva a un absolutismo libertario tan intransigente y tan poco comprensivo como cualquiera otro. [4] Para ellos apenas hay matices ni diferencias entre un Estado regido despóticamente, un Estado al servicio de la clase obrera, como el de la Unión Soviética, o un estado con estructura democrática. [5] Lo que les molesta –y todo hace suponer que les va a molestar durante bastante tiempo todavía– es el Estado en abstracto. [6] De ahí que sean tan enemigos de Hitler como de Stalin y, si les aprietan mucho, más de éste que de aquel: [7] porque suelen sustentar la peregrina teoría de que una dictadura que oprima brutalmente al pueblo ayuda eficazmente a que se forje y estalle la Revolución, [8] teoría que sin duda veo confirmada en Italia, donde el fascismo ha convertido, en pocos años un proletariado anarquizante en un auxiliar poderoso para una guerra imperialista.

(AP: “Un síntoma grave”, *El Liberal*, 7-06-1936)

14. Acumulació enumerativa. Per tal d'augmentar la força de l'argumentació, s'enumeren un conjunt d'elements que pertanyen generalment a la mateixa classe gramatical i que compleixen la mateixa funció sintàctica:

Entre nosaltres hem arribat a crear un estat permanent *de suspicàcies, de recels, d'egoïsmes, de petites passions*, completament insuportable, però ben representatiu del nostre caràcter aferrissadament individualista,

(AP: “La veritable crisi”, *La Publicitat*, 11-08-1929)

Alfonso XIII no ha debido pasar tranquilamente la frontera sin que se hubiese revisado *el expediente Picasso y el de la dictadura, las concesiones ilegales de la Telefónica, de los Saltos del Alberche, del ferrocarril Ontaneda-Calatayud*, que le han permitido...

(AP: “La sombra del bisabuelo”, *El Pueblo*, 9-05-1931)

Con la sola excepción de Carlos III, todos los Borbones han sido *chulos, cobardes, tristonos en su aparente alegría, tiranos, absolutistas, incultos e ineptos*.

(AP: “Lo que no puede ser”, *El Pueblo*, 23-07-1932)

15. Metàfora. Els treballs d'anàlisi del discurs han destacat la funció persuasiva que en el context argumentatiu té la metàfora, gràcies a la qual s'enriqueix l'expressivitat i el lector pot reconstruir mentalment la intenció comunicativa del periodista:

Ahora, cuando ya le han ido a buscar en *su jardín monástico y lo han exaltado, si no al trono, a una investidura* que hoy se estima en mucho [l'ambaixada d'Espanya a l'Argentina], ya no es antipatía lo que me inspira. Es otra cosa.

(AP: “El otro Ramiro el Monje”, *El Pueblo*, 25-03-1927)

La *paz funeraria* impuesta por la dictadura, al apagar *las hogueras* que *nuestra guerra interna* había encendido, nos ha impuesto la calma y nos ha dejado tiempo para reflexionar.

(AP: “La evolución del catalanismo”, *El Pueblo*, 15-03-1930)

Des dels temps de Llorente i Constantí Llombart, els valencianistes han sentit simpatia per Catalunya i no s'han amagat de manifestar-li llur afinitat sentimental; però, això eren *pinyols oratoris* de Jocs Florals sense cap eficàcia pràctica...

(AP: "Els valencianistes republicans", *La Rambla de Catalunya*, 6-04-1931)

Los mismos monárquicos que consideraban una utopía el cambio de régimen dos días antes de que la República adviniera, *siguen estando en lo más alto de la higuera de las ilusiones* al creer ahora...

(AP: "Lo que no puede ser", *El Pueblo*, 23-07-1932)

Sea del color que quiera *el traje que mañana haya de estrenar el mundo*, lo evidente, lo indudable, es que hace todo cuanto puede por ponerse *un vestido nuevo*.

(AP: "Signos de tránsito", *El Luchador*, 29-11-1934)

En 1930 crujó todo *el andamiaje económico* de los Estados Unidos y amenazó desmoronarse.

(AP: "¡Cuidado con los *hombres de hierro!*", *El Liberal*, 11-01-1936)

16. Paradoxa. Procediment emprat per a causar sorpresa en el lector i fer-lo reflexionar sobre una veritat oculta, més complexa del que poguera semblar en un primer moment:

Hace unos meses, unos cuantos señores promovieron una inocente algarabía renacentista en estas mismas columnas. Escribieron unos cuantos artículos muy líricos: preciosas joyas literarias (¿quién lo duda?), pero, a la vez, *magníficos modelos del arte difícilísimo de escribir sin decir nada*.

(AP: "La política del silencio", *El Pueblo*, 24-11-1927)

El que més sobta, en Ginebra, és el silenci. (...) *Un silenci tan gran, que se sent*.

(AP: "Una setmana a Ginebra", *D'Ací i d'Allà*, 04-1929)

Haber logrado esto [una política republicana de confianza y entusiasmo] *es el único mérito que reconozco a Mussolini, aunque repruebe con todas mis fuerzas los procedimientos de que se ha valido*.

(AP: "Política de entusiasmo", *El Pueblo*, 13-03-1932)

Hay un día inolvidable en la vida de todo estudiante; el día en que deja de serlo.

(AP: "La triste esterilidad de nuestras universidades", *El Pueblo*, 24-07-1937)

17. Polifonia. El periodista introdueix cites obertes o encobertes i es desdobra en altres veus, comptant amb el fet que els lectors compten amb una informació pragmàtica concreta:

Nuestros ojos... la ven [la luz] amarilla y débil, triste y crepuscular, como la veía la pobre *Margarita Gautier* (cuya dolorosa muerte aún lloran muchas de nuestras señoritas románticas)...

(AP: "La luz enferma", *El Pueblo*, 7-06-1923)

¡Cuántos años han de transcurrir para que las inquietudes que hoy conmueven la vida de las ciudades vengan á despertar á latigazos á estos hombres del campo que *duermen un sueño que es siesta* (frase de Unamuno) y viven una vida que es muerte!

(AP: "Arabesco", *El Pueblo*, 14-09-1923)

El vendaval tiene rugidos de león. Los árboles, antes enhiestos y fatuos, se doblegan ahora ante el poderío del más fuerte. (*Me acuerdo de aquel Pipaón, de Galdós, que vistió dos casacas*).³¹⁹

(AP: "Vendaval", *El Pueblo*, 20-09-1924)

³¹⁹ Juan Bragas de Pipaón, personatge de *La Segunda Casaca* (1875), tercera novel·la de la segona sèrie dels *Episodios Nacionales* de Benito Pérez Galdós.

Ariel—aquel *Ariel* de José Enrique Rodó, tan sabio y tan puro— es ahora, por un azar de la vida, catedrático de una disciplina jurídica en la Universidad central.³²⁰

(AP: “Oración de fin de curso”, *El Pueblo*, 10-06-1927)

Su lema parecía ser ese tópico que no hace mucho han empleado *los hermanos Quintero* para titular una de sus peores comedias: *La cuestión es pasar el rato. Y lo pasaron. Y nos lo hicieron pasar.*

(AP: “La política del silencio”, *El Pueblo*, 24-11-1927)

*Son como los clásicos galeotes, que agradecen a pedradas la libertad que se les da.*³²¹

(AP: “Hay que acabar con los manejos clericales”, *El Pueblo*, 4-05-1932)

Y catalán, ¿cómo quieren ustedes que lo fuera? Hay una prueba irrefutable de que lo era menos que Manuel Bueno.³²²

(AP: “La verdad sobre Cristóbal Colón”, *El Pueblo*, 26-01-1935)

18. Professionalitat. Perucho estava perfectament informat de l'actualitat sociopolítica i cultural, i fa referència contínuament tant a fets concrets com a les seues lectures de premsa:

Que esto es cierto [la conspiración de Sanjurjo], puedo asegurarlo. La noticia me llega por buen conducto.

(AP: “Quien va a Sevilla...”, *El Pueblo*, 21-08-1932)

No es prematuro comentar los sangrientos sucesos de estos días últimos, porque, por su índole, no exigen la perspectiva del tiempo.

(AP: “Orden y jerarquía”, *El Luchador*, 11-01-1933)

El día antes de la sesión extraordinaria del Reichstag, un periódico tan serio y tan bien informado como el *Daily Mail*, de Londres, explicaba con todo detalle cómo el embajador de Italia en Inglaterra, el Sr. Grande, había expuesto a Mussolini la realidad de la situación y le había indicado la conveniencia de que hiciera presión sobre Hitler para que éste contuviera sus ímpetus.

(AP: “El doble juego de Hitler”, *El Liberal*, 22-05-1934)

Le Soir Marocaine, de Casablanca, en vista de que las conversaciones de Madrid no habían dado el resultado fulminante que se esperaba...

(...) Las sensacionales revelaciones que hace quince días hizo *Paris-Soir*...

(AP: “Lo que no se ha dicho de la ocupación de Ifni”, *El Liberal*, 19-04-1934)

La prensa extranjera sigue ocupándose preferentemente del plebiscito alemán.

(AP: “El alcance del plebiscito”, *El Liberal*, 20-09-1934)

leyendo toda clase de periódicos estos días, he advertido...

(AP: “¿Por qué luchan los hombres?”, *El Liberal*, 18-04-1935)

Tengo ante mi vista unas recientes estadísticas oficiales publicadas por aquel Gobierno [de EUA]. La cifras del paro obrero y técnico...

(AP: “¡Cuidado con los *hombres de hierro*!”), *El Liberal*, 11-01-1936)

Un sensato artículo aparecido en *La Vanguardia*, de Barcelona, titulado “El ejemplo de Cataluña”, ha dado origen a numerosos comentarios en toda la prensa de España.

(AP: “El ejemplo de Cataluña y otros ejemplos”, *El Liberal*, 2-05-1936)

³²⁰ José Enrique Rodó (Montevideo, 1871 – Palermo, 1917), autor de l'assaig *Ariel* i creador de l'arielisme, corrent ideològic basat en l'enaltiment de la tradició grecolatina.

³²¹ Passatge de la novel·la de Cervantes en què don Quijote, en la seua demència, creu que els galiots són persones oprimides i impedeix que complisquen la condemna, al·legant que “me parece duro caso hacer esclavos a los que Dios y naturaleza hizo libres” (1ª part, cap. 22).

³²² Es tasta del periodista basc i diputat conservador primoriverista Manuel Bueno Bengoechea (Bilbao, 1874 – Barcelona, 1936), autor de la ferida a Valle Inclán que acabà costant-li el braç esquerre.

El domingo anterior, el Sr. Largo Caballero ha tenido que hablar en Zaragoza entre constantes interrupciones de su auditorio, y D. Indalecio Prieto ha sido materialmente agredido en Écija y no ha podido hablar. Al Sr. Largo Caballero le acompañaba un destacado comunista; al Sr. Prieto, un protagonista tan conocido de la Revolución de Asturias como el señor González Peña. De nada les ha valido. Aquel apenas pudo hablar, y éste ha conservado íntegra la cabeza por verdadera casualidad.

(AP: “Un síntoma grave”, *El Liberal*, 7-06-1936)

19. Erudició, enciclopedisme. Perucho tenia recursos culturals molt sòlids, fins i tot erudits, i sempre que li vingué bé, demostrà el seu afany pedagògic recurrent a l'enciclopedisme:

Las seis cartas [de Joaquín Dicenta] escritas desde Linares en el invierno de 1903, tituladas “Entre mineros” y dirigidas al ya fallecido gran periodista don Miguel Moya, que publicó *El Liberal* son, no sólo unos magníficos escritos de lucha proletaria, sino inapreciables páginas de altísimo valor literario, que no desmerecen junto a otras producciones del autor

(AP: “La tumba de Joaquín Dicenta”, *El Pueblo*, 6-02-1927)

La bibliografía beethoviana es extensísima. Pero entre lo mucho que se ha escrito sobre diversos aspectos de la inagotable personalidad del genio alemán, hay un libro que debiera ahora divulgarse con profusión, ponerse en todas las manos, hacerse conocido del mundo entero; me refiero a la breve pero jugosa y apasionada obrita de Romain Rolland, titulada *Vie de Beethoven*, de la que existe una pulcra traducción castellana debida a Juan Ramón Jiménez, uno de nuestros más estimables poetas líricos de hoy.

(...) Fue [Beethoven] un entusiasta de la revolución francesa y tuvo el altísimo valor – siendo alemán– de dedicar a Napoleón, su tercera sinfonía. Más para que no hubiera duda respecto de su entusiasmo republicano, borró de la dedicatoria el nombre del caudillo francés cuando éste se proclamó emperador. Toda su música de esa época es enérgica, revolucionaria: *Coriolano*, el cuarto *Cuarteto* y la sonata *Appassionata*, de la que dijo Bismarck que “si la oyera frecuentemente, sería cada vez más valeroso”.

(AP: “El Centenario de Beethoven”, *El Pueblo*, 2-03-1927)

La Universidad española no puede compararse con la Universidad alemana (fundamentalmente técnica), ni con la Universidad inglesa, (esencialmente práctica). Es una Universidad de tipo latino; al estilo de Francia al de las de Italia. Esa es la causa de que no produzca generaciones de investigadores, sino tan sólo casos aislados y personales, puramente esporádicos, que probablemente se producirían aunque la Universidad no existiera, porque son debidos a la iniciativa y al esfuerzo de los propios interesados. Esa es la causa también de que no haya en el mundo seres más desamparados frente a la vida que los que salen de uno de estos centros, porque estas universidades ni dan a los estudiantes más vigor físico del que tienen, ni les hacen más inteligentes, ni les dan conocimientos prácticos con los que puedan defenderse del hambre, como hacen por ejemplo, los colegios de Oxford y Cambridge.

(AP: “La triste esterilidad de nuestras universidades”, *El Pueblo*, 24-07-1927)

El catálogo de nombres prestigiosos que se han significado en esa tendencia [la idea de paz universal] es extensísimo: Saint Pierre, Jeremías Bentham, Leibnitz, Petrosewecz, Kant, Lorimer, Bluntschli, Dudley-Field, etc.

(AP: “El mes de la esperanza”, *El Pueblo*, 23-09-1927)

Y aduciré, en apoyo de mi criterio [favorable al régimen parlamentari] esta frase que escribió Erasmo en *El matrimonio cristiano*: “No hay nada más a propósito para conciliar a los hombres y establecer entre ellos la amistad, que la conversación.”

(AP: “La hora antiparlamentaria”, *El Pueblo*, 7-03-1934)

Sobre mi mesa de trabajo tengo, en el momento en que escribo, un documento ejemplar: las *Reflexiones sobre la Revolución de Francia*, de Burke, edición francesa

impresa en Amsterdam en 1791. Edmund Burke fue jefe del partido whig, entusiasta, por tanto, de la Revolución inglesa del siglo XVII...

(...) Esta es la razón por la que las derechas de España no han producido jamás un tipo inteligente y comprensivo al estilo de Tocqueville. Alejandro Carlos Enrique de Tocqueville no era un revolucionario. Como diputado...

(AP: "Tácticas desesperadas", *El Liberal*, 25-01-1936)

L'any 1929 es va publicar a Francfort un llibre que esdevingué cèlebre des del primer moment. Es titulava *Das Ende des Kapitalismus* i el signava Ferdinand Fried, pseudònim col·lectiu amb el qual es presentava al públic un grup de marxistes d'aquella ciutat. Durant molts mesos *La fi del capitalisme* fou el llibre més llegit, més comentat, més discutit als cercles universitaris alemanys.

(AP: "La fi del capitalisme", *Treball*, 29-09-1936)

20. Ironia. Aquest recurs pragmàtic caracteritza la intenció que el periodista demostra cap al seu enunciat. Per a ser efectiva, precisa que el lector siga capaç de percebre l'eco irònic per tal de desxifrar-lo i interpretar-lo satisfactòriament:

*¡El ex socialista Mussolini se acuerda ahora de que ha sido albañil!*³²³ No debió haberlo olvidado nunca y se hubiera evitado la bestial persecución de obreros comunistas en Italia.

(AP: "Cándido y Mussolini", *El Pueblo*, 13-10-1923)

Confieso mi ingenuidad: escribí aquellas cuartillas, creyendo que podrían servir para algo; esperando que *los señores del renacimiento espiritual de Valencia*, llegarían a comprender como yo, *la necesidad de descender desde su pedestal lírico* al nivel de las realizaciones prácticas. No ha sido así; después de mi artículo, sólo se oyó la vocecilla tenue, agonizante y hueca de Salvador Sendra, *y luego la paz de los sepulcros*.

Ha sido todo un renacimiento.

(AP: "La política del silencio", *El Pueblo*, 24-11-1927)

Esta cuestión se ha animado; hasta han contribuido a la polémica colaboradores espontáneos, *cosa simpática aunque su espontaneidad pareciera manifestada durante una mala digestión*.

(AP: "Respuestas y punto final", *El Pueblo*, 3-01-1928)

El troglodítico catalanismo de derechas, ha aprovechado la ocasión para lanzar toda suerte de injurias sobre la pura sombra de don Francisco [Pi y Margall], con lo cual no ha hecho más que seguir el camino iniciado por *José Pla, autor del libro en cuestión, hombre que se ha hecho pasar por liberal e izquierdista, hasta que le han comprado la conciencia, no sabemos a qué precio*.

(...) *Este joven escritor (que en plena juventud ha conseguido tener un gran público), posee una cultura de Baedeker, muy a tono con su maleta, en la cual hay pegadas etiquetas de todos los hoteles y ferrocarriles de Europa*. Pero el hecho de haber agotado unos cuantos kilómetros, no autoriza a nadie a decir que Pi y Margall fue "un pobre fracasado que se dejó desposeer de la República como un niño de pañales de sus botas"; confundiendo así al segundo presidente de la República con Castelar y *admitiendo peregrinamente que los chicos de teta llevan botas*.

(AP: "Rovira y Virgili en el Ateneo", *El Pueblo*, 24-08-1928)

La obra divulgadora que realizan estas bellas máquinas [el gramòfon] viene a desmentir la creencia fe que el maquinismo mata el espíritu. En este caso concreto vivifica, despierta a la comprensión muchos espíritus que se habían dormido dulcemente reclinados sobre las blanduras de una sensibilidad antigua.

Hay que esperar mucho de las jóvenes máquinas.

³²³ El 1902 Mussolini va emigrar a Lausana, on es va inscriure en el sindicat d'obrers.

Con permiso de Luis Pirandello y de don Miguel de Unamuno.

(AP: “Dos obras de Honegger”, *Diario de Barcelona*, 7-08-1929)

Per si us agrada *eixa broma científica del psicoanàlisi*, que és com si diguéssim *els mots creuats de la psicologia experimental*, vet aquí una afinitat ideològica del subconscient, originada pel nom de l’Ors.

Un fet senzill: la casa Alcan edita un llibre alemany. Tots els estudiants de la Facultat de Filosofia l’adquireixen. Jo ho contemplo.

I penso: “Si aquest llibre hagués estat llegit a Catalunya fa cinc anys, *Xènius* no hauria esdevingut *el Mestre*.”

Es tracta de l’*Esquema d’una Filosofia de les Ciències*, d’Oswald. *No sé si em comprenen els ex-lectors del Glossari*.

(AP: “Notes sobre França”, *Taula de Lletres Valencianes*, 01-1930)

Els alemanys no tenen idees clares sobre les coses; llur pensament és fosc, boirós, i incert llur idioma, i els ha calgut –per a poder pensar eficaçment– classificar, ordenar, sistematitzar. *Per això, ens hem convençut que Kant no fon un filòsof, sinó un apotecari; no donà un diagnòstic, sinó un remei*. Sense Kant, els alemanys no sabrien encara pensar.

(AP: “Primeres impressions”, *Taula de Lletres Valencianes*, 06-1930)

Els que hem viscut a França durant la dictadura de Primo de Rivera sabem –sovint per experiència– *el grau d’inefable companyonia* [la vigilància policial] que ha unit els diferents governs francesos amb la dictadura espanyola.

(AP: “Una extradició que no ha d’ésser concedida”, *La Publicitat*, 17-09-1930)

Els que semblen haver oblidat *els Mommsen de la Universitat de València* [es refereix als professors Deleito i Casado] és que...

(AP: “La llengua pròpia a la Universitat”, *La Publicitat*, 30-09-1930)

Una gran revolució ha d’apuntalar-se en una vasta i profunda ideologia. L’Amèrica dita llatina –el Brasil ha entrat últimament a prendre part *en les garrotades*– no ha passat per aquest indispensable període...

Espanya ha seguit dominant-hi en essència, *gràcies a dues diguem-ne institucions del més pur casticisme espanyol: el pronunciamento i el clericalisme*.

(AP: “Revoltes sudamericanes”, *Mirador*, 16-10-1930)

Sin duda, *el histérico austriaco que rige los destinos del Reich* [Hitler] ha ordenado...

(AP: “Los armamentos secretos de Alemania”, *El Liberal*, 24-10-1933)

El fantasma de la guerra nunca había sido menos *fantasma* que ahora.

(AP: “Las verdaderas causas de la tensión ruso-japonesa”, *El Liberal*, 28-06-1934)

[Sobre la parada fascista de El Escorial] Para acabar de ponerles en ridículo, *la Providencia les envió una copiosa nevada, como si el Padre Eterno se hubiera dicho: “¿Qué quieren esos cursis? ¡Hala! ¡A congelarse tocan!*

(...) No vale la pena ni siquiera para Gil Robles y su pío rebaño.

(AP: “Por el decoro de España”, *El Pueblo*, 4-05-1934)

El espectáculo debió ser delicioso y en modo alguno anacrónico, porque *el señor Cambó ha sentido siempre por los guardias una debilidad maternal*. En la mayor parte de sus discursos reaccionarios y de sus pésimos artículos (es un escritor lamentable) se ha mostrado partidario de la defensa del orden social, *lo que equivale, traducido al lenguaje corriente, a su afán de que haya cuatro guardias por cada ciudadano que no piense como él, o que pueda inquietarle en el pacífico goce de sus millones*.

Don Francisco Cambó tiene sobre esto ideas muy claras. La chusma izquierdista tiene la manía de averiguar con todo detalle el origen de las grandes fortunas improvisadas. Y esto es intolerable. Gracias a que en España había muchos guardias que tenían a raya a la canalla, pudo hacerse tranquilamente la operación de la Chade, quebró el

Banco de Barcelona sin que nadie molestara demasiado al Consejo de Administración; quebró luego el Banco de Cataluña y siguen adelante la Cogeco y unos cuantos negocios más. *Sin guardias –muchos guardias– al servicio de los financieros como Dios manda, no hay manera de prosperar en la vida.*

(AP: “Cambó entre los guardias”, *El Pueblo*, 17-05-1934)

Yo creo que el señor Azaña procede lógicamente. *Si yo estuviera en su piel, me quedaría en la Presidencia hasta que se hubieran muerto la mitad más uno de los diputados.*

(AP: “La duración de las Cortes”, *El Pueblo*, 6-04-1932)

El “hombre de hierro” [Roosevelt] sólo ha sido, pues, *providencial* para las Empresas ferroviarias, las Compañías de Seguros, las entidades que explotan servicios públicos y los Bancos. *Toda esa paparrucha* de la limitación de las fortunas, del impuesto sobre la renta, del sistema fiscal de “soak the Rich” (empapar al rico), no son más que arbitrios del presidente para que senadores y diputados tengan con qué entretenerse. *Los ricos de verdad nada tienen que temer.*

(AP: “¡Cuidado con los *hombres de hierro!*”, *El Liberal*, 11-01-1936)

21. Humor. Amb aquest recurs pragmàtic, al qual recorre de tant en tant, Perucho intenta crear en el lector un efecte burlesc i divertit, a fi de conscienciar-lo d'un problema o fer-lo reflexionar sobre una realitat determinada:

Entre los lectores que acuden al “Consultorio popular”, hay los que desean saber cuántos pelos tenía el toro que mató al Pepote, y qué temperatura hacía cuando se casó Isabel II con el seráfico don Francisco.

(AP: “La política del silencio”, *El Pueblo*, 24-11-1927)

No se detuvo aquí la ira de la Dictadura jerezana contra la lengua. Fue más lejos, y después de desterrarla de todas partes, la desterró de los carteles que anunciaban espectáculos públicos, de los anuncios de específicos y hasta de las cajas de cerillas. Porque la lengua catalana también se había colado en las cajas de cerillas, sin miedo a envenenarse. (...) Sé de algunos estancos en los que hubo que abrir todas las cajas para ver en cuáles de ellas había anuncios en catalán, para retirarlas de la venta...

(*Cataluña bajo la Dictadura*, 1932, p. 28)

Un maestro catalán que enseñara el castellano, pero que no lo pronunciara correctamente, tenía pendiente su libertad, no de una causa grave, sino de un defecto de fonética (...) se produjo muchas molestias personales a todos los maestros que no pronunciaban el español a la andaluza, que era lo que entonces se llevaba.

(*Cataluña bajo la Dictadura*, 1932, p. 30) ³²⁴

En septiembre de 1923, pocos días después de *la cox de Estado*, Alfonso XIII...

(AP: “La sombra del bisabuelo”, *El Pueblo*, 9-05-1931)

Cuando, siendo muy joven todavía, decidí hacerme escritor, no sabía lo que hacía. No sospechaba entonces lo que era una noche sin calefacción, con el estómago acordonado por la falta de pasto para los jugos gástricos. No sospechaba siquiera lo que es escribir artículos a siete cincuenta (timbre incluido) y no poder publicar más que uno al mes. En una palabra: era un perfecto insensato.

(...) en aquella época estaba yo convencido de que con la literatura se ganaba dinero.

(...) Trabajaba hasta extenuarme, seguro de que cada nueva cuartilla, trabajada por mi pluma, iba a traer el éxito y la fortuna, y cada día comía menos que el anterior.

(...) Hubiera persistido en mi error hasta la tuberculosis, de no haber sido por mi patrona. Una madrugada, cuando yo me había quedado dormido sobre las cuartillas, me despertó y me dijo:

³²⁴ En al·lusió al fet que Primo de Rivera era natural de Jerez de la Frontera.

–Haga el favor de apagar la luz. A estas horas, no hay luz más que en los cabarets y en las casas de socorro.

–Es que necesito acabar de escribir mi libro cuanto antes.

La mujer hizo un gesto de incomprensión, y pronunció estas maravillosas palabras:

–¡Vaya manía la de usted! ¿Para qué quiere escribir libros, si los venden hechos?

(AP: “Un portero imponente”, *El Pueblo*, 3-11-1935)

Al día siguiente hube yo de repasar la Historia Universal para acordarme de dónde había puesto los zapatos.

(AP: “Reglas de mnemotecnia”, *El Pueblo*, 20-11-1935)

22. La caricatura i la paròdia poden produir efectes devastadors. Quan Perucho menciona determinats adversaris polítics, no els situar en el seu context ni els tractar amb objectivitat, sinó que exagera una de les seues característiques o allò perquè són més coneguts, i pinzella una caricatura grotesca que provoca un desenllaç humorístic:

Hace unos meses firmé con Just, con Pizcueta, con Arámbul, con tantos y tantos queridos compañeros más el escrito de protesta contra la consagración del Himno de la Exposición, *ayudando a llevar la parte del diablo en aquel rancio y mediocre juicio de canonización.*

(AP: “Gesto tardío”, *El Pueblo*, 2-03-1926)

No lo es, pero lo parece: *aspecto de monje, idealidad de monje. Y ha esperado, como el otro, a que lo vayan a buscar a su refugio clerical, no para hacerle rey, pero sí para darle una nueva investidura que hoy se estima en mucho.* [Ramiro de Maeztu].

(AP: “El otro Ramiro el Monje”, *El Pueblo*, 25-03-1927)

El rey [Alfonso XIII] ya se había comprometido a visitar a Mussolini, por quien sentía una gran admiración, y a visitar al papa, por quien no creo que tuviese admiración ninguna. Vino la Dictadura, y Primo de Rivera, a quien agradaban mucho las solemnidades, se dispuso a marchar a Roma y se fue, aclamado por la multitud, junto con el rey, *en una apoteosis de lata y cartón...* Salieron hacia Roma, llegaron allí y el rey se presentó en el Vaticano, como no podía menos de ocurrir, con un discurso debajo del brazo. Llegó ante el Padre Santo y, *a la primera ocasión que tuvo, desenrolló el palimpsesto y leyó el discurso.* En ese discurso *el rey proponía al papa hacerle el regalo de una guerra santa. El rey (con la misma inconsciencia del personaje de la tragedia célebre, que en el momento de marcharse a la lucha, dice, mirando al público: “Vamos a comenzar la guerra de los treinta años”),* le recordaba que si algún día se le ocurría organizar una nueva guerra de religión, podía contar con España, que estaba decidida a todo.

A esto contestó el Papa de una manera muy sensata, diciéndole que los tiempos ya no estaban para guerras santas.

(AP: *Cataluña bajo la Dictadura*, 1932, p. 35)

El sucesor de Yanguas en Ginebra fue el señor Quiñones de León, a quien yo jamás he podido tomar en serio, porque verle e imaginar un intermedio de circo ha sido todo uno. *Estaba sentado en su poltrona de la Embajada de París y desde allí dirigía en la capital francesa, como el Scarpia de Tosca, en Roma, una policía en la que había de todo, desde carteristas hasta lo peor que quieran ustedes imaginar.*

(AP: *Cataluña sota la Dictadura*, 1930, p. 37)³²⁵

En esta agitada época española, un grupo de *intelectualoides fascizantes, como ese mascarón de Giménez Caballero y el Lequerica ese,* intentan hundirnos en la abyección reaccionaria.

(AP: “Un reducto de la Democracia”, *El Pueblo*, 17-04-1931)

³²⁵ En *Tosca*, el baró Scarpia és el cap de la policia de Roma.

Alfonso el Africano fue el sugeridor y el principal autor de la dictadura de Primo de Rivera.

(AP: “La sombra del bisabuelo”, *El Pueblo*, 9-05-1931)

Su chabacana simpatía superficial, la cálida cachondez de Isabel, los devaneos amorosos del Pacificador [Godoy] que nada pacificó y la estupidez imperialista del XIII y último, ¡cuánto daño nos han hecho! [Los Borbones]

(AP: “Lo que no puede ser”, *El Pueblo*, 23-07-1932)

El general Sanjurjo, *espadón monárquico mimado por la República*, obsequiado por el nuevo régimen con dos direcciones generales, ha olvidado, al emprender su descabellada aventura, el proverbio castizo: “Ha ido a Sevilla y ha perdido su silla.” *La de montar, desde luego, y además la otra, la poltrona de la dirección general de Carabineros.*

(AP: “Quien va a Sevilla...”, *El Pueblo*, 21-08-1932)

23. Narració. D’acord amb el caràcter narratiu propi de la informació periodística, en alguns articles Perucho s’aparta del reduccionisme de limitar el paper del periodista a actuar com un simple informador i elabora passatges creatius, dins de les limitacions que el mitjà imposa a la ficció:³²⁶

El cant metàl·lic de les campanes, que m’arriba com un leit-motiv obsessionant, em fa pensar que, setze anys enrera, també ressonava, heroic i amenaçador, per a encoratjar els soldats que anaven a envair Bèlgica, com si volgués legalitzar amb una veu del Cel el crim abominable. I em fa pressentir que aquestes campanes que ara toquen, no són ben bé les campanes de la pau, sinó el record d’aquelles altres, o l’anunci de les que cantaran, d’aquí a vint, trenta o quaranta anys, l’anunci d’una nova agressió.

(AP: “L’alliberació de Renània”, *La Publicitat*, 6-07-1930)

Començo a tenir idees d’un radicalisme desesperat: suïcidar-me, llogar una bicicleta, llegir a Kant... A la fi, em decideixo per escriure un article, i torno cap a casa.

Cau una pluja clandestina que fa més trist el capvespre. No és ben bé aigua, sinó una agradable pulverització del diumenge que acaba. En passar pel riu, m’aturo a esguardar els peixos que neden com cada dia que no coneixen aquesta tragèdia horrible del calendari... De l’ombra, surt un grup d’excursionistes que tornen de la muntanya. Canten. Les dones porten damunt el cap corones de verdura que evoquen un paganisme poca-solta de deïtats falsificades.

Arribat a casa, començo a escriure. M’interromp la nena de la dispesera, que m’ha portat flors silvestres. La seva veu, en parlar-me, esvaeix la terrible sensació que m’havia produït un dia de tedi, i de solitud. Decideixo no suïcidar-me per avui, i no llegir Kant. Però quan la nena, després de dir-me que s’ha divertit molt, es posa trista perquè demà ha de tornar a estudi, penso que jo hauria volgut anar-hi avui, i que hauria cantat, com un himne joïós, la llunyana taula de multiplicar.

(AP: “Dia de tedi”, *La Publicitat*, 24-07-1930)

24. Descripcions:

Al salir de Játiva, bamboleándome dentro del coche, he experimentado una extraña sensación. Un paisaje delicioso se ha presentado ante mis ojos; pero ¡qué soledad, qué silencio! En medio de tanta vida, todo parecía muerto y el mismo rumor del viento, arrancando sonoridades al inmenso órgano de una pinada, tenía cadencia de responso.

³²⁶ “Modernamente ha vuelto a aparecer un periodismo llamado literario, no porque trate temas imaginativos o porque pretenda acercarse al testimonio a través de historias metafóricas, sino porque su planteamiento lingüístico procura alejarse de la lengua cotidiana y utiliza de modo evidente construcciones retóricas de habitual uso literario. Incluso se habla de docudramas o dramas documentales, en los que se ficcionaliza una llamada historia real para llegar mejor al lector o espectador.” (Urrutia 1992: 123)

(...) Solo de vez en cuando, el viento se introduce con violencia en el ramaje de los pinos y les arranca cadencias de rebeldía.
Después, el silencio cae de nuevo sobre el valle como un velo blanco sobre el cuerpo de una virgen muerta.

(AP: «Ecos montañoses», “Silencio”, *El Pueblo*, 14-09-1924)

¡Qué hermoso espectáculo! Hasta los montes parece que se tambalean perdiendo su fijeza; las casas tiemblan a impulsos del viento y el corazón se alboroz a la vista de este gesto viril de la naturaleza.

(...) En el espacio negro brilla una chispa. Comienza a llover abundantemente y se oye, lejana, la voz del trueno que es el sochantre en este concertante grandioso de la naturaleza enfurecida.

¡Bien! Que nos ilumine el rayo, que nos inunde la lluvia, que nos arrastre el vendaval. Ahora son estos valles más hermosos que nunca, ofrecen más bellas perspectivas y todos los montes pardos, a la luz fugaz de la tormenta, tienen algo del sagrado Sinaí.

(AP: “Vendaval”, *El Pueblo*, 20-09-1924)

Pombo es el café de los brazos abiertos, siempre dispuesto al abrazo cordial, siempre acogedor de todos los hombres inquietos que se esfuerzan en remover las aguas estancadas de lo viejo. Recibió con todos los honores a ese enviado plenipotenciario de un arte de nuestro siglo, que es Almada Negreiros, y lo hizo sentarse en la docta cátedra, en el diván que hay frente a la puerta, debajo del cuadro magnífico de Gutiérrez Solana.

(AP: “Almada Negreiros”, *El Pueblo*, 23-06-1927)

[El paisatge francès] És un paisatge objectiu, equilibrat i serè. Un paisatge que envaeix sense apassionar; que fa tenir idees clares sobre totes les coses; que permet a un home, que s’ha passat mitja vida dedicat a l’alegre esport de pegar cops de sabre, com Descartes, escriure en una sola nit un *Discurs* de cinquanta pàgines, capaç de revolucionar la filosofia universal.

(...) [El paisatge alemany] Uns quanta kilòmetres a la dreta del Rin ja és tot una altra cosa. Els insignificants turons que hem vist a França s’han inflat, com seguint el procés d’una monstruosa embriogènia de la terra; els boscos informes han esdevingut més freqüents; les perspectives ofereixen transicions ràpides i arbitràries.

(AP: *La Publicitat*, 18-05-1930)

25. Prosa poètica. Perucho se n’ix en ocasions dels límits del periodisme convencional per a construir descripcions sensorials que responen a la seua vocació creativa com a escriptor en què, a base d’adjectius, expressa subjectivament el seu punt de vista:

Obscuros son nuestros días. Se ha hecho noche cerrada sobre el mundo, y el hombre –perdido en las tinieblas– se debate en vano buscando el brillo de la estrella que le señale un camino de salvación. Lejos, en la perspectiva del tiempo, se vislumbra una suave claridad: es la estela luminosa que dejaron a su paso los elegidos. Hay que marchar por ella, hay que seguirla sin titubeos hacia remotas luces de eternidad. Pero la humanidad, ¡es tan vieja! ¡Está tan cansada!..

(AP: “El Centenario de Beethoven”, *El Pueblo*, 2-03-1927)

Salimos en silencio, mientras un rayo de sol ponía en las blancas sienas del maestro una corona de alegría y hacía brillar en sus ojos los diamantes de dos lágrimas.

(AP: “Oración de fin de curso”, *El Pueblo*, 10-06-1927)

Hay que atalayar con ojos escrutadores cualquier remoto resplandor, y correr hacia él infatigablemente. Yo, creo haber visto una luz de aurora en los horizontes de nuestra Valencia. En días sucesivos intentaré señalar la ruta sobre la carta misteriosa del porvenir.

(AP: “La política del silencio”, *El Pueblo*, 24-11-1927)

Un sol de glòria augmentava el nostre optimisme, feia més blau el llac, més blanques i lleugeres les aus.

(AP: “Una setmana a Ginebra”, *D’Ací i d’Allà*, 04-1929)

Aquesta petita ciutat, canta una eterna cançó de silenci. És un silenci tan dolç, tan suau, tan amable, que us en sentiut voltat com si fos una tènue vesta blanca de felicitat.

A Marburg és on, per primera vegada, pot hom comprendre fàcilment la idea de la relativitat del temps. És una ciutat sense segle, sense hores; us fa una estranya sensació d’eternitat, que barreja en un sol concepte aquestes dues paraules antitètiques: sempre, mai.

(...) Marburg, ciutat lírica! Marburg –amb els seus boscos verds, les seves torres feudals, les seves habituds antigues, la seva existència tranquil·la, té el lirisme dels vells roures que enfonsen la rel forta en la terra mil·lenària i llancen el fullam recent vers l’aire nou de l’avenir.

(AP: “Marburg, ciutat lírica”, *D’Ací i d’Allà*, 01-1931)

Y la tierra cantará con sus voces eternas, y España se decidirá por fin a ser de verdad una República de trabajadores que se lancen con toda energía y entusiasmo a realizar el gran Plan Quinquenal de la salvación española.

(AP: “Política de entusiasmo”, *El Pueblo*, 13-03-1932)

I, veient-la onejar *en* l’hora del triomf, cada valencià es va sentir valencianista, i la bandera històrica fou reverenciada per tota la ciutat.

(AP: “Les dues banderes de València”, *La Publicitat*, 17-04-1932)

Pero prefiero *La Vuelta al Mundo*. ¿De un novelista? De un pintor que nunca manejó los pinceles; de un pintor que prefirió explicar los cuadros que hubiera pintado. Leyendo este libro se advierte que, de haber sido Carmen, Blasco hubiera inventado los cock-tails de colores...

Y ahora el último viaje, el viaje a la patria recuperada por la libertad.

Cuando venga flotando sobre este mar nuestro, blanqueado de velas y de pájaros, yo le esperaré en la playa, abriré los brazos en un amplio gesto de abrazar viajeros queridos, y le gritaré con mi voz más clara:

–Maestro: ¡salud!

(AP: “El último viaje de Blasco Ibáñez”, *El Pueblo*, 22-08-1933)

Por esta causa vivimos desde hace algunos años con el vago temor de que cada amanecer sea para el mundo una aurora de sangre.

(AP: “Antecedentes y riesgos del plebiscito del Sarre”, *El Liberal*, 10-11-1934)

La noche nerviosa de la gran hazaña estaba impregnada de heroísmo y había en el aire un hálito de epopeya que enardecía a todos. Como las órdenes tajantes del mando serpenteaban por los hilos telefónicos, así recorría nervios y músculos la comezón de luchar y de vencer. De un cabo a otro del frente, un solo deseo: comenzar; y una sola idea: combatir. Con esta moral se inició el paso de Bajo Segre.

(AP: “Estampas del Bajo Segre. Héroes en el río”, *Frente Rojo*, 564, 18-11-1938)

11. Perucho, novel·lista

Ícar o la impotència, d'Artur Perucho

València, 1929. L'Estel, 5

161 p., 19,5 x 13 cm

(10 registres en biblioteques públiques: 5 en la Biblioteca Valenciana, 2 en la Biblioteca de Catalunya, 2 en la Universitat de València, 1 en la Universitat Jaume I).

Referències de l'autor

En tren, des de la barcelonesa estació de França, Perucho va eixir cap a París el dilluns 4 de febrer de 1929, on tenia planejat dedicar-se plenament a la creació literària, a pesar que no disposava de recursos suficients per a subsistir-hi massa temps:

Demà al vespre, surto vers París per tal de residir-hi. No sé, encara, si guanyaré prou diners per a viure-hi. Però, per malament que em vagi, sempre aguantaré una bona temporada. A París, faré solament de literat.

(Carta núm. 41, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: Barcelona, 3-02-1929)

De les seues cartes es pot deduir que, quan va emprendre l'aventura parisenca, ja s'havia plantejat l'argument d'una novel·la i devia tindre'n una primera redacció acceptable, o almenys algunes pàgines escrites –suposant que es tracte de la mateixa obra:

M'ha passat una cosa que està molt bé. Després de llegir la meua novel·la [Puig i Ferrer], no vol que la hi doni a Pallerola [Domènec Pallerola i Munné, "Domènec de Bellmunt"], i m'ha promés publicar-la a la biblioteca *A tot vent*. Que et sembla?

(Carta núm. 32, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 12-11-1928)

Pareix, doncs, que podia tindre acabada una novel·la, de la qual pocs mesos després assegura que fins i tot s'estava imprimint, cosa que realment no va succeir:

He dedicat la meua escassa activitat literària a enllestir una novel·la que ja s'està imprimint a València.

(Carta núm. 41, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: Barcelona, 3-02-1929)

En qualsevol cas, comptara o no amb un esborrany anterior, entre els primers dies de febrer i els primers dies de juliol de 1929 es va dedicar a escriure una novel·la tan parisenca, que deu tractar-se d'una obra diferent de la que menciona, perquè sense conèixer bé aquella ciutat és impossible que es tracte del mateix projecte. *Ícar o la impotència*, datada a "París, juliol de 1929." la tenia acabada el 4 de juliol d'aquell any i aleshores es dedicava a repassar-la, com explica a Almela i Vives:

He estat molt enfeinat aquests primers dies de nova vida parisenca. M'he canviat d'hotel, he fet visites, he escrit alguns articles i he repassat la novel·la per a *L'Estel*.

(Carta núm. 54, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 4-07-1929)

El mes d'agost la va enviar a Adolf Pizcueta perquè posara en marxa l'edició, que ja es va anunciar en els números 26 i 27 de *Taula de Lletres Valencianes*, corresponents als mesos de novembre i desembre de 1929:

Pizcueta és un barrut i un mandra. No m'ha escrit, ni tan sols per a acusar-me rebut de l'original de la novel·la.

(Carta núm. 63, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 23-08-1929)

Però, pel motiu que fóra, tenia la sensació que la novel·la que havia escrit en els primers cinc mesos de viure a París no havia cobert les seues expectatives. De fet, se'n justificava, posant com a pretext la pobresa i l'endarreriment literari que hi havia en aquella València, on finalment *Ícar* es va publicar cap a final de l'any 1929:

La meua novel·la es publica un d'aquests dies. No és, ni de lluny, el que jo vull fer; però, a València i en català, no es podia anar mes enllà, ni en l'estil ni en el contingut.

(Carta núm. 92, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: París, 14-12-1929)

Estava il·lusionat amb aquesta segona novel·la que menciona –la qual, segons diu, és més moderna, més atrevida i millor treballada que *Ícar*–; segons sembla, Puig i Ferrer volia publicar-la en Proa:

La novel·la per a la editorial d'En Puig, va endavant sota els més falaguers auspicis. N'estic content. L'assumpte és impecable... a força de pecat, i l'estil perfectament modern. Significa un gran pas sobre el llibre que edita *L'Estel*. El que va d'un intent a una realització. Hi treballo apassionadament. És qüestió de poques setmanes. I Puig m'ha dit que la publicarà de seguida.

(Carta núm. 93, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 9-01-1930)

El mes de gener de 1930 *Ícar* ja s'havia publicat, perquè Perucho es va preocupar que n'aparegueren crítiques i ressenyes:

D'aquí a poc rebreu els exemplars de la meua novel·la de *L'Estel*. N'hi ha un dedicat al meu amic Vidal Burdils, encarregat de fer-me una crítica a *La Nostra Terra*, de Mallorca. Us prego amb molt interès que l'hi trameteu de seguida.

(Carta núm. 94, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: París, 14-01-1930)

Crítiques i ressenyes

F.V.B. (Francesc Vidal i Burdils) va publicar una detallada crítica en la secció “Els llibres” de *La Nostra Terra* en què, en primer lloc, destaca el verisme de l’obra:

Icar o la impotència és una bella obra sense inútil retòrica, sense cap perfil aclapadorament barroch. L’estil és incisiu, a estones potser exageradament agut. L’autor ha volgut descriure un defalliment moral, un desequilibri de l’esperit, una ferida al cor, i ho ha fet defugint l’artificiositat literària, plaent-se –pareix– amb la cruesa i la sobrietat de la narració. Un hom creu descobrir, tot llegint la novel·la, que l’autor ha viscut el drama, que l’ha sentit, que el porta dins de la seva consciència i que s’ha apressat a escriure’l, per forces difícils d’esbrinar, amb una naturalitat franca i lleial. Tristany, el protagonista, per això se’ns apareix, malgrat les seves contradiccions, com un ésser real, com un home ben vivent que un dia, una estona potser, va fer-nos la confessió amarga o ens va fer endevinar la seva història i ens deixà una tristor lamentable i cruel. ¿Podríem assegurar que tal volta no fóssim nosaltres mateixos qui, com ell, en un període de la nostra vida busquéssim la llum pura, debatent-nos en les tenebres? ¿Que anhelàvem sortir d’un abisme fosc i el sol ens cremava les ales i que la nostra tragèdia, com la de Tristany, consistí en la desproporció d’un desig ardent i les energies afeblides? I encara. Com aquest malaurat ¿no hem conegut un dia el dolor quotidià de la impotència de l’ànima?

(F. V. B.: “Artur Perucho. *Icar o la impotència*”, *La Nostra Terra*, 26, febrer de 1930, pp. 64-65)

Tot seguit pondera el vigor i la sobrietat de la novel·la:

En aquesta primera novel·la seva, Artur Perucho se’ns revela com un novel·lista vigorós, ple de bones prometes. La indecisió pròpia dels autors novells és, contràriament, en l’autor d’*Icar o la impotència*, ferma, sobrietat, línia recta. L’extraordinària sensibilitat i la versemblança de l’obra, per altra banda, és fàcilment assimilable pel lector, el qual tot just obert el llibre constata amb espontània joia aquella senzillesa d’estil a què hem al·ludit, i que és per nosaltres, sempre, una valor ben remarcable.

(F. V. B.: *ib.*)

A continuació, Vidal no s’està de criticar les abundants errades ortogràfiques, que s’hagueren hagut d’evitar:

Cal, tanmateix, que jutgem amb una franca severitat quelcom del llibre, que ens desplaui seguidament. Aquest punt negre el representen les incorreccions ortogràfiques (creiem que més bé que a l’autor imputables als impressors o a uns altres tercers aficadissos) que, encara que no en gran nombre, observem escampades de tant en quant per alguna pàgina de la novel·la. Aquesta lleugera infracció gramatical, que és realment quelcom circumstancial i secundari, creiem tanmateix que calia evitar-la. Car és una llàstima que, en una obra tan valuosa per tants sentits, s’hagi descuidat un petit detall que no per ésser minúscul, com en aquest cas, hom deixa de considerar avui pecaminós en qualsevol llibre escrit en llengua vernàcula.

(F. V. B.: *ib.*)

Finalment, opina que li semblen bé els valencianismes, tenint en compte els lectors potencials:

Quant als “valencianismes” que també observem en *Icar o la impotència*, res no tenim que objectar, ans bé els subscriuríem en tota llur integritat, majorment no ignorant que el llibre l’han d’assaborir preferentment lectors de parla dialectal i sabent que ni la més alta autoritat de la gramàtica catalana proclama una eliminació d’aquestes expressions dialectals, que sempre hem cregut que cal respectar.

(F. V. B.: *ib.*)

El mes anterior d'haver-se publicat aquesta crítica, en *Taula de Lletres Valencianes* havia aparegut una primera nota, poc analítica i sense firma:

La seua novel·la està feta de les impressions de París. En la literatura no es sap mai a on acaba la descripció de les inquietuds pròpies i a on comença la invenció del literat. Hi ha pàgines d'aquest llibre que semblen una confessió. N'hi ha d'altres teixides per la fantasia... Tot llegint-les tenim la sensació de que en elles es reflecteix una mica l'ambient de París.

(s/f.: *Taula de Lletres Valencianes*, 28, gener de 1930, p. 15)

El febrer de 1930 Juan Sapiña, catedràtic de Llatí de l'institut de batxillerat de Terol –i futur diputat en les Corts constituents pel Partit Socialista–, publicà una crítica en què destacava que era una novel·la sobre el fracàs, no tant moderna com s'esperava, molt autobiogràfica i excessivament erudita:

Diremos francamente que esperábamos una novela de vanguardia. Un poco estridente, quizás. La significación de Perucho y su posición dentro del grupo de jóvenes valencianistas nos daba derecho a esperar así. Por eso confesamos que ha sido grande nuestra sorpresa al encontrarnos con una novela de corte francamente clásico, vigorosamente clásico, en la que hay de moderno el ambiente parisino, con su conocido desenfado, y el contenido autobiográfico de la obra.

La novela es de un vigor extraordinario. Analiza con frecuencia los personajes tan exquisitamente, que demuestra conocerlos a fondo y poseer un fino poder de observación. Como Lenormand,³²⁷ pudo haber titulado su obra *Los fracasados*; pero esta vez Perucho interpreta de manera original y distinta el fracaso de una vida. Es el fracaso circunstancial de un hombre, a punto de salvarse del fracaso, cuando ya estaba al rojo en su alma la fragua en donde se forjan los triunfos.

Felicitémonos por la aparición de esta novela, que ha escrito Perucho con bastantes datos autobiográficos seguramente. Aguardemos la otra, pues dada la envergadura que en ésta ha demostrado el autor, tendrá que ser ya de trascendencia para la literatura valenciana. Mientras, nos permitimos aconsejar a Arturo Perucho que procure evitar en su próxima novela los excesos de erudición. Así como también le aconsejamos que conserve su estilo sobrio y de una intensidad admirable.

(Juan Sapiña: *El Socialista*, 6-02-1930, p. 3)

El mateix mes de febrer, Carles Salvador va publicar en un diari castellonenc el primer dels tres articles que va dedicar a divulgar la novel·la de Perucho, la qual el va complaure enormement. Celebrava Salvador, en primer lloc, que l'autor haguera superat la vinculació amb els escenaris tradicionals de la narrativa valenciana. En les pàgines d'*Ícar o la impotència* s'observa la determinació de Perucho per crear un nou tipus de novel·la amb audàcia i voluntat de transgredir la norma:

...el escenario de la cual es el París de hoy. Bien hecho porque los escritores valencianos nos tienen acostumbrados, contra nuestra voluntad, a los escenarios pintorescos con barraca y marjal, con sombras naranjeras y campanarios con

³²⁷ En més d'una ocasió, Perucho es va ocupar de les obres del dramaturg francès Henri-René Lenormand (Paris, 1882 – 1951). Per exemple, en la informació que va publicar en *TLV* sobre la traducció al català de *Les Ratés* (*Els fracassats*), comèdia estrenada a París el 1919 per Georges Pitoëff: “aquesta magnífica obra de Lenormand, traduïda per Carles Soldevila i Pous i Pagès, que ha obtingut un gran èxit. Lenormand és un dels autors més interessants i definitius del teatre contemporani. És francès, però poc conegut a França. El benemèrit matrimoni Pitoëff, ha donat a conèixer les seves obres a París i a Suïssa. A Espanya, ha entrat el magnífic autor per Catalunya i en català.” Perucho es refereix a la publicació d'aquesta traducció en *La Revista*, 1928, any XIV, pp. 90-117. (AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes* 6, març 1928, p. 10).

pueblecitos y con montañitas de Belén... Aireamiento de temas, paisaje y de estilos falta en la literatura vernácula.

(Carles Salvador: «Carnet bibliográfico» “Icar o la impotencia, de Artur Perucho”:
Diario de la Mañana, 16-02-1930)

Després d'explicar el mite d'Icar i d'argumentar la tragèdia de Tristany, Salvador destaca que el tema de la novel·la és l'educació de la voluntat:

No es, a nuestro entender, una obra pesimista. El autor ha querido construir su caro personaje con escasa voluntad, es cierto. Sin ella no hay ideal asequible. Y aquí, precisamente, radica la moraleja que de la narración, que de la anécdota, podríamos sacar, y que sacamos, al reaccionar como lectores de la triste historia. Para triunfar en la vida debemos educar la voluntad.

(Carles Salvador: *ib.*)

Finalment, remarca que la narració devia contindre moltes dades autobiogràfiques de l'autor:

Muchas de las inquietudes de la juventud están expuestas en el libro. Tiene páginas enteras en las que Perucho habla por boca de Tristany, el estudiante de la Sorbona. Tal lo parece, si no. Si esto fuese cierto, como presumimos, habría que pensar [que] la vitalidad, la verdad, la frescura, la gracia de muchos pasajes de la novela son páginas autobiográficas. ¡Es tan difícil inventar ciertas escenas cuando son fáciles de vivir!

(Carles Salvador: *ib.*)

El mes de març, J. Ch. [Juan Chabás] publicà una nota breu sobre la novel·la de Perucho:

Icar o la impotència demuestra en su autor un brío literario todavía desceñido y de rumbo incierto, pero seguro en el impulso. Algunas escenas, emplazadas en la vida de un París nocturno y meteco, tienen facilidad y sencillez de narrador hábil y suelto.

(Juan Chabás: *La Gaceta Literaria*, 77, 1-03-1930, p. 7)

El mes d'abril, Carles Salvador va publicar una altra crítica en què tornava a posar d'exemple la novel·la de Perucho als joves escriptors valencians perquè tingueren més ambició literària i es plantejaren altres horitzons allunyats de la nefasta influència de l'horta:

Diem això en el bon sentit de despolaritzar la nostra prosa. (...) La novel·la de Perucho és decisiva en aquest aspecte perquè en retornar a la novel·lística s'ha deixat de banda aquelles hortes terribles per les famoses escopetades que no fa gaires anys eren quasi l'únic desenllaç de les narracions que aquesta mena de revistes hebdomanàries publicaven. L'horta vermella de sang i l'horta clara dels idil·lis sense sabor eren el fons més amanit. Amb tal limitació de temes és natural que els assaigs literaris no prenguessin grans relleus. Així és com, no obstant haver comptat passa de dos-cents noms d'aficionats a la prosa, sols han restat escriptors de vàlua mitja dotzena de joves. Tota la majoria, feta fum, l'ha escampada el vent.

(Carles Salvador: “Icar o la impotència”: *La Publicitat*, 17-04-1930)

En la resta de l'article, Salvador torna a insistir en els mateixos aspectes que en la crítica anterior, i fins i tot repeteix algunes de les opinions que ja havia expressat, com ara el fet que la culpa del fracàs de Tristany no es pot atribuir a les tres dones amb què està vinculat, sinó a la seua falta de voluntat:

A Tristany, per a triomfar no li manca sinó una mica de voluntat. Tal com el presenta Perucho, hauria d'assolir la felicitat que fretura. És una autosuggerió, produïda pel tracte de les dones que li travessen la vida, això que el persegueix. Ell, però, no posarà

res de la seva voluntat per allunyar-se. No és el poder carnal qui l'enfonsa en la dolor. És una greu debilitat virtual del voler. Vol i dol. Ansia i no s'esforça.

(Carles Salvador: *ib.*)

Finalment, igual que feu Vidal, també Salvador planteja al final unes poques observacions lingüístiques:

El llenguatge de Perucho fa de bon llegir. No volem deixar de remarcar els innombrables “sigut” per “estat”, que ja han estat bandejats de la llengua escrita gràcies a les alligadores intervencions de Mestre Fabra.

(Carles Salvador: *ib.*)

El mateix Salvador va publicar el mes següent una tercera crítica en el diari *Libertad*, també de Castelló de la Plana, en què tornava a repetir les mateixes impressions que havia expressat en la primera:

Llibre d'hores de joventut, trobem en ell les idees estètiques de l'autor, enemic dels academicismes; les seues idees polítiques ben unides als ideals esquerrans, comprensió de rebeldes i actuacions.

(Carles Salvador: reproduït en *Taula de Lletres Valencianes* 32, maig de 1930, p. 15)

Això mateix havia escrit en castellà en *Diario de la Mañana*.

(Carles Salvador: «Carnet bibliográfico» “Icar o la impotencia, de Artur Perucho”: *Diario de la Mañana*, 16-02-1930)

Després d'aquesta crítica, la novel·la caigué en el buit, i hagueren de transcórrer gairebé seixanta anys fins que Teresa Esteve (Esteve 1989: 29-30) publicà la ressenya més completa de la novel·la de Perucho en l'estudi introductori d'un llibre antològic sobre escriptors borrianencs, on presentava l'autor i analitzava detalladament l'obra, enunciant-ne el tema:

La vida de Tristany és una existència torturada per un intens voler i no voler: per una incontenible ànsia d'alliberament barrat per la impotència, per la impossibilitat de defugir la fatalitat que el mena irremeiablement a la derrota.

Després de destacar el lèxic avantguardista i de mencionar que “l'autor ens transmet per boca del seu personatge la defensa del surrealisme estètic o del subjectivisme filosòfic”, Esteve explica l'estructura la novel·la:

L'obra posseeix una estructura bipartita. La primera part, que abasta des del capítol I al XIII, és seguida per un d'*intermedi* que talla l'esdevenir de la narració per a exposar-nos la situació de sereníssim equilibri en què es troba Tristany. El protagonista s'ha adonat que en ell convergeixen tres forces, amb nom de dona: Ludgarda o l'amor verdader, Marcelle o la sensualitat i Margueritte o l'amor espiritual, i creu tenir una vida nova (manifestada en l'afany d'escriure versos).

La segona part se subdivideix en dos blocs. El primer comprén del capítol XIV al XXII, i el segon és format pel capítol XXIII, que serveix de represa i d'enllaç; després del parèntesi del capítol, anomenat molt significativament *Paràbola*, que ens explicita l'altre símbol de la novel·la: el mite de Tàntal, representat en l'etern peregrinatge d'un home, Tristany, la vida del qual és un etern camí ple de misèries i desil·lusions que l'aboquen, quan ja creu que es troba al cim, a la part més fonda del pou.

I finalitza l'anàlisi referint-se a les anticipacions que ha observat en l'obra, amb les quals el narrador va deixant pistes sobre el fracàs del protagonista:³²⁸

³²⁸ L'autora reproduí íntegrament l'estudi d'aquesta obra en la fitxa “Artur Perucho i Badia, *Ícar o la impotència*”: Catàleg de l'exposició *Els escriptors castellanencs del primer terç del segle xx i les Normes*

El text, però, és ple d'anticipacions que ens fan intuir el fracàs últim del personatge, aquell que es «troba com en un pou negre, i que la seua voluntat li havia permès d'ascendir vers la llum» tot i que al mateix temps, és capaç de «morir de sed a la vora d'un riu». Ícar o Tàntal, un fracassat de vint-i-nou anys.

Enric Balaguer (1994: 155-156) també va destacar l'enorme novetat que suposà la novel·la de Peruchó, tot i que en lamentava la improvisació i l'excés de sentimentalisme:

Pel que fa a l'escriptura, hom veu en l'obra de Peruchó una agilitat narrativa prou destacada i una certa traça per construir ambients i situacions. Si la novel·la no deixa de ser un intent no reeixit del tot, és d'una volada superior al conjunt de narracions de l'època. Hom intueix que, de persistir en aquesta línia, s'hauria perfilat un canvi en la narrativa valenciana de l'època que hauria permès l'aparició d'obres interessants. A *Ícar o la impotència*, l'element sentimental, els ressons romàntics, el final amb una certa improvisació, són alguns dels punts febles. Hi constatem, així mateix, la impossibilitat d'eixir de l'esquema de narració melodramàtica.

Finalment, Adolf Piquer (2007: 227-228), en un estudi sobre la narrativa de l'època, també ha subratllat en primer lloc la notable capacitat d'innovació que en 1929 va aportar:

Però si de militàncies i propostes renovadores en els continguts es tracta, la novel·la del borrianenc Artur Peruchó, *Ícar o la impotència* (1929) se situa en un dels punts de contrast més notables per oposició al localisme i costumisme.

Després d'afirmar que el protagonista és un jove estudiant “enderiat a trobar un amor que conjumine la carnalitat i l'idil·li pseudomístic” i de remarcar-ne els “continguts cosmopolites”, així com el “psicologisme de profunditat” i altres “aspectes artístics rellevants en els anys vint: música, literatura”, Piquer analitza alguns procediments tècnics de la narració que van resultar molt innovadors en el panorama de la narrativa valenciana de 1929:

Discursivament destaca un ús desimbolt de l'estil indirecte lliure i són interessants algunes provatures tímides pel que fa a la inclusió de recursos renovadors, com ara alguns apunts de monòleg interior.

(Adolf Piquer: *ib.*)

També observa la voluntat de l'autor de no ocultar l'erotisme:

El contrast amb la castedat de relats de la majoria dels autors analitzats anteriorment i la revelació dels instints masculins més primaris es veu expressada amb tota claredat.

(Adolf Piquer: *ib.*)

A pesar de tots aquests elements positius, Piquer opina que la novel·la no consuma les expectatives que havia generat, per tal com, al final, és incoherent amb el to de modernitat del relat:

Alguns fragments de reivindicació de l'art pur, en favor de la renovació estètica enfront del món clàssic, assumeixen plantejaments més característics del modernisme català i alhora el salpebren de propostes més agosarades que, tot i això, no arriben a un trencament formal i conceptual propi de l'avantguardisme en el qual es podria haver submergit el relat.

(Adolf Piquer: *ib.*)

Tots els analistes han destacat que *Ícar o la impotència* va ser la novel·la més innovadora d'un autor valencià d'aquell període. Podem afegir, a més, que fou així fins que, mig segle després, als anys setanta, es produí la renovació i actualització de la narrativa valenciana, però les dramàtiques conseqüències de la guerra civil i l'exili la van eliminar de la circulació quan la seua influència podria haver resultat molt positiva.

Tema

El tema, suggerit en el títol, és la frustració d'un jove pròxim a la trentena que, incapaç d'assolir els seus ideals a València ni a Barcelona, passa una temporada a París, on es realitza sexualment però fracassa sentimentalment, a pesar d'haver lluitat per aconseguir l'equilibri que necessita. Quan creu que ha trobat el camí adequat i se sent feliç i pletòric, pròxim a realitzar el seu desig, la realitat se li torna en contra i, com en el mite d'Ícar, es desequilibra i es precipita en el buit.

Argument

Ícar no conté una proposta tan revolucionària per arribar a mancar fins i tot de fàbula, com algunes de les novel·les de Gabriel Miró, Benjamín Jarnés o José Martínez Ruiz (*La voluntad*, 1902), per no mencionar les d'Unamuno (*Niebla*, 1914) o Gide (*Les Faux-monnayeurs*, 1925).

L'argument d'*Ícar* és el següent:

Tristany és un jove valencià amb una sòlida formació musical. Toca molt bé el violí – que té abandonat, però –, és rotundament partidari dels compositors innovadors, es considera republicà, ateu i comunista, i de tant en tant escriu versos. Preocupat pel fet que als vint-i-nou anys encara no ha trobat el seu paper en la vida, ja que fins ara ha estudiat molt desordenadament i no ha acabat la carrera de Dret, es trasllada a París, s'instal·la en un hotel, es matricula de Filosofia en la Sorbona –tot i que no hi té massa interès– i tracta de definir la seua personalitat d'acord amb els seus ideals. En la gran ciutat, per la qual al principi vaga sense rumb fix, coneix molt poca gent excepte un barceloní trapasser amb qui es troba ocasionalment i els Bèrard, un matrimoni burgès d'ideologia conservadora per als quals porta una carta de presentació. Jean Bèrard és enginyer i Margueritte, l'esposa, una bona pianista frustrada que, refugiada en la música, fa d'ama de casa i se sent completament sola, cosa que Tristany adverteix des de la primera visita que els fa.

Abans de la seua estada parisenca, Tristany havia viscut a Barcelona, però s'havia criat a València, on ha deixat abandonada Lutgarda, la núvia de l'adolescència amb qui ha mantingut un festeig pur i innocent, ja que ha pres la determinació de considerar superat aquell període de sa vida, que identifica amb el violí. Als pocs dies d'estar a París, un diumenge a la nit coneix en un ball una jove alsaciana que treballa en uns grans magatzems, Marcelle, amb la qual té una primera aventura i amb qui concerta una cita per a l'endemà.

Tristany actua com un reprimint que, enlluernat per la coqueteria i l'alliberament sexual de les parisenses, es comporta com un desvergonyit amb totes les dones que troba pel camí i, sol com està, se sent frustrat i té enveja de la promiscuïtat dels altres hostes de l'hotel que cada nit pugen una dona a la seua habitació. Aquesta sensació augmenta quan el seu conegut, amb qui es troba casualment de nou, li insisteix que no perda el temps i que s'aprofite tant com puga de la laxitud moral de les franceses, especialment de les casades, per a les quals l'adulteri no té importància.

Incitat per aquestes idees, Tristany persegueix una dona atractiva que baixa al metro, però quan la perd entre la gentada es posa a toquejar impúdicament en el vagó una jove modisteta que fins i tot l'insulta perquè deixi de refregar-se contra ella davant de tots els passatgers. Quan, ja en el carrer, la modisteta aconsegueix burlar-lo, Tristany s'adona que ja no arriba a temps a l'encontre amb Marcelle i torna a l'hotel, on rep la inesperada visita d'un grup de companys i companyes d'estudis, als quals promet que més tard acudirà al ball a què l'inviten.

Però, trist i decebut com es troba, en realitat se'n va a sopar sol a un restaurant prop de l'hotel, on flirteja i fa tractes amb una prostituta que, si bé al principi li fa fàstic, l'acaba trobant atractiva. No obstant això, quan ja es dirigeixen a l'hotel, reacciona malament, la deixa sola i se'n va. La seua frustració i el seu desconcert augmenten. En l'habitació se sent excitat com una fera engabiada. No li resulta gens fàcil entendre els codis sexuals de París.

Tots aquests esdeveniments, que van del començament de la novel·la fins al final del capítol VIII, han succeït en un sol dia, un dilluns. En el capítol IX, el narrador, en unes poques línies, menciona que han transcorregut quatre dies més, fins arribar al dissabte de la mateixa setmana, en què els Bèrard han invitat a sopar el jove valencià i a assistir a la vetllada posterior, en companyia d'altres tertulians. En el transcurs de la reunió Tristany actua com un *enfant terrible* i, ja que el dilluns passat, quan havia visitat Margueritte, l'havia vista tocar el piano i s'havia sentit atret per la seua sensibilitat i bellesa, li revela inesperadament que és violinista i acorden estudiar junts. A aquest projecte s'afeg més avant el marit, que és un violoncel·lista mediocre i, tan ocupat està en els seus afers professionals, que pràcticament té abandonada la dona i no pot assajar mai amb ells dos. Al llarg dels assajos posteriors, l'atracció que Tristany sent per Margueritte s'incrementa. Es compenetren, es fan confidències, s'agraden cada vegada més i Tristany, que s'enamora idealment d'ella, es proposa seduir-la.

Però un dia, en eixir de l'assaig, entropessa en la boca del metro amb Marcelle, a la qual troba bellíssima i radiant. Ella es disculpa per no haver pogut acudir a la cita que havien concertat –ell, en canvi, fa el guilopo i no li confessa que tampoc no hi va anar– i aquella mateixa nit fan l'amor en l'habitació de l'hotel. A partir d'aleshores Marcelle, que també està sola, s'ajunta amb ell.

En aquest punt, entre els capítols XIII i XIV, el narrador interpola un *Intermedi* en què fa un balanç extern de l'evolució que fins ara ha tingut el protagonista. Indica que creu haver assolit l'equilibri que tant anhelava amb els tres punts del triangle format per les tres dones de sa vida, l'abandonada Lutgarda, la carnal Marcelle i la idealitzada Margueritte. Està convençut que a partir d'ara començarà una vida nova, amb una estabilitat desconeguda i una alegria desbordant. Però pot succeir que l'egoisme de la felicitat el faça volar tant alt, tan prop del sol que, com en el cas d'Ícar, se li cremen les ales i caiga estrepitosament en el buit.

I així com fins ara el lector percep que ha transcorregut exactament una setmana –tenint en compte que en els fets del primer dia del relat, el dilluns, el narrador ha incorporat el ball de la nit del diumenge precedent, on Tristany i Marcelle es van conèixer–, des del capítol XIV en avant les accions queden diluïdes en el calendari, amb expressions vagues com “un dia”, “des de feia alguns dies”, “alguns dies després”, etc.

La relació entre Tristany i Marcelle s'estabilitza. Entre ells opera un pacte implícit: són una parella exclusivament sexual, sense projecció ni futur, que pot separar-se pacíficament en el moment que u dels dos així ho decidisca. Van al cine, ixen a sopar

i passen les nits junts. Marcelle, que fins ara ha tingut una vida complicada, troba en Tristany protecció i seguretat. Però ell té els ulls posats en la bella i pudorosa Margueritte, més tendra i culta que Marcelle, la qual, si bé també és atractiva, resulta més ordinària. Mentre que una és una senyora rica i inassolible, l'altra és una treballadora corrent, per qui ell sent menys atracció, entre altres raons perquè no té cultura i ja es gita cada nit amb ella.

A vegades Tristany es queixa que Margueritte, que és major que ell, el tracte com a un xiquet. De dia en dia, en els transcurso dels assajos, assoleixen una major intimitat i augmenta entre ells la confiança i l'atractiu. El desig sexual que Tristany sent envers Margueritte s'atenueja per les relacions que manté amb Marcelle.

En el transcurs d'un assaig del trio que prepara una sonata per a executar-la en una de les vetlades musicals de cal·ls Bèrard, al qual s'ha incorporat finalment el marit de Margueritte amb el violoncel, Tristany es proposa superar-lo amb l'execució d'un violí prestat. A més, està decidit a captivar-la, cosa que assoleix sense dificultat. A partir d'aquest moment, intueix que l'ha enamorada perquè les seues ànimes, unides per la música, són bessones.

A partir del capítol XVIII, la narració es precipita i es fa més melodramàtica. Quan Tristany està segur que ha captivat la voluntat de Margueritte, li molesta la relació amb Marcelle, la qual, per a complicar encara més les coses, li confessa que s'ha enamorat d'ell. Aquella nit, quan torna a l'hotel excitat pel resultat de l'assaig i la compenetració espiritual que ha assolit amb la pianista, es comporta indignament amb l'amant, víctima innocent de la seua voluntat erràtica. Discuteixen, la despatxa i, completament desorientat, se n'ix al carrer en plena nit i vaga per l'entorn de Les Halles.

A la matinada, quan torna a l'hotel mort de son, l'amant l'ha abandonat. Es deixa caure en el llit i al cap d'unes poques hores rep la visita inesperada de Margueritte, la qual li confessa que se sent desgraciada a causa de la falta de comunicació que té amb el marit. Tristany la consola, l'acaricia i acaben fent l'amor.

En el capítol XXI, a través d'un altre narrador, el desenllaç es precipita. Tristany confessa a un confident –desconegut per al lector, tot i que només pot tractar-se del barceloní trapella amb qui s'ha trobat en dos ocasions anteriors– que la Margueritte que ell havia idealitzat, considerant-la una persona sensible, angelical i refinada, en realitat és una dona desequilibrada, possessiva i insaciable sexualment, a qui ha acabat odiant i a qui ha abandonat perquè era incapaç de suportar-la més temps.

En el bucle sentimental que s'ha format amb ell mateix, Tristany renuncia als somnis idealistes i recorre aleshores a l'estabilitat conformista de l'amor de l'allunyada Lutgarda, la núvia fidel, el record de la qual li proporciona l'equilibri emocional que tant anhela.

En aquest punt del relat s'intercala una segona interrupció de caire al·legòric titulada *Paràbola*, que constitueix el capítol XXII i que, com en el cas de l'*Intermedi* anterior, es destina a analitzar metafòricament l'evolució del recorregut sentimental del protagonista i anuncia el desenllaç.

Llavors Tristany, que fins i tot s'ha mudat a un altre hotel per tal d'eludir la pressió de Margueritte, deambula per París sense rumb fix, desvariada i deprimida, fins que s'anima a escriure una carta a Lutgarda en què lamenta el seu procedir erràtic i s'avergonyeix del seu comportament. Mentre espera rebre la resposta favorable d'ella, perquè l'exonere de la seua conducta, se sent tan pletòric que fins i tot escriu un parell de poemes en què reflexiona sobre les experiències que ha viscut. Però, en compte de la

carta que espera de la núvia, per tota resposta rep una tarja obituària en què se li comunica que Lutgarda ha mort.

Tristany, el protagonista

El protagonista és un problemàtic en relació amb el seu context. Es tracta de Tristany, un jove valencià de vint-i-nou anys descontent amb la vida i desencantat del futur acomodaticí que l'espera a València, el qual emprén un viatge a París per tal de realitzar-s'hi,³²⁹ ja que "Cercava la llum pura, i es debatia en les tenebres." (p. 7)³³⁰

La novel·la sembla un fragment de la vida interior d'un personatge turmentat. Tristany es defineix a si mateix com "un home agressiu i ferèstec"; és molt "intolerant" (p. 30) –sobretot en qüestions musicals–, però també es considera "un sentimental" (p. 35). Margueritte el troba "un terrible sentimental que es vol disfressar de tot lo contrari!" (p. 33) i que "cada dia és més terrible" perquè "ha nascut en un país de sang viva i ardenta" (p. 110). En relació a la seua sexualitat, ell mateix es veu un home "irracional, impur i luxuriós". (p. 75) Té un caràcter propens a enfadar-se fàcilment quan li canten les veritats: "s'enutjava en vore que li descobrien veritats que ni ell mateix volia confesar-se mai. Però, després, transigia." (p. 120). En opinió de Margueritte "totes les seues preocupacions, el seu anarquisme, el seu afany d'asustar la gent enfonsant ídols que tots adoraven, no eren més que coses de criatura." (pp. 119-120). Tenia, en definitiva, un "temperament sanguini i sensual" amb què "havia esclavitzat Marcelle amb uns llaços fortíssims", ja que "La seua natura li permetia resistir aquella vida de disbauxa" que feia. (p. 116)

Tristany, a París, es tracta amb dos dones molt distintes, amb què el narrador conforma la plataforma actancial que codifica la narració com un triangle femení –comptant-hi la valenciana Lutgarda– en què el protagonista evoluciona, anant d'angle a angle, a mesura que crema etapes.

En la seua primera aventura coneix Marcelle, una jove alsaciana per la qual només sent atractiu físic. A diferència de la repressió sexual en què fins aleshores ha viscut i, meravellat per la facilitat amb què les franceses s'entreguen a un desconegut, Tristany estableix amb Marcelle un pacte tàcit de convivència basat només en el sexe,³³¹

³²⁹ Com Fernando Ossorio en *Camino de perfección*, el qual es desplaça per diverses poblacions espanyoles i decideix quedar-se "algún tiempo en Yécora; esperaba que allí su voluntad desmayada se rebelase y buscara una vida enérgica, o concluyera de postrarse aceptando definitivamente una existencia monótona y vulgar." (Pío Baroja: *Camino de perfección*, Alianza Editorial, 2ª ed., Madrid, 2013, p. 230).

³³⁰ Les pàgines del text que s'indiquen entre parèntesis corresponen a l'edició d'*Ícar o la impotencia*, València, L'Estel, 1929, l'única que s'ha imprés fins ara. En les citacions del text he conservat la mateixa ortografia que en l'edició original.

³³¹ Aquesta anècdota de «Mirador indiscret» és molt explícita respecte a la popularitat dels galanteigs del jove Perucho a París: "Entre la nombrosa colònia estiuenca del Tibidabo, es compta la família de l'escriptor Josep Lleonart, que als hiverns resideix a París. Recentment, en una de les tertúlies que s'organitzen a les colònies els diumenges a la tarda, la senyora Lleonart parlava amb En Regàs dels inconvenients i avantatges de viure a la capital francesa.

– Però, per a vostès, els joves, és molt millor viure allí. Es diverteixen molt més –deia la senyora.

– Sí, és clar –responia l'altre–. Els costums són diferents. Però no es pensi, si fa no fa...

– I ara, no digui això –insistia la senyora–. Miri, nosaltres coneixem un xicot que diu que les noies fins el van a cercar a l'hotel mateix.

– Ah, sí! Deu ser En Perucho.

La senyora Lleonart encara està meravellada de la rapidesa amb què ho vaig endevinar."

(s/f: «Mirador indiscret» "El burlador valencià", *Mirador*, 38, 17-10-1929, p. 1).

perquè ella és un personatge bastant pla, incapaç d'homologar-se a ell per falta de preparació intel·lectual:

Tristany n'estava encantat. Acostumat a la psicologia femenina del seu país, el fet que una dona es donara tota, en cos i ànima, sense demanar res, li semblava meravellós.

En cos i ànima? No; tan sols físicament. Aquest era el seu encís més gran. Ell n'estava segur que Marcelle no cercava al seu costat més que el plaer, la plenitud del gaudi físic. Ni tan sols temia cap complicació sentimental. Ja en sabia alguna cosa, de com son aquestes donetes parisenques. I com sabia també que ella arribaria a cansar-se i que un bon dia se'n aniria per a sempre sense ni tan sols avisar, no li prengué cap afecte.

Entre ells, hi havia un contracte implícit. Gaudirien tots dos, fins que arribés el cansanci de qualsevol d'ells. Després, una separació pacífica, i a començar un altre camí. (p. 114)

Ben diferent és el cas de Margueritte, amb qui Tristany es compenetra per la seua sensibilitat i formació cultural. Mentre Marcelle és una empleada d'uns grans magatzems que ha tingut una vida plena de dificultats, Margueritte és l'esposa d'un professional de classe benestant, condemnada a la soledat a causa d'un matrimoni convencional:

Era una dona d'una gran sensibilitat, d'una extraordinària finesa d'ànima, que esllanguia en la solitud de sa casa; que no trobava l'ànima germana amb la qual poder-se fondre. (p. 37)

A mesura que evoluciona la novel·la, el protagonista substituirà la voluntat d'assolir a París el dret a la felicitat —que és el mòbil de l'acció— pel desig de posseir Margueritte, la dissortada dona angelical de bellesa ideal:

Sabia que l'ànima d'aquella dona seria seua per sempre més. Per al marit quedava el dret de fruir-la carnalment; però, fins i tot en les hores de deliqui conjugal, quan ell estaria més segur de l'efectivitat de la possessió, Margueritte seria seua, més seua que mai... (p. 129)

El nom de Tristany

El nom del protagonista, Tristany, no és gratuït. Perucho, bon melòman, l'adoptà de l'òpera de Wagner, compositor a qui menciona en una carta a Manuel Blancafort. En realitat, no tenia molt bona opinió de la seua música, ja que considerava "impures" les seues obres. De passada, desaprova també les d'Ibsen i Maeterlinck i expressa la seua admiració, en canvi, per Strawinsky i Cocteau:

Wagner em sembla un mistificador genial; i les coses impures no pot seguir-les ni menys imitar-les la nostra generació. (...) Dins l'obra de Wagner hi ha més teatre que música pura; dins l'obra de Maeterlinck hi ha més literatura barata que teatre. El músic alemany, Ibsen i el dramaturg belga, han estat els tres més grans emmetzinadors del nostre art actual. Hem d'anar envers la puresa de l'Strawinski i d'En Cocteau.

(Carta núm. 19, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: Barcelona, 13-08-1931)

En els articles en què es refereix a la música de Wagner o a la dels músics de la seua escola, tampoc no el valora positivament:

...quan la música alemanya intentà desitalianitzar-se, es produí aquell cas monstruós del wagnerisme...³³²

³³² És factible suposar que amb aquestes opinions Perucho adoptara la posició que Nietzsche mantingué contra Wagner arran de la publicació d'*El cas Wagner (Der Fall Wagner)*, 1888), en què el filòsof trencà amb el compositor per considerar que s'havia involucrat massa en el moviment Völkisch i en l'antisemitisme. Nietzsche l'acusà de ser un símptoma d'una malaltia que afectava Europa, el nihilisme. Abans, però, en la segona part d'*El naixement de la tragèdia en l'esperit de la música (Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik)*, 1872), havia elogiat la seua música perquè anava més enllà d'una comprensió analítica i desapassionada.

Només en una ocasió el narrador de la novel·la menciona el nom de Wagner al costat dels de Plató, Petroni i Lope de Vega, dels quals diu que “Els homes de més potent intel·lectualitat, eren uns grans sensuals”, així com també “ho eren tots els grans artistes del temps actual...” (p. 76). Tristany, doncs, pretén emular-los.

Tristany no s'anomena així només per la referència al protagonista de l'òpera *Tristan und Isolde*, sinó també per l'analogia amb l'adjectiu “trist”.³³³ La lectura de la carta de Lutgarda, en què li aconsella encaridament que no perda el temps com ha fet fins ara (pp. 55-57) l'amoïna –igual que devia inquietar a Perucho el fet que passaren els cursos sense acabar la carrera i son pare devia repetir-li-ho:

“Estava seriosament preocupat i es va sentir l'ànima envaïda per una amargant tristesa.” (p. 57)

Profundament descontent amb la seua vida, Tristany anhela fins i tot ser una persona diferent de la que és, perquè viu amargat i deprimat:

De bona gana hauria fugit d'ell mateix, s'hauria convertit en un altre, per tal de liquidar absolutament i d'una vegada aquella cosa buida i sense sentit, que era la seua vida. El dominava la tristesa, una tristesa fonda i amarga que li emmetzinava l'ànima. (p. 68)

I si la novel·la ja ofereix poques alegries, la sobtada i imprevista mort de Lutgarda accentua encara més l'existència del dolor i la inutilitat de qualsevol esforç de regeneració personal.

El mite d'Ícar

El títol de la novel·la expressa clarament que Tristany personifica el mite d'Ícar³³⁴ perquè, com en el cas del fill de Dèdal, la pretensió de Tristany d'enlairar-se a la recerca de la felicitat fracassarà quan, després d'haver posseït Margueritte, s'adone que, en realitat, no era la dona espiritual que havia suposat, sinó una persona “més desequilibrada que jo” (p. 150), ni més ni menys que “la bèstia impura de la Bíblia.” (p. 148):³³⁵

De Margueritte, que jo esperava amor, no he rebut més que sensualitat. (p. 147)

Com en el cas d'Ícar, doncs, Tristany es precipitarà en el buit, com avança el narrador recurrent a la una de les poques prolepsis del text:

No sap com són febles les ales d'Ícar, i podràs el foc del sol. (p. 103)

O suggerint-ho a través del personatge de Margueritte:

³³³ “Se puede ver que en la traslación/traducción del nombre de Tristán adquirió una ganancia poética: la relación del nombre con la condición misma del héroe medieval. Pérdida y ganancia, traslación/traducción de tradiciones se estipulan en los movimientos de lectura en los que otro tipo de sentidos se esconden por el inminente aroma trágico del nombre mismo: Tristán, el triste. (Lira & D'Amore 2013: 79).

³³⁴ No és improbable suposar que el títol *Tristán, o el pesimismo* (1906), novel·la d'Armando Palacio Valdés, inspirara l'homòleg *Ícar o la impotència*, encara que argumentalment no tenen res en comú. També he localitzat un article d'Andrenio (Eduardo Gómez de Baquero) titulat “Ícaro o la anarquía artística” publicat en *El Pueblo*, 12-10-1924, en què parla de Bernard Shaw i Pirandello.

³³⁵ En aquesta asseveració, en què l'autor compara Margueritte i, per extensió, la dona en general, amb “la bèstia impura de la Bíblia” sembla que Perucho cite el *Levític* 20, 23: “No jauràs tampoc amb cap bèstia, perquè amb ella et contaminaries. Ni cap dona no s'oferirà a una bèstia per aparellar-se amb ella; és una immundícia.” I també el *Levític* 20, 25: “Destrieu, doncs, l'animal pur de l'impur, l'ocell impur del pur, i no us contamineu amb cap bèstia, ni amb cap ocell, ni amb res que es belluga a la terra, que jo us ho he fet destriar com a impur.” (*Bíblia de Montserrat*).

Vosté mateix em va dir que es trobava com en un pou negre, i que la seua voluntat li havia permès d'ascendir vers la llum... Però, està ben segur que el foc del sol no li cremarà les ales? (p. 144)

El personatge de Tristany presenta influències de Schopenhauer, el qual pensava que, per a alliberar-se del sofriment, l'home havia de rebutjar racionalment el desig i sotmetre's voluntàriament a una mort simbòlica.³³⁶ Aquestes idees, que estan en el nucli de la relació entre els personatges de Wegner Tristany i Isolda,³³⁷ també les trobem en l'amistat entre Tristany i Margeritte:

Ella [Marcelle], amb la seva generositat, havia apagat dia per altre el seu desig, i havia fet possible aquell estat d'equilibri que li permetia romandre, lliure de tota impuresa, al costat de Margueritte.

(...) Aquell dia era quan havia començat, efectivament, la vida nova. S'havien dormit tots els ressorts de la temptació i havien actuat totes les energies de l'ànima. Sentia una alegria intensa, una satisfacció que el commovia de dalt a baix. Havia nascut en ell una sensació desconeguda, una força terrible feta d'orgull i de satisfacció. (pp. 131-132)

Tristany és un personatge complex, amb un marcat perfil nietzscheà,³³⁸ en el qual batega el principi d'individuació de Schopenhauer quan, sol enmig de la nit plujosa de París, observa el món, s'apodera de tot el que veu i crida:

—Veig els arbres... Veig els farols... Si ho veig, és que ho tinc dins de mi. Si ho tinc dins de mi, és que totes eixes coses formen part de mi mateix.

I, posant-se dret, va estendre els braços i va cridar amb tota la força dels seus pulmons:

—Jo soc l'arbre... Jo soc el farol...

Així, va seguir per davant del Grand Palais. Es va aturar, atret per l'espectacle de la insòlita il·luminació de l'edifici i per uns automòbils que recullien els últims noctàmbuls.

Va pensar:

—Jo soc el Grand-Palais, l'automòbil, la llum...

I en va treure una conseqüència definitiva:

—Jo soc el món sencer... (p. 20)³³⁹

³³⁶ Schopenhauer relaciona el sofriment amb el desig, el qual és causat per la falta d'alguna cosa que necessita ser satisfeta. Mentre no s'aconsegueix superar aquella mancança, existirà el sofriment. No obstant això, afirma que la satisfacció no dura, perquè és només el punt de partida d'un nou desig. El desig està pertot, per tant sempre es viu en estat de patiment i, com que no hi ha un fi últim per a l'esforç, el sofriment tampoc no té final. El narrador ho expressa molt bé al començament de la novel·la: "Els qui han conegut l'anguniós lluita oscura; els qui sofreixen el dolor quotidià de la impotència d'ànima, són els legítims germans d'Icar." (p. 7)

³³⁷ La influència de Schopenhauer en Richard Wagner va ser decisiva, ja que va tractar de reflectir en les seues composicions la complexa vida interior de la persona amb tots els matisos, per la qual cosa va portar la tonalitat al límit. A partir d'aquest recurs, Wagner va jugar constantment entre la consonància i la dissonància, fins al punt que els músics posteriors ja van poder trencar amb l'harmonia i la tonalitat per a fer una nova forma de música basada en la atonalitat.

³³⁸ Per a Nietzsche no hi ha cos i ànima; tampoc no hi ha esperit pur, com en l'idealisme absolut hegelian; només hi ha cos. En la seua filosofia, el jo determinat com a límit del cos recorda el principi d'individuació de Schopenhauer, una representació que tant posa davant de mi els objectes com em posa entre ells, com un objecte més: sóc una cosa entre altres coses, que veu el cos com a objecte i així s'aconsegueix separar-lo entre un cos i una ànima.

³³⁹ José Martínez Ruiz ((2010: 131) ja va posar en boca de Yuste, el pedagog d'Azorín en *La voluntad*, la importància de les sensacions i de les imatges per a formar la consciència:

"Yuste continúa:

—La sustancia es única y eterna. Los fenómenos son la única manifestación de la sustancia. Y mis sensaciones, limitadas por los sentidos, son tan falaces y contingentes como los mismos sentidos.

El maestro torna a pararse. Luego añade:

Tristany té moltes dificultats per a assolir l'objectiu que pretén, el dret a la felicitat, que l'allunye de viure condemnat a tornar al passat de què ha fugit:

Te l'orgull de la felicitat, així com altres tenen el del poder, i la defensa com si fos un dret. (p. 102)

I amb l'egoisme de la felicitat, va esborrant de la seua ànima les senyals d'aquella vida passada. (p. 101)

Tenim dret a la felicitat, per damunt de tot. Predique d'una manera absoluta el principi de l'egoisme.³⁴⁰ (p. 110)

Ícar, antagonista de Tristany

Tristany és un personatge permanentment insatisfet, incapaç de ser feliç perquè, com el qualifica la mateixa Margueritte, és una persona poc equilibrada. Pretén assolir la felicitat comportant-se tan egoistament com calga però, castigat pels déus, es veurà condemnat, com Tàntal, a no poder beure de l'aigua de l'estany en què es troba immers, ni a poder menjar de la fruita que té a l'abast:

Conec molt bé la seua malaltia, Tristany. D'això se'n diu desequilibri. Se'n recorda? Un dia em va dir: «Tenim dret a la felicitat per damunt de tot; predique d'una manera absoluta el principi de l'egoisme.» El seu desequilibri ve de que, malgrat tindre dret a la felicitat, vosté no és feliç. En la seua ànima, el desig no és mai correspost per la realització.

—Sí, tot això és veritat. Soc capaç de morir-me de sed a la vora d'un riu. Tinc una psicologia de Tàntal.

—Més bé d'Icar, amic. (pp. 143-144)

Abans d'obtenir l'objecte desitjat —o siga, Margueritte i, en conseqüència, la felicitat—, Tristany té plena consciència de la seua frustració:

—Icar o Tàntal, tant me fa. Lo terrible és que soc un fracassat de vint-i-nou anys. (p. 145)

El narrador atorga a Margueritte la condició d'oracle, quan expressa que Tristany considera que ella li parla tan sincerament que li anuncia un destí tan tràgic com el d'Èdip:

—La sensación crea la conciencia. La conciencia crea el mundo. No hay más realidad que la imagen, ni más vida que la conciencia. No importa —con tal de que sea intensa— que la realidad interna no acople con la externa. El error y la verdad son indiferentes. La imagen lo es todo. Y así es más cuerdo el más loco.”

També Fernando Osorio, el protagonista de la novel·la de Baroja *Camino de perfección*, reflexiona sobre l'activitat incontrolable del pensament: “En aquel estado era un flujo de pensamientos el que llegaba a su cerebro. (...) Decía, por ejemplo, inconscientemente, en voz alta:

—¡Ay, qué vida esta!

Y el cerebro, automáticamente, hacía el comentario.

«¿Qué es la vida? ¿Qué es vivir? ¿Moverse, ver, o el movimiento anímico que produce el sentir? Indudablemente es esto: una huella en el alma, una estela en el espíritu, y entonces, ¿qué importa que las causas de esta huella, de esta estela, vengan del mundo de adentro o del mundo de afuera? Además, el mundo de afuera no existe; tiene la realidad que yo le quiero dar. Y, sin embargo, ¡qué vida esta más asquerosa!» (Baroja 2005:153).

³⁴⁰ El terme “egoisme” s'ha d'entendre ací com l'afirmació d'u mateix, és a dir, com l'expressió de la voluntat d'atribuir-se una personalitat animosa i forta. En la tradició filosòfica, l'egoisme fixa que l'únic objecte d'interès és u mateix i, en conseqüència, l'única obligació moral que tenen els éssers racionals és la d'atendre els interessos propis. Segons algunes interpretacions, Nietzsche podria ser considerat un dels exponents de l'egoisme, ja que proposa com a model una nova manera d'entendre la vida, moguda per la “voluntat de poder”. L'home superior és essencialment “egoista”. En sentit nietzscheà, una ànima noble és “egoista” perquè s'autoafirma; sense la fermesa de l'ego, l'individu formaria part d'un col·lectiu gregari. L'ànima noble i egoista, profundament partidària d'ella mateixa, no és individualista, sinó que vol ser expansiva. Tristany predica d'una manera rotunda aquest principi nietzscheà.

Aquella dona era con ell mateix parlant sense pietat, pensant en veu alta –*speaker* impassible i cruel que prediu la tragèdia d'Edip. (p. 144) ³⁴¹

Tristany s'ha traslladat a París per a trencar amb el seu passat i evitar un futur previsible i inacceptable, que no desitja perquè correspon a una vida anodina. Enlluernat per la gran ciutat, arriba a considerar-se Déu:

D'ara en davant, l'ànima no anirà vers les coses. Serà el punt on les coses vindran a convergir. L'ànima, un centre; les coses, un sistema. Ell, la idea ordenadora, la llei: Déu del seu univers interior. (p. 100)

El protagonista, en definitiva, representa una concepció del personatge ben diferent de l'habitual, ja que d'ell coneixem sobretot sensacions aïllades que corresponen a fragments de la seua personalitat, moments discontinus que es subministren al lector sense massa trets físics i amb un passat familiar silenciàt, del qual només es destaca l'abandó de la núvia a València i el desig de fugir.

Les tres Gràcies

Lutgarda

Com hem dit, el triangle femení en què es mou Tristany està conformat pels tres vèrtexs que corresponen a les tres dones entre les quals es debat. En primer lloc, **Lutgarda**, a qui el lector coneix només a través de la correspondència que manté amb Tristany. Després dels seus fracassos parisencs, ell arriba a la conclusió que Lutgarda representava la pau d'esperit que pretén infructuosament:

L'equilibri, el perfecte equilibri, la definitiva serenitat, era... Lutgarda. (p. 150)

Sabia que ja no podria fruir cap felicitat que no li procedira de Lutgarda. Es sentia posseït per un amor més pur que mai; després d'haver passat per totes les impureses, s'adonava que la seua ànima era blanca i transparent, així com la Immaculada roman verge després de la concepció... (pp. 155-156)

A diferència de Marcelle i de Margueritte, que són dos personatges rellevants, de Lutgarda només tenim referències a través de les opinions de Tristany i de la carta que ella li envia des de València.

En la correspondència de Perucho, en canvi, no es menciona cap cas semblant. No obstant això, sembla que, en efecte, va tindre una núvia valenciana que va morir sobtadament.

Marcelle

En segon lloc, l'alsaciana Marcelle, la relació amb la qual deriva d'una aventura passatgera:

Marcelle... ¿Què era, aquella doneta, per a ell? Encara no ho podia dir. De moment, la seva primera aventura a París. El record d'una nit agitada, de xampany i xalertons. Una incògnita. (p. 12)

Tota la nit va ballar amb ella. Lligaren una bona amistat –eixa amistat que pot lligar-se amb la dona francesa en una sola nit de ball. (p. 14)

³⁴¹ La referència de Perucho a l'infortuni d'Èdip no es refereix al fet que sobre Tristany pese la maledicció consistent a matar el pare i desitjar la mare –no hi ha res d'això en la novel·la–, sinó al castic que li apliquen els déus de ser infeliç, a causa de l'actitud altiva i petulant que mostra, com en el cas d'Èdip, no acceptant la senzillesa de la condició humana. Quan Tristany considere plenament que és un home, i no un déu, i deixi de volar cap a un ideal inexistent, podrà trobar la pau.

En la mesura que Tristany se sent atret per la sublim Margueritte, augmenta el seu menyspreu per Marcelle. El fet de satisfer la sexualitat amb Marcelle facilita que l'atractiu per Margueritte no passe de ser platònic:

Sempre tornava a casa transfigurat, joiós, amb el record de la senyora Bérard tan viu com el perfum de la seua carn blanca, que encara l'atormentava. (pp. 114-115)

Pujava les escales lentament, per a retardar l'hora d'entregar-se a l'altra passió que li anul·lava els sentits amb el corrent elèctric del plaer [el sexe amb Marcelle]. (p. 115)

I en mig d'aquella boira, Marcelle. ¿Com era? Tampoc la recordava be. Una cara fina i pàl·lida, uns cabells de reflexes daurats, uns pits petits i tremolosos... (p. 14)

En quina dona real pogué inspirar-se Perucho per a perfilar el personatge de Marcelle? Una hipòtesi factible és que es tracte de Lucienne Gache, a qui degué conèixer l'estiu de 1929, quan s'instal·là en el Nouvel Hotel del Carrefour de l'Odéon, establiment pròxim domicili de la família Gache, que vivia en el número 50 del carrer Saint André des Arts, perpendicular a la plaça de Saint Michel, on tenien una impremta en la planta baixa. A partir d'aleshores Lucienne i ell es freqüentaren i no pergueren el contacte; Perucho la menciona en les seues cartes. Després de sis anys de relacions, Artur i Lucienne, com ja sabem, es van casar a Madrid el 23 de setembre de 1935.

No obstant l'estabilitat d'aquesta relació, mentre Lucienne romania a París, Perucho mantingué relacions amb altres dones a Barcelona –una de les quals pareix que l'atreia bastant–. De fet, en el mes de març de 1931 es relacionava amb tres alhora, com confessa a Xuriguera (cartes núm. 142 i 143).

Margueritte

En tercer lloc, l'enigmàtica Margueritte, uns anys major que Tristany ("La senyora, era *relativament jove* i tenia una sensibilitat exquisita": p. 24), el qual es queixa que a vegades el tracte com a un xiquet, asseveració que s'explica millor amb una frase complementària de la traducció al castellà:

Margueritte deia que sempre l'havia tractat com si fora un xiquet (p. 119)

Siempre lo había tratado como a un chiquillo, *con cierto instinto maternal*

Margueritte equival al personatge d'Isolda de l'òpera de Wagner. Aquest, mentre treballava en el *Tristan und Isolde* es va enamorar apassionadament de Mathilde Wesendonck.³⁴² Si en el llibret de Wagner, inspirat en la narració del trobador alemany Gottfried von Strassburg (Jofré d'Estrasburg), Isolda es caracteritza per la blancúria de les mans, al Tristany de Perucho també el captiven les mans immaculades de Margueritte:

Estava dret al costat del piano i, insensiblement, poc a poc, va deixar d'escoltar la música i va posar tota la seua atenció en mirar aquelles mans blanques, que encara ressaltaven la seua blancor de la blancor del marfil. (p. 32)

³⁴² Tristany bascula entre tres dones, com en la realitat feu el mateix Wagner, el qual, casat durant més de trenta anys amb l'actriu Minna Planer, mantingué un idil·li sonat amb Mathilde Wesendonck però contragué segones noces amb Cosima von Bülow, filla il·legítima de Franz Liszt i de la comtessa Marie d'Agoult. Segons sembla, una vesprada de setembre de 1857, Wagner va llegir el llibret de *Tristany i Isolda* a un grup de persones entre les quals es trobaven aquestes tres dones. Mathilde era l'esposa de l'empresari seder Otto Wesendonck, mecenes de Wagner quan el compositor es va establir a Zuric el 1852, fugint de Dresden, on era director titular de l'òpera, i on el perseguia la justícia pel fet d'haver participat en la fracassada revolució constitucionalista i liberal del maig de 1849.

Se li apareixien aquelles mans blanquíssimes, les quals –en la seua extàtica figuració– li acaraven el front i els cabells lassos... Era una felicitat suau i fresca, quelcom d'inefable i pur, com l'aigua-mel dels déus germànics... (p. 35)

Va retindre aquella ma blanca i suau entre les seues. En aquell moment, va comprendre que el seu desig fora no soltar-la mai més. Per què el va mirar ella d'aquella manera? Potser va sentir lo mateix? (p. 84)

A diferència del que passa amb Marcelle, Margueritte pot establir una profunda comunió espiritual amb Tristany, especialment a través de la música que, com pensava Schopenhauer, és l'art més pur. Així com Kant i Hegel havien considerat la poesia com l'art suprem a causa de l'ús creador que feia del llenguatge, per a Schopenhauer l'art suprem és la música, una pura abstracció que ni tan sols necessita paraules per a expressar la bellesa. La música és una presència que no expressa la voluntat, se situa més enllà del llenguatge i no precisa traduir-se a altres formes, limitació que, en canvi, sí que tenen les arts plàstiques.³⁴³

Per a mí és l'art més pura per què és la més immaterial. La pintura, l'escultura, són matèria. La música és una vibració invisible que estableix un contacte perfecte amb l'ànima. (p. 107)³⁴⁴

La crisi del protagonista és conseqüència del fet de traspasar una frontera inviolable, com és la profanació del misteri, la constatació de la carnalitat de l'ideal, quan finalment Tristany i Margueritte consumen el seu amor:

Reclinà el cap sobre el pit d'ell i esclafí a plorar. Tristany la va abraçar tendrament, com a una germaneta desgraciada. Però, el contacte de la dona, desvetllà la seua morbositat. Actuaren les forces ocultes que li embrutien l'ànima i la puresa de l'abraç caigué a terra com un vel blanc, deixant al descobert –nua– una realitat sense bellesa.³⁴⁵ (p. 146)

Una vegada abolides les fronteres de la formalitat, Tristany descobreix l'autèntic caràcter de Margueritte i, profundament decepcionat, decideix abandonar-la, perquè així com

En Marcelle, jo no havia vist més que sensualitat i era amor lo que sentia per mí. De Margueritte, que jo esperava amor, no he rebut més que sensualitat. (p. 147)

Aleshores Tristany confessa al seu interlocutor que Margueritte és sexualment insaciable i que, a més, ha perdut totes les qualitats que ell li havia atribuït:

³⁴³ En el sistema filosòfic de Schopenhauer la música és l'expressió de l'inefable, ja que sobrepassa les possibilitats del llenguatge humà. De totes les arts, és la que exigeix en major grau l'atenció de l'espectador: el jo és escindit entre la consciència d'una presència absoluta i la del món extern. En la música, segons Schopenhauer, és on es manifesta de manera més clara la dissolució del jo que caracteritza l'experiència estètica –com afirma Margueritte: “és una vibració invisible que estableix un contacte perfecte amb l'ànima.”

³⁴⁴ Només podem aproximar-nos a l'essència de la música des de l'afinitat emocional. A través de la música experimentem una il·limitada gamma d'emocions abstractes. A partir de les emocions que ens suscita, pot despertar en nosaltres qualsevol manifestació de la voluntat. I ja que la música és l'expressió d'allò que no es pot expressar, la raó no és apta per a explicar les emocions que la música ens provoca. La inclinació particular que cada persona tinga per algun tipus de música pot estar directament relacionada amb el caràcter de l'oient. Trobem sentit a la música de la mateixa manera que trobem sentit a la vida. La música és el llenguatge del sentiment i de la passió, com les paraules són el llenguatge de la raó. (Schopenhauer: 1983).

³⁴⁵ Fa la impressió que Peruchó coneixia bé la descripció de Baroja d'un moment semblant: “Laura... fue dejando la ropa en el suelo y apareció sobre el montón de telas blancas su cuerpo desnudo, alto, esbelto, moreno...” (Baroja 2005: 72).

—No la coneixes; no saps com m’ha absorbit durant aquests dies, com ha prescindit de tot allò que abans me la feia desitjable i atraient. No té ànima ni sensibilitat, ni intel·ligència. (p. 148)

Li sembla tan estranya que l’amor que sentia per ella ha esdevingut odi:

—No la puc resistir. Li tinc odi. De vegades, la voldria ofegar. Ara, ve diàriament Ve per això, no més que per això [el sexe]. Quasi no parla. No li interessa res. La música mateixa, li proporciona un plaer físic. Tot l’encís d’abans, era una farsa, una manera d’amagar la seua realitat interior... No puc més! Acabaré amb ella encara que siga brutalment, sense cap mena de delicadesa. (p. 148)

En quin cas semblant podria haver-se inspirat el nostre novel·lista? El més probable és que la pianista en qüestió siga Encarnació Mus, germana del violinista Abelard Mus, ambdós borrianencs com ell, amb els quals coincidí en la seua estada a París —els germans Mus vivien en un carrer relativament prop de la torre Eiffel, en el número 84 de la rue de la Fédération—, i als que degué tractar més o menys assíduament, com es desprén dels comentaris que féu a Manuel Blancafort (carta núm. 92). De fet, Perucho ja li n’havia parlat, però no devia recordar-ho (cartes núm. 19 i 23).

El narrador, però, explica que Margueritte, que té a casa un Bechstein, interpreta música de Bach i Mozart, així com el «Largo» de Haendel (p. 31). Però constata que toca d’una manera especial, impròpia de la tècnica habitual dels pianistes:

La senyora Bèrard no atacava les tecles amb els dits encollits; els estirava lànguidament, amb la tècnica pròpia dels clavecinistes, i d’aquesta manera les seues mans prenien una dolça actitud acaronadora.

En havent acabat l’obra, li ho va dir:

—No sé com posa les mans, que em fa l’efecte que acarona les tecles.

—Oh! Es molt gentil, això! (p. 32)

En realitat, Perucho s’embolica un poc, perquè així com els clavinecistes polsen les tecles amb els dits encongits, els pianistes ho fan amb la mà plana. El pianista que dominava aquesta tècnica de polsar el teclat d’una manera particular fou el valencià Josep Iturbi, que es formà en el Conservatori de París entre 1911 i 1913 amb la professora polonesa Wanda Landowska, on arribà recomanat per Eduard López-Chavarri i pel mestre Vicente Lleó Balbastre, oncle d’Iturbi, autor de l’opereta *La corte del faraón*. Landowska li imposà la tècnica del clave, que Iturbi adoptà com a pròpia per al piano i gràcies a la qual es convertí en un pianista singular, capaç d’obtenir de l’instrument una sonoritat molt clara.³⁴⁶

Perucho, que tenia una vasta cultura musical i havia exercit ocasionalment de crític de concerts, devia seguir la carrera d’Iturbi —probablement estava informat que el 1921 el pianista valencià havia adquirit la finca de tarongers del terme de Borriana anomenada *La Cotorra*—. Entre 1922 i 1929, animat pel seu amic Gabriel Gaveau, fabricant de pianos, s’establí de nou a París. Potser Perucho hi tenia algun contacte i que, a través d’ell, fera relació també amb la pianista Marcelle de Lacour (de soltera Marcelle Schaeffer) la qual, per mitjan de la dècada dels anys vint es va instal·lar a París, on va ser també alumna de Wanda Landowska i va excel·lir en la tècnica del

³⁴⁶ J. Doménech-Part ho ha divulgat en articles i conferències: “Landowska acceptó dar clases al joven Iturbi, quien, con sólo 15 años, descubrió una nueva manera de aproximarse al teclado, en opinión de José Doménech Part, biógrafo de Iturbi”. (*Las Provincias*, 8-11-2007)

clavecí. El seu marit, Robert de Lacour, era advocat.³⁴⁷ És una segona opció, encara que sense fonament, per a identificar el personatge de Margueritte.

Comentaris de Tristany sobre les dones

L'autor, a través del protagonista, expressa les seues opinions sobre les dones.

Marcelle és una diablesa molt atractiva:

Era una dona que –malgrat tindre molt de diable, com sol passar amb els individus del seu sexe– sabia fer miracles. (pp. 113-114)

La cintura és magnífica. I el braç. I els pits. (p. 11)

I en mig d'aquella boira, Marcelle. ¿Com era? Tampoc la recordava be. Una cara fina i pàl·lida, uns cabells de reflexes daurats, uns pits petits i tremolosos... (p. 14)

Tristany, a poc a poc, anava descobrint les amagades bel·leses de Marcelle. Li estrenyia les mans dolces, li acaronava els pits, tremolosos com dues colometes esporuguides... [p. 16]

Una “dona esplèndida” que Tristany troba en el metro

Semblava una dona fàcil. Anava vestida amb prou exageració: una falda molt curta, unes mitges de seda finíssima, una levita [p. 59] entallada que reproduïa perfectament les seues línies i una blusa blanca, transparent, quasi perforada pels botons de foc d'uns pits durs i rodons. (pp. 59-60)

La modisteta del metro:

Tristany estava encisat. L'agafà del braç. Després la va abraçar. (A la modisteta que troba en el metro, p. 62)

Parlaren molt llargament i de moltes coses. Tristany, compregué que la cosa anava be per a ell. La va besar apassionadament, i ella li correspongué. (A la modisteta que troba en el metro, p. 63)

Les dones en general són addictes al sexe, no tenen afanys anímics:

Les altres dones... res. Besties de plaer, animals luxuriosos, que no viuen més que per al sexe, que havien assassinat dins elles tota vibració espiritual. (p. 75)

La cortesana del cafè és repulsiva perquè és promíscua:

Li repugnava aquella dona, que devia tindre a la seua boca el regust de tants llavis. (p. 74)

El somris li va tornar als llavis, a l'hora que tornava a mirar a la cortesana. Ella li va correspondre. Parlaren novament, i la va mirar amb detenció. Era bonica i mòrbida. Anava ben vestida. Baix d'uns fístons perfumats es veien les vetes blaves d'una magnífica *combinació* de seda. Tenia uns intensos ulls negres. (Millor: no en recordaven d'altres). El cabell, negre també. El coll, ters, blanquíssim, incitant. El pit dur i el cos perfecte. Més que amb el desig, va començar a posseir-la amb la imaginació. (p. 76-77)

Comentaris d'altres personatges masculins sobre les dones

Hi ha un personatge innominat, secundari i pla, a qui el narrador presenta com un “antic conegut” de Tristany, el qual vessa diverses opinions vexatòries sobre les

³⁴⁷ “Selon Daniel Paquette, professeur émérite de musicologie de l'université de Lyon II, «cette claveciniste possédait un jeu d'une musicalité et d'une finesse exceptionnelles, un style irréprochable d'une musique ancienne alors méconnue, sinon inconnue. Marcelle de Lacour a ainsi eu un rôle précurseur dans l'interprétation de la musique baroque»”.

“Marcelle de Lacour”, Wikipédia: https://fr.wikipedia.org/wiki/Marcelle_de_Lacour

dones. Amb els seus comentaris es converteix en un personatge adjuvant perquè Tristany, que arrossega una ostensible repressió sexual a causa dels seus orígens i de l'educació que ha rebut, s'anime a descobrir els plaers de París tan bon punt ha arribat. De fet, al començament de la narració, sabem que aquest “antic conegut” ha dut Tristany a la sala de festes del Magic City la nit del diumenge, amb l'evocació de la qual arranca la novel·la:

Tristany no recordava be tots els detalls d'aquella nit alegre. L'amic era una bala perduda, un taral·lirot, i des de primera hora havia començat a beure d'una manera exagerada. Tristany el va imitar. El va perdre de vista, i no va saber res més d'ell en tota la nit. (p. 13)

Quan, el dilluns –el primer dia real del relat–, es troben de nou al boulevard Saint Michel, mantenen una conversació, en el transcurs de la qual, aquest “antic conegut” expressa les opinions següents sobre les parisenses:

Es mostren pudoroses

Totes fan igual. Encara que estiguen morint-se de sed, diuen que no volen beure. Es molt natural; per molt que siguen ho han de dissimular; no son dones del carrer. (p. 48)

Però són fàcils

En els cinc anys que visc a París, es pot dir que no he fet més que dedicar-me a les dones. Val la pena, per que dones com les d'ací no les tobaràs enlloc. S'en van amb tú de seguida, i després et diuen que tenen pressa per que les aguarda el marit. Totes son iguals. (p. 48)

Perquè són adúlteres

La dona més seriosa que trobes, la que cregues que li és més fidel al seu marit, et donarà una sorpresa el dia que no te ho esperes. I encara que tú no arribes mai a saber que enganya al seu marit, no li fa: dona-ho per cert, que no la erraràs. (p. 48)

I estan alliberades

Es formidable comprovar fins a quin punt s'han oblidat ací els imperatius de la moral sexual que, en el nostre país, encara dominen amb tota la seua puixança. Ni elles s'ho pensen per a enganyar al marit, ni ells es preocupen de lo que fa la seua dona. (p. 49)

El conegut s'interessa per “la senyora de l'enginyer” i aconsella a Tristany que la seduísca sense miraments:

Malgrat lo que a tú et sembla, eixa senyora deu ser com les altres. (p. 51)

Les dones són sensuais

Finalment, es troben de nou uns mesos més tard i, després d'assabentar-se del fracàs de Tristany amb Margueritte, el conegut expressa que la dona no entén l'amor intel·lectualment, sinó passionalment:

La dona, generalment, és sensual –li vaig dir, tractant de calmar-lo.– La idea pura, si vols metafísica, de l'amor, es manifesta en ella d'una manera rudimentària com una passió i no com una idea. (p. 147)

La moral és una convenció

L'amic de Tristany té al respecte les idees ben clares, i les posa en pràctica sense prejudicis:

La moral l'hem feta nosaltres hipòcritament. Jo soc més sincer i m'he fet una moral per al meu ús particular: una moral egoista, brutal, sense moralitat.³⁴⁸ (p. 149)

Causes de la fogositat de Tristany³⁴⁹

La sang meridional

L'ardor passional és degut als seus orígens llatins:

No puc estar-me quiet. Soc meridional. No, no és la beguda; és la sang. (p. 11)

Es varen sentar en un banc. Tristany abraçava la seua amiga amb un apassionament perfectament llatí. Li bullia la sang com el xampany acabat de destapar. Un bes. Un altre. Un altre. (p. 15)

La seua natura li permetia resistir aquella vida de disbauxa, i era a causa del seu temperament sanguini i sensual que havia esclavitzat Marcelle amb uns llaços fortíssims. (p. 116)

L'impuls sexual, la luxúria

La visió de l'amant nua provoca arravatament:

Però, ell, no sentia també –i molt fortament, com una descàrrega elèctrica– els imperatius de la carn? No era, també, un irracional, impur i luxuriós? (p. 75)

Marcelle dormia tranquil·lament. El moviment de la respiració feia pujar i baixar el seu pit assaonat, amb un ritme incitador. Quan els pulmons eren plens, el pit es descobria un poc més i després es tornava a amagar –avergonyit– baix el fístol de la camisa.

Tristany sentí una dolorosa fiblada de desig.

(...) Va sentir un odi espantós per la seua carn imperativa i baixa, i per aquella dona que li desvetllava la seua animalitat. (p. 132)

El record de la proximitat amb la dona desitjada:

Sempre tornava a casa transfigurat, joïós, amb el record de la senyora Bérard tan viu com el perfum de la seua carn blanca, que encara l'atormentava. (pp. 114-115)

El contacte físic amb qualsevol dona:

Tristany va repetir diverses vegades la prova, fins que la modisteta es va enfadar per què algú mirava. Llavors, es va contindre. Dels seus ulls eixia una flama viva i tot ell estava posseït d'una estranya agitació. (Sobre la modisteta que Tristany troba en el vagó del metro: p. 61)

Novament, ella [Marcelle] el vullgué abraçar. Tristany sentí el contacte d'aquell cos ardent, d'aquella carn càl·lida. Una força imperiosa li mogué els braços. La va apretar contra el seu pit, li va mossegar els llavis, la deposità bruscament sobre el llit. (p. 136)

La repressió, l'enveja dels altres que han aconseguit amants:

Tristany no va poder dormir. Estava terriblement excitat. Es revolcava pel seu llit gran, immens, amb una fúria de fera engabiada.

Durant tota la nit, a l'altra cambra, es va sentir la remor sagrada del sacrifici. (p. 78)

Situacions que estimulen la sexualitat de Tristany:

El ball, un acte social que afavoreix contactes íntims entre les parelles:

³⁴⁸ El personatge d'Adela desperta la passió de Fernando Ossorio, el qual també pensa que la moral és una imposició i un impediment per a la llibertat dels instints: “«La muchacha era suya –pensaba él–. Es indudable. ¡Afuera escrúpulos! La moral es una estupidez. Satisfacer un ansia, dejarse llevar por un instinto, es más moral que contrariarlo».” (Baroja 2005: 206)

³⁴⁹ En el context de la literatura en català de l'època, una de les aportacions més novadores de Peruchó en aquesta novel·la és com tracta el tema del sexe, de manera clara i desinhibida, sense prevencions moralistes ni plantejaments hipòcrites: “la moral és una convenció” –afirma l'amic de Tristany.

Els primers dies de viure a Paris, havia freqüentat el museu del Louvre, i a les nits intentava desensopir-se de tant d'art catalogat, ballant als cabarets del Montmartre. (...) un antic conegut l'havia fet anar al «Màgic City», un ball de gent jove, d'estudiants i mecanògrafes, que hi ha prop del Champ de Mars, vora el pont de l'Alma. (p. 13)

Pel fet d'haver ballat junts Tristany besa amb deler Marcelle:

I ¿per què no? ¿Per què no, un bes? ¡Ah, sí! Es dolç, ma *cherie*... Un altre. Tres, quatre, cinc, sis... (p. 11)

Un bes. Un altre. Un altre. (p. 15)

I la besava com si se la estiguera menjant. (p. 17)

En l'hotel, passen les nits fent l'amor:

Passàven les nits junts, en un constant deliqui (p. 118)

La nit, la foscor, el bon estar nocturn, faciliten les carícies dels amants:

Era tard, però encara hi havia amoroses parelles pel carrer –en la secreta conspiració de la nit. (p. 14)

En el metro, els apretons entre la gentada afavoreixen l'arrimament:

A empentes el varen ficar cap a dins i va sentir un contacte femení. Era una modisteta que devia tindre uns quinze anys. Tenia un rostre pàl·lid i una cara sense consistència. Però el seu contacte, encara li va excitar més el seu desig. Va haver de fer un esforç per a no besar-la allí mateix; però una de les seues mans, mecànicament, va roçar diverses vegades un pit de la xiqueta. Ella el va mirar i va somriure graciosament, satisfeta d'inspirar aquell desig. (Sobre la modisteta que Tristany troba en el vagó del metro: p. 61)

En el restaurant, en el cafè, on sol haver alguna dona sola:

A un cafè pròxim feien música. Va entrar. Els músics acabaven la peça en aquell moment.

Va fullejar un diari. Va fumar. Va pendre uns glops de cafè. I va vore a la taula del costat, una dona que el mirava. Segurament, una cortesana. (p. 73)

En el cine, l'anonimat, l'obscuritat, la concentració del públic en la pantalla, faciliten les carantoines entre les parelles:

Entraren a un cinema. Feien un ensopit film francès, que a Marcelle li va agradar molt. Tristany la tenia abraçada fortament, la besava, no la deixava mirar la pantalla.

Va sentir renàixer en ell aquell terrible sensual que va intentar amagar-se darrere un intel·lectualisme més aparent que real. L'hauria posseït allí mateix.

A l'eixida, Marcelle digué que se'n anava a casa, i l'amic va convencer-la per a que no s'en anara.

Entraren a l'hotel.

Tristany estava congestionat, encés de desig, brutal. (p. 97)

La soledat, l'avorriment, la frustració

Al *Metro* entrava molta gent. Era l'hora d'eixida de les oficines i dels grans magatzems. Abundaven les dones joves i boniques. En va passar una d'excepcional, i Tristany se la va mirar embadalit. (p. 96)

La insinuació

La dona li va demanar el diari i es va posar a llegir. Al vore que ell la mirava, va fer un moviment hàbil: va ensenyar les cames fins al genoll i va insinuar els pits. (La "cortesana" del cafè: p. 74)

La compenetració, la identificació

Era la veu de Margueritte. Sí; estava allí, al piano, amb les mans sobre el teclat, girant el cap vers ell i dirigint-li un somris afectuós. (pp. 127-128)

Altres personatges

La narració incorpora altres elements actancials secundaris i diversos individus accessoris de la societat parisenca:

Henriette Bérard

Es tracta de la germana de l'enginyer Jean Bérard, una dona estranya, reservada, desconfiada, poc femenina i soltera, que a Tristany no li fa gens de gràcia:

Tristany la va saludar amb tot l'afecte que va poder. No li era simpàtica. Li trobava alguna cosa estranya en la cara; un gest reservat, poc cordial. Mirava d'una manera recelosa, com si espia la gent per a descobrir-li els pensaments més amagats. Encara que tenia un cos ben format i atraient, Tristany la creia poc femenina, d'ànima dura, sense flexibilitat. Li semblava una dona americanitzada i moltes vegades pensava que el seu càrrec al despatx de l'enginyer el devia posar sempre per damunt de la seua condició de senyoreta soltera.

Parlava poc. Tota la seua activitat interior es concentrava en els ulls. S'enfonsava en un silló, i mirava. Quan parlava se li apagava la llum de la mirada, com si el moviment dels llavis llevara energia als ulls. (pp. 82-83)

Prostitutes

Els carrers del Marais en què es mou Tristany, de nit s'omplien de prostitutes repulsives, que no mereixen la seua atenció:

Prop de la plaça del Chatelet, entraren per un carreró fosc, per a guanyar camí. El carreró estava ple de dones miserables, despendinades i mal vestides. Dins un bar, dos d'elles disputaven, insultant-se terriblement. (p. 77)

Quan les veu, Tristany les troba tan desgraciades, que recupera el sentit de la realitat i decideix no tindre tractes tampoc amb "la cortesana" perquè, després de besar-la va sentir:

un estrany regust de tabac i de cervesa, de carmí, de vici,³⁵⁰ que va revoltar les entranyes de Tristany. I va fugir, carrer amunt, com un boig. (p. 78)

Russos exiliats

Com a conseqüència de la Revolució Russa, París es va omplir de russos blancs, els quals sobreviuen exercint tota classe d'oficis. Entre ells també hi havia exmilitars d'alta graduació i aristòcrates:

A les nou, començaren a arribar els amics. Entrà primer un matrimoni rus a qui Tristany no coneixia. El senyor Bérard feu la presentació. Ell havia sigut general en l'exercit de Nicolau II i havia gaudit la confiança del sobirà fins al punt que la seua senyora havia estat designada per a formar part del seguici de l'emperatriu. (p. 85)

³⁵⁰ Aquesta descripció de Tristany recorda alguns versos de "Matí de Carnaval", de Miquel Duran i Tortajada: "Darrere dels cristalls glaçats d'un cafetí, / en l'ambient corromput de rialles i vi / i suor, i desvergonyiment en les maneres, / i fums de les pipades i paraules grolleres, / se contemplen les cares demacrades del vici / i semblen que han fugit de la pau d'un hospici. / Una dona d'ulls negres i de rostre pintat / fortament taconeja sobre l'entarimat: / pica a compàs les mans i, amb la veu d'aiguardent, / llança a l'aire les notes d'una cançó indecent... (*Cordes vibrants*).

El narrador

La major part dels episodis de la novel·la els coneixem a través de la veu d'un narrador heterodiegètic que, situat fora de la història, presenta els personatges:

Els senyors Bèrard vivien al carrer du Bac. Eren un matrimoni jove, amb la germana d'ell. El marit era enginyer de ponts i un matemàtic distingit, al qual s'havia assenyalat diverses vegades com un futur membre de l'Acadèmia de Ciències. La senyora, era relativament jove i tenia una sensibilitat exquisita. (pp. 23-24)

No obstant això, en el capítol XXI intervé inesperadament un narrador homodiegètic que només es pot identificar amb l'únic personatge de qui tenim antecedents, anomenat "un antic conegut". Com a confident de Tristany, aquest presenta el protagonista després de l'impacte negatiu que li acaba de produir la relació íntima que finalment ha aconseguit mantindre amb Margueritte i pel qual sabem que Tristany és obcecado:

Vaig saber l'ocorregut, pel propi Tristany. Tenia amb mí una confiança il·limitada i –alguns dies després– em va fer una visita amb la sola finalitat d'assabentar-me'n. El vaig trobar molt canviat, més inquiet, més preocupat que mai. Va ser en vò que intentara sossegar-lo. Quan es formava una idea de les coses, ja no la modificava. (p. 147)

En una altre episodi en què l'autor utilitza el monòleg interior, també ha desaparegut el narrador heterodiegètic. Es tracta d'un discurs sense auditor i no pronunciat, en el transcurs del qual Tristany expressa el seu pensament més íntim, pròxim al subconscient, per mitjà de frases directes reduïdes a una sintaxi elemental en què se li allibera el flux de la consciència, quan es desperta el dilluns de matí i recorda el ball de la passada nit del diumenge en el Magic City, on va travar relació amb Marcelle:

¡Ah! ¿Per què balles tan malament?³⁵¹ L'orquestra en té la culpa. No és bona. Porta el ritme, no es pot negar. Aquell banjo fa massa soroll. No és això, no és això... Vosté fa cantar el banjo, i el banjo és un instrument secundari, un senzill instrument de percussió. El qui toca el «jazz» sap be l'ofici. Ritme i no res més. Ritme...

³⁵¹ Contemporani de Peruchó, el principal filòsof que va reflexionar sobre els estats de consciència i la relació del temps amb la memòria fou Henri Bergson (París, 1859 – 1941), l'obra del qual devia haver-se fet popular en els ambients intel·lectuals arran d'haver-se-li concedit el Premi Nobel el 1927. Segons Bergson – que tant va influir en l'obra de Marcel Proust, cosí de la seua esposa – en la consciència s'agrupen percepcions, records, vivències, etc., com un espai íntim accessible a cadascú.

Bergson considera que els continguts de la nostra consciència –sentiments, passions, sensacions– aparentment estan diferenciats, cadascú amb la seua singularitat, i que mitjançant la intel·ligència els pensem com si estiguessen disposats espacialment. Però en el jo interior més profund, els estats de consciència s'organitzen en una unitat que no és espacial, sinó que posseeix les característiques de la duració. Els instants del temps de la consciència –que seria el temps real– estarien interpenetrats, sempre actius: el nostre passat ens estaria perseguint, fecundant el present. Es tracta, en realitat, d'un flux no divisible, com els records de Tristany quan, en aquest passatge de la novel·la, sense haver-se espavilat del tot, s'està despertant.

³⁵² En aquest paràgraf, l'escriptura automàtica ha desfigurat el diàleg entre Tristany i Marcelle. Així, la pregunta "¿Per què balles tan malament?" correspon a Marcelle i la resposta sobre el banjo, l'orquestra i el jazz és de Tristany, així com les observacions sobre el clàxon i la venda de diaris dins del local. L'enunciador dels tres paràgrafs següents és també Tristany: les reflexions sobre el vi i el xampany, l'explicació sobre el xotis ("el xotis autèntic, el que ballen a Madrid", on havia viscut Peruchó) i l'apassionament sensual a causa del content per la bellesa de Marcelle. La pregunta "¿Qui protesta?" i la justificació "Tots fan igual. No se per què tant de soroll." de l'antepenúltima línia s'entén millor en la traducció al castellà de l'autor, que recordava perfectament aquella situació del dancing deu anys després: "Quien protesta? Todos se besan."

Eixe clàxon... ¿Per què? ¿Es d'un auto que passa pel carrer? No haurien de permetre cridar els títols dels diaris en un «dancing».

¿Més xampany? Es fresc, no fa mal. Si se'n puja al cap, és per a aclarir-lo amb la seva frescor. El xampany és un vi que enganya. Es un fals vi. Quan et penses que beus, tot és aire. No és un vi seriós. El vi autèntic, és aquell que te'l pots beure sense cap estridència, amb una intimitat religiosa. El xampany és cridaner i ostentós com una condecoració...

No, no; el xotis no es balla així. Des passos a la dreta, dos a l'esquerra, i mitja volta. Es el xotis autèntic, el que ballen a Madrid.

I ¿per què no? ¿Per què no, un bes? ¡Ah, sí! Es dolç, ma *cherie*... Un altre. Tres, quatre, cinc, sis... La cintura és magnífica. I el braç. I els pits. No puc estar-me quiet. Soc meridional. No, no és la beguda; és la sang. ¿Qui protesta? Tots fan igual. No se per què tant de soroll. A eixe que toca la campaneta... Però no sé qui és. I el tinc aci, vora meu, insolent, infatigable... aci, aci.. (pp. 10-11)

En dos ocasions més, el lector coneix directament el pensament de Tristany a través d'unes frases breus que el narrador reforça amb els seus comentaris:

«No pergues el temps...» Les paraules de l'amic, anaven adquirint per a ell una significació estranya. Què volien dir? (p. 55)

«No em vol per mí –sinó per la posició brillant que puc assolir.» Ara, començava a sospitar que ella tenia raó, que l'aconsellava desinteressadament. (p. 57)

Monòleg interior

Concomitancies entre Dujardin i Perucho

Perucho fou un dels primers escriptors, si no el primer, que en totes les lletres hispàniques va emprar el monòleg interior en un text.³⁵³ Comptava amb uns pocs antecedents, unes novel·les que potser coneixia: *Les Lauriers sont coupés* (Han tallat els llores, 1888), d'Éduard Dujardin; *Leutnant Gustl* (El tinent Gustl, 1900) i *Fräulein Else* (La senyoreta Else, 1924), d'Arthur Schnitzler, a més de l'obra magna de James Joyce, *Ulysses* (1922).³⁵⁴

D'aquestes novel·les, la que més ens interessa en relació a *Ícar o la impotència* és *Les Lauriers sont coupés*, títol que el wagnerià Dujardin³⁵⁵ prengué de la cançó infantil

³⁵³ Se li pot aplicar el que sobre *Laberint*, de Domènec Guansé, opina Corretger (2011: 201): «La novel·la, portaveu de les idees crítiques de l'autor, es presenta gairebé sense acció. Imita el fluir de la vida, el desordre, les mancances, els desconeixements i els dubtes de l'existència. El plantejament subjectiu, aparentment caòtic, de cotorns poc definits, respon, com he dit, a la forma geomètrica i inquietant d'un laberint, és una cruïlla, un cabdell d'idees que s'entrecreuen, coincideixen i se separen, on diversos personatges deambulen, pensen, conversen, discuteixen i s'acomiadren.»

³⁵⁴ Sabem que Perucho coneixia bé el francès, però no així l'alemany, que començà a estudiar-lo arran de la seua estada a Marburg, el 1930. Tampoc no sabia anglès per a llegir l'*Ulysses* en la llengua original. En tot cas, suposem que devia haver llegit algun dels fragments traduïts al castellà que es van publicar en diverses revistes literàries a partir de 1924 (Antonio Marichalar: *Revista de Occidente* 6, novembre 1924, traduït de la versió francesa de Valéry Larbaud, i Ernesto Giménez Caballero: *La Gaceta Literaria* 21, 1-11-1927, traduït també de la versió francesa d'Auguste Morel), o bé que l'haguera pogut llegir en francès.

Trobe poc convenient la possibilitat de considerar aci, en el mateix pla de les novel·les esmentades, la remota *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (1759-1767) de Laurence Sterne. És una novel·la singular, en què el narrador no segueix l'ordre temporal de les aventures, sinó que les encadena per associació d'idees, incorporant pauses i retrocessos amb què qualsevol intent de sostindre una línia argumental resulta complicat. No obstant això, pel fet de narrar els fets en primera persona i d'oferir la història com una mena de reflexió personal, Sterne va crear una primitiva forma de monòleg interior.

³⁵⁵ El simbolista Éduard Dujardin, amic de Mallarmé, amb el crític musical i literari d'origen polonès Téodor de Wyzewa (Théodore Stefan Wyzewski) fundà el febrer 1885, i dirigí fins al juliol 1888, any en què

francesa «Nous n'irons plus aux bois, les lauriers sont coupés». La importància d'aquesta novel·la, que succeeix en el transcurs d'unes poques hores de la vesprada i la nit d'una sola jornada, rau en el fet que fou la primera obra literària en què es va emprar profusament el monòleg interior, tècnica narrativa que ideà Dujardin.

Argument de *Les Lauriers sont coupés*

Situada en 1887, l'argument descriu les sensacions que té el protagonista, Daniel Prince, estudiant de Dret a París, el qual passa el vespre d'un dilluns del mes d'abril fent temps en els cafès mentre espera que toquen les nou per a trobar-se amb l'actriu Léa d'Arsay, quan acabe la funció en el Teatre Nouveautés, on actua. Mentre passeja per París, Prince es troba amb alguns coneguts, amb els quals canvia impressions. Abans de la cita, quan va a sa casa de la rue du Général Foy a mudar-se, el conserge li entrega una nota de Léa en què l'avisava que no l'espere a l'eixida del teatre, sinó que acudisca a les deu directament a sa casa, a la rue Stévens. Daniel té l'esperança de gitar-se amb la jove actriu de vint anys, la qual descriu així:

oh mon amie au sourire et au rire léger, aux yeux qui rient, aux grands yeux, petite riieuse bouche, oui sourieuses lèvres; dans l'ombre gisent les confus jardins, sous le ciel clair, et la jolie tête blonde est d'elle, moqueuse, et petitement juvénile, fin nez, mignonne face, fins blonds cheveux, blanche fine peau... tu es belle et tu es gracieuse; gracieuse divinement tu marches, en le bercement de tes hanches, et tu marches mollement... inclinant ta tête et à droite lentement et à gauche lentement, avec des sourires blancs, face éburrine aux foux cheveux, souriante, lentement, ondulante... (*Les Lauriers sont coupés*)³⁵⁶

D'ençà que es coneixen, des de fa més de quatre mesos ("il y a plus de quatre mois que je la connais"), Léa juga amb Daniel, dilatant l'ocasió de permetre-li satisfer el seu desig sexual, tot i que ell, per tal de resultar-li agradable, li presta contínuament diners a fons perdut. A pesar que encara refresca, quan eixa nit es troben en casa d'ella, ixen a passejar per París en un fiacre. Daniel té l'esperança que, en tornar, ella l'inviti a entrar i a quedar-se, com efectivament passa. Aleshores, com a prova de la sinceritat del seu amor, pensa que ella es commourà si ell refusa la insinuació que imagina que ella pot fer-li:

Léa veut que je reste cette nuit avec elle; eh bien, je dois refuser; je lui donnerai la meilleure preuve de mon amour, en respectant mon amour, en n'acceptant pas le don de son corps auquel elle se juge obligée, en n'imitant pas les autres épris seulement d'une vaine passion, mais en profondément l'aimant et voulant être aimé; c'est cela; au lieu de recevoir son sacrifice, je lui présenterai le mien; et si elle s'offensait? non; je lui dirai pourquoi je pars, et elle sera émue... (*Les Lauriers*)

Cap a mitja nit, una vegada han tornat a casa de l'actriu després d'haver eixit a passejar en cotxe per la ciutat deserta, mantenen una conversa banal, en el transcurs de la qual Daniel no deixa de pensar que la invitació de Léa perquè es quede donarà pas inevitablement a un encontre íntim. Sembla que l'opció de demostrar-li que l'estima de veritat, oposant resistència al sexe, decau davant la possibilitat de fer l'amor amb ella:

desaparegué, la *Révue wagnérienne*, revista mensual parisenca dedicada al seguiment crític de l'obra de Wagner.

³⁵⁶ En les citacions de *Les Lauriers sont coupés* no puc indicar la pàgina perquè l'he llegit en una versió digital del Proyecto Gutenberg (<http://www.gutenberg.org/ebooks/26648>) en què no constava el número de les pàgines. (Recurs consultat el 10-11-2014).

Si tendrement, si doucement, si bonnement je l'aimerai cette nuit, que ce vaudra toutes paroles et tous renoncements; certes, en sachant me conduire, je réussirai mieux, si je reste avec elle, à lui prouver mon vrai amour; voilà ce qu'il faut faire; (*Les Lauriers*)

Però Léa, que li acaba de sostraure tres lluísos i cinquanta francs –tots els diners que Daniel duia damunt, dels cent que li ha demanat aquesta vegada, que no és la primera–, quan sembla factible la possibilitat de quedar-se a dormir amb ella, Léa li prega que ho deixen estar per a una altra ocasió i el cita per al pròxim dimecres a les tres de la vesprada. Daniel, que s'ha d'accontentar només amb donar-li un bes al front, se'n va escamnat, però decidit a deixar-la:

–«Bonsoir, mon amie.»

Et j'embrasse son front; délices en allées et impossibles, mortelles et désespérées délices, à quand, oh vous? (*Les Lauriers*)

Paral·lelismes entre l'obra de Perucho i la de Dujardin

Les dos novel·les transcorren a París, ciutat de la que s'esmenten molts vials i indrets. En *Ícar* es mencionen els carrers de Rivoli, de Réaumur, du Bac, la place du Chatelet, el boulevard Saint Michel, el boulevard Rochechouart, el Trocadero, el pont de l'Alma, el jardin de Luxembourg, el Louvre, el Palais Royal, etc.

La quantitat de carrers i de llocs que es mencionen en *Les Lauriers* també és considerable: la rue Rivoli, el Palais Royal, el Louvre, la rue Marengo, l'avenue de l'Opera, la place de la Bourse, el boulevard des Capucines, el boulevard Haussmann, l'Arc-de-Triomphe, la rue Aubert, la rue de Courcelles, el boulevard Malesherbes, l'avenue Portalis, el parc Monceau, etc.

La il·luminació pública a gas crida tant l'atenció de Daniel Prince com de Tristany:

(*Les Lauriers*)

...c'est le gaz tout jaune clair qui allume les murs; jaunes aussi du gaz, les nappes blanches, les glaces, les bralleries des verreries.

...sur les trottoirs une limpidité, la lumière des becs de gaz, des triples becs de gaz; peu de monde dehors...

(*Ícar*)

París és la «ciutat-llum» perquè el riu multiplica els farols de gas. (p. 16)

La llarga corrua de fanals de gas, li semblava una processó monstruosa, i els arbres eren com una tirera d'encaputxats.³⁵⁷ (p. 19)

Tristany se sent estrany en l'habitació de l'hotel que, a més, té un llit massa gran per a una persona sola:

(*Ícar*)

En entrar en la seua cambra, va tindre una sensació desplaent. Tot li semblava estrany. (p. 67)

El llit era massa gran. Un llit de matrimoni. De nit, es perdia –sol– en aquella immensitat blanca! (p. 68)

Tampoc Prince es trobava a gust en la soledat de la seua cambra:

(*Les Lauriers*)

ma chambre, la chambre de moi; en le chez-soi comme l'on est à l'aise! la chambre molle; hors la terreur des nuits désertes...

³⁵⁷ “Se veían aquí y allá filas de faroles que brillaban, se interrumpían, volvían a formar otra hilera y a brillar a lo lejos”. (Pío Baroja: ob. cit., p. 92)

En cette chambre je suis mal...

Prince aprecia **les dones del carrer** però, com li passarà a Tristany, també les perd involuntàriament de vista:

(Les Lauriers)

La femme rousse s'arrête devant la vitrine; un fort profil de rousse, oui; une mine très éveillée; des yeux peints de noir; à son cou, un gros noeud blanc; elle regarde vers nous; elle m'a regardé; quels yeux provoquants. Nous sommes à côté d'elle; la superbe fille.

La place du Palais-royal. Et la jeune femme rousse, où est-elle? disparue; quel ennui; je ne la vois pas.

(Ícar)

Pel seu costat va passar una dona esplèndida. Entrà en el *Metro* deixant a Tristany envoltat d'un perfum terriblement sensual. Va sentir l'abrivada de la sang. Per instint, va començar a baixar les escales.

Arribà el tren. La gent va empentar a Tristany. Es va vore apartat d'ella uns quants metres, i quan ja conseguia estar prop novament, va vore que pujava en el vagó de primera classe. Ell no hi havia pensat i portava bitllet de segona. (pp. 59-60)

Quan Prince sopa en el Café Oriental, prop de l'Òpera, li crida l'atenció **una dona bonica** a la qual mira reiteradament mentre pensa en el que li proposaria:

(Les Lauriers)

jolie femme; ni brune, ni blonde; ma foi, air choisi, elle doit être grande; c'est la femme de cet homme chauve qui me tourne le dos; sa maîtresse plutôt; elle n'a pas trop les façons d'une femme légitime; assez jolie, certes. Si elle pouvait regarder par ici; elle est presque en face de moi; comment faire? À quoi bon? Elle m'a vu. Elle est jolie...

La femme de l'avoué vient de se tourner; on dirait qu'elle m'a fait un signe; elle a des yeux superbes; comment ferais-je pour lui parler? Elle ne regarde plus. Écrirais-je un billet; c'est m'exposer à une déconvenue; pourtant elle annonce une facile connivence; je lui montrerais le billet; si elle le voulait prendre, elle s'arrangerait à le prendre; je puis en tout cas faire le billet. Et après?

Tristany també se sent interessat per una dona atractiva (la "cortesana") quan, després d'haver sopat en un restaurant del boulevard Sebastopol, entra en un café del carrer Raumur on hi ha música:

(Ícar)

El somris li va tornar als llavis, a l'hora que tornava a mirar a la cortesana. Ella li va correspondre. Parlaren novament, i la va mirar amb detenció. Era bonica i mòrbida. Anava ben vestida. Baix d'uns fistons perfumats es veien les vetes blaves d'una magnífica *combinació* de seda. Tenia uns intensos ulls negres. (Millor: no en recordaven d'altres). El cabell, negre també. El coll, ters, blanquíssim, incitant. El pit dur i el cos perfecte.

Més que amb el desig, va començar a posseir-la amb la imaginació. (p. 76-77)

Ambdós personatges es fixen, fins i tot, en **les joves modistetes**:

(Les Lauriers)

...et quand on suit les petites modistes et les filles de veuve, pour jouer, devant trois beautés, les Paris...

(Ícar)

A empentés el varen ficar cap a dins i va sentir un contacte femení. Era una modisteta que devia tindre uns quinze anys. (p. 61)

Si, en el cas de Tristany, **el perfum** és una causa imperiosa que potencia l'atractiu femení, Daniel Prince també sent el mateix:

(*Les Lauriers*)

Une femme devant nous; grande, svelte; oh, cette taille cambrée, ce parfum violent et ces cheveux roux luisants; je voudrais voir son visage; jolie elle doit être.

...et de son corps quel parfum monte! ce parfum, quel est-il? Un mélange de parfums; si subtil et qui pénètre; elle-même a mélangé ces essences; et ce parfum monte de toute sa chair, il monte de ses vêtements, il les traverse...

(*Ícar*)

Passà pel costat d'ella, i novament es va sentir envoltat per aquell perfum suau i excitant. Es posaren en acció totes les forces de la seua masculinitat i sentí un desig fort, irracional i dolorós. (p. 60)

A Tristany el captiven **les mans** de Margueritte, com a Prince les de Léa:

(*Ícar*)

Se li apareixien aquelles mans blanquíssimes, les quals –en la seua extàtica figuració– li acaraven el front i els cabells lassos... (p. 35)

(*Les Lauriers*)

Et ses mains; et, de ses mains, par mes mains et mes bras et mon coeur, une vapeur, un frémissement, une chaleur, une poignance, cela monte jusqu'à mes yeux...

Si Margueritte és una consumada pianista que té a casa “un magnífic Bechtein de figura noble i severa” (p. 30), en casa de Léa també hi ha **un piano** i, a ella, li agrada molt la música:

(*Les Lauriers*)

–«Vous venez de chez elle?»

–«Oui, je l'ai été voir. Nous avons, deux heures durant, causé, chanté, joué du piano.

Léa feuilleta un paquet de musique, d'une main, sur le piano...

Com en el cas de la novel·la de Dujardin, en determinats episodis amorosos d'*Ícar*, el narrador no presta tanta atenció als esdeveniments externs com a les situacions en què es troben els dos enamorats i la seua **evolució sentimental**:

(*Ícar*)

Tristany havia vençut. S'adonava del seu èxit i n'estava orgullós. Sabia que l'ànima d'aquella dona seria seua per sempre més.

Tornà a casa optimista i radiant, com l'heroi que ha conquistat una nova corona de llorer. (p. 129)

Prince fa anotacions en la seua **agenda**, com també Tristany:

(*Les Lauriers*)

Ce carnet?... oui. J'avais eu l'idée d'écrire jour par jour, en résumé, la suite de mes relations avec cette femme...

(*Ícar*)

Tristany ho va apuntar en el seu carnet, i va pujar les escales de l'hotel. (p. 67)

Prince i Léa, com Tristany i Lutgarda, s'escriuen **cartes i targes** que els autors inclouen en els textos respectius:

(*Les Lauriers*)

Que me disait-elle en sa récente lettre? je devrais d'abord relire cette lettre; j'ai là ses lettres; voyons.

(*Ícar*)

Lutgarda, la pàl·lida núvia! Instintivament va començar a escriure-li i va acabar una llarga carta, dolorosament elaborada, per què era d'una terrible sinceritat. (p. 70)

Léa és bretona, com Marcelle és alsaciana. Les dos han anat a **buscar fortuna a París**:

(Les Lauriers)

—«Je serais plus heureuse à garder des dindons en Bretagne. Si mon père savait que je suis au théâtre!»

(Ícar)

Marcelle, era filla d'uns modestos comerciants d'Alsàcia, els quals l'havien enviat a París, quan tot just tenia quinze anys, per a que treballara en la fàbrica dels seus proveïdors més importants. (p. 116)

La influència de Schopenhauer, en tant que els personatges manifesten **la seua voluntat de ser**, es troba tant en Dujardin com en Perucho, que l'expressen a través de les afirmacions de Prince i de Tristany, respectivament.

En les dos novel·les trobem **passatges descriptius d'un acusat sensualisme**, però sobretot en la de Dujardin. Vegem, si no, aquest fragment d'un erotisme acusat, en què Prince es delecta amb Léa, tenint-la mig adormida en els seus braços:

(Les Lauriers)

La très pauvre, très charmante, très tendre, elle se laisse en l'enlacement de mes bras; elle repose contre moi son cher corps; elle est étendue, en sa robe, d'où frêlement monte sa tête; et voilà cette poitrine, ces seins, voilà ces bras, ronds et s'atténuant, et, fluettes, les mains; voilà ce cou, blanc dans le noir du corsage, et dans le blanc du cou les fins épars cheveux dorés; (...) son corps, tout immobile, a comme des ondoïments, imperceptiblement; et les chairs, tout lucides, sont rondes; des rondeurs, comme des virginités, ténues; les bras arrondis, la poitrine mouvante, et ton cou, ta mince taille, tes hautes hanches s'arrondissent, en des contours immarqués, suprême grâce des chairs délicatement amollies et des formes effacées fuyement; cependant que repose la juvénile face, et que des lèvres entrefermées monte un souffle...

Perucho també descriu situacions sensuals, tot i que no són tan explícites:

(Ícar)

Es va alçar un poc [Marcelle] i el pit se li descobrí quasi per complet. (p. 133)

Novament, ella [Marcelle] el vullgué abraçar. Tristany sentí el contacte d'aquell cos ardent, d'aquella carn càl·lida. Una força imperiosa li mogué els braços. La va apretar contra el seu pit, li va mossegar els llavis, la deposità bruscament sobre el llit. (p. 136)

Dujardin es refereix a l'amor demoníac que impulsa **el desig** de Prince, per al qual l'alé i els besos de Léa són un fetitxe, i per la seua possessió carnal es podria morir de joia:

(Les Lauriers)

L'odeur, oui, victorieuse en cette haleine; de sa féminité l'odeur, en ces bouffées; elle; et le profond mystère de son sexe dans l'amour; luxurieusement, oh démonialement, quand sous la maîtrise virile les puissances de chair se délivrent, en le baiser, ainsi l'acre et terrible et pâissante fumée d'elle; ah mourir de cette joie!...

L'alegria que mostra Tristany és més continguda que la de Prince, encara que la causa principal és també la intimitat que ateny amb Margueritte, la qual cosa li permetrà sotmetre-la al seu desig:

(Ícar)

Tristany, estudiava la seua part junt amb Margueritte. (...) Això va augmentar l'alegria de Tristany, per que li permetia continuar al costat d'ella i seguir apoderant-se de la seua ànima amb una força invencible. (p. 121)

La novel·la de Perucho conté unes quantes **digressions**, com veurem més avant. La de Dujardin n'inclou també algunes, més curtes, com la que expressa els pensaments que a Prince li susciten els peixos del Café Oriental, on ha entrat a sopar:

(*Les Lauriers*)

Et le garçon, que fait-il? Il arrive; il apporte la sole. C'est étrange comme divers de ces poissons ont des dimensions diverses; cette sole est bonne à quatre bouchées; d'autres sont qu'on sert à dix personnes; la sauce y est pour quelque chose, c'est vrai. Entamons celle-ci. Une sauce aux moules et aux crevettes serait fameusement meilleure. Ah, notre pêche de crevettes là-bas; la piteuse pêche, et quel éreintement, et les jambes mouillées; j'avais pourtant mes gros souliers jaunes de la place de la Bourse. On n'a jamais fait d'éplucher un poisson; je n'avance pas.

En la narració de Dujardin detectem de tant en tant **anticipacions**, com aquesta en què, passejant pel París nocturn en el fiacre, ja pròxims a la vivenda de l'amada, Prince imagina la intimitat que tindrà amb Léa si eixa mateixa nit ella li permet quedar-se per fi en sa casa:

(*Les Lauriers*)

Mais nous approchons; chez vous, disais-je; chez elle donc? Bientôt chez elle; l'instant décisif alors?... c'est absurde, se troubler de la sorte, subitement, sans raison; j'ai à moi la plus jolie jeune femme; je viens de me promener avec elle; je vais rentrer chez elle; que voudrais-je de mieux? le monsieur de tout-à-l'heure devait enrager; je suis le plus fortuné des hommes; ah, mortel, mortel ennui! je deviens fou; ne suis-je pas certain d'être heureux, ne dois-je pas l'être?... déjà la place Pigalle; et ce cocher qui va à toute vitesse; le passage Stévens; dans une minute, sa porte; mon Dieu, mon Dieu, que va-t-elle me dire, que va-t-elle faire, que vais-je faire?

En la novel·la de Perucho hi ha poques **prolepsis**. De fet, es tracta més aviat d'especulacions sobre el futur de Tristany. La primera frase és d'una carta de Lutgarda. En el segon fragment el narrador expressa les intencions del personatge:

(*Ícar*)

Però, se li cremaràn les ales i quan estiga vençut de fadiga tornarà. (p. 42)

Ell, estava decidit a abandonar definitivament aquelles dèries absurdes (...) Canviaria l'ànima, amb un suprem esforç de la voluntat. No esdevindria, potser, l'home gris i vulgar que ella el volia fer, però tampoc [no] seria aquell ser extrany i inquiet que ell havia desitjat... Estudiaria seriosament, es prepararia a la Sorbona per a ser algun dia professor d'una Universitat espanyola... (p. 157)

Com hem vist en els exemples anteriors de *Les lauriers*, llevat d'uns pocs passatges dialogats, una de les principals característiques de la novel·la de Dujardin és l'**asíndeton**, recurs estilístic propi de l'escriptura automàtica i del monòleg interior. Aquest mateix procediment també el trobem en els fragments inicials de la novel·la de Perucho, ja citats, en què el lector coneix directament els pensaments de Tristany.

Abans del final de la novel·la, Léa addueix que no la vol cap home perquè a una dona que té molts pretendents, al final no l'estima de veritat ningú. Prince, en canvi, opina que una dona no és volguda si ella no vol:

(*Les Lauriers*)

—«Cas rare certes, un homme qui aime.»

—«Vous croyez?»

—«Il y a si peu de femmes qu'un homme puisse aimer! une femme à qui plusieurs hommes disent qu'ils l'aiment, n'est aimée par aucun.»

C'est mal ce que dit Léa; que lui répondrai-je qui ne la froisse point? pourquoi ne sont-elles pas aimées, toutes et toutes les femmes, si non qu'elles ne veulent être aimées.

–«Si une femme» dis-je «n'est aimée, c'est, souvent, qu'elle ne le veut.»

Cap al final d'*Ícar*, Tristany aconseguix l'amor de Margueritte, la qual li confessa que no vol el seu marit, sinó a ell:

(*Ícar*)

Tristany, automàticament, es va aproximar a ella i la prengué pels braços. Mirant-la al fons dels ulls, li digué apassionadament:

–Margueritte, prou de parlar amb mitges paraules! Ens estimen massa per a no parlar-nos amb tota sinceritat. Vosté no és feliç, vosté no vol al seu marit!

–Jo no he sentit amor més que una vegada, una sola... (pp. 145-146)

I així com Prince pren la decisió d'abandonar Léa, també Tristany deixa Margueritte perquè no pot aguantar més la pressió:

(*Les Lauriers*)

Non, je ne la reverrai plus; je ne la dois plus revoir; à jamais elles ont péri, les possibilités d'aimer à elle et moi; et rien n'est plus que l'infinie tristesse des indéniables inutilités. Blanche et jolie inoubliablement, mon amie me tend sa main.

(*Ícar*)

–No la puc resistir. Li tinc odi. De vegades, la voldria ofegar. Ara, ve diàriament Ve per això, no més que per això. Quasi no parla. No li interessa res.

(...) La determinació va ser tan inesperada com radical i poc correcta; va canviar d'hotel, sense deixar la seua nova adreça. (pp. 148-149)

S'observen tantes afinitats entre la novel·la de Dujardin i la de Perucho, que resulta inevitable deduir que el nostre novel·lista la coneixia i que en vaprofitar alguns dels plantejaments i recursos que més li van agradar. Tot i que la presència del monòleg interior en *Ícar* es redueix a uns breus paràgrafs –no com en *Les Lauriers*, en què pràcticament la totalitat del text és un monòleg interior–, **les concomitàncies** entre una i l'altra es desborden per totes bandes. Recordem-les:

- la localització en els carrers de París i les referències obsessives a la il·luminació nocturna dels fanals de gas;
- la repressió dels protagonistes masculins i l'atracció que senten per qualsevol dona que se'ls creue per davant; fins i tot perden la xaveta per les joves modistes;
- la incomoditat d'ambdós en la soledat de l'hotel i la insatisfacció pel fet d'haver de dormir sols en un llit massa gran;
- la coqueteria de Léa i de Margueritte i la fixació d'ells per les seues mans, tan blanques;
- l'obsessió pel perfum; les anotacions en l'agenda; la comunicació a través de cartes i targetes;
- l'afirmació de voluntat que expressen tant Prince com Tristany, la seua actitud platònica envers Léa i Margueritte i llur frustració pel fet de no aconseguir els favors sexuals d'elles;
- les petites digressions que es permeten els narradors;
- i, en fi, la coincidència en la decisió final dels protagonistes d'abandonar les dones desitjades.

Projecció de les experiències reals de Perucho en les aventures de Tristany

Desconeixem el grau d'autenticitat de la relació entre Daniel Pince i Léa d'Arsay, per si poden tindre cap vinculació amb les vivències de Dujardin. En canvi, sí que hem pogut constatar que la major part de les experiències parisenses de Tristany

corresponen a aventures reals de Perucho³⁵⁸ –recordem que Carles Salvador trobava la novel·la molt autobiogràfica–, el qual es val del protagonista d'*Ícar* per a projectar-se en les pàgines del relat. Tristany actua moltes vegades com a portaveu de l'autor.³⁵⁹

París, ciutat iniciàtica

Ícar és una novel·la d'aprenentatge, ja que presenta la formació del jove Tristany en un ambient alié al que fins aleshores ha marcat sa vida. La primera constatació és que tant l'autor com el protagonista són valencians i aproximadament de la mateixa edat. Tristany fa algunes al·lusions a la seua procedència :

(*Ícar*)

I el Luxemburg li evocava aquell altre jardí valencià, dins el qual havia cregut ser feliç, aquells Vivers Municipals constel·lats de roses i de crits d'aucells. (p. 41)

I prometia tornar a València... (p. 70)

Des de que havia abandonat València... (p. 155)

Quan ho troba oportú, Perucho també menciona en algun article el seu origen valencià:

(Perucho)

En el Sena, en el trayecto comprendido entre la Cité y el gran puente de Alejandro III, ha habido fiesta “marítima”, con barcos iluminados profusamente, fuegos artificiales, etc. En esto de los fuegos artificiales, como soy valenciano y he vivido en mi país hasta después de los veinte años, puedo dar mi opinión con una cierta autoridad. No me han gustado.

(AP: «Carnet parisien», “El 14 de Julio”, *Diario de Barcelona*, 19-07-1929)

Perucho va viure a París durant un any, entre febrer de 1929 i febrer de 1930.³⁶⁰ Això, salvant tres interrupcions: la primera, només arribar-hi, ja que acompanyà per primera vegada Joan Estelrich a Ginebra. La segona, entre maig i juny de 1929, amb motiu d'assistir a la sessió del Consell de la Societat de Nacions, que es reuní a Madrid, en el Senat, el 6 de juny de 1929. I la tercera, durant els últims deu dies del mes d'agost de 1929, quan va acompanyar per segona vegada Estelrich a Ginebra. En la seua primera col·laboració periodística escrita a París i sobre París, Perucho expressa la seua admiració pel fet d'haver arribat a França, l'espai mític de les lectures en què s'ha forjat una ideologia liberal:

(Perucho)

Si sou home liberal que, de jove, us heu entusiasmat amb Victor Hugo; que, abans de la guerra del 14, heu admirat la tercera República; que heu sentit com a vostres les

³⁵⁸ “El acto literario no es ni verdadero ni falso, simplemente es. Los actos de lenguaje del texto son ficciones, aun en el caso de que fueran transcripciones de actos reales, ya que la descripción de las circunstancias de la enunciación no son esas circunstancias. Por eso, la cuestión de verdad o falsedad no afecta a la literatura. Lo único que importa, en el interior del texto, es la coherencia.” (Urrutia 1992: 67).

³⁵⁹ Fa la impressió que Perucho tenia ben present el criteri sobre la novel·la de Lluís Montanyà, un dels crítics més lúcids de *La Publicitat*: “La novel·la d'avui –repetim-ho– ha de servir-se de l'anècdota viscuda com a matèria viva per a bastir una obra literària amb les diverses reaccions de la realitat sobre el sensible temperament de l'escriptor. Barreja d'autobiografia, de memòria i de somni, ha d'aportar-nos noves sensacions i sorprenedores revelacions per a nosaltres mateixos.” (Montanyà: “Les lletres. Literatura estrangera. Una novel·la: *Climats*”, *La Publicitat*, 16-12-1928, p. 5, citat per Corretger 2008: 57).

³⁶⁰ L'última carta seua que tenim de París, dirigida a Josep Maria de Casacuberta (núm. 94), està datada el 14-01-1930 i les següents, enviades ja des de Barcelona a Nicolau d'Olwer Francesc i a Almela i Vives (núms. 96 i 97) són del 10-02-1930.

glòries franceses... ah! No m'ho negueu: a l'hora de passar la frontera, penseu emocionats en la Llibertat.

(AP: «Guia de París», “La descoberta de la ciutat”,
Taula de Lletres Valencianes, 18, març 1929, p. 8)

Residència a París. Localitzacions

L'establiment on, en primer lloc, es va quedar Perucho a París al febrer de 1929 encara existeix. Es tracta de l'Hotel de la Bretonnerie, en el número 22 de la rue Sainte-Croix de la Bretonnerie, en el Marais.

Però entre el 12 i el 22 de juny, es va instal·lar en el Nouvel Hotel, situat en el número 13 del Carrefour de l'Odéon, en el Barri Llatí, prop de La Sorbona, del Jardí de Luxembourg i de la rue Danton, a la vora del metro Odéon.

(Perucho)

Como yo vivo cerca de la calle que rotula el nombre de Dantón, me han caído en suerte los ciudadanos más dispuestos a honrar su memoria y me he pasado la noche sin poder dormir a fuerza de oír pasodobles, tangos y charlestones. Más que la toma de la Bastilla, mis vecinos parecían celebrar el aniversario del Terror.

(AP: «Carnet parisien», “El 14 de Julio”, *Diario de Barcelona*, 19-07-1929)

Al final de la novel·la, Tristany també va canviar d'hotel per tal que Margueritte li perdera la pista:

(Ícar)

La determinació va ser tan inesperada com radical i poc correcta; va canviar d'hotel, sense deixar la seua nova adreça. (p. 149)

El 20 de setembre de 1929, en tornar del seu viatge per Espanya, es va instal·lar una altra vegada en l'Hotel de la Bretonnerie. En aquest establiment convivia amb diversos amics en unes habitacions de preu reduït:

(Perucho)

Vull anar a la *Bretonnerie*, però a una cambra del *nostre* pis, car les altres són massa cares. Si no ho fem així, ja l'hauran llogada quan jo hi arribi.

(Carta núm. 110, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 29-05-1930)

El 1935 fantasiejà en un article humorístic sobre aquella etapa de sa vida, en què esmentà els noms reals dels seus companys d'hotel:

(Perucho)

Yo vivía en París, en República, con tres amigos más...

La república estaba constituída por Ramón, que era capital y daba unas lecciones de español que se tronchaba la Academia; por Vicente, que era un andaluz y traía dinero sin que nadie supera cómo lo ganaba; por Hans, que era alemán y vivía de milagro.³⁶¹

(AP: “¿Existe la fatalidad? El autor cree que sí”, *El Pueblo*, 27-08-1935)

Els carrers i els indrets pròxims als dos domicilis parisencs en què es va allotjar Perucho estan ben presents en la novel·la. De fet, l'hotel en què es queda Tristany està en el carrer de Rivoli o pels voltants, ja que és allà on el deixa el taxi la nit del diumenge, quan va eixir marejat del Magic City. Després d'haver acompanyat Marcelle al seu domicili endinsant-se per “una xarxa de carrerons inverosímils.” (p. 16), Tristany no sap molt bé on es troba, probablement com li passà al mateix Perucho als pocs dies d'estar a París:

(Ícar)

³⁶¹ L'al·ludit “Ramón” és Ramon Xuriguera qui, en efecte, feia classes d'espanyol a París. A “Hans” Perucho l'anomena en diverses cartes enviades a Xuriguera, però no m'ha resultat possible identificar-lo.

Intentà orientar-se. El Trocader estava allí i, darrere d'ell, el Sena. Sí, no hi havia dubte. Començà caminar; però les cases i el carrer es movien al mateix temps que ell. Sempre es trobava al mateix puesto. (p. 18)

I després de “caminar molt de temps sense saber on anava”, Tristany “Seguint el riu, va arribar a la gran avinguda del Rond-Point dels Champs Elisées.” (p. 19). A continuació:

(Ícar)

...va seguir per davant del Grand Palais. (...)

Això el va consolar i li va permetre seguir endavant i arribar als Champs Elisées. Ara, ja estava orientat, cap a la dreta, estava la plaça de la Concòrdia. Calia travessar-la i enfilar el carrer de Rivoli per a arribar a casa. Va seguir aquella direcció... (p. 20)

Aleshores, a fi d'evitar trobar-se amb una parella de policies nocturns, agafà un taxi perquè el duguera a casa:

(Ícar)

Mentres el taxi creuava la plaça de la Concòrdia per a entrar al carrer de Rivoli (...) El xófer el va ajudar a baixar i l'acompanyà fins a la porta de l'hotel. (p. 21)

De fet, a l'altura de la plaça Baudoyer del carrer de Rivoli, pel carrer du Bourg Tibourg s'arriba directament al número 22 del carrer Sainte-Croix de la Bretonnerie, que n'és paral·lel.

Més dades: en l'episodi de la trobada amb la prostituta, Tristany havia sopat “a un restaurant del boulevard Sebastopol, molt prop del seu hotel.” (p. 73). A continuació, caminant “Boulevard amunt, va arribar a la rue Ràumur.” Ací va entrar en “un cafè pròxim [on] feien música” i féu tractes amb la “cortesana”, la qual, quan van eixir del cafè “volia anar a un altre hotel, però Tristany la va convèncer d'anar al seu.” (p. 77). I com que feia fred, “Seguíren el bulevard de Sebastopol, amb direcció del carrer de Rívoli.” (p. 77). “Prop de la plaça del Chatelet, entraren per un carreró fosc, per a guanyar camí.”

Aquell cafè devia ser-li molt familiar, perquè Perucho dinava cada dia en el mateix restaurant del boulevard Sebastopol, i conta que després de dinar passejava un poc, abans de tornar a l'hotel, i anava a veure un palauet de la rue des Archives, en el barri del Marais:

(Perucho)

Cada dia, en havent dinat a un restaurant del Boulevard de Sebastopol, faig un tomb per a passar per la rue des Archius i vore aquest palauet que es va edificar a començaments del segle XVIII.

(AP: «Estampes de Paris» “El palauet de la rue des Archius”,
Taula de Lletres Valencianes, 21, juny de 1929, p. 4)

Per altra banda, molt prop del segon establiment on es va allotjar, en el número 13 del Carrefour de l'Odéon, es troba la rue du Bac, on viu el matrimoni Bèrard. Prop de la rue du Bac es troba “La Sorbona, on havia començat els estudis de la Facultat de Filosofia” (p. 12).

Per no fer tard al dinar a què l'han invitat els Bèrard, el dilluns Tristany va a sa casa en un taxi que, en efecte, arranca del carrer de Rivoli o dels voltants, per a anar al Barri Llatí:

(Ícar)

L'automòbil, enfilà el carrer de Rívoli, donà la volta a la plaça de l'Hotel de Ville, i – travessant el riu – entrà a la Cité, passà per davant de Nôtre-Dame, i eixí a l'altre costat de la illa. Aleshores seguí vorejant el riu, cap a la dreta. (p. 23)

Si no per aquest mateix itinerari, Perucho devia fer pràcticament el mateix molt sovint per passar de l'Hotel de la Bretonnerie al Barri Llatí:

(Perucho)

Des de ma casa sols haig de travessar la *Cité* i passar per davant de Nôtre Dame, per a trobar-me a la entrada del Boulevard Saint Michel, principal artèria del Barri Llatí.

(AP: *ib.*)

Microespais de París i vida quotidiana

Al poc temps de viure a París, Tristany es mou amb dificultat, fins que va coneixent els viaranys habituals i es va acoblant a la gran ciutat. Anant i venint per París destaca les coses que es van contemplant, fins i tot els sorolls:

(*Ícar*)

Eixe clàxon... ¿Per què? ¿Es d'un auto que passa pel carrer? (p. 10)

A Perucho tampoc no li va resultar fàcil aclimatar-se a París, com es desprén de les seues confessions. La ciutat –afirma– només es pot arribar a conèixer bé caminant:

(Perucho)

Aquesta ciutat sols es deixa descobrir autènticament pels vaga carrers, pels aventurers que juguen a passejar sense saber on van, i que –com aquell poeta de la falla de Heine–³⁶² es van encantant en la contemplació de totes les coses belles que troben al seu pas.

(AP: «Guia de París», “La descoberta de la ciutat”,
Taula de Lletres Valencianes 18, març 1929, p. 8)

En la gran ciutat, a vegades la sensació de soledat és molt forta:

(Perucho)

En aquella época vivía yo en París como corresponsal de varios periódicos españoles y la vida parisina, que tanto me había agradado siempre, comenzó a hacerse insoportable a causa de un grave tropiezo sentimental. Desde hacía algún tiempo, sentíame solo entre cinco millones de personas y me aburría teniendo a mi alcance toda suerte de diversiones y de placeres.

(AP: «Confidencias», “La carta que no escribió nadie”, *El Pueblo*, 2-09-1934)

No obstant això, París ofereix sempre festivitats inesperades, com ara la celebració popular del 14 de Juliol (de 1929):

(Perucho)

Todo el Montmartre era un “dancing” gigantesco. Pero donde la actividad ciudadana ha organizado mejor la fiesta, ha sido en la plaza del Hotel de Ville, en la de la República –hasta la horrible estatua que la centra parecía más aceptable que de ordinario– en la plaza de la Bastilla, donde estuvo emplazado el negro castillo que abatió el primer embate revolucionario.

(AP: «Carnet parisien», “El 14 de Julio”, *Diario de Barcelona*, 19-07-1929)

L'any següent, quan ja s'havia aclimatat millor, recorda quan es movia molt bé per aquells ambients, en contrast amb el que feia aleshores, en una carta a Xuriguera:

(Perucho)

³⁶² Perucho potser es refereix al llibre de Heine *Reisebilder* (la primera traducció espanyola, de Lorenzo González Agejas, és de 1889), en què el poeta de Düsseldorf expressa la seua admiració per les moltes coses belles que troba a Itàlia: “Muchas veces no sabía que debía admirar más, si la belleza de la comarca, la grandeza de los antiguos templos, o bien el grande y sólido sentimiento de sus constructores...” (H. Heine: *Cuadros de viaje*, elaleph.com, 2000, p. 90. Recurs consultat el 7-12-2014).

Faig una vida perfectament normal, i tinc la mirada posada una mica mes enllà dels cabarets i de les aventures.

(Carta núm. 123, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: París, 7-08-1930)

Però a la fi, Tristany sucumbirà, vençut com Perucho per uns fracassos amorosos i afonat per la notícia tràgica de la mort de Lutgarda, l'única taula de salvació que li quedava. El fracàs de Tristany és paral·lel a l'experiència real de Perucho:

(Perucho)

Pero París no se deja dominar fácilmente. Hay que tener un temple heroico para resistir los embates durísimos de la gran ciudad y ponerse en condiciones de imponerle nuestra ley personal. Los más, sucumben en esta lucha. Es un hundimiento lento, fatal, inexorable. Cada día un poco menos de energía; cada vez un poco más lejos de la meta de la victoria, caminan invenciblemente hacia las negruras del fracaso y de la anulación total.

(AP: «Carnet parisien», “Los fracasados”, *Diario de Barcelona*, 5-07-1929)

El nostre novel·lista va viure a París amb recursos limitats:

(Perucho)

...el solo hecho de ser parisino crea preocupaciones suficientes para acaparar la atención durante las veinticuatro horas del día. Sólo con averiguar cuánto ha subido el precio de las cosas, las tarifas del “Metro” y de los taxis, etcétera, etc., de un día para otro, se tiene ocupado todo el tiempo.

(AP: «Carta de París», “Los resultados de La Haya”, *Diario de Barcelona*, 29-01-1930)

També Tristany disposa de pocs diners. La seua roba, de fet, la repara, ordena i enllustra la diligent Marcelle:

(Ícar)

Gràcies a la seua agulla destra, els mitjons de Tristany podien tindre aparença de nous; la seua benzina, mantenia la roba en un estat perfecte de conservació. (113)

Vigilància policial

A París, durant la Dictadura de Primo de Rivera, els gendarmes van molestar Perucho en més d'una ocasió, com evoca en aquest article:

(Perucho)

En Francia había muchos emigrados españoles –yo entre ellos– que publicaban hojas y revistas, y organizaban mítines contra la dictadura. (Fue memorable el celebrado en el teatro de la Société des Savantes,³⁶³ con ocasión del conflicto universitario y en el cual hubo una cantidad inacabable de bofetadas y bastonazos, porque lo quisieron interrumpir las hordas reaccionarias de Cotes, puestas al servicio de la Embajada española.)

...y a mí, me detuvieron dos veces “porque me habían visto con Esplá y con Ortega”, y me hicieron dos registros. No hay que decir que tampoco me libré de los honores de la escolta policiaca. El único con quien no se atrevieron, fue don Miguel de Unamuno.

(AP: «Notas marginales», “La política exterior durante los seis llamados años”, *El Progreso*, 29-03-1930)

I sempre que pot, Tristany evita trobar-se amb la policia perquè és “estranger” (p. 74) i no du els papers damunt:

(Ícar)

Tirà endavant. Per un d'aquells carrerons atapeïts de fosc, va vore dos homes en bicicleta. La policia nocturna. Instintivament, es va amagar en un portal i els ciclistes

³⁶³ Perucho es refereix al teatre de l'Hôtel des sociétés savantes de París.

no es varen fixar amb ell. Què els hauria pogut respondre, en aquell estat, si li demanaven els papers? Ni tan sols portava el passaport a la butxaca. (pp. 18-19)

En aquell moment, va tonar a vore una altra parella de policies, els quals, atrets pels seus crits, anaven vers ell. Casualment, venia un taxi per l'Avinguda. El va fer parar i li va donar la seua adreça. Els guardies, pensant-se que es tractava d'un noctàmbul elegant que eixia del Grand Palais amb una mica massa d'alcohol, el deixàren anar sense dir-li res. (p. 21)

Estudis universitaris

Tristany no havia acabat els estudis de Dret, ni acceptava la perspectiva de convertir-se en funcionari:

(*Ícar*)

Havia fet be de no acabar aquella estúpida carrera d'advocat; de no haver volgut, com tants companys havien reatlizat ja, intentar un assalt al Pressupost. (p. 57)

A París, es posa a estudiar Filosofia en la Sorbona, que no cau lluny d'on viu:

(*Ícar*)

Va mirar al seu voltant. Havia arribat a la populosa i alegre plaça de Saint Michel, pòrtic del Barri Llatí. D'allí a la Sorbona, sols li quedaven cinc minuts de cami. En deú, podia arribar al Luxemburg. (p. 38)

A pesar de la proximitat, però, de tant en tant, no assisteix a classe:

(*Ícar*)

No tenia ganes de treballar. Com aquell dia no havia assistit a les classes de la Sorbona, estava desorientat. (p. 68)

Quan té remordiments pel fet de ser tan poc responsable, els supera pensant que ha fet bé d'imposar als altres la seua independència:

(*Ícar*)

Devia estar orgullós de la seua ferrenya independència; d'haver viscut sempre lliure, fidel a les seues idees; de no haver claudicat ni per una posició envejable ni per una dolça felicitat. (pp. 57-58)

Perucho havia estudiat Dret, però quan escrivia *Ícar o la impotència* encara no havia acabat la carrera, ja que en aquell període demanà al seu amic Xuriguera que li enviara a Barcelona uns apunts que s'havia deixat a París, en aquell viatge del mes de maig de 1929 que féu per Espanya (carta núm. 48).

Vetlades musicals a cals Bèrard

Com ja sabem, l'enginyer Jean Bèrard ³⁶⁴ i Margueritte, matrimoni de bona posició social, els dissabtes a la nit organitzen en casa tertúlies i vetlades musicals on acudeixen persones molt diverses, en el transcurs de les quals es parla de tot un poc i Margueritte interpreta al piano alguna peça de Bach, Mozart o Haydn. Quan Tristany desvetla que toca bé el violí (p. 91) decideixen assajar, Margueritte al piano, Tristany al violí i Bèrard al violoncel, "un trio en «re major» que era una meravella" (p. 107):

(*Ícar*)

L'únic que feia be –tocar el violí– ho havia abandonat en un moment de desesperació purament literària. (p. 55)

³⁶⁴ Potser Perucho adoptà aquest cognom de l'arquitecte Édouard Bérard (París, 1843 – 1912), projectista del pont del Carroussel sobre el Sena per a l'Exposició Universal de 1900: "Projet de pont triomphal sur la Seine en face des guichets du Carrousel", que es conserva al Musée d'Orsay.

Doncs bé, el 1928, vivint a Barcelona, Perucho assistia a la tertúlia de Ramon Sastre, impulsor de la revista *Joia*, en la qual publicà tres articles. Aquesta tertúlia es feia els dimecres en l'estudi d'arquitectura de Sastre –el qual, com a poeta, utilitzava el pseudònim “Ramon de Curell”–, situat en l'àtic del número 78 del Passeig de Gràcia. Xavier Benguerel (Benguerel 2008: 138-139) recorda aquestes vetllades, d'on Perucho podria haver obtingut la inspiració convenient per a descriure les dels Bèrard:

En una altra habitació de portes amplíssimes que comunicava i ampliava el taller, hi havia el piano, i espai suficient per al violoncel d'en Joaquim Homs amb les consuetudinàries anades i vingudes de l'arquet. A afegir-hi la presència diminuta, carminada i arrissada de l'Enric Roig amb el seu violí i els braços de la Pilar Rufi activant la volada dels seus *leaders*.

Molts dimecres, en aquest conegut taller d'en Ramon Sastre, de set a nou, s'hi celebrava una vetllada musical o literària o mixta. Les reunions tenien el caràcter sobriament distingit i elevat que anticipava el simple però graciós programa que, d'entrada, us oferia l'arquitecte poeta, ornamentat amb un dibuix d'en Francesc Jou. Al final de cada sessió, l'intèrpret o intèrprets, rebien, junt amb els aplaudiments de l'assistència, unes amables paraules de l'amo de la casa i, si eren del sexe femení, paraules i flors.

Qui assistia a aquestes vetllades? Benguerel facilita la llista dels habituals, entre els quals es troba Perucho:

Un cop d'ull als programes donaria idea de la categoria d'aquelles vetllades que, a vegades, arribaven a fer insuficient el taller. Que jo ara recordi, els seus mantenidors més assidus eren Pere Vallribera,³⁶⁵ Joaquim Homs,³⁶⁶ Enric Roig³⁶⁷ i la seva dona, Carme Montoriol,³⁶⁸ Pilar Rufi,³⁶⁹ germanes Bracons,³⁷⁰ Sebastià Sánchez-Juan,³⁷¹ Josep Palau,³⁷² Plàcid Vidal³⁷³ i Joaquim Biosca,³⁷⁴ Rafael Barradas,³⁷⁵ Pere Créixams,³⁷⁶ Torres-Garcia,³⁷⁷ Artur Perucho, Anna March d'Estelrich,³⁷⁸ germans Jou,³⁷⁹ Josepa Mainadé,³⁸⁰ Josep Comellas...

És evident, doncs, que Perucho va aprofitar la seua experiència barcelonina de la tertúlia de Ramon Sastre per a caracteritzar les vetllades musicals parisenques dels Bèrard.

³⁶⁵ Pere Vallribera i Moliné, pianista (Sallent, 1903 – Barcelona, 1990).

³⁶⁶ Joaquim Homs i Oller, violoncelista (Barcelona, 1906 – 2003).

³⁶⁷ Enric Roig i Masriera, violinista, poeta i musicòleg (Barcelona, 1892 – 1962).

³⁶⁸ Carme Montoriol i Puig (Barcelona, 1893 – 1966), traductora d'*Els sonets de Shakespeare* (1928).

³⁶⁹ Pilar Rufi i Bosch (Barcelona, 1892 – 1969), compositora i cantant.

³⁷⁰ Carme Bracons, casada posteriorment amb el metge foniatria i crític musical Josep Maria Colomer Pujol, fou profesora de cant en l'Escola de Música de Barcelona.

³⁷¹ Sebastià Sánchez-Juan (Barcelona, 1904 – 1974), poeta, molt admirat per Perucho.

³⁷² Deu tractar-se de Josep Palau i Claveras (Barcelona, 1903 – 1985), escriptor especialitzat en cine i música.

³⁷³ Plàcid Vidal i Rosich (Alcover, 1881 – Barcelona, 1938), poeta modernista.

³⁷⁴ Joaquim Biosca (Barcelona, 1882 – 1932), pintor de paisatges i de retrats.

³⁷⁵ Rafael Barradas (Montevideo, 1890 – 1929), pintor uruguaya resident a l'Hospitalet.

³⁷⁶ Pere Créixams i Picó (Barcelona, 1893 – 1965), pintor, residí durant llargues temporades a París.

³⁷⁷ Joaquim Torres Garcia (Montevideo, 1874 – 1949), pintor, muralista, activista i teòric de l'art.

³⁷⁸ Anna March, esposa de Joan Estelrich.

³⁷⁹ Un dels dos, pot tractar-se de l'escultor Pere Jou i Francisco (Barcelona, 1891 – 1964), autor de diverses obres escultòriques a Sitges.

³⁸⁰ Josepa Mainadé, escriptora i pintora, col·laboradora de la revista *Joia* (3 i 4, maig i juny de 1928).

Cinéma Studio 28: *Un chien andalou*

En alguna ocasió Tristany i Marcelle van a veure alguna pel·lícula francesa que a ell no li interessa gens, per la qual cosa, dona eixida a la seua repressió, aprofita la foscor i es dedica a palpejar-la fins al límit de la sexualitat. A causa de llur excitació, acaben en el seu hotel:

(*Ícar*)

Soparen alegrement. Varen beure amb abundància i adquiriren una gran loquacitat.

Entraren a un cinema. Feien un ensopit film francès, que a Marcelle li va agradar molt.

Tristany la tenia abraçada fortament, la besava, no la deixava mirar la pantalla. (p. 97)

Si bé aquesta parella sol anar a veure qualsevol pel·lícula de la cartellera encara que no satisfaga a Tristany, en una ocasió van anar al Cinéma Studio 28. A Marcelle no li va agradar el programa i es va avorrir:

(*Ícar*)

De vegades, anaven a qualsevol cinema. Però això no era del seu gust, per què Marcelle tenia preferència pels films truculents i sentimentals, i es va avorrir moltíssim un dia que ell la portà a l'«Estudi 28» a vore cinema d'avantguarda. (p. 115)

La pel·lícula de Buñuel i Dalí *Un chien andalou* s'havia estrenat el 6 de juny de 1929 en la petita sala Studio des Ursulines, cine situat en el número 10 de la rue des Ursulines, al Barri Llatí. Però fou a partir de projectar-se en el Cinéma Studio 28, siti en el número 10 de la rue Tholozé, a Montmartre, on estigué huit mesos en la cartellera i provocà un escàndol formidable.³⁸¹

Com en el cas de Tristany, fou en aquest mateix cine on, quatre dies després de la primera projecció, Perucho la veié el dissabte 5 d'octubre ("anít"), perquè l'endemà ho referia a Almela i Vives:³⁸²

(Perucho)

He vist cinema d'avantguarda en aquests darrers temps. *La tempestad sobre l'Asia* (film soviètic) és quelcom formidable i definitiu; però, la censura ha tret moltes coses importants. Aquest país de la Llibertat és així! Anít, vaig veure a l'*Studio 28* el film surrealista de Dalí i Buñuel *Un chien andalou*.

(Carta núm. 79, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 6-10-1929)

Action Française

Tan bon punt Tristany es va presentar als Bèrard va constatar que ideològicament i políticament estaven en els antípodes:

³⁸¹ "Le film plut bien au-delà du cercle d'influence surréaliste. Il fut projeté, à partir du 1er octobre 1929, huit mois durant au Studio 28, occasionnant des évanouissements, des avortements et trente (ou quarante, ou cinquante selon les versions) dénonciations au commissariat! Le scandale n'était pas pour déplaire aux surréalistes, loin de là; ils le cultivaient comme une arme privilégiée mais le succès n'était pas du tout de leur goût." ("Luis Buñuel: *Un chien andalou* - *L'Âge d'or*", Centre Pompidou:

<http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-bunuel/ENS-bunuel.html>)

(Recurs consultat el 15-11-2014).

³⁸² A pesar que Perucho ja havia publicat en *D'Ací i d'Allà* un reportatge sobre la frenètica activitat de Joan Estelrich a Ginebra (núm. 136, abril de 1929, pp. 136-146: "Una setmana a Ginebra"), la ressenya titulada *Un chien andalou* que es publicà en aquesta revista (núm. 140, agost de 1929, p. 273) i que, per la data, el periodista la va veure en l'Studio des Ursulines, no està firmada. L'autor deu ser Domènec de Bellmunt, que feia de corresponsal de la revista a París: "El film, com em digué personalment Tristan Tzara, és una mena d'apoteosi de la matèria, eminentment físic: ases podrits, formiguers, sexes, ulls esberlats, cascades de cristal·lí: una intensa poesia de desesperació. Al costat d'això, i aquesta serà l'única característica espanyola, una ironia, un humor sanguinari. El tema del film és l'amor (¿podria ésser altre?). Malaltia, duel, oblit. Triomf del fort. Desfeta del poeta."

(Ícar)

Els coneixia des del dia següent al de la seua arribada a París. Un seu amic de Barcelona, li havia donat una carta de presentació per a l'enginyer Bèrard, i aquest l'havia tractat amablement fent-li conèixer la seua senyora i la seua germana, i invitant-lo tot seguit a les reunions íntimes que celebraven un dia cada setmana.

Tots tres eren profundament conservadors, i havien fet de Maurrás el seu ídol. Tristany ho va comprendre així des del primer moment, però no va amagar que ell pensava tot lo contrari. (p. 24)

Unes quantes pàgines després, Tristany opina que l'enginyer Bèrard és tan esclau dels seus clients americans, que el proselitisme conservador de la nacionalista Action Française és inútil:

(Ícar)

...pensava per dins que si un home tan nacionalista com l'enginyer s'entregava amb tanta facilitat al capitalisme estranger, no valia la pena que «L'Action française» publicara cada dia aquells escandalosos articles saturats de xenofòbia. (pp. 81-82)

En els seus articles, Perucho va criticar reiteradament Action Française:

(Perucho)

Admitamos que está bien lo hecho ayer por el Gobierno [La redacción de *L'Humanité* fue invadida anoche por un ejército de policías]. Por qué, en cambio, no se envió la policía para impedir el bochornoso mítin de los de Acción Francesa contra la ratificación de las deudas de guerra?

(AP: «Carnet parisien», “La quiebra de la Justicia”, *Diario de Barcelona*, 24-07-1929)

Los excesos patrióticos —en mi sentir ridículos— de partidos como la Acción Francesa, y aún una nueva guerra mayor que la de 1914, no negarían la realidad de la existencia de un espíritu de paz en la Europa de hoy.

(AP: «Carnet internacional», “El espíritu nuevo”, *Diario de Barcelona*, 11-09-1929)

Tal vez entonces comprenderíamos que el partido de Acción Francesa es más un resultado de la ideología de la tercera República, que una reacción contra sus defectos; y también, que ese partido, que pretende ser de orden, lleva en sí mismo los más puros gérmenes anarquizantes de la política francesa contemporánea.

(AP: «Carnet internacional», “Los tres Daudet”, *Diario de Barcelona*, 29-09-1929)

Tristany, ateu i comunista

Tristany es declara ateu i comunista, i no oculta la seua ideologia als invitats dels Bèrard. Li agrada *épater le bourgeois*, actitud que a Barcelona no s'haguera pogut permetre:

(Ícar)

Tristany pensava que si ell hagués dit que era comunista, ateu o alguna cosa semblant, en qualsevol reunió burgesa de Barcelona, ja no l'haurien invitat més. (pp. 24-25)

Els invitats dels Bèrard n'estaven escandalitzats:

(Ícar)

Els pobres senyors no sabien lo que els passava, i no comprenien que un «roig» com aquell fora amic dels senyors Bèrard.

—Així —va dir la senyora— vosté és comunista?

—Sí —va contestar Tristany, sense pensar-s'ho.

Margueritte, oportunament, va esclatar a riure.

—Es terrible, és terrible! Sempre li agrada asustar la gent! (p. 87)

Des dels seus primers articles, Perucho manifestà un pensar d'esquerres, enemic del caciquisme, anticlerical, anticapitalista i antifeixista, com es desprén de les opinions següents:

El cielo está ceñudo, como cansado de ser azul durante tanto tiempo cuando todo en torno es negro, desde las camisas fascistas hasta los corazones de los hombres.

(AP: «Ecos montañeses», “Vendaval”, *El Pueblo*, 20-09-1924)

El capitalismo, por instinto de conservación, será siempre un enemigo más o menos encubierto de la paz, y –periódicamente– intentará originar nuevos conflictos armados; se opondrá a todo intento internacionalista y procurará que nunca se abran libremente las fronteras y que jamás exista la libre concurrencia.

(AP: «Ginebra», “El mes de la esperanza”, *El Pueblo*, 23-09-1927)

No obstant això, en aquells anys Perucho encara era molt crític amb el comunisme soviètic, com quan va fer costat a Istrati en l'afaire Roussakov:³⁸³

(Perucho)

[Istrati] ...no claudica de sus ideas anteriores ni reniega de ellas; ataca directamente... a quienes han hecho de Rusia un país tenebroso, más esclavo de lo que era en tiempo de los Romanov.

(...) Istrati i Victor Serge³⁸⁴ tomaron la defensa del acusado. (...) Los tribunales han condenado ilegalmente [a Roussakov], aunque no a la pena capital como pedía la “Pravda” de Leningrado, sino a una pena que oscila entre seis meses y tres años de “trabajos obligatorios”.

(...) ¡Para llegar a este terrible estado de injusticia, no valía la pena haber hecho la revolución más sangrienta de la Historia!

(AP: «Carnet internacional», “Panait Istrati y los Soviets”, *Diario de Barcelona*, 9-11-1929)

També critica l'expansió internacional del comunisme, especialment a Alemanya:

(Perucho)

El día que la política de Moscou se oriente hacia el nacionalismo, habrá dejado de ser lo que soñó e impuso Lenin.

(AP: «Carnet parisien», “Los métodos de la política rusa”, *Diario de Barcelona*, 18-12-1929)

El comunisme és també imperialista; Rússia intenta propagar el seu ideari, els seus procediments de lluita, el seu contingut ideològic a tots els països del món. Intenta un imperialisme proletari, com el Kaiser intentava un imperialisme militarista i autocràtic.

(AP: «Lletres d'Alemanya», “Passat, present i esdevenidor de l'imperialisme”, *La Publicitat*, 27-05-1930)

I considera que el comunisme, a Rússia, s'ha transformat en la classe conservadora:

³⁸³ Panait Istrati, escriptor romanès d'origen grec en llengua francesa, apassionat partidari de la revolució bolxevic, admirava –com Perucho– els ideals esquerrans de Romain Rolland, el qual va prologar la seua novel·la *Kira Kiralina*. Comunista convençut, Istrati fou invitat a visitar oficialment la URSS entre 1927 i 1929, sense tutela política, amb ocasió el dècim aniversari de la Revolució d'Octubre. Però una vegada a París va fer declaracions contràries al règim soviètic –*L'Humanité* el va acusar de traïdor i d'agent de la policia romana– i va publicar el llibre de denúncia *Vers l'autre flamme, confession pour vaincus* (1929), set anys anterior al d'André Gide, *Retour d'URSS* (1936), igualment crític amb la política soviètica. Perucho menciona l'article “El asunto Ruskanov o la U.R.S.S. de hoy”, que Istrati va publicar en *Les Nouvelles Littéraires* i critica el comunisme.

Uns mesos abans de l'article de Perucho en *Diario de Barcelona*, el setmanari *Mirador* va publicar un comentari sobre Istrati: “Panait Istrati parla del seu viatge a Rússia” (número 9, 28-03-1929, p. 4).

³⁸⁴ Victor Serge (Brussel·les, 1890 – Mèxic, 1947). Nom amb què és conegut el polític i escriptor russobelga Viktor Lvovič Kibalčič. Relacionat en un primer moment amb l'anarquisme, el 1918 s'adherí als bolxevics a Rússia. Membre de l'Oposició d'Esquerra de Leningrad, fou detingut (1928 i 1933) i alliberat després d'una campanya internacional d'intel·lectuals.

(Perucho)

¿Què significa a Rússia ésser comunista? Al país dels Soviets, la gent d'ordre són, precisament, els comunistes.

(AP: «Lletra d'Alemanya», “Petites actituds revolucionàries”, *La Publicitat*, 22-05-1930)

Lenin, Trotski i Stalin

A la vetlada dels Bèrard també assisteix un matrimoni rus exiliat. L'home, que havia sigut general del tsar Nicolau II, després de referir la seua peripècia fins arribar a París, opina sobre els líders de la Revolució d'Octubre i manté un diàleg amb Tristany, en el qual el jove invitat recrimina el comportament d'Stalin, “el braç justicier de Déu”, i lamenta la situació de Trotski:

(*Ícar*)

A continuació va dir que Lenin era un detentador i Trotsky un pirata.

Tristany –tranquilament– respongué:

–A mí em sembla que l'únic detentador és Stalin. L'hereu legítim de la Revolució, el que podria haver menat Rússia a la fi del camí iniciat per Lenin en octubre, és Trotsky.

–Oh, no, no! –protestaren marit i muller–. Naturalment, odiem per igual tots els que han intervingut en aquell terrible terratrèmol; però Stalin ens sembla el braç justicier de Déu. Ell ha llançat l'anatema sobre Trotsky, i ahí el te vosté per tota Europa, vexat, vençut, fugint sempre com el Jueu Errant. Déu sap fer justícia. (pp. 86-87)

Com fa Tristany en algun article d'aquesta època, Perucho també es mostra més favorable a la posició de Trotski que a la d'Stalin:

(Perucho)

Trotsky tenía, como ha tenido siempre, una visión clara de la realidad. La revolución social no se ha desencadenado en toda Europa, ni siquiera en Alemania y Francia, como los bolcheviques creían que sucedería; y la revolución comunista –la de Lenin– ha fracasado. Un primer paso fue la N.E.P.³⁸⁵ Los demás pasos los ha dado ese insensato de Stalin... y los seguirá dando. En Rusia ha nacido una nueva burguesía; no se ha sabido mantener la fórmula comunista.

(AP: «Carnet parisien», “Los métodos de la política rusa”,
Diario de Barcelona, 13-12-1929)

Tristany, *enfant terrible* de la música

Tristany té una vasta formació musical i és un bon violinista. Tot i que no s'hi dedica com a professional, en alguna ocasió ha actuat en públic satisfactòriament:

(*Ícar*)

Tristany havia estudiat el violí i –en certa època de la seua vida– tot hom diu que dominava aquest instrument. Els seus amics de joventut recorden amb plaer que, en una festa benèfica en la que prengué part, va emocionar un gran auditori, interpretant la famosa sonata de César Frank. (p. 27)

Les idees de Tristany sobre la música, molt avançades per a l'època, discorden notablement de les conservadores de Margueritte, la qual sent veneració pels clàssics:

(*Ícar*)

Tristany estimava la música moderna per damunt de tot. Semblava com si abans de Debussy i de César Frank, no s'hagués escrit res digne. Els seus ídols eren, además

³⁸⁵ La Nova Política Econòmica, N.E.P. (*Novaya Ekonomicheskaya Politika*) la va proposar Lenin el 1921 per a evitar el col·lapse de l'economia russa. Permetia algunes pràctiques capitalistes, com ara petits negocis, mentre que l'Estat es reservava el control dels bancs, el comerç exterior i les grans indústries. El 1928 fou derogada per Stalin i substituïda pel Primer Pla Quinquennal.

d'aquests, els russos –principalment Stravinski– Ravel, Balakiref, Fauré, Respighi, Honneger...

–¿Però, que li han fet aquells pobrissons de Bach, Haendel, Beethoven i tants d'altres que tingueren la desgràcia de nàixer molt abans que vosté? –li preguntava la senyora.

–Justament això: nàixer massa prompte. Li sembla poc? –responia Tristany, invariablement.

(...) Aquella fama de terrible traga-clàssics, la va tindre des del primer dia. (pp. 28-29)

Perucho tocava el violí, el piano i la guitarra (cartes núms. 16, 19, 92, 184), havia fet crítica musical i parlava de les obres musicals amb coneixement de causa. Havia assistit al concert del Liceu en què Strawinsky havia dirigit personalment *La Consagració de la Primavera*:³⁸⁶

(Perucho)

Al mismo tiempo que el Manifiesto [el *Manifest Groc*], leí lo que de él publicaban los periódicos más netamente catalanes y asistí a los conciertos de Strawinski en el Liceo.

(AP: «Cròniques catalanes», “Apostillas a un Manifiesto de Vanguardia”, *El Pueblo*, 4-04-1928)

El meravellós compositor rus, ha passat uns dies a Barcelona per tal de dirigir dos concerts d'orquestra al teatre del Liceu. Els programes –no cal dir-ho– estaven integrats per dues obres seues: «Petruixca», «L'aucell de foc», la «Primera Simfonia...» Però l'esdeveniment més important de les audicions strawinskianes, ha sigut l'estrena de «La Consagració de la Primavera», obra que ha entrat a Espanya per Barcelona, com tantes altres manifestacions estrangeres d'art i de cultura.

(AP: «Cròniques catalanes», “Nòtules del mes”, *Taula de Lletres Valencianes*, 7, abril 1928, p. 5-6)

Tristany no perd cap ocasió per a reivindicar el seu punt de vista sobre la música, com es desprén d'aquest diàleg que manté amb Margueritte, en què ell, irònicament, li aconsella que es desprenga d'un piano en què només toca Bach i Mozart:

(*Ícar*)

–Aquest és el meu gran amic –va dir, indicant el piano–. Si no fora per ell... I sap què m'ha dit? Que ja no vol més música moderna i que no el treguin de Bach i de Mozart...

–Això li ha dit? –feu Tristany.– Es molt greu. Em sembla que lo millor que pot fer, vist això, és vendre'l i comprar-ne un altre de més comprensiu i tolerant.

–Si l'intolerant és vosté, Tristany! (p. 30)

Tristany també adopta una posició inflexible en la tertúlia dels Bèrard, disputa amb un altre invitat i es manifesta radicalment favorable a la música moderna:

(*Ícar*)

–Tenia ganes de trobar-lo –li va dir–. En el concert de hui he escoltat una obra... una obra moderna, que com em diga vosté que li agrada...

–Quina obra és, preguntà Tristany.

El senyor gros, prenent forces, va dir com si soltara una bomba:

–«Rugby»!

–Ah! «Rugby» d'Honegger? Es magnífic! Es deliciós. Quina riquesa de ritmes? Quina prodigiosa sonoritat! (pp. 87-88)

Entre els seus discos, Perucho tenia l'obra de Honegger que és la causa d'aquesta discussió: *Rugby*, *Moviment Simfònic n. 2* (1928), la qual va encomiar en un article publicat en el mateix període en què repassava *Ícar o la impotència*:

³⁸⁶ En efecte, Igor Strawinsky visità Barcelona l'abril de 1928, el mateix any que Maurice Ravel vingué a València per mitjan novembre.

(Perucho)

Rugby es un movimiento sinfónico de tipo diferente de *Pacific* pero que, en la obra total de Honegger, puede situarse más cerca de aquél que de otras producciones como, por ejemplo, la sonata para violonchelo y piano. El autor ha intentado –y conseguido– interpretar musicalmente la gran riqueza de ritmos de sport violento y heroico. Toda la orquesta se convierte en un mundo rítmico, que conmueve y electriza. Como en *Pacific*, la forma es perfecta y los temas están admirablemente tratados, con un profundo conocimiento de la técnica y con un arte insuperable.³⁸⁷

(AP: «Carnet parisien», “Dos obras de Honegger”, *Diario de Barcelona*, 7-08-1929)

La novetat dels discos per a gramòfon també està present en la novel·la:

(*Ícar*)

A la casa del costat, un gramofon regalava els ritmes d'un fox-trot, i es sentia una veu d'home que cantava en anglès des de dins de la caixa: «Just across the street from heaven...»³⁸⁸ (p. 65)

A París, Perucho tenia un gramòfon que no era nou, i estava entusiasmat amb el fet de poder escoltar sempre que volguera la seua música predilecta, com les dos obres de Honegger mencionades:

(Perucho)

Ferviente amigo de las máquinas, adquirí hace tiempo una parlante y cantante. El gramófono, que algunos años atrás era gangoso y balbuciente, se ha convertido – gracias a los discos registrados eléctricamente y a la perfección de los diafragmas– en un aparato magnífico e imprescindible. Es un elemento de cultura que ya no falta en casi ningún hogar.

El fet d'escoltar diverses vegades les obres de Honegger gràcies al gramòfon facilita la comprensió de la música moderna, perquè havent-les oït una sola vegada en una sala, resulten poc comprensibles:

(Perucho)

Lo prodigioso es que el gramófono reproduce con una asombrosa fidelidad todos los matices de estas obras [*Pacific 231* i *Rugby*], verdaderamente complicadas de armonía, permitiendo así su estudio y su asimilación por el gran público que, en una sola audición teatral, queda desconcertado y sin saber a qué atenerse. La obra divulgadora que realizan estas bellas máquinas viene a desmentir la creencia de que el maquinismo mata el espíritu.³⁸⁹ En este caso concreto, vivifica, despierta a la comprensión muchos

³⁸⁷ Si teniu curiositat, en aquest enllaç podeu escoltar *Pacific 231*, *Moviment Simfònic n. 1* (1923) (8:10), per la Utah Symphony Orchestra, sota la direcció de Maruce Abranavel:

http://www.youtube.com/watch?v=Rfysyex_DAk

I en aquest altre web teniu *Rugby*, *Moviment Simfònic n. 2* (1928) (7:33), per la New York Philharmonic Orchestra, dirigida per Leonard Bernstein:

<http://www.youtube.com/watch?v=YZlfHXj0mp0>

(Recurs consultat el 22-11-2014).

³⁸⁸ Amb música de Larry Shay i lletra de Harry Harris i Charles Newman, «Just across the street from heaven...», fox-trot d'estil Chicago per a jazz-band i un quartet de veus masculines, es va editar en Victor, en disc per a gramòfon, el 22-03-1928, a Nova York. En gran part instrumental, va formar part del repertori de moltes orquestres de ball. El mateix 1928 la van gravar, entre altres, Carolina Club Orchestra, la versió de la qual podeu escoltar en aquest enllaç:

<https://archive.org/details/CarolinaClubOrchVJohnnyMorris-JustAcrossTheStreetFromHeaven1928>

(Recurs consultat el 27-11-2014)

³⁸⁹ Perucho veia amb bons ulls els avanços en la introducció dels aparells mecànics en la vida moderna. Fins i tot va expressar en un article la seua posició favorable a la instal·lació del telèfon automàtic a Madrid, tot i que amb matisos: “Hoy nadie duda que las máquinas han venido a mejorar las condiciones de nuestra vida; pero nadie duda tampoco que no han resuelto el problema social ni lo resolverán jamás, mientras no se

espíritus que se habían dormido dulcemente reclinados sobre las blanduras de una sensibilidad antigua.

Hay que esperar mucho de las jóvenes máquinas.

(AP: «Carnet parisien», “Dos obras de Honegger”, *Diario de Barcelona*, 7-08-1929)

Aquest gramòfon devia estar bastant present en la vida quotidiana de Perucho –”un elemento de cultura que ya no falta en casi ningún hogar”–,³⁹⁰ perquè en l’article ja citat, en què explica que quan cap dels amics que viuen junts a París ja no té un cèntim, decideixen empenyorar qualsevol cosa per a poder menjar, i a Hans per fi se li ocorre:

(Perucho)

–He pasado el día pensando si se puede o no se puede empeñar un gramófono.

–¡Como que se puede! –gritamos todos.

–Es que yo tengo un gramófono –dijo tranquilo.

(AP: “¿Existe la fatalidad? El autor cree que sí”, *El Pueblo*, 27-08-1935)

També tenia uns discos que s’estimava molt i, com que n’havia deixat uns quants a alguns amics, demana a Xuriguera que li’ls arreplegui i que li faci el favor de portar-li’ls de París a Barcelona, amb el gramòfon, i li dona instruccions perquè les taxes de la duana li resulten més barates. (Carta núm. 110).

Però alguna cosa devia haver passat amb els discos en qüestió, o potser es van acabar extraviant, perquè finalment Perucho i Xuriguera van haver d’aclarir comptes. (Carta núm. 140).

(Perucho)

Pasó una temporada dolentíssima, amb poca salut i sense guanyar un cèntim.

(...) Sols pels imperatius d’aquesta situació i perquè sé que em coneixeu bé, em permeto recordar-vos aquell petit deute dels discos. Francament: ho necessito. Cas contrari, ja sabeu que no us ho demanaria mai, car no sóc dels que tenen pressa per cobrar, tinc deutes, però, i la gent no és tan amable com nosaltres, ni molt menys.

(Carta núm. 140, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 21-12-1930)

El jazz

L’article de Carles Salvador “El Jazz, el maquinisme i la poesia pura” fou una de les primeres aportacions literàries rellevants que a València parlà del jazz com a fenomen cultural i com a gènere musical: “Desitgem, per tant, els respecte als clàssics i el respecte a l’art d’avançada i la comprensió del jazz i del maquinisme d’acostament de la poesia pura que puja en cilindre cap al cel de totes les sensibilitats.”³⁹¹ També en el Manifest Groc es reivindicà aquest nou gènere musical: “HI HA la música popular d’avui: el JAZZ i la dansa actual”, al costat de l’exigència genèrica: “HI HA la música moderna” i de l’exaltació dels nous espectacles i ritmes: “HI HA el nu sota l’electricitat en el music-hall”.

modifique radicalmente la mecánica económica de las sociedades contemporáneas.” (“La máquinas y el hombre”, *El Pueblo*, 2-02-1927).

³⁹⁰ Perucho considerava que, si bé l’expansió del gramòfon havia sigut molt útil per a divulgar la bona música moderna, a canvi, havia popularitzat ritmes tan inadmissibles com el tango i el vals: “Pone al alcance de todos la mejor música, los ritmos más nuevos, las obras más destacadas de la vanguardia musical, y solo por eso ya se le puede perdonar que haya contribuido a difundir la putrefacción de los tangos y de los valeses pseudo-románticos.” (AP: «Carnet parisien», “Dos obras de Honegger”, *Diario de Barcelona*, 7-08-1929).

³⁹¹ *Taula de Lletres Valencianes*, 11, agost de 1928, pp. 9-10. Sis anys abans ja n’havia parlat, sense massa simpaties, Ferran Puig, filòsof castellanenc i lector a la Universitat de Gènova (“Jazz-Band. Apostillas a una ràpida”: *Heraldo de Castellón*, 5-10-1922).

El jazz el dugueren a Europa els soldats negres del contingent nord-americà que van combatre en la Gran Guerra. Com a conseqüència de la discriminació racial, constituïen companyies pròpies i, en les festes i celebracions, tocaven aquella música desconeguda i feien exhibicions de balls americans, com ara el swing, el foxtrot i el quick step. Aleshores París es convertí en el centre del jazz, i Josephine Baker va debutar el 1925 amb l'espectacle la *Revue Nègre*, que incloïa una orquestra de jazz. L'espectacular ballarina afroamericana també va introduir a Europa el xarleston, inspirat en balls africans. Per altra banda, el foxtrot, dansa sorgida entre els esclaus negres americans que es ballava amb ritme de jazz, serví per a introduir aquest gènere musical a París i, a través del port de Barcelona, arribà a Espanya.

Així, doncs, als anys vint el jazz estigué associat als balls de moda com el xarleston i el foxtrot. I el jove Perucho –o siga, Tristany–, que ja devia tindre'n notícia gràcies a la seua cultura musical, quan va arribar a París es va trobar de ple amb aquest fenomen, el qual el degué impressionar tant, que no només l'introduí al començament de la novel·la, sinó que es permeté fer alguns comentaris tècnics sobre el desacoblament del ritme del ball amb el de l'orquestra del Magic City, que és de poca qualitat, i la potència excessiva del banjo, que té massa protagonisme; salva, però, el bon ofici del bateria (el «jazz»):

(*Ícar*)

¡Ah! ¿Per què balles tan malament? L'orquestra en té la culpa. No és bona. Porta el ritme, no es pot negar. Aquell banjo fa massa soroll. No és això, no és això... Vosté fa cantar el banjo, i el banjo és un instrument secundari, un senzill instrument de percussió. El qui toca el «jazz» sap be l'ofici. Ritme i no res més. Ritme... (p. 10)

El cabaret i el music-hall

Després de passar el dia visitant el Louvre, Tristany es diverteix “ballant als cabarets del Montmartre” (p. 13). I tan prompte com coneix els espectacles parisencs de moda, distingeix entre el modern music-hall i el cabaret tradicional –en un, Marcelle “havia venut perfums i tabac” (p. 117)–, a través del qual s'ha popularitzat a París el tango:

(*Ícar*)

Però, el cabaret és una institució sense sentit i sense alegria. Es una institució falsa, on tot –dones, amor, joventut– és falsificat. El music-hall és brutal, però encara és quelcom fort i vigorós; el cabaret és decadent, i és per això que els tangos hi han tingut tanta acceptació. (p. 13)

El tango

Quan l'alegre colla d'estudiants companys de Tristany irromp en la seua habitació de l'hotel “per a convidar-lo a un ball que es celebrava aquella nit en un cabaret del Barri Llatí”³⁹² (p. 70), el narrador aprofita que una de les xiques fa una demostració de les seues habilitats amb el tango, per a opinar sobre aquest ball, també novedós a Europa:³⁹³

³⁹² El cabaret a què es refereix el narrador deu tractar-se probablement del popular Bal Bulier, una gran sala de ball situada en el número 31 de l'avenue de l'Observatoire en la confluència amb el boulevard Saint Michel. Es fundà a mitjan s. XIX i tancà el 1940. En els anys vint es decorà amb influències dadà i s'orientà al tango i al jazz.

³⁹³ “La llegada del tango a París se produjo en fecha tan temprana como los años 1903 o 1905. Tras el forzado intermedio provocado por la I Guerra Mundial de 1914 a 1918, en Europa y en los EE.UU surgieron nuevas actitudes culturales –que algunos intelectuales presentan como una reacción contra la rigidez de la época victoriana de preguerra– caracterizadas por el desenfreno de los que fueron llamados *los locos años veinte*.

El tango volvió entonces a constituirse en una gran atracción en París, lo que fue un importante factor estimulante para que varios de los principales artistas del tango de Buenos Aires, resolvieran ir a París; entre

(Ícar)

La jovenalla va fer molt de soroll. Una de les estudiantes, que havia inventat un pas nou per a el tango, el va ballar, mentre els altres cantaven a tot cor el fragment més putrefacte del repertori argentí. Va tindre molt èxit. De seguida, es va posar a ensenyar-los a tots el seu *invent* i la cambra es va convertir en un «dancing» insospitat. (p. 71)

Els tangos van assolir en els anys vint molta popularitat a París, tal com es desprèn de l'asseveració en què Perucho constata la necessitat de la joventut francesa d'aprendre anglès per a treballar, i de la moda d'aprendre espanyol per a cantar-ne:

(Perucho)

Les noies franceses aprenen l'anglès per a guanyar-se la vida i l'espanyol per a cantar tangos.

(AP: «Carnet d'apunts», «Notes sobre França»,
Taula de Lletres Valencianes, 28, gener 1930, p. 3).

En un altre article hi ha una frase enigmàtica que es refereix probablement a una cantant de tangos real, la qual, però, no m'ha estat possible d'identificar:

(Perucho)

Mimí balla el xarleston i ha après l'espanyol per a poder cantar tangos. No és tan pàl·lida, llegeix, i s'ha fet una miqueta més grossa.

(AP: «Estampes de Paris» «El palauet de la rue des Archius»,
Taula de Lletres Valencianes, 21, juny de 1929, p. 4)

En qualsevol cas, Perucho, a través de Tristany, manifesta el poc atractiu que sent pel tango, la mateixa poca gràcia que li fa el cabaret:

(Ícar)

El music-hall és brutal, però encara és quelcom fort i vigorós; el cabaret és decadent, i és per això que els tangos hi han tingut tanta acceptació. (p. 13)

Un matrimoni feliç

Amb l'afirmació de Tristany que “els senyors Bèrard li havien semblat un matrimoni feliç”, Perucho va considerar que la falsa harmonia matrimonial era un tema que podia parodiar més avant, com així ho va fer en diverses ocasions: la primera vegada en *Mirador*,³⁹⁴ on va publicar el conte titulat “Un matrimoni feliç”, datat a “Marburg, estiu de 1930” i, en 1934 una segona versió ampliada, en castellà, en un llibret autònom, que veurem més avant.³⁹⁵

Renan

Caminant en direcció al Jardí de Luxembourg, Tristany es deté en una llibreria del boulevard Saint Michel, on troba un llibre d'ocasió que li causa una gran complaença:

(Ícar)

Era la correspondència íntima de Renan amb la seua germana Enriqueta. Dotze francs. El va adquirir.³⁹⁶ L'havia llegit anys endarrera, en una infecta traducció espanyola, i li havien quedat moltes ganes de tornar-lo a llegir en la seua llengua original. Aquell

los cuales se contaron Carlos Gardel, que estuvo en París y en Niza varias veces entre 1925 y 1928, y Francisco Canaro con toda su orquesta espectáculo, también a partir de 1925.” (El Liceo Digital: El tango, http://www.liceodigital.com/musica/el_tango.htm#paris). (Recurs consultat el 6-12-2014).

³⁹⁴ Artur Perucho: “Un matrimoni feliç”, *Mirador*, 81, 14-08-1930, p. 4.

³⁹⁵ Arturo Perucho: *Matrimonio feliz*, El cuento nuevo, Madrid, 15 de novembre de 1934.

³⁹⁶ L'edició a què es refereix deu tractar-se de *Lettres intimes. 1842-1845. Précédées de Ma soeur Henriette*: París, Calmann-Lévy Éditeurs, 1923. En castellà, Perucho degué llegir *Mi hermana Enriqueta*: Buenos Aires, 1898.

home trasparent que havia sigut Renan, li interessava moltíssim. I més les cartes a la seua germana –tan estimada– que palesaven allò més pur de la seua ànima infantil. (p. 39)

La mort d'Henriette Renan ³⁹⁷ recorda a Tristany la defunció de la seua germaneta de cinc anys a València:

(*Ícar*)

–Jo hauria volgut tindre una germana així –pensava. I se'n recordava de la germaneta morta a València, quan tot just tenia cinc anys. (p. 40)

Tot aquest circumloqui de Renan està posat amb calçador per a introduir una referència personal dirigida a una lectora especial: la mare de Perucho. En efecte, a Artur el van precedir dos germans que van morir sent xiquets. El cas d'Henriette Renan es refereix segurament a Angelita, que va morir als tres anys.

Estructura

Ícar o la impotència està formada per una dedicatòria, un *Introito*, un *Intermedi*, situat entre els capítols XIII i XIV, i vint-i-tres capítols sense títol, ordenats amb números romans i d'extensió desigual, distribuïts en dos parts. Els dos primers, amb catorze pàgines, són els més llargs. En general tenen sis o set pàgines, però alguns només una: els IX, XII, XIX. El XXII, sobretitulat *Paràbola*, ocupa només dos pàgines.

Perucho va dedicar explícitament l'obra “Al meu pare, en la seua glòria” per tres motius: per tractar-se de la seua primera novel·la, pel fet que feia dos anys que havia mort, i perquè en *Ícar* relata la seua aventura parisenca, en què s'havia proposat assolir uns determinats objectius aplicant-hi tota la seua voluntat.

En l'*Introito* –que consta només d'onze línies en cursiva, molt sagnades, i que funciona com un breu pròleg metafòric–, el narrador ja anuncia que el destí de Tristany està regit per la fatalitat i n'aporta la causa:

(*Ícar*)

La seua tragèdia era la desproporció entre el desig ardent i les energies afeblides. (p. 7)

La primera part comprén del capítol I fins al capítol XIII, amb un total de noranta-set pàgines. El huit primers capítols transcorren només en un sol dia, un dilluns, que és el primer del calendari de la narració. El capítol IX, que consta tan sols de set línies, té només la missió d'indicar que han transcorregut quatre dies més i que el present del capítol X se situa a les sis de la vesprada del dissabte de la mencionada setmana; la mateixa acció continua en el capítol XI. Entre aquest i el XII han passat alguns dies, mentre que el XIII prossegueix l'acció del XII: “A última hora, havent acabat la sessió musical d'aquell dia...” (p. 95).

A continuació trobem les cinc pàgines de l'*Intermedi*, en què el narrador resumeix l'evolució que han tingut les aventures de Tristany i, com havia indicat Teresa Esteve, l'*Intermedi* “talla l'esdevenir de la narració per a exposar-nos la situació de

³⁹⁷ Henriette Renan era dotze anys major que el seu germà Ernest. Després de la mort de llur pare, esdevinguda quan Ernest tenia cinc anys, ella, amb dèsset, es va convertir en la guia moral del germà. Va morir el 1861, als cinquanta anys.

“Dans son livre si précieux *Renan d'après lui même*, Henriette Psichari présenté du caractère d'Henriette Renan une analyse à laquelle il convient de recourir comme à une source essentielle. Si l'amour qu'elle a montré pour son frère a pu parfois paraître excessif, si elle l'a quelquefois pour ainsi dire asservi à ses manières de penser et d'agir... Il put cependant être hereux, pour la gloire de son frère, qu'il fût, a un moment donné, délivré de ses excès d'attentions. Mais il faut reconnaître que c'est elle qui sut l'affermir dans des résolutions demeurées longtemps équivoques.” (Leon Dubreuil: “Henriette Renan fut-elle incrédule?” *Annales de Bretagne* 70-2, vol. 70, 1963, pp. 176-178). (p. 185).

sereníssim equilibri en què es troba Tristany. El protagonista s'ha adonat que en ell convergeixen tres forces, amb nom de dona: Ludgarda o l'amor verdader, Marcelle o la sensualitat i Margueritte o l'amor espiritual, i creu tenir una vida nova". (Esteve 1989: 29-30).

En la segona part, des del capítol XIV en avant, el que constitueix la segona part, les accions no es concreten, sinó que es marquen amb expressions imprecises del tipus "un dia", "des de feia alguns dies", "alguns dies després", etc.

Quan els fets es precipiten, el narrador intercala un segon *intermedi* de dos pàgines en lletra redona, sobretitulat *Paràbola* entre parèntesis, que és el capítol XXII, el penúltim, en què amb un llenguatge simbòlic planteja el mite del retorn permanent amb una petita fàbula que bé sembla inspirada en el començament d'*Així parlà Zaratustra*.

Tot i que el final de la novel·la no tanca la trajectòria vital posterior de Tristany, és evident que el destí del protagonista no serà altre que l'infortuni que s'anuncia ja en l'últim paràgraf de la *Paràbola*:

(*Ícar*)

Però les veus eternes el cridaren novament, i seguí el seu pelegrinatge sense pensar que res no trobaria sino eren altres tristeses i més grans desil·lusions. (p. 153)

L'espai

L'únic escenari de la novel·la és París, ciutat marcada per la seua modernitat, on hi ha anuncis lluminosos en la part superior de la torre Eiffel, a pesar que encara s'il·luminen amb fanals de gas els carrers, les avingudes i els gran bulevards, per on circulen cotxes i taxis, així com barques pel Sena. A Tristany també el desconcerta, però, la potència refulgent de la il·luminació elèctrica: "Així, va seguir per davant del Grand Palais. Es va aturar, atret per l'espectacle de la insòlita il·luminació de l'edifici... (p. 20). El metro és un mitjà de circulació característic d'aquesta ciutat cosmopolita, en què el narrador destaca els cabarets i les sales de festes, on toquen grups de jazz.

La plaça de la Concorde

És una referència important, probablement perquè a Perucho l'impressionava. En algun article ja havia ponderat l'harmonia d'aquest indret:

(Perucho)

És impossible vore per primer cop la plaça de la Concòrdia sense pensar tot seguit en qualsevol de les grans construccions de l'art humà, les quals –malgrat la llur grandiositat– son perfectes de contingut i harmòniques de forma.

La plaça de la Concòrdia és monstruosa i vasta com la Tercera Sinfonia de Beethoven i el Moisés de Miquel Angel.

(AP: "Estampes de París", *Taula de Lletres Valencianes*, 21, juny 1929, p. 4-5).

(*Ícar*)

Això el va consolar i li va permetre seguir endavant i arribar als Champs Elisées. Ara, ja estava orientat, cap a la dreta, estava la plaça de la Concòrdia. Calia travessar-la i enfilar el carrer de Rivoli per a arribar a casa. Va seguir aquella direcció, mentre continuava pensant. (p. 20)

El Magic City i el Coliseum

La sala de ball "que hi ha prop del Champ de Mars, vora el pont de l'Alma." (p. 13) era una sala de ball real, a la que segurament degué anar Perucho en més d'una

ocasió. Assistia tanta gent que fins i tot a la matinada venien diaris: “No haurien de permetre cridar els títols dels diaris en un «dancing»”. (p. 10)

El complex era un gran parc d'atraccions per a adults, situat entre el quai d'Orsay i la rue de l'Université, davant del pont de l'Alma, que tenia una immensa sala de ball en el primer pis que comptava amb una orquestra titular, l'*Orchestre de Danse Magic City*, la qual va enregistrar un disc de tangos amb dos títols: “Enamorada” i “La linda chiquita”, probablement abans de 1914. La sala va funcionar de 1900 fins a 1934, any en què es va tancar com a conseqüència d'una decisió administrativa perquè, en determinats moments, era un local freqüentat per homosexuals.

Un altre local molt popular en el París d'aleshores era el Coliseum, on tocaven famoses orquestres de jazz i de swing, i on actuaven cantants com Maurice Chevalier. Situat en el número 65 de la rue de Rochechouart, va estar obert de 1912 a 1930. Perucho encara el degué conèixer, perquè en la novel·la el situa exactament allí –on actualment hi ha una gran finca de pisos:

(*Ícar*)

Passaren varies estacions, i en arribar a la del boulevard Rochechouard, [*sic*, per Rochechouart] ella va baixar i Tristany també. (...)

–No portes camí d'anar a l'Opera.

–No. Anava un moment al «Coliseum», que és aquí prop. (p. 63)

El Trocadero

La nit del diumenge, després d'eixir del Magic City, Tristany i Marcelle s'encaminen a casa d'ella i es citen per a l'endemà en el metro Trocadero:³⁹⁸

(*Ícar*)

Es posaren d'acord. A les cinc. Al «Màgic City»? No. A qualsevol cafè. Tampoc. Tristany es feia un embolic. Ella li va repetir moltes vegades:

–A l'entrada del «Metro», a l'entrada del «Metro»... Trocader, Trocader, Trocader... (p. 17)

El Trocadero que va conèixer Perucho no és l'actual. El narrador es refereix al “monstre negre i complicat” (p. 16) del Palau de Trocadero, construït per a l'Exposició Universal de 1878, utilitzat també en la de 1889, que fou derrocat per a edificar l'actual Palau de Chaillot per a l'Exposició Internacional d'Art i Tecnologia de 1937.

El Basar de l'Hôtel de Ville

Quan es precipita el desenllaç de la novel·la, en el capítol XX, Margueritte es presenta en l'habitació de Tristany amb l'excusa que estava prop de l'hotel:

(*Ícar*)

–He eixit de casa a primera hora per a comprar algunes petites coses. He passat molta estona al «Bazar de l'Hotel de Ville». No sé per què –per eixe punt de diable que tenim les dones– he sentit la temptació de vindre-li a descobrir els secrets, trobant-me tan a la vora. (p. 143)

Aquest basar és una altra referència real de París. Perucho degué passar moltes vegades per davant, ja que el gran magatzem estava situat en un edifici cantoner de la rue de Rivoli i de la rue des Archives. Obert des de 1856, roman plenament actiu i

³⁹⁸ La denominació “Trocadero” d'aquest espai parisenc prové del nom del fort de l'illa de San Luis, de la badia de Cadis, bastit per enginyers militars francesos el 1706 en el transcurs de la Guerra de Successió, pres per l'exèrcit francès de la Santa Aliança el 1823, durant el Trienni Liberal.

actualment s'anomena Le BHV Marais. L'Hotel de la Bretonnerie, on s'hostatja Tristany, no cau gaire lluny.

El Louvre

Per a Tristany el Louvre és un lloc avorrit, ple de “tant d'art catalogat” (p. 13) que s'esmenta només al començament de la novel·la:

(Ícar)

Els primers dies de viure a París, havia freqüentat el museu del Louvre, i a les nits intentava desensopir-se de tant d'art catalogat, ballant als cabarets del Montmartre. (p. 13)

La torre Eiffel

Aquesta construcció singular, la més representativa de l'enginyeria civil del s. XIX, es va muntar a París amb motiu de l'exposició universal del 1889. Quaranta anys després, a Tristany encara li causava impressió el seu “esquelet negre” però, especialment l'anunci lluminós instal·lat en la part superior d'aquella estranya estructura de ferro:

(Ícar)

Súbitament, l'esquelet negre de la torre Eiffel, es va encendre de mil colors. El cervell acalorat de Tristany, es va obsesionar amb un leit-motiv lluminós:

«CITROEN, 6. – CITROEN, 6. – CITROEN, 6.....» (p. 15)

I, embriagat com estava, juga a localitzar l'emplaçament del lluminós:

(Ícar)

Tristany, veia la torre Eiffel d'una manera estranya. Es bambolejava com un pal de vaixell en alta mar. En mig del seu fervor amorós, va pendre la dèria innocent de descobrir en la foscor l'emplaçament de l'anunci. Però, mirava cap aci, i el senyor Citroën. s'encenia per un altre costat. (p. 15)

El Barri Llatí, el Jardí de Luxembourg

Anomenat així perquè a l'edat mitjana el llatí era la llengua emprada en els centres d'ensenyament universitari de la zona, el Barri Llatí té una presència important en la novel·la, en especial la Sorbona. El jardí de Luxembourg és un dels espais que freqüenta Tristany, un lloc tranquil que li recorda el jardí dels Vivers de València

(Ícar)

Va mirar al seu voltant. Havia arribat a la populosa i alegre plaça de Saint Michel, pòrtic del Barri Llatí. D'allí a la Sorbona, sols li quedaven cinc minuts de camí. En deu, podia arribar al Luxemburg. Feia un temps magnífic. Començava l'hivern, però el sol encara escalfava tebiament. Si, aniria al Luxemburg. Ara, devia estar daurat, ple d'estudiants i de criatures, verd i alegre... (p. 38)

I el Luxemburg li evocava aquell altre jardí valencià, dins el qual havia cregut ser feliç, aquells Vivers Municipals constel·lats de roses i de crits d'aucells. (p. 41)

Les Halles

Els voltants del gran mercat d'abastiments de París, que Perucho va conèixer –fou enderrocat molts anys després, entre 1971 i 1973– és l'espai per a on vagareja sense rumb Tristany en els capítols XIX i XX quan, després d'haver-se barallat amb Marcelle, se n'ix de l'hotel enfurismat. A pesar de la gran quantitat de treballadors que s'hi posen ben d'hora, per al narrador és un espai deshumanitzat, sòrdid i perillós:

(*Ícar*)

París, a la matinada, és una ciutat estranya, fosca i silenciosa. (...) Passen –solitaris– uns homes negres i unes dones horribles. Cadascú porta dins el seu fred i el seu dolor. Són ombres dins l'ombra. Són sers deshumanitzats, que es fonen amb la boira i la fan un poc humana... (p. 139)

Tornà a l'hotel amb els ulls vermells per la son. Estava, encara, ple de visions del seu pelegrinatge; una taverna de Les Halles en la qual dos mossos brutals dels qui treballaven al mercat s'havien agredit per la possessió d'una dona; el Sena, monstruós i negre; la parella d'agents que li havien demanat la documentació... (p. 141)

El Sena

El riu de París també forma part dels espais de la novel·la. La seua visió, fins i tot, ocasiona que Tristany, a l'eixida del Magic City, formule algunes ocurrences que s'aproximen al caràcter de les gregueries, frases que a Marcelle li resulten estranyes i li fan gràcia:

(*Ícar*)

–El Sena és l'aorta de París.

–París és la «ciutat-llum» perquè el riu multiplica els farols de gas.

–Les aigües del Sena tenen el color de cada hora...

Marcelle el mirava amb una certa sorpresa i no podia aguantar-se el riure.

–Quines coses se li acuden! Voldria saber d'on es treu tot això! (p. 16)

En moltes ocasions s'al·ludeix al Sena amb el nom comú genèric de “el riu”:

(*Ícar*)

L'aigua del riu tenia un color fosc i violent. Passaven, lentament, grans barcasses carregades de fusta, de pedra i de carbó. Xiulaven els vaixells conductors, i les xemeneies plegables feien una graciosa reverència cada vegada que passaven per baix d'un pont. (p. 95)

El metro

Com correspon als equipaments d'una gran ciutat, el metro de París comptava ja el 1929 amb unes quantes línies en funcionament. Perucho devia trobar normal aquest mitjà de transport modern que ja havia utilitzat a Madrid i a Barcelona, i que Tristany usa habitualment. Les cites se solen fer en l'exterior d'una parada cèntrica, com la del Trocadero:

(*Ícar*)

–A l'entrada del «Metro», a l'entrada del «Metro»... Trocader, Trocader, Trocader... (p. 17)

Tristany es dirigia vers el Carrefour de l'Odéon per a prendre el *Metro*. (p. 53)

Pel seu costat va passar una dona esplèndida. Entrà en el *Metro* deixant a Tristany envoltat d'un perfum terriblement sensual. (p. 59)

Va creuar el riu per a prendre el *Metro* al Louvre o al Palais Royal. La pluja es feu més intensa i tingué que apretar el pas. Al *Metro* entrava molta gent. Era l'hora d'eixida de les oficines i dels grans magatzems.(...)

Davant d'ell, bellíssima, radiant, estava Marcelle.

La va besar i baixaren junts al *Metro*. (p. 96)

La circulació

El narrador menciona de tant en tant l'ambient dels carrers de París, en què destaca la circulació d'automòbils i taxis, un altre símptoma de modernitat:

(*Ícar*)

Ella vivia lluny, però va refusar l'ofertament de Tristany de portar-la en taxi. (p. 14)

Es va aturar, atret... per uns automòbils que recullien els últims noctàmbuls. (p. 20)

Casualment, venia un taxi per l'Avinguda. (...) Mentre el taxi creuava la plaça de la Concòrdia... (p. 21)

Ja en el carrer, va cridar el primer taxi que passava... L'automòbil, enfilà el carrer de Rívoli... (p. 23)

Passejaven pel boulevard Montmartre, que a aquella hora estava ple de vianants i d'automòbils. (p. 107)

L'estació de l'any, l'oratge

La referència a l'oratge de París que figura en *Ícar* situa l'acció al començament de la tardor, en un clima benigne, després de la basca de l'estiu –i, com en *Les Lauriers sont coupés*, a la nit encara abelleix passejar:

(*Ícar*)

El temps era esplèndid. Desapareguda la xafagor de l'estiu, quedava una tebior sensual que ho envoltava tot. Era tard, però encara hi havia amoroses parelles pel carrer –en la secreta conspiració de la nit. (p. 14)

El narrador introdueix observacions pictòriques –el fullatge de l'arbreda del jardí ha canviat de color– per a indicar explícitament que la tardor ha donat pas a l'hivern, tot i que fa un dia radiant:

(*Ícar*)

Feia un temps magnífic. Començava l'hivern, però el sol encara escalfava tebiament. Si, aniria al Luxemburg. Ara, devia estar daurat, ple d'estudiants i de criatures... (p. 38)

A París, durant la tardor l'oratge és inestable, i solen produir-se plogudes, que el narrador constata, com quan Tristany ha eixit del Magic City:

(*Ícar*)

Estava rendit de fatiga, i es va deixar caure sobre un banc. Aleshores, es va adonar que el banc estava mullat i que havia començat a ploure. Era una pluja fina com una carícia, suau i dolça. Una pluja de vellut. (p. 19)

Per al narrador, la pluja de París és suau, moderada i benigna, com una carícia:

(*Ícar*)

En aquell moment va començar a ploure. Era eixa pluja fina i immaterial de París, que és com una carícia més de la gran ciutat. Va creuar el riu per a pendre el Metro al Louvre o al Palais Royal. La pluja es feu més intensa i tingué que apretar el pas. (p. 96)

A mesura que prospera el relat, el narrador introdueix observacions meteorològiques per a indicar el pas del temps, com la primera vegada que Tristany i els Bèrard queden per a assajar, una vesprada que ja és d'hivern:

(*Ícar*)

Es reuniren a les cinc. Feia un temps de pluja, de boira i de fred. El cel tenia una negror trista, pesada i melancòlica. Ja era gairebé de nit. Havien encés els farols, i la boira posava en cada llum el seu cendat de dol. (p. 123)

Altres espais i ambients al marge de París

A banda dels escenaris parisencs, les úniques al·lusions tangencials que introdueix el narrador es refereixen a València i Barcelona. Ja hem indicat que, a Tristany, el Jardí de Luxembourg li recorda els Vivers, on anava a festejar amb Lutgarda.

Mencions de València

(Ícar)

Com una fotografia vella, que el temps ha esgroguit, va contemplar en la imaginació el bell jardí valencià... (p. 44)

Sempre ella! Lutgarda... I prometia tornar a València, sotmetre's a les reals exigències de la vida, tallar-se les ales per sempre més... (p. 70)

La senyora Bèrard... li havia fet reviure les hores de felicitat del jardí valencià, d'aquella reixa amb perfum de joventut i de flors. (p. 75)

Des de que havia abandonat València, la seua vida era com un llarg parèntesi. (p. 155)

Mencions de Barcelona

L'amic que facilita a Tristany la carta de presentació per als Bèrard és barceloní (p. 24). En la tertúlia d'aquest matrimoni, el narrador observa les diferències de tarannà entre les persones que hi assisteixen, conservadores però tolerants, i la intransigència dels barcelonins d'una ideologia semblant.

(Ícar)

Tristany pensava que si ell hagués dit que era comunista, ateu o alguna cosa semblant, en qualsevol reunió burgesa de Barcelona, ja no l'haurien invitat més. (pp. 24-25)

En la mateixa vetlada, les senyores s'interessen per la moda de Barcelona:

(Ícar)

Les senyores, li varen demanar detalls de la vida de societat a Barcelona, de si els escriptors eren o no estimats, de si havien acceptat les joves catalanes la moda dels mitjons sobre la mitja, de si les faldilles anaven per damunt o per sota els genolls... (p. 25)

Com Perucho, Tristany també havia viscut a Barcelona, ciutat en què s'ha deixat conscientment el violí:

(Ícar)

El seu violí (...) Va quedar en Barcelona, cobrint-se de pols en el sen taüt negre que li imitava la forma... (p. 28)

El temps de la narració

El relat no progressa sempre de forma contínua. L'autor ha manipulat el material narratiu amb anticipacions (prolepsis), retrospeccions (analepsis), repeticions i resums.

Analepsis

Després d'una nit de borratxera, Tristany es desperta el dilluns i, en recordar el nom de Marcelle, evoca alguns fets de la nit anterior, que el lector coneix sense mediació del narrador, advertit només pel canvi dels temps verbals que, de l'imperfet d'indicatiu, passen bruscament al present:

(Ícar)

Coneixia encara poca gent. Però, coneixia a Marcelle.

¡Ah! ¿Per què balles tan malament? L'orquestra en té la culpa. No és bona. Porta el ritme, no es pot negar. Aquell banjo fa massa soroll. No és això, no és això... Vosté fa cantar el banjo, i el banjo és un instrument secundari, un senzill instrument de percussió. El qui toca el «jazz» sap be l'ofici. Ritme i no res més. Ritme... (p. 10)

Prolepsis

En la novel·la no hi ha moltes anticipacions. Les poques que hem identificat es refereixen sobretot a l'actitud que adoptarà Tristany quan, en el futur, pugui resoldre els problemes que té en el present.

(*Ícar*)

Més que amb el desig, va començar a posseir-la amb la imaginació. Pensà que la seua cambra era un marc adequat per a aquella dona. Aquella nit, ell faria com els altres, que mai no tornaven sols a l'hotel... Estava content de la seua decissió, començaria a viure. I la lliberació del desig, donaria un sentit nou a la seua vida. (p. 77)

D'ara en davant, l'ànima no anirà vers les coses. Serà el punt on les coses vindran a convergir. (p. 100)

No sospita com és terrible el destí de l'home, i com una mà adversa ens entrebanca els passos. (pp. 102-103)

Repeticions

La repetició és un recurs cíclic i sistemàtic que constitueix un procediment d'estructuració. En les pàgines d'*Ícar* n'hem detectat unes quantes:

Tant Marcelle com Margueritte tenen un punt de diableses, com totes les dones:

(*Ícar*)

[Marcelle] Era una dona que –malgrat tindre molt de diable, com sol [p. 113] passar amb els individus del seu sexe– sabia fer miracles. (p. 113-114)

[Margueritte] No sé per què –per eixe punt de diable que tenim les dones.... (p. 143)

El destí de Tristany serà tràgic:

En la seua carta, Lutgarda també prediu que el destí de Tristany està determinat per una força superior incontrolable, aliena a la seua voluntat:

(*Ícar*)

La teua ànima viu en constant evaporació, i arribarà un dia que et quedaràs sense ella. Es el teu destí. Es el teu destí. Vull creure que tot és degut a una fatalitat; que tú no en tens la culpa. (p. 43)

Tristany pot acabar com Ícar:

Ja s'ha explicat la simbologia mitològica del títol,³⁹⁹ que es repeteix en alguns passatges de la novel·la:

(*Ícar*)

Anhelava sortir de l'abim fosc, i el sol li cremava les ales. (p. 7)

Però, se li cremaran les ales i quan estiga vençut de fatiga tornarà. (p. 42)

I prometia tornar a València, sotmetre's a les reals exigències de la vida, tallar-se les ales per sempre més... (p. 70)

No sap com són febles les ales d'Icar, i podràs el foc del sol. (p. 103)

Però, està ben segur que el foc del sol no li cremarà les ales? (p. 144)

Tristany amaga la seua sensualitat darrere d'un fals intel·lectualisme:

A París, Tristany té oportunitat de donar eixida a la repressió sexual que arrossega. Quan se sincera amb ell mateix, reconeix que el seu aire d'intel·lectual era fictici:

³⁹⁹ Entre les moltes fonts en què pogué inspirar-se Perucho per a decidir el títol de la novel·la, apuntem la possibilitat que se li ocorreguera quan, com Tristany, degué contemplar el fresc neoclàssic de Merry-Joseph Blondel en el Museu del Louvre "Le Soleil, ou la Chute d'Icare" (1819).

(*Ícar*)

Recordà l'escena del *Metro*, amb indignació i vergonya. Es confessà que, en la seua decisió de fugir a París, havia pres molta part la llegenda llicenciosa de la gran ciutat... Si. Tota la seua vida havia sigut un desig monstruós i constant, mal dissimulat per un intel·lectualisme fals i hipòcrita. (pp. 75-76)

Va sentir renàixer en ell aquell terrible sensual que va intentar amagar-se darrere un intel·lectualisme més aparent que real. (p. 97)

Cal aprofitar el temps i viure:

Una de les obsessions del jove Tristany és que, fins als vint-i-nou anys, ha perdut el temps, i l'horitzó dels trenta se li presenta igual de buit:

(*Ícar*)

Tristany va pensar en la proximitat dels seus trenta anys. Edat on comença la plenitud. Però quina plenitud podia esperar ell? No s'havia preparat per a res. Havia estudiat molt desordenadament. L'únic que feia be –tocar el violí– ho havia abandonat en un moment de desesperació purament literària. Què serien els seus trenta anys? En què consistiria la seua plenitud? Es considerava buit, potser fracassat abans d'hora. (p. 55)

Fins ara Tristany ha estat ocupat certament en molts afers, però com no ha treballat sistemàticament en res, té pavor d'arribar als trenta anys amb les mans buides:

(*Ícar*)

En arribar a aquella edat crítica, no podria –com Zarathustra– abandonar la muntanya i el llac de la seua pàtria per a correr món, en un pelegrinatge apassionadament intel·lectual.⁴⁰⁰ Els seus trenta anys, serien –com en els versos d'Espronceda– una trista edat de funestos desenganys!⁴⁰¹ (p. 56)

Per això, ja que fins ara “havia dilapidat tot el temps de que estava feta la seua vida”⁴⁰² (p. 57), ha d'escoltar en diverses ocasions els que li aconsellen que no perda el temps:

(*Ícar*)

–Cal divertir-se, viure, ser jove. Tú estàs perdent el temps d'una manera lamentable. (p. 50)

–Perds el temps, Tristany... (p. 51)

–No pergues el temps, Tristany. (p. 53)

«No pergues el temps...» (p. 55)

«No pergues el temps, Tristany...!» (p. 57)

Finalment, decideix:

⁴⁰⁰ Que Tristany és un personatge nietzscheià ho confirma aquesta nova referència a la gran creació literària de Nietzsche, *Així parlà Zarathustra (Also sprach Zarathustra)*, l'obra que conté les seues idees principals. Zarathustra, l'antic profeta persa que fundà el zoroastrisme o mazdaisme, abandonà sa casa als trenta anys, es preparà en les muntanyes i, com Crist, tornà per a predicar el seu missatge, establint una nova escala de valors. Nietzsche és el seu profeta. Amb un llenguatge sempre metafòric, en el llibre de Nietzsche, que és una paròdia dels Evangelis, es plantegen els quatre grans temes que més o menys explícitament hem detectat en *Ícar o la impotència*: l'anunci de la mort de Déu; l'aparició del superhome com a nou déu terrenal; la voluntat de poder que du a la creació de nous valors i la doctrina de l'etern retorn o la circularitat del temps.

⁴⁰¹ Els versos d'Espronceda a què al·ludeix el narrador es troben en el Cant III d'*El Diablo Mundo*: “¡Malditos treinta años, / funesta edad de amargos desengaños!”

⁴⁰² Fernando Ossorio, el protagonista de *Camino de perfección*, també se sentia igual de buit: “¡Qué impresión de vaguedad producían el cansancio y la contemplación de su alma! Su vida era una cosa tan inconcreta como una de aquellas nubes sin fuerza que se iba esfumando en el seno de la naturaleza”. (Baroja 2005: 105).

(Ícar)

No, no pedria el temps. En un moment havia après l'amarga lliçó. Ara, ja sabia lo que havia de fer. (p. 60)

I, en efecte, actua com un faune amb la modisteta del metro, fins al punt que, quan el senyor Bèrard s'interessa per les seues aventures amoroses, ell li confirma que en té:

(Ícar)

—Si —digué—. No en perc molt de temps. Es fa lo que es pot. (p. 82)

Tristany reivindica el dret a ser egoista i feliç:

Instigat per l'ambient de París, Tristany es debat entre ser conseqüent amb els objectius que deriven de la seua responsabilitat o adoptar una posició egoista i entregar-se a les diversions que fins ara no ha tingut: ⁴⁰³

(Ícar)

No es divertien els seus companys? No vivien, plenament, la seua joventut? Per què no havia ell de fer igual? Per què es volia amargar l'existència amb el record d'una època ja liquidada de la seua vida? Calia ser fort. Res no lliga tant a l'home com els sentiments. (p. 72)

No hi havia uns drets de la joventut i de la carn, tan legítims com els de l'esperit? Per què no viure intensament? Per què no gaudir, fins a l'exhauriment, dels plaers que la vida posava al seu abast? ⁴⁰⁴ (p. 76)

Tristany s'esforça per assolir l'equilibri:

A París, Tristany pretén assolir una desitjada estabilitat emocional, ja que creu haver aclarit què representa cada una de les tres dones de la seua vida:

(Ícar)

Tristany, comença a adonar-se que les tres forces que convergeixen en ell l'han fet arribar a un sereníssim equilibri. (p. 99)

⁴⁰³ Per a Kant "el egoista moral es aquel que reduce todos los fines a sí mismo, que no ve más provecho que el que hay en lo que le aprovecha, y que incluso como eudemonista pone meramente en el provecho y en la propia felicidad, no en la idea del deber, sino el supremo fundamento determinante de su voluntad. Pues como cada hombre se hace un concepto distinto de lo que considera como felicidad, es justamente el egoísmo quien llega a no tener una piedra de toque del verdadero concepto del deber, la cual ha de ser un principio de validez universal." (Kant 1991: 19).

⁴⁰⁴ És ben probable que Peruchó coneguera el vitalisme de Maragall, inspirat en Nietzsche. Es considera que Maragall fou l'introduïdor de la filosofia de Nietzsche en la cultura catalana des que, amb el pseudònim "Panphilos" va publicar l'article "Nietzsche", notòriament vitalista, en el número de *L'Avenç* de juliol de 1893: "Que n'hi ha de maneres d'entendre la vida, de sentir-la! Nosaltres, homes d'avui, hem d'abarcà tot lo que puguem, tastar-les totes, que, ben tastades, no n'hi ha ni una on no s'hi trobi quelcom de gust, de l'aroma immortal que és el gran secret de les coses. (...) jo crec que la grandesa d'avui, la nostra, consisteix, no en morir per una idea sinó en viure per totes. Viure, viure tot lo que es pugui en extensió i en intensitat." Poc després, pel novembre de 1893, *L'Avenç* oferí als seus lectors la traducció d'uns fragments d'*Així parlà Zaratustra*.

El vitalisme de Maragall es va manifestar en *Visions i Cants* (1900), on el poeta exalta Catalunya i els seus símbols i proposa un programa regeneracionista, que en les *Visions* podem localitzar en els poemes "En la mort d'un jove" i "Dimecres de cendra", així com en les figures de Serrallonga i del comte Arnau —també en l'Adelaisa de la segona part d'*El Comte Arnau*, publicada posteriorment—. Aquesta actitud vitalista també està present en tots els *Cants*, especialment en "Els tres cants de la guerra" i "El cant de novembre", on llegim: "Gosa el moment; / gosa el moment que et convida / i correràs alegre a tot combat; / un dia de vida és vida; / gosa el moment que t'ha sigut donat." (Valentí 1973: 136-137).

En *Visions* també es detecta la influència de Wagner. Tot i que a Maragall no li agradava la seua música, admirava l'òpera com a art total i va traduir al català una escena de *Parsifal* i *Tristany i Isolde* (1896).

Equilibri. Ara, compren que tota la seua vida no ha estat més que una lluita angoixosa per conquistar eixa situació de serenitat que fa el cor cordial i la mirada clara. (pp. 99-100)

Creu que ha assolit un equilibri meravellós. (p. 103)

La còmoda relació que manté amb Marcelle, basada en un intercanvi sexual estable, facilita que la fogosa sensualitat de Tristany es mantinga continguda amb Margueritte:

(*Ícar*)

Ella, amb la seva generositat, havia apagat dia per altre el seu desig, i havia fet possible aquell estat d'equilibri que li permetia romandre, lliure de tota impuresa, al costat de Margueritte. (p. 131)

La sensible pianista del carrer du Bac concentra totes les virtuts en la seua persona:

(*Ícar*)

Margueritte –per ella sola– representava l'equilibri desitjat. (p. 150)

Però totes aquestes apreciacions eren errònies perquè, quan ja s'ha convertit en Ícar, Tristany comprén el valor del seu seré amor valencià:

(*Ícar*)

L'equilibri, el perfecte equilibri, la definitiva serenitat, era... Lutgarda. (p. 150)

En realitat, però, viu en permanent desequilibri:

El desequilibri és la causa de la infelicitat del protagonista, com li desvetla Margueritte:

(*Ícar*)

Conec molt be la seua malaltia, Tristany. D'això se'n diu desequilibri. Se'n recorda? (p. 143)

Si en la meua vida hi ha desequilibri, en la seua també n'hi ha. (p. 145)

El desequilibri i la infelicitat són fruit de l'angoixa:

A aquest respecte, el diagnòstic de Margueritte és certer:

(*Ícar*)

El seu desequilibri ve de que, malgrat tindre dret a la felicitat, vosté no és feliç. (p. 144)

El fet de no acceptar-se tal com és, la manera d'aparentar ser un intel·lectual quan ell mateix reconeix que això era un posat, la decisió d'haver abandonat la núvia i la mare a València, l'ànima de creure's capaç d'assolir fins elevats sense una base sòlida, són factors que li creen angoixa, el desequilibren i li impedeixen, a Tristany, ser feliç, perquè es considera un fracassat de vint-i-nou anys amb una vida buida, sense haver materialitzat cap projecte valuós, com es repeteix al llarg de la narració:

(*Ícar*)

Què era ell? Què significava per a els altres el seu nom? Quí el pronunciaria amb respecte i admiració? Si, sobtadament, desapareguera, la vida seguiria igual per que ell no deixaria cap buit important. (p. 56)

«Pobre Tristany! Què lluny vius de la realitat! Sí; vas fugint, però és de tú mateix que fuges.» [Lutgarda] (p. 44)

Jo faig la meua vida, saps?, la *meua vida*, i per a fer-la he fugit d'allà, ho he deixat tot. No has de vindre tú ara a desviar-me del meu camí! [Tristany, al conegut que troba en el boulevard Saint Michel] (p. 52)

De bona gana hauria fugit d'ell mateix, s'hauria convertit en un altre, per tal de liquidar absolutament i d'una vegada aquella cosa buida i sense sentit, que era la seua vida. (p. 68)

Anava perseguint una estrella que fugia sempre del seu abast. (p. 152)

Ell, estava decidit a abandonar definitivament aquelles dèries absurdes que l'havien impulsat a fugir, a correr món, a la recerca de coses desconegudes i incertes. (p. 157)

Tristany vol regir-se per la voluntat

Schopenhauer afirma que la voluntat és l'eix de la vida humana. Però la voluntat schopenhauriana és tràgica, perquè al final tot esforç és nul, ja que la vida acaba sent derrotada per la mort. En última instància, la vida, per a Schopenhauer, és pura il·lusió: el *vel de Maia*. Nietzsche recull la idea de la "voluntat de vida" que transforma en la "voluntat de poder" perquè el poder és l'expressió central de la vida, però critica el pessimisme schopenhaurià. Per a Nietzsche, al final, el poder de la vida –en totes les seues múltiples disfresses– és més fort que el poder de la mort.

(*Ícar*)

Fora de l'home, no hi ha res. I com l'home és la voluntat, amb la voluntat es té tot. I com jo tinc voluntat, esdevindrà l'amo del món. (p. 21)

–La fatalitat no existeix més que en la literatura! Davant la fatalitat, hi ha la voluntat. Tot està en nosaltres. (p. 109)

La vida ha posat a prova la meua voluntat. Havia arribat a enfonsar-me en un pou negre; però he tornat a la llum i no tinc que parar fins que no siga meu el sol. (p. 109)

La voluntat no aprofita més que per a conseguir èxits que ens son vedats. (p. 111)

–Més bé d'Icar, amic. Vosté mateix em va dir que es trobava com en un pou negre, i que la seua voluntat li havia permès d'ascendir vers la llum... (p. 144)

Canviaria l'ànima, amb un suprem esforç de la voluntat. (p. 157)

Tristany se sent Déu

Tant en el comentari del narrador com en l'asseveració següent de Tristany veiem la petja del "Déu ha mort" de Nietzsche, el que significa que ja que ens manca una primera veritat absoluta, podem valorar les coses d'una altra manera. Si Déu era model i imatge del suprasensible, la no existència de Déu comporta la subversió total i absoluta dels valors depositats.

I, ja que Déu era el símbol de l'angoixa, del sacrifici i de la submissió a la mort, el buit que ha deixat no pot ocupar-lo un nou ídol. Per a Nietzsche, amb la mort de Déu s'enceta una nova època sense déus: la de la voluntat de poder i del Superhome. Com expressa Tristany al·ludint a la voluntat: "L'home –si vol– és poderós com un Déu."

(*Ícar*)

Es considera absolutament feliç. Si Déu se li posara al davant, li parlaria d'igual a igual...⁴⁰⁵ (p. 103)

–Negue la fatalitat, com negue tot lo que no estiga en l'home. L'home –si vol– és poderós com un Déu. (109)

⁴⁰⁵ Des del punt de vista de Nietzsche, per a convertir-se en Superhome, l'home ha d'expulsar Déu del seu interior. No es tracta d'una divinització de l'home, sinó d'una substitució de Déu pel Superhome, de tal forma que aquest es convertisca en un ésser amb plenitud de poder i de domini sobre ell mateix i sobre els altres. Però aquesta transformació requereix, segons Nietzsche, una voluntat de domini cap a tot allò alié, la "voluntat de poder". En opinió del narrador, Tristany se sent un superhome, ja que se situa en la mateixa jerarquia que Déu.

Encastrat

El narrador ha inserit en el discurs principal alguns documents d'altre gènere, com ara cartes, anuncis, rètols, anotacions, gregueries, cançons i poesies.

Cartes

En l'època en què està situada la novel·la, la correspondència era el principal recurs per a mantindre la comunicació entre persones allunyades. Tristany en rep sovint:

(Ícar)

Al «bureau» de l'hotel, en el «cassier» corresponent, hi havia tres lletres per a ell, arribades aquell mateix matí. Les va agafar, i se les ficà en la butxaca sense ni tan sols mirar-les. (p. 23)

A causa de la precipitació en què viu, de moment Tristany no presta atenció a la correspondència però, en canvi, les notícies de Lutgarda sí que li interessien:

(Ícar)

En aquell moment, es va recordar que portava a la butxaca tres cartes sense obrir. El cor li va dir que, una d'elles, devia ser de Lutgarda, car aquella dona a qui havia fet definitivament desgraciada, li escrivia algunes vegades... (p. 38)

Abans de llegir-la, Tristany ja s'imagina el tema:

(Ícar)

Mirà la carta moltes vegades abans d'obrir-la. El seu contingut no era cap secret per a ell. Seria com totes les que li havia escrit en els últims temps: maternal, resignada i amarga... (p. 41)

A través de la carta de Lutgarda, que s'inclou íntegrament (pp. 42-44), el lector coneix el caràcter de la jove, així com les inquietuds, vacil·lacions i motivacions per les quals Tristany se n'ha anat a París:

(Ícar)

«El dia que vaig saber que te'n anaves, vaig pensar que això era una follia més i estava segura de que tornaries. Em creia que et coneixia be. T'havia vist molts dies inquiet i neguitós; estaves preocupat; no podies romandre tranquil a la meua vora.
«Ara –vaig dir-me– vol volar novament. Però, se li cremaran les ales i quan estiga vençut de fatiga tornarà. Sempre ho havies fet així. Els teus afanys inconcrets et feien fugir de mí. M'acusaves de no comprendre't, de no voler volar amb tú, de lligar-te sempre a la realitat de la terra. I tot just havies començat a volar tú sol, no sabies prescindir de mí i tornaves... «Ara també tornarà»... Però, no; sé que ara no tornaràs mai més. Almenys per a mí.» (pp. 42-43)

Les paraules de Lutgarda desperten en ell un irremeiable sentiment de culpa:

(Ícar)

En havent acabat de llegir la carta, es va quedar una llarga estona sense poder formular cap pensament. Tenia una sensació estranya i li semblava com si aquell dolor que li punxava el cor no fora seu. (p. 44)

Temps després, Tristany encara sent l'efecte de les sinceres reflexions de la carta de Lutgarda, i confon la imatge d'ella amb Margueritte, present al seu costat:

(Ícar)

Però, no; Margueritte, no. Era a Lutgarda que s'assemblava, tal com havia quedat, lluny, feia uns mesos; tal com ell l'havia pressentit en llegir la seua última carta... (p. 127)

Tristany també se sent injust amb sa mare, de la qual s'ha distanciat, però quan pren la decisió d'escriure-li, s'hi troba incòmode i a aquesta imatge del passat també se sobrepon la de la núvia.

(Ícar)

Per a distreure's dels seus pensaments, es va posar a escriure a la seua mare. Havia deixat passar molts dies sense enviar-li notícies. Però, no sabia que dir-li. Va començar diverses vegades i va esguerrar el paper. (...)

Sempre ella! Lutgarda, la pàl·lida núvia! Instintivament va començar a escriure-li i va acabar una llarga carta, dolorosament elaborada, per què era d'una terrible sinceritat. En ella confessava els seus errors, la seua bogeria, la indignitat del seu procedir... (p. 70)

En definitiva, aquesta vegada tampoc s'atreveix a enviar la carta a Lutgarda i la destrueix:

(Ícar)

Quan anava a continuar la carta, va rellegir l'últim paragraf, i després tota ella, des de la primera paraula. Li va fer un efecte estrany. Ell havia escrit allò? On havien quedat la seua energia, els seus ideals, la seua ferma decisió? S'avergonyí d'aquella feblesa i va fer la carta en molts trossos. (p. 72)

Quan Tristany ja és conscient del seu fracàs absolut a París i decideix reconciliar-se amb el passat, només aleshores s'atreveix a escriure a Lutgarda i a franquejar la carta, de la qual el narrador fa alguns comentaris i n'inclou un breu fragment:

(Ícar)

Va escriure una carta sincera, apassionada i serena al mateix temps. Era cert que sempre havien estat separats per fondes diferències, per aspiracions diversementals, per maneres distintes de concebre la vida i l'amor; però, amb un esforç de tots dos, podien arribar a un punt de coincidència. (p. 156-157)

«Res no hi ha impossible –afegia. – Estic massa lligat a tu per a que la nostra separació siga definitiva. Tot podrà ser, encara. Malgrat el mal que t'he fet; malgrat el meu comportament indigne...» En el moment de depositar la carta a una estafeta de Correus, va sentir una gran emoció. Jugava la partida definitiva de la seua sort. (p. 157)

Una vegada alliberat del desig d'aventura, quan ja ha acceptat el retorn als orígens, a Tristany el reconforta el fet d'imaginar com es posarà de contenta la núvia quan conega la seua decisió:

(Ícar)

Gaudia immensament pensant en el goig suprem que la carta havia de produir a Lutgarda. (p. 158)

Però el colp final que cremarà les ales d'Ícar, l'anunci definitiu de la fatalitat, també li arribarà per carta:

(Ícar)

El nom de Lutgarda, sobre una cartul·lina negra.

Damunt, una creu.

Baix, una data. (p. 161)

I, al marge de les vicissituds de Tristany, el narrador subratlla la importància de les cartes en destacar la correspondència de Renan amb la seua germana Henriette:

(Ícar)

Aquell home trasparent que havia sigut Renan, li interessava moltíssim. I més les cartes a la seua germana –tan estimada– que palesaven allò més pur de la seua ànima infantil. (p. 39)

Anuncis

En 1929 els anuncis lluminosos intermitents situats en un lloc elevat devien constituir una novetat espectacular. L'anunci és un punt de referència del paisatge urbà parisenc:

(Ícar)

Això mateix: el Trocader estava allí, i davant d'ell el riu, i a l'altra vora la torre Eiffel. «Citroen, 6». Si; estava ben orientat. (p. 19)

A Perucho el van impressionar tant, que en el capítol I va insistir en aquest recurs:

(Ícar)

Súbitament, l'esquelet negre de la torre Eiffel, es va encendre de mil colors. El cervell acalorat de Tristany, es va obsesionar amb un leit-motiv lluminós:

«CITROEN, 6. – CITROEN, 6. – CITROEN, 6.....» (p. 15)

El narrador explica que la il·luminació excessiva de l'anunci nocturn lleva a Tristany la intimitat que pretén amb Marcelle:

(Ícar)

La insolència brillant del «Citroën, 6» els suprimia l'encís de la clandestinitat.

Tristany, veia la torre Eiffel d'una manera estranya. Es bambolejava com un pal de vaixell en alta mar. En mig del seu fervor amorós, va pendre la dèria innocent de descobrir en la foscor l'emplaçament de l'anunci. Però, mirava cap ací, i el senyor Citroën. s'encenia per un altre costat. (p. 15)

Rètols

El narrador interpola cartells originals com un altre procediment de modernitat i verisme:

(Ícar)

Es va entretindre llegint els rètols: «Toutes les après-midis, te dansant a 4 heures.» – «Vestiaire obligatoire.» – Entrée libre...» (p. 65)

Anotacions

Els apunts de l'agenda personal de Tristany es traslladen literalment al lector:

(Ícar)

El carnet, ⁴⁰⁶ tenia escrit en la fulla d'aquell dia:

«A la una: esmorzar en casa de Mr. Bérard.

«A les tres: Sorbonne.

«A les cinc: Marcelle.» (p. 12)

Cançons

La lletra de la cançó que canten Tristany i Marcelle també s'hi reproduïx:

(Ícar)

Travessaren el riu, cantant una cançó infantívola.

«Malbruc s'en va a t'en guerre,

mironton, mironton, mirontaine...» (pp. 15-16)

⁴⁰⁶ En l'època, l'agenda es denominava "carnet de notes", com indica, per exemple, Ferran Soldevila (2007: 401) en el seu dietari quan desenvolupa una anotació breu de l'agenda: "Transcripció del carnet de notes."

Digressions

Al llarg de la novel·la, el narrador interromp el discurs en unes quantes ocasions per a inserir dissertacions i reflexions més o menys alienes a l'argument principal.

Sobre el vi i el xampany

Es tracta d'un comentari completament accessori entre el vi i el xampany, pel qual Tristany no té les mateixes simpaties:

(Ícar)

¿Més xampany? Es fresc, no fa mal. Si se'n puja al cap, és per a aclarir-lo amb la seva frescor. El xampany és un vi que enganya. És un fals vi. Quan et penses que beus, tot és aire. No és un vi seriós. El vi autèntic, és aquell que te'l pots beure sense cap estridència, amb una intimitat religiosa. El xampany és cridaner i ostentós com una condecoració... (p. 11)

Sobre Blasco Ibáñez i el patriotisme

Com hem vist anteriorment, el pare de Peruchó era un blasquista de soca-rel i ell mateix, col·laborador assidu d'*El Pueblo*, admirava el prohoms valencià, en memòria del qual va publicar diversos articles. Però ell era conscient que la novel·lística de Blasco no es corresponia amb els paràmetres de la modernitat, per la qual cosa Tristany, que té –com Peruchó a París–, unes idees estètiques més avançades, en la tertúlia dels Bèrard adopta una posició prudent, “equànime i justa”, quan es parla de Blasco:

(Ícar)

Una senyora li va preguntar si les novel·les de Blasco Ibáñez eren, efectivament, tan bones com s'havia dit. Tristany, les idees estètiques del qual anaven per un altre camí, va parlar serenament i situà al novel·lista valencià d'una manera equànime i justa.

Sí, són bones... dins de la seua escola. L'èxit universal del nostre escriptor i les causes que va tindre –la guerra– han contribuït a valorar equivocadament les seues obres. Les que han tingut més venda, no són les millors. (...)

La senyora Bèrard, va confessar que ignorava en absolut la producció d'aquest autor, senzillament per que li era antipàtic. Li varen demanar què cosa antipàtica li trobava, i ella va respondre concretament.

–Era un mal patriota. (pp. 25-26)

La conservadora senyora Bèrard, simpatitzant d'Action Française, opina que Blasco, mort l'any anterior, “era un mal patriota”, ja que devia estar assabentada que el 1924 Blasco havia publicat a París el fullet *Una nación secuestrada (El terror militarista en España)*, i l'any següent *Lo que será la República española (Al país y al ejército)* i també *Por España y contra el rey (Alfonso XIII desenmascarado)*. A més de denunciar la dictadura primoriverista i el rei, Blasco explica que ell continua sent el republicà insubornable de sempre, com Víctor Hugo davant de Napoleó III.

Una nación secuestrada va assolir un impacte molt gran, i Primo de Rivera va promoure davant dels tribunals francesos una querella contra Blasco per injúries a Alfons XIII, la qual cosa va amplificar l'escàndol i va provocar la solidaritat del govern i de l'Assemblea Nacional Francesa, institució que va recordar que Blasco havia donat suport a França durant la Primera Guerra Mundial. El govern espanyol va acabar retirant la querella.

A més de publicar aquests fullets, Blasco creà a París i finançà la revista *España con honra*, òrgan de l'oposició exiliada. Així mateix, renuncià a la seua candidatura per a ingressar en la Reial Acadèmia Espanyola. La premsa espanyola llançà una campanya denigrant contra ell i l'Ajuntament de València, del qual havien estat

exclosos els seus partidaris, arrancà la placa amb el seu nom de la plaça dels Caixers que la ciutat li havia dedicat.

(Ícar)

La discussió que es va promoure no deixà de ser interessant. Es va plantejar la qüestió del patriotisme, i varen eixir a relluir els noms de Guerra Junqueiro,⁴⁰⁷ de Carducci⁴⁰⁸ i de Víctor Hugo, que Tristany presentava com a exemple de bons patriotes.⁴⁰⁹

Pel contrari, la senyora Bèrard considerava que un bon patriota és cosa molt diferent d'allò que havien sigut aquells homes, i moltes altres senyores li donaren la raó, mentres un senyor petit, molt simpàtic, que s'atrinxerava darrere d'unes ulleres d'armaçó d'or, estava de la part de Tristany.

—Sí, no hi ha dubte. Víctor Hugo era un patriota. Sabia que França no pot existir sense la República, i la defensava contra el rei... (pp. 26-27)

Sobre la música

Les reflexions sobre la música, a més de les que formula el narrador, ocorren sobretot en el transcurs dels diàlegs entre Tristany i Margueritte i especialment en la vetlada dels Bèrard. Ja han estat explicades anteriorment, així com les opinions de Tristany sobre l'art modern:

(Ícar)

Tristany estimava la música moderna per damunt de tot. Semblava com si abans de Debussy i de César Frank, no s'hagués escrit res digne. Els seus ídols eren, además d'aquests, els russos —principalment Stravinski— Ravel, Balakiref, Fauré, Respighi, Honneger...⁴¹⁰ (pp. 28-29)

Sobre Dant, Renan, Proust, Gide, Dostoievski, Hardy

A més de mencionar Plató, Petroni i Lope de Vega —més Wagner, quan Tristany es convenç que, com en el seu cas, “Els homes de més potent intel·lectualitat, eren uns grans sensuals” (p. 76)—, en la novel·la es destaquen alguns escriptors més: Dant, Renan, Dostoievski, Hardy, Proust i Gide.

Quan el narrador exposa en l'*Intermedi* que Tristany es troba content i feliç perquè travessa una fase de dolç equilibri emocional, la figura de Dant s'utilitza per a anunciar que Tristany, així mateix, és poeta, ja que “Quan està despert, també somnia. La vida se li tradueix en poesia; escriu versos.” (p. 101) i, en eixe cas, ha interioritzat que comença un nou període de sa vida, com expressen els versos de Dant:

⁴⁰⁷ Es tracta del polític i poeta portugués Abílio Manuel Guerra Junqueiro (Freixo de Espada à Cinta, 1850 – Lisboa, 1923) el més representatiu de l'«Escola Nova», el qual s'adherí a la causa republicana portuguesa.

⁴⁰⁸ Es refereix al poeta i crític literari italià Giosuè Carducci (Val di Castello, Toscana, 1835 – Bolonya, 1907), premi Nobel de Literatura el 1906, la poesia del qual exalta l'heroisme de personatges i fets històrics i s'adhereix als objectius de la revolució garibaldina.

⁴⁰⁹ El 1845 Victor Hugo va ser nomenat par de França pel rei Lluís Felip, però quan es va produir la revolució de 1848 ja s'havia fet republicà. El 1851, després del fracàs de la revolta contra el president Luis Napoleó, més tard emperador amb el nom de Napoleó III, Hugo va haver d'emigrar a Bèlgica, i quatre anys després començà un llarg exili de quinze anys a l'illa de Guernsey, en el transcurs del qual va escriure la feroç sátira, *Napoleón le Petit* (1852), i va completar *Les Misérables* (1862), novel·la en què condemna la injustícia social de la França del segle XIX. El 1870, després de la caiguda del Segon Imperi, va tornar a França i va reprendre la carrera política.

⁴¹⁰ En la traducció de l'autor al castellà només s'esmenten els noms de César Frank i Debussy, però s'hi afig Strauss (deu referir-se a Richard Strauss, autor del poema simfònic *Així parlà Zarathustra* (*Also sprach Zarathustra*, 1896) inspirat en el llibre del mateix títol de Nietzsche, en què el compositor se centra en la transició de l'home des dels seus orígens fins al superhome que planteja el filòsof.

(Ícar)

Una dolça afinitat, l'agermana amb el Dant de la «Vida Nova». ⁴¹¹ –Tot ell és «Vida Nova»– pensa. I s'ha fet gravar al cor les paraules llatines –pòrtic de la plenitud que se li manifesta: «Incipit vita nuova...» (p. 101)

En la conversa que manté amb altres invitats sobre Blasco Ibáñez en la vetlada de cals Bèrard, quan explica la narrativa de Blasco, Tristany la compara amb la de Proust, Gide, Dostoievski i Hardy, però afirma que el novel·lista valencià no és tan modern com els dos primers ni tan profund com els altres dos:

(Ícar)

Blasco, tampoc era un novel·lista a la moderna: un Proust o un Gide, per exemple. No aprofundia en l'ànima humana; no tenia el sentit analític d'un Dostoievski o d'un Hardy. (p. 26)

Així com Perucho no escrigué cap article sobre Proust ni Gide, en canvi, en molt poc temps de diferència, sí que en va escriure un sobre Fiodor Dostoievski ⁴¹² i un altre sobre Thomas Hardy, com menciona en una carta a Almela i Vives, datada el mateix dia de la mort de l'escriptor anglès:

(Perucho)

El meu amic cordialíssim Francesc Vidal Burdils, ha fundat a Mallorca una publicació mensual que es dirà *Revista Blava*. (...) Jo he fet un article sobre “El món tenebrós de Dostoievski” i per al segon nº potser ne faré un altre sobre Thomas Hardy. Vull fugir de les coses massa casolanes. No et sembla que això fa una mica de falta?

(Carta núm. 9, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 11-01-1928)

En efecte, “El món tenebrós de Dostoievski” es va publicar en *La Nostra Terra* –així es va titular finalment la revista de Vidal– i consta de cinc pàgines. En el primer paràgraf expressa la seua admiració per tres dels escriptors mencionats en aquest passatge d'Ícar:

(Perucho)

La novel·la moderna –genèricament– se m'apareix imatjada com una mena de vall ameníssima, auriolada per tres cims imponents: Teodor Dostoievski, Tomàs Hardy i Marcel Proust. ⁴¹³

A continuació declara que ell no llig amb l'esperit d'un crític, sinó que es deixa portar per l'obra com un lector qualsevol:

(Perucho)

Em direu que Victor Hugo, que Stendhal, que Balzac... No us ho vull discutir. Potser tindreu raó. Jo, per altra banda, no sóc un crític: no sé parlar de les coses objectivament.

⁴¹¹ *Vita Nova* fou la primera obra de Dante Alighieri. Escrita entre 1293 i 1295, comprén 31 poemes: 25 sonets, una balada i 5 cançons, més 42 capítols amb exordis dels poemes. “Nova” significa la renovació que l'amor produeix en l'amant –no es refereix a l'edat juvenil del poeta, com també es podria pensar a partir de *Purgatori* XXX, 115: “Questi Fu tal ne la sua vita nova”). La citació textual de Perucho es troba en el cap. I: “In quella parte del libro de la mia memoria dinanzi a la quale poco si potrebbe leggere, si troba una rubrica la quale dice: Incipit Vita Nova”. Perucho va tornar a emprar aquesta asserció en el primer vers de la segona estrofa del “Romanç del fill i de l'amada” (1928): “«Incipit vita nova»... / Vida nova per mi...”

⁴¹² Cap al final de la dècada dels anys vint els escriptors catalans van conèixer l'obra de Dostoievski i la van traduir: “S'ha iniciat la publicació de dues col·leccions literàries que sembla que assoliran una gran importància: La Col·lecció *A tot vent*, dirigida per En J. Puig i Ferrer, que es proposa publicar traduccions de molts autors internacionals (ja ha donat “Manon” de Prevost, i anuncia entre altres “Cim i Càstig” de Dostoievski)...” (F.V.B. [Francesc Vidal Burdils]: «Lletra de Barcelona» “Resum del trimestre”, *LNT*, 1, 1928, p. 234). En efecte, l'obra, editada per Edicions Proa en dos volums el 1929, fou traduïda directament del rus per Andreu Nin.

⁴¹³ Artur Perucho: “El món tenebrós de Dostoievski” (*LNT*, 1, 1928, pp. 6-10).

I com que els llibres no tenen per a mi més que una valor subjectiva, i no em representen altra cosa que allò que em fan sentir quan els llegeixo, ¿per què haig d'amagar la veritat?

Confessa que l'admiració que sent per Dostoievski procedeix de la versemblança realista amb què l'autor transmet l'essència de l'ànima russa:

(Perucho)

Heus ací una de les característiques essencials de l'obra dostoievskiana: és russa, russa fins a la mèdula, i sembla d'un altre món.

¿Com es pot armonitzar una cosa amb l'altra per a que sigui una afirmació seriosa i no pas una inadmissible paradoxa? És ben senzill. Dostoievski, com a escriptor de l'escola realista, ha escrit el que ha vist, l'ambient que ha conegut des de nen; com a escriptor genial, situat per sobre de totes les escoles, ha fet passar aquella realitat per la seva ànima i ha creat un món seu propi, exclusiu, completament diferent del món en què vivim la resta dels homes. I aquest món té totes les característiques de la raça eslava, multiplicades per la forta i poderosa sensibilitat del novel·lista.

(AP: «Els treballs i els dies» "El món tenebrós de Dostoievski": *La Nostra Terra*, 1, 1928, pp. 6-10)

Sobre la Revolució Russa, Lenin, Trotski i Stalin

El 1929, el jove Peruchó encara no s'havia format una opinió negativa sobre la figura de Trotski; en canvi, Tristany considera que Stalin ha usurpat la revolució que dirigí Lenin, mort cinc anys abans de la redacció d'aquests comentaris que es produeixen en la tertúlia dels Bèrard:

(Ícar)

A continuació [el general tsarista] va dir que Lenin era un detentador i Trotsky un pirata.

Tristany –tranquil·lament– respongué:

–A mí em sembla que l'únic detentador és Stalin. L'hereu legítim de la Revolució, el que podria haver menat Rússia a la fi del camí iniciat per Lenin en octubre, és Trotsky. (p. 86)

Com a conseqüència d'haver sigut expulsat de la Unió Soviètica el 1929, la figura de Trotski s'havia fet molt popular arreu.⁴¹⁴ Trotski suscita, fins i tot, una certa commiseració dels russos blancs que contenen la seua història en la vetlada dels Bèrard. Quan aquests mencionen la justícia de Déu, Tristany manifesta que hi està d'acord, però, en realitat, es refereix a l'afusellament de la família imperial russa:

(Ícar)

–Evidentment –va dir Tristany amb la mateixa tranquil·litat–. Ja es va demostrar quan l'aniquilament dels Romanof. (p. 87)

⁴¹⁴ Al llarg de tres anys Adolf Pizcueta va publicar en *El Pueblo* 211 articles (62/1929, 112/1930 i 37/1931) en una secció pròpia titulada «Notas y comentarios», que firmava amb les inicials A.P., les quals coincideixen amb les d'Artur Peruchó. I com que l'estil, el to i el punt de vista dels dos amics és molt semblant, m'haguera confós irremeiablement de no haver sigut perquè Santi Vallés, que estudia la figura de Pizcueta, m'ho va advertir.

A propòsit de presentar als lectors el llibre de Trotski *Mis peripecias en España* (1929), fruit de la seua estada ací, Pizcueta, doncs, se'n va fer eco en un dels articles: "Trotski no vino a España por su gusto. Su odisea actual, recuerda ya los anteriores viajes de expulsión realizados al amparo de una vigilancia policiaca, encargada de acompañarle de una frontera a otra. Expulsado de Francia durante la guerra por germanófilo, Trotski entró en España por San Sebastián. La vida elegante y cara le ahuyentó hacia el interior, hacia Madrid. En Madrid gozó pocos días de libertad. Fue conducido a Cádiz y para poder embarcarse con rumbo a América se le trasladó a Barcelona. He aquí todo el itinerario de la excursión de Trotski por España." (A.P.: «Notas y comentarios» "Trotski en España", *El Pueblo*, 7-09-1929).

Estudi de la llengua

de la novel·la *Ícar o la impotència*

Vidal Burdils (1930) tenia tota la raó quan es queixava que el “punt negre” de la novel·la de Peruchó “el representen les incorreccions ortogràfiques que, encara que no en gran nombre, observem escampades de tant en quant per alguna pàgina de la novel·la.” Vidal era indulgent, perquè és cert que hi ha moltes incorreccions, tot i que ell no ho atribuïa tant a l'autor com “als impressors o a uns altres tercers aficadissos”. En efecte, si confrontem l'estat del text d'*Ícar* amb les cartes de l'autor, observem que a banda de les vacil·lacions en l'accentuació, el guionet i l'apòstrof, pròpies de l'època, i d'algun cas aïllat de l'ortografia –sobretot a causa de les presses amb què expedien la quantitat de cartes que llavors escrivien a mà a diari, més dels articles, etc.–, les “incorreccions ortogràfiques” mencionades no hem d'atribuir-les a l'autor, sinó més aviat al caixista. Vist el cas, el més probable és que ningú corregira les gal·lerades, ni tan sols l'autor, que residia a París, per la qual cosa la composició tipogràfica degué passar directament a la màquina.⁴¹⁵

Aquest contratemps podria haver-se agreujat en el cas que Peruchó haguera enviat a Pizcueta un text hològraf si no haguera tingut possibilitat de mecanografiar-lo. De fet, solia escriure amb estilogràfica les cartes, com el protagonista de la seua novel·la (“una prosa apassionada que pugnava per brollar de la seua estilogràfica. –p. 70). Sabem que tenia una màquina d'escriure que degué adquirir als pocs dies d'haver-se traslladat de Madrid a Barcelona, com es desprèn del comentari que fa a Josep Maria de Casacuberta:

Em vaig tornar boig cercant el rebut de la màquina d'escriure, que no sabia on l'havia deixat.

(Carta núm. 6, d'Artur Peruchó a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 21-11-1927)

Però també és probable que, pel motiu que fóra, no haguera pogut endur-se-la a París, i que allà compartira la d'algun amic, ja que es disculpa amb Estelrich pel fet d'enviar-li un article escrit a mà:

Avui, n'envio un sobre aquest tema a *La Publicitat*. No sé si la censura el passarà. De totes maneres, demaneu una prova a En Capdevila. Jo no tinc avui la màquina d'escriure i no us n'he pogut fer còpia.

(Carta núm. 58, d'Artur Peruchó a Joan Estelrich: París, 8-08-1929)

No obstant això, Tristany sí que en té una en la reduïda habitació de l'hotel:

La màquina d'escriure sols hi cabia a condició de llevar tot lo altre. Uns quants llibres, un tinter, unes quartilles que hi hagués damunt, ja impediéssien escriure còmodament. (p. 68)

Peruchó tenia l'hàbit d'escriure qualsevol text a mà en primer lloc i, si calia i li era possible, el passava després a màquina. No sabem si, en el cas d'*Ícar o la impotència* va poder fer-ho, o si l'original consistia tan sols en un paquet de quartilles hològrafes:

Tinc acabat el *Resum de Literatura Russa*, que us trametré tan bon punt l'hauré esmenat i escrit a màquina.

(Carta núm. 94, d'Artur Peruchó a Josep Maria de Casacuberta: París, 14-01-1930)

En qualsevol cas, en el text abunden les grafies contradictòries de tota classe, i s'observen faltes molt més cridaneres que les que podien ser corrents cap al final de la

⁴¹⁵ De tant en tant Peruchó es queixa de les nombroses incorreccions ortogràfiques que els tipògrafs introdueixen en els seus articles. (Carta núm. 33).

dècada dels vint, més si tenim en compte que Perucho era bastant escrupolós en qüestions ortogràfiques. En cas contrari, no s'hauria queixat a Almela de l'estat de la llengua que observava en els números de *Taula de Lletres Valencianes* mentre dirigia la revista Navarro-Borràs, amb el qual discrepava tant, que fins i tot Navarro no va voler publicar-li un article crític.

Paradoxalment, a més, en el cas concret de la col·lecció L'Estel –que, d'acord amb el projecte de Pizcueta, finançaven el polític i empresari conservador Ignasi Villalonga i el liberal Joaquim Reig–, Perucho, quatre anys abans de l'acord ortogràfic de 1932, era del parer que les edicions havien de fer-se bé per a propalar la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans:

Ja n'estava assabentat de la bona pensada que han tingut Villalonga i Reig. M'ho va dir el mateix Casacuberta. Ara, cal empaitar-los i que no se'n desdiguin. Tu hauràs d'intervenir d'una manera molt directa en aquesta biblioteca. Em fa por l'anarquia ortogràfica. Cal que això es faci ben fet.

(Carta núm. 17, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-07-1928)

Devia ser bastant habitual, però, que es produïren modificacions indesitjades com a conseqüència de la lectura errònia que feien els caixistes, els quals, cosa normal en aquella època, eren analfabets en valencià; per tant, el text imprès solia contindre errades alienes a l'autor.

Quan *Taula de Lletres Valencianes* estava pràcticament a punt de tancar, Perucho es va alegrar que Almela es fera càrrec de la direcció de la revista per la garantia que el seu amic li oferia:

Et felicite per haver estat designat per a la direcció de *Taula*. (...) Ara bé: donat el caràcter exclusivament literari de *Taula*, em sembla que hauries de fer els impossibles per a què isquera ben ortografiada. Ja és hora d'adoptar un criteri intransigent, sobretot ara que tenim, ademés, publicacions més populars en les quals la transigència no és tan rebutjable.

(Carta núm. 138, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-11-1930)

L'anàlisi lingüística del text d'*Ícar o la impotència* revela més dades: Perucho escrivia sense tindre cap referència valenciana d'un model canònic de llengua literària, ben conformat i ben cohesionat, pel simple fet que aleshores aquest model encara s'estava construint, ell mateix n'era un dels creadors.⁴¹⁶ I, tractant-se d'un jove valencià atret per l'imant cultural tan poderós de Barcelona, com a autor, el seu projecte presenta moltes vacil·lacions, per la qual cosa tant la morfologia com el lèxic combinen solucions característiques valencianes amb altres formes peculiars del català oriental. Això transmet al lector la sensació que el text conté formulacions incoherents. Però, contextualitzant correctament aquesta producció i tenint en compte els factors mencionats, s'arriba a la conclusió que la novel·la de Perucho va ser l'intent més lloable d'empeltar modernitat en la narrativa valenciana d'aquella època dels pioners.

En el cas que ens ocupa, hem d'avaluar l'estat de la llengua d'*Ícar* a partir de les obres gramaticals i lexicogràfiques que suposem que Perucho devia conèixer i consultar, perquè la seua opinió devia coincidir amb la de Carles Salvador:

⁴¹⁶ “No resulta fàcil de destriar autèntica escriptura literària o crítica entre els papers en català d'auquells anys [vint i trenta] dins el marc sociocultural valencià. No se'n pot parlar pròpiament d'«escriptors» ni de tradició acadèmica ni de circuits estables d'edició i de consum. (...) D'altra banda, resulta impossible de negligir que molts d'aquests «escriptors valencians», precisament aquells que prenen amb més perspicàcia nota realtiva de les novetats literàries generals, són periodistes o funcionaris emigrats a Catalunya: Miquel Duran, Artur Perucho...” (Meseguer 1997: 166).

Com me pregunteu per *Taula*, us dic que també ara m'agrada molt. Les noves firmes són estupendes. (...) Hi ha que fer admetre les normes de Fabra.

(Carta núm. 38, de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives: Benassal, 26-12-1928)

Per tant, les obres obres a què ens referirem són la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra [GCPF] (1918, segona edició de 1928 i el *Diccionari ortogràfic* [DOPF] (de 1917, segona edició de 1923).

En aquest apartat avaluarem l'ús lingüístic de Perucho en *Ícar*, tenint en compte les propostes normatives fabrianes i contrastant-les, quan s'escaiga, amb l'ús del seu valencià habitual.

Aspectes estilístics

Paraules i expressions literàries

Incloc en aquest apartat aquelles paraules i construccions generalment infreqüents o desusades en la parla habitual –el meu idiolecte correspon a la mateixa topografia on aprengué valencià Perucho, tot i que amb mig segle de diferència– i que aparentment tenen una empremta tan clarament literària que les he classificades aquí, a pesar que és probable que en una altra àrea del valencià algunes es conserven vives i la seua adscripció a aquesta llista, des d'aquest punt de vista, es puga considerar imprecisa.

1.1. *noms*

- ”bruit”: “El bruit del telèfon” (p. 9, 11)
- ”esquins > esquins”: “esquins caòtics i indefinits.” (p. 9)
- ”abim”: “un abim fosc” (p. 22), “un abim d’abstraccions.” (p. 111), “un abim incommensurable” (p. 126), “un abim de dolor desesperat” (p. 135), “pels abims i les cingleres” (p. 152), “davallant als abims” (p. 153)
- ”lletra”: “hi havia tres lletres per a ell, arribades aquell mateix matí.” (p. 23), “He esperat inútilment una lletra teua.” (p. 42). Però “carta”, “cartes” (pp. 24, 41, 44, 67, 70, 72), etc.
- ”fibrada”: “una fibrada en mig del cor” (pp. 42, 109), “una dolorosa fibrada de desig.” (p. 132)
- ”follia”: “vaig pensar que això era una follia” (p. 42)
- ”abrivada” (nom): “Va sentir l’abrivada de la sang.” (p. 59)
- ”rostre”: “Tenia un rostre pàl·lid” (p. 61, “el seu rostre es transfigurava” (p. 120), “amb el rostre ensombrat per la vulgaritat” (p. 125)
- ”faç”: “la seua faç rígida” (p. 62)
- ”defalliment”: “el defalliment que, ara, l’envaïa tant sovint.” (p. 69, “Tenia hores de defalliment i de tristesa” (p. 93
- ”exhauriment”: “gaudir, fins a l’exhauriment, dels plaers” (p. 76)
- ”joia”: “La joia li reventa pels ulls”, “Si l’home desapareguera, la joia romandria” (p. 100), “S’ha refugiat en la fortalesa de la joia.” (p. 102), “La joia li ha embenat els ulls” (p. 103)
- ”consunció” > consumpció: “cal que es sacrifique a una consunció lenta.” (p. 109)
- ”gaudi”: “la plenitud del gaudi físic.” (p. 114), “un gaudi intens i esgotador.” (p. 116)
- ”polidesa”: “senzilles fórmules de cortesia i de polidesa.” (p. 116)
- ”medi”: “per a ell no era més que un medi i no un fi” (p. 117)
- ”angunia”: “Tristany sentí una angunia incomprensible” 123)
- ”cendat” > sendat: “Havien encés els farols, i la boira posava en cada llum el seu cendat de dol.” (p. 123
- ”connubi”: “Era un connubi pur, sense la indignitat del plaer físic. Més que connubi, una fusió, una comunió espiritual” (p. 128)
- ”amor”: “No et podré amar mai amb un amor com el teu!” (p. 136)

- ”cingleres”: “L’home havia caminat molt, pels abims i les cingleres” (p. 152)
- ”dèries”: “dèries absurdes” (p. 157)
- ”afany”: “Sentí renàixer l’oblidat afany de fer versos” (p. 159), “Els teus afanys inconcrets” (p. 42)
- ”l’avenir”: “sempre esperant en l’avenir” (p. 159)

1.2. *adjectius*

- ”vague”: “records eren diluïts i vagues” (p. 9), “mirant distretament a un punt vague” (p. 120)
- ”extàtica” > èxtasi: “extàtica figuració” (p. 35)
- ”lassos”: “els cabells llassos” (p. 35)
- ”constel·lats”: (jardins) “constel·lats de roses” (p. 41)
- ”encisadora” (p. 31), “encisat” (p. 63), “va encisar” (p. 107)
- ”displaent”: “una sensació displaent” (p. 67), “una conversa displaent” (p. 77)
- ”vexat”: “vexat, vençut, fugint sempre” (p. 87)
- ”joiós”: “la lliçó d’un somriure joiós” (p. 99), “tornava a casa transfigurat, joiós” (p. 114), “en un joiós matí de sol” (p. 161)
- ”clos”: “Cada ànima humana és com un sistema clos” (p. 108)
- ”vedats”: “èxits que ens son vedats.” (p. 111)
- ”pensívola”: “ella es quedava pensívola, mirant distretament” (p. 120)
- ”lluminosa”: “com la cúa lluminosa d’una estrella errant” (p. 124)
- ”perllongats”: “els acords greus i perllongats del violí” (p. 126)
- ”estatuari” > estàtua: “Ell seguia dret, estatuari, agitat” (p. 135)
- ”atraient”: “tenia un cos ben format i atraient” (p. 83), “Era bella, atraient, sensual, ardenta i apassionada” (p. 131), “tot allò que abans me la feia desitjable i atraient.” (p. 148)
- ”inassolible”: “la possessió d’aquell ideal pur que caminava amb ell, fugisser, inassolible...” (p. 153)
- ”isolat”: “Vivia completament isolat de l’ambient” (p. 156)
- ”diversementals”: “aspiracions diversementals” (p. 157)
- ”magne” (p. 159)
- ”cubicat”: “S’havia cubicat el temps” (p. 160)

1.3. *verbs*

- ”ésser” (v.): “malgrat d’ésser superficial era vigorós” (p. 26)
- ”esmentar”: “algunes de les seues pàgines poden esmentar-se amb avantatge” (p. 26)
- ”gaudir”: “El que sento és no gaudir” (p. 34), “Per què no gaudir...” (p. 76), “havia gaudit la confiança del sobirà” (p. 85), “Gaudirien tots dos” (p. 114)
- ”escaure”: “li hauria escaigut un plor més dolç” (p. 36)
- ”anguiar”: “l’anguiava amb el seu record” (p. 40)
- ”plaure”: “Això no li va plaure.” (p. 41)
- ”romandre”: “no podies romandre tranquil a la meua vora.” (p. 42), “Hauria volgut romandre sol” (p. 49)
- ”displaure”: “no tinc interès de desplaure’t.” (p. 51), “Al principi li havia desplagut” (p. 106), “em displaen” (p. 148)
- ”tot parlant” (p. 82), “tot mirant” (p. 159)
- ”llanguir”: “quan la conversa amb el senyor Bèrard començava a llanguir” (p. 83)
- ”amar”: “No et podré amar mai amb un amor com el teu!” (p. 136)

1.4. *pronoms*

- ”quelcom”: “és quelcom fort i vigorós” (p. 13), “Era... quelcom d’inefable i pur” (p. 35), “Et considerava com quelcom meu” (p. 42), “Era quelcom que mai no havia sentit.” (p. 123)
- ”çó”: > açò: “anem vivint de çó que ha de venir.” (p. 159)

1.5. *adverbis i loc. adv.*

- "gairebé" (pp. 12, 28, 123), etc.
- "al bell mig": "al bell mig del carrer" (p. 17), "al bell mig del cor." (p. 40)
- "tot seguit" (pp. 24, 93)
- "tot just" (pp. 40, 42-43, 116), etc.
- "enlloc": "no les tobaràs enlloc" (p. 48), "Desesperat de trobar puresa enlloc" (p. 153)
- "d'antuvi": "A Tristany, aquella franquesa no li agradava d'antuvi; però després" (p. 116)
- "talment": "talment continuant un diàleg interromput" (p. 143)

1.6. *preposicions i loc. prep.*

- "vers": "anaven vers ell" (p. 21), "va girar el cap vers el piano" (p. 35), "Li volava el pensament vers uns altres horitzons" (p. 40), "Tristany es dirigia vers el Carrefour de l'Odèon" (p. 53), etc.
- "malgrat": "malgrat d'ésser superficial era vigorós" (p. 26), "I malgrat tot, això tenia una explicació." (p. 28), "Malgrat lo que a tú et sembla" (p. 51), etc.
- "a la recerca": "sempre a la recerca d'una essència pura (p. 153)

1.7. *conjuncions*

- "car" (conj.): "car aquella dona a qui havia fet definitivament desgraciada" (p. 38)
- "ans": "Ans n'estava content" (p. 113)

2. **Adjectiu qualificatiu anteposat al nom**

L'anteposició de l'adjectiu qualificatiu al nom no correspon a l'ordre natural en valencià, per més que no siga sempre així: "com ara bo, mal o nou (bon dia, bona nit, bon xicot, bona collita, ni de bon tros, mal amic, mala persona, nou president) i uns pocs casos més (falsa alarma, alta mar, un llarg camí, Baix Maestrat)." ⁴¹⁷

Postposat al nom, l'adjectiu qualificatiu té un caràcter especificatiu, però anteposat adopta un valor explicatiu i aporta al nom una nota d'afectivitat o de subjectivitat que ímplicitament potser ja tenia. Probablement per qüestions estilístiques, degudes a la imitació de les construccions literàries del castellà que tant havia llegit, i en altres casos per calc del francès, Perucho mostra una tendència exagerada a l'anteposició dels adjectius qualificatius al nom, com es pot comprovar en els exemples següents:

- "l'anguniosa lluita oscura" (p. 7)
- "la insòlita il·luminació de l'edifici" (p. 20)
- "encisadora faldeta curta" (p. 31)
- "una infecta traducció espanyola" (p. 39)
- "l'aferriat enemic" (p. 44)
- "una trista edat de funestos desenganys!" (p. 56)
- "una amargant tristesa" (p. 57)
- "la mirava amb uns ulls de terrible desig" (p. 59)
- "tenia uns hermosos ulls" (p. 74)
- "Els homes de més potent intel·lectualitat" (p. 76)
- "Tenia uns intensos ulls negres" (p. 76)
- "escandalosos articles" (p. 82)
- la seua essencial simplicitat. (p. 101)
- atzarós pelegrinatge (p. 102)
- "verdadera voluntat" (p. 109)
- "senzilles fórmules" (p. 116)
- "anguniadora superposició" (p. 127)

⁴¹⁷ Eugeni S. Reig: "L'anteposició dels adjectius qualificatius" (*El Punt Avui*, 17-05-2010).

- "divinals regions" (p. 129)
- "dolorosa fiblada" (p. 132)
- "petites coses" (p. 143) (Sona a gal·licisme: "comprar algunes petites coses": "acheter quelques petites choses").
- "ignorat perill" (p. 143)
- "certera penetració" (p. 144)
- "fadigosa ascensió" (p. 153)
- "grans desil·lusions" (p. 153) (Id.: "sense pensar que res no trobaria si no eren altres tristeses i més grans desil·lusions": "...plus grandes déceptions").
- "aferrissats enemics" (p. 156)
- "fondes diferències" (p. 157)
- "suprem esforç" (p. 157)
- "oblidat afany" (p. 159)
- "passiva espera" (p. 159)
- "anhelant fal·lera" (p. 159)
- "immensa eternitat" (p. 159)
- "magne secret" (p. 159)
- "dolç esguard" (p. 159)
- "tendres sentiments" (p. 161)
- "noves i més poderoses esperances" (p. 161) (Id.: "nouveaux et plus puissants espoirs").

3. Metàfores, comparacions i altres expressions estètiques

Tractant-se d'una obra literària, l'autor, en determinats passatges, tendeix a crear metàfores i comparacions o a formular expressions estètiques que, si bé són inhabituals en la narrativa actual, no eren tan estranyes en la dels anys vint, com es pot comprovar en els exemples següents:

3.1. *Metàfores*

La seua tragèdia era la desproporció entre *el desig ardent i les energies afeblides*. Els qui han conegut *l'anguniola lluita oscura*; els qui sofreixen *el dolor quotidià de la impotència d'ànima*, són els legítims germans d'Icar. (p. 7)

una espasa de foc: Marcelle. (p. 9)

Marcelle. *El raig daurat*. (p. 10)

un monstre negre i complicat: el Trocader. (p. 16)

Tristany seguia desfent *el cabdell de les seues extravagàncies*. (p. 21)

I la ma dolça de la són, li acaronava els ulls. (p. 22)

Però t'has enfonsat en *un pou de tenebres*, has perdut *els ulls*, i vols arribar a *una llum* que no existeix més que en la teua imaginació. (p. 43)

Aquell angle obert, terriblement obert, donava la mesura de la seua tragèdia personal (p. 45)

Lo que cal es portar dins *una flama encesa* de joventut (p. 58)

una blusa blanca, transparent, quasi perforada pels *botons de foc* d'uns pits durs i rodons (p. 59)

Un dia, vaig ficar totes les penes en *un sac* i el vaig tirar *al riu*. (p. 64)

El llit era massa gran. Un llit de matrimoni. De nit, es perdia –sol– en *aquella immensitat blanca!* (p. 68)

Aquell diable acusador que portava dins I (p. 69)

eren els sentiments –no les penes– allò que calia ficar en *un sac* per a que s'els tragara *el riu!* (p. 72)

La joventut li ha donat la lliçó d'un somriure joiós, i ha encés en la seua ànima *una flama nova*. (p. 99)

La seua ànima melangiosa, sempre atreta per tantes i tan diverses sol·licitacions, ha trobat *el secret de la verticalitat*. (p. 100)

Passarà la processó dels *dies encaputxats*. Tots seran iguals: rígids, grisos, insignificants. Els uns, portaran *la vesta blanca de la neu*; els altres –trionfadors– *el ram de llorer d'un raig de sol*. (p. 102)

Se sentia lleument *la melodia tallada de la seua desesperació* (p. 136)

Un dia, va vore una gran montanya a l'horitzó. Als cims encara quedava *la vesta blanca de la neu*. (p. 153)

S'ha refugiat en *la fortalesa de la joia*. (p. 102)

No sap que ens segueix, durant el nostre atzarós pelegrinatge, *un aucell negre* que esten les ales fatídiques damunt el nostre cap indefens. (p. 102)

La serpentina sonora creuava l'aire fent giragones (p. 125)

la puresa de l'abraç caigué a terra com un vel blanc (p. 146)

Seguí caminant molts dies i moltes nits, pujant les montanyes, davallant als abims, sempre a la recerca d'*una essència pura*. (pp. 152-153)

Però *les veus eternes* el cridaren novament (p. 153)

Era *aquella màquina tenaç*, desigual, de ritme trencat, *amagada dins el seu pit*, qui comptava el temps (p. 160)

3.2. Comparacions

Els records eren diluïts i vagues, *com el fum de la cigarreta* (p. 9)

El xampany és cridaner i ostentós *com una condecoració* (p. 11)

En aquella fulla estava expressada –breument, *com en una fórmula matemàtica*– tot el contingut de la seva vida actual. (p. 12)

Li bullia la sang *com el xampany acabat de destapar*. (p. 15)

Tristany, veia la torre Eiffel d'una manera estranya. Es bambolejava *com un pal de vaixell en alta mar*. (p.15)

li acaronava els pits, tremolosos *com dues colometes esporuguides...* (p. 16)

Se li complicaven les idees *com la xarxa dels carrerons*. (p. 18)

Els carrers s'estiraven, es prolongaven, *com si foren de goma*. (p. 19)

Era una pluja fina *com una carícia*, suau i dolça. Una pluja de vellut. (p. 19)

els arbres eren *com una tirera d'encaputxats*. (p. 19)

la seua rialla era *com un doll d'aigua fresca...* (p. 33)

Era una felicitat suau i fresca, quelcom d'inefable i pur, *com l'aigua-mel dels déus germànics...* (p. 35)

Tot lo que aquella dona li escrivia, era *com la veu de la seua consciència* (p. 38)

Potser, l'amor havia passat; però el [p. 40] nom quedava, *com queda sobre la mar la estel·la d'un vaixell que la no es veu en l'horitzó incert...* (pp. 40-41)

la sento, *com una fiblada en mig del cor...* (p. 42)

Com una fotografia vella, que el temps ha esgroguit, va contemplar en la imaginació el bell jardí valencià i tota la seua vida d'aquella època li va passar per davant dels ulls *com una pel·lícula cinematogràfica* (p. 44)

Va sentir *com una gran pedra que li oprimia el pit*, després era *una argolla de ferro* que li apretava la gorja... (p. 45)

Tot aquell món fantàstic i incert que ell mateix s'havia creat al seu entorn, s'esvairia *com una columna de fum*. (p. 56)

la seua sang meridional i ara li bullia *com un infern de sensualitat*. (p. 59)

Però, ell, no sentia també –i molt fortament, *com una descàrrega elèctrica*– els imperatius de la carn? (p. 75)

I va fugir, carrer amunt, *com un boig*. (p. 78)

Ell ha llançat l'anatema sobre Trotsky, i ahí el te vosté per tota Europa, vexat, vençut, fugint sempre *com el Jueu Errant*. (pp. 86-87)

Margueritte, contenta *com una criatura* (p. 88)

els records li tornaven (...) *com les imatges que es van manifestant en la placa fotogràfica*. (p. 93)

Era eixa pluja fina i immaterial de París, que és *com una carícia més de la gran ciutat*. (p. 96)

L'envaeix lentament, a poc a poc, *com la neu càlida que l'aubada deixa caure sobre la nit per a convertir-la en dia*. (p. 99)

S'aguanta dreta –serena, immòbil– *com un moixó en mig del camp*. (p. 100)

La joia li reventa pels ulls, *com un plor copios*. (p. 100)

Te la sensació de ser un llac. Horitzontal, blau, amb unes barques blanques que el creuen, fent amb l'oneig de les veles un adéu definitiu a no sap quina cosa que se'n va per a sempre. (pp. 100-101)

I amb l'egoisme de la felicitat, va esborrant de la seua ànima les senyals d'aquella vida passada, *com el dibuixant que ha fet un traç de sobra i el suprimeix, avergonyit, per a retornar la figura a la seua essencial simplicitat*. (p. 101)

tot lo que abans el turmentava *com un suplici refinat* (p. 101)

No pensa que les forces misterioses actúen, *com les bruixes*, amagades en l'ombra, i que som fills d'un déu cruel al qual ofen la nostra alegria. (p. 102)

Cada ànima humana és *com un sistema clos, com un món a part...* (p. 108)

L'home –si vol– és poderós *com un Déu*. (p. 109)

Sempre tornava a casa transfigurat, joiós, amb el record de la senyora Bérard tan viu *com el perfum de la seua carn blanca* (pp. 114-115)

s'eren estranys; les seues ànimes no s'interferien, –*com dos rectes paral·leles que estan en el mateix planol i es perllonguen indefinidament sense trobar-se mai*. (p. 118)

Li brolla l'alegria dels ulls *com una lluna clara...* (p. 119)

Margueritte deia que sempre l'havia tractat *com si fora un xiquet* (p. 119)

La seua bellesa, li produïa tan sols un benestar plàstic, *com la contemplació d'una obra d'art*. (p. 120)

Era *com un fred que radicava més allà de la matèria*, (p. 123)

Margueritte començava en el piano aquella clara i suau melodia que anava desenrollant-se lentament, descrivint una línia graciosa i perfecta *com la cua lluminosa d'una estrella errant en la immensitat de la nit*. (p. 124)

Aquella melodia ingènua, sinuosa (...) li semblava *com un vincle invisible que anava lligant-lo a aquella dona* (p. 124)

Tot era un diàleg apassionat entre el violí i el piano; però un diàleg seré, rialler, optimista, *com de dos bons amics que van pel bosc agafats de la mà i mirant-se sense parlar...* (p. 125)

Els semblava *com una veu divina que els havia fet el dò de deixar-se escoltar*; un element natural que existia independentment de la seua voluntat, *com l'aire i la llum*. (p. 126)

Era *com si les notes cristal·lines* es recolzaren dolçament –*com una verge confiada*– damunt el coixí suau i verd d'aquella harmonia serena. (p. 126)

A l'esquerra estava el senyor Bèrard amb el violoncel entre les cames, *com aquell qui repara una màquina averiada...* (p. 128)

Més que connubi, una fusió, una comunió espiritual, *com de dos raigs de llum...* (p. 128)

Les notes brollaven de la caixa lligades, unides, clares i sonores, *com una veu alta*, de no se sap quines divinals regions. (pp. 128-129)

Tornà a casa optimista i radiant, *com l'heroi que ha conquistat una nova corona de llorer*. (p. 129)

una nota llarga, sostinguda, aguda *com el seu dolor*. (p. 136)

cridà *com un boig* (p. 137)

Carrers inacabables, que són *com una processó de farols a mig encendre* (p. 139)

Se'n van *com el fum... com la vida mateixa...* (p. 145)

i la puresa de l'abraç caigué a terra *com un vel blanc* (p. 146)

la seua vida era *com un llarg parèntesi*. (p. 155)

Era una recuperació lenta, però segura i progressiva, del seu estat sentimental de feia uns quants anys, *com les pàl·lides imatges remotes que tornen poc a poc...* (p. 156)

3.3. Altres recursos

l'esquelet negre de la torre Eiffel (p. 15), *l'esquelet de ferro* de la torre Eiffel (p. 95) (Metonímia)

–El Sena és l'aorta de París.

–París és la «ciutat-llum» perquè el riu multiplica els farols de gas.

–Les aigües del Sena tenen el color de cada hora... (p. 16) (Gregueries)

La casa se la va anar engolint (p. 18) (Prosopopeia)

Fugint de *la persecució de les cases* (p. 18) (Prosopopeia)

Ho mirava tot amb una gran atenció –*sabates, camises, corbates, pots de perfum*– (p. 39) (Enumeració)

una reintegració al moment actual dels dies que s'en havien anat per a sempre –*rojos, blaus, blancs...* (pp. 44-45) (Enumeració)

Per què havia abandonat la seua mare? Per què havia fugit del seu costat? (p. 69) (Preguntes retòriques)

S'havia refugiat en la puresa d'aquella dona, com el mariner que –després d'una nit de tempesta– *troba un port de pau*. [p. 93] (Recorda el decasíl·lab d'Ausiàs March: “E port no trob on reposar-me gose” (Cant 76).

les xemeneies plegables feien una graciosa reverència (p. 95) (Prosopopeia)

No sentia *la tristesa de la boira que embolcallava* la ciutat i *feia titil·lejar* les llums elèctriques. (p. 95) (Prosopopeia)

Li agradava *aquell to gris i monòton*, atent solament al resplendor intens de la seua ànima. (p. 95) (Metonímia: es refereix a la boira)

La joia li ha embenat els ulls (p. 103) (Prosopopeia)

Les seues mans *havien rebut la brutícia de totes les impureses*. (p. 152) (Hipèrbole)

Marcelle... es dedicava a disposar millor la taula, els llibres, els retrats, les flors. (p. 113) (Enumeració)

Li brolla l'alegria dels ulls com una lluna clara... (p. 119) (Prosopopeia)

Altres vegades, el seu rostre *es transfigurava, s'allargava, empalidia* (p. 120) (Enumeració)

La intel·ligència de l'home és massa pobra per a copsar tots els misteris de l'amor. (p. 122) (Frase lapidària)

El resplandor *es feia més intens, es reduïa, començava a formar-se, a tenir contorns i perspectiva i relleu.* (p. 127) (Intensificació)

Una vegada, *el resplandor immaterial va aconseguir realitzar* una imatge que s'assemblava a Margueritte (p. 127) (Prosopopeia)

Era bella, atraient, sensual, ardent i apassionada. (p. 131) (Enumeració)

Carrers inacabables, que són com una processó de farols a mig encendre; *carrerons tortuosos i absurds*, que semblen retorçuts per un dolorós suplici; *camions misteriosos*, dels quals no se sap on van ni d'on venen, i que deuen ser els que porten el dia a l'horitzó per a què aparega unes hores més tard... (p. 139) (Enumeració)

deixant al descobert –nua– una realitat sense bellesa. (p. 146) (Hipèrbaton)

Però *el seu nom, el seu record, aquell perfum seu* que de vegades em porta l'aire, *la seua imatge pàl·lida i dolça, em persegueixen, m'omplen l'ànima, em tenen posseït* per l'esperit d'aquell altre que jo hauria esdevingut i que ja no seré mai... (p. 151) (Ampliació).

4. Lèxic avantguardista i modern

L'autor ha incorporat lèxic característic de l'avantguardisme, així com altres expressions pròpies de la modernitat, a més d'alguns estrangerismes.⁴¹⁸

- telèfon (pp. 9, 10, 11, 141)
- «jazz» (p. 10), «jazz band» (p. 22)
- banjo (p. 10)
- clàxon (p. 10)
- «dancing» (pp. 10, 65, 71)
- auto (p. 10)
- auricular (p. 11)
- one step (p. 14)
- «Metro» (p. 17), *Metro* (pp. 53, 59, 75, 96)
- automòbils (p. 20)
- xòfer (pp. 21, 23, 29), xòfer (p. 30)
- boulevard (p. 39), boulevard (pp. 62, 63, 65, 73, 107), bulevards (p. 13), bulevar (pp. 47, 53, 77)
- tennis (p. 41)
- fotografia (p. 44)
- pel·lícula cinematogràfica (p. 44)
- gramofon (p. 65)
- fox-trot (p. 65)
- whisky (p. 71)
- restaurant (p. 73)
- gran magatzem (p. 117)
- speaker (p. 144)

⁴¹⁸ “Proliferaba una terminologia internacional –jazz-band, music-hall, amrican bar, cock-tail, pero también wagon-lits, raid, clipper – que expresaba las nuevas diversiones y la nueva locura de la velocidad.” (Mainer 2006: 49).

5. Estrangerismes

5.1. Gal·licismes i calcs del francès

- Ja ha arribat l'infant terrible. (p. 29) < *l'enfant terrible*
- El primer "dinar" que apareix en el text es refereix, en efecte, a la menjada del migdia: "El dinar va resultar extraordinàriament trist." (p. 34), però el segon és, en realitat, el sopar ('diner' en francès): "El dinar, alegre i animat, contrastava amb l'últim que Tristany havia fet allí mateix. Però, *aquella nit*, a Tristany li va semblar..." (p. 84). Es tracta d'un calc completament innecessari, l'autor coneixia perfectament la diferència entre "dinar" i "diner".
- quai* (p. 15)
- Cal tindre «sagesse». (p. 17)
- "A demà" (p. 17) < *À demain*
- «cassier» (pp. 23, 67)
- rendez-vous* (p. 50)
- "qué és que fas?" (p. 63) < *Qu'est-ce que tu fais?*
- Va modificar la posició d'un «pendentif» (p. 108) < un penjollet, un collaret

5.2. Expressions en francès

- Bon jour, Monsieur Tristany.
- Bon jour, très gentil Henriette... (p. 33)
- «Ma soeur Henriette.- Souvenir pour ceux qui l'ont connue». (p. 40)
- «Cochon!» (p. 61)
- «On s'amusse...» (p. 63)
- «Soyez sage...» (p. 63)
- «Toutes les après-midis, te dansant a 4 heures.» - «Vestiaire obligatoire.» - Entrée libre...» (p. 65)
- «A tout a l'heure...» (p. 71)
- «Ne te faches pas, mon chicri...» (p. 78)
- «C'est fini, c'est fini!» -cridà com un boig. (p. 137)
- «À jamais! C'est fini!» (p. 137)

5.3. Citacions en anglès

- "one step": "Ben agarrats del braç, cantant el darrer *one step*" (p. 14) Deu referir-se a que cantaven el darrer pas del ball.
- ...es sentia una veu d'home que cantava en anglès des de dins de la caixa: «Just across the street from heaven...» (p. 66)

6. Signes de puntuació

En general, tant l'interrogant com el signe d'exclamació s'han col·locat al final de l'oració interrogativa o exclamativa, però també en trobem al començament d'algunes d'aquestes frases, sobretot en les primeres pàgines de la novel·la:

- "¿I la porta? ¿On l'havien posat?"
- "¿Tenia telèfon, a la seva cambra?"
- "¡Ah! ¿Per què balles tan malament?"
- ¿Per què? ¿Es d'un auto que passa pel carrer? (p. 10)
- "I ¿per què no? ¿Per què no, un bes? ¡Ah, sí!" (p. 11)
- "¿Soc o no soc un amic de confiança?" (p. 33)

L'última ocasió en què apareix l'interrogant inicial és en la p. 47: "¿El què?"

I l'última en què figura el signe d'exclamació inicial, en la p. 14: "¡Més xampany!"⁴¹⁹

A partir d'aquestes pàgines, l'ús d'aquests signes gràfics es regularitza i es col·loquen només al final de les frases interrogatives o exclamatives.

També s'hi detecta l'ús inadequat o la falta d'altres signes de puntuació, tot i que això es pot atribuir a descuits tipogràfics:

- "Li ho tornà a preguntar. [:]" (p. 17)
- "Sempre que ell arribava [,] la gentil senyora" (p. 28)
- "un poc amargament [,] va dir ella" (p. 30)
- "Eren unes pàgines càl·lides, amables, doloroses [,] en les quals..." (p. 40)
- "En el jardí [,] Lutgarda; i al seu costat, ell, una imatge..." (p. 45)
- "es va quedar indecís [,] No sabia què fer." (p. 55)
- "Ella el va mirar i va somriure graciosament. [,] satisfeta d'inspirar aquell desig." (p. 61)
- "Va traure del bolso una cigarreta, [,] No tenia llumins i..." (p. 73)
- "No en perc molt [,] de temps." (p. 82)
- "Quina obra és [?] preguntà Tristany. (p. 87)
- "A temps nous, temes nous i tècnica nova, [,] Tampoc en el segle XVIII viatjaven en avió? [!]" (p. 89)
- "[–] Ah! Això és greu –digué ella." (p. 90)
- "Però, ara, ni tan sols hi pense [,] de content que estic." (p. 97)
- "i ell n'estava segur [,] que acabaria assolint..." (p. 121)
- "Tristany sentia una estranya malagana, [,] Ell, havia pensat..." (p. 144)
- "es manifesta en ella d'una manera rudimentària. [,] com una passió i no..." (p. 147)
- "[–] La senc tan meua, que em costa treball..." (p. 151)

Però, en general, els signes de puntuació s'han usat correctament.

7. Accentuació gràfica

L'accentuació gràfica estava perfectament establida des de la primera edició de la GCPF, però en *Ícar* és errònia en casos com aquests:

7.1. –Mots plans acabats en les vocals *ia*, en què s'accentua la *i*:

- "Filosofia" (p. 12)
- "fotografia" (p. 44)
- "debatía" (p. 7)
- "confonía" (p. 41)
- "podía" (p. 43)
- "tenía" (pp. 44, 68, 83)
- "oprimía" (p. 45)
- "podría" (p. 56)
- "baixaría" (p. 60)
- "sabía" (p. 67)
- "hauría" (p. 68)
- "prometía" (p. 70), etc.

7.2. –L'adverbi d'afirmació *sí*, inaccentuat en moltes ocurrències:

- "Sí; estava ben orientat" (p. 19)

⁴¹⁹ En la GCPF (1918), Fabra no es refereix explícitament als signes d'interrogació i d'exclamació, però els usa només al final. En el cas de *Perucho*, fa la impressió que haguera adoptat aquest criteri a partir de la p. 14 en el cas del signe d'exclamació inicial, i a partir de la p. 47 en el cas de l'interrogant inicial, per la qual cosa el seu ús, al llarg del text, resulta discordant.

- ”Sí; jo soc el món” (p. 20)
- ”Sí, això estava clar” (p. 36)
- ”Sí, aniria al Luxemburg” (p. 38), etc.

Però ben accentuat en altres ocasions:

- ”Sí, són bones...” (p. 26)
- ”Sí, no hi ha dubte” (p. 27), etc.

7.3. –L’adverbi *bé*, també inaccentuat:

- ”o be es dispersaven” (p. 9)
- ”sap be l’ofici” (p. 10)
- ”no recordava be” (p. 13)
- ”S’hi trobà be” (p. 41)
- ”et coneixia be” (p. 42), etc.

Però sempre accentuats, els adverbis “també” i “gairebé”.

7.4. –La forma verbal *és*, quan s’escriu amb majúscula inicial:

- ”Es fresc” (p. 11)
- ”Es una institució falsa” (p. 12)
- ”Es l’auto” (p. 21)
- ”Es desagradable!” (p. 30), etc.

Però ben accentuada, quan s’escriu amb minúscula inicial:

- ”és per a aclarir-lo” (p. 11)
- ”Aquest és el meu gran amic” (p. 30)
- ”és una cosa vella” (p. 31)
- ”és un símbol” (p. 33), etc.

En una ocasió s’ha accentuat el pronom *es* com si fóra la forma verbal homònima:

- ”és va asomar a la porta” (p. 65)

7.5. –D’acord amb la pronúncia dels parlars occidentals –i també en la pronúncia valenciana–, l’autor empra l’accent agut en paraules oxítones acabades en *-e* o en *-es* tòniques, i fa igual en el m. sing. dels participis:⁴²⁰

- ”vosté” (p. 14)
- ”seré” (adj.) (p. 101)
- ”interés” (pp. 24, 51)
- ”sorprés” (adj.) (p. 96)
- ”havia promés” (p. 17)
- ”havia après” (p. 60)
- ”encés” (adj.) (p. 97), “ha encés” (p. 99), “havien encés” (p. 123)
- ”havia permés” (p. 144), etc.

També en algunes paroxítones:

- ”rétols” (“rètols”) (p. 65)

Però, d’acord amb la pronúncia del català central i la pauta ortogràfica fabriana, empra l’accent greu, en canvi, en mots com:

- ”conèixer” (pp. 24, 49)
- ”cafè” (p. 34)
- ”anglès” (p. 65)

⁴²⁰ En la GCPF (p. 17), Fabra havia tingut en compte aquesta característica en referir-se a la pronúncia de les vocals en §8: “Moltes paraules pronunciades amb *e* oberta a Barcelona (per regla general aquelles en què la *e* catalana prové d’una *e* llarga o d’una *i* breu llatines, tals com *ple*, *pebre*, *sec*, *seda*, *veta*, *negre*, *enveja*, *cep*, *cera*, *pera*, *tres*, *estret*, *dret*, *net*, *vermell*, *abella*, els diminutius *et*, els infinitius en *er*, els derivats en *eda*, *esa*, &.) són pronunciades amb *e* tancada en els parlars occidentals i valencians, i amb una *e* neutra (semblant a la *e* barcelonina de *pare* en els parlars balears).

- "convèncer" (p. 77)
- "terratrèmol" (p. 87)

7.6. –En alguns casos, el relatiu *què* precedit de preposició no s'ha accentuat:

- "tot el temps de que estava feta la seua vida" (p. 57)
- "Hores amargues en que els records" (p. 93)
- "una època en que encara s'ignoraven" (p. 122)
- "el moment en que ell" (p. 128)
- "la modul·lació suprema en que el sentiment" (p. 128)
- "l' hora en que el nou dia" (p. 160)

7.7. –En les preguntes, el pronom interrogatiu *què* no sempre apareix accentuat:

- "¿Però, que li han fet..." (p. 29)
- "Per exemple: que fas amb aquella senyora de l'enginyer?" (p. 51)
- "I quan acabes de treballar que faràs?" (p. 63)
- "Que no li agraden les dones?" (p. 64)

O bé està mal accentuat:

- "Qué és" (p. 63)

Però ben accentuat, en canvi, en casos com:

- "Tristany no sabia què fer" (p. 4)
- "I sap què m'ha dit?" (p. 30)
- "No sabia què fer" (p. 55)
- "En què consistiria la seua plenitud?" (p. 55)
- "De què parlava?" (p. 125)

També està ben accentuat, precedit de la preposició *per*, en les frases interrogatives:

- "¿Per què balles tan malament?" (p. 10)
- "¿Per què no, un bes?" (p. 11)
- "¿per què no havia de fer la felicitat de la seua dona..." (p. 37)
- "Per què havia d'anar-hi ell?" (p. 55), etc.

7.8. –En algunes proposicions causals introduïdes per la conjunció *perquè*, aquesta s'ha escrit separada i sense accentuar:

- "per que la trobava" (p. 24)
- "per que li era antipàtic" (p. 26)
- "per que ara et veig" (p. 43)
- "Per que no" (p. 50)
- "la vida seguiria igual per que ell no deixaria cap buit important" (p. 56)
- "per que la seua vibració" (p. 108)
- "per que jo tinc" (p. 110)
- "no en parlava cap per que havia oblidat el seu" (p. 117)
- "per que en la seua ànima" (p. 117), etc.

Però s'ha escrit bé una sola vegada:

- "perquè el riu multiplica els farols de gas" (p. 16)

7.9. –En alguna ocasió s'ha accentuat la conjunció final *per a què*:

- "per a què aparega" (p. 139)

7.10. –Sempre s'accentua correctament el quantitatiu "més", els adverbis "només" i "després", la locució preposicional "a través de", així com les formes verbals de passat simple, futur i imperfet de subjuntiu (variant oriental):

- "tingué" (p. 40)
- "digué" (pp. 47, 88)
- "t'ajudaré" (p. 56)

- ”aniré” (p. 63)
- ”comprengué” (p. 32)
- ”correspongué” (p. 64)
- ”hagués” (pp. 68, 122, 158)
- ”tragué” (p. 74)
- ”respongué” (pp. 82, 92)
- ”aparegué” (p. 83)
- ”intervingué” (p. 87)
- ”vingué” (p. 87)
- ”deixaré” (p. 90)
- ”passaré” (p. 91)
- ”arribés” (p. 114), etc.

7.11. –L’accentuació és sistemàticament arbitrària en alguns mots, o s’ha accentuat malament en totes les ocurrences:

noms propis

- ”Icar” (pp. 7, 103, 144, 145)

substantius

- “xòfer” (pp. 21, 23, 29). Però “xòfer” (p. 30)
- ”atmòsfera” (p. 22)
- ”taút” (p. 28)
- ”cúa” (p. 124)
- ”ressó” (p. 125)
- ”aspiracions” (p.157)

adjectius

- ”cómoda” (p. 31)
- ”ferèstec” (p. 33)
- ”reclós” (p. 156)

pronoms

- ”çó” (p. 159)

verbs

- ”vèndre” (p. 30)
- ”ofèndre” (p. 51)

adverbis

- ”sí nó” (p. 51) (*si* condicional: “Si nó, un altre la tastarà...”)
- ”cómodament” (p. 68)

locucions adverbials

- ”de debó” (p. 43)

interjeccions

- ”Psé!” (p. 82)

7.12. –També s’han deixat moltes paraules sense accentuar, o bé s’han accentuat aleatòriament, unes vegades sí i altres no:

noms propis

- ”Biblia” (p. 148)
- ”París” (pp. 16, 24, 55), etc. Però “Paris” (pp. 12, 13, 25), etc.

substantius

- ”família” (pp. 12, 29, 39, 63), etc. De fet, *-ília*: Ø
- ”carícia” (pp. 19, 96); “brutícia” (pp. 152, 153). De fet, *-ícia*: Ø
- ”angúnia” (p. 60). Però “angunia” (pp. 40, 123, 127)

- ”núvia” (pp. 57, 158). Però “nuvia” (pp. 70, 150)
- ”molèstia” (p. 106). Però “bestia” (p. 148)
- ”línia” (pp. 111, 124). Però “linia” (pp. 82, 111, 124); “linies” (p. 60)
- ”dia” (pp. 12, 24, 25), etc. Però “día” (pp. 44, 63, 64, 97), etc.
- ”alegria” (pp. 13, 84, 101), etc. Però “alegría” (pp. 12, 132)
- ”ignominia” (p. 153)
- ”país” (p. 110). Però “pais” (pp. 29, 49, 114)
- ”camí” (pp. 25, 35, 52), etc. Però “cami” (p. 38)
- ”planol” (p. 118). De fet, “plànol”: Ø

adjectius

- ”magnífic” (pp. 25, 28, 76), etc. Però “magnific” (p. 38)
- ”últim” (pp. 17, 20, 72, 84), etc. Però “ultims” (p. 41)
- ”algun” (pp. 17, 51). Però “algún” (pp. 19, 63, 81, 90, 157)
- ”moltíssim” (p. 64, 115), “sereníssim” (p. 99), “finíssima” (p. 59), “bellíssima” (p. 96). En canvi, “llarguissim” (p. 13), “blanquissim” (p. 77)

pronoms

- ”quí” (interr.) (p. 49). Però “quí” (interr.) (p. 56)
- ”mí” (pp. 20, 90). Però “mí” (pp. 43, 57, 64), etc.
- ”tu” (pp. 133, 135, 150). Però “tú” (pp. 42, 43, 44), etc.

verbs

- ”era” (pp. 7, 9, 10), etc. Però “èra” (p. 69)
- ”fa” (pp. 10, 11, 14), etc. Però “fà” (p. 32)
- ”prega” (pp. 34), “pregar” (p. 23). Però “préga” (p. 44)
- ”eixí” (p. 23), “seguí” (p. 23), “fugí” (p. 41), “afegí” (p. 52), etc. Però “envai” (p. 12)
- ”tornarem” (passat simple) (p. 150). De fet, -àrem: Ø
- ”podriem” (p. 91), “coneixeriem” (p. 145), “estalviariem” (p. 146). De fet, -riem: Ø
- ”convèncer” (p. 77). Però “convencer” (pp. 57, 58, 97)
- ”pendre” (pp. 12, 15, 34), etc. Però “pèndre” (p. 53)
- ”vore” (pp. 18, 21, 44). Però “vòre” (p. 47)
- ”anaven” (p. 21), “celebraven” (p. 24), “trobaren” (p. 25), “interessaven” (p. 25), “maravellaven” (p. 25), etc. Però “estiraven” (p. 19), prolongàven (p. 19), “tornàven” (p. 69), “passàven” (p. 118)
- ”tenia” (p. 9), “encenia” (p. 9), “havia” (pp. 10, 12), “coneixia” (p. 10), “calia” (p. 11), “impedia” (p. 12), “podia” (p. 12), “vivía” (p. 14), “faria” (p. 15), “bullia” (p. 15), “suprimia” (p. 15), etc. Però: “debatía” (p. 7), “confonía” (p. 41), “podía” (p. 43, 68), “tenía” (p. 44, 68), “oprimía” (p. 45), “baixaría” (p. 60), “sabía” (p. 67), “hauría” (p. 68), “prometía” (p. 70), “seguía” (p. 73), etc.
- ”havies” (pp. 42, 43, 134). Però “havies” (p. 42), “tornaries” (p. 42)
- ”haurien” (pp. 10, 25), “trobarien” (p. 17), “acabarien” (p. 18), “serien” (p. 55), “quedarien” (p. 60), “farien” (p. 67), “oferien” (p. 67, 105), “encarregarien” (p. 106), etc. Però: “parlaríen” (p. 67)
- ”vindran” (p. 100), “seran” (p. 102), “roman” (p. 156). Però “cremaràn” (p. 42), “seràn” (p. 48), “faràn” (p. 66), “portaràn” (p. 102), “estàn” (p. 118), “donaràn” (p. 134)

adverbis

- ”ací” (pp. 17, 39, 48), etc. Però “ací” (p. 11)
- ”allí” (pp. 18, 19, 34), etc. Però “alli” (p. 38)
- ”ràpidament” (pp. 34, 59), “inútilment” (p. 42), “estúpídamment” (p. 73), “Espontàneament” (p. 96), “hipòcritament” (p. 97). Però “diariament” (p. 148), “tebiament” (p. 38)
- ”com” (pp. 9, 11, 12). Però “cóm” (pp. 30, 102, 103)

7.13. –Els mots homògrafs que porten accent diacrític no sempre s’han accentuar seguit la norma de la GCPF:

- ”son” (n.) (p. 142). Però: “són” (n.) (p. 22)
- ”dó” (n.) (p. 26), “dò” (n.) (p. 126)
- ”món” (n.) (pp. 20, 21, 61), etc. Però “mon”(n.) (p. 75)
- ”mà” (n) (pp. 36, 78, 103, 108). Però “ma” (n.) (pp. 22, 45, 84), etc.
- ”sé” (v.) (pp. 11, 32, 43), etc. Però “se” (v.) (p. 11)
- ”soc” (v.) (pp. 11, 12, 20, 21), etc. De fet, “sóc”: Ø
- ”són” (v.) (pp. 7, 22, 26, 34, 58), etc. Però “son” (v.) (pp. 21, 48, 88), etc.
- ”féu” (v. passat simple) (pp. 111). Però “feu” (v. id.) (pp. 30, 81, 85, 124), etc.
- ”fora” (v. imperfet subj.) (pp. 39, 56), etc. Però, “fóra” (id.): Ø. I “fora” (adv). (p. 44)
- ”té” (v.) (pp. 10, 21, 33, 148, 159, 160). Però “te” (v.) (pp. 86, 88, 90), etc. I “te” (pr.) (48).
- ”venen” (‘vindre’) (p. 139). De fet, “vénen”: Ø

8. Dièresis

D’acord amb la norma de la GCPF, la dièresi s’ha emprat malament, o no s’ha posat, en casos com aquests:

- ”diluia”, “diluïts” (p. 9)
- ”aigues” (p. 16)
- ”produït” (p. 25)
- ”taút” (p. 28)
- ”veina” (p. 74)
- ”ingenuïtat” (p. 124), “continuitat” (p. 155)
- ”agraïment” (p. 131)
- ”intuïció” (p. 142)
- ”fruiïr” (p. 155)

Però, en canvi, és correcta en els casos següents:

- ”havia freqüentat” (p. 13)
- ”carrerons atapeïts” (p. 18)
- ”conseqüència” (p. 20)
- ”contribuït” (p. 26)
- ”es complaïa” (p. 34)
- ”envaïda” (p. 57)
- ”complaïa” (p. 34), “envaïa” (p. 69), “traduïa” (p. 123)
- ”diluïa” (pp. 9, 22), “diluïts” (p. 9), “produït” (p. 25), “contribuït” (p. 26). Però “lluia” (p. 44), “reproduïa” (p. 60), “produïa” (p. 69), etc.
- ”lluïssor” (p. 75, 83). En canvi, “lluissor” (p. 133)
- ”quasi” (pp. 39, 60, 125). En canvi, “qüasi” (p. 27)

9. Apòstrofs

9.1. En alguns casos l’article femení no apareix apostrofat davant de vocal diferent de la *i* o *u* àtones i manté, per tant, la forma plena:

- ”la escala” (pp. 18, 33)
- ”la estel·la” (pp. 41, 120)
- ”la esfera” (p. 160)
- ”la illa” (p. 23)
- ”la última” (p. 17)
- ”la única” (pp. 75, 155)

O bé s’ha emprat en contra del que prescriu la norma fabriana:

- ”l’ingenuïtat” (p. 124)

9.2. Igualment, no s'ha apostrofat el pronom *la* o no s'ha adoptat la forma elidida:

- "se la estiguera" (p. 17)

- "la erraràs" (p. 48)

9.3. En les combinacions pronominals proclíiques, no sempre s'ha situat correctament l'apòstrof entre el segon pronom i el verb:

- "m'en aprofite" (p. 48)

- "se'n anara" (p. 15), "se'n anava" (pp. 70, 97), "se'n aniria" (p. 114), "se'n havia anat" (p. 18), "s'en va anar" (pp. 34, 53)

- "te'n anaves" (p. 42)

- "t'el volia" (p. 52)

O no s'ha fet l'elisió, que no s'ha indicat amb l'apòstrof:

- "te ho esperes" (p. 48)

- "li en va demanar" (p. 73)

Tampoc en algunes posicions enclíiques:

- "veures" (p. 32) (veure's)

- "aprofitat" (p. 51) (aprofita't)

- "situat" (p. 56) (situa't)

Quan, en aquestes combinacions pronominals, l'apòstrof no s'ha situat correctament, s'ha provocat confusió:

- "no l'interessaven" (no li interessaven) (p. 69)

- "qualsevol dona que l'interessava (li interessava) (p. 158)

- "li avisaven que" (l'avisaven que) (p. 141)

10. Contraccions

En alguna ocasió no s'han efectuat:

- "per a el tango" (p. 70)

- "per el dolor" (p. 102). Però: pel seu pensament (p. 136)

11. Guionet

En alguns casos no s'han posat:

- "assabentar[-]me'n" (p. 147)

12. Punt volat, geminacions

En general, s'ha escrit correctament la doble *l* amb el punt volat:

substantius

- "taral·lirot" (p. 13)

- "novel·les", "novel·lista" (p. 25)

- "il·luminació" (p. 20)

- "intel·ligència" (pp. 122, 125)

- "pel·lícula" (p. 44)

- "il·lusió" (pp. 42, 43), "il·lusions" (pp. 150, 157, 158), "desil·lusions" (p. 153)

- "sol·licitacions" (pp. 56, 100)

- "intel·lectualisme" (pp. 76, 97), "intel·lectualitat" (p. 76)

- "intel·ligència" (pp. 127, 148)

- "idil·li" (p. 113)

- "anul·lació" (p. 125)

- "fal·lera" (p. 159)

adjectius

- "pàl·lid" (p. 61), "pàl·lida" (pp. 14, 45, 70, 84, 122, 126, 127, 151), "pàl·lides" (p. 156)

- "il·luminada" (p. 141), "il·luminats" (p. 156)

- ”intel·ligent” (p. 37)
- ”constel·lats” (p. 41)
- ”paral·leles” (p. 118)
- ”cristal·lines” (p. 126)
- ”il·limitada” (p. 147)

verbs

- ”il·luminant” (p. 84)
- ”sol·liciten” (p. 50,)
- ”tranquil·litzà” (pp. 111, 124)
- ”anul·lar” (p. 121), “anul·lava” (p. 115)

adverbis

- ”tranquil·lament” (p. 132)

Però no s’ha escrit bé en els casos següents:

substantius

- ”estel·la” (pp. 41, 120)
- ”modul·lació” (p. 128)
- ”cartul·lina” (p. 161)

adjectius

- ”càl·lida” (p. 136), “càl·lides” (p. 40)
- ”tranquila” (p. 52)⁴²¹

Altres casos de geminació mal escrits:

- ”inconexa” (p. 150)

13. Observacions ortogràfiques en les vocals

13.1. Tenint en compte que en la segona edició el DOPF apareixen algunes variacions respecte a la primera, observem vacil·lacions en les vocals d’algunes paraules del text:

noms

- ”pretext” (pp. 21, 126): tendència, no només del valencià, a afegir una *-e* final de suport en els mots acabats en el grup consonàntic [xt], grafiat *-xt*: “texte”, “pretexte” i “contexte”, i a formar els plurals en *-es*: “textes”, etc. Idènticament, en els acabats en [ks]: “reflexes daurats” (p. 14) (tendència a prendre una *e* de suport en compte de la *o* del masculí i, per tant, formació dels plurals masculins en *-es* en compte de en *-os* en els mots acabats en *-ex*: “reflexes”, “complexes”, “perplexes”, etc.)
- ”línea” (pp. 35, 61). Però “línia” (pp. 111, 124), “linies” (p. 60)
- ”cartul·lina” (p. 161)
- ”restorant” (ortografia del gal·licisme modern basada en la pronúncia) (p. 73)
- ”boulevard” (ortografia del gal·licisme modern basada en l’escriptura del mot en francès) (pp. 39, 62, 63, 66, 73), etc. I “bulevar” (ortografia basada en la pronúncia) (pp. 13, 47, 53, 77)

adjectius

—Casos d’ortografia basada en la pronunciació:

- ”soportable” (p. 12), “insoportable” (pp. 34, 60, 88)
- ”aturdit” (p. 71)
- ”displaent” (pp. 67, 77, 106), “displauen” (p. 148)
- ”difós” (per “difús”: “el resplandor... caòtic i difós”) (p. 127)

⁴²¹ Fabra va introduir algunes petites modificacions en les successives edicions de les seues obres. Així, en el DOPF (1923, 2^a ed.) l’entrada principal de l’adj. “tranquila” encara s’escriu amb *l* simple, tot i que s’acompanya de l’entrada amb *l* geminada: “tranquila [o tranquil·la]”, al costat ja de “tranquil·litat”, etc. Perucho, per tant, hauria escrit “tranquila” correctament.

-”averiada” (p. 128)

verbs

-”aprofondia” (p. 26) (forma basada en la pronúncia, com el semicultisme “profond”)

-”prenint” (p. 78) (forma antiga del gerundi de “prendre”, actualment desusada)

-”descubrir” (p. 83). Però “descobrir” (pp. 15, 36, 143), “descobria” (pp. 69, 132), “descobrien” (p. 120), “descobrí” (p. 133), “descobrint” (p. 16), “descobert” (pp. 33, 142, 146)

-”puguera” (p. 145). Però “poguera” (pp. 60, 88, 111)

-”segut” (pp. 156). Però “sigut” (pp. 27, 39, 40, 42, 45, 76), etc.

13.2. –En algunes altres ocasions l’autor ha optat, així mateix, pel patró valencià:

“resplandor” (pp. 95, 127)

“renaiximent” (pp. 156)

“montanya” (p. 153), però “muntanya” (p. 56)

“deposità” (p. 136), “depositar” (p. 157)

“maravella” (pp. 107, 126), “maravellós” (pp. 103, 114), “maravellosa” (pp. 32, 121),

“maravellaven” (p. 25).

Però en altres s’ha decidit pel patró oriental:

-”treure” (p. 20), “distreure” (pp. 40, 47, 48, 70, 128). Però: “traure” en una ocasió (p. 73)

-”llençar” (p. 110), “llençà” (p. 153)

14. Observacions ortogràfiques en les consonants

En algunes paraules d’aquest text de 1929 s’observen grafies o vacil·lacions en les consonants, en què l’autor d’*Ícar* no va seguir la norma fabriana, tot i que pretenia observar-la escrupolosament:

14.1. Neutralitzacions

–neutralització de t/d finals:

noms

-”actitut” (pp. 33, 124, 137). Però: “actitud” (p. 32)

-”solitut” (pp. 33, 37, 41, 91, 135, 157, 160)

-”plenitut” (pp. 55, 101, 114)

-”quietut”, “inquietut” (p. 127, 160). Però: “inquietuds” (p. 150)

-”sed” (pp. 48, 144)

–neutralització de t/d medials:

noms

-”claretat” (p. 9)

-”fadiga” (pp. 42, 129, 141, 152). Però “fatiga” (p. 19)

-”emperatriu” (p. 85)

adjectius

-”fadigat” (pp. 148, 150), “fadigosa” (p. 153). Però “infatigable” (p. 11)

-”verdader” (pp. 71, 89, 117), “verdadera” (p. 109)

–neutralització de b/v medials:

verbs

-”revolcava” (p. 78)

14.2. Vacil·lacions

–vacil·lació sonoritat/ensordiment:

noms

-”decissió” (p. 77), “decisió” (pp. 72, 76, 77), “indecisions” (p. 101)

- ”disabte” (p. 79)
- ”odisea” (p. 85)
- ”vissions” (p. 141). Però “visió” (p. 45)

adjectius

- ”espesa” (p. 22)
- ”esencial” (pp. 95, 101)
- ”invisibile” (p. 124). Però “invisible” (p. 107)

verbs

- ”ressistir” (p. 116). Però “resistir” (p. 148), “resistia” (pp. 17, 142)
- ”confessar” (pp. 26, 28). Però “confesar” (p. 120)
- ”asemblava” (p. 126)

–vacil·lació so simple o geminat:

noms

- ”estel·la” (pp. 41, 120)
- ”cartul·lina” (p. 161)

verbs

- ”colocar” (p. 117)
- ”empalidia”: 120)

–vacil·lacions gràfiques:

noms

- ”cendat” (sendat) (p. 123)
- ”giragonces” (giragonses) (p. 125)
- ”orquesta” (orquestra) (pp. 10, 73)
- ”proba” (p. 61. Però:”prova” (p. 109)
- ”violoncell” (p. 106). Però: “violoncel” (pp. 125, 128)

adjectius

- ”magestuós” (p. 126), “magestuosa” (p. 107)
- ”habillat” (p. 142)

verbs

- ”roçar” (castellanisme) (p. 61)
- ”tropeçar” (castellanisme) (p. 96)
- ”ha destroçat”, “destroçarà” (p. 44)
- ”haver” (pp. 29, 30, 31), etc. Però “haber” (p. 49), “había” (p. 69).
- ”saber” (pp. 42, 43, 48), etc. Però “saver” (p. 91)
- ”reventa” (vb. “rebenta”) (p. 100)
- ”habillant-se” (p. 132)
- ”desitje” (p. 150). Però: “desitge” (p. 133)

14.3. Emmudiments, reduccions

–emmudiment de la *t* del grup *tll*:

- ”desenrollar” (p. 45)

–reducció del grup consonàntic culte:

- ”oscura” (pp. 7, 155), “oscures” (p. 16, 133)
- ”trasparent” (pp. 126, 156). Però “transparent” (p. 60)

–reducció de la grafia culta:

- ”esplicar” (p. 144)
- ”ressucitar” (p. 150)

–manteniment de la grafia culta:

- ”extrany” (p. 157). Però: “estrany” (pp. 14, 67, 72), “estranya” (pp. 15, 44, 55)
- simplificació consonàntica, d’acord amb la pronúncia generalitzada:
 - ”conciència” (p. 70). Però: “consciència” (p. 21, 38), “subconscient” (p. 126)
 - ”consunció” (“consumpció”) (p. 109)
- en el cas de “prendre” i derivats, emmudiment de la *r* del grup *pr*, d’acord amb la pronúncia més general en tot l’àmbit lingüístic. En valencià també s’emmudeix en “perdre”.⁴²²
 - En tot el català:
 - ”pendre” (pp. 12, 15, 34, 59), etc.
 - ”pendria” (p. 128)
 - ”compendre” (pp. 24, 42, 65), etc., “compendria” (p. 103), “empendre” (p. 69)
 - “rependre” (p. 71)
 - En valencià:
 - ”pedria” (p. 60). Però “perdria” (p. 55), “perdre” (pp. 13, 16, 49, 145)

15. Morfologia flexiva i sintaxi

15.1. Gènere

gènere: substantius

-tendència del valencià i d’altres dialectes a usar la forma femenina en lloc de la masculina, en mots com:

- ”fulla” (‘pàgina’), f.: “escrit en la fulla”, “En aquella fulla” (p. 12) (DNV: acceptat: “full”¹)
- ”senyal” (‘marca’), f.: “les senyals” (p. 101), “una senyal” (p. 135)
- ”la costum”, f.: “la costum francesa”. Però “els costums de París” (p. 55), “un costum” (p. 116)
- ”una bala perduda” (p. 13) (habitualment en masculí: “ser un bala perduda”)

-gènere correcte, però actualment invertit:

- ”les fantasmes” (els fantasmes) (p. 103)
- ”art”, f.: “l’art més pura” (p. 107). Però: “l’art més pur” (p. 111), “art catalogat” (p. 13), “l’art modern” (p. 89)
- ”el resplendor” (la resplendor) (p. 127)
- ”la valor” (el valor) (p. 159)

-formació impròpia:

- ”una de les estudiantes” (p. 71) (format per analogia amb formes com “comercianta”, “elefanta”, “infanta”, “passejanta”, etc.)

gènere: adjectius (observacions)

- ”ungles lluentes” (p. 108) (DNV: acceptat)
- ”llàgrimes ardentes” (p. 35), “sang viva i ardenta” (p. 110), “Era bella, atraient, sensual, ardenta” (p. 131) (DNV: acceptat)

15.2. Nombre

nombre: substantius

- ”homes” (pp. 18, 20, 27, 50), etc; “hòmens”: Ø

15.3. Verbs

Vacil·lacions entre les formes valencianes i les més generals en el català

15.3.1. Present d’indicatiu

⁴²² “En el verb *prendre* i els seus compostos (*aprendre*, *comprendre*, *desprendre*, &) és costum de reduir la sil·laba *pren* a *pen* en l’infinitiu, el futur i el condicional.” (GCPF, § 81, p. 80).

*1^a persona sing. forma valenciana*⁴²³

- "done" (pp. 44, 105)
- "treballe" (p. 63)
- "afirme" (p. 89)
- "negue" (p. 109)
- "predique" (pp. 110, 143)
- "mostre" (p. 148)
- "espere" (p. 150)
- "desitje" (p. 150)

1ª persona sing. forma catalana

- "sento" (pp. 34, 42)
- "agrado" (p. 64)

*1ª persona sing. manteniment de les formes velaritzades*⁴²⁴

- "vullc" (pp. 110, 135, 151). Però "vull" (pp. 43, 88, 90)
- "senc" (p. 151) ("sent": Ø)

formes incoatives amb increment "eix" en compte d' "ix"

3ª persona sing.

- "lleix" (p. 39)
- "existeix" (p. 43)
- "envaeix" (p. 99)
- "tradueix" (p. 101)
- "suprimeix" (p. 101)
- "segueix" (p. 102)
- "estableix" (p. 107)
- "consegueix" (p. 108)
- "existeix" (p. 109)

3^a persona pl.

- "sofreixen" (p. 7)
- "convergeixen" (p. 99)
- "persegueixen" (p. 151)

15.3.2. Imperatiu

2^a persona sing. forma incoativa amb increment "eix", en compte de la forma pura, més general en valencià

- "vesteix-te": "Vesteix-te –digué enèrgicament." (p. 133)

3ª persona sing. forma valenciana

- "perdone" (p. 97)

15.3.3. Present subjuntiu

1ª persona sing. forma valenciana (que, pels volts de 1930, era la forma també catalana, excepte en la 1ª conjugació, forma en -i: "canti"):

- "tinga" (pp. 21, 44)

⁴²³ Són formes normatives secundàries en la GCPF, com explica Fabra: "Les formes verbals en *o* són avui les normalment usades pels escriptors de Catalunya, i com a tals han estat incloses en els paradigmes dels §§ 71 i següents; però cal notar que les dites formes són estranyes al català antic i a un bon nombre de parlars catalans actuals, ço que justificaria la tendència que sembla iniciar-se a reemplaçar-les per les formes antigues, desproveïdes de desinència (*port, tem, dorm*) o terminades en *e* (*porte, accepte*), formes per altra part ja usades pels escriptors mallorquins i valencians."

⁴²⁴ Fabra no considera aquestes formes velaritzades ni antigues ni clàssiques i, per tant, no les menciona en la GCPF 1918.

-”estiga” (pp. 31, 42, 109)
-”diga” (p. 87)

2^a persona sing. forma valenciana

-”cregues” (p. 48)
-”estigues” (p. 52)
-”vingues” (p. 64)

3^a persona sing. forma valenciana

-”pegue” (p. 14)
-”existixca” (p. 21)
-”s’apague” (p. 58)
-”vullga” (p. 89) (vg. nota 6)
-”siga” (pp. 89, 109, 120, 148, 157)
-”faça” (p. 91)
-”arribe” (p. 108)

3^a persona pl. forma valenciana

-”estiguen” (p. 48)
-”siguen” (pp. 48, 116)
-”vagen” (p. 65)

2^a persona sing. formes velaritzades

-”pergues” (pp. 53, 55, 57) (vg. nota 6)

2ª persona sing. forma catalana

-”hagis” (p. 43)
-”facis” (p. 52)

1ª persona sing. forma catalana

-”vagi” (p. 17)

3ª persona sing. forma catalana

-”perdoni” (p. 34)

15.3.4. Imperfet de subjuntiu

forma valenciana ⁴²⁵

1ª conjugació

-”treballara” (p. 116)
-”estirara” (p. 9)
-”anara” (pp. 15, 77, 97)
-”pensara” (p. 25)
-”consolidara” (p. 27)
-”deixara” (p. 67)
-”tragara” (p. 72)
-”publicara” (p. 81)
-”espiara” (p. 83)
-”llevara” (p. 83)
-”soltara” (p. 88)
-”tocara” (p. 90)
-”posara” (p. 103)
-”passara” (p. 106)
-”donara” (p. 114)
-”treballara” (p. 116)
-”semblara” (p. 120)

⁴²⁵ Aquestes formes d'imperfet de subjuntiu tampoc no figuren en la GCPF 1918.

- ”manifestara” (p. 126)
- ”presentara” (p. 142)
- ”intentara” (pp. 147, 150)
- ”anaren” (p. 65)
- ”parlaren” (p. 47)
- Fins i tot: “cercara” (p. 40)

2ª conjugació

- ”estiguera” (p. 17)
- ”vullguera” (p. 40), “volguera” (p. 134)
- ”comprenguera” (p. 50)
- ”diguera” (p. 51)
- ”desapareguera” (pp. 56, 100)
- ”poguera” (pp. 60, 88, 111), “puguera” (p. 145)
- ”coneguera” (p. 82)
- ”tinguera” (p. 91)
- ”desprenguera” (p. 122)
- ”haguera viscut” (p. 156)
- ”haguera segut” (p. 156)
- ”permetera” (p. 105)
- ”desprenguera” (p. 121)
- ”saberés” (p. 43)
- ”hagueren convidat” (p. 34)

3ª conjugació

- ”oferira” (p. 106)
- ”sentira” (p. 109)
- ”procedira” (p. 155)

forma més general en català

- ”hagués”: “hagués dit” (p. 24)
- ”hi hagués” (pp. 25, 68)
- ”hagués escrit” (pp. 28, 158)
- ”s’hagués retrotragut” (p. 122)
- ”arribés” (p. 114)

15.3.5. Verb “ser”

imperfet subjuntiu

- ”fora” (pp. 30, 44, 56, 84), etc., “foren” (pp. 19, 126). Però: “fos” (p. 103)

passat simple

- ”fou” (p. 70), fon” (p. 125)

participi

- ”sigut” (pp. 27, 39, 40, 42, 45, 76, 85, 132, 135), “segut” (p. 156: no figura en la GCPF 1918)
- ”estat” (pp. 31, 85, 100, 157)

15.3.6. *alternances alveolar/palatal en algunes formes del verb ‘voler’*

- ”vullguera” (p. 40) (respecte a aquestes quatre formes: vg. nota 6)
- ”vullgues” (p. 52)
- ”vullga” (p. 89)
- ”vullgué” (p. 136)
- Però: “hauria volgut” (pp. 40, 49), “haver volgut” (p. 58), “he volgut” (pp. 108, 151), “vulga” (p. 89), “volguera” (p. 134)

15.4. *article neutre “lo”*

funció abstractiva, fa d'article

—davant d'adjectiu:

- ”tot lo contrari.” (pp. 24, 33)
- ”lo millor” (p. 30)
- ”no va passar més que lo natural” (p. 50)
- ”lo suficientment entusiasmats” (p. 50)
- ”a condició de llevar tot lo altre.” (p. 68)
- ”no fa vosté lo mateix?” (pp. 64, 110)
- ”Potser va sentir lo mateix?” (p. 84)
- ”Era lo mateix que li passava a ell.” (p. 158)
- ”Lo terrible és que soc” (p. 145)

davant de participi

- ”no hi ha res de lo dit.” (p. 52)

davant del relatiu “que”

- ”Tot lo que aquella dona li escrivia” (p. 38)
- ”lo que no eren mes que figuracions” (p. 42)
- ”ha donat lo que podia donar” (p. 43)
- ”adonar-se de lo que li havia esdevingut” (p. 47)
- ”què és lo que jo no sabré d'ací?” (p. 48)
- ”lo que fa la seua dona.” (p. 49)
- ”lo que passa sempre” (p. 50)
- ”Eres més infeliç de lo que em pensava!” (p. 51)
- ”lo que a tú et sembla” (p. 51)
- ”Tú pots ser tot lo que vullgues” (p. 52)
- ”Lo que cal es” (p. 58)
- ”ja sabia lo que havia de fer” (p. 60)
- ”Tot lo que escrivia” (p. 70)
- ”Es fa lo que es pot.” (p. 82)
- ”no sabien lo que els passava” (p. 87)
- ”Lo que sí que afirma” (p. 89)
- ”Més de lo que vosté es pensa.” (p. 90)
- ”tot lo que abans el turmentava” (p. 101)
- ”tot lo que fora un motiu que” (p. 106)
- ”negue tot lo que no estiga en l'home” (p. 109)
- ”més vell de lo que era” (p. 119)
- ”era amor lo que sentia per mí.” (p. 147)
- ”per lo que tú m'has contat” (p. 148)
- ”fer-li reconèixer lo que és per als altres” (p. 149)
- ”Lo que més l'indignava era” (p. 150)
- ”Lo que apareix ben clar és que” (p. 161)

ús d'”allò” amb el valor de “lo”

- ”allò que li feia soportable l'existència” (p. 12)
- ”molt diferent d'allò que havien sigut aquells homes” (p. 27)
- ”i a la música va dedicar allò més fort de la seua voluntat i allò més pur de la seua ànima” (p. 28)
- ”allò més pur de la seua ànima infantil.” (p. 39)
- ”el lligava a tot allò que ell donava per mort” (p. 40)
- ”la desproporció entre allò que havia desitjat i allò que tenia.” (p. 45)
- ”allò que calia ficar en un sac” (p. 72)

- "procedia d'allò més íntim del seu esperit." (p. 108)
- "Fa de mí allò que vol..." (p. 120)
- "havia pensat allò mateix moltes vegades" (p. 144)
- "ha prescindit de tot allò que abans" (p. 148)
- "tot allò que ens convé" (p. 149)

ús de "el" amb el valor de "lo"

- "Però el cert era que s'havia fet estimar" (p. 29)
- "Després de l'ocorregut aquella nit" (p. 131)

15.5. Preposicions

*preposicions "per" i "per a" davant d'infinitiu*⁴²⁶

15.5.1. "per": finalitat

- "la senyora Bèrard –per dissimular el seu creixent disgust– va començar a tocar el piano." (p. 31)
- "Tots els lloc són bons per arribar-hi." (p. 58)
- "Hi havia notes de llibres per adquirir" (p. 74)
- "va anotar alguna cosa, només que per què sí, per tindre on mirar" (p. 74)
- "una lluita angoixosa per conquerir eixa situació" (p. 100)
- "feia esforços... per assolir una perfecció" (p. 126)

15.5.2. "per a": finalitat

- "Va estirar un braç per a pendre el carnet que hi havia a la tauleta de nit" (pp. 11-12)
- "Calia travessar-la i enfilat el carrer de Rivoli per a arribar a casa." (p. 20)
- "Mentres el taxi creuava la plaça de la Concòrdia per a entrar al carrer de Rivoli" (p. 21)
- "Abans de fer sonar el timbre, es va haver d'aguardar un poc per a descansar." (p. 29)
- "Han vingut aquells americans de la fàbrica de sucre per a dir-nos que és indispensable acabar, aquesta mateixa setmana," (p. 33)
- "Ella va fer un esforç per a somriure" (p. 35), etc.

15.5.3. "per": causa

- "callava per no saber què dir" (p. 143)

15.6. concordança de l'impersonal "hi ha" amb el SN plural

- "Hi han coses impossibles d'amagar." (p. 145)

15.7. CD precedit o no de preposició "a"

15.7.1. CD sense preposició "a" davant

- "Tristany abraçava la seua amiga" (p. 15)
- "l'havia tractat amablement fent-li conèixer la seua senyora i la seua germana" (p. 24)
- "Tú encara no coneixes la gent d'ací." (p. 51)
- "Cridà la seua germana" (p. 82)
- "com si espiara la gent" (p. 83)
- "Sempre li agrada asustar la gent!" (p. 87)
- "Va mirar fixament la seua amiga." (p. 108)
- "el seu afany d'asustar la gent" (p. 108)
- "confondre Lutgarda" (p. 158)

15.7.2. CD amb preposició "a" davant

- "situà al novel·lista valencià" (p. 25)

⁴²⁶ "Davant d'un verb en infinitiu hi ha un cas en què semblen igualment possibles *per* i *per a*: és quan el circumstancial que conté el dit verb en infinitiu expressa el fi o objecte de l'acció expressada per un verb anterior i aquest fi o objecte és alhora el motiu d'aquesta acció, ço que ha mogut el seu autor a executar-la. En aquest cas molts escriptors moderns usen *per a*; però és indubtablement preferible la preposició simple *per*." (GCPF 1918: 133).

- "que divertien a la senyora Bèrard" (p. 29)
- "feia riure més a la xiqueta" (p. 62)
- "enganya al seu marit" (p. 48)
- "per a enganyar al marit" (p. 49)
- "res no lliga tant a l'home com" (p. 72)
- "Però no enganyaria mai al seu marit" (p. 75)
- "tornava a mirar a la cortesana" (p. 76)
- "vosté no vol al seu marit" (p. 146)
- Però: "Hauria volgut... no escoltar ningú", tot i que és admissible "a ningú" (p. 49)

15.7.3. preposició "a" davant d'antropònim en funció de CD

- "coneixia a Marcelle" (p. 10)
- "deixant a Tristany" (p. 59)
- "La gent va empentar a Tristany" (p. 60)
- "ja no era hora de buscar a Marcelle" (p. 66)
- "es va declarar a Tristany" (p. 71)
- "mirà a Tristany" (p. 109)
- "Ni ella comprenia a Tristany" (p. 118), etc.

15.8. preposicions locatives "a" i "en"

15.8.1. "a" davant de topònims

- "la seva primera aventura a París" (p. 12)
- "Els primers dies de viure a París" (p. 13)
- "entrà a la Cité" (p. 22)
- "detalls de la vida de societat a Barcelona" (p. 25)
- "la germaneta morta a València" (p. 40)
- "En els cinc anys que visc a París" (p. 48)

15.8.2. "en" davant de topònims, general en la major part del valencià

- "varen decidir viure en París" (p. 86)
- "Va quedar en Barcelona" (p. 28)
- "ja no era hora de buscar a Marcelle en el Trocader" (p. 66)

15.8.3. "a" davant d'altres locatius⁴²⁷

- "¿Tenia telèfon, a la seva cambra?" (p. 10)
- "el carnet que hi havia a la tauleta de nit." (p. 12)
- "portava el passaport a la butxaca." (p. 19), "portava a la butxaca tres cartes sense obrir" (p. 38)
- "viven al carrer du Bac." (pp. 22-23)
- "Aquella fama... A la casa, era la seua característica més acusada" (p. 29)
- "un dels molts moments tristos que devia haver a la vida d'aquella dona." (p. 37)
- "A la correspondència íntima, l'editor..." (p. 40)
- "desitjava... recloure's a la seua cambra." (p. 49)
- "Potser, a la primera estació baixaria algú" (p. 60)
- "els estudis que havia començat a la Sorbona" (p. 69)
- "un ball que es celebrava aquella nit a un cabaret" (p. 70)
- "no va voler tancar-se a la seua cambra" (p. 73)
- "I va vore a la taula del costat, una dona" (p. 73)
- "Va sopar a un restaurant" (p. 73)
- "aquella dona, que devia tindre a la seua boca el regust..." (p. 74)

⁴²⁷ L'autor empra la preposició *a* davant d'altres locatius quan es tracta d'un SN definit, tot i que és preferible l'ús de la preposició *en*, en compte de la preposició *a*, davant de l'article indefinit, de l'adjectiu indefinit *algun* i dels demostratius *aquest* i *aquell*.

- "donaria un sentit nou a la seua vida." (p. 77)
- "Entraren a un cinema" (p. 97, "entraren a l'hotel" (p. 97)
- "es passaren dues hores a un magatzen de música" (p. 106)
- "Entraren a un saló de te." (p. 107)
- "dos mossos brutals dels qui treballaven al mercat" (p. 141)
- "caigué a terra" (p. 146)
- "En el moment de depositar la carta a una estafeta de Correus" (p. 157)
- "es va recloure a l'hotel" (p. 157)

15.8.4. "en" davant d'altres locatius

- "en el Metro" (p. 59)
- "en el seu carnet" (p. 67)
- "el va besar en la boca" (p. 78)
- "va entrar en el bar" (p. 78)
- "en la cara" (pp. 83, 108)
- "Aspirava a entrar en una oficina" (p. 117)

15.9. seguits de la preposició "de"⁴²⁸

15.9.1. "davant", "damunt", "dins", "baix", "darrere"

"davant"

- "Davant d'ell, bellíssima, radiant, estava Marcelle." (p. 96)
- "per a no dir-les davant de gent ben educada" (p. 115)
- "Quedà drete davant d'ell" (p. 134)
- "davant d'aquella dona amable i afectuosa" (p. 144)

"damunt"

- "un raig de sol, que quèia damunt d'un paper blanc" (p. 141)
- "Per damunt de les nostres conveniències pròpies" (p. 149)

"dins"

- "No vaig dins de l'auto." (p. 21)
- "són bones... dins de la seua escola." (p. 26)

"baix"⁴²⁹

- "Baix d'uns fistons perfumats" (p. 76)

"darrere"

- "s'atrinxerava darrere d'unes ulleres" (p. 27)
- "Darrere de Margueritte s'amagava" (p. 122)
- "estava atrinxerat darrere d'aquell dolç renaixement" (p. 156)

15.9.2. Quantitatius

"molt"⁴³⁰

- "molt de temps" (pp. 19, 38, 49, 65, 68), etc.
- "La jovenalla va fer molt de soroll." (p. 71)
- "Un sopar insignificant, però amb molt de vi." (p. 73)
- "malgrat tindre molt de diable" (p. 113)

⁴²⁸ Les dos possibilitats, amb la preposició *de* –més habitual en valencià– o sense, són acceptades en la GCPF 1918, encara que Fabra mostra preferència per les construccions sense *de* (pp. 126-129). L'ús d'aquesta preposició d'enllaç, quan s'adhereix a mots com *davant*, *dins*, *darrere*, *baix*, fa que s'equiparen a les preposicions.

⁴²⁹ L'ús transitiu de "baix" amb *de* o sense, no està acceptat en la GCPF 1918.

⁴³⁰ El quantitatiu "molt", quan qualifica un nom substantiu en masculí singular, d'acord amb l'ús més general en valencià, va seguit de la preposició *de*, cosa que no ocorre quan va seguit d'un nom en masculí plural, o en femení singular o plural.

-” amb molt d’interés” (p. 115)

altres quantitativus

-”tant de soroll” (p. 11)

-”intentava desensopir-se de tant d’art catalogat” (p. 13)

-”així no em passaré tant de temps sola” (p. 91)

15.10. *no seguits de la preposició “de”*

15.10.1. “*davant*”, “*damunt*”, “*dins*”, “*baix*”, “*darrere*”

“*davant*”

-”Davant la senyora Bèrard” (p. 8)

-”parant-se davant els aparadors de les botigues.” (p. 39)

-”Davant la fatalitat, hi ha la voluntat.” (p. 109)

-”Davant el seu silenci” (p. 126)

-”Davant la seua tendresa insospitada” (p. 133)

“*damunt*”

-” una ma per damunt els ulls.” (p. 45)

-”en passar-li per damunt el front” (p. 69)

-”damunt el nostre cap” (p. 102)

-”La fatalitat pesarà damunt el seu cap com damunt el meu” (p. 109)

-”la llàntia de damunt el piano” (p. 120)

-”es recolzaren... damunt el coixí suau i verd” (p. 126)

-”damunt el cap de Tristany, pesava l’ombra negra” (p. 160)

“*dins*”

-”vivía dins la seua ànima.” (p. 40)

-”aquell altre jardí valencià, dins el qual” (p. 41)

-”havien assassinat dins elles tota vibració espiritual.” (p. 75)

-”per tancar-se dins uns límits concrets.” (p. 127)

-”Malignes pensaments fermentaven dins el seu cervell.” (p. 132)

-”Són ombres dins l’ombra.” (p. 139)

-”dins el misteri de la nit.” (p. 139)

-”parlant i movent-se dins l’habitació” (p. 142)

-”la única puresa que havia dins ell” (p. 155)

-”reprenen vida i actualitat dins la nostra memòria.” (p. 156)

-”aquella màquina tenaç... amagada dins el seu pit” (p. 161)

“*baix*”

-”amb la gran cartera baix el braç” (p. 34)

-”el pit... es tornava a amagar –avergonyit– baix el fístol de la camisa.” (p. 132)

“*darrere*”

-”va intentar amagar-se darrere un intel·lectualisme” (p. 97)

15.10.2. *Quantitativus*

“*molt*”

-”Tenien molt interès” (p. 67)

-”Va tindre molt èxit.” (p. 71)

-” Les seues teories... fan molt efecte.” (p. 110)

altres quantitativus

-”disposava de poc temps per a estudiar” (p. 105)

15.11. *possessius*

formes femenines en *u*, d’acord amb la forma general en valencià:

- "seua" (pp. 7, 15, 18, 21, 24, 25), etc.
- "seues" (pp. 16, 19, 22, 26, 32, 58), etc.
- Però: "seva" (pp. 10, 11, 12, 14, 19, 131); "seves" (pp. 11, 29)

15.12. conjunció "mentres"

- "mentres continuava pensant" (p. 20)
- "Mentres el taxi creuava la plaça" (p. 21)
- "mentres un senyor petit" (p. 27)
- "mentres li estrenyia la mà fortament" (p. 36)
- "Mentres caminava fullejà el llibre" (p. 40)
- "mentres Tristany es dirigia vers el Carrefour de l'Odèon" (p. 53)
- "mentres els altres cantaven a tot cor" (p. 71), etc.
- Però "mentre": Ø

15.13. locució conjuntiva

- "aquella anècdota... la contava desseguida que li presentaven algú." (p. 86)

15.14. Pronoms febles

pronoms febles proclítics

forma reforçada davant de verb començat per una consonant coincident

- "Per què em mires així?" (p. 133)
- "i es sentia una veu d'home" (p. 66)
- "cal que es sacrifique" (p. 109)
- "es sentia defallir." (p. 152)
- "Es sentia posseït per un amor" (p. 156)

Però, per contacte fonètic, forma plena ("se") del pronom "es" davant de verb començat per "s"

- "No se sap per quina causa" (p. 105)
- "El violoncel quasi no se sentia." (p. 125)
- "de no se sap quines divinals regions." (p. 129)
- "Se sentia lleument la melodia" (p. 136)
- "no se sap on van ni d'on venen" (p. 139)
- "pressentia no se sap quin ignorat perill" (p. 143)

En el text no hi ha cap altra ocurrència més, de cap persona, de cap forma plena ni reforçada.

15.15. Adjectiu "tot"

davant de gerundi

- "Fumaren, tot parlant alegrement." (p. 82)
- "tot mirant" (p. 159)

davant de topònim f.: forma concordant del quantificador indefinit "tot"

- "per tota Europa" (p. 86)

"tothom" / "tot hom"

- "Fugí de tothom," (p. 41)
- "tot hom diu que..." (p. 27)

15.16. participi femení no concertat amb l'antecedent

- "L'hauria posseït (a Marcelle) allí mateix." (p. 97)
- "Marcelle, era filla d'uns modestos comerciants d'Alsàcia, els quals l'havien enviat a París" (p. 116)
- "Era a Lutgarda que s'assemblava, tal com havia quedat, lluny, feia uns mesos; tal com ell l'havia pressentit..." (p. 127)

15.17. “com” / “com a”: ús de “com a” en construccions comparatives seguit d’un SN no definit

- ”...que Tristany presentava com a exemple de bons patriotes” (p. 26)
- ”Tristany la va abraçar tendrament, com a una germaneta desgraciada.” (p. 146)

15.18. “a poc a poc” / “poc a poc”

- ”a poc a poc” (pp. 16, 99, 127)
- ”poc a poc” (pp. 32, 93, 116, 124, 156)

15.19. preposició “en” i forma prepositiva “al” davant d’infinitiu amb valor temporal

15.19.1. “en”

- ”I ell mateix es va quedar horroritzat, en comprovar que no plorava.” (p. 45)
- ”En arribar a aquella edat crítica, no podria...” (p. 56)
- ”Passaren varies estacions, i en arribar a la del boulevard...” (p. 62)
- ”En entrar en la seua cambra” (p. 67)
- ”Les seues mans, en passar-li per damunt el front, li tornàven l’energia” (p. 69)
- ”Ell, avergonyit, el va recollir i, en anar-lo a tornar a la seua ama...” (p. 96)
- ”Tristany s’enutjava en vore que li descobrien veritats” (p. 120)
- ”tal com ell l’havia pressentit en llegir la seua última carta” (p. 127)
- ”Però, en arribar-hi, la neu ja era fosa i no quedava més que fang.” (p. 153)

15.19.2. “al”

- ”però al vore que la seua faç rígida...” (p. 62)
- ”Al vore que ell la mirava, va fer un moviment hàbil” (p. 74)
- ”com si tot haguera segut un somni al desvetllar-se del qual es trobava en la mateixa habitació” (p. 156)

15.20. “haver de” / “tindre que”

15.20.1. “haver de”

- ”la meticulositat d’un pare de família que ha de distribuir el sou” (p. 39)
- ”haig de tornar a la botiga” (p. 63)
- ”Si la meua felicitat ha de fer-se...” (p. 110)
- ”els consells que hauria de seguir.” (p. 145)

15.20.2. “tindre que”

- ”me’n tindrè que anar de seguida” (p. 34)
- ”he tornat a la llum i no tinc que parar” (p. 109)

15.21. desinència “-ista” d’adjectius en m. (“-iste”: Ø)⁴³¹

- ”novel·lista”: “Blasco, tampoc era un novel·lista a la moderna” (p. 25)
- ”nacionalista”: “un home tan nacionalista com l’enginyer” (p. 81)
- ”optimista”: “Tornà a casa optimista i radiant” (Tristany) (p. 129)
- ”comunista”: “vosté és comunista?” (Tristany) (p. 87)

15.22. “si no” / “sinó”

- ”sino” < si no: “sense pensar que res no trobaria sino eren altres tristeses i més grans desil·lusions.” (p. 153)

16. Valencianismes

noms

- ”bes” (pp. 11, 15, 17), “besava” (pp. 17, 97), “besar” (pp. 61, 64, 78, 96), “besant” (p. 65), “besà” (p. 131) (“petó”: Ø)

⁴³¹ La distinció entre les terminacions -iste (m.) i -ista (f.), que l’autor d’*Ícar* no té en compte, és general en tot el català occidental.

-”la llum” (aparell): “les llums s’apagaven i s’encenien” (p. 14), “tenen a casa llum elèctrica” (p. 31), “les llums elèctriques.” (p. 95), “Encengué la llum opaca de la pantalla que ella mateixa havia fet.” (p. 131)
 -”farols” (pp. 16, 20, 123, 139). Però: “fanals” (p. 19)
 -”orgue” (òrgan): “El cervell, va rependre la seva activitat natural, però amb la ineptitud d’un orgue que hem tingut algun temps en desús.” (p. 19) (“òrgan”: Ø)
 -”botiga” (de roba) (p. 63)
 -”xicots”, “xiques” (p. 70) (“noi”, “noia”: Ø)
 -”eixida” (p. 96, 97) (“sortida”: Ø)
 -”làmpara” (p. 113 (“làmpada”: Ø)
 -”xiquet” (p. 119), “xiqueta” (p. 61, 62), “xiquets” (p. 41, 51)
 -”ensaig” (p. 121). Però “assaig” (p. 124), “assajava” (p. 121), “assajar” (p. 123)
 -”tremolor” (p. 123). Però “esgarrifança” (p. 129, 144)
 -”sers” (p. 139) (“éssers”: Ø)
 -”montanya”, “montanyes” (p. 153). Però: “muntanya” (p. 56)
 -”renaiximent” (p. 156) (“-ement”: Ø)

adjectius

-”sancer” (p. 20) (“sencer”: Ø)
 -”exquisita”: “una sensibilitat exquisita” (p. 24) (“exquisida”: Ø)
 -”cult”: “home cult i intel·ligent” (p. 37) (“culte”: Ø)
 -”meua” (pp. 42, 43, 44, 52, 82, 105), etc. (“meva”: Ø)
 -”ma”: “ma casa” (p. 50), “sa casa” (p. 96)
 -”eixe” (pp. 90, 143), “eixes” (pp. 20, 56)

verbs

-”tindre” (p. 17, 26, 29, 35, 38, 40), etc., “entretindre” (p. 65), “retindre” (p. 84). Però: “tenir” (p. 127)
 -”eixir” (pp. 18, 26, 37, 62, 64), “eixia” (pp. 21, 57, 61), “eixim” (p. 49), “eixiren” (p. 77), “ixqué” (p. 137), “he eixit” (p. 143)
 -”vore” (pp. 21, 44, 60, 61, 62, 73, 74, 116, 120, 153), “vorem” (p. 149). Però “veure” (pp. 32, 35). I “a reveure” (p. 71)
 -”parar” (pp. 21, 35, 110), “parant” (p. 39). Però “aturar” (pp. 17, 20, 39, 77). “S’aturaren” (p. 16), s’aturava” (p. 40)
 -”sigut” (pp. 27, 39, 40, 42, 45, 76, 85), etc., “segut” (p. 156), “estat” (ppi.) (pp. 31, 85, 100, 157)
 -”nàixer” (pp. 29, 97, 161), “renàixer” (p. 159) (“néixer”: Ø)
 -”aguardar” (pp. 29, 44), aguardava (pp. 41, 113, 128), “aguardaven” (p. 67). “aguarda” (p. 48), “aguardant” (p. 51, 159), “havia aguardat” (p. 124)
 -”vindre” (pp. 34, 36, 38, 52, 143). Però: “venir” (p. 159), “esdevenir” (p. 132), “avenir” (p. 159)
 -”despedir” (p. 34) (“acomiar”: Ø)
 -”sentar”: “Es varen sentar en un banc” (p. 15), però: “va seure en un banc de fusta.” (p. 41)
 -”desenrollar” (p. 45), “desenrollant” (p. 124) (“desenvolupar”: Ø)
 -”buscar” (pp. 61, 66), “buscà” (p. 66). Però: “cercava” (p. 7), “cercara” (p. 40), “cercar” (p. 70), “cercava” (p. 114)
 -”traure” (p. 7). Però “treure” (p. 20), “treu” (p. 16), “distreure” (pp. 40, 47, 70, 128)
 -”prenint” (p. 78). Però “prenent” (p. 88)
 -”atormentava” (p. 115). Però “turmentava” (p. 101) i “turment” (p. 69)
 -”fon” (p. 125). I “fou” (p. 70)
 -”deposità” (p. 137), “depositar” (p. 157) (“dipositar”: Ø)
 -”suavitzar” (p. 142) (“assuavir”: Ø)

- ”sossegar” (p. 147) (“assossegar”: Ø)
- ”revaloritzava” (p. 158) (“revalorar”: Ø)

pronoms

- ”eixe” (p. 11)

adverbis i loc. adv.

- ”ací” (pp. 17, 39, 48, 50), etc.
- ”dins” (pp. 20, 22, 26, 41, 44), etc. (“dintre”: Ø)
- ”un poc” (pp. 29, 30, 41, 48), etc., “un poquet” (p. 19)
- ”hui” (pp. 81, 87, 91). Però: “avui” (p. 63)

interjeccions

- ”vaja!” (p. 29)

diminutius

- ”doneta” (p. 12), “donetes” (p. 114); “faldeta” (p. 31); “germaneta” (pp. 40, 146).
- “modisteta” (pp. 61, 62); “amigueta” (p. 64)

17. Catalanismes

noms

- ”cigarreta” (pp. 9, 22, 73) (“cigarret”: Ø)
- ”cambra” (pp. 9, 10, 12, 23), etc.; “habitació” (pp. 15, 79, 91, 113), etc.
- ”taral·lirot” (p. 13)
- ”xafagor” (p. 14)
- ”corrua”: “La llarga corrua de fanals de gas” (p. 19) (“filera”: Ø)
- ”mitja”, “mitjons”: “la moda dels mitjons sobre la mitja” (p. 25), “mitges”: “unes mitges de seda finíssima” (p. 59) (“calces”: Ø)
- ”faldilles” (p. 25). Però: “faldeta” (p. 31), “falda” (p. 59)
- ”gresols” (p. 31) (“cresols”: Ø)
- ”recó” (p. 41) (“racó”: Ø)
- ”vidua” (pp. 47, 51)
- ”núvia” (pp. 57, 158)
- ”recança” (p. 62)
- ”gerro”: “una taula per a posar un gerro de flors” (p. 68)
- ”llumins” (p. 73) (“mistos”: Ø)
- ”tarda” (p. 79) (“vesprada”: Ø)
- ”cop” (pp. 85, 137, 160). (“colp”: Ø)
- ”revenja” (p. 86)
- ”mena”: “tota mena de” (p. 117), “sense cap mena de” (p. 148), “no eren de la mateixa mena” (p. 158)
- ”estrella” (pp. 124, 152), (estrela: Ø)
- ”cúa” (p. 124) (“coa”: Ø)
- ”assaig” (p. 124), “assajava” (p. 121), “assajar” (p. 123). Però “ensaig” (p. 121)
- ”giragonces” (p. 125)
- ”esgarrifança” (pp. 129, 144). Però “tremolor” (p. 123)

adjectius

- ”soleiat” (“assolellat”) (p. 12)
- ”petits” (p. 14), “petitet” (p. 27), “petites” (p. 143). Però “xicotet” (p. 87)
- ”esporuguides” (p. 16)
- ”dues”: “dues colometes” (p. 16), “dues hores” (p. 106), “dues ànimes” (p. 108), “dues vegades” (p. 145), “ambdues ànimes” (p. 109). Però: “El carreró estava ple de dones miserables, despentinades i mal vestides. Dins un bar, *dos* d’elles disputaven” (p. 77), “les seues ànimes no s’interferien, –com *dos* rectes paral·leles” (p. 118)

- ”mullat”: “el banc estava mullat” (p. 19) (“banyat”: Ø)
- ”pobrissons” (p. 29)
- ”tots dos” (pp. 45, 114, 157), “tots tres” (pp. 24, 121, 129)
- ”disposat” (p. 52)
- ”rodons”: “pits durs i rodons.” (p. 60) (“redons”: Ø)
- ”vagarosos”: “ulls vagarosos i espantats” (p. 68)
- ”perllongats” (p. 126)
- ”difós” (en compte de “difús”): “El resplandor... esdevenia novament caòtic i difós.” (p. 127)

verbs

- ”sortir” (pp. 7, 23, 28, 71), etc. “sortiren” (p. 14), “sortint” (p. 16)
- ”llevar-se” (p. 11). Però: “alçar”: “es va alçar un poc” (p. 133)
- ”estrenyia” (pp. 16, 36). Però “apretava” (p. 45)
- ”acuden”: “Quines coses se li acuden!” (p. 16) (“acudeixen”: Ø)
- ”semblava” (p. 19), “semblant” (p. 24), “semblava” (p. 28), “sembla” (pp. 29, 30, 31), etc., “s’assemblava” (p. 127). Però: “pareixia” (p. 125)
- ”esdevindrà” (p. 21), “havia esdevingut” (pp. 27, 47, 121), “esdevé” (p. 109). “esdevingué” (p. 115), “esdevenia” (p. 127), “va esdevenir” (p. 132), etc.
- ”estimar” (p. 29), “estimava”: “si ella l’estimava d’una manera...” (p. 37)
- ”esguerrar” (p. 38) (“esgarrar”: Ø)
- ”escalfava” (p. 38) (“calfar”: Ø)
- ”romandre” (pp. 42, 49, 106), “romandria” (p. 100)
- ”t’has enfonsat” (p. 43), “S’enfonsava” (p. 83), “enfonsar-me” (p. 109), “enfonsant” (p. 119), “l’enfonsament” (p. 136) (“afonar”: Ø)
- ”havia sofert” (p. 45), “he sofert” (p. 64)
- ”s’havia desvetllat” (pp. 59, 136), “desvetllava” (p. 132), “desvetllà” (p. 146), “desvetllar-se” (p. 156) (“desvetllar”: Ø)
- ”trigar” (p. 62), “trigava” (p. 113) (“tardar”: Ø)
- ”emmetzinava” (p. 68)
- ”fruir” (pp. 77, 129, 157) (“disfrutar”: Ø)
- ”apaigaven” (p. 77)
- ”disposant” (p. 83), “disposava” (p. 105), “disposar” (p. 113) (“dispondre”: Ø)
- ”menar” (p. 85), “haver menat” (p. 86)
- ”se la va mirar”: “Tristany se la va mirar embadalit.” (una dona) (p. 96)
- ”llençar” (p. 110, “llençà” (p. 153. Però “ha llançat” (p. 86)
- ”perllonguen” (p. 118)
- ”copsar” (p. 122), “copçar” (p. 136)
- ”bategar” (p. 123)
- ”tenir” (p. 127). Però “tindre” (pp. 17, 26, 29, 35, 38, 40), etc.
- ”sobtar”: “l’havia sobtat” (p. 144), “em va sobtar” (p. 150)

adverbis i loc. adv.

- ”al damunt” (p. 18), “al davant” (p. 103), “al seu davant” (p. 152)
- ”endavant”: “tirà endavant” (p. 18), “seguir endavant” (p. 20), i “d’ara en davant” (p. 100)
- ”endarrere” erroni, en compte de “darrere”: “La torre Eiffel... li havia quedat molt endarrere.” (p. 19)
- ”a corre-cuita” (p. 22)
- ”aquí” (pp. 39, 63)
- ”tot just”: “tot just tenia cinc anys” (p. 40), “I tot just havies començat a volar tú sol” (pp. 42-43)
- ”a prop”: “ara et veig més a prop del perill.” (p. 43)

- "de vegades" (pp. 49, 69, 108, 115, 119, 122) ("a vegades": Ø)
- "avui" (p. 63). Però "hui" (pp. 81, 87, 91)
- "a fora": "gent que passava el dia a fora" (p. 67)
- "per sempre més" (pp. 70, 129)
- "d'hora": "abans d'hora" (p. 55), "tant d'hora" (p. 73)
- "esma": "d'esma" (p. 77) ("esme": Ø)

preposicions i loc. prep.

- "amb" erroni, en compte de "en": "es varen fixar amb ell" (p. 18)
- "sota": "per damunt o per sota els genolls" (p. 25), "Amb el llibre sota el braç" (p. 41), ("davall": Ø).
- "per compte de" (p. 133). Però "en compte de" (p. 31, 145)

18. Castellanismes

noms

- "puesto": "Sempre es trobava al mateix puesto." (p. 18)
- "armaçó": "ulleres d'armaçó d'or" (p. 27)
- "sust": "De sobte, va tindre un sust." (p. 35)
- "línea": "la línea clara dels sons" (p. 35), "d'un altra línea." (p. 61), "línea": "la línea imaginària" (p. 45)
- "un follet" (un imprés) (p. 40)
- "sorriseta": "amb la mateixa sorriseta cinica" (p. 53). Però "sorris": "ella li feia un sorris burlesc" (p. 62), "El sorris li va tornar als llavis" (p. 76), "amb el seu sorris." (p. 84)
- "andén": "La va trobar a l'andén, passejant", "L'andén era ple de públic" (p. 59)
- "blusa": "una blusa blanca" (p. 60)
- "bolso": "Va traure del bolso" (p. 73)
- "companyera": "La companyera de Tristany" (p. 77)
- "siguient": "al dia siguient" (p. 79)
- "silló": "S'enfonsava en un silló" (p. 83)
- "pos": "Vosté no és sincer. Vol fer-me la contra per sistema, per «pos». (p. 88)
- "apariència" (pp. 120, 148) ("aparença": Ø)
- "plan": "Els fets, responien al seu plan" (p. 121)
- "teatro": "anàvem al teatro" (p. 134)

adjectius

- "hermós": "La senyora Bèrard tenia uns hermosos ulls blaus" (p. 74)
- "ensombrit": "amb el rostre ensombrit" (p. 125)
- "propi": < per "mateix": "Vaig saber l'ocorregut, pel propi Tristany." (p. 147)

verbs

- "despedaçar": "es complaia en despedaçar aquella eternitat." (p. 34)
- "tindre que": "encara que tinga que esperar" (p. 44), "tingué que apretar el pas." (p. 96), "no tinc que parar" (p. 109). Però: "havia de fer la felicitat" (p. 37), "ja sabia lo que havia de fer." (p. 60), "Va haver de correr" (p. 60), "Va haver de fer un esforç" (p. 61), etc.
- "roçar": "va roçar diverses vegades un pit" (p. 61)
- "donar" < per "fer": "va donar uns quants passos cap a dins" (p. 65), "Li va donar fàstic" (p. 74), "li donava por" (p. 144), "li donà la sensació" (p. 159)
- "asustar": "Sempre li agrada asustar la gent!" (p. 87), "el seu afany d'asustar la gent" (p. 119)
- "acertava" (p. 95) ("encertar", "encert": Ø)
- "reventar": "La joia li reventa pels ulls" (p. 100) ("rebentar": Ø)
- retrotraure: "s'hagués retrotragut" < *retrotraído* < per "retrotret" (p. 122)

- "dormir-se" < per "adormir-se": "S'havien dormit tots els ressorts de la temptació" (p. 131), "voltat de les mateixes coses habituals que quan s'havia dormit" (p. 156)
- "posar-se" < per "caure": "t'has posat malalt?" (p. 133)
- impersonal "hi ha" en què falta el pronom *hi*:
 "allí havia misteri" (p. 50) < *allí había misterio*
 "la única pureza que havia dins ell" (p. 55) < *la única pureza que había dentro de él*
 "mai no ha hagut" (p. 89) < *nunca ha habido*
 "havia obres que" (p. 105) < *había obras que*

gerundi simultani amb l'acció del verb principal

- "Marcelle va partir prometent-li que tornaria" (p. 97)

adverbis i loc. adv.

- "ademés" < *además*: "Els seus ídols eren, además d'aquests, els russos" (p. 28)
- "en serio": "mig en serio mig en broma" (p. 30, 89)
- "acàs": "per si acàs" (p. 51)
- "espontàneament": "Espontàneament digué" (p. 96)

conjuncions

- "de que": "estava segura de que tornaries" (p. 42), "per a convencer-se de que ja havia fet els vint-i-nou" (p. 58), "entrar en el vagó de davant abans de que tancaren les portes" (p. 60), "Tenien molt interès de que no deixara d'anar." (p. 67), etc.
- "des de que": "des de que us heu separat" (p. 50), "coses que no s'havien dit ells des de que es conegueren." (p. 125), "Què t'ha lligat des de que em conèixes?" (p. 134), "Des de que havia abandonat València" (p. 155), etc. Però: "Tristany, comença a adonar-se que les tres forces..." (p. 99), "No s'adonava que per a ell no era més que..." (p. 117)

19. Errades tipogràfiques

- "xalertons": "una nit agitada, de xampany i xalertons." (p. 12) > *xarlestons*
- "conèixir" (p. 24) > *conèixer*
- "Luxemburg": "I el Luxemburg li evocava..." (p. 41) > *Luxembourg*
- "inquietus" (p. 45) > *inquietuds*
- "aprofitat": "Perds el temps, Tristany... Aprofitat." (p. 51) > *Aprofita't*
- "innútil": "Era innútil." (p. 55)
- "distragument": "passejant distragument." (p. 59) > *distragudament* > *distretament*
- "soterrany": "Estava ple i s'en anaren al soterrany." (p. 63) > *soterrani*
- "sicer": "li semblava fals, poc sicer" (p. 70) > *sincer*
- "mon chicri..." (p. 78) > *mon cheri*
- "hidolàtriques": "El qui te admiracions hidolàtriques és vosté" (p. 88) > *idolàtriques*
- "embaladit" (p. 96) > *embadalit*
- "i Tristany somriuràs empre" (p. 102) > *Tristany somriurà sempre*
- "Quan es semblava que" (p. 106) > *Quan els semblava que*
- "magatzen": "un magatzen de música" (p. 106) > *magatzem*
- "desenrollant-se": "anava desenrollant-se lentament" (p. 124) > *desenrollant-se*
- "ens estimen": "Ens estimen massa..." (pp. 145-146) > *ens estimem massa*
- "heavem": "Just across the street from heavem..." (p. 66) > *heaven*

12. Altres narracions

Matrimonio feliz

Prólogo de Angel Villatoro

Madrid, 15 noviembre 1934

El Cuento Nuevo, 5

Sin paginar [26 p.], 19 x 13 cm

(1 registre en bibliothèques publiques: en la Biblioteca Nacional de España)

La primera col·laboració de Perucho en la revista *Mirador* fou una narració breu datada a Marburg l'estiu de 1930, titulada "Un matrimoni feliç" (*Mirador* 81, 14-08-1930, p. 4) que, quatre anys després, publicà de nou traduïda al castellà i notablement ampliada amb el títol *Matrimonio feliz*, amb un pròleg del director de la col·lecció, Angel Villatoro.⁴³² En la portada, realitzada per Jaraiz, hi ha una caricatura del mateix Perucho. A continuació del punt final del relat es reproduïx la firma hològrafa de l'autor.

Argument

Matrimonio feliz és una narració simple i pràcticament anecdòtica. El narrador, convertit en protagonista, conta que, havent arribat de Marburg a Colònia, s'hostatja en la casa particular que li ha recomanat un amic, el pis que ocupa el matrimoni Mengel amb Lisbeth, la serventa. Amb els Mengel s'aclareix en francès. El dia de

⁴³² Durant la guerra civil Villatoro realitzà unes quantes produccions per a Film Popular en les quals col·laborà Perucho com a guionista i com a locutor: *La Cerámica de Manises*, *Cemento*, *Tesoro Artístico Nacional*, *El tribunal de las aguas*.

l'arribada, a les nou de la nit, hora en què la senyora Mengel encara no ha tornat a casa, ell i el senyor Mengel sopen sols. Berta arriba cansada: "La señora Mengel llegó cuando estábamos tomando ese café con sabor de perborato sódico que hacen en Alemania, y no hizo el menor caso de mí. Se redujo a saludarme y a decirme que estaba fatigadísima y que me deseaba una agradable estancia en su casa." Després de sopar, quan cada u es troba en la seua habitació, el protagonista sent que el senyor Mengel pregunta a la dona si l'ha enganyat i, en contestar-li ella que no, es va sentir una sonora bufetada. Aquesta estranya situació es va repetir l'endemà. El jove hoste té curiositat per saber qui dels dos ha propinat la galtada a l'altre, si el marit, perquè l'esposa l'enganya, o ella, molesta per la desconfiança de l'home. Al cap d'uns quants dies, el senyor Mengel va haver de viatjar a Franckfurt per qüestions de negocis i el protagonista es va quedar a soles amb Berta, la qual es va presentar en la seua habitació vestida només amb un barnús. Davant la sorpresa del jove, ella li va proposar gitar-se amb ell per tal d'evitar la galtada del marit quan, havent-li confessat-li la veritat, Mengel no la creuria i no la bufetaria per haver-li dit una mentida.

Y, por fin, ocurrió lo inevitable. El señor Mengel no pudo esperar hasta la hora de acostarse, como había hecho otras veces. Se puso en pie de un brinco, tiró al suelo la servilleta y, con aquella voz agitada que yo conocía tan bien, preguntó a su mujer, más salvaje que nunca:

—Berta: ¿me has engañado?

Berta, estoica y espartana —todo a la vez—, contestó, refiriéndose a mí:

—Sí; con este señor.

Instintivamente cerré los ojos y me agarré a la silla. Cuando hubo transcurrido el tiempo suficiente para convencerme de que aún no había llegado el fin de mis días —diez mil novecientos ochenta, en aquel momento—, miré en torno y pude contemplar un espectáculo enternecedor. El señor Mengel, pletórico de paz el alma, libre ya de las dudas que habían atormentado su existencia anterior, besaba amorosamente a su señora. Luego vino hacia mí, estrechó con fuerza mi mano y me dijo, con lágrimas en los ojos:

—¡Gracias, caballero! ¡No sabe la tranquilidad que me ha dado!

A los postres hubo champagne.

No se oyó ninguna bofetada, y yo dormí contento y satisfecho por haber llevado la felicidad a aquella casa.

Referències personals

Com en el cas d'*Ícar*, però amb molta menys densitat, també en *Matrimonio feliz* trobem diverses referències personals de Perucho, com ara el fet que el protagonista, que s'està a Marburg, faça un viatge a Colònia:

Avui, dono la darrera conferència a la Universitat, i demà surto vers Colònia, Lieja i París...

(Carta núm. 120, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Marburg, 20-07-1930)

Quan el protagonista arriba a Colònia un diumenge de vesprada, es queda impressionat en comprovar que la quietud i inactivitat ho dominen tot:

Los desgraciados que saben lo que es un domingo en Alemania, me compadecerán de antemano.

(...) Yo lo había descubierto poco antes en una pequeña ciudad prusiana, plácida y amable, en Marburgo, y creo que no lo olvidaré jamás.

Un domingo alemán es un colapso colectivo. Se paralizan hasta los centros más vitales de la vida social; casi no funcionan los espectáculos públicos; los tranvías, los

autobuses, los automóviles parecen marchar por el impulso adquirido durante siete días de circulación auténtica; las calles están vacías; las ventanas de las casas, cerradas con un gesto soñoliento; las ciudades, como muertas... ¿Por qué?

(...) Al verme fuera de la estación, sentí un sudor frío. La ciudad parecía una urbe antigua recién desenterrada o Madrid en día de huelga general: ni un automóvil, ni un vehículo de menor categoría, ni un transeúnte; una perspectiva desoladora.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Quan Perucho feia de lector a Marburg, ja havia reflexionat sobre aquest fet:

¿Heu passat mai un diumenge a qualsevol ciutat alemanya? Si responeu que sí, podreu comprendre la meva desesperació.

(AP: «Lletres d'Alemanya», "Dia de tedi", *La Publicitat*, 24-07-1930)

Perucho tenia un defecte de pronúncia, com van deixar anotat Pizcueta i Aub, de la qual cosa en fa referència aquí:

Estaba contentísima y se mostró muy simpática conmigo, cosa que no suelen hacer las demás mujeres, sin duda a causa de lo mal que pronuncio las erres y de mi poca paciencia para escuchar tonterías.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Personatges

Ja hem dit que en *Matrimonio feliz* només actuen tres personatges: el protagonista i el matrimoni Mengel, més Lisbeth, la serventa, a la qual, simplement se l'anomena. El narrador facilita la descripció del senyor Mengel:

Se abrió la puerta y me encontré frente a un señor gordezuelo y bajito, con el rostro encendido, como si hubiera bebido brutalmente.

(...) y, de súbito, con una voz gruesa y fuerte, que jamás hubiera sospechado en él, dijo, como quien deja caer una bomba: —¡Oui!

¡Pobre señor Mengel, bajito y gordezuelo!

(AP: *Matrimonio feliz*)

I la de Berta Mengel, quan ja ha intimat amb el protagonista:

Berta Mengel era una mujer ardiente, una mujer extraordinaria, una mujer-verdugo, porque quitaba la cabeza. Si a esto se añade que se lanzó al adulterio con la convicción de la persona honrada que cumple estrictamente con su deber, se comprenderá que no incurro en hipérbole al calificar de paradisíacas aquellas horas inolvidables.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Com en el cas dels fins senyors Bérard d'*Ícar*, també els Mengel toquen el violoncel i el piano:

Acabada la cena, ella tocó el piano, y él, el violonchelo. Les escuché con verdadera atención, a pesar de que me repugna ver un violonchelo apoyado en la panza de un hombre gordo.

(AP: *Matrimonio feliz*)

I, com la Margueritte d'*Ícar*, també al final del relat, Berta s'entrega al protagonista:

Podría —quién lo duda?— describir en detalle lo que mi adorable amiga tenía bajo el albornoz, y eso es, ni más ni menos, lo que haría cualquier escritor naturalista; yo prefiero no hacerlo, porque tengo la firme convicción de que esas cosas forman parte del secreto profesional.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Humorisme

Matrimonio feliz és una narració plenament humorística. Tant les situacions en què s'emmarca l'acció com els comentaris del narrador estan orientats plenament cap a l'humorisme, com confessa l'autor:

Estoy en el secreto de muchas cosas, y por eso, lo que escribo, suele parecer humorístico o paradójico. Me arriesgaré una vez más, asegurando muy en serio que a los alemanes no les gusta trabajar. Ciertamente que trabajan mucho, pero es sólo por darse el gusto de pasarse los domingos en el campo, en los bosques, en las montañas y en los lagos, sin hacer otra cosa que comer esa butifarra catalana que fabrican en Francfort y cantar unas canciones muy melancólicas y profundamente aburridas que componen los judíos para tomarles el pelo.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Vegem-ne uns exemples més:

La fatalidad me perseguía: la ventana de mi habitación permitía ver –como una estampa romántica de las que hay colgadas en las clínicas de los médicos viejos– el Rhin y la catedral. ¡Siempre el Rhin y la catedral! ¡Con lo que me molesta que me tomen por un turista inglés!

Dije el primer día que no quería nada con la Naturaleza, y defendí heroicamente mi actitud. Todos los domingos que estuve en Alemania –y fueron bastantes– los pasé sin acordarme de que hubiera oxígeno en el Mundo y haciendo, como yo decía, mi vida normal. Esto me llevó a jugar partidas de póker yo solo, o sea que me dediqué a engañarme a mí mismo; me obligó a tomar monstruosas cantidades de café de recuelo; a estar diez horas sin fumar, por no haber donde agenciarme cerillas ni encontrar a quien pedir lumbre, y me permitió conocer todos los matices de esa cubicación del tiempo que se llama tedio. Pero tengo el alma tranquila, porque jamás traicioné a mi raza, ni he ido nunca de excursión, ni he comido esas coles con vinagre que el público internacional denomina “chucrouté”, para disimular lo agrias que están.

Hasta el día siguiente no podría dedicarme a ninguno de los asuntos que me habían llevado a Colonia. De momento, tenía a mi alcance dos espectáculos gratuitos y ambos próximos a la estación: contemplar el Rhin y quedarme un buen rato mirando la catedral. ¿Por qué no lo hice? Sencillamente, porque me pareció ridículo; los ríos son todos iguales y no difieren tanto unos de otros más que en la cantidad de agua que contienen; y en cuanto a las catedrales, ¡suelen ser tan antiguas, que uno se avergüenza de no haberlas visto antes! Así, pues, lo mejor fué lo que hice: buscar un alojamiento para pasar la noche.

La habitación reunía las condiciones necesarias para hacerse agradable a un hombre de buen gusto y de exquisita sensibilidad: un lavabo de agua estancada, una cama de dos metros de altura y nada, absolutamente nada, que se pareciera a una ventana.

(AP: *Matrimonio feliz*)

Digressions

La principal diferència entre el primer text publicat en català en *Mirador* i la versió llarga en castellà d'*El Cuento Nuevo* és el fet que aquesta versió no és tan sintètica com la primera i que no s'amplia a base de noves accions o de nous personatges, sinó incorporant digressions, com aquestes que serveixen d'exemple:

Este fetichismo por la Naturaleza es lo que ha hecho de Alemania un país de domingos aburridos y de exceso de natalidad. Esto último no me importa, porque sólo interesa a los políticos, a los padres de familia y a los tocólogos; pero lo primero... ¿Cómo puede

un buen español resistir un domingo sin tener apenas donde meterse, donde encontrar amigos? ¿Qué dirían los clientes del Colonial si les obligaran a madrugar sin otra finalidad que pasarse un día entero contando los pinos y las encinas de El Pardo?

Pues en esa desesperada situación me hallé yo, y –¡no es preciso decirlo!– no claudiqué. Frente a la barbarie naturista de los teutones, mantuve mi criterio de viejo mediterráneo y sostuve valientemente que lo mejor para vivir muchos años es respirar el aire enrarecido de los cafés madrileños. Si no, ¿cómo se explicaría uno la edad inverosímil de casi todas las damas que hay en ellos de noche y que son las mismas que había en tiempos de la reina Mercedes?

Siempre me han inspirado confianza los señores bajitos y gordezuelos. Mi experiencia personal y mi erudición me dicen que los tales señores tienen todas las probabilidades de ser excelentes personas, en tanto que los secos y altos suelen ser gentes de cuidado. En la primera categoría han figurado Sancho el escudero, Gargantúa y otros muchos ciudadanos pacíficos, aficionados a la vida plácida, al amor y a los bistec succulentos; en la segunda, el capitán Sánchez, Pasos Largos y Landrú.

Luego, con un gesto heroico de hombre a quien la vida importa menos que las doctrinas de Kant, salí al comedor, dispuesto a enfrentarme de nuevo con el señor Mengel.

El dueño de la casa se paseaba furiosamente de un lado a otro. (Habría observado el lector que he evitado la estupidez de decir que “se paseaba como una fiera enjaulada”. Esto obedece a mi sincera convicción de que las fieras enjauladas no se pasean, entre otras razones, porque no disponen de espacio suficiente para hacerlo con comodidad. Pero continuemos, sin detenernos en detalles superfluos.)

(AP: *Matrimonio feliz*)

Regalo de bodas

Per la seua extensió, *Regalo de bodas* podia haver-se publicat perfectament com un llibret autònom, ja que es tracta d'una novel·leta curta composta per onze seccions, publicada en el número 169 de la revista *Lecturas*, corresponent al mes de juny de 1935, pp. 533-536, 548-550, 552-554.

Argument

Aquesta narració melodramàtica està protagonitzada per un estudiant de Medicina, Ernesto Azcoaga, el qual ha abandonat la carrera quatre anys arrere i fa una vida dissoluta, abocat a les dones i l'alcohol perquè, com a conseqüència d'haver rebut una herència d'un oncle emigrat a Austràlia, disfruta d'una gran fortuna. Azcoaga viu amb sa mare, donya Angustias, i amb el servei, en un xalet de la part alta de la Castellana, prop de l'hipòdrom –que estava situat en l'actual zona dels Nuevos Ministerios–. Després d'un desengany amorós –amb Mary, una xilena que li trau diners i regals cars, la qual li oculta que conviu amb un amant del seu país–, Azcoaga té un encontre fortuït amb una jove secretària, Albertina, la qual, en plena nit, busca auxili per atendre sa mare, que sofreix una crisi cardíaca. Azcoaga l'assisteix amb èxit i, a partir d'aquest encontre, comença una relació amb Albertina que evolucionarà favorablement, el farà abandonar els mals hàbits i es llicenciarà brillantment com a cirurgia a San Carlos. El “regalo de bodas” del títol fa referència a la sorpresa que Azcoaga té reservada per a Albertina, una jove treballadora, humil i amb escassos recursos –i finalment, òrfena–, la qual desconeix que el núvio és ric. La novetat que li desvetlla és, doncs, la fortuna de què disposa, tot i que, una vegada casats, treballa humilment com a metge i fa una vida casolana: “Ernesto es profundamente dichoso.

Ha olvidado un pasado lleno de negruras, tiene una mujercita bella y enamorada... y no bebe más que agua.” –conclou el narrador.

Referències personals

Si en *Ícar o la impotència* Perucho va atribuir al personatge de Tristany un conjunt de referències personals, en *Regalo de bodas* també va projectar en Ernesto Azcoaga bastants detalls autobiogràfics, com ara:

- El fet que la mare d’Albertina tinga una angina de pit i que el pare de Perucho morira com a conseqüència d’un atac semblant:

“También su padre había muerto de una angina de pecho, y él conocía bien la desesperación de esos momentos trágicos en que a la muerte le bastan unos pocos minutos para arrebatar la vida de un ser humano.”
- Albertina i Ernesto són, com Perucho, òrfens de pare i, com en el cas d’Albertina, Perucho va haver de mantindre sa mare perquè l’economia familiar s’hi va ressentir molt:

“Desde que murió papá nadie nos ha ayudado, todo el mundo ha huido de nosotros al ver que nos quedábamos en la miseria.”

“–Papá era notario. El pobre tuvo poca salud y menos suerte. Pasó su vida en notarías rurales cuyos ingresos no llegaban a cubrir la congrua, y cuando logró un cargo en la Dirección General apenas tuvo tiempo de disfrutarlo.”

“–He sufrido mucho, ¡mucho! Nos abandonaron todas nuestras amistades y hasta mi novio buscó un pretexto para romper sus relaciones conmigo.”

“Al entierro no asistió ninguna de las antiguas amistades de la familia, que nada ahuyenta tanto a las gentes como la miseria ajena.”
- L’evocació d’una infantesa dolça:

“Recordó su niñez humilde y alegre, transcurrida en el regazo de sus padres”.

“aquel aire húmedo y alegre que le recordaba los días de su infancia en que se levantaba temprano para ver salir el sol.”
- El record dels estudis brillants del Batxillerat:

“Recordó sus tiempos de estudiante de Bachillerato, sus ilusiones para el porvenir, sus primeros éxitos académicos...”
- La responsabilitat d’atendre sa mare, viuda:

“Y él, que había vivido casi exclusivamente para su madre, fue capaz de pasar días y más días sin cuidarse de ella, sin darle un beso...”
- El caràcter bondadós d’Angelita, la mare de Perucho, que el narrador projecta en donya Angustias, mare d’Azcoaga:

“Su primer impulso fue ofrecerse incondicionalmente, hacer que su madre –tan buena y tan caritativa siempre...”

“–Sí, hijo, sí –comentó doña Angustias con su bondad innata–.”
- El sentiment de fracàs per no haver acabat la carrera:

“Siempre fui buen estudiante. ¿Por qué no recluirme una temporada, volver a estudiar y acabar en pocos meses lo que me falta de la carrera?”

“A través de los cristales helados vió un hombre joven que leía atentamente un libro y tomaba notas en un montón de cuartillas. Estudiaba. Estudiaba como había él estudiado en otro tiempo; con entusiasmo, con fervor, con hondo afán de conquistar el porvenir.”

“Olvidas que no acabé la carrera.”

“no me he licenciado todavía.”
- La insatisfacció pel fet de portar una vida irresponsable:

“contemplaba con tristeza el paisaje desolado de su propia existencia.”
- L’afició a la beguda:

“Vivía mecánicamente, bebiendo más whisky y más ginebra que de costumbre”.

“Aquella noche Ernesto, después del teatro, entró en Miami con propósito de tomar un vaso de ginebra y de irse a la cama inmediatamente.”

“Por fin descubrió el motivo: tenía unos deseos horribles de beber un whisky con soda.”

“todo se fue esfumando ante sus ojos para dejar espacio a viejas imágenes del pasado que ascendían desde el fondo de su memoria como las burbujas del *whisky* desde el fondo del vaso.”

“—A mí también me ha gustado siempre [Elsa, la alemana] —comentó Azcoaga, sintiendo flaquear su voluntad por efecto del alcohol.”

“Bebieron atrocemente los *cock-tails* más fuertes de su repertorio.”

“Lo confesó todo, ¡todo! La infidelidad de las mujeres a quienes había amado; la deslealtad y la doblez de los amigos que lo explotaron; sus francachelas, su desmedida afición al alcohol...”

- La redempció personal, a través del matrimoni amb una dona honesta i enamorada:

“Ernesto es profundamente dichoso. Ha olvidado un pasado lleno de negruras, tiene una mujercita bella y enamorada... y no bebe más que agua.”

Concomitancies de *Regalo de bodas* amb *Ícar* o la impotència

Perucho reproduceix en *Regalo de bodas* algunes característiques narratives d'*Ícar* o la *impotència*, com si aprofitara les aventures parisenques de Tristany per a atribuir-les, en paral·lel, a la vida madrilenya d'Ernesto Azcoaga, com ara:

- La pèrdua de la noció del temps a causa de la ingestió d'alcohol i l'estrany efecte que, en aquest estat, li produeixen els anuncis lluminosos nocturns. (En *Ícar*: l'eixida de Tristany del «Magic City» a la matinada en companyia de Marcelle):
“Ernesto perdió la noción del tiempo. Bebía ávidamente. No pensaba en nada. No recordaba nada. Los reflejos intermitentes, rojos y verdes, de los rótulos luminosos de la calle, contribuían a mantenerle en la inconsciencia y acababan de marearlo. Su vida estaba allí, en aquellos vasos de cristal finísimo, en aquellas mixturas venenosas, en aquellos cabellos falsamente rubios.”
- L'ambient del Pidoux, “el cabaret de moda”. (En *Ícar*: el «Magic City», el Trocadero):
“La orquesta estrepitosa, los bailarines ágiles y grotescos, las descotadas mujeres”.
- El fet de freqüentar cabarets i sales de festes:
“¿Y por qué habéis ido a todos los cabarets de Madrid menos al Lido?”
“comprobó que había gastado en la librería la cuarta parte que en cualquiera de los *dancings* que estuvo frecuentando hasta la víspera.”
- La trobada casual pel carrer amb un amic indeterminat:
“se encontró con un amigo a quien veía con poca frecuencia.”
- El fet d'anar darrere de joves modistetes, tant Ernesto com Tristany:
“Albertina salió a las siete y cinco, cuando ya su amigo, olvidado de la época en que perseguía modistillas, estaba cansado de esperar.”
- La convicció de ser una persona sense voluntat:
“En uno de sus frecuentes ratos de soledad y de tristeza, tuvo el valor de confesarse: — Es inútil cuanto haga. Soy un hombre sin voluntad.”
“Decididamente, la vida irregular había aflojado los resortes de su voluntad y había debilitado sensiblemente su inteligencia. Era un hombre perdido.”
“—Con un poco de voluntad puedo convertirme yo también en un hombre útil”.
- La sensació que el context en què es mou no és l'apropiat:
“El mundo que le rodeaba no era el suyo.”
- I, en conseqüència, l'abandonament i la deixadesa:

- “se hundió más todavía en su lamentable vida de disipación.”
- La sensació d’haver-se equivocat en voler una dona que no es mereixia el seu amor. (En *Ícar*: Marcelle).

“Se enamoró perdidamente de una mujer que no lo merecía”

“he amado cuánto puede amarse a una mujer indigna que me ha hecho sufrir; he conocido todos los abismos y todos los padecimientos que pueden amargar una juventud.”

“Para Ernesto, Mary era una mujer ideal, distinguida, inteligente, culta, sentimental. Y la verdad era precisamente lo contrario. Quien tratara desapasionadamente a Mary hubiera podido observar, ante todo, que su educación dejaba mucho que desear. Era una mujer zafia que se esforzaba por disimular con frases hechas y con burda gracia su falta de finura espiritual.”
 - El convenciment que existeix una dona gràcies a la qual pot trobar la salvació, i de la qual s’enamora. (En *Ícar*: Lutgarda, Margueritte):

“Y al atardecer, cuando ya la fatiga comenzaba a rendirle, la proximidad de Albertina era como un bálsamo bienhechor que devolvía la paz y la agilidad a su espíritu.”

“Albertina es el Amor y el Bien; la otra [Mary], el Vicio y la Maldad.”

“Y sintió remordimiento por haber dudado de la única mujer noble y leal [Albertina] que había encontrado en su camino.”

“Se consagró por entero a su novia y a sus libros”.

“–Por eso te he querido y te quiero sobre todas las cosas. Tú purificaste mi vida; tú llenaste de bondad el alma que otros habían manchado; tú diste un ideal a mi existencia; tú me ayudaste a triunfar... Por eso te quiero y te querré siempre: porque me has devuelto la dignidad perdida y porque me has hecho comprender que hemos nacido para algo más elevado que el placer fácil y pasajero.”
 - I, com Tristany, també Azcoaga es planteja per què no és feliç i pren consciència que la joventut se li’n passa:

“–¿Qué es la felicidad?– solía preguntarse. Y siempre se decía que la felicidad no es el dinero.

Con frecuencia se contemplaba en el espejo y sacaba esta amarga conclusión:

–Ya no soy joven.”

Localitzacions

Així com *Ícar* és una novel·la parisenca, *Regalo de Bodas* és plenament madrilenya, els escenaris de la qual són: la Castellana –on viu Azcoaga amb sa mare–, el passeig de Recoletos, la Gran Vía, el carrer d’Alcalá, el Círculo de Bellas Artes, el Retiro, el Banco de España, la plaça de la Cibeles, la plaça de Colón, la plaça de Castelar, la glorieta d’Atocha, el carrer Atocha, el carrer Argensola i el Col·legi de Cirurgia de San Carlos –antiga facultat de Medicina, ubicada en l’actual Centre d’Art Reina Sofia i l’edifici pròxim que ocupa l’Instituto Nacional de Administración Pública (INAP). A fi de contextualitzar adequadament els espais en què es mou Azcoaga, el narrador indica que aquest, dedicat a la vida nocturna, freqüenta teatres de baixa estofa:

Ernesto, siempre espléndido, invitaba a cenar a cuantos se hallaban con él. Iban luego a cualquier teatro de género ínfimo, y a la salida se hundían en un cabaret hasta la madrugada.

Però sobretot és client assidu dels cabarets i les sales de festes, que tenen en la narració una presència notable, perfectament identificats en el Madrid de l’època: el Pidoux, el Negresco, el Buffet Italiano, el Miami i el Lido.

“Llenaba su cartera y salía a la calle sin rumbo fijo, pero convencido de que sus pasos lo conducirían fatalmente a Pidoux.”⁴³³ Allí, colgados de la barra del bar, le aguardaban ya tres o cuatro amigos sinvergüenzas que vivían a su costa, y unas cuantas mujercuelas elegantes que le sacaban todo el dinero que podían.”

“Entraron en Negresco”⁴³⁴ y se sentaron en un rincón.”

“Aquella noche, en el Buffet Italiano,”⁴³⁵ Mary lució unos pendientes nuevos de brillantes...”

“Aquella noche Ernesto, después del teatro, entró en Miami con propósito de tomar un vaso de ginebra y de irse a la cama inmediatamente.”

“¿Y por qué habéis ido a todos los cabarets de Madrid menos al Lido?”⁴³⁶

Personatges

Com en el cas de *Matrimonio feliz*, *Regalo de bodas* és una història lineal, de poca densitat, que té pocs personatges. A més del protagonista i d'Albertina, la dona salvadora, hi ha llurs respectives mares: la d'Ernesto, donya Angustias, i la moribunda mare d'Albertina, que no sabem com s'anomena.

El dissolut Azcoaga està enamorat de la xilena Mary, una dona fatal “que no lo merecía; de una mujer que no buscaba más que su fortuna”. El narrador justifica així el seu judici:

Para Ernesto, Mary era una mujer ideal, distinguida, inteligente, culta, sentimental. Y la verdad era precisamente lo contrario. Quien tratara desapasionadamente a Mary hubiera podido observar, ante todo, que su educación dejaba mucho que desear. Era una mujer zafia que se esforzaba por disimular con frases hechas y con burda gracia su falta de finura espiritual. No era elegante más que merced al arte de su modista; carecía de esa gentileza en los ademanes y en el gesto en la que radica la auténtica elegancia. Su inteligencia se reducía a una rara habilidad para descubrir quién tenía dinero y para lograr que se lo ofrecieran. Su cultura consistía en unas cuantas ideas vulgares sacadas

⁴³³ “En el año 1922 la Gran Vía de Madrid estaba aún sin terminar y su primer tramo, entre la calle de Alcalá y la Red de San Luis, recibía aún el nombre de Conde de Peñalver. Es en el número 7 (hoy Gran Vía, 20) donde abriría el miércoles 27 de septiembre de ese año el American bar Pidoux.

Elegancia y chic parecía caracterizar a este aristocrático bar de la nueva Gran Vía. Según la prensa del momento sería el futuro centro de reunión de la “gente bien” de Madrid y era el lugar que “todos” estaban esperando. La sencilla decoración del bar Pidoux incluía maderas de roble macizo, mármoles, metales y una perfecta distribución de la luz que lo mantenía en una agradable penumbra. Lo novedoso del bar era que su mostrador estaba asistido de altas banquetas al uso americano, nunca visto antes en los locales madrileños.” (M.R. Giménez: “Antiguos cafés de Madrid y otras cosas de la villa.”)

<http://antiguoscafesdemadrid.blogspot.com.es/2013/02/american-bar-pidoux-y-el-doctor-asuero.html>

⁴³⁴ El café y cervecería de la planta de calle tenía columnas revestidas en mármol de color verde, la carpintería era en negro y sus paredes estaban pintadas en verde claro, haciendo juego con el color de la piel de los divanes. La iluminación del local jugaba con la luz indirecta, difusa en el cielo raso para aumentar la claridad, pero también utilizando apliques de aluminio mate en color blanco sobre columnas y paredes. El salón de té, situado en la parte superior o principal, tenía pintadas sus paredes con estuco que logra una perfecta imitación del pergamino. Sus mesas y sillas eran de madera de nogal en color claro y tapizadas en piel de cabra color natural. A él se accedía por una escalera, con peldaños forrados en goma negra, decorada con espejos parabólicos. Como café dotado de todas las comodidades, el Negresco renovaba el aire de su interior creando una atmósfera exenta de humos, humedad y bacterias consiguiendo un ambiente fresco en verano y cálido en invierno. La música de las orquestas que actuaban en el café Negresco era retransmitida por la radio durante la década de los años treinta del pasado siglo, anunciando en la prensa diaria el programa correspondiente. (M. R. Giménez: “Antiguos cafés de Madrid y otras cosas de la villa.”)

<http://antiguoscafesdemadrid.blogspot.com.es/2013/02/american-bar-pidoux-y-el-doctor-asuero.html>

⁴³⁵ El Buffet Italiano era una dels restaurants més luxosos d'aquell Madrid, situat en la carrera de San Jerónimo, prop del carrer Echegaray.

⁴³⁶ El cabaret Lido s'inaugurà el 1927 en el núm. 20 del carrer Alcalá. Amb els anys es va transformar en la discoteca “Alcalá 20”.

de una literatura de segundo orden de la que ninguna persona de mediano gusto hace ya caso. Y su pretendido sentimentalismo no era ni más profundo ni más depurado que su imaginaria cultura.

Pero Ernesto no opinaba así. Le bastaba observar que Mary no mojaba el *plum cake* en el té, para reconocer, lleno de satisfacción: “¡Qué mujer tan distinguida!”

També s’interessa per ell Elsa, una jove alemanya que viu a Barcelona i de tant en tant es deixa caure per Madrid:

“Por cierto: ¿sabes quién me preguntó anteanoche por ti? Elsa, la alemana. Ha vuelto de Barcelona y está más guapa que nunca. (...) “La alemana –una rubia platinada con algunos años más de los que juraba tener– estuvo amabilísima.”

En contraposició amb aquestes dones fatals, el narrador destaca Albertina, la dona virtuosa que rescatarà Ernesto de l’abisme:

[Albertina] “Era una muchacha de unos dieciocho años, pálida y llorosa, con un gesto de terror impreso en el rostro.”

“la proximidad de Albertina era como un bálsamo bienhechor que devolvía la paz y la agilidad a su espíritu.”

“Inconscientemente, hasta con repugnancia, la comparó con Mary.

–No, no se las puede comparar; son como dos mundos diferentes. Albertina es el Amor y el Bien; la otra, el Vicio y la Maldad.”

Albertina actua sobre Ernesto com un bàlsem purificador:

Tú purificaste mi vida; tú llenaste de bondad el alma que otros habían manchado; tú diste un ideal a mi existencia; tú me ayudaste a triunfar...

El doctor Carranque, professor de San Carlos, confia en les qualitats d’Azcoaga i, quan ell torna a la facultat, el rep amistosament, l’encoratja acabar la carrera i el contracta com a cirurgia en la seua clínica: “el doctor Carranque, que presidía el tribunal, le estrechó la mano en presencia de todos.”

Uns altres personatges són: Pedro, el xofer del Crysler d’Azcoaga –que, al final de la història, per error del narrador, s’ha convertit un Packard–, el ric tio Miguel, “fallecido en Australia”, de qui Ernesto es converteix en hereu afortunat, els “tres o cuatro amigos sinvergüenzas que vivían a su costa, y unas cuantas mujerzuelas elegantes que le sacaban todo el dinero que podían”, “un amigo a quien veía con poca frecuencia. Charlaron un rato en la calle” i Julio, un altre amic de més confiança, el qual l’avisa sobre l’autèntica personalitat de Mary. També es menciona un anònim “hombre joven que leía atentamente un libro y tomaba notas en un montón de cuartillas. Estudiaba.”, així com “los sirvientes” de casa i Jiménez, el bidell de la facultat “a quien Ernesto había dado en otro tiempo algunas propinas” i a qui troba “como si no hubieran pasado años!”.⁴³⁷

Context urbà

Com en el cas de París, el narrador situa en aquell Madrid de 1935 elements urbans característics de la modernitat, com ara taxis, tramvies, telèfons, bars i els locals d’oci i de restauració ja mencionats:

“–¿Tienes diez duros para el taxi?”

⁴³⁷ Perucho ja s’havia referit a la popularitat dels bidells de la facultat i la seua capacitat per a reconèixer les fesomies dels estudiants en l’article «Impresiones madrileñas», “El hombre que conoce a todos los estudiantes de España” (*El Pueblo*, 23-06-1923).

“—¿Tienes cinco duros para el taxi?”
 “La vió apearse de un taxi...”
 “Esperó en una esquina a que pasaran dos taxis que corrían a toda velocidad...”
 “Tomó un taxi en la Castellana y se dirigió a la oficina de Albertina.”
 “En el taxi puso en orden sus cabellos, se alió un poco la ropa, intentó serenarse.”
 “Albertina, paseando por la acera, daba muestras de impaciencia. Al verle apearse del taxi, exclamó:”
 “En la Castellana, junto a una parada del tranvía, Albertina se detuvo.”
 “Desde la plataforma del tranvía la vió cruzar la Castellana. Corría ágilmente y parecía contenta.”
 “Dejó el tranvía en la Cibeles y se dirigió hacia la Gran Vía. Lo llamaron desde el café.”
 “Desde un bar de la calle de Atocha telefoneó a su madre y a su prometida para comunicarles la buena nueva.”

També és un detall de modernitat el fet que Albertina treballe en una oficina, encara que Azcoaga vol que deixi de fer-ho quan es casen, com efectivament succeeix:

“Yo trabajo en una oficina y gano lo justo para pagar el alquiler y para comer lo indispensable.”
 “—En primer lugar, porque me ha telefoneado la vecina para decirme que mamá se encuentra muy bien. Y en segundo lugar..., en segundo lugar, porque no ha olvidado usted las señas de mi oficina.”
 “Ya lo sabe: su obligación más sagrada es estar a la puerta de mi oficina a las siete en punto.”
 “—¡Quinientas pesetas! ¡Si con eso y lo que yo gano en la oficina ya podemos vivir!”
 “—Yo no puedo consentir que te mates trabajando.”
 “Cuando nos casemos, no quiero que sigas trabajando.”
 “Transcurridas algunas semanas, Ernesto intentó de nuevo convencerla para que no trabajara tanto.”

En aquell Madrid de la República, però, els vianants s’estranyen de veure una parella que s’abraça en la via pública: “Se abrazaron alegremente, ingenuamente, ante el gesto de asombro de los viandantes.”

Il·lustracions

Tres de les deu pàgines de *Lecturas* que ocupa *Regalo de bodas* incorporen sengles il·lustracions a llapis, de gran format, firmades per E. Vicente, que deuen ser obra d’un dels dos germans Eduardo o Esteban Vicente.⁴³⁸

⁴³⁸ Els germans Esteban Vicente (Turégano, Segovia), 1903 – Nova York, 2001) i Eduardo Vicente (Madrid, 1909 – 1968) van estudiar en la Escuela de Bellas Artes de San Fernando i van viure l’ambient avantguardista madrileny dels anys vint i trenta del segle XX. El 1928 van realitzar la seua primera exposició en l’Ateneu de Madrid. Durant la guerra civil, Esteban, casat amb una americana, va passar als Estats Units i va obtenir la nacionalitat nord-americana. Per la seua banda, Eduardo –qui, dels dos, és probablement l’autor d’aquestes il·lustracions–, va realitzar cartells per a l’exèrcit republicà. (Doldán: 2014).

REGALO DE BODAS

por Arturo Peruchio

I

Ernesto Azcoaga se aburría. Se aburría con ese aburrimiento feroz que origina una vida cívica en la que nada falta más que la felicidad y un ideal que la haga digna de ser vivida.

Hundido en su diván, en un rincón del lujoso cabaret, contemplaba con tristeza, más que el entediado espectáculo que se desarrollaba ante sus ojos, el paisaje desolado de su propia existencia.

En otro tiempo, cuando era pobre y tenía que trabajar en una oficina para sufragar los gastos que ocasionaban sus estudios, se consideraba feliz. En cambio, ahora, con una fortuna respetable, con una vida a cubierto no ya de las necesidades más elementales sino también de los más costosos lujos, sentía en su alma una vaciedad que lo llenaba de espanto.

—¿Qué es la felicidad?— solía preguntarse. Y siempre se decía que la felicidad no es el dinero.

Con frecuencia se contemplaba en el espejo y sacaba esta amarga conclusión: —Ya no soy joven.

Otras veces, al fijarse en su rostro pálido, en los hondos surcos que su vida irregular había grabado alrededor de sus ojos, se creía enfermo.

Pero nada de esto le detenia, y al día siguiente empezaba de nuevo su vida agitada y sin dignidad.

Se levantaba entre las tres y las cuatro de la tarde, se bañaba, se afeitaba, y comía sin apetito. Sus ojos, embotados por las excesivas libaciones de la noche anterior, carecían de expresión y proyectaban sobre las cosas una mirada opaca y triste.

Llenaba su cartera y salía a la calle sin rumbo fijo, pero convencido de que sus pasos lo conducirían fatalmente a Píloros. Allí, colgado de la barra del bar, le aguardaban ya tres o cuatro amigos sinvergüenzas que vivían a su costa, y unas cuantas mujercitas elegantes que le sacaban todo el dinero que podían.

A las nueve iba a buscarle Pedro, el chófer, en el Chrysler. Ernesto, siempre espléndido, invitaba a cenar a cuantos se hallaban con él. Then luego a cualquier teatro de género ínfimo, y a la salida se hundían en un cabaret hasta la madrugada.

A las cuatro comenzaban los acompañantes a presentar su factura.

—¡Tienes diez duros para el taxi!

—¡Déjame cien pesetas hasta mañana.

—¡Anda, cómprame una muñeca.

—¡Mira qué exquisitez tan preciosas!

A las cuatro y media, sin que él se hubiera dado cuenta, lo habían dejado solo.

Se indignaba:

—Mañana cuando me los eche a la cabeza...

Y al día siguiente, en Píloros, lo desmenuaban con un abrazo y con una frase vaga:

—¡Chico, qué barbaridad! ¡Cómo estábamos anoche!

Y volvían a pensar.

Fué en una de estas madrugadas solitarias cuando Ernesto Azcoaga, hundido en su diván, en un rincón del cabaret de moda, contemplaba con tristeza el paisaje desolado de su propia existencia.

La orquesta estrepitosa, los bailarines

E. Vicente

ágiles y grotescos, las desotadas mujeres, todo se fué esfumando ante sus ojos para dejar espacio a viejas imágenes del pasado que ascendían desde el fondo de su memoria como las burbujas del schisky desde el fondo del vaso.

Recordó su niñez humilde y alegre, transcurrida en el regazo de sus padres, a quienes siempre había visto unidos por una pasión inquebrantable y tierna.

Recordó sus tiempos de estudiante de Bachillerato, sus ilusiones para el porvenir, sus primeros éxitos académicos. Y luego, su ingreso en la Facultad de Medicina, su entusiasmo por la Anatomía y por la Histología, y aquella noche terrible en que perdió a su padre y se vio frente a la vida, entregado a sus propias fuerzas, por primera vez.

Recordó, en fin, su lucha dura por ganar su pan y el de su madre. ¿Qué salvador era aquel pan, ganado honradamente con un trabajo tenaz, lleno de brío y de fe en el mañana!

Hasta que llegó lo inesperado: un notario con el testamento del tío Miguel, fallecido en Australia; el bienestar, la fortuna... y la carrera sin terminar. ¿Para qué? El dinero abrió ante él horizontes nuevos. No sintió escrúpulos al abandonar su existencia digna y laboriosa de siempre, por una vida de crápula sin finalidad y sin sentido. Le embriagó el placer fácil, le ayudó el automóvil, se dejó ganar el alma por el cabaret y por el bar nocturno.

Y él, que había vivido casi exclusivamente para su madre, fué capaz de pasar días y más días sin cuidarse de ella, sin darle un beso...

Un cenarero le volvió a la realidad. Erum las cinco. ¡Bueno, a cerrar. ¡En el salón no quedaba ya nadie más que él.

Fuagó y salió a la calle. Amanecía. Los obreros, con paso rápido, iban hacia el trabajo.

Y Ernesto Azcoaga se dejó caer en el diván de su auto con mayor desaliento que nunca.

— 533 —

LECTURAS

Regalo de bodas

E. Vicente

—A ti te han cambiado, chico.

—¡Ya ya no eres el mismo.

—¡Déjate de tonterías y diviértete como nosotros!

Ernesto repetía invariablemente, con voz lúgubre:

—¡Fórmate lo que quieras. Yo lo pago.

Y esto consolaba un poco a los desconsolados amigos.

Sus noches acababan como antes.

—¡Tienes cinco duros para el taxi?

—¡Tame cien pesetas y mañana te las devolvemos!

A las cinco de la madrugada quedaba solo, y regresaba a su casa diciéndose que todo aquello era absurdo, que había llegado la hora de tomar las cosas en serio...

dejaba de molestarles su aspecto triste y su persistente silencio.

dad y de tristeza, tuvo el valor de confesar:

—Es inútil cuanto haga. Soy un hombre sin voluntad. Si no viene en mi ayuda algo exterior a mí, jamás lograré salvarme por propio esfuerzo.

Pero ¿en qué consistía eso algo? ¿Cómo y de dónde había de llegar? He aquí lo que Ernesto se preguntaba sin acertar a darse una respuesta satisfactoria.

Así transcurrieron varias semanas sin que apareciera en el horizonte de su vida un rayo de esperanza. Pensó que levantándose temprano y practicando cualquier deporte, se fortalecerían sus nervios y cambiaría de rumbo su existencia; pero todos los días lo aplazaba para el siguiente y acabó olvidando su buen propósito.

— 535 —

“La carta que no escribió nadie”

En aquella sèrie d'articles narratius de to humorístic que Perucho publicà en *El Pueblo* emmarcats en la secció «Confidencias», n'escrigué un, titulat “La carta que no escribió nadie” (*EP*, 2-09-1934) que, convenientment ampliat, donà lloc a una narració breu que tornà a publicar a Mèxic setze anys després en *El Nacional* (*EN*, 29-04-1951).

[illegible]

Les referències parisenques d'aquesta versió mexicana recorden l'ambient descrit en *Ícar*:

465

dulcíssimes transcurridas en la penumbra del cine o en el rincón del bar, cuando las palabras se visten de terciopelo para hacerse más suaves y más íntimas!

(*El Nacional*)

L'anònima jove hongaresa, núvia del protagonista, pot evocar, fins i tot, la figura de Lucienne:

No es, pues, sorprendente, que el día en que me enamoré me enamorara de verdad. Me sería difícil explicar cómo ocurrió. Nos conocimos en la biblioteca de Filosofía de la Sorbona, coincidimos en aulas y conferencias, nos hicimos amigos... y cuando vinimos a darnos cuenta nos amábamos ya.

(...) Sí, me enamoré de verdad y soñé con hacer de aquella muchacha morena y apasionada mi esposa y mi compañera de trabajo. Sentíamos la misma vocación, teníamos las mismas ilusiones, leíamos los mismos autores, amábamos la misma música... Ella venía a diario a mi casa.

(*El Nacional*)

En la versió d'*EP*, el protagonista passa la primera nit en l'Hotel Metropole de Ginebra –el mateix que freqüentava quan assistia amb Estelrich al Congrés de Minories Nacionals–, però ix a buscar un altre hotel menys car quan entra en l'oficina de correus:

A media mañana, salí para buscar un alojamiento más barato que el hotel de la Metropole, y me detuve en la central de Correos para certificar unas cartas. Mientras el funcionario extendía el recibo, pasé indolentemente la mirada por los rótulos de todas las ventanillas, y la fijé en uno: *Poste restante*.

(*El Pueblo*)

Si la cosa es pot arranjar bonament, jo cercaria un hostatge més barat que l'hotel Victoria o el de la Metropole, per tal de poder-hi restar més dies.

(Carta núm. 116, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: 7-07-1930)

En la versió d'*EN*, el protagonista es comporta d'una manera semblant a com ho feia Tristany a París:

Frecuenté espectáculos y bailes, anduve de nuevo por las avenidas, desorbitados los ojos, olfateando en todas partes el rastro del amor para seguirlo hasta el fin. Ni una sola vez se me ocurrió pensar que aquello era grotesco, indigno del hombre ponderado y sensato que yo había sido hasta entonces. No pensaba más que en evadirme de mi angustia, en dar a mi vida significación y finalidad.

(*El Nacional*)

Fins que també té l'absurda idea d'imaginar que potser hi haurà una carta dirigida a ell en l'estafeta de correus de Praga:

En una de mis largas caminatas, fui a dar frente al edificio de Correos. Y de repente, clara, nítida, surgió en mi imaginación esta idea descabellada:
—¿Habría llegado alguna carta para mí?

(*El Nacional*)

El final de la història de les dos versions és semblant, però més llarg en la segona. En ambdós casos el protagonista rep, en efecte, una carta dirigida a ell, en què una desconeixuda veïna parisenca li declara el seu amor frustrat. Il·lusionat davant la perspectiva d'una nova relació amorosa, en el primer cas torna a París, busca infructuosament l'enigmàtica Solange que firmava la carta i conclou, esperançat:

¿Fue una broma estúpida? El corazón me decía que no. Yo estaba en aquella ocasión al borde de la desesperación, y para resucitar en mí la fe en la vida y en la juventud, el diablillo que guía mis pasos por el mundo, hizo llegar aquella carta que no escribió nadie.

(El Pueblo)

En la segona versió, l'enigmàtica remitent li explica que és una actriu fracasada que, a París, l'espia des d'una mansarda pròxima, que s'havia enamorat d'ell i que va sofrir molt quan el va veure enamorat d'aquella hongaresa:

“En mi primera juventud, mi cabeza era un hervidero de ilusiones. Pensé conquistar fama y fortuna en el teatro, arte para el cual creía reunir aptitudes, y vine a París, dispuesta a luchar hasta el triunfo. No conocía a nadie; nadie podía ayudarme; pero yo estaba segura de que mi arte se impondría. Los años y los fracasos me hicieron comprender mi error. Agoté mi dinero; caí en la miseria, y hube de ganar mi vida con un trabajo modesto que no tenía nada de artístico...”

“Entonces lo conocí. Desde mi buhardilla veía su habitación, en la casa de enfrente, y lo veía a usted, con sus libros y sus papeles. Pasaba horas enteras contemplándolo, viéndolo trabajar con pasión... ¡Inventé una novele de amor! Y el día en que llegó ella por primera vez, me sentí herida, como si usted me hubiera sido infiel.

(El Nacional)

El desenllaç de la segona versió coincideix amb el de la primera, però ací el narrador, després de buscar inútilment la desconeguda veïna, s'entrega responsablement al treball amb què venç l'egoisme i, sentint-se útil per als altres, es considera pràcticament feliç:

Ahora me he resignado con mi suerte. Trabajo con tesón, y no tengo fe más que en mi esfuerzo. El trabajo ha cobrado para mí una significación nueva. Me ha hecho comprender que hay en la vida aspiraciones más altas que el simple egoísmo de buscar la propia felicidad. Me ha hecho comprender que en el mundo hay millones de seres que nos necesitan y por los cuales es noble y es necesario sacrificarse...

Y cuando pienso que con mi labor acaso rindo a los demás un servicio útil, casi me siento feliz.

(El Nacional)

13. Perucho, traductor

Traductor d'*Ícar o la impotència*

Portada de la traducció mecanoscrita d'*Ícaro, o la impotencia*, feta per l'autor a Mèxic el novembre de 1939.

Primera página del mecanoscrit.

Quan va embarcar a Saint Nazer rumb a Veracruz, Perucho devia portar amb ell poques pertinences: una maleta amb unes mudes, uns pocs objectes personals, una petita agenda, alguna fotografia, la cèdula d'identitat i papers. Ja que necessitava diners, Lucienne havia de desfer-se de tot allò que tinguera algun valor, com ell li recorda per carta:

¿Has vendido la máquina de escribir? El aparato fotográfico no lo vendas por menos de 1.500 francos, salvo en el caso de que necesites dinero.

(Carta núm. 173, d'Artur Perucho a Lucienne Gache: A bord del *Flandre*, aprox. 16-04-1939)

A París Lucienne tenia alguns objectes que Perucho devia haver-se emportat quan abandonà Barcelona, com ara alguns llibres, que feia compte d'enviar-li's a Mèxic tan prompte com ell s'hi haguera establert:

Me pides en tu última carta que te mande tus libros. Pero tenia la seguridad de que te los habias llevado tú, y como sólo había unos ejemplares, me parece que no tengo ninguno de ellos. De todos modos, cuando vaya a París lo miraré y, si tengo, te los mandaré.

(Carta núm. 176, de Lucienne Gache a d'Artur Perucho: Perpinyà, 29-05-1939)

En qualsevol cas, bé perquè Lucienne li enviara els exemplars que reclama, bé que els portara ella quan es van reunir, la qüestió és que Perucho va poder consultar a Mèxic un exemplar d'*Icar o la impotència*, que es va afanyar a traduir al castellà. Devia tindre temps disponible i potser pretenia editar-lo per a donar-se a conèixer en els ambients literaris del país d'acollida.

Aquesta traducció, que no es va arribar a publicar mai, consta de trenta-cinc folis mecanoscrits sense numerar, en què els vint-i-tres capítols de l'obra original ordenats amb números romans, han estat reduïts a quinze seccions organitzades amb números àrabs. En relació a l'obra impresa, les supressions són considerables.

Producte del cansament o dels canvis de criteri, en comparar el text editat amb la traducció, es detecta que al començament el traductor fou molt més fidel a l'original, fins i tot la numeració dels capítols anava acompanyada. Més avant, en canvi, la versió en castellà perd fidelitat, les frases més lliures i les elisions i els resums són més habituals que al començament.

Fa la impressió que, en la traducció, Perucho va eliminar tots aquells aspectes que pogueren molestar els lectors mexicans i la colònia d'exiliats —el destinatari ideal en qui pensava—, així com també va suprimir les referències autobiogràfiques més explícites que resultaren inconvenients per a la percepció que els lectors pogueren fer-se de l'autor, en cas que l'identificaren amb el personatge de Tristany, com es pot comprovar en els exemples que hi ha a continuació.

—S'han suprimit les al·lusions, referències i mencions personals següents:

(1) El perfil comunista i ateu de Tristany:

(*Icar*)

Tristany pensava que si ell hagués dit que era comunista, ateu o alguna cosa semblant, en qualsevol reunió burgesa de Barcelona, ja no l'haurien invitat més. Els senyors Bèrard, pel contrari, trobaven molt natural que hi hagués gent que pensara de manera distinta a la seua, i no veien en això un motiu per a trencar cap relació d'amistat. (pp. 24-25)

(2) La inconstància i dispersió que Tristany ha tingut en els estudis —excepte en el violí— i el fet que de tant en tant falte a les classes de la Sorbona:

(*Icar*)

No s'havia preparat per a res. Havia estudiat molt desordenadament. L'únic que feia be —tocar el violí—... (p. 55)

Com aquell dia no havia assistit a les classes de la Sorbona, estava desorientat. (p. 68)

(3) La decisió de no haver acabat la carrera de Dret i l'orgull que té de sentir-se independent:

(*Icar*)

Havia fet be de no acabar aquella estúpida carrera d'advocat... Devia estar orgullós de la seua ferrenya independència; d'haver viscut sempre lliure, fidel a les seues idees; de no haver claudicat ni per una posició envejable ni per una dolça felicitat. (pp. 57-58)

(4) La frustració pel fet d'acostar-se a la trentena i no haver aclarit res en la vida:

(*Ícar*)

Com havien passat els anys! Li costava fer un gran esforç per a convencer-se de que ja havia fet els vint-i-nou. Se li ennegria la llum dels ulls quan pensava que havia perdut, que havia dilapidat tot el temps de que estava feta la seua vida. (p. 57)

(5) El sentiment de fracàs:

(*Ícar*)

Havia jugat inconscientment amb la vida i el temps, i ara pagava car aquell pecat.

Què era ell? Què significava per a els altres el seu nom? Quí el pronunciaria amb respecte i admiració? (p. 56)

(6) La tristor que sent quan recorda sa mare i la núvia, abandonades a València:

(*Ícar*)

El dominava la tristesa, una tristesa fonda i amarga que li emmetzinava l'ànima. Era tard i s'havia fet fosc. Va rodar la clau de la llum, i de les tenebres va sorgir una figura de dona en mig d'un marc brillant de plata.

La seua mare. Vestida de negre, somrient i noble.

Va pendre la fotografia entre les mans i la va contemplar atentament.

Per què havia abandonat la seua mare? Per què havia fugit del seu costat? Prop d'ella, no havia sentit mai el defalliment que, ara, l'envaïa tant sovint. Les seues mans, en passar-li per damunt el front, li tornàven l'energia i la serenitat.

I Lutgarda era una dona com la seua mare! I l'havia abandonat també! (pp. 68-69)

(7) Els consells de Lutgarda i les reflexions de Tristany que se'n deriven:

(*Ícar*)

—Primer, situat. Ja et quedarà temps de realitzar totes eixes coses que somnies. Jo mateixa t'ajudaré...

Llavors, tot això li semblaven incomprensions, egoismes de Lutgarda. «No em vol per mí —sinó per la posició brillant que puc assolir.» Ara, començava a sospitar que ella tenia raó, que l'aconsellava desinteressadament. (pp. 56-57)

(8) El dret que té Tristany a divertir-se com els companys d'estudis i la decisió de no deixar-se portar pels sentiments:

(*Ícar*)

No es divertien els seus companys? No vivien, plenament, la seua joventut? Per què no havia ell de fer igual? Per què es volia amargar l'existència amb el record d'una època ja liquidada de la seua vida? Calia ser fort. Res no lliga tant a l'home com els sentiments.

Així, doncs, eren els sentiments —no les penes— allò que calia ficar en un sac per a que s'els tragara el riu! (p. 72)

(9) L'embriaguesa de Tristany en el ball del Magic City:

(*Ícar*)

I des de primera hora havia començat a beure d'una manera exagerada. Tristany el va imitar. El va perdre de vista, i no va saber res més d'ell en tota la nit.

El gran saló havia començat a pegar voltes. (pp. 13-14)

—No, home. No va ser res.

—Dimoni! Dius que no va ser res? Jo et vaig vòre molt malament. (p. 47)

(10) La idea que totes les dones són unes diablesses:

(*Ícar*)

Aquell diable acusador que portava dins i que, de vegades, es posava a actuar, era el seu turment, el que li descobria els motius més amagats dels seus actes. Quedar-se sol amb ell li produïa un pànic extraordinari. (p. 69)

(11) Diverses referències familiars:

(*Ícar*)

—Jo hauria volgut tindre una germana així —pensava. I se'n recordava de la germaneta morta a València, quan tot just tenia cinc anys. (pp. 39-40)

(12) Diàlegs o pensaments de caràcter sentimental o íntim:

(*Ícar*)

—Potser és per això que li dol tant la solitud. Jo, en canvi, com que soc un home agressiu i ferèstec...

—Vosté? —va interrompre ella— Vosté és un terrible sentimental que es vol disfressar de tot lo contrari! (p. 33)

Li acudiren dos pensaments:

—Sí. Soc un sentimental.

—No. No la posseiré. (p. 35)

El llit era massa gran. Un llit de matrimoni. De nit, es perdia —sol— en aquella immensitat blanca! (p. 68)

—També s'han anul·lat elements superflus del relat per a reduir-ne l'extensió i aconseguir un text més àgil:

De la tenebra, sorgia una llum blanca, indefinida, que pugnava per tancar-se dins uns límits concrets. El resplandor es feia més intens, es reduïa, començava a formar-se, a tenir contorns i perspectiva i relleu. Però, quan ja era prop de lograr una forma humana, esdevenia novament caòtic i difós. Tenia la terrible inquietut de tota gestació. Les forces creadores lluitaven contra el caos informe i l'anaven vençant a poc a poc, amb un esforç titànic i primitiu... Una vegada, el resplandor immaterial va aconseguir realitzar una imatge que s'assemblava a Marguerite... (*Ícar*, p. 127)

—He procurat acabar de bona manera. Impossible. Si em veu preocupat, intenta consolar-me i, quan més apariència d'afecte sincer vol donar a les seues paraules, més em desplauen. Ja no puc imaginar-la com era; ara, em sembla una altra. Ella ho sap i procura disfressar la veritat, però és inútil. Quan em mostre fred i fatigat, plora, em fa escenes com si fora el seu marit... No sé quina determinació pendre. (*Ícar*, pp. 148-149)

Algo indefinible pugnaba por surgir y por concretarse en su pensamiento.

Y al fin vió un rostro que se parecía al de Marguerite...

Estas confidencias se repitieron con frecuencia durante una corta temporada.

–Han desaparegut capítols sencers:

(13) Els passatges complets de l'*Introito* (p. 7), així com gran part de l'*Intermedi* (pp. 99-103), tota la *Paràbola* (cap. XXII, pp. 152-153) i les dos poesies (pp. 159-160)

(14) Tot el capítol VIII, en què es relata l'aventura de Tristany amb la prostituta del cafè del carrer Réaumur. (pp. 73-78)

(15) Pràcticament tot el capítol IX, en què simplement s'esmenta el pas dels dies (p. 79)

(16) I tot el capítol XIX, que es dedica a descriure l'ambient de la matinada al voltant de Les Halles. (p. 139)

(17) Descripcions desaparegudes:

(*Ícar*)

(El Jardí de Luxembourg): Feia un temps magnífic. Començava l'hivern, però el sol encara escalfava tebiament. Si, aniria al Luxemburg. Ara, devia estar [p. 38] daurat, ple d'estudiants i de criatures, verd i alegre... (pp. 38-39)

(El boulevard Saint Michel): parant-se davant els aparadors de les botigues. Ho mirava tot amb una gran atenció –sabates, camises, corbates, pots de perfum– i comparava els preus amb la meticulositat d'un pare de família que ha de distribuir el sou en mil coses diverses i imprescindibles. (p. 39)

(El Coliseum): Tristany es va dedicar a contemplar el decorat del vestíbul... (p. 61)

(La colla de companys que irromp en l'hotel de Tristany): La jovenalla va fer molt de soroll. Una de les estudiantes... (p. 71)

(Henriette Bèrard): Li semblava una dona americanitzada i moltes vegades pensava que el seu càrrec al despatx de l'enginyer el devia posar sempre per damunt de la seua condició de senyoreta soltera. (p. 83)

(18) Diàlegs improductius eliminats:

(*Ícar*)

Fet això, varen sortir precipitadament, com havien entrat.

–No faltes.

–T'aguardem.

–Ens divertirem molt.

–A reveure.

–«A tout a l'heure...» (p. 71)

–Ja ha arribat l'home dels mals pensaments!

–Per què em diu això? –feu Tristany. (p. 81)

(19) Sensacions de Tristany:

(*Ícar*)

Tot lo que escrivia li semblava fals, poc sincer, gens afectuós... El seu pensament se'n anava lluny d'aquella prosa familiar. Se'n anava vers una prosa apassionada que pugnava per brollar de la seua estilogràfica. (p. 70)

En ella [en la carta a Lutgarda] confessava els seus errors, la seua bogeria, la indignitat del seu procedir... Era una auto-acusació, un exàmen de consciència. I prometia tornar a València, sotmetre's a les reals exigències de la vida, tallar-se les ales per sempre més...

(20) Ampliacions inconvenients:

(*Ícar*)

Tristany va dir que si; però pensava per dins que si un home tan nacionalista com l'enginyer s'entregava amb tanta facilitat al capitalisme estranger, no valia la pena que «L'Action française» publicara cada dia aquells escandalosos articles saturats de xenofòbia. (pp. 81-82)

(21) Citacions cultes:

(*Ícar*)

En arribar a aquella edat crítica, no podria –com Zarathustra– abandonar la muntanya i el llac de la seua pàtria per a correr món, en un pelegrinatge apassionadament intel·lectual. Els seus trenta anys, serien –com en els versos d'Espronceda– una trista edat de funestos desenganys! (p. 56)

(22) Detalls prescindibles:

(*Ícar*)

Al dia següent, el va passar sense menjar i sense eixir de la seua habitació. A l'altre, estava més tranquil i va fer un curt passeig. Passaren dos dies més. (p. 79)

L'enginyer devia haver tocat directament en un altre temps; però havia perdut tota la tècnica, i ara ho feia d'una manera prou imperfecta. (p. 91)

–Bastants diàlegs s'han transformat en paràgrafs en què la informació ha passat a facilitar-la, molt abreviada, la veu del narrador:

Al bulevard Saint Michel, va trobar l'amic que l'havia fet anar al «Magic City».

–Què? ¿Ja t'ha passat?

–¿El què? –va preguntar Tristany, discretament.

–El xampany! –va contestar l'amic. Era com si parlaren d'una cosa llunyana i li va costar fer un esforç per a adonar-se de lo que li havia esdevingut la nit passada.

–No, home. No va ser res.

–Dimoni! Dius que no va ser res? Jo et vaig vòre molt malament.

–I per això em vares deixar sol, veritat?

–No –digué l'amic–. Has de perdonar-me. Però em vaig fer amb una dona formidable i no era cosa de deixar-la. Imagina't: una vidua trista que havia anat al ball per a distreure's! (*Ícar*, p. 47)

En el bulevard Saint-Michel encontró al amigo que lo había llevado al “Magic City”.

Cuando le habló de la noche anterior, Tristán tuvo la sensación de que le hablaba de algo remoto y olvidado.

El amigo le contó descarnadamente una vulgar aventura, y se burló de Tristán cuando supo que éste había dejado marchar a su pareja.

–S'han anul·lat les referències sexuals de tot el text:

(23) L'atracció incontrolable que Tristany sent pel sexe femení:

(*Ícar*)

(En el metro): L'andén era ple de públic i Tristany no es va atrevir a dir-li res. Un poc apartat, la mirava amb uns ulls de terrible desig. Se li havia desvetllat la seua sang meridional i ara li bullia com un infern de sensualitat. Etc. (p. 59-61)

Entraren a l'hotel. Tristany estava congestionat, encés de desig, brutal. (p. 97)

(24) El diàleg que mantenen Tristany i la modisteta en el metro, així com l'actitud desvergonyida i provocativa de Tristany (capítol VI, pp. 62-63), que s'ha reduït a unes línies:

(*Ícaro*)

Olvidó a la señora de antes, y siguió materialmente pegado a la modistilla hasta la estación del Boulevard Rochechouard. Ella descendió, y él a su lado. Hablaron. Hicieronse amigos, y la invitó a un café.

(25) Els comentaris masclistes sobre la sexualitat de les parisenques (capítol IV, pp. 48-51)

(*Ícar*)

—Es formidable comprobar fins a quin punt s'han oblidat ací els imperatius de la moral sexual que, en el nostre país, encara dominen amb tota la seua puixança. Ni elles s'ho pensen per a enganyar al marit, ni ells es preocupen de lo que fa la seua dona. Amb tot això, els qui eixim guanyant som nosaltres. (p. 49)

(26) Les opinions despectives de l'amic de Tristany sobre Margueritte Bérard (capítol IV, pp. 51-52)

(*Ícaro*)

—Todas las mujeres son iguales: la de anoche, y la del ingeniero... No pierdas tiempo, créeme: aprovéchate, o se aprovechará otro.

—No! —gritó Tristán.— Esa señora es digna de todos los respetos y no puedo permitir que la ofendas.

(27) El relat de l'aventura de l'amic de Tristany amb la viuda trista:

(*Ícar*)

—De primer no volia. Totes fan igual. Encara que estiguen morint-se de sed, diuen que no volen beure. Es molt natural; per molt que siguen ho han de dissimular; no son dones del carrer. La qüestió és tindre un poc d'habilitat. (pp. 47-48)

—S'han suprimit qualssevol altres opinions d'una ideologia explícita:

(28) S'han exclòs els comentaris sobre els gustos musicals (capítol II, pp. 28-31), així com les opinions sobre la sinceritat, la música i l'art actual:

(*Ícar*)

—El qui te admiracions hidolàtriques [*sic*] és vosté, son tots vostés. Vosté, te un criteri purament cronològic de l'art. Tota la música del XVIII li sembla bona. I en aquell segle, com en tots, hi ha coses bones i d'altres que no ho son. Un nom famós l'enlluerna: Beethoven, Haydn... i en la producció d'eixos homes genials hi ha moltes obres indignes!

—No serà tant, per Déu!

—Sí, és això. Jo no respecte tot l'art modern pel fet de ser modern. Respecte l'art, el verdader, el pur, siga de l'època que siga. Lo que sí que afirma i he afirmat sempre és que llevat d'uns quants grans artistes antics, mai no ha hagut una manera tan severa de treballar la matèria artística com la dels nostres dies, ni una sensibilitat tan depurada com la nostra. (p. 88-89)

(29) No s'han mantingut tampoc els comentaris sobre Blasco Ibáñez, Victor Hugo i el patriotisme (capítol II, pp. 25-27)

(*Ícar*)

Una senyora li va preguntar si les novel·les de Blasco Ibàñez eren, efectivament, tan bones com s'havia dit. Tristany, les idees estètiques del qual anaven per un altre camí, va parlar serenament i situà al novel·lista valencià d'una manera equànime i justa. (p. 25)

(30) També s'han deixat fora totes les referències a les peripècies del general tsarista, així com els comentaris i les opinions sobre Lenin, Trotsky i Stalin (capítol XI, pp. 85-87)

(*Ícar*)

A continuació va dir que Lenin era un detentador i Trotsky un pirata.

Tristany –tranquilament– respongué:

–A mí em sembla que l'únic detentador és Stalin. L'hereu legítim de la Revolució, el que podria haver menat Rússia a la fi del camí iniciat per Lenin en octubre, és Trotsky.

–Oh, no, no! –protestaren marit i muller–. Naturalment, odiem per igual tots els que han intervingut en aquell terrible terratrèmol; però Stalin ens sembla el braç justicier de Déu. Ell ha llançat l'anatema sobre Trotsky, i ahí el te vosté per tota Europa, [p. 86] vexat, vençut, fugint sempre com el Jueu Errant. Déu sap fer justícia.

–Evidentment –va dir Tristany amb la mateixa tranquil·litat–. Ja es va demostrar quan l'aniquilament dels Romanof.

Els pobres senyors no sabien lo que els passava, i no comprenien que un «roig» com aquell fora amic dels senyors Bèrard. (pp. 86-87)

Conclusió

Com a resultat d'aquesta propensió de Perucho a l'autocensura, la traducció va resultar una obra insulsa, sense el nervi, l'atreviment ni l'audàcia que caracteritzen l'original. Tots els elements transgressors i avantguardistes del jove escriptor de vint-i-set anys instal·lat en la modernitat del París de 1929 van ser esborrats per l'home que, deu anys més major i, havent salvat la vida després d'haver perdut la guerra, havia trobat acollida en un país, les pautes del qual desconeixia, per la qual cosa va adoptar una actitud reservada i cautelosa.

El traductor Perucho va eliminar de la seua obra, doncs, totes les arestes provocatives de la seua agosarada creació i en va suprimir la creativitat: el sexe, l'amor adúlter, l'afany de llibertat i la propensió a l'egoisme, les sensacions íntimes, la rebel·lia, l'inconformisme, el comunisme i l'ateisme, les atrevides opinions sobre la música moderna, les digressions sobre Blasco Ibàñez i el patriotisme, els comentaris sobre la Revolució Russa i la indulgència amb Trotski! En qualsevol cas, la traducció no va passar de ser l'exercici literari d'un escriptor que ja havia perdut l'ambició de realitzar altres projectes literaris perquè, radicat a Mèxic, havia perdut les seues coordenades, el seu públic natural, les relacions amb els escriptors del seu grup generacional i, fins i tot, la seua llengua literària.

Traductor de Pirandello i de Txèkhov

Perucho va publicar tres traduccions curtes. De l'original italià va traduir al castellà el conte *Distracción*, de Pirandello (*El Pueblo*, «Cuentistas contemporáneos», 21 octubre 1923), i del francès al català l'obreta teatral *L'ós* d'Anton Txèkhov (*D'Ací i d'Allà*, 159, març 1931, p. 81-87). També va publicar en castellà la traducció de *Cuento sin título*, de Josep Roure-Torrent (*El Pueblo*, «Cuentistas contemporáneos», 21-09-1924), l'original del qual no he pogut localitzar.

Confrontant aquestes traduccions, tant amb l'original en italià de Pirandello com amb la versió en francès de Txèkhov, es pot deduir que el treball de Perucho és literal, roman fidel al contingut, és respectuós amb l'estil i amb l'argument, i tendeix a seleccionar un lèxic equivalent.

Vegem-ne una mostra:

“DISTRACCIÓN”	“DISTRUZIONE”
<p>Negro, en medio de la luminosidad polvorienta de un sol de Agosto que no dejaba respirar, un coche de muertos de tercera clase fue a detenerse ante la puerta entornada de una casa nueva de una de tantas calles nuevas de Roma, en el barrio de los Prados de Castillo. Tal vez eran las tres de la tarde.</p> <p>Todas aquellas casas nuevas, la mayoría aún deshabitadas, parecían mirar, con los huecos de las ventanas desguarnecidas, aquel coche negro.</p> <p>Nuevecitas para acoger la vida, he aquí que en lugar de la vida, veían la muerte que iba a hacer presa en ellas.</p> <p>(...)</p> <p>Hasta aquí, de vez en cuando, se levantó, atento, para evitar los otros coches, los tranvías eléctricos y los automóviles, considerando que a aquel coche mortuario nadie le habría hecho caso ni le hubiera tenido respeto.</p> <p>Pero cuando hubo atravesado, siempre poco a poco, la plaza Barberini y embocó la encuestada calle de San Niccolò da Tolentino, volvió a poner el pie sobre el guardabarros, se puso nuevamente la chistera sobre la nariz, y volvió a acomodarse para dormir.</p> <p>Los caballos ya sabían el camino.</p>	<p>Nero tra il baglior polverulento d'un sole d'agosto che non dava respiro, un carro funebre di terza classe si fermò davanti al portone accostato d'una casa nuova d'una delle tante vie nuove di Roma, nel quartiere dei Prati di Castello. Potevano esser le tre del pomeriggio.</p> <p>Tutte quelle case nuove, per la maggior parte non ancora abitate, pareva guardassero coi vani delle finestre sguarnite quel carro nero.</p> <p>Fatte da così poco apposta per accogliere la vita, invece della vita –ecco qua– la morte vedevano, che veniva a far preda giusto lì.</p> <p>(...)</p> <p>Fin qui, tanto o quanto, si tenne su, sveglio, per scansare le altre vetture, i tram elettrici e le automobili, considerando che a quel mortorio lì nessuno avrebbe fatto largo e portato rispetto.</p> <p>Ma quando, attraversata sempre a passo Piazza Barberini, imboccò l'erta via di San Niccolò da Tolentino, rialzò il piede sul parafrangente, si calò di nuovo la tuba sul naso e si riaccomodò a dormire.</p> <p>I cavalli, tanto, sapevano la via.</p>

“L’ÓS”	“L’OURS”
<p>SRA. POPOV– Com s’entén? ¿Goseu dir-me tot això?</p> <p>SMIRNOV– Vós us enterreu en vida, però no oblideu de posar-vos els pólvors!</p> <p>SRA. POPOV– Com goseu dir-me això?</p> <p>SMIRNOV– No crideu; no sóc pas el vostre administrador! Deixeu-me dir les coses per llur nom. No sóc pas una dona i tinc el costum de dir clarament la meua opinió; feu-me la mercè de no cridar!</p> <p>SRA. POPOV– Jo no crido; sou vós que crideu! Deixeu-me en pau!</p> <p>SMIRNOV– Doneu-me els meus diners i me n’aniré.</p> <p>SRA. POPOV– No us els donaré pas!</p> <p>SMIRNOV– Ja ho crec, que me’ls donareu!</p> <p>SRA. POPOV– M’ho faré per a no donar-vos-els; no tindreu ni un cèntim! Ja podeu deixar-me en pau!</p> <p>SMIRNOV– No tinc el plaer d’èsser el vostre marit o el vostre promès; no em feu, doncs, escenes d’aquestes . (<i>S’asseu.</i>) No em plauen.</p> <p>SRA. POPOV– (<i>Ofegant-se de ràbia.</i>) ¿Us heu assegut?</p> <p>SMIRNOV– Sí.</p> <p>SRA. POPOV– Us prego que us en aneu.</p> <p>SMIRNOV– Doneu-me els meus diners...(<i>A part.</i>) Com em sento enfurismat! Com em sento enfurismat!</p> <p>SRA. POPOV– No desitjo tenir converses amb insolents; aneu-vos-en! (<i>Pausa.</i>) ¿No us en anireu? No?</p> <p>SMIRNOV– No!</p> <p>SRA. POPOV– No?</p> <p>SMIRNOV– No!</p> <p>SRA. POPOV– Molt bé. (<i>Sona el timbre.</i>)</p>	<p>POPOVA, <i>s’emportant</i>– Comment? Que vous permettez-vous ?</p> <p>SMIRNOV– Vous vous êtes enterrée vivante, mais vous n’avez pas oublié de vous mettre de la poudre!</p> <p>POPOVA– Comment osez-vous me parler sur ce ton?</p> <p>SMIRNOV– Ne criez pas, je vous prie, je ne suis pas votre régisseur. Permettez-moi d’appeler les choses par leur nom. Je ne suis pas une femme, j’ai l’habitude de dire ce que je pense! Je vous prie donc de ne pas crier!</p> <p>POPOVA– Ce n’est pas moi qui crie, c’est vous! Veuillez me laisser tranquille!</p> <p>SMIRNOV– Donnez-moi mon argent, et je m’en vais.</p> <p>POPOVA– Je ne vous donnerai pas d’argent!</p> <p>SMIRNOV– Si, vous m’en donnerez!</p> <p>POPOVA– Je ne vous en donnerai pas, exprès, pour vous faire enrager. Laissez-moi tranquille!</p> <p>SMIRNOV– Je n’ai l’avantage d’être ni votre mari ni votre fiancé, c’est pourquoi je vous prie de ne pas me faire de scènes. (Il s’assied.) Je n’aime pas ça</p> <p>POPOVA, <i>étouffant de colère</i>– Vous vous êtes assis !</p> <p>SMIRNOV– Oui, je me suis assis.</p> <p>POPOVA– Je vous prie de sortir!</p> <p>SMIRNOV– Payez-moi...(<i>à part.</i>) Je suis dans une colère ! Mais dans une colère!</p> <p>POPOVA– Je ne veux pas parler avec des insolents. Veuillez débarrasser le plancher! (<i>Une pause.</i>) Vous ne partez pas? Non?</p> <p>SMIRNOV– Non.</p> <p>POPOVA– Non?</p> <p>SMIRNOV– Non!</p> <p>POPOVA– Vous l’aurez voulu! (<i>Elle sonne.</i>)</p>

Traductor i autor de textos doctrinaris

Prologuista de *Tchapaief, El guerrillero rojo*, de Dmitrij Andrejevič Furmanov.

El soldat Vasili Ivánovich Tchapaiev es va distingir tant pel seu coratge que va arribar a ser comandant de l'Exèrcit Roig en el transcurs de la guerra civil russa, on va morir el 1919. El 1934 la seua figura es va fer molt popular a partir de la publicació de la novel·la biogràfica de Dmitri Fúrmanov, promocionada pel règim soviètic, en què es recopilen les seues gestes i anècdotes. Basant-se en aquesta novel·la, els germans Vasíliev van rodar el mateix any una pel·lícula sobre Tchapaiev que va tindre un gran èxit a Espanya durant la República.

Carta-prólogo a los luchadores del frente, de Arturo Perucho

Barcelona, 1935. Ediciones Europa-América

286 p., 19,5 x 13,5 cm

(I dos edicions més: Madrid, 1936, i Barcelona, 1937)

(5 registres en biblioteques públiques: 4 en la Biblioteca Nacional de España, 1 en la Universitat de València)

En aquesta “Carta-prólogo a los luchadores del frente”, datada el març de 1937, Perucho considera que:

La literatura es un arma política de primer orden y las clases dominantes de todas las épocas lo han sabido bien

per la qual cosa estima que:

el proletariado también lo sabe y opone su literatura propia a la literatura burguesa. Por eso, cuando el lector desorientado da con un libro como *Tchapaief*, tiene la sensación de que no está leyendo una novela.

Per tal de justificar aquestes afirmacions, abans ha definit què és la novel·la burgesa:

En la novela burguesa, el artificio, la rebuscada exquisitez del lenguaje, la habilidad en el desarrollo del tema principal y de los temas episódicos, la facilidad para excitar en el lector sentimientos primarios (la risa, el llanto, el odio, la simpatía), es lo esencial. La novela burguesa tiene por principal finalidad recrear y distraer a los lectores, entretenerlos y apartar su atención de los problemas generales de clase para no dejar que se fije más que en los problemas particulares que sólo a la burguesía interesan. Así hemos visto que, de todos los millares de novelas que fueron escritas sobre la Gran Guerra, no llegan a una docena las que sustituyen la inflamación del sentimiento patriótico por una visión social, de clase, de la bárbara matanza imperialista.

L'estranyesa de la novel·la de Furmanov té, per a Perucho, el valor de ser una obra revolucionària:

Realmente, no hay nada común entre *Tchapaiev* y una novela burguesa si se exceptúa la forma narrativa, lo puramente externo. En el libro de Furmanov no hay artificio de novelista, ni superficiales galas de lenguaje, ni falsas habilidades para hacer la lectura más interesante. Hay en cambio, lo que las novelas burguesas no tienen, no pueden tener: sentido social, valor revolucionario.

Els paràgrafs finals, sense interès literari, tenen el to propi d'una arenga adequada per a l'ambient bèl·lic que es vivia a Espanya el 1937:

Hoy la independencia de nuestra patria, el porvenir del mundo, están confiados a vosotros, a vuestro valor, a vuestro heroísmo, a vuestra disciplina, a vuestra firme voluntad de vencer.

Que este libro os guíe y os reconforte y os reanime la fe en las horas difíciles de la guerra. Que él ilumine el azaroso camino que estáis recorriendo. Que él os haga más heroicos, más nobles, más generosos de lo que ya sois. Que él os señale la ruta de la victoria.

En el campo de asesinos de Dachau, de Hans Beimler
(*Cuatro semanas en poder de los bandidos pardos*)

Traducción de Lucienne y Arturo Perucho

Prólogo de Arturo Perucho

Barcelona, 1937. Ediciones Europa-América ⁴³⁹

Col. Biografías y episodios revolucionarios

56 p., 18 x 13,5 cm

(2 registres en biblioteques públiques: 1 en la Biblioteca Nacional de España, 1 en la Biblioteca de Catalunya)

Hans Beimler, ⁴⁴⁰ autor d'aquesta obreta, narra en primera persona el calvari a què, en companyia d'altres companys, el van sotmetre els nazis en el camp de concentració

⁴³⁹ L'any 1931 el Komintern va crear a Espanya l'editorial Ediciones Europa-América que, com a marca, també emprà l'acrònim EDEYA i els noms AMPLI i MARENGLEN. Tenia el domicili social en el número 4 del passeig Colón de Barcelona, per tal de facilitar els enviaments de les publicacions a Amèrica. El primer llibre que publicà fou *El Extremismo, enfermedad infantil del Comunismo* (1932), de Lenin. El 1933, d'acord amb les directrius de Moscou, augmentà l'activitat arran del cinquanté aniversari de la mort de Marx. L'últim llibre que publicà, el juliol de 1938, fou el volum I de las *Obras escogidas* de Marx, editat a Moscou per l'Institut Marx-Engels-Lenin, en traducció de Wenceslao Roces. En aquesta editorial Perucho publicà, amb Lucienne, algunes traduccions de les edicions franceses corresponents.

⁴⁴⁰ Hans Beimler, diputat comunista en el Reichstag, va assolir gran popularitat entre l'esquerra antifeixista arran de la publicació de la seua experiència com a víctima de les tortures en el camp de concentració de Dachau, en aquest llibret en què narra en primera persona el martiri a què el van sotmetre i la fuga que va protagonitzar, evitant així ser executat vilment. Publicat en alemany, es va traduir també a l'anglès i al francès, idioma des del qual Lucienne i Perucho van fer la traducció espanyola en plena guerra civil, ja que Beimler, integrat en l'XI Brigada Internacional, fou heroïficat en morir en el front de Madrid l'1 de desembre de 1936, sent comissari polític del batalló Thälmann –anomenat batalló Hans Beimler a partir de juliol de

de Dachau durant els mesos d'abril i maig de 1933. Perucho i Lucienne van traduir a l'espanyol l'edició francesa, publicada el 1933 per Bureau d'Éditions de París, titulada *Au camp d'assassins de Dachau. Quatre semaines aux mains des bandits à chemise brune*.

En relació amb la versió francesa, l'espanyola, datada a Barcelona el març de 1937 –tres mesos després de la mort de Beimler–, inclou, al final, el poema d'Emilio Prados que comença “Ahora te encuentro, Hans Beimler...” i una introducció en què Perucho presenta la peripècia vital d'aquest comunista heroic i dedica els últims paràgrafs a explicar el seu compromís amb l'antifeixisme espanyol:

El día 1 de diciembre, cuando se hallaba en un lugar de máximo peligro, una bala fascista lo alcanzó en la mitad del corazón y lo mató instantáneamente.⁴⁴¹

El imponente homenaje póstumo que el pueblo español le rindió y la grandiosa manifestación que fue su entierro en Barcelona, demuestran cómo su vida heroica había sido comprendida y estimada aquí.

Hans Beimler quedará en nuestro recuerdo y en los anales de nuestra guerra de independencia nacional, como el símbolo más legítimo de la solidaridad proletaria y antifascista, de esa solidaridad prodigiosa que levanta en España trincheras en las que se defiende la libertad de todos los pueblos y que está realizando con su heroísmo sin precedentes la consigna en que tienen puesta su fe los oprimidos del mundo entero: MADRID SERÁ LA TUMBA DEL FASCISMO. (pp. 4-5)

1937–. Fou enterrat el 8 de desembre en el cementeri de Montjuïc enmig d'una extraordinària manifestació de dol. Lorenzo Varela, Emilio Prados i Rafael Alberti van escriure poemes d'homenatge, i el tenor Ernst Busch va gravar, en alemany i en castellà, *Seis canciones para la democracia* en honor seu.

⁴⁴¹ Sembla que el va matar per l'espalla en el front de Madrid Richard Staimer, comandant del batalló Thälmann i agent de la GRU.

La vida heroica de Hans Beimler, de Arturo Perucho

Prólogo de Pedro Ardiaca

Barcelona, 1937. Editorial Maucci, 1937

Col. Las grandes figuras de la Revolución, 4.

93 p., 20 x 13 cm

(3 registres en biblioteques públiques: 1 en la Biblioteca Nacional de España, 1 en la Universitat Ramon Llull, 1 en la Universidad de Málaga)

Una vegada feta la traducció de l'opuscle *En el campo de asesinos de Dachau* (*Cuatro semanas en poder de los bandidos pardos*), Perucho escrigué la biografia d'aquest diputat comunista bavarés, datada el mateix mes en què acabà la traducció (març de 1937).

En línies generals, el text de Perucho segueix l'autobiografia del mateix Beimler, en especial en tot allò relacionat amb la seua estada en el camp de Dachau, encara que en suprimeix detalls superflus. Ara bé, així com el relat de Beimler finalitza quan es fuga del camp, en el de Perucho aquesta fuga es localitza en la pàgina 72. En els dos capítols que vénen a continuació narra la recuperació a l'URSS del camarada torturat, els seus viatges a Madrid, París i Praga, i la seua presència de nou a Espanya, al mes

d'octubre de 1936, quan li'l presentaren en un caf de Barcelona perquè el periodista l'entrevistara per al "diario del Partido": ⁴⁴²

En aquellos das de octubre, Barcelona tena aspecto de ciudad normal.

(...) Barcelona haba recobrado por entonces su fisonoma habitual, su ritmo de siempre. Los frentes estaban tan lejos!... Solamente la presencia de milicianos ennegrecidos por el aire y el sol de la sierra, por las fatigas de la lucha, recordaban de vez en cuando que estbamos en guerra. Uno de estos hombres incgnitos era Hans Beimler.

Debo empezar por decir que l estaba muy contento con su condicin de hombre desconocido y que haca todo lo posible por no salir de ella. Eran muy pocos los que saban que se encontraba entre nosotros. Y sin embargo, haba llegado a Barcelona el 5 de agosto, como l mismo me dijo ms tarde.

Una prueba de que no hizo absolutamente nada por darse a conocer, es que sus compaeros, para presentrmele, hubieron de vencer su resistencia obstinada.

Hay aqu un redactor del diario del Partido le dijeron, es preciso que lo conozcas y que te conozca, porque nadie sabe que ha venido a Espaa.

Sin contar con su consentimiento, me llamaron y me hicieron ir a su mesa. Como ya no haba remedio, se resign.

Hans Beimler me produjo, a primer golpe de vista, un efecto extrao. Me pareci un hombre un poco reservado, casi hurao, recluso en s mismo, parapetado tras de su silencio. Poco despus comprend que era todo lo contrario de cuanto yo haba supuesto. Todo en l era cordialidad, sinceridad, sencillez. Su reserva era, sin duda, resultado de muchos aos de trabajo revolucionario clandestino; de ese trabajo de disimulo, de fantasmagorizacin de la propia personalidad que los verdaderos bolcheviques conocen bien. Cuando le estudi mejor, cuando hablamos largamente, cuando nos sentimos camaradas, su alma se fue abriendo y por fin vi en l al hombre franco y fuerte, que se ha forjado en la dura escuela del trabajo y de la lucha.

Beimler se me ofreci entonces como una mezcla curiosa de obrero y de campesino, como un hombre curtido a la vez por el sol implacable de los campos y por el humo negro de las fbricas. Pareca rudo y era afable; pareca reconcentrado y era comunicativo; pareca triste y tena el sano optimismo de quien sabe que todo est en nosotros, en nuestra inteligencia, en nuestra comprensin y en nuestro esfuerzo.

(AP: *La vida heroica de Hans Beimler*, pp. 9-11)

L'obra de Perucho consta d'un prleg, dotze captols i un apndix. Al final del primer captol es declara insatisfet pel fet d'haver publicat en la premsa partidista tan sols una notcia o entrevista de les habituals, tractant-se d'una personalitat tan extraordinria amb l'atenuant, per, d'haver sigut l'nic periodista que li prest atenci, i declara que es proposa esmenar aquesta falta de consideraci escrivint aquest llibre sobre la seua figura heroica:

Cuando yo le conoc haba ya estado en Aragn acompaando a la gloriosa y heroica Centuria Thaelmann. Haba ya ocupado su puesto en los primeros combates, y haba regresado a Barcelona requerido por menesteres polticos afectos a su misin. Se dispona entonces a marcharse de nuevo se fue, efectivamente, dos das despus y casi nadie hubiera tenido noticia de su estancia entre nosotros y del papel importante que estaba representando si el azar no me lo hubiera puesto en mi camino y yo no hubiera logrado arrancarle algunas palabras para el peridico de nuestro Partido.

Hans Beimler mereca mucho ms de lo que yo hice por l. Mereca, incluso, que este libro fuera ms extenso y ms documentado, ya que no ms fervoroso ni escrito con mayor devocin hacia su figura magnfica. Me reduje a decir pblicamente que

⁴⁴² En efecte, Perucho es va entrevistar amb Beimler a finals d'octubre de 1936 en un caf de Barcelona i en va publicar un reportatge en *Treball*, 31-10-1936.

Beimler estaba en Barcelona y a revelar su vigorosa personalidad a nuestro público que, en su mayor parte, la ignoraba. Hice poco, pero siento un cierto orgullo por haber sido el único que hizo algo. Hoy quiero corregir, en cierto modo, este defecto, ofreciendo un panorama rápido, pero completo, de la vida de un hombre que todo lo dio por la libertad y por la felicidad de los explotados.

(AP: *ib.*, p. 13)

Si el primer capítol del llibre està dedicat a presentar i enaltir l'home, en el segon Perucho es planteja situar-lo, fins als setze anys, en l'hàbitat en què es va criar, per la qual cosa recorda el paisatge i els pobles alemanys que va conèixer quan fou lector a Marburg, població situada uns 475 quilòmetres al nord-oest de Munic, ciutat en què nasqué Beimler.

En el tercer, analitza la societat alemanya que provocà la Gran Guerra (pp. 19-21) i la situació revolucionària creada per l'imperialisme, amb l'aparició de figures com Karl Liebknecht i Rosa Luxemburg (p. 22-23). Explica la creació del grup Spartacus (p. 25-26), el qual es va transformar en el Partit Comunista Alemany l'1 de gener de 1919, amb l'assassinat consegüent dels dos dirigents mencionats (p. 27).

En el quart, conta que, havent perdut Alemanya la guerra, el descontent social va derivar en la Revolució de Novembre de 1918, impulsada per l'SPD, el desmembrament de l'Imperi Alemany i la proclamació de la República Soviètica de Baviera, promoguda per la Lliga Espartaquista amb el desacord dels socialdemòcrates (pp. 28-31). Aquesta situació revolucionària va ser sufocada pel ministre de Defensa de la República de Weimar, Gustav Noske (pp. 32-33):

Hans Beimler consiguió salvarse de la represión. Perseguido atrozmente por las hordas de Noske y de Epp, constantemente en peligro de ser denunciado por los que ya se habían uncido al carro del vencedor, viéndose obligado a esconderse, a disfrazarse, a cambiar de residencia sin cesar, evitó que lo detuvieran y que acabaran con él del mismo modo bárbaro e inhumano que habían acabado con los demás heroicos luchadores de la Baviera del Sur.

(AP: *ib.*, p. 33)

El cinqué està dedicat a relatar la repressió de què va ser víctima aleshores Beimler (p. 34), el seu treball en la clandestinitat i en el món sindical, per la qual cosa es va convertir en líder del Partit Comunista (pp. 35-36), l'única organització que va proposar la creació d'un bloc antifeixista davant l'augment del nacionalsocialisme, instrument del gran capitalisme alemany (pp. 36-38). El 27 de febrer de 1933 aquesta escalada de violència va derivar en l'incendi del Reichstag "por los cómplices de Goering". En les eleccions del 5 de març de 1933, celebrades en un ambient de terror, Beimler fou reelegit diputat. Acusats els comunistes de la crema del Parlament, l'11 d'abril fou detingut pels "bandidos pardos" i ingressat en Dachau. (pp. 39-40).

En els capítols sisé al desé, Perucho, que segueix la narració de Beimler, narra les atrocitats a què el van sotmetre els nazis en el camp de concentració (pp. 41-73)

Al final del capítol desé, titulat «La fuga», intervé de nou en la narració per a explicar el cas de la companya de Beimler:

No quiero cerrar este capítulo sin hablar, aunque brevemente, de Centa Beimler, la compañera del gran luchador. Ya he dicho antes que fué detenida; pero lo grave es que se halla todavía en prisión. Explicaré el caso.

(AP: *ib.*, p. 72)

En el capítol onzé, titulat «Hans Beimler vuelve a la lucha», Perucho resumeix l'activitat militant del protagonista, el seu restabliment en un sanatori de

la gran Patria de los Trabajadores, donde la bochornosa tristeza de la beneficencia capitalista está sustituida por la sana y alegre camaradería de la solidaridad; a un sanatorio, en fin, donde también iban a reponer su salud los obreros de choque, los técnicos, los intelectuales, los campesinos, todos, en fin, los que colaboran en la magna obra de construir un mundo nuevo, sin explotadores ni explotados.

(AP: *ib.*, pp. 75-76)

En l'últim capítol, el periodista explica que Beimler, enviat pel Partit Comunista Alemany i el Front Popular Alemany en formació, va arribar el 5 d'agost de 1936 a Barcelona per a ser comissari polític de l'agrupació Thaelmann, i posteriorment del conjunt dels brigadistes alemanys (p. 79). A mitjan novembre es va taslladar a Madrid, on va morir en el transcurs d'una acció militar (p. 80).

Com a resum del seu treball, Perucho fa una sèrie d'exhortacions recurrent, com és habitual, a l'anàfora.

L'apèndix, titulat «Hans Beimler, héroe de leyenda» conté tres poemes dedicats a Beimler: un de Lorenzo Varela («Los compañeros de camino», pp. 87-89), un segon d'Emilio Prados l'únic que ja s'havia publicat en l'opuscle autobiogràfic del bavarés («Ahora te encuentro, Hans Beimler...», pp. 89-91) i un tercer de Rafael Alberti («Hans Beimler, comunista, defensor de Madrid», pp. 91-93).

Traducció de Lucienne i Artur Perucho

Madrid, 1937. Publicaciones A.U.S. [Amigos de la Unión Soviética]

47 p., 20,5 x 14 cm

(7 registres en biblioteques públiques: 2 en la Biblioteca Nacional de España, 1 en la Biblioteca de Catalunya, 1 en la Universitat de Barcelona, 1 en la Universitat Pompeu Fabra, 2 en la Universitat Ramon Llull).

Es tracta d'un petit manual doctrinari de Marcel Koch,⁴⁴³ de 47 pàgines, sense introducció, notes ni índex, en què es descriu l'organització del sistema polític de la Unió Soviètica, amb el mateix format que el de *Les formes de govern*, tot i que en aquest cas, el contingut està restringit a l'URSS. En aquesta edició no consta que els

⁴⁴³ Marcel Koch fou un escriptor comunista francès que coneixia bé la Unió Soviètica pel fet d'haver-hi anat en dos ocasions: "Selon Marcel Koch, qui par deux fois a visité l'URSS (la première individuellement en 1933 et la seconde en accompagnant un groupe AUS en 1937), il s'agit..." (Mazuy 1992: 108). De fet, tant en Ediciones Europa-América com en aquesta mateixa col·lecció, Amigos de la Unión Soviética, va publicar *El Ejército Rojo* (1938). Per una altra banda, les tropes d'ocupació alemanyes li van saquejar un quadre impresionista que fou retornat als seus hereus el 2014: "L'Orquestra Filharmònica de Viena restituirà un quadre de l'impresionista Paul Signac als hereus del seu veritable propietari, el francès Marcel Koch. L'obra *Port-au-Bessin*, del 1883, va ser confiscada pels nazis el 1940 a la regió del Jura, a l'est de França, i regalada a l'orquestra vienesa. Després de dues dècades de recerca, la historiadora de l'art Sophie Lillie ha pogut identificar l'origen de la pintura, gràcies a un encàrrec de la mateixa orquestra." (*El Punt Avui*, 14-04-2014)

traductors siguen Lucienne i Arturo Perucho, però sí en la d'Ediciones Europa-América, també de 1937.

Comprén els set capítols següents:

I De la democràcia burgesa a los Soviets

En què fonamentalment s'expliquen els episodis de la Comuna de París com a precedent dels soviets de 1917.

II El Poder Soviético

Es comenten les dos constitucions de l'URSS, la de 1924 i 1936, el sistema electoral, els electors, els candidats, el programa i el sufragi directe.

III Los Soviets en la vida

Aquest capítol està dedicat a explicar les atribucions i organització dels soviets locals i a comentar el paper de les dones i dels joves en els soviets.

IV Estructura del Poder soviético

Es descriu l'organització soviètica, per districte, per regions i territoris. S'explica què són les repúbliques federades i els comissaris del poble.

V El Poder supremo de la U. S.

S'expliquen les funcions de les dos cambres i les del Presidium del Consell Suprem de l'URSS, així com les del Comissariat de l'Estat i la responsabilitat personal en el treball col·lectiu.

VI La justicia soviética

Es descriu l'estructura i la funció dels diferents tribunals de l'URSS, així com la dels fiscals, i s'assegura que es tracta de "la justicia más democrática del mundo". Aquest paràgraf sembla premonitori dels judicis posteriors als Fets de Maig de 1937:

El proceso de los terroristas de Moscú (19 a 24 de Agosto de 1936) demuestra que la Unión no puede dejar de vigilar si quiere salvar las conquistas de diez y nueve años de lucha. Si alguien teme la justicia socialista, no son ciertamente los trabajadores (...) tienen conciencia de que ella les protege contra los enemigos que se deslizan en sus filas, buscando la manera de herir a los que les han llevado a la victoria. (p. 44)

VII De la dictadura del proletariado a la democracia proletaria

Aquest darrer capítol conté un elogi d'Stalin i una condemna de "Hitler, Mussolini y Compañía" i les dictadures feixistes:

En Italia, Alemania y Austria, los dirigentes del pueblo no han querido ejercer la dictadura en nombre de la masa, y han sido abatidos por el fascismo, que ahora ejerce la dictadura contra la masa en nombre de los privilegios. (p. 46)

La cuestión de la vivienda, de Friedrich Engels

Traducción de Lucienne y Arturo Perucho
Barcelona, 1938. Publicaciones Antifascistas de Cataluña
Col. Los maestros del socialismo
142 p., 16 x 11,5 cm
(1 registre en biblioteques públiques: Universidad de Alcalá).

Es tracta, probablement, de la primera traducció al castellà d'aquesta obra de Friedrich Engels, publicada per l'editorial del PSUC Publicaciones Antifascistas de Cataluña.⁴⁴⁴ En la portada no consta el nom de Lucienne, però sí en la portadella. El llibret, de 142 pàgines, no inclou cap pròleg ni cap presentació dels traductors.

Les úniques intromissions dels traductors en el text d'Engels les trobem en les notes que, a peu de pàgina, aclareixen o amplien alguna expressió, la qual cosa fa pensar que és probable que, encara que els traductors es basaren en l'edició en francès, deurién haver consultat també el text original en alemany. Ho constatem, en efecte, en consultar l'edició alemanya:

den Vater des "Anarchismus", Bakunin, der in Proudhon "unser aller Meister", *notre maître à nous tous*.

Açò es repeteix en alguna altra ocasió, encara que amb imprecisions.

En l'original:

⁴⁴⁴ Aquesta editorial estava dirigida per Rito Esteban Novillo, fundador del PCE: "Destinado a Cataluña en 1938 fue nombrado por el PSUC director de la editorial Publicaciones Antifascistas de Cataluña e impartió clases en la Escuela de Cuadros del PSUC en San Cugat del Vallés." (Fundación Pablo Iglesias. Biografías: http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/5275_esteban-novillo-rito). (Recurs consultat el 8-03-2015)

Onkel Bräsig war ein ebenso gelungener Materialist, als er in seiner 1848er Rede das große Wort gelassen aussprach: Die Ursache der großen Armut ist die große *pauvreté*.

En la traducció:

El tío Bräsig fué un materialista igualmente destacado cuando, en su discurso de 1848, lanzó esta gran frase: “la causa de la gran miseria es *la gran pobreza*” ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ En francés en el texto. La frase citada por Engels es la siguiente: Die Ursache der großen Armut ist die *große pauvreté*. (N. del T.)

En ocasions, en les notes, els traductors faciliten una informació enciclopèdica inevitable, tenint en compte els potencials lectors espanyols:

“In Geldsachen hört die Gemütlichkeit auf”, sagte schon der alte Hanseemann, der das besser kannte als Herr Sax.

Desde el momento en que se trata de dinero, ya no hay problema de sentimientos, como ya decía el viejo Hanseemann ⁽¹⁾, que conocía estas cosas mejor que el Dr. Sax.

⁽¹⁾ Hansmann, publicista prusiano y financiero político «adelantado», que fue ministro de Hacienda en 1898 y luego jefe del Banco prusiano. Fundó *Diskonto-Gesellschaft*.

Und damit könnten wir diesen Abschnitt schließen, wenn es nicht unbedingt nötig wäre, über die englischen building societies, die die Bourgeois von der Couleur Schulze-Delitzsch unsern Arbeitern stets als Muster vorhalten, einige Aufklärung zu geben.

Por lo tanto, podríamos acabar aquí este capítulo si no fuese absolutamente indispensable dar algunas aclaraciones sobre las *buildings societies* inglesas que los burgueses del matiz Schulze-Delitzsch ⁽¹⁾ muestran constantemente como ejemplo a nuestros obreros.

⁽¹⁾ SCHULZE-DELITZSCH (1808-1883). Burgués famoso por su política social. Fundó cooperativas y Cajas de préstamos. Escribió un libro titulado *Las Sociedades de préstamos y de crédito o bancos populares*. Fue diputado del Partido progresista.

Die 1870 aus Frankreich importierte Korruption im großen entwickelt sich mit unerhörter Schnelligkeit. Stroussberg und Pereire ziehen den Hut voreinander.

La corrupción en gran escala importada de Francia en 1870 se desarrolla con un ritmo inaudito. Stroussberg y Pereyre ⁽¹⁾ se aventajan mutuamente.

⁽¹⁾ STROUSSEBERG (1823-1889). Periodista, hombre de negocios corrompido y bancarrotista, fundó en Berlín el *Petit Journal*.

PEREYRE (1800-1880). Dos hermanos, banqueros franceses tarados; directores del *Crédit mobilier*, que hubo de ser disuelto.

O bé els traductors aclareixen algun detall:

Die Kolonie, wie er sie schildert, ist von Herrn Huber den Sozialisten Owen und Fourier direkt abgeborgt und bloß durch Abstreifung alles Sozialistischen total verbürgert.

Esta colonia, tal como aparece descrita aquí, está tomada directamente de los socialistas Owen y Fourier por el Sr. Huber ⁽¹⁾, quien la aburguesó totalmente al quitarle todo carácter socialista.

⁽¹⁾ Nombre dado irónicamente por Engels al Dr. Sax.

En canvi, en altres ocasions l'aclariment resulta insuficient perquè passen per alt l'explicació que dóna el mateix Engels:

Es fehlt in dieser Quellenliste nur noch die “Gartenlaube”, der “Kladderadatsch” und der Füsilier Kutschke ⁽¹⁾.

(¹) Die “Gartenlaube” war eine kleinbürgerliche Familienzeitschrift, der “Kladderadatsch” eine humoristische Zeitschrift. Unter dem Decknamen “Füsilier August Kutschke” verbarg sich der Dichter Gottfried Hoffmann (1844-1924), der in der Zeit des Deutsch-Französischen Krieges 1870/71 eine ganze Anzahl patriotischer Gedichte und Kriegslieder verfaßte.

[El *Gartenlaube* era una revista familiar de classe mitja, la *Kladderadatsch* una revista humorística. Amb el pseudònim *Füsilier August Kutschke* el poeta Hoffmann Gottfried (1844-1924) va escriure una sèrie de poemes patriòtics i cançons de guerra en l'època de la guerra francoalemanya de 1870-1871.]

No falta en esta lista de fuentes más que las revistas *Gartenlaube* y *Kladderadatsch*, y el fusilero Kutschke (¹).

(¹) Pseudónimo de un poeta alemán.

Finalment, els traductors justifiquen la falta de literalitat d'una citació en castellà pel fet de no haver localitzat l'original: ⁴⁴⁵

Hören wir hierüber ein vortreffliches spanisches Blatt, “La Emancipación” von Madrid, vom 16. März 1872:

Oigamos lo que dice un excelente diario español, *La Emancipación*, de Madrid, en su número de 16 de marzo de 1872 (¹):

(¹) Como nos ha sido imposible procurarnos la colección del periódico mencionado por Engels, retraducimos al español los párrafos citados. (*N. del T.*)

⁴⁴⁵ Jo tampoc no he pogut trobar en cap hemeroteca *La Emancipación*. Per una altra banda, el text en alemany d'Engels el podeu localitzar en:

<http://www.cloud-cuckoo.net/openarchive/Autoren/Engels/Engels1872.htm#TM5>

Traducción de Lucienne y Arturo Perucho
Madrid, 1938. Ediciones Europa-América
43 p., 19 x 14 cm

(3 registres en biblioteques públiques: 1 en la Biblioteca Nacional de España, 1 en la Universitat de Barcelona, 1 en la Universitat Ramon Llull.).

Hi ha nombrosos articles d'Stalin sobre Lenin. D'aquest opuscle es van fer almenys una edició en 1937 i dos en 1938. La primera porta el peu editorial de "Laredo: Universidad" i consta de 24 pàgines. Les altres dos són d'Ediciones Europa-América, una de 43 pàgines i 15 cm d'altura, i l'altra de 48 pàgines i 19 cm. Les tres formen part del catàleg de la Biblioteca Nacional d'Espanya.

El contingut, sense cap introducció, consta de dos discursos d'Stalin sobre Lenin, més un apèndix. El primer es titula "Juramento de Stalin en la muerte de Lenin" i s'introdueix com a "Discurso pronunciado con motivo de la muerte de Lenin, en el II Congreso de los Soviets de toda la U.R.S.S., el 20 de enero de 1924"⁴⁴⁶ (pp. 3-11).

En aquest, Stalin expressa el seu cèlebre jurament de fidelitat a les prescripcions de Lenin, que en aquesta edició es destaquen en sis subtítols en negreta: Mantener en alto y conservar en toda su pureza el noble título de miembro del Partido (p. 4). Conservar la unidad de nuestro Partido (p. 5). Conservar y reforzar la dictadura del proletariado (p. 6). Consolidar con todas nuestras fuerzas la alianza de los obreros y campesinos (p. 7). Reforzar y desarrollar la Unión de las Repúblicas Soviéticas (p. 8).

⁴⁴⁶ En realitat fou el 26 de gener de 1924.

Permanecer fieles a los principios de la Internacional Comunista y reforzar y aumentar la unión de los trabajadores del mundo entero (p. 11).

El segon, titulat “El águila de las montañas”, és el “Discurso pronunciado por J. Stalin en la velada de los alumnos de la Academia del Kremlin, el 28 de febrero de 1924” (pp. 12-28). En aquest, Stalin presenta el Lenin que ell ha conegut com a home d’Estat, descriu el seu primer encontre amb “l’ànguila de les muntanyes” (p. 13), destaca la seua modèstia (p. 14), la lògica dels seus discursos (p. 16), la seua falta de presumpció (p. 18), la fermesa dels seus principis (p. 19), la seua fe en les masses (p. 22) i la seua fe revolucionària (p. 24).

L’apèndix, titulat “Lenin, organizador y jefe del Partido Comunista de Rusia”, és la traducció d’un article d’Stalin publicat en *Pravda* (núm. 86, del 23 de abril de 1920), amb motiu “del 50º cumpleaños de Lenin” (pp. 29-42). El successor de Lenin critica el grup de marxistes que “transforma las tesis vivas y revolucionarias del marxismo en fórmulas muertas y triviales.” Lenin, en canvi, atorgava una importància primordial a l’aplicació del marxisme a la realitat: “Su actividad no se basa en citas y sentencias, sino en la experiencia práctica, por medio de la cual comprueba cada uno de sus pasos, aprendiendo de sus propios errores y enseñando a los demás a edificar la vida nueva. (...) Los marxistas no pueden contentarse con explicar el mundo, sino que, yendo más lejos, se proponen modificarlo.” (pp. 30-31). A continuació explica com Lenin va organitzar el Partit Comunista de Rússia (p. 31) i com es va convertir en el seu dirigent (p. 36).⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ *Guide de lecture des classiques du marxisme*, pp. 6-7

Edition électronique réalisée par Vincent Gouysse à partir de la traduction de 1982 (Editions drapeau rouge, Canada) de l’ouvrage publié en 1952 par le Parti communiste de Grande-Bretagne. Le présent ouvrage ne comporte que le texte original sans l’introduction et la partie additionnelles consacrées à la pensée Mao-Tsé-toung et rajoutées en 1982 pour l’édition canadienne.

WWW.MARXISME.FR

http://www.communiste-bolchevisme.net/download/Guide_de_lecture_des_classiques_du_marxisme.pdf

14. L'home dels projectes

Des de ben jove, Perucho es va mostrar hiperactiu en plantejar noves idees i projectes, alguns dels quals, segons tots els indicis, no els va completar. En canvi, d'altres que sí que va culminar, no es van arribar a materialitzar.

Per a l'any 1931, tinc molts projectes literaris. Jo, sóc sempre l'home dels projectes.

(Carta núm. 139, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930)

Segons es desprén de la seua correspondència –principal recurs informatiu dels seus afanys–, tenia més idees i projectes que temps disponible per a dur-los a la pràctica, atrapat per la voracitat del periodisme, pels daltabaixos i desenganys de la vida quotidiana i per la necessitat permanent i peremptòria de subsistir –tenint en compte, a més, la dependència econòmica que tenien d'ell sa mare i la germana–. Segons el moment, es plantejà escriure assaigs, novel·les i obres teatrals, així com realitzar unes quantes traduccions i adaptacions. De tot això, però, no n'ha perviscut res, tan sols les mencions que en fa en les cartes als seus amics.

Organitzem aquesta informació en dos apartats: projectes frustrats d'obres pròpies i projectes frustrats de traduccions.

Projectes frustrats d'obres pròpies

Projecte d'escriure un llibre sobre el sentiment nacionalista dels valencians

Taula de Lletres Valencianes tragué una gasetilla sobre la visita de Perucho a València realitzada al setembre de 1928, en què es mencionen alguns dels projectes que ell mateix degué referir-hi als amics:

L'amic Perucho (...) Ha vingut com sempre, amb aquell inexhaurible optimisme per les coses d'art. L'exemple català, respirat de prop i en temps, li ha calafatejat la voluntat valencianista.

Un d'estos passats dies ha començat la col·laboració en l'estimat diari *La Publicitat*.⁴⁴⁸ Dins de poc publicarà un volum seu la *Biblioteca Llibertat* inaugurada amb una exquisida producció de Nicolau d'Olwer...

(«Notes», *Taula de Lletres Valencianes*, 13, octubre 1928, p. 15)

En un exemplar posterior de la revista s'informa que té a punt un nou llibre titulat *Hores d'Europa*, que publicarà la Societat Castellonenca de Cultura i s'explica de què constarà:

...està compost per tres diàlegs, al voltant d'un llac de Suïssa, sobre coses valencianes. Sembla que, pel seu caràcter, és una novetat en la bibliografia valenciana.

(«Notes», *Taula de Lletres Valencianes*, 25, octubre 1929, p. 15)

Perucho estava il·lusionat en aquest nou projecte, com participa a Almela i Vives:

He acabat el llibret que ha de publicar la Castellonenca de Cultura. Es diu *Hores d'Europa* (*Tres diàlegs sobre l'ànima Valenciana*). Crec que us agradarà a tots, encara que hi ha coses arbitràries i potser injustes.

(Carta núm. 63, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Genèva, 23-08-1929)

I una setmana després en desvetla a Almela part del contingut:

⁴⁴⁸ El primer article de Perucho en *La Publicitat* és del 13-09-1928, sobre les *Elegies* d'Artola.

Hores d'Europa ha quedat molt bé. Són tres diàlegs sobre València, que tenen dos valencians, tot passejant per Ginebra. Ja ho vaig concebre així, la primera vegada que hi vaig venir. Hi ha, naturalment, opinions arriscades; però cal desensopir l'ambient. Ja quedarà en el seu lloc la veritat vertadera.

(Carta núm. 65, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Genève, 30-08-1929)

En un article de *La Nostra Terra* va explicar de què es tractava:

Per bé que els valencians incorporats a la cultura catalana rebem constants mostres d'afecte a Catalunya, són moltes les vegades que he escoltat d'alguns catalans frases despectives per a València-poble, pel que fa referència a la feblesa amb què el sentiment nacional es manifesta al meu país.

Aquest tema ha estat, per la meua part, objecte de constants meditacions, de les quals n'he escrit algunes en un llibret que editarà pròximament la "Societat Castellonenca de Cultura" i moltes –en altre temps– a les vibrants columnes d'*El Pueblo*.

("Notes sobre València", *La Nostra Terra*, 25, gener 1930, p. 21-22)

A finals de 1930 encara hi persistia:

La Societat Castellonenca de Cultura, em publicarà un llibret: *Hores d'Europa*, o siga: València, vista de lluny. Política idealista.

(Carta núm. 139, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930)

Aquest projecte, però, no es va arribar a materialitzar i l'original no s'ha localitzat.

Encàrrec d'escriure un llibre sobre els artistes catalans a París

Davant de la imminència d'instal·lar-se a París com a corresponsal de *Diario de Barcelona*, Perucho comenta a Almela que Casacuberta li ha encarregat un llibre sobre els artistes catalans a París, però no torna a mencionar mai més aquest projecte:

Casacuberta m'ha encarregat que li faci un llibre sobre "Els artistes catalans a París" per a la Col. Popular.

(Carta núm. 40, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 16-01-1929)

Projecte d'escriure un llibre sobre la nova Rússia

Com hem explicat en l'apartat "El frustrat viatge a Moscou", Perucho, seguint la moda de viatjar a Rússia per tal de comprovar *in situ* les novetats del nou Estat soviètic, pensava publicar reportatges en diversos diaris i, els que versaren sobre art i literatura, arreplegar-los per a Proa en un llibre específic, tot i que li agradaria escriure'n un altre sobre Rússia, com explica a Estelrich:

El llibre, però, que m'interessa de debò, és sobre "Les transformacions del règim social i econòmic" d'aquell país. Aquest, em sembla que aniria bé per a la nova col·lecció que publica la Catalònia.

(Carta núm. 53, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 22-06-1929)

Per tal de pagar-se el viatge a Moscou, Perucho tractà d'amarrar el contracte amb l'editorial vinculada a la Lliga, en la qual pensava publicar el segon dels llibres que ha mencionat a Estelrich.

Quan, per falta de recursos, quasi ha abandonat ja la idea de viatjar a Moscou, planteja a Estelrich un nou projecte en substitució del llibre anterior, del qual afirma que té documentació suficient:

En substitució del llibre que pensava escriure, ¿us aniria bé per a la mateixa col·lecció un altre sobre *L'organització de la pau*? Tinc prou documentat el tema, i em sembla interessant.

(Carta núm. 90, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 28-11-1929)

Dos anys després d'aquest projecte de viatjar a Rússia, comenta a Xuriguera (carta núm. 143) el propòsit de realitzar un viatge a Moscou i a altres capitals, "pagant els soviets" en companyia d'altres persones, entre les quals menciona Joan Alavedra i Segurañas. La idea és confeccionar una mena de miscel·lània, en què ell es reserva escriure sobre el dret soviètic. Aquest viatge no es va dur a terme i, doncs, el llibre tampoc.

Projecte d'un llibre de versos

Com ja hem vist, Perucho escrigué poemes esporàdicament. No obstant això, anhelava publicar un llibre de poesia, el gènere més conreat pels seus companys de generació:

He fet alguns versos ("Cants místics") molt senzills i breus. Encara no són definitius. Quan em plaguin del tot, us en enviaré quatre o sis per si els creieu susceptibles de musicació. Podria fer un quadern bonic.

(Carta núm. 92, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: París, 14-12-1929)

Projecte d'un llibre sobre París per a *La Nova Revista*

Com a conseqüència de la seua estada a París, Perucho pensà que seria interessant publicar un llibre sobre la capital de França, del qual no tenim cap altra notícia més que açò que comenta a Casacuberta:

He escrit a Josep Mª Junoy oferint-li un llibre sobre París per a les edicions de *LNR [La Nova Revista]*. Si el véieu i volieu interessar-lo en aquest afer, us quedaria molt agraït.

(Carta núm. 94, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: París, 14-01-1930)

Projecte d'un llibre sobre l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929

En aquest llibre Perucho devia plantejar-se denunciar les irregularitats i els tripijocs econòmics que es degueren ocasionar al voltant de l'Exposició:

Ara, preparo una continuació de *Catalunya sota la Dictadura*; un volum dedicat a l'afer de l'Exposició.

(Carta núm. 97, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 10-02-1930)

Projecte d'una novel·la, un recull de contes titulat *Jazz Band* i una comèdia

Estant a Marburg, va tramar uns quants projectes literaris, segons comenta a Xuriguera, entre els quals: una novel·la, un recull de contes i una comèdia:

Com que em queda temps, després dels cursos oficials i particulars que tinc, treballa força, estudio alemany intensament, i escric un parell d'hores cada dia. La meua novel·la va molt avançada; preparo, ademés, un recull de contes, viatges, etc., que titularé *Jazz Band*, i he començat a escriure una comèdia.

(Carta núm. 109, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 14-05-1930)

Aquest recull de contes no va arribar a publicar-se.

Projecte de publicar en un volum una selecció d'articles

El fet que a Sebastià Gasch, principal ideòleg del *Manifest Groc*, li agradaren els articles de Perucho, el dugué a pensar si no seria interessant que en fera un volum, però com que no té temps per a dedicar-se a seleccionar-los i ordenar-los, abandona la idea:

El famós Sebastià Gasch ⁴⁴⁹ m'escriu dient-me –cosa estranya en un avantguardista– que li plauen els meus articles. Penso recollir-los en un volum; però, no sé quan ho faré.

(Carta núm. 121, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 21-07-1930)

Projecte d'escriure una gramàtica catalana en alemany

D'acord amb la seua experiència docent en el lectorat de Marburg, trobà convenient comptar amb una gramàtica catalana escrita en alemany, projecte que comenta a Lluís Nicolau d'Olwer perquè li facilite el contacte amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana:

Em podríeu indicar l'hostatge de la Protectora de l'Ensenyança Catalana? Estic en relació amb l'editor Groos, de Heidelberg, per a publicar una Gramàtica catalana en alemany...

(Carta núm. 116, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Marburg, 7-08-1930)

Projecte d'un llibre titulat *La Nova Europa*

Després de participar en els Congrés de Minories Nacionals de 1929, planteja a Estelrich la conveniència de publicar en la Llibreria Catalònia un llibre sobre la realitat europea sorgida de la guerra, per la qual cosa pensa investigar en la Biblioteca Carnegie de París i en a Societat de Nacions de Ginebra:

Convençut que cal interessar Catalunya en la marxa dels afers internacionals, he començat un nou llibre que es titularà *La Nova Europa*. Hi faré un resum clar dels principals esdeveniments de la postguerra, i una enquesta sobre les noves nacionalitats (Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, etc., etc.) No tinc encara editor. Anirà bé aquest llibre per a la biblioteca que publicàreu *Les Vies del Dret*? Com que suposo que vós la dirigiu, no li he escrit a en López. Digueu-me la vostra opinió.

(Carta núm. 119, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Marburg, 10 juliol 1930)

El mes següent explicava a Xuriguera que ja tenia pràcticament acabat *La Nova Espanya*, però pot tractar-se d'un lapsus, ja que –a més de referir-se a *Viatges i aventures*– el projecte que menciona es titula, de fet, *La Nova Europa*:

He aprofitat el temps. Tinc enllestit un altre llibre, *Viatges i aventures*, i gairebé acabat el que titularé *La Nova Espanya*.

(Carta núm. 129, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: París, 29-08-1930)

Estelrich trobà molt interessant aquest projecte i animà Perucho a realitzar-lo:

Penseu fer el llibre *La Nova Europa*? El tema és interessantíssim.

(Carta núm. 134, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Rigi-Kaltbad, 30-10-1930)

López Llausàs, en canvi, no l'acollí favorablement, com es queixa el mateix Perucho al director de la col·lecció:

⁴⁴⁹ Sebastià Gasch i Carreras (Barcelona, 1897 – 1980) fou crític d'art i de cinema en diverses publicacions (*D'Ací i d'Allà*, *L'Amic de les Arts*, *Mirador*, *La Publicitat* i *L'Opinió* –i posteriorment de *Destino*). Defensor de les avantguardes i de gèneres com el music-hall, la dansa o el circ, publicà el *Manifest Groc* (1928) amb Salvador Dalí i Lluís Montanyà.

Tinc totes les dades necessàries per a escriure en un més *La Nova Europa*; però, no trobo editor. En López [Llausàs] em digué que, editorialment, no li interessava el llibre.

(Carta núm. 136, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, s/d novembre 1930)

Estelrich, finalment, li desaconsella que l'escriga i, en canvi, li recomana que es plantege una monografia “sobre el problema clerical a Espanya”, que Perucho no va atendre:

No escrivíu *La Nova Europa* si no hi ha editor en perspectiva. En canvi, tindrieu el més gran dels èxits si féssiu un llibre sobre el problema clerical a Espanya. Tant que se'n parla i no hi ha res, documentat, sobre el tema.

(Carta núm. 137, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Rigi-Kaltbad 21-11-1930)

Aquests projectes no es van arribar a materialitzar.

Projecte d'altres novel·les i d'un manual infantil per a aprendre francès

Tal com havia mencionat en la seua presentació en *La poesia valenciana en 1930*, tenia el propòsit d'escriure una novel·la titulada *Tots tres* –“d'ambient parisenc”, menciona: probablement, en la línia d'*Ícar o la impotència*–, una altra titulada *Els adolescents* i *Lutècia*, un manual perquè els xiquets aprenguen francès:

Estic escrivint una nova novel·la: *Els adolescents*, en la qual tinc molta confiança. Pense publicar-ne una altra ja acabada: *Tots tres*, d'ambient parisenc. (...) Als infants, dedicaré: *Lutècia, o el francès sense dificultats*, que editarà la Protectora de l'Ensenyança Catalana.

(Carta núm. 139, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930)

Cap d'aquests projectes va arribar a bon port.

Diverses obres teatrals aparentment escrites però no representades, i probablement no publicades

Perucho i Carme Montoriol van tindre una relació molt estreta, per la qual cosa sembla que es van posar a escriure una obra de teatre a quatre mans, de la qual no n'hem sabut res més del que ell mateix comenta a Almela:⁴⁵⁰

Carme i jo, ara, fem una comèdia en col·laboració queensem estrenar al Novetats.

(Carta núm. 21, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 27-08-1928)

Pocs dies després Perucho es mostrava teatralment molt productiu a Manuel Blancafort:

Molt aviat, potser, tindreu ocasió de conèixer-me com autor dramàtic. Estic decidit a estrenar aquest hivern. Si el projectat Teatre d'Orientació va endavant (i sembla que sí) es representarà el meu *Faust*, que és l'obra que em plau més, perquè dóna un sentit nou al vell mite. Tinc, a més a més, una comèdia en un acte –inestrenable, per motius de falsa moralitat– que es diu *Camí de llum* i una traducció de *La Vida de l'Home* (Andréiev) i una farsa política contra la dictadura, titulada *L'Home dintre la gàbia*. De tot allò que tinc a mig fer, projectat o simplement pensat, no em plau de parlar-ne.

(Carta núm. 23, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: Barcelona, 7-09-1928)

Però segons sembla, *La finestra oberta* fou el títol d'un dels projectes dramàtics més apreciats per Perucho:

⁴⁵⁰ Quinze mesos després, el 20 de gener de 1930, Montoriol va estrenar en el Teatro Novedades la comèdia dramàtica *L'abisme*, que va causar una gran expectació. En anys posteriors, va estrenar a Barcelona algunes obres més de caràcter psicològic.

Malgrat d'estar satisfet d'aquesta novel·la [*Ícar o la impotència*], el que més m'agrada és *La finestra oberta*, drama que tinc pensat des de fa molt temps i que acabaré, pot ésser, el més que ve.

(Carta núm. 92, d'Artur Perucho a Manuel Blancafort: París, 14-12-1929)

En col·laboració amb Enric Lluelles, Perucho menciona que prepara una adaptació d'*Enric IV*, de Shakespeare, de la qual no sabem res més. En canvi, sí que va publicar la traducció de *L'ós*, d'Antoni Txèchov (*D'Ací i d'Allà*, 159, 03-1931, pp. 81-87), com ja hem vist:

També he fet teatre (una traducció de Txèchov i una comèdia original) i ara preparo una adaptació de l'*Enric IV* de Shakespeare, en col·laboració amb l'Enric Lluelles.

(Carta núm. 97, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 10-02-1930)

Per un altre costat, desconec la fortuna que degué tindre la lectura de *La pau de casa* per la companyia Rivera-De Rosas, comèdia també perduda:

Estic acabant la traducció castellana de la meua comedia *La pau de casa* que haig de llegir a la companyia Rivera-De Rosas la setmana entrant.

(Carta núm. 139, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930)

De teatre, publicaré (no sé si n'estrenaré, també) una nova versió del *Faust*, en la qual treballo des de fa molt de temps; una comèdia dramàtica titulada *La finestra oberta*, i una farsa del maquinisme, inspirada en el Pla quinquennal soviètic: *Düsseldorf*.

(Carta núm. 139, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 4-12-1930)

Segons comenta Perucho a Xuriguera (carta núm. 162), l'estrena d'una comèdia seua en el Teatre Cervantes de Madrid semblava cosa feta, gràcies a la qual preveu que millorarà un poc la seua magra situació econòmica, però no sabem amb exactitud a quina obra teatral al·ludeix de les que menciona de tant (*Sacrifici*, *La finestra oberta* i *L'home dintre la gàbia*). De fet, no tenim notícies que s'arribara a representar.

Comenta al seu amic Xuriguera (carta núm. 169) les obres teatrals que ha escrit i es queixa amargament de la seua poca fortuna en aquest gènere: "Si no és per pura casualitat, les meves comèdies quedaran eternament inèdites." –afirma, premonitòriament, per bé que s'il·lusiona amb la possibilitat que la mateixa Margarita Xirgu li estrene *Arte de amar*–.

La estrella roja, en canvi, firmada per Perucho i A. García Vidal, sí que fou un projecte que es resolgué satisfactòriament, ja que es va estrenar en el Teatre Apolo de Barcelona el dijous 10 de setembre de 1936:

CARTELERA DE TEATROS. TEATROS SOCIALIZADOS DE BARCELONA. COMITÉ ECONÓMICO. *Funciones para hoy, a las cinco y media de la tarde. Noche, a las diez en punto.* APOLO.— Compañía de dramas sociales. Dirección: Salvador Sierra. La obra de Arturo Cortada: *Aguilas negras o los misterios de los conventos*. Noche, estreno del drama, en tres actos, de A. García Vidal y Arturo Perucho, *La Estrella Roja*.» (*La Vanguardia*, 10-09-1936 p. 9).

En l'exemplar del diumenge següent es va publicar aquesta ressenya, sense firma :

«*La estrella roja*. A. García Vidal y Arturo Perucho son dos jóvenes autores que han debutado en el Teatro Apolo con esta obra.

Antes de partir uno de ellos, A. García Vidal, para el frente, donde está luchando formando parte de la columna Mangada, entregaron su obra a la compañía de Apolo, y su obra ha sido recibida con aplausos, habiendo alcanzado con ella un éxito verdadero.

La acció de la misma se basa en varios episodios rusos, en los que el proletariado desempeña papel capital y cuyo ambiente se acomoda al presente momento de fervor revolucionario.

El público la aplaudió con entusiasmo, requiriendo al proscenio a los autores y a los intérpretes repetidas veces. Salió por los autores, a recibir los aplausos, uno de ellos, Arturo Perucho, quien los dedicó con emoción honda a su colaborador, ausente, A. García Vidal.

Enrique Torres, Salvador Sierra, muy bien acompañados por Rosés, Perelló y los demás intérpretes, representaron muy bien la obra.

(*La Vanguardia*, 13 de setembre de 1936, p. 6)

Projecte d'un llibre sobre història religiosa

Ignorem si aquest llibre “d’Història religiosa” que menciona Perucho correspon al que li aconsellà Estelrich que escriguera “sobre el problema clerical a Espanya.” En qualsevol cas, no es va arribar a publicar.

Aquí he preparat un llibre d’Història religiosa, en dos volums, que aviat començarà a publicar l’editor barceloní Joaquim Gil.

(Carta núm. 158, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid 4-09-1932)

Projecte de publicar una biografia de Marcel·lí Domingo

Xuriguera va encarregar a Perucho una biografia política de Marcel·lí Domingo per a la col·lecció “Figures de la República”, creada per ell el 1933. Perucho acceptà la comanda, però demanà garanties sobre el pagament perquè, com sempre, anava curt de diners:

Digueu-me com va la vostra editorial. Tinc molt adelantat el llibre sobre en Domingo ⁴⁵¹ i no m’agradaria treballar inútilment. Cas que hagués sortit qualsevol dificultat, la biografia quedarà ultimada en quinze dies. Digueu-me igualment quan em pagareu i si el pagament es farà esperar gaire. Estic passant una mala temporada i haig de calcular exactament els dies... i les pessetes.

(Carta núm. 162, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, s/d setembre de 1933)

Dos mesos més tard, demana a Xuriguera un llibre que no troba a Madrid, imprescindible per a acabar la redacció de la biografia de Domingo:

He cercat aquí inútilment l’obra d’en Domingo *On va Catalunya?* ⁴⁵², en la qual exposa el seu criteri sobre la política catalanista. Com que m’interessa llegir-la abans de donar per acabada la biografia, us prego que me n’envieu un exemplar el més aviat possible.

(Carta núm. 163, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 8-11-1933)

I un mes després encara reclama una mica més de temps per a entregar la comanda, tenint en compte que considera indispensable mantindre una conversa amb el biografiat per tal de concretar alguns extrems puntuals. En qualsevol cas, la biografia de Domingo no es va arribar a publicar.

⁴⁵¹ Marcel·lí Domingo i Sanjuán (Tarragona, 1884 – Tolosa de Llenguadoc, 1939). Polític i escriptor. El 1915 amb Francesc Layret promogué la creació del Bloc Republicà Autonomista. Va participar el 1918 en la campanya a favor de l’autonomia de Catalunya. Durant la dictadura de Primo de Rivera va participar en diversos intents d’enderrocar el règim, a causa dels quals va ser empresonat el 1930. Durant la República va ser ministre d’Instrucció Pública i, posteriorment, d’Agricultura. Va ser fundador, el 1933, d’Izquierda Republicana. Va col·laborar en diverses publicacions: *La Publicitat*, *L’Opinió*, *El Poble Català* o *El Liberal*.

⁴⁵² *On va Catalunya?* es va publicar el 1927 en la Llibreria Catalònia, amb un pròleg de Gabriel Alomar.

Doncs, ja la tinc acabada! Solament espero poder parlar amb el biografiat –qui, per cert, està enfeinadíssim– per a aclarir algunes coses que potser no són del tot exactes. L’endemà de parlar amb ell us trametré les quartilles, que fan una muntonada imponent.

(Carta núm. 164, d’Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Madrid, 6-12-1933)

Projecte d’escriure una monografia de Dret i un resum de literatura alemanya

Des de Madrid, Perucho menciona a Casacuberta que, a més de col·laborar habitualment en la premsa, ha enllestit un llibre “de caràcter social” que publicarà en quatre idiomes l’organització Socors Roig Internacional i li ofereix dos projectes nous per a Barcino: una breu monografia sobre algun aspecte de Dret i un “Resum de literatura alemanya” semblant al *Resum de literatura russa* que hi va publicar el 1933:

Continueu publicant la sèrie de monografies de dret polític que vaig iniciar amb *Les formes de govern?* Si fos així, com que ara tinc temps, us en podria fer una altra. Podria, també, trametre-vos aviat un *Resum de literatura alemanya* que tinc a mig fer.

(Carta núm. 166, d’Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Madrid, 10-07-1934)

Projecte d’una novel·la

Rumb a Mèxic, a bord del *Flandre*, Perucho escriu a Lucienne que ha recuperat pes i que, aprofitant la tranquil·litat de les hores mortes a bord, treballa en una novel·la, que no sabem si es refereix a un projecte nou, o si es tracta de la traducció al castellà d’*Ícar*, ja que no en tenim més mencions que aquesta:

He aprovechado estos días de buen tiempo para dar los últimos toques a mis conferencias, y he trabajado un poco en la novela.

(Carta núm. 173, d’Artur Perucho a Lucienne: en el Flandre, s/d, aprox. el 16 d’abril de 1939)

Projectes frustrats de traduccions

De diversos anuncis i notes de premsa, així com de la seua correspondència, es dedueix que Perucho es plantejà realitzar unes quantes traduccions que, de fet, no es van materialitzar mai.

Projecte de traduir i fer una adaptació teatral del *Faust* de Goethe

Perucho sentí una gran atracció pel mite de Faust, inspirant-se en el qual havia escrit al començament de 1928 una variació per a teatre. De fet, anuncia a Almela i Vives que està previst representar “el meu *Faust*” en un cicle dedicat al Teatre d’Orientació que tractava de promoure:

...i a la tercera [funció del Teatre d’Orientació] tres obres en un acte: *El senyor tal* de Paul Avort (trad. Roure i Toront), el meu *Faust* i un drama de Iyuge, etc. etc.

(Carta núm. 11, d’Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-02-1928)

I, tot i que no tenia cap previsió concreta, pensava publicar aquesta obra en *La Revista*.⁴⁵³

...a *La Revista* publicaré (no sé quan) el meu *Faust*, que es el que més m’agrada del teatre que he fet fins ara.

⁴⁵³ Publicació literària publicada a Barcelona entre 1915 i 1936, de periodicitat semestral des del 1927, fundada i dirigida per Josep Maria Lopez-Picó.

(Carta núm. 17, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 7-07-1928)

De fet, el periodista mallorquí Rafael Ramis Togores va anunciar en *La Nostra Terra* que Perucho havia acabat l'obra:

Artur Perucho ha enllestit la seva obra teatral en un acte *Faust*, visió moderníssima d'aquest personatge.

(R.R.T.: Els llibres – *La Nostra Terra*, 14, febrer 1929, p. 71).

Un any després, havent-la reescrita ("Un *Faust*... nou"), tenia projectat, sense massa esperances, donar-la a llegir al gran actor Georges Pitoëff:

He traduït al francès una cosa de teatre que havia fet a Barcelona. Un *Faust*... nou. Ho donaré a llegir a Pitoëff, per veure què passa. (Segurament no passarà res).

(Carta núm. 93, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 9-01-1930)

Projecte de traduir *Si gira...*, de Pirandello

Que sapiem, de Pirandello Perucho només va publicar la traducció del conte "Distracción" (*El Pueblo*, 21-10-1923).⁴⁵⁴

Perucho explica a Almela que Puig i Ferrer té la pretensió publicar en Proa *Si gira*, traduïda per ell en col·laboració amb Nicolás Percás,⁴⁵⁵ i li encomana unes gestions a València perquè aclarisca la situació dels drets d'aquesta obra, tenint en compte la prelatió que tenia l'editor Sempere:

[Puig i Ferrer] Té molt interès de publicar en català alguna novel·la de Pirandello i me'n ha parlat, perquè coneixia les meves relacions amb la Casa Sempere (R.I.P.). Publicarà *Si gira*, traduïda per mi (aprofitant la traducció espanyola que vaig fer amb Percas).

(Carta núm. 32, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 12-11-1928)

Huit anys després, amb ocasió de la mort de Pirandello, encara recordava la dificultat d'aquella traducció, així com la d'*I vecchi e i giovani*, de les quals, però, no n'ha quedat més constància que aquesta:

Jo creia aleshores –en el temps llunyà que vaig traduir *Si gira...* i *I vecchi e i giovani*– que aquestes característiques de l'estil pirandellian eren més aviat virtuts renovadores i no perjudicaven el pensament, nervi i base de tota literatura digna.

(AP: "Honra pòstuma a la mort d'un símbol (Pirandello)", *Mirador*, 399, 17-12-1936, p. 1)

Projecte de traduir *Els tres al·lucïnats*, de Puig i Ferrer

Perucho tenia molt bona opinió de la novel·la de Puig i Ferrer *Els tres al·lucïnats*, la traducció de la qual havia començat per a la CIAP (Compañía Iberoamericana de Publicaciones). De fet, havia anunciat a Almela que estava treballant en aquesta traducció:

⁴⁵⁴ Abans de 1928 Juan Chabás havia publicat en l'Editorial Sempere la traducció de *Treves* (1911) amb el títol *Tercetos* (1923); Azzati la de *Seis personajes en busca de autor* (1924) i *La tragedia de un personaje* (aquesta en *Revista de Occidente*, 1924); Adela Carbone *El carnaval de los muertos* (1924); Miguel Jiménez Aquino *Y mañana, lunes...* (1924); Ricardo Baeza *El hombre, la bestia y la virtud* (1925), etc. Però *Si gira*, no s'havia publicat. (Muñiz Muñiz 1997: 113-148).

⁴⁵⁵ Deu tractar-se de Nicolás Percás: "Pina y Gil-Albert se conocieron en la tertulia que el profesor griego Nicolás Percas, casado con la rusa Anna Ivanovna, mantenía en su casa valenciana, en la que se respiraba un ambiente liberal y cosmopolita." (Antonio Peñalver "Francisco Pina Brotons", *El eco hernandiano*, Fundación Miguel Hernández:

http://www.elecohernandiano.com/numero_12/autores/francisco.html) (Recurs consultat el 18-04-2015).

Aquesta tarda he tingut una llarga conversa amb Puig i Ferrer, al qual li estic fent la traducció espanyola d'*Els tres al·lucïnats*.

(Carta núm. 32, d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 12-11-1928)

Chabás n'havia de fer el pròleg:

M'ha escrit Chabás i no em deixa viure amb la traducció d'en Puig i Ferrer. M'he dedicat a enllestir-la ràpidament, i és per això que no us he vingut a veure.

(Carta núm. 44, d'Artur Peruchó a Joan Estelrich: París, 1-03-1929)

Aquest propòsit el recull Pizcueta, el que inicia que l'obra estava pràcticament enllestida:

Se anuncia para muy pronto una versión castellana de *Els tres al·lucïnats*, del gran escritor catalán Juan Puig Ferrater. Hagamos constar que el traductor es nuestro colaborador Arturo Peruchó, y que para esta edición ha escrito un prólogo Juan Chabás, escritor valenciano que ha conseguido destacarse en Madrid y Barcelona.

(A. P. [Adolf Pizcueta] «Notas y Comentarios» "Una traducción", *El Pueblo*, 3-07-1929)

Dos anys després, però, encara no passava de ser un projecte, com s'anuncia en *La Gaceta Literaria*:

La "Biblioteca Cataluña" aspira a llenar un vacío en la actividad editorial española, cumpliendo el deber patriótico de dar a conocer en toda España, traducidos al castellano, los grandes valores culturales y literarios de Cataluña. En preparación: Juan Puig y Ferrer: *Los tres alucinados*, traducción de Arturo Peruchó.

("La 'Biblioteca Cataluña', lanzada por la C.I.A.P.", *La Gaceta Literaria*, 97, 1-01-1931, p. 3.)

Projecte de traduir *Tales of Unrest*, de Conrad

Peruchó devia sentir admiració per la narrativa de Joseph Conrad i, tenint en compte que no s'havien fet versions en català de les seues obres, als pocs dies d'haver-se situat a París va proposar a Estelrich traduir *Tales of Unrest* (Londres, T. Fisher Unwin, 1898) per a la Llibreria Catalònia.⁴⁵⁶

Estelrich havia alabat l'obra de Conrad en la seua obra *Entre la vida i els llibres* (1926) –i anteriorment, amb motiu de la mort de Conrad, el 1924, en alguns articles.–⁴⁵⁷ Potser Peruchó se'n va assabentar quan es va traslladar a Barcelona el novembre de 1927 –i qui sap si la bona opinió que tenia Estelrich de l'autor d'*El cor de les tenebres* el va animar a traduir-lo–. També Pau Romeva s'hi va referir en un article.⁴⁵⁸ En la seua correspondència, aquest projecte es menciona una dotzena

⁴⁵⁶ L'obra consta de cinc narracions curtes, tres de les quals es van publicar en 1897, una quarta en 1896 i l'altra era inèdita. La traducció al francès, amb el títol *Inquiétude* va aparèixer el 1932 (Gallimard, traductor G. Jean-Aubry).

⁴⁵⁷ Joan Estelrich: "Joseph Conrad (Fragments d'un assaig)". *Revista de Catalunya* II, 11, maig 1925, pp. 447-457, i "Joseph Conrad i la novel·la", *La Revista*, XI, 233, 1925, pp. 163-167.

⁴⁵⁸ En "Conrad en català", *El Matí*, 5-12-1929.

Pau Romeva i Ferrer (Barcelona, 1892 – 1968) tenia un bon prestigi per haver publicat (1928) diverses traduccions de Chesterton, Dickens (*Oliver Twist*, 1929) i *Ivanhoe* (1929). Mestre de professió, va ser un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya, diputat al Parlament de Catalunya en les eleccions de 1932 i articulista d'*El Matí* i d'*El Temps*, ambdós publicacions vinculades a UDC. Després de la guerra civil fou hostatjat a Armissan per Jean Camp, abans de refugiar-se, amb altres escriptors catalans, a Bierville, acollit per la Democràcia Cristiana francesa. Arran de la invasió alemanya, retornà a Barcelona l'estiu de 1942. (Coll i Alentorn 1993: 151-157).

de vegades durant més de dos anys; Perucho hi al·ludeix per última vegada el 10 de maig de 1931.⁴⁵⁹

De fet, és Perucho qui pregunta a Estelrich com va l'encàrrec que ell mateix li ha proposat reiteradament:

Sabeu alguna cosa de la traducció de Conrad?

(Carta núm. 43, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 19-02-1929)

En una sèrie de cartes li confirma reiteradament que la traducció progressa, novetat sobre la que, a la vista dels resultats, també nosaltres, com Estelrich, hem de dubtar, perquè fa la impressió que eren una rastrera d'excuses:

Aquesta setmana quedarà enllestida la traducció que estava fent. Com en tinc una altra d'encarregada, us agrairé em digueu si hi ha molta pressa amb la de Conrad, per a fer-la abans o simultàniament.

(Carta núm. 46, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 23-03-1929)

La traducció de *Tales of Unrest*, de Josep Conrad, està molt avançada. Us la trametré *bientôt*.

(Carta núm. 58, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 8-08-1929)

TRADUCCIÓ CONRAD.- Està ja molt avançada. Em sembla que us la podré lliurar dintre molts pocs dies, si no hi ha res que m'impedeixi treballar com fins avui. Per la meua part, he fet un petit pròleg sobre la personalitat de Joseph Conrad. Si no ho creieu interessant, no ho publiqueu.

(Carta núm. 75, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: París, 27-09-1929)

Jo treballo des de les 10 del matí, fins a les quatre de la matinada (...). Conec el francès gairebé amb perfecció, i vaig endavant amb l'alemany. L'anglès l'he après prou bé sense saber com, i faig una traducció de Conrad per a la Catalònia.

(Carta núm. 93, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: París, 9-01-1930)

De seguida que m'arribi el bagatge, us podré entregar la traducció catalana de *Tales of Unrest*, de Conrad.

(Carta núm. 98, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, 22-02-1930)

La traducció de Conrad no us la puc donar ara, perquè ve en el bagatge que vaig facturar en petita velocitat. De seguida que la tingui us l'entregaré, i si no sou aquí, la donaré a En López.

(Carta núm. 100, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, 25-02-1930)

Estelrich li la reclama diverses vegades infructuosament:

Us agrairé moltíssim que em lliureu la versió del llibre de Conrad que teniu feta. En Lopeç l'està esperant per a donar-ho a l'impremta.

⁴⁵⁹ Mentre progressava o no en la traducció dels *Contes d'inquietud*, Alfred Gallard –bevent de la traducció de Gide de *Typhoon*– (Coll-Vinent 2010: 115), va publicar *Un tifó* (Catalònia, 1930) i l'any anterior, Josep Carner-Ribalta havia publicat la traducció de la primera novel·la de Conrad i una de les més famoses: *La follia d'Almayer* (en la "Biblioteca Literària" de l'Editorial Catalana, 1929). Però aquesta edició fou durament criticada per Just Cabot perquè "són tan abundants els anglicismes, els castellanismes i les faltes gramaticals, que fa tot l'efecte que ningú no hagi llegit, per fer-ne una revisió, ni l'original de la traducció ni les proves d'impremta." (Just Cabot: «Les Lletres» "J. Conrad: *La follia d'Almayer*, traducció de J. Carner Ribalta", *La Publicitat*, 11-01-1930). En qualsevol cas, hem hagut d'esperar fins a 2012 per a tindre a l'abast una bona traducció de Ferran Ràfols de *Tales of Unrest* que, amb el títol de *Contes del neguit* (Barcelona, Editorial Alpha) ha rebut molt bones crítiques. (Per exemple, la de Jordi Llovet: "Conrad i el progrés", *El País*, 31-05-2012. (http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/05/30/catalunya/1338395185_300745.html).

(Carta núm. 100, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Barcelona, 25-02-1930)

Encara em deveu la versió de Conrad; però, si no la teniu ja llesta, atureu-vos, perquè ara hem de fer, amb L[ópez] Llausàs, el pla per a l'any vinent.

(Carta núm. 134, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Rigi-Kaltbad 30-10-1930)

Perucho li comunica que ja l'ha acabada, i Estelrich li contesta que l'entregue al gerent de Catalunya:

Ja em direu el que cal fer amb la traducció de Conrad.

(Carta núm. 136, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, s/d novembre 1930)

La versió de Conrad porteu-la tot seguit a López-Llausàs, com un treball ja encarregat i fet, i que us fixi data de pagament.

(Carta núm. 137, de Joan Estelrich a Artur Perucho: Rigi-Kaltbad, 21-11-1930)

I, en cas que efectivament l'arribara a entregar cap a finals de 1930, el maig de 1931 és Perucho qui en reclama la publicació que, de fet, no va aparèixer mai:

Què penseu fer amb la traducció dels *Contes d'inquietud* de Conrad, que jo vaig traduir?

(Carta núm. 144, d'Artur Perucho a Joan Estelrich: Barcelona, 10-05-1931)

Projecte de traduir *Jahrgang 1902* (La classe 22), d'Ernst Glaesser

Jahrgang 1902 (1928), la primera novel·la d'Ernst Glaeser (Butzbach, 1902-Magúncia, 1963), en gran part autobiogràfica, es publicà a França amb el títol *La classe 22* (1929), fou la primera novel·la sobre la Gran Guerra escrita des d'un punt de vista alemany en què un jove adolescent es mostra confús per la decadència de la societat alemanya. En castellà, titulada *Los que teníamos doce años* (1929), la va traduir Wenceslao Roces. En la contraportada de *Res de nou a l'oest* d'Erich Maria Remarque, novel·la apareguda el 1929 en Edicions Proa, s'anuncia la traducció imminent d'una altra obra de Glaeser, *Els del 1902*, a càrrec d'Eduard Serra Roure. L'obra, però, no arribà a publicar-se. Estant a Marburg, sembla que Perucho va començar a traduir-la per a Proa, com assegura a Xuriguera:

...he passat tot aquest temps sense treballar en la traducció del Glaeser perquè m'he dedicat enterament al meu llibre [*Catalunya sota la Dictadura*]; però, que la reprendré tot seguit i quedarà acabada dintre aquest mes.

(Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 9-03-1930)

De fet, li confirma que ja la té molt avançada ("gairebé a punt"):

...faig traduccions. La de Glaeser, per fi, és gairebé a punt.

(Carta núm. 110, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 29-05-1930)

En una carta posterior, però, comenta a Xuriguera que està molt desenganyat de Proa pel tracte que li han proposat relacionat amb *Catalunya sota la Dictadura*, per la qual cosa està disposat a abandonar la traducció de *La classe 22* que, evidentment, no s'arribà a publicar.

Si aneu a la "Proa" i us diuen quelcom de mi, us agrairé que no en parreu. Feu com si no sabéssiu res de mi. La cosa m'ha indignat tant, que potser ni tan sols els acabaré la traducció de Glaeser.

(Carta núm. 118, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 29-06-1930)

Projecte de traduir *Werther*, de Goethe, i *La Mare i el nen*, de Friedrich Hebbel

La primera traducció al català de *Werther* (1774) la va fer Joan Alavedra el 1928 per a la Llibreria Catalonia, i se'n van imprimir dos edicions, cosa que Perucho probablement desconeixia, quan li proposà traduir-lo a Casacuberta i, en la mateixa carta, es mostra també disposat a fer la traducció de *Mutter und Kind* (1857), de l'escriptor alemany Christian Friedrich Hebbel, que ja s'havia traduït al francès el 1859:

S'ha publicat en català el *Werther*? Faria bonic de tenir-lo editat en la nostra llengua. Si no li interessés, podria traduir-se *La mare i el nen* de Hebbel, que és una meravella. Tinc desig de demostrar la meua coneixença d'aquest terrible idioma.

(Postal núm. 112, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Marburg, 8-06-1930)

Projecte de traduir *Consideracions sobre el sentiment del bell i del sublim*, titulat finalment *La pau perpètua*, de Kant

Com a conseqüència de l'estada a Marburg, a Perucho se li va ocórrer l'oportunitat de traduir una obra de Kant amb la perspectiva, segurament, de comptar amb una bestreta de Barcino, com proposa a Josep Maria de Casacuberta:

Abans de sortir vers València, us donaré, almenys, mitja traducció de Kant. Us vindria bé donar-me alguna quantitat a compte?

(Carta núm. 145, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, 19-04-1931)

De fet, anuncia a Almela que, en efecte, Casacuberta ha acceptat la seua iniciativa i que més avant s'encarregarà, a més, d'una nova versió de *Faust*:

Casacuberta m'ha encarregat, además, una traducció de Kant (*Consideracions sobre el sentiment del bell i del sublim*) i m'anuncia per a més endavant una tasca magna: la traducció del *Faust* de Goethe, que jo havia començat per plaer.

(Carta núm. 138, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 24-11-1930)

Però, com ja va fer amb Estelrich a propòsit dels contes de Conrad, també en aquest cas Perucho es mostra igual d'indecís i deixa en mans de l'editor l'eventualitat de seguir treballant o no en aquest projecte:

Us prego d'escriure'm a casa meua, car aquests dies vindré molt poc per l'Ateneu. Dieu-me si continuo la traducció de Kant.

(Carta núm. 148, d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta: Barcelona, s/d (1931))

En canvi, assegura a Almela (carta núm. 151) que ja la traducció de Kant ja està en mans de l'editor, cosa improbable, perquè finalment Casacuberta la va publicar al setembre de 1932, traduïda per Eduard Serra, amb el títol *La Pau perpètua* (Col. Barcino, 79).

15. Conclusions generals

1. Recuperació d'un autor pràcticament desconegut

(1) Transmissió de les notícies sobre Artur Perucho

Fins al moment d'efectuar aquesta investigació, el record de la figura d'Artur Perucho –reduït fins i tot a les persones que podien estar-hi interessades per la seua curiositat intel·lectual– era molt dèbil i, com hem vist en l'apartat “Estat de la qüestió. Informacions prèvies de crítica sobre l'autor”, la transmissió de les notícies sobre la seua biografia i la seua obra havia estat fragmentària, quan no parcial, inconsistent o inexacta, basada sovint en informacions anteriors que els respectius autors no sempre havien contrastat, bé perquè no hagueren tingut la possibilitat de fer-ho, bé perquè l'objecte de la seua recerca no fóra aquest.

(2) Una figura per descobrir i recuperar

La memòria de Perucho havia quedat circumscrita, doncs, exclusivament en els ambients acadèmics, a la seua condició d'autor de la novel·la *Ícar o la impotència*, a uns pocs poemes publicats en *La poesia valenciana en 1930*, més unes col·laboracions en *Taula de Lletres Valencianes* i poca cosa més. Però de les informacions derivades de la seua correspondència –en primer lloc les cartes que escrigué a Ramon Xuriguera i a Francesc Almela i Vives–, es deduïa que havia participat en diversos projectes, que havia hagut de superar moltes dificultats, havia mantingut una activitat incessant com a publicista i devia haver tingut més corresponents.

(3) Recerca i localització de fons documentals

Calia, doncs, localitzar i exhumar altres possibles col·leccions de cartes depositades en fons personals de diverses biblioteques i arxius, així com visitar les hemeroteques i filmoteques per a documentar la seua labor periodística en els mitjans que ell mateix menciona. Aquesta labor va presentar resultats irregulars però molt satisfactoris que van obrir un enorme ventall de possibilitats, tant per la localització efectiva d'altres correspondències conservades, com pel fet de poder constatar que aquest fecund periodista havia mantingut una gran activitat com a publicista, fet que, havent consultat altres fons, s'ha corroborat a mesura que la investigació ha progressat i s'ha consolidat.

(4) Documentació exhumada i estudiada

Fruit d'aquesta investigació, ara ja disposem de la biografia pràcticament completa d'Artur Perucho. Tenim també documentada i analitzada tota la seua obra com a escriptor, traductor i publicista, així com una extensa mostra de la seua activitat com a periodista, en què hem distingit les etapes principals.

2. Perucho *el magnífic*

(5) Un pont entre València i Barcelona

En anomenar-lo amicalment així, “Perucho *el magnífic*”, l'incansable animador cultural que fou Carles Salvador expressava l'admiració que, a causa de les seues múltiples activitats, Perucho devia suscitar entre els seus amics i

companys valencians a causa, tant de la claredat i contundència amb què expressava, com per la coherència i originalitat que les seues idees transmetien.

Perucho fou el principal actiu de la seua generació que féu de pont entre la intel·lectualitat republicana i catalanista de Barcelona i la de València, impulsant projectes, donant a conèixer els escriptors valencians en publicacions barceloneses i divulgant en les valencianes les novetats que en matèria de literatura, art, cinema i política, s'esdevenien a la capital catalana.

(6) Viatger i cosmopolita

Conferenciant, publicista i agitador polític i cultural dotat d'una energia infatigable i d'una intel·ligència i memòria envejables, Perucho fou també l'únic de la seua generació que viatjà per França i Alemanya, així com a Ginebra i a Londres, i que residí llargues temporades a Madrid, Barcelona, París i Marburg, per la qual cosa conegué diversos ambients culturals, molt més cosmopolites i internacionals que l'atmosfera provinciana i resclosida que es respirava a València, on les classes dominants tractaven de perpetuar l'immobilisme d'unes tradicions obsoletes.

(7) Corresponsal a París i a Ginebra

El 1929, valent-se de la seua amistat amb Joan Estelrich, Perucho fou corresponsal de *Diario de Barcelona* a París, on freqüentà els exiliats de la dictadura de Primo de Rivera i on va escriure *Ícar o la impotència*, la novel·la més moderna i audaç d'un escriptor valencià d'aquella època. El fet d'assistir, els anys 1929 i 1930, al cinqué i sisé Congrés de Minories Nacionals de Ginebra –primer amb Estelrich i després Nicolau d'Olwer, respectivament–, li proporcionà una fina capacitat d'anàlisi de la política internacional i, en especial, de l'europea. A aquest respecte, en els seus articles reivindicà que el poble valencià tinguera dret a rebre el mateix tractament que qualsevol altra minoria europea sorgida del Tractat de Versalles.

(8) Republicanisme i valencianisme, compatibles

Tant per les seues publicacions com per les seues activitats i per l'adopció d'unes opcions polítiques decidides i convinents, Perucho degué tindre una gran influència entre els col·legues de la seua generació. Així, fou un dels primers que, en relació a la política valenciana, quan tan sols tenia vint-i-cinc anys, intervingué decididament en una polèmica d'*El Pueblo* que ell mateix liquidà en manifestar-hi amb contundència la seua posició republicana i ensems valencianista, la qual cosa constituïa tota una novetat en l'ambient polític valencià de 1927.

(9) Republicà federal, secretari de dos ministres. Evolució cap al comunisme

Des de ben jove es decantà ideològicament pel republicanisme federal, per la qual cosa a Catalunya s'identificà amb Acció Catalana i a València impulsà l'Agrupació Valencianista Republicana. Fa la impressió que, dotat d'una gran intel·ligència, voluntat i tenacitat, era capaç d'aconseguir tots els objectius que es proposava. Així, en les eleccions constituents de 1931 fou candidat per Castelló per la concentració d'esquerrers dels republicans federals, tot i que, com era previsible, no va resultar elegit. Després de la proclamació de la República, en el primer govern d'Azaña fou secretari particular de Josep

Barney, subsecretari del Ministeri d'Economia Nacional i, posteriorment ho fou del mateix ministre, Lluís Nicolau d'Olwer, d'Accó Catalana Republicana. I en el tercer govern ho fou del ministre d'Hisenda, Jaume Carner i Romeu, d'Esquerra Republicana de Catalunya. Amb el decurs del temps, a mesura que l'evolució de la República assolí una fase crítica, Perucho evolucionà cap a posicions marxistes, s'afilià al PSUC i durant la guerra civil es féu càrrec de la direcció de *Mirador* i posteriorment de la de *Treball*, l'òrgan dels comunistes catalans.

(10) Traducció d'obres marxistes amb la seua companya i esposa Lucienne Gache

Al setembre de 1935 Perucho va contraure matrimoni a Madrid amb Lucienne Gache, amb qui mantenia relacions des de la seua estada a París i amb qui traduí diverses obres d'orientació comunista: *¿Qué es un Soviet?*, de Marcel Koch; *La cuestión de la vivienda*, de Friedrich Engels; *Lenin*, de Iosif Vissarionovich Stalin; *En el campo de asesinos de Dachau*, de Hans Beimler, pel seu compte publicà, a més, la biografia de *Hans Beimler*.

(11) Un matrimoni d'exiliats a Mèxic. Naixement de Max i mort de Lucienne

Al final de la guerra civil, davant de la imminència del desastre, el 6 de febrer de 1939 va passar els Pirineus. El 17 de febrer va arribar a París, on es va reunir amb Lucienne, i el 4 d'abril va embarcar sol a Sant Nazer en el *Flandre* rumb a Mèxic. El 22 d'abril de 1939 va desembarcar a Veracruz, on el 27 de juliol següent va arribar Lucienne en el *Mexique* i la parella es va il·lusionar amb la perspectiva de començar junts una nova vida plena d'esperança. El 4 de juny de 1940 va néixer el seu fill Max, però, com a conseqüència del part, Lucienne va morir el 22 de juny de febres puerperals.

(12) El poeta Max Rojas. Vida i mort de Perucho a Mèxic

Sense recursos ni ajuda per a criar-lo, Perucho va prendre la decisió de donar el fill en adopció a un matrimoni amic i, de fet, se'n va desentendre. El poeta Max Rojas –que així s'anomenava el fill d'ell i de Lucienne– es va assabentar bastants anys més tard de la seua filiació, quan ja havia mort son pare biològic. Periodista competent, culte i infatigable, havent aconseguit una bona reputació en el periodisme mexicà, Perucho considerà superada la seua activitat literària i política de l'etapa anterior a l'exili fins al punt que fou apartat del PCE i s'inhibí de participar en les plataformes de resistència antifranquista promogudes a Mèxic. Aleshores es casà amb una jove actriu radiofònica mexicana, amb qui va tindre tres filles pròpies, més una altra d'anterior que l'esposa havia aportat al matrimoni, i s'entregà a la família, al treball i a les tertúlies d'amics, fins que una malaltia mortal va acabar amb sa vida quan encara no havia fet cinquanta-cinc anys.

(13) Una generació perduda

A causa de les duríssimes condicions de la dictadura franquista i de les característiques de l'exili, la seua memòria es va perdre per complet a Espanya. Només Joan Fuster, any i mig després de la seua mort, va lamentar el 1957 la desaparició de Perucho en un article que incomprensiblement va salvar la censura.

Sa vida resultà virulentament colpejada per la guerra civil espanyola i, en conseqüència, seccionada en dos parts molt desiguals. Con en el cas de Max Aub i de tants altres periodistes i escriptors forçats a l'exili, en el supòsit que a Espanya haguera prevalgut la República, Perucho s'hauria convertit sense dubte en un periodista reconegut i admirat per la seua capacitat de treball i per la certesa de les seues anàlisis. Membre d'una generació desafortunada, fou un home sense sort en la vida que en aquest treball he tractat de rescatar de l'oblit perquè la seua obra siga coneguda i perquè obtinga el reconeixement que justament mereix.

3. Valoració de la seua obra periodística

(14) Un jove periodista d'*El Pueblo*, biògraf del regeneracionista Julio Senador

Perucho fou un periodista d'unes qualitats notables, actiu i perseverant, que sovint passà penúries econòmiques per falta de remuneracions adequades. Fill d'una família de tradició liberal i profundament blasquista, estudià Dret a València, on formà part de Joventut Valencianista i, a més de en *El Demócrata* i *El Progreso* –setmanaris de Xàtiva–, col·laborà en *El Pueblo*, la seua capçalera predilecta, en què començà fent crítica musical i divulgà novetats literàries; escrigué impressions de la vida de Madrid i les sensacions que li produïen les temporades que passava a Bixquert. També reflexionà sobre aspectes de la universitat i el Dret i manifestà posicions contundents sobre determinades qüestions polítiques, com el feixisme italià, l'endarreriment del camp en relació a la ciutat, el caciquisme i la reforma agrària, la brutalitat del capitalisme i la repressió de la dictadura de Primo de Rivera. Així mateix, albirà esperances sobre el paper de la Societat de Nacions després de la Gran Guerra.

Al final d'aquest primer període, abans de desenganyar-se de Giménez Caballero, divulgà algunes novetats de literatura catalana en *La Gaceta Literaria* i difongué en *Taula de Lletres Valencianes* informacions i novetats –com el *Manifest Groc*–, relacionades amb Barcelona, ciutat a on es va traslladar el novembre de 1927.

Fou biògraf del regeneracionista Julio Senador i escrigué sobre algunes personalitats rellevants, com Eugenio Noel, Vicent Tomàs i Martí, Abelard Mus, Enrique Cuñat, Cipriano Rivas Cherif, Ramón Gómez de la Serna, Ernesto Giménez Caballero i Almada Negreiros, entre altres.

(15) Periodista en català a Barcelona. Projectes i plans inconclusos

A finals de 1927, doncs, arran de la mort de son pare, després d'haver viscut un curt període a Madrid, es traslladà amb sa mare i sa germana a Barcelona on, fent valdre la seua condició de valencià catalanista, s'introduí molt bé en els ambients periodístics i culturals de la ciutat. Col·laborà en *La Nostra Terra*, *La Nova Revista*, *Joia*, *D'Ací i d'Allà*, *La Rambla*, etc. En *La Publicitat* divulgà les novetats literàries d'alguns companys valencians com Bernat Artola, Carles Salvador, Almela i Vives –a qui li facilità que col·laborara en *Diario de Barcelona*–. En els seus articles es mostrà preocupat per l'anquilosament del teatre valencià en el sàinet, com ja havia fet en l'etapa anterior, i s'adherí a l'anomenat Teatre lliure o Teatre d'orientació. El fet de publicar en aquests mitjans de Barcelona li permeté escriure en català, i des d'aleshores en avant emprà el castellà o el català segons la llengua de cada diari o revista.

El *Manifest du Surréalisme* (1924) agità el panorama de la poesia de bona part d'Europa i influí notablement sobre la Generación del 27, per la qual Perucho sentia admiració, segons manifestà en *La poesia valenciana en 1930*. També aprecià la poesia simbolista de Josep Maria López-Picó i admirà les obres de Romain Rolland, de Henry George i de Léon Duguit, les novel·les de Dostojevskij, el teatre de Bernard Shaw i el de Pirandello, que divulgà entusiàsticament a partir de 1924. Membre del grup de *Taula de Lletres Valencianes*, es mostrà enemic del ratpenatisme, propagà el valencianisme catalanista i promogué el redreçament cultural, difonent les tendències estètiques europees a fi de suscitar la modernització del món artístic valencià.

En aquesta etapa covà la idea d'escriure una obra de teatre amb Carme Montoriol, una versió teatral singular de *Faust*, la traducció de *Si gira*, de Pirandello, la d'*Els tres al·lucïnats*, de Puig i Ferreter i la dels *Contes d'inquietud*, de Joseph Conrad, les quals no va arribar a materialitzar. Tampoc no s'han localitzat les altres obres de teatre ni les traduccions que menciona en la seua correspondència.

(16) Lector a la Universitat de Marburg. Analista de la política europea en la República de Weimar. Autor de *Catalunya sota la Dictadura*

El 1930, Perucho substituï el seu amic Vicente Llorens Castillo com a lector d'espanyol en la universitat de Marburg des d'on, a més de mantindre les seues col·laboracions habituals, començà a publicar també en *Acció Valenciana*, *Avant*, *La Rambla de Catalunya* i *Diari del Migdia*.

En aquesta etapa seguí analitzant les relacions entre València i Barcelona i atribuï l'origen de l'anticatalanisme a l'animadversió que el republicanisme blasquista tenia contra el conservadorisme nacionalista cambonià. Es manifestà esperançat en l'adveniment de la Segona República i, en política exterior, escrigué molt sobre la situació alemanya –que conegué de primera mà–, alertà sobre l'increment del nazisme i advertí que Europa sofriria una nova guerra. També analitzà la situació política d'altres països europeus. Preocupat per les derivacions bel·licistes del Tractat de Versalles, valorà les novel·les sobre la Gran Guerra d'Erich Maria Remarque, Ludwig Renn i Ernst Glaesser, i reivindicà les qualitats de *La decadència d'Occident*, d'Oswald Spengler.

Quan finalitzà el curs acadèmic a Marburg tornà a Barcelona, on projectà noves iniciatives, es dedicà al periodisme, a fer conferències i a publicitar els seus dos primers llibres, la novel·la *Ícar o la impotència* (1929), escrita a París, i *Catalunya sota la Dictadura*, reportatge periodístic molt documentat, escrit a Marburg, en què denuncià les accions repressives que el règim de Primo de Rivera havia infligit a Catalunya en matèria de llengua.

(17) Periodista a Madrid. Analista de la política espanyola i europea. Autor d'opuscles

Després d'haver abandonat el Ministeri d'Hisenda al començament de 1932, Perucho romangué a Madrid durant cinc anys més, període en què s'introduí en els cercles culturals madrilenys i que li resultà força productiu com a periodista, ja que es féu col·laborador d'*El Imparcial*, *Heraldo* de Madrid, *Luz*, *El Liberal* de Bilbao, *El Luchador* de Alicante, etc., sense desatendre altres diaris de Barcelona ni de València, com *El Camí*. En aquesta època tragué el llibre d'elements de Dret Polític *Les formes de govern* (1931), així com un resum en

castellà de *Cataluña bajo la dictadura* (1932) i el *Manual de literatura russa* (1933).

En aquesta etapa va escriure contra la política de la dreta, així com contra les activitats de l'extrema esquerra llibertària, per considerar-les un factor desestabilitzador de la República. Es mostrà a favor del laïcisme, la reforma agrària, l'Estatut de Catalunya, la necessitat d'intensificar les relacions de València i Mallorca amb Catalunya, i reclamà la unió dels partits valencians per aconseguir l'Estatut d'Autonomia. Proposà solucions per a les antigues colònies espanyoles africanes i, davant de les eleccions de febrer de 1936, condemnà el pistolerisme falangista. En política internacional alertà sobre l'expansió del nazisme i del feixisme, condemnà la deriva bel·licista i annexionista d'Alemanya i els plans imperialistes d'Itàlia. També analitzà la situació d'altres països europeus i considerà fracassada la Conferència Econòmica i Monetària Mundial de Londres i també la Conferència del Desarmament, així com lamentà la falta d'autoritat de la Societat de Nacions per a dirimir els conflictes internacionals que aleshores s'estaven produint.

(18) A Barcelona, durant la guerra civil. Director de *Mirador* i *Treball*. Periodista de Film Popular

Havent-se traslladat a Barcelona l'estiu de 1936, dirigí *Mirador*, confiscat pel PSUC, fins que el setmanari desaparegué el 10 de juny de 1937. En aquest període publicà sobretot en la premsa del partit: *Treball*, *Moments*, *Verdad*, *Frente Rojo*, *Nuevo Cinema*, *Mundo Obrero*, etc. En els seus articles atacà la burgesia, censurà la no intervenció d'Anglaterra i França en la guerra d'Espanya, elogià el règim soviètic, lloà la resistència de la població de Madrid, abominà de l'art pur i es mostrà partidari de l'art proletari, reclamà i enaltí la disciplina, l'organització i la unitat de l'exèrcit popular, repudià els bombardeigs sobre Barcelona, denuncià els elements emboscats de la cinquena columna i carregà especialment en contra dels trotskistes. En aquest context, després dels Fets de Maig participà en l'elaboració del llibel *Espionaje en España*. També fou un dels principals periodistes de Film Popular on, com a guionista i locutor, cobrí moltes de les notícies del noticiari setmanal *España al día*. Així mateix, va traduir i doblar *The Spanish Earth* (*Tierra Española*), de Joris Ivens. Entre setembre de 1937 i agost de 1938 fou director de *Treball*, l'òrgan del PSUC, en què féu semblances de personalitats comunistes, publicà diversos reportatges del front, notícies internacionals i informacions polítiques.

(19) Una firma reconeguda en el periodisme mexicà

A Mèxic, una vegada refet de la fatalitat familiar, treballà en la ràdio, creà programes populars i assolí una certa notorietat en la premsa del país d'acollida, on va destacar en els camps que li eren més propis: política internacional, temes culturals, crítica cinematogràfica, divulgació de la literatura i de la música, i articles de circumstàncies. Fou coordinador d'informació internacional del setmanari *Tiempo*, corrector d'estil d'*El Nacional*, crític de cine del suplement cultural d'aquest periòdic i d'*Excelsior*, articulista de *Novedades* i d'*Atisbos*, i va col·laborar en les revistes *Auge*, *Mañana*, *Revista de América*, *Artes de México*, *Novelas de la pantalla*, *Nuestra Música*, *33 1/3* i *Mirador*, que va dirigir.

4. Característiques pragmàtiques i estilístiques de la seua obra

(20) Un poeta poc prolífic. La seua concepció de la poesia

Amb motiu de la publicació de l'antologia *La poesia valenciana en 1930*, Perucho reuní unes quantes poesies, gènere que posteriorment abandonà. En tant que poeta, a pesar que no va compondre una obra consistent, se'l va incloure en l'antologia generacional *La poesia valenciana en 1930*, on va exposar el seu punt de vista sobre la poesia en la nota de presentació que remeté des de Marburg en què, igual que els poetes de la Generación del 27, es declarava admirador de Góngora. I si bé hi afirmava que “el meu criteri sobre la poesia lírica, única que m'interessa, és que ha d'ésser un art pur”, en un altre article diferenciava perfectament entre l'actitud cívica de l'escriptor, de qui esperava un compromís cívic, i l'obra, la qual acceptava que es distanciara de la realitat. Uns anys després, però, en plena guerra civil, canvià els seus plantejaments i considerà que les obres artístiques no havien de tindre “res de ridícul *esteticisme*, res d'estèrils *experiments*, res de complicacions d'*avançada*.”. En aquesta època, en l'obituari que escrigué de Pirandello tornà a condemnar les manifestacions artístiques i literàries de les avantguardes.

(21) Un periodista molt productiu. Recursos pragmàtics i estilístics

Si com a poeta publicà poc, en canvi com a periodista fou molt productiu, i en els seus articles emprà recursos pragmàtics per tal de guanyar l'atenció del lector i convèncer-lo de les seues argumentacions.

A tal fi, s'expressà tant a través de la primera persona del singular, al·ludint fins i tot a les seues pròpies vivències, com en plural inclusiu, per tal d'identificar-se com a membre de l'anònim col·lectiu destinatari dels lectors. Recorregué a la modalització del discurs, expressant la subjectivitat a través de la selecció de lèxic valoratiu; emprà exclamacions, amb què contagiar determinades sensacions personals al lector, en ocasions hiperbòliques; marcà el significat particular d'alguns termes posant-los entre cometes o en cursiva; usà la interrogació retòrica com a procediment suau d'afirmació, atenuada per la disposició interrogativa de l'expressió, i també la pregunta directa com a recurs pedagògic. Resolgué molts articles amb contundents asseveracions de certesa i, per a ser més eficaç, de tant en tant escrigué amb frases curtes construïdes de manera directa a fi de transmetre una idea clara i concisa, sobre la qual solia insistir a base de repeticions anafòriques. Emprà habitualment l'amplificació, l'acumulació enumerativa, la metàfora, la paradoxa, la polifonia. Recorregué a la ironia, l'humor, la caricatura i la paròdia. Demostrà erudició i estigué perfectament informat de l'actualitat sociopolítica i cultural, fent referències contínues tant a fets concrets com a les seues lectures de premsa de qualsevol procedència.

(22) Prosa poètica

Tot i que en els articles no tenia com a objectiu substancial elaborar frases poètiques, no obstant això en alguns fragments podem trobar elements característics de la prosa poètica, com ara una determinada selecció d'adjectius que transmeten sensacions cromàtiques i impressionistes, construcció d'imatges suggerents i originals, un determinat ritme musical i una certa presència de recursos literaris com ara metàfores, comparacions, personificacions, al·literations o perífrasis.

(23) *Ícar o la impotència*, novel·la moderna i cosmopolita

A més d'unes poques narracions menors de caràcter humorístic (*Matrimonio feliz*) o melodramàtic ("Regalo de bodas"), en què abunden les referències personals, Perucho publicà només una novel·la, *Ícar o la impotència*. Aquesta novel·la d'aprenentatge amb intencions avantguardistes i amb un substrat de lectures i referències filosòfiques bastant dens i imperceptible, narra el procés de formació del jove Tristany en un ambient alié al que fins aleshores havia marcat sa vida, ja que ha marxat a París amb intenció de realitzar-se plenament i orientar correctament el seu futur, projecte en què, com en el cas d'Ícar, fracassarà. L'únic escenari de la novel·la és París, ciutat singularitzada per la modernitat. A banda dels escenaris parisencs, el narrador tan sols al·ludeix tangencialment a València i Barcelona.

En el context de la literatura en català de l'època, una de les aportacions més novadores de Perucho en aquesta novel·la és com tracta el tema del sexe, de manera clara i desinhibida, sense prevencions moralistes ni plantejaments hipòcrites: "la moral és una convenció" –afirma l'amic de Tristany.

(24) Monòleg interior, digressions

Perucho fou un dels primers escriptors, si no el primer, que en totes les lletres hispàniques va emprar el monòleg interior. En aquest text el relat no progressa sempre de forma contínua, ja que l'autor ha sabut manipular el material narratiu amb anticipacions (prolepsis), retrospeccions (analepsis), repeticions i resums. Al llarg de la novel·la interromp el discurs en unes quantes ocasions per a inserir dissertacions i reflexions més o menys alienes a l'argument principal: digressions sobre el vi i el xampany, sobre Blasco Ibáñez i el patriotisme, sobre la música, sobre Dant, Renan, Proust, Gide, Dostoievski i Hardy, així com sobre la Revolució Russa, Lenin, Trotski i Stalin.

(25) Modalitat de llengua de la novel·la

L'anàlisi lingüística del text d'*Ícar o la impotència* revela que, tractant-se d'una obra literària, l'autor, en determinats passatges, tendeix a crear metàfores i comparacions o a formular expressions estètiques que, si bé són inhabituals en la narrativa actual, no eren tan estranyes en la dels anys vint. També incorporà lèxic característic de l'avantguardisme, així com altres expressions pròpies de la modernitat, a més d'alguns estrangerismes.

(26) Creador d'un model canònic de llengua literària en l'època dels pioners

Hem de tindre en compte que, tot i comptar amb una bona base de lectures en català i conèixer la normativa fabriana, Perucho havia rebut una educació en castellà, devia parlar en castellà en l'ambient familiar i, a més, escrivia sense tindre cap referència valenciana d'un model canònic de llengua literària, ben conformat i ben cohesionat, pel simple fet que aleshores aquest model encara s'estava construint, ell mateix n'era un dels creadors.

I tractant-se d'un jove valencià atret pel poderós imant cultural de Barcelona, com a autor, el seu projecte presenta vacil·lacions, per la qual cosa tant la morfologia com el lèxic combinen solucions característiques valencianes amb altres formes peculiars del català oriental. Això transmet al lector actual la sensació que el text conté formulacions incoherents –en realitat, dubte que n'hi haja cap, entre altres raons perquè aquesta obra és pràcticament introbable, ja

que he constatat que només n'han sobreviscut deu exemplars d'accés restringit registrats en quatre biblioteques públiques—. Contextualitzant correctament aquesta producció, però, i tenint en compte els factors mencionats, s'ha de concloure que la novel·la de Perucho va ser l'intent més lloable d'empeltar modernitat en la narrativa valenciana d'aquella època dels pioners.

16. Documents personals i àlbum fotogràfic

ESPAÑA MINISTERIO DE JUSTICIA REGISTROS CIVILES	Folio 67 N.º 4914045 /07
--	-----------------------------

Número 318

Arturo

Perucho

Badia

En la Ciudad de Borriana á la 2 diez y media
 del día diez y siete de Julio de mil
 novecientos dos; ante D. Enrique Gajardo
Alvella Juez municipal de la misma y
 D. Alberto Peret Sales, Secretario,
 compareció D. Parual Perucho Abret, casado, de
treinta y dos años de edad, empleado particular
 natural de Látiva término municipal
 de la misma provincia de Palencia,
vecino y domiciliado en esta Ciudad,
calle de San Vicente, número doce,
 según la cédula per-
 sonal que exhibe, fecha quince de abril último
 número 947 solicitando se inscriba en el
 Registro civil, un niño; y al efecto como padre
 de l mismo declaró:

Que dicho niño nació en el domicilio del de-
 clarante, á las nueve y cuarenta y cinco
minutos del día de ayer.

Que es hijo legítimo de l declarante y de su
 consorte D.ª Angela Badia Valdivielso,
de treinta y un años de edad, profesora
de piano, natural de Palencia, vecino
y domiciliada en esta Ciudad.

Que es nieto por línea paterna de D. Parual Perucho
Ferrer, difunto; y D.ª Julia Horst
Valero, de cincuenta y dos años, viuda;
naturales ambos de Látiva. Y por la
materna de D. Eulimelo Badia Bouvier,
de cincuenta y dos años, Subdirector de
Telegrafos, casado en segundas nupcias, na-

Acta de naixement d'Arturo Perucho Badia que es conserva en el registre civil de Borriana

REGISTROS CIVILES

Y que a el expresad o nro 4914977 pues 107 el nombre
de

Certificación Gratuita
(Ley 25/1986, de 24-12)

Leída íntegramente esta acta é invitadas las personas que deb
ben suscribirla á que la leyeran por sí mismas, si así lo creían
conveniente, se estampó en ella el sello del Juzgado municipal,
y la firmaron el Sr. Juez, *el declarante y los*
testigos y de todo
ello como Secretario, certifico.

Pascual Ferrus

Guillermo Arce

Albertus Post

Número 318 - ACTA DE NACIMIENTO DE ARTURO PERUCHO BADÍA

En la ciudad de Burriana a las diez y media del día diez y siete de julio de mil novecientos dos; ante D. Enrique Tejedo Almela, Juez municipal de la misma y D. Alberto Peset Sales, Secretario, compareció. D. Pascual Perucho Lloret, casado, de treinta y dos años de edad, empleado particular, natural de Játiva, término municipal de la misma, provincia de Valencia, vecino y domiciliado en esta Ciudad, calle de San Vicente, número doce, según la cédula personal que exhibe, fecha quinze de abril último, número 947, solicitando se inscriba en el Registro civil, un niño; y al efecto, como padre del mismo, declaró:

Que dicho niño nació en el domicilio del declarante, a las nueve y cuarenta y cinco minutos del día de ayer.

Que es hijo legítimo del declarante y de su consorte Dª Ángela Badía Valdivielso, de treinta y un años de edad, profesora de piano, natural de Valencia, vecina y domiciliada en esta Ciudad.

Que es nieto por línea paterna de D. Pascual Perucho Ferrer, difunto; y de Dª Julia Lloret Valero, de cincuenta y dos años, viuda; naturales ambos de Játiva. Y por la materna de D. Edmundo Badía Bouvier, de cincuenta y dos años, Subdirector de Telégrafos, casado en segundas nupcias, natural de Alberique, provincia de Valencia; y Dª Josefa Valdivielso Borrego, difunta, natural que fue de Burgos.

Y que al expresado niño se le había puesto el nombre de Arturo.

Todo lo cual presenciaron como testigos Ramón Blasco Gozalbo y Gumersindo Percón Ortiz; ambos casados, mayores de edad y de esta vecindad.

Leída íntegramente esta acta e invitadas las personas que deben suscribirla a que la leyeran por sí mismas, si así lo creían conveniente, se estampó en ella el sello del Juzgado municipal, y la firmaron el Sr. Juez, el declarante y los testigos, y de todo ello como Secretario, certifico.

Enrique Tejedo
Alberto Peset

Pascual Perucho
Ramon Blasco
Gumersindo Percón

E.O.405.207 *

Ylmo. Sr.:

Arturo Beruchos y Badia, alumno oficial de este Instituto, a V.S. atentamente expone que: habiendo obtenido Matrícula de Honor en la asignatura de Psicología y Lógica en los exámenes de Junio en el presente curso académico de 1918-19 y teniendo que agregarla a la asignatura de Ética y Rudimentos de Derecho, es por lo que a V.S.

Suplica se digue conceder dicha petición si para ello lo cree con justicia.

Gracia que no dudo alcanzar de la recta justicia de V.S. cuya vida guarde Dios muchos años.

Valencia 1º de Septiembre 1919.

Arturo Beruchos y Badia

Ylmo. Sr. Director del Instituto Gral. y Técnico de Valencia.

Sol·licitud de convalidació d'una qualificació, de l'alumne Artur Peruchó, al director de l'Institut General y Técnico Lluís Vives de València (1-09-1919).

Matrícula para el expediente personal del interesado

DISTRITO UNIVERSITARIO DE VALENCIA

Instituto General y Técnico de Valencia

Estudios del Bachillerato

ENSEÑANZA OFICIAL Curso de 19 *19* a 19 *20*

Inscripción de matrícula núm. *54*

D. *Arturo Perucho Doria* natural
de *Burjassot* provincia de *Castellón* de *17* años de edad;

Queda matriculado en este Instituto en las asignaturas que a continuación se expresan, mediante el pago, que determinan las disposiciones vigentes, en el papel correspondiente, cuya mitad superior se entrega al interesado.

ASIGNATURAS	Núm.	Clase de la matrícula	CALIFICACIONES OBTENIDAS EN LOS EXÁMENES	
			Ordinarios	Extraordinarios
ÉTICA Y RUDIMENTOS DE DIB.	<i>5</i>			
HISTORIA NATURAL	<i>14</i>			
AGRICULTURA Y TEC. AGRÍ. E IND.	<i>16</i>			
QUÍMICA GENERAL	<i>17</i>			

Valencia 30 de Septiembre de 19 *19* El Secretario, *A. H. H. H.*

Valencia de 19 de 19 El Oficial,

Traslación de esta matrícula al Instituto de

Valencia de de 19 El Secretario,

OBSERVACIONES

Matrícula de l'alumne Artur Perucho (30-09-1919) en l'Institut General y Técnico de València

Guasp, además de dibujante genial es gran observador. Sorprendió a Peruchó en plena debilidad intelectual, esto es: pensando en Costa.

Caricatura d'Artur Peruchó als 20 anys, obra d'Ernest Guasp, publicada en *El Demócrata* el 14-08-1922, monogràfic dedicat a la Fira d'Agost de Xàtiva

Artur Perucho Badia cap a 1908

Família Peruchó Badia cap a 1917

Artur Peruchó el 15 de juliol de 1919

Artur Perucho cap a 1925

Artur Perucho, Madrid, 1926

Artur Perucho a la Place de la Concorde, Paris, març de 1929

Artur Perucho al Jardin du Luxembourg, Paris, juliol de 1929

Artur Perucho, París, agost de 1929

Artur Perucho al Parque del Oeste, Madrid, 30 de novembre de 1931

Artur Perucho i Lucienne Gache, Parque del Retiro, Madrid, març de 1936

Artur Perucho amb dos persones no identificades en un despatx del Comissariat de Guerra en el transcurs de la guerra civil, probablement a Barcelona

Artur Perucho en el despatx de Rafael Vidiella durant de la guerra civil, a Barcelona

Artur Perucho pel 1939

Artur Perucho amb tres companys a bord del *Flandre*, abril de 1939

Blas López Fandos, monsenyor Luis Maria Martínez, primat de l'església mexicana, i Artur Perucho, en l'estrena de la pel·lícula *Jesús de Nazareth*, dirigida per José Díaz Morales, amb música de Rodolfo Halffter, Mèxic DF, 1942

Artur Perucho en la emissora de ràdio xeb, Mèxic DF, en la dècada dels 40

LEGACION DE LOS ESTADOS UNIDOS DE MEXICO EN FRANCIA

NUM. 2534-

HOJA DE IDENTIFICACION

HUELLAS DIGITALES

El portador del presente documento es el
señor LUCIENNE GACHE, Mecanografa
de nacionalidad española y de filiación republicana, que se dirige
a México en calidad de refugiado político.

París, 4 DE JULIO DE 1939

El ministro:

Narciso Bassols.

Firma del interesado:

Nombres de los familiares
que lo acompañan:

ADMITIDO COMO ASILADO POLITICO
VAPOR MEXIQUE

Fotografías de los familiares

Document d'admissió de Lucienne Gache com a refugiada política a Mèxic

Artur Perucho amb el seu fill Max (Chapultepec, Mèxic DF, 10 de desembre de 1940)

T" N° 281026

En nombre de los Estados Unidos Mexicanos y como Juez del Registro Civil en el Distrito Federal, certifico que en el archivo de este Juzgado se encuentra un acta del tenor siguiente:

RC-5

JUZGADO	LIBRO	FOJA	AÑO DE REGISTRO
7	1	5	1943

GOBIERNO DEL DISTRITO FEDERAL

Partida Núm. 4. Cuatro

En la ciudad de México, Distrito Federal, a las nueve horas cuarenta minutos del día dos de enero de mil novecientos cuarenta y tres, ante mí, Luis Macías García, Oficial del Registro Civil, comparece la señora Caridad Proenza y presenta vivo al niño Jorge Juan Máximo Rojas Proenza que nació a las veinte horas veinte minutos del día cuatro de junio de mil novecientos cuarenta en la calle del Painuco 150, de esta ciudad.

PADRES

Nombres: Jorge Rojas - Caridad Proenza
 Edad: treinta y tres años - treinta y dos años
 Ocupación: empleado federal - dedicada al hogar
 Nacionalidad: Mexicana - Mexicana
 Domicilio: Painuco 150 - Painuco 150

ABUELOS PATERNOS

Nombres: Carlos Rojas, finado - Ciudad Mendoza, finado
 Domicilio: -

ABUELOS MATERNOS

Nombres: Rafael y Lilia Proenza, finados - Juana Proenza
 Domicilio: finados - Juana

TESTIGOS

Nombres: Humberto Mellán - María de los Angeles Rojas
 Edad: treinta y tres años - treinta y dos años
 Ocupación: voluntaria - dedicada al hogar
 Domicilio: Painuco 150 - Painuco 150

Los testigos confirman lo declarado por la compareciente, y ésta declara que tiene su domicilio en el lugar ya citado. Leída la presente acta la ratificaron y firmaron los que supieron. Dag. p.

[Firmas de testigos y compareciente]

Acta de naixement de Jorge Rojas Proenza, assentada tres anys després d'haver nascut:

"En la ciudad de México, Distrito federal, a las nueve horas cuarenta minutos del día dos de enero de mil novecientos cuarenta y tres, ante mí, Luis Macías García, Oficial del Registro Civil, comparece la señora Caridad Proenza y presenta vivo al niño Jorge Juan Máximo Rojas Proenza, que nació a las veinte horas veinte minutos del día cuatro de junio de mil novecientos cuarenta en la calle del Painuco 150, de esta ciudad.

Padres: Jorge Rojas, treinta y tres años, empleado federal, nacionalidad mexicana [y] Caridad Proenza, treinta y dos años, dedicada al hogar, mexicana.

Max Rojas Proenza en el jardí de la casa de Lourdes Patiño i Antonio Gazol (México DF, 16-09-2010, Bicentenari de El Grito de Dolores)

Artur Peruchó amb la seua filla Angelita, Mèxic, pel 1952

Nené Torres, segona esposa d'Artur Peruchó, pel 1958

Les tres filles d'Artur Perucho, Angelita, Catalina i Eréndira, a la tomba de son pare

Bibliografia

1. Bibliografia analitzada de l'autor

1.1. Obres

- PERUCHO, Artur (1918): "Golondrinas que vuelan...", *Apolo* 1, 23-03-1918, pp. 2-3.
— (1923): *Julio Senador Gómez*. Madrid, Prensa Roja (*Siluetas*, 10).
— (1929): *Ícar o la impotència*. València, L'Estel.
— (1930): *Catalunya sota la Dictadura*. Badalona, Proa.
— (1931): *Les formes de govern*. Barcelona, Barcino (*Colecció Popular Barcino*, 64).
— (1931): "Catalunya bajo la Dictadura" DDAA en *¿Adonde va la República?*. Madrid, Central de Ediciones y Publicaciones, *Documentos Políticos*, 3, pp. 6-56.
— (1933) *Resum de literatura russa*. Barcelona, Barcino (*Colecció Popular Barcino*, 93).
— (1934) *Matrimonio feliz*. Madrid, El Cuento Nuevo, 5.
— (1935): "Regalo de Bodas", *Lecturas*, 169, pp. 533-554.
— (1937) *La vida heroica de Hans Beimler*. Barcelona, Maucci.
— (sense data): "Historia de un fracaso", text hològraf redactat a Mèxic.
— (1947): "Ballet moderno en México (Datos para la historia)". *Nuestra música*. Publicación de Ediciones Mexicanas de Música. Director Rodolfo Halffter. Año II, número 8, México DF, pp. 177-191.
— (1955): "El surgimiento de la danza moderna en México", *Artes de México*, marzo-agosto 1955.
— (1980): "El surgimiento de la danza moderna en México". *La danza en México*, UNAM, Textos de danza 1, pp. 64-65.

1.2. Col·laboracions i articles periodístics

(Cap. 2) Adolescència i primera joventut (1918-1927)

Apolo

"Golondrinas que vuelan" 23-03-1918

La Correspondencia de Valencia

"En los conciertos" 30-06-1918

El Progreso

«Cosas de Játiva»

"Lo que le falta al Museo" 22-05-1920

El Demócrata

«Breviario Político»

(II) "Hombres e ideas de antaño" (n. 12) 8-03-1921

(XI) "Capital y trabajo" 26-11-1921

(XII) "La culpa la tiene el Código civil" 11-03-1922

(XV) "Un hecho convincente" 22-07-1922

«Actualidad artística»

"Eugenio Noel y el arte nuevo" 12-06-1921

Sense secció

"Años nuevos y años viejos" 31-12-1921

«Número extraordinari Fira d'Agost 1922»

“La cruz de término” 14-08-1922
Caricatura de Perucho, per Ernesto Guasp
Conferència: “Necesidad de fomentar la cultura en nuestros días” 11-05-1922
Una conferencia de Perucho en el Círculo Republicano 22-09-1922

El Pueblo

«Sugestiones»

“Las ciudades” 23-09-1922
“El servicio civil obligatorio” 28-09-1922

«Divagaciones»

“Tío y sobrino” 8-10-1922
“La diaria labor” 11-10-1922
“La raza de la fiesta” 13-10-1922
“Un manifiesto” 15-10-1922
“Dos razas” 20-10-1922
“¿Madre de qué?” 25-10-1922
“Apostillas a la conferencia de Vicente Alfaro” 28-10-1922
“De la autonomía al centralismo” 21-12-1922
“Obras completas de Mariano de Cavia” 22-12-1922
“Jardines” 10-01-1923
“Romain Rolland: *Los precursores*” 13-01-1923
“*Los trabajos de Urbano y Simona* (de Pérez de Ayala)” 2-03-1923
“Los petarditos” 21-03-1923
“Fernando Dicenta, poeta” 27-03-1923

«Reflejos»

“La luz enferma – Canto de primavera” 7-06-1923

«Impresiones madrileñas»

“Bohemia” 16-06-1923
“El deporte parlamentario” 21-06-1923
“El hombre que conoce a todos los estudiantes de España” 23-06-1923

«Notas sobre Madrid»

“El ruido” 22-01-1926

«Lecturas»

“Un poema social” 12-07-1923
“*Quaderns d’Estudi*” 18-07-1923

«Notas campesinas»

“Arabesco” (1) 14-09-1923
“Mujeres” 19-09-1923
“Arabesco” (2) 21-09-1923
“Resignación” 25-09-1923

«El espejo maravilloso»

“Cándido y Mussolini” 13-10-1923

«Cuentistas contemporáneos»

“*Distracción*, de Luigi Pirandello” 21-10-1923

«Movimiento literario»

“*Como la plaza de la Cebada*” 27-11-1923

«Apuntes»

“La espontaneidad de un espontáneo” 20-01-1924

«Los que mueren»

“Vicente Tomás Martí” 2-02-1924

«Conmemoración de un aniversario»

“V. Tomás y Martí” 3-02-1925

«Aniversario»

“Vicente Tomás y Martí” 4-02-1927

«Libros»

“*Las sendas*” 6-02-1924
 “Pirandello, *Tercetos*” 12-03-1924
 “*Del tesoro de Maya*” 20-03-1924
 “*El problema del trabajo*”, por Henry George 8-04-1924
 “*Seis personajes en busca de autor*” 15-04-1924
 “*Historia de la Filosofía*”, por Karl Vorlander 20-05-1924
 “El Carnaval de los muertos” (Pirandello) 2-07-1924
 “Editorial Prometeo. Vida de Cervantes. La novela literaria” 6-07-1924
 “Colección Liliput” 26-07-1924
 “Anales de la Universidad de Valencia” 1-08-1924
 “Últimas publicaciones de la Editorial Sempere. Barrés: *Un hombre libre*. Ramón: *El Circo*” 16-08-1924
 “El pragmatismo jurídico” 29-10-1924
 “Bernat Metge, *Lo Somni*” 4-11-1924
 “Pasión y muerte del cura Deusto” 9-11-1924
 “Últimas publicaciones de la Editora Internacional” 3-01-1925
 “Cuentos de la *tía Blaya*” 10-02-1925
«Ecos montañeses»
 “Silencio” 14-09-1924
 “Tarde de domingo” 18-09-1924
 “Vendaval” 20-09-1924
«Cuentistas contemporáneos»
 “Cuento sin título” 21-09-24
«El espejo maravilloso»
 “Clásicos catalanes” 11-10-1924
«Artistas valencianos en París»
 “Abelardo Mus” 19-11-1924
«El pleito de la Sociedad de Autores»
 “El librecambio teatral y la lucha contra los malos escritores” 27-03-1925
«Notas sobre el teatro»
 “El teatro libre” 10-04-1925
 “Rivas Chrerif y el teatro libre” 22-04-1925
«Notas literarias»
 “*Les cent millors poesies líriques de la llengua catalana*” 5-06-1925
 “Soberanía y libertad” 25-08-1925
«Notas»
 (73) “La mejor solución” 25-10-1925
 (77) “Gesto tardío” 2-03-1926
«Notas sobre Cataluña»
 “Bernard Shaw, en catalán” 27-11-1925
«Panoramas españoles»
 “El crimen que no se cometió” 11-03-1926
«Notas marginales»
 “En torno a nuestro teatro” 8-07-1926
 “El mal humor” 10-08-1926
 “Los caminos tortuosos” 19-08-1926
 “Parábola” 28-08-1926
 “El Museo Romántico” 1-09-1926
 “La tumba de Joaquín Dicenta” 6-02-1927
 “*El arca de Noé*”, por Luís Araquistain 18-02-1927
 “*El turno-Lejos*”, de Luis Pirandello 23-03-1927
 “El otro Ramiro *el Monje*” 25-03-1927
 “*Marcos Villari*”, por Bartolomé Soler 16-04-1927
 “Almada Negreiros” 23-06-1927
 “Verdaguer y su *Atlántida*” 30-06-1927

“*Los de abajo*” (Novela mejicana) 2-10-1927
 «**Perspectivas sociales**»
 “La era del salvajismo ilustrado” 26-12-1926
 «**La ventana abierta**»
 “De la revista *España a La Gaceta Literaria*” 6-01-1927
 «**Notas de un estudiante**»
 “Oración de fin de curso” 10-06-1927
 «**Renacimiento valenciano** »
 “Carta completamente abierta: Nuestro renacimiento espiritual” 6-09-1927
 “La política del silencio” 24-11-1927
 “Respuesta a *Claudio Lautier*” 13-12-1927
 “Los primeros pasos” 14-12-1927
 «**La finestra oberta**»
 “Localisme i universalitat” 17-12-1927
 «**Ginebra**»
 “El mes de la esperanza” 23-09-1927
 «**Orientaciones**»
 “Justicia y orden social” 24-12-1927
Sense secció
 “Recordando al maestro” 14-08-1923
 “El sentimiento de la justicia” 16-09-1924
 “Como los peces” 16-01-1925
 [Notas sobre el teatro] ⁴⁶⁰ “La verdadera crisis teatral” 29-05-1925
 “Enrique Cuñat, paisajista” 26-06-1925
 “Tierra para todos” 4-09-1925
 [Libros] “*Aquest diantre de sabatots!*” 10-10-1925
 “Elogio de las pequeñas naciones” 29-11-1925
 “El crimen literario” 21-03-1926
 [Notas de un estudiante] “La vitalidad de nuestras universidades” 31-08-1926
 [Notas de un estudiante] “El voto de un estudiante” 6-10-1926
 “Las máquinas y el hombre” 2-02-1927
 “El centenario de Beethoven” 2-03-1927
 [Notas de un estudiante] “La triste esterilidad de nuestras universidades” 24-07-1927

La Gaceta Literaria

«**Libros catalanes**»
 “E.N.C.”, 7, 1-04-1927
 “*Epistolari del segle XV*”, 10, 15-05-1927
 “*L’escultura catalana moderna*”, 13, 1-07-1927
 “*Sant Vicenç Ferrer*”, 18, 15-09-1927
 “Duran i Ventosa: *Els polítics*”, 23, 1-12-1927

Taula de Lletres Valencianes

«**Cròniques catalanes**»
 “Comprensió i cordialitat”, 1, octubre 1927, p. 9.

(Cap. 3) Joventut i valencianisme: contra la Dictadura de Primo de Rivera (1-01-1928 / 31-01-1929)

El Pueblo

«**La finestra oberta**»
 “Thomas Hardy” 28-01-1928
 «**Temas jurídicos**»

⁴⁶⁰ Entre claudàtors, indique la secció escaient en què, pel tema, podia haver-se publicat l'article en qüestió, cosa que no es va fer, possiblement, per simple distracció.

“La reforma de nuestras leyes” 17-03-1928
 “El nuevo Código Penal” 24-01-1929
«Crónicas catalanas»
 “Apostillas a un Manifiesto de Vanguardia” 4-04-1928
«Notas marginales»
 “Una novela de Navarro Costabella” 20-07-1928
 “*Sis Joans*, de Carles Riba” 26-07-1928
 “Bajo el signo de Ausias March” 4-10-1928
«Notas sobre Cataluña»
 “La popularidad de Angel Guimerà” 24-07-1928
 “Rovira y Virgili en el Ateneo” 24-08-1928
 “Pinturas de Barradas, en Sitges” 15-09-1928
 “La ofensiva moralista” 28-09-1928

Taula de Lletres Valencianes

«Cròniques catalanes»
 “Escriptors castellans, a Barcelona”, 4, gener 1928, pp. 11-12
 “R.U.R.”, 5, febrer 1928, p. 11
 “Nòtules del mes”, 6, març 1928, p. 10
 “Nòtules del mes”, 7, abril 1928, pp. 5-6
 “Excursionisme”, 9, juny 1928, pp. 12-13
 “Futbol i Boxa”, 10, juliol 1928, pp. 4-5
 “El darrer llibre de Josep Pla”, 11, agost 1928, pp. 7-8
 “València, vista de lluny”, 12, setembre 1928, pp. 6-7
«Poemes»
 “Poemes d’Artur Peruchó”, 8, maig 1928, pp. 9-10
«Notes sobre Catalunya»
 “Incorporació i expansió”, 16, gener 1929, p. 5

La Nostra Terra

«Els treballs i els dies»
 “El món tenebrós de Dostoievski”, 1, gener 1928
Sense secció
 “Beethoven”, 4, abril 1928
 “Romanç del fill i de l’amada”, 10, octubre 1928

La Nova Revista

«Notes i comentaris»
 “Teatre d’orientació”, 15, març 1928, p. 275
 “Síntomes”, 17, maig 1928, pp. 87-88
 “2ª Taula de Poesia”, 18, juny 1928, p. 176

Joia

Sense secció
 “Barradas, pintor d’eternitat”, 6, agost 1928, pp. 120-123
«Ens plau d’assenyalar...»
 “Bernat Artola”, 6, agost 1928, p. 125
 “Vicents Mulet”, 7-8, setembre-octubre 1928, p. 145

La Publicitat

«Les lletres»
 “*Elegies*, de Bernat Artola Torres” (*sic*)” 13-09-1928
 “Primer aniversari d’una revista” (sobre *Taula de Lletres Valencianes*) 2-10-1928
 “*Llibret eucarístic*, de Carles Salvador” 12-10-1928
 “*El llibre de les dones*” (edició d’Almela i Vives) 3-11-1928
 “*Refranyer valencià*”, d’Estanislau Alberola 13-11-1928
 “Eugen Huber: *El Derecho y su realización*” 8-12-1928

“Teatre valencià” 21-12-1928
“L’espill a trossos” 23-01-1929

La Libertad

«Ante el aniversario de Blasco Ibáñez» “El camino de Menton” 12-01-1929

(Cap. 4) Experiències europees (2-02-1929 / 14-04-1931)

El Pueblo

«Desde París»

“Rafael Barradas ha muerto” 23-02-1929

“La herencia de Azzati” 3-07-1929

«Carnet parisien»

“Los fracasados” 14-07-1929

«En torno al proyecto constitucional»

“El ejemplo de Suiza” 1-08-1929

«La nueva Alemania»

“Los literatos alemanes y la guerra” 3-11-1929

«Notas marginales»

“Cataluña después del paréntesis” 28-12-1929

“Un libro de Rovira y Virgili” 11-01-1930

“La evolución del catalanismo” 15-03-1930

«El Premio Joan Creixells»

“Puig y Ferreter, gran novelista” 26-01-1930

«Carta de Alemania»

“Los paisajes paralelos” 19-09-1930

«Del Panorama Europeo»

“La guerra y la paz” 28-10-1930

«Ginebra»

“Perspectivas de la conferencia europea” 30-01-1931

«Cultura y balcanismo»

“La otra Universidad” 3-03-1931

«Post Guerra»

“Libertad de los pueblos” 1-04-1931

“Nueva generación” 3-04-1931

“Las memorias del príncipe Bülov” 10-04-1931

Foto

Redacció de El Pueblo suplement 1-01-1930

Taula de Lletres Valencianes

«Guia de París»

“La descoberta de la ciutat”, 18, març 1929, p. 8

“Estampes de París”, 21, juny 1929, pp. 4-5.

«Voltant pel món»

“Estampes ginebrines”, 24, setembre 1929, pp. 11-12

«Carnet d’apunts»

“Notes sobre França”, 28, gener 1930, p. 3

«Notes marginals»

“Literatura i política”, 30, març 1930, p. 10

«Lletra d’Alemanya»

“Primeres impressions”, 33, juny 1930, p. 8

«Carta de Barcelona»

“Un film soviètic de Sergi M. Eisenstein”, 38, novembre 1930, p. 10

La Nostra Terra

“Notes sobre València”, 25, gener 1930

La Publicitat

«Les lletres»

“*Excitatori de la pensa a Déu*” (ENC 22-23) 16-06-1929

“Descartes en català (I)” 17-09-1929

“Descartes en català (II)” 20-09-1929

«La Música»

“Un compositor valencià” (entrevista M. Palau) 3-03-1929

«Notes marginals»

“Els dos camins de València” 2-03-1930

“El mite de l’ordre” 20-03-1930

“Federalisme i valencianisme” 28-03-1930

“València i Catalunya” 11-04-1930

“Dues menes de caciquisme” 29-04-1930

“La llengua pròpia a la Universitat” 30-09-1930

“La catalanització de la Universitat” 7-11-1930

“Política idealista i política d’eleccions” 12-11-1930

«Una vida fecunda»

“Vicents Vives Liern” 6-04-1930

«Notes de viatge»

“Estrasburg, urbs alemanya” 2-05-1930

“Franckfurt, de dia i de nit” 4-05-1930

«Lletres d’Alemanya»

“Psicologia comparada” 14-05-1930

“L’hora espanyola” 16-05-1930

“Els paisatges paral·lels” 18-05-1930

“Petites actituds revolucionàries” 22-05-1930

“Passat, present i esdevenidor de l’imperialisme” 27-05-1930

“Vida i miracle dels estudiants” 29-05-1930

“Llibreria” 5-06-1930

“Els cinquanta anys d’Oswald Spengler” 6-06-1930

“Màrburg, ciutat universitària” 12-06-1930

“Excés de savis” 17-06-1930

“Vagabunds” 25-06-1930

“Depuració lingüística” 28-06-1930

“L’alliberació de Renània” 6-07-1930

“Un experiment” 9-07-1930

“Primitivisme” 22-07-1930

“Dia de tedi” 24-07-1930

“Propaganda en contra nostra” 31-07-1930

«La qüestió minoritària»

“Davant del pròxim Congrés de les Minories Nacionals” [París, 1930] 29-08-1930

«Catalunya a Ginebra»

“Les minories i el projecte d’Unió Europea” 5-09-1930

“La segona sessió del Congrés de les Minories Nacionals” 7-09-1930

“Les minories s’adrecen a M. Briand” 12-09-1930

“L’associació internacional de periodistes minoritaris ja és un fet” 13-09-1930

“Catalunya a Ginebra”, 16-09-1930

«Després de la primera dictadura»

“Una extradició que no ha d’ésser concedida” 17-09-1930

«El nou Reichstag»

“Entre la guerra i la revolució” 18-09-1930

«Lletres de París»

“El tema impossible” 20-09-1930

Sense secció

“La veritable crisi” (sobre el llibre català) 11-08-1929

“Coneixement tècnic del periodisme” 31-12-1929
“*Pomell de bibliòfils valencians*”, d’Almela i Vives 12-01-1930
“Conversa amb Lluís Nicolau d’Olwer” 22-01-1930
“Primera conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona” 22-02-1930
“Segona conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona” 26-02-1930
“Tercera conferència de Lluís Nicolau d’Olwer a La Sorbona: “L’art romànic a Catalunya” 5-03-1930
“La protecció de les minories” 25-09-1930

Diario de Barcelona

«Carnet Parisien»

“Los fracasados” 5-07-1929, p. 5
“Síntomas del tiempo nuevo” 7-07-1929, p. 6
“Nuestros amigos los americanos” 10-07-1929, p. 4
“Un artículo de *Le Temps* sobre la reforma constitucional” 14-07-1929, p. 7
“El 14 de Julio” 19-07-1929, p. 8
“La quiebra de la justicia” 24-07-1929, p. 8
“Paneuropa o el pedestal de Briand” 3-08-1929, p. 5
“Dos obras de Honegger” 7-08-1929, p. 8
“Mr Snowden, hombre de mal genio” 20-08-1929, p. 8
“Los métodos de la política rusa” 18-12-1929, p. 9

«Carnet Internacional»

“La guerra por la paz” 3-09-1929, p. 6
“El espíritu nuevo” 11-09-1929, pp. 5-6
“Las resoluciones del Congreso” 12-09-1929, p. 7
“Los tres Daudet” 29-09-1929, p. 10
“Stresemann” 9-10-1929, p. 7
“La crisis ministerial francesa” 3-11-1929, p. 8
“Panait Istrati y los soviets” 9-11-1929, p. 6
“El trabajo intelectual de los niños” 12-11-1929, p. 6
“El programa del gabinete Tardieu” 13-11-1929, p. 7
“El muerto clandestino” 29-11-1929, p. 6
“La eficacia del Pacto-Kellog” 15-12-1929, p. 10
“El indulto de Leon Daudet” 5-01-1930, p. 12
“Primer aniversario de la dictadura yugoeslava” 15-01-1930, p. 12
“El violinista Abelardo Mus” 1-02-1930, p. 9

«Carta de París»

“Un discurso de Briand en la S.D.N.”, 29-01-1930, p. 6

El Progreso

Sense secció

“Ante la reaparición de *El Progreso*” 22-02-1930

«La nueva España»

Imperativo de justicia 1-03-1930

«Notas marginales»

“El marqués de Sotelo y la Virgen” 8-03-1930
“República: pero que sea federal” 15-03-1930
“La hora de la verdad” 22-03-1930
“La política exterior durante los seis llamados años” 29-03-1930
“El verdadero nuevo régimen” 5-04-1930
“En torno a la República” 12-04-1930
“Estampa catalanista” 19-04-1930

«Carta de Alemania»

“Las dos Alemanias” 15-05-1930
“Hay que dar el paso” 28-06-1930
Pascual Cucarella contesta a Perucho: “República, sea como sea” 5-04-1930

«Notas marginales»

Perucho contesta a Cucarella: “En torno a la República” 12-04-1930

Pascual Cucarella contesta a Perucho: “Dialoguemos” 26-04-1930

Acció Valenciana

«Notes Marginals»

“Els dos camins de València”, 1, 15-04-1930, pp. 1-2

«Lletra d’Alemanya»

“L’expansió de la nostra llengua”, 9, 15-08-1930, pp. 3-4

«València i Europa»

“La política minoritària”, 14, 1-11-1930, p. 1

«La qüestió de l’idioma»

“La llengua literària i la vulgar”, 16, 23-12-1930

Avant

«Notes marginals»

“València i el catalanisme”, 2, 21-09-1930

(reproduït de *La Rambla de Catalunya*, datat a París, agost de 1930)

“Estudiants i obrers”, 12, 29-11-1930

Sense secció

“Republicanisme irreductible”, 4, 4-10-1930

“Un dret imprescindible”, 9, 8-11-1930

Constitució del Partit Catalanista Republicà (a Barcelona). Miting. Discurs de Perucho,

18, 28-03-1931. Intervenció de Perucho

“València i Catalunya”, 18, 28-03-1931

«Del moment actual»

“Meditació del dia 11”, 20, 11-04-1931

Butlletí de la Casa de València a Barcelona

“Els dos camins de València”, 4-05-1930

D’Ací i d’Allà

«Les lletres catalanes a València» “Un grup d’escriptors”, 132, 12-1928, pp. 442-443

“Una setmana a Ginebra”, 136, 04-1929, pp. 136-137-146

“Indis”, 149, 05-1930, pp. 152-153

“Marburg, ciutat lírica”, 157, 01-1931, p. 10

Traducció de *L’òs*, d’Antoni Txèxov, 159, 03-1931, pp. 81-87

Mirador

«Les lletres»

“Un matrimoni feliç”, 81, 14-08-1930, p. 4

Sense secció

“La caiguda d’Irigoyen”, 86, 18-09-1930, p. 3

«Mirador internacional»

“Revoltes sudamericanes”, 90, 16-10-1930, p. 3

«El teatre»

“Teatre txeco-slovac”, 114, 9-04-1931, p. 5

Diari del Migdia

«Estranger»

“Els soviets i la conferència europea”, 1, 14-02-1931, p. 8

“Gandhi”, 2, 15-02-1931, p. 8

“El nou president de Finlàndia”, 3, 17-02-1931, p. 8

“Finances internacionals”, 4, 18-02-1931, p. 8

“Els enemics de Mac Donald”, 5, 19-02-1931, p. 8

“Amèrica i la pau”, 6, 20-02-1931, p. 8

“Imperialisme ianqui”, 7, 21-02-1931, p. 8

“Charlot a Europa”, 8, 22-02-1931, p. 8
 “Alemanya i els soviets”, 9, 24-02-1931, p. 8
 “Programa naval”, 10, 25-02-1931, p. 8
 “Jornada comunista”, 11, 26-02-1931, p. 8
 “La virada de Mussolini”, 12, 27-02-1931, p. 8
 “Reducció de jornals”, 13, 28-02-1931, p. 8

Revista de Catalunya

“Notes sobre l’antiga Universitat de València”, 66, pp. 117-124, 02-1931

La Rambla de Catalunya

«Catalunya enfora»

Després del VI Congrés de les minories nacionals, 25, 15-09-1930

«Panorama dictatorial»

“El codi penal vigent i la premsa”, 33, 10-11-1930

“El govern Berenguer contra la premsa”, 34, 19-11-1930

14-11-1931 n 35 L’esperit dels dies

Domènec Guansé: *Catalunya sota la dictadura* (ressenya del llibre de Perucho).

(Cap. 5) La construcció de la República (15-04-1931 / 18-07-1936)

El Pueblo

«Post Guerra»

“Un reducto de la Democracia” 17-04-1931

«14 de Abril»

“Él no lo ha visto” 19-04-1931

«La Nueva España»

“Régimen de dignidad” 1-05-1931

«Nuevo Régimen»

“Madrid republicano” 3-05-1931

“Revalorización internacional de España” 26-09-1931

“Política de entusiasmo” 13-03-1932

“Afán de construir” 27-03-1932

“La duración de las Cortes” 6-04-1932

“Relatividad de la historia” 24-04-1932

“Hay que acabar con los manejos clericales” 4-05-1932

“Otra vez “La marcha de Cádiz (Reflexiones en torno al Estatuto de Cataluña)” 14-05-1932

“Lo que no puede ser” 23-07-1932

“En pie de guerra” 3-09-1932

«Historia contemporánea»

“La sombra del bisabuelo” 9-05-1931

«La organización de la paz»

“¿Está en crisis la Sociedad de Naciones?” 25-03-1932

«Notas marginales»

“Un señor que se enfada” 22-05-1932

“Nakens” 3-07-1932

“Quien va a Sevilla...” 21-08-1932

“Fantasía estival” 16-09-1932

“Pintores del Maestrazgo” 9-07-1933

“Valencia, tiene un ministro” 30-09-1933

“Extremismos” 16-12-1933

“La hora antiparlamentaria” 7-03-1934

“La fiesta del trabajo” 5-05-1934

“Monroísmo republicano” 9-05-1934

“Solidaridad obrera” (13-05-1934)

“Cambó ante los guardias” 17-05-1934
«Un crimen del fascismo»
 “En el VIII aniversario del asesinato de Matteotti” 17-06-1932
«Ante el Estatuto»
 “Bélgica y los flamencos”, 26-06-1932)
 “Grandeza de las pequeñas naciones” 19-06-1932
«Nuevo Reichstag»
 “El enigma alemán” 10-08-1932
«República de trabajadores»
 “Manos pensadoras” 24-08-1932
«La ventana abierta»
 “El último viaje de Blasco Ibáñez” 22-08-1933
 “Lo que Blasco Ibáñez merece” 5-09-1933
«En torno a la bandera nacional»
 “Analfabetismo monárquico” 4-03-1934
«La farsa del desarme»
 “Como se prepara una nueva guerra” 1-04-1934
«El enigma de Ifni»
 “Vida i milagros del aventurero alemán Shaefer” 13-04-1934
«Meditaciones»
 “Demasiado tarde...” 20-04-1934
«La expansión del comunismo»
 “En China hay un formidable Ejército Rojo” 20-04-1934
«Redescubrimiento de la Guinea española»
 “Hacia la España incógnita” 22-04-1934
«La mascarada de El Escorial»
 “Por el decoro de España” 4-05-1934
«Guerra y revolución en Extremo Oriente»
 “La maravillosa organización de los bandidos chinos” 26-05-1934
«Contra el fascismo criminal»
 “Es preciso que salvemos a Thaelman y a Rakosi” 13-06-1934
 “Cómo podemos salvar a Thaelman y a Rakosi” 28-06-1934
«El más grande aventurero de nuestro siglo»
 “Trebitsch Lincoln, el hombre que venció a Inglaterra” 22-06-1934
«Política exterior de Italia»
 “Maetternich, en Venecia” 23-06-1934
«Hacia la guerra»
 “Rusia y Japón, frente a frente” 5-07-1934
«Confidencias»
 “La carta que no escribió nadie” 2-09-1934
 “¿Quiere ud aprender portugués?” 24-10-1934
 “La cronología es una ciencia estupenda” 26-10-1934
«El tubo de la risa»
 “Pensamientos escogidos” 11-11-1934
 “Cómo se llega a campeón” 23-11-1934
 “No viajéis sin Baedeker” 4-12-1934
 “La carta de las catástrofes” 5-03-1935
 “Un pez prodigioso” 14-04-1935
 “Un señor muy distraído” 12-05-1935
 “Para aprender inglés sin dificultad” 4-06-1935
 “A ver si conseguimos comprender a Einstein” 16-06-1935
 “Automóviles al alcance de todos” 12-07-1935
 “Desgracias, el Terrible” 4-09-1935
 “Aprendan ustedes a casarse” 3-10-1935
 “Para escribir novelas blancas” 15-10-1935

“Un portero imponente” 3-11-1935
 “Reglas de mnemotecnica” 20-11-1935
 “De bote en bote” 26-11-1935
 “Un camarlengo como hay pocos” 29-11-1935
 “Los viajes de Gulliver” 15-12-1935
 “Una noche en las Landas o los bosques no sirven para nada” 22-12-1935
«En serio»
 “Una rectificación necesaria” 29-03-1935
«El tráfico de estupefacientes ya no tiene secretos»
 “Cómo fué descubierta una organización mundial de contrabandistas” 8-07-1936
 “Misterios de un apartado de correos” 14-07-1936
 “Entre listos anda el juego” 28-07-1936
Sense secció
 “El Briand que yo he conocido” 16-03-1932
 “Ivar Kreuger, multimillonario, falsificador y suicida” 24-04-1932
 “Un propagandista inesperado” 28-07-1933
 [El tubo de la risa] “La verdad sobre Cristóbal Colón” 26-01-1935
 [El tubo de la risa] “¿Existe la fatalidad? El autor cree que sí” 27-08-1935

La Rambla

«Notes marginals»
 “Les possibilitats de l'Estatut”, 83, 17-08-1931
 “Els enemics de la República”, 87, 14-09-1931
Sense secció
 “La Rambla a les constituents» Entrevista a Ricard Samper, exalcalde de Vilcia i diputat al Congrés: optimista davant l'Estatut català, 89, 29-09-1931
«Un reportatge retrospectiu»
 “Barcelona i la I República”, 120, 2-05-1932
«L'ofensiva contra l'Estatut
 “El cas d'El Imparcial” 121, 9-05-1932
«La batalla de l'Estatut»
 “El secret de l'oposició” 125, 6-06-1932
 “Incultura, intransigència”, 136, 22-08-1932
 «Més enllà de l'Estatut»
 “I el Pancatalanisme?”, 144, 17-10-1932

El Progreso

«Notas marginales»
 “Cinco meses de República” 3-10-1931
 “La cuestión religiosa” 17-10-1931
 “Las constituyentes ante el escollo catalán” 31-10-1931

La Publicitat

«En l' hora decisiva»
 “Per la gran Catalunya” 1-08-1931
«Reforma agrària»
 “L' exemple d'Europa” 15-09-1931
 “L' informe Jovellanos” 27-09-1931
 “La desamortització de Mendizábal” 7-10-1931
 “Els georgistes” 25-10-1931
 “Com fou feta a Lituània” 3-11-1931
«Nou règim»
 “Les dues banderes de València” 17-04-1932
«Intermedi valencià»
 “Actuació valencianista” 9-10-1932

Avant

Sense secció

“El meu nacionalisme”, 21, 18-04-1931

«Notes marginals»

“Camí recte”, 27, 30-05-1931

El Camí

Sense secció

“Estatut: En l’hora decisiva” 10-09-1932, p. 1

El Luchador de Alicante

«En torno a la intentona extremista»

“Orden y jerarquía” 11-01-1933

«¿Adónde va Alemania?»

“El alcance del plebiscito” 16-09-1934

«El mundo de hoy»

“Ritmo truncado” 17-10-1934

«Un punto neurálgico»

“Antecedentes y riesgos del plebiscito del Sarre” 10-11-1934

«La flecha en el blanco»

“Signos de tránsito” 29-11-1934

«Notas marginales»

“El congreso mundial de estudiantes” 11-01-1935

«Después del plebiscito»

“¿Se ha resuelto el problema del Sarre?” 22-01-1935

El Liberal de Bilbao

Sense secció

“Orden y jerarquía” 12-01-1933

“El Japón nos ha declarado la guerra” 16-03-1933

“Los católicos y la República” 29-12-1933

«El mundo en escombros»

“La última carta” 22-02-1933

«El mundo, a la deriva»

“El doble juego de Hitler” 22-05-1933

“El fracaso de la conferencia económica” 11-07-1933

«¿Adónde va el mundo?»

“Una hora decisiva” 28-07-1933

«Bombas en Barcelona»

“El problema del orden público” 10-08-1933

«La farsa de las derechas»

“La tradición laica de España” 1-09-1933

«Momentos»

“El peligro fascista” 30-09-1933

«¿Se acerca una nueva guerra?»

“Los armamentos secretos de Alemania” 24-10-1933

«Otro crimen político»

“Sangre en los Balcanes” 9-01-1934

«Un mal endémico»

“La peseta no vale cuatro reales” 31-01-1934

«¿Qué ocurre en Austria?»

“Causas y significado de una revolución” 18-02-1934

«Crisis económica y guerra social»

“La única causa” 8-03-1934

«Los pactos de Roma»

“El objetivo de Mussolini” 25-03-1934

«Francia y España»

“Lo que no se ha dicho de la ocupación de Ifni” 19-04-1934

«El mayor aventurero de nuestro tiempo»

“Ha llegado el judío errante” 22-05-1934

«¿Vísperas de guerra?»

“Las verdaderas causas de la tensión ruso-japonesa” 28-06-1934

«Entre la guerra y la revolución»

“Veinte años después” 21-07-1934

«Junto al abismo»

“El volcán europeo” 23-08-1934

«¿Adónde va Alemania?»

“El alcance del plebiscito” 20-09-1934

«El mundo de hoy»

“Ritmo truncado” 18-10-1934

«Un punto neurálgico

“Antecedentes y riesgos del plebiscito del Sarre” 10-11-1934

«La flecha en el blanco»

“Los signos del tránsito” 25-11-1934

«Notas marginales»

“El congreso mundial de estudiantes” 5-01-1935

«Después del plebiscito»

“¿Se ha resuelto el problema del Sarre?” 22-01-1935

«Hacia la guerra»

“El caso del Japón” 3-02-1935

“Un proceso en Hungría” 23-02-1935

«Estampa»

“La vida profunda” 9-03-1935

«La actitud de Alemania»

“Un pedazo de papel” 24-03-1935

«Un poco de filosofía política»

“¿Por qué luchan los hombres?” 18-04-1935

«El imperativo económico»

“Política y economía” 29-06-1935

«Un símbolo»

“La muerte de Citroen” 7-07-1935

«El mundo a la deriva»

“La experiencia de Francia” 28-07-1935

«Cuando todo se hunde»

“Huey Long, símbolo de los tiempos” 19-09-1935

«Problemas de nuestro tiempo»

“El otro Sarre” 2-10-1935

«El mundo junto al abismo»

“Perspectiva y horóscopo de la guerra contra Abisinia” 9-10-1935

«Al margen de una concentración republicana»

“Las masas y la política” 26-10-1935

«Notas marginales»

“Intermedio de otoño” 9-11-1935

«Internacional»

“Tánger, lección y anhelo” 20-11-1935

«Progreso y miseria»

“Cien años de ferrocarril” 24-12-1935

«Experiencias»

“¡Cuidado con los “hombres de hierro!” 11-01-1936

«Notas de un espectador»

“Tácticas desesperadas” 25-01-1936

«**El rumbo del mundo**»
 “Concentración diplomática en Londres” 13-02-1936
 «**Después de las elecciones**»
 “Una democracia” 23-02-1936
 «**El otro retroceso**»
 “De Stresemann a Maquiavelo” 17-03-1936
 «**Política internacional**»
 “Continúa el juego imperialista” 31-03-1936
 «**Notas marginales**»
 “El ejemplo de Cataluña y otros ejemplos” 2-05-1936
 «**Italia ha triunfado**»
 “Responso a la paz” 13-05-1936
 «**Vida internacional**»
 “Lo que se desmorona y lo que se edifica” 29-05-1936
 «**Mítines accidentados**»
 “Un síntoma grave” 7-06-1936
 «**Un peligro para el mundo**»
 “El fascismo japonés y la preparación de la guerra” 19-06-1936

Luz

«**Tribuna libre**»
 “Muerte y resurrección del héroe” 5-10-1933, p. 3
 “Ritmo de siglos” 29-12-1933, p. 3

El Imparcial

«**Ventana abierta**»
 “La misión histórica” 11-05-1933

El Mercantil Valenciano

«**Estampa**»
 “La vida profunda” 10-03-1935
 “¿Por qué luchan los hombres?” 20-04-1935
 «**Transición**»
 “En el ocaso de la libertad económica” 17-05-1935

Mirador

«**Del teatre italià d'avui**»
 “La nova generació”, 237, 17-08-1933, p. 5
 «**Teatres nacionals soviètics**»
 “El teatre ukranià”, 246, 19-10-1933, p. 5
 «**El teatre**»
 “Teatre de la Rússia blanca”, 271, 12-04-1934, p. 5
 “El teatre suec contemporani”, 275, 10-05-1934, p. 5

(Cap. 6) La guerra civil espanyola (9-10-1936 / 26-11-1938)

Mirador

Sense secció
 “Cop de timó”, 390, 9-10-1936, p. 1
 “La URSS i la no ingerència. Per la pau del món”, 391, 15-10-1936
 “El puny clos”, 392, 22-10-1936, p. 1
 “La clau”, 392 bis, 29-10-1936, p. 1 [numeració duplicada per error]
 “Dinou anys”, 393, 5-11-1936, p. 1
 “Cara i creu de Madrid. Vigília de la victòria”, 394, 12-11-1936, p. 1
 “Marie-Louise Simard. Una escultora del poble”, 395, 19-11-1936, p. 6
 “Durruti, lliçó d'energia”, 396, 26-11-1936, p. 1
 “Honra pòstuma a la mort d'un símbol (Pirandello)”, 399, 17-12-1936, p. 1

“Anatema de reraguarda (poema)”, 400, 24-12-1936, p. 1
 “Franco vol imitar el duc de Wellington”, 401, 31-12-1936, p. 1
 “El premi Ignasi Iglésias (confessions d’un jurat)”, 401, 31-12-1936, p. 2
«Esdeveniments»
 “El discurs de Stalin i la mort de Zaharoff”, 397, 3-12-1936, p. 3
«Finestra oberta» firma *Mirador*
 “Perill”, 407, 12-02-1937, p. 1
 “Bombardeig”, 408, 19-02-1937, p. 1
 “Ajudem Madrid!”, 410, 5-03-1937, p. 1
 “Paraules”, 411, 12-03-1937, p. 1
 “Un concurs”, 412, 18-03-1937, p. 1
 “Extremismes”, 413, 25-03-1937, p. 1
 “Crisi”, 414, 1-04-1937, p. 1
 “El senyor president”, 415, 8-04-1937, p. 1
 “El pla de la victòria”, 416, 15-04-1937, p. 1
 “Degrelle ha tornat a ensopegar”, 416, 15-04-1937, p. 3 firma Artur Perucho
 “Ja tenim control”, 417, 22-04-1937, p. 1
 “El primer de maig d’enguany”, 418, 29-04-1937, p. 1
 “La segona Setmana tràgica”, 419, 13-05-1937, p. 1
 “Nou govern”, 420, 20-05-1937, p. 1
 “Unitat d’acció”, 421, 27-05-1937, p. 1
 “Rubió i Lluch”, 423, 10-06-1937, p. 1

Treball

«Treball als fronts d’Aragó»
 “Saragossa serà nostra”, 22, 15-08-1936, p. 1
«Figures de la lluita»
 “Pasionaria”, 23, 16-08-1936, p. 8
 “Francesc Galan”, 24, 18-08-1936, portada
Sense secció
 «Aspectes de la desesperació feixista» “L’arma darrera: la mentida”, 26, 20-08-1936, p. 6
 “Joan Comorera ens dona les seves impressions del front”, 32, 27-08-1936, p. 7
 “Impressions d’un viatge ràpid: De Barcelona a Madrid, passant per València”, 43, 9-09-1936, p. 1
 “García Lorca, el poeta assassinat”, 43, 10-09-1936, p. 7
 «Vida del Partit» “Els diputats socialistes Julia Alvarez i Amancio Muñoz de Zafra ens parlen del que es va esdevenir a Cartagena”, 51, 17-09-1936, p. 7
 “Defenseu la República espanyola!”, 52, 18-09-1936, p. 16
 “Lletres emocionants”, 20-09-1936
«De tot el món»
 “Suècia tindrà govern socialista”, 24-09-1936, p. 14
 “Itàlia, la SdN i la campanya antisoviètica”, 25-09-1936, p. 14
 “Antagonismes imperialistes”, 26-09-1936, p. 14
 “La fi del capitalisme”, 29-09-1936, p. 13
 “No és lícit bescantar la URSS”, 17-10-1936, p. 10
 «La farsa de Londres no passarà sense protesta» “La URSS, en una posició...”, 24-10-1936, p. 10
 “El trinxeraire professor Le Fur”, 30-10-1936, p. 14
 “Hans Beimler, diputat comunista alemany, és a Barcelona”, 31-10-1936, p. 9
 “Un gran discurs de Litvinov”, 100, 14-11-1936, p. 6
 “El gran homenatge de València a Catalunya”, 102, 17-11-1936
 “*Treball* a València: Una estona amb els mariners del Konzomol”, 104, 19-11-1936, p. 1
 “Els intel·lectuals celebraren ahir un gran míting a València”, 105, 20-11-1936, p. 1

Moments

Sense secció

“La realitat i el somni”, 3, 15-03-1937

“1er de Maig” 05-1937

“La primera Conferència Nacional del P.S.U.” 07-1937

Estampa

“La *Quinta Columna* de Catalunya”, 471, 30-01-1937, p. 17

“Barcelona en pie de guerra” 27-03-1937, p. 21

Verdad

“Enseñanzas de la Primera República”, 169, 11-02-1938

Mundo Obrero

“Hacia el ejército regular del pueblo”, 383, p. 4 (*circa* 1938)

Frente Rojo

“El Japón tiene un Gobierno de guerra” 5-06-1938

“Una afirmación de Marx” 29-06-1938

“Ocho años después. El Pacto de San Sebastián” 7-08-1938

“Las *Obras escogidas* de Marx, en español” 13-08-1938

“Un film aleccionador. *Marinos del Báltico*”, 487, 20-08-1938, p. 8

“Actualidad de Galdós”, 503, 8-09-1938, p. 8

“En la fiesta nacional de Méjico. Un siglo de revolución democrática”, 510, 16-09-1938, p. 2

“Estampas del Bajo Segre. Héroes en el río”, 564, 18-11-1938, p. 3

“Estampas del Bajo Segre. Andrés Teixidó, héroe de la juventud”, 571, 26-11-1938, p. 3

(Cap. 8) Integració en la societat mexicana (1939-1956)

33 I/3

«**Música de ayer**»

“Marlene Dietrich”

“Los cuentos de Hoffmann”

Sense secció

“Jacques Offenbach”

«**Grabaciones**»

“Renaissance

«**Música popular y ligera**»

“Del Danubio al Sena”

“Cantos chinos”

“Ritmos y bailes africanos”

“Recuerdos de Jorge Negrete”

“Israel canta”

“Estirpe francesa”

“También en México hay pianos *chuecos*”

“Estrellas de Telefunken”

“Edith Piaf en México”

Atisbos (1951-1956)

«**El ángulo agudo**» – *Domingo Siete*

1951

“Un enemigo menos” 12-07-1951

“Demasiada agua” 14-07-1951

“La paz está dando mucha guerra” 17-07-1951

“Colón no sirve ni para extra de cine” 21-07-1951

“Nos vamos para abajo” 26-07-1951
 “Los muertos que vos matáis...” 31-07-1951
 “Subversión de valores” 2-08-1951
 “El muerto al hoyo” – “No hay agentes ni para morder” 7-08-1951
 “Una locura razonable” 1-09-1951
 “Puerta, joven!” 8-09-1951
 “Exceso de juventud” 11-09-1951
 “Ni te cases ni te embarques” 20-09-1951
 “Ustedes perdonen: ¡Estuve muy ocupado!” 30-10-1951
 “Doña Eutanasia me quiere gobernar...” 15-11-1951
 “La muerte es sueño” 22-11-1951

1952

“Los Santos Reyes pasaron de largo” 8-01-1952
 “Problema resuelto” 15-01-1952
 “Estamos completamente *zafados*” 17-04-1952
 “La mala leche” 24-04-1952
 “Un héroe de nuestro tiempo” 29-04-1952
 “Un pobre millonario” 3-05-1952
 “Un gesto simbólico” 6-05-1952
 “Un error saludable” 8-05-1952
 “Un pequeño detalle” 10-05-1952
 “Obsesión liquidada” 15-05-1952
 “Decadencia irremisible” 17-05-1952
 “Nuevo elogio de la locura” 20-05-1952
 “Segunda edición de un cuento chino” 24-05-1952
 “Sistema satisfactorio” 29-05-1952
 “Para garantizar la paz” 3-06-1952
 “Falta de imaginación” 5-06-1952
 “Problema resuelto” 7-06-1952
 “Las inclinaciones de Doña Ana” 12-06-1952
 “Un panal de rica miel” 14-06-1952
 “El caso de las mujeres gordas” 19-06-1952
 “Una preocupación eliminada” 24-06-1952
 “Vamos a obnubilarnos” 26-06-1952
 “Rugidos de león” 1-07-1952
 “Solución infalible” 3-07-1952
 “Demasiada democracia” 12-07-1952
 “Nueva técnica electoral” 19-07-1952
 “Una niña ejemplar” 22-07-1952
 “La India señala el camino” 29-07-1952
 “Las afinidades no electivas” 31-07-1952
 “Alegrías que matan” 2-08-1952
 “Solución adecuada” 5-08-1952
 “Conspirador legal” 12-08-1952
 “Arte de no pagar impuestos” 14-08-1952
 “Jauja” 21-08-1952
 “La profesión de marido” 23-08-1952
 “Todos turistas” 26-08-1952
 “Pedagogía disolvente” 28-08-1952
 “Estuche de monerías” 30-08-1952
 “Locura de amor” 2-09-1952
 “Una idea para TV” 6-09-1952
 “La quimera del oro” 9-09-1952
 “Agradable sorpresa” 11-09-1952

“Se vende todo” 13-09-1952
 “Secreto profesional” 18-09-1952
 “Escasa actividad” 20-09-1952
 “La guerra de los botones” 23-09-1952
 “Cerveza sin tufo” 25-09-1952
 “Un negocio nuevo” 30-09-1952
 “Cambio de sistema” 4-10-1952
 “Ladrones de altura” 7-10-1952
 “Contrasentidos policiales” 9-10-1952
 “Legítima defensa” 11-10-1952
 “Cambios radicales” 14-10-1952
 “Henriquismo argentino” 21-10-1952
 “Pensemos todos en Juan Orol” 23-10-1952
 “España pone el ejemplo al mundo” 28-10-1952
 “Mi amigo el esquimal” 30-10-1952
 “Niños atómicos” 1-11-1952
 “Nuevas aplicaciones del tequila” 4-11-1952
 “Industrias nuevas” 8-11-1952
 “Nuevos recursos” 11-11-1952
 “Se acabaron los pleitos” 13-11-1952
 “Marea roja” 18-11-1952
 “Peligro a la vista” 25-11-1952
 “Terapéutica sensacional” 29-11-1952
 “Vea con quién habla” 2-12-1952
 “El fantasma viaja” 4-12-1952
 “Ciencia solita” 9-12-1952
 “Síntomas de los tiempos” 11-12-1952
 “Transformismo en acción” 13-12-1952
 “Una “purga” inesperada” 20-12-1952
 “Ya se cayó el arbolito” 27-12-1952
 “¿Hombre o mujer?” 30-12-1952

1953

“Un año más” 1-01-1953
 “Política de islas” 6-01-1953
 “En la Leticia palma de tu mano” 8-01-1953
 “Rebelión insospechada” 13-01-1953
 “No hay equidad en los toros” 15-01-1953
 “Los psiquiatras tienen razón” 20-01-1953
 “Síntomas de la crisis” – ¿La CEIMSA en Londres? “ 24-01-1953
 “Un muerto consciente” 27-01-1953
 “Indignante injusticia” 31-01-1953
 “Remedios imposibles” 5-02-1953
 “Cosas raras” 10-02-1953
 “Todavía queda gente sensata” 17-02-1953
 “Curiosos sucedáneos” 19-02-1953
 “La zona intermedia” 28-02-1953
 “Cirujanos olvidadizos” 5-03-1953
 “Presos de todos los países ¡uníos!” 10-03-1953
 “Los muertos que vos matáis...” 17-03-1953
 “Un esposo decente” 26-03-1953
 “Una revelación sensacional” 7-04-1953
 “Estamos dados al queso” 16-04-1953
 “Si querés jierro, jierro...” 18-04-1953
 “Surrealismo taurino” 21-04-1953

“Extraña teoría” 25-04-1953
 “Estragos del cine” 5-05-1953
 “El arte de vender” 14-05-1953
 “Pedagogía de armas tomar” 19-05-1953
 “Escuela necesaria” 28-05-1953
 “Juergas hospitalarias” 6-06-1953
 “Músicos olvidados” 9-06-1953
 “Alta crítica” 11-06-1953
 “Mordidas perfeccionadas” 18-06-1953
 “Fórmula salvadora” 20-06-1953
 “Terapéutica discutible” 23-06-1953
 “El arte de ser millonario” 25-06-1953
 “Polvos mágicos” 30-06-1953
 “¡A volar, jóvenes!” 14-07-1953
 “Ratero precavido” 18-07-1953
 “Contradicciones contemporáneas” 23-07-1953
 “Incongruencias femeninas” 4-08-1953
 “Competencia inadmisibile” 6-08-1953
 “Dos mujeres que sólo eran una o cariños que matan” 8-08-1953
 “La antesala del infierno” 27-08-1953
 “Juergas reales” 1-09-1953
 “Le leche añeja” 10-09-1953
 “Precaución inútil” 17-09-1953
 “Elección poco dudosa” 22-09-1953
 “Otra “V” de la victoria” 24-09-1953
 “Puede el baile continuar” 13-09-1953
 “Sorpresas de la naturaleza” 15-09-1953
 “Sol y sombra” 17-10-1953
 “Alta crítica” 22-10-1953
 “Vamos a lobotonizarnos” 27-10-1953
 “Victoria singular o todo es relativo” 29-10-1953
 “Un Tenorio de cuidado” 31-10-1953
 “Con la música a otra parte” 3-11-1953
 “Comunistas sin pantalones” 24-11-1953
 “Los descreídos que sólo creen en la ciencia o el evolucionismo frustrado” 1-12-1953
 “Policía tardía” 15-12-1953
 “Un hallazgo de don René” 17-12-1953
 “Grandes cabezas” 22-12-1953
 “Nochebuena y nochemala” 26-12-1953
 “¿Feliz año nuevo?” 31-12-1953

1954

“Changos, monos y monerías” 7-01-1954
 “Hacia la paz electrónica” 12-01-1954
 “Así son ellas” 19-01-1954
 “Noticias insospechadas” 2-02-1954
 “Democracia a prueba de lebreles” 4-02-1954
 “Adivina adivinanza” 18-02-1954
 “Un caso de autofagia” 23-02-1954
 “Una solución ideal” 25-02-1954
 “Nosotros lo hicimos antes al revés” 27-02-1954
 “Dulce hogar” 2-03-1954
 “Somos una bola de simbióticos” 9-03-1954
 “Líos de familia” 11-03-1954
 “Una bandada de mirlos blancos” 13-03-1954

“Arquímedes ya lo sabía” 16-03-1954
 “Un hombre hecho al revés” 18-03-1954
 “Amnesia simbólica” 20-03-1954
 “Espíritus traviesos” 30-03-1954
 “Se les fue la mano” 1-04-1954
 “Vengan esos 50.000 dólares” 3-04-1954
 “La antropofagia como medio de vida” 6-04-1954
 “Inmortalidad inesperada” 13-04-1954
 “Bombas radioactivas” 15-04-1954
 “Actividades sospechosas” 20-04-1954
 “El abecedario está que revienta” 24-04-1954
 “No hay mal que por bien no venga” 29-04-1954
 “¡Para viruelas estamos!” 4-05-1954
 “Alarma infundada” 6-05-1954
 “Pero... ¿no había pena de muerte en la URSS?” 11-05-1954
 “Náuseas, vómitos y otras cosas repugnantes” 13-05-1954
 “Las dos caras del marqués” 15-05-1954”
 “Magistrados galantes” 18-05-1954
 “Pianistas contradictorios” 22-05-1954
 “Pedagogía callejera” 25-05-1954
 “El desnudismo como arma política” 27-05-1954
 “Un director generoso” 1-06-1954
 “El derecho al crimen” 3-06-1954
 “Consuelo a medias” 8-06-1954
 “Las flores del mal” 19-06-1954
 “Malas noticias para las brujas” 22-06-1954
 “Síntomas de los tiempos” 19-06-1954
 “Vista de perros” 29-06-1954
 “El que la sigue la mata” 6-07-1954
 “Una institución nueva” 17-07-1954
 “Cosas del tránsito” 20-07-1954
 “Nuevos atractivos turísticos” 22-07-1954
 “Estamos haciendo escuela” 7-08-1954
 “Estamos desnudos” 10-08-1954
 “Ganado de sangre azul” 12-08-1954
 “El extraño misterio de los gatos degollados” 17-08-1954
 “Ocaso de los bandidos generosos” 19-08-1954
 “Curanderos en Castelgandolfo” 24-08-1954
 “El mar y sus pescaditos” 28-08-1954
 “El tejado de vidrio” – Los temas de nuestro tiempo” 25-09-1954
 “Nuevas sociedades benéficas” 2-10-1954
 “No se toleran abusos” 19-10-1954
 “Reacciones justificadas” 26-10-1954
 “Previsión *ante mortem*” 28-10-1954
 “Colorín, colorao” 4-11-1954
 “Una proposición genial” 6-11-1954
 “Marathón de rapidez” 11-11-1954
 “La rebelión de los calvos” 18-11-1954
 “Esquizofrenia artística” 27-11-1954
 “Desavenencias conyugales” 30-11-1954
 “Ovación y vuelta al ruedo” 2-12-1954
 “El claustro como terapéutica” 7-12-1954
 “Del reno a la atómica” 14-12-1954
 “Nuevo peligro para el mundo” 16-12-1954
 “Complejo de Navidad” 23-12-1954

“Nuevo derecho de amparo” 30-12-1954

1955

“Un filarmónico de cuidado” 18-01-1955

“Nueva fórmula agraria” 3-02-1955

“Sabiduría británica” 12-02-1955

“Derechos adquiridos” 1-03-1955

“Más allá del amor” 26-03-1955

“Dificultades en el censo” 5-04-1955

“Inventos” 7-04-1955

“Del elefante blanco al avión plateado” 3-05-1955

“Un problema sencillo” 5-05-1955

“Amor al arte” 12-05-1955

“Todo es cuestión de costumbre” 26-05-1955

“Primavera desconcertante” 31-05-1955

“Humanitarismo desconcertante” 7-06-1955

“México encadenado” 9-06-1955

“Problemas de gobierno” 25-06-1955

“Filosofía de una reincidencia” 8-09-1955

“La paz perpetua” 15-09-1955

“Los muertos que vos matáis...” 22-10-1955

“Lógica sindical” 10-11-1955

“Falsificadores razonables” 8-12-1955

“Voló, voló y voló” 15-12-1955

“Una broma pesada” 29-12-1955

1956

“Escuela de casadas” 31-01-1956

“Intercambio comercial” 2-02-1956

Falleció Arturo Perucho OBITUARIO REDACCIÓN 12-05-1956

«Atisbos literarios» – Arturo Perucho

1952

“Romántico y patriota” 29-04-1952

“Edición mexicana de una famosa obra” 10-05-1952

“El pasado remoto y el reciente” 15-05-1952

“Síntesis de los Estados Unidos” – Novela israelita” 20-05-1952

“Poesía de América” 24-05-1952

“Intermedio lingüístico” 29-05-1952

“Imagen de Dostojevski” 3-06-1952

“Novelista costarricense” 5-06-1952

“Crítica al rojo vivo” – De este lado del mar” 7-06-1952

“Influencias recíprocas” – Labor conjunta” 12-06-1952

“Divulgación del arte maya” 17-06-1952

“Una biografía de Bach” 21-06-1952

“Vasconcelos, orador” 26-06-1952

“El primer biógrafo de Bach” 8-07-1952

“Gentes profanas en el convento” – El punto final” 10-07-1952

“Libros de poesía” 12-07-1952

“Filosofía en perspectiva” – Aspectos de la lucha” 17-07-1952

“Fruto de tormenta” – España en la poesía mexicana” 24-07-1952

“Un gran libro sobre Chaplin” 26-07-1952

“Humanista dominicano” 29-07-1952

“Más *Poesía de América*” – Esfuerzo en la provincia” 31-07-1952

“Solimán el Magnífico” 9-08-1952

“Poeta centroamericano” 14-08-1952
 “Humorismo desenfrenado” 16-08-1952
 “Biografía del mar” 29-08-1952
 “Un hombre de empresa” 26-08-1952
 “Panorama del cine francés” 30-08-1952
 “Caruso en México” 11-09-1952
 “Nuevo retablo” 20-09-1952
 “Contenido de lacriminología” 25-09-1952
 “Recuerdo de Salvador Toscano” 7-10-1952
 “Biografía oportuna” 11-10-1952
 “50 años de arquitectura” 16-10-1952
 “Un humorista español” 25-10-1952
 “Una estampa provinciana” 1-11-1952
 “Arte de traducir el inglés” – Otro suplemento de *Las Españas* 4-11-1952
 “Acuña en el teatro” 8-11-1952
 “Digno homenaje a José Toribio Medina” 2-12-1952
 “Historia de una escuela” 9-12-1952
 “El drama de un pueblo hermano” 13-12-1952
 “Cautier espiritista” 18-12-1952

1953

“El insurgente Nicolás Bravo” 1-01-1953
 “Una bella monografía sobre el Languedoc” 8-01-1953
 “La revista *Espacios*” 10-01-1953
 “Un manojo de cuentos mexicanos” 13-01-1953
 “El crimen de Katyn” 15-01-1953
 “Amado Nervo y la crítica” 20-01-1953
 “Más sobre Amado Nervo y la crítica” 22-01-1953
 “Realismo estremecedor” 29-01-1953
 “Novela premiada” 7-02-1953
 “El mundo de la televisión” 14-02-1953
 “Una gran biografía de Séneca” 5-03-1953
 “Una revista policiaca” 12-03-1953
 “Poesía popular y tradicional americana” 26-03-1953
 “Bambi no tiene dos mil años” 4-04-1953
 “Azorín visto por un mexicano” 18-04-1953
 “Mosén Millán” – Tres tangos y una mujer” 2-05-1953
 “Las tres celdas de Sor Juana” 12-05-1953
 “Sueño y poesía” 14-05-1953
 “Estrella que se apaga” 16-5-1953
 “Entre el mar y el gran desierto” 28-05-1953
 “Una biografía de Antonio José Sucre” 2-06-1953
 “Poetisa en la cárcel” 9-06-1953
 “Polémica zanjada” 11-06-1953
 “Poeta campechano” 2-07-1953
 “Los ochenta años de Azorín” 4-07-1953
 “Los autos sacramentales de Calderón” 14-07-1953
 “Una novela y cinco cuentos” 30-07-1953
 “Pintores galantes” 22-08-1953
 “Un manual de economía política” 3-09-1953
 “Historia y fantasía” 17-09-1953
 “Teatro de todas partes” 19-09-1953
 “Una biografía de Belisario Domínguez” 24-09-1953
 “Un loable esfuerzo: la revista *Humanismo*” 29-10-1953
 “Historia de la literatura Náhuatl” 31-10-1953

“Dos catálogos ejemplares” 8-12-1953
“Memorias de un espejo” 15-12-1953

1954

“La ortografía en verso” 12-01-1954
“Una gran novela de Rogelio Sinan” 28-01-1954
“Un concurso excepcional” 9-02-1954
“Radio, TV y libros” 2-03-1954
“Historia de la literatura para jóvenes” 25-03-1954
“¿Se puede ser extranjero escribiendo en español?” 10-04-1954
“Panorama histórico de la ciudad de México” 20-04-1954
“Sartre, enjuiciado por un sacerdote” 27-04-1954
“Un libro de Buena fe” 6-05-1954
“La Televisión en el Mundo” 8-05-1954
“Nueva traducción de Omar Kayyam” 29-05-1954
“2 publicaciones de la UNESCO” 3-06-1954
“Jacob Wasserman, en la pantalla” 10-06-1954
“La moral también cuenta en la URSS” 26-06-1954
“Paraíso en la Tierra” 8-07-1954
“Marx, moralista” 27-07-1954
“Tirso y don Juan” 29-07-1954
“Variaciones sobre Ariel” 3-08-1954
“La Virgen de Guadalupe en el teatro” 24-08-1954
“Homenaje a González Bocanegra” 4-09-1954
“Dos revistas de teatro” 18-09-1954
“La formación del actor” 14-10-1954
“Anotaciones sobre Goethe” 4-11-1954
“Radiografía de un pueblo” 18-11-1954
“Radiografía de Alfonso Reyes” 2-12-1954
“Una gran monografía sobre la Mixteca” 9-12-1954
“La ética nicomáquea de Aristóteles” 14-12-1954
“La poesía española contemporánea” 16-12-1954

1955

“Las luchas sociales en la Roma antigua” 1-01-1955
“El mar que nos rodea” 22-01-1955
“En la muerte de Paul Claudel” 19-03-1955
“*Quince presencias* de Alfonso Reyes” 17-05-1955
“Heroísmo y misterio” 24-05-1955

«Ecos de Europa» – Arturo Perucho

“Psicoanálisis de la diplomacia norteamericana”: Coordinado por Arturo Perucho 15-06-1954
“Diez años después” 20-07-1954
“¿Fue católico Victor Hugo?” 10-08-1954
“Una medicina que mata” 26-08-1954

2. Bibliografia citada

- ALONSO, Cecilio i RANCH SALES, Amparo (2003): "Max Aub y Vicente Llorens. Epistolario, 1952-1972". *Laberintos* –Anuario de estudios sobre los exilios culturales españoles–, 2, pp. 107-130.
- AUB, Max (1998): *Diarios (1939-1972)*. Edició de Manuel Aznar Soler. Barcelona, Alba Editorial.
- AYALA, Francisco (1982, 1983): *Recuerdos y olvidos*. Madrid, Alianza Editorial. Edició consultada: 2010.
- AZNAR SOLER, Manuel (1978): "Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)", *Els Marges* 12, p. 24, pp. 29-30.
- BACARDÍ, Montserrat i GODAYOL, Pilar (2008): "Traductores: De les disculpes da les afirmacions", *Literatures*, 6, Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, Barcelona.
- BALAGUER, Enric (1994): "Avantguarda, populisme i literatura kitsch (La Generació de 1930 i el redreçament literari)". *Caplletra*, 16, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Institut de Filologia Valenciana, pp. 155-156.
- BALCELLS, Albert (2011): "Manuel Reventós Bordoy, iniciador de la història dels moviments socials". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXII, pp. 185-199.
- BAROJA, Pío (1902): *Camino de perfección (Pasión mística)*. Edició consultada: Madrid, 2005, Alianza Editorial.
- BENGUEREL, Xavier (2008): *Memòries (1905-1940)*. Barcelona, L'Avenç, pp. 138-139.
- BLASCO LAGUNA, Ricard (1973): "El Demócrata". Valencia, *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, 4, p. 17.
- (1983): *La prensa del País Valencià (1790-1983)*, *Materials per al seu estudi*. València, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, vol. I, p. 1077.
- BOLLOTEN, Burnett (1991): *The Spanish Civil War: Revolution and Counterrevolution*. Edició consultada: *La Guerra Civil Española. Revolución y contrarrevolución*, Madrid, 2015, Alianza Editorial.
- BONET, Juan Manuel (1995): *Diccionario de las Vanguardias en España (1907-1936)*. Madrid, Alianza Editorial, pp. 478-179.
- BOTTIN, Béatrice (2014): "La dialéctica de las clases sociales y su representación en Juan José de Joaquín Dicenta", en *De esclavo a servidor: Literatura y sociedad (1825-1930)*, Jorge Urrutia [ed.]
- (2015) DE BURON-BRUN, Bénédicte [eds.]: *El humor y la ironía como armas de combate*. Sevilla, Renacimiento.
- BRENAN, Gerald (1962): *El laberinto español*. París, Éditions Ruedo Ibérico.
- CAMBÓ, Francesc (1930): *Les Dictatures*. París, Félix Alcan.
- CAMPILLO, Maria (1994): *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAMPS I ARBÓS, Josep (2005): "Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura" (Tesi doctoral dirigida per la profesora Maria Campillo i Guajardo. Universitat Autònoma de Barcelona):
<http://www.tdx.cat/handle/10803/4831>
- CAPULL REYES, Adys M.: "Cachita Proenza: la cubana que hizo la más acuciosa investigación sobre Manuel Mercado". *Cubarte*, 15-09-2005.
<http://archivo.cubarte.cult.cu/periodico/print/articulo/13039.html>
- CARRIÓN SÁNCHEZ, Pablo Jesús (2004): "La delegación del PCE en México (1939-1956). Origen y límite de una voluntad de liderazgo de la oposición". UNED, *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie V, Historia Contemporánea, 16, pp. 309-336.

- CASACUBERTA, Josep Maria de (1944): "Nomenclatura toponímica dels pescadors del Cabanyal". *Las Provincias. Almanaque para 1944*, pp. 459-463.
- CASTELLÓ, Gonçal (2010): *Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats*. Ajuntament de Gandia, CEIC Alfons el Vell.
- CEBRIÀ, Carme i HISPANO, Marià [coord.] (2006): *Treball 1936-2006*. Barcelona, Fundació Nous Horitzons-Roncel.
- CLIMENT BELTRAN, Juan Bautista (1992): *Crónica de Valencia. Escritos desde el exilio*. València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, p. 109.
- CODINA BAS, Juan Bautista (2008): *La "Glorieta" de Francisco Almela i Vives*. València, Biblioteca Valenciana.
- COLL-VINENT, Sílvia (2010): "Joan Estelrich i la cultura europea del seu temps", *Actes de les jornades d'estudi sobre Joan Estelrich*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 37-58.
- CORRETER, Montserrat (2008): *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011): *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORTÉS, Santi (1993): *El valencianisme republicà a l'exili*. València, Generalitat Valenciana, pp. 46-47.
- (1995): *L'exili valencià en els seus textos*. València, Generalitat Valenciana, p. 27.
- CRUSELLS, Magí (2001): *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real, Universidad de Castilla-La Mancha, pp. 196-197.
- (2002): "La producción de Laya Films en torno al tema vasco". *Gernika y el cine*, Gernikako Bakearen Museoa Fundazioa, Gernika, pp. 77-99.
- (2006): *Cine y Guerra Civil Española*. Madrid, Ediciones JC.
- CUCÓ, Alfons (1971): *El valencianisme polític*. València, Col·lecció Garbí.
- i BLASCO, Ricard (1992): *El pensament valencianista (1968-1939)*. *Antologia*. Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona.
- DD. AA. (1930): *La poesia valenciana en 1930*. València: L'Estel, pp. 94-100.
- (1997): *Institut de Batxillerat Lluís Vives de València. 150 anys d'història d'ensenyament públic*. València, IB Lluís Vives.
- (2006): *'Treball', Diari dels Treballadors de la Ciutat i el Camp 1936-2006*. Edició de Carme Cebrià i Serret i Marià Hispano i Vilaseca. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- (2010): *Actes de les Jornades d'estudi sobre Joan Estelrich*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2010): *La cultura exiliada*. Edició de Lluís Meseguer, Santiago Fortuño, Eloísa Nos i Juan Luis Porcar. Actes del Congrés sobre Cultura i Exili. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I i Servei de Publicacions de la Diputació de Castelló.
- (2011): *Diccionario del cine iberoamericano*. Madrid, Sociedad General de Autores y Editores.
- (2015): *Debats*, 126. "El exilio español", Institució Alfons el Magnànim.
- DÍEZ DE URDANIVIA, Fernando (2002a): "Música opinión: Música y cultura, atropelladas", *El Universal*, 17-09-2002.
- (2002b): "Música opinión: Murió Rómulo Ramírez Esteva", *El Universal*, 19-11-2002.
- DOLDÁN, Ana (2014): "Esteban Vicente y Eduardo Vicente. Madrid: 1900-1936". *Informes USA*, 19, febrero.
http://www.institutofranklin.net/sites/default/files/files/Informe%20USA_%2019_%200214.pdf

- DUJARDIN, Édouard (1888): *Les Lauriers sont coupés*. Versió digital del Proyecto Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/ebooks/26648>
- DURAN, Lluís (2007): *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Catarroja-Barcelona, Afers, p. 37.
- DURAN I TORTAJADA, Miquel (1910): *Cordes vibrants*. Barcelona.
- ESTEVE, Teresa i GARÍ, Joan (1989): *La terra que està més endins –Literatura a Borriana (1900-1988)*. Borriana, Ajuntament de Borriana, pp. 29-30.
- (2007): “Artur Perucho i Badia, *Ícar o la impotència*”. Catàleg de l’exposició *Els escriptors castellanencs del primer terç del segle XX i les Normes del 32*. Castelló de la Plana, Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 348-349.
- FERNÁNDEZ DE MATA, Ignacio (2003): “El exilio y la memoria: Eduardo de Ontañón”, en Ángel B. Espina Barrio: *Emigración e integración cultural*. Salamanca, Ediciones de la Universidad de Salamanca, pp. 151-184.
- FERRER GIMENO, Francisca (2011): “Vestuario para *El triunfo de las Germanías*”. *Stichomythia*, 11-12, pp. 268-283.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1985): *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona, Edicions 62. Edició utilitzada: cinquena, 1986.
- FOGUET I BOREU, Francesc (2005): *Teatre, guerra i revolució. Barcelona, 1936-1939*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- FONTELLES Rodríguez, Vicent Lluís (2011): *Jazz a la ciutat de València, Orígens i desenvolupament fins a les acaballes del 1981*. Tesis doctoral, Universitat Politècnica de València, Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l’Art, València, p. 111. (<http://riunet.upv.es/handle/10251/7325>) (tesisUPV3219.pdf)
- FUSTER, Joan (1957): “Recuerdo de Artur Perucho”, *Jornada de las Artes y las Letras*, 27-12-1957, p. 5.
- FUSTER, Joan i RIERA LLORCA, Vicenç (1993): *Espistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marqués. Barcelona, Curial, p. 68.
- GARCÍA, Manuel (1995): *Exiliados. La emigración cultural valenciana, vol. 3, Diccionario biográfico del exilio cultural valenciano (1939-1975)*. València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, pp. 321-323.
- GIL GIMENO, Daniel (2007): *Abel Mus. Una vida dedicada al violín (1907-1983)*, Magnífico Ayuntamiento de Burriana, p. 50.
- GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau (2009): *Cataluña bajo vigilancia –El consulado italiano y el fascio de Barcelona (1930-1943)*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- GONZÁLEZ SOBACO, Antonio (1986): *Los partidos políticos durante la Segunda República en Castellón*. Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (1973) vol. 8, p. 271.
- GRANADOS CHAPA, Miguel Ángel (2009): “Sin mordaza: Setenta años del exilio republicano: los periodistas”. *El Tiempo de Nayarit*, Tepic (México) 7-12-2009.
- GUBERN, Roman (1976): *Cine español en el exilio 1936-1939*. Barcelona, Lumen, p. 203.
- (1986): *1926-1939: La guerra de España en la pantalla. De la propaganda a la Historia*. Madrid, Filmoteca Española.
- HENESTROSA, Andrés (2007): *Alacena de minucias (1951-1961)*. México: Honorable Cámara de Diputados LX Legislatura & Ed. Miguel Ángel Porrúa, pp. 392-393.
- HERNÁNDEZ, Jesús (1944): «A la delegación del C.C. del PC de E. en la Unión Soviética» por Jesús Hernández en México, 2 de abril de 1944. AHPCE. Fondo no catalogado. Divergencias. Correspondencia. Carpeta 1/2, p. 10.
- HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, Belén (1995): “*L’Umorismo* de Pirandello: una poètica de tradició cervantina”. *Anuario de Estudios Filológicos*, XVIII, pp. 227-237.

- HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (2014): “La política comunista española desde México durante la guerra mundial: exilio, aislamiento y «operaciones especiales»”. Blog “La estación de Finlandia”
<https://laestaciondefinlandia.wordpress.com/2014/01/09/la-politica-comunista-espanola-desde-mexico-durante-la-guerra-mundial-exilio-aislamiento-y-operaciones-especiales/>
- HOYOS PUENTE, Jorge de (2011): “La Guerra Civil en los imaginarios del exilio republicano en México, 1939-1960”. *Amnis* [mis en ligne le 27 octobre 2011], 2, 2011:
<http://amnis.revues.org/1499#quotation>
- HUERTAS, Josep M. i GELI, Carles (2000): *‘Mirador’, la Catalunya impossible*. Barcelona, Proa.
- ILLESCAS, Carlos (1992): “Mi descubrimiento de España”. *Excelsior, Ediciones Especiales*, 11, 12-08-1992.
- JUAN ARBÓ, Sebastià (1982): *Memorias. Los hombres de la ciudad*. Barcelona, Planeta, pp. 228-229.
- KANT, I. (1991): *Antropología en sentido pragmático*. (Versión española de J. Gaos). Madrid, Alianza Editorial, p. 19.
- LIRA, Salvador & D’AMORE, Anna Maria (2013): “Hacia una hermenéutica de la cultura: símbolo, mito y traducción”. *Traducción, mediación, adaptación*. Eva Parra Membrives & Ángeles García Calderón. Berlín, Frank & Timme, p. 79.
- LÓPEZ-CHAVARRI, Eduard (1929): *Proses de viatge*. Edició consultada: Francesc Pérez Moragon, València, 1983, Institució Alfons el Magnànim, p. 62.
- LURI, Gregorio (2015): “Les senyes d’identitat dels difunts”. *Ara*, 21-06-2015, p. 54.
- MAINER, José-Carlos (1972): *Literatura y pequeña burguesía en España (Notas 1890-1950)*. Madrid, Cuadernos para el Diálogo.
- (1975): *La edad de plata (1902-1931). Ensayo de interpretación de un proceso cultural*. Barcelona, Asenet, Los Libros de la Frontera, 27.
- (2004): *La doma de la Quimera (Ensayos sobre nacionalismo y cultura en España)*. Madrid, Frankfurt am Main. Iberoamericana, Vervuert.
- (2006): *Años de vísperas. La vida de la cultura en España (1931-1939)*. Madrid, Espasa Calpe, Austral, 568.
- MANCEBO, María Fernanda (2000): *Història de la Universitat de València, La universitat liberal (segles XIX i XX)*. València, Publicacions de la Universitat de València, v. III, pp. 112-113.
- MARCO MIRANDA, Vicente (2005): *In illo tempore*. Valencia, Consell Valencià de Cultura.
- (1975): *Las conspiraciones contra la Dictadura (1923-1930). Relato de un testigo*. Madrid, Tebas.
- MARÍAS, Javier (2002): *Tu rostro mañana*. Madrid, Alfaguara.
- MARTÍN RAMOS, José Luís (2007): “La afiliación del PSUC durante la guerra civil (1936-1939): volumen, distribución territorial y composición social”. *Revista HMiC*, V, pp. 237-262.
- (2009): “Pere Ardiaca; 1936-1949”. *Pere Ardiaca, materials per a una biografia*. Barcelona, Fundació Pere Ardiaca, pp. 31-62.
- MARTÍNEZ DE PISÓN, Ignacio (2005): *Enterrar a los muertos*. Barcelona, Seix Barral.
- MARTÍNEZ RUÍZ, José (1902): *La voluntad*. Edició consultada: Madrid, 2010, Cátedra, p. 131.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2000): *Antoni M. Sbert. Agitador, polític i promotor cultural*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (2008): *Antoni Maria Sbert 1902-1980*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Fundació Josep Irla, p. 10.

- MATESANZ, José Antonio (1999): *Las raíces del exilio: México ante la guerra civil española, 1936-1939*. México DF, El Colegio de México, pp. 379-383.
- MAYER-SERRA, Otto (1956): 33 1/3, 49.
- Mirador, revista de informació bibliogràfica (1956), 2. México DF, Grijalbo.
- MEDINA ÁVILA, Virginia (2013): "Cultura y espíritu: la UNAM en la formación de la cultura cinematográfica en los años cincuenta, sesenta y setenta del siglo XX". *Multidisciplina*, 15, mayo-agosto, pp. 107-128.
- MESEGUER, Lluís (1997): *Literatura oberta*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2009): Antologia d'escriptors castellonencs. *Les lletres de Castelló de la Plana i les comarques valencianes del Nord en les primeres dècades del segle XX*. Introducció, selecció i edició de Lluís Meseguer. València, Academia Valenciana de la Llengua.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1958): *Caliu –Records de mestres i amics*. Mèxic, Institut Català de Cultura. (Edició facsímil: 2012. Barcelona, Edicions 62).
- NIETZSCHE, Friedrich (1872): *El nacimiento de la tragedia*. Edició consultada: Madrid, 1979, Alianza Editorial, 1979.
- (2012): *El cas Wagner. Nietzsche contra Wagner*. Barcelona, Edicions de 1984.
- NUÑEZ SEIXAS, Xosé Manoel (2010): *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Catarroja-València, Afers i Publicacions de la Universitat de València.
- ORDÓNEZ ALONSO, María Magdalena (2011): "El exilio republicano español y su aportación a la prensa y periodismo en México". *Laberintos –Anuario de estudios sobre los exilios culturales españoles–*, 13, pp. 113-122.
- OTAOLA, Simón (1952): *La librería de Arana. Historia y fantasía*. Guanajuato, Aquelarre.
- (1999): *La librería de Arana. Historia y fantasía*. Madrid: Ediciones del Imán.
- PABLO CONTRERAS, Santiago de (1995): "El bombardeo de Gernika: información y propaganda en el cine de la Guerra Civil". Proyecto de investigación subvencionado por la Universidad del País Vasco (UPV 021.323-HA203/96).
- (1996): *Cien años de cine en el País Vasco (1896-1995)*. Diputación Foral de Álava.
- PAGÈS, Pelai (2000): *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, s. XX [coord., amb Maria Teresa Martínez de Sas, s. XIX]. Barcelona, Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2007): Introducció a *Espionaje en España*, de Max Rieger. Sevilla, Ediciones Espuela de Plata.
- PALACIO VALDÉS, Armando (1906): *Tristán, o el pesimismo*. Edició consultada: Madrid, 1971, Narcea.
- PALOMERO, Josep (2010): "Les vides d'Artur Perucho". *La cultura exiliada. Actes del Congrés sobre Cultura i Exili*. L. Meseguer et alii [eds.]. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I i Servei de Publicacions de la Diputació de Castelló, pp. 455-496.
- (2013): "Vida y obra de Arturo Perucho", *Laberintos –Anuario de estudios sobre los exilios culturales españoles–*, 15, pp. 71-100.
- PASTOR PETIT, Domènec (1997): *Hollywood respon a la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona, Llibres de l'Índex.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1981): *Contra l'Himno Regional*, València, Tres i Quatre, pp.65-68.
- (1983): Introducció a *Proses de viatge*, d'Eduard López-Chavarri. València, Institució Alfons el Magnànim, pp. 7-29.
- PÉREZ YUSTE: 2004: "La Compañía Telefónica Nacional de España en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)". Tesis doctoral del Departamento de Señales, Sistemas y

- Radiocomunicaciones de la Universidad Politécnica de Madrid:
http://oa.upm.es/472/1/ANTONIO_PEREZ_YUSTE.pdf
- PINA, Francisco (2010): “El cine provoca extrañas discrepancias” (*Cineforever*, 16-12-2010). <http://www.cineforever.com/2010/12/16/el-cine-provoca-extranas-discrepancias/>
- PIQUER, Adolf (2007): “Narrar abans dels quaranta. Un terç de segle de joventut literària”. Catàleg de l'exposició *Els escriptors castellonencs del primer terç del segle xx i les Normes del 32*. Castelló de la Plana, Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 227-228.
- PIZCUETA, Adolf (1990): *Memòries fragmentàries*. Edició de Francesc Pérez Mortagon. València: Acció Cultural del País Valencià, p. 52.
- PLA, Josep (1928, 1929, 1930): *Cambó. Materials per a una història d'aquests últims anys*. Barcelona, Edicions de la Nova Revista, 3 vols.
- (1969): “Joan Estelrich o la dispersió”, *Obra completa*, 11, Barcelona, Destino, pp. 472-516.
- PONIATOWSKA, Elena (1992): *Tinísima*. Edició consultada: México DF, 2004, Ediciones Era.
- RIEGER, Max (1938): *Espionaje en España*. Madrid-Barcelona, Ediciones Unidad. Prefacio de José Bergamín. Traducción de Lucienne y Arturo Perucho.
- (1938): *Espionnage en Espagne*, Paris, Éditions Denoël. Préface de José Bergamin. Traduite par Jean Cassou.
- ROCA Y ALCAYDE, Francisco (1932): *Historia de Burriana*. Castellón de la Plana: Establecimiento Tipográfico Hijo de J. Armengot, p. 385.
- RODRIGO, Antonia (1975): *García Lorca en Cataluña*. Barcelona, Planeta, p. 210.
- ROMAGUERA i RAMIÓ, Joaquim (2001): “Presencia del exilio catalán en el cine mexicano”. *Estudios Jaliscienses*, 46, noviembre de 2001. Colegio de Jalisco, pp. 38-59.
- RUBIO, Javier (1977): *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid, Editorial San Martín, vol. 3, pp. 1059-1061.
- RUÍZ SALVADOR, Antonio (1977): *Ateneo, Dictadura, República*. Valencia, Fernando Torres, p. 210.
- SALA NOGUER, Ramón (1993): *El cine en la España republicana durante la Guerra Civil*. Bilbao, Ediciones del Mensajero.
- SAMPELAYO, Carlos (1975): *Los que no volvieron*. Barcelona, Los Libros de la Frontera, pp. 118-119.
- SANCHIS, Vicent (1983): “Notícia sobre Artur Perucho”, *La Rella*, 1, tardor del 1983. Baix Vinalopó, País Valencià, pp. 41-50.
- SANTONJA, Gonzalo (1993): *La novela revolucionaria de quiosco 1905-1939*. Madrid, La productora de ediciones El Museo Universal, p. 24-25.
- SCHOPENHAUER, A. (1819): *El mundo como voluntad y representación*. Edició consultada: México, 1983, Porrúa.
- SERRANO MIGALLÓN, Fernando (2010): *La inteligencia peregrina: Legado de los intelectuales del exilio republicano español en México*. Madrid, Fondo de Cultura Económica i El Colegio de México.
- SUBIRÀS, Marçal: “Ramon Sastre, arquitecte, o Ramon de Curell, poeta” http://www.academia.edu/3656883/RAMON_SASTRE._ARTICLE_REDUI2
- SINGLA CASELLAS, Carles (2006): *Mirador (1929-1937): un model de periòdic al servei d'una idea de país*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SOLDEVILA, Ferran (2007): *Els diataris retrobats (1939-1943)*. València, Edicions 3i4.
- SUEIRO SEOANE, Susana (1989): “La incorporación de Tánger, una batalla perdida de la diplomacia primorriverista”, *Espacio, Tiempo y Forma, Historia Contemporánea*, serie v, 2: <http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:ETFSerie5-10375E6E-052F-CD99-2617-66D1EB54ACA2/Documento.pdf>

- TOLL, Gil (2013): *Heraldo de Madrid. Tinta catalana para la II República española*. Sevilla, Renacimiento.
- (2014): <http://www.germansbusquets.com/>
- TRAPIELLO, Andrés (1994): *Las armas y las letras*. Barcelona, Destino. Edició consultada: 2011.
- URRUTIA, Jorge (1975): *La literatura española y el cine (Bases para un estudio)*. Madrid, Universidad Complutense, Facultad de Filosofía y Letras.
- (1978): *Influencia del cine en la poesía española*. Cáceres, Universidad de Extremadura. Anuario de Estudios Filológicos, I.
- (1992): *Literatura y comunicación*. Madrid, Instituto de España, Espasa Calpe.
- (2014): *De esclavo a servidor: Literatura y sociedad (1825-1930)* [ed.]. Madrid, Biblioteca Nueva.
- (2014): “Hacia una teoría práctica de la literatura (o reivindicación de la nocturnidad”. *De esclavo a servidor: Literatura y sociedad (1825-1930)*. Madrid, Biblioteca Nueva, pp. 291-299.
- URRUTIA SALAVERRI, Luis (1994): “Unamuno frente a la Dictadura” *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 29, pp. 189-205.
- VALENTÍ, Eduard (1973): “Joan Maragall, modernista i nietzscheà”, *Els classics i la Literatura catalana moderna*. Barcelona, Curial, pp. 136-137.
- VILLARROYA, Joaquín Tomàs (1972): “La prensa valenciana durante la Guerra Civil (1936-1939)”. *Saitabi*, 22, pp. 87-121.
- VILLOLDO, Julio (1924): “Luís Pirandelo. *Tercetos*. Traducción por J. Chabás. Editorial Sempere. Martí, CC. Valencia, 1924, 8º, 311 p.” *Cuba Contemporánea*, La Habana, XXXV, julio, 139, p. 278.
- <http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0004778252&search=&lang=es>

3. Bibliografia consultada sobre l'autor, altres autors i la literatura de l'època

- ABELLÁN, José Luis (2001): "El exilio de 1939: la actitud existencial del trasterrado". *El exilio cultural de la Guerra Civil (1936-1939)*. Salamanca, Ediciones de la Universidad de Salamanca, pp. 19-28.
- AISA, Ferran (2007): *Contrarevolució. Els Fets de Maig de 1937*. Barcelona, Edicions de 1984.
- ALAVEDRA, Joan (2010): *El fet del dia*. Barcelona, Edicions de 1984.
- ALBESA I RIBA, Carles (2003): *Excursionisme (1928-1931). Un periòdic més enllà de l'excursionisme*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ALÓS FERRANDO, Vicente R. (1997): *Félix Azzati*. València, Diputació de València.
- ARAGÓ, Lucila, AZKÁRRAGA, José M^a, SALAZAR, Juan (2010): *Valencia 1931-1939. Guía urbana. La ciudad en la II República*. València, Universitat de València, Universitat Politècnica de València.
- ARDIT, Manuel, BALCELLS, Albert, SALES, Núria (1980): *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*. Barcelona, Edhasa.
- (1989): [ed.] *La Comunitat Valenciana 1936-1986*. Generalitat Valenciana.
- ARTIGAS Coll, Isabel (1999) "Artur Carbonell i Carbonell: una vida dividida entre dues passions, el teatre i la pintura". *Assaig de Teatre*, 18-19-20, pp. 31-48.
- AUB, Max (1971): *La gallina ciega*. Edició de Manuel Aznar Soler. Madrid, Comunidad de Madrid, Consejería de Educación, Visor Libros.
- (1992): *Epistolario del exilio*. Edició de Miguel A. González. Segorbe, Fundación Caja Segorbe.
- (2001): *Epistolario Max Aub – Francisco Ayala 1952-1972..* València, Biblioteca Valenciana.
- (2007): *Epistolario Alfonso Reyes – Max Aub 1940-1959*. València, Biblioteca Valenciana.
- AULET, Jaume (1998): "La correspondència d'exili d'Agustí Bartra" en *El exilio literario español de 1939: Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de noviembre - 1 de diciembre de 1995)*. Edició de Manuel Aznar Soler. Barcelona, Gexel.
- AZNAR SOLER, Manuel i BLASCO, Ricard (1985): *La política cultural al País Valencià (1927-1939)*. València, Institució Alfons el Magnànim.
- (1987): *I Congreso Internacional de Escritores para la Defensa de la Cultura. (París, 1935)*, vol. I. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- i SCHNEIDER, Luis-Mario. (1987): *II Congreso Internacional de Escritores para la Defensa de la Cultura. Actas, ponencias, documentos y testimonios*, vol. III. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- i GALIANA Chacón, Juan P. (2006): *Vicente Llorens. El retorno del desterrado*. València, Biblioteca Valenciana.
- (2007): *València, capital cultural de la República (1936-1937)*. Edició de Manuel Aznar. València, Consell Valencià de Cultura.
- (2010): *República literaria y revolución (1920-1939)*. Sevilla, Renacimiento.
- BADIA, Lola (1980): "L'Humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic". Barcelona, *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 41-70.
- BADIA I MARGARIT, Antoni (1998): "La Miscel·lània Fabra, deu anys de la vida del Mestre (entre 1933 i 1943)". *Miscel·lània Fabra, Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BAGARÍA, Luis (2009): *Caricaturas republicanas*. Edició de José Esteban. Madrid, Rey Lear.

- BALCELLS, Albert (2007): Introducció a Lluís Nicolau d'Olwer: *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- (2013): “El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa, entre 1885 i 1939”. *Catalan Historical Review*, 6. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 189-205.
- BALLESTER, Josep (1992): *Temps de quarentena (1939-1959)*. València, Eliseu Climent.
- BARRERO, Manuel (2005): “Viñetas republicanas en la Guerra Civil Española”, *Tebeosfera*, 2ª época, 8:
http://www.tebeosfera.com/documentos/textos/vinetas_republicanas_en_la_guerra_civil_espanola.html
- BELLVESER, Ricardo (2012): *Teatre popular i art compromès a València, capital cultural de la República*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- BENET, Josep (2009): *Manuel Carrasco i Formiguera, afusellat*. Barcelona, Edicions 62.
- BERNILS, Josep M. (2002): “90 anys de l'aviació a Figueres”. *Història AIEE*, Figueres, 35, pp. 299-314
- BLASCO IBÁÑEZ, Vicente (1999): *Epistolario de Vicente Blasco Ibáñez y Francisco Sempere (1901-1917)*. Edició de Miguel Herráez. Generalitat Valenciana, Consell Valencià de Cultura.
- BRIHUEGA, Jaime (1979): *Manifiestos, proclamas, panfletos y textos doctrinales. (Las vanguardias artísticas en España: 1910-1931)*. Madrid, Càtedra.
- (1981): *Las vanguardias artísticas en España: 1909-1936*. Madrid, Istmo.
- CABEZA SAN DEOGRACIAS, José (2006): “El gran mito: cine soviético en Madrid durante la Guerra Civil Española (1936-1939)”. Congreso Internacional La Guerra Civil Española, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales.
- CALDER, Pere i TRIADÚ, Joan (2009): *Estimat amic. Cartes. Textos*. Edició de Susanna Àlvarez i Montserrat Bacardí. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAMPILLO, Maria (2010): *Allez!, Allez! Escrits del pas de frontera, 1939*. Barcelona, L'Avenç.
- CAMPS I ARBÓS, Josep (2007): *Ramon Xuriguera (1901-1966): Biografia, activitat cultural i literatura*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2010): *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CARBÓ, Margarita (2001): “Alrededor del 10 de junio llegará a Veracruz el vapor Sinaia”. *Scripta Nova: Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*. Nº. Extra 5, 94.
- CARNER-RIBALTA, Josep (2009): *Memòries. De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*. Barcelona, Viena Edicions.
- CARR, Jonathan (2007): *El clan Wagner*. Madrid, Turner.
- CASTELLANOS, Jordi (2013): *Literatura i societat. la construcció d'una cultura nacional*. Barcelona, L'Avenç.
- CAUDET, Francisco: “El laberinto del exilio. El laberinto de la escritura”. *El exilio cultural de la Guerra Civil (1936-1939)*. Salamanca, Ediciones de la Universidad de Salamanca, pp. 285-294.
- CENTELLES, Agustí (2009): *La maleta del fotògraf*. Barcelona, Destino.
- COLL I ALENTORN, Miquel (1993): *Escrits polítics, civils i religiosos*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat & Curial, Edicions Catalanes, pp. 151-157.
- COLL-VINENT, Sílvia (2010): *G. H. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofilia (1916-1938)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLOMER Ferràndiz, Agustí (2007): *Temps d'acció. Acció Nacionalista Valenciana (1933-1936)*. València, Denes.

- CRUZ, J. Ignacio (1994): *La educación republicana en América (1939-1992)*. València, Generalitat Valenciana, Comissió per al Vè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Encontre de dos mons.
- CUCÓ, Alfons (1979): *Sobre la ideologia blasquista*. València, Eliseu Climent.
- (1983): *Papers públics*. València, Fernando Torres.
- (1995): *El valor de la nació. Notes i escrits*. València, Edicions Alfons el Magnànim.
- CHABÁS, Juan (1928): *Escritos políticos. Italia fascista (política y literatura)*. Edició consultada: València, 2002, Biblioteca Valenciana. Edició de José Luis Villacañas.
- DD. AA. (1982): *El exilio español en México 1939-1982*. México, D.F. Fondo de Cultura Económica, Salvat Salvat Editores Mexicana.
- (1984): *La República de les Lletres*. Edició facsimil. València, Ajuntament de València.
- (1985): *Llir entre cards*, “La Generació del 1930 i el seu temps”. València, Universitat de València, Associació Cultural de Filologia.
- (1986): *València, capital cultural de la República (1936-1937). Antología de textos y documentos*. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- (1995): *Subjecte i creativitat*. Eds. Jesús Bermúdez, Mary Farrell, Lluís Meseguer. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat de Castelló.
- (1997): *Institut de Batxillerat Lluís Vives de València. 150 anys d'història d'ensenyament públic*. València, IB Lluís Vives.
- (1998): *Intertextualitat i recepció*. Eds. Lluís Meseguer i Maria Luísa Villanueva. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat de Castelló.
- (1998): *Arte valenciano. Años 30*. València, Consell Valencià de Cultura.
- (2001): *El exilio cultural de la Guerra Civil (1936-1939). “Sesenta años después, IV”*. Salamanca. Ediciones Universidad de Salamanca.
- (2002): *La “Numancia errante”. Exilio republicano de 1939 y patrimonio cultural*. Edició de José Ignacio Cruz i Maria José Millán. València, Biblioteca Valenciana.
- (2003): *Max Aub en el laberinto del siglo XX*. València, Biblioteca Valenciana.
- (2005): *Biblioteca en guerra*. Madrid, Biblioteca Nacional, Ministerio de Cultura.
- (2006): *Corresponsales en la Guerra de España*. Madrid, Fundación Pablo Iglesias, Instituto Cervantes.
- (2006): *La revolució del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Edició de Rafael Pascuet i Enric Pujol. Barcelona, Viena Edicions, Arxiu Nacional de Catalunya i Ajuntament de Figueres.
- (2008): *Llibres a l'infern. La Biblioteca de la Universitat de València, 1939*. València, Universitat de València.
- (2008): *En defensa de la cultura: València, capital de la República (1936-37)*. Catàleg de l'exposició. València, Universitat de València.
- (2008): *La República de les Lletres: les lletres de la República*. Edició de Germà Colón i Santiago Fortuño. Castelló de la Plana, Fundació Germà Colón i Domènech i Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2009): *El Correo de Euclides*, 3. Anuario de la Fundación Max Aub. Segorbe, Fundación Max Aub.
- (2009): *Los rusos en la guerra de España (1936-1939)*. Madrid, Fundación Pablo Iglesias.
- (2010): *Els reaccionaris valencians. La tradició amagada*. Edició de Gustau Muñoz. Catarroja-Barcelona, Afers.
- (2010): *Reflexionat l'exili. Aproximació a l'exili republicà: entre la història, l'art i el testimoniatge*. Edició de Jordi Font Agulló. Catarroja-Barcelona, Afers.

- (2011): *El exilio científico republicano*. Edició de José Luis Barona. València, Publicacions de la Universitat de València.
- (2011): *L'exili republicà: política i cultura*. Consell Insular de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011): *Llegir l'exili*. Edició de Maria Campillo. Barcelona, L'Avenç.
- (2014): *Ciència i Cultura en la Guerra. L'Institut d'Estudis Valencians 1937-1938*. València, Universitat de València.
- DESALMAND, Paul (2004): *Guide pratique de l'écrivain*. Paris, LEDUC.S Éditions.
- DÍAZ-PLAJA, Fernando (1979): *Si mi pluma valiera tu pistola. Los escritores españoles en la guerra civil*. Barcelona, Plaza & Janés.
- EPICUR (1975): *Lletres*, Barcelona, Fundació Bernat Metge, text a cura de Montserrat Jufresa (§ 128-129), p. 134.
- ESCULIES, Joan (2011): *Joan Solé i Pla, un separatista entre Macià i Companys*. Barcelona, Edicions de 1984.
- ESCRIVÀ MOSCARDÓ, Cristina i MAESTRE, Rafael [eds.] (2007): *València, la ciutat dels sabuts*. València, L'Eixam i Societat Coral El Micalet.
- (2009): *Guia didàctica. Los Institutos para Obreros*. València, L'Eixam.
- Estadística de los refugiados españoles* (2009): ed. facsímil del pasaje del vapor *Sinaia*. Veracruz, 1939. México DF, Ateneo Español de México.
- ESTELRICH, Joan (1929): *La qüestió de les minories nacionals*, Barcelona, Llibreria Catalònia.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, Victoria (2009): *El exilio de los marinos republicanos*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- FERNÁNDEZ SORIA, Jose Manuel (1987): *El Instituto para Obreros de Valencia*. València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- FERRER, Enric (1981): *Literatura i societat. País Valencià, segle XX*. València, Eliseu Climent.
- FÉRRIZ ROURE, Teresa (2001): "La edición catalana en México". Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. Edición digital basada en la de El Colegio de Jalisco, 1998: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/la-edicion-catalana-en-mexico--0/html/e8445348-ca0d-48e7-91de-0226cc9e08fd_54.html
- (2012): "Les revistes catalanes de l'exili a Mèxic: agents, procediments i discursos". *Laberintos –Anuario de estudios sobre los exilios culturales españoles–*, 14, pp. 18-48.
- FIGUERES, Josep M. (2007): *Veus de l'exili. 20 testimonis de la diàspora catalana*. Valls, Cossetània Edicions.
- (2010): *Periodisme en la Guerra Civil*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FRANCH I FERRER, Vicent (1980): *El Nacionalisme Agrarista Valencià (1918-1923): l'aportació de Vicent Tomàs i Martí (1898-1924) al nacionalisme valencià*. València, Prometeo.
- (1984): *El Blasquisme: Reorganització i conflictes polítics (1929-1936)*. Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva.
- FRANQUESA Gòdia, Montserrat (2013): *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FUSTER, Joan (1956): *Antologia de la poesia valenciana*. Barcelona, Selecta.
- (1971): *Literatura Catalana contemporània*. Barcelona, Curial.
- (1991): *Textos d'exili*. Edició de Santi Cortés. València, Generalitat Valenciana, Comissió per al Vè Centenari del Descobriment d'Amèrica, encontre de dos mons.
- GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa (1991): *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- GARCÍA, Manuel (1992): *Mediterrani. Publicación de la Casa Regional Valenciana de México (1944-1946)*. València, Generalitat Valenciana, Comissió per al Vè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Encontre entre dos mons.
- (2014): *Memoria de posguerra. Diálogos con la cultura del exilio (1939-1975)*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- GARCÍA, Eduardo (2003): “Wenceslao Roces, la sombra de un crimen. La conexión asturiana de una operación diseñada por Stalin”. *La Nueva España*, 16-03-2003.
- GARCÍA BLANCO, Manuel (1954): *Don Miguel de Unamuno y sus poesías*. Universidad de Salamanca.
- GARCÍA LÓPEZ, Sonia (2013): *Spain is us. La Guerra Civil española en el cine del ‘Popular Front’ (1936-1939)*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- GARGANO, Antonio (2014): “Arturo Farinelli y los orígenes del hispanismo italiano”. *Zibaldone*. Estudios italianos, vol. II, issue 1, enero 2014, nº 3, p. 11.
- GASCH, Sebastià (1955): “A la luz del recuerdo. Las artes y las letras en la Barcelona de los años veintitantos”. *San Jorge*, 18, abril, pp. 36-41.
- GERHARD, Carles (1982): *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2013): *Dues guerres i un exili. Memòries*. Barcelona, L'Avenç.
- GIRONA, Albert, i MANCEBO, Maria Fernanda (eds.) (1995): *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*. València, Publicacions de la Universitat de València – Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- GÓMEZ NADAL, Emili (1990): *Articles (1930-1939). El País Valencià i els altres*. Edició de Manuel Aznar Soler i Francesc Pérez Moraron. València, Edicions Alfons el Magnànim.
- GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau (2007): *Valencianistes a a Catalunya. Actuació Valencianista d'Esquerra de Barcelona (1932-1937)*. Catarroja-Barcelona, Afers.
- GOYANES Capdevila, José (1935): “Miguel Servet, apuntes biográficos por el Dr. Goyanes” en *Descripción geográfica del estado moderno de las regiones en la Geografía de Claudio Ptolomeo Alejandrino, por Miguel Vilanovano (Miguel Serveto)*. Madrid, Biblioteca clásica de la medicina española, tomo X.
- GRACIA IGUAL, Arturo (2005): *Entre aquella España nuestra... y la peregrina. Guerra, exilio y desexilio*. València, Patronat Sud-Nord, Universitat de València.
- GRAU, Vicent (2012): *La Segona República a Castelló: una memòria històrica positiva*. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I.
- GREGORI I SOLDEVILA, Carme (1986): “La poesia de Miquel Duran de València”. *Estudis de Literatura Catalana en honor de Josep Romeu i Figueras I*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 433-462.
- (1987): “La discussió avantguardista valenciana”. *Miscel·lània Antoni Badia i Margarit, VI*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 343-366.
- (1990): “Les Taules de poesia”, en *Miscel·lània Joan Fuster II*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 183-196.
- GUILLAMON, Julià (2007): *Literaturas del exilio. México*. Madrid. Catálogo de la exposición. Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior de España.
- (2008): *El dia revolt: Literatura catalana de l'exili*. Barcelona, Empúries.
- GUIXÀ, Josep (2014): *Espías de Franco. Josep Pla y Francesc Cambó. La red de espionaje contra la revolución en Cataluña*. Madrid, Fórcola.
- GUIXÉ COROMINES, Jordi (2012): *La República perseguida. Exilio y represión en la Francia de Franco 1937-1951*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- GUTIÉRREZ POCH, Miguel (1996): “Control de mercado y concentración empresarial: «La Papelera Española», 1902-1935”. *Revista de Historia Industrial*, 10, pp. 183-199.
- HARO TECGLÉN, Eduardo (2004): “La crítica”. *El País*, 9-07-2004.

- HERRÁIZ Escribano, Josep L. i REDÓ, Pilar (1995): *Republicanisme i valencianisme (1868-1938): la família Huguet*. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I.
- HURTADO, Amadeu (2011): *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps 1894-1936*. Barcelona, Edicions 62.
- Informe Quintanilla* de la Fundació Pablo Iglesias.
- IRLA I BOSCH, Josep (2010): *Memòries d'un president a l'exili*. Edició de Jordi Gaitx Moltó. Barcelona, Viena Edicions.
- IRRIBARREN i Donadeu, Teresa (2012): *Literatura catalana i cinema mut*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- IZQUIERDO Ballester, Santiago (2006): *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*. Catarroja-Barcelona, Afers.
- KANT, I. (1991): *Antropología en sentido pragmático*. (Versión española de J. Gaos). Madrid, Alianza Editorial, p. 19.
- La Casa Regional Valenciana de México* (2007): catàleg de l'exposició. Coord. José Ignacio Cruz Orozco. València, Biblioteca Valenciana.
- "Las Españas". *Por un movimiento de reconstrucción nacional*. México, 1949.
- LLERA, José Antonio (2006): "Julio Camba, crítico literario del Modernismo". *Revista de Literatura*, 136, vol. LXVIII, julio-diciembre, pp. 521-536.
- LLOPIS, Juan Manuel (1988): *Juan Piqueras: el "Delluc" español*. València, Filmoteca de la Generalitat Valenciana.
- LLORENS, Vicente (1976): "La emigración republicana". *El exilio español de 1939*. Madrid, Taurus.
- (2006): *Estudios y ensayos sobre el exilio republicano de 1939*. Edició de Manuel Aznar Soler. Sevilla, Renacimiento.
- (2006): *Memorias de una emigración. Santo Domingo, 1939-1945*. Edició de Manuel Aznar Soler. Sevilla, Renacimiento.
- LORENZO GÓRRIZ, Antonio M. (1988): *Movilización popular y burguesía republicana en Castelló de la Plana. La elecciones del 14 de abril de 1931*. Ayuntamiento de Castellón.
- MANCEBO, Maria Fernanda (2001): *L'exili cultural de 1939. Seixanta anys després. Actas del I Congreso Internacional*. Edició de Maria Fernanda Mancebo, Marc Baldó y Cecilio Alonso. València, Universitat de València.
- (2008): *La España de los exilios. Un mensaje para el siglo XXI*. València, Universitat de València.
- MANENT, Albert (1976): *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona, Curial.
- MARINO, Nancy F. (1989): "Américo Castro en Houston: 1955-59". *Azafea: revista de filosofía*, 2, pp. 131-196.
- MARTÍN RAMOS, José Luís (2012): *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona, L'Avenç.
- MAS, Ricard (1994): *Dossier Marinetti*. Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 59-63.
- MAZUY, Rachel (1992): "Les «Amis de l'URSS» et le voyage en Union Soviétique. La mise en scène d'une conversion (1933-1939)". *Politix*, vol. 5, 18. Deuxième trimestre 1992, pp. 108-128.
- MENDELSON, Jordana (2007): *Revistas y guerra 1936-1939*. Madrid, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía.
- MESEGUER, Lluís (2003): *Castelló Literari. Estudi d'història cultural de la ciutat*. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2012): "Llengua i literatura dels exiliats de Castelló a Mèxic" en *España y América en el bicentenario de las independencias*. Edició de Francisco Fernández Beltrán i Lucía Casajús. Universidad de las Palmas de Gran Canaria, pp. 661-686.
- MIRAVITLLES, Jaume (1980): *Gent que he conegut*. Barcelona, Destino.

- (1980): *Més gent que he conegut*. Barcelona, Destino.
- (2009): *D'Europa a Amèrica. Dietari d'exili (1941-1945)*. Barcelona, Proa.
- MORÁN, Gregorio (1986): *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España 1939-1985*. Barcelona, Planeta.
- MUNIESA, Bernat (1985): *La burguesía catalana ante la II República española*. Barcelona, Anthropos.
- MUÑIZ MUÑIZ, Maria de las Nieves (1997): “Sulla ricezione di Pirandello in Spagna (le prime traduzioni)”. Barcelona, *Quaderns d'Italià*, 2.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (2007): *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. Recull i introducció d'Albert Balcells.
- ORWELL, George (1938): *Homage to Catalonia*. Edició utilitzada: *Orwell en España*. Barcelona, 2009, Tusquets.
- PANIAGUA, Javier i PIQUERAS, José Antonio (2003, 2006): *Diccionario biográfico de políticos valencianos 1810-2006*. València, Diputació de València, Institució Alfons el Magnànim i Centro Francisco Tomás y Valiente UNED Alzira-València.
- PÉREZ BAZO, Javier (1992): *Juan Chabás y su tiempo*. Barcelona, Anthropos. Coedició amb l'Ajuntament de Dénia.
- i GARCIA GABALDÓN, Jesús (2001): *Juan Chabás, de las vanguardias al exilio*. València, Biblioteca Valenciana.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (2014): *Ciència i cultura en la guerra. L'Institut d'Estudis Valencians 1937-1938*. València, Universitat de València.
- PÉREZ NESPEREIRA, Manuel (2009): “Les amistats perilloses. Cambó, Estelrich i el feixisme italià”. *Afers*, 62-63, vol. XXIV, pp. 279-288. Catarroja.
- PI DE CABANYES, ORIOL (2013): *Sobre Maragall, d'Ors, Espriu, Porcel i altres*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PIQUER, Adolf (1994): *Aproximació a la narrativa valenciana*. València, Universitat de València.
- (2001): “Fraseología y relevancia en el género periodístico”, en *Nuevas aportaciones al estudio de la lengua española: investigaciones filológicas*. Coord. José Antonio Bartol Hernández. Salamanca, Luso-española de Ediciones, pp. 187-195.
- (2012): *Narrativa catalana: discurso y sociedad en la literatura del siglo XX*. Saarbrücken, Editorial Académica Española.
- PITARCH i Almela, Vicent (2011): *Pompeu Fabra, l'autoritat admirada pel valencianisme*. Benassal, Fundació Carles Salvador.
- (2013): *Les Normes de Castelló als cent anys de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans*. Benassal, Fundació Carles Salvador.
- PLA BRUGAT, Dolores (2000): *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Catarroja-Barcelona, Afers.
- (2007): *Pan, trabajo y hogar. El exilio republicano español en América Latina*. Edició coordinada por Dolores Pla. México, SEGOB, Instituto Nacional de Migración, Centro de Estudios Migratorios, Instituto nacional de Antropología e Historia.
- POUS I PAGÈS, Josep (2002): *Memòries d'exili*. Edició de M. Àngels Bosch. Catarroja-Barcelona, Afers.
- PUIG, Valentí (2014): “El capital intel·lectual de Joan Estelrich”. *L'Espill*, 47, tardor, pp. 77-83. València, Publicacions de la Universitat de València.
- RANCH SALES, Amparo & ALONSO, Cecilio (1998): “Vicente Llorens Castillo: cartas desde la emigración, 1939-1956. Correspondencia con Eduardo Ranch Fuster” en *El exilio literario español de 1939: Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de noviembre – 1 de diciembre de 1995)*. Manuel Aznar Soler [ed. lit.]. Barcelona, Gexel, pp. 471-488.

- RENAU, Josep (1980): *Arte en peligro 1936-39*. València, Ayuntamiento de Valencia y Fernando Torres.
- RIAMBAU, Esteve (2006): “*Tierra(s) de España: nueve versiones del film de Joris Ivens*”. Congreso Internacional La Guerra Civil Española, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales.
- RIERA LLORCA, Vicenç (1994): *Els exiliats catalans a Mèxic*. Barcelona, Curial.
- RIQUER I PERMANYER, Borja de (2008): “Alfons XIII i Francesc Cambó, unes relacions difícils”. Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- (2010): “Joan Estelrich i Francesc Cambó: les complexes relacions entre intel·lectuals i polítics”. *Actes de les Jornades d'estudi sobre Joan Estelrich*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 107-136.
- RIUS, Mercè (2014): *D'Ors, filósofo*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- RIUS I SANUY, Francisca (2009): *Diari íntim. La vida quotidiana a la rereguarda. Barcelona, 1938 i 1939*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. (1976): *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*. Barcelona, Curial.
- (2010): *Defensa de la democràcia*. Barcelona, Pòrtic.
- RUBIÓ I TUDURÍ, Marià (2002): *Barcelona 1936-1939*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SALAZAR Chapela, Esteban (2001): *En aquella Valencia*. Sevilla, Renacimiento.
- SAMBRICIO, Carlos (2004): *Madrid, vivienda y urbanismo: 1900-1960*. Madrid, Akal.
- SAMPEDRO, Vicent, i TORRES, Ricard Camil (2013): *1936 València-Barcelona. Josep Rodríguez Tortajada, regidor i president del València CF*. València, Tres i Quatre.
- SANTONJA, Gonzalo (1986): *Del lápiz rojo al lápiz libre*. Barcelona, Anthropos.
- SCHNEIDER, Luis-Mario. (1987): *II Congreso Internacional de Escritores para la Defensa de la Cultura. Inteligencia y guerra civil espanyola*, vol. I. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- SIMBOR, Vicent (1988): *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Institut de Filologia Valenciana. Biblioteca Sanchis Guarnier, 16.
- SOLÀ I PALERM, Caterina (1976): *El teatre valencià durant la Dictadura (1920-1930)*. Barcelona, Edicions 62 i Institut del Teatre de Barcelona.
- SOLDEVILA, Ferran (2009): *Entre la Dictadura i la Revolució*. Edició d'Albert Balcells i Enric Pujol. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLÉ, Josep Maria i VILLARROYA, Joan (2006): *Guerra i propaganda. Fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona, Arxiu Nacional de Catalunya, Viena Edicions.
- SOLÉ I BARJAU, Queralt (2006): *Catalunya 1939. L'última derrota*. Badalona, Ara Llibres.
- SOLSONA, Braulio (1970): *Evocaciones políticas y periodísticas*. Barcelona, Pòrtic.
- TAGÜENA LACORTE, Manuel (2005): *Testimonio de dos guerras*. Barcelona, Planeta.
- TASIS I MARCA, Rafael (2012): *Les raons de l'exili*. Edició de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet. Valls, Cossetània.
- TORNAFOCH, Xavier (1996): “Francesc M. Masferrer i el *Diari de Vic* (1930-1934)”. *Ausa*, XVII, 137, pp. 185-208.
- TORRA, Quim (2010): *Viatge involuntari a la Catalunya impossible. Tres periodistes oblidats i l'espectre d'Eugeni Xamar*. Barcelona, Proa.
- TRESSERRAS, Joan Manuel (1993): *D'Ací i d'Allà, aparador de la modernitat (1918-1936)*. Barcelona, Llibres de l'Índex.

- TROTSKI, Lev (1975): *La Révolution espagnole*. Paris, Minuit. Edició consultada: *La revolución española 1930-1939*. Edició de Juan Ignacio Ramos. Barcelona, 2011. Fundació Federico Engels i Diario Público.
- VALLÉS CASANOVES, Santi (2008): *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetlada*. València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- VENTEO, Daniel (2009): *La Barcelona de Roisin. Fotografies inèdites, 1897-1936*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Viena Edicions.
- VIEIRA, Joaquim (2010): *Almada Negreiros*. Lisboa, Circulo de Leitores.
- VILANOU I TORRANO, Conrad (2004): “L. Bello. *Viajes por las escuelas de Cataluña*. Edició i estudi introductori d’Agustín Escolano Benito. València, Tirant lo Blanch, 2002”, Recensions en la *Revista Catalana de Pedagogia* vol. 3, pp. 407-426.
- VIÑAS, Ángel (2007): *El escudo de la República*. Barcelona, Crítica.

**Estudi biogràfic i literari
d'Artur Perucho Badia
Comunicació i societat
en la primera meitat del segle XX**

Josep M. Palomero Almela

Tesi doctoral
Director: Dr. Lluís B. Meseguer Pallarés

Octubre 2015

**Volum III
Correspondència**

Índex

Correspondència	11
138 cartes escrites per Artur Perucho	11
Localitzacions	12
Cartes rebudes per Artur Perucho	12
Localitzacions	12
Cartes d'altres corresponents en què es menciona Perucho	13
Característiques i evolució de la correspondència	13
Criteris d'edició	20

Cartes	Pàgina
1/ Carta de Francesc Vidal i Burdils a Francesc Almela i Vives [1] Palma de Mallorca, 19-01-1927	21
2/ Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [1] Madrid, 28-02-1927	22
3/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [1] Madrid, 11-10-1927	23
4/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [2] Barcelona, 17-11-1927	24
5/ Carta de Vicente Llorens a Francesc Almela i Vives [1] Génova, 19-11-1927	26
6/ Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [2] Ciutat (Barcelona), 21-11-1927	28
7/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [3] Barcelona, 22-11-1927	29
Original de la carta núm. 7, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives ..	31
8/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [4] Barcelona, 11-12-1927	32
9/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [5] (Barcelona), 11-01-1928	34
10/ Carta de José Simon a Francesc Almela i Vives [1] València, 19-01-1928	37
11/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [6] (Barcelona), 7-02-1928	38
12/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [7] Barcelona, 25-02-1928	40
13/ Escrit d'adhesió d'Artur Perucho a l'homenatge d'Eduard López-Chavarri (Barcelona), 25-02-1928	41
14/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [8] Barcelona, 12-04-1928	42
15/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [9] Barcelona, 31-05-1928	44
16/ Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [1] (Barcelona), 28-06-1928	45
17/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [10] (Barcelona), 7-07-1928	46
18/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [11]	

(Barcelona), 24-07-1928	48
19/ Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [2]	
Barcelona, 13-08-1928	50
20/ Carta de Manuel Blancafort a Artur Perucho [3]	
La Garriga, 17-08-1928	52
21/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [12]	
Barcelona, 27-08-1928	53
22/ Carta postal d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [13]	
Barcelona, 4-09-1928	55
23/ Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [4]	
(Barcelona), 7-09-1928	56
24/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [1]	
(Barcelona), 8-09-1928	58
25/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [14]	
(Barcelona), 14-09-1928	59
26/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Sastre [1]	
València, 24-09-1928	61
27/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [15]	
(Barcelona), 3-10-1928	63
28/ Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [3]	
Ciutat (Barcelona), 5-10-1928	64
29/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [16]	
(Barcelona), 13-10-1928	65
30/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [17]	
(Barcelona), 22-10-1928	66
31/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [18]	
(Barcelona), 8-11-1928	68
32/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [19]	
(Barcelona), 12-11-1928	70
33/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [20]	
(Barcelona), 19-11-28	71
34/ Carta de Vicente Mulet a Francesc Almela i Vives [1]	
Barcelona, 20-11-28	72
35/ Carta de Pedro Sánchez a Francesc Almela i Vives [1]	
Valencia, s/d (12-1928)	73
36/ Carta de Vicente Llorens a Francesc Almela i Vives [2]	
Gènova, 8-12-1928	74
37/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [21]	
(Barcelona), 23-12-1928	76
38/ Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [1]	
Benassal, 26-12-1928	77
39/ Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [2]	
Benassal, 5-01-1929	78
40/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [22]	
(Barcelona), 16-01-1929	79
41/ Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [5]	
(Barcelona), 3-02-1929	81
42/ Carta d'Octavi Saltor a Francesc Almela i Vives [1]	
Barcelona, 15-02-1929	82
43/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [1]	
París, 19-02-1929	83

44/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [2] París, 1-03-1929	84
45/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [3] París, 13-03-1929	85
46/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [4] París, 23-03-1929	87
47/ Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [5] (París), 28-04-1929	88
48/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [1] Barcelona, 10-05-1929	89
49/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [2] Madrid, 24-05-1929	91
50/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [6] Oviedo, 28-05-1929	93
51/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [7] (Barcelona), 5-06-1929	94
52/ Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [3] Benassal, 12-06-1929	95
53/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [8] París, 22-06-1929	96
54/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [23] París, 4-07-1929	97
55/ Carta d'Adolf Pizcueta a Joan Estelrich [1] València, 12-07-1929	98
56/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [9] París, 15-07-1929	99
57/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [10] Barcelona, 17-07-1929	100
58/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [11] París, 8-08-1929	101
Original de la carta núm. 58, d'Artur Perucho a Joan Estelrich	102
59/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [12] Barcelona, 8-08-1929	103
60/ Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [13] París, 19-08-1929	104
61/ Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [14] París, 21-08-1929	105
62/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [15] Genève, 22-08-(1929)	106
63/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [24] Genève, le 23-08-1929	107
64/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [3] (Genève), 27-08-1929	109
65/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [25] Genève, le 30-08-1929	110
66/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [26] París, 3-09-1929	112
67/ Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [16] París, 5-09-1929	114
68/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [17] Barcelona, 20-09-1929	115
69/ Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [18] (data citada en la carta anterior: 20-09-1929)	116
70/ Telegrama d'Artur Perucho a Joan Estelrich [19]	

(París, s/d)	117
71/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [20]	
París, 20-09-1929	118
72/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [21]	
París, 24-09-1929	119
73/ Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [22]	
(Barcelona, s/d)	120
74/ Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [23]	
(Barcelona, s/d)	121
75/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [24]	
París, 27-09-1929	122
76/ Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [25]	
(Barcelona, s/d)	126
77/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [26]	
Barcelona, 27-09-1929	127
78/ Carta d'Adolf Pizcueta a Joan Estelrich [2]	
València, 29-09-1929	128
79/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [27]	
París, 6-10-1929	129
80/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [28]	
París, 11-10-1929	131
81/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [29]	
París, 14-10-1929	132
82/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [30]	
París, 25-10-1929	133
83/ Postal d'Artur Perucho a Carles Salvador [1]	
París, 26-10-1929	134
Original de la postal núm. 83, d'Artur Perucho a Carles Salvador	135
84/ Carta de Vicente Llorens a Francesc Almela i Vives [3]	
Marburg, 30-10-1929	136
85/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [31]	
Barcelona, 2-11-1929	137
86/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [32]	
París, 4-11-1929	139
87/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [33]	
Barcelona, 6-11-1929	141
88/ Carta de <i>La Publicitat</i> a Manuel Blancafort [1]	
Barcelona, 7-11-1929	142
89/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [34]	
Barcelona, 13-11-1929	143
90/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [35]	
París, 28-11-1929	144
91/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [36]	
París, 9-12-1929	146
92/ Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [6]	
París, 14-12-1929	147
93/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [28]	
París, 9-01-1930	149
94/ Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [4]	
París, 14-01-1930	150
95/ Carta de Juan Sapiña i Camaró a Francesc Almela i Vives [1]	
Teruel, 8-02-1930	151

96/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [2]	
París, 10-02-1930	152
97/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [29]	
(Barcelona), 10-02-1930	153
98/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [37]	
(Barcelona), 22-02-1930	155
99/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [4]	
Barcelona, 25-02-1930	156
100/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [38]	
Ciutat (Barcelona), 25-02-1930	158
101/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [39]	
Barcelona, 25-02-1930	159
102/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [5]	
Barcelona, 9-03-1930	160
103/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [6]	
Barcelona, 20-03-1930	163
104/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [3]	
Ciutat (Barcelona), 20-04-1930	165
105/ Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [40]	
(Marburg), 5-05-1930	166
106/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [41]	
(Barcelona), 7-05-1930	167
107/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [30]	
Marburg, 9-05-1930	168
108/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [42]	
Marburg, 12-05-1930	169
109/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [7]	
Marburg, 14-05-1930	171
110/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [8]	
Marburg, 29-05-1930	174
111/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [4]	
Marburg, 5-06-1930	177
112/ Postal d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [5]	
Marburg, 8-06-1930	178
113/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [6]	
Marburg, 15-06-1930	179
114/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [43]	
Marburg, 12-06-1930	180
115/ Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [6]	
Marburg, 15-06-1930	181
116/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [7]	
Marburg, 7-07-1930	182
117/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [9]	
Marburg, 18-06-1930	183
118/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [10]	
Marburg, 24-06-1930	185
119/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [44]	
Marburg, 10-07-1930	187
Original de la carta núm. 119, d'Artur Perucho a Joan Estelrich	189
120/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [8]	
Marburg, 20-07-1930	192
121/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [11]	
Marburg, 21-07-1930	193
122/ Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [45]	

(Marburg), 31-07-1930	195
123/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [12]	
París, 7-08-1930	196
124/ Carta postal d'Artur Peruchó a Lluís Nicolau d'Olwer [9]	
París, 13-08-1930	198
125/ Carta postal d'Artur Peruchó a Lluís Nicolau d'Olwer [10]	
París, 19-08-1930	199
126/ Carta de Joan Estelrich a Artur Peruchó [46]	
(Barcelona), 26-08-1930	201
127/ Telegrama d'Artur Peruchó a Lluís Nicolau d'Olwer [11]	
(París), 26-08-1930	202
128/ Nota d'Artur Peruchó a Lluís Nicolau d'Olwer [12]	
Divendres (s/d)	203
129/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [13]	
París, 29-08-1930	204
130/ Carta d'Artur Peruchó a Manuel Blancafort [7]	
(Barcelona), 16-09-1930	205
Original de la carta núm. 130, d'Artur Peruchó a Manuel Blancafort	206
131/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [14]	
Barcelona, 29-09-1930	207
132/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [15]	
(Barcelona), 6-10-1930	208
133/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [16]	
(Barcelona), 18-10-1930	209
134/ Carta de Joan Estelrich a Artur Peruchó [47]	
Rigi-Kaltbad, 30-10-1930	210
135/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [17]	
Barcelona, 8-11-1930	211
136/ Carta d'Artur Peruchó a Joan Estelrich [48]	
(Barcelona), 11-1930	212
137/ Carta de Joan Estelrich a Artur Peruchó [49]	
Rigi-Kaltbad, 21-11-1930	214
138/ Carta d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives [31]	
Barcelona, 24-11-1930	215
139/ Carta d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives [32]	
Barcelona, 4-12-1930	217
Original de la carta núm. 139, d'Artur Peruchó a F. Almela i Vives	218
140/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [18]	
(Barcelona), 21-12-1930	219
141/ Carta d'Artur Peruchó a Joan Estelrich [50]	
(Barcelona), 22-01-1931	221
142/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [19]	
(Barcelona), 18-03-1931	222
143/ Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [20]	
Barcelona, 30-03-1931	223
144/ Carta d'Artur Peruchó a Joan Estelrich [51]	
(Barcelona), 10-04-1931	225
145/ Carta d'Artur Peruchó a Josep Maria de Casacuberta [6]	
(Barcelona), 10-04-1931	226
146/ Carta d'Artur Peruchó a Joan Estelrich [52]	
(Barcelona, s/d., dilluns)	227
147/ Carta d'Artur Peruchó a Lluís Nicolau d'Olwer [13]	
(Madrid, s/d)	228
148/ Carta d'Artur Peruchó a Josep Maria de Casacuberta [7]	

(Barcelona, s/d, 1931)	229
149/ Carta a Joan Estelrich d'un redactor de un boletín bimensual <i>L'Education Postcolaire en Pologne</i>	
(s/l), 15-06-1931	230
150/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [33] Madrid, 9-10-1931	231
151/ Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [34] Madrid, 12-10-1931	232
152/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [14] Madrid, 24-12-1931	233
153/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [53] (Madrid), 18-01-1932	234
154/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [15] Madrid, 27-01-1932	235
Original de la carta núm. 154, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer	236
155/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [16] Madrid, 19-02- 1932	237
156/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [17] Madrid, 26-02-1932	238
157/ Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [18] València, 6-04-1932	239
158/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [19] Madrid, 4-09-1932	240
159/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [20] València, 19-09-1932	242
160/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [21] Madrid, 20-05-1933	243
161/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [22] Madrid, 24-05-1933	245
Original de la carta núm. 161, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer	246
162/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [21] Madrid, 09-1933	247
163/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [22] Madrid, 8-11-1933	248
164/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [23] Madrid, 6-12-1933	249
165/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [24] (Madrid), 21-12-1933	250
166/ Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [8] (Madrid), 10-07-1934	251
Original de la carta núm. 166, d'Artur Perucho a Josep M de Casacuberta	252
167/ Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [23] (Madrid), 27-03-1935	255
168/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [25] (Madrid), 13-07-1935	256
169/ Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [26] (Madrid, 1935)	257
170/ Telegrama d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [24] (Madrid), 17-02-1936	259
171/ Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [54] Madrid, 13 (1936)	260
172/ Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [55] Barcelona, 30-06-1936	261

173/ Carta d'Artur Perucho a Lucienne Gache [1]	
A bord del <i>Flandre</i> , s/d	262
174/ Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho (2)	
(París], 11-05-1939	265
175/ Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho (3)	
Perpignan, 22-05-1939	269
Original de la carta núm. 175, de Lucienne Gache a Artur Perucho	271
176/ Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho [4]	
Perpignan, 29-05-1939	273
177/ Carta d'Alfredo Perucho a Lucienne Gache (1)	
Albi, 5-06-1939	275
178/ Carta de Julia Perucho a Lucienne Gache [1]	
Mougins, 15-06-1939	276
179/ Carta de J. Roure-Torrent a Artur Perucho	
Ciutat de Mèxic, 18-10-1946	277
180/ Carta de Vicenç Riera Llorca a Francesc Almela i Vives	
México, 30-10-1950	278
181/ Carta de Alfonso Reyes a Arturo Perucho [1]	
México, D.F., 29-03-1952	280
182/ Carta de Vicente Llorens Castillo a Max Aub [1]	
Princeton, 20-11-1954	281
183/ Carta de Max Aub a Vicente Llorens Castillo [2]	
México, D.F., 2-12-1954	283
184/ Carta de Arturo Perucho a Vicente Llorens Castillo [1]	
México, D.F., 16-10-1955	284
Original de la carta núm. 184, d'Arturo Perucho a V. Llorens Castillo ..	287
185/ Carta de Alfonso Reyes a Arturo Perucho [2]	
México, D.F., 11-08-1955	289
186/ Carta de Maria Teresa Torres a Vicente Llorens Castillo [1]	
México, D. F., 22-05-1956	290
187/ Carta de Maria Teresa Torres a Vicente Llorens Castillo [2]	
México, D. F., 11-06-1956	291
188/ Carta de Alfonso Reyes a les filles d'Artur Perucho [1]	
México, D.F., 19-07-1956	293
Original de la carta de Alfonso Reyes a les filles d'Artur Perucho	294

Correspondència

En les primeres dècades del segle XX, en una època en què comunicar-se per correu postal era el procediment bàsic entre persones allunyades, Artur Peruchó va escriure moltes cartes, bastants de les quals han acabat depositades en biblioteques i arxius públics, però també en fons particulars.

Cartes escrites per Artur Peruchó

He localitzat 138 cartes escrites i enviades per Peruchó a onze corresponents, datades entre 1927 i 1954.

138 Cartes de Peruchó enviades a:

any	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1939	1954	Total
Estelrich			22	8	3	1				1			35
Almela i Vives	4	17	6	5	2								34
Xuriguera			3	15	2		4		2				26
N. d'Olwer		1		12	1	6	2		1	1			24
Casacuberta	2	1		2	2			1					8
Blanafort		3	2	1									6
L. Chavarri		1											1
Sastre		1											1
Salvador			1										1
Lucienne											1		1
Llorens												1	1
Total	6	24	34	43	10	7	6	1	3	2	1	1	138

La quantitat més nombrosa, exactament 101 cartes, correspon només a tres anys: 1928, 1929 i 1930. Sabem, per les que s'han conservat, que el 1928 Peruchó, resident a Barcelona, va escriure 17 cartes a Francesc Almela i Vives, veí de València. El 1929, resident a París, en va enviar 22 a Joan Estelrich, veí de Barcelona, 8 el 1930 i 3 el 1931. Resident durant uns mesos a Marburg, el 1930 va escriure 15 cartes a Ramon Xuriguera, domiciliat a París, i 12 a Lluís Nicolau d'Olwer, veí de Barcelona.

Aquests quatre corresponents: Estelrich, Almela, Xuriguera i Nicolau d'Olwer van ser els destinataris principals de la seua correspondència.

Localitzacions

Les 138 cartes escrites per Perucho als diferents corresponents entre 1927 i 1954 estan depositades en:

Biblioteca Valenciana	A Francesc Almela i Vives: Fons de Francesc Almela i Vives A Vicente Llorens Castillo: Fons de Vicente Llorens Castillo A Eduard López-Chavarri: Fons de López-Chavarri
Biblioteca de Catalunya	Entre Artur Perucho i Joan Estelrich: Fons de Joan Estelrich A Ramon Sastre: Col·lecció d'autògrafs de Ramon Borràs A Manuel Blancafort: Fons de Manuel Blancafort
Fundació Carles Salvador, Benassal	A Carles Salvador
Abadia de Montserrat	A Lluís Nicolau d'Olwer: Fons de Lluís Nicolau d'Olwer
Arxiu de Ramon Xuriguera	A Ramon Xuriguera
Arxiu de J. M ^a de Casacuberta	A Josep Maria de Casacuberta
Arxiu de la família Perucho	Entre Artur Perucho i Lucienne Gache

Cartes rebudes per Artur Perucho

La major part de les cartes rebudes per Perucho no s'han conservat. Només han perviscut 26 cartes de cinc corresponents, i això pel fet que alguns d'ells, com ara Estelrich, feien còpia de les que remetien per al seu arxiu personal.

26 cartes rebudes per Perucho de:

any	1928	1929	1930	1936	1939	1946	1952	1954	
Blancafort	1								1
Estelrich		13	5	1					19
Lucienne					3				3
Roure Torent						1			1
Reyes							1	1	2
Total									26

Localitzacions

Biblioteca de Catalunya	De Joan Estelrich: Fons de Joan Estelrich De Manuel Blancafort: Fons de Manuel Blancafort De Josep Roure-Torent: Fons de J. Roure-Torent
Arxiu de la família Perucho	D'Alfonso Reyes De Lucienne Gache

Cartes d'altres corresponents en què es menciona Peruchó

S'han conservat també 24 cartes creuades entre altres corresponents en què, de manera directa o indirecta, es menciona Peruchó:

Cartes d'altres corresponents en què es menciona Peruchó:

any	1927	1928	1929	1930	1931	1939	1950	1954	1956	total
de Burdils a Almela	1									
de Llorens a Almela	1	1	1							
de Simon a Almela		1								
de Mulet a Almela		1								
de Sánchez a Almela		1								
de Salvador a Almela		1	2							
de Saltor a Almela			1							
de Pizcueta a Estelrich			2							
de <i>La Publi</i> a Blancafort			1							
de Sapiña a Almela				1						
de desconegut a Estelrich					1					
d'Alfredo Pcho. a Lucienne						1				
de Julia Pcho. A Lucienne						1				
de Riera Llorca a Almela							1			
de Llorens a Max Aub								1		
de Max Aub a Llorens								1		
de Nené Torres a Llorens									2	
de Reyes a les filles d'AP									1	
total	2	5	7	1	1	2	1	2	2	24

Les quals estan depositades en:

A Francesc Almela i Vives (Biblioteca Valenciana Fons Francesc Almela i Vives)	De Vicente Llorens Castillo De Francesc Vidal i Burdils (<i>La Nostra Terra</i>) De Carles Salvador De José Simon (<i>La Correspondencia de Valencia</i>) De Juan Sapiña i Camaró De Vicente Mulet De Vicenç Riera Llorca (<i>La Nostra Revista</i>) D'Octavi Saltor
A Vicente Llorens Castillo (Biblioteca Valenciana Fons Vicente Llorens Castillo)	De Maria Teresa Torres
A Joan Estelrich (Biblioteca de Catalunya Fons Joan Estelrich)	D'Adolf Pizcueta
Fundación Max Aub	De Vicente Llorens Castillo a Max Aub De Max Aub a Vicente Llorens Castillo
Arxiu Núria Llauredó Peruchó	D'Alfredo Peruchó a Lucienne Gache De Julia Peruchó a Lucienne Gache
Arxiu de la família Peruchó	D'Alfonso Reyes

En total són, doncs, es tracta d'una col·lecció de 188 cartes.

Característiques i evolució de la correspondència

Pel que fa a la freqüència de les cartes enviades per Peruchó, és lògic que el 1929 n'escriguera més (34) que en altres anys anteriors, pel fet que es trobava a París, i que el 1930 en franquejara encara algunes més (43) que en 1929, ja que aquell any va residir a Marburg. La resta d'annualitats, la correspondència manté xifres més o menys

equivalents, excepte el 1928, quan s'acabà d'instal·lar a Barcelona i tenia necessitat de mantindre contactes més freqüents amb València.

Respecte a la quantitat de cartes que dirigí als diferents corresponsals, en primer lloc se situen Estelrich (35) i Almela (34), seguits de Xuriguera (26) i Nicolau d'Olwer (24), i a una distància considerable Casacuberta (8) i Blancafort (6). La resta podem considerar-les ocasionals.

De la seua correspondència es dedueix que aquests anys Perucho va tindre dos amics de tota confiança. Al primer, Francesc Almela i Vives –la relació amb el qual començà a l'institut Lluís Vives–, li escriu sobretot per a explicar-li com es mou per Barcelona (1928), així com el que fa a París (1929) i a Marburg (1930). Amb el segon, Ramon Xuriguera, travà una bona amistat a París i li escrigué sobretot a partir de la seua estada a Marburg.

Mentre que amb Almela es tuteja i s'envien records mútuament per a les respectives famílies en un clima de molta confiança (“Records a Pepita; moltes gràcies pel vostre oferiment de casa, al qual corresponc oferint-vos la meva”), amb Xuriguera es parlen de vós –tractament tradicional encara aleshores a Catalunya–, tot i que les seues relacions demostren també una gran franquesa. Amb Almela, els comentaris sobre Estelrich no passen de ser una simple broma:

De la Catalònia no cal que te'n parli; ja saps com em va respondre en Joan Bernat Metge [Estelrich] l'altra vegada.

(Carta núm. 21, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 27-08-1928)

Ahir a la tarda, va donar una important conferència sobre “L'Humanisme en la Renaixença francesa” el professor Plattard, director de la biblioteca clàssica de les Universitats de França, i catedràtic a la Sorbona. Si vénen molts conferenciants de la solvència d'aquest, aviat se li acabarà el prestigi a l'Estelrich!

(Carta núm. 31, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives: Barcelona, 8-11-1928)

Així com la major part de les novetats que s'intercanvien Perucho i Almela estan relacionades amb projectes valencians, les que es traslladen ell i Xuriguera tenen més a veure amb projectes catalans o francesos. I si bé amb Almela deixa d'escriure's a partir de 1931, amb Xuriguera manté un degoteig epistolar que s'allarga fins a 1935.

Amb els altres dos corresponsals amb els que Perucho s'escriu molt, Estelrich i Nicolau d'Olwer, les relacions són amicals però no tenen el mateix grau d'intimitat que les dos anteriors, tot i que les d'Estelrich desprenen una gran confiança mútua. D'alguna manera, Perucho i Estelrich es necessitaven mútuament, tot i que políticament només coincidien en el catalanisme. Estelrich protegeix el jove periodista, a qui facilita la corresponsalia parisenca de *Diario de Barcelona* i li encarrega les gestions de l'edició francesa del llibre *Les Dictatures* de Cambó, amb el qual s'arriba a entrevistar a l'Hotel Crillon per tal de rebre instruccions directes del patró de la Lliga.

Així mateix, el 1929 Estelrich se l'emporta al Congrés de Minories Nacionals de Ginebra, on Perucho li fa de secretari i arriba a publicar un reportatge extens (en *D'Ací i d'Allà*, 136, abril de 1929) sobre el delfí de Cambó –personatge a qui admirava i potser envejava per l'estatus que havia assolit i pel fet que disfrutara de tants privilegis als quals ell, amb les butxaques permanentment buides, no podia accedir-hi–. Per la seua banda, Perucho s'aprofita d'Estelrich per a viatjar, per a oferir-li diverses traduccions per a l'editorial Catalònia, o bé perquè li proporcione contactes amb diverses publicacions i perquè li facilite l'accés a les tertúlies

barcelonines dels prohoms de les lletres i de la política, on poder fer noves relacions profitoses. El grau de col·laboració que van arribar a tindre degué ser tan estret, que fins i tot Perucho fou considerat per *Mirador* (número 32, 5 de setembre de 1929) el seu “lacaí primer”. Amb buits en els anys centrals de la República, Estelrich i Perucho s’arriben a escriure amb molta cordialitat fins a 1936. Es tracten sempre de vós, amb fórmules de cortesia habituals, i Perucho se’n serveix per tal d’oferir-li contínuament diversos projectes –com la *Història de València* o el viatge a Moscou–, i fins i tot li demana consells en determinades ocasions.

No obstant això, el 1930, Perucho, que ja havia abandonat el blasquisme dels seus orígens valencians i s’havia identificat amb el projecte polític d’Acció Catalana –i també amb el de l’Agrupació Valencianista Republicana–, comprengué que el seu futur no passava per les maniobres d’Estelrich, ni menys encara per la posició dretana de la Lliga, sinó pel paraigües de Nicolau d’Olwer, la trajectòria del qual preveïa que es potenciarà en l’etapa republicana i es posà en contacte amb ell, fent valdre, com sempre, el seu paper de pont entre Catalunya i València, o siga, entre el catalanisme republicà i el valencianisme catalanista i també republicà. A pesar d’això, amb Nicolau, no assolí la mateixa intimitat que amb Estelrich –potser aquesta figura tenia un caràcter més seriós, o bé li infonia més respecte, la qual cosa no obsta perquè entrara amb ell al Ministeri d’Economia, on més avant va romandre com a secretari del ministre d’Hisenda Carner, aquest d’Esquerra Republicana–. Havent-se adscrit al grup de Nicolau, formà part del seu *staff* en el Congrés de Minories Nacionals de 1930 i també assistí a la Conferència Econòmica de Londres de 1933. Gràcies a les seues bones relacions amb ell, quan deixà la corresponsalia del *Diario de Barcelona*, passà a ser articulista de *La Publicitat*.

En algunes ocasions, Perucho es queixa moderadament a Nicolau d’Estelrich –amb qui, per altra banda, no havia deixat de relacionar-se:

L’amic de la Bernat Metge, en enviar-me el fullet de l’Exposició del Llibre català a Madrid que jo li havia demanat, aprofità l’avinentsa per a escriure’m una altra lletra que no arriba a insidiosa, car es queda en innocent. Sospita que, amb la història imparcial que jo he fet a la qüestió minoritària, se li enfonsa l’edifici que amb tanta cura havia bastit d’ençà de l’any 25, i no sap què fer per a quedar com ell voldria davant la gent.

(Carta núm. 111, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Marburg, 5-06-1930)

Quant al Principat, crec que entre la concòrdia d’en Cambó i l’*endinsament* de l’Estelrich, la farem bona.

(Carta núm. 120, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Marburg, 20-07-1930)

I, segons sembla, Perucho n’estava dolgut pel fet que, cap a 1929, quan viatjava a Ginebra amb Estelrich, aquest el tractava compassivament:

El membret del vostre hotel [de Ginebra] té per mi una enyorança ben agradosa. En aquell amical sopar, rue Richelieu, en temps de Primo de Rivera, quan la República encara ens semblava un somni, i els de la Lliga –incloent-hi el nostre benvolgut Estelrich– em tractaven amb un gest de commiseració.

(Carta núm. 154, d’Artur Perucho a Lluís Nicolau d’Olwer: Madrid, 27-1-1932)

De fet, al mateix temps que d’Estelrich s’acomia amb frases afables del tipus “Molts records a la vostra senyora”, “Una abraçada del vostre afm.”, “Saludeu la vostra esposa de part meua, i rebeu una cordial encaixada del vostre bon amic q. u. e. l. m.”, “Cordialment, vostre bon amic i servidor”, etc., amb qui realment parla d’ell

sense embuts és amb Xuriguera, amb el qual s'esplaia amb asseveracions de sal grossa, com correspon a dos amics que comparteixen una ideologia semblant:

Un altre que queda materialment fet pols és l'Estelrich. Amb la seva barra habitual, s'havia vingut atribuint la glòria d'haver iniciat la política de minories. Jo demostro, documentalment, que tant el plantejament de la qüestió catalana a Ginebra, com la idea de fer els congressos minoritaris fou d'en Nicolau.

(Carta núm. 109, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 14-05-1930)

L'amic Estelrich ha ensenyat l'orella. Després del que us vaig dir, em tornà a escriure, donant a entendre que la informació que m'havia donat Nicolau no era exacta, etc. [Estelrich] Està desesperat en veure que ara, d'una sola vegada, se li desfà la llegenda de mentides que havia estat teixint durant sis anys.

(Carta núm. 110, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 29-05-1930)

Cambó tampoc no queda lliure de les seues diatribes:

El llibre de Cambó és una M. El Sr. Cambó, una altra. Vàreu llegir les famoses declaracions a *Le Temps*? Creu d'una *sottisse* definitiva.

(Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 9 març 1930)

Ni menys encara Puig i Cadafalch:

El meu llibre sortirà molt aviat i espero que tindrà bona acceptació. Hi ha documents força interessants i completament desconeguts fins ara. El famós i acreditat merda de Puig i Cadafalch queda molt malparat. I això que no hi dic més que la quarta part del que sé!

(Carta núm. 109, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Marburg, 14-05-1930)

Tampoc Josep Pla:

Ja veureu quin soroll farà en Pla, que ara s'ha convertit en defensor de Puig i Cadafalch! De tota manera, també tinc documentació sobre aquest pocavergonya que ha gosat escriure el *Cambó* i l'abocaré tota damunt les planes del diari, si em diu alguna cosa molesta.

(Carta núm. 123, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: París, 7 agost 1930)

En el fons la cosa no té importància. L'article és d'En Pla, qui no es resigna a veure postergat el seu il·lustre amo [Cambó].

(Carta núm. 160, d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer: Madrid, 20-5-33)

També es queixa a Xuriguera d'algun altre personatge en particular, com ara del periodista Francesc M. Masferrer, fundador i director del *Diari de Vic*:

Li vaig dir que no unes quantes vegades [a Masferrer, a propòsit de la direcció del *Diari de Vic*]; però quan publicà la primera gasetilla, además de dir-li que no, el vaig enviar a mamar afegint-hi que jo sé morir-me de gana si arriba el cas, però el que no sé fer és de testaferró de ningú. I s'ha acabat la història.

(Carta núm. 102, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 9-03-1930)

En alguna ocasió es mostra desenganyat del provincianisme de la política catalana:

Quant a conferències, podeu sempre comptar amb mi. Avui en dono una, però aquest ambient de casinet catalanista, m'empipa.

(Carta núm. 140, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 21-12-1930)

Així com de la premsa d'esquerres i de l'esquerra en general:

Passo una temporada dolentíssima, amb poca salut i sense guanyar un cèntim. Els d'Acció Catalana i *La Publi* s'han comportat amb mi com uns vertaders porcs. *La Publi* és l'únic diari de Barcelona que no ha parlat del meu llibre, essent així que n'han parlat àdhuc *El Progreso*, d'aquí, i *El Sol*, de Madrid. Resultat de tot això és que els he engegat a mamar i m'he decidit a recloure'm i treballar obscurament. Quin fàstic! És justament la gent més allunyada de la meua ideologia la que m'ha donat la mà i gràcies a la qual he pogut anar menjant. En Valls i Taberner m'ha sol·licitat per a fer la política estrangera al *Diari del Migdia*, mentre *La Publi*, *Mirador* i *La Rambla* em deixen morir de gana. (...) En resum: que les anomenades esquerres d'aquest país són una M...

(Carta núm. 140, d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera: Barcelona, 21-12-1930)

Havent-se instal·lat a Barcelona, el jove Perucho recupera el contacte amb l'editor Josep Maria de Casacuberta, que ja havia iniciat quan encara vivia a Madrid amb motiu d'enviar-li un plànol de Borriana de la *Crònica* de Vicianà; es deixa orientar per ell ("El nostre amic Casacuberta em fa objecte de constants atencions que no sé ben bé com podré agrair-li") i a través seu entra en contacte amb Nicolau d'Olwer, Pompeu Fabra i els ambients excursionistes barcelonins que quallaran dos anys més tard en Palestra: "Demà, anirem Casacuberta i jo a veure en Nicolau d'Olwer, i un d'aquests dies hem d'anar a visitar en Pompeu Fabra. Tenim projectades algunes excursions" –escriu a Almela (17-11-1927). Si bé al començament es limita a demanar-li llibres de Barcino –editorial de la qual Casacuberta era fundador i gestor–, no tarda a plantejar-li la publicació d'alguns treballs, com el *Resum de literatura russa* i *Les formes de govern*, a més d'altres projectes que no es van arribar a materialitzar. Tot i que la relació entre ells és amical i respectuosa –es tracten de vós–, i a pesar que Perucho li comenta determinades qüestions personals, no franquegen mai la barrera d'una comunicació de caràcter comercial, centrada sobretot en aspectes editorials.

La relació amb el músic Manuel Blancafort és semblant, però en compte de tractar de llibres, parlen sobretot de música. Perucho entra en contacte amb ell amb ocasió de facilitar-li un exemplar del *Manifest Groc* i li proposa escriure alguns articles sobre la seua labor compositiva, la qual assegura que li agrada. A canvi, li demana obres per a violí i piano per als seus amics, els germans Abel i Encarna Mus –violinista i pianista, respectivament– i li parla dels seus projectes personals amb un to de respecte i d'educació, amb la pretensió que Blancafort musique alguns dels seus poemes: "He fet alguns versos ("Cants místics") molt senzills i breus. Encara no són definitius. Quan em plaguin del tot, us en enviaré quatre o sis per si els creieu susceptibles de musicació." –li escriu el 14 de desembre de 1929.

La resta de la correspondència de què només conservem una carta (Ramon Sastre, Carles Salvador) és ocasional i no té importància.

Són molt interessants també les cartes que es creuen Artur i Lucienne el 1939. La d'ell, franquejada molt probablement a l'Havana en una escala del *Flandre*, i les tres d'ella des de Perpinyà. Gràcies a l'enorme grau d'intimitat que contenen, hem pogut saber que la parella tenia criteris molt divergents respecte a algunes qüestions, com ara el propòsit de Perucho de no deixar abandonades al seu albir en el sud de França sa mare, sa germana i la neboteta. Però Lucienne es mostra resolta a no viatjar a Mèxic ni a reunir-se amb el seu marit si elles tres embarquen, tot i que està disposada a ajudar-les a pesar de no avindre's i, doncs, a ser ella qui se sacrifique: "por razones bastante desagradables y que no es preciso recordarte, no es preciso recordarte, no toleraré nunca vivir con tu familia, de modo que antes de prever mi viaje a México

tendrás que haber resuelto completamente la existencia de tu madre, de tu hermana y de la niña que completa el cuadro encantador que se te ofrece como horizonte.” –li assegura, rotundament.

En relació amb aquest cas tan delicat, Lucienne tracta el marit d’irresponsable i li recrimina el fet que –a pesar del que ell assegura en les seues cartes, que es preocupa contínuament per sa mare i sa germana–, de fet no s’haja interessat mai per elles: “¿Has pensado seriamente durante unos minutos en lo que representa para ti la responsabilidad de hacer venir a una tierra tan lejana y tan insegura, en las circunstancias actuales, a tres mujeres, y de mantenerlas indefinidamente? Tu, que desde que te conozco has sido incapaz de hacer el más mínimo esfuerzo para ayudarlas, ¿te vas a encargar, en las condiciones más duras y más difíciles que hayas encontrado en tu vida, de asegurarles aunque sea lo imprescindible?”

A través de Lucienne sabem també que, enmig d’aquelles circumstàncies extraordinàriament dramàtiques, Perucho no es va portar del tot bé amb l’esposa, la qual, per exemple, es va quedar esperant els 150 francs que ell li havia promés que li enviaria quan embarcara a Saint-Nazaire, ja que la moneda francesa no li seria d’utilitat a Mèxic, però potser va considerar que podria servir-li a bord del *Flandre*. Lucienne, qui a més, havia enviat a la sogra els últims 50 francs que tenia, se’n queixa amargament, i lamenta haver-hi confiat, ja que el coneix bé: “no necesito decirte que esperé en vano tu carta de Saint-Nazaire con los 150 francos que quedaste en mandarme. Esto empezó por indisponerme bastante porque, contando con ellos, mandé a tu madre en la carta que me dejaste para ella los 50 francos que me quedaban. Claro que, conociéndote, no debía haberme extrañado o, mejor dicho, no debía haber contado con esto.”

I, en fi, en comentar-li que havia tingut una infecció bucal derivada d’un queixal en mal estat, Lucienne reprotxa al marit que no s’haja determinat a arreglar-se la dentadura –sofriment que patí tota la vida–: ⁴⁶¹ “¿Tienes siempre el proyecto de arreglarte la boca? ¿Cuándo comprenderás que es en interés tuyo que insisto de esta forma? Pero si no lo quieres comprender una vez más, peor para ti.”

Finalment, gràcies als comentaris que Lucienne fa dels companys i coneguts que el SERE ha rescatat dels camps de refugiats i que estan inscrits en les llistes dels pròxims embarcaments, hem pogut identificar-ne bastants.

D’altra banda, l’única carta que conservem de Perucho a Lucienne és un document preciós, ple d’amor conjugal i escrit amb una prosa molt suggestiva, en què relata les sensacions derivades de l’embarcament i la travessia, plena d’expressions personals:

El caso es que, a trancas y barrancas, hemos devorado una cantidad enorme de meridianos y paralelos, que los relojes ya no saben qué hora es, y que estamos a la vista de los Estados Unidos.

(Carta núm. 173, d’Artur Perucho a Lucienne Gache: A bord del *Flandre*, s/d, franquejada a l’Havana, aproximadament el 16 d’abril de 1939)

També conté passatges enormement humorístics com aquest, en què descriu el mareig que provoca la navegació en alguns passatgers i la mala qualitat del menjar d’a bord:

⁴⁶¹ “Lo único interesante de mi vida es esto: tengo treinta años, que me duelen las muelas y no dispongo más que de quince duros para llegar a Londres.” (AP: “Un propagandista inesperado”, *El Pueblo*, 28-07-1933).

Todos estos incidentes tienen, en cambio, una compensación en la belleza de la costa de Bretaña... para los viajeros que no se han mareado antes de salir del canal. No obstante, como todos han pagado, las cosas están organizadas para que nadie deje de gozar de las delicias del mareo. Y apenas se sale del puerto, hay preparado un bonito y ameno temporal que empieza en la costa bretona, se prolonga con admirable espíritu de continuidad por el golfo de Vizcaya y acompaña cariñosamente al viajero hasta pasadas las Azores, o sea durante cinco brevísimos días.

Es absolutamente falso que el mareo sea nocivo y menos aun desagradable. Es, por el contrario, una de las cosas más sabias y oportunas con que me he tropezado en mi vida. De no ser por el mareo, los viajeros de tercera clase se verían obligados a digerir la bazofia que comen en el barco, y esto produciría estragos terribles en sus estómagos. Gracias al mareo, no se produce este lamentable caso y todo el mundo conserva limpio el estómago e intangible la salud. Tiene también otra ventaja, y es que, en vez de respirar el aire pútrido del mar, se ve uno hundido en el cómodo y saludable ambiente del “dortoir”, de cuyas excelencias no quiero hablarte porque esta carta me costaría un dólar.

(Carta núm. 173: *ib.*)

És també molt emotiva la carta que Perucho escriu a Vicente Llorens Castillo –en resposta a una altra, perduda–, els quals van molt amics quan van estudiar Batxillerat en l’institut Lluís Vives de València i també posteriorment. Però després de la guerra civil, els seus camins se separaren fins que es van retrobar en 1955. En aquesta resposta de Perucho –l’última carta seua, de les que conservem, que va escriure– hi ha una frase terrible en què resumeix a l’amic el profund desengany amb què la tragèdia de la guerra civil i l’exili van infectar la seua vida:

Estos dieciséis años de México han sido, para mí, una experiencia vital de valor inconcebible, no sólo por lo que me ha hecho aprender cuanto por lo que me ha hecho rectificar y olvidar.

(Carta núm. 184, d’Arturo Perucho a Vicente Llorens Castillo:
México, D.F., 16 de octubre de 1955)

Criteris d'edició

Aquestes cartes conformen un conjunt compacte centrat en la persona d'Artur Perucho. Escrites per diferents corresponents al llarg de la dècada 1927-1936 – excepte un parell –, en una època en què la normativa ortogràfica encara no havia estat plenament assimilada per tots, he considerat convenient aplicar-hi uns determinats criteris de normalització per tal d'obtindre'n un resultat uniforme que facilite la comprensió del lector actual.

En conseqüència, he normalitzat els accents, dièresis, contraccions, guionets i apòstrofs –tant en el cas dels articles com dels pronoms–. He mantingut l'accentuació oriental en el cas dels corresponents catalans i balears i l'occidental en els valencians, i he eliminat l'accentuació incorrecta.

He normalitzat també les vacil·lacions vocàliques: “titolada” (titulada), “follet” (fullet), “surtir” (sortir), “consulat” (consolat), “recullir” (recollir), etc., i les consonàntiques producte d'emmudiments: “recenment” (recentment), “tems” (temps), “suscriptor” (subscriptor), “sustituir” (substituir), “codícia” (cobdícia), “conciència” (consciència), o d'implements: “impremta” (impremta), “septembre” (setembre), “retmés” (remés), etc.

He corregit, així mateix, els casos d'ortografia inadequada: “hagéssiu” (haguéssiu), “difussió” (difusió), “adresa” (adreça), “entropeçó” (entropessó), “mitad” (mitat), “dificultad” (dificultat), “baluart” (baluard), “descapdella” (descabdella), “cassat” (casat), “pasos” (passos), “necesites” (necessites), “aixís” (així), “famíl·lia” (família), “intelectual” (intel·lectual), “ilusions” (il·lusions), “mol·lèstia” (molèstia), “tol·lerar” (tolerar), “encàrreg” (encàrrec), “arribar” (arribar), “treballar” (treballar), “vejes” (veges), “conceller” (conseller), “inmillorable” (immillorable), “inconexa” (inconnexa), “malhauradament” (malauradament), “extrany” (estrany), “mixtificador” (mistificador), “explèndid” (esplèndid), “plahent” (plaent), “cónter” (compte) i, fins i tot casos com “ixquera” (isquera), “assunt” (assumpt), “convaleixent” (convalescent), “eixemple” (exemple), “displaent” (desplaent), “sigle” (segle), etc., però no altres com “giner”. He normalitzat també altres formes mal escrites: “per que” (‘perquè’ causal), “mal bé” (‘malbé’), “sobre tot” (‘sobretot’), “quant” (‘quan’ temporal), “no més” (‘només’ adverbial) i el plural “textes” (textos), i l'ús de la preposició “en” en compte de “amb”.

He mantingut les desinències verbals com en els originals i el sufix –iment (‘renaiximent’). Tampoc no he corregit els casos de pleonasme pronominal. “ja n'estava assabentat de...”, “residir-hi a Barcelona”, “en parlaré dels dos llibres”, “en parlarem de tot”, “del qual en parlo”, “on ja fa cinc mesos que no hi visc”, etc.

He canviat alguns castellanismes: “siguient” (següent), “plan” (pla), “cantitat” (quantitat), “ausència” (absència), “remitint” (remetent), “adelantar” (avançar), etc. Però n'he mantingut d'altres perquè m'ha paregut que, si els substituïa, es perdria el to col·loquial d'algunes expressions: “algo”, “empenyat”, “sustos”, “atril”, “conseguir”, “retrassar”, “retràs”, “aplaçar”, “cuidadós”, “puesto”, “ademés”, “averiguares”, “Moscú”, “Alemania”.

He corregit alguns casos de puntuació inadequada i he posat en minúscula el nom dels mesos, l'article personal “en”, i en cursiva els títols de llibres i publicacions periòdiques.

Finalment, he d'indicar que en algunes notes es repeteixen informacions que ja figuren en el cos principal d'aquest treball, recurs que he utilitzat per tal d'afavorir la comoditat del lector d'aquesta correspondència.

1

Carta de Francesc Vidal i Burdils

[*La Nostra Terra, Revista mensual de literatura, art i ciències*]

a Francesc Almela i Vives [1]

Palma de Mallorca, 19-I-1927

Molt senyor meu i de ma major consideració:

Havent-se de publicar una revista mallorquina titulada *La Nostra Terra, de Literatura, art i ciències* em dirigesc a vostè demanant-li que puguem comptar-lo entre els nostres col·laboradors. Coneixent ses condicions d'escriptor, desitjam verament em contesti en sentit afirmatiu i envie desiera qualche treball.

Resta de vostè son afm. s. s.

(signat)

Admirador de vostè, vaig tenir el gust de parlar de la seva obra –recentment a Barcelona– amb els meus íntims amics Joan Estelrich, Casacuberta i Perucho, qui, especialment el primer i el darrer, ens ajuden entusiasmats en la nostra revista.

No hi havia necessitat de que m'estimulessin ambdós amics perquè me dirigís a vostè. El seu nom és prou conegut i admirat entre nosaltres perquè ho deixàs de fer.

Sincerament li poso *La Nostra Terra* a la seva disposició, i amb un interès grandíssim li demano en nom de tots ens ajudi i vulgui enviar-nos qualche original seu, que tantíssim li serà agraït pels que a Mallorca volen donar-se la mà amb els bons companys valencians.

Rebi una salutació de quants ens hem ajudat per a realitzar els que ens proposem en data prompta.

Tots units, valencians, catalans i mallorquins, podem fer quelcom, sens dubte.

S'ofereix de vostè, el seu affm.,

(signat)

[mecanografiada excepte la firma, hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1260]

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [1]

Madrid, 28-2-1927

Caríssim amic:

Avui he rebut l'original del croquis de Borriana (segle XIII) que m'ha remés en Joaquim Peris i Fuentes.⁴⁶² Us l'envie certificat, pregant-vos que el torneu a l'autor quan hàgiu fet el gravat.

Per a escriure-li, no cal més que adreçar la carta al seu nom, afegint la seva professió: advocat.

Podríeu indicar-me una bona *Historia de la Literatura catalana*? D'ésser possible, que en parle també dels escriptors moderns. Molt agraït.

Encara no he rebut els vostres llibres que em vàreu prometre. Tindré molt de gust en escriure articles crítics a *El Pueblo*.⁴⁶³

Sempre a la vostra disposició,

Artur Perucho

(Hermosilla, 90)

[hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁴⁶² Joaquín Peris Fuentes (Borriana, 1854-1936), doctor en Lleis per la Universitat Central, fou historiador, arqueòleg, alcalde de la seua població i propietari agrícola. Rendista, no exercí mai d'advocat. El plànol a què es refereix Perucho està publicat en *Historia de Burriana* de Francisco Roca i Alcalde (1932: 159).

⁴⁶³ Es refereix als primers llibres que Casacuberta publicava en *Els Nostres Clàssics*, sobre els quals fèu diverses ressenyes per a *El Pueblo* i *La Gaceta Literària*.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [1]

Madrid, 11-10-1927

Amic Almela:

Acabe de rebre la teva carta, i et conteste tot seguit per a què estigues tranquil.

El nº de la casa de la plaça de Matute, es 9, primera porta. L'ama, es diu Concepció Herman. Tot açò està de sobra, perquè pense sortir a l'estació i us acompanyaré. Dignes-me segur el dia de la vostra arribada. Podien haver vingut hostes nous, i convé que jo us ho pugui dir quan arribeu, per si haguéssiu de canviar d'hostatge.

De Xàtiva no sé què dir-te. Hi ha una fonda tradicional prou dolenta. El nostre admirat Russinyol, podria informar-te, com ho va fer des de *L'Esquella de la Torratxa*.⁴⁶⁴ Hi estaven edificant un hotel nou, però no sé si estarà ja obert. Quan arribes a l'estació, pregunta si funciona l'Hotel dels senyors de Selgas; si no es així, ves-te'n a la fonda d'en Mallol.⁴⁶⁵

Si et queda temps, pots anar a veure el meu oncle Germà Baldrés (Vallés, nº 7) casat amb una germana del meu pare. Si necessites algú que et pugui aprofitar de *cicerone* pots veure de part meva el Sr. Josep Carchano, Conservador del Museu.⁴⁶⁶

No deixes de dir-me concretament quan arribeu.

Avui he rebut una carta molt afectuosa de l'amic en Casacuberta, demanant-me el meu treball sobre la Universitat Valenciana, per a la *Revista de Catalunya*.⁴⁶⁷

Us desitge bona sort... i que no siga res.

Records, i una abraçada del teu afm. amic,
Perucho

[hològrafa, paper de dol amb marges negres]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 864]

⁴⁶⁴ D'ençà el 1907, quan ja era un conegut pintor i un escriptor d'èxit, amb comèdies molt aplaudides, Santiago Rusiñol va publicar cada setmana una "glossa" en *L'Esquella de la Torratxa* durant diu anys. Anà a Xàtiva a pintar jardins en diverses ocasions: entre el 1908 i el 1912 la primera, el 7 de març de 1919 amb motiu d'assistir a la representació de la seua obra *El místic*, la primavera de 1921, el 30 de maig de 1922, la primavera de 1925, etc. Al setembre de 1922 anà a Roma en companyia del pintor de Xàtiva Josep Guiteras de Soto, amic seu. (Biblioteca de Catalunya. Clàssics Catalans. Santiago Rusiñol, biografia: <http://claca2.bnc.cat/node/8>).

Veg. la monografia: Josep Maria Cadena i Catalàn: "Santiago Rusiñol a *L'Esquella de la Torratxa*". *Comunicació. Revista de recerca i d'anàlisi*, octubre 1998.

⁴⁶⁵ A Xàtiva, Rusiñol es quedava en la Fonda Mallol, situada en el carrer de Montcada.

⁴⁶⁶ L'ha estudiat Germà Ramírez Aledón: "Un manuscrit inèdit de José Carchano sobre Xàtiva": *Papers de la Costera*, 6, Xàtiva, 1989, pp. 179-197. Carchano (Xàtiva, 1852-1937) fou el primer director del Museu de Xàtiva, des de 1919 fins a la guerra civil.

⁴⁶⁷ Al final, Perucho va publicar la primera entrega de "Notes sobre l'antiga Universitat de València" en la *Revista de Catalunya*, 66 (febrer de 1931, pp. 117-124) i anunciava una continuació que no va aparèixer: "En unes pròximes notes, parlaré d'aquest últim segle i presentaré un quadro esquemàtic dels mestres il·lustres que l'escola Valenciana donà a les més importants Universitats d'Europa." (p. 124)
Es tracta d'un breu treball erudit de dos capítols en què descriu (II) els "Inicis de l'activitat universitària" medievals i (III) l'"Organització i tasques científiques durant el sgle XVI" —en què destaca els estudis de Medicina i els de Matemàtiques.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [2]

CLARKE MODET & Co

AGENCIA GENERAL DE PATENTES I MARCAS

Sucursal de Barcelona

~~GRAN VIA LAYETANA, 4~~**Rbla Canaletes 6**

TELÉFONO 758 A.

Head Office: Alcalà, 67 – MADRID

Barcelona, 17 de nov. de 1927

Sr. Francesc Almela i Vives
València

Amic Almela:

He rebut la teva lletra del 13, i el més aviat que m'ha estat possible, he anat a *La Publicitat* per tal d'adquirir el segon número de la *Revista de Catalunya* que m'encarregues. Avui, pel correu, te l'envie. Els números atrassats tenen el preu corrent. Aquest preu queda reduït a 0, si l'exemplar és per a tu. Si, veritablement, es tracta d'un encàrrec, retire l'oferiment.

No t'havia escrit abans perquè volia dispondre d'una bona estona, i perquè desitjava poder-te dir coses concretes relatives als meus primers passos per Barcelona. Afortunadament, tot va sortint bé. El meu treball burocràtic és força senzill, i l'amic Garcia López em deixa el temps suficient perquè em pugui dedicar a altres activitats.

El nostre amic Casacuberta, em fa objecte de constants atencions que no sé ben bé com podré agrair-li. Ahir, em va venir a cercar al despatx i per la tarda se n'anàrem a sopar a *El Oro del Rhin* ⁴⁶⁸, i després a fer els bohemis pels carrers. Té el projecte de publicar una revista literària, per a fer propaganda a València, i vol que m'encarregue de les tasques directives. La revista serà repartida gratuïtament, i les despeses de l'edició les pagaran un petit grup d'amics. No cal dir que tindrà molt gust d'ajudar-los. Quan la cosa vagi endavant, ja en parlarem, doncs s'ha de comptar amb la col·laboració de tots vosaltres, i principalment de tu i d'en Pizcueta, ⁴⁶⁹ que sou els dos dels qui Casacuberta espera més coses bones.

⁴⁶⁸ El *Oro del Rhin* era un prestigiós establiment de Barcelona que, amb el títol homònim de l'òpera de Wagner, fou inaugurat el 1924 en els baixos de la Casa Pia Batlló, en el xamfrà de la Gran Via al costat del Coliseum, i la Rambla de Catalunya. Comptava amb restaurant, cafeteria, cerveseria i xarcuteria. Va tancar el 1969; en el local es va instal·lar una entitat bancària.

<http://barcelofilia.blogspot.com.es/2011/02/cafeteria-oro-del-rhin-1924-1969.html>

⁴⁶⁹ Adolf Pizcueta i Alfonso (Xella, 1901 – València, 1989) fou, ben jove, president de Joventut Valencianista i secretari de la secció valenciana de Nostra Parla (1921). Col·laborà en *La Correspondencia de Valencia*, *El Pueblo*, *El Crit de la Muntanya* i *Pàtria Nova*. Dirigi *Taula de Lletres Valencianes* entre els números 13 i 35. Amb el suport econòmic d'Ignasi Villalonga i Joaquim Reig, el 1928 creà l'editorial L'Estel i Quaderns d'Orientació Valencianista. Fou un dels fundadors de l'Agrupació Valencianista Republicana i director del seu òrgan d'expressió, el setmanari *Avant*. Fou també un dels principals impulsors de les Normes Ortogràfiques de Castelló. Entre 1932 i 1934 ocupà diversos càrrecs de responsabilitat en el setmanari valencianista *El Camí*. El 1933 fundà Acció d'Art, amb el propòsit d'organitzar exposicions i altres activitats culturals. Fou secretari general de Proa, Consell de cultura i relacions valencianes, i escrigué en *Timó*, òrgan de Proa, així com en *La República de les Lletres*. El 1937 va assistir al Segon Congrés d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura. Durant el franquisme es dedicà discretament a diverses tasques editorials i d'activisme cultural.

Amb la *Taula* he tingut un entropessó, de la manera que has suposat. Em van demanar col·laboració, i els vaig trametre un article parlant-ne de l'efecte que el primer número havia produït a Barcelona... que ha estat desastrós. En parlava de l'ortografia, de la sintaxi, dels castellanismes... i de la poca vàlua literària de lo publicat. Naturalment, Navarro Borràs⁴⁷⁰ em va contestar ràpidament, dient-me que allò no es podia publicar. Li he escrit novament, dient-li que no vull ésser un obstaculitzador d'una tasca que, encara que la trobe plena de greus defectes, no es pot negar que es l'única que es realitza a València; que ja havia donat el meu sincer parer a una nota que publicarà aviat *La Nova Revista*, però que, amb tot i això, escriuria altres articles menys agressius, per tal d'ajudar-los el que pogués. En canvi, Casacuberta i els seus amics, transigeixen amb la mala ortografia, etc., etc., sempre que la revista no deixi de publicar-se, doncs els sembla que pot fer-se quelcom de bo si l'orienten una mica. Tu creus que l'orientaran? Jo no.⁴⁷¹

Pense seguir escrivint a *El Pueblo*; ja coneixes l'orientació que (d'algun temps ençà) he donat als meus articles. Això no dec deixar-ho així. Cal tirar endavant, i anar llevant lerrouxisme del partit republicà i del seu orgue periodístic.⁴⁷² A l'entorn del problema ideològic i monetari d'*El Pueblo*, tinc alguns projectes encaminats a anar introduint alguna modificació; però tot això no passen d'ésser il·lusions, i no te'n vull parlar encara.

Casacuberta m'ha encarregat que escriga per a la *Revista de Catalunya* un article sobre Constantí Llombart, quina figura és força interessant. Estic molt poc documentat. Sols conec de la seva producció algunes poesies humorístiques de poca valor, i de la seva vida, el que m'ha contat la meua mare, que el va conèixer personalment, perquè eren veïns al carrer de Pelayo. Podries donar-me alguns antecedents, o dir-me on els podria trobar? En parla Llorente a *València*? Tanmateix, t'agrairia que li demanessis a Berenguer, el llibreter de vell (i de brut), si tenia alguna de les obres d'en Llombart. Després, seguiré escrivint a l'entorn dels homes del nostre renaixement; el segon lloc queda reservat per a Carles Ros.⁴⁷³

Demà, anirem Casacuberta i jo a veure en Nicolau d'Olwer, i un d'aquests dies hem d'anar a visitar en Pompeu Fabra.⁴⁷⁴ Tenim projectades algunes excursions. Ja et contaré coses mes endavant.

Ara, se m'ha acabat el temps ("Existe el tiempo?" - Eugenio D'Ors.)

Records a Pepita; moltes gràcies pel vostre oferiment de casa, al qual corresponc oferint-vos la meua: Independència 345; i una forta abraçada del teu afm. amic i company.

A. Perucho

La meua família agraeix els vostres records i us correspon pel meu conducte.

[mecanografiada, firma i última frase hològrafes, paper comercial de CLARKE MODET & Co]

⁴⁷⁰ L'escriptor Enric Navarro-Borràs (València, 1891 – 1943), membre de Joventut Valencianista i de l'Agrupació Valencianista Republicana, dirigí *Taula de Lletres Valencianes* des del número 1 al 12. Impulsor de les Normes Ortogràfiques de Castelló, el 1937 assistí al Segon Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura.

⁴⁷¹ Es refereix al seu desacord amb la poca cura amb què es publicaven els primers exemplars de la revista, com ja hem vist.

⁴⁷² Es refereix al seu article "Nuestro renacimiento espiritual", publicat en *El Pueblo* (6-09-1927), que desencadenà la polèmica sobre el valencianisme.

⁴⁷³ No em consta que Perucho publicara cap article sobre Llombart ni sobre Ros. Tres anys després que manifestara la intenció d'escriure'ls, en *Avant*, 9, amb el títol "El notari Carles Ros" se'n va publicar un, firmat per "El passejant solitari" (8-11-1930). I un altre, també en *Avant*, 17 (23-03-1931), titulat "Constantí Llombart", firmat per Enric Navarro-Borràs.

⁴⁷⁴ Al cap de poc de temps d'estar a Barcelona, Perucho ja va començar a relacionar-se amb destacades personalitats de la cultura.

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 847]

Carta de Vicente Llorens⁴⁷⁵ a Francesc Almela i Vives [1]

Il Carosello
Rivista Mensile Illustrata Italo-Hispano-Americana
 Genova

Gènova, 19 de novembre de 1927

Volgut Almela:

Aquest matí he rebut la teva lletra amb el bonic dibuix matinenc. Permet que novament et felicite pel teu matrimoni.

No sé paraula del que em dius respecte a eixa R.O. tan favorable per a la meua situació. T'agrairia moltíssim que em diguessis quan ha estat publicada per tal de cercar-la a la *Gaceta*. Casualment, a hores d'ara escomenço a fer les gestions oportunes per tal de retardar la meua incorporació a l'exèrcit. Ja coneixies el meus propòsits. Tanmateix, ara m'ho aclareix que és millor la primera solució que em proposava. Cal, sigui com sigui, que reste aquí tot el curs acadèmic. Els motius són llargs i diversos. En arribar a Gènova vaig veure, tot seguit, que deixar el curs en acabar gener era un disbarat o desficaci usant el mot car a Mateu.⁴⁷⁶ Restori,⁴⁷⁷ malgrat l'estiueig reparador, no està bé encara. És per això que vol que l'ajude. Quan no puga anar a fer lliçó, tindrè de substituir-lo, comentant enguany el *Poema del Cid*, et més a més, tinc de treballar també a *La Rassegna del Pellizzari*.⁴⁷⁸

Afegeix que enguany segueixo donant algunes de les lliçons particulars de l'any passat.

Ultra aquestes feines, importants per qualitat o per quantitat crematística, estic ja capficat en altres de caire menys seriosos, certament, on, tanmateix, puc traure algun profit. Prima di tutto, eccolo *Il Carosello* de Genova on dirigeix la part espanyola, la fi del qual no pot preveure's. Em sembla que no passarà dels cinc o sis números. El públic, però, és arbitrari i sembla que a *Carosello* hi han diners. No vull parlar de coses no nades encara. Demà mateix surt el primer número bis (el primer el feren malbé els tipògrafs); no trigaré pas en enviar-te'l. Atura't una mica examinant-lo perquè tinc el ferou desirio de complicar-t'hi. La direttrice della rivista la gentilissima contessa Clara di Bartolomei m'espera demà mateixa a casa seva per a tractar d'un punt capital: la corresponsalia de la

⁴⁷⁵ L'hispanista Vicente Llorens Castillo (València, 1906 – Cofrents, 1979) fou lector d'espanyol en les universitats de Gènova, Marburg i Colònia. Exiliat després de la guerra civil, va ser professor de la Universitat de Princeton. Entre altres, és autor de diversos estudis sobre l'exili: *Liberales i romànticos, Una emigración española en Inglaterra, 1823-1834*, *La emigración republicana de 1939*, etc. Abans de la guerra es mantingué en contacte amb el món cultural valencianista i formà part, per exemple, del consell de redacció de la revista *Avant*. (Veg. Manuel Aznar Soler: "Vicente Llorens i la historia de los exilios culturales espanyoles", *El País*, 25-10-2006:

http://elpais.com/diario/2006/10/25/cValenciana/1161803893_850215.html)

⁴⁷⁶ Es refereix al dibuixant i ceramista Josep Mateu, il·lustrador de *L'espill a trossos*, al·ludit en la carta núm. 38 precisament com a autor de les il·lustracions d'aquest llibre de versos d'Almela.

⁴⁷⁷ El professor Antonio de Restori (1859 – 1929) impulsà notablement els estudis hispànics en la Universitat de Gènova, on va començar a fer classe el curs 1909. (Veg. Ermanno Caldera: "L'ispanismo a Genova": http://cvc.cervantes.es/literatura/aispi/pdf/05/05_115.pdf)

⁴⁷⁸ Es refereix al professor de Literatura Italiana de la Universitat de Gènova Achille Pellizzari (Maglie, 1882 – Gènova, 1948) que, entre 1916 i 1948, dirigí la revista *Rassegna della Letteratura italiana*, fundada a Pisa el 1893 però publicada a Florència des de l'any següent fins a l'actualitat. (http://www.lelettere.it/site/d_page.asp?IDPagina=36&Section)

revista a Espanya. Aquesta bona gent pensa, pel que es veu, que a terres ibèriques pot haver-hi algú qui gose llegir-la.

En aquest *affaire* de la revista, hi pren part (insinuant, a soles) el cònsul d'Espanya. No sé pas, jo, si aquest senyor ha pensat en algun amic per a nomenar-lo corresponsal. Suposo que no. Jo, de moment, vaig pensar en Chabàs, per viure a Madrid. La falta de serietat d'aquell home és, però, un obstacle perillós. Sé positivament que el cònsul no ho permetria. Aleshores dos noms me vingueren al cap: el teu i el de Perucho. Si tu estàs en situació de treballar no cal pensar-hi més. Crec, a més, que per a tu especialment, pot esdevindre aquest lloc de corresponsal un bon afer, car la revista és, només, un assaig per a establir una editorial destinada a donar noms jóvens de les lletres espanyoles i italianes. Demà, doncs, presentaré la teva candidatura en primer lloc. Si és acceptada, t'escriuré novament i esperaré la teva resposta. Del sou no puc parlar encara, perquè no conec ni el meu.

L'alternativa de Pachancla,⁴⁷⁹ suposo, ha d'ésser solemnia. Prego a Déu que no acabe com la del xiquet.

L'hostilitat [Josep] Aràmbul – [Josep] Mateu⁴⁸⁰ finirà de sobte. Avui mateix els envie una lletra fent-los promeses falagueres. En quan hi arriben els diners tot és finit.

La notícia de la revolució guaspiana a Alcoi⁴⁸¹ m'ha produït una de les estones més delitoses que he tingut a Gènova. La meua enhorabona al nano. I que continue donant matèria humorística pels seus actes, si no pas pels seus dibuixos... El virus de l'escàndol públic li l'hauran donat el seus amics arquitectes?

Como si fa? Ranch-Ranch⁴⁸² esdevenuto lavoratore? Cosas veredes en ciel..., etc. Això de donar conferències significatives pot ésser motiu de greus complicacions. Qui pot assegurar-me ara que l'amic Aràmbul conferència també, després de Ranch, entorn de "la música i la farmacopea"?

Pots dir, al cafè,⁴⁸³ que escriuré a tothom durant la pròxima setmana.

Els meus respectes a la teua dona. Per a tu, una abraçada ben forta del teu amic,

(signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 554]

⁴⁷⁹ No es pot concretar de qui es tracta.

⁴⁸⁰ Josep Aràmbul Borràs va ser, juntament amb Artur Perucho, un col·laborador habitual d'*El Pueblo*, màxim òrgan d'expressió del partit Unió Republicana. Els seus dibuixos humorístics foren molt celebrats. És ben notable la col·lecció de taulellets de l'*Auca del senyor Esteve*, que exposà a Barcelona el 1926. Durant la dictadura de Primo de Rivera, Aràmbul participà activament tant en *El Pueblo* com en les diverses activitats impulsades per organitzacions satèl·lits com ara la Casa de la Democràcia. Més enllà de l'àmbit de la política, aquest espai va propiciar la creació d'una tertúlia al voltant de la qual s'aplegaren no solament blasquistes destacats com ara Juli Just o Sigfrido Blasco sinó també periodistes, escriptors i joves intel·lectuals com el mateix Josep Aràmbul, Eduard Ranch, Adolf Pizcueta o Vicente Llorens.

⁴⁸¹ Es refereix a un afer protagonitzat a Alcoi pel dibuixant Ernest Guasp, que desconec.

⁴⁸² Es tracta del musicòleg, crític musical i professor de la Escuela Internacional de la Institución Libre de Enseñanza, Eduard Ranch i Fuster (València, 1899 – 1967).

⁴⁸³ Vinculat al PURA, el "cafè" era, per antonomàsia, el Cafè La Democràcia. Situat primer en el carrer Alfredo Calderón, actualment carrer Correus, després s'instal·là en la Gran Via Germanies, número 22.

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [2]

AGENCIA GENERAL DE PATENTES I MARCAS
CLARKE MODET & Co
Sucursal de Barcelona
GRAN VIA LAYETANA, 4

Ciutat, 21 novembre de 1927

Sr. Josep Mª de Casacuberta
Barcelona

Car amic:

La nostra excursió ha de tenir un nou aplaçament. Com que el nostre amic Vidal ⁴⁸⁴ ha vingut a Barcelona per tal de resoldre ací el seu problema econòmic i poder residir-hi, l'ha citat per a avui el gerent de la Casa on possiblement es quedarà a treballar. Li ha sabut molt de greu trobar-se amb aquesta dificultat, però ja li he dit que vosté és això que diuen “una bona persona” i ho sabrà dispensar.

Segurament, podrem anar a Badalona dimecres vinent, al tren que surt cap allà a la 1'20 de la tarda. Per a no trobar-nos amb qualsevol altra dificultat, li ho diré de segur avui a darrera hora.

Ahir vaig passar la tarda a can Estelrich, on vaig conèixer en Carles Riba i la seva senyora, les senyoretes que han traduït les *Heroides* d'Ovidi, ⁴⁸⁵ i altres persones força interessants. En Carles Riba m'ha citat per a aquesta tarda a dos quarts de nou, per tal de fer-me conèixer els amics de la seva “penya”, al café de la Rambla. N'Estelrich m'ha encarregat una secció valenciana fixa per a *La Nova Revista*. Estic molt satisfet. ⁴⁸⁶

Em vaig tornar boig cercant el rebut de la màquina d'escriure, que no sabia on l'havia deixat. Moltes gràcies.

Un d'aquests dies li donaré les quartilles sobre en Constantí Llobart, que ja he escomençat a escriure. ⁴⁸⁷

El seu veritable amic,
A. Perucho

[mecanografiada, firma hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁴⁸⁴ El mallorquí Francesc Vidal Burdils, director de *La Nostra Terra*.

⁴⁸⁵ Es tracta d'Adela Maria Trepà i Massó (Barcelona, 1905 – 1964) i d'Anna Maria de Saavedra i Macià (Vilafranca del Penedès, 1905 – Barcelona, 2001), traductores de les *Heroides* d'Ovidi (1927) i també de *Les Metamorfosis* (1932), obres publicades per la Fundació Bernat Metge, les quals tenien vint-i-dos anys quan Perucho les va conèixer.

⁴⁸⁶ En realitat, en *La Nova Revista* Perucho només va publicar tres articles.

⁴⁸⁷ Aquest article de Perucho sobre Llobart no es va arribar a publicar.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [3]

F. García L.
Rbla Canaletas 6
Tel 758 A
Barcelona

Barcelona, 22 novbre. 1927

Amic Almela:

Anit vàrem sopar junts Casacuberta, un amic meu de Mallorca que és ací transitòriament, i jo. Es va parlar –com sempre– de política i de literatura, i del nostre projecte de publicar la revista de propaganda de la qual et vaig parlar (sortirà el primer número pel mes de gener pròxim).

Parlant de l'exposició del llibre català a Madrid, vàrem pensar que seria eficaç fer una manifestació semblant a València, encara que se li donara un altre caràcter, per a evitar susceptibilitats a casa nostra.⁴⁸⁸ Podria dir-se “Exposició del llibre valencià” i donar entrada a obres escrites en castellà si tractaven de temes valencians.

L'exposició contindria:

- a) Tots els llibres que s'exposaran a Madrid;
- b) Tots els valencians que es poguessin recollir; i
- c) Tots els que varen arregar fa cinc anys d'Olwer i Casacuberta per a exposar-los al Rosselló, que vénen a constituir una història completa de la nostra Renaixença literària.

A més, hi hauria totes les revistes que fos possible. Es podria fer una cosa força interessant.

Per a donar conferències anirien d'Olwer, Pompeu Fabra i Casacuberta. De València hem pensat en Sanchis Sivera, com a element neutral que no podria suscitar recels; i de Castelló, en Sánchez Gozalbo, que parlaria sobre la Sociedad Castellonense de Cultura.

Fins ací, t'he reproduït el que hem parlat. Casacuberta, li escriurà avui a Pizcueta per a què es poseu d'acord i doneu la vostra opinió. Si us sembla bé la idea i cal que jo faci algunes gestions, aniré un dissabte per la nit i passaré el diumenge al vostre costat.

Em sembla que el millor puesto per a fer l'exposició és l'Ateneu Mercantil. Ens el cedirien? Si es pot fer tot sense que intervinga la Cambra del Llibre, millor, però si la vostra iniciativa pot despertar el recel de les autoritats, ho faríem d'altra manera.

Convé que intervinga poca gent en l'organització. Jo no li he dit res a N'Estelrich, ni li ho pense dir fins que estigui tot preparat.

Com l'exposició de Madrid durarà pocs dies, convé que Pizcueta i tu es poseu d'acord ràpidament i contesteu aviat.

El diumenge vaig anar convidat a can Estelrich, on vaig conèixer en Carles Riba, Clementina Arderiu, i les traductores de les *Heroides*, que són força boniques. En Carles Riba em va dir que anés a la seva penya per tal de presentar-me en Josep Mª López Picó i altres amics. N'Estelrich em va dir si podria fer per a *La Nova Revista* una secció fixa

⁴⁸⁸ L'Exposició del Llibre Català es va celebrar a la Biblioteca Nacional de Madrid del 5 al 21 de desembre de 1927. S'hi van exhibir 6.000 llibres, editats a partir de 1900. Tot i que fou Giménez Caballero qui impulsà la mostra, Perucho matisa: “Aquesta exposició, malgrat haver-se designat un Comitè, fou exclusivament organitzada per Joan Estelrich, per bé que la idea va sortir –aparentment– del senyor Giménez Caballero, aleshores director i propietari de *La Gaceta Literaria*.” (Perucho 1930: 294-296).

relativa a València i li vaig dir que no tenia cap inconvenient, però que em semblava que ja ho feies tu de quan en quan. És cert? Convé que m'ho digues.

Contesta aviat.

Records a Pepita, i rep un abraç del teu afm. amic,
Artur Perucho

[hològrafa, paper comercial de F. Garcia López, amb la capçalera ratllada]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 848]

Original de la carta núm. 7, d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [3]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [4]

Barcelona, 11 desembre 1927

Amic Almela:

Anit em vaig veure sobtat per la lectura d'un solt (completament inoportú) que publicava *La Nau* i el qual t'adjunte per si no l'has llegit. Aquest matí, m'ha arribat la lletra de n'Estelrich que t'ajunte, tanmateix, amb caràcter confidencial, i et pregue que em tornes. Com veuràs, tot ha estat una inexplicable anticipació de Casacuberta, que ha pogut produir conseqüències prou desplaents per a tots nosaltres i per a la mateixa projectada exposició. Segons la notícia donada per *La Nau* sembla que són els catalans els que volen portar els llibres a València, essent així que el Comitè té el criteri de que Catalunya sols anirà SI LA CRIDEN.

Aquesta tarda he anat a casa de N'Estelrich i hem estat parlant de tot ço, ell, Tomàs Garcés i jo. El resum de la nostra conversa és: Que es forme a València un Comitè organitzador, integrat tan sols per valencians, i que aquest comitè demane per escrit al d'ací (representat per Estelrich) que es faci a València l'Exposició. Llavors, ens donaran tota mena de facilitats, perquè ja et vaig dir que tots estaven d'acord en accedir.

Cal que, quan més aviat millor, parles amb Pizcueta i els assabentes de tot a ell i els altres amics. Estelrich té la clau dels llibres i és d'una infantilitat inconcebible voler fer res amagat d'ell. SI ELL NO VOL, NO ES FARÀ RES. Més clar no trobe manera de dir-ho. Perquè veges quin efecte ha fet lo de *La Nau*, t'envie uns retalls de *La Publicitat* i *La Veu* d'avui.

Estelrich m'ha indicat la conveniència de que doneu entrada al Comitè de València, als nostres amics Duran i Tortajada (Miquel)⁴⁸⁹ i Ernest Martínez Ferrando.⁴⁹⁰ Feu lo que us sembla millor.

Crec que en lo que et dic, tindreu prou per a jutjar aquest assumpt. La carta de don Joan [Estelrich], te la tramet tan sols perquè et facis una idea de com van les coses. Quan m'escrigues ja me la tornaràs. No facis d'ella més que un ús purament amistós; amb que la llegeix Pizcueta, prou. I vejam si encara arribem a temps d'apanyar-ho i que la cosa vaja endavant.

No em queda temps per a contestar la teva carta. Ja ho faré més tranquil·lament.

Azzati m'ha autoritzat per a escriure al seu diari en valencià, a condició que "no nos pongas al servicio de Cataluña" i altres coses semblants. Li he tramés un primer article. Em sembla que a la impremta faran un bunyol. De totes maneres, algo s'ha de fer.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ El periodista Miquel Duran i Tortajada (València, 1883 – 1947), ('Miquel Duran de València'), vinculat des dels primers anys del segle XX a Joventut Valencianista i a València Nova i director de les seues publicacions, fundà i dirigí el *Diari de Sabadell* (1910-1916), fou redactor de *La Publicitat* (posteriorment, *La Publicitat*), que també dirigí (1920-1921), i corresponsal d'*El Sol* a Barcelona, on fundà la *Biblioteca Valencia* (1915). També formà part de la redacció de *La Veu de Catalunya* (1924).

⁴⁹⁰ Eduard Martínez Ferrando (València, 1883 – 1935), germà Daniel i de Jesús Ernest, fou un destacat impulsor del valencianisme polític i un dels fundadors de Joventut Valencianista (1908). El maig de 1917 s'entrevistà a Barcelona amb Francesc Cambó per tal de preparar una plataforma valenciana d'oposició a la Restauració. Publicà *Síntesi de criteri valencianista* el 1918, any en què aparegué la Declaració Valencianista, de la que va ser un dels signants. Formà part d'Unió Valencianista Regional, amb Ignasi Villalonga i Joaquim Reig, organització en què promogué l'ideal pancatalanista.

⁴⁹¹ El primer article en valencià que Perucho publicà en *El Pueblo* fou "Localisme i universalitat" («La finestra oberta», 17-12-1927).

Records a tots i rep una forta abraçada del teu afm. amic i company,

Perucho

Records a Pepita.

L'Alomar, em sembla un conferenciant imprescindible. Tampoc aniria malament Giménez Caballero. Podríem correspondre a la seva cordialitat envers els catalans. Estem d'acord?

[mecanografiada, firma i última frase hològrafes, paper de dol amb marges negres]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 840]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [5]

Artur Perucho i Badia
Independència, 345
BARCELONA

11-1-1928

Amic Almela:

He rebut la teva estimada lletra del 5, mercés a la qual quede perfectament assabentat de qui es "Guillem". M'ho havia pensat!⁴⁹²

No calia que em tornares la carta de N'Estelrich. Aquestes coses poc plaents m'agrada oblidar-les quan més aviat millor. De tots modos, mercés per l'atenció.

Ja sabia això de la "Colección Ausías March". Quan encara no se li havia donat cap publicitat, ja me n'havia parlat Casacuberta. Ara, fa molts dies que no hem parlat. Tinc una feïna tremenda. Les coses que publique, són una part insignificant de les que escric. Haig de treballar diàriament al despatx.⁴⁹³ A banda, estudio, escric i llegeixo. Per lo únic que no em queda temps és per divertir-me.

El meu amic cordialíssim Francesc Vidal Burdils, ha fundat a Mallorca una publicació mensual que es dirà *Revista Blava*.⁴⁹⁴ Hi són, des de M^a. Ant^a Salvà⁴⁹⁵ i l'Estelrich, fins l'últim escriptor mallorquí. El primer n^o sortirà pel 15 d'aquest mes. Vidal m'ha demanat noms de valencians. Li he donat el teu i el de Pizcueta. També el de Navarro-Borràs, per la seva actual representació. Em faràs quedar bé? Participa-ho als nostres amics i feu el que pugueu per tal d'obtindre subscripcions. Col·laboreu, a tu no et costa cap feina trametre'ls versos dels que ja tens fets. Ho faràs? Jo he fet un article sobre "El mon tenebrós de Dostoiewski" i per al segon n^o potser en faré un altre sobre Thomas Hardy.⁴⁹⁶ Vull fugir de les coses massa casolanes. No et sembla que això fa una mica de falta? Per a *La Revista de América* he escrit una llarga crònica sobre Santiago Rusiñol i al *Mercurio* de Xile, haig d'enviar-ne altres sobre les lletres catalanes actuals. Ja veus que treballo de debò.⁴⁹⁷

A més d'això, vaig preparant un llibre que em sembla força original. Però, per a fer-lo, cal una documentació tan grossa, que no puc dir-te quan l'acabaré. (No es tracta d'un llibre erudit, eh? Encara no he arribat a esser un Deleito!).⁴⁹⁸

Ramon Lluelles⁴⁹⁹ i altres amics, preparem un *Teatre d'Orientació*. Ja et trametré la *Crida* quan estigui impresa. Començarem, segurament, amb l'*Orfeu* de Cocteau,⁵⁰⁰ trad. de Josep Mª de Sucre,⁵⁰¹ i decorat (*ad hoc*) de Barradas.⁵⁰²

⁴⁹² Un dels adversaris de Perucho en la polèmica sobre el valencianisme d'*El Pueblo*, la identitat del qual desconexem.

⁴⁹³ Es refereix a l'agència general de patents i marques Clarke Modet & Cia on treballa.

⁴⁹⁴ El títol definitiu d'aquesta publicació fou *La Nostra Terra*.

⁴⁹⁵ La poetessa Maria Antònia Salvà (Palma, 1869 – Lluçmajor, 1958) el 1928 havia publicat dos llibres de versos: *Poesies* (1910), amb pròleg de Costa i Llobera, i *Espigues en flor* (1926), amb pròleg de Josep Carner.

⁴⁹⁶ En *La Nostra Terra* Perucho publicà només aquest assaig que menciona sobre Dostoievskij, dos poesies i una reflexió sobre València i Catalunya.

⁴⁹⁷ Aquestes publicacions no les he pogudes consultar.

⁴⁹⁸ Es tracta del professor d'Història de la Universitat de València José Deleito i Piñuela (Madrid, 1879 – 1957), estudiós del regnat de Felip IV i del teatre espanyol del s. XIX.

Giménez Caballero i altres de *La Gaceta Literària* han estat ací. Els ha perseguit la policia ¡per separatistes! No ens han deixat ni anunciar la conferència de Gecé⁵⁰³ a les Galeries Dalmau. Ha sigut una persecució indignant i vergonyosa. Però, a les Galeries Dalmau han estat venuts tots el “cartells literaris” i totes les altres obres. Volíem celebrar un àpat i ens el varen prohibir; tinguérem que sopar –iniciativa de l’Estelrich– a un “cabaret” i de dos en dos. Els madrilenys hauran pogut veure com hem de viure ací nosaltres.

Per València, ¿hi ha algú que faci teatre amb una mica de dignitat artística? Els del *Teatre d’Orientació* volem donar a conèixer coses noves i ens interessa –jés clar!– tota Catalunya. ¿Voldrà publicar *La Corres* el nostre manifest? Jo el trametré a *El Pueblo*. Tinc preparada una cosa, que s’estrenarà aquest any a una de les nostres sessions. No haves començat una comèdia per al Modern? Podries acabar-la i la faríem nosaltres.

En castellà sols farem una obra de Gómez de la Serna, una altra d’Unamuno i una altra de Valle-Inclán. RAMON, és ara a París. Saps lo que fa? Va en un autocar explicant la ciutat als parisencs. S’ha d’estrenar una obra seva traduïda al francès.

I res més. Ja em contaràs coses. De lo de Mallorca, tinc molt interès. Li vaig trametre el teu prec a Gecé.

Records de la meua família per a Pepita i per a tu.

Una forta encaixada del teu afm.

Perucho

P.E.: Vaig llegir a *El Pueblo* els versos de [Miquel] Duran Tortajada. Estan força bé. Com que són de Vicent Medina!⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ Probablement Perucho confon el nom de l’actor i comediògraf Nicolau Enric Lluelles i Carreter (Barcelona, 1885 – Tolosa de Llenguadoc, 1943), a qui denomina Ramon –o potser els amics l’anomenaven així.

⁵⁰⁰ *Orphée*, de Jean Cocteau, “el primer projecte de teatre d’avantguarda que es presentava a l’Estat espanyol” es va represenat finalment l’1 de setembre de 1930 en el Teatre Prado de Sitges el 1930, però el text en català, *Orfeu*, no era la traducció de Josep Maria de Sucre a què al·ludeix Perucho, sinó una altra de Marria Carratalà. La posada en escena fou d’Artur Carbonell. (Artigas 1999: 35).

⁵⁰¹ Josep Maria de Sucre i de Grau (Gràcia, Barcelona, 1886 – Barcelona, 1969) fou poeta, crític d’art, col·laborador de *La Gaceta Literaria* i pintor expressionista i antiacadèmic; féu la primera exposició en les Galeries Dalmau de Barcelona (1922). Deu anys després de morir, Juan Manuel Bonet el recordà en un article: “Josep María de Sucre, ilustre olvidado”, *El País*, 31-05-1979.

⁵⁰² Perucho, resident a Barcelona, admirava l’obra del seu amic Rafael Barradas, pintor uruguaià domiciliat a l’Hospitalet, amb qui intimà en el transcurs de 1928 en la tertúlia barcelonina de “Ramon de Curell” i en la de l’Ateneillo de Hospitalet. Escrigué sobre ell en la revista *Joia* i el diari *El Pueblo*, Conegué la notícia de la seua prematura mort (12-02-1929) quan es trobava a París com a corresponsal de *Diario de Barcelona*.

⁵⁰³ Pseudònim amb què Giménez Caballero firmava les seues realitzacions artístiques.

⁵⁰⁴ Vicente Medina Tomás (Archena, 1866 – Rosario, Argentina 1937), escriptor de referència de la identitat murciana, autor del poemari *Aires murcianos* (1898), obra de costumisme sentimental i denúncia social.

Escriu José-Carlos Mainer sobre Medina (Mainer 2004: 107): “Azorín apenas escribió sobre la guerra [de Cuba] y siempre con escepticismo. A él debemos, sin embargo, haber subrayado que un modesto poeta regional murciano, Vicente Medina, había dado en “*Cansera*” (poema de *Aires murcianos*, 1898) uno de los mejores diagnósticos de la situación: “*Cansera* es una diminuta obra maestra, una verdadera joya. El huertano, labriego apasionado de su pedazo de tierra, acorralado en su casa por las desgracias, por la mala cosecha, por la sequía, por el hijo que se han llevado a la guerra, se niega a salir de ella; no, no quiere salir; siente aquella alma ruda el cansancio insuperable, el tedio de quien toda la vida ha luchado reciamente y no recoge al fin más que dolores.” Y reprodujo admirativamente los versos finales de un poema que, sin duda, hubiera fascinado también a Unamuno:

“Por esa sendica se marchó aquel hijo

Que murió en la guerra...

Por esa sendica se fue la alegría...

¡Por esa sendica vinieron las penas!...

No te canses, que no me remuevo;

Anda tú, si quieres, y éjame que duerma,

“Aquella sendica por ande se jueron tantas cosas güenas”, etc.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 838]

¡A ver si es pa siempre!... ¡Si no me despertara!...
¡Tengo una cansera!...”

(Veg. també Francisco Javier Díez de Revenga: “*Cansera*, de Vicente Medina”: *Murgetana*, 104, pp. 111-121. http://www.regmurcia.com/docs/murgetana/N104/N104_006.pdf).

José Antonio Llera (Llera 2006: 524-525) l’opinió de Julio Camba sobre Medina: “...pese a su condena del modernismo y del simbolismo, Camba hace una excepción: Vicente Medina, poeta melancólico, regionalista y de tendencia reivindicativa. (...) A Medina le salva la dimensión social de su lírica. Es por ello un poeta sano, no degenerado: «Yo sólo conozco en España un poeta de espíritu joven: Vicente Medina. Lleno de salud y de fe ha hecho suyo el sufrimiento de toda la humanidad desheredada y lo ha trasladado al arte, creando páginas vigorosas por las que fluye una corriente de pasión profunda y de la que asciende al cielo un grito de rebeldía suprema. Es un Heine menos irónico y más humano que el auténtico Heine».”

Carta de José Simon
 [La Correspondencia de Valencia]
a Francesc Almela i Vives [1]

València, 19 giner 1928

Benvollgut amic Paco:

No sé si tu hauràs justificat el que no t'escriguera; que tu ni te'n recordares d'enviar-me una postal, sí que no m'estranya res.

A part de la teua marxa i d'Estellés; a part de la malaltia d'Iborra que té a tot el món indignat; ha caigut en el llit Bonet i no ha estat ací des de fa quatre dies.

En total, a partir del dimarts estem en el diari, Nadal i Ruvira per a fer les conferències i Juanito Aragó amb mi per a tot lo demás. El director fa l'ajust del diari i les demás coses que té per costum.

Només tinc que dir-te que he fet quasi tota la informació dels dos dies que ha estat Primo en València. He anat a 3 "cuchipandes", inauguració del Col·legi Notarial, etc. En total, me fumí una bona serie de discursos dels Marquesos d'Estella i Sotelo, etc. He fet informació en Capitania, Govern Civil, Diputació, Hisenda, Successos, etc. He fet "el recorte" i fins l'estrena del Principal. Ja, el caos.⁵⁰⁵

No vullc contar-te més, esperant que tornes i t'ho diga de paraula.

A pesar de tot et recomane que no aparegues per ací fins que et quedes sense una perra. I si vols més, avisa (estic escrivint rodejat de tota la redacció i invitats, i...).

Que t'aprofite l'Espanol-Barcelona, que jo pense vore per ràdio. En el segon aniré a eixa. T'envie tot lo que has rebut manco *La Paraula Cristiana*. Dels bitllets, res sabem.

Dóna molts records a Perucho.⁵⁰⁶ Un abraç a Pepita i altre per a tu de ton amic,
 (signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1034]

⁵⁰⁵ El 18 de maig de 1928 Primo de Rivera es traslladà a València per a les festes de la Primavera. El dia 20 inaugura l'edifici del Col·legi de Notaris i assistí a la vetlada dels Jocs Florals en què actuà com a mantenidor Vicente Gay Forner (Almussafes, 1876 – Madrid, 1949), el qual havia sigut candidat en les eleccions a diputats de 1919 pel partit Unió Valencianista, en què "hi fou severament derrotat" (Cucó 1971: 152). Catedràtic d'Economia Política de la Universitat de València, fou director general d'Indústria, subsecretari d'Economia durant la dictadura i secretari de la VII Asamble General Consultiva. Falangista i pronazi, va fundar i dirigir la revista *Nueva Economía Nacional*, en què va defensar les lleis racistes italianes i la persecució dels jueus, com proclamà en el seu llibre *La Revolución nacional-socialista* (1934).

⁵⁰⁶ D'ací es desprén que Almela i Pepita, la seua esposa, haurien anat a passar uns dies a Barcelona, on es devien trobar amb Perucho.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [6]

CAFE DE LA RAMBLA
BARCELONA

7-2-1928

Amic Almela:

Fa alguns dies que et vull escriure i sempre m'ha faltat el temps indispensable. Tinc poques novetats a dir-te. No passa res. La vaga ha tingut un escomençament heroic... i s'ha acabat tan aviat com el govern ha volgut. És un gran país, el nostre! ⁵⁰⁷

Tota la meua activitat literària la dedique ara al Teatre d'Orientació. Hem recaptat moltíssimes adhesions. L'antic Centre de Dependents de Comerç (dissolt pel Directori) s'ha adherit en corporació. Els empresaris de l'Apolo ens han oferit el seu teatre, la seva companyia... i diners. Un èxit! Ambrosi Carrion ⁵⁰⁸ n'ha parlat a *La Nau*. Prudenci Bertrana ⁵⁰⁹ a *La Veu de Catalunya*, i Puig i Ferreter ⁵¹⁰ està publicant una sèrie d'articles a *La Publicitat*, tots lloant el nostre propòsit (el d'avui és magnífic). Aquest darrer senyor, ha dit a en Josep Mª de Sucre que no donarà les seves obres a ningú més que a nosaltres. També s'ha adherit l'Associació Obrera d'Amics del Teatre.

La primera funció serà pels primers dies de març. Sembla que representarem *El primer Home* d'O'Neill (trad. Ricard Vinyes); ⁵¹¹ a la segona, un drama inèdit d'en Puig i Ferreter, i a la tercera, tres obres en un acte: *El senyor tal* de Paul Avort (trad. Roure i Torent), ⁵¹² el meu *Faust* i un drama de Synge, ⁵¹³ etc., etc. Aviat farem els programes detallant les

⁵⁰⁷ El 30 de gener de 1928, com a protesta contra la dictadura de Primo de Rivera, esclatà una vaga general a Barcelona que continuà fins al 8 de febrer.

⁵⁰⁸ Ambrosi Carrion i Juan (Barcelona, 1888 – Cornellà de Conflent, 1973), dramaturg i crític teatral.

⁵⁰⁹ Prudenci Bertrana (Tordera, 1867 – Barcelona, 1941) dirigí *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, i col·laborà en *El Poble Català*, *La Publicitat*, *Revista de Catalunya* i *La Veu de Catalunya*. Publicà, entre altres obres, la novel·la *Josafat* (1906), les narracions *Proses bàrbares* (1911) i *Memòries d'un metge filòsof* (1925).

⁵¹⁰ Des que es traslladà a viure Barcelona, Perucho es relacionà estretament amb Joan Puig i Ferreter (la Selva del Camp, 1882 – París, 1956), autor de diverses obres teatrals, poemes i novel·les, entre les quals *Els tres al·lucïnats* (1926) –la traducció al castellà de la qual començà Perucho– i *El cercle màgic* (1929), Premi Crexells, novel·la que Perucho elogià en *El Pueblo* ("Puig y Ferreter, gran novelista", 26-01-1930). També publicà *Camins de França* (1934), la seua obra mestra. Fou director literari de la "Biblioteca A tot vent". i col·laborà en *La Publicitat*, *L'Horitzó*, *El Diluvio* i *La Campana de Gràcia*, que dirigí des de 1932. Membre d'Esquerra Republicana de Catalunya, fou diputat a les Corts Espanyoles i al Parlament de Catalunya. Durant la guerra civil fou destinat a París com a pagador de la Generalitat, gestió que resultà confusa. Fou ministre de justícia a l'exili del govern de la República. Entre 1952 i 1977 es van publicar els dotze volums d'*El pelegrí apassionat*, obra monumental, en part autobiogràfica.

⁵¹¹ Perucho es despista i anomena Ricard al dramaturg renovador Ramon Vinyes i Cluet (Berga, 1882 – Barcelona, 1952), impulsor del Teatre d'Orientació i el "sabio catalán" de *Cien años de soledad*.

⁵¹² Roure i Torent: veg. n. 661. L'any anterior, Josep Roure i Torent ja havia valorat el "relativisme destructiu" del teatre del dramaturg belga Paul Avort en la ressenya "La Renaixença flamingant: Paul Avort", en què anunciava la viabilitat de representar l'obra *Le Monsieur Un Tel ou comment on exploite une ligne de conduite*: "que ben segur d'aquí pocs dies serà posada en català damunt les taules del Teatre Íntim." (*La Nova Revista*, 3, març 1927, p. 261).

⁵¹³ El dramaturg irlandès John Millington Synge (1871 – 1909) un dels fundadors de l'Abbey Theatre a Dublín, el Teatre Nacional d'Irlanda.

estrenes de la primera temporada. A més, la colla de N'Enric Luelles,⁵¹⁴ representarà per fora el nostre repertori.

El llibre del qual et parlava, és encara a les nebuloses del projecte. Tinc quelcom fet; això, però, no m'autoritza a donar detalls que, al capdavant, encara no tinc ben meditats.

Al Centre de Lectura de Reus, haig de fer una conferència dintre de poc. Després, pel març, aniré a València per tal de fer-ne una altra a La Democracia. A *El Pueblo* no enviaré res fins que passe el dol per la mort de Blasco. Seria inútil.

Has vist *La Nostra Terra*? Que et sembla? Si s'ho prenen amb entusiasme poden fer una bona revista.

Lo d'en Deleito, també passava a l'època de Felip II? És un deshonorat i un bèstia!

Demà estic citat amb en Casacuberta. Em sembla que no hi ha cap motiu per a ajornar la publicació de la Col·lecció Ausias March.

Records a Pepita i una forta abraçada del teu afm.

Perucho

Vullgui Déu que no t'hagis de guanyar la vida escrivint a màquina!

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 816]

⁵¹⁴ Lluelles: ací l'anomena pel seu nom, no com en la carta núm. 9, en què l'anomenava Ramon.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [7]

Barcelona, 25-2-1928

Amic Almela:

Després d'haver passat uns quants dies al llit amb un refredat fortíssim, que m'ha fet pujar el primer graó de la bronconeumonia, he llegit a *El Pueblo* que li voleu fer un homenatge a N'Eduard López-Chavarri,⁵¹⁵ la qual cosa ja m'havia escrit Pizcueta fa uns dies. La idea em sembla molt bé, i he aprofitat les primeres forces de convalescent per a escriure l'adhesió que t'ajunte.

La conferència de Pizcueta (que acabe de llegir) m'ha agradat extraordinàriament. Jo pense fer una cosa prou distinta, agafant altres aspectes de la qüestió. D'aquesta manera, tots en sortirem guanyant, sobretot el públic, que tindrà una idea més àmplia del problema.

Avui li escric a Aràmbul. Li indique la conveniència de que la Democràcia inaugure un curs de Llengua Valenciana, aprofitant la desplaent avinentesa d'haver suprimit aquest ensenyament l'Institut d'Idiomes de la Universitat.⁵¹⁶ Et sembla bé? Com jo no tinc temps d'escriure a tots (principalment perquè encara no em trobe bé i tinc totes les meves coses molt endarrerides) convindria que li parlaves a Just⁵¹⁷ d'aquest afer, per si vol fer algo.

Esteu bons? Jo, ara, francament... d'allò. Fa temps de pluja i els meus pulmons s'han empenyat en donar-me sustos.

Records a Pepita, i per a tu el cordial abraç de sempre del teu afm.

A. Perucho

[mecanografiada, firma hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 855]

⁵¹⁵ Eduard López-Chavarri i Marco (València, 1871 – 1970), compositor, escriptor i teòric musical, fou professor d'Estètica i Història de la Música del Conservatori Superior de Música de València (1910). Va compondre obres per a piano, orquestra i música de cambra, inspirant-se sovint en temes populars valencians.

⁵¹⁶ Veg. § "Persecució de la llengua catalana".

⁵¹⁷ El polític i periodista Juli Just Gimeno (València, 1894 – París, 1976), enginyer de formació, va formar part de la redacció d'*El Pueblo* en la seua primera etapa blasquista; també col·laborà en *València Nova* i *Taula de Lletres Valencianes*, entre d'altres. El 1931 fou diputat pel PURA abans de promoure Esquerra Republicana del País Valencià (1934) i afiliar-se a Izquierda Republicana. Novament diputat el 1936 pel Front Popular, fou ministre d'Obres Públiques en el govern de Largo Caballero. El març de 1939 s'exilià a França on, després de l'Alliberament, el 1960 presidí ARDE (Acción Republicana Democrática Española) i ocupà diversos ministeris en els govern de la República en l'exili.

**Escrit d'adhesió d'Artur Perucho
a l'homenatge d'Eduard López-Chavarri**

Artur Perucho i Badia
Independència, 345
BARCELONA

25 febrer de 1928

Caríssims amics:

Avui, que s'heu aplegat a l'entorn d'un dels homes mes representatius de les nostres lletres, de la nostra música i de la nostra cultura: el senyor Eduard López-Chavarri, jo, que sóc lluny de vosaltres, però que pels meus afanys i per la meua activitat em trobe més a prop de València que mai no m'hagi trobat, vull que la meua paraula s'ajunti fervorosa a les vostres paraules d'unànim homenatge.

N'Eduard López-Chavarri, és autor del primer llibre escrit en la nostra llengua que jo vaig llegir, quan encara l'observació directa de la realitat no m'havia donat forces intel·lectuals per a reaccionar contra la meua educació "castellana".⁵¹⁸ Després, ell ha estat sempre per a mi, un bon company de periodisme, un immillorable conseller musical⁵¹⁹ i un excel·lent amic.

Per tot ço, i pel que en López-Chavarri representa a casa nostra, vull que no trobeu a mancar la meua adhesió a l'acte que li dediqueu, i us la trameto amb la meua cordialitat amical i amb el meu fervor valencianista.

Vostre de tot cor,
Artur Perucho

[mecanografiada, firma hològrafa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 855b]

⁵¹⁸ Deu tractar-se d'un dels dos primers reculls de narracions que va publicar, *Cuentos lírics* (1907) o *De l'horta i de la montanya* (1916), perquè *Proses de viatge* (1929) és posterior a la data d'aquest homenatge.

⁵¹⁹ Al·lusió de Perucho al seu interès per la música.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [8]

(Independència, 345)

Sr. D. F. Almela i Vives
València

Barcelona, 12 abril de 1928

Amic Almela:

He trigat a contestar la teva lletra última, pel desig de poder-te dir alguna cosa concreta sobre l'encàrrec que em feies. Malauradament, no m'ha sigut possible ocupar-me'n encara seriosament; però, malgrat això, no vull que passe més temps sense donar senyals de vida.

L'únic camí que tinc per a proporcionar-te un editor, és que l'Estelrich ho prenga pel seu compte. El nostre amic, ja saps que és un humanista ambulant, d'allò més difícil de trobar. Jo, passe gairebé tot el dia ficat al despatx, lluitant amb els inventors. Cal esperar una bona avinentesa per a parlar-li, i encara no s'ha presentat. Pots estar tranquil que, tan aviat com pugui, l'aniré a veure i li parlaré. Em sembla que no serà gaire difícil aconseguir el que desitges.

Entre els elements intel·lectuals catalans, hi ha actualment una certa expectació envers el que fem a València. Jo, estic cada dia més convençut que si no es fan més coses és per culpa de la nostra tradicional mandra. Tot ço que ha de costar diners, és difícil de fer, ara per ara; però hi ha moltes coses que no exigeixen més que una mica de bona voluntat... i aquestes no tenim dret a deixar de fer-les. Per exemple: se m'ha ocorregut que podíem constituir una petita agrupació d'*Els Amics dels Poetes*. Hauria de tindre la missió d'organitzar dues o tres sessions mensuals dedicades a cada un dels nostres poetes més significatius, per a donar a conèixer la seva obra: quelcom semblant al *Teatre dels Poetes* d'ací.⁵²⁰ Local: l'Ateneu Científic⁵²¹ o l'Ateneu Mercantil; en tot cas, [el Cafè de] la Democràcia. Un de nosaltres llegiria o pronunciaria unes paraules d'introducció sobre el poeta de què es tractés, i després una senyoreta que ho fes bé, llegiria poesies escollides. Resultaria molt bé, divulgariem la nostra poesia (des dels clàssics als actuals) i realitzaríem una tasca interessantíssima i molt necessària. Si la idea et sembla bé, estic disposat a treballar des d'ací el que faci falta, per tal de reunir la gent que cal. Avui mateix li dic una cosa semblant a Navarro i a Thous.⁵²² Les rapsodes femenines, podrien ser la Caruana, la Rocatí, la Benítez... Amb totes tres tinc una bona amistat i no se'ns negarien.⁵²³

⁵²⁰ El Teatre dels Poetes feia vetllades de lectura de poesies a la Sala Dalmau de Barcelona.

⁵²¹ L'Ateneo Científico, Literario i Artístico fou el centre de l'activitat artística Valenciana durant els anys setanta i huitanta del s. XIX i en les primeres dècades del s. XX encara tenia activitat. (Veg. Roig Condomina, Vicente: "El Ateneo Científico, Literario i Artístico de València i su aportación a las artes en el último tercio del siglo XIX", *Ars Longa*, 6 (1995), pp. 107-114.

⁵²² Maximilià Thous Llorens (València, 1900 – 1957), mestre de formació, poeta i activista cultural, el 1918 fundà, amb d'altres, l'Agrupació Nacionalista Escolar. Entre 1927 i 1929 organitzà la Taula de Poesia. Des de *Taula de Lletres Valencianes* contribuï a la difusió de l'avantguarda literària. Membre de l'Agrupació Valencianista Republicana i de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, fou un dels signants de les Normes de Castelló i col·laborà en *Avant* i *El Camí*. Després de la guerra civil fou purgat com a funcionari municipal i empresonat. Una vegada alliberat, ingressà en Lo Rat Penat, des d'on difongué activament el *Diccionari Català-Valencià-Balear* i es dedicà a la seua obra poètica.

⁵²³ Observeu que resulta d'allò més natural que siga "una senyoreta" o unes "rapsodes femenines" les persones encarregades de la lectura. Potser es considerava que els versos sonaven millor en llavis femenins.

Per a divulgar la nostra música, estic en tractes amb López-Chavarri i Manuel Palau.
Crec que també farem alguna cosa.

Desitjant que Pepita i tu vos trobeu perfectament; estusiasmat encara en l'acte catalanista que ha significat la pindàrica rebuda que se li ha fet al "Barça"⁵²⁴ i no oblidant el teu encàrrec, t'abraça fortament el teu amic i company,

Perucho

[mecanografiada, firma hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 815]

⁵²⁴ En el seu article "Futbol i Boxa" (*TLV*, 10, pp. 4-5), Perucho explica l'entusiàtica rebuda que es va tributar al FC Barcelona en haver-se proclamat campió de la Lliga de 1928.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [9]

GRAN CAFÉ CERVECERÍA
 “BARCELONA”
 Plaza Universidad, 1 y Calle Cortes, 590
 Teléfono A-5100

Barcelona, 31 de maig de 1928

Sr. Francesc Almela i Vives
València

Amic Almela:

Et dec carta des de fa moltes setmanes. Sóc un poca vergonya. Aquest silenci, però, no vol dir que hagi oblidat el teu encàrrec. Tot al contrari, me n'he preocupat i n'he parlat amb l'Estelrich i l'Antoni López Llausàs.⁵²⁵ El resultat ha estat deplorable. El primer d'aquestos senyors, diu que ell no pot fer res; i el segon ha respost que “si l'autor està decidit a pagar-se l'edició, ell li donarà tota mena de facilitats.” En resum: em sembla que t'ha perjudicat la teva col·laboració a la Barcino, car la Catalònia és enemiga d'aquella editorial.

Estic passant l'època més dolenta de la meua vida. M'han ocorregut coses lamentables, que han fet trontollar la meua situació gairebé estabilitzada. La lluita per l'existència podrà ser –segons diuen ara– una ximpleria darwiniana, però ací és quelcom patent i terrible.

Dintre pocs dies podrem parlar-ne vis a vis. Aniré a València. Un viatge rapidíssim; sempre, però, em quedarà una estona per als bons amics. Si vols fer-me qualsevol encàrrec, escriu tot seguit. Dignes-ho també a Thous, Pizcueta, etc.

S'ha publicat *La Dolorosa* d'en Ventura Gassol.⁵²⁶ En vista de l'èxit, el governador va prohibir les representacions de l'obra al Romea amb el piadós propòsit de matar de fam un separatista. En publicar-se el drama, ha fet recollir l'edició. S'han salvat alguns exemplars. Si t'he interessa, te'n podré facilitar un.

Fins la teua, o fins que ens vejам.

Records a Pepita.

Un abraç del teu company,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
 [BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 841]

⁵²⁵ L'impressor Antoni López Llausàs (Barcelona, 1888 – Buenos Aires, 1979) fundà el maig de 1924 la llibreria i editorial Catalònia, de la qual Joan Estelrich dirigia la Biblioteca Literària, motiu pel qual se li dirigeix Perucho exposant-li el seu projecte. Catalònia també publicava el magazín *D'Ací i d'Allà*, que dirigia Carles Soldevila, i havia rebut en traspàs tot el fons de l'Editorial Catalana, empresa vinculada a la Lliga, el president del consell d'administració de la qual era Cambó. (Llanas i Pinyol). López Llausàs, exiliat a Buenos Aires després de la guerra civil, hi fundà l'Editorial Sudamericana.

⁵²⁶ Bonaventura Gassol i Rovira (Ventura Gassol) (la Selva del Camp, 1893 – Tarragona, 1980), escriptor i polític, membre d'Esquerra Republicana de Catalunya, conseller de Cultura entre 1931 i 1934 i, posteriorment, en 1936. Fou diputat a les Corts Espanyoles. Durant la guerra civil s'exilià a França i a Suïssa, d'on retornà el 1977. Publicà, entre altres, el llibre de poemes patriòtics *Les tombes flamejants* (1923) i el poema en tres actes *La Dolorosa* (1928), que s'estrenà l'11 de maig de 1928 en el Teatre Català (Teatre Romea) de Barcelona i, efectivament, fou prohibida.

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [1]

Artur Perucho
Independència, 345
Barcelona

28 juny de 1928

Sr. Manuel Blancafort
La Garriga

Molt senyor meu: El nostre bon amic Sastre em va assabentar l'altre dia que us interessava conèixer el Manifest Dalí-Gasch-Montanyà,⁵²⁷ i em va pregar que us el trametés, lo qual faig ara amb moltíssim gust.⁵²⁸

Vull aprofitar aquesta avinentesa per fer-vos ben palés el meu entusiasme per la vostra música, car encara que no la conec tota, "Camins" (que ara tinc a l'atril del piano) es ben bé prou per acreditar un compositor.⁵²⁹ A *L'amic de les Arts* penso dedicar-vos un article més endavant.⁵³⁰ Si sou servit de donar-me detalls del vostre aprenentatge, dels vostres mestres i de les vostres actuals idees estètiques, us ho agrairé ben de veritat.

Sempre a la vostra disposició, us ofereix cordialment la seva amistat vostre afm. i s.s.

q. e. v. m,
Artur Perucho

[mecanografiada en majúscules, firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

⁵²⁷ Als pocs dies d'haver-se publicat el *Manifest Groc* el mes de març de 1928 en la revista *L'Amic de les Arts*, Perucho va ser el primer a divulgar-lo entre el públic valencià, tant en *El Pueblo* («Crónicas catalanas» "Apostillas a un manifiesto de vanguardia", 4-04-1928) com en *Taula de Lletres Valencianes* («Cròniques catalanes», "Nòtules del mes", 7, abril 1928, pp. 5-6).

⁵²⁸ Ramon Sastre era el director de la revista *Joia*.

⁵²⁹ Entre altres instruments, Perucho tocava també el piano.

⁵³⁰ En aquesta revista mensual il·lustrada, de caràcter artístic i literari, que aparegué a Sitges entre el 1926 i el 1929, no he localitzat cap article de Perucho.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [10]

PASTISSERIA - CHARCUTERIA
 BUFET - RESTAURANT
 NURIA
 RAMBLA CANALETES, 13
 TELEFON NÚM. 4208 - A.
 BARCELONA

7 juliol 1928

Amic Almela:

El teu retràs està perfectament justificat. Jo devia haver-te dit que havia aplaçat el viatge, i no ho vaig fer. La causa ha estat la malaltia de la meua germana,⁵³¹ que m'ha preocupat força. Sortosament, ha millorat molt i em sembla que no trigarà gaire a trobar-se bé del tot. Gràcies pel vostre interès.

Amb Llorens vaig passar una tarda molt agradable. Parlàrem de cinquanta mil coses i em va fer entrar ganes d'anar-me'n a Torino, on sembla que les noies per un vulgar *cioccolatino* tenen agraïments celestials.⁵³² De tots modos, Barcelona no es queda curta. Que m'ho demanin a mi, que ara estic fruit els encisos d'una encantadora lleidatana!...⁵³³

Ja n'estava assabentat de la bona pensada que han tingut Villalonga i Reig. M'ho va dir el mateix Casacuberta. Ara, cal empaitar-los i que no se'n desdiguin. Tu hauràs d'intervenir d'una manera molt directa en aquesta biblioteca.⁵³⁴ Em fa por l'anarquia ortogràfica. Cal que això es faci ben fet. Quan l'aparició del primer volum sigui imminent, publicaré un article a *La Publicitat* o a *La Nau*.⁵³⁵ Si no hi ha inconvenient, haurien de donar l'administració per a Catalunya a la Llibreria Americana del meu amic Vinyes. Fugim de la Catalònia i de Casacuberta.⁵³⁶ Aquells per lladres i aquest perquè no farà res. Ja ho sap Navarro-Borràs.

Jo no conec personalment a Villalonga, però li parlaré o potser li escriuré, car ell deu conèixer-me, encara que sols sigui pel meu pare.⁵³⁷ Cal que tots estem en relació. ¿no et sembla?

Em sap greu lo dels teus versos. Quina tragèdia!

⁵³¹ Julia Perucho Badia.

⁵³² Vicente Llorens Castillo va passar el curs 1926-27 a la Universitat de Gènova. És probable que poguera fer gestions perquè Perucho fóra lector de la de Torí, o potser Perucho, en realitat, es refereix a la de Gènova, ja que la plaça de Llorens va quedar vacant en haver passar aquest a la Universitat de Marburg en el curs 1927-28.

⁵³³ Confidències amicals de Perucho sobre les seues conquestes amoroses, les quals es repeteixen en altres passatges de la seua correspondència.

⁵³⁴ Els financers, empresaris i polítics valencianistes Ignasi Villalonga i Villalba (València, 1895 – Benicàssim, 1973) i Joaquim Reig i Rodríguez (València, 1896 – Madrid, 1989), van crear el 1918 la Unió Valencianista Regional, van sufragar la Col·lecció *L'Estel* –projecte d'Adolf Pizcueta, al qual al·ludeix probablement Perucho, vinculat a la revista *Taula de Lletres Valencianes*– i van patrocinar el 1932 el setmanari *El Camí*.

⁵³⁵ El núm. 1 de la *Col·lecció L'Estel* fou, precisament, el llibre de poemes d'Almela i Vives *L'espill a trossos*, que Perucho comentà en el seu article del mateix títol de *La Publicitat*, 23-01-1929.

⁵³⁶ L'amistat íntima que unia Almela i Perucho permet que aquest s'expressi en les seues cartes amb tota confiança i que expose francament les seues opinions sobre persones conegudes d'ambdós.

⁵³⁷ El pare d'Artur, Pasqual Perucho Lloret, blasquista, devia tindre bones relacions amb els ambients valencianistes.

Gràcies pel teu bon concepte dels meus poemes de *Taula*.⁵³⁸ L'ortografia era deplorable, malgrat haver-los tramés ben ortografiats. A en Carles Salvador,⁵³⁹ també li van plaure.

Treballa molt. No sé si formaré part de la pròxima "Taula de Poesia".⁵⁴⁰ Si m'ho diuen...⁵⁴¹ Thous⁵⁴² és un gran organitzador, encara que una mica freudià i propens a complicar coses senzilles. Em sembla que no arribareu a la bogeria per la seua culpa.

Faig crítica musical a *L'Amic de les Arts*. He tramés un assaig sobre "Estètica de l'aviació" a *La Nostra Terra*, en preparo un altre sobre boxa per a *La Nova Revista* de l'encontre d'avui entre Martínez i Dundee; uns versos a *Joia*, un esquema dramàtic per a l'editorial d'en Ràfols... De més a més, a *La Revista* publicaré (no sé quan) el meu *Faust*, que és el que més m'agrada del teatre que he fet fins ara. No diràs que deixo anar el temps inútilment!

Estava assabentat de la teua edició d'*El llibre de les dones*. Jo tinc una edició del segle XVIIIe i la d'en Carles Ros. Faré un article quan llegeixi la teua.⁵⁴³

Jo he entregat a Ramon d'Alòs⁵⁴⁴ els impresos que em va donar Llorens.

Les meues mare i germana us remerciem els vostres records i us els tornen.⁵⁴⁵ Una forta encaixada del teu company

Perucho

Rovira ja no és director de *La Publi*. L'ha substituït en Carles Capdevila.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 842]

⁵³⁸ Es refereix als poemes que va publicar en el núm. 8 de *TLV*, de maig de 1928.

⁵³⁹ Carles Salvador i Gimeno (València, 1893 – 1955), activista cultural, escriptor i gramàtic, fou un dels principals impulsors de les Normes de Castelló. Exercí com a mestre a Benassal i a Benimaclet. El 1934 creà l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana. El 1937 participà en el Segon Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura. Durant la guerra civil fou un dels principals impulsors de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Valencians, adscrit a la Conselleria de Cultura del Consell Provincial Valencià, liderada pel conseller Francesc Bosch i Morata. El 1948 assumí la presidència de la Secció de Literatura i Filologia de Lo Rat Penat, des d'on organitzà els cursos de llengua i literatura valenciana. Publicà *Vocabulari Ortogràfic Valencià*. *Precedit d'una Declaració i Normes Ortogràfiques* (1933), *Ortografia valenciana* (1934), *Morfologia valenciana* (1935) i *Gramàtica valenciana* (1951). De la seua extensa obra literària destaquen els llibres de poesia *Plàstic* (1923), *Vermell en to major* (1929), *Rosa dels vents* (1930) i *El bes als llavis* (1934); en prosa, *L'artista de la Valltorta* (1921), *Elogi del xiprer* (1928) i *Les Festes de Benassal* (1952). També publicà teatre i col·laborà molt activament en diversos diaris i revistes.

⁵⁴⁰ La Taula de Poesia era una mostra de carpetes venals de diversos poetes que contenien un conjunt de poesies manuscrites il·lustrades per artistes plàstics, les quals s'exhibien sobre unes taules de lectura. La primera se celebrà el maig de 1927 en els salons de l'Ateneu Mercantil de València. La segona s'inaugurà el 19 de maig de 1928 i comptà amb l'actuació de Margarida Xirgu.

⁵⁴¹ Peruchó esperava que l'invitaren a participar en la tercera Taula de Poesia –l'última abans de la guerra civil–, que començà el 29 de maig de 1929, però finalment no fou així.

⁵⁴² Maximilià Thous i Llorens (València, 1900 – 1957), activista i escriptor valencià del grup de *TLV*.

⁵⁴³ L'article de Peruchó sobre l'edició d'Almela de l'*Spill* es va publicar en *La Publicitat* del 3-11-1928.

⁵⁴⁴ Ramon d'Alòs-Moner i de Dou (Barcelona, 1885-1939) fou professor de l'Escola de Bibliotecàries, secretari general de l'IEC després de d'Ors i professor de literatura italiana a la Universitat Autònoma de Barcelona.

⁵⁴⁵ Com consta en altres passatges d'aquest epistolari, l'amistat entre Peruchó i Almela abastava també les famílies respectives.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [11]

PASTISSERIA - CHARCUTERIA
 BUFET - RESTAURANT
 NURIA
 RAMBLA CANALETES, 13
 TELEFON NÚM. 4208 - A.
 BARCELONA

24 juliol 1928

Estimat amic:

Encara que –em sembla– no et dec resposta, et dedico la primera estona lliure que em queda. Sempre està [bé] que els bons amics es diguin coses interessants.

He rebut l'últim número de la *Taula*, que m'ha agradat moltíssim. Ara, comença la nostra revista d'anar per bon camí. He vist que als nostres amics ja no els fa por d'escriure “adhuc”, “amb” i altres paraules que abans no volien admetre. La nota que precedeix els sonets de Shakespeare (d'en Navarro, segurament) està força bé. El mateix s'ha de dir de l'article d'en Salvador i d'aquelles notes que van al final del n°. Jo, he posat, com sempre, el meu gra catalanista, i l'Esclasans i la Montoriol han contribuït a donar-li a la *Taula* el caràcter qui li escau.⁵⁴⁶

Quan jo aniré pel setembre, penso donar una conferència... als amics. S'ha d'acabar l'anarquia ortogràfica. Hem d'emprar una sintaxi gramaticalment ortodoxa. El que ara fem, és donar un mal exemple. Als meus articles, hi ha cada garrafalada! Sols vaig fer el primer ben escrit i Navarro em va dir que calia transigir. Ara, però, ja n'hi ha prou, de transigència. Que transigeixin els lectors, no et sembla? El meu propòsit és de reunir tots els col·laboradors de *Taula* i fer-los avinent com Jaume Roig i Ausiàs March varen escriure l'idioma literari i no el que es parlava a València. Crec que, amb una mica de bona voluntat, podrem arribar a un acord i acabar definitivament amb l'actual anarquia gramatical.

Encara estic aguardant que m'enviïs quelcom per a *La Nostra Terra*. L'amic Vidal m'ho reclama constantment i ja no sé què dir-li.⁵⁴⁷

Em sap greu que no escriguis més sovint a *Taula*. Hauries de sacrificar-te una mica més. Jo, de vegades, escric de matinada amb una son que no em puc aguantar dret. I al dia següent, a quart de nou, sóc al despatx i treballo com un desesperat.

Ara, segons m'ha dit Carles Capdevila, que dirigeix el periòdic, podré treballar a *La Publicitat*. Amb això m'he fet moltes il·lusions. Ja és hora que algú li prengui al Duran Tortajada –fracassat pels quatre cantons– el Consolat de València.

Avui, publica *La Publi* un valent article de Joan Sacs. Està molt bé.⁵⁴⁸

Escriu aviat i conta coses. Què hi ha de la projectada Biblioteca?⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Es tracta del núm. 10 de *Taula de Lletres Valencianes* (juliol de 1928). Els articles a què es refereix Perucho són: “El nostre polígon literari” (Carles Salvador, p. 3), “La fi d’una dona fatal” (conte d’Agustí Esclasans, pp. 8-9) i els sonets XXIII i XXIV de Shakespeare, traduïts per Carme Montoriol Puig (p. 5). El “meu gra catalanista” a què al·ludeix és l'article «Cròniques catalanes» “Futbol i boxa”, pp. 4-5.

⁵⁴⁷ Almela i Vives no va col·laborar en *La Nostra Terra* (1929-1936), en canvi Enric Navarro-Borràs sí que va publicar algunes «Notes sobre València», aportant-hi informació sobre la vida cultural Valenciana.

⁵⁴⁸ Es refereix a l'article “Les paparres” (*La Publicitat*, 24-07-1928) en què “Joan Sacs” criticà els arquitectes Rubió i Pujol per les seues actuacions, a Barcelona i Tarragona, respectivament. “Joan Sacs” era el pseudònim que emprava el pintor Feliu Elias i Bracons (Barcelona, 1878 – 1948) com a teòric d'art. En canvi, com a dibuixant humorístic, molt popular, firmava com a *Apa*.

Records a Pepita de la família i meus, i per a tu una abraçada del teu afm. amic,
Perucho

He cercat per a *Taula* algunes col·laboracions importants: Gual,⁵⁵⁰ Domènec de Bellmunt,⁵⁵¹ Maseras...⁵⁵²

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 839]

⁵⁴⁹ Es refereix al projecte de la *Col·lecció L'Estel*, al qual anomenaven “biblioteca”, com figura en les cartes número 25, 26, etc.

⁵⁵⁰ Adrià Gual i Queralt (Barcelona, 1872 – 1943), autor dramàtic i director d'escena, fou un renovador actiu del teatre català del segle XX. Fundà el Teatre Íntim, des del qual combaté el teatre comercial i donà a conèixer obres de Goethe, Lesage, Molière, Ibsen, Èsquil, Shakespeare, Maragall, Iglésias, Pous i Pagès, Guimerà i Rusiñol. Des dels anys vint, col·laborà en els diaris *La Veu de Catalunya* i altres mitjans.

⁵⁵¹ Domènec de Bellmunt, pseudònim de Domènec Pallerola i Munné (Bellmunt d'Urgell, 1903 – 1993), advocat, fou un periodista molt actiu. Corresponsal a París als anys vint, publicà en *La Publicitat*, *D'Ací d'Allà*, *La Nau* i *L'Opinió*. Després de la guerra civil s'exilià a França.

⁵⁵² Alfons Maseras i Galtés (Sant Jaume dels Domenys, 1884 – Tolosa, 1939), escriptor, traductor i periodista, residí llargues temporades a París on, durant la dictadura de Primo de Rivera, dirigí *Le Courrier Catalan* (1924-1927) i fou corresponsal de *La Veu de Catalunya*.

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [2]

Independència, 345, 4t.

Barcelona, 13 agost de 1928

Sr. Manuel Blancafort

Molt senyor meu:

Perdoni'm que hagi trigat tant a contestar la seva amable lletra del 4 de juliol passat. He tingut una feinada tremenda i, a més a més, la meua germana ha estat prou malalta. Tan aviat com puc disposar d'una estona, la hi dedico gustosament.

El meu propòsit és dedicar-li un article a vosté... com autor de les seves obres. És a dir, que el més important de l'article serà la producció i no el productor. Li vaig demanar detalls de la seva formació artística, perquè això sempre irradia una mica de llum. Efectivament, conec poc la seva obra i és per això que encara no he fet l'article, car sempre he cregut que aquestes coses s'han de fer ben fetes. Avui, a casa nostra, l'escriptor ha de tenir un elevat sentit de la seva responsabilitat social.

Hi ha entre nosaltres una absoluta coincidència respecte de Wagner i del germanisme musical. Això, ja és un bon punt de partida. Wagner em sembla un mistificador genial; i les coses impures no pot seguir-les ni menys imitar-les la nostra generació. És per un procés intel·lectual semblant, que he arribat a considerar en Sánchez-Juan el poeta més pur que s'ha produït en llengua catalana,⁵⁵³ i és per això també que el meu teatre està mancat en absolut de retòrica i de teatralitat a l'ús.⁵⁵⁴ Dins l'obra de Wagner hi ha més teatre que música pura; dins l'obra de Maeterlinck hi ha més literatura barata que teatre. El músic alemany, Ibsen i el dramaturg belga, han estat els tres més grans emmetzinadors del nostre art actual. Hem d'anar envers la puresa de l'Stravinski i d'en Cocteau.⁵⁵⁵

No he rebut l'obra que em vàreu dir que em trametrieu. Tinc veritables desigs de conèixer-la. L'estudiaré de seguida, encara que el meu piano el vaig deixar a Madrid. I no cal dir que, abans de trametre l'article a *L'Amic de les Arts*, us enviaré les quartilles per tal que pugueu fer tota mena d'observacions.⁵⁵⁶

Jo, haig d'anar a València a fi de mes. Espero que, abans, m'arribaran noves vostres.

Un d'aquests dies faré un article sobre el post-wagnerisme, per a la revista de Sitges. Em sembla que us plaurà força. Després, segurament, anirà el que us dedicaré.

És probable que aquest hivern vingui una amiga meua que viu a París per tal de donar uns concerts a València, Castelló de la Plana i Barcelona, amb el seu germà, que és un violinista de gran esdevenidor.⁵⁵⁷ Si teniu quelcom per a violí i piano, els hi podríeu donar.

⁵⁵³ Com va fer constar, per exemple, en la crítica del "*Llibret Eucarístic*, de Carles Salvador" (*La Publicitat*, 11-10-1928). Perucho i el poeta simbolista Sebastià Sánchez i Juan (Barcelona, 1904-1974), amics de Barradas, coincidien també en la tertúlia de Ramon Sastre, impulsor de la revista *Joia*.

⁵⁵⁴ Perucho s'identifica plenament amb les posicions del Teatre d'Orientació.

⁵⁵⁵ Perucho era un gran admirador d'Stravinski.

⁵⁵⁶ No em consta que Perucho publicara res en *L'Amic de les Arts*.

⁵⁵⁷ Com confirma en la carta posterior a Blancafort datada el 7-09-1928, es tracta d'Abel Mus, violinista (Borriana, 1907 – Picanya, 1983) i de la seua germana Encarnació, uns pocs anys major que ell i habitual acompanyant seua al piano.

I res més, amic Blancafort. Perdoneu que hagi trigat tant, i compteu-hi sempre amb la cordial admiració de vostre afm.

Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

Carta de Manuel Blancafort a Artur Perucho [3]

La Garriga, 17 agost 1928

Sr. Artur Perucho.

Molt senyor meu, o amic (si us sembla bé):

Tinc el costum de seguir amb la major puntualitat possible la meva correspondència. Aquesta vegada, però, m'he hagut de retrassar puix han sigut tantes les cartes pendents que ha calgut establir un torn.

Molt satisfet per la vostra carta. Diria que vaig adreçar-vos exemplars de varies obres meves per a piano i n'estava convençut; tal vegada faig una confusió, perquè aquestes darreres setmanes he rebut diferents peticions de gent que han tingut la pensada d'interessar-se per la meva modesta obra musical. Vist el que em dieu, avui mateix us adreço els següents quaderns:

CANÇONS DE MUNTANYA.

CANTS ÍNTIMS.

EL PARC D'ATRACCIONS.

PASTORAL en sol.

Us demano perdó per la redacció i l'ortografia de les paraules que encapçalen els trossos del segon d'aquests quaderns. No és un pecat l'haver passat l'hora romàntica, però ho és el no saber escriure.

Em plaurà llegir el vostre article sobre el post-wagnerisme i també em plauria conèixer el vostre teatre. Perdoneu que us desconegui en aquest aspecte: el teatre és l'art que desconec d'una manera més vergonyosa. No sé si val l'excusa de que materialment no hi ha temps per tot el que caldria. Cregueu que a la llista dels meus defectes no hi trobaríeu la ganduleria; en trenta-un anys he hagut de treballar horriblement, no gosaré dir [que] per a fer-me una cultura, sinó solament per a poder estar una mica al corrent de la cultura de la gent culta. És natural que la música ha sigut sempre a primer terme i, per circumstàncies materials, el teatre ha funcionat molt lluny del meu camp.

Referent a la pregunta de si he fet alguna cosa per a violí, dec respondre amb negació, malgrat que vaig casar-me amb una excel·lent violinista.⁵⁵⁸ Jo mateix em pregunto sovint el per què.

Espero noves vostres.

Deixeu ben escrit, si us plau, el meu nom a la llista dels vostre amics.

[mecanografiada, sense firma, deu ser una còpia]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

⁵⁵⁸ Manuel Blancafort es casà amb la violinista francesa Helena París el 1920.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [12]

RESTAURANT - BRASSERIE CAFÉ-BAR - SALÓN DE BILLARES - GRAN METRO
 FERRER CANALS
 PLAZA DEL ANGEL - GRAN VIA LAYETANA
 TELEFONO 2490 - A
 BARCELONA
 Restaurant – Brasserie GRAN LICEO de Juan Ferrer
 Rbla. Del Centro, 3 i Arolas, 8
 Teléf. 1420-A

Barcelona, 27 d'agost de 1928

Amic Almela:

No m'ha estat possible correspondre abans a la teua darrera lletra, que ara no tinc al davant. Em sap molt greu que et sobri temps, perquè això vol dir que et manquen quartos. He fet algunes gestions. A can Gustau Gili, no hi ha res a fer; aquest senyor ⁵⁵⁹ té el costum de donar unes quantes pàgines a cada nou traductor “per veure com ho fa”; després diu que no li agrada... i així, entre uns quants, li ho fan de franc. De la Catalònia no cal que te'n parli; ja saps com em va respondre en Joan Bernat Metge ⁵⁶⁰ l'altra vegada. Haig de veure un d'aquests dies a Vicents Clavel, ⁵⁶¹ de l'Ed. Cervantes, i li parlaré també a en Puig i Ferreter, per a les Edicions Proa. Amb això, quedaran esgotades les meves amistats.

Ahir, molt d'hora, vaig fer una excursió magnífica. De Barcelona a Mollet, i d'aquesta interessant vila, a Sant Feliu de Codines, passant per Caldes de Montbui, que té molt de caràcter, i una església magnífica. A Sant Feliu, anava convidat per Carme Montoriol i Puig, que va allí a estiuajar. En havent esmorzat, agafarem el seu Renault i se'n vàrem anar tots dos a fer un petit passeig pels voltants: Vic, amb la seva delitosa plaça renaixement italià; la Garriga, Granollers, etc. A Santa Maria de l'Estany, vàrem visitar la formidable església romànica, que és –segurament– la millor de Catalunya. Si han sortit bé les fotografies que vaig fer del claustre i d'un capitell, ja t'enviaré alguna còpia. Sense adonar-nos-en, arribarem a la Molina; vàrem pujar la muntanya, deixant darrere Puigcerdà, fins a la ratlla de França. Per una breu estona, els nostres peus pogueren aixafar terra de llibertat. ⁵⁶² Vàrem retornar pel mateix camí fins a Mollet, on jo vaig pujar al tren. El que et digui del paisatge, no respondria a la realitat. Sis hores d'automòbil a 80 a l'hora, veient imponents muntanyes i boscos de pins!.. ⁵⁶³

Carme i jo, ara, fem una comèdia en col·laboració que pensem estrenar al Novetats.

⁵⁵⁹ Deu referir-se a Gustau Gili i Roig (Irun, 1868 – Barcelona, 1945), fundador de l'editorial Gustau Gili, afiliat a la Lliga Regionalista; fou regidor de Barcelona (1916) i diputat provincial (1931).

⁵⁶⁰ Referència irònica a Joan Estelrich, director i factòtum de la Fundació Bernat Metge, l'activitat principal de la qual, iniciada el 1923 sota el patrocini de Francesc Cambó, fou la publicació en català de les grans obres dels clàssics en edicions modèliques.

⁵⁶¹ L'editor, traductor, publicista i prologuista Vicent Clavel (València, 1888 – Barcelona, 1967), va fundar l'Editorial Cervantes i va contribuir a la institució del Dia del Llibre (1926). Blasquista, va col·laborar amb *El Pueblo* entre 1902 i 1916. S'instal·là a Barcelona el 1918, on realitzà una intensa carrera com a editor. (Més informació: Biografías de traductores, Universitat d'Alacant: <http://web.ua.es/va/histrad/documentos/biografies/vicente-clavel.pdf>)

⁵⁶² En al·lusió a la dictadura de Primo de Rivera.

⁵⁶³ És probable que el poema “Panne”, datat el 1928, que protagonitza una agosarada conductora, s'inspirara en aquesta excursió en automòbil amb Carme Montoriol al volant.

Has llegit els meus articles sobre Josep Pla? ⁵⁶⁴ Com s'haurà posat l'Estelrich!
Records a Pepita.
Una forta encaixada del teu bon amic,
Perucho

En “Domènec de Bellmunt” i jo, preparem la publicació d’una biblioteca literària. El primer volum –segurament– serà una novel·la meua. ⁵⁶⁵ Si fas quelcom d’aquest gènere, ja m’ho diràs. ¡Versos no! ¡Pobres poetes!

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 845]

⁵⁶⁴ Es refereix a les crítiques que va publicar contra Pla en aparèixer el primer volum de la biografia política de Cambó el 1928.

⁵⁶⁵ La primera i única novel·la publicada per Perucho fou *Ícar o la impotencia* (L’Estel, 1929).

Carta postal d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [13]

Barcelona, 4-9-1928

Amic Almela:

Estic desolat, pensant en la desaparició de *Taula*! Una de les coses que penso fer quan aniré dintre de dues setmanes, és lluitar per la seva supervivència. Espero que tu faràs el que podràs. Seria llastimós perdre aquest últim baluard de les nostres lletres.

Ja sóc intel·lectual. M'he fet soci de l'Ateneu Barcelonès. D'ara en endavant, hauràs d'adreçar-me allí la correspondència. Digues-ho als amics.

Records a Pepita. Una encaixada del teu bon amic,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 851]

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [4]

ATENEO BARCELONÈS
APARTADO DE CORREOS 97

7-9-1928

Amic Blancafort:

Dispenseu que hagi trigat tants dies a correspondre la vostra del 17 d'agost. He tingut una gran feina i sols m'ha quedat lliure un dia, que vaig dedicar a fer una excursió amb la meua promesa,⁵⁶⁶ precisament per la plana de Vic. De retorn, vam passar per la Garriga, per davant de casa vostra; era molt tard, però, i no ens va ésser possible de detenir-nos per tenir el gust de conèixer-vos personalment.

Vaig rebre les vostres obres, que ja he llegit, encara que no gaire detingudament. La meua promesa estudia, ara, el *Parc d'Atraccions*, que a tots dos ens plau força.⁵⁶⁷ A *El tumult desvetlla records* hi hem trobat –dispenseu si això no us plau– un cert regust chopinià.⁵⁶⁸ N'estem vertaderament engrescats amb la vostra música i farem el que puguem per divulgar-la aquest hivern. Jo, haig de sortir de viatge, ara, cap a València; al nostre retorn, faré l'article que us vaig dir, per a *L'Amic de les Arts*.

No és estrany que us sigui desconegut el meu teatre. El coneixen molt pocs. No he estrenat res ni he publicat res. Tota la meua obra publicada, es redueix a un nombre –molt crescut, per això!– d'articles i de narracions.

Molt aviat, potser, tindreu ocasió de conèixer-me com autor dramàtic. Estic decidit a estrenar aquest hivern. Si el projectat Teatre d'Orientació va endavant (i sembla que sí) es representarà el meu *Faust*, que és l'obra que em plau més, perquè dóna un sentit nou al vell mite. Tinc, a més a més, una comèdia en un acte –inestrenable, per motius de falsa moralitat– que es diu *Camí de llum* i una traducció de *La Vida de l'Home* (Andréiev) i una farsa política contra la dictadura, titulada *L'Home dintre la gàbia*. De tot allò que tinc a mig fer, projectat o simplement pensat, no em plau de parlar-ne.

Em sap greu que no hàgiu fet res per a violí. El meu amic i coterrani Abelard Mus, que fa una *tournee* pels E.U. [Estats Units], hagués inclòs lo vostre dins els seus programes.

Estic molt satisfet de poder-vos tenir com amic i de donar-vos aquest títol que vós us heu anticipat a donar-me. Una coneixença personal de deu anys no té, de vegades, tanta importància com una afinitat espiritual entre persones que no s'han vist mai.

Rebeu una forta encaixada del vostre bon amic de debò,
Artur Perucho

⁵⁶⁶ Tot i que no revela el nom de “la meua promesa”, Perucho es refereix a Carme Montoriol.

⁵⁶⁷ El parc d'atraccions del *Turó Park* va funcionar entre 1912 i 1927. Manuel Blancafort s'hi va inspirar per a compondre la suite per a piano “El parc d'atraccions”, que el pianista lleidatà Ricard Viñes havia estrenat a París molts pocs anys abans, i que s'ha convertit en l'obra més coneguda i interpretada del compositor. (Fundació Manuel Blancafort: <http://manuelblancafort.blogspot.com.es/2012/06/el-parc-datraccions-i-els-100-anys-del.html>).

Carme Montoriol era una excel·lent pianista; Perucho tenia una sòlida formació musical i també tocava bastant bé alguns instruments.

⁵⁶⁸ L'obra de Blancafort per a piano “El parc d'atraccions”, de 22 minuts de duració, consta de sis fragments, el segon dels quals es titula “El tumult desvetlla records”.

Em voldríeu dir algunes agrupacions musicals, deixant de banda l'orquestra Pau Casals? M'ho demana un meu amic de València. Gràcies.

Adreceu-me la correspondència, si us plau, a l'Ateneu.

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [1]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

8-9-1928

Lluís Nicolau d'Olwer
Ciutat

Distingit senyor,

Dispenseu que us distregui de les vostres activitats per a parlar-vos d'un afer gairebé personal meu.⁵⁶⁹

Fa uns quants anys que vinc lluitant per la incorporació intel·lectual de la meua València a Catalunya, i fins ara no m'havia estat possible de residir-hi a Barcelona. He hagut de viure tres anys a Madrid, desplaçat del meu ambient i allunyat, temporalment, de la meua activitat preferida.

Realitzat el meu propòsit de venir a Barcelona, he dedicat els primers mesos a guanyar-me la vida, i –ja una mica estabilitzat– penso dedicar-me plenament a les meves tasques periodístiques.

L'únic diari que em va be és, sens dubte, *La Publicitat*. He pogut fer valer la meua bona amistat amb en Joan Estelrich i en Josep Mª de Casacuberta, o la meua coneixença amb en Carles Capdevila. M'ha semblat, però, que res d'això no era necessari i que vós acolliríeu amb la vostra habitual cordialitat els meus propòsits.

No demano ni puc demanar res. Si em deixeu fer amb una mica d'assiduitat algun dels "comentaris" que van inserits a la part dreta de la primera plana,⁵⁷⁰ em sentiré honradíssim. Hi podria parlar de València o de temes que li pertanyen, i això, pot ésser, ajudaria a encoratjar els meus amics, que amb prou feines sostenen una modesta revista.⁵⁷¹

Dispenseu les excessives dimensions d'aquesta lletra, i accepteu l'ofertament que us fa de la seva cordial amistat, vostre afm. i s.s.

q.e.v.m.

Artur Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁵⁶⁹ Pel tipus de tractament, tan respectuós, és probable que Perucho i Nicolau no s'hagueren relacionat anteriorment.

⁵⁷⁰ Els articles que es publicaven en la primera pàgina es pagaven més cars, com diu en la carta següent a Almela. El primer article de Perucho que he localitzat en *La Publicitat* aparegué cinc dies després d'aquesta petició, el 13-09-1928 i no està en la primera pàgina, sinó en la secció «Les Lletres», on solien maquetar-se els seus articles. Tracta sobre les *Elegies* de Bernat Artola.

⁵⁷¹ Perucho es refereix, sens dubte, a *Taula de Lletres Valencianes*, que el setembre de 1928 va publicar el número 12.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [14]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

14 setembre de 1928

Amic Almela:

Em sembla que em deus resposta, però això no hi fa res per a què t'escrigui novament.

Has llegit el meu article a *La Publicitat* d'ahir? ⁵⁷² Ja et diré com ha anat la cosa. Rovira i Virgili, ⁵⁷³ darrerament, va agafar dèria antivalencianista i antioccitana; no en volia saber res. En haver-hi canvi de director a *La Publicitat*, Carles Capdevila –entre altres coses– es va proposar de rectificar aquell criteri. Parlant amb en Batista i Roca, ⁵⁷⁴ li va parlar de mi i en Batista el va assabentar que jo vivia a Barcelona, car ell encara em feia a Madrid. En resum: em va demanar que l'anés a veure i m'ha encarregat de fer al diari tot ço que es refereixi a València. He començat amb la crítica de les *Elegies* de Bernat Artola; seguirà una altra sobre el *Llibret Eucarístic* de Carles Salvador, ⁵⁷⁵ i després en parlaré dels dos llibres de Josep Mª Baiarri.... si li dóna la gana d'enviar-los. Ja saps com les gasta el nostre amic. ⁵⁷⁶

Anit passada ens vàrem reunir a l'Ateneu, Casacuberta, Batista i Roca i jo, per tal de preparar una campanya valencianista intensa. Pensem demanar quartos a molta gent d'aquí. Procurarem que alguns dels nostres escriptors hi col·laborin a diaris de València (en castellà, naturalment) i facin informacions per a divulgar tot el referent al nostre moviment cultural. Jo penso dir-li quelcom d'això al *Diario de Valencia*, proporcionant-li un col·laborador adequat. Et sembla que ho acceptaran? A *La Voz Valenciana*, malgrat el ximple aquell de Solsona, ⁵⁷⁷ potser podríem fer-ne alguna cosa. En tot cas, ho faria jo mateix signant amb qualsevol pseudònim. Tinc bona amistat amb el director. ⁵⁷⁸

⁵⁷² Es refereix al mencionat article sobre les *Elegies* d'Artola.

⁵⁷³ Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1949). Escriptor, historiador i polític. Fundador d'Acció Catalana el 1922, aquell mateix any va començar la publicació de la important *Història nacional de Catalunya*, obra de la qual, fins al 1934, s'havien publicat set volums. El 1924 fundà i dirigí la *Revista de Catalunya*, i també edità l'*Anuari dels Catalans* (1923-26). En separar-se d'Acció Catalana, fundà el diari *La Nau* (1927), òrgan del partit Acció Republicana de Catalunya.

⁵⁷⁴ “Josep Maria Batista i Roca, etnògraf i excursionista, fundà el 1927 l'escultisme català –havia conegut el moviment britànic dels Boy Scouts–, i pocs anys després, el 1930, va crear a Barcelona una organització patriòtica de joventut, dedicada a l'educació física, intel·lectual i cívica: Palestra. Per a la presidència cercà el lingüista que havia normativitzat la llengua catalana escrita, base indispensable per a la seva supervivència, Pompeu Fabra. Aquesta fundació tenia lloc després de la caiguda del general Primo de Rivera i abans de la proclamació de la República. Palestra s'inspirava en els Sokols txecs i envià a Praga una representació, encapçalada per Amadeu Serch, mà dreta de Batista i Roca. Palestra participà així a la novena festa federal dels Sokols el juliol de 1932, però li impediren desfil·lar amb la bandera catalana per pressions de la diplomàcia espanyola.” (Balcells 2013: 198).

Perucho devia haver conegut Batista i Roca (Barcelona, 1895 – 1978) amb motiu d'haver publicat el seu article sobre l'excursionisme català en *Taula de Lletres Valencianes* (9, juny 1928), així com per la seua faceta de folklorista. En aquesta carta explica a Almela com ha començat en *La Publicitat*, sense mencionar si fou avalat o no per Nicolau d'Olwer.

⁵⁷⁵ Fou el tercer article que hi va publicar, el 12-10-1928.

⁵⁷⁶ No n'he trobat cap referència.

⁵⁷⁷ Deu referir-se al periodista i polític Brauli Solsona Ronda (València, 1895 – Kremlin-Bicêtre, França, 1981). Durant els primers mesos de la Segona República fou secretari dels governadors de Barcelona Carles

També hem acordat fer-li veure a en Capdevila la conveniència d'una col·laboració valenciana directa, semblant a la d'en Martínez Ferrando ⁵⁷⁹ a *La Veu* i que el corresponsal siguis tu. A mi em paguen els articles a quatre i sis duros, segons que es publiquin a “Les Lletres” o a la primera plana. Així, doncs, et podries guanyar unes pessetes al mes, que no t'anirien malament, eh?

Arribaré a València el dia 20, per via marítima. ⁵⁸⁰ Ja et cercaré al diari o a casa teva. Em sembla que m'havies demanat alguna cosa, no? En arribar a casa, ho miraré.

Ara me'n vaig a sopar amb Pallerola (“Domènec de Bellmunt”). ⁵⁸¹

Records a Pepita de tots nosaltres. Una abraçada del teu afm. amic,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 813]

Esplà i Oriol Anguera. Membre d' Izquierda Republicana, durant la República fou governador civil de Burgos, Huelva, Alacant i València. Després de la guerra civil s'exilià a París.

⁵⁷⁸ Perucho es refereix a José Aparicio Albiñana (1896 – 1965), lerrouxista del Partido Republicano Radical, que fou governador civil de Jaén i d'Albacete durant la Segona República i director durant els anys vint i trenta de *La Voz de València*.

⁵⁷⁹ Es refereix a l'arxiver Jesús Ernest Martínez Ferrando (València, (1891 – 1965), germà d'Eduard i Daniel. Fou director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó entre 1936 i 1939 i, en un segon període, de 1940 a 1961. Publicà els reculls de narracions *Les llunyanies suggestives i altres proses* (1918), *El farsant i l'enamorada* (1919) i *Vida d'infant* (1921), reelaborada en *Primavera inquieta* (1926). Fou col·laborador de *La veu de Catalunya*.

⁵⁸⁰ En aquesta època, el mitjà de transport habitual entre Barcelona i València era el barco.

⁵⁸¹ El pseudònim del periodista i escriptor Domènec Pallerola i Munné era Domènec de Bellmunt, que emprava com a homenatge al seu poble natal, Bellmunt d'Urgell.

**Carta d'Artur Perucho a Ramon Sastre [1]
(‘Ramon de Curell’, revista *Joia*)**

HOTEL RIPALDA
CAFÉ RESTAURANT
PROPIETARIOS:
BERTRAN I LLISO
TELÉFONO 1028
APARTADO 43

València, 24 de setembre de 1928

Amic Sastre:

No us he escrit abans perquè us volia dir quelcom segur de l'amic Barradas. L'excés de feina, l'últim dia de la meua estada a Barcelona, em va impedir d'anar a Hospitalet. Li vaig escriure abans de sortir, pregant-li que us trametés els dibuixos que s'havien de publicar a *Joia* i que m'escrigués a mi tot allò que li interessés que jo digués al meu treball. Ahir, vaig rebre una lletra seva i em diu que us trametrà els dibuixos. Demà, faré l'article i el tindreu de seguida. Aquest afer, doncs, no us ha d'amoïnar.⁵⁸²

Els meus amics, els he trobat molt animats. Ara, milloraran molt el contingut de la *Taula de Lletres Valencianes*, la qual ha canviat de director des d'aquest número.⁵⁸³ També preparen una biblioteca titulada “L'Estel”, on publicaran coses força interessants. El primer volum, sortirà a fi d'octubre o primeries de novembre. Ja us faré més endavant un “Ens plau d'assenyalar...”⁵⁸⁴ Per ara, no convé dir res.

Ací, no es coneix *Joia*. Tots tenen interès per conèixer-la. Temps endarrere, us van demanar el canvi. Us quedaré molt agraït si li voleu trametre els números publicats a N'Adolf Pizcueta (actual director de *Taula*) que viu al carrer de Guillem de Castro, nº 35, 3er.

Li vaig donar els vostres records a Carme,⁵⁸⁵ que us els va agrair extraordinàriament. En la seva darrera lletra pregunta si penseu continuar l'hivern que ve les vetllades musicals de casa vostra.⁵⁸⁶ Efectivament (ara parlo jo) seria lamentable no continuar-les.

Doneu molts records a en Sánchez-Juan i als altres amics.

Rebeu una forta encaixada del vostre afm. amic,
Artur Perucho

v/c Lluís Morote, 17, 3er, 2^a.

⁵⁸² L'article de Perucho “Barradas, pintor d'eternitat” publicat en el número 6 de la revista *Joia* (agost de 1928, pp. 120-123), està il·lustrat amb set dibuixos o reproduccions de pintures de Barradas.

⁵⁸³ El número 13, d'octubre de 1928, fou el primer que dirigí Adolf Pizcueta, en substitució d'Enric Navarro-Borràs.

⁵⁸⁴ Secció habitual de *Joia*, que consta de breus notes informatives sobre assumptes culturals.

⁵⁸⁵ Carme Montoriol Puig: “la meua promesa”. (Veg. carta núm. 22).

⁵⁸⁶ Benguerel (2008: 138-138) conta em les seues memòries en què consistien aquestes vetllades i qui participava.

La fotografia per la nota que us adjunto, la trametré aviat.

[Nota adjunta] ⁵⁸⁷

A les Galeries Laietanes, ha donat una mostra d'austera serenitat el pintor valencià Vicents Mulet, ⁵⁸⁸ exposant un gros nombre d'exquisides teles.

Contra el colorisme exagerat característic de molts pintors de l'escola valenciana actual, oposa unes dolces tonalitats del més mesurat bon gust; contra l'impressionisme –encara dominant al seu país– una meditada tècnica del dibuix i del color.

A les seves teles no hi ha llums enlluernadores ni contorns esborrats per la reverberació del sol meridional. Hi ha mesura, serenitat; és a dir: classicisme. Si aquest jove artista s'hagués dedicat a pintar retrats, és ben segur que els seus quadros tindrien la dolçor inefablement serena de la Gioconda...

Vicents Mulet, és una de les millors realitats de la pintura valenciana actual i –tant per la seva vàlua artística com pel seu valencianisme– no sabem estar-nos de considerar-lo íntegrament nostre.

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Arxiu Ramon Borràs]

⁵⁸⁷ Aquesta Nota va aparéixer en el número 6 de la revista *Joia*, corresponent als mesos de setembre i octubre de 1928, p. 145 i s'acompanya, en efecte, de la fotografia d'estudi del pintor Mulet.

⁵⁸⁸ L'exposició de Vicent Mulet Claver (Albalat de la Ribera, 1897 – 1955), celebrada en les Galeries Laietanes de Barcelona entre el 17 i el 30 de novembre de 1928, constava de vint-i-sis paisatges, sis apunts andalusos i alguns altres valencians. Les opinions de Perucho en el catàleg van indignar els admiradors de la “pintura valenciana”, pel fet que elogiava que Mulet no fóra academicista ni seguira l'herència sorollista. Després de la guerra civil, en canvi, pintà temes bucòlics, retrats i paisatges.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [15]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

3-10-1928

Amic Almela:

D'ençà de la meua arribada (després d'un horrible viatge, amb una gran temporalàs i una gran ventada) m'he dedicat a la recerca del llibre sobre Prosper Mérimée. A la Llibreria Francesa, m'han dit que no en coneixien cap, i el llibreter Mr. Louis Bergé m'ha donat una resposta semblant. A mi, però, no m'entrava al cap que un país tan cuidadós com França de les seves glòries nacionals, hagués negligit biografiar un dels seus novel·listes més populars del vuitcents. Per fi, després de cercar més que els del *Krassin*,⁵⁸⁹ m'ha caigut a les mans un catàleg de la casa Hachette, i vet aquí que hi havia l'obra desitjada. Avui mateix, he fet l'encàrrec a la Catalònia i d'aquí a vuit o deu dies et podré trametre el volum, del qual ignoro el preu. Aquest afer, doncs, ja no t'ha de preocupar.⁵⁹⁰

Ací, hi ha un gran interès per la *Taula* (després del canvi de director) i més encara per la biblioteca *L'Estel*. Són molts els qui me n'han parlat, i un d'ells –molt afectuosament– Feliu Elies. Amb una mica de propaganda –premsa i pasquins– es vendran els llibres admirablement. De seguida que hàgiu fet la fulla d'anunci dels primers volums, trameteu-me-la perquè jo pugui fer un article preliminar a *La Publicitat*.⁵⁹¹ Després, ja en parlaré detingudament de cada volum.

Fes la mercé de dir-li a Eduard [Martínez Ferrando] que les obres dramàtiques d'en Puig i Ferrer són difícils de trobar. Que no s'impacienti i que ho deixi a les mans d'en [Ramon] Vinyes, que ja se'n cuidarà.

Els meus respectes a Pepita, records als amics i per a tu una abraçada del teu afm.

Perucho

Demà li trametré a Pizcueta l'article per a *Taula*.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 860]

⁵⁸⁹ El trencagels rus que va rescatar el 1928 els membres de l'expedició aeronàutica –amb dirigible– de l'explorador italià Umberto Nobile, perduda a l'Àrtic, s'anomenava *Krasin* en honor de Leonid Borísovich Krasin (1870-1926), dirigent bolxevic que fou comissari de Comerç Exterior entre 1920 i 1924. Potser Perucho devia conèixer la seua peripècia per haver vist la pel·lícula *Подвиг во льдах* (*Gesta entre el gel*), dirigida el mateix 1928 per Georgi Nikolayevich Vasilyev (1899-1946) qui, el 1934, féu també l'adaptació de *Tchapaief*, *El guerrillero rojo*, basada en la novel·la de Furmanov, que Perucho prologà el 1937.

⁵⁹⁰ Deu tractar-se del llibre *Mérimée et ses Amis*, de Filon Auguste, Paris, Hachette, 1909.

⁵⁹¹ Aquest fou el segon article que Perucho publicà en *La Publicitat* (2-10-1928): «Les Lletres» “Segon aniversari d'una revista”.

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [3]

Ciutat, 5-10-1928

Amic Casacuberta:

Abans que res, us felicito cordialment pel vostre mariatge. Els qui –com jo– tenim pasta de casats i encara no ho hem pogut aconseguir, no tenim altre consol que felicitar els amics que hi arriben abans. Que sigui per molts anys i per a bé!

Vull fer a *La Publicitat* la recensió del *Llibre de les dones*, car es tracta d'una obra valenciana i és dintre la meua “jurisdicció”. Ho vull fer de seguida, per tal d'evitar que algú no se m'anticipi. Em voldria enviar el volum al despatx el més aviat que pugui? Li quedaria molt agraït.⁵⁹²

Soldevila m'ha demanat col·laboració per al *D'Ací i d'Allà*.⁵⁹³ El primer article serà parlant dels amics de *Taula*, amb fotografies i tot.⁵⁹⁴

Cordialment seu,

Artur Perucho

[hològrafa, paper de dol amb marges negres]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁵⁹² Aquest fou el quart article que Perucho publicà en *La Publicitat*: «Les Lletres» “*El Llibre de les dones*” (3-11-1928).

⁵⁹³ L'escriptor Carles Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1892 – 1967) fou l'editor i director del magazín *D'Ací i d'Allà* (1924-1936).

⁵⁹⁴ En efecte, es tracta de l'article “Un grup d'escriptors” (*D'Ací i d'Allà*, 132, desembre de 1928, pp. 442-443), il·lustrat amb un retrat a llapis de Bernat Artola, una fotografia de Carles Salvador i una altra de grup en què estan Navarro-Borràs, Almela i Vives, el pintor Giménez Cotanda, Pizcueta, Minyana i Thous Llorens.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [16]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

13-10-1928

Amic Almela:

Vaig rebre la teva lletra (sense data), la qual no m'ha estat possible contestar abans per excés de feina. Volia, també, donar-te noves de la biografia de Merimé.⁵⁹⁵ Tot just, ara mateix, em diuen de la Catalònia que l'acaben de rebre. L'he enviat a cercar ara mateix. Encara no sé el preu. Sóc un bon cònsol o què?

El llibre de la senyoreta (¡!) María Luz, s'ha exhaurit completament. Faré el que pugui, demanant-hi a ella mateix. Ens veiem algun dia a l'Ateneu.⁵⁹⁶

El d'en Soldevila (que no m'agrada gens) l'he trobat de vell per 2 pessetes. El tinc a casa. Dilluns te'l faré enviar.⁵⁹⁷

I del fullet d'en Palau,⁵⁹⁸ no he tingut temps de cercar-lo.

Casacuberta m'ha donat el dibuix de Guasp. Ja és fet el clixé per al meu article de *La Publicitat* sobre *El llibre de les dones*.⁵⁹⁹

En Soldevila em reclama les quartilles per al *D'Ací i d'Allà*. Encara no tinc les fotografies o dibuixos vostres. Si no us doneu pressa, en prescindirà. El teu dibuix m'aprofitarà, segurament.⁶⁰⁰

I res més. Recors als amics i d'altres distingits per a Pepita, meus i de la meva família.

Una abraçada del teu afm.

Perucho

Merimé: 3 pessetes.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 814]

⁵⁹⁵ Trenta-quatre anys després, Almela publicà el fullet *La Carmen de Mérimée era valenciana* (València, 1962), reproduït en *Debats*, 84, 2004, pp. 91-105.

⁵⁹⁶ Es refereix a la periodista, escriptora i traductora María Luz Morales (La Coruña, 1889 – Barcelona, 1980), primera directora de *La Vanguardia* incautada pel comitè anarquista el 1936. Els dos llibres que publicà l'any 1928 es titulen *Trovas de otros tiempos* i *Libros, mujeres i niños*. Possiblement Almela es va interessar pel primer.

⁵⁹⁷ Fins a 1928, any en què està datada aquesta carta, Soldevila havia publicat els poemaris *Lletanies profanes* (1913), *Plasenteries* (1917), *Full de Dijous*, *L'abrandament* (1918) i *El senyoret Lluís* (1926), novel·la breu acompanyada d'un bon recull de contes. No sabem exactament per quin de tots es va interessar Almela.

⁵⁹⁸ Deu tractar-se d'algun solt sobre el compositor d'Alfara del Patriarca, Manuel Palau.

⁵⁹⁹ Es tracta d'una caricatura d'Almela amb l'estil habitual de Guasp. (Fundació Josep Irla: Memòria Valencianista: http://memoriavalencianista.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=256&lletra=G)

⁶⁰⁰ Es refereix a l'article "Un grup d'escriptors", mencionat en la carta anterior.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [17]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

22-10-1928

Amic Almela:

Per Llorens, que ha sortit ara vers Gènova,⁶⁰¹ sé que no t'ha arribat el volum de Merimée que et vaig trametre –certificat– junt amb *Que cal llegir?* de Soldevila.⁶⁰² No sé a què atribuir-ho. Tinc el rebut de correus, del dia 17, que és quan es va certificar el paquet. Ja em diràs què hi ha de tot això. De totes maneres, podràs reclamar a correus, per si hi ha alguna errada d'adreça.

També estic assabentat per Llorens de les peripècies de l'epistolari de Llorente. S'ha perdut, [per] tercera vegada? Sembla una cosa de Ranch!

A Pizcueta li dec carta. No em queda temps, ara. Li escriuré un d'aquests dies.

Diuen que és magnífic l'article que ha fet Aràmbul sobre Tolstoi!...

Encara no he rebut aquest n° de *Taula*, malgrat haver-se ja publicat. Que em digui Pizcueta què vol per al pròxim n°. Em plauria de fer alguna cosa sobre un tema literari general com el d'aquest mes.⁶⁰³ Potser aniria bé un resum de l'enquesta de *La Publicitat* sobre la intel·ligència i el caràcter.⁶⁰⁴ Si li sembla millor, li enviaré literatura narrativa: un conte o algunes quartilles d'una cosa que m'he inventat i que es diu teatre comprimit. Ell ho dirà.⁶⁰⁵

Fa uns dies, li vaig donar a Carles Soldevila l'article sobre vosaltres. Segurament, es publicarà aquest mes.⁶⁰⁶

Has llegit el manifest d'*El Matí*?⁶⁰⁷ Serà, sens dubte, un gran diari i asseguren que fins i tot, serà prou lliberal. No et convindria col·laborar-hi? Diuen que pagarà be. Si ho vols intentar, jo tinc molt bona amistat amb en Capdevila,⁶⁰⁸ Junoy⁶⁰⁹ i Solervicens.⁶¹⁰ Els podria parlar, amb probabilitats d'èxit. Digues-ho aviat.

⁶⁰¹ Vicente Llorens Castillo va atendre el lectorat de la Universitat de Gènova durant el curs 1928-29.

⁶⁰² Carles Soldevila: *Què cal llegir? L'art d'enriquir un esperit. L'art de formar una biblioteca*. Barcelona, Catalònia, 1928.

⁶⁰³ Es tracta de l'article «Temes del nostre temps» «Literatura proletària?», publicat en *Taula de Lletres Valencianes*, 13, octubre de 1928, pp. 8-9.

⁶⁰⁴ Veg. carta núm. 119.

⁶⁰⁵ Perucho no va publicar en *TLV* cap col·laboració d'aquest gènere.

⁶⁰⁶ Es refereix de nou a l'article «Un grup d'escriptors» per a *D'Ací i d'Allà*.

⁶⁰⁷ Diari catòlic independent en català, editat a Barcelona des de 1929 a 1936, promogut i dirigit per Josep Maria Capdevila i Josep Maria Junoy. Es regí per la ponderació informativa i la bona presentació tipogràfica. Incautat el juliol de 1936, els tallers foren utilitzats per a imprimir el diari *Treball*, l'òrgan del PSUC, que dirigí Perucho.

⁶⁰⁸ Josep Maria Capdevila i Balanzó (Olot, 1892 – Banyoles, 1972), filòsof i escriptor catòlic.

⁶⁰⁹ Josep Maria Junoy i Muns (Barcelona, 1887 – 1955), periodista, dibuixant i poeta, introduí a Catalunya l'avantguardisme que havia conegut a París (és l'autor de «L'oda a Guynemer», 1915). Creà i dirigí *La Nova Revista* (1927-1929), en què col·laborà Perucho.

⁶¹⁰ Joan Baptista Solervicens i Pollina (Barcelona, 1904 – 1961), escriptor i periodista, assessor de l'editorial Alpha i de la Fundació Bernat Metge, impulsor del diari *El Matí* i redactor de *La Veu de Catalunya*.

Joan Chabàs,⁶¹¹ s'ha traslladat a Barcelona per tal de residir-hi. Estelrich l'ha fet com una mena de secretari seu i li dona 500 pts. cada mes.

Avui acabaré l'article sobre *El llibre de les dones*, que es publicarà la setmana pròxima. La caricatura que et va fer Guasp, l'aprofitaré després per a la revista *Joia*, quan es publiqui el teu llibre de versos dins la col·lecció *L'Estel*. En aquest n° hi ha un meu article sobre Barradas, i una nota sobre Bernat Artola. Dóna'm alguns versos i els publicarien segurament el més que ve.

Records a Pepita.

Id. a la penya.

Vaig a regalar-li a Navarro-Borràs el *Manual del bon corrector d'impremta* per a què no us deixi viure.⁶¹²

Un abraç del teu bon amic,

Perucho

La nota bibliogràfica que em donà Aràmbul, m'ha estat útil. Ja tinc el llibre.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 857]

⁶¹¹ Una nota publicada en *LGL* testifica que cap a finals de 1928 Juan Chabàs ja treballava per a Estelrich: "Chabàs. En su València. Pescando mucho. Entre otros peces esta novela *Cara o cruz*. I ahora, camino de Barcelona, de Bernat Metge. (*La Gaceta Literària*, 44, «Eclíptica i Literatura» "El veraneo de nuestros escritores" 15-10-1928, p. 2). A Barcelona es va integrar en el grup de l'"Ateneillo de Hospitalet", conformat al voltant de Barradas, que també freqüentava Perucho, i en altres tertúlies, com aquesta: "Suele acudir a la tertulia que cada lunes reúne en el Gran Café Colón, de la Plaza de Cataluña, a Guillermo Díaz-Plaja, Lluís Montanyà, Manuel Font, Josep Maria de Sagarra, Sebastià Gasch... y, circunstancialmente, a Salvador Dalí, Federico García Lorca o Max Aub." (Pérez Bazo 1992: 35).

⁶¹² Perucho s'hi refereix a Navarro-Borràs amb sorna.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [18]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

8-11-1928

Amic Almela:

Acabo de llegir la teva lletra d'ahir. Estic molt enfeinat i haig de contestar-te a corre-cuita.

Em sembla bé la marxa de *L'Estel*. Tinc moltes ganes de veure el primer volum. Quan sortirà? No feu gaire cas dels crítics. N'hi ha per tot arreu. Si vegessis ací!.. Cal desentendre's de la gent i treballar. Què hi fa el que diguin els ximples?

Ahir a la tarda, va donar una important conferència sobre "L'Humanisme en la Renaixença francesa" el professor Plattard, director de la biblioteca clàssica de les Universitats de França, i catedràtic a la Sorbona.⁶¹³ Si vénen molts conferenciants de la solvència d'aquest, aviat se li acabarà el prestigi a l'Estelrich!

No he fet l'article que em va demanar Pizcueta sobre l'Iglésies,⁶¹⁴ per la senzilla raó que havia de dir mal d'aquest senyor, que va ésser un poeta mediocre i un dramaturg lamentable. M'hagués costat un gran esforç no trepitjar-li l'ombra. En canvi, penso fer-li una cosa breu sobre Barradas. A *Joia* he publicat un article il·lustrat per ell. Demanaré els clixés i podrem fer una pàgina interessant.

El pintor Mulet, farà una exposició a les Laietanes. Li he fet el catàleg i gràcies a la meua intervenció es presentarà en català. *Rara avis*, tractant-se d'un plàstic de la nostra terra!

El que em deies de *La Corres* em plau. Suposo que ara es podrà fer-hi una mica de valencianisme. Et quedaré força agraït si li vols parlar en favor meu. Hi puc fer cròniques catalanes, encara que sigui firmant amb pseudònim.⁶¹⁵ Sobretot, m'interessa cobrar; pocs diners, ja ho sé, però cobrar algo. És qüestió de principis ... i de necessitat.

No sé a quina ressenya dius que el meu nom anava al costat d'un altre. A *La Nau*? No és estrany. La va fer en Massip,⁶¹⁶ que és amic nostre.

Joan Chabàs⁶¹⁷ viu a Barcelona de fa poc. L'Estelrich l'ha fet el seu secretari. M'ha dit que farà quelcom per a *Taula*. Ens reunim sovint a la penya d'en López-Picó i Carles Riba.

⁶¹³ El 1928, Jean Plattard, especialista en Rabelais, no era professor de La Sorbona, sinó de la Facultat de Lletres de Poitiers.

⁶¹⁴ L'article està motivat pel fet que el dramaturg Ignasi Iglesias i Pujades (Sant Andreu de Palomar, 1871 – Barcelona, 9 d'octubre de 1928) havia mort feia un mes. Fou un autor molt popular del grup de L'Avenç, influït per Ibsen.

⁶¹⁵ Perucho era de la redacció d'*El Pueblo*, on no hauria sentat gens bé que publicara també en *La Correspondencia de Valencia*.

⁶¹⁶ Deu referir-se al periodista Paulí Massip i Roca (La Granadella, 1899 – Cholula, Mèxic, 1963) el qual, contrari a la dictadura de Primo de Rivera, fou objecte de nombroses multes. Durant la Segona República fou redactor de *Estampa* i *Ahora*, director d'*El Sol* i, en els anys 1937-1938, de *La Vanguardia*. Després de la guerra civil s'exilià a Mèxic, treballà en el SERE i dirigí el *Boletín del Comité Técnico de Ayuda a los Republicanos Espanyoles*. Col·laborà en les revistes *España Peregrina*, *Mañana*, *Romance*, *Litoral*, *Las Españas*, i *Cinema Reporter*. També escrigué guions cinematogràfics.

⁶¹⁷ Joan Chabàs Martí (Dènia, 1898 – Santiago de Cuba, 1954), escriptor i periodista en diversos mitjans, entre els quals *La Gaceta Literària*, *Diario de Barcelona*, *La Libertad*, *Luz*, etc. Especialitzat en crítica literària i

Espero les teves noves.
Records a Pepita, i per a tu una encaixada del teu afm.
Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 859]

teatral, estudià Dret a Madrid, on travà relació amb Perucho. Ambdós coincidiren en l'homenatge que *La Gaceta Literària* brindà a Estelrich un dels primers dies de juny de 1929: "En esta cena improvisada halláronse junto a Estelrich, Pedro Salinas, Melchor Fernández Almagro, Rafael Alberti, Andrenio, **Perucho**, Chabàs, Lorca i rezagados, Espina, Ayala, adhesión de Giménez Caballero. Sin que nadie dijera ninguna palabra final todos teníamos la segura impresión de que luego de esa fraternal comida estàbamos mucho más cerca catalanes i castellanos." (*La Gaceta Literària*, 60, 15-06-1929).

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [19]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

12-11-1928

Amic Almela:

Aquesta tarda he tingut una llarga conversa amb Puig i Ferreter, al qual li estic fent la traducció espanyola d'*Els tres al·lucinats*.

Té molt interès de publicar en català alguna novel·la de Pirandello i me'n ha parlat, perquè coneixia les meves relacions amb la Casa Sempere (R.I.P.).⁶¹⁸ Publicarà *Si gira*, traduïda per mi (aprofitant la traducció espanyola que vaig fer amb Percas). Es tracta de saber si Sempere encara té els drets d'aquesta obra; si ell pensa publicar-la en espanyol, ens cal saber quant demana pel permís per a publicar-la en català; si no pensa fer res, quant vol pels drets totals (espanyol i català); i si ha prescrit el seu contracte amb l'autor, que ens digui a qui cal adreçar-se per a demanar-los novament. T'agrairé que facis personalment aquesta gestió amb Sempere, i que obtinguis d'ell dades concretes, sobretot referent a pessetes. Perdona la molèstia.

Per a què ho facis més de gust, heus ací una bona nova (tramvia nº 22). En Puig, prepara una col·lecció de biografies. Li he donat el teu nom i te n'encarregarà una. Jo, en faré una altra.

M'ha passat una cosa que està molt bé. Després de llegir la meua novel·la, no vol que la doni a Pallerola, i m'ha promés publicar-la a la biblioteca *A tot vent*. Que et sembla?⁶¹⁹

Espero aviat les teves noves.

Records a Pepita.

Una encaixada del teu afm.

Artur

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 863]

⁶¹⁸ L'impressor i llibrer Francesc Sempere i Masià (València, 1859 – 1922), gran amic de Blasco Ibáñez, va fundar el 1900 a València l'editorial Sempere i Cia., en què publicà obres de Schopenhauer, Sorel, Jaurés, Taine, etc. Les sigles R.I.P. poden fer referència al fet que Sempere havia mort el 1922, o bé a la desaparició de la seua editorial el 1914, fusionada amb l'Editorial Iberoamericana de Madrid, per a formar la nova Editorial Prometeo.

⁶¹⁹ Com que en aquesta data no pot referir-se a *Ícar o la impotència*, ja que Perucho encara no tenia coneixements suficients per a situar la trama a París, ignorem a quina novel·la pot referir-se.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [20]

LAYETANA, 4
BARCELONA

19-11-28

Amic Almela:

Vicents Mulet, m'acaba de llegir la teva lletra. Estem molt satisfets de l'exposició, perquè les meves afirmacions del catàleg han despertat una gran indignació. Els socis "plàstics" de la Casa València, han fet a trossos el cartell i els catàlegs, per haver entés malament (eixos caps...) la frase que et subratllo. A València, segons ens diuen, també s'ha indignat molta gent. És, precisament, el que jo havia desitjat. Ja ho tindràs en compte, si escrius.

L'excés de feina no m'ha deixat fer el meu article per a *Taula*. Si hi ha puesto, podeu reproduir el que dic al catàleg, salvant les moltes bestieses tipogràfiques que advertireu.

Records a tots i principalment a Pepita.

Un abraç del teu bon amic,

Perucho

[mecanografiada, amb la capçalera impresa i la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 688]

Carta de Vicente Mulet a Francesc Almela i Vives [1]

Barcelona, 20-11-28

Distinguido amigo:

Recibí su atenta carta la que me ha sido imposible contestar a su debido tiempo por motivos de distinta naturaleza.

En primer lugar, los visitantes a mi exposición no me han dejado un momento libre, y en segundo, las protestas e indignación de esos Burros plásticos de la Casa València que, por no saber leer, ya no solamente rompieron los catálogos sino que también se desahogaron haciendo a trizas mi cartel anunciador que en dicho Centro había.

Todo esto ha servido para que desde mi inauguración en Barcelona no se oiga más que Perucho y Mulet danzando de boca en boca.

Créame que, si accedo a su petición biográfica, es por tratarse de una firma y de la admiración que siento por Vd..

Su buen amigo,
(firma i rúbrica)

Biografía que adjunta:

- ☐ Nacimiento: Valencia, 1898.
- ☐ Estudios: San Carlos, Granada y París como pensionado.
- ☐ Exposiciones: Granada, Valencia, Madrid, después París y Barcelona.
- ☐ Sorolla: Fue un técnico admirable. Me parece bien Sorolla, a pesar de su mal gusto, y mal el sorollismo.
- ☐ Dentro de la pintura antigua valenciana prefiero a Ribalta y Espinosa.
- ☐ Catalanes: Me parece que Mir y Rusiñol ya pintaron todo lo que pudiesen pintar.
- ☐ De los modernos, Suñé y Obiols.
- ☐ Si todavía no hay una pintura completa entre los jóvenes, hay una inquietud fecunda que recoge e incita, por ejemplo *L'Amic de les arts*, revista muy importante de orientación y crítica plástica.
- ☐ De mi obra solo puedo decir que me interesa mucho más lo que haré que todo lo que pinté hasta ahora.

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 687]

Carta de Pedro Sánchez a Francesc Almela i Vives [1]

València, s/d [desembre de 1928]

Muy Sr. mío:

Antes de marchar a Barcelona, en donde exhibiremos nuestros lienzos el próximo enero, ⁶²⁰ tengo el gusto de invitar a Vd. a ver dichas obras, pues los días 30 y 31 del corriente diciembre [1928] y 1º de enero [1929], con carácter privado exhibiré las obras en Plaza del Temple, nº 4, entlo., por cuyo motivo sería muy de mi agrado el que Vd. aceptara la invitación.

Salúdole s. s. a. q. e. s. m.,

(firma i rúbrica)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1079]

⁶²⁰ L'exposició de Genaro Lahuerta López i de Pedro Sánchez García-Esteban ('Pedro de Valencia') es va fer a la Sala Parés del 13 al 25 de gener de 1929. En la invitació, que consta d'un díptic de 17 x 13,7 cm, hi ha la relació d'obres exposades i un full d'invitació a la Festa de la Poesia Valenciana en honor dels dos pintors.

Carta de Vicente Llorens a Francesc Almela i Vives [2]

Gènova, 8-12-1928

Car Almela:

He rebut la lletra de Pirene amb la invitació per al homenatge a Pompeu Fabra.⁶²¹

Naturalment, tinc interès en prendre-hi part. Tanmateix, és ben difícil que pugui fer el treball que indica Casacuberta. Ací no tinc ni materials ni llibres. Jo cercaré un altre tema i és segur que per al febrer el tindrà enllestit.

Les observacions de Pizcueta al meu article les trobo justíssimes. Comprendràs, però, que no he tingut cap intenció de molestar a Casacuberta. Fins que vaig rebre la lletra de P. [Pizcueta] ni tan sols me n'havia adonat del to una mica dur de les meves observacions. D'açò ja li escriuré al nostre capità la setmana que ve. Penso enviar una cosa per a *Taula*, encara que no arribi a temps de sortir al número d'aquest mes.

Has tingut notícies de Perucho? Jo li escriuré demà. Crec que acabarà escrivint més que Ramón.⁶²²

De les meves oposicions no tinc cap informació. No sé, doncs, quan podran fer-se. Suposo que pel Marí Frutos, el meu amic de l'Institut de Manresa, coneix a alguns dels que faran tribunal i els està preparant. Tanmateix, no deixi jo de preparar-me també. He tingut la sort de trobar a les biblioteques de Gènova moltes coses que no esperava. Naturalment, manquen obres importants, que en arribar a Madrid tindrà de fullejar massa de pressa, dissortadament.

Avui, precisament, estic llegint una obra de A. Pagès: *Ausias March et ses prédécesseurs*, que he trobat a la biblioteca de la facultat. Coneixia la seva edició crítica de M. [March] i tenia interès en llegir aquesta obra. La coneixes? És un treball complet, amb eixa minuciositat d'informació, una mica pesada, de les tesis doctorals franceses, per bé que aquesta no ho sigui.

Ja he vist que la teva nota sobre allò de Deleito ha fet efecte. Enhorabona.

¿Del treball de Fullana? Espero el vostre comentari.⁶²³ Si per cas poguessis fer-te amb el seu discurs⁶²⁴ t'agradaria que me l'enviasses. No tinc més idea que la resenya d'*El Sol*.

⁶²¹ Els diaris *La Nau* i *La Publicitat*, en l'edició del 30 d'octubre de 1928, van promoure –molt probablement, a instàncies de Josep Maria de Casacuberta, com es desprèn d'aquesta carta– la constitució d'una comissió que, formada per Rovira i Virgili, Joan Estelrich, Josep Carner, Jaume Massó i Torrents, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Riba i Josep Maria de Casacuberta, havia d'esmerçar una miscel·lània dedicada a Pompeu Fabra, amb motiu el seu seixantè aniversari, per la seua tasca normalitzadora del català, en què Vicente Llorens es veu que també havia de participar. Aquest primer projecte, però, no arribà a bon port i el següent, promogut per a celebrar el setantè aniversari del Mestre, el frustrà la guerra i la *Miscel·lània* s'acabà publicant el 1943 a Buenos Aires. L'Institut d'Estudis Catalans l'edità en facsimil el 1998. (Badia i Margarit 1998: 9-18).

⁶²² Deu referir-se a Ramón Gómez de la Serna.

⁶²³ Un mes abans Almela havia publicat l'article "Fullana, académico" en *El Día Gráfico* (11-11-1928) de Barcelona.

⁶²⁴ Llorens s'interessa pel discurs d'ingrés del P. Lluís Fullana en la RAE el dia 11-11-1928, el qual fou elegit pels acadèmics en la sessió celebrada el 10-03-1927, en compliment del Reial Decret (de la Dictadura) de 26 de novembre de 1926, pel qual "La Real Academia Española se compondrà de 42 Académicos de número, ocho de los cuales, deberán haberse distinguido notablemente en el conocimiento de las lenguas españolas distintas de la castellana, distribuyéndose de éste modo: dos para el idioma catalán, uno para el valenciano, uno para el mallorquín, dos para el gallego i dos para el vascuence".

He començat a preparar el treball que presentaré a les oposicions. Probablement serà T. [Torcuato] Tasso en Espanya. M'hauria agradat més estudiar les influències italianes medievals, sobretot en la nostra literatura, però tinc informacions de la gent del tribunal i he tingut que fer *lagarto*. Probablement el seu serà l'únic treball de literatura comparada que es presentarà, i sé que no interessarà gens ni mica al tribunal, però no tinc més remei, car ací no podria trobar materials per a coses diferents. La dificultat que trobo és que no sé per on començar, tinc ja més de dos-centes paperetes bibliogràfiques sobre influències italianes en Espanya, i a més Farinelli publicarà al Natal ⁶²⁵ dos feixucs volums amb el títol: *L'Italia e la Spagna* i segurament podré aprofitar-me'n. ⁶²⁶ Ara estic llegint el seu *Dante in Spagna* (2^a ed. 1922) que per a Catalunya porta importants novetats, i particularment per a València. ⁶²⁷ Hi he vist citada una obra de Nicolau d'Olwer que no conec: *Apunts sobre la influència italiana en la prosa catalana*, en Estudis Universitaris Catalans, 1908. II. La teniu algú de vosaltres? M'interesa ara moltíssim. ⁶²⁸

Suposo que no trigaràs a escriure'm. No sé res de lo que passa per ahí. Pizcue[ta] ha estat massa lacònic. Confie en tu.

Records a casa teva.

Una abraçada de

(signat)

Ja em digué P. [Pizcueta] que Fe Castell ha comprat la *Corres*. ⁶²⁹ Tindrà això conseqüències *saludables* per a tu? Ja em contaràs.

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 559]

⁶²⁵ Vol dir que es publicarà pel pròxim Nadal.

⁶²⁶ "La obra de Farinelli más vinculada al hispanismo es, con toda probabilidad, *Italia e Spagna*, publicada en [Torí] 1929 en dos volúmenes en la colección "Letterature Moderne", dirigida por él mismo." (Gargano 2014: 11)

⁶²⁷ "A estos mismos años pertenece, además, el largo estudio sobre la difusión de Dante en España publicado en 1905 en *Giornale storico della letteratura italiana*, y que si no se encuentra en *Italia e Spagna*, es porque ya estaba incluido en el volumen *Dante in Spagna, Francia, Inghilterra, Germania*, de 1922." (Gargano 2014: 11).

⁶²⁸ "Lluís Nicolau d'Olwer va estudiar en dos articles dels EUC la influència dels italians en els nostres autors de finals del XIV..." (Badia 1980: 52, n. 27).

⁶²⁹ Llorens es refereix al periodista Vicent Fe Castell (Manuel, 1875 – Mèxic, 1945), el qual, abans d'acabar els estudis de Medicina en la Universitat de València, ja col·laborava en *El Mercantil*, que arribà a dirigir durant la Segona República. Vinculat al valencianisme, publicà en *València Nova* (1906), *El Cuento del Dumenche* (1908) i *El Cuento Valencià* (1910). En 1929 fou desterrat per la dictadura de Primo de Rivera. Posteriorment milità en Acció Republicana, i en les eleccions generals de 1936 obtingué l'acta de diputat per la província de Castelló com a independent dins d'Izquierda Republicana. En acabar la guerra civil es va exiliar a Mèxic. Va escriure obretes de teatre i sainets en valencià a l'estil d'Eduard Escalante: *Portfolio de València* (1898), *Els payasos*, *Les viudes de la plaseta*, *els festeros de la guasa o Catarrocha descubierta* (1900), *Els fantasmes del solar o Les coses de València* (1907), *Carmela la pentinaora* (1908).

És improbable que, estant tan vinculat a *El Mercantil*, adquirira *La Correspondencia de Valencia*, periòdic que el maig de 1918 l'havia comprat Unió Valencianista amb ajuda de Cambó per a transformar-lo en portaveu del regionalisme, en el qual col·laboraven Ignasi Villalonga, Joaquim Reig, Salvador Ferrandis Luna, Lluís Cebrià Ibor, Vicent Tomàs i Martí i Adolf Pizcueta, entre altres. En adoptar una posició tolerant amb la dictadura de Primo de Rivera, Tomàs i Pizcueta se'n van desentendre.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [21]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

23-12-1928

Amic Almela:

He rebut la teva lletra, amb la teva fotografia. Lon Chaney? Chaplin? Douglas? Tant s'hi val. Estàs esplèndid i quedaràs d'allò més bé a les revistes on es publiqui. Casacuberta que t'administre el llibre; jo t'administraré la fotografia.⁶³⁰

Et suponc assabentat de les modificacions introduïdes des de l'any que ve a *La Gaceta Literaria*. A cada nº hi haurà una pàgina de Catalunya. Dins aquesta pàgina, naturalment, hi inclourem València. Cal que vosaltres us poseu d'acord per a facilitar-nos habitualment una bona informació. Podeu enviar-me-la a mi mateix, car em veig diàriament amb en Chabàs i molt sovint amb Tomàs Garcés. Ha de venir aquí amb uns deu dies d'anticipació, per tal de no fer tard. A *La Gaceta* del dia 1, ja podràs veure el to que tindrà aquesta pàgina.

Quan vinguis, ja et parlaré d'*Oc*.⁶³¹ També hi tindrem molta intervenció. (El propòsit – en secret – és fer nostra aquesta publicació.)

No sé si podré venir a València per cap d'any. Penso que sí. De totes maneres, el vostre viatge ens permetrà de passar uns dies plegats i en parlarem de tot.

Records a Pepita.

Una abraçada del teu bon amic,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 826]

⁶³⁰ Perucho bromeja a propòsit de la fotografia que li ha enviat Almela. Lon Chaney era un legendari actor del cine mut conegut com a "L'home de les mil cares". També podria tractar-se de Melvyn Douglas.

⁶³¹ Revista literària occitana que aparegué el 1923 a Tolosa de Llenguadoc, com a òrgan de la Societat d'Estudis Occitans. Redactada sobretot en occità, també publicà articles en català i en altres idiomes.

Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [1]

Benassal, 2ª diada de Nadal 1928

Caríssim Almela i Vives:

Avui rebo *L'Espill a Trossos* i ja el tinc llegit. No cal dir que m'ha agradat força, i més per la forta personalitat poètica que teniu. Açò i altres coses que m'ha suggerit la lectura i altres que, segurament, me suggerirà la segona, les veureu publicades al *Diario de Castellón*. Un dol [que] no vinga el volum dedicat i, ja que vós s'oferiu, en anar jo a València, portaré l'exemplar per a què el signeu.

¿Sí que us ha agradat l'*Elogi del Xiprer*? Van massa errades en l'edició a part i tot. Tinc els plects. Manca relligar-los i crec que abans de cap d'any se repartiran exemplars als crítics. No volem fer eixir el llibre aquest mes per no envellir-lo. Va com edició del 1929.

Si creieu convenient que *Taula* publique un fragment, trieu el tros que vulgau.

¿No trobaríeu manera de parlar del meu llibret al "València = Catalunya" del *Dia Gráfico*? M'enviareu *La Corres* si el poseu al *Tablon*.

Us adjunto 2 quartilles per a *Taula* (necrologia de Mn. Joaquin Garcia i Girona).

Aviseu als amics poetes que el "II Raid dels Poetes Valencians" és a *Sóller*, la revista de Sóller. Els que vulguin concórrer que m'envien poemes. Jo agafaré una composició del vostre llibre i l'enviaré allà. Perucho m'ha promés original.⁶³² (*Taula*, però, no deu dir res abans).

Com me pregunteu per *Taula*, us dic que també ara m'agrada molt. Les noves firmes són estupendes. Calia fer escriure eixa gent i haveu conseguit fer-los actuar. Se nota la nova direcció, clar és.⁶³³ Ple de satisfacció per les "garrotades". Seguiu així. Ara toca el torn al Rat Penat. Fort! Eixos Jocs Florals, o se renoven, o que tinguen la complida "estacà". Quin programa té el Sr. Folchi?⁶³⁴ Alerta! A més del floralisme hi ha que renovar el teatre d'aquella casa i fer sessions de "Teatre d'avanguardia". Hi ha que fer admetre les normes de Fabra.

Ànim per a la III Taula de poesia. Orelles sordes a les murmuracions i a preparar carpetes, eh?

Escolteu, amic Almela: ¿quin preu té l'edició de *L'Espill a trossos*? ¿Quants exemplars s'han tirat? És un llibre bell, magnífic paper, net d'errades, cobertes elegantíssimes. [Josep] Mateu ha estat admirable, sobretot, en "Germà i germana".⁶³⁵ Té les 3 dimensions.

Us vaig profetitzar un èxit de llibreria ¿recordeu? Ja me direu els resultats.

Prou (m'atropello dient coses. Estic tan lluny!)⁶³⁶

Una abraçada i una felicitació de vostre amic, i salutacions a Pizcueta.

(signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1051]

⁶³² No he pogut consultar-ho, però tinc la impressió que Perucho no hi envià cap poema.

⁶³³ Adolf Pizcueta va dirigir *TLV* a partir del número 13, octubre de 1928.

⁶³⁴ Pseudònim que Manuel González Martí (València, 1877-1972), president de Lo Rat Penat entre 1928 i 1930 (i posteriorment, entre 1950 i 1962) utilitzà com a dibuixant d'auques i caricatures.

⁶³⁵ Tercera poesia d'aquest poemari.

⁶³⁶ En referència al fet que viu a Benassal, d'on és mestre.

Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [2]

Benassal, 5 gener 1929

Carissim Almela:

Suposo en poder vostre el llibret *Elogi del Xiprer* tramés per la S. Castellonenca. Espero el vostres judicis.

Avui s'ha publicat el retall que us envio.⁶³⁷ Ja pensava [que] no el publicarien, car el meu amic Bellido, redactor cap i ex-director se n'ha eixit del *Diario* per treure'n un altre aviat,⁶³⁸ ben nostrat, on escriurem amb tota llibertat tot quant voldrem. Fóra llarg d'explicar como està el periodisme a Castelló i com és, ara, la redacció del *Diario*. Fastic!⁶³⁹

Com veureu, solament hi tracto un aspecte del vostre llibre –excel·lent– de poemes. Demà enviaré un 2º on hi van altres aspectes, tal com anuncie al final d'aquest.

M'escriu Perucho i sé per ell que anireu a Barcelona pel 15 de l'actual.⁶⁴⁰ Que siga profitós el viatge, per a vós, i per a les nostres lletres. Així ho desitja vostre amic,

(signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1066]

⁶³⁷ Es refereix a la ressenya que ha tret en *Diario de Castellón* (5-01-1929, p. 10), sobre el llibre d'Almela i Vives *L'espill a trossos*.

⁶³⁸ Com veiem en la carta núm. 52, de Carles Salvador a Almela, Bellido se'n va eixir del *Diario de Castellón* per a fundar el *Diario de la Mañana*.

⁶³⁹ El matutí *Diario de Castellón*, d'orientació conservadora, era l'òrgan de la Federació de Sindicats Agrícoles.

⁶⁴⁰ En un moment determinat de la guerra civil o de la dictadura franquista, Salvador va destruir les cartes que havia rebut de persones compromeses, com Perucho, per la qual cosa no és possible reconstruir les seues relacions amb més detalls.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [22]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

16-1-1929

Amic Almela:

Vaig rebre la teva lletra. No he pogut veure a Casacuberta. Li he escrit i no rebré l'informe de Fortuny fins avui a la tarda. Et diré el que hi hagi, en aquesta mateixa lletra.

Suposo que vindràs aviat; altrament, ja no em trobaries. A primers de febrer me'n vaig a viure a Paris. L'Esterlich m'ha arreglat allà una situació provisional amb la projectada *Revue Catalane*.⁶⁴¹ Entre això i *La Publicitat* em podré defensar. Seguiré, naturalment, publicant sobre temes valencians.

Avui he donat l'article sobre el teu llibre, del qual en parlo molt extensament. Trobo que el llibre és molt desigual i em sembla que has fet malament d'inserir-hi algunes composicions i de no haver treballat altres més acuradament. Té, però, una valor de vera renaixença i així ho dic en l'article.⁶⁴² Quan vinguis, en parlarem –ja m'avisaràs quin dia–. Per a trobar-me, és millor que em busquis al despatx⁶⁴³ (Rambla de Canaletes, 6, 1er, 1^a) o a l'Ateneu. A casa, no hi sóc gairebé mai.

Pere Sánchez i Genar Lahuerta, estan obtenint un gran èxit amb la seva exposició de can Parés. Santiago Rusinyol, ha adquirit una obra del primer.

Records a Pepita de part de tots nosaltres, i per a tu una encaixada del teu bon amic de sempre,

Artur

Fortuny és fora i Casacuberta no m'ha dit concretament preus de cap hotel. Sols sap que el d'Europa és car i que al del "Centro" s'hi està més barat. Com que sols sojornareu a Tarragona tres o quatre dies, et dono la llista de les fondes, per si et pot aprofitar:

- De Verdú. Pça de la Font.
- Joan Guinovart. Rbla St. Carles.
- La Nacional. St. Olegari.
- Nova de Jajares. Pl. Font, 43.
- La Oriental. Rbla St. Carles.

⁶⁴¹ Com a apèndix de l'activitat a França d'Expansió Catalana –organisme creat per Estelrich el 1919 amb la finalitat de projectar i divulgar la producció cultural catalana a l'estranger–, *La Revue de Catalogne: Revue Internationale des Lettres, des Sciences et des Arts*, fou el títol definitiu del projecte que Perucho anomena *Revue Catalane*, publicació mensual de cultura catalana finançada per Cambó i impulsada per Estelrich, amb seu editorial a Marsella, de la qual se'n van publicar cinc números (però en la fitxa corresponent de la Biblioteca de Catalunya consta que en van ser deu), el primer dels quals aparegué el 25 de març de 1929. El director literari era Pierre Rouquette i, entre la llista de col·laboradors, no figura Artur Perucho. (Coll-Vinent 2010: 55, n. 54).

⁶⁴² Es refereix al llibre de versos d'Almela *L'espill a trossos*. La crítica de Perucho aparegué en *La Publicitat*, «Les Lletres», 23-01-1929.

⁶⁴³ Perucho al·ludeix a l'agència de marques i patents Clarke Modet & Co, on treballa.

Casacuberta m'ha encarregat que li faci un llibre sobre "Els artistes catalans a París" per a la Col. Popular.⁶⁴⁴

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 827]

⁶⁴⁴ Tant si es tractà d'un simple suggeriment de Casacuberta com si fou un encàrrec, no ho torna a mencionar ni el va realitzar –llevat de l'al·lusió a la "família única" que els artistes "catalans, valencians, mallorquins, rossellonesos" formen a París, a què al·ludeix en l'article "Incorporació i expansió" (*Taula de Lletres Valencianes* 16, gener 1929, p. 5).

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [5]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

3 febrer 1929

Amic Blancafort:

Dispenseu els meus nombrosos retards. A més d'ésser un home desordenat per gràcia divina, he tingut una temporada de molta feina extraliterària, afers de família, contrarietats personals, etc., etc.

Tinc damunt la taula la vostra lletra del 9 de gener. Avui he arribat de València,⁶⁴⁵ i –en veure-la– he envermellit de vergonya. Us he tractat força malament! Dispenseu-me un cop més.

Escric molt poc als periòdics. Quants articles meus heu vist a *La Publicitat* en aquests últims mesos? He dedicat la meua escassa activitat literària a enllestir una novel·la que ja s'està imprimint a València.⁶⁴⁶

Demà al vespre, surto vers París per tal de residir-hi. No sé, encara, si guanyaré prou diners per a viure-hi. Però, per malament que em vagi, sempre aguantaré una bona temporada.

A París, faré solament de literat. Ço vol dir que ni us tindrè una pila de mesos sense donar-vos noves meves, ni trigaré gaire a publicar el meu article sobre la vostra música, que forma part del meu equipatge.⁶⁴⁷ (Vet aquí, de quina manera tan senzilla queda enderrocat el castell de càrrecs que em fèieu en la vostra lletra.)

Us escriuré aviat. Ja sabeu que, allà on jo sigui, em teniu sempre a la vostra disposició.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[Escrit a llapis per una altra mà, probablement per Blancafort:
"Escrit i adreçat exemplar de *Cants íntims II* recull 8-XII-1929"].

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

⁶⁴⁵ Potser hi va anar a despedir-se dels amics, els companys d'*El Pueblo* i la família, abans d'anar-se'n a París.

⁶⁴⁶ No sembla una informació veraç, ja que *Ícar o la impotencia*, que l'escrigué a París, s'imprimí a finals de 1929.

⁶⁴⁷ Si aquest article mai es va arribar a publicar, no l'he localitzat.

Carta d'Octavi Saltor⁶⁴⁸ (advocat) a Francesc Almela i Vives [1]

Barcelona, 15 de febrer de 1929

Distingit amic:

Plau-me correspondre a la vostra lletra del 30, amb la millor cordialitat. Del llibre de poemes, vaig parlar-ne espontàniament, després d'haver llegit a l'Ateneu Barceloní els comentaris posteriors, especialment el de Montoliu, m'han fet content, en veure confirmada i compartida per altres la impressió que el volum va produir-me. Respecte al de *La Catedral de València*, recensionada a *La Veu* per mi mentre hi suplia el mateix Montoliu,⁶⁴⁹ a part de que era una simple nota, em sembla que fou amb motiu d'ell, precisament, que la ploma cometé el *lapsus* (pensant en Sanchis Sivera –l'endemà, en llegir-me, vaig adonar-me'n–), d'atribuir-vos honors canònics. En Perucho evocava la faceciosa anècdota a *La Publicitat*, comentant *L'Espill a trossos*.⁶⁵⁰ No sé si ho recordeu. Si hagués tingut abans la vostra adreça, ja hauríeu rebut les meves excuses.

I res més, sinó felicitar-vos per la vostra tasca des de la *Taula* i pels fruits de la vostra equilibrada cultura, mentre em repeteixo sempre vostre amic i devot llegidor, que cordialment us estreny la mà,

(signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1179]

⁶⁴⁸ Octavi Saltor i Soler (Barcelona, 1902 – 1982), militant de la Lliga i tinent d'alcalde de Barcelona (1935-1936), fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, poeta postsimbolista i un dels restauradors dels Jocs Florals el 1971.

⁶⁴⁹ Manuel de Montoliu (Barcelona, 1877 – Tarragona, 1961) atenia habitualment la crítica literària en *La Veu de Catalunya*.

⁶⁵⁰ Perucho, en efecte, havia escrit una ocurrència: "El fet que un periòdic català –en fer la recensió del seu primer llibre– digués que l'autor era Mossèn Francesc Almela i Vives, no deixa de tenir certa gràcia, car el poeta valencià té el ritme lent, la pausada i fecunda activitat d'un canonge intel·lectual" (*La Publicitat*, «Les Lletres», 23-01-1929).

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [1]

22, Ste. Croix de la Bretonnerie.

París (IV), 19 febrer de 1929

Distingit amic:

Des de la meua arribada, he telefonat gairebé diàriament a l'Hotel Montalembert demanant per vós, i mai no m'han sabut dir res de concret sobre la vostra arribada. Mr. Jean Camp ⁶⁵¹ em va dir que li havíeu anunciat que vindríeu, però aquell dia tampoc havíeu arribat a l'hotel. Vist això, em decideixo a escriure-us per a donar-vos la meua adreça i pregar-vos que em telefoneu quan vingueu aquí, a "Turbigo 77-63" per a posar-nos tot seguit d'acord.

Al *Diario de Barcelona* he observat coses estranyes que, naturalment, em neguitegen. He enviat sis articles i sols n'han publicat un sobre Alsàcia. En canvi, n'he vist un altre, des de París, signat per Juan Pujol. ⁶⁵² Què vol dir, això? Em sabia molt greu que passés quelcom, car em crearia una situació difícil. Si els vostres amics s'han penedit d'haver-me fet corresponsal, ⁶⁵³ el millor que poden fer és dir-m'ho de seguida i no deixar que arribi fi de mes. Una diferència de mil francs en els meus ingressos, fóra quelcom d'important, i em cal estar previngut. Us quedaré molt agraït si volíeu parlar amb en Bausili, ⁶⁵⁴ i dir-me el que hi hagi.

Sabeu alguna cosa de la traducció de Conrad? ⁶⁵⁵

A en Chabàs, li vaig escriure i encara no m'ha contestat. Suposo que és viu. Segueixo les seves coses. Francisco, tampoc contesta.

Feu-me saber la vostra arribada.

Molts records a la vostra senyora.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁵¹ Jean Camp (1891 – 1969) hispanista, professor i traductor francès, autor, entre altres obres, de *La vie harmonieuse de Mistral* (1930).

⁶⁵² Juan Pujol (1883 – 1967) estudià Dret a Barcelona, però es dedicà al periodisme. Col·laborà en *El Imparcial* i *ABC*, on publicà cròniques sobre la guerra europea. Més tard residí a París i escrigué, entre altres, en *Diario de Barcelona*. Antirepublicà i d'extrema dreta, col·laborà en *Acción Española* i fou l'autor del manifest colpista del general Sanjurjo del 1932. En les eleccions de 1933 fou elegit diputat per Acción Popular i, en les de 1936, per la CEDA. És natural que Perucho se sentira desconcertat, perquè el corresponsal del *Diario de Barcelona* era ell, no Pujol.

⁶⁵³ Com ja hem apuntat, Perucho obtingué aquesta corresponsalia per influència d'Estelrich.

⁶⁵⁴ Andreu Bausili i Sanromà (Barcelona, 1898-1982), economista i comptable, estret col·laborador de Cambó i membre de la Lliga Regionalista, partit pel qual fou regidor (1931) i tinent d'alcalde (1935) de l'Ajuntament de Barcelona. Potser en aquesta època tenia un cert control sobre la gerència del *Diario de Barcelona*.

⁶⁵⁵ Primera menció a la traducció de Conrad (*Tales of Unrest*) que Perucho proposà a Estelrich perquè li'n gestionara la publicació en Catalònia. En realitat, ignorem si mai la va acabar o no, perquè, sobre aquest assumpte, les referències contradictòries abunden en la seua correspondència.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [2]

París, 1-3-29

Estimat amic:

El telèfon, a París, és una olla. Us he telefonat avui tres vegades i no he conseguit parlar amb l'hotel. Suposo que els pneumàtics aniran millor.⁶⁵⁶

Digueu-me a quina [hora] ens podem veure aquest vespre o demà, per si un cas puc venir a Ginebra, la qual cosa m'interessa extraordinàriament. Quan sortiu?

M'ha escrit Chabàs i no em deixa viure amb la traducció d'en Puig i Ferreter. M'he dedicat a enllestir-la ràpidament, i és per això que no us he vingut a veure.⁶⁵⁷

Cordialment,
Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁵⁶ El correu pneumàtic era un sistema de transport de correspondència a través d'una xarxa subterrània de canonades entre distintes oficines postals dins d'una ciutat. Les cartes es col·locaven en una espècie de canuts i, una vegada introduïdes en la xarxa, s'insuflava aire a pressió per mitjà d'una turbina. Un enginyós sistema de comportes governava el trànsit entre els distintes extrems de la xarxa fins que els efectes postals arribaven a l'oficina de destinació, es retiraven i s'entregaven al destinatari. Inventat per l'enginyer escocès William Murdoch, es va emprar per primera vegada a Londres en 1853. A París va estar operatiu entre 1866 i 1984.

⁶⁵⁷ Si, en efecte, Perucho es va dedicar a fer aquesta traducció, no es va arribar a publicar mai –i em sembla que fins a hui no s'ha publicat una traducció al castellà d'*Els tres al·lucinats* (segons es desprén de la consulta en el catàleg de la BNE).

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [3]

ARTUR PERUCHO
Correspondant du *Diario de Barcelona*
22, Ste.-Croix-de-la-Bretonnerie
PARIS (IV)
Téléphone: Turbigo 77-63

Paris, le 13 març de 1929

Amic Estelrich:

Vaig arribar malalt (pot ésser a conseqüència de l'excessiu folklore de la nit anterior) i he passat quatre dies ficat al llit i alimentant-me amb aspirina. Avui, és el primer dia que em trobo una mica més bé i crec que encara podré treballar quelcom.⁶⁵⁸

No he fet res per a *La Publicitat* en veure els articles que ha publicat en Regàs.⁶⁵⁹ Els meus haurien estat una inútil repetició. Com n'haig de fer un sobre el llibre de Trumpler,⁶⁶⁰ aprofitaré l'ocasió per a parlar d'altres coses que ens interessin. Em sembla que és lo millor.

L'article per al *D'Ací i d'Allà* l'enviaré demà. Espero que em donin les fotografies que varem fer a Ginebra,⁶⁶¹ per a enviar-ho tot plegat. Per la vostra part, caldria alguna petita gestió amb l'esplèndid López Llausàs, per tal que no em deixi en l'aire els 7 frs. suïssos de la fotografia del Consell. Són una fortuna, amic Joan! El meu article em sembla que queda prou bé. És això el que volieu?⁶⁶² Demaneu-li a en Soldevila que us deixi les quartilles, si les voleu veure abans de publicar-les.

Avui, arriba aquí, per tal de residir-hi, un amic meu de tota la vida, valencià, intel·ligent, que és com si fos un meu germà. No té cap situació definida, encara. Conta amb una petita base econòmica i amb ganes de fer feina. De quina manera el podríem ajudar? Ell podria fer, per exemple, algunes informacions esportives dels esdeveniments d'aquí, en català o en espanyol. Vós, que teniu tantes relacions periodístiques, podríeu fer alguna cosa per ell? També és útil per a qualsevol feina d'oficina; ha treballat a can Roviralta.⁶⁶³ Espero que no em descuidareu això. Tinc més interès que si es tractés de mi mateix. I d'en Xuriguera⁶⁶⁴

⁶⁵⁸ L'última nit d'estada a Ginebra, solien despedir-se consumint unes quantes cerveses en la Cerveseria Bavaria de Ginebra, "la brasserie de la S.D.N."

⁶⁵⁹ Xavier Regàs i Castells (Barcelona, 1905 – 1980), personatge polifacètic que en la joventut fou periodista en diversos mitjans i, de fet, als vint-i-quatre anys enviava a *La Publicitat* les cròniques dels debats que es produïen en la Societat de Nacions que feien innecessàries les de Perucho. Posteriorment Regàs fou un professional del teatre i un prolífic autor dramàtic. Fou pare de quatre fills, entre els quals Oriol, fundador de Bocaccio, i Rosa, escriptora i directora de la BNE. (Joan de Sagarra el recorda en un article: "Los Regàs", *El País*, 26-09-1999).

⁶⁶⁰ Es tracta de l'astrònom suís, nacionalitzat estatunidenc, Robert Julius Trumpler (Zuric, 1886 – Berkeley, 1956).

⁶⁶¹ L'article "Una setmana a Ginebra" es va publicar en el número 136 de *D'Ací i d'Allà* (abril de 1929).

⁶⁶² En la seua relació amb Estelrich, Perucho guarda sempre la distància, i fins i tot a vegades es mostra servil, davant de l'enorme capacitat de maniobra i d'influència del mallorquí, de qui tant podia valdre's.

⁶⁶³ Deu referir-se a l'empresa fundada pels germans Josep Maria i Manuel Roviralta, dedicada a la fabricació de materials de fibrocement amb la marca *Uralita*.

⁶⁶⁴ Ramon Xuriguera i Parramona (Menàrguens, 1901 – Bergerac, França, 1966), germà major de Joan Baptista Xuriguera, estudià Magisteri a Lleida. Activista cultural i periodista, dirigí el setmanari republicà *Lleida*. Becat per la Junta de Ampliación de Estudios, el juliol de 1928 s'instal·là a París, on l'any següent travà una gran amistat amb Artur Perucho, amb qui mantingué una interessant correspondència. Impartí classes d'espanyol a La Sorbona i es relacionà amb intel·lectuals francesos i exiliats espanyols. Publicà *Els*

no us dic res. Cal que us fiqueu *La Veu* a la butxaca, i que vinguin els 1.000 frs. per a l'amic.

I del malhaurat Francisco? Del pobre Francisco? Del tristíssim i melancòlic Francisco?
⁶⁶⁵ Estic desolat! No en se res!

Dispenseu la llauna.

Una abraçada del vostre afm.
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

exiliats acusen (1930), fou corresponsal de *La Publicitat* i va col·laborar en diversos diaris. De nou a Lleida, entre juny de 1930 i abril de 1931 dirigí *La Jornada*. En proclamar-se la República, es traslladà a Barcelona, on fou secretari de Joan Casanovas, conseller de Defensa de la Generalitat de Catalunya. El 1936 s'adherí al Club dels Novel·listes i fou un dels fundadors de l'Agrupació d'Escriptors Catalans. Després de la guerra civil s'exilià a França.

⁶⁶⁵ No es pot concretar de qui es tracta.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [4]

ARTUR PERUCHO
Correspondant du *Diario de Barcelona*
22, Ste.-Croix-de-la-Bretonnerie
PARIS (IV)
Téléphone: Turbigo 77-63

Paris, le 23 març de 1929

Sr. Joan Estelrich
BARCELONA

Distingit amic:

Us adjunto les fotografies que us vaig fer a Ginebra. La que estem vós i jo, l'he tramés directament a la Catalònia per al *D'Ací i d'Allà*. Ja vaig trametre l'article. Llegiu-lo per si un cas trobeu quelcom que no us agradi.

L'amic López-Llausàs no ha respost al meu requeriment dels francs suïssos que vaig pagar per la fotografia del Consell. Això, ja ho sabeu, és aci una fortuna. No estarà de més que li toqueu alguna fibra sensible.

Aquesta setmana quedarà enllestida la traducció que estava fent. Com en tinc una altra d'encarregada, us agrairé que em digueu si hi ha molta pressa amb la de Conrad,⁶⁶⁶ per a fer-la abans o simultàniament.

Saludeu la vostra esposa de part meva, i rebeu una cordial encaixada del vostre bon amic q. u. e. l. m.

Artur Perucho

Francisco, per fi, s'ha casat. Quina catàstrofe!

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁶⁶ Insisteix Perucho en la seua traducció de Conrad, que no es va arribar a publicar.

Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [5]

28-IV-29

Perucho
22, Rue Sainte Croix de la Bretonnerie
PARIS IV

Prière information urgente état édition livre Cambó ⁶⁶⁷

Estelrich

Exp: Estelrich, Via Layetana 30. VII. Barcelona

[mecanografiat, amb la data hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁶⁷ El llibre *Les Dictatures*, de Cambó, en què Perucho va estar molt implicat, finalment el va editar en 1930 Félix Alcan (Metz, 1841 – Paris, 1925). Al començament del segle XX, Alcan tenia un fons editorial de gran prestigi sobre filosofia, sociologia i psicologia.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [1]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

Barcelona, 10 maig de 1929

Amic Xuriguera:

He arribat a les 12'54 i a quarts de quatre ja era a *La Publi* decidit a tot. He parlat amb en Pou, el qual m'ha dit que ja us havia tramés el xec i que suposava que avui l'hauríeu pogut cobrar. És per això que m'he abstingut de pegar-li el cop de puny que li tenia preparat. Celebro que, a hores d'ara, ja pugueu passar amb tranquil·litat per davant dels *cassiers*.

El meu viatge ha estat feliç. Al meu departament, ha pujat –a París mateix– una senyora estupenda, que ha resultat ésser ballarina, lectora de Fernàndez Flórez ⁶⁶⁸ i alumna de Teresina Boronat. ⁶⁶⁹ No cal dir que he estat molt amable amb ella i que he preparat el camí per a quan tots dos retornem a París. És casada, madrilenya i lliurepensadora.

He estat rebut admirablement, malgrat d'haver-hi entrat amb una sola pesseta que m'ha sobrat després de pagar la diferència de 2a a 1a de Portbou a aquí. Tota la ciutat és plena de senyeres i fins i tot han tancat les botigues i els bancs. Estic molt agraït als barcelonins. Imagineu! (Després m'he assabentat que és avui la festa del Príncep d'Astúries i m'he endut una terrible decepció). ⁶⁷⁰

A la frontera, no m'han molestat gens ni mica. Han mirat al fitxer i res: jo no hi era. He formulat una protesta enèrgica contra aquesta desatenció policíaca. No hi ha dret! Els duaners també han estat molt amables. Què hi farem! ⁶⁷¹

Davant meu, hi ha el Ferran Soldevila, ⁶⁷² qui em dona records per a vós.

Fan unes reformes a la plaça de Catalunya. Ara treuen les estàtues. Es diu –jo ho havia proposat fa molt temps– que potser tornaran a posar les palmeres.

Saludeu l'Izquierdo ⁶⁷³ i rebeu tots dos una cordial encaixada del vostre amic,
Perucho

⁶⁶⁸ En la carta núm. 164 Perucho conta a Xuriguera que “És segur que estrenaré aquesta temporada una comèdia que he fet en col·laboració amb Fernàndez Flórez.”

⁶⁶⁹ Teresa Boronat i Fabra (Sant Andreu del Palomar, 1904 – Sant Antoni de Calonge, 1983). Ballarina. El 1918 va debutar al Liceu de Barcelona com a primera ballarina. El 1926 va intervindre en el film *Il criminale*, dirigit per Alexander Ryder. L'any següent va crear a París una escola de dansa, que va ser un punt de trobada dels exiliats catalans. Xuriguera li va dedicar dos articles: “Teresina Boronat” i “Teresina al Town Hall”, publicats en *Mirador*, 67 (8-V-1930) i 124 (18-VI-1931), respectivament.

⁶⁷⁰ En efecte, el 10 de maig era el dia del natalici del fill major d'Alfons XIII i de Victòria Eugènia de Battenberg, Alfons de Borbó i Battenberg, el qual renuncià a la successió el 1933 per casar-se amb la cubana Edelmira Sampedro i Robato. Morí a Miami el 1938, sense descendència, a conseqüència d'un accident.

⁶⁷¹ Perucho es queixa irònicament per no estar convenientment fitxat per la policia.

⁶⁷² Ferran Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1894 – 1971), historiador, autor de l'obra *Història de Catalunya* (encarregada per Cambó, publicada en tres volums els anys 1934 i 1935). Exiliat a França després de la guerra civil, retornà el 1943 i es feu càrrec de la càtedra d'Història de Catalunya en els Estudis Universitaris Catalans. Pòstumament es van publicar *Les quatre grans cròniques* (1971), els *Dietaris de l'exili i el retorn* (1995 i 2000) i *Cartes d'amor i d'exili* (2009).

⁶⁷³ En la carta núm. 110 Perucho indica que Izquierdo és un amic orxater que viu amb ells a París, perquè diu que “coneix” les carpetes dels apunts de Dret que Perucho necessita per a preparar els exàmens.

En aquest moment em diuen que m'han fet un *giro* de 400 pessetes a París. Retransmeteu-lo a casa meva. Gràcies.

Avui me n'ocuparé de la vostra traducció, segurament amb èxit.
Perucho

M'adono que no tinc aquí els apunts de Dret Civil de Sánchez-Román.⁶⁷⁴ Voleu mirar entre els llibres? Es tracta de dues carpetes de cartolina amb quartilles escrites a màquina i relligades. L'Izquierdo les coneix.

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁶⁷⁴ Felipe Sánchez Román (Valladolid, 1850 – Madrid, 1916). Polític liberal, senador, fiscal de Tribunal Suprem i ministre. Va ser catedràtic de Dret Civil en les universitats de Granada i Madrid.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [2]

Madrid, 24-5-1929

Amic Ramon:

Ja em teniu a la Villa. Vaig arribar ahir al vespre i surto demà vers Oviedo, des d'on retornaré aquí a Barcelona per a dirigir-me novament a París.

Aquesta tarda, a la Casa del Poble, ha donat una conferència en Jiménez Asúa ⁶⁷⁵ sobre el tema: Joventut.

El meu exprofessor m'ha dit abans de començar que volia anar una altra vegada a la presó, car dilluns es torna a obrir la Universitat i ell no vol anar-hi, a la càtedra, fins que la situació no s'hagi aclarit.

Ha fet un elogi formidable de les joves generacions intel·lectuals i ha dit que als vells ja no els resta altra actitud possible que deixar-nos actuar, no fer-nos nosa. Amb una gran energia ha defensat l'amor lliure. Ha combatut molt fortament a en Giménez Caballero i ha fet un vertader míting contra la Dictadura.

No cal que us digui que l'auditori –estudiants i obrers– han interromput diferents vegades l'orador amb crits de tota mena. El més important és que el delegat ha declarat acabat l'acte, vist el caire dels esdeveniments; però, el públic se li ha imposat, impedit-li sortir de la sala, i l'acte ha seguit endavant per c...

No sé si han detingut l'orador, però em sembla que, per ara, no.

La Nación ⁶⁷⁶ ha badat novament. Publica una carta –falsa– d'una marquesa que és un acròstic contra "Llapisera". ⁶⁷⁷ *Informaciones* ⁶⁷⁸ la reproduïx amb la millor bona fe.

He estat rebut admirablement pels dissidents de *La Faceta* [sic]. Giménez Caballero s'ha quedat completament sol i deixarà de publicar la revista. ⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Represaliat per la dictadura de Primo de Rivera, el polític socialista Luís Jiménez de Asúa (Madrid, 1889 – Buenos Aires, 1970), catedràtic de Dret Penal de la Universitat Central, va presidir la comissió parlamentària que va redactar la constitució de la República i el Codi Penal. El 1939 s'exilià a Buenos Aires, on va morir sent president de la República a l'exili.

⁶⁷⁶ Diari dretà madrileny, creat a l'empar de la dictadura de Primo de Rivera el 1925, que fou portaveu de la Unión Monàrquica Liberal.

⁶⁷⁷ *Llapisera*, nom artístic del torero còmic valencià Rafael Dutrás Zamora (Xest, 1892 – València, 1960), era un tipus alt i prim, que el 1931 va crear a Catarroja "La Banda de l'Empastre", i va arribar a actuar nombroses vegades en en el Cirque d'Hiver de París. Per a despistar la censura, durant la dictadura, els opositors d'Alfons XIII l'anomenaven així –segons pareix, per iniciativa d'un altre torero còmic, Javier Castañón– i, a la censura, li deien "Anastasia": "Donde no llegaba el garrote llegaba la censura. "Anastasia", se le había llamado antes: en tiempos en que estaba prohibido su nombre. Como llamaba a Alfonso XIII "Llapisera" (Javier Castañón, un torero cómico), para burlar a "Anastasia". (Haro Tecglen: 2004).

⁶⁷⁸ Diari de Madrid, que el 1929 estava controlat pel financer Joan March.

⁶⁷⁹ *La Gaceta Literaria* no es va deixar de publicar, però un canvi en l'accionariat a causa de la retirada de la confiança del grup de primers inversors liberals en Giménez Caballero, li va fer perdre a aquest el control de la publicació, i va haver de compartir la direcció amb Pedro Sainz Rodríguez: "Lo que había sucedido es que en 1929 *La Gaceta Literaria* había tenido que pasar, para poder seguir existiendo, a depender del grupo CIAP (*Compañía Ibero-Americana de Publicaciones, S.A.*), controlado por el banquero Ignacio Bauer, asesorado por el monárquico, conspirador y místico Pedro Sainz Rodríguez, que fue impuesto como co-director. En sus inicios, en 1927, *La Gaceta* se había financiado con 10.000 pesetas aportadas por un grupo de personalidades liberales, que más tarde estarían ligadas a la caída de la monarquía i el advenimiento de la República: Nicolás María de Urgoiti, Gregorio Marañón, Angel Ossorio Gallardo, duque de Maura, José Antonio de Sangroniz, José Félix de Lequerica, José María de Areilza, Ramón de Basterra o Gustavo Gili. Era natural

Els meus amics han fet un manifest amb unes paraules d'Ortega i han rebut nombroses adhesions de tota Espanya.⁶⁸⁰ Es va a la constitució d'un partit intel·lectual d'esquerres i a la fundació d'una revista de caràcter polític, de la qual m'han fet corresponsal a París.⁶⁸¹ També m'han pregat –per indicació d'Ortega– que faci quelcom per a la *Revista de Occidente*. El meu viatge ha estat un èxit.

T'adjunto un *ovillejo*⁶⁸² que ha assolit gran èxit.

Records a l'Izquierdo.

Una abraçada del vostre afm.

Artur

¿Quién es de Anido⁶⁸³ cimbel?⁶⁸⁴ Miguel;

¿Quién busca en el clero arrimo? Primo;

¿Quién se enriquece i prospera? De Rivera.

Así tiene a España entera,

en afrentosa prisión

ese borracho ladrón

Miguel Primo de Rivera.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

que el acercamiento al fascio que se había producido en el inspirador del proyecto hiciese desconfiar a mecenas tan *liberales* (lo mismo hubiese sucedido si la prolongación natural de tales vanguardismos hubiera sido el comunismo). Giménez Caballero logró que CIAP, el mismo año de la convulsión universal del capitalismo, devolviese a los mecenas iniciales su capital; pero al perder el control que le suponía ser el impresor, quedaba en manos de quienes, proclamada la República, lucharían por una restauración católica y monárquica.” (s/f, en “*La Gaceta Literaria*”, Proyecto Filosofía:

<http://www.filosofia.org/hem/med/m013.htm>).

Alguns anys després, el 1933, l'histrionic Ernesto Giménez Caballero va col·laborar amb la fundació de Falange Española. Després de la guerra va ocupar diversos càrrecs en el Movimiento, com ara el d'ambaixador d'Espanya al Paraguai.

⁶⁸⁰ “Nuevos movimientos motivaron en 1929 el cierre de la mayor parte de las universidades españolas; ello, además de la prisión de Sbert, en lugar de intimidar a los estudiantes, les dio nuevas causas y radicalizó su posición.” (Serrano Migallón 2010: 27).

En efecte, pel març de 1929 va haver greus incidents estudiantils que van motivar el tancament de la major part de les universitats espanyoles. Primo de Rivera va reaccionar sense tacte, perquè va proporcionar un símbol als estudiants, amb la detenció d'Antoni Maria Sbert. Els intel·lectuals van recolzar els estudiants en la seua oposició a la dictadura. Azorín va escriure contra l'ofensiva del dictador i José Ortega i Gasset va dimitir de la seua càtedra de Metafísica en la Universitat Central.

Antoni Maria Sbert i Massanet (Palma, 1901 – Mèxic, 1980), el 1921 va fundar a Madrid, juntament amb un grup d'estudiants llatinoamericans, la FUHA (Federación Universitaria Hispano-Americana), i el 1922 presidí un «comité nacional» per a l'organització del moviment universitari a l'Estat espanyol, el vicepresident del qual era José Antonio Primo de Rivera, més endavant fundador de la Falange Española, amb qui s'enfrontà el 1923 i aconseguí el suport majoritari per a constituir la FUE (Federación Universitaria y Escolar), de la qual esdevingué capdavanter. Fundador d'Esquerra Republicana de Catalunya, durant la guerra civil ocupà els càrrecs de conseller de Cultura i de Governació de la Generalitat de Catalunya. Després de la guerra s'exilià a Mèxic. (Massot i Muntaner 2008: 10).

⁶⁸¹ Aquesta corresponsalia no es va materialitzar.

⁶⁸² Combinació mètrica que consta de tres versos octosíl·labs i un de tetrasíl·lab, amb rima consonàntica. El darrer vers es forma a partir dels tres versos tetrasíl·labs.

⁶⁸³ El general Severiano Martínez Anido (Ferrol, 1862 – Valladolid, 1938), fou governador militar de Barcelona (1917-1920) i posteriorment governador civil (1920-1922), càrrec des del qual va fomentar les bandes de pistolers i va exercir la repressió contra les organitzacions obreres. Durant la dictadura fou director general de seguretat i ministre de la governació.

⁶⁸⁴ ‘cimbel’: 1. m. Cordel que se ata a la punta del cimillo, donde se pone el ave que sirve de señuelo para cazar otras. 2. m. Ave o figura de ella que se emplea con dicho objeto. (*DRAE*, 2014).

50
Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [6]

Oviedo, 28-5-1929

Amic Estelrich:

Em trobo aquí i un d'aquests dies passaré per Madrid.

Suposo que no deixareu d'assistir al Consell. Em plaurà de fer informació, també ara, i li he escrit en aquest sentit al senyor Bausili. També podria fer quelcom per a *La Veu*.⁶⁸⁵

Em cal saber on us estatgeu. Us prego que m'escriviu dues lletres a casa del meu amic Antonio de Obregón,⁶⁸⁶ Passeig de Maria Cristina, 4, i d'aquesta manera ho sabré en havent arribat a Madrid i us vindré a veure.

Si no sou a Barcelona, penso que us retransmetran aquesta lletra.

Records a la vostra senyora.

Cordialment, vostre bon amic i servidor,
Arturo Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁸⁵ Andreu Bausili i Sanromà, gerent del *Diario de Barcelona*. Observeu que Perucho s'ofereix a Estelrich a col·laborar en *La Veu de Catalunya*, el diari de la Lliga Regionalista.

⁶⁸⁶ Antonio de Obregón (Madrid, 1911 – 1985), l'autor del *Poema del automòvil* que tantes concomitàncies té amb *Panne*, de Perucho, i que el 1929 vivia a Oviedo, en els anys trenta fou secretari del Ateneo de Madrid i del PEN Club d'Espanya. Començà la seua carrera en *Revista de Occidente* i *La Gaceta Literaria*, on publicà "Poema del automòvil" en el número 90, 15-09-1930.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [7]

5-VI-29

Amic Perucho:

He rebut la vostra carta datada a Oviedo el dia 28. He parlat a en Bausili i m'ha confirmat el desig del *Diari* que vós feu la informació del Consell de la S. de N. a Madrid. A *La Veu* em diuen que podeu escriure quatre articles o intervius sobre les reunions del Consell.⁶⁸⁷

Jo espero que podré venir a Madrid sortint de Barcelona el divendres o el dissabte al vespre per arribar l'endemà a Madrid, i és molt probable també que el dilluns dia 10, me'n torni. M'hostatjaré al Palace Hotel.⁶⁸⁸ També vindrà en Xavier Regàs per a *La Publicitat*, i allà es trobaran molts dels amics minoritaris i d'altres de Ginebra.⁶⁸⁹

Una forta encaixada del vostre

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁸⁷ En *La Veu de Catalunya*, finalment Perucho no va col·laborar.

⁶⁸⁸ La tradició d'hostatjar-se en el luxós Hotel Palace de Madrid, que ja observava Estelrich, ha persistit en alguns representants polítics catalans.

⁶⁸⁹ El Consell de la Societat de Nacions es va reunir a Madrid, en el Senat, el 6 de juny de 1929. Perucho hi va assistir com a periodista, de la mà d'Estelrich.

Carta de Carles Salvador a Francesc Almela i Vives [3]

Benassal, 12 juny 1929

Estimat amic Almela i Vives:

Avui envio els vostres articles al *Diario de la Mañana*⁶⁹⁰ i podeu contar que us serviran el diari al vostre domicili a canvi de la col·laboració. Per cert, que al fundar-se el tal diari deia jo al meu amic Bellido⁶⁹¹ que vós des de València i Perucho des de Barcelona i París, faríeu unes col·laboracions pagades admirables. No deu estar l'administració per a filigranes quan no us ha sol·licitat. I deia pagades perquè a un professional deuria pagar-se, sempre, els escrits. Nosaltres, els afeccionats com jo, tenim molta culpa que els periodistes estiguen mal retribuïts perquè escrivim gratuïtament i restem ingressos a qui, com vós, us dediqueu, i no per dilettantisme, a la premsa diària.

Així, puix, comprendreu que no me perjudicareu ni mica. I encara: fa anys que escric assíduament als diaris i no me considereu periodista. És igual.⁶⁹²

La vostra col·laboració serà molt ben rebuda, estic cert, per Bellido i pels abonats al *Diario* que ja us coneixen pels meus escrits als vostres llibres.

L'altre dia el *Diario de la Mañana* publicava un article vostre. No us vaig dir res perquè suposava que estàveu ja en relació amb la direcció. M'alegrava molt. Si amb remuneració o sense ella els valencianistes anàrem al "copo" d'alguns diaris d'Alacant, València i Castelló, algunes campanyes, propagandes i deliris enemics no podrien fer-se impunement. I encara aconseguiríem ficar seccions de valencià. Si sabeu d'algun diari alacantí on poguérem actuar, digueu-ho. Fa anys els valencianistes "assaltàrem" *Libertad* de Castelló i ara podríem fer igual amb el de la *Mañana*.

No me vaig acomiadar sinó de Thous; i ben involuntàriament per ma part, de no fer-ho de tots. Ara me n'alegro. Allò de la paella a l'horta que agraeixo, és el motiu del meu goig.

Digau a l'amic Just Gimeno si li han entregat al *Pueblo* els llibres que li he enviat ja fa 10 dies.

¿Com és que ni vós ni Perucho teniu carpeta en la 3ª Taula?⁶⁹³ Home, per Déu! Així, ja podem plegar els altres. Però no ho cregau. Si l'any que ve se torna a fer i m'inviten acudiré, així sigam dos úniques carpetes. No hem de deixar d'actuar sempre que tingam ocasió allà on siga.

A Pizcueta vaig enviar fa dies unes quartilles per a la revista.⁶⁹⁴

Vingau quan vullgau a Benassal. Estareu ben rebut per vostre amic,
(signat)

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1077]

⁶⁹⁰ Diari independent de Castelló de la Plana, que es va publicar entre 1929 i 1931.

⁶⁹¹ Com hem vist en la carta núm. 39, Carles Salvador anunciava a Almela que Bellido se n'eixiria del *Diario de Castellón* per a fundar-ne un altre, que va resultar ser aquest *Diario de la Mañana*. Lluís Meseguer l'ha identificat: "*Diario de la Mañana* (1929, dirigit per Manuel Bellido Rubert, tradicionalista)." (Meseguer 2003: 201) i "El periodista Manuel Bellido (1891-1958) conreà diversos gèneres en vers." (Meseguer 2003: 274).

⁶⁹² Noteu l'actitud d'autèntica modèstia de Carles Salvador com a publicista.

⁶⁹³ Ni Almela ni Perucho van concórrer a la tercera i última Taula de Poesia, com ja s'ha explicat.

⁶⁹⁴ Es refereix a *Taula de Lletres Valencianes*.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [8]

París, 22 juny de 1929

Sr. Joan Estelrich

BARCELONA

Distingit amic:

En havent descansat del viatge, us escric, tal con us havia promés, ter tal d'exposar-vos els meus projectes immediats i veure de quina manera em podeu donar el vostre ajut.

Penso fer un viatge a Moscú.⁶⁹⁵ Segons la nostra última conversa, sembla que això no és difícil de conseguir. Em vàreu dir que podríeu escriure a no sé qui. Naturalment, no tinc medis econòmics per a fer el viatge pel meu compte i cal veure la manera d'enrolar-me en algun dels que organitza aquell Estat, o bé cercar alguna altra solució que us sembli convenient. Com que suposo que vós intervinguéreu en el de Josep Pla, no us dic res; sabeu millor que jo el que convé fer.⁶⁹⁶

Des de Rússia, enviaré articles exclusivament pintorescs al *Brusi* i altres sobre literatura i arts a *La Publicitat*, *D'Ací i d'Allà*, etc. Els primers, no m'interessa recollir-los; els segons, els aplegaré en un volum que m'ha demanat Puig i Ferrer per a l'Ed. Proa. Hi ha cap inconvenient? El llibre, però, que m'interessa de debò, és sobre "Les transformacions del règim social i econòmic" d'aquell país. Aquest, em sembla que aniria bé per a la nova col·lecció que publica la Catalunya.⁶⁹⁷

Em sembla que cal començar aquest viatge vers el dia 10 o 15 del mes que ve, per tal de poder ésser a Ginebra quan vós em digueu. Si no és així, em seria molt difícil d'anar-hi més tard, car és molt possible que en havent passat l'estiu faci la ximplada de casar-me.

Us quedaré molt agraït si voleu iniciar tot seguit les gestions, o bé dir-me el que haig de fer jo. No hi ha temps per perdre, i potser els preparatius hauran d'ésser una mica emprenyadors.

La meua nova adreça, és; 13, Carrefour de l'Odéon. (Tel. Littré, 72-10.)

Tot desitjant que ja no tingueu malalts a casa vostra, us remercia per endavant la vostra eficaç intervenció, vostre cordial amic de debò,

Artur Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁶⁹⁵ Atret per les novetats de la nova Rússia, durant molt de temps –com insisteix quasi dos anys després, en la carta núm. 143–, Perucho es va proposar realitzar aquest viatge, que finalment no es va efectuar.

⁶⁹⁶ En 1924 Josep Pla, amb Eugeni Xammar i Amanda, la seua esposa, va viatjar durant un parell de mesos per Rússia per encàrrec de *La Publicitat*, on va publicar les seues impressions, recopilades en *Viatge a Rússia* (1925). A Moscou, Pla es va hostatjar en casa de Nin i va mantindre amb ell llargues conversacions que va reportar en la seua tercera sèrie d'*Homenots* (1958). Xamar, en canvi, se n'havia tornat molt decebut a Berlín, on feia de corresponsal.

⁶⁹⁷ Perucho proposa a Estelrich el projecte d'un altre llibre sobre la URSS, que tampoc no va materialitzar.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [23]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant

Paris, le 4 juliol de 1929

Amic Almela:

Per fi he disposat d'una estona per a poder-te escriure. He estat molt enfeinat aquests primers dies de nova vida parisenca. M'he canviat d'hotel, he fet visites, he escrit alguns articles i he repassat la novel·la per a *L'Estel*. Avui, he dedicat el dia a quedar bé amb els amics, i he escrit un munt de cartes. Perquè vegis que sóc un home actiu, t'ajunto una altra per a l'amic Pizcueta.

Ja veig que segueixes fent "El tesoro del bibliófilo" al *Brusi*.⁶⁹⁸ Jo faig totes les ximplades que se m'acuden. Aquesta literatura de diari mai no m'ha agradat. Si no fóra pels diners...

He rebut una lletra de Casacuberta, pregant-me que faci un article per a *La Publicitat* sobre el Llibre d'Oliver, que era valencià. T'ho dic per a què no treballem inútilment un dels dos.⁶⁹⁹

Estic esperant la resposta definitiva per a emprendre el viatge a Moscó. Tinc un interès extraordinari. Haig de fer un llarg "rapport" sobre el règim econòmic, per a la Catalònia, i unes entrevistes amb els nous escriptors soviètics, per a la Ed. Proa. Ademés, notes de viatge per al *Diario*. Val, doncs, la pena d'anar-hi. Encara no sé quan sortiré d'aquí.

T'agrairia que m'averiguares el parador actual del pintor Mulet. Li haig d'escriure i no sé on.

És molt difícil que pogués fer coses d'aquí per a *La Corres*? Et dic això perquè, pel que veig, qui s'ha mort és *El Pueblo* i no Azzati. ¡Quin entusiasme pel vol de Franco i pel trigèmin!⁷⁰⁰ És vergonyós.

Escriu aviat. Records a Pepita. Un abraç de
Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 781]

⁶⁹⁸ En efecte, Almela publicava bastant assíduament en *Diario de Barcelona* articles divulgatius basats en qüestions bibliogràfiques i curioses, publicats, aquests que cite, entre octubre i desembre de 1929: "Bibliófilos franceses de la transguerra"; "Vicente, el librero que asesinaba"; "Un aspecto de Petrarca"; "Lecturas para pintar"; "Licores, cigarros o bombones"; "Tareas de Aquiles Ratti"; "George Sand i el mapa de Valseca", etc.

⁶⁹⁹ Perucho va publicar la ressenya de l'*Excitatori de la pensa a Déu* en *La Publicitat*, 16-06-1929 (*Excitatorium mentis ad Deum*, del bisbe agustí Bernat Oliver, València, s. XIII – Tortosa, 1348).

⁷⁰⁰ Perucho, que sempre buscava noves col·laboracions en altres periòdics, pareix molest amb *El Pueblo* perquè li sembla poc seriós el fet que haja prestat massa atenció a la nova aventura aeronàutica de l'aviador Ramón Franco –germà del general, però contrari a la dictadura de Primo de Rivera–, el qual pretenia travessar l'Atlàntic Nord amb un trimotor ('trigèmin') *Dornier* italià, que va haver d'ameritzar en un punt indeterminat de l'oceà i va estar il·localitzat alguns dies. Finalment, el rescat va augmentar la gran popularitat que ja tenia Ramón Franco d'ençà que el 1926 va cobrir per primera vegada el trajecte entre Palos de la Frontera i Buenos Aires en diverses etapes.

Carta d'Adolf Pizcueta a Joan Estelrich [1]

València, 12 juliol 1929

Sr. Joan Estelrich

Distingit amic: El dia 18 s'inaugurà en la "Sala Blava", una galeria nova, l'exposició de quadres dels pintors Pere Sànchez i Genar Lahuerta.⁷⁰¹ Em diuen aquests que han escrit a Chabàs per a què vinga a donar una conferència durant els dies en què estiga oberta i m'encarreguen a mi per a què el convide també a vosté amb el mateix objecte. Fa uns dies, amb motiu de l'exposició Solana, vingué Giménez Caballero. Es pot parlar lliurement del que es vullga. Nosaltres tindrem verdader gust en què vosté volguera vindre. Açò és lo que crec del cas manifestar-li, per si les seues feines li permeten fer aquest viatge que ens proporcionaria la satisfacció de trobar-lo de nou entre nosaltres.

Espera les seues notícies son bon amic
Ad. Pizcueta

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁰¹ La Sala Blava, propietat de F. Gascon, estava en el carrer de la Redempció de València, núm. 8, entre el carrer del Poeta Querol i la plaça del Patriarca. Les activitats culturals i les exposicions que el grup de joves artistes dugueren a terme ací tractaven de modernitzar el panorama d'aquella València dominada pel sorollisme i el llorentinisme. La conferència de Giménez Caballero sobre l'art nou, pronunciada el 6 de juliol de 1929 amb motiu de l'exposició de Gutiérrez Solana, causà un cert escàndol, en identificar les posicions iconoclastes del conferenciant amb les del grup de *TLV*, com ha estudiat Carme Gregori (Gregori 1987: 343-366).

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [9]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant.

Paris, le 15 juliol de 1929

Amic Estelrich:

Aquest matí m'ha arribat l'exemplar del vostre llibre, que heu tingut la gentilesa de dedicar-me.⁷⁰² Naturalment, no he tingut temps més que per fullejar-lo, però em sembla valent, clar, interessant i oportú. Suposo que en Massó, en havent llegit el capítol IV, fugirà de Barcelona. Pobre home!⁷⁰³

Jo treballo molt, però d'una manera molt desigual. Em manquen tranquil·litat i diners. Passo una temporada prou dolenta, sobretot a causa de la salut.

Sobre el vostre llibre, faré un article per a *El Pueblo*. Suposo que a *La Publicitat* en parlaran Pallerola o Regàs. Si no fos així, digueu-m'ho i el faria jo.

Records a la vostra senyora.

Una abraç del vostre bon amic de sempre,
Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁰². Es tracta de *La qüestió de les minories nacionals*, 1929, Barcelona, Llibreria Catalònia. (En *El Pueblo* no n'hem trobat cap ressenya).

⁷⁰³ Quan, en *Catalunya sota la Dictadura* (pp. 218-219), Perucho explica que el gener de 1924 es va formar a Perpinyà una comissió composta per Ramon d'Abadal, Carles Jordà, Manuel Massó i Llorens i Lluís Nicolau d'Olwer amb l'objectiu de presentar davant la SdN la qüestió catalana, els directius de la Lliga no es van adherir a la proposta.

Cinc anys després, Estelrich dedicà el cap. 4 de *La qüestió de les minories nacionals* a puntualitzar la seua posició, i considerà inútil l'actuació de Massó i Llorens, com a firmant d'aquella demanda: "Signada per Massó i Llorens, pel març de l'any 1924 era presentada a la S. de N. una requesta, poc coneguda, que reproduïm en la seva part essencial." (p. 85) Unes pàgines més avant es pregunta, doncs: "Quina eficàcia podia obtenir aquesta requesta? Cap eficàcia positiva ni immediata. (...) De fet, els autors de la requesta ja sabien, per endavant, que no podia esperar-se altre resultat. Mentre el dret de protecció de minories no sigui general o mentre algun membre del Consell no prengui la qüestió pel seu compte, en el cas que es produïssin fets de gravetat internacional, és inútil il·lusionar-se sobre la possibilitat d'intervenció de la S. de N. en la solució del problema català." (pp. 91-92)

El curiós d'aquest cas és que Perucho, que en *Catalunya sota la Dictadura* havia considerat positiva la demanda presentada el 1924 a la SdN pels hòmens d'Acció Catalana, amb aquest comentari –"Suposo que En Massó, en havent llegit el capítol IV, fugirà de Barcelona. Pobre home!"– li fa el joc a Estelrich, lamentant l'actuació de Massó que, com Estelrich, troba igualment desafortunada. (Notem, una vegada més, que Perucho, políticament allunyat d'Estelrich, en privat no el rebutja i es mostra sempre conformista amb la seua tasca).

Finalment, l'al·lusió a que "Massó fugirà de Barcelona" no és una metàfora; s'explica pel fet que l'enginyer Manuel Massó i Llorens (Sant Gervasi, 1876 – Buenos Aires, 1952), entre els anys 1925 i 1929 s'havia instal·lat a Buenos Aires, on atenia negocis en el ram del tèxtil, i on s'establí definitivament el 1932, després d'haver tornat a Catalunya en el moment de la publicació del llibre d'Estelrich, entre 1929 i 1931.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [10]

Barcelona, 17 de juliol de 1929

Enviat adjunt una carta per a la Srta. Louise Weiss.⁷⁰⁴

Sr. Arturo Perucho

PARIS

Estimat Perucho:

Acabo de rebre la vostra lletra d'abans d'ahir, amb l'acús de recepció del meu llibre. Per aquí sembla que els companys troben dificultats —o pressa— a parlar-ne. Encara que Bellmunt i Regàs pensin ocupar-se'n, no deixeu vós tanmateix de dir-hi la vostra. Si escriviu res a *El Pueblo*, feu-m'ho arribar.

Penseu bé si voleu anar a Rússia, que potser serà millor realitzar el vostre projecte a la tardor. A darreries d'agost us necessitem al Congrés de nacionalitats; durant la primera quinzena de setembre, suposo que us interessarà seguir les tasques del consell i de l'assemblea, sobretot ara que Briand, gelós de la plataforma europea que s'havia creat Stresemann⁷⁰⁵ amb les minories, vol recuperar simpaties a base de Paneuropa.⁷⁰⁶

De totes maneres, si volguéssiu sortir tot seguit i passar-hi només tres setmanes, aneu a veure Mademoiselle Louise Weiss, amiga nostra i dels russos, la qual potser us farà arranjant ràpidament els papers. Residint vós a París, podeu oferir també a Mademoiselle Weiss d'informar-la regularment, per al seu ús particular, dels afers d'Espanya.

Jo penso sortir cap a París devers el 10 o 15 d'agost; faré un petit viatge pel centre d'Europa i cap allà el 24 ja seré, segons penso, a Ginebra.

Ben cordialment vostre
(s/f: és còpia)

P.S. Tinc la família a Terramar, Sitges. L'estada els prova.⁷⁰⁷

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁰⁴ Louise Weiss (Arras, 1893 – Magny-les-Hameaux 1983), fou una periodista, escriptora, feminista i política francesa que fundà i dirigí el setmanari *L'Europe Nouvelle* entre 1918 i 1934, tot i que es publicà fins a 1940. En octubre de 1924 Weiss va formar part la delegació francesa en la Societat de Nacions amb el propòsit de crear una “societat anònima de la pau” en la nova Europa nascuda de la Gran Guerra. Membre actiu de la Resistència francesa, el 1971 fundà a Estrasburg l'Institut de Ciències de la Pau i el 1979 fou elegida diputada del Parlament Europeu.

⁷⁰⁵ El polític alemany Gustav Stresemann, ministre d'Afers Exteriors (1923-1929) i canceller (agost-novembre de 1923) de la República de Weimar, dugué a terme una política pacifista pragmàtica que millorà les relacions amb França. El 1926 rebé el Premi Nobel de la Pau junt amb Aristide Briand, primer ministre de França.

⁷⁰⁶ En efecte, Perucho va acompanyar Estelrich al CMN de 1929, com ja hem comentat.

⁷⁰⁷ Amb aquesta mena de detalls tan cordials i personals deduïm que l'amistat entre Estelrich i Perucho era bastant estreta.

58
Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [11]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant.

Paris, le 8 agost de 1929

Amic Estelrich:

He rebut la vostra lletra del dia 3. El vostre article, ara que el conec complet, m'agrada molt més. Avui, n'envio un sobre aquest tema a *La Publicitat*. No sé si la censura el passarà. De totes maneres, demaneu una prova a en Capdevila. Jo no tinc avui la màquina d'escriure i no us n'he pogut fer còpia. Faig al·lusions molt directes a la F.B.M. [Fundació Bernat Metge].

S'ha publicat el que vaig fer sobre el vostre llibre? Us agrairé que m'ho digueu, car jo no l'he vist.

La traducció de *Tales of Unrest*, de Josep Conrad, està molt avançada. Us la trametré *bientôt*.⁷⁰⁸

La Sra. Weiss, ja no viu a Passy. Ara, viu a l'Av. du President Wilson, 15. Encara no l'he pogut trobar. Demà aniré a *L'Europe Nouvelle*.⁷⁰⁹

Si no em necessiteu a París, penso sortir vers Ginebra del 12 al 15. Hi ha inconvenient? Com el bitllet de f.c. val per a 45 dies, no us fa res. Tot es redueix a anticipar-me aquests quartos. L'estada allí, fins que vos arribeu, corre del meu compte. Contesteu-me el que us sembli.

Ben vostre, cordialment,
Artur Perucho

P.S. Em sembla que la temptativa de fer a Xuriguera corresponsal de *La Veu* ha fracassat completament. No podrieu fer alguna combinació per a mi?⁷¹⁰ Com jo no necessito aquesta corresponsalia com una base per a viure aquí, es podria arranjar en millors condicions per al diari. Per exemple: quatre o sis articles mensuals i 500 frs. de retribució. Ho deixo en les vostres mans.

Pcho.

[hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁰⁸ Traducció inexistent.

⁷⁰⁹ *L'Europe Nouvelle* publicava anàlisis sobre les condicions de la vida política, econòmica i social d'Europa i donava suport a les iniciatives per a la conciliació dels països europeus, el desarmament francoalemany i el manteniment de la pau sota els auspicis de la Societat de Nacions. També divulgava els primers projectes d'Unió Europea i publicava les actes de les reunions de la Societat de Nacions, aspecte de gran interès per a Estelrich –que potser, amb els recursos de Cambó, devia participar en el finançament de la publicació.

⁷¹⁰ Constatem, una vegada més, l'afany de Perucho de col·laborar amb altres diaris per pura necessitat, a pesar que es tracte de l'òrgan de la Lliga Regionalista, on també havia intercedit pel seu amic Xuriguera.

Paris, le 8 Agost de 1929.

Amic Estelrich:

He rebut la vostra lletra del dia 3. El vostre article, ara que el coneix complet, m'agrada molt més. Avui, m'envio un sobre aquest tema a La Publicitat. No veï la censura el passará. De tot, unaverg, demanen una prova a En Capdevila. Jo no tinc avui la màquina d'escriure i no es pot he pogut fer còpia. Faig obliuions molt directes a la F.D.N.

S'ha publicat el que vaig fer sobre el vostre llibre? Us agrairé que m'ho digueu, car jo no l'he vist.

La traducció de Tales of Unrest de Jorj Conrad, està molt avançada. Us la transmetré breument.

La Sr. Weiss, ja no viu a Passy. Ara, viu a l'Av. du President Wilson 15. Encara no la he pogut trobar. Demà aniré a L'Europe Nouvelle.

Si no em necessiten a París, penso sortir vers final de 12 al 15. Hi ha inconvenient? Com el bitllet de f.c. val per a 45 dies, no us fa res. Tot es redueix a anticipar-me aquesta quantitat. L'estada allí, fins que vos envieu, corre del meu compte. Conte'ten-m'el que us sembli.

Ben vostre, cordialment, Artur Perucho

P.S. - Em

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [12]

Barcelona, 8 d'agost de 1929

Mr. Perucho

PARÍS

Amic Perucho:

Diumenge dia 11 penso arribar a París.

Hi estaré els dies necessaris per publicar un fullet que m'he d'emportar imprès a Ginebra.

Sortiré cap a Ginebra el 15 o el 20.

El Congrés serà els dies 26-28.

Teniu lloc reservat a l'Hotel Victoria.

⁷¹¹ Suposo que teniu redactada l'acta de la reunió que pel juny celebrarem amb Ammende a Barcelona.

El 22 altres delegats, Regàs i Masferrer, ⁷¹² passaran per París, camí de Ginebra.

Veniu si us plau diumenge a veure'm a l'Hotel Mantalambert.

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷¹¹ Ewald Ammende (1892–1936), estonià de la minoria alemanya, el 1925 es va convertir en secretari general del Congrés de Nacionalitats Europees.

⁷¹² Francesc M. Masferrer i Vernis (Vic, 1889 – Buenos Aires, 1954), membre d'Acció Catalana i posteriorment del seu successor, el Partit Catalanista Republicà, va crear amb Oriol Anguera de Sojo la Unió Jurídica de Catalunya. Fundà i dirigí el *Diari de Vic* –que es va publicar entre l'1 de maig de 1930 i 1933–. Fou vicepresident de la comissió encarregada de crear l'Associació Internacional de Periodistes Minoritaris en el v Congrés de Minories Nacionals, de 1929. El 22 de gener de 1930 Perucho entrevistà Lluís Nicolau d'Oliver a París en casa de Masferrer. (Artur Perucho: «La qüestió minoritària» “Davant el pròxim Congrés de les minories nacionals”, *La Publicitat*, 19-08-1930).

Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [13]

Mr. Joan Estelrich
 Hotel Métropole
 Genève (Suisse)

París, 19-8-29

Amic Estelrich:

He rebut la vostra tarja d'ahir. Prenc nota del canvi d'hotel. Arribaré dijous al matí o al vespre; no ho sé encara. He fet l'encàrrec per a Atenes,⁷¹³ amb tota diligència. Ja deu ésser a prop d'allà.

Salut i minories.

Cordialment,
 A. Perucho

[Es tracta d'una postal publicitària del Restaurant Barcelona. Hi ha una fotografia del menjador i, en l'angle inferior dret, una altra més xicoteta de la façana de l'establiment. Es llig: "Barcelone au coeur de Paris". També figura: Salon de fêtes et banquets. 121, Rue Montmartre, 121. Téléphone: Gutenberg, 51-84. F. Ferrer, Directeur". La postal està franquejada amb un segell de Postes de la Republique Française de 90 cèntims amb el perfil de Marcelin Berthelot. El mata-segells, de la Rue Danton, Paris 25, indica les 19,30 h. del 19-08-1929].

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷¹³ Deu tractar-se de l'enviament d'algun llibre d'Estelrich a Atenes.

Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [14]

Mr. J. Estelrich
 Hotel Métropole
 Genève (Suisse)

París, 21-VIII-29

Estimat Estelrich:

He recollit tots els llibres, més els que havíeu encarregat a la Guillaume Budé.⁷¹⁴ Això vol dir que porto un equipatge fantàstic. Si hi ha algun amic que no tingui res a fer, podria venir a l'estació dijous al vespre?

Cordialment,
 Perucho

[Es tracta d'un gravat de la façana de la Cambra dels Diputats de França, a París. Es llig: "73 PARIS (VII) – La Chambre des Députés (façade donnat sur le Quai d'Orsay, construite de 1804 à 1807, par Poyet). - LL". La postal està franquejada amb un segell de Postes de la République Française de 90 cèntims amb el perfil de Marcelin Berthelot. El mata-segells, de la Rue Danton, Paris 25, indica les 17 h. del 21-08-1929].

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷¹⁴ L'Association Guillaume Budé, fundada el 1917 i anomenada així pel cèlebre humanista que fou el primer gran traductor dels clàssics grecs, editava un *Bulletin* des de 1923 i obres clàssiques que devien interessar molt al director de la Fundació Bernat Metge.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [15]

Hotel Victoria
Genève
P. Schlenker – Niess, Propr.

Genève, le 22 Agost [1929]

Amic Estelrich:

Vaig arribar anit i ha faltat poc per a què hagi hagut de dormir a la cuina. Tot el Victoria és ple de bat a bat.

No ha vingut, encara, cap català! He parlat una mica amb el Dr. Ammende.

Em voleu telefonar de seguida que arribeu?

Ben vostre,
A. Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [24]

HOTEL VICTORIA

GENÈVE

P. SCHLENKER-NIESS, Propr.

Genève, le 23 agost de 1929

Amic Almela:

Escric lluny dels meus papers i no sé si et dec carta, si me la deus tu a mi, o si fa un any que no t'he escrit. No sé res, si no és que tinc una gran feinada i pocs quartos (malaltia que va prenent proporcions d'epidèmia entre els literats valencians).

Vaig arribar anit i ja he començat a treballar. El Congrés de Minories Nacionals d'aquest any (jo formo part de la Delegació Catalana) sembla que serà important. La cosa, dins la S. de N., va per bon camí, gràcies al benemèrit Dr. Stresemann, i és molt probable que aquest any hi hagi sorpreses.

De moment, estic preparant un "rapport" sobre publicitat del problema en tota Europa, que no em deixa un moment de repòs. Quan es publiquin els treballs del Congrés, t'enviaré un volum per a què t'assabentes de tot.

He acabat el llibret que ha de publicar la Castellonenca de Cultura. Es diu *Tres diàlegs sobre l'ànima valenciana*. Crec que us agradarà a tots, encara que hi ha coses arbitràries i potser injustes.⁷¹⁵

Aquí, estem conspirant amb totes les nostres forces. He portat de París tres grans maletes plenes de fullets i llibres en francès sobre la qüestió catalana. Els estem repartint entre el públic internacional congregat amb motiu del Congrés. Sobretot, el fullet *La dictature espagnole contre la culture catalane* (on es fa història de l'atac contra les institucions culturals de la Mancomunitat) ha produït un efecte fulminant.

Probablement, seré aquí fins al 10 del mes que ve, i després aniré a Zurich, Berna, Viena i Berlín; però no ho sé segur, car depèn d'uns diners que espero de Barcelona. Si no em contestes abans de fi de mes, ho pots fer a París (13, Carrefour de l'Odeon) i ja m'arribarà la lletra allà on sigui.

Pizcueta és un barrut i un mandra. No m'ha escrit, ni tan sols per a acusar-me rebut de l'original de la novel·la.⁷¹⁶

Què fas? Quins treballs prepares? Estic completament isolat de València: unes vegades perquè jo no escric i altres perquè no em contesten.

Ginebra està insolent de turistes. Gairebé no es parla aquí més que anglès i alemany. Papagais, papagais! Això és una olla. Al meu hotel hi ha una caravana noruega que em complica la vida.

De seguida que tingui una estona disponible, faré un article per a *Taula*. De debò et dic que estic molt enfeinat.

No deixes d'escriure'm sovint.

Molts records a Pepita, i per a tu una forta abraçada del teu bon amic,

A. Perucho

⁷¹⁵ La SCC no va publicar mai aquest llibre, el contingut del qual desconexim.

⁷¹⁶ Es refereix a *Ícar o la impotència* que publicà L'Estel, editorial que coordinava Adolf Pizcueta.

A Thous li escriuré aviat.

I a Godui ⁷¹⁷ —per centésima vegada— que faci el favor d'enviar-me els últims números de *Taula*. Fa un segle que no rebo la revista.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 843]

⁷¹⁷ Godui: Godofred Hernández Barreda (Alcàsser, 1902-1989), perit mercantil i administrador de *TLV*, autor d'*El nostre món de cada dia* (L'Estel, 1973).

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [3]

HÔTEL MÉTROPOLE & NATIONAL
GENÈVE

27 agost 1929

Amic Xuriguera:

Abans que res, vagi la meua cordial salutació des de la terra del negre Calví ⁷¹⁸ i del dolç Jean-Jacques ⁷¹⁹.

Estic passant uns dies molt atrafegats. Al Congrés de Nacionalitats es treballa de valent. Abans d'anit ni tan sols vaig poder dormir dues hores.

La delegació catalana és aquest any molt nombrosa: la més important del Congrés. Encara que vós sou escèptic en aquesta matèria, us puc assegurar que es fa una tasca molt reeixida i important. Hem repartit tot el que quedava de *Le problème catalan* ⁷²⁰ i altres publicacions que hem fet ara, entre elles, un resum del llibre de l'Estelrich en francès. ⁷²¹ Aquesta propaganda és per a tota Europa i en parla el *Manchester Guardian* i altres diaris de la mateixa o més gran importància. Quan ens trobem a París ja en parlarem. El que us puc assegurar és que cap dels enemics *personals* de l'Estelrich no és capaç de venir aquí, organitzar tot això i fer el bon paper que tots nosaltres fem ara.

Quan torneu a París? Us haig de demanar un favor: que passeu per casa meua on us donaran el meu abric. Em prenc aquesta llibertat perquè no es tracta de cap cosa pesada... i perquè si no me'l porteu, em tocaré els c.[ollons] de fred.

Dels amics no sé res. Aquí hi ha en Regàs, que ha vingut en plan d'home superior i no hi ha manera de fer-lo treballar.

Digueu-me aproximadament quan passareu per Barcelona, perquè us ho tinguin preparat. La meua adreça és Independència, 345.

Llegiu a *La Publi* l'article que he fet sobre el *Tirant lo Blanc* ⁷²² a veure què us sembla.

Records al vostre germà, i una forta abraçada de
Perucho.

Sóc a l'Hotel Victoria. ⁷²³

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁷¹⁸ En aquesta època devia ser popular al·ludir a Joan Calví com a negre: "Calvino, el papa negro de la triste Ginebra de aquellos tiempos..." (Goyanes 1935: 20).

⁷¹⁹ Joan Calví va morir a Ginebra, ciutat on va nèixer Jean-Jacques Rousseau.

⁷²⁰ El llibre que millor s'ajusta al títol donat per Perucho és *La Catalogne et le problème catalan*, de Georges Dwelshauvers, publicat el 1926 per Félix Alcan a París.

⁷²¹ Es refereix a *La question des minorités et la Catalogne*, de Joan Estelrich, editat el 1929 per la Librairie Pagot a Lausana.

⁷²² L'article de Perucho, si el va arribar a escriure, no es va publicar. En canvi, Ferran Soldevila va traure una ressenya titulada "*Tirant lo Blanc*", en «Les Lletres», *La Publicitat*, 4-09-1929, a propòsit de l'edició de la novel·la de Martorell en la col·lecció *Els Nostres Clàssics*.

⁷²³ Com Perucho precisa ací i com es pot comprovar en diverses cartes, ell s'hostatjava en l'Hotel Victoria de Ginebra, de menor categoria que el Metropol, on es quedava Estelrich i on Perucho li dirigeix la correspondència: "Teniu lloc reservat a l'Hotel Victoria" –li confirma Estelrich en la carta núm. 59–. Que fóra de menor categoria, però, no significa que estiguera a l'abast de la magra economia de Perucho, com revela a Nicolau d'Olwer en la carta núm. 116.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [25]

HOTEL VICTORIA

GENÈVE

P. SCHLENKER-NIESS, Propr.

Genève, le 30 agost 1929

Amic Almela:

M'ha complagut la teva amable lletra del 27, arribada ahir a les meues pecadores mans (ja saps que jo no soc Rucabado).⁷²⁴

Ja saps quina mena de feina política és la que fem aquí. Suposo que tens el darrer llibre de Joan Estelrich, on queda tot perfectament explicat.⁷²⁵ Hem repartit gran quantitat de llibres i fullets en francès, i els principals diaris d'Europa parlen ja intel·ligentment del nostre problema nacional. Al *Berliner Tageblatt* i a la *Frankfurter Zeitung* han aparegut aquests dies articles ben significatius.

El teu llibret, el pots enviar a París (13, Carrefour de l'Odeon). M'he posat malalt, i me'n torno avui cap a França. Em sap molt greu haver d'aplaçar el viatge projectat a Alemanya. Ahir vaig volar sobre el Mont Blanc, i vaig anar pel llac fins a Lausanne. Aquest país, és quelcom meravellós. Si la vida no fos tan terriblement cara, m'hi quedaria una temporada.

Del teu llibre en parlaré a *La Publicitat* amb molt de gust. Tant per tractar-se de cosa teva –nostra– com per la S.C.

Hores d'Europa ha quedat molt bé. Són tres diàlegs sobre València, que tenen dos valencians, tot passejant per Ginebra. Ja ho vaig concebre així, la primera vegada que hi vaig venir. Hi ha, naturalment, opinions arriscades; però cal desensopir l'ambient. Ja quedarà en el seu lloc la veritat vertadera.⁷²⁶

Veig que treballes molt, i això em plau. Per ara, [Carles] Salvador i nosaltres dos som la trinitat activa de la literatura valenciana. Cal donar exemple.

Pizcueta em parla també del “cas” Fornet.⁷²⁷ Decididament, és un imbècil. A Madrid, em va vindre a buscar, es posà a discutir sobre la qüestió de les minories, i al final resultà que es pensava que Bèlgica era una minoria nacional. Podeu fer ús de l'anècdota. Caldrà inutilitzar-lo d'una vegada per a sempre.

⁷²⁴ Ramon Rucabado i Comerma (Barcelona, 1884 – 1966), apoderat de La España Industrial, fou un gran defensor dels principis socials i morals del cristianisme dels anys vint. Col·laborà amb *La Veu de Catalunya*, *La Paraula Cristiana*, *La Revista*, etc., i fou director de *Catalunya Social*.

⁷²⁵ Deu referir-se a *La qüestió de les minories nacionals* (1929).

⁷²⁶ Aquest llibre no es va arribar a publicar.

⁷²⁷ Emilio Fornet de Asensi (Madrid, 1898 – 1985) escriptor i actor còmic, va passar la infància a València. De jove va treballar a Madrid com a periodista i va col·laborar en *La Libertad*, *La Voz*, *La Gaceta Literaria* i *Heraldo*.

El “cas” que Perucho comenta que li havia mencionat Pizcueta l'ha identificat Carme Gregori: “Aquest periodista [Fornet, a propòsit de la conferència de Giménez Caballero en la Sala Blava] saluda eufòricament l'arribada de l'Avantguardisme que renovarà l'endarrerit ambient artístic valencià i menysprea els poetes valencians, qualificant-los de «pingüinos lemosinos»”. (E. Fornet: “Los dos Mediterráneos a la Sala Blava”, *El Mercantil Valenciano*, 25-07-1929). Eduard Martínez Ferrando li contestà amb tres articles, i Fornet el va atacar durament en el seu segon (“El vanguardismo al ralentí”, *El Mercantil Valenciano*, 17-08-1929), que és al que deu referir-se Perucho. També van intervindre en la polèmica Maximilià Thous, Francesc Caballero Muñoz i Carles Salvador. (Gregori 1987: 353-359).

Estic materialment desfet i no tinc ganes més que de veure'm a París, on em passaré uns quants dies al llit.

Records a Pepita.

Una abraçada helvètica del teu bon amic,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 858]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [26]

À LA CAPITALE

CAFÉ, TABACS DE LUXE

57, RUE DE LA CHAUSÉE D'ANTIN

PARIS (9^E)

TÉL. TRINITÉ 30-18

R.C. SEINE 418.797

Paris, le 3 setembre 1929

Amic Almela:

T'estranya rebre tan aviat una altra lletra meva? Aquesta té un objecte gairebé comercial. Parlem-ne.

Fa temps, vinc planejant una *Història de València* feta des del nostre punt de vista, és a dir: liberal i valencianista, amb finalitats de propaganda dissimulada. Això, naturalment, no vol dir que jo vullgui fer una obra tendenciosa o poc científica. Amb dir la veritat, sense patriotisme espanyol, n'hi ha prou.

Es tracta d'una obra de grans proporcions: uns dos o tres volums com els de la *Geografia* que va dirigir en Martínez Aloy,⁷²⁸ amb bon paper, bona relligadura, i molts gravats. El text hauria d'ésser escrit per deu o dotze col·laboradors, sota la direcció d'una persona de solvència científica, no sospitosa de valencianisme.

La llista de col·laboradors podria ésser, en principi, aquesta:

- Direcció: Carlos Riba (el de la Universitat).⁷²⁹
- Història política: Pizcueta, [Juli] Just, Eduard [Martínez Ferrando].
- Historia jurídica: Jo.
- Historia literària: Tu.
- Prehistòria, etc, A[ntimo] Boscà i altres.⁷³⁰
- Art: Folchi, etc.

Per a determinats aspectes de la història valenciana, caldrà admetre altres col·laboracions idònies: Així, per exemple, per a la gramàtica històrica, festes populars, etc. ja ho decidirem, arribada l'hora.

Estic en tractes, per mediació de l'Estelrich, amb la casa Montaner i Simón, que està decidida a publicar l'obra, així que jo els ho digui i els pugui donar l'original. Aquest llibre es publicarà per subscripció, apareixent dues entregues de quaderns o plecs cada mes. Tot depèn de la possibilitat de vendre cinc mil exemplars, cosa que em sembla molt fàcil, tractant-se d'una obra de luxe i escrita en espanyol.

⁷²⁸ Josep Martínez Aloy (València, 1855 – 1924), historiador i polític valencià, va publicar diversos treballs d'investigació històrica i va col·laborar en la *Geografia General del Reino de Valencia* dirigida per Francesc Carreras i Candi.

⁷²⁹ Perucho especifica que no es refereix al poeta català Carles Riba, sinó al professor de la Universitat de València Carlos Riba García (Saragossa, 1872 – 1949), entusiasta de la figura de Lluís Vives, el qual va afavorir la creació d'una càtedra en la Universitat de València dedicada al record de l'humanista i va publicar la monografia *Luis Vives y el pacifismo* (1933).

⁷³⁰ Antimo Boscà Seytre (1874 – 1950), fill del metge, naturalista i botànic Eduard Boscà i Casanoves. Catedràtic de Ciències Naturals de l'Institut Lluís Vives de València i del Francesc Ribalta de Castelló, autor de diverses monografies i del capítol sobre fauna de la *Geografia General del Reino de Valencia*, dirigida per F. Carreras i Candi, publicat també amb el títol *Fauna Valenciana* (1916).

Cal que em contestes aviat, donant-me la teva opinió, principalment pel que fa referència als col·laboradors. Podries enviar-me una llista dels que –al teu parer– haurien d'ésser. T'ho agrairia molt. L'Estelrich arribarà dijous ⁷³¹ i cal que enllestiu aquest afer. Fins i tot, estic decidit a anar una temporada a València per a documentar-me i estudiar seriosament el nostre dret històric. ⁷³²

Puc assegurar-te que la cosa es farà en bones condicions econòmiques per a nosaltres.

Naturalment, pots consultar amb els amics, sobre tot el que et dic en questa lletra.

Encara no estic bo del tot, però vaig tirant. A París, fa una calor espantosa.

Espero les teves noves, quan més aviat millor.

Avui envio uns llibres a Pizcueta.

Records a Pepita.

Una abraçada de
Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 854]

⁷³¹ De Ginebra a Barcelona, s'entén.

⁷³² Matèria sobre la que Perucho tenia pensat escriure en aquesta *Història de València*.

Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [16]

Suisse
Mr. J. Estelrich
Hotel Victoria
Genève

París, 5-IX-1929

Amic Estelrich:

Vaig fer un bon viatge.

Fins avui, encara no he rebut el xec del *Diario*. Si teniu ahí alguna carta per a mi del Brusi,⁷³³ feu-me la mercé d'enviar-me-la exprés. Gràcies. Saludeu la vostra senyora.

Una abraçada de
Perucho

[Es tracta d'una publicitat de la cerveseria Bavaria de Ginebra. En la cara destinada a escriure, es llig: BAVARIA, GENÈVE. Die Völkerbunds-Kneipa. La brasserie de la S.D.N.

El mata-segells, de la Rue Danton, Paris 25, indica les 17 h. del 4-09-1929, un dia abans de la data escrita per Perucho.

En la part il·lustrada de la postal hi ha una vinyeta humorística que representa la mateixa cerveseria. En primer terme, assegut sol en una taula, l'ancià patró, amb una cervesa escumosa a la mà, es dirigeix al cambrer, dret al seu costat i, assenyalant els tres homes que comparteixen la taula de darrere, els quals tenen una actitud d'entendre's ben poc, li diu: "Ceux, la-bas? ...Ce sont de més clients les plus fidèles: Briand, Chamberlain et Stresemann...!"

Reprodueix un dibuix de Derso, com es pot llegir en l'angle superior esquerre: "A Monsieur Neiger, patron de 'Bavaria', Cordialement Derso, Genève 1928".

El peu del dibuix és pròpiament publicitari: "«...Les caricatures dont s'agrémentent les murs font de la brasserie un véritable petit musée, et l'humour irrévérencieux des maîtres du crayon, Derso et Kelen, est fort apprécié ...» Bavaria, Potinière de la S. de N., est à peu devenue une curiosité de Genève. *La Presse, sept. 1928.*"].

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷³³ Denominació popular del *Diario de Barcelona*, en record del fundador i propietari (1814) Antoni Brusi i Mirabent. Perucho es val d'Estelrich perquè li gestiona el pagament que espera i no arriba.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [17]

Barcelona, 20 de setembre de 1929

Sr. Artur Perucho

PARIS

Estimat Perucho:

Ara us trameto un telegrama dient-vos que aneu a veure en Cambó diumenge dia 22 a les 10 del matí a l'Hotel de Crillon, Plaça de la Concorde. Ja haureu entès naturalment que és per a tractar de l'edició francesa del seu llibre.

Fa dos dies vaig enviar un telegrama a Lecoq de la N. R. F. [*Nouvelle Revue Française*] (Gallimard) perquè em digués el resultat de l'examen del manuscrit de Cambó.⁷³⁴ També us parlo d'això en el meu telegrama perquè no he rebut resposta encara.

El Sr. Cambó portarà l'original definitiu. Aquest podria servir per a donar-lo a examen de Grasset.⁷³⁵ És a dir, per a guanyar temps, en cas que no ens entenguéssim amb Gallimard, utilitzar els dos exemplars perquè simultàniament vegessin l'obra Grasset i Stooock⁷³⁶ [*sic*] i després, si calgués, Kra⁷³⁷ (veure Ph[ilippe] Soupault).⁷³⁸

El revisor francès, Mr. Lucien Maury,⁷³⁹ ha de corregir les proves. Serà a París, a partir del 26, Rue Pierre Ducreux, Paris XVI. Tel. Auteuil 35.14.

Cordialment,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷³⁴ Louis Lecoq era lector de l'editorial Gallimard.

⁷³⁵ Bernard Grasset (Chambéry, 1881 – París, 1955), doctor en Ciències Econòmiques, el 1907 va fundar a París les Éditions Grasset.

⁷³⁶ Pierre-Victor Stock es va fer càrrec de l'editorial del seu nom el 1877, fundada el 1708 per l'editor i llibrer André Cailleau. Stock va ser l'editor de l'*Affaire Dreyfus*.

⁷³⁷ L'editorial Kra, creada a París per Simon Kra el 1919, que també utilitzà la marca Éditions du Sagittaire, fou l'editorial dels surrealistes, i va publicar la primera edició del *Manifeste du surréalisme*. Entre 1924 i 1929 Philippe Soupault en fou director, després d'André Malraux.

⁷³⁸ Philippe Soupault (Chaville, 1897 – París, 1990) va participar amb Louis Aragon i André Breton en l'aventura dadà, que va abandonar el 1924 per a crear el surrealisme amb Breton, amb qui havia escrit el 1919 el recull de poesia *Les Champs magnétiques*, d'acord amb el principi novèdós de l'escriptura automàtica. Cap al final de la dècada dels vint, Soupault va arribar a ser un periodista ben considerat; va publicar en *Excelsior*, en *L'Intransigeant* i en el magazín *Vu*.

⁷³⁹ Lucien Maury (París, 1872 – 1953) fou escriptor, traductor i especialista en literatura nòrdica d'ençà que entre els anys 1900 i 1906 havia sigut lector de francès a Upsala. En les Éditions Stock va crear i dirigir (1919) la col·lecció *Bibliothèque scandinave*. Pel desembre de 1929, pel motiu que fóra, Estelrich havia canviat d'opinió i havia considerat que el revisor final de la traducció de *Les Dictatures* fóra l'escriptor moralista Paul Gaultier (París, 1872 – 1960). (Coll-Vinent 2010: 52, n. 40).

Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [18]

[20 setembre 1929: data citada en la carta anterior]

Perucho
13 Carrefour Odéon
PARIS

Visitez Cambó dimanche matin dix heures Hotel Crillon salutations

ESTELRICH

Exp: Estelrich, Via Layetana 30. VII. Barcelona

[mecanografiada]

[afegit a mà: Télégraphiez résultat examen libre chez Gallimard st.]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Telegrama d'Artur Perucho a Joan Estelrich [19]

[s/d]

ESTELRICH
BRUCH 51 BARCELO
[corregit a mà: Via Layetana 30]

11434 PARIS 78610 10 2091826
GALLIMARD PAS ENCORE FINI LECTURE: PERUCHO

[Es tracta del telegrama original]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [20]

París, 20 setembre, 1929

Amic Estelrich:

El vostre telegrama m'ha arribat a mitja tarda, car avui faig el canvi d'hotel. Des d'ara, la meva adreça és l'antiga: 22, Rue Ste Croix de la Bretonnerie (IV).

Immediatament, m'he lliurat a la recerca del senyor Lecoqc, el qual és certament difícil de trobar. A can Gallimard, m'han dit que no hi era i que tenia hores i dies de visita. He insistit al·legant que es tractava d'un afer urgent, i a força de demostrar-los que no me n'aniria sense resoldre alguna cosa, he conseguit parlar amb la seva mecanògrafa. Per la conversa tinguda amb aquesta senyoreta, he comprés que Mr. Lecoqc no havia sortit, i que el que passa és que no ha llegit encara el llibre i no vol tenir entrevistes en les quals no podria dir res definitiu. Aquesta és la meva impressió personal, és a dir: que no han procedit amb formalitat.

Com el vostre telegrama no em dóna instruccions sobre el manuscrit, no m'ha semblat oportú de prendre cap decisió, sobretot tenint en compte que la meva intervenció en aquest afer és totalment esporàdica. Espero, doncs, que em digueu què cal fer: si us decidiu per aguardar que acabin de llegir l'original, o si voleu que faci qualsevol altra cosa. M'han dit que la lectura no serà acabada fins d'aquí vuit o deu dies. Telegrafieu-me el que vullgueu, a la nova adreça.

Diumenge al dematí, aniré a veure el senyor Cambó. Si veig que no pot ésser-li enutjós, li pregaré de deixar-se fer una intervü, sobre les coses que a ell li convingui dir: política, cultura, o el que sigui. Tinc molt interès de fer quelcom interessant per al *Diario* i em sembla que a en Bausili li agradarà. Ja veurem.⁷⁴⁰

Demà, visitaré Mlle. Weiss, per tal de veure si puc anar a Rússia. Penso fer el viatge a començaments del mes que ve. El moment –després dels esdeveniments amb els xinesos– és oportú per als reportatges sensacionals. Al *Diario* li cal desensopir-se una mica de tanta carta-pastoral.⁷⁴¹

Us escriuré un dia d'aquests sobre el projecte d'*Història de València*, que m'interessa molt.

Records a casa vostra, Us suposo ja reposats del pelegrinatge minoritari. Heu llegit el que he fet al *Diario*?⁷⁴²

Cordialment vostre,
Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁴⁰ Aquesta entrevista no es degué fer, així que no es va publicar en el *Diario de Barcelona*.

⁷⁴¹ Les divergències entre perucho i el *Brusi* degueren ser conseqüència de la deriva del diari cap a posicions filoitalianes: “el *Diario de Barcelona*, controlado en gran parte por el financiero Damià Mateu se mostraba «favorable» a Italia pero «frío» con el fascismo” (González i Vilalta 2009: 162), però aquesta hipòtesi resulta improbable, per tal com Perucho, pel febrer de 1931, s'ocupà de la secció d'Estranger de *Diari del Migdia*, l'editor del qual era el mateix Mateu, membre de la Federació Monàrquica Autonomista, gran empresari del ferro i d'altres sectors industrials, i creador de la societat Hispano-Suiza.

⁷⁴² Es refereix a l'article “Las resoluciones del Congreso”, de la secció «Carnet Internacional», publicat en *Diario de Barcelona* el 12-09-1929, p. 7.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [21]

DIARIO DE BARCELONA
 DE AVISOS Y NOTICIAS
 FUNDADO EN 1792
 A. Perucho, Correspondant.

Paris, le 24 setembre, 1929

Distingit amic:

Diumenge passat, vaig entrevistar-me amb el Sr. Cambó, com suposo que ja sabreu. Tinc en el meu poder l'original i el text definitiu del seu llibre.

Tot seguit, vaig anar a can [Éditions] Grasset; però el director no hi era i la gent que hi havia no em van inspirar prou confiança per a deixar-los el llibre.

Després, he rellegit la vostra carta, i no em sembla prou clar el que em dieu. Cal donar l'exemplar a Grasset abans de conèixer la resposta de Gallimard? Com que, de totes maneres, l'absència del director ens obligava a esperar un dia o dos, prefereixo fer-vos la consulta per a no badar. Telegrafieu-me (22, Rue Ste. Croix de la Bretonnerie.)

Sobre Grasset, no em deixàreu cap instrucció. Recordo, però, que les seves exigències eren exagerades. Ha decidit el Sr. Cambó acceptar-les? Compreneu que m'interessa estar al corrent del que hi hagi, per tal de no dir una cosa per una altra, si arribés el cas.

Cordialment,
 Perucho

[hològrafa]
 [BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [22]

[s/d]

Perucho

Cas non réponse affirmative retirez copie Gallimard *stop* acceptez immédiatement
Grasset t'âchez d'améliorer conditions *stop* visitez demain jeudi Cambó hôtel Crillon dix
heures matin salutations

Estelrich

(s/f: és còpia)

[hològraf]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [23]

[s/d]

Perucho
22, Sainte Croix de la Brétonnerie
Paris IV

Indispensable recueillir réponses Gallimard Grasset télégraphiez
Estelrich

(s/f: és còpia)

[hològraf]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [24]

Senyor JOAN ESTELRICH
 Layetena 30, seté
 Fundació Bernat Metge
BARCELONA
 (Espanne)

París, 27 Setembre de 1929

Distingit amic:

Per fi, em queda una estona lliure per a escriure-vos amb una mica de tranquil·litat sobre els afers que tenim pendants. Perquè vegeu que m'he fet molt ordenat, us parlaré de cada u sota un epígraf diferent.

HISTÒRIA DE VALÈNCIA.— He pensat molt sobre les possibilitats editorials d'aquest projecte, i em sembla —de cada vegada més— que és força viable, a part l'interés polític que podria tenir. Naturalment, no us puc donar —per ara— més que idees generals. Si ho creieu interessant per a la casa Muntaner i Simón, en parlarem més detingudament i podrem concretar el que calgui fer.

Fins ara, la Història de València s'ha escrit sense cap sentit nacional. Escolano i Boix,⁷⁴³ per exemple, no tenien cap idea de la nació, si no és quan es referien a l'antic reialme. Per a ells, València és una “província”. La Història projectada, caldria escriure-la amb un criteri nostrat i, ademés, lliberal, valorant exactament fets de la significació de les Germanies, etc. Hauria d'ésser escrita en espanyol; ja coneixeu la realitat lingüística del meu país i la susceptibilitat de la gent, en aquest aspecte.⁷⁴⁴

El sistema de redacció, podria ésser aquest: un director (persona eminent i neutral) i diversos redactors especialitzats. Cada u d'aquests, sota la direcció d'aquell, hauria de preparar els capítols que li corresponguessin; el director vindria obligat a escriure el pròleg de l'obra, les visions de conjunt de cada època i tot el que fos síntesi històrica, etc. Curaria també, en certa manera, de que el llibre tingués unitat d'estil i de que no hi hagués cap incongruència, inexactitud, etc. És a dir: la seva tasca seria (a part del seu treball com historiador) orientadora i revisora.⁷⁴⁵

De moment, se m'acuden alguns noms de persones que podrien treballar-hi. Director: Valls Taberner⁷⁴⁶ o bé Carlos Riba (el professor d'Història d'Espanya de la Facultat de Lletres de València.) El primer em sembla excel·lent. Però si, per qualsevol motiu, ens decidíem pel segon, caldria, primer, orientar-lo a ell, car no és valencià i no crec que tingui un sentit molt clar de finalitats com la que ens proposem. Col·laboradors: Pizcueta i Just, podrien cuidar-se de la història política; ells mateixos es distribuïrien les èpoques i els capítols. Almela i Vives, de la literatura, ajudat per l'Eduard Martínez Ferrando, el qual

⁷⁴³ Es refereix als historiadors valencians Gaspar Escolano (1560 – 1619) i Vicent Boix (1813 – 1880).

⁷⁴⁴ Precisió sociolingüística sobre l'analfabetisme en valencià dels possibles lectors.

⁷⁴⁵ Observeu l'entusiasme i la capacitat organitzativa de Perucho.

⁷⁴⁶ Ferran Valls i Taberner (Barcelona, 1888 – 1942), membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, catedràtic d'Història, fou confinat a Morella durant la dictadura de Primo de Rivera a causa de l'enfrontament del governador amb la junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Fou diputat per la Lliga Regionalista al Parlament de Catalunya (1918, 1932) i al Parlament espanyol (1935). Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, després de la guerra civil atacà el catalanisme i s'alineà amb el franquisme.

podria també fer altres coses, car és persona molt enterada de temes valencians; jo, faria tot el referent a història legislativa, evolució dels furs, dret consuetudinari, etc.; per al que fa referència a la llengua, el propi Martínez Ferrando, sembla el més indicat; Salvador Arinyo (redactor d'*El Pueblo*, empleat des de fa molt temps a l'Arxiu municipal) podria fer alguna cosa sobre festes populars, costums pintoresques, etc., car és un home documentadíssim, que ha estudiat durant molts anys la matèria; podria ajudar-li un altre periodista, també molt enterat: Navarro Cabanes,⁷⁴⁷ del *Diario*, etc., etc.

Com heu vist, he defugit incloure entre els col·laboradors gent vella. Aquesta obra ha d'ésser feta per joves, per tal de que respongui a les exigències històriques i polítiques del moment. Es pot convertir en un magnífic instrument de propaganda. Tots els col·laboradors que us proposo som catalanistes i no tenim prejudicis sobre aquest particular. La mateixa casa editorial té un nom acreditat i no hi haurà ningú que dubti dels seus bons propòsits. Si, a més a més, trobem un director com Valls (el qual, malgrat d'ésser català, no despertarà cap recel per tractar-se d'un historiador reputat i imparcial) l'obra pot quedar molt bé.

Quant a la part material de l'edició, vaig a dir-vos alguna cosa. Recordo que l'èxit de la *Geografía General del Reino de Valencia* dirigida per Carreras Candi,⁷⁴⁸ va dependre, principalment, del luxe del paper (semi-couché), de l'abundor de fotogravats i de les facilitats de pagament que donà l'editor. Es publicà per quaderns setmanals o quinzenals (no ho recordo, ara); és a dir: que el subscriptor rebia setmanal o quinzenalment dos, tres o quatre plects del volum en curs de publicació, i els pagava a fi de mes. La subscripció costava cinc pessetes mensuals, i em sembla que l'editor, acabat cada volum, regalava unes cobertes per a relligar. Ademés, es va fer per totes les terres valencianes una campanya de propaganda molt intel·ligent, i es va enviar un exèrcit de propagandistes per a fer subscripcions. Aquesta *Geografía*, la trobareu a tots els pobles i poblets de l'antic Reialme. Un sistema semblant, asseguraria la mitat de l'èxit de la nostra empresa. Vendre des del començament els volums sencers no crec que donés tan bon resultat; això es pot fer més endavant, substituint el sistema de les subscripcions pel de la venda a terminis, al qual ja està prou habituat el nostre públic.

A mi m'agrada molt el format de la *Història* d'Oncken;⁷⁴⁹ això, però, ens obligaria a editar massa volums, i la gent –que, pel general, té horror als llibres– s'espaventarà abans de començar la subscripció. Aquest format, per altra part, ens privaria de regalar les cobertures (si per un cas ho creieu convenient) car ens caldria fer-ne moltes i fóra un mal negoci. Per a una obra com la projectada, em sembla millor el mateix format de la *Geografía* o bé el de la *Història* de Rovira i Virgili. Quant al paper, vós mateix decidíreu en plantejar econòmicament l'edició.

El fet de regalar les tapes, el considero molt important. Cal que fem una obra popular i de propaganda (sense faltar, naturalment, a les exigències científiques d'una publicació

⁷⁴⁷ Josep Navarro i Cabanes (Ontinyent, 1875 – València, 1929), redactor en cap del *Diario de València*, periodista especialitzat en història del periodisme valencià.

⁷⁴⁸ Francesc Carreras i Candi (Barcelona, 1862 – 1937), regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la Lliga Regionalista (1891-1922), membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i president en diversos períodes, fou professor d'Història de Catalunya en els Estudis Universitaris Catalans (1903-05) i en l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Participà en l'organització dels primers congressos de la Corona d'Aragó. Entre les seues nombroses publicacions sobre temes històrics, geogràfics, filatèlics, numismàtics i toponímics, destaca *La ciutat de Barcelona* –segon volum de la *Geografía General de Catalunya* (c. 1908-1918)– i la direcció de l'obra col·lectiva *Geografía General del Reino de Valencia*, en cinc volums (Barcelona, 1920-1927).

⁷⁴⁹ Wilhelm Oncken (Heidelberg, 1838 – Giessen, 1905), historiador alemany, professor de la Universitat de Giessen i diputat pel Partit Nacional Liberal (1874-1877), va dirigir i editar una monumental obra d'història universal en vint-i-quatre volums plantejada per èpoques: *Allgemeine Geschichte 'in' Einzeldarstellungen* (1876-93).

d'aquesta mena). Per a què sigui vertaderament eficaç, importa molt la seva gran difusió. I això no serà possible si sols volem atreure'ns lectors per un interès patriòtic (molt feble encara entre els valencians) o per un afany de cultura del que estan mancats els pagesos i pobletans del meu país. Cal, doncs, temptar la seva cobdícia; fer-los veure que se'ls dona molt barata una obra interessant, ben presentada i amb molts gravats, i que encara se'ls regalen unes tapes que fan bonic. El secret de l'èxit d'algunes editorials populars (Miguel Albero, per exemple) és que, als subscriptors d'una novel·la, els regalen després rellotges de paret i vaixella per a la cuina.

Tot el que aquí us dic, és provisional. Posats a planejar aquest afer, ja prendriem decisions més concretes. He volgut tan sols donar-vos una idea de la manera com jo veig l'assumpte.

VIATGE A RÚSSIA.— Mlle. Weiss és una fantasma. L'he perseguit durant una temporada llarguíssima; quan jo sóc a París, ella és a La Haia; quan ella torna a París, jo sóc a Ginebra; quan ella va a Ginebra, jo he tornat ja a París. En fi; avui he parlat amb ella per telèfon. Sembla que el passaport vermell el tindrà amb una gran facilitat. Ademés, estic ara molt ben relacionat amb els elements de la Librairie Materialiste (que són una mena d'agent de Rússia) i, en últim cas, m'ho podrien arranjar aquests. Dimecres vinent tinc un *rendez-vous* amb Mlle. Weiss i ja sabré quelcom de definitiu. També concretaré amb ella un servei particular d'informació sobre els afers polítics d'Espanya, per a *L'Europe Nouvelle*; si ho poguéssim aconseguir, fóra molt interessant per a nosaltres que les coses d'Espanya, a una revista d'aquesta importància, passessin per les nostres mans.

Segons totes les probabilitats, aniré a Moscú dins la primera quinzena del més pròxim. Em cal, però, resoldre abans la qüestió econòmica del meu viatge. No crec que els Soviets em paguin totes les despeses; em pagaran, com fan amb tothom no invitat per ells, les despeses que faci dins el país. Jo, naturalment, no puc fer front a tot el que cal per a fer un viatge tan llarg; hauré de quedar-me almenys un parell de dies a Berlín, etc. Els bitllets de f.c. tampoc no els regalen. Veig la següent solució: com la finalitat del viatge és fer un llibre sobre *La transformació econòmica i social de Rússia (1917-1930)* que ja tinc molt ben documentat, i ja m'havíeu dit que aquest aniria molt bé dins la Biblioteca d'Estudis Econòmics, Socials i Polítics de la Catalònia, potser en López Llausàs voldria signar un contracte per a aquest llibre i avançar-me uns quarts. Això, depèn de la vostra intervenció, car en López no avança quarts ni al seu pare (naturalment!). Per a l'editorial que dirigeix Puig i Ferreter,⁷⁵⁰ haig de fer un llibre d'intervius amb els escriptors soviètics; però, aquest, no pot fer cap mal al que haig de donar a la Catalònia, entre altres coses, perquè el publicaré molt més endavant.⁷⁵¹ Les condicions del contracte amb López, podrien ésser: fixar un preu per als drets d'edició i publicació de l'obra en català (jo em reservo els drets en qualsevol altre idioma); fixar la quantitat a avançar, responnent jo pel mitjà que es consideri convenient del compliment de l'obligació de lliurar l'original dins un termini prudencial a comptar des del meu retorn a París; fixar també, si ho vol en López, l'extensió aproximada del llibre, naturalesa del seu contingut, i altres detalls semblants.

Avui o demà, escriuré a en Bausili preguntant-li que faci el que pugui per a què el *Diario* contribueixi d'alguna manera a les despeses del viatge. Com haig de fer-los articles informatius i això no és feina del corresponsal a París, em sembla enraonat demanar un petit ajut. Encara que sols sigui pel fred que vaig a passar! Així, amb una mica del diari, una altra d'en López i el que jo pugui posar, el viatge queda assegurat i podré fer quelcom d'interessant, que no tindrà res a veure amb el llibre d'en Pla. No faré literatura; ans al contrari, escriuré un llibre vertaderament informatiu, on es palesarà tota l'activitat

⁷⁵⁰ Edicions Proa, amb domicili social a Badalona.

⁷⁵¹ Aquests llibres no es van arribar a produir.

econòmica del país, les vies que s'han seguit per a la seva reconstrucció, el seu estat actual, etc. No em sembla dubtós que podrà ésser un bon negoci editorial.

Us prego, doncs, d'intervenir prop d'en Bausili i d'en López, si us sembla enraonat el que em proposo fer.

TRADUCCIÓ CONRAD.— Està ja molt avançada. Em sembla que us la podré lliurar dintre molts pocs dies, si no hi ha res que m'impedeixi treballar com fins avui. Per la meua part, he fet un petit pròleg sobre la personalitat de Joseph Conrad. Si no ho creieu interessant, no ho publiqueu.

LLIBRE SENYOR CAMBÓ.— Espero les vostres noves. Faré, ràpidament, el que em digueu. Fins a l'hora que us escric, 10 del matí, no he rebut cap telegrama ni cap lletra. Digueu-me també si haig de fer gestions a qualsevol revista —*L'Europe Nouvelle* per exemple— amb finalitats de propaganda. Aquesta tarda visitaré Mr. Lucien Maury. En l'original definitiu, han estat afegides algunes pàgines que ell no ha revisat.

El senyor Cambó em va indicar la conveniència de publicar en espanyol i en francès, alguns textos oficiosos afegits. Jo mateix, els he traduït al francès; també donaré aquesta traducció al senyor Maury. Us tindrè al corrent de tot.

I RES MÉS, per a acabar. Dispenseu la llauna d'una carta tan extensa. La veritat és que, escrivint molt menys, em donen cent francs a *La Publicitat*.⁷⁵²

Cordialment vostre,

A. Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁵² Així, doncs, sabem el que cobrava pels articles que publicava en aquest diari vinculat a Acció Catalana; el que resulta estrany és que li ho comenté a Estelrich, prohorm de la Lliga Regionalista i, doncs, del seu diari, *La Veu de Catalunya* —senyal, d'altra banda, de la confiança que es tenien.

Telegrama de Joan Estelrich a Artur Perucho [25]

[s/d]

Perucho
22 rue Sainte-Croix-de-la-Brétonnerie
Paris IV

Livrez manuscrit Monsieur Brun ⁷⁵³ directeur chez Grasset
Estelrich

(s/f. és còpia)

[hològraf]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁵³ Louis Brun, amic íntim i col·laborador de primera hora de l'editor Grasset: "L'éditeur Bernard Grasset abatí un collaborateur, Louis Brun, qui n'était pas trop scrupuleux en matière d'honnêteté comme cela apparaît à propos du compte d'auteur. Mais Grasset lui pardonnait car il avait les qualités de gestionnaire que lui manquaient." (Desalmand 2004: 90).

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [26]

Barcelona, 27 de setembre de 1929

Sr. Artur Perucho

PARÍS

Amic Perucho:

Haureu rebut un telegrama dient-vos que lliureu el manuscrit d'en Cambó, per a examen definitiu, al director de la casa Grasset, Mr. Brun. Aquest senyor és amic nostre i coneix Barcelona. Podeu lliurar el manuscrit abans de conèixer la resposta de Gallimard. Si la de Gallimard fos afirmativa, llavors deixariem d'aprofitar l'avinentsa Grasset, basant-nos en l'excés de condicions.

Les condicions establertes, en principi, amb Grasset, són: 25.000 francs a pagar per despeses de composició, tiratge, etc. més 10.000 francs per despeses de llançament. Tiratge inicial: 5.000 exemplars. En canvi, l'autor percebrà el 25% de tots els exemplars que es venguin. Les successives edicions seran absolutament a càrrec de l'editor, i l'autor percebrà el tant per cent ordinari dels seus drets.

Si Grasset i Gallimard no "marxessin" portaríeu llavors els manuscrits simultàniament a cadascun, a Stock i a Kra (Ph. Souppault) segons les instruccions que ja tenim. Si cap d'aquests marxés, llavors fariem l'edició a casa Alcan, que és segur.

Apreteu Gallimard per a la resposta.

Cordialment,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Adolf Pizcueta a Joan Estelrich [2]

València, 29 setembre 1929

Distingit amic: Tinc el gust d'enviar-li els darrers números de *Taula* tal com em demana en la seua darrera. Al mateix temps, em plau comunicar-li que he rebut els seus dos interessants llibres sobre la qüestió de les minories i que li estic molt agraït per la seua atenció.

Cordialment seu
Pizcueta

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [27]

CAFÉ DE LA GARE
3, PLACE SAINT MICHEL
PARIS (5e)
TÉLÉPH: ODÉON 19-36
R.C. SEINE 177.206

Paris, le 6 octobre 1929

Amic Almela:

Em sembla que fa una eternitat que et dec carta, no? Doncs, d'avui no passa.

Suposo que ja saps per Pizcueta que me'n vaig a Berlín. París és massa petit per a mi. I, sobretot, la policia em coneix massa i s'han ficat al cap que sóc un terrible conspirador.⁷⁵⁴ A més a més, tinc moltes ganes de conèixer altres països i de perfeccionar l'alemany, llengua que conec molt poc. De Berlín, aniré a Moscú. No sé si ara, o en havent passat el fort de l'hivern. A l'estiu, tornaré a Barcelona, on penso instal·lar-me per a una temporada molt llarga. Treballaré d'advocat –si tinc sort– i aniré fent literatura.⁷⁵⁵

He vist cinema d'avantguarda en aquests darrers temps. *Tempestad sobre Asia* (film soviètic) és quelcom formidable i definitiu; però la censura ha tret moltes coses importants.⁷⁵⁶ Aquest país de la Llibertat és així! Anit, vaig veure a l'*Studio 28* el film surrealista de Dalí i Buñuel *Un chien andalou*. Com intenció, està be; algunes coses són ben conseguides. La imatge de la lluna tallada pels núvols, és representada –amb una brutalitat perfectament hispànica– per una navaixa d'afaitar que talla l'ull d'una dona. És el moment més reeixit; la resta decau. Més que surrealisme, hi ha simbolisme realista, presentat d'una faisó arbitrària i inconnexa. És, però, un intent lloable.⁷⁵⁷

De literatura, poques novetats. El llibre del dia, és el d'Ernst Glaeser.⁷⁵⁸ He conegut aquest jove escriptor alemany, molt simpàtic i interessant. Ens hem fet molt amics, sobretot quan li he dit que la situació política de la jove generació espanyola és molt semblant –en certa manera– a la que ell pinta en el seu llibre. L'any que ve, pensem fer plegats un viatge

⁷⁵⁴ En efecte, tenim un testimoni de primera mà, del mateix 1929, de l'actuació de la policia espanyola a París: “Vargas y yo, apenas fracasado el movimiento, nos dirigimos, según consta en páginas anteriores, al domicilio de un amigo. Permanecemos allí unos quince días, al cabo de los cuales escribimos a nuestras esposas una carta, que un amigo depositó en Barcelona. En ella les decíamos que cuando la recibieran ya habríamos atravesado la frontera para internarnos en Francia. La Policía abrió las cartas y algunos agentes fueron a París para averiguar nuestro paradero.” (Marco Miranda (1975: 126).

⁷⁵⁵ Als amics de València que, com Almela, pràcticament no havien eixit mai de la ciutat, l'extraordinària activitat de Perucho devia impressionar-los molt. L'expressió “si tinc sort” es refereix als exàmens finals de la carrera de Dret.

⁷⁵⁶ La pel·lícula soviètica *Tempesta sobre Asia* (1928) dirigida per Vsèvolod Pudovkin, es basà en la novel·la homònima d'Ivan Novokshónov.

⁷⁵⁷ La ressenya sobre *Un chien andalou* que es publicà en *D'Ací i d'Allà* (140, agost de 1929, p. 273) i que, per la data, el periodista la degué veure en l'*Studio des Ursulines*, no està firmada. L'autor, però, deu ser Domènec de Bellmunt.

⁷⁵⁸ El llibre de què parla Perucho és *La classe 22 (Jahrgang 1902)*, 1928, la primera novel·la d'Ernst Glaeser (Butzbach, 1902 – Mainz, 1963). En gran part autobiogràfica, fou la primera obra sobre la Gran Guerra escrita des d'un punt de vista alemany en què un jove adolescent es mostra confús per la decadència de la societat alemanya. Perucho, que el va tractar personalment, va publicar algun article sobre ell, i estant a Marburg, sembla que va començar a traduir-la per a Proa, segons comenta a Xuriguera en la carta núm. 102, projecte que no va prosperar.

per Espanya. Passarem per Madrid, Barcelona, València i Sevilla, M'he encarregat de preparar-li algunes conferències.⁷⁵⁹

Això és tot. El llibre per a la Castellonenca, ja el tinc enllestit. Em sembla que es publicarà aviat. N'estic content.

Sé, per la meva mare, que Thous ha esdevingut pare de família. Dóna-li la meva felicitació, si el veus.

Records a Pepita.

Una cordial encaixada del teu afm.

Perucho

Ja et donaré la meva adreça a Berlín.

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 852]

⁷⁵⁹ No tenim notícies d'aquest viatge ni d'aquestes conferències de Glaeser.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [28]

París, 11-10-1929

Amic Estelrich:

No us he respost de seguida al vostre telegrama, car no podia dir-vos res definitiu. Aquests senyors són així.

El director de Gallimard s'amaga sistemàticament. Em fa l'efecte que no ha llegit ni una ratlla. Demà li retiraré l'original, si no em dóna una resposta definitiva. Ja li he escrit en aquest sentit.

Grasset –amb el qual he parlat avui personalment– està decidit a publicar el llibre. M'ha dit que avui mateix m'enviaria un contracte per si el Sr. Cambó el volia signar. He fet constar que jo no tenia cap autorització per a donar-li la conformitat de l'autor, i que –arribada l'hora de decidir–, li caldria entendre's amb vós o amb el Sr. Cambó. L'edició trigaria dos mesos o cosa així a estar a les llibreries.

Aquesta gent, com ja us vaig dir, té un gran interès en publicar el llibre. Em fa l'efecte, però, que les condicions establertes són molt superiors a les que el propi Grasset acostuma fer. No serà difícil obtenir una rebaixa. Apreteu en aquest sentit. Grasset em sembla la millor solució. És, avui, la casa de més prestigi i la més indicada per a un llibre d'aquesta mena.

Si tracteu directament amb ells, assabenteu-me per tal de no fer cap *gaffe*.

Cordialment,
A. Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [29]

París, 14-10-1929

Amic Estelrich:

Avui he rebut la lletra i el contracte de Grasset, que us adjunto per a què els entregueu al Sr. Cambó.

Per la meua part, haig de fer-vos observar el següent:

L'editor procedeix amb notòria mala intenció. Al contracte, no s'indica la quantitat a pagar per l'autor. Manca, doncs, una condició *sine qua non*. Això, en la llei espanyola, és causa d'invalidesa. En aquest cas és, almenys, un truc per a no pagar el timbre corresponent, i una manera de que l'editorial no aparegui –en el registre de la propietat intel·lectual– com el que és: una cova de lladres.

Si feu un petit càlcul sobre la 1ª edició veureu que, per un tiratge de 5.000 ex., l'autor haurà de pagar 35 mil francs. Si el preu del llibre és –com sembla– de 12 frs., l'autor percebrà:

el 10% del 1 ^{er} miler	frs. 1.200
3 frs. per exemplar dels 4 mil restants	<u>12.000</u>
Cobrarà l'autor.....	frs. 13.200

Havent-ne pagat 35.000.

El negoci no pot ésser, doncs, més ruïnós, car el cas d'edicions ulteriors és sempre problemàtic, tractant-se de llibres d'aquesta mena.

Us dic tot això, a títol d'informació. El Sr. Cambó, naturalment, decidirà en definitiva.

La meua opinió és que no convé ni Grasset ni Gallimard. Aquest, no hi ha manera de fer que doni cap resposta. El seu director no es deixa veure; no és al despatx quan el visito o li telefono; no contesta a dues lletres que li he escrit, fins i tot demanant-li l'original.

Caldrà posar-se d'acord amb Kra o amb Stock, cas de no acceptar les condicions exagerades de Grasset.

Escriviu el que sigui.

Us agrairé, també, que em respongueu als extrems de la meua lletra –tan llarga!...– sobre el quals em pugueu dir quelcom de definitiu.

Cordialment vostre,
A. Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [30]

París, 25-10-1929

Amic Estelrich:

He parlat sovint amb el Sr. Cambó sobre la publicació del seu llibre en francès. Com que ell va sortir ahir d'aquí, suposo que ja us haurà dit el que hem fet.

Fallats Grasset i Gallimard, el Sr. Cambó ha cregut convenient acudir a Alcan, sense consultar Kra ni Stock. No he pogut parlar fins avui –personalment– amb Mr. Lisbonne i, encara, per telèfon. Diu que no recorda absolutament res d'aquest afer, que accepta en principi. Ha volgut tractar directament amb vós i li he donat la vostra adreça. Rebreu la seva lletra al mateix temps que aquesta.

Penso anar a Berlín el més que ve, per a passar d'allí a Moscú. El meu propòsit és canviar París per Berlín, que m'interessa molt més per als meus estudis. Tinc moltes possibilitats de guanyar quartos donant lliçons d'espanyol, i al mateix temps perfeccionaré l'alemany per a poder *epatar* l'any que ve els minoritaris.⁷⁶⁰ Us quedaré molt agraït si em voleu donar alguna lletra de presentació per a professors o escriptors en Berlín. Em fareu un bon servei.

Heu fet alguna de les gestions que us indicava sobre el meu viatge a Rússia? Segons em diu Nin,⁷⁶¹ em caldrà pagar, sols l'habitació, de 2 a 3 dòlars cada dia. És una ruïna.

Cordialment vostre,
A. Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁷⁶⁰ Així, doncs, un dels atractius de passar a Alemanya, per a Perucho, consistia en aprendre l'idioma per a impressionar els alemanys que assistien als Congressos de Minories Nacionals.

⁷⁶¹ Andreu Nin va viure a Moscou durant nou anys, des de l'estiu de 1921 fins a 1930, on acollí representants comunistes i visitants espanyols, entre ells José Bullejos –secretari general del clandestí i minúscul Partit Comunista d'Espanya–, Josep Pla, Eugeni Xammar i Francesc Macià, als quals va servir d'interpret i d'intermediari amb el govern soviètic i la Internacional Comunista.

Postal d'Artur Perucho a Carles Salvador [1]

Senyor Carles Salvador
 Mestre oficial
 Benassal
 (Prov. Castelló)
 (Espanne)

París, 26-X-1929

Amic Salvador:

Salut!

Un d'aquests dies trametré a Castelló l'original del meu llibre.⁷⁶²

Cap al dia 5, surto vers Berlín i Moscú. Encara no és segur. De totes maneres, em pot escriure a París.

Una abraçada del seu afm.,

Perucho

[Postal Paris la nuit. La Madeleine.)

[FUNDACIÓ CARLES SALVADOR, Benassal]

⁷⁶² Es refereix a *Hores d'Europa*, que havia de publicar la Societat Castellonenca de Cultura. Observeu que no diu que efectivament l'haja tramés, sinó que expressa, en futur, una intenció: "Un d'aquests dies trametré...".

Original de la postal núm. 83, d'Artur Perucho a Carles Salvador [1]

Carta de Vicente Llorens a Francesc Almela i Vives [3]

Marburg, 30 d'octubre de 1929

Car Almela:

Després d'un viatge una mica llarg ja estic a Marburg, encara que no sé com he pogut arribar. No entenc una paraula!

A París vaig trobar a Perucho, que vol, ara, anar-se'n a Berlín. Segueix elaborant grandiosos projectes.⁷⁶³

Ja et contaré per carta les meues impressions, fins ara gens agradables.⁷⁶⁴

Un abraç de,

(signat)

[Postal amb vista de Marburg en l'anvers]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 556]

⁷⁶³ Fins i tot Vicente Llorens, que sí que havia viatjat, al·ludeix als propòsits immoderats de Perucho.

⁷⁶⁴ No sabem a què es refereix concretament, però suposem que fa referència a la universitat o a la població de Marburg.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [31]

Barcelona, 2 de novembre de 1929

Sr. Arturo Perucho

PARÍS

Amic Perucho:

El dia 30 del mes passat, vaig rebre la vostra lletra datada el 25, que vós adreçàveu al meu antic domicili, Bruch 51, on ja fa cinc mesos que no hi visc. Escriviu-me a l'adreça de la Fundació, Via Layetana 30, VII, o a l'apartat 789.

He rebut carta del Sr. Alcan. Aquest senyor no havia pas oblidat els tractes que vaig fer amb ells; els hi escriuré un d'aquests dies. Suposo que l'exemplar que els hi heu donat, és el que fou corregit per Lucien Maury. Convé advertir a la casa editora que aquest senyor corregirà les proves i encara afinarà més l'estil. Convé també informar de tot això al Sr. Maury.

M'ha estranyat que no s'hagi volgut acudir a Kra i a Stock i m'ha estranyat molt més que Gallimard no hagi donat cap resposta.

El Sr. Cambó (convé que us ho digui), està disgustat de vós. Diu que, malgrat haver passat vuit dies a París, només us va veure una vegada; que convinguéreu de tornar-vos a veure i que no sapigué més noves de vós, llevat que un dia havíeu telefonat a l'hotel. Com que jo us conec o crec conèixer-vos bé, sé lo que vós valeu, em sap molt de greu que en Cambó s'hagi emportat aquesta mala impressió.

Si aquest mes aneu a Berlín, segurament ens hi podrem veure. Jo penso ésser-hi entre el 25 de novembre i el 10 de desembre. Tot d'una que arribeu allà, escriviu-me la vostra adreça. A Berlín, aneu a veure, pel que us pugui convenir la presentació en els medis polítics, el Dr. Karl von Loesch,⁷⁶⁵ (Moztstrasse, 22, Berlín W. 30) i al Sr. Max Hildebert Boehm,⁷⁶⁶ (Grünwaldstrasse, 15, Berlín-Steglitz), els quals ja coneixeu per haver-vos vist a Ginebra. Visiteu igualment i saludeu en nom meu al gran Eugeni Xammar⁷⁶⁷ (Kantstrasse 124, Berlín-Charlottenburg) i a la nostra col·laboradora, Adela Maria Trepát,⁷⁶⁸ (Gneisenaustasse 55.II – b/ Becker. Berlín S.W. 29).

La Srta. Trepát us podrà presentar al Director del Seminari Romànic de la Universitat, Professor Gamilschek.⁷⁶⁹

⁷⁶⁵ Karl Christian Von Loesch (Oberstephansdorf, 1880 – Stuttgart, 1951), professor universitari alemany i antropòleg. Consultor de Gustav Stresemann en les conferències de la Societat de Nacions i membre del grup de treball sobre la llei de la nacionalitat (1933), va recomanar la promoció exterior de la llengua alemanya, especialment als Balcans, per la qual cosa es va fundar l'Institut Goethe.

⁷⁶⁶ Max Hildebert Boehm (Birkenruh, 1891 – Lüneburg, 1968), fou un sociòleg, periodista i polític nacionalista alemany, professor en la Universitat de Jean i fundador de la Volks Theorie com a disciplina independent.

⁷⁶⁷ El periodista Eugeni Xammar (Barcelona, 1888 – l'Ametlla del Vallès, 1973) era corresponçal a Berlín de diversos diaris europeus i americans.

⁷⁶⁸ Recordem que es tracta de la traductora de les *Heroides* (1927) i *Les Metamorfosis* (1932) d'Ovidi, en col·laboració amb Anna Maria de Saavedra i Macià.

⁷⁶⁹ El professor Ernst Gamillscheg (Jindřichův Hradec, Bohèmia, 1887 – Göttingen, 1971) fou un romanista austríaco-alemany que s'ocupà particularment del francès –en publicà un diccionari etimològic, una semàntica i una sintaxi històrica– i de les relacions entre les llengües romàniques i les germàniques. Des de 1958 fou membre corresponent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Francisco Ayala el recordava en les seues memòries: “Aunque mi carrera i los estudios que me proponía hacer en Alemania pertenecían a las ciencias político-sociales, ya estaba preparándome para optar a una cátedra en la Facultad de Derecho, mi otra carrera, la carrera de escritor a que mis más hondas propensiones me

Tot d'una que tindr un moment disponible us escriur sobre els altres afers de la vostra darrera carta.

Us saluda molt afectuosament,

(s/f: s cpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

empujaban, haba de llevarme, era inevitable, a ingresar en el rculo del Romanisches Seminar dirigido por el profesor Ernst Gamillscheg, persona excelente con quien mantuve un trato agradable que llegara a trminos de verdadero afecto. (...) El profesor Gamillscheg sola organizar reuniones sociales a donde, invitados por l en tandas diversas, concurran muchos de los estudiantes hispanoparlantes de la Universidad berlinesa." (Francisco Ayala *Recuerdos i olvidos*: "La universidad alemana", p. 161, citat per Dieter Ingens, *Revista de Filologa Alemana*, 2009, anejo 1, 203-216, p. 213, <http://revistas.ucm.es/index.php/RFAL/article/viewFile/RFAL0909220203A/33098>)

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [32]

París, 4 novembre, 1929

Sr. Joan Estelrich
BARCELONA

Molt distingit amic:

Acabo de rebre la vostra estimada lletra del dia 2, la qual acabo de rebre.⁷⁷⁰ Ignorava que haguéssiu canviat d'adreça; us he escrit diverses vegades al carrer del Bruc, per tal que rebéssiu les meves lletres amb més seguretat, quan calculava que serien distribuïdes diumenge, per exemple.

Malgrat el que us diguin de la casa Alcan, a mi em varen dir Mr. Lisbonne⁷⁷¹ i el seu secretari, que no recordaven haver parlat amb vós de l'afer de referència; pot ésser, ho hauran recordat després. Tenen un original corregit per Mr. Maury i saben tot el demés. Per la meva banda, sóc sobre avís i no negligiré els detalls que ja em teníeu recomanats anticipadament. Reveuré el Sr. Maury.

Gallimard, va donar resposta negativa, per carta adreçada a mi, que vaig entregar personalment al Sr. Cambó. Fallat aquest editor, vaig indicar-li, al Sr. Cambó, la conveniència de consultar Kra i Stock, repetint-li els avantatges que aquests oferien sobre Alcan. Em va dir que li interessava publicar el llibre quan més aviat millor, que prescindís d'aquests i que ho donés directament a Alcan, que era l'únic que havia donat la conformitat de manera explícita. Així, doncs, he fet el que el Sr. Cambó taxativament ha manifestat.

Durant la setmana que ha passat a París, li he fet tres visites. La primera, és la que ell recorda; a la segona, em digueren que no hi era, i vaig deixar-li un paquet amb dos exemplars (castellà i català) del seu llibre, que m'havia donat per a ensenyar-los a Alcan; i la tercera, em digué l'Enrique que tenia una reunió molt important i que no considerava oportú molestar-lo. El vaig informar del que hi havia, pregant-li que ho trametés exactament al Sr. Cambó. És, doncs, molt estrany, el que us ha dit de mi. Segurament, obeeix a l'excés i varietat dels afers que aquí tenia a resoldre.⁷⁷²

Surto aviat vers Berlín. Aguardo, tan sols, la conformitat d'en Bausili, al qual vaig escriure. Us quedaré molt agraït si voleu influir per a què no em posi cap inconvenient, cosa que no crec.

Fins aquí, m'arriben les noves de certes ironies aparegudes a *Mirador*. Observo, al meu entorn, un cert ambient d'hostilitat. Fins i tot a *La Publicitat* em tracten ja malament i no publiquen els articles que envio perquè me'ls demanà Capdevila. Segurament, això ve pel meu delictes d'ésser amic vostre.⁷⁷³ Dissortadament, Catalunya no ha sortit encara de les cavernes, almenys en el que es refereix al tracte social.

Faré les visites que m'indiqueu, i us escriuré de seguida que arribi.

⁷⁷⁰ Repetició causada per la precipitació. Per a ells, les cartes devien ser com per a nosaltres els e-mails.

⁷⁷¹ René Lisbonne, nebot de Félix Alcan, era editor de la casa. Nasqué a París el 1881, durant la Segona Guerra Mundial va participar en la Resistència. Detingut per la SS, va morir en el camp de concentració de Natzweiler-Struthof el 1943.

⁷⁷² En aquests dos paràgrafs, Perucho es defén de les apreciacions que sobre ell havia fet Cambó a Estelrich, i que aquest li havia traslladat en la carta anterior, núm. 85.

⁷⁷³ Perucho fou titlat de "l'acai primer" d'Estelrich en un "Mirador indiscret" (*Mirador*, 32, 5-09-1929).

Cordialment,
A. Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [33]

Barcelona, 6 de novembre de 1929

Sr. Dn. Artur Perucho

PARÍS

Benvolgut amic:

Possiblement la setmana vinent seré a París. Alcan ja ha donat l'obra a la impremta, però hi ha la traducció d'uns documents espanyols que varem enviar després. Com que ells no saben on col·locar aquests documents dins el text del llibre, ens haurien d'enviar les proves en galeres, ço que retardaria la sortida del volum.

Per això us prego, que quan rebeu aquesta carta, aneu tot seguit a la casa Alcan i demaneu pel Sr. Lisbonne o pel secretari de la casa, Sr. Basselier, i us ofereixi a col·locar cada document al lloc corresponent del text, a fi que ells ens puguin enviar les proves ja compaginades. Per saber on heu de col·locar cada document us podreu regir per l'edició catalana; us en faig enviar un exemplar avui mateix.

Ens fareu un gran favor si podeu resoldre això amb la màxima diligència i rapidesa.

Quan jo seré aquí, parlarem del vostre cas; mentrestant, us saludo ben afectuosament,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta de *La Publicitat* a Manuel Blancafort [1]

LA PUBLICITAT
PLAÇA DE CATALUNYA 2

Barcelona, 7 de novembre de 1929

Sr. Manuel Blancafort
La Garriga

Molt Sr. nostre:

Corresponem a la seva carta d'ahir per a comunicar-li que el Sr. Artur Perucho, quan és a París resideix habitualment a:

Nouvel Hotel
13 Carrefour de l'Odeon
París (6ème.)

Ignorem si actualment es troba en aquella capital, encara que les noves que tenim ens permeten creure que sí.

El saludem atentament.

La Publicitat

El subgerent

[mecanografiada, firma hològrafa il·legible]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [34]

Barcelona, 13 de novembre de 1929

Sr. Artur Perucho

PARÍS

Estimat amic:

Sense temps per més, us envio adjunt còpia de la carta que avui envio a la casa Alcan. Vós mateix cuideu-vos, si us plau, de donar pressa a la casa perquè componguin tot seguit l'obra sense esperar la firma de contracte, perquè és segur que el firmarem.

Cuideu-vos sobretot de posar en relació la casa Alcan amb Lucien Maury, començant per informar el Sr. Maury d'aquest acord.

És gairebé segur que jo no passaré per París per anar cap a Berlín, fins allà el 10 del més vinent.

Ben cordialment vostre,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [35]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant.

Paris, le 28 novembre, 1929

Sr. Joan ESTELRICH
Barcelona

Distingit amic:

Em va saber molt greu que no poguéssim parlar una estona, com jo hauria desitjat. A part que tinc sempre coses a dir-vos, m'hagués plagut pregar-vos que m'expliquéssiu això de que "on faig falta és a Barcelona." Creieu de debò que puc fer-hi alguna cosa? Que és convenient que hi torni? Ja sabeu que, precisament, el meu afany és fer coses, treballar, seguir endavant. És per això que us escric aquesta lletra.

Em trobo en un moment decisiu de la meua vida: en el moment en què em cal triar, definitivament, un camí. Així, doncs, som a temps per a seguir-ne un o bé un altre. Jo tenia el propòsit d'anar a Alemanya per a aprendre bé l'idioma. Fer-hi estudis, em resulta completament impossible. He fet càlculs; la vida és allí molt cara. Per altra part, l'avançada edat de la meua mare, no em permet –ara per ara– de seguir gaire temps fora de Catalunya. La meua posició econòmica, tampoc. He pogut aguantar aquest any, a base de realitzar un enorme esforç, de treballar en tot el que he trobat, i de sotmetre la meua família a no pocs sacrificis. Això, però, no pot continuar. Potser, aniré el mes que ve a Berlín per passar-hi una curta temporada. El meu pla, però, és de tornar a la primavera a Barcelona... o si cal, abans. Parlem-ne, doncs.

Si creieu que puc fer una cosa concreta ahí, us agrairé que m'ho digueu francament. Ja sabeu que, en l'ordre cultural i en els afers de política internacional, seré sempre un home del qual us en podeu refiar. Si a base del *Diario* i del treball que vós m'indiqueu puc reunir ingressos decents, em tindreu disposat a tornar-hi.

Pel maig vinent faré, a València, els exercicis finals de la carrera de Dret, em prepararé durant l'estiu, i a l'hivern intentaré exercir. Com he estudiat prou bé tots els cursos, em sembla que no em costarà gaire reixir una mica.⁷⁷⁴

Si el *Diario* em manté el sou (això és cosa vostra) i em podeu proporcionar algunes traduccions, crec que el problema és fàcil de resoldre. De totes maneres, digueu-me el que penseu amb tota llibertat.

El viatge a Rússia és econòmicament impossible de fer. No hi ha manera de conseguir els molts diners que em costa el tren i els quatre o cinc dòlars que em demanen a l'hotel de Moscou. En substitució del llibre que pensava escriure, ¿us aniria bé per a la mateixa col·lecció un altre sobre *L'organització de la pau*? Tinc prou documentat el tema, i em sembla interessant.⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ Perucho pensava fer els últims exàmens de la carrera de Dret, que havia començat el 1920, al final del curs 1929-30 a València.

⁷⁷⁵ Havent acceptat que finalment no podrà satisfer el seu desig de viatjar a Moscou, Perucho planteja a Estelrich, com a alternativa, la publicació d'un altre llibre que tampoc no es va materialitzar.

Digueu-me com està l'afer Alcan, i què haig de fer.

Cordialment vostre,
A. Perucho

[mecnografiada, amb la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

DIARIO DE BARCELONA

DE AVISOS Y NOTICIAS

FUNDADO EN 1792

A. Perucho, Correspondant.

Paris, le 9 desembre, 1929

Amic Estelrich:

Tot seguit de rebre la vostra lletra del 6, he anat a la casa Alcan. Imagineu la meva sorpresa quan Mr. Lisbonne m'ha dit tranquil·lament que, no sabent com fer-s'ho, us havia enviat tot l'original a Barcelona. Li he dit que, feia temps, ja havia quedat amb el seu secretari que em digués totes les dificultats que trobés, tant per a la compaginació, com per a la correcció de proves, etc., i m'ha respost que "un director no es pot cuidar d'aquests detalls." Després de fer-li constar que el primer deure d'un director és saber sempre el que el secretari acorda en el seu nom amb terceres persones, li he dit que us escriuria avui mateix per tal de no perdre temps. Com jo tinc un altre original corregit, puc anar fent feina. De totes maneres, cal que em trameteu tot seguit l'exemplar que haureu rebut. Si era per això que havíeu de fer el viatge, us el podeu estalviar. Tan bon punt tingui aquí el vostre original, em constituiré en estat de setge a la impremta i no els deixaré en pau fins que no m'hagin donat els *placards*. Us prometo procedir ràpidament, car aquest afer ja s'ha fet massa llarg... sense culpa de ningú.

Digueu-me el que hi hagi, i disposeu sempre del vostre cordial amic que us saluda ben afectuosament,

A. Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [6]

ARTUR PERUCHO
Correspondant du *Diario de Barcelona*
22, Ste.-Croix-de-la-Bretonnerie
PARÍS (IV)
Téléphone: Turbigo 77-63

Paris, le 14 desembre 1929

Amic Blancafort:

He rebut oportunament la vostra estimada lletra, així com també el quadern amb el segon recull de *Cants Íntims*.⁷⁷⁶ No sabeu com us agraeixo el record i la dedicatòria. El que no sé és si us podré correspondre com cal, car hi ha indicis pels quals sospito que no sóc, ara, persona grata a *La Publicitat*.⁷⁷⁷ Si em fèssiu dir per què ho crec, no ho sabria dir. Són petits detalls enutjosos, més deguts al personal subaltern que no als elements directius, amb els quals mantinc una cordial relació. Un d'aquests dies, aniré a casa d'una amiga meua que té piano per tal de poder estudiar una mica la vostra producció. De seguida, en faré un article per a *La Publicitat* i, si no el publiquessin, el donaria al *D'Ací i d'Allà*, amb una fotografia, o bé el traduiria al castellà per a *El Pueblo* de València.⁷⁷⁸ El que us puc dir per la primera lectura que n'he fet sense piano, és que heu assolit una claredat i precisió d'expressió meravelloses, qualitats que ja havia descobert en la vostra producció anterior.

La meua novel·la es publica un d'aquests dies.⁷⁷⁹ No és, ni de lluny, el que jo vull fer; però, a València i en català, no es podia anar més enllà, ni en l'estil ni en el contingut. Ara en faig una altra molt superior, sobre un tema escabrós però d'un gran dramatisme. Quant a l'estil, em sembla que vaig trobant el meu camí. Malgrat d'estar satisfet d'aquesta novel·la, el que més m'agrada és *La finestra oberta*, drama que tinc pensat des de fa molt temps i que acabaré, pot ésser, el més que ve.⁷⁸⁰

He fet alguns versos ("Cants místics") molt senzills i breus. Encara no són definitius. Quan em plaguin del tot, us n'enviaré quatre o sis per si els creieu susceptibles de musicació. Podria fer un quadern bonic.⁷⁸¹

Penso traslladar-me a Berlín, a primeries d'any, per passar-hi uns quants mesos. Ja us donaré la meua adreça. A París, escriviu-me a l'adreça del membret, que és on visc actualment.

Us agrairia que vullguéssiu enviar algunes de les vostres obres a la meua amiga Encarnació Mus, 84 Rue de la Fédération, París (XV). És una excel·lent pianista valenciana, que el dia 28 donarà un concert a la Sala Pleyel amb el seu germà. Hi interpretaran obres de Nin, Palau i altres músics nostres. Jo li parlaré per tal que inclogui quelcom vostre als pròxims recitals, i ho faré amb molt de gust. És per aquests artistes que una vegada us vaig demanar si teníeu res per a a violí i piano. Ho recordeu?

⁷⁷⁶ L'obra per a piano *Cants íntims* II, composta entre 1919 i 1923, consta de tres peces: "L'absència", "Confidència" i "Dos epitafis".

⁷⁷⁷ Apreciació subjectiva de Perucho, que va seguir publicant en *La Publicitat* almenys fins a l'abril de 1932.

⁷⁷⁸ No he trobat cap article de Perucho sobre Blancafort.

⁷⁷⁹ Es refereix a *Ícar, o la impotència*.

⁷⁸⁰ Obra dramàtica de la qual fins a hui no se'n té notícia.

⁷⁸¹ Amb aquest títol, "Cants místics", Perucho no va publicar cap poema.

Veig que trebal·leu molt i bé, i això em plau. Jo, també trebal·lo amb totes les meves forces; però, la meua activitat és massa diluïda. Què hi farem! No tinc altre remei.

Espero que no passarem tant de temps incomunicats, i que m'enviareu sovint noves vostres.

Agraint-vos novament el vostre bon record, us saluda cordialment
Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [28]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant

Paris, le 9 gener 1930

Amic Almela:

Fa una eternitat que tinc el propòsit d'escriure't, i passa el temps sense que em quedi una estona lliure per a dedicar-te-la. Avui, però, he pres una resolució heroica, i t'escric.

He seguit la teva col·laboració al *Brusi* i per aquest diari tinc la certesa de la teva existència i de la teva activitat.

Jo, treballo molt, però no es veu. De cada dia més, em repugna escriure als diaris i principalment al *Diario*, monàrquic i clerical. És un fàstic. Sortosament, tinc el consol de la lectura –ara més intensa i variada que mai– i el refugi de la vertadera creació literària. La novel·la per a la editorial d'en Puig, va endavant sota els més falaguers auspicis. N'estic content. L'assumpte és impecable... a força de pecat, i l'estil perfectament modern. Significa un gran pas sobre el llibre que edita *L'Estel*. El que va d'un intent a una realització. Hi treballo apassionadament. És qüestió de poques setmanes. I Puig m'ha dit que la publicarà de seguida. Hi ha, a Catalunya, un vertader desig de valors nous. I tothom vol descobrir-ne alguna. La gran ocasió per a editar fàcilment! ⁷⁸²

Què fas? No sé res de tu. Jo treballo des de les 10 del matí, fins a les quatre de la matinada, amb petites interrupcions (visites, restaurant, l'estona que passo al Café de la Rotonda.) Conec el francès gairebé amb perfecció, i vaig endavant amb l'alemany. L'anglès l'he après prou bé sense saber com, i faig una traducció de Conrad per a la Catalònia. ⁷⁸³ Això m'aprofitarà si alguna vegada em passara pel cap fer-me cònsol, que tot podria ésser.

He traduït al francès una cosa de teatre que havia fet a Barcelona. Un *Faust* molt nou. Ho donaré a llegir a Pitoëff, per veure què passa. (Segurament no passarà res).

L'Estelrich em sorprén avui anant-s'en a Le Havre, camí de Nova York. És formidable, gràcies a l'altre, que paga.

Espero noves teves. No hi ha dret a perllongar aquesta comunicació, no et sembla?

La baixa persistent de la pesseta, m'ha 'esparracat' (aquest verb es de Recida) ⁷⁸⁴ el viatge a Berlín.

Records a Pepita. Un abraç del teu bon amic,
Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 844]

⁷⁸² Perucho no va publicar cap novel·la en Proa.

⁷⁸³ Com en el cas de l'alemany, és dubtós que Perucho poguera traduir de l'anglès –no així del francès, llengua que dominava a fons–. De fet, té un article humorístic, publicat un any abans, en què explica que és tan difícil parlar anglès que els anglesos, en la intimitat, parlen en espanyol: «El tubo de la risa» “Para aprender inglés sin dificultad” (*El Pueblo*, 4-06-1935).

⁷⁸⁴ No es pot concretar de qui es tracta.

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [4]

DIARIO DE BARCELONA
DE AVISOS Y NOTICIAS
FUNDADO EN 1792
A. Perucho, Correspondant

Paris, le 14 gener de 1930

Amic Casacuberta:

Fa un segle que no us he enviat noves meves. Tampoc no us he felicitat l'any nou, per bé que això ha estat degut a una malaltia que m'ha impedit tota activitat durant més de quinze dies. Encara que, amb retard, us desitjo tota mena de prosperitats en el 1930, al costat de la vostra senyora, als peus de la qual us prego de posar-me.

Tinc acabat el *Resum de Literatura Russa*, que us trametré tan bon punt l'hauré esmenat i escrit a màquina. Em sembla que queda bé i que us plaurà.⁷⁸⁵

Estic en plena febre de treball i, com sempre, amb pocs quartos. Us podria fer alguna traducció? Actualment, puc traduir de l'anglès, del francès, de l'italià i de l'alemany. Em teniu, doncs, a la vostra disposició.⁷⁸⁶

He escrit a Josep Mª Junoy oferint-li un llibre sobre París per a les edicions de *LNR* [*La Nova Revista*]. Si el véieu i volieu interessar-lo en aquest afer, us quedaria molt agraït.

D'aquí a poc rebreu els exemplars de la meva novel·la de *L'Estel*. N'hi ha un dedicat al meu amic Vidal Burdils, encarregat de fer-me una crítica a *La Nostra Terra*, de Mallorca. Us prego amb molt interès que l'hi trameteu de seguida.⁷⁸⁷

Us felicito per la idea de la col·lecció de Clàssics Universals. Em sembla una tasca digna de tots els elogis.

Escriviu-me aviat. Desitjo de debò saber coses vostres.

Cordialment,

Perucho

[hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁷⁸⁵ Com sabem, el va publicar la Col·lecció Popular Barcino, núm. 95 (1933).

⁷⁸⁶ Perucho, forçat per les circumstàncies, confia excessivament en la seua capacitat de traduir, més enllà del francès, d'algunes altres llengües en què no estava suficientment qualificat.

⁷⁸⁷ La ressenya de Francesc Vidal Burdils titulada "Artur Perucho. *Icar o la impotència*", va aparèixer en *La Nostra Terra* 26, febrer de 1930, pp. 64-65.

**Carta de Juan Sapiña Camaró ⁷⁸⁸
a Francesc Almela i Vives [1]**

Teruel, 8 de febrero de 1930

Distinguido i estimado amigo:

Le agradezco sinceramente el comentario que me dedica en *Taula*.

Le remito mi comentario en *El Socialista* del 6 de febrero sobre la novela de Perucho.
⁷⁸⁹ Quizàs discrepe Vd. radicalmente de mis apreciaciones, pero yo he expuesto mi sentir con toda exactitud. Lamentaria no coincidir con ud. en líneas generales. Tenga la bondad de hacer llegar a manos de Perucho el adjunto recorte. ¿Será tan amable?

Deseando serle útil en algo, queda de Vd. afm. s. s. y amigo,
(firma i rúbrica)

Le mandé mi libro a Malboysson ⁷⁹⁰ y no ha hecho nada aún en *El Pueblo*. Tengo intenciones de mandárselo a Pizcueta, a quien creo director de *Taula*. ¿No es así? Supongo que él tendrá la bondad de hacer algo en *El Pueblo*.

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1180]

⁷⁸⁸ Juan Sapiña Camaró (Cullera, 1905 – Mèxic, 1974), dirigent socialista valencià, catedràtic de llatí en l'institut de batxillerat de Terol i posteriorment del de Tarragona. El 1931 fou segon tinent d'alcalde de Terol, on hi dirigí el setmanari *Adelante!* i fou diputat per Castelló, per la conjunció republicanosocialista, en les eleccions a les Corts constituents de 1931 i pel Front Popular en les de 1936. Durant la guerra civil va ser director general de Mines i Combustibles. Es va exiliar a Mèxic, on va treballar com a professor i traductor, així com en UTEHA (Unión Tipogràfica Editorial Hispano Americana), editorial de la qual fou subdirector i on Pere Calders va treballar com a il·lustrador. Va ser gerent de l'editorial Renacimiento, va col·laborar en *Novedades* i *El Nacional*, així com en les revistes de l'exili *Levante*, *Mediterrani* i *Senyera*. A Espanya havia traduït del llatí al castellà *De Monarchia*, de Dante, i a Mèxic publicà *Mexicanas* (1947) i *La última virgen* (1949). (Férriz Roure 2001: 104-105).

⁷⁸⁹ La crítica de Juan Sapiña d'Ícar o la impotència va aparèixer en *El Socialista*, 6-02-1930, p. 3.

⁷⁹⁰ Enrique Malboysson era redactor en cap d'*El Pueblo*.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [2]

París, 10-2-1930

Molt distingit amic:

Em va ésser impossible passar ahir per l'hotel, per tal de recollir les quartilles de la vostra conferència. Ho faig avui.⁷⁹¹

Acabo de rebre una lletra del *Brusi*, en la qual em diuen, tot simplement, que el Consell de Direcció ha acordat prescindir de mi. Si bé aquesta avinentesa em crea una situació difícil, també és cert que em dóna tota la llibertat d'acció que em cal.⁷⁹²

Voldria parlar novament amb vós. Naturalment, haig de sortir vers Barcelona, car aquí ja no em puc sostenir. De moment, no hi ha per a mi altre diari que *La Publicitat*. De no haver estat per un cas així, mai no hauria demanat res. Ara, però, em veig obligat a pregar-vos que em digueu si la meua col·laboració podria ésser-vos útil, donat que els temps semblen haver canviat i que ja és possible fer una campanya valencianista. Com que jo escric actualment al diari, sols caldria que em permetéssiu intensificar una mica la col·laboració.⁷⁹³

Si no teniu cap compromís, podem dinar plegats demà al vespre. Una agrairé que m'ho feu saber per un pneumàtic, que és el mitjà més segur.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

22, Ste. Croix de la Bretonnerie.

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁷⁹¹ Es refereix a les notes de les tres conferències que Lluís Nicolau d'Olwer va dictar a La Sorbona, i que Perucho va ressenyar en *La Publicitat* dels dies 22-02-1930, 26-02-1930 i 5-03-1930 respectivament.

⁷⁹² L'últim article de Perucho que he trobat en *Diario de Barcelona* és "El violinista Abelardo Mus" de l'1-02-1930.

⁷⁹³ Vistes les circumstàncies, Perucho planteja a Nicolau augmentar la seua col·laboració en *La Publicitat* i en el valencianisme polític, amb el vistiplau d'Acció Catalana.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [29]

ATENEU BARCELONÈS

APARTAT DE CORREUS 97

10-2-1930 ⁷⁹⁴

Estimat Francesc:

Perdona que no t'hagi contestat abans. Entre la *grippe*, ⁷⁹⁵ les preocupacions i la feina, no m'ha quedat cap moment disponible.

L'únic teu que trobe al *D'Ací i d'Allà* és un article titulat "Mistral i els felibres valencians", que aparegué en el número d'agost. Després d'això, no hi ha res. Si veig quelcom en el d'aquest mes, que sortirà aquesta setmana, ja t'ho diré.

Em sap molt greu el perill que amenaça *Taula*. Cal que ho resolgueu sigui com sigui. La revista no pot morir-se, després de més de dos anys d'existència. ⁷⁹⁶

Suposo que *Avant* es va suspendre a causa de les circumstàncies i que ara, nominalment restablertes les garanties constitucionals, tornarà a publicar-se. ⁷⁹⁷

Treball molt. Estic encarregat de la política estrangera en el *Diari del Migdia*, que començarà a publicar-se dissabte pròxim. ⁷⁹⁸ Faig traduccions, articles, etc. Ara, preparo una continuació de *Catalunya sota la Dictadura*; un volum dedicat a l'afer de l'Exposició. ⁷⁹⁹ Casacuberta, em publica un altre llibre polític un d'aquests dies. ⁸⁰⁰ També he fet teatre (una traducció de Txecov ⁸⁰¹ i una comèdia original) i ara preparo una adaptació de l'*Enric IV* de Shakespeare, en col·laboració amb l'Enric Lluelles. ⁸⁰²

M'interessa saber el nou domicili de Thous. Que s'ha fet? Fa una pila de temps que no m'ha escrit.

Molts records a tots.

⁷⁹⁴ Per error, Perucho data aquesta carta a Barcelona el mateix dia que l'anterior, franquejada encara a París.

⁷⁹⁵ El gali·licisme 'grippe' encara no estava adaptat amb la forma 'grip' (documentada per primera vegada en Labèrnia, 1864, segons Coromines).

⁷⁹⁶ L'últim exemplar que es publicà de *TLV* fou el número 38, de novembre de 1930, però deu mesos abans la revista ja tenia problemes.

⁷⁹⁷ "L'exemple del setmanari *Avant*, condemnat a l'ostracisme des que havia sigut tancat al voltant del 7 de desembre de 1930, és, potser, el més paradigmàtic de la situació asfixiant que es vivia aleshores, ja que no va poder tornar a publicar-se fins al 28 de febrer de 1931. Pràcticament dos mesos i mig d'obligada absència que convertiren aquest setmanari en una de les publicacions més perseguides del moment pel seu caràcter republicà i, a més, valencianista." (Vallés Casanoves 2008: 170).

⁷⁹⁸ En realitat, els tretze números de *Diari del Migdia* van aparèixer entre el 14 i el 28 de febrer de 1931, i Perucho s'encarregà de la secció d'Estranger, en què publicà un article sobre anàlisi política internacional en cada exemplar.

⁷⁹⁹ Aquest projecte no es va materialitzar.

⁸⁰⁰ Es refereix a *Les formes de govern*, que publicà l'any següent.

⁸⁰¹ Com sabem, la traducció de *L'ós*, d'Anton Txèkhov, que Perucho féu del francès, es va publicar en *D'Ací i d'Allà*, 159, març de 1931, p. 81-87.

⁸⁰² No consta enlloc que Nicolau Enric Lluelles i Carreter (Barcelona, 1885 – Tolosa de Llenguadoc, 1943), autor del qual en el catàleg de la Biblioteca de Catalunya hi ha trenta-quatre registres de comèdies frívoles i d'alguna novel·leta sense pretensions, escriguera amb Perucho l'obra a què es refereix.

D'aquí poc temps, un cop hagin passat les eleccions i segons les notícies que tingui de Madrid (ara sóc molt amic de *don Niceto*; ⁸⁰³ és una història llarga de contar) penso anar-me'n novament a París, per molt temps. Tinc, ja, una bona corresponsalia. ⁸⁰⁴

Les meves cordials salutacions per a Pepita, junt amb la simpatia de la meva mare i de la meva germana.

Una abraçada del teu bon amic,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 862]

⁸⁰³ Ignorem la causa i els detalls d'aquesta amistat de Perucho amb Niceto Alcalà-Zamora, president de la Segona República Espanyola arran de les eleccions de 1931.

⁸⁰⁴ Desconeixem a quina corresponsalia es refereix amb aquesta afirmació, que sembla més producte de la seua necessitat d'il·lusionar-se amb la perspectiva d'un bon treball, i de traslladar-ho així als seus amics de València, que d'un oferiment real.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [37]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

22-2-1930

Amic Estelrich:

Benvingut.

Vaig rebre la vostra tarja quan ja haviaeu sortit de París, i em va ésser impossible, naturalment, venir-vos a veure.

Us he telefonat diverses vegades a la Fundació, però mai no us he trobat. Us seria cap greu molèstia telefonar-me a l'Ateneu? Hi sóc cada dia, de quatre a 7½. Tenim moltes coses a parlar.

De seguida que m'arribi el bagatge, us podré entregar la traducció catalana de *Tales of Unrest*, de Conrad.⁸⁰⁵

Vullgueu-me posar als peus de la vostra senyora.

Cordialment vostre,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁸⁰⁵ Perucho potser arrisca massa amb Estelrich, allargant indefinidament aquesta qüestió de la traducció de Conrad.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [4]

PASTISSERIA. XARCUTERIA.
 BUFET-RESTAURANT NÚRIA.
 BARCELONA.
 Rambla Canaletes, 13.

Barcelona, 25 febrer 1930

Amic Ramon:

He passat aquesta primera setmana molt enfeinat, fent visites, parlant amb la gent i organitzant com. Ja és a punt de tornar a actuar Nostra Parla⁸⁰⁶ amb vistes, principalment, a València. Al meu país, preparem ara *La Bandera Federal*⁸⁰⁷ (setmanari bilingüe) i altres moltes coses, entre elles, una sèrie de mítings. Jo tinc *contractades* algunes conferències. Començaré a València (Casa de la Democràcia o bé a l'Ateneu Mercantil) i aniré després a Alacant, Alcoi, Xàtiva, Borriana, Benassal i Castelló. Després, o pot ésser abans, aniré a Reus i a Lleida. Ja li vaig escriure al vostre germà.⁸⁰⁸ Estic en plena activitat i amb ganes de tenir-ne més, encara.

Divendres, vaig passar la tarda amb en Puig i Ferrer i l'Antich. El meu projecte de llibre⁸⁰⁹, els va entusiasmar. Ja he començat a treballar de debò. N'estic content. Em digueren que volien publicar el vostre al mateix temps⁸¹⁰ (cosa que em sembla molt bé) però que caldria treure algunes coses per tal de no caure dins la llei de Jurisdiccions. L'Antich us ha escrit o bé us escriurà un d'aquests dies.⁸¹¹ El meu llibre quedarà enllestit abans del 15 del mes que ve, i el publicaran de seguida.

Encara duren els efectes de l'anunci del *Linguaphone*. A en Puig i Cadafalch se'l rifa tothom, i hi ha un ambient d'hostilitat envers els homes de la Lliga. He enviat a *Nueva España* un article contra Cambó, que caurà aquí com una bomba. Us enviaré un exemplar.

⁸⁰⁶ Nostra Parla fou una plataforma cultural destinada a difondre i a fomentar la unitat de la llengua catalana-valenciana-balear com a signe identitari. En van formar part personalitats de diferents tendències ideològiques de Catalunya, Mallorca, Menorca i València, on la presidí Almela i Vives. Nostra Parla es dirigí a diverses institucions i als ajuntaments Valencians per a sol·licitar-los que "en les escoles d'eixa localitat es donen ensenyances de l'idioma valencià". L'any 1922 Nostra Parla va aconseguir que un grup de diputats provincials instaren la Diputació de València la cooficialitat del valencià, que sí que aprovà l'Ajuntament de Castelló de la Plana. La pressió de la dictadura va forçar la seua desaparició el 1924.

⁸⁰⁷ El número 1 d'aquesta publicació, "Portaveu de l'Organització d'Esquerra Valenciana", aparegué el 24-09-1934.

⁸⁰⁸ Perucho es refereix a l'escriptor Joan Baptista Xuriguera i Perramona (Menàrguens, 1908 – Barcelona, 1987), germà de Ramon Xuriguera. Conreà diversos gèneres, féu traduccions i publicà nombrosos articles. Visqué a Lleida, on el 1926 esdevingué director de la revista *Lleida* (1921, 1925-1930), que desaparegué el 28 de juny de 1930 després de cent trenta números, censurada per la seua orientació republicana. Instal·lat a Barcelona, durant la República fou membre del POUM. Després de la guerra civil s'exilià a França.

⁸⁰⁹ Es tracta del llibre *Catalunya sota la Dictadura*, publicat el mes d'octubre de 1930 per Edicions Proa.

⁸¹⁰ El llibre de Xuriguera, *Els exiliats acusen*, va aparèixer el mes de juny de 1930.

⁸¹¹ Marcel·lí Antich i Camprubí (Gironella, 1895 – San José, Costa Rica, 1968), mestre, havia fundat Edicions Proa l'any 1928 juntament amb Josep Queralt. Per influència d'Andreu Nin, a qui tractà, s'integrà en el POUM. El 1935 se separà de Queralt i fundà l'editorial Atena. Després de la guerra civil s'exilià a Tolosa de Llenguadoc i el 1949 s'establí definitivament a San José de Costa Rica, on fundà la Libreria Latina.

Ahir vaig estar amb els surrealistes. Fòcius ⁸¹² prepara una publicació no periòdica que es dirà *Paper de vidre* ⁸¹³. Sembla que serà detonant. M'ha demanat un article, però no crec que s'atreveixi a publicar el que li faré.

A *La Publicitat* em tracten admirablement. Ara m'he fet l'àrbitre de la política valenciana. Preparo tot un pla de campanya valencianista, a base d'esmerçar molts diners. ⁸¹⁴ Un d'aquests dies, el sotmetré a l'aprovació de Nostra Parla, de seguida que aquesta entitat quedi reconstituïda.

De dones, res. Ni me'n cuido. Penso casar-me aviat. Això és tot.

Us adjunto lletres per als amics.

Una cordial encaixada del vostre afm. amic
Perucho

Independència, 345

Com ja us vaig dir, l'amic Llorens ⁸¹⁵ passarà aquests dies per París. Va molt carregat i és per això que no vull donar-li cap maleta. Però m'interessaria que em portés: les sabates de l'*smòking*, la meva Gran alemanya, ⁸¹⁶ *La Catalogne Rebelle* ⁸¹⁷ i *La Història d'Altamira*. ⁸¹⁸ Feu el favor de dir a l'Izquierdo que es posi d'acord amb ell.

I gràcies per tot, i a tothom.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸¹² Pseudònim que el poeta J. V. Foix emprava en els seus articles literaris de *La Publicitat*.

⁸¹³ No tenim notícia d'aquesta publicació de J. V. Foix, que segurament va quedar en un simple projecte, tot i que el sintagma "Paper de vidre" apareix en alguns dels seus poemes com a metàfora de l'escrit poètic.

⁸¹⁴ La millora en el tracte de *La Publicitat* que pecep Perucho és conseqüència, sens dubte, de la campanya valencianista que va oferir a Lluís Nicolau d'Olwer, i que efectivament va emprendre, segons hem vist en la carta núm. 96.

⁸¹⁵ Vicente Llorens Castillo devia tornar de Marburg, on està datada la carta núm. 84.

⁸¹⁶ Deu tractar-se d'una broma entre amics per a identificar unes determinades sabates. En canvi, "la meva Gran alemanya" no sabem a què pot referir-se.

⁸¹⁷ Josep Carner Ribalta compilà a París *La Catalogne Rebelle. Tout les procès des conjurés catalans précédé d'une notice sur la Catalogne et son Mouvement National et suivi de quelques documents officiels* (Agence Montiale de Librairie, París, 1927).

⁸¹⁸ Diversos llibres del jurisconsult republicà Rafael Altamira (Alacant, 1866 – Mèxic, 1951) tenen el títol d'*Historia de...*, per la qual cosa no sabem quin de tots és el que demana Perucho.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [38]

Ciutat, 25-2-1930

Distingit amic:

Acabo de rebre la vostra lletra. Sabia per [Francesc] Vidal [Burdils] el vostre viatge a Mallorca i, també, que sortíeu novament de Barcelona.

Espero que tindrem ocasió de trobar-nos aquí quan haureu tornat d'aquest nou viatge.

La traducció de Conrad no us la puc donar ara, perquè ve en el bagatge que vaig facturar en petita velocitat. De seguida que la tingui us l'entregaré, i si no sou aquí, la donaré a En López.⁸¹⁹

Que us vagi bé.

Cordialment vostre,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁸¹⁹ Nova excusa de Perucho sobre l'entrega de la traducció de *Tales of Unrest*, de Conrad, que promet lliurar-la a Antoni López Llausàs, gerent de Catalònia.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [39]

Barcelona, 25 de febrer de 1930

Sr. Artur Perucho
Ateneu Barcelonès
CIUTAT

Amic Perucho:

Benvingut també. Acabo d'arribar de Mallorca. Hi ha molta feina a fer. Demà, vespre, surto cap a Madrid.

Us agrairé moltíssim que em lliureu la versió del llibre de Conrad que teniu feta. En López l'està esperant per a donar-ho a la impremta.

Us saluda cordialment,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [5]

RESTAURANT MAISON DORÉE
Salón de té-café-brasserie
Plaza Cataluña, 7
Teléfonos 142411- 21902

Barcelona, 9 març 1930

Amic Xuriguera: vaig rebre la vostra estimada lletra del dia 27 del passat. Sou l'únic que m'ha respost. Izquierdo es reduí a enviar-me els llibres que li havia demanat. Suposo, però, que tots aneu fent i que no us passa res que sigui de plànyer.

He tingut amb Masferrer una topada seriosa. Es pensava que la manca de diners és per a mi una circumstància desesperada i volia aprofitar-se'n. Havia insistit per a què m'encarregués de la direcció del futur *Diari de Vic* (mediatitzat, de fet, pel bisbe) oferint-me quaranta duros cada mes i amb l'obligació de residir-hi. En una paraula: volia tenir un criat per 200 pessetes. I al mateix temps feia publicar gasetilles a *La Publicitat* dient que el director era ell. Li vaig dir que no unes quantes vegades; però quan publicà la primera gasetilla, además de dir-li que no, el vaig enviar a mamar afegint-hi que jo sé morir-me de gana si arriba el cas, però el que no sé fer és de testaferro de ningú. I s'ha acabat la història.

La meua adhesió a l'AC [Acció Catalana] no vol dir que jo hi cregui.⁸²⁰ Vol dir que crec menys que en Rovira. Tant *La Nau* com el seu partit són, per ara, una fantasia. Rovira segueix sol, principalment a causa del seu caràcter. I el que cal cercar, ara, és la màxima eficàcia, sense que no exigeixin una claudicació, cosa que ningú no m'ha exigít a l'AC. El propi Bofill té anunciada una conferència en la qual defensarà la separació de l'Església i de l'Estat, i l'escola neutra. Diu que és catòlic per convicció; però, que la política és una cosa a part. No sé què farà.⁸²¹

A València, hem publicat un manifest molt vibrant que suposo haureu vist reproduït a *La Publicitat* i a *La Nau*.⁸²² Ja hem llogat un local i tenim molts adherits. Anem a començar una forta lluita en sentit anticlerical, antimilitarista i republicà.⁸²³ Si el país no es

⁸²⁰ Recordem que Perucho, en presentar l'actuació de Masferrer en el CMN, dirigint-se als lectors de *La Publicitat*, diari d'Acció Catalana, s'identifica com a membre del partit de Lluís Nicolau d'Olwer: "Francesc M. Masferrer, que forma part de la delegació catalana en representació del nostre partit..." (Artur Perucho: «Catalunya a Ginebra» "La segona sessió...", *La Publicitat*, 7-09-1930).

⁸²¹ Acció Catalana s'havia constituït el 1922 amb elements de la Joventut Nacionalista de la Lliga Republicana. El primer consell del partit estava presidit per Jaume Bofill i Mates, i Lluís Nicolau d'Olwer n'era vicepresident.

⁸²² En *La Publicitat*, entre el 22 de febrer i el 8 de març de 1930, dia anterior a la data d'aquesta carta, no es va publicar el manifest a què es refereix Perucho.

⁸²³ El 28 de gener de 1930 Primo de Rivera va cessar com a president del consell de ministres, i al març es va publicar el "vibrant" manifest fundacional de l'Agrupació Valencianista Republicana, projecte polític que, tal com afirma Perucho, es proposava dur a terme "una forta lluita en sentit anticlerical, antimilitarista i republicà." La junta general de constitució d'AVR es va celebrar el 24 d'abril de 1930 (Cucó 1971: 192). En l'editorial del núm. 1 d'*Avant* ("Del manifest prohibit per la censura a l'A.V.R.", 13 de setembre de 1930) es donava primàcia a la unitat dels republicans i a la qüestió nacional: "La nostra llavor serà de solidaritat amb els republicans de tots els matisos per a l'obra d'exigir responsabilitats i d'implantar la república, i de col·laboració amb tots aquells elements que propugnen també l'ideal de fer ressorgir la personalitat valenciana".

Un d'aquells dies, a propòsit d'aquest manifest –que no degué aparèixer perquè el degué prohibir la censura, com demostra el títol del manifest d'*Avant*–, Perucho reflexionava sobre l'expansió a València del republicanisme federal: "El fet indubtable és que valencianistes esquerrans i republicans tradicionals

desperta, estem novament perduts. Ja es parla d'un nou cop d'estat d'Anido i Barrera ⁸²⁴ per al mes que ve. Un fàstic!

El llibre de Cambó és una M. ⁸²⁵ El Sr. Cambó, una altra. ⁸²⁶ Vàreu llegir les famoses declaracions a *Le Temps*? Creu d'una *sottisse* definitiva. ⁸²⁷

Vertaderament fastiguejat d'aquest país, he començat a preparar una nova sortida. Sembla que em concediran una pensió per a ampliació d'estudis. Ademés, he gestionat algunes representacions. L'hivern que ve, el passaré a París, a Berlín o a Praga. N'estic completament decidit. Vull fer-me una situació independent i estudiar sempre. ⁸²⁸ A París, em sembla que tornaré molt aviat: d'aquí a un parell de mesos.

Ja he entregat el llibre sobre la dictadura, que queda prou bé. Quan publicareu el vostre?

La setmana pròxima faré la conferència a l'Ateneu, ⁸²⁹ si res no s'oposa al meu projecte. Serà una bomba i em costarà, segurament, un procés. Però, cal adoptar posicions ben definides i no perdre el temps amb ambigüitats, cosa a la qual és molt aficionada la nostra gent. Tinc, ademés, preparada una *tournee* per terres de València. Si per atzar sóc encara aquí aquest estiu, vull que fem una excursió pel meu país. Segurament ens acompanyarà la meva esposa, car penso casar-me molt aviat... I que passi el que hagi de passar. Si aguardo a tenir diners, no em casaré mai. ⁸³⁰

Us adjunto un clixé que havia demanat l'Izquierdo a Lucienne.

comencen de trobar-se en una fórmula salvadora: República federal.” (“Federalisme i valencianisme”, *La Publicitat*, 28-03-1930).

Un any després es referí al mencionat manifest en els termes següents: “Contra esta lamentable realitat ens presentarem decidits a lluitar tots els que varen signar, a la caiguda de la primera dictadura, el manifest inicial de l'A.V.R.”. (“Camí recte”; *Avant*, 30-05-1931).

⁸²⁴ Emilio Barrera Lugando (Burgos, 1869 – Guadalajara, 1936) va ser capità general de Catalunya entre 1924 i 1930. L'any 1934 va anar a Roma com a representant de la Unión Militar Española per a demanar a Mussolini finançament i armes per a conspirar contra la República.

⁸²⁵ Es tracta del llibre *Per la concòrdia* (1930), que va ser contestat per Bofill i Mates amb *L'altra concòrdia* (1930).

⁸²⁶ En confiança, la consideració que mereixia Cambó a Perucho és inequívoca –però no s'haguera atrevit mai a expressar-la a Estelrich.

⁸²⁷ “La elaboración de un ámbito de convergencias con los otros conservadurismos españoles preocupaba a los regionalistas, pero éstos prestaban también atención al peligro de una exigencia de responsabilidades excesivamente profunda a los implicados con la Dictadura. Des de un primer momento la Lliga intervino activamente para conseguir que la investigación no fuera realizada por unas Cortes Constituyentes previsibles, sino por los mismos gobiernos de la Dictablanda, poco sospechosos de conducir las exigencias a un terreno riguroso. Rapidez, superficialidad i olvido; este era el objetivo del regionalismo. Como muestra de tal inquietud, *La Veu* se hacía eco el 20 de marzo de 1930 de una entrevista concedida por Cambó a *Le Temps*, de París. Respondiendo al periodista, acerca de la actitud sobre la obra dictatorial, señalaba la necesidad de una “revisión”, i no de una “exigencia de responsabilidades”... (Muniesa 1985: 127).

⁸²⁸ Aquest desig de vida de Perucho, expressat també en altres cartes, no va poder realitzar-lo. A més, no li van concedir la pensió per a ampliar estudis en l'estranger, –com confirma a Xuriguera en la carta núm. 109–, per la qual cosa el lectorat de Marburg que li va oferir Vicente Llorens va ser en aquells moments per a ell com una taula de salvació.

⁸²⁹ Deu tractar-se de l'Ateneu Mercantil de València, la primera actuació de la *tournee* de conferències pel País Valencià que anuncia tot seguit.

⁸³⁰ Perucho encara va tardar cinc anys a casar-se amb Lucienne Gache; el matrimoni es va celebrar a Madrid, el 23 de setembre de 1935.

Que fa Solduga? I l'Izquierdo? i Hans? ⁸³¹ Digueu-li que he passat tot aquest temps sense treballar en la traducció del Glaeser ⁸³² perquè m'he dedicat enterament al meu llibre; però, que la reprendré tot seguit i quedarà acabada dintre aquest mes.

Molts records a tots.

Cordialment vostre,
Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸³¹ Es tracta, sens dubte, d'uns amics de Perucho de l'etapa de París. Hans era un alemany del seu grup, el qual apareix en l'article "Existe la fatalidad? El autor cree que sí" (*El Pueblo*, 27-08-1935), però ignorem qui era Soluga.

⁸³² La novel·la d'Ernst Glaeser a què es refereix Perucho és *La classe 22*. En la contraportada de *Res de nou a l'oest* d'Erich Maria Remarque, novel·la publicada el 1929 per Edicions Proa, s'anuncia la traducció imminent d'una altra obra de Glaeser, *Els del 1902*, a càrrec d'Eduard Serra Roure, que no arribà a publicar-se. De la improbable traducció de Perucho no en sabem res més, excepte que devia ajudar-lo el seu amic Hans a qui, en el mateix sentit, menciona de nou en la carta núm. 110.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [6]

Barcelona, 20-3-1930

Amic Ramon:

Dispenseu que us hagi tingut tant de temps sense noves meves. He estat alguns dies malalt i he trobat, ademés, una sèrie de dificultats per a desenvolupar-me. No us les conto, perquè són extraordinàriament empipadores, i no vull ni recordar-les. La cosa no va encara millor; però, com que tinc noves energies, després de la malaltia, em sento més optimista.

La situació política es pot ben dir que no ha canviat gaire amb el canvi de persones.⁸³³ Sembla –ho sembla, tan sols– que hi ha més llibertat; però, tan condicionada, que no ens aprofita de res. Segueix en vigor el bescantat sistema de multes governatives; la censura prèvia és rigorosa com en els bons temps de Primo de Rivera, i d'eleccions generals... ni parlar-ne. Als centres polítics, ha renascut amb més fúria que mai, la tradicional mesquinesa de sempre; hom no parla més que de *concejalies*, de càrrecs, i de gangues; els ideals segueixen manifestant-se en forma d'ambicions. La Lliga ha començat a preparar el cens al seu gust, i ja té gairebé organitzat el *tinglado* electoral. L'Acció Catalana segueix en la inacció. Rovira és un perfecte *camelo*: no té ni partit ni públic; malgrat el que ell assegura, *La Nau* no passa dels quatre mil exemplars, i les adhesions al seu manifest han estat insignificants.⁸³⁴ D'altra part, em diuen de Madrid que Cambó ha fet un paper denigrant i ridícul, que s'ha ofert a no sé quanta gent per a salvar la monarquia, i que tothom (àdhuc Ossorio⁸³⁵ i Gabriel Maura⁸³⁶) li han dit que estan verdes. Una vergonya! S'ha acabat de desacreditar, aquí i allà, i està completament desorientat, cosa que constitueix el seu estat natural.

Fa algunes setmanes, sojornà diversos dies aquí Martínez Anido, i la seva presència a Barcelona desvetllà moltes temences. Intentà un nou cop d'Estat amb la mala bèstia de Barrera, però la guarnició es va oposar. Vist això, es dedicà a la reorganització dels pistolers i dels agents provocadors. La cosa semblava a molta gent una fantasia; però ja s'ha pogut veure que no ho era. Diumenge passat, es preparava una atzagaiada amb motiu del concert de l'Orfeó Català a l'Exposició, va avortar gràcies als advertiments de la premsa. El dia 18, una gent estranya que es deia de la UP [Unión Patriótica]⁸³⁷ intentà assaltar la redacció de

⁸³³ Perucho es refereix al govern de Dàmaso Berenguer (del 28 de gener de 1930 al 13 de febrer de 1931), conegut com la "Dictablana" o la "Dictatova".

⁸³⁴ Es refereix al manifest fundacional d'Acció Republicana de Catalunya –partit presidit per Antoni Rovira i Virgili, el qual s'havia separat d'Acció Catalana el 1927– publicat en *La Nau* el 15 de març de 1930. Un any després els dos partits es van fusionar, en un acte en què participà Perucho, donant lloc al Partit Catalanista Republicà, també denominat Acció Catalana Republicana. Perucho hi actuà com a representant de l'Agrupació Valencianista Republicana.

(<https://recherche.univ-lyon2.fr/grimh/ressources/nacionalismos/cataluna/1930manifesto2.htm>)

⁸³⁵ Àngel Ossorio Gallardo (Madrid 1873 – Buenos Aires 1946). Polític conservador i governador civil de Barcelona entre els anys 1907 i 1909. Durant la dictadura, sent president de la Reial Acadèmia de Jurisprudència, criticà Primo de Rivera i demanà l'abdicació del rei.

⁸³⁶ Gabriel Maura Gamazo (Madrid 1879 – 1963) va ser diputat del partit conservador i membre de l'Assemblea de la dictadura entre els anys 1923 i 1929.

⁸³⁷ En un intent de crear una organització de suport al règim, Primo de Rivera havia fundat a l'abril de 1924 Unión Patriótica, que va definir com un "partido político, pero apolítico, que ejerce una acción político administrativa" en què s'intentava agrupar "las gentes de ideas sanas y los hombres de buena fe."

La Nau per l'article –magnífic– que Rovira havia dedicat a la mort de Primo.⁸³⁸ A *La Publicitat* han arribat, també, amenaces semblants. En una paraula: a Barcelona funciona des de fa dies una organització feixista dirigida o inspirada per l'Anido, la qual té –sens dubte– la finalitat d'impedir que es digui la veritat sobre la dictadura. S'aproxima, doncs, una hora de lluita aferrissada, en la qual ens jugarem, a l'última carta, l'esdevenidor de la nació. Mentrestant, el govern fa gestions i estudis, per a nomenar un parlament pel mateix sistema que s'ha seguit a les diputacions i als ajuntaments. Ha trobat la dificultat de que molts antics diputats monàrquics són ara republicans.

Estic decidit a fugir novament d'aquí. La gent viu en una indiferència que fa fàstic. A l'Ateneu, el bèstia de Coromines no autoritza conferències polítiques perquè aquella casa és *neutral*.⁸³⁹ I així tot.

He començat a buscar-me representacions comercials i ja en tinc dues: una de safrà i una altra de regalèssia.⁸⁴⁰ De seguida que hagi cobrat el meu llibre sobre la Dictadura –ja gairebé acabat– deixaré quartos a la meva mare i tornaré a París, expatriant-me potser per a sempre. Digueu-me si l'any pròxim sereu definitivament a Lleida. De ser així, jo parlaria amb Viñas per a heretar les vostres lliçons d'espanyol.⁸⁴¹

Ja haureu vist que el ximple de Paco Madrid us ha guanyat la mà publicant *Els exiliats de la dictadura*.⁸⁴² Ahir es va exhaurir la primera edició. Ho sento de debò.

Us adjunto lletres per als amics, i un bitllet de 10 francs per a l'Izquierdo.

Escriviu aviat.

Cordialment vostre
Perucho

La meva adreça és: Independència, 345. En diverses cartes l'heu posada malament.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸³⁸ Es tracta de l'article "En la mort del dictador caigut", *La Nau*, 17-03-1930.

⁸³⁹ Pere Coromines i Montanya (Barcelona, 1870 – Buenos Aires, 1939) fou regidor de l'ajuntament de Barcelona (1909) i diputat a corts (1910 i 1914). Entre els anys 1928 i 1930 presidí l'Ateneu Barcelonès. El 1931 fou membre de la comissió redactora de l'Estatut d'Autonomia, de la Comissió de Traspàs de Serveis, diputat a corts per Lleida, conseller de Justícia i Dret (1933) i diputat a corts per Esquerra Republicana (1936).

⁸⁴⁰ Semblen ocupacions de broma, però els ingressos pel periodisme no li permetien subsistir.

⁸⁴¹ En cas de tornar a París, Peruchó s'ofereix per a fer-se càrrec de les classes d'espanyol que Xuriguera feia a la Sorbona, en el cas que aquest es trasllada a Lleida per a dirigir el diari *La Jornada*, i li reitera aquest oferiment en la carta núm. 121.

⁸⁴² Francesc Madrid (Barcelona, 1900 – Buenos Aires, 1952) escriptor i periodista, fou secretari de Lluís Companys i de Carles Esplà. Les seues obres són testimonis novel·lats de la política del període 1918-1931. A l'Argentina, en l'exili, col·laborà en la *Revista de Catalunya*. El llibre *Els exiliats de la dictadura* es publicà en l'editorial Antoni López [Llausàs] (1930).

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [3]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

20-4-1930

Sr. Lluís Nicolau d'Olwer
Ciutat

Molt distingit amic:

No us he tramés abans les quartilles del capítol referent a minories, perquè encara no l'havia redactat definitivament. Vet-les aquí.⁸⁴³

L'Estelrich em parlà d'un Congrés de les Associacions pro-Societat de Nacions, en el qual "gràcies a Josep Pla i Eugeni Xammar, enviats per ell, es va prendre l'acord d'admetre l'associació catalana". En sabeu alguna cosa?⁸⁴⁴

Us prego de llegir aviat aquest capítol. M'han encarregat el curs d'estiu de llengua espanyola al Seminari Romànic de la Universitat de Marburg, i probablement acceptaré. És a dir: hauré de sortir la setmana pròxima i voldria entregar el llibre a l'editor abans de la meva sortida.

Us adjunto els dos documents que vàreu donar-me.

Moltes gràcies per tot.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁸⁴³ Deu tractar-se d'unes notes sobre les minories europees de Nicolau d'Olwer que Perucho devia necessitar consultar per al llibre *Catalunya sota la Dictadura*.

⁸⁴⁴ En la carta núm. 108, Perucho pregunta això mateix a Estelrich.

Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [40]

Senyor Joan Estelrich
Fundació Bernat Metge
Layetana 30
Barcelona.
Spanien.

[Marburg] 5-V-1930

Distingit amic:

Aquí em teniu de professor d'espanyol a la Universitat. Vaig sortir precipitadament, sense temps per a acomiadar-me de ningú. Com sempre, a la vostra disposició. Em voleu fer enviar el fullet de l'Exposició del Llibre Català?

Cordialment vostre,
Perucho

Am Jägerheim, 6
Bei Frau Bagge.
Marburg a. L.

[Es tracta d'una postal de Marburg, Kilian Rathaus u. Schloss, franquejada amb un segell de 15 cts. El mata-segells indica les 15-16 h. del 5-05-1930].

[hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [41]

7-V-30

Sr. D. Artur Perucho
Marburg

Amic Perucho:

Moltes gràcies per la postal que acabeu d'enviar-me; no cal dir que jo estic també sempre a la vostra disposició.

Com teniu el vostre llibre?... Aneu amb compte amb lo que hi poseu respecte a les nostres activitats a l'estranger. Em va sobtar una mica que el nostre admirat Nicolau atribuís a Acció Catalana la iniciativa i la realització principal d'aquesta actuació.⁸⁴⁵

Us envio a part el fullet de l'Exposició del Llibre Català. Aviat també us enviaré un llibre meu que es titula "Catalunya endins" i que és l'examen d'una consciència col·lectiva en temps d'oprobri.⁸⁴⁶

Us saluda cordialment,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁸⁴⁵ Estelrich, assabentat de la relació –sobretot, política– de Perucho amb Nicolau d'Olwer, l'adverteix que en *Catalunya sota la Dictadura* no el deixi en mal lloc, almenys pel que respecta a la política internacional del catalanisme a Ginebra.

⁸⁴⁶ El llibre d'Estelrich *Catalunya endins: un llibre per a tots i contra ningú* (Catalònia, 1930), en què abandona la identificació entre catalanisme i nacionalisme i defensa la reunió de nacionalitats lliures dins d'un estat complex, és una invitació a l'autoconcentració col·lectiva amb la finalitat d'acumular l'energia necessària, intel·lectual, econòmica i política, perquè Catalunya emergisca amb força quan se supere la dictadura i la situació política ho permeti.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [30]

Marburg, 9-V-1930

Amic Almela:

Fa una enormitat de temps que no t'he enviat noves meves. Per bé que tu has seguit el mateix comodíssim sistema, em sembla que ja es hora d'acabar amb aquest *statu quo*.

Et suposo enterat de que he vingut a substituir a Llorens, el qual ha passat a la Universitat de Köln. Em diu que està desesperat i ho crec. La llengua alemanya ja és prou dura de pelar; imagina't el que serà el dialecte del Rin!

Estic encantat d'Alemanya i d'aquesta petita ciutat d'alta tradició cultural, bressol del moviment noukantià, que encara belluga la cua per la Universitat de Viena. S'hi viu estupendament bé, però a doble preu que a Espanya. Per a mi és una ruïna. Tant, que entre això i que sembla que em casaré prou aviat, em veig en el cas de pregar-te que em recomanis a alguna de les editorials per a les quals treballes, per tal que em donin alguna traducció de l'alemany, cosa que ja puc fer amb una certa garantia.⁸⁴⁷

He quedat molt malament amb l'amic Pizcueta. Em demanà uns diaris, i entre unes coses i unes altres... fins ara. Digues-li que li escriuré un dia d'aquests i li enviaré quelcom per a la *Taula*. Si el Sr. Godin em vulgués trametre els dos o tres últims exemplars, li quedaria força agraït.

Les meues respectuoses salutacions a Pepita.

Una cordial encaixada del teu bon amic i company,

Perucho

Ja s'ha publicat l'Antologia?⁸⁴⁸

[hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 849]

⁸⁴⁷ Supposem que Perucho fa aquesta afirmació forçat per la seua magra situació econòmica.

⁸⁴⁸ Es refereix a *La poesia valenciana en 1930*.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [42]

Senyor Joan Estelrich
BARCELONA.

Marburg, 12-V-1930

Molt distingit amic:

Acabo de rebre la vostra estimada lletra del 7, arribada amb un gran retard, i també el fullet sobre l'Exposició del Llibre Català a Madrid.⁸⁴⁹ Moltes gràcies.

En Nicolau no em va guiar personalment en la redacció del capítol referent al que podem dir-ne "Política exterior de Catalunya durant la dictadura". Posà a la meua disposició el seu arxiu (en part, també el d'AC [Acció Catalana]) i jo m'he reduït a cercar i utilitzar antecedents. No tinc altre interès que el de dir la veritat; i és per això que, en rebre la vostra lletra, he suspès la tramesa de l'original del meu llibre, que ja tinc acabat, per a donar-vos un resum de l'esmentat capítol i esperar que em trameteu nous documents, si és que jo n'he oblidat algun.⁸⁵⁰ Veieu aquí les dades més importants:

4-1-1924. Consell d'A.C., reunit a Perpinyà, acorda plantejar la qüestió catalana davant la SDN. Designa Srs. R. D'Abadal i Vinyals, C. Jordà, Massó i Nicolau per a traslladar-se a Ginebra i estudiar possibilitats de plantejar-lo.

Dia 19. Nicolau presenta text del document que calia adreçar a la SDN. Els altres (ja a Ginebra) li n'havien encarregat. S'acorda sotmetre document a l'aprovació de tots els partits catalans. Jordà porta el document a Barcelona. Els diputats d'A.C. hi estigueren d'acord. La Lliga convoca elements directius, no diputats (23-2-24) resultant negativa a firmar. Nicolau i Massó, visiten director "Journal de Gèneve" i li entreguen extens rapport sobre la qüestió. Aquest, fou després publicat a París, inaugurant la biblioteca de "Documents Européens", sota el nom inexistent de Mr. Nancy.

11-4-1924. Presentació requesta a la SDN signada per Massó [i Llorens] que ja era exiliat per un procés de la jurisdicció de guerra.

Dia 17. Secretari Gral. n'acusa rebut. Nicolau i Massó, inicien visites a persones importants. (Ginebra, París i Brussel·les.)

Dia 28 (juny). Assemblea Gral. Unió Int. As. Pro-SDN (Lió). Hi anà, particularment, representació catalana. Es continuaren les visites informatives. Nic[olau] féu circular una proposició sobre les minories no protegides oficialment. Delegació polonesa s'hi interessà.

Setembre, 1924. Assemblea SDN. Nicolau repartí profusament exemplars de la requesta. Dos senyors, interessats, el visitaren: el corresponsal de la *Frankfurter Zeitung* i l'Ammende. Acordaren, en principi, celebrar un Congrés de Nacionalitats Europees l'any

⁸⁴⁹ "Les relacions entre els intel·lectuals castellans i Catalunya es troben marcades per tres fites històriques: el 1924, amb el manifest dels escriptors castellans en defensa de la llengua catalana davant la política del Directori Militar de Primo de Rivera; l'Exposició del Llibre Català a Madrid de 1927, i la visita a Catalunya dels intel·lectuals castellans el 1930." (Vilanou i Torrano 2004: 408).

⁸⁵⁰ Com a resposta a l'admonició que li fa Estelrich en la carta núm. 106, abans que es publiqui *Catalunya sota la Dictadura*, i fins i tot havent "suspès la tramesa de l'original", Perucho posa a la seua disposició el contingut de la redacció sobre la presència catalana en la SdN, per a tranquil·litzar-lo i evitar un enfrontament o un malentès que no desitja. Vegeu la disculpa que li ofereix en un dels últims paràgrafs d'aquesta carta, abans d'assegurar-li que "no trametré l'original fins que no hagi rebut la vostra resposta."

següent. Al mateix temps, es celebrà un Congrés d'Associacions Internacionals. Hi intervingueren Nicolau i Valls Taberner, obtenint que s'aprovés la proposició de Lió. Després, l'Amende vingué a Barcelona, etc., etc. A partir d'aquest moment, segueixo la versió que doneu en els vostres llibres.

Hi ha l'altra Assemblea de la Unió Internacional de les Associacions Pro-SDN, a la qual varen assistir Josep Pla i Eugeni Xammar, celebrada a Varsòvia. Sobre això, no tinc més documents que dues lletres autògrafes d'En Pla, dirigides a En Nicolau, donant-li part de les gestions i de l'admissió de l'Associació Catalana. Si no recordo malament, tant Pla com Xammar, pertanyien en aquell temps a la redacció de *La Publicitat* i, possiblement, a Acció Catalana.⁸⁵¹

Crec que amb aquest resum, us podreu fer una idea del contingut del capítol del meu llibre. La resta, es refereix als diferents congressos celebrats a Ginebra, ja detallats en el vostre llibre, i arriba fins la reunió del Consell de la SDN, a Madrid, amb l'episodi entre Primo i Stresemann.⁸⁵²

Us quedaré molt agraït, si em voleu indicar qualsevol error o qualsevol possible omisió que, ja ho podeu suposar, haurà estat completament involuntària.

La vida, no em va pas malament per aquestes terres. Fa encara molt de fred; però surto poc de casa. Ademés, Marburg és una ciutat molt petita. No hi ha ni un sol cabaret.

Us prego de contestar-me tot seguit, car no trametré l'original fins que no hagi rebut la vostra resposta.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

¿Fóreu vos l'autor d'una fulla mecanografiada, en francès, que repartírem a Madrid quan l'incident Primo-Stresemann? No ho recordo.⁸⁵³

Am Jägerheim, 6
Bei Frau Bagge.

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁸⁵¹ En la carta núm. 104, Perucho havia preguntat això mateix a Nicolau d'Olwer, i quan ja ha contrastat la informació corresponent, la inclou en el seu llibre. Però ja devia estar assabentat de què n'havien fet Pla i Xammar, perquè en la carta següent comenta a Xuriguera que ell ja sabia com havia anat la cosa.

⁸⁵² Es refereix a aquella situació diplomàticament tan incòmoda que explica en les pp. 241-249 de *Catalunya sota la Dictadura*: a causa d'una indisposició, Stresemann no arribà a temps a la reunió de Madrid preparatòria de la del Consell de la SdN que s'havia convocat a la capital d'Espanya i, quan finalment vingué, en passar per San Sebastià, feu unes declaracions al corresponsal de *La Voz* en què mencionava la situació de Catalunya i Bascònia. Assabentat Primo de Rivera, tragué el 7 de juny una nota oficiosa tan virulenta, que Stresemann, en compte d'anar a Madrid, girà cua i se'n tornà a Berlín, però passà per Barcelona per a visitar l'Exposició Internacional, on "Les andanes de l'estació de França foren envaïdes per una multitud delirant i entusiàstica". (*Catalunya sota la Dictadura*, p. 248). Perucho comentarà aquest mateix episodi en l'article "El Briand que yo he conocido" (*El Pueblo*, 16-03-1932).

Respecte a l'autoria de "la fulla mecanografiada, en francès, que repartírem a Madrid" amb motiu d'aquest incident, titulada "Una declaració dels catalans" –i que Perucho reproduïx en les pp. 245-247 del seu llibre, en la nota del peu confirma que "La redacció d'aquesta fulla fou feta per Joan Estelrich."

⁸⁵³ *Catalunya sota la Dictadura*, p. 211.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [7]

Marburg, 14-V-1930

Amic Xuriguera:

Tinc davant els meus ulls una lletra vostra de l'edat de pedra; és a dir, del 22 del mes passat, que m'heu enviat amb un retard que em semblaria injustificable, si no sabés fins a quin punt us *dérangen* les figures.⁸⁵⁴

Avui he treballat molt i és per això que us privo del plaer de la meva cal·ligrafia –cosa tan lamentable, ara que he inventat una nova manera d'escriure la *a*, com veureu per la lletra que he escrit a l'Izquierdo aquest dematí.

No he obtingut la pensió, però sí el lectorat d'espanyol d'aquesta universitat. Àdhuc, m'han inclòs en el programa per al semestre pròxim, com encarregat d'un curs sobre "La comedia española desde Moratín hasta nuestros días", cosa prematura, car encara no sé si em convindrà venir. El meu plan és el següent: si obtinc la pensió per a ampliació d'estudis, tornaré aquí. Entre això i el sou de la universitat marburguesa, puc viure perfectament amb la meva senyora. (Aleshores ja seré casat).⁸⁵⁵ Cas que la Universitat de Gènova augmenti la subvenció que té per a l'espanyol, aniré a Itàlia. I si no tinc la pensió, em quedaré l'hivern pròxim a París. Això serà el més probable.

Ara bé, em diu l'Izquierdo⁸⁵⁶ que és molt possible que vós us n'aneu definitivament a Lleida. Si és així, us prego des d'ara de no oblidar-me, pel que fa referència a heretar els vostres cursos. Havent-hi la circumstància d'haver estat lector a una de les principals universitats alemanyes, em sembla que trobaríem pocs inconvenients perquè m'hi acceptessin a Savantes⁸⁵⁷ i als altres centres. Us ho repeteixo: no ho oblideu, car jo aniré a París sense res segur, fiat en els ingressos que em proporcionin i amb l'obligació, que vós ja coneixeu, de no desatendre econòmicament la meva família.⁸⁵⁸

Per a què em parreu d'en Cambó? Si ens quedava algun respecte de la seva manca de dignitat civil i de sentit polític, ja no podrem dubtar en endavant, car ell mateix s'ha encarregat de penjar-se al coll el cartell de "Sóc un ximple". Ben entès que la ximpleria és pecat més gros que la mala fe i àdhuc que la perversitat. Els altres són uns poques vergonyes, a excepció d'en Sánchez Guerra⁸⁵⁹, que ha badat honestament, i l'Alcalá Zamora⁸⁶⁰, que ha procedit amb tota dignitat. El *Berliner Tageblatt* dona com segur que

⁸⁵⁴ Sense més referències, aquesta frase no resulta comprensible. En aquest context, sembla que el significat de *déranger* que més s'adiu és: "Altérer le cours d'un état, d'une activité, les perturber", però l'ús figurat del nom "figues" n'impedeix una interpretació satisfactòria.

⁸⁵⁵ El desig de casar-se, però, es va dilatar encara uns anys més.

⁸⁵⁶ Per carta des de París, s'entén.

⁸⁵⁷ Perucho bromeja amb Xuriguera fent al·lusió al fet que, pels mètits que ha contret, podria ben bé ser admès en una de les Societats de Savis (Société Savante), pensant, probablement, en l'Académie française.

⁸⁵⁸ Fa pena el fet d'observar seguit seguit el desassossec per les penúries econòmiques que atribolaven el jove Perucho.

⁸⁵⁹ José Sánchez Guerra (Cabra, 1859 – Madrid, 1935). Periodista i polític conservador, el 1922, com a cap de govern, va destituir Martínez Anido en un intent de resoldre el problema del pistolisme a Barcelona. Va dirigir l'oposició conservadora a la dictadura de Primo de Rivera, i fins i tot va intentar un colp d'Estat a València contra el dictador, que Perucho va incloure en *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 329-333.

⁸⁶⁰ Niceto Alcalá Zamora (Priego, 1877 – Buenos Aires, 1949). Polític liberal, que el 1931 va acceptar la presidència de la República, adoptant una posició conservadora que topà tant amb els partits de dreta com amb els d'esquerra. El febrer de 1936 va ser destituït per iniciativa dels partits d'esquerra i substituït per Manuel Azaña.

Alba ⁸⁶¹ serà ministre molt aviat. En aquest cas, tindrem perfecte dret a dir-li que és un porc i un solemníssim cabró. En canvi, Cambó, malgrat el seu estúpid i imaginari maquiavelisme, es quedarà a la part de fora i haurà d'anar al darrere dels altres, si vol ésser ministre. ⁸⁶² De totes maneres, crec que no hi haurà cas. La República és imminent. La República és una garantia de que no poden existir irresponsables sifilítics. Ja n'hi ha prou de sífilis històrica, a casa nostra. Cal aplicar enèrgicament el salvar-se'n... i crec que no s'hi trigarà gaire. Quan vaig sortir de Barcelona, l'ambient de tota Espanya era obertament hostil a la monarquia. Els esdeveniments posteriors demostren que la cosa continua. Esperem, fundadament, que arribarem a la fi.

El meu llibre sortirà molt aviat i espero que tindrà bona acceptació. Hi ha documents força interessants i completament desconeguts fins ara. El famós i acreditat merda de Puig i Cadafalch queda molt malparat. I això que no hi dic més que la quarta part del que sé! La resta me la reservo per a aixafar-lo definitivament si, com suposo, escriu algun article contra mi. Per exemple: una lletra que dirigí a Ramon d'Abadal ⁸⁶³, dient-li que no volia assistir a l'últim dia de la Mancomunitat, *perquè això ja no li interessava*, i en canvi, li interessava molt més fer unes conferències als Estats Units, que li pagaven molt bé, etc. Un altre que queda materialment fet pols és l'Estelrich. Amb la seva barra habitual, s'havia vingut atribuint la glòria d'haver iniciat la política de minories. ⁸⁶⁴ Jo demostro, documentalment, que tant el plantejament de la qüestió catalana a Ginebra, com la idea de fer els congressos minoritaris fou d'en Nicolau. Ell ho sap i m'ha escrit diverses lletres amb la intenció de fer-me canviar el contingut d'aquest capítol. Per exemple: em diu que tal i tal cosa la feren Josep Pla i Eugeni Xammar, *actuals* amics seus. Com si jo no sabés que l'any 24, aquests dos senyors pertanyien a Acció Catalana i eren redactors de *La Publicitat*! Res no m'ha deturat en el meu propòsit de dir *tota la veritat*, tal com jo l'he posada en clar segons documents autèntics. ⁸⁶⁵

Faig aquí una vida molt variada. Visc al camp, a l'altra vora del petit Lan, un riu romàntic, que recorda Schiller. Tinc quatre hores setmanals d'espanyol i una de llengua catalana. Em conviden a totes les festes que organitzen els estudiants; bec, ballo i cardo. Hi ha molta més llibertat sexual que a França. El problema sexual no existeix aquí. Hi ha

⁸⁶¹ Santiago Alba (Zamora 1872 – Sant Sebastià 1949) es va exiliar a París entre 1923 i 1930, a causa de les discrepàncies amb Primo de Rivera. Retornat de l'exili, acceptà la monarquia d'Alfons XIII.

⁸⁶² Per a conèixer *in extenso* les relacions de Cambó amb la monarquia i, en especial, amb la persona del rei Alfons XIII, veg. de Riquer i Permanyer (2008: 53-66).

⁸⁶³ Ramon d'Abadal i de Vinyals (Vic, 1888 – Barcelona, 1970). Historiador i polític. Promotor d'Acció Catalana, de la qual es desvinculà en proclamar-se la República per ingressar en la Lliga Regionalista. Va dirigir *La Veu de Catalunya* i va fundar *L'Instant*.

⁸⁶⁴ Perucho es refereix al llibre d'Estelrich *La question des minorités et la Catalogne* (1929) i a la reprensió que li havia fet en la carta núm. 106. Noteu que, amb la confiança que té amb Xuriguera, destaca del delfí de Cambó "la seva barra habitual".

⁸⁶⁵ En *Catalunya sota la Dictadura*, Perucho explica que el 1924 Valls i Taverner i Nicolau d'Olwer havien pres part en la reunió de Lió en què s'aprovà per unanimitat que el cas de Catalunya fóra pres en consideració per la SdN en els futurs Congressos minoritaris. El 1925, quan Ammende va anar a Barcelona "per tal d'estudiar la qüestió sobre el terreny", "ja s'havia constituït una Associació Pro-Societat de Nacions, cosa indispensable perquè el plet català pogués introduir-se d'una manera oficial en les Assemblies que aquestes Associacions tenien". I, a continuació, en una nota a peu de pàgina, explica detalladament que el 1925 els periodistes Josep Pla i Eugeni Xammar es van desplaçar a Varsòvia per a fer les gestions oportunes perquè l'associació catalana fóra admesa com a membre de l'Associació Internacional, i conclou la nota elogiant el seu treball: "treballaren molt activament i amb un gran encert, i aconseguiren –en la segona sessió– que fos admesa l'Associació de Barcelona Pro-Societat de Nacions". (*Catalunya sota la Dictadura*, pp. 237-238).

hipocresia luterana; però es carda pels jardins públics.⁸⁶⁶ Vegeu aquesta història: fa anys, hi havia una casa de dones. Una senyora rica regalà a l'Ajuntament un gran terreny per a bastir un parc, a condició de que fes desaparèixer aquella sagrada institució. L'ajuntament ho acceptà; s'incautà el terreny, bastí el parc... i no hi ha posat ni una mala bombeta elèctrica. El principi moral quedà salvat i la gent segueix *amusant-se*. El tabac és magnífic: anglès, turc i egipci. Fumo *Gold Flake* per un marc les 25 cigarretes; *Abdullah's*, per 1,25; etc. Com que em queda temps, després dels cursos oficials i particulars que tinc, treballo força, estudio alemany intensament, i escric un parell d'hores cada dia. La meua novel·la va molt avançada; preparo, ademés, un recull de contes, viatges, etc., que titularé *Jazz Band*⁸⁶⁷, i he començat a escriure una comèdia.

Quan sortireu de París? Espero que ens hi trobarem abans no us n'aneu. Jo arribaré a la fi de juliol. Hi sereu encara?

Escriviu aviat. Tinc pocs amics aquí i les vostres noves em faran sempre un gran plaer.

Una forta abraçada del vostre bon amic i company

Artur Perucho

Voleu pregar al vostre germà que em faci enviar *Lleida*? Un d'aquests dies, li faré un article sobre aquest país.⁸⁶⁸

Us seria cap greu molèstia d'enviar-me la foto de Lucienne que no em va caber a la maleta i que us vaig donar a última hora? Sense el marc, naturalment! Digueu-me també, si ja ho sabeu, què penseu fer l'hivern que ve. Gràcies per tot.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸⁶⁶ Tinguem en compte que en aquests moments Perucho és un jove de vint-i-huit anys, impressionat pels costums europeus, i aprofita les aventures que la seua situació li proporciona.

⁸⁶⁷ No tenim cap notícia més d'aquest projecte.

⁸⁶⁸ Perucho, tanmateix, no va arribar a publicar cap article en *Lleida*.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [8]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 29 maig 1930

Amic Xuriguera:

He rebut aquest matí la vostra estimada lletra del 23; i com que avui és festa, i la resta de la setmana la passaré molt enfeinat, prefereixo aprofitar l'avinentesa per a contestar-vos de seguida.

Em va saber molt greu no passar per París a la vinguda; però fou completament impossible. Teníem el temps just, tant Llorens com jo, i no hi hagué altre remei que prendre la línia directa Cerbère-Strasburg.

Comprenc perfectament la vostra tàctica respecte de les vostres lliçons. Jo ignorava si la qüestió de *Lleida* era ja cosa definitiva o no, i per això us ho vaig dir. De totes maneres, jo no sé encara el que faré. Em sedueix la idea de passar un altre hivern a París; però això, ultra l'inconvenient de que Lucienne hauria de seguir treballant i jo també, amb el qual em quedaria poc temps per a estudiar,⁸⁶⁹ té el de que m'apartaria de la política espanyola, en la qual vull intervenir cada dia més decididament. Si us haig de dir la veritat, el que de debò em plauria fos que tots dos tornéssim a Catalunya, on podríem fer coses més útils que a l'estranger. No obstant això, el que em dieu de posar una acadèmia a París, em sembla una idea excel·lent, en la qual ja havia pensat alguna vegada. Si ho féssim així, jo podria encarregar-me de la part científica de l'ensenyament (filologia, fonètica experimental i dialectologia, coses que ara practico cada dia aquí) i vós de la part pràctica o gramatical. Podíem, també, cercar col·laboradors –retribuïts, és a dir: sense que prenguessin part en el negoci– per a idiomes. I guanyaríem molts diners, n'estic segur. La cosa hauria d'organitzar-se a base de fer cursos especialitzats, per a llenguatge comercial, científic, etc.

Tanmateix, el projecte em sembla difícil de realitzar. Primer que res, ens caldria un bon local cèntric, i vós ja sabeu els diners que això costa; ademés, caldria posar-hi mobles mitjanament decorosos, etc. D'on trauríem els quartos? El que jo podria aportar, fóra una quantitat insignificant comparada amb la que això exigeix. De tota manera, i per si un cas ens decidíssim a fer-ho, no estarà de més que en parlem durant tot aquest temps.

Pel que em dieu, sembla que penseu tornar a Lleida en havent acabat el curs. Si és així, no ens trobarem a París, i ho sentiré molt. Per què no us arregleu qualsevol combinació per a restar-hi uns quants dies, almenys, fins que jo arribi? Serà molt convenient que en parlem, car si jo vaig a Barcelona, aquest estiu, seré ja casat⁸⁷⁰ i, per tant, no puc respondre de si tornaré a París o no, donat que les despeses seran dobles i la meva responsabilitat molt més gran.

L'Alba [Santiago Alba] és més porc encara que en Cambó. Està vist que no podem refiar-nos de ningú. Per la meua part, tinc el propòsit –de seguida que em faci una vida una mica independent– de no pertànyer a cap partit i dedicar-me a cridar jo tot sol i pel meu propi compte.⁸⁷¹ He llegit l'indecorós article d'en Bofill, que m'ha fet un efecte deplorable.

⁸⁷² Aquest reaccionari, s'aprofita de l'absència de Nicolau d'Olwer, que és a Londres,⁸⁷³

⁸⁶⁹ S'entén que es refereix als últims exàmens de la carrera de Dret.

⁸⁷⁰ Però, com ja sabem, els plans de Perucho de casar-se amb Lucienne es van retardar.

⁸⁷¹ Perucho es mostra indecís davant de la possibilitat de quedar-se a París un any o tornar prompte a Espanya.

⁸⁷² Jaume Bofill i Mates: "La dignitat d'un front únic", *La Publicitat*, 22-V-1930.

per a fer bestieses. La meva opinió és que, abans no passin molts mesos, hi haurà una escissió a AC [Acció Catalana]. Els que som vertaderament d'esquerra no podem transigir amb certes coses. Si jo ho passo per alt, és per que la meva situació econòmica no em permet de fer altrament per ara, però, m'enduc cada enrabiada!⁸⁷⁴

Si hom accepta una autonomia donada per un govern que manté tancat el Parlament, jo no l'acceptaré. La personalitat de Catalunya ha d'ésser reconeguda per la lliure voluntat de tots els espanyols.⁸⁷⁵ Si volem que no vagi tarada amb un vici mortal que la farà ineficaç, cal que guanyem aquesta batalla al Parlament o al carrer; però, nosaltres. Com una mercè, no la vull. Serà una cosa molt semblant a les antigues combinacions dels *electoreros* per a assolir l'article 29. És a dir: una porqueria, una il·legalitat... o un *chantage*.

M'estranya el que em dieu de la "Proa". Precisament he rebut fa dos dies una lletra de Manolo⁸⁷⁶ en la qual em diu que ja s'ha publicat el vostre llibre.⁸⁷⁷ És possible que no us ho hagin dit? O potser el Manolo ha somniat? Dieu-me el que hi hagi d'això. Jo he tramès ja l'original del meu, i el propi Puig [i Ferrer] em prometé que el publicaria tot seguit per a no perdre l'actualitat. En tot cas, l'Antich [Marcel·lí Antich i Camprubí] em digué, respecte del vostre, que els feien por algunes coses que, segons ells, podien caure dins la llei de Jurisdiccions. Però, em digué també que us havia escrit per a proposar-vos de suprimir algunes coses. De totes maneres, entre vós, l'editor i el Manolo, m'heu fet un embolic del qual no en sortiré fins que no rebi un exemplar del llibre. En el meu, al parlar incidentalment dels moviments revolucionaris, vaig posar una nota remetent-me al que "dins aquesta mateixa col·lecció i amb la signatura del distingit escriptor Ramon Xuriguera..." car no vaig voler parlar extensament de res del que ha constituït matèria de les vostres tasques durant l'hivern avantpassat. Espero saber alguna cosa definitiva sobre aquest afer. Si amb el meu original fan una cosa semblant, em tocaran el nas, car jo compto amb aquests quartos per a fer front a les grans despeses que se'm presenten.

Gràcies per la vostra indicació per a fer-me enviar *Lleida*. Un dia d'aquests, diumenge probablement, enviaré un article al vostre germà.

L'amic Estelrich ha ensenyat l'orella. Després del que us vaig dir, em tornà a escriure, donant a entendre que la informació que m'havia donat Nicolau no era exacta, etc. Em vaig empipar seriosament, i li vaig contestar que en Nicolau sols m'havia donat *documents*, i que si ell en tenia, jo els inclouria en el volum; que tot el que no fos això, em semblava perdre el temps.⁸⁷⁸ Fins ara no m'ha contestat; i com que el termini que li vaig fixar per no enviar l'original ja ha passat de prou, no he esperat més. Però, guardo la seva lletra i còpia de la meva. Està desesperat en veure que ara, d'una sola vegada, se li desfà la llegenda de mentides que havia estat teixint durant sis anys. El final de tot serà que anirà dient a tothom que sóc un desagraït. Segurament, es pensava que el meu sojorn a Ginebra (pagat per

⁸⁷³ Nicolau passava a Londres l'últim període com a exiliat de la dictadura.

⁸⁷⁴ Aquesta confidència indica que Peruchó no prenia certes decisions imprudents per no resultar proscrit.

⁸⁷⁵ Peruchó expressa ací la seua confiança en el fet que la futura constitució de la República atorgarà una àmplia autonomia a Catalunya.

⁸⁷⁶ Possiblement, el polític Manuel González Alba (Valls 1896 – Barcelona 1934).

⁸⁷⁷ Es tracta del llibre *Els exiliats acusen* (Badalona, Proa, 1930). "No en va són diverses les obres que es publiquen al llarg de 1930 sobre aquesta temàtica [la dictadura de Primo de Rivera] i, de retop, l'exili parisenc: *La batalla de Prats de Molló* de Josep Fontbernat; *Els exiliats de la Dictadura* de Francesc Madrid; *Catalunya sota la Dictadura* d'Artur Peruchó; *L'Espagne et la Dictature* de Santiago Alba; *¿Qué espera el rey?* de Marcel·lí Domingo; o *De la Dictadura a la República* d'Eduardo López Ochoa." (Camps i Arbós 2004: 141-142).

⁸⁷⁸ Peruchó es refereix a la resposta que havia donat a Estelrich en la carta núm. 108.

catorze o quinze senyors de Barcelona, com els viatges d'ell)⁸⁷⁹ m'obligava a coses com les que ara pretenia. Sento la desil·lusió!

Dels discos –naturalment, home!– podeu fer el que vulgueu. Únicament us agrairé que em reserveu aquell fox que es diu *El riu trist* i el *Sonny Boy* perquè els havia promès a la meva germana. Teniu vós tots els discos que vaig deixar, o en té també Solduga? Quan vaig sortir de París, Solduga en prengué alguns (a part dels que m'havia comprat) de repertori clàssic (d'aquests no me'n va comprar cap). M'interessa saber si els té encara o si us els va donar, car vull portar-los tots a Espanya. Prepareu unes quantes pessetes per a pagar drets de duana. El gramòfon, a 3 pessetes el quilo, i els discos, a 4. L'aparell, com que no és nou, podeu passar-lo si discutiu una mica amb els duaners. Els discos, em sembla que no –vós, que em coneixeu, per què em parleu de preus? Ja sabeu que de seguida que veig números em marejo.

Voldria saber l'adreça de Solduga per a escriure-li. Potser al *bureau* de l'hotel la sabran.

Us prego de no oblidar aquest afer: si sortiu de París a començaments d'agost, digueu-m'ho. Us trametré els francs necessaris, a fi que pagueu la vostra cambra d'aquest més per a mi. Vull anar a la *Bretonnerie*, però a una cambra del *nostre* pis, car les altres són massa cares. Si no ho fem així, ja l'hauran llogada quan jo hi arribi.

A Jean Camp, li vaig deixar *Petruska*⁸⁸⁰ (3 discs) i *Pacífic*.⁸⁸¹ No recordo si també algun altre. De la manera més correcta que trobeu, us prego de recuperar aquestes plaques. Quan jo hi vagi, [Jean] Camp no hi serà ja, a París, i això complicaria la qüestió.

En la meva pròxima lletra us enviaré algunes fotografies d'aquí, perquè veieu les noies i la meva pinta d'alemany. Digueu-li a l'Izquierdo que penso comprar-me uns pantalons de *golf* per a fer a París una entrada completament turística.

Com li va el negoci de l'orxata? Es decideix també a vendre bunyols i xurros?

Les coses em van bé. Tinc una feina tremenda, car ademés dels cursos oficials i particulars, escric com un salvatge per als diaris i per als editors, i faig traduccions. La de Glaeser, per fi, és gairebé a punt. Digueu-ho a Hans, i també que li escriuré *en alemany* un dia d'aquests, si no em queda temps avui mateix. He fet molts progressos, encara que em costa treball parlar.

I res més. Demà, escriuré a Madeleine sobre un afer de l'EN [*L'Europe Nouvelle*]. Seguiu amb ella?

Records a tothom, i una forta encaixada del vostre bon amic.

Perucho.

La famosa Genia –que és més boja que mai– m'escriu unes cartes formidables. És la dona més divertida que he conegut.

Manolo ja té col·locació com viatjant de la casa Llontrigant. Ara se'n va cap al Nord d'Espanya.

Em voleu enviar aquella foto de la Lucienne?

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸⁷⁹ Perucho revela com finançava Estelrich les despeses que li ocasionaven certes activitats polítiques, més enllà del que sufragava Cambó.

⁸⁸⁰ *Petrushka*, el ballet d'Igor Stravinski, s'estrenà a París el 1911 i a Madrid el 1916.

⁸⁸¹ Es tracta del moviment simfònic *Pacífic 231* d'Arthur Honegger, sobre el qual Perucho ja va publicar un article el 1929.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [4]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 5 juny 1930

Molt distingit amic:

Em fou impossible –a causa del tràfec dels últims dies– retornar-vos els documents que tinguéreu la gentilesa de deixar-me. Els he conservat acuradament, però. Un cop aquí, com que ignorava la vostra adreça a Anglaterra, la hi vaig demanar a en Capdevila; però potser ell tampoc no la sabia. El cas és que ignoro on sou; i per bé que els vostres articles semblen indicar que heu tornat a Barcelona, us prego de confirmar-m'ho, per tal de trametre-vos tot seguit els esmentats documents.

L'amic de la Bernat Metge,⁸⁸² en enviar-me el fullet de l'Exposició del Llibre català a Madrid que jo li havia demanat, aprofità l'avinentsa per a escriure'm una altra lletra que no arriba a insidiosa, car es queda en innocent. Sospita que, amb la història imparcial que jo he fet a la qüestió minoritària, se li enfonsa l'edifici que amb tanta cura havia bastit d'ençà de l'any 25, i no sap què fer per a quedar com ell voldria davant la gent. Jo, li vaig contestar (el 12 del mes passat) amb una extensa lletra,⁸⁸³ donant-li un resum del capítol en qüestió, amb dates, fets i noms, i hi afegia: "Us quedaré molt agraït si em voleu indicar qualsevol error o qualsevulla possible omisió que, ja ho podeu suposar, haurà estat completament involuntària." I malgrat haver-li dit que no trametria l'original fins que no em contestés, aquesta és l'hora que no he rebut cap nova seva. Com que ell s'havia fet fort en això del viatge de Pla i Xammar a Varsòvia, jo li vaig fer constar que, d'aquestes activitats, en tenia notícies per dues lletres *autògrafes* d'En Pla dirigides a vos; i que *em semblava* que, tant Pla com Xammar, pertanyien aleshores a la redacció de *La Publicitat* i a l'Acció Catalana. Per bé que ara li paguin a l'autor del *Cambó* (tres volums),⁸⁸⁴ no crec que li hagin comprat també el passat. Almenys, jo, no reconec validesa al *contracte*.

El llibre el té ja l'editor. Si no és boig, deu publicar-lo de seguida. Ja us diré el que hi hagi. Em sembla que fóra oportú de publicar algun fragment a *La Publicitat*. Ha quedat prou complet... i molt fort per a certa gent. Però, no crec que Puig i Ferrer s'espanti del que dic d'alguns homes de la Lliga.

Espero les vostres noves, per a trametre-vos les dues lletres d'En Pla. Una vegada més, dispenseu l'involuntari retard.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

Am Jagerheim, 6 / Bei Frau Bagge / MARBURG a. L.

[mecanografiada]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁸⁸² Al·lusió a Joan Estelrich.

⁸⁸³ Perucho es refereix a la carta núm. 108.

⁸⁸⁴ Com ja sabem, Perucho es refereix a Josep Pla que, pel que devia saber-se, degué percebre bons emoluments per haver ingressat en la nòmina de Cambó, de qui va publicar la coneguda extensa biografia del polític que Perucho va criticar.

Postal d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [5]

Senyor Josep Mª de Casacuberta
 Editorial Barcino
Barcelona (Spanien)
 Portaferrixa, 17

Marburg, 8-VI-1930

Molt distingit amic:

He vingut a Marburg com lector d'espanyol. Faig també un curs de català, al qual vénen alguns estudiants. Vaig sortir precipitadament de Barcelona i no em quedà temps per acomiadar-me de vosté. Cregui'm que em va saber molt greu.

Tinc acabat el *Resum de literatura Russa* que em va encarregar fa temps, però em sembla que queda una mica llarg. Li agrairé que m'envii algun volum senzill de la Col·lecció Barcino, per a poder-ho calcular i deixar l'original en l'extensió que hi escau. De seguida, el posaré a la seva disposició.

Ja és a la impremta el meu llibre sobre la dictadura. El darrer president de la Mancomunitat, tindrà un disgust. Pobra arquitectura romànica! ⁸⁸⁵

S'ha publicat en català el *Werther?* Faria bonic de tenir-lo editat en la nostra llengua. Si no li interessés, podria traduir-se *La mare i el nen* de Hebbel, que és una meravella. Tinc desig de demostrar la meva coneixença d'aquest terrible idioma.

Llorens ha vingut avui per a passar amb mi les vacances de Pentecosta. Fa de lector a Colònia, que és a prop d'aquí.

La vida es descabdella plàcidament, però amb molta feina. És una pena!

Tindrè un vertader plaer en rebre noves seves. Escrigui!

Cordialment seu,

Artur Perucho

A. Perucho – Bei Frau Bagge.
 Am Jägerheim, 6
 Marburg.
 (Alemanya)

[hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁸⁸⁵ Perucho es refereix a la professió d'arquitecte de Puig i Cadafalch, darrer president de la Mancomunitat, abolida per la dictadura.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [6]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 15 juny 1930

Molt distingit amic Nicolau:

He rebut la vostra tarja del dia 9. Ja havia llegit l'article d'en Bofill sobre el seu viatge a València.⁸⁸⁶ Em plau l'èxit i em confirma en la meva creença que una hàbil campanya al meu país, donaria bons fruits.

Us adjunto les lletres d'en Pla. Les notes mecanografiades em diguéreu que no eren necessàries. Com pesen molt, les reservo per a portar-les jo personalment. De totes maneres, si us fan falta, digueu-ho. Us prego d'acusar-me'n rebut per la meva tranquil·litat.

Cordialment vostre,
A. Perucho

Ara m'adono (dia 2 de juliol) que no us he enviat aquesta lletra, ni els documents esmentats. Amb tanta declinació,⁸⁸⁷ el meu cap és una olla! Dispenseu.

En la meva tarja última, hi havia quelcom que no quedava clar. No tracto de guanyar més amb un altre editor, sinó de donar-li el llibre com sigui (al tant per cent, per exemple) per tal de no transigir amb la *Proa*, que ara no vol cumplir el que prometé.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁸⁸⁶ Sent president de Lo Rat Penat Manuel González Martí i alcalde de València per segona vegada el conservador José Maestre Laborde-Boix, en els Jocs Florals de Lo Rat Penat celebrats el divendres 30 de maig de 1930 en el Teatre Principal de València, el mantenidor fou Jaume Bofill i Mates, aleshores president d'Acció Catalana, al qual acompanyà Pompeu Fabra. (Crònica de l'acte en *La Publicitat*, 3-06-1930).

En *Taula de Lletres Valencianes*, 33, juny de 1930, pp. 3-4, es reproduí l'article de Bofill publicat en *La Publicitat* a què al·ludeix Perucho, titulat "València". Bofill analitza en aquest article el panorama de la política valenciana: "a València també hi ha joventuts nacionalistes. D'una banda, un grup radical en valencianitat i en republicanisme, que presideix l'intel·ligent i suavitissim Adolf Pizcueta. D'altra banda, el mesurat Ignasi Villalonga, amb els seus addictes, prestigi social i polític cada dia més afermat. Els esguards de la València de bon to –que encara no sap de què va– es giren envers ells, l'amic de l'ex i futur ministre Cambó." Uns dies després Bofill en tragué un altre titulat "Eco valencià" (*La Publicitat*, 15-06-1930).

En el mateix número 33 de *TLV* (pp. 9-10) es reproduïx l'entrevista que Miquel Duran i Tortajada ("Martí Martell") va fer a Pompeu Fabra en *La Veu de Catalunya*. La presència de Fabra i dels altres integrants de la delegació catalana incentivà, sens dubte, el grup de *Taula* per a començar l'estratègia d'adaptar les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans a la realitat valenciana, que determinaria les Normes del 32.

Molt poc després dels mencionats Jocs Florals s'incrementaren les relacions culturals institucionals entre València i Barcelona: el 10 de juliol següent anà a la ciutat comtal una nombrosa ambaixada de Lo Rat Penat acompanyada de representants de l'Ajuntament de València que foren rebuts per les autoritats barcelonines i visitaren la ciutat. (Crònica de la jornada en *La Publicitat*, 11-07-1930).

⁸⁸⁷ Perucho es refereix a les declinacions de la llengua alemanya, que està estudiant.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [43]

Marburg, 12-VI-1930

Molt distingit amic:

Us vaig escriure avui fa un mes just, contestant la vostra del 7 de maig. Fins ara, no he rebut noves vostres. ¿Què us passa?

Naturalment, no he pogut retenir tant de temps l'original del meu llibre, que ja em reclamava l'editor, i fa uns dies que l'hi he tramés. Espero que us plaurà.

Ja he vist anunciat el vostre. El llegiré amb molt d'interés, i en parlaré a València.

Escriviu, *bitte...* i *vite*.

Cordialment vostre,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [6]

Senyor Lluís Nicolau d'Olwer
 Barcelona (Spanien)
 Via Layetana, 19

Marburg, 15 juny 1930

Molt distingit amic: Avui, he rebut una lletra de l'editor de *Proa*, en la qual em diuen que cal *popularitzar* el llibre; és a dir: introduir-hi una mica de melodrama. Després de lloar la bona documentació, etc., etc., aventuren la idea de que amb això no n'hi ha prou. Cal donar gust al públic, encara que sigui a base d'inexactituds, com s'esdevé amb alguns altres llibres editats per la mateixa casa. En un país com el nostre, on la democràcia ha consistit sempre a tolerar i àdhuc fomentar les passions populars, em sembla que aquesta proposició és francament rebutjable. Ademés: convençuts que cap editor no voldrà publicar el llibre pels atacs que hi ha contra determinades persones de casa nostra, m'oferéixen... 400 ptes! Perquè els diners em fan molta falta, he fet l'únic que podia fer: donar per acabats els tractes, i demanar l'original. Val més cremar-lo. No hi veig més que dos solucions: publicar-lo paulatinament a *La Publicitat* –en fulletó o en forma d'articles– en les condicions que vosaltres em pugueu fer, o bé fer-lo publicar en la biblioteca *Llibertat* que dirigeix Pallerola [Doménec de Bellmunt] ben entès que farà un gros volum. Transigir amb la *Proa*, no ho faré de cap manera. Per a l'edició en espanyol, intentaré posar-me d'acord amb alguna casa que hi vagi bé.

Espero saber la vostra opinió per a decidir. A la fi del més pròxim, penso anar per Barcelona. Hi sereu?

Cordialment vostre,
 Perucho

A, Perucho
 Marburg.
 Am Jgerheim, 6.

[Es tracta d'una tarja postal escrita per les dues cares, la qual no conté, per tant, cap il·lustració. El mata-segells, de Marburg, és del 21-06-1930].

[hològrafa]
 [ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [7]

Marburg, 7-VII-1930

Molt distingit amic:

He rebut la vostra estimada lletra del 3, que us agraeixo molt cordialment.

Comprenc que, donades les actuals circumstàncies, és difícil que el meu llibre pugui ésser publicat al diari.

De totes maneres, poso la solució d'aquest afer a les vostres mans. Podeu decidir amb tota llibertat, segur que us en restaré altament reconegut. Avui escric a *Proa* per a què posi l'original a la vostra disposició. Vós mateix o Pallerola, el podeu fer recollir. També escric a aquest.

De moment, no em sembla probable que hi vagi el més vinent, com havia pensat. És possible que em quedi aquí, o que me'n vagi a París.

Suposo que tindreu aviat la reunió preparatòria del pròxim Congrés de Minories. Si no hi teniu cap inconvenient –i amb tota llibertat per a denegar-me el que em permeto demanar-vos– us agrairia que féssiu el possible per incloure'm com a delegat. L'Estelrich no ho farà, naturalment, i jo tinc d'altra part molt desig d'anar-hi, car això em dóna ocasió de treballar uns quants dies a la biblioteca de la S.D.N. Si la cosa es pot arranjar bonament, jo cercaria un hostatge més barat que l'hotel Victoria o el de la Metropole, per tal de poder-hi restar més dies.

El meu llibre no l'admetrà la Catalònia.⁸⁸⁸ Hi ha atacs molt forts i directes contra Puig i Cadafalch. No em sobta el que s'esdevé amb certs llibres sobre la dictadura; crec que la gent se'n desinteressa perquè hom li dóna excessiva literatura sentimental. Jo, no he intentat donar-hi més que la veritat. I això és, precisament, el que sembla no haver plagut al director de la *Proa*.

Desitjo que us vagi bé l'estiu. Aquí fa un temps magnífic, amb un sol deliciós i sense gaire calor.

Em podríeu indicar l'hostatge de la Protectora de l'Ensenyança Catalana? Estic en relació amb l'editor Groos, de Heidelberg, per a publicar una Gramàtica catalana en alemany, i aquest m'indica la conveniència de posar-me d'acord amb la Protectora, amb la qual tingué tractes abans de la Dictadura. Aleshores, es tractava de publicar en català les gramàtiques anglesa i francesa, que aquest editor ja té publicades en espanyol. El que jo proposo, em sembla més útil, sobretot ara, que hi ha lectorats de català a les Universitats de Colònia, Hamburg i Marburg.

Cordialment vostre, i molt agraït per tot,
Artur Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁸⁸⁸ Editorial de l'òrbita de la Lliga Regionalista.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [9]

Marburg, 18-VI-1930

Amic Ramon:

L'Antich m'ha enviat un exemplar del vostre llibre,⁸⁸⁹ que he llegit de seguida. No cal dir que m'ha agradat molt. És ben escrit, té un estil fàcil i agradós i l'assumpte és altament interessant.

Em sembla que les coses més reeixides són aquelles que heu vist directament; per exemple: les semblances del general López Ochoa⁸⁹⁰ i de l'amic Casanovas.⁸⁹¹ Tanmateix, la de Blasco queda molt bé.

He trobat, però, algunes inexactituds. El llibre d'Unamuno *De Fuerteventura a París* no és bo. Vós dieu "un llibre de poemes completament aliè a tota preocupació política", sinó tot el contrari: és un aplec de sonets en els quals s'hi barregen el lirisme i la política; cada sonet té un comentari en prosa, gairebé sempre contra el rei o contra la dictadura.⁸⁹² Tampoc és cert que Blasco publicués el seu pamflet contra el rei abans de la fundació d'*España con Honra*; aquest pamflet fou publicat dins la revista, així com el segon, *Lo que serà la República Española*. I això de que l'Ortega [Eduardo] paga puntualment la impremta, suposo que ho heu posat per a fer-lo quedar bé; per a informes, Joan Durà, àlies "Juanito".⁸⁹³

A part aquests detalls, us repeteixo que el llibre queda força bé. Em sembla que tindrà èxit. Per bé que la portada no és gaire artística, atreu l'atenció del públic i queda molt suggestiva. Avui no tinc temps, però demà faré un article per a *El Pueblo*.⁸⁹⁴ No el faig per

⁸⁸⁹ Es tracta del llibre *Els exiliats acusen*.

⁸⁹⁰ Eduardo López Ochoa. (1877 – 1936). Militar. Inspirador de la liberal Asociación Militar Republicana, va conspirar contra la dictadura de Primo de Rivera i, en conseqüència, va haver d'exiliar-se a París. Amb l'adveniment de la República va ser nomenat, per decisió de Francesc Macià, capità general de Catalunya. El 1936, amb el triomf del Front Popular, va ser empresonat i, tot i que estava convalescent en l'Hospital Militar de Carabanchel –anomenat posteriorment Hospital Gómez Ulla– i no va participar en la sublevació del 18 de Juliol, fou afusellat per considerar-lo responsable de la repressió d'Astúries de 1934.

"Este ilustre general quiso trasladarse a España desde París con objeto de ponerse al frente de los sublevados de Barcelona cuando el movimiento de 28 de enero. Era necesario adoptar toda clase de precauciones para evitar la vigilancia hasta llegar a la capital de Catalunya, i pidió a esplà que le facilitase una documentación adecuada." (Marco Miranda 1975: 130).

⁸⁹¹ Joan Casanovas i Maristany (Sant Sadurní d'Anoia, 1890 – Valràs, Lluenguadoc, 1942). Advocat, es dedicà a la defensa dels sindicalistes perseguits per la dictadura primoriverista. Empresonat en diverses ocasions, s'exilià a França (1924). De tornada a Barcelona, participà en la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya, i fou elegit regidor per Barcelona en les eleccions del 12 d'abril de 1931. Proclamada la República, fou conseller de governació, diputat i president del Parlament de Catalunya.

⁸⁹² Per a consultar un estudi detallat del llibre de Unamuno *De Fuerteventura a París: diario íntimo de confinamiento y destierro vertido en sonetos* (París, 1925, Editorial Excelsior), veg. l'apartat "Los sonetos del libro *De Fuerteventura a París* (García Blanco 1954: 279).

⁸⁹³ "Entre els mèrits d'Esplà hi ha el d'haver descobert *Juanito* Durà. Aquest excel·lent xicot valencià vivia a París d'ençà que es va adonar de les molèsties del servei militar. Va deixar la forçosa professió marcial, per l'exili voluntari, i com que havia estat impresor i tenia afició al seu ofici, va trobar una col·locació ideal per a ell: una plaça de linotipista a la impremta de *Clarté*, la revista comunista de Barbusse, anterior a *Monde*. Temps endavant, *Juanito* Durà, o senzillament *Juanito* per als amics de debò, es va establir pel seu compte, gairebé per imprimir la publicació de Blasco. *España con Honra*, pot ben dir-se que tingué impremta pròpia gràcies a les activitats de *Juanito*, el qual n'havia muntada una al nº 54 de l'Avenue du Maine. (Artur Perucho: *Catalunya sota la Dictadura*, pp. 300-301).

⁸⁹⁴ Aquest article no es va publicar en *El Pueblo*, ni tampoc en *La Publicitat*.

a *La Publicitat*, car suposo que en parlaran ells de seguida. Si no fos així, digueu-m'ho i n'enviaré un altre. I no cal dir: la meua cordial enhorabona.

Heu llegit el que s'ha esdevingut a València? A l'Ajuntament i a la Diputació, tothom parla valencià. Un fet insòlit, que no s'havia produït des d'abans del Decret de Nova Planta. L'amic Pizcueta, habitualment pessimista, m'escrigué dient-me que ara creu en la possibilitat de crear un poderós partit valencianista, i que molt aviat aconseguirem el bilingüisme a les escoles públiques. Així, doncs, la nova missió és a València i no a Barcelona, per bé que no penso per ara canviar de residència. També m'anuncia que el nostre partit té un local magnífic i una gran quantitat de socis, i que es prepara la publicació d'un gran setmanari de lluita –*Avant*⁸⁹⁵– del qual sóc des d'ara corresponsal aquí. La nostra tasca ve facilitada pel fet que el Partit Republicà ha nomenat director el fill de Blasco⁸⁹⁶, que és un animal, la qual cosa significa la segura descomposició d'aquell nucli. Com que nosaltres som la força més esquerrana de la ciutat, tota la gent que fugí del republicanisme tradicional blasquista, vindrà al nou republicanisme valencianista. Una bella perspectiva.⁸⁹⁷

En els darrers dies, he fet notables avenços en l'alemany. És terrible, amic! Però ja començo a dominar el complicat mecanisme gramatical i tinc prou lèxic. És qüestió d'alguns temps més. De moment, tradueixo amb prou facilitat i ja puc seguir una conversa que no sigui gaire complicada. A *casa nostra* es parla indistintament francès, alemany i danès.⁸⁹⁸ És per tornar-se boig! De danès ja en sé una mica, però no vull barrejar. Probablement, començaré a estudiar-lo aquest estiu.

És molt probable que aquest estiu m'hi quedi per a perfeccionar-me més; sols aniré a París l'indispensable. Després –si no hi ha novetat– passaré aquí l'altre semestre (el temps suficient per a esdevenir un alemany de debò) i aleshores aniré una llarga temporada a València. L'alemany no pot ésser estudiat com el francès; cal dedicar-li totes les forces i un munt d'hores cada dia com per guanyar unes oposicions. Terrible! Però interessant.

Encara no he rebut *Lleida*.

Records a l'Izquierdo. Una forta encaixada del vostre bon amic

Perucho

Pregueu-li a l'Izquierdo que em trameti un volum de Descartes (edició Nelson en francès) que hi ha entre els meus llibres.⁸⁹⁹ Gràcies a tots dos. A Madeleine, podeu dir-li que ja he rebut *L'Europe Nouvelle*, que em trameté.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁸⁹⁵ *Avant*, setmanari valencianista i republicà dirigit per Adolf Pizcueta, publicà 27 números. El núm. 1 aparegué el 13 de setembre de 1930 i l'últim el 30 de maig de 1931.

⁸⁹⁶ Sígfrid Blasco-Ibáñez (València 1902 – 1982), va reorganitzar el Partit Republicà al País Valencià després de la mort del seu pare, Vicente Blasco Ibáñez.

⁸⁹⁷ Perucho fa referència al fet que molts republicans d'esquerra passaren del PURA a l'AVR.

⁸⁹⁸ Es veu que a Marburg Perucho devia conviure amb altres joves de diverses procedències.

⁸⁹⁹ Perucho devia necessitar aquest llibre en l'edició original en francès per a contrastar-lo amb la traducció al català del filòsof Joaquim Xirau i Palau del *Discurs del mètode* de Descartes (Barcino, 1929), ja que tres mesos després d'haver-lo demanat, en publicà dos articles: el primer, sobre la biografia del filòsof racionalista francès, i el segon, sobre la filosofia cartesiana, l'estructura del *Discurs del mètode* i les característiques de l'edició de Xirau (*La Publicitat*, 17-09-1929 i 20-09-1929).

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [10]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 24 juny 1930

Amic Ramon:

Acabo de llegir la vostra lletra del 21 i us contesto tot seguit per a què us arribi aquesta abans de la vostra sortida de París. No sabeu com ens sabrà greu de no trobar-vos quan jo hi vingui. Em mancarà quelcom d'essencial per a la nostra vida parisenca. Si les coses no us van bé a Lleida, espero que encara ens trobarem a París; jo hi seré una temporada, probablement.

Per la meua part, estic també molt desorientat i no sé què fer. Passo una època de desequilibri. Estic completament desenganyat de gairebé tothom, i el meu ideal fóra de trobar un medi de vida, encara que fos modest, que em permetés prescindir dels diaris i dels editors.

Amb la "Proa" m'ha esdevingut una cosa inesperada. M'escrivi l'Antich, dient-me que el llibre els ha agradat força, però que cal afegir-hi alguns capítols de melodrama –"Els presos", "La vida a la presó", etc.– per a què sigui més *popular*. Tant ell com en Puig opinen que el llibre resulta massa *seriós i documentat* (això és un defecte, pel que es veu). A condició d'afegir-hi els tres o quatre capítols dels quals em parlen, m'ofereixen *en total, per tota l'edició*, quatre-centes pessetes! Davant això, no tinc més que un camí a seguir: enviar-los a xarrupar. No els he contestat, encara. He iniciat gestions amb un altre editor. Si fallen, intentaré publicar el llibre a *La Publicitat*, en forma de fulletó;⁹⁰⁰ i, en tot cas, el cremaré abans de transigir. D'una part, no el vull modificar; la *meua* democràcia m'impedeix d'afalagar les baixes passions del poble, car consisteix a intentar ennoblir-lo; d'altra part, cedir llibres a 400 pessetes és una manca de dignitat professional i un atemptat contra els interessos col·lectius dels escriptors catalans. Prefereixo passar gana del tot!

Si aneu a la "Proa" i us diuen quelcom de mi, us agrairé que no en parreu. Feu com si no sabéssiu res de mi. La cosa m'ha indignat tant, que potser ni tan sols els acabaré la traducció de Glaeser. Sacrificar-se, viatjar, aprendre idiomes difícils i passar dures experiències, per a què els que s'han quedat còmodament a casa seva rosegant un tros de pa em tractin així, no, no i no! Per damunt de tot, [...] i passi el que Déu vulgui.

Fins ara, els únics que em tracten bé són els de *La Publicitat* i principalment en Nicolau [d'Olwer], que és un amic de debò. Em publiquen molts articles i em dediquen tota mena d'atencions. Malgrat de sentir-me desplaçat dins l'AC [Acció Catalana], cal dir que és on he estat més ben acollit.

De València, segueixen arribant-me noves encoratjadores. Abans de començar la propaganda, ja tenim un nombre inversemblable d'adherits. La cosa va endavant. Aviat, publicarem un setmanari de combat: *Avant* que traurà foc. Es prepara una gran propaganda. Hi ha ambient; a l'Ajuntament i a la Diputació hom parla valencià (cosa que no s'havia fet mai). Al Col·legi de Metges ha estat admesa, per primera vegada, la nostra llengua. Davant

⁹⁰⁰ En la carta núm. 115, Perucho ja havia ofert a Nicolau la possibilitat de publicar *Catalunya sota la Dictadura* en forma de fulletó per entregues en cas de fallar-li l'editorial Proa i, havent rebut la seua resposta negativa, havia acceptat que eixe procediment no era viable. No obstant això, segueix comentant aquest projecte als amics.

l'espectacle de la meva terra renaixent, què pot donar-se-me'n, de les mesquineses de la gent? El meu esguard, el tinc posat a València. Veureu quin bell resultat n'obtenim!

Us agrairé que retireu *Petruska* (3 discs) i *Pacífic* de casa d'en [Jean] Camp. Si no us és greu nosa, voldríeu donar-los a la meva germana? Cas que aneu curt de diners (ho dic per la duana), deixeu-los a l'Izquierdo.

No m'heu dit l'adreça d'en Solduga. Té algunes coses meves que m'interessa recuperar.

Escriuiu aviat.

Cordialment

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [44]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 10 juliol 1930

Molt distingit amic:

He rebut ahir el vostre llibre, que no he tingut temps més que de fullejar.⁹⁰¹ M'ha produït una excel·lent impressió, i crec que aneu encertat en els vostres punts de vista. A reserva, es clar, de donar-vos una opinió més ferma i definitiva en havent-lo llegit detingudament.

Aviat farà un any que suscitàreu la polèmica de la crisi del caràcter.⁹⁰² Recordeu que, aleshores, estiguérem d'acord. Jo segueixo creient, com fa un any, que el que patim és crisi nacional i d'organització. La tenaç oposició que hom us fa és deguda, principalment, a dues coses: a que hom veu sempre en Cambó al vostre darrere; i a que el vostre afany organitzador pugna amb el sentiment aferrissadament individualista de la gent.

De les meves idees polítiques, no haig de parlar-vos. Ja les coneixeu. Soc republicà per convicció i catalanista a fons, dues conviccions que m'impedeixen ésser partidari d'en Cambó. Però d'això a convertir-me en un detractor sistemàtic de tot el que ell o vós feu, hi ha un món de diferència. Jo, admiro, defenso i hi ajudo si puc a tot el que sigui tasca extrapolítica en favor de Catalunya, sense parar-me a pensar qui la fa. És per això que vós i jo ens hem trobat sempre units per a les segones, i ens hem distanciat respecte de lo primer.

En havent llegit el vostre llibre, us faré una recensió a *El Pueblo*. Esteu sobre avís, car jo no rebo aquí aquest diari i no us el podré enviar.⁹⁰³

Convençut que cal interessar Catalunya en la marxa dels afers internacionals, he començat un nou llibre que es titularà *La Nova Europa*. Hi faré un resum clar dels principals esdeveniments de la postguerra, i una enquesta sobre les noves nacionalitats (Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, etc., etc.) No tinc encara editor. Anirà be aquest llibre per a la biblioteca que publicàreu *Les Vies del Dret*? Com que suposo que vos la dirigiu, no

⁹⁰¹ Perucho fa referència al títol d'Estelrich *El moment polític, Catalunya endins* (1930): "Estelrich, com els altres citats [Ferran Valls i Taberner i Lluís Puig de la Bellacasa] refusava tant el federalisme com el nacionalisme —ni Pi i Margall ni Prat— i considerava que els plantejaments del nacion alisme català dificultaven la projecció espanyola de Catalunya perquè atemorien una bona part de la societat hispànica. En aquesta qüestió, Estelrich i Valls gosaven escriure allò que Cambó només insinuava." (De Riquer i Permanyer 2010: 118).

⁹⁰² En la carta núm. 30 (22-10-1928), Perucho havia mencionat a Almela que "Potser aniria bé [per al número de *TLV* de novembre de 1928, en què no va col·laborar] un resum de l'enquesta de *La Publicitat* sobre la intel·ligència i el caràcter."

La polèmica de la crisi del caràcter en *La Publicitat* derivà d'una altra prèvia, la del llibre català, que començà a partir de les enquestes que sobre aquest tema féu el diari a diversos editors i llibrers, com López Llausàs ("No hi ha crisi del llibre català", *La Publicitat*, 18-07-1929), Antoni López ("L'editor Antoni López diu que tampoc hi creu...", *La Publicitat*, 19-07-1929), etc., fins que va irrompre Estelrich desviant el tema del llibre i centrant-lo en la crisi del caràcter, amb l'article "Crisi del llibre o crisi del caràcter?" (*La Publicitat*, 2-08-1929), al qual va contestar Carles Capdevila ("Crisi del caràcter, de qui?", *La Publicitat*, 7-08-1929) i Perucho amb "La veritable crisi" (*La Publicitat*, 11-08-1929). En aquest article, escrit a París, Perucho manifesta que la literatura catalana requereix una crítica literària lliure de prejudicis, i considera que "la malaltia és de caràcter general i no exclusivament d'una sola branca cultural. Prova d'això és que no fa gaire temps es parlava també d'una crisi del teatre, i cada tres o quatre mesos hi ha una crisi d'aquella o de l'altra mena que ens permet de dedicar-nos a fer enquestes."

⁹⁰³ Aquesta recensió no es va publicar en *El Pueblo*.

li he escrit a en López. Digueu-me la vostra opinió. A primers de mes, aniré a París per a treballar a la Caruegie ⁹⁰⁴ i després a la S.D.N. El llibre quedarà enllestit a fi d'agost. A París, m'hostatjaré al 13, Carrefour de l'Odéon (VI^é). Escriviu-me aquí o allà, segons la data.

He començat a organitzar una acció metòdica, de caràcter cultural, a València. Els lirismes són poc eficaços. Es tracta de crear una Fundació, que es podrà dir Lluís Vives o Ausias March, encarregada de realitzar una tasca semblant a la de l'Institut [d'Estudis Catalans]. ⁹⁰⁵ No us en dono més detalls perquè estic ultimant el projecte, del qual us trametré les bases per a conèixer la vostra opinió. Si sabem aprofitar l'actual moment de sentimentalisme valencianista, tot marxarà bé.

Fa un munt de setmanes que no sé res de vós. Ja veieu que jo, que tinc fama d'indolent, no deixo d'escriure.

Moltes gràcies, una altra vegada, pel vostre llibre.

Cordialment,
Artur Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹⁰⁴ Perucho es refereix a la Fondation Carnegie pour la Paix Internationale, instituïda el 1910 pel filàntrop i empresari americà Andrew Carnegie, dedicada a fomentar la cooperació entre les nacions. El 1914 creà l'Acadèmia de la Haya de Dret Internacional, la qual començà a funcionar el 1923.

⁹⁰⁵ Aquest projecte potser fou precursor de l'Institut d'Estudis Valencians, fundat a València el 1937 a imitació de l'Institut d'Estudis Catalans per iniciativa de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial Valencià, presidida per Francesc Bosch i Morata. El primer president de l'IEV fou Josep Puche, rector de la Universitat de València, i Carles Salvador el secretari general. (Pérez Moragon 2014: 11-15).

Marburg, 10 Juliol 1930.

h. Joan Estelrich.
Barcelona.

Molt distingit amic:

He rebut ahir el vostre llibre, que no he tingut temps me, que de fullejar. M'ha produït una excel·lent impressió, i crec que aneu encertat en els vostres punts de vista. A reserva, és clar, de donar-vos una opinió més ferma i definitiva en havent-lo llegit detenidament.

Aviat farà un any que suscitarem la polèmica de la crisi del caràcter. Recorden que, aleshores, hi estiguérem d'acord. Jo segueixo creent, com fa un any, que el que patim és crisi nacional i d'organització. La tenaç oposició que hom us fa és deguda, princi·palment, a dues coses: a que hom veu sempre la Cambó al vostre darrere; i a que el vostre afany organitzador pugna amb el sentiment oferrissadament individualista de la gent.

De les meves idees polítiques, us haig de parlar-vos. Ja les coneixeu. Soc republicà per convicció

i catalanista a fons; dues conviccions
que m'impedeixen ésser partidari d'eu
(ambò. Però d'això a convertir-me
en un detractor sistemàtic de tot el
que ell o vos feu, hi ha un món de
diferència. Jo, admiro, defenso i hi
ajudo si puc a tot el que sigui tasca
extra-política en favor de Catalunya,
sense parar-me a pensar qui la fa.
I per això que vos i jo ens hem trobat
sempre units per a les regones, i ens
hem distanciat respecte de lo primer.

En havent llegit el vostre llibre,
us faré una recursió a El Pueblo. Ell en
sobre avis, car jo no vobos aquí aquest
diari i us en el podré enviar.

Convençut que cal interessar
Catalunya en la marxa dels afers
internacionals, he començat un nou
llibre que es titularà "La Nova Europa".
Hi faig un resum clar dels principals
esdeveniments de la post- guerra, i
una enquesta sobre les noves naciona-
litats (Polònia, Txecoslovàquia, Hongria,
etc. etc.) No tinc encara editor. Anirà
be aquest llibre per a la biblioteca
on publicàreu La Via del Dret? Com
que suposo que vos la dirigiu, us li
he escrit a En López. Digueu-me la
vostre opinió. A primers de mes, aniré
a París per a treballar a la Carnegie,
i després a la S. D. N. El llibre que
dará cullerit a fi d'aport. A París,
m'hostatjaré al 10, Carrefour de
l'Odéon (VIe). Escriviu-me aquí o
allà, reponeu la data.

Romanisches Seminar
der Universität Marburg.

Marburg, 19.....

He començat a organitzar una acció metòdica, de caràcter cultural, a València. Et, li vismes 100 pocs eficaços. Es tracta de crear una Fundació, que es podrà dir Lluís Vives o Ausias March, encarregada de realitzar una tasca semblant a la de l'Institut. No us en dono més detalls per què estic ultimant el projecte, del qual us transmetré les bases per a conèixer la vostra opinió. Si volem aprofitar l'actual moment de unitat mentalisme valencianista, tot ucan per a bé.

Fa un moment de utuame, que us sé ve de vos. fa veien que jo, que tinc fama d'indolent, no deixo d'escriure.

Moltes gràcies, una altra vegada, pel vostre llibre.

Cordialment,

Artur Peruchó

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [8]

Marburg, 20-VII-1930

Molt distingit amic:

Vaig rebre la vostra estimada lletra. Moltes gràcies per les informacions que em doneu relatives a la Protectora.

Avui, dono la darrera conferència a la Universitat, i demà surto vers Colònia, Lieja i París, on espero les vostres notícies referents al Congrés de Ginebra.

Veig que a València, la cosa marxa. Penso anar-hi pel setembre i, si hi ha res a fer, m'hi quedaré una temporada llarga.

Quant al Principat, crec que entre la concòrdia d'en Cambó ⁹⁰⁶ i l'*endinsament* de l'Estelrich, la farem bona.

Veig malament el panorama i començo a ésser pessimista.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

13 Carrefour de l'Odéon
París VI

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁹⁰⁶ Perucho es refereix al llibre de Francesc Cambó *Per la concòrdia* (Catalònia, 1930, traduït al castellà el mateix any: CIAP): "Este libro fué publicado en 1927, i el oportunismo de esta segunda edición que ahora aparece consiste en ser sincrónica con el viaje de los intelectuales castellanos a Cataluña, ya que a entrambas intelectualidades considera el Sr. Cambó agentes de la concordia que patrocina. Frente a la hegemonía castellana, que Cataluña dejó instaurar por preferir a la acción peninsular los panoramas mediterráneos, subsiste el hecho diferencial catalán, su personalidad étnica i lingüística. Esta realidad histórica sólo puede ser reducida por el asimilismo de Cataluña por España, por el separatismo catalán o por la concordia." (*La Voz*, Madrid, 5-05-1930, p. 6).

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [11]

Romanisches Seminar der Universität Marburg

Marburg, 21 juliol 1930

Amic Xuriguera:

Acabo de rebre la vostra del 16, i us contesto tot seguit, aprofitant una estona que tinc disponible. Comprenc que aquests dies haureu estat molt atrafegat: un amic que torna de París, sempre és un espectacle digne de veure.

Sabia la desaparició de *Lleida*,⁹⁰⁷ perquè ho vaig llegir a *La Publi*. Em dolgué molt. He de fer els impossibles per publicar al diari el que sigui. No em puc resignar a que desaparegui un dels baluards vertaderament esquerrans de Catalunya. De València, tinc noves excel·lents; els meus amics preparen el setmanari *Avant*, que traurà foc pels queixals. Jo hi escriuré, i espero que vós i el vostre germà, també. Ja us relacionaré amb en Pizcueta, que n'és el director.

Veieu la mala lletra que faig? És perquè anit em vaig dedicar a recórrer les tavernes més canallesques de la ciutat, que són molt interessants, i vaig abusar una mica de l'amarg suc del gambrinus.⁹⁰⁸ Vaig ésser-hi a una en la qual em va sobtar un rètol que deia: "*Per manca de local*, el propietari prega a la distingida clientela que *celebri* les bronques al carrer". No cal dir que li vaig fer un interview a l'autor del cartell, el qual, com ja m'havia pensat, és un humorista genial.

El que em dieu de Lleida és força interessant. Em plauria que reeixís el projecte del diari i que us hi quedéssiu.⁹⁰⁹ La nostra tasca hem de fer-la allí; i el fet que l'ambient sigui reaccionari i podrit és una raó més per a què nosaltres no emigrem.

També jo m'estic fent madrilenyista. L'espectacle de la *intel·lectualitat catalana* és lamentable.

He retirat l'original a la Proa i el té Pallerola per a la Biblioteca Llibertat.⁹¹⁰ Si això no resulta, tinc acordat amb en Nicolau publicar-ho en forma de fulletó a *La Publicitat*. Ara ja no tinc pressa. El llibre és consistent, i pot esperar.

El dia 31 surto vers París, arribant-hi al vespre. Faig el viatge –no és cosa nova– sense quartos i a base de no pagar l'hotel fins al dia 15, que rebré el xec d'aquí. Jo sóc així.

Aquesta vegada m'hostatjaré al 13, Carrefour de l'Odeon (ar. VIe). Vaig amb un deixeble que no ha fet mai aquest viatge. Amb un Virgili com jo, podeu suposar que caurem de seguida a l'infern de *chez Pascal*.⁹¹¹

A la fi d'agost penso anar a Barcelona i a València, retornant tot seguit a París. Després no sé el que faré: puc triar entre Marburg, una universitat italiana, i un col·legi de Lourdes. Encara no he decidit. M'interessa saber, quan més aviat millor, el que fareu, car si no torneu

⁹⁰⁷ El número 130 de *Lleida*, que fou l'últim, aparegué el 28 de juny de 1930.

⁹⁰⁸ Perucho es refereix al personatge llegendari anomenat Gambrinus, suposat creador de la cervesa.

⁹⁰⁹ Perucho fa referència a la creació del diari lleidatà *La Jornada*.

⁹¹⁰ La Biblioteca Llibertat era una col·lecció de la Llibreria Catalònia. Entre 1928 i 1930 va publicar *Les banyes del Tibidabo* (1928) i *Les catacumbes de Barcelona* (1930), de Domènec de Bellmunt, *Paisatges de la nostra història* (1929), de Lluís Nicolau d'Olwer i *Levasto* (1929), d'Alfons Maseras.

⁹¹¹ La Taverne Pascal, en el Barri Llatí, rue de l'École de Médecine núm. 2, que abans era solament restaurant, a partir de 1927 es va transformar en un dancing que devien freqüentar Perucho i els de la seua colla.

a París, potser em convindrà heretar-vos.⁹¹² Si sou a Barcelona o si jo puc anar a Lleida, en parlarem; tinc moltes coses per dir-vos, observacions sobre Alemanya, històries, etc., etc.

He fet un article per a *El Pueblo* sobre el vostre llibre. Quan es publiqui us l'enviaré.⁹¹³

El famós Sebastià Gasch⁹¹⁴ m'escriu dient-me –cosa estranya en un avantguardista– que li plauen els meus articles. Penso recollir-los en un volum⁹¹⁵; però, no sé quan ho faré.

No us vull parlar de dones: això és un fàstic i París resulta una ciutat de moralistes al costat d'aquest poble. N'estic tip. He tingut totes, absolutament totes les que he desitjat, sense cap dificultat per llur part. Estic esdevenint un misogin, i tinc unes ganes terribles de casar-me i acabar amb aquesta vida idiota. Tot depèn dels quartos.

Estic fet un alemany de debò. Us ha ensenyat Hans les cartes que li he escrit en aquest idioma? Tothom m'ha dit que estaven força bé.

Espero les vostres noves a París; no trigueu a escriure. M'agradarà trobar lletra vostra en arribant-hi.

Records al vostre germà.

Una cordial abraçada del vostre bon amic

Herr. Dr. Perucho⁹¹⁶

Assistent der Spanischer Sprache im Romanischen Seminar der Universität Marburg

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹¹² Perucho planteja una altra vegada la possibilitat de continuar fent les classes d'espanyol que impartia Xuriguera a la Sorbona, com ja li havia proposat en la carta núm. 103.

⁹¹³ Aquesta recensió no es va publicar en *El Pueblo*.

⁹¹⁴ Sebastià Gasch i Carreras (Barcelona, 1897 – 1980), crític d'art i de cinema en diverses publicacions, promotor de les avantguardes i autor del *Manifest Groc* (1928) amb Salvador Dalí i Lluís Montanyà.

⁹¹⁵ Aquest projecte no es va arribar a materialitzar.

⁹¹⁶ Perucho bromeja amb Xuriguera anomenant-se doctor.

Carta postal d'Artur Perucho a Joan Estelrich [45]

Senyor Joan Estelrich
 Fundació Bernat Metge
 Layetana 30
Barcelona
 Spanien!

[Marburg] 31-VII-1930

Estimat amic:

Avui surto vers Colònia i París, on seré tot l'agost. Em podeu escriure a: 13, Carrefour de l'Odéon. Ja he fet l'article per a *El Pueblo*, sobre el vostre llibre, el qual m'ha plagut plenament.⁹¹⁷

Una cordial encaixada,
 Perucho

[Es tracta d'una postal de Marburg, "Deutschhauscafé", Biegenstrasse 49, franquejada amb un segell de 15 cts.]

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹¹⁷ Aquesta recensió no es va publicar en *El Pueblo*.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [12]

París, 7 agost 1930

Estimat Xuriguera: vaig rebre oportunament la vostra lletra de l'1 de juliol, arribada després que jo. Com que no penso tornar a Alemanya per ara, vaig aprofitar l'avinentsa del viatge per a quedar-me a Düsseldorf i Colònia; us asseguro que no he perdut malament el temps; ambdues ciutats s'ho valen.

En fi; ja sóc parisenc una altra vegada. Si haig de dir-vos la veritat, el fet de veure'm aquí novament no m'ha engrescat gaire. Faig una vida perfectament normal, i tinc la mirada posada una mica més enllà dels cabarets i de les aventures. El meu passat, em fou fatal: vaig fer els 28 anys. Això vol dir que no em queden més que vint-i-quatre mesos de temps per a situar-me definitivament; i com que la vida espanyola, malgrat tot, es presenta bé, crec que no trigaré a trobar l'ocasió de rendir el meu tribut als esdeveniments. No us penseu que crec en una imminent revolució; precisament, sé per elements autoritzats, que un intent que es preparava, ha avortat abans de néixer. Però, crec que la revolució és ja inevitable; si no esclata ara, serà d'aquí a deu anys; però, ningú no pot ja deturar-la. Tinc, doncs, el propòsit de quedar-me a Espanya, per bé que no sé encara si a Barcelona, a València o a Madrid.

Crec que vós hauríeu de quedar-vos, també. Encara que no es fes el diari.⁹¹⁸ Això fóra tan sols un accident; però, la realitat del país exigeix un esforç i una col·laboració tant més inexcusable, quan més petit és el nombre d'homes que poden donar al moviment nacional una orientació sana i digna. Si es fa el diari, millor que millor. Però, de totes maneres, tots nosaltres estem obligats a netejar això, a costa dels sacrificis que calgui fer.

He vist a Solduga. Ell m'ha donat detalls del lamentable fracàs de l'Izquierdo. Ho he sentit molt. Amb totes les seves manies és un xicot digne de millor sort. Va pel món amb un idealisme i una bona fe absolutes, i aquestes caigudes em fan l'efecte d'una injustícia que hom li fa.

Vaig rebre ahir una lletra de l'Antich, molt original. Diu que sols havien rebut el primer paquet del meu llibre (el vaig enviar en dos, perquè és molt gruixut) i que per això em feren aquelles condicions i em demanaren d'afegir alguns capítols. No crec que sigui una mentida; a Correus sols em donaren un rebut per a tots dos paquets, i en anar-los a recollir, és fàcil la confusió del funcionari. En fi; que ens hem arranjat novament en millors condicions, comprometent-se l'editor a publicar el llibre abans del 10 d'octubre d'aquest any. Ja veureu quin soroll farà en Pla, que ara s'ha convertit en defensor de Puig i Cadafalch! De tota manera, també tinc documentació sobre aquest pocavergonya que ha gosat escriure el *Cambó* i l'abocaré tota damunt les planes del diari, si em diu alguna cosa molesta.

Sortiré d'aquí vers el 25, camí de Ginebra. El primer de setembre seré a Barcelona i sortiré de seguida vers València. No cal dir que, si a la anada o a la tornada, em quedés temps, vindria a Lleida. Tinc moltes ganes de que xerrem una llarga estona i ademés vull conèixer tots els amics lleidatans.

Cal ressuscitar l'antiga unió entre Lleida i València. Som els dos pobles catalans més honorables i liberals, i hem de demostrar-ho, d'ara endavant, d'una manera enèrgica.

⁹¹⁸ El diari *La Jornada* aparegué l'1 d'octubre de 1930.

Us suposo assabentat pels diaris de les bones noves que ens arriben de València: un setmanari polític, un homenatge públic i popular a la Senyera,⁹¹⁹ dos partits valencianistes, ús de la llengua a les corporacions públiques, etc., etc. Encara resultarà que Primo de Rivera ha estat providencial!

Passo uns dies fotuts, perquè a Marburg no paguen fins el 10 de cada mes; és a dir: que m'arribaran els diners el 12 o més tard. Però, ja coneixeu el meu optimisme. A més a més, el bon Mitxo és un home estupendament simpàtic i no exigeix massa puntualitat en el pagament de les *additions*.⁹²⁰

Teniu aquell rellotget despertador que us vaig deixar en anar-me'n l'altra vegada? L'he cercat com un boig, i ningú no me'n dona raó. Us ho demano sols pel gust de saber on para.

En fi; no em queda més temps. Són les set, i haig d'anar a cercar Lucienne. La cosa marxa millor que mai. No tenim quartos, però em sembla que ens podrem casar abans de Nadal. Si sabéssiu les ganes que en tinc!⁹²¹

Records al vostre germà i a la vostra família, per bé que no tinc l'honor de conèixer ningú personalment, i rebeu una forta encaixada del vostre bon amic i company,

Perucho.

Estic fet un alemany com una casa. De vegades faig el distret, i dic *Auf wiedersehen* per comptes de dir *Au revoir*. Estic veient que un dia em llençaran per una finestra!

No trobo per aquí la *Guide Bleue* de París. Solduga em diu que la teniu vós. Digueu-m'ho per a no buscar-la més.

I gràcies per tot.

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹¹⁹ Durant la Fira de Juliol, el dissabte 25 de juliol de 1930 se celebrà un acte d'exaltació de la senyera en la plaça Emilio Castelar de València, on es cantà per primera vegada l'Himne Regional en valencià, d'acord amb la versió del mateix Maximilià Thous i Orts, de la qual es féu una tirada popular. L'himne de l'Exposició de 1909, amb lletra en castellà del mateix Thous, s'havia considerat com a himne regional des de 1925.

Adolf Pizcueta descrivia la celebració en aquests termes: "Intercanvi de visites dels presidents i alcaldes; presentació de la lletra valenciana de l'Himne, feta pel seu autor a l'Ajuntament; hissament de la Senyera en el palau municipal; discursos; cants i després manifestacions i parlaments improvisats al peu de l'estàtua del Rei don Jaume." Però matisava: "El valencianisme que s'ha desvetllat en els hòmens que regixen les corporacions públiques, molt estimable si es vol, no arriba a profunditzar en l'essència de les nostres reivindicacions espirituals i polítiques i, per tant, esdevé inapte per a l'obra de transformació i de cultura que hi ha que realitzar." (Adolf Pizcueta: "Els actes de la Senyera", *Taula de Lletres Valencianes*, 30, agost de 1930, p. 3).

⁹²⁰ Es refereix a l'administrador del Nouvel Hotel, on Perucho s'hostatjava a París.

⁹²¹ Nova manifestació del desig de casar-se amb Lucienne.

Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [9]

Perucho
13 Carrefour de l'Odéon
París VIe

Sr. Lluís Nicolau d'Olwer
Layetana, 19
Barcelona (Espagne)

París, 13-8-1930

Molt distingit amic:

Fa uns dies que sóc novament a París; però vaig arribar una mica malalt i no m'ha quedat ni un sol moment de tranquil·litat per a escriure-vos tot seguit.

La Proa m'escriu dient-me que sols havia rebut un paquet d'original i que ara, sense saber com, els ha arribat el segon. (La cosa no és estranya: a mi m'ha esdevingut de vegades). Per tant, rectifiquen i em fan unes proposicions acceptables. Com que, per altra banda, Pallerola no ha donat senyals de vida (ni m'ha contestat ni ha retirat l'original) em sembla que he fet bé de posar-me novament d'acord amb l'Antich, el qual es compromet a publicar el llibre per al 10 d'octubre.

Tinc un afer de família que, potser, exigeix la meua presència a Barcelona. Com que això pot esdevenir impensadament, us agrairia que em diguéssiu el que hi ha del viatge a Ginebra i si, un cop comptat amb mi, us faria tort de prescindir-ne a última hora. De totes maneres, us prego que m'ho digueu aviat. En tot cas, podria anar-hi des de Barcelona. Fet i fet, costa el mateix.⁹²²

El més que ve, penso anar una temporada a València. Hi ha molta tasca a fer, i jo tinc uns quants projectes que em semblen altament útils i de fàcil realització. Quan ens trobem a Barcelona o a Ginebra, en parlarem extensament.

Els meus amics preparen la publicació d'un setmanari,⁹²³ l'orientació del qual serà molt semblant a la d'AC [Acció Catalana].

Esperant les vostres noves, us saluda molt cordialment vostre afm. amic

Artur Perucho

[Es tracta d'una tarja postal escrita per les dues cares, la qual no conté, per tant, cap il·lustració. El mata-segells, amb la data il·legible, és de l'estafeta de la Rue Danton].

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁹²² Com sabem, Perucho va assistir a les sessions del sext Congrés de les Nacionalitats Europees, que es va celebrar a Ginebra del 3 al 6 de setembre de 1930, no en el grup d'Estelrich, sinó en la delegació de Nicolau d'Olwer.

⁹²³ Es refereix a *Avant*, òrgan de l'Agrupació Valencianista Republicana.

Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [10]

13, Carrefour de l'Odéon

Senyor Lluís Nicolau d'Olwer
Barcelona

París, 19 agost de 1930

Molt distingit amic:

Acabo de rebre la vostra estimada lletra del 16, que contesto tot seguit.

Vist el que em dieu, he decidit ajornar els meus afers particulars per tal de poder anar a Ginebra. Suposo que aquest any més que mai, els oportunistes voldran treure el millor partit possible del Congrés i, en aquest aspecte, em sembla un gran encert que hi vagi en Masferrer i no del tot inútil que jo l'acompanyi. Ja sabeu, doncs, en ferm, que podeu comptar amb mi.

Donada la meua situació, m'interessa parlar de l'aspecte econòmic del viatge. Els anys anteriors, l'*amic* Estelrich, en passar per aquí, em donava l'import del bitllet i després s'encarregava de pagar les despeses de l'Hotel Victoria. Suposo que si ve En Masferrer, farem enguany la mateixa combinació; però, cas que ell no passi per aquí, serà indispensable que em feu enviar els diners amb alguns dies d'anticipació, car de vegades no donen bitllet d'un dia per l'altre, en aquesta època de turisme.

Ja he fet les gestions oportunes, fa uns dies i per pròpia iniciativa, per tal de que s'adhereixin a l'Associació de Periodistes Minoritaris, alguns elements de *Taula de Lletres Valencianes*, del setmanari *Avant!* i d'*Acció Valenciana*. Li vaig escriure, també, a Masferrer indicant-li la conveniència de que es posés d'acord directament amb ells, per a no perdre temps. Em sembla que no ens en fallarà cap i que podrem representar a Ginebra una llista decorosa.⁹²⁴

Quant a la publicació del llibre, ja estic sobre avís. He llegit totes les bestieses de *La Veu* i sé el que em reserva el destí. Ara bé; això no em neguiteja. Estic acostumat a lluites una mica més violentes que les del catalanisme, i sé com haig de respondre a les inevitables agressions dels oportunistes. Tinc a casa una bona documentació. Per exemple: el que li donà, sota paraula d'honor, tots els antecedents de l'entrevista de Font Romeu al senyor [Eduardo] Ortega y Gasset, fou el propi Josep Pla, al Café de la Rotonde, i davant testimonis que estan decidits a donar-me la raó. I així va tot.⁹²⁵

⁹²⁴ Amb aquestes incorporacions, Perucho tracta de mostrar-se complaent amb Nicolau i, doncs, amb Masferrer.

⁹²⁵ Perucho es refereix al que conta d'Eduardo Ortega y Gasset en un passatge del seu llibre *España encadenada. La verdad sobre la dictadura* (París, 1925, Juan Durà impresor, p. 49) i que ell reproduïx en *Catalunya sota la Dictadura* (pp. 17-19). Pel que revela a Nicolau, aquesta informació la va facilitar Pla a Ortega "sota paraula d'honor": "vamos a revelar las incidencias, poco conocidas, de los compromisos contraidos por el futuro Dictador, con los elementos de la Lliga Regionalista... Estos pactos se generaron en varias conferencias celebradas en el fastuoso Hotel de Font-Romeu... Los congregados fueron el Presidente de la Mancomunidad catalana señor Puig i Cadafalch, i el señor [Emili] Junoy. El concierto a que llegaron, consistió en prometer a Primo de Rivera el auxilio i la cooperación de la plutocracia mercantil de Barcelona i de las organizaciones de la Liga, a cambio de que una vez triunfante el Dictador, impusiese las soluciones autonomistas, a las que en una plena eficacia, aspiraba la Mancomunidad i la política arancelaria de proteccionismo –absurdo por exagerado– que significaban los aranceles de Cambó, llamados del *hambre*."

Avui, escric també al senyor Masferrer. Esperant les vostres noves, us saluda molt cordialment vostre afm. amic i s.

q.e.v.m.

Artur Perucho

Faré una informació diària per a *La Publicitat*, i ademés, trametré articles a *El Pueblo* de València, *Acció Valenciana*, *Taula*, etc. A la fi del Congrés, en faré un altre de conjunt per a una Agència periodística de Madrid, que reparteix col·laboració als principals diaris d'Espanya. El servei de divulgació de les nostres activitats queda, doncs, assegurat.

P.

[mecanografiada]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [46]

26-VIII-30

Sr. D. Artur Perucho

París

Estimat amic:

He rebut les vostres cartes; la feinada meva d'aquest estiu m'ha fet suspendre totes les correspondències; ja parlarem extensament a Ginebra; suposo que ja sabeu que sou delegat i secretari de la delegació.⁹²⁶ Disposeu-vos, doncs, a treballar de valent, com els altres anys.

Jo arribaré a Ginebra el dia 1 i segurament m'hi estaré fins el dia 7 o 8.

Una forta abraçada,

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹²⁶ Com deduïm d'aquesta carta, les relacions entre Estelrich i Perucho no passaven per un bon moment. Estelrich es justifica pel fet de no haver-li escrit en tot l'estiu a causa de l'excés de treball, la qual cosa "m'ha fet suspendre totes correspondències". Li comunica, a més, allò que Perucho ja sap perfectament: que anirà en condició de delegat i secretari de la delegació". Probablement ho fa amb la finalitat que Perucho sàpia que ell està al corrent de les seues maniobres amb Nicolau per anar a Ginebra com a home d'Acció Catalana, condició que Perucho no li ha ocultat mai.

Telegrama d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [11]

26-VIII-1930

Barcelone Nicolau Layetana 19

París

Vu Masferrer rien reçu pour voyage – Perucho

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Nota d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [12]

Divendres [s/d]

Molt distingit amic:

Us adjunto l'article.

Us prego de fixar-vos, principalment, en allò que us atribueixo. De totes maneres, si trobeu alguna cosa que no us agradi, la rectificaré amb molt de gust.⁹²⁷

Fins a demà a la tarda, al Quai d'Orsay.

Cordialment vostre,

Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁹²⁷ Es tracta de l'article de la secció «La qüestió minoritària», datat a "París, agost de 1930" titulat "Davant del pròxim Congrés de les Minories Nacionals", publicat en *La Publicitat* (29-08-1930), en què Perucho fa un resum de les resolucions del Congrés de 1929, amb referència especial als acords que aconseguí la delegació catalana. Fixem-nos que, així com havia fet amb Estelrich, també s'ofereix a Nicolau perquè "si trobeu alguna cosa que no us agradi, la rectificaré amb molt de gust".

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [13]

París, 29-8-1930

Amic Xuriguera:

Acabo de rebre la vostra lletra del 26. Us contesto de seguida. Cas contrari, no sé quan ho podria fer. Talment la feina m'aclapara!

La sortida –pròxima– del diari, m'engresca. Així es fan les coses. Us resto agraït per haver-me inclòs com a col·laborador. Pobre, però honrat. No us mancaran mai els meus articles. Per a tot el que sigui Catalunya i República –i per a tot el que sigui Amistat– podeu sempre comptar amb mi. No crec que les pròximes eleccions donin cap resultat favorable per a nosaltres. Però les dificultats són un al·licient per a la lluita. *Nicht war?* Endavant, i jo amb vosaltres.

Ja està resolt l'afer del llibre. Sortirà de l'u al deu d'octubre. (Es recomana la lectura de *La Veü*).

Com ja us deia, estic decidit a fer en la política catalana una entrada de cavalleria siciliana.⁹²⁸ Hem de lluitar seriosament contra la Lliga, que per cert passa un moment difícil. Per poc que fem, enfonsarem aquesta gent nefasta.

He aprofitat el temps. Tinc enllestit un altre llibre, *Viatges i aventures*, i gairebé acabat el que titularé *La Nova Europa*.⁹²⁹ Haig de guanyar quartos. Em casaré pel desembre sense falta.

Us prego que no disposeu de les lliçons d'aquí. Segons com, em pot convindre quedar-me una temporada més. Espereu que ens veiem el més que ve.

Han tornat a oferir-me la direcció de *Diari de Vic*.

Surto diumenge vers Ginebra (Hotel Victoria). Hi seré fins al 6. El 7 arribaré a Barcelona... amb Lucienne, que ara és a Font-Romeu. La meva mare l'ha invitada a passar uns dies amb nosaltres.

Haureu vist que en Bofill⁹³⁰ fa el bèstia cada dia més. Enyora la Lliga!

Cordialment vostre,
Perucho

No us preocupeu dels discos. Ja ho arreglarem.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹²⁸ Es tracta d'una broma feta sobre el paral·lelisme amb el títol del melodrama musical "Cavalleria rusticana".

⁹²⁹ Aquests dos projectes no es van arribar a publicar.

⁹³⁰ Jaume Bofill i Mates, un dels fundadors d'Acció Catalana, havia estat abans membre de la Lliga Regionalista.

Carta d'Artur Perucho a Manuel Blancafort [7]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

16-9-1930

Amic Blancafort:

Vaig rebre la vostra estimada lletra del 15 d'agost, que no he contestat abans per la molta feina que he tingut.

Sóc novament a Barcelona. Penso quedar-m'hi. Ja he pres un bany d'europèisme. Ara, em cal treballar aquí, que és on reclama la nostra activitat el deure de tothom. Tinc mig aparaulat un pis; a fi d'any em caso, com vós, amb una senyoreta francesa.

Estic a la vostra disposició per a tot. Vull contribuir com pugui a la divulgació de l'art nou, sobretot de la música. Cal, doncs, que parlem. Si penseu venir a Barcelona, aviseu-me. Cas contrari, faré el que pugui per venir-vos a veure, malgrat la gran feinada i els pocs quartos que tinc.⁹³¹

Per a mi, ha arribat l'hora de lluitar intensament, de tirar el nostre país endavant. Espero que, en l'ordre musical, anirem plegats.

És difícil, per carta, concretar res. Digueu-me quan ens podem veure i esteu segur que farem quelcom de bo.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

Independència 345

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Manuel Blancafort]

⁹³¹ El compositor Manuel Blancafort i de Rosselló vivia a la Garriga, al Vallès Oriental.

16. 9. 1920.

Amic Blancafort:

Vaig rebre la vostra estimada
lletra del 15 d'Ago, que us he
contestat abans, per la molta
feina que he tingut.

Sóc novament a Barcelona.
Pensó quedar-me'n hi. Ja he pres
un banys d'europeisme. Ara,
en cas treballar aquí, que és
on reclama la nostra acti-
vitat el deure de tot hom. Tinc
més apassionat encara per a fi
d'any en cas, com vos, amb
una senyoreta francesa.

Estic a la vostra disposició
per a tot. Vull contribuir com
pugui a la divulgació de
l'art nou, sobre tot de la
música. Cal, doncs, que parlem.
Si penseu venir a Barcelona,

aviseu-me. Cas contrari, faré el
que pugui per venir. Vos a veure,
malgrat la gran penada i els
pocs quarts que tinc.

Per a mi, ha arribat l'hora
de lluitar intensament, de
tenir el nostre país endavant.
Esper que, en l'ordre musical,
anirem plejats.

Es difícil, per carta, concretar
res. Digueu-me quan en po-
dem veure i esteu segurs que
farem quelcom de bo.

Cordialment vostre,

Artur Peruch

Independencia 345.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [14]

LA PUBLICITAT
REDACCIÓ

Barcelona, 29-9-1930

Estimat Xuriguera:

Dispenseu-me que hagi trigat tant a donar-vos les meves noves. Els dies que ha passat aquí Lucienne els hi he dedicat completament. I després de la seva anada, he tingut que treballar molt.

Ara bé: he triomfat... més del que em pensava.⁹³² Ja tinc casa llogada (un pis força bonic) i, també, uns mobles prou acceptables. Justament demà faig el trasllat, per bé que jo seguiré vivint a casa la meua mare fins al dia solemniat. Ja veieu, doncs, que la cosa va endavant.

He corregit i compaginat les proves del meu llibre, el qual sortirà abans del dia 7. N'estic satisfet; que va prou bé... i potser em costarà algun procés. La Lliga posarà el crit al cel i l'amic Estelrich s'empiparà més del que ja està.⁹³³ La sortida del llibre serà el meu primer pas seriós. De seguida començaré la propaganda oral, amb una intensitat definitiva. Quan us vingui bé, podeu comptar amb mi per a Lleida.

Digueu-me com van les vostres coses i, sobretot, el que hi ha sobre el diari. Quan surt? Si no ho recordo malament, jo haig de publicar el meu article el dia 20 de cada mes. Com que us fallarà algú, estic disposat a escriure tot el que calgui. Ja m'ho direu. No cal dir que estic en període de guanyar el més possible. La vida és més difícil del que jo em pensava; però, sóc absolutament optimista.

Tornarem a París? Desitjo que no. Cal lluitar fins a la fi. Jo he renunciat a lo de Ginebra i a lo de Marburg,⁹³⁴ per tal d'ésser sincer amb mi mateix, de lluitar per la nostra llibertat i d'honorar –com ho féu sempre el meu pare– un cognom lliure de pecat. Desitjaria que vós sabéssiu, també, renunciar a la temptadora vida de les grans ciutats.

I res més. Escriviu. Conteu-me coses. I llegiu el número que *Nosotros*⁹³⁵ ha publicat aquesta setmana contra els *legionarios*.⁹³⁶

Records al vostre germà. Una forta encaixada de

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹³² Al·lusió vetlada al fet que, com ell es temia, Lucienne i la mare de Perucho no es van caure gens bé.

⁹³³ Constatació del fet que Estelrich i Perucho s'havien distanciat.

⁹³⁴ Primera revelació de Perucho sobre el fet que no tornarà a assistir als CMN de Ginebra ni a atendre cap lectorat.

⁹³⁵ El setmanari *Nosotros* fou fundat el 1930 a Madrid pel periodista peruà César Falcón Garfias (Lima, 1892 – Mèxic, 1970). “La Redacción de una revista republicana, muy estridente en todos sus comentarios, y en la que, por cierto, se dedican a *ABC* frecuentes alfilerazos, ha sido asaltada por un grupo de la entidad llamada *Legionarios de España*, que destrozó muebles i enseres, haciendo funcionar las pistolas.” (*ABC*, 20-09-1930, p. 27).

⁹³⁶ *Legionarios de España* era una milícia paramilitar i feixista, dedicada sobretot a realitzar accions violentes, creada pel doctor José María Albiñana (Ènguera, 1883 – Madrid, 1936).

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [15]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS, 97

6-10-1930

Amic Xuriguera:

Assabentat –encara que amb una mica de retard– de la injustificada i injusta persecució que us fan a tots els amics que, des de les planes vibrants de *La Jornada*, defenseu l'imperi de l'única possible i vertadera justícia, protesto iradament amb totes les forces de la meva ànima liberal.⁹³⁷

Espero que la persecució, lluny d'afeblir-vos, us enfortirà l'ànima i us donarà coratge per a seguir endavant.

En l'hora crítica que vivim, res no ha de deturar-nos. La nostra generació té contreta amb el futur una greu responsabilitat, i té transcendents deures que complir. El més important és el de depurar totes les culpabilitats de la dictadura rural que hem hagut d'aguantar. Cap culpable no ha de quedar sense càstig, per moltes lleis pretorianes que el protegeixin. Aquesta gran neteja és la nostra missió. Endavant, doncs, passi el que passi, fins assolir el triomf de la justícia i de la veritat.

En aquesta hora difícil i arriscada, em plau de manifestar-me més vostre que mai.

Cordialment

Artur Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹³⁷ Perucho fa referència a un discurs d'Indalecio Prieto reproduït en *La Jornada* (3-10-1930), en què s'acusava Alfons XIII d'haver cobrat diners per la concessió de la línia de ferrocarril Ontaneda-Calatayud.

Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [16]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS, 97

18-10-1930

Estimat Ramon:

No tinc aquí la vostra lletra, i com que aquesta cal que surti avui, car el meu article haurà de publicar-se el dia 21 —el 20 és dilluns— deixo per a un altre dia el contestar-vos detalladament.

Ja tinc un exemplar del meu llibre.⁹³⁸ Ara, estan acabant de relligar-lo. Les llibreries el tindran ja el dimecres pròxim. Us l'enviaré de seguida que l'editor em doni més exemplars.

És lamentable la situació de l'escriptor català. Anit en parlava amb en Manuel Brunet⁹³⁹ i acordàrem crear una Biblioteca d'Escriptors Independents. Ens editarem les obres i les vendrem nosaltres mateixos. De debò, eh? Pensem posar una parada a la Rambla, la pròxima Festa del Llibre. No hi ha dret a que els llibreters cobrin el quaranta per cent del preu de venda, mentre nosaltres guanyem 500 o 600 pessetes amb un llibre. Si la idea us plau, contesteu aviat i us faré incloure al nostre grup. Estem decidits a tirar-ho endavant.⁹⁴⁰

Jo tinc ara una Agència de Col·laboracions per als Setmanaris Comarcals patrocinada per Acció Catalana. Més endavant, ho organitzaré per als diaris esquerrans. Sortirà molt barat i podreu triar noms a gust vostre, entre la llista de col·laboradors. Per la meua part, ja faig una exclusió sistemàtica del concordant Bofill.⁹⁴¹

Si feu aquest any curs de conferències, us prego de comptar amb mi. He recuperat les facultats oratòries. Diumenge passat vaig fer un discurs a Vilassar i la gent es va engrescar d'una manera formidable.⁹⁴²

Salut i República.

Cordialment vostre

Peruchó

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹³⁸ *Catalunya sota la dictadura* aparegué el 15 d'octubre de 1930.

⁹³⁹ Manuel Brunet i Solà (Vic 1859 – Figueres 1956), va ser redactor de *La Publicitat* i de *La Veu de Catalunya*, i director de *Mirador* entre 1929 i 1931.

⁹⁴⁰ Peruchó devia estar al corrent de les temptatives de creació d'associacions professionals d'escriptors que s'esdevenien a la URSS i a França, com anota José-Carlos Mainer (Mainer 2004: 89-90): "Junto a estos replanteamientos, quizá revistió mayor importancia la constitución de agrupaciones políticas de escritores. El modelo más conocido y veterano lo fueron los grupos de *Proletkult* constituidos en la URSS y reproducidos en Francia a través de las relaciones de *Clarté* (desde 1921) y *L'Humanité* (desde 1926, en que Henri Barbusse toma a su cargo la dirección literaria), aunque el antecedente clave es la constitución de la primera organización internacional de escritores en la URSS (Harkov, 1930).

⁹⁴¹ Peruchó es malfia de Jaume Bofill i Mates (Olot, 1878 – Barcelona, 1933), el qual, tot i que el 1922 intervingué en la formació d'Acció Catalana i arribà a ser-ne president, pocs mesos abans de morir mantingué una posició molt crítica amb el laïcisme de la Segona República, i per discrepàncies ideològiques i religioses amb els seus correligionaris, tornà a ingressar de nou en la Lliga Regionalista.

⁹⁴² No tenim més dades d'aquesta dissertació de Peruchó a Vilassar de Mar, constatació de l'activitat política que, com a conferenciant, desplegava arreu.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [47]

Rigi-Kaltbad 30-X-30

Sr. D. Artur Perucho

Amic Perucho:

Aquí em teniu de nou a Suïssa, aquest cop fent salut.⁹⁴³ En aquestes setmanes d'excitació, els metges m'obliguen a la calma i al silenci. Estic segur que, almenys, no hi perdre res.

Suposo que, a hores d'ara, el vostre llibre haurà sortit; suposo també que les diversificacions partidistes intensificades a Catalunya durant aquest any, no hauran influït en el vostre ànim a valorar les tasques catalanistes del període 1924-1929. És una dissort que no hàgim pogut parlar de tot això extensament, ni a Ginebra, ni després a Barcelona, a on vaig demanar per vos inútilment a mig octubre. Em sabrà molt de greu haver de rectificar o ampliar alguna cosa; perquè, en part, jo en tindria la culpa.⁹⁴⁴

Res; envieu-me el vostre llibre, urgentment. No us descuideu d'enviar-lo a F. Soldevila,⁹⁴⁵ que és un home equànim, i a Ramis Togores de Mallorca, que se n'ocuparà a la premsa d'allà.⁹⁴⁶

I, de tots els altres projectes, què? Encara em deveu la versió de Conrad; però, si no la teniu ja llesta, atureu-vos, perquè ara hem de fer, amb L[ópez] Llausàs, el pla per a l'any vinent.⁹⁴⁷

Aneu a Ginebra? Torneu a Alemanya? No sentiu desitjos de normalitzar-vos, en una tasca a fons, constant i fecunda? Voldreu reduir-vos al periodisme? Penseu fer el llibre *La Nova Europa*? El tema és interessantíssim. I aquella *Història de València*? L'obstacle que jo hi veia, per a M. i S. [Montaner i Simón] és que aquesta casa no té gens d'organització allà.

Escriviu-me. Una cordial encaixada del vostre amic.

I Francisco? Més sensible que mai!

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹⁴³ Estelrich escriu aquesta carta des del balneari de Rigi Kaltbad, situat en el cantó de Lucerna, als Alps suïssos.

⁹⁴⁴ Tal com l'havia previngut en la carta núm. 106, Estelrich es mostra preocupat pel que Perucho puga haver escrit en *Catalunya sota la Dictadura* sobre el seu paper en la SdN i en els CMN en pro de la consideració internacional del país.

⁹⁴⁵ La petició d'Estelrich a Perucho perquè aquest envii un exemplar del seu llibre a Ferran Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1894 – 1971) potser es devia al fet que l'historiador li inspirava confiança per la seua imparcialitat i bon criteri. Devia tindre amb ell, a més, una bona relació perquè, per encàrrec de Cambó, des de 1928 Soldevila estava elaborant una *Història de Catalunya* amb un sentit interpretatiu dels seus episodis fonamentals, que aparegué en tres volums en 1934-35, i Estelrich potser considerava que havia de comptar amb determinades informacions de *Catalunya sota la Dictadura*.

⁹⁴⁶ Rafel Ramis Togores (Palma 1893 – 1973) va ser un periodista mallorquí que treballà en els diaris *La Almudaina* i *El Día*. També exercí de corresponsal a Mallorca de *La Veu de Catalunya*.

⁹⁴⁷ Perucho encara no havia entregat la traducció de Conrad a Estelrich, el qual manifesta que ha deixat d'interessar-li, probablement a causa del seu distanciament amb Perucho i d'haver-se avorrit d'aquesta història.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [17]

AMADEO CASTELLS RESTAURANT BAR
Casa Central: Plaza de Urquinaona, 7. Barcelona.

Barcelona, 8 de novembre de 1930

Amic Ramon:

Salut i República! Rebo cada dia la vibrant *Jornada* i us lleigeixo a tots, a vós principalment, amb molt d'interés.

En la informació d'avui (que deu ésser copiada de *La Publicitat*) dieu: "Sols queda un pres governatiu". Al tanto! *La Publi*, per influència d'en Bofill i d'altres distingits reaccionaris, no diu mai la veritat sobre aquestes coses; àdhuc han prohibit al redactor Ventalló ⁹⁴⁸ de seguir publicant la llista dels detinguts i dels diaris perseguits. A la presó queden, además de l'Escrig, *vint-i-vuit obrers* detinguts a Badalona per suposades coaccions malgrat d'haver-los deixat el jutge en llibertat per considerar que no hi havia matèria delictiva. Però, a *La Publicitat* no es pot dir! ⁹⁴⁹ Aneu amb compte vosaltres, per a no fer –inconscientment– el joc d'aquesta gent. Em fan tant de fàstic, que he començat a cercar una col·locació qualsevol per a no haver-los de necessitar. Avui, el més gran desig meu és deixar-hi d'escriure.

Passo una situació vertaderament anguniosa. Els meus viatges m'han fet perdre el *tinglado* comercial i semijurídic que abans tenia aquí; ⁹⁵⁰ i com, además, els editors no paguen, imagineu! Estic buscant activament una solució qualsevol per a poder-me independitzar en absolut.

Anit es projectà al Lido, en sessió especial, *El Cuirassat Potemkin*, un dels millors films soviètics. ⁹⁵¹ Les entrades eren molt cares per ordre del governador; però, la sala era plena de bat a bat. Mireu si el film és magnífic que el públic burgés que hi havia es va entusiasmar en els moments culminants de la revolució (la de 1905), fent unes ovacions imponents als revolucionaris, i l'orquestra va haver de tocar la Internacional.

Molts records a tothom i endavant.

Una cordial encaixada del vostre amic i company.

Artur Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹⁴⁸ Joaquim Ventalló i Vergés (Terrassa 1899 – Barcelona 1996). Escriptor i publicista, va ser redactor, entre d'altres publicacions, de *La Publicitat*, *Mirador*, *L'Opinió* i *La Rambla* –d'aquests dos darrers fou director–. El 1931 va resultar elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona per Esquerra Republicana, i el 1933 ingressà en el Partit Nacionalista Republicà.

⁹⁴⁹ En altres diaris sí que es publicaven articles sobre aquesta qüestió; per exemple, el titulat "Les delícies governatives", firmat pel metge i polític d'Esquerra Republicana Jaume Aiguader i Miró en *La Rambla de Catalunya*, 32, 3-11-1930, p. 10).

⁹⁵⁰ Deu referir-se a la col·locació que tenia en l'agència de marques i patents Clarke Modet & Co, on havia treballat quan s'instal·là a Barcelona el 1927.

⁹⁵¹ La pel·lícula s'estrenà el 21 de desembre de 1925 en el Teatre Bolshói i cinc anys després en el Lido Cinema, que estava en la Rambla de Catalunya número 37. Després de la guerra civil es va canviar el nom per Cine Alcázar.

136
Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [48]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

Nov – 30

[datació escrita a llapis posteriorment per una altra mà]

Estimat amic:

D'ençà del meu retorn, he fet una vida una mica estranya. La necessitat de guanyar-me la vida (car no tinc cap sou fixo) ha estat la causa principal de la meva reclosió. És per això que m'he assabentat amb molt de retard, i gràcies a En Nicol,⁹⁵² de la vostra indisposició. I vet aquí que quan em disposava a escriure-us, rebo la vostra amable lletra del dia 30 d'octubre, la qual em demostra que la vostra salut no és tan precària com algú m'havia dit.

El meu llibre ha sortit fa quinze dies i, per ara, té un gran èxit. És molt probable que en faci, també, una edició castellana, si em poso d'acord amb l'Araquistain.⁹⁵³ Fa uns deu dies, vaig signar un exemplar per a vós. L'editor el va trametre a la Fundació; però, acabo de telefonar a En Sala⁹⁵⁴ i em diu que no s'hi ha rebut res. Suposo que bada; però, sigui com sigui, us en faré enviar un altre directament, avui mateix.

Les diferències partidistes de què em parreu, no m'han influït més que per a donar-me fàstic. Aquest país no té salvació, si no bandreja definitivament el canibalisme polític que s'ha senyorejat de l'ambient.

Jo he escrit el meu llibre amb una absoluta objectivitat i donant a cada u el que es mereix. Si hi ha inexactituds, creieu que són completament involuntàries. Per la meua part, no em sabrà greu que em rectifiquen tot allò que us sembli oportú. El que em sap greu és que ho hàgim pogut parlar abans de la impressió del llibre, car –us ho repeteixo– no he tingut cap interès de partit. L'únic partidisme que hi ha és el de les meves pròpies idees, la qual cosa em sembla perfectament lícita. Com que probablement faré l'edició castellana –sigui a base de l'Araquistain o de qualsevol altre editor– tindrem ocasió d'esmenar o ampliar tot el que calgui.

Ja havia enviat un exemplar a en [Ferran] Soldevila i un altre a en Ramis [Togores]. Si se us acut alguna altra persona a la qual pugui interessar, dieu-m'ho.

He decidit quedar-me aquí, per bé que em sento molt descoratjat. A Alemanya, he fet anar un amic meu,⁹⁵⁵ i allò de Ginebra no ho podia acceptar perquè, després d'haver-ho estudiat bé, resulta que m'hauria privat en absolut d'actuar.

⁹⁵² Eduard Nicol i Franciscà (Barcelona, 1907 – Mèxic, 1990), filòsof i historiador de la filosofia, secretari de la Fundació Bernat Metge durant els anys 1938 i 1939. El 1930 devia col·laborar amb Estelrich i amb la mateixa fundació, perquè en publicà algun article divulgatiu en *La Veu de Catalunya*: “Què és la Fundació Cambó a la Sorbona, I. Els orígens” (31-12-1930) i “Què és la Fundació Cambó a la Sorbona, II. Les tasques” (3-01-1931).

⁹⁵³ Perucho sabia que Luis Araquistain, Julio Álvarez del Vayo i Juan Negrín havien fundat l'Editorial España el 1929, on s'havia publicat *Sin novedad en el frente* (1929) de Remarque, de la qual s'havien venut 100.000 exemplars.

⁹⁵⁴ Podria tractar-se de Carles Sala i Joanet (Barcelona, 1905 – 1991), periodista radiofònic que coincidí amb Estelrich almenys com a col·laboradors del diari *L'Instant* els anys 1935-1936. Durant la guerra civil fou director general de ràdio de la Generalitat de Catalunya, i s'especialitzà en els reportatges en directe. Després de la guerra s'exilià a Cuba i a Mèxic.

⁹⁵⁵ Carlos Clavería Lizana (Barcelona, 1909 - Oviedo, 1974), llicenciat en Dret per la Universitat de Barcelona (1930) i becari en la de Munic (1931), que fou lector d'espanyol en la Universitat de Marburg entre 1931 i

No penso reduir-me al periodisme, ni tan sols a la literatura. Per bé que la meua situació actual és difícilíssima, penso anar una mica més lluny. La política m'atreu d'una manera irresistible. Però, sols per les necessitats del moment; un deure que l'hora actual ens imposa a tots d'intervenir-hi. El que jo vull que constitueixi la tasca fonamental de la meua vida, són els estudis jurídics, tan negligits a casa nostra, on tothom s'ha dedicat a l'aspecte positiu del nostre dret. Jo vull anar al fons, estudiar-lo i sistematitzar-lo científicament, encoratjar la joventut estudiosa i crear aquí un centre d'estudis jurídics on aquestes ciències assoleixin l'elevat grau de depuració que tenen ja a Alemanya i a Itàlia.

Ho podré realitzar? En la meua situació actual, no. Em manca, per ara, independència econòmica; aquest problema primordial, és el que m'obliga a escriure intensament per a poder menjar cada dia. Mentres no el resolgui, tot lo altre no passarà d'ésser un projecte.⁹⁵⁶

Tinc totes les dades necessàries per a escriure en un mes *La Nova Europa*; però, no trobo editor. En López [Llausàs] em digué que, editorialment, no li interessava el llibre. És una pena que encara s'esdevinguin coses així entre nosaltres.

El projecte d'*Història de València*, el tinc ultimat. No hi fa res que M. i S. [Montaner i Simón] no tinguin preparada l'organització que caldria per a la venda d'aquesta obra. Amb un bon representant dels que venen obres per quaderns, n'hi hauria prou. Ells ja tenen gran nombre de corredors i de gent disposada a treballar. Valdria la pena d'estudiar-ho bé.

Si algun dia necessiteu algú per a aquesta editorial, penseu en mi. Fóra una cosa que m'aniria bé.

Francisco, ple d'embolics. Tot, menys escriure.

Desitjant que continuï el vostre restabliment, us saluda amb tota cordialitat vostre afm. Ja em direu el que cal fer amb la traducció de Conrad.

Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

1933. Doctorat per la Universitat de Madrid (1945), fou catedràtic en la Universitat de Múrcia (1950) i membre de la RAE des de 1971. Ignorem, però, el grau d'amistat que degué tindre amb Perucho.

⁹⁵⁶ Carta molt sincera de Perucho, el qual era des de ben jove un periodista molt competent. Desenganyat de tants esforços inútils, afirma que escriu per pura subsistència i que desitjaria dedicar-se plenament al Dret, més que no a la política.

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [49]

Rigi-Kaltbad 21-XI-30

Sr. D. Artur Perucho
C/ Canuda
Barcelona

Estimat Perucho:

Moltes gràcies de la vostra amable lletra, sense data. El vostre llibre no m'ha arribat encara, ni el primer ni el segon exemplar. I em sap greu perquè aquí hauria tingut lleure de fer-hi anotacions al marge. Araquistain em demanà un llibre sobre Catalunya i la Dictadura que jo, naturalment, no he tingut temps d'escriure. El vostre potser li serviria, amplificat i de cara al públic hispànic; si voleu, estic disposat a la col·laboració. Vós podeu fer moltes coses i és per a mi una dissort que el destriament de grups no [*sic*] situï lluny dels nous amics. Deixant facècies a part sobre el tecnicisme i l'oportunisme, el cert és que en la secció jurídica d'U.C. [Unió Catalanista] podríeu treballar-hi fermament i crear-vos una personalitat, sense abdicar de cap de les vostres idees. També és indispensable a la vostra edat que tingueu una posició, si modesta, segura. Jo, que tinc la carrera de lletres per pur luxe, vull acabar pel juny la de lleis, que tinc feta en part. I penso utilitzar-la. Em trobo amb l'esperit disponible, com als divuit anys. Voldreu llavors treballar amb mi? També vós sou útil per a una casa editorial, però això és massa limitat. Jo, de totes maneres, us tindré present si es presenta cap avinentesa. A la casa M. i S. [Montaner i Simón] parlaré de la *Història de València*; recordeu-m'ho, s.u.p., quan tornaré a Barcelona, a primeries de desembre. La versió de Conrad porteu-la tot seguit a López-Llausàs, com un treball ja encarregat i fet, i que us fixi data de pagament.⁹⁵⁷ No escriviu *La Nova Europa* si no hi ha editor en perspectiva. En canvi, tindríeu el més gran dels èxits si féssiu un llibre sobre el problema clerical a Espanya. Tant que se'n parla i no hi ha res, documentat, sobre el tema. L'any passat ens en queixàvem, a Ginebra, amb Salvador de Madariaga. Envieu-li el vostre llibre a Oxford, The University, Department of Spanish.

La meua salut va bé; qüestió de prendre alè, per a saltar més endavant. Els capdeviles⁹⁵⁸ no podran entusiasmar-se. M'hauran de sofrir molts anys encara.

Una forta abraçada

(s/f. és còpia)

[mecanografiada]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹⁵⁷ Després de la carta precedent de Perucho, Estelrich adoptà un to paternalista i amical, que segellà amb l'admissió de la traducció de Conrad i amb l'ordre que la cobrara de seguida.

⁹⁵⁸ En referència a Carles Capdevila.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [31]

Barcelona, 24 novembre 1930

Amic Almela:

Acabe de llegir damunt les planes d'*Avant* l'article que has dedicat al meu darrer llibre.
⁹⁵⁹ Moltíssimes gràcies. Ací, encara no se n'ha parlat, "gràcies" a les martingales de la "Papelera" que no dóna prou paper als diaris, ⁹⁶⁰ a l'obligada extensió de les informacions polítiques i als recents esdeveniments socials. De totes maneres, no em preocupa gens ni mica. Lo que m'interessa és València; i de vosaltres –de tot lo que feu– n'estic cada dia més satisfet.

Et felicite per haver estat designat per a la direcció de *Taula*. No convenia que una mateixa persona fera dues coses tan diferents com dirigir un setmanari polític i una revista literària. ⁹⁶¹ Ara bé: donat el caràcter exclusivament literari de *Taula*, em sembla que hauries de fer els impossibles per a què isquera ben ortografiada. Ja és hora d'adoptar un criteri intransigent, sobretot ara que tenim, ademés, publicacions més populars en les quals la transigència no és tan rebutjable.

He demanat a tots els amics que m'enviaren els últims números de *Taula* (fa un any que no la veig) i els que s'hagin publicat de *Nostra Novel·la*, ⁹⁶² publicació que encara no conec. M'han fallat fins ara Pizcueta i Thous; vols fer-me el favor de prendre't eixa feina pel teu compte... encara que sols siga per a fer quedar malament els amics descuidats i mandrosos?

Us vaig parlar fa temps d'un projecte d'*Història de València*, en castellà, publicable per entregues com es feu amb la *Geografia* de Martínez Aloy. La cosa va endavant; en principi, tinc l'acceptació de la casa Montaner i Simón. ⁹⁶³ A la tornada d'Estelrich, que és a Suïssa fent cura de repòs, ho concretarem. De què t'interessaria ocupar-te? Potser de la part d'història literària? Jo em reservaré exclusivament la part jurídica, i faré, naturalment, la compaginació i l'acoplament de les distintes col·laboracions. Vols indicar-me les persones que podrien col·laborar-hi amb eficàcia?

M'han nomenat director de la revista *Joia*, que morí per inanició. Ara, la reprendrem amb un caràcter de revista d'art, amb un altre títol, i amb molta més empenta, a primers

⁹⁵⁹ Es tracta de la resenya de *Catalunya sota la Dictadura* que tragué Almela i Vives en "Les Lletres", *Avant*, 11, 22-11-1930.

⁹⁶⁰ L'empresa La Papelera Española, a què al·ludeix Perucho, s'aprofitava de la seua posició de predomini per a restringir l'entrega de bobines de paper premsa als diaris, com explica Gutiérrez Poch: "La fundación i el desarrollo de «La Papelera Española» durante el primer tercio del siglo veinte constituye un caso paradigmático de intento de conseguir beneficios por la vía del control del mercado. La misma creación de la empresa se produjo ante la imposibilidad de establecer un cártel en el sector sin contar para ello con una empresa que tuviera bajo su control directo una parte importante de la producción." (Gutiérrez Poch 1996: 195).

⁹⁶¹ En referència a Adolf Pizcueta, que compaginava la direcció de *TLV* amb la del setmanari polític *Avant*.

⁹⁶² Col·lecció de seixanta novel·letes publicades setmanalment a València entre maig de 1930 i juliol de 1931 que, dirigida per Francesc Almela i Vives, apareixia com a publicació de la secció de literatura del Cercle de Belles Arts. Els exemplars, de petit format, tenien de 30 a 50 pàgines. Ortogràficament es normalitzà a poc a poc, i des del número 34, del 3 de gener de 1931, es titulà *Nostra Novel·la*.

⁹⁶³ Com sabem, aquesta afirmació de Perucho és completament inexacta. Potser la fa per a il·lusionar i comprometre Almela en el projecte.

d'any. Et compto entre els col·laboradors, com així mateix els altres amics que tinguen ganes de treballar.⁹⁶⁴

He donat per a la “Biblioteca Llibertat”⁹⁶⁵ un nou llibre titulat per ara *Viatges i aventures*; i dos més (l'un sobre literatura russa i l'altre sobre *Les formes de govern*) per a la Barcino. Casacuberta m'ha encarregat, además, una traducció de Kant (*Consideracions sobre el sentiment del bell i del sublim*) i m'anuncia per a més endavant una tasca magna: la traducció del *Faust* de Goethe, que jo havia començat per plaer.⁹⁶⁶

Tinc una sèrie de projectes. Quan vagi a València, que serà aviat, en parlaren detalladament.

Molts records a Pepita. Igualment, als amics i companys. I per a tu, una cordial encaixada i la nova expressió del meu agraïment.

Perucho

Vols fer el favor de donar a Pizcueta l'article que t'ajunto per a *Avant*?⁹⁶⁷

Estic en tractes amb les Edicions Redier, de París, per a la traducció francesa d'*Icar*. Traductor: Jean Camp.

[mecanografiada, amb la firma hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 856]

⁹⁶⁴ La revista *Joia*, pràcticament obra personal de l'arquitecte Ramon Sastre i Juan ('Ramon de Curell') "va morir quan els promotors ja havien aconseguit la seva finalitat propagandística i no van voler arribar a un acord raonable sobre el finançament de la revista. Després, el *Grup del 78* va voler transformar un setmanari lligat als Godó en la continuació de *Joia*. S'havia de dir A.R.A. (Artistes Reunits Amics) però les turbulències socials i polítiques van acabar engegant en orris el projecte." (Subiràs s/d: 8). *Joia* va desaparèixer definitivament després de la publicació del número 7-8, de setembre-octubre de 1928. Desconeixem, per tant, què hi ha darrere d'aquesta informació de Peruchó,

⁹⁶⁵ La Biblioteca Llibertat, de Sabadell, la dirigia Domènec Pallerola i Munné ('Domènec de Bellmunt').

⁹⁶⁶ Peruchó anuncia a Almela nous projectes literaris. Excepte *Les formes de govern* (1931) i *Resum de literatura russa* (1933), ambós publicats en la Col·lecció Popular Barcino, els altres no es van arribar a materialitzar.

⁹⁶⁷ Es tracta de l'article de la secció «Notes marginals» "Estudiants i obrers" (*Avant*, 12, 29-11-1930).

Carta d'Artur Peruchó a Francesc Almela i Vives [32]

GRAN CAFÉ "BARCELONA"
Plaza Universidad, 1 i Cortes, 590
Teléfono 34844

Barcelona, 4 de desembre de 1930

Amic Almela:

Rebuda la teva lletra del 2. Ja veus que et contesto de seguida, malgrat de tenir una gran feina. Estic acabant la traducció castellana de la meua comèdia *La pau de casa* que haig de llegir a la companyia Rivera-De Rosas la setmana entrant.⁹⁶⁸

Digues-li a Franco que m'envie *Taula* al meu domicili i no a l'Ateneu, com el mes passat.

Bartomeu Soler⁹⁶⁹ ha tornat d'Amèrica i formarà una gran companyia per a fer el millor teatre d'Europa. Jo hi vaig de director literari.

En fi; que treballe. Em sap molt greu; però...

La meua mare i Júlia us agraeixen els vostres records, i us els tornen.

Una abraçada,

Peruchó

Per a l'any 1931, tinc molts projectes literaris. Jo, sóc sempre l'home dels projectes.

Estic escrivint una nova novel·la: *Els adolescents*, en la qual tinc molta confiança. Pense publicar-ne una altra ja acabada: *Tots tres*, d'ambient parisenc.

La Societat Castellonenca de Cultura, em publicarà un llibret: *Hores d'Europa*, o siga: València, vista de lluny. Política idealista.

Als infants, dedicaré: *Lutècia, o el francès sense dificultats*, que editarà la Protectora de l'Ensenyança Catalana.

De teatre, publicaré (no sé si n'estrenaré, també) una nova versió del *Faust*, en la qual treballe des de fa molt de temps; una comèdia dramàtica titulada *La finestra oberta*, i una farsa del maquinisme, inspirada en el Pla quinquenal soviètic: *Düsseldorf*.

Em sembla que ja n'hi ha prou, no?⁹⁷⁰

[hològrafa, amb la capçalera impresa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 861]

⁹⁶⁸ La companyia de comèdies formada pel matrimoni de l'actriu Matilde Rivera i l'actor argentí Enrique de Rosas assolí una gran popularitat en els anys vint i trenta, tant a l'Argentina com a Espanya. El desembre 1923 estrenaren amb Carlos Gardel a l'Apolo de Madrid *El tango de París*. Enrique de Rosas fou objecte de sovintejats homenatges, tant a Barcelona (22 de desembre de 1928), al qual assistiren Santiago Rusiñol, Enric Borràs, Adrià Gual, Amadeu Vives, Carles Capdevila, etc., com a Madrid (22 de març de 1929, a l'Hotel Florida), on assistí un nodrit grup d'artistes, escriptors, intel·lectuals i polítics: (*ABC* 23-03-1929 p. 44). Desconeixem la fortuna que degué tindre aquesta lectura de *La pau de casa*, que Peruchó anuncia.

⁹⁶⁹ Bartomeu Soler (Sabadell, 1894 – Palau-solità, 1975) va emigrar ben jove a Argentina i Xile, però el 1922 va fundar una companyia que debutà en el Teatre Romea de Barcelona. Va residir diversos anys a Madrid i, en 1930, va realitzar una extensa gira per diversos països sud-americans. Com a dramaturg va ser reconegut per la crítica teatral de l'època per l'obra estrenada a Buenos Aires *Adversarios* (1930) i, a Barcelona, per *Anna Maria* (1932) i *El marquès i la seva filla* (1932). No ens consta que Peruchó arribara a ser el director literari de la companyia de Soler.

⁹⁷⁰ La segona part d'aquesta carta, en què Peruchó exposa a Almela els seus projectes literaris per a 1931 ("Diu Artur Peruchó..."), la qual no figura en el Fons Almela i Vives de la BV, me l'ha proporcionada el senyor Alfons Vila. Una mà anònima va ratllar en aquest document la capçalera, la línia de la data i la firma. A més, va introduir tres correccions: "siga" per "sigui", "llunt" per "lluny" i l'accent d'"editarà".

GRAN CAFÉ "BARCELONA"

Plaza Universidad, 1 y Cortes, 590

Teléfono 34844

Barcelona de de 19

Dir Artur Perucho...

Per a l'any 1931, tinc molts projectes literaris. Jo, i sempre l'home dels projectes.

Estic escrivint una nova novel·la: "Els adolescents", en la qual tinc molta confiança. Pense ~~acabar~~ ^{publicar} - ne una altra ja acabada; "Toti tres", d'ambient parisienc.

La Societat Castellonense de Cultura, en publicarà un llibret: "Hores d'Europa" o sigui: València, vista de lluny. Política idealista.

Als infants, dedicaré: "Lutícia, o el francès sense dificultats", que editarà la Protectora de l'Eureugança Catalana.

De teatre, publicaré (no se n'estrenarà, també) una nova versió del "Faust" en la qual treballa de dia i fa molt de temps; una comèdia dramàtica titulada "La finestra oberta", i una farsa del maquisisme, inspirada en el Pla quinquenal soviètic: "Düsseldorf".

Em sembla que ja n'hi ha prou, no?

Artur Perucho

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [18]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS, 97.

21-12-1930

Amic Xuriguera:

No us he tramés l'article d'aquest mes per dues raons: la primera, una grip que m'ha retingut uns quants dies al llit i de la qual no em trobo bé encara; la segona que, en no rebre des de la setmana passada *La Jornada*, he suposat que també vosaltres éreu víctimes de la normalitat berenguerista.⁹⁷¹

En aquest moment, em conta l'amic Casanovas que heu estat detingut, però que ja us han deixat anar.

Passo una temporada dolentíssima, amb poca salut i sense guanyar un cèntim. Els d'Acció Catalana i *La Publi* s'han comportat amb mi com uns vertaders porcs. *La Publi* és l'únic diari de Barcelona que no ha parlat del meu llibre, essent així que n'han parlat àdhuc *El Progreso*⁹⁷², d'aquí, i *El Sol*, de Madrid.⁹⁷³ Resultat de tot això és que els he engegat a mamar i m'he decidit a recloure'm i treballar obscurament. Quin fàstic! És justament la gent més allunyada de la meua ideologia la que m'ha donat la mà i gràcies a la qual he pogut anar menjant. En Valls i Taberner m'ha sol·licitat per a fer la política estrangera al *Diari del Migdia*⁹⁷⁴, mentre *La Publi*, *Mirador* i *La Rambla* em deixen morir de gana. Si jo fos sol al món, faria el que em semblaria més bé; però la meua mare i la meua germana depenen en absolut de mi i la cosa s'agrava. En resum: que les anomenades esquerres d'aquest país són una M... i que, probablement, em decidiré a escriure en espanyol o en francès. El que us puc anticipar és que tan bon punt hagi resolt els problemes que tinc plantejats, me n'aniré novament a l'estranger... i per a sempre.

Sols pels imperatius d'aquesta situació i perquè sé que em coneixeu bé, em permeto recordar-vos aquell petit deute dels discos. Francament: ho necessito. Cas contrari, ja sabeu que no us ho demanaria mai, car no sóc dels que tenen pressa per cobrar, tinc deutes, però, i la gent no és tan amable com nosaltres, ni molt menys. Dispenseu-me, doncs, i no dubteu que sempre que em tornéssiu a necessitar tindrieu el meu modest però incondicional ajut, d'acord amb les normes de la nostra bona companyonia parisenca.

⁹⁷¹ Al·lusió irònica a la censura de premsa que prevalia durant el mandat del general Dàmaso Berenguer, successor de Primo de Rivera com a cap de govern de la monarquia.

⁹⁷² *El Progreso* va ser fundat per Alejandro Lerroux el 1906 i es va editar fins al 1933. L'article que comenta el llibre de Perucho *Catalunya sota la Dictadura* va aparèixer el 13-XII-1930 i anava signat per V. L'anònim comentarista assenyala que "en sus copiosas páginas deja entrever el perspicaz político nacionalista un atisbo de sentimentalismo, ideas y doctrinas, que no podemos compartir, por ser nuestro criterio muy distinto a determinados puntos en que nos separa gran distancia de apreciación. Sin embargo, nuestro asentimiento es absoluto y coincidente con el escritor en el aspecto repulsivo al dictador, atropellando, escarneciendo y pisoteando, no ya los derechos, sino las opiniones de Cataluña".

⁹⁷³ No hem pogut consultar cap exemplar d'aquesta publicació. Val a dir que en el número 4 de la revista *Avant*, apareixerà una ressenya de l'obra a càrrec de Francesc Almela i Vives en què indica que "resulta, per tant, una història molt convincent, perquè posa de manifest coses que es podien considerar inèdites i perquè serveixen de recordatori."

⁹⁷⁴ El *Diari de Migdia*, relacionat amb Unió Catalanista, hi col·laboraven, entre altres, Artur Perucho, Ferran Valls i Taberner i Joan Estelrich.

Desitjo que els incidents d'aquests dies no us hagin portat cap greu conseqüència. Tan bon punt em digueu que torna a publicar-se *La Jornada* us enviaré el meu article.

Dispenseu de tot i rebeu una forta encaixada del vostre bon amic i company.

Perucho

En arribar a l'Ateneu, m'entreguen la vostra lletra del dia 6. El que em dieu, confirma la meua idea sobre la "Proa". Fa més de 15 dies que vaig signar els exemplars per als amics i ningú no l'ha rebut encara. És una qüestió de diners, ja sabeu de què va; ni el llibre ni la traducció. Lo pitjor és que Hans i altra gent a la qual haig de pagar, no sé el que pensaran de mi.⁹⁷⁵ Jo he tornat a Barcelona, refiat en aquests diners i, si hagués sabut el que havia de passar, no m'hauria deixat el lectorat de Marburg fins que no hagués tingut una cosa ben segura. En fi: per ara un vertader desastre, car a *La Publi* no hi ha paper i les col·laboracions han quedat fetes una olla.

Vaig veure publicat el meu article.

Quant a conferències, podeu sempre comptar amb mi. Avui en dono una, però aquest ambient de casinet catalanista, m'empipa. Per a mi, en l'hora actual, el primer és fer la revolució i conquerir la llibertat: per la força natural dels fets, el catalanisme és quelcom secundari.⁹⁷⁶ Els que no pensen així és perquè, en el fons, són reaccionaris i temen la revolució. Per això em plaurà poder parlar a Lleida, ciutat avançada i vibrant. Àdhuc us puc anticipar, per a quan arribi el cas, que el meu tema serà: "Què cal fer després de la dictadura".⁹⁷⁷

Faig el que puc per constituir el grup d'escriptors independents, però hi ha moltes dificultats. El meu propòsit és reunir cabals suficients per a quedar-nos un quiosc a la Rambla i prescindir en absolut de les llibreries. Amb una bona propaganda per Catalunya, això fóra un èxit. Ja us diré el que hi hagi.⁹⁷⁸

Sí. Penso casar-me aviat. Ja tinc pis. Però, espero trobar quelcom que em sigui una base econòmica segura, encara que migrada.

Cordialment vostre

P.

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹⁷⁵ El deute que té amb Hans, el seu amic de París, es deu molt probablement a les traduccions que li feia a l'alemany, en especial la de la novel·la d'Ernst Glaeser *La classe 22*.

⁹⁷⁶ Aquesta opinió és una de les primeres manifestacions en què Perucho confessa que prioritza "fer la revolució i conquerir la llibertat" a les reivindicacions catalanistes, i considera que "els que no pensen així és perquè, en el fons, són reaccionaris i temen la revolució."

⁹⁷⁷ Una dada més de l'activitat de Perucho com a conferenciant; en aquesta ocasió, a Lleida.

⁹⁷⁸ Nova al·lusió de Perucho al projecte de la Biblioteca d'Escriptors Independents, que ja li havia plantejat a Xuriguera anteriorment (carta núm. 133).

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [50]

[Barcelona] 22-1-31

Benvolgut amic:

Dispenseu que m'hagi retardat. Des d'ahir sofreixo una forta afecció gripal que m'obliga a quedar-me al llit quan no sóc al diari.

Avui faig un esforç per a enviar-vos les adjuntes notes. Suposo que us aniran be. Modifiqueu-les si ho creieu convenient.

Fins la vostra tornada.

Cordialment vostre,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [19]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS, 97

18-3-1931

Amic Xuriguera:

He conseguit fer reeixir una gestió política important: l'adhesió moral dels valencianistes republicans al nou partit Acció Catalana Republicana. Els meus amics, m'han tramés un missatge, del qual us adjunto còpia, el qual serà llegit al míting de diumenge per mi mateix i contestat per Rovira i Virgili, el qual ha estat encarregat de redactar la resposta que cal enviar a València. De la còpia que us trameto, podeu fer-ne ús per a publicar-la, si us interessa, a *La Jornada*, a condició que no la publiqueu abans de dimarts (suposo que no publiqueu diari els dilluns).

Vindreu al míting? Serà un acte important. Després hi ha un àpat, en el qual parlaré, probablement, i a la tarda l'assemblea constitutiva del partit. Serà, doncs, un dia ben aprofitat.

Ara estic en cordial relació amb en Rovira i no trigaré a escriure a *La Nau*... encara que no em paguin.

El *Migdia* se n'anà a l'aigua. M'han regatejat fins a l'últim cèntim i es neguen a pagar-me com a sou extraordinari, com ha de fer tota empresa que acomiada el personal sense previ avís. Ells es pensaven que jo portaria la qüestió davant el Comitè Paritari, però no ha estat així i he presentat una demanda al Tribunal Industrial, la qual cosa els ha molestat extraordinàriament. Les últimes impressions que tinc és que em pagaran per tal d'evitar l'escàndol que produiria un plet entaulat contra ells... per deutes. Totes aquestes contrarietats han estat la causa que no us hagi enviat de seguida els vostres quartos: espero que no trigaré gaires dies a poder-ho fer. No podeu imaginar com ho desitjo.

Em plauria extraordinàriament que vinguéssiu diumenge. Tinc moltes coses per contar-vos i cal que fem plans per a l'esdevenidor. Jo tinc ara una activitat inaudita... en tots els aspectes. Treballo com un desesperat i tinc tres amigues d'aquelles que no es fadiguen mai. Imagineu!

Espero les vostres noves.

Molt cordialment vostre,

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [20]

Barcelona, 30-III-1931

Amic Xuriguera:

He rebut la vostra lletra de dijous. No us havia escrit, suposant que a la vostra arribada a Lleida llegiríeu la carta que us havia tramés ignorant que fóssiu aquí. Ja veig que ha arribat a les vostres mans.

L'afer de la Proa, segons el que jo sé, està de la següent manera: jo tinc vostres 150 pessetes de les quals cal descomptar les 30 dels discos. No us les he enviades perquè la gent del [*Diari del*] *Migdia* no m'ha pagat i tinc presentada una demanda davant el Tribunal Industrial. De tota manera, com que demà cobraré el meu sou de la secretaria que ara tinc,⁹⁷⁹ us enviaré el saldo o una part important del mateix. En Martínez crec que té 75 pessetes vostres, que també us trametrà un dia d'aquests, en havent cobrat.

El dia de la cita vaig arribar al cafè a les 5 en punt. Un retard justificable, si penseu que se m'ha complicat la vida d'una manera terrible. Tinc tres dones i no haig de dir-vos més. Una d'elles, si per atzar no em casés amb Lucienne, la conservaria amb mi tota la vida.

Em va saber molt greu de no trobar-vos, car hauríem parlat d'una infinitat de coses. Intentaré dir-vos-en algunes:

1. La meva anada a París és imminent, no sé si per quedar-me o d'una manera transitòria. Es tracta d'organitzar-hi una agència d'informació periodística, subvencionada per *Empòrium* d'aquí. Jo sóc l'encarregat de fer totes les tasques d'organització i el futur director. La cosa es farà així: tindrem corresponsals a Londres, Berlín i Ginebra, els quals enviaran tota la informació a l'oficina central de París. Nosaltres ho traduirem tot en espanyol, cercarem les informacions que hi hagi a França (ministeris, cambres, policia, diaris, etc.) i ho donarem tot a Barcelona per telèfon. Naturalment, he triat els capitalistes que necessito, personal *triat per mi* i pagat com cal. M'han donat vara alta. Jo crec que entre nosaltres dos, l'Izquierdo, Martínez i Lucienne, més els taquígrafs que necessitem, ho podrem tirar tot endavant. Què us sembla?⁹⁸⁰

Si jo no m'hi quedés, aleshores –un cop organitzada la cosa– proposaria que us quedéssiu vós de director. Sembla que ens pagaran prou bé; de tota manera, abans no estigui tot ben lligat, convindrà que no hi veiem més que una base i que pensem en trobar algunes lliçons.

Digueu-me què penseu de tot això; quan podríeu sortir vers París? Jo, si puc, hi aniré a primeries de maig.

2. L'Alavedra⁹⁸¹ i jo projectem un viatge col·lectiu d'intel·lectuals catalans a Moscou. Itinerari: Barcelona – París – Colònia – Berlín – Varsòvia – Moscou – Leningrad – Odessa – Constantinoble – Atenes – Roma – Barcelona. Naturalment, pagant els soviets. A la tornada, cadascú de nosaltres escriuria un informe sobre una matèria de la seva especialitat i publicariem entre tots un gros volum que seria lo millor i més complet que s'ha fet sobre la nova Rússia.

⁹⁷⁹ Desconeixem a quina secretaria es refereix Perucho, potser es tracta de l'agència d'informació periodística "subvencionada per *Empòrium* d'aquí" que cita més avall, encara que és improbable.

⁹⁸⁰ Ignorem a què es refereix Perucho quan menciona l'"*Empòrium* d'aquí", ni qui eren els promotors que estaven darrere d'aquest projecte d'agència periodística, que no arribà a quallar.

⁹⁸¹ Es refereix al periodista Joan Alavedra i Segurañas (Barcelona, 1896 – 1981), el qual traduí *Werther* al català el 1928.

Sens dubte, el podríem publicar fàcilment; després en francès, anglés i alemany. Jo escriuria sobre el dret soviètic; a vós us hem reservat quelcom sobre les escoles i el sistema pedagògic. Us plau? Ja us he fet posar a la llista de viatgers. Hem iniciat les gestions amb l'ambaixada de París i crec que donaran bon resultat.⁹⁸²

Escriviu aviat, contesteu a totes aquestes coses i digueu-me'n d'altres.

Respecte de la Proa, m'havia barallat amb ells; però, la veritat és que no ens convé.

A tots dos ens han donat tota mena de facilitats per a publicar els nostres llibres. Han passat una època de dificultats i això és tot. Un dia d'aquesta setmana parlaré francament amb l'Antich i crec que ens avindrem. El dia de demà els podrem necessitar.

Fins la vostra.

Una forta encaixada del vostre afm.

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

⁹⁸² Ja feia un parell d'anys que Perucho tractava de realitzar aquest viatge a Moscou, i escriure'n el llibre corresponent, com li havia plantejat en el seu dia a Estelrich.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [51]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

10-IV-1931

Molt distingit amic:

Em plau de presentar-vos el bon amic Solà, que formà part de la redacció del *Diari del Migdia*, per si podieu encarregar-li alguna traducció per a les vostres editorials. Coneix be francès i anglès.⁹⁸³

Què penseu fer amb la traducció dels *Contes d'inquietud* de Conrad, que jo vaig traduir?⁹⁸⁴

Suposo que tots esteu bé a casa vostra. Vullgeu-me posar als peus de la vostra distingida esposa.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[hològrafa]
[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹⁸³ És probable que es tracte de Felip de Solà i Cañizares (Barcelona, 1905 – Estrasburg, 1965), jurisconsult de la Dreta Liberal Republicana.

⁹⁸⁴ Perucho, finalment, devia haver entregat a Estelrich la traducció de Conrad.

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [6]

ATENEO BARCELONES
APARTADO DE CORREOS 97

10 abril, 1931

Molt distingit amic:

Deixeu-me començar amb els mots rituals, “Salut i República”. Sembla un somni, oi? De tota manera, cal, ara, actuar enèrgicament per tal de conseguir que no ho sigui.

La qüestió catalana es troba, malgrat els optimismes oficials, en això que els francesos diuen un *impasse*. Em sembla que veig clara la situació: el plebiscit dels ajuntaments serà favorable a la personalitat catalana; què s'esdevindrà, però, a les Constituents, on nosaltres serem en franca minoria? El meu deure, donada la meva posició política a Catalunya, és d'anar-me'n tot seguit a València per tal de fer una intensa propaganda valencianista, autonomista, federal o com se vullgui dir; cal evitar que el cas de Catalunya es presenti isolat. Únicament si aconseguim produir a tota Espanya un moviment autonomista, descentralitzador, hi ha possibilitats que les reivindicacions catalanes siguin escoltades.

Estic preparant les meves conferències. Per a estalviar-me feina, em convindria tenir, quan més aviat millor, un exemplar o unes proves de *Les formes de govern*. Podríeu enviar-me-les a l'Ateneu?

Haig de resoldre, además, un altre problema: el de les pessetes. Demà parlaré amb en Bofill per tal que el diari [*La Publicitat*] em doni un sou fix, per modest que sigui. Abans de sortir vers València, us donaré, almenys, mitja traducció de Kant.⁹⁸⁵ Us vindria bé donar-me alguna quantitat a compte?

Si no hi ha res que ho impedeixi, penso fer-me incloure en la candidatura que València presenti per les constituents.⁹⁸⁶ D'aquesta manera, Catalunya tindrà a les Corts un defensor més, i dels més radicals.

Cordialment vostre,
Artur Perucho

[mecanografiada, firma hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁹⁸⁵ Amb les traduccions, Perucho completava els minsos ingressos que obtenia com a periodista.

⁹⁸⁶ En efecte, va ser candidat per Castelló en les eleccions constituents, en què no va resultar elegit.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [52]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

Dilluns [1931]

Estimat amic:

Us adjunto les proves del meu llibret *Les formes de govern* per tal que veieu el to que en Casacuberta pensa donar a la sèrie de la qual us vaig parlar. Aquí, manquen encara uns quants paràgrafs sobre les constitucions polítiques d'uns quants països d'Europa i Amèrica.

A Casacuberta, li va plaure el tema que em donàreu. Fóra convenient que hi telefonàreu a casa seva (77053) per a posar-vos definitivament d'acord amb ell.⁹⁸⁷

Suposo que el vostre viatge a Madrid us ha anat bé. Ja em direu el resultat de la gestió amb el senyor Recasens.⁹⁸⁸

Sabeu que *La Ciutat*⁹⁸⁹ ja és morta, o almenys catalèptica? Ara, sembla que faran *La Rambla* diari del vespre⁹⁹⁰ i *La Nau* del matí.⁹⁹¹ Crec que paga en Sunyol,⁹⁹² amb gran satisfacció d'En Rovira [i Virgili].

Benvingut.

Cordialment,
Perucho

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

⁹⁸⁷ Perucho es refereix al llibre que el mateix Estelrich li aconsellà que escriguera “sobre el problema clerical a Espanya.” (Carta núm. 137). Fa la impressió que demana a Estelrich que confirme a Casacuberta que el suggeriment havia partit d'ell, o potser es tracta d'una qüestió econòmica, com ara una subvenció que hauria requerit Casacuberta per a materialitzar el projecte.

⁹⁸⁸ Deu tractar-se del jurisconsult d'origen guatemalenc Lluís Recasens i Sitges (Guatemala, 1903 – Obregón, Mèxic, 1977), el qual fou dut a Barcelona quan tenia dos anys, ciutat en què visqué i estudià. Llicenciat en Dret per la Universitat de Barcelona, fou becat per la Junta de Ampliación de Estudios a les universitats de Roma (1935) i Berlín (1926). Posteriorment guanyà la càtedra de Dret Natural i exercí en les universitats de Santiago, Salamanca, Valladolid i en la Central de Madrid. El 1936 fou nomenat subsecretari del Ministeri d'Indústria i Comerç. El 1937 s'expatrià a Mèxic, on fou professor de la UNAM.

⁹⁸⁹ *La Ciutat*, diari del migdia, liberal i d'esquerres, propietat de Marià Rubió i Tudurí i dirigit per Josep Maria Massip i Izabal, es publicà entre gener i juliol de 1931.

⁹⁹⁰ Setmanari, aparegut a Barcelona al febrer del 1930 dirigit per Josep Maria Massip i Izabal. Hi col·laboraren Lluís Nicolau d'Olwer, Manuel Carrasco i Formiguera, Josep M. de Sagarra, Carles Soldevila, Domènec de Bellmunt i Artur Perucho. Durant els períodes en què la publicació fou suspesa (entre abril de 1930 i abril de 1931), fou substituït per *La Rambla de Catalunya*.

⁹⁹¹ El diari vespertí *La Nau*, fundat i dirigit per Antoni Rovira i Virgili, que aparegué a Barcelona l'octubre de 1927, es transformà en matutí dos anys després, i de nou en vespertí el 25 de novembre de 1931.

⁹⁹² Josep Sunyol i Garriga (Barcelona, 1898 – Serra de Guadarrama, 1936), advocat i polític, fundador del setmanari catalanista i esportiu *La Rambla* (febrer de 1930).

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [13]

EL SECRETARIO PARTICULAR
DEL MINISTRO DE ECONOMIA NACIONAL
PARTICULAR ⁹⁹³

[s/d] [1931]

Molt estimat Sr. Nicolau:

En Carrasco ⁹⁹⁴ ha acceptat el text íntegre que ja coneixeu.

Nota còmica: Havia anat a Figueres per tal d'inaugurar l'aeròdrom. ⁹⁹⁵ A l'hora del brindis, davant el Cap d'Aeronàutica, ha fet un discurs mig espanyolista, parlant d'amor fraternal, de la concòrdia, etc. Em diu el Sr. Abadal que farà publicar la ressenya del discurs a continuació de la rectificació, per a què es vegi més clar.

Ben vostre,

Perucho

[hològrafa, amb la capçalera barrada perquè du encara de l'escut monàrquic]
[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

⁹⁹³ Aquesta és la primera carta de Perucho amb segell del ministeri com a secretari particular del ministre Lluís Nicolau d'Olwer.

⁹⁹⁴ Manuel Carrasco i Formiguera (Barcelona, 1890 – Burgos, 1938), doctor en Dret i en Filosofia i Lletres, fou un dels fundadors d'Acció Catalana (1922). Membre de la junta de govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, durant la dictadura fou confinat a Tamarit de Llitera pel fet d'haver publicat en català la *Guia Jurídica de Catalunya*. Fou conseller en el primer govern de la Generalitat de Catalunya i, en funció del càrrec, anà a inaugurar l'aeròdrom de Figueres, acte a què es refereix Perucho en aquesta carta. Més avant, defensor de l'Església, causà baixa en Acció Catalana i passà a Unió Democràtica de Catalunya, partit acabat de fundar, del qual fou un dels principals dirigents.

⁹⁹⁵ “La inauguració del camp va assenyalar-se pel dimarts dia 5 de maig del mateix 1931, però va ploure una forta ruixada que va malmetre el camp i la carretera del Far que menava al camp d'aviació i se suspengueren els actes d'aquell dia. L'endemà, al migdia, van arribar cinc avions de l'Escola Canudes i un de la Direcció d'Aviació Civil. També van venir les autoritats de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona, entre els quals hi havia el destacat polític Carrasco Formiguera.” (Bernils 2002: 309).

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [7]

ATENEU BARCELONÈS
APARTAT DE CORREUS 97

[s/d] [1931]

Amic Casacuberta:

En Quero ⁹⁹⁶ ha parlat amb els seus companys, però no m'ha contestat res de concret. Com que em sembla que convé enllestir l'afer, se m'acut que podríeu encarregar un volumet a en Marià Gómez, catedràtic de Dret polític a la Universitat de València. ⁹⁹⁷ Aquest senyor és aragonés i no escriu el català; jo mateix, li traduiria l'original amb molt gust. Es tracta d'un home que m'ha defensat ardidament durant la Dictadura, per la qual fou durament perseguit. Además, té prestigi científic. Els altres autors els podrem cercar aquí. Jo me'n cuidaré, en tot cas.

Us prego d'escriure'm a casa meva, car aquests dies vindré molt poc per l'Ateneu. Dieu-me si continuo la traducció de Kant.

Cordialment vostre,
Perucho

[hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

⁹⁹⁶ Deu tractar-se de Josep Quero i Molares (Barcelona, 1905 – Sant Pere de Ribes, 1987), professor de Dret Internacional de la Universitat de Barcelona. Afiliat a Esquerra Republicana, fou secretari tècnic de la Comissió Jurídica Assessora del govern català (1932) i, anys després, catedràtic en la Universitat de Sevilla (1935), conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya (1936) i subsecretari d'Afers Estrangers de la República (1939).

⁹⁹⁷ Mariano Gómez González (1883 – Buenos Aires, 1951) va obtindre el 1915 la càtedra de Dret Polític de la Universitat de València, de la que fou rector el 1931. Durant la guerra civil va ser president del Tribunal Suprem.

Carta a Joan Estelrich

d'un redactor de un boletín bimensual *L'Education Postcolaire en Pologne*

15-6-1931

Sr. Director Estelrich
Barcelona

Muy Sr. mio:

Debo su estimada dirección al Sr. Augusto Weitzel, de Frankfurt, y me permito dirigirme a Vd. con la siguiente suplica:

Desde largo tiempo estoy trabajando en un libro sobre el movimiento regionalista en Europa.

Este libro contendrá una serie de artículos de proeminentes conocedores del movimiento regionalista, de los distintos países de Europa.

Para este libro escribió el Sr. Arturo Perucho de Barcelona (Independència...) un artículo sobre el problema catalán.

El artículo estaba escrito antes de la revolución y no fue terminado. No me ha sido posible de obtener noticias del Sr. Perucho y la continuación de su artículo.

Por lo tanto le agradecería tuviese la bondad de comunicarme si el Sr. Perucho se halla todavía en Barcelona, su dirección y cuándo podré contar con la continuación de su artículo.

Perdone la molestia y sin otro particular soy de Vd. atto. y ss.

q.e.s.m.

redactor de un boletín bimensual *L'Education Postescolaire en Pologne*.

(s/f: és còpia)

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

[escrit a llapis a l'angle superior esquerre:

Sr. Perucho

M. Econom

secreta de sul-ser

on pot dir]

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [33]

SUBSECRETARIO DE ECONOMIA NACIONAL
SECRETARIA PARTICULAR ⁹⁹⁸

Madrid, 9 octubre 1931

Amic Almela:

Gràcies pel teu record. Únicament lamento que no t'hagis recordat d'ajuntar el retall.

Treballa en totes les meves forces, moltes hores cada dia. No sé què resultarà de tanta activitat. De moment –prepareu-vos!– prepare una altra confèrència a València.

Una forta encaixada del teu bon amic,

Artur Perucho i Badia

[mecanografiada, amb la firma hològrafa i la capçalera amb l'escut de la Segona República]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 865]

⁹⁹⁸ En aquesta carta el segell del ministeri, en canvi, correspon al secretari particular del subsecretari.

Carta d'Artur Perucho a Francesc Almela i Vives [34]

SUBSECRETARIO DE ECONOMIA NACIONAL
SECRETARIA PARTICULAR

Madrid, 12 octubre 1931

Estimat amic:

M'ha arribat avui el famós retall de diari, en el que parles del meu llibre *Les formes de Govern*, pel qual et quedo sincerament reconegut. Ara, he donat a la impremta un fullet: "Cataluña bajo la dictadura", en el qual insereixo –sense cap intenció dolenta, és clar!– l'article antirepublicà publicat per Cambó l'onze d'abril;⁹⁹⁹ un llibre també polític, *Orientacions constitucionals*, i una traducció castellana de *Les formes de govern*. La Barcino té, además, un *Manual de literatura russa* que no sé quan publicarà, i una traducció catalana de *La pau perpètua* de Kant. Ja veus, doncs, que treballo.¹⁰⁰⁰

Molt probablement, aniré a València la setmana pròxima. Em descoratja, però, veure que perdeu el temps d'una manera lamentable, i que no sabeu aprofitar la magnífica avinentesa que dona al valencianisme la constant baralla entre el dos bàndols republicans.¹⁰⁰¹

Amb cordials salutacions per a la teva esposa, rep una forta encaixada del teu bon amic i company,

Perucho

[mecanografiada, amb la firma hològrafa i la capçalera amb l'escut de la Segona República]
[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 866]

⁹⁹⁹ Es refereix a l'article de Cambó "Als electors de Barcelona", publicat en *La Veu de Catalunya* l'11 d'abril de 1931.

¹⁰⁰⁰ Dels llibres i projectes que menciona Perucho, el 1931 es van publicar "Cataluña bajo la dictadura" i *Les formes de govern*, i dos anys després el *Manual de literatura russa*. En canvi, les *Orientacions constitucionals*, així com la traducció castellana de *Les formes de govern* i la catalana de *La pau perpètua*, no es van arribar a publicar.

¹⁰⁰¹ Entre els dos bandos del PURA.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [14]

EL SECRETARI PARTICULAR
DEL
MINISTRE D'HISENDA

Madrid 24 Desembre 1931

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer:

Per bé que esteu de dol, no vull deixar d'enviar-vos quatre mots per palesar-vos que no us oblide.

Desitjo que us sigui grat el repòs vora els vostres, i que l'any pròxim us compensi dels malsdecap i contrarietats que el 1930 deixa en la vostra memòria.

M'entenc perfectament amb el Sr. Carner, i crec que el meu pas pel Ministeri d'Hisenda em reportarà experiències profitoses.

Surto aquest vespre vers Barcelona i faré el que pugui per saludar-vos el dia 26 al matí.

Ben cordialment vostre,

Artur Perucho

[hològrafa, amb la capçalera amb l'escut de la Segona República]
ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [53]

ARTURO PERUCHO
~~GRANADA, 10~~
 MADRID

18-1-32

Sr. Joan Estelrich

Estimat amic:

Fa molt temps que no us empipo i no sé avenir-me'n. Inconvenients d'ésser amatent amb els amics!...

He passat un any de lluita aferrissada i de grans dificultats, gràcies a la "cordialitat" i l'"afecte" dels Abadalets d'AC [Acció Catalana]. L'única porta que vaig trobar oberta fa tres mesos fou la d'*El Imparcial*, on vaig entrar com a redactor financier. Imagineu el que estic patint en aquesta casa, en aquest ambient tan allunyat de la meua ideologia! Però, calia menjar i que mengéssim a casa meua.¹⁰⁰²

He conseguit la corresponsalia de *La Vanguardia* a París i, molt probablement, tindrè també la de *Luz*.¹⁰⁰³ Penso marxar aviat. Però, ja sabeu com és de cara, avui, la vida a tota Europa. Em cal guanyar quelcom més. A l'ambaixada? Amb treballs particulars? Com sigui.

El meu propòsit, ara que estic entrenat, és seguir endavant els meus estudis econòmics i financers. Què se us acut que podria fer a París, ademés de la meua tasca de corresponsal?

Us agrairé qualsevol suggerència, el més petit ajut que em pugueu donar.

Vullgueu-me posar als peus de la vostra distingida esposa, i disposeu sempre del vostre bon amic que us saluda cordialment,

Perucho

Adreça:
 Ríos Rosas, 8.

[hològrafa]
 [BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

¹⁰⁰² Sobre aquest assumpte, que es dirimí amb el cessament de Perucho del ministeri, ja n'hem parlat en l'apartat "En el Ministeri d'Economia Nacional amb Nicolau, i en el d'Hisenda amb Carner".

¹⁰⁰³ Potser Perucho s'havia fet la il·lusió de tornar a París com a corresponsal però, de fet, va continuar vivint a Madrid fins a 1936, any en què després de l'estiu s'instal·là de nou a Barcelona.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [15]

EL SECRETARI PARTICULAR
DEL MINISTRE D'HISENDA

Madrid 27-1-1932

Benvolgut Sr. Nicolau:

Acabo de rebre la vostra lletra d'abans d'ahir, amb les notes que hi adjuntàveu, i he començat ja les gestions oportunes per poder-vos-en dir alguna cosa.

Per aquest correu us envio un nomenament d'enginyer agrònom fet en temps del Govern provisional, pregant-vos que me'l torneu firmat per vós. Es veu que en Méndez Vigo va badar –cosa que no té res d'extraordinari– i va oblidar el requisit de la signatura del ministre. Podeu retornar-lo a Hisenda, i jo el faré arribar a mans de l'interessat.

El membret del vostre hotel té per mi una enyorança ben agradosa. En aquell amical sopar, rue Richelieu, en temps de Primo de Rivera, quan la República encara ens semblava un somni, i els de la Lliga –incloent-hi el nostre benvolgut Estelrich– em tractaven amb un gest de commiseració.

Estic seguint la pista d'un banc de París que es dedica, d'acord amb els monàrquics espanyols, a operar contra la pesseta. Em sembla que riurem.

D'altra part, he entrat a un nou diari que es prepara aquí –*El País*– com encarregat de finances i de política estrangera. Tindré, doncs, ocasió de seguir viatjant.

Aviat us donaré notícies dels afers que m'heu recomanat.

Que us sigui agradable l'estada a París.

Ben cordialment,
Perucho

[hològrafa, amb la capçalera amb l'escut de la Segona República]
[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

rança ven agrada. en
d'aquell antic al sopar,
me Richelieu, en temps
de Primo de Rivera, quan
la República encara es
demostrava un somni, i el
de la Lliga - incloent hi
el nostre benvolgut Etxebarria -
en tractaven amb un
sentiment de compassió.

Etxebarria seguint la pista
d'un baró de París que es
dedica, d'acord amb els
monàrquics espanyols, a
operar contra la peseta.
En sembla que viuen.

D'altra part, he en-
trat a un nou diari que
es prepara aquí - El País -
com encarregat de fi-
nances i de política ex-
tranjera, i podré, doncs,
ocasió de veure ~~directament~~ ^{indirectament}

Així he donat notícia
del afer que m'heu reco-
rrat.

Que us sigui agrada
l'estada a París.

Per cordialment,

Perucho

EL SECRETARI PARTICULAR
DEL
MINISTRE D'HISENDA

15

Madrid 27.1.1932.

Benvolgut L. Nicolau:

Acabo de rebre la
vostre lletre d'abans d'ahir,
amb les notes que hi aju-
naven, i he començat ja les
posicions oportunes per poder-
vos en dir alguna cosa.

Per aquest mateix co-
rrer us envio un nombra-
ment d'empinyer agrionom
fet en temps del govern
provisional, preparat
que m'el retornen fir-
mat per vos. Es veu que
de Mendez Vigo va bader
- cosa que no té res d'ex-
traordinari - i va oblidar
el requisit de la signa-
tura del ministre. Podem
retornar-lo a l'hisenda, i
jo el faré arribar a
mans de l'interessat.

El membre del vostre
hotel té per mi una supo-

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [16]

ARTURO PERUCHO
GRANADA, 10

MADRID 19-2-1932

En Lluís Nicolau d'Olwer.

Distingit amic:

Ja sabreu pel meu company Ferrer que estic malalt, i és per això que no he tingut el plaer de servir-vos aquesta vegada. Tanmateix, ho farà ell com si fos jo.

He tingut una bronconeumonia prou greu que ja he conseguit véncer, però haig de passar-me encara uns quants dies tancat a casa.

De totes maneres, bo o malalt, disposeu sempre del vostre devot i afm. amic

Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [17]

ARTURO PERUCHO
GRANADA, 10.
MADRID

26-2-1932

Sr. Lluís Nicolau d'Olwer.

Molt distingit amic:

Us adjunto una nota de Justícia, referent a un dels afers que em vàreu recomanar. Em sembla que respon perfectament al que us interessava.

Suposo que el Sr. Barbey¹⁰⁰⁴ us ha innovat de la meva sortida del Ministeri d'Hisenda i de les causes que l'han motivat. Ha estat una gran injustícia del Sr. Carner, que ell mateix ja ha reconegut a hores d'ara.

De totes maneres, no cal que us digui que allà on jo sigui, teniu l'amic incondicional de sempre.

Cordialment vostre,

Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

¹⁰⁰⁴ L'advocat, economista, polític i col·leccionista d'art Josep Barbey i Prats (Barcelona, 1894 – 1945), provinent de la Lliga Regionalista, el 1922 fou un dels fundadors d'Acció Catalana. Membre de la junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona, el 1926 visqué a Barbastre desterrat per la dictadura. Fou subsecretari del Ministeri d'Economia Nacional sent ministre Lluís Nicolau d'Olwer (1958: 97-98)

Carta postal d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [18]

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer.
Layetana, 19.
Barcelona

València, 6-IV-1932

Distingit amic:

Al meu pas per València, plau-me d'enviar-vos una cordial salutació pancatalanista.

Ben vostre,

Perucho

[Es tracta d'una postal de València d'Ediciones Unique (Caños, 1 Madrid) en què es veu el riu Túria des de baix del pont del Real i, al fons, l'Hospital Militar de l'època, actualment Museu de Belles Arts, franquejada amb un segell de 15 cts. que té el retrat de Nicolàs Salmerón. El matasegells, però, és de Barcelona, del mateix dia en què Perucho la data: 6-04-1932]

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [19]

ARTURO PERUCHO
~~GRANADA~~, 10. [sic]
 MADRID

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer

4-9-1932

[i una altra data escrita a mà que és la mateixa que la de la carta següent: València, 19-9-1932]

Distingit amic:

Després d'una llarga temporada de vida incògnita i gairebé pagesa, faig una nova aparició. Vaig deixar el meu pis de Madrid per una petita torre amb jardí al mig del camp.

¹⁰⁰⁵ Aquí he preparat un llibre d'*Història religiosa*, en dos volums, que aviat començarà a publicar l'editor barceloní Joaquim Gil. ¹⁰⁰⁶ Ara, treballo en una biografia pintoresca d'aquell bruixot farsant Doctor Torralba, esmentat per Cervantes. ¹⁰⁰⁷

Davant la pròxima aprovació de l'Estatut i de la probable reestructuració dels serveis de la Generalitat, em prenc la llibertat d'acudir a vós per si podíeu orientar-me en aquest afer. Si pogués assolir un càrrec qualsevol, adequat a les meves possibilitats i, naturalment, mitjançant els exàmens que calguessin, em traslladaria definitivament a Barcelona. Creieu que hi haurà ocasió? I si és així, podeu fer quelcom per mi? ¹⁰⁰⁸

És probable que, a la fi d'aquest mes, vagi per una curta temporada a París i Ginebra. Tanmateix, m'interessa saber aviat el que es pugui fer a Barcelona, car, si no hi ha probabilitats de bona solució, és gairebé segur que em donaran un lectorat d'espanyol a l'Europa Central. ¹⁰⁰⁹

Fa una pila de temps que no sé res del senyor Barbei. Li escriuré un d'aquests dies.

¹⁰⁰⁵ Durant algun temps, Perucho es domicilià en la Colonia Popular Madrileña de Villaverde: "La colonia San Fermín se halla entre la carretera de Andalucía y el camino de Perales. Hacia 1925 se construyó la colonia «Su Majestad Alfonso XIII», nombre que cambió en la Segunda República por la «Colonia Popular Madrileña». Las casas, de dos plantas, fueron construidas por el arquitecto Jesús Carrasco. En 1930 se habían construido 450 hoteles. La colonia fue destruida durante la guerra civil y sólo se salvaron algunos hoteles." (Sambricio 2004: 338).

¹⁰⁰⁶ No sabem si es tracta del llibre que li aconsellà Estelrich que escriguera "sobre el problema clerical a Espanya".

¹⁰⁰⁷ En el capítol XLI de la Segunda Parte de *El Quijote* (1615), hi ha una cèlebre i confusa evocació del "verdadero cuento del licenciado Torralba, a quien llevaron los diablos en volandas por el aire, caballero en una caña, cerrados los ojos, i en doce horas llegó a Roma i se apeó en Torre de Nona, que es una calle de la ciudad, i vio todo el fracaso i asalto i muerte de Borbón, i por la mañana ya estaba de vuelta en Madrid, donde dio cuenta de todo lo que había visto; el cual asimismo dijo que cuando iba por el aire le mandó el diablo que abriese los ojos, i los abrió i se vio tan cerca, a su parecer, del cuerpo de la luna, que la pudiera asir con la mano i que no osó mirar a la tierra, por no desvanecerse". També apareix com a personatge en el *Carlo famoso* (1566) de Luis de Zapata. Ramón de Campoamor escrigué un poema en huit cants titulat *El licenciado Torralba* (1887) en què introduïa una fabulosa història d'amor en el marc de la vida del nigromant.

¹⁰⁰⁸ Perucho s'aclama a Nicolau d'Olwer per a aconseguir alguna ocupació remunerada en la nova administració de la Generalitat de Catalunya.

¹⁰⁰⁹ Sobre el lectorat d'espanyol a què es refereix Perucho no tenim cap altre comentari.

Dispenseu aquesta nova molèstia que us origino, i disposeu sempre del vostre bon amic
que us saluda ben cordialment.

Artur Perucho

Colonia Popular Madrileña
Hotel N° 397
VILLAVERDE (Madrid).

[mecanografiada]
[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [20]

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer

València, 19-9-1932

Molt distingit amic:

Vet aquí que, un cop més, em prenc la llibertat d'amoïnar-vos. El canvi d'empresa de *Luz* i el fet d'haver-se'n encarregat Lluís Bello, em fa pensar que potser podrem aconseguir ara el que no va ésser possible en temps d'Urgoiti.¹⁰¹⁰

Per al nou propietari tinc nones recomanacions. Convindria, però, donar un toc al director, i crec que vós podeu fer-ho.

Es tracta de lograr la corresponsalia de París. Tinc altres dos diaris que prometen pagar bé, i això fóra la solució. Vós podeu donar a Bello detalls del que ja he fet com a periodista. Potser conseguiríeu alguna cosa.

Dispenseu que us amoïni tan sovint, però ja he fet els trenta anys i és hora de trobar en la vida una postura mitjanament còmoda.

Surto demà vers Madrid. La meva adreça: Granada, 10.

Molt agraït, us saluda ben afectuosament
Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

¹⁰¹⁰ El vespertí *Luz, diario de la República*, fundat per l'empresari Nicolás María d'Urgoiti i pel grup de periodistes que s'havia separat d'*El Sol*, va aparèixer el 7 de gener de 1932, dirigit per Félix Lorenzo. Al setembre de 1932 es va produir la compra majoritària de les accions de l'empresa editora, l'Editorial Fulmen, pel copropietari del diari *Ahora*, per la qual cosa va ser designat nou gerent el periodista mexicà Martín Luis Guzmán, i nou director Luis Bello, qui li va imprimir una orientació prosocialista. Al juny de 1934, a causa de les pèrdues, va ser nomenat director Corpus Barga, però *Luz* va haver de tancar al setembre. El 1935, alguns dels seus col·laboradors van fundar el *Diario de Madrid*.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [21]

EL IMPARCIAL

(Segunda época)

REDACCION

Duque de Alba, 4

MADRID

20-5-33

Molt distingit amic:

Amb el disgust que podeu suposar, veig avui publicat en el diari l'article anònim que us adjunto. El fet que no vagi signat revela mala fe envers mi, potser més encara que envers vós, car l'autor coneix la nostra amistat i sabia que havíem parlat ahir al Palace.

Ja sé que en cap cas hauríeu pogut imaginar que fos jo qui us tractava d'aquesta manera. Si jo hagués vist l'article a la impremta hauria pregat al director que no el publicqués.

En el fons la cosa no té importància. L'article és d'En Pla, qui no es resigna a veure postergat el seu il·lustre amo.¹⁰¹¹

¹⁰¹¹ Heus ací un fragment de l'article d'*El Imparcial*, publicat sense firma, en què Josep Pla ataca Lluís Nicolau d'Olwer:

UNA HISTORIA

ESPAÑA EN LA CONFERENCIA DE LONDRES

Parece –según nuestras noticias– que ha costado muchísimas gestiones de toda índole el que España sea invitada a la Conferencia Económica Mundial que se abrirá en Londres el próximo mes de junio. En la primera lista de invitaciones España no figura. Por el contrario, aparecen ciertas Repúblicas sudamericanas de importancia menor. Entre aquel primitivo descuido y la invitación de ahora han pasado unas semanas, en las cuales el Gobierno del señor Azaña ha tratado de vencer el fracaso de la política del señor Zulueta, haciendo todos los esfuerzos imaginables para que el presidente de los Estados Unidos invitase a España. Esto, al final, se ha logrado.

En un instantes determinado se pensó incluso, ir a Londres prescindiendo de la invitación. La historia es muy sabrosa...

Cuando el presidente Roosevelt lanzó las invitaciones para la Conferencia y se enteró nuestro Gobierno de que España no figuraba en la lista, por el ministerio de Estado se ordenó al señor Cárdenas, nuestro embajador en los Estados Unidos, que diera los pasos pertinentes para esclarecer las razones de la amnesia sufrida por la Casa Blanca con respecto a España. El presidente Roosevelt respondió a nuestro embajador que no se trataba de ningún caso de amnesia, y que si no se había invitado a España fue porque se creyó que no era necesario, estando nuestro país ocupado en importantísimas cuestiones de orden interior. Añadió el presidente americano que la Conferencia, con los asuntos mundiales planteados, la podía formular en todo momento a través del embajador acreditado en Washington, constándole de antemano que estas sugerencias serían admirablemente recibidas. El señor Cárdenas contestó que lo que proponía el señor presidente de los Estados Unidos era lo que sucedía diariamente en las relaciones de unos países con otros, y que al hacer la gestión se pensó en algo más importante.

El fracaso se perfilaba tremendo y se mantuvo oculto. La Prensa no dijo nada. El señor Azaña decidió que de todos modos España asistiera a la Conferencia, aunque no hubiera sido invitada. Se decidió tantear el ánimo de tres personas –los tres altos funcionarios– por si se decidían a ir a Londres a tomar parte en la reunión. Se supuso que el primer delegado podría ser un funcionario eminente del ministerio de Estado; se supuso, asimismo, que un alto burócrata del ministerio de Hacienda, ex catedrático, podría también formar parte de la delegación; en el ministerio de Agricultura se reclutó el tercer delegado. Estos señores se negaron sin embargo, a ir a Londres sin estar invitada España. “Para pasar unos días en los *halls* de los hoteles y en la puerta de la Conferencia –dijo alguno de estos señores al presidente del Consejo– no vale la pena de hacer el viaje...” Y en esto quedó la tentativa. La delegación frustróse de una manera lamentable.

De celebrarse la Conferencia de Londres –que atraerá por unos días la atención mundial– sin que las agencias puedan telegrafiar las idas y venidas de los delegados españoles, el fracaso de la política de don Luis de Zulueta hubiera sido tan palpable, que hubiera podido acarrear, incluso, algunas interpelaciones

Ben cordialment vostre,
Artur Perucho

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

parlamentarias. Se hicieron esfuerzos de todo orden para que España fuera invitada. Se buscó la colaboración de algún país vecino para lograrlo. Al final se consiguió, y las apariencias han sido salvadas. Se ha nombrado, como ya es sabido, primer delegado español en la Conferencia al señor Nicolau d'Olwer. Irá también a Londres un representante de la Unión General de Trabajadores. El nombramiento del señor Nicolau para este alto cargo ha producido un evidente estupor en el ambiente económico. Se supone que el nombramiento del primer titular de la República en la cartera de Economía para esta representación, significa el propósito de que España no haga en Londres más que un papel pasivo y meramente protocolario. Nadie ha visto, a este respecto, el nuevo estilo del Gabinete Azaña por ninguna parte.

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [22]

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer

Madrid, 24-5-1933

Molt distingit amic:

He realitzat totes les gestions que havia pensat per al meu viatge a Londres, i he conseguit col·laboracions l'import de les quals oscil·la entre quatre mil i cinc mil pessetes. És més que suficient per passar-hi dos mesos.

Trobo, però, alguns inconvenients. El més important, que els diaris no tenen costum d'avançar l'import de les col·laboracions que contracten, mentres que als ferrocarrils i als hotels cal pagar al comptat. És per això que em permeto repetir-vos el prec que us vaig fer al Palace d'incloure'm en la delegació a títol de secretari particular. La despesa és insignificant, donat que jo tindrè els meus ingressos, i la cosa no és difícil, car aquestes consignacions diplomàtiques tenen una meravellosa elasticitat. Això, sense comptar que us he d'ésser útil durant la nostra estada a Anglaterra.¹⁰¹²

En Lucientes¹⁰¹³ em té encarregat un interviu amb vós per al diari. En dir-li que no seria a Madrid fins la setmana pròxima, m'indicà la conveniència de parlar amb En Flores de Lemus¹⁰¹⁴ o amb en Gabriel Franco;¹⁰¹⁵ però em sembla millor que la conversa sigui personalment amb vós com a cap de la delegació.

M'interessa saber el dia que tornareu i, també, si haig de fer articles per a *La Publicitat*, per tal de no comprometre'm amb cap altre diari de Barcelona.

Molt agraït per anticipat, us saluda ben cordialment vostre afm., s.s.

q.e.v.m.

Artur Perucho

V/C Alonso Cano, 34, provisional.

[hològrafa]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

¹⁰¹² Perucho es plantejà actuar com a secretari de la delegació espanyola en la Conferència de Londres amb els gastos pagats, com havia fet en els congressos de Ginebra quan acompanyava Estelrich.

¹⁰¹³ El periodista Francisco Lucientes (Madrid, 1903 – 1961) va ser redactor en cap d'*Heraldo de Madrid* i, després de la crisi d'*El Imparcial*, de febrer i març de 1933, entrà en la redacció d'*El Sol* –diari al qual, probablement, es refereix Perucho–. En *Renovación*, òrgan de la Federación de Juventudes Socialistas de España, aparegué una dura crítica pels seus tripijocs polítics: “Los fascistas entregaron *graciosamente* la imprenta de *El Imparcial* a la C.N.T. Concomitancias sospechosas”. (*Renovación*, 119, 25-11-1933, p. 3).

Durant la guerra civil Lucientes romangué a París, on era corresponsal de *Ya*. Després de passar pel diari *España de Tànger*, durant el franquisme fou corresponsal d'*Arriba* i *Hierro* a París i a Washington.

¹⁰¹⁴ Antonio Flores de Lemus (Jaén, 1876 – Madrid, 1941), catedràtic d'Economia Política, fou tècnic del ministeri de finances i assessor del govern en qüestions fiscals i econòmiques.

¹⁰¹⁵ Gabriel Franco López (Astorga, 1897 – Madrid, 1972), catedràtic d'Economia Política i d'Hisenda, durant la Segona República fou ministre d'Hisenda entre febrer i maig de 1936. Després de la guerra civil s'exilià a Mèxic i a Puerto Rico. Tornà a Espanya el 1967.

Madrid, 24-5-1933.

22

Excmo. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer

Molt distingit amic:

He realitzat totes les gestions que havia pensat per al meu viatge a Londres, i he conseguit wt. laboracions d'import de les quals oscil·la entre qual mil i cinc mil pessetes. És més que suficient per passar-hi dos mesos.

Trobo, però, alguns inconvenients. El més important, que els viaris no tenen costum d'avançar l'import de les wt. laboracions que contracten, mentres que als ferrocarrils i als hotels cal pagar al comptat. És per això que em permeto repetir-vos al proc. que us vaig fer al Palau d'incloure'm en la delegació a títol de secretari particular. La despesa és insignificant, donat pu

jo tindré els meus impresos, i la cosa no és difícil, car aquestes con-
signacions diplomàtiques tenen una
meravellosa elasticitat. Això reuse
comptar me us he d'ésser útil des-
rant la nostra estada a Anglaterra.

En Luciente, em té encarregat
me interviu amb vos per al diari.
En dir-li me no serien a Madrid
fins la setmana pròxima, m'indica
la conveniència de parlar amb
En Floro de Lencur o amb En Fabre
Franco; però em sembla millor me
la conversa sigui personalment
amb vos com a cap de la delegació.

M'interessa saber el dia que
tornareu i, també, si heig de fer
articles per a La Publicitat, per tal
de no comprometre'm amb cap
altre diari de Barcelona.

Molt agrair per anticipat,
un saluda ben cordialment vostre afm
i c. v. m.

Artur Peruchó

c/ Alonso Cano, 34, provisional.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [21]

Madrid, setembre de 1933

Estimat Xuriguera: fa uns dies que sóc aquí. Estic enfeinadíssim cercant la manera de guanyar pessetes, car haig de canviar-me de casa com més aviat millor. Sortosament, la meva comèdia ha estat acceptada al Teatre Cervantes, però fins que s'estreni i comenci a produir-me quelcom, em sembla que la ballarem magra.¹⁰¹⁶

Digueu-me com va la vostra editorial. Tinc molt avançat el llibre sobre en Domingo¹⁰¹⁷ i no m'agradaria treballar inútilment. Cas que hagués sortit qualsevol dificultat, la biografia quedarà ultimada en quinze dies. Digueu-me igualment quan em pagareu i si el pagament es farà esperar gaire. Estic passant una mala temporada i haig de calcular exactament els dies... i les pessetes.

De seguida que publiqui el primer llibre de la col·lecció feu la mercé d'enviar-me'l. Em servirà de guia per al meu, com el referent a extensió, etc.

Com que ignoro quan em canviaré de casa, contesteu-me a llista de correus. Ja us diré la meva adreça.

Gràcies. Una forta encaixada del vostre amic.

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰¹⁶ No sabem amb exactitud a quina obra teatral al·ludeix Perucho, ni tan sols si la informació és veraç.

¹⁰¹⁷ El polític i escriptor Marcel·lí Domingo Sanjuan (Tarragona, 1884 – Tolosa, 1939), membre d'Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), el 1914 fou elegit diputat a les Corts Espanyoles. El 1915 promogué la creació del Bloc Republicà Autonomista i el 1917 impulsà la creació del Partit Republicà Català. Tingué un paper destacat a l'Assemblea de Parlamentaris de 1917. Durant la dictadura de Primo de Rivera participà en diversos intents d'enderrocar-la. Durant la República fundà el Partit Republicà d'Esquerra (homòleg d'Izquierda Republicana), fou diputat en les Corts Espanyoles i ministre d'Instrucció Pública i d'Agricultura, Indústria i Comerç. Publicista, a més de nombrosos articles publicà obres polítiques i literàries. Perucho havia d'escriure'n una biografia seua per encàrrec de Xuriguera, de la qual no tenim més notícies que les que es desprenen de la seua correspondència.

Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [22]

Madrid, 8-XI-1933

Sr. Ramon Xuriguera

Estimat amic:

He rebut la vostra lletra i, encoratjat pel que em dieu, estic donant els darrers tocs a la biografia d'en Domingo. Jo no en sóc gaire partidari; però, tanmateix, he escrit el llibre amb una rigorosa imparcialitat, i crec que us plaurà. Lògicament, hi ha mig llibre consagrat als fets del 1917.¹⁰¹⁸

He cercat aquí inútilment l'obra d'en Domingo *On va Catalunya?*¹⁰¹⁹, en la qual exposa el seu criteri sobre la política catalanista. Com que m'interessa llegir-la abans de donar per acabada la biografia, us prego que me n'envieu un exemplar el més aviat possible. Voldria, també, tenir un llibre que va publicar en l'exili el coronel Márquez¹⁰²⁰ sobre les Juntetes de Defensa; l'edició es va repartir clandestinament, però ara no és difícil trobar exemplars a Barcelona. Potser Casanovas ens en podria deixar un, que jo li retornaria de seguida. No cal dir que us reemborsaré les despeses que hàgiu de fer.

A fi de mes, haig d'anar a París amb uns amics que fan el viatge en auto. Trametent abans l'original, podria cobrar l'import del llibre? No sabeu com us agrairia que m'ajudéssiu a aconseguir-ho, car no vaig molt sobrat de diners.

Probablement m'hi quedaré una temporada contractat per la Fox per a *explicar* en espanyol uns films tràgics del 1902, que avui resulten terriblement hilarants. Li interessaria a *La Humanitat* tenir-hi corresponsal? Jo en seria a canvi d'un bon fix; o bé amb la seguretat de publicar 15 articles mensuals, a 20 pessetes. Tinc altres col·laboracions i això m'ajudaria a viure.

I ja no us demano res més. Em sembla que ja està bé.

Ara una petita compensació: us adjunto un exemplar del meu darrer llibre, acabat de publicar.¹⁰²¹

Gràcies per tot. Una cordial encaixada del vostre bon amic i company

Artur Peruchó

Alonso Cano, 52

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰¹⁸ Peruchó al·ludeix al fet que el 1917 Marcel·lí Domingo va presidir la creació del nou Partit Republicà Català com a resultat de la fusió de forces polítiques entre les quals hi havia el Bloc Republicà Autonomista i Joventut Republicana de Lleida. Aquest mateix any va prendre part en els preparatius de la vaga revolucionària d'agost i fou detingut.

¹⁰¹⁹ *On va Catalunya?* es va publicar per la Llibreria Catalònia (1927).

¹⁰²⁰ *Las Juntas Militares de Defensa. Organización. Actuación. Derivaciones políticas e internacionales*, del coronel Benito Márquez, es publicà clandestinament a Barcelona (1923) per la Libreria Sintas.

¹⁰²¹ Es tracta de *Resum de literatura russa* publicat per l'editorial Barcino (1933).

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [23]

Madrid, 6 desembre 1933

Estimat Xuriguera:

Ara ja no hi ha dubte. Us he fet quedar malament. L'estiu passat, a la plaça de la Universitat, vàreu predir que no escriuria la biografia d'en Domingo. Doncs, ja la tinc acabada! Solament espero poder parlar amb el biografiat –qui, per cert, està enfeinadíssim– per a aclarir algunes coses que potser no són del tot exactes. L'endemà de parlar amb ell us trametré les quartilles, que fan una muntonada imponent.

No he rebut el Joan Casanovas.¹⁰²² Potser no ha sortit encara? Envieu-me'l tot seguit. Temo que el meu llibre hagi resultat massa llarg i, en aquest cas, l'escurçaria una mica.

El meu *Resum de literatura russa*, el rebreu aviat. M'han deixat sense exemplars.

He ajornat el viatge a París. Les coses marxen una mica més bé per aquí i fóra insensat abandonar la lluita en aquestes condicions. És segur que estrenaré aquesta temporada una comèdia que he fet en col·laboració amb Fernández Flórez. Ara estem fent-ne una altra que m'agrada força: *El fantasma inútil*.¹⁰²³

Però això trigarà dos, tres mesos, i cal mentrestant anar tirant. És a dir, que l'ajornament del meu viatge no exclou fer la gestió amb l'editor per tal de cobrar com més aviat millor. A fi de mes haig de llogar un pis, car ara sóc a despesa, i ja sabeu que això costa diners.

Escriviu-me aviat i digueu-me coses. Envieu-me, sobretot, el vostre llibre.

Vaig rebre el d'en Màrquez, que m'ha estat de molta utilitat. Gràcies. Us en trametré, també, l'import.

Una forta encaixada del vostre afm.

Perucho

Si veieu algú de la Proa, voleu recordar-li l'encàrrec que els he fet per correu? Necessito algun exemplar de *Catalunya sota la dictadura*.

Alonso Cano, 52

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰²² Perucho es refereix a l'assaig biogràfic del polític Joan Casanovas i Maristany: *Casanovas, quinze anys de política catalana* (Barcelona: Figures de la República, 1933).

¹⁰²³ No tenim constància d'aquestes col·laboracions teatrals entre Perucho i Fernández Flórez.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [24]

21 desembre 1933

Estimat amic,

Vaig rebre –i he llegit amb gust– la vostra biografia d'en Casanovas. El llibre m'agrada molt. Us faré un article a *El Pueblo* de València.¹⁰²⁴

El meu original us arribarà un dia d'aquests. És fet d'una altra mà nova, amb molts documents de l'època, sobretot del 1917. Temo que sigui una mica llarg.

Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰²⁴ Aquesta recensió no es va publicar en *El Pueblo*.

Carta d'Artur Perucho a Josep Maria de Casacuberta [8]

REDACCIÓN DE *HERALDO DE MADRID*
MADRID

10 juliol 1934

Sr. J. M. de Casacuberta.

Estimat amic:

Fa una pila de temps que desitjo escriure-us i mai dispo de una estona de pau.

Avui he tingut el plaer de passar mitja tarda xerrant amb el bon amic Batista i Roca, i he volgut dedicar-vos uns quants minuts per a què el plaer sigui complet.

Des de fa uns mesos col·laboro assiduament a l'*Heraldo* i, dins les meves modestes possibilitats, m'esforço en aconseguir que el diari tracti bé les qüestions catalanes. I no us penseu que és cosa fàcil, malgrat d'ésser catalans el director i els principals accionistes!¹⁰²⁵

Em diu Batista que seguiu treballant. Jo no em quedo curt. Ultra la tasca periodística, he acabat aquests dies un llibre de caràcter social, encarregat pel Socors Obrer Internacional, que es publicarà simultàniament en quatre idiomes.¹⁰²⁶ Ja us n'enviaré un exemplar.

Continueu publicant la sèrie de monografies de dret polític que vaig iniciar amb *Les formes de govern?* Si fos així, com que ara tinc temps, us en podria fer una altra. Podria, també, trametre-vos aviat un *Resum de literatura alemanya* que tinc a mig fer. Aquest estiu, per ara, tinc poca feina.¹⁰²⁷

Si us interessés, donat que l'*Heraldo* es ven molt a Barcelona, podria intentar una secció de Lletres Catalanes a la pàgina setmanal de llibres. Creieu que fóra eficaç?

Disposeu lliurement per a tot el que calgui del vostre cordial amic de sempre

Artur Perucho

v/c Maria Panés, 7, 1º, D.

[hològrafa]

[FONS DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA, facilitada per Jordi de Casacuberta]

¹⁰²⁵ *Heraldo*, un dels grans diaris vespertins de Madrid des de finals del s. XIX fins a la guerra civil, era propietat de la Sociedad Editora Universal, dels germans Manuel i Joan Busquets George, també propietaris del matutí *El Liberal*. Desafecte amb la dictadura i amb la monarquia, dirigit per Manuel Fontdevila i Cruixent (Granollers, 1887 – Buenos Aires, 1957), durant la República fou un dels principals defensors dels partits d'esquerres.

¹⁰²⁶ En aquesta època Perucho ja s'havia format una ideologia comunista, i potser pertanyia a la cèl·lula del partit que existia en la redacció del *Heraldo*. Al novembre de 1934, de fet, quan aparegué el diari *Pueblo* com a substitut del suspès *Mundo Obrero*, les seues col·laboracions van ser habituals. És probable, doncs, que tinguera contactes per a dur a terme l'encàrrec "d'un llibre de caràcter social" per a Socors Obrer Internacional, organisme prosoviètic que, tanmateix, no s'ha localitzat.

¹⁰²⁷ Perucho no va publicar cap obra sobre aquest tema.

10 Juliol, 1934.

Sr. J.M. de Casacuberta.

Estimat amic:

Fa una grila de temps que desitjo
escriureus i mai no tisporo d'una
estona de pau.

Ara he tingut el plaer de passar
mitja tarda xerrant amb el bon amic
Batista i Roca, i he volgut dedicar-
vos uns quants minuts per a que el
plaer sigui complet.

Des de fa uns mesos col·laboro
assiduament a l'Heraldo i, dins les
meves modestes possibilitats, m'esforço
en aconseguir que el diari tracti de les
qüestions catalanes. I no us pensen
que és cosa fàcil, malgrat, d'ésser

catalans el director i els principals
accionistes!

En diu Batista, que segueix treballant.
Jo no em quedo curt. Ultra la tasca
periodística, he acabat aquest dia
un llibre de caràcter social, encarregat
pel Socor Obrer Internacional, que es
publicarà simultàniament en quatre
idiomes. Ja us n'enviaré un exem-
plar.

Continuen publicant la sèrie de mo-
nografies de dret polític que vaig
iniciar amb "Les formes de govern".
Si és així, com que ara tinc temps
us en podria fer una altra. Podria,
també, transmetre-vos avint un
"Resum de literatura alemanya" que
tinc a mig fer. Aquest estiu, per
ara, tinc poca feina.
Si us interessa, donat que l'Heraldo es ven molt
a Barcelona, podria

intentar una secció de lletres catalanes
a la pàgina setmanal de l'Estim.
Creieu que foras eficaç?
disposen lliurement per a
tot el que calgui de vostre cor,
dal amic de sempre
Artur Peruchó

1934
V. E. MARIA PANES, 7, 1º, D.

Original de la carta núm. 166, d'Artur Peruchó a Josep Maria de Casacuberta

Carta d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [23]

EL SECRETARIO GENERAL
DE LA FEDERACIÓN ESPAÑOLA
DE IMPORTADORES DE HUEVOS
PARTICULAR
MADRID
PI I MARGALL, 12
TELÉFONO 17638

Excm. Sr. Lluís Nicolau d'Olwer

27 març de 1935

Molt distingit amic:

La premura de temps em va privar d'explicar-vos, la darrera vegada que vaig tenir el gust de veure-us a Madrid, detalls sobre la meua situació actual. Tinc una bona secretaria i treballa força en una pila d'afers comercials i administratius. Se'm presenta una bona perspectiva i no regatejo esforços per tal d'aprofitar com cal aquesta conjuntura favorable que pot permetre'm fer-me una bona situació.

Mentres he estat en una situació inestable que m'impulsava a planejar nous viatges periodístics no he volgut fer-vos cap oferiment, per bé que vós ja sabeu, des de fa anys, que estic sempre disposat a servir-vos. Ara, però, que m'he decidit per l'existència sedentària, us prego que disposeu de mi en tot el que us pugui ésser útil i que m'encarregueu tota mena de gestions que no desitgeu fer vós mateix. Serà per mi una tasca agradable correspondre modestament a les infinites atencions que us dec.¹⁰²⁸

Rebeu una cordial salutació del vostre bon amic de sempre,
Artur Perucho

[mecanografiada]

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

¹⁰²⁸ Tot i que ja s'havia identificat plenament amb el comunisme, amb aquesta carta Perucho no descuida les relacions amb Nicolau d'Olwer, personatge important de la política catalana i espanyola, dirigent del Partit Catalanista Republicà. Un mes després, de fet, publicà l'article «Notas marginales» "La fiesta del trabajo" (*El Pueblo*, 5-05-1934) en què elogiava el bon comportament dels comunistes en la manifestació del 1r. de Maig de Madrid d'aquell any.

Carta d'Artur Peruchó a Ramon Xuriguera [25]

ARTURO PERUCHO
Hermosilla, 3. Madrid

13 juliol 1935

Amic Xuriguera,

Fa una pila de mesos que us pensava escriure però els esdeveniments polítics han estat tan intensos i les convulsions tan eixorques durant el darrer any, que tenia la certesa que no ocupàveu ja cap de les posicions que jo us havia conegut. Sortosament l'amic Pallerola va venir fa uns quants dies al meu despatx i ell em va assabentar que us podia escriure... i que us havíeu casat, per bé que es va fer un embolic en intentar explicar-me qui era la vostra esposa.¹⁰²⁹

Doncs bé, amic: “Ya estamos en el seno de la muerte” (Echegaray).¹⁰³⁰ Jo sóc també a punt de caure dins l'abim insondable del matrimoni. He passat dues setmanes a París i la Lucienne ha vingut amb mi: un deliciós viatge en auto.¹⁰³¹ Ahir varen arribar els seus documents i, tan bon punt siguin traduïts i legalitzats, anirem a cal senyor jutge perquè ens faci signar la sentència.

Com canvia la vida, amic poeta! Rimbaud fent colonització a Indoxina, vós tramitant expedients,¹⁰³² i jo amb una oficina dedicada a afers de comerç exterior! Si això no tingués la compensació de permetre'ns menjar cada dia, ens hauríem de suïcidar! Cal reconèixer, però, que és més infecte el cas de Rimbaud que el nostre, car nosaltres no hem desertat del tot. (I ara penso que en l'argot de l'amic Solduga, *desertar* deu voler dir menjar-se les postres, oi?)

El cas és que començo a estar content de la vida. Les coses van endavant i tinc un ordre realment encisador després de tants anys de desordenada bohèmia. Treballo intensament, tot el que puc, i començo a veure clar l'esdevenidor. En havent passat l'estiu obriré el meu despatx d'advocat i seguiré dedicant-me a qüestions mercantils i financeres. Tinc la sospita que acabaré guanyant diners!

Lucienne i jo hem parlat molt d'aquella època, ja una mica llunyana, de la Bretonnerie i de la rue Danton, i us hem recordat sovint. La nova que, també vós, heu portat a casa vostra “un trosset de París” ens ha plagut extraordinàriament. Que sigui per bé; que aviat –a Barcelona o a Madrid– puguem aplegar-nos tots encara que sols sigui per uns pocs dies.

Una cordial encaixada del vostre bon amic de sempre
Peruchó

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰²⁹ Ramon Xuriguera s'havia casat el 1934 a Barcelona amb Henriette Guitard, natural de Llemotges, a qui havia conegut a París entre 1928 i 1930.

¹⁰³⁰ Citació del títol de la llegenda tràgica en tres actes i en vers de José Echegaray (1879).

¹⁰³¹ En altres ocasions també diu que ha fet aquest trajecte en auto: «El tubo de la risa» “Una noche en Las Landas, o los bosques no sirven para nada” (*El Pueblo*, 22-12-1935).

¹⁰³² Xuriguera era funcionari del Parlament de Catalunya.

Carta d'Artur Perucho a Ramon Xuriguera [26]

ARTURO PERUCHO
Hermosilla, 3. Madrid

[1935]

Estimat Xuriguera:

La vostra lletra del 6, arribada quan ja em pensava que havíeu desaparegut del món, em proporciona el plaer de saber que encara viviu i que el repugnant ambient que ens volta no us ha tret l'optimisme ni les ganes de treballar.

Jo em trobo en presència de problemes greus i de dificultats immediates i, tanmateix, sento igualment una força interior, una fe diàriament renovada, que em permet treballar i mirar de front l'esdevenidor. He fet molt teatre en castellà (ja coneixeu la meva dèria) però no he tingut, ni tindrè mai la paciència que cal per aguantar còmics i empresaris. Si no és per pura casualitat, les meves comèdies quedaran eternament inèdites. Aquí no hi ha, per a l'escriptor que no claudica, més que dos camins, vull dir dos teatres: l'Espanyol, on actua la Xirgu, i el María Guerrero, usufruït per Rivas Cherif¹⁰³³ i els xicots de la TEA. És possible que aquest hivern em decideixi a fer-los una visita.

Dins el teatre he assajat diversos gèneres: la comèdia tradicional amb ...*Pero no la enamora usted!*; la farsa còmica, amb *La verdadera tragedia de Fausto*; la farsa político-ideològica, amb *Arte de amar*; el melodrama, amb *Estrella roja*; ¹⁰³⁴ la comèdia humorística, amb una adaptació de Fernández Flórez... I tot ho tinc a un calaix de la meua taula! Ara bé: *Arte de amar*, que és el que més em plau per la seva rigorosa novetat, anirà a mans de la Xirgu tan bon punt hagi passat l'estiu. I, en el pitjor cas, sempre podré repetir allò de: "todo se ha perdido menos el honor".¹⁰³⁵ Això ja seria perdre massa!

Espero que no deixareu d'enviar-me els vostres llibres publicats, que jo no conec. En realitat, sols he llegit el dels exiliats de la Dictadura. Tindrè molt gust en llegir-los atentament, i en donar-vos la meua sincera opinió. A mi em reca de cada dia més el català, i quan disposi d'una mica de tranquil·litat és molt possible que escrigui una novel·la que em balla pel cap des de fa més d'un any: *La lluita darrera*, o sigui la tragèdia d'un jove petitburgès liberal dins un món que es debat entre solucions violentes, i la seva definitiva annexió a la causa proletària. Una mena d'autobiografia.¹⁰³⁶ Potser l'oferiré a Proa. Hi intervén encara en Puig [i Ferreter]?

M'agradarà rebre el vostre setmanari?¹⁰³⁷ Quan el vegi us enviaré un article.

¹⁰³³ Cipriano Rivas Cherif (Madrid, 1891 – Mèxic, 1967). Autor, actor, director, crític i empresari teatral, entre 1918 i 1935 va col·laborar estretament amb Margarida Xirgu en el Teatro Español de Madrid. Perucho ja havia escrit sobre ell i el TEA (Teatro Escuela de Arte, creat pel mateix Rivas Cherif el 1933), quan el conegué a València deu anys arrere: «Notas sobre el teatro», "Rivas Chreriff y el teatro libre" (*El Pueblo*, 22-04-1925).

¹⁰³⁴ Aquesta és l'única obra de teatre de Perucho de la qual tenim constància que va arribar a estrenar-se. De la resta de títols que esmenta, més enllà dels seus propis comentaris, no en sabem res més.

¹⁰³⁵ L'apoteigma "Tout est perdu, fors l'honneur" –que en castellà ha quedat "Todo se ha perdido, menos el honor"– s'atribueix al rei de França François I, extret de la carta que escrigué a sa mare, Lluïsa de Savoia, quan va ser fet presoner en la batalla de Pavia.

¹⁰³⁶ "Una mena d'autobiografia": noteu com, efectivament, Perucho indica que, sent d'origen petitburgès i liberal, s'ha identificat plenament amb la causa del proletariat.

¹⁰³⁷ Es tracta del setmanari *L'Horitzó*, impulsat per Xuriguera i pròxim a Esquerra Republicana; se'n van publicar dotze números entre agost i octubre de 1935.

A part les publicacions que ja em són conegudes, n'hi ha de noves on es pugui cobrar? Per a guanyar més *quartos* sempre som a temps.

També voldria que em donéssiu l'adreça d'en Sanz. Li he volgut escriure diverses vegades i sempre m'he trobat amb la "petita" dificultat de no saber on era.

Durant l'estada dels "octubristes" a Madrid, els he visitat sovint.¹⁰³⁸ En Lluhí i en Companys estaven força deprimits; l'amic Gassol amb la seva inconsciència habitual; l'únic que es mantenia seré era en Comorera. Aquest m'ha contat coses magnífiques, d'autèntic valor històric. La meua impressió és que no els hauríem de perdonar mai un fracàs com aquest, la causa del qual, em sembla, és que es llançaren a una revolució amb l'esperança que no hi hauria lluita. Com si una revolució fóra un joc de nens! La gent, però, els tornarà a votar. I haurem avançat un sol pas? És realment trist.

Tant Lucienne com jo recordem la vostra esposa, per bé que jo no he parlat amb ella més que una sola vegada. Un desitgem prosperitat, sort i *bonheur*.

Una forta encaixada del vostre bon amic,
Perucho

[Arxiu de Ramon Xuriguera]

¹⁰³⁸ Com a conseqüència de la tensió entre Espanya i Catalunya, així com entre dretes i esquerres, la Llei de contractes de conreu del Parlament de Catalunya, anul·lada pel Tribunal de Garanties Constitucionals va ser el detonant i el 6 d'octubre de 1934 el president de la Generalitat, Lluís Companys, va proclamar l'Estat Català de la República Federal Espanyola. Després d'una nit d'enfrontaments a Barcelona i altres poblacions catalanes, l'exèrcit, seguint ordres del president del govern, Alejandro Lerroux, va detindre Companys, el govern en ple i el president del Parlament, entre altres càrrecs polítics. Unes cinc mil persones van passar per la presó. El Parlament de Catalunya va ser clausurat i la major part d'alcaldes i regidors d'esquerres substituïts per altres de designació governativa. El 2 de gener de 1935 es va suspendre l'Estatut, i la Generalitat va quedar en mans de governadors generals nomenats pel govern de la República. El consell de la Generalitat va ser jutjat pel Tribunal de Garanties Constitucionals, que el 5 de juny de 1935 condemnà a 30 anys de presó el president i els consellers, als quals Perucho va visitar en la Model de Madrid. Comenta a Xuriguera la impressió que li han causat tant Companys com Joan Lluhí, Ventura Gassol i Joan Comorera, i desaprova i lamenta que s'haja arribat a aquesta situació.

Telegrama d'Artur Perucho a Lluís Nicolau d'Olwer [24]

17 FEB 36

Nicolau Layetana 19

bna Madrid

cordial felicitación: perucho ¹⁰³⁹

[ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Fons Lluís Nicolau d'Olwer]

¹⁰³⁹ Perucho felicita a Nicolau d'Olwer pels bons resultats del Front d'Esquerres obtinguts a Catalunya en les eleccions generals del diumenge 16 de febrer de 1936.

Carta d'Artur Perucho a Joan Estelrich [54]

Madrid, 13.¹⁰⁴⁰

Estimat Estelrich:

La gran feinada que he tingut aquesta temporada m'ha impedit de venir-vos a veure al Palace com era el meu desig. Us molestaré, doncs, per escrit.

Des de fa anys, com sabeu, segueixo amb interès la política internacional, i he aplegat un arxiu considerable sobre aquestes qüestions. A més a més, preparo ara una càtedra d'Internacional Públic, i això fa que la meva tasca vagi tenint un caire més científic que la simple feina periodística.

Tenia pensat fer un llibre que aplegués, de manera breu i documentada, la història dels vint anys darrers, car no hi ha res en espanyol que orienti el nostre públic en aquest món complicat dels tractats i dels problemes de la postguerra. No podria interessar aquest llibre a Montaner i Simon? Us agrairé que ho estudeu i que me'n digueu alguna cosa. Aquest llibre em serviria com a mèrit per a les oposicions. Imagineu-vos!

Jo visc gairebé exclusivament dels editors. Tradueixo per a Reus i per a la *Revista de Dret Privat*.¹⁰⁴¹ En aquest moment, però, no tinc cap treball encarregat. No teniu cap traducció sense traductor triat? Puc traduir amb garanties francès, anglès i italià.

Com que conec la vostra facilitat epistolar, suposo que no us és cap greu molèstia que no us vingui a veure. Tot el temps que el treball em deixa lliure el dedico ara a empassar-me Kelsen,¹⁰⁴² i no surto gairebé de casa.

Ben cordialment,
Perucho

C. de Recoletos, 19.

[hològrafa]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

[escrit a llapis per una altra mà: "Oncken"]

¹⁰⁴⁰ Perucho oblida escriure la data completa, que ha de ser del dissabte, 13-6-1936, com veiem en la carta següent d'Estelrich del mateix mes de juny: "Contesto la vostra lletra del dia 13 corrent".

¹⁰⁴¹ L'Editorial Reus, domiciliada a Madrid i dedicada en exclusiva als temes jurídics, fou fundada el 1852 pel jurista alacantí José Reus García (Alacant, 1816 – Madrid, 1883). Encara és una editorial de referència en l'àmbit del Dret; des de 1913 publica la *Revista de Derecho Privado*.

¹⁰⁴² Per a les oposicions de Dret Internacional Públic que menciona, Perucho estudia alguna de les obres del jurista Hans Kelsen (Praga, 1881 – Berkeley, 1973).

Carta de Joan Estelrich a Artur Perucho [55]

Barcelona, 30 de juny de 1936

Sr. D. Artur Perucho
Madrid

Estimat amic:

Contesto la vostra lletra del dia 13 corrent. Justament a la Casa Montaner i Simon ja tenim projectat i encarregat un volum que ha de completar la *Historia Universal* d'Oncken amb la *Historia de la postguerra*.

Doneu-me, doncs, alguna altra iniciativa.

Jo he de passar unes tres setmanes a l'estranger.¹⁰⁴³

Cordialment vostre,
J. Estelrich

(s/f: és còpia)

Via Layetana, 30

[mecanografiada]

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Fons Joan Estelrich]

¹⁰⁴³ El 18 de juliol de 1936, Joan Estelrich assistí a una conferència cultural de la Societat de Nacions a Budapest, d'on anà a Roma i, seguint l'exemple de Cambó, es mostrà favorable a les forces sublevades contra la República. Entre octubre de 1937 i maig de 1939 dirigí *Occident*, revista bimestral de contingut propagandístic i publicà amb Paul Claudel i Francis de Miomandre (pseudònim de Francois Durand) el llibre *La persecution religieuse en Espagne* (Paris, 1937); ja en 1930 havia suggerit a Perucho que es plantejara escriure sobre aquest tema (carta núm. 137).

Carta d'Artur Perucho a Lucienne Gache [1]

A bord del *Flandre*, s/d

[franquejada a l'Havana, aproximadament el 16 d'abril de 1939]

Querida Luci: Acaba de ocurrir un acontecimiento extraordinario. Al cabo de doce días de aislamiento del mundo (pues nuestro único contacto con él ha sido un periodiquito fascistoide con que nos obsequia todas las mañanas la Compañía Transatlántica) hemos visto una isla, una de las Lacayas,¹⁰⁴⁴ que viene a decirnos que hay algo más que agua azul como la tinta para estilográfica sobre la corteza de nuestro complicado planeta.

¡Qué trabajo cuesta escribir! A medida que nos acercamos al trópico se le van a uno las ganas de hacer nada. El aire es purísimo, el mar está tranquilo como un lago y el sol calienta que es un placer: todo lo necesario para tumbarse en una hamaca y que trabajen los pobres. Aunque no por esta causa, desde el punto de vista del rendimiento práctico, el viaje ha sido un desastre, porque apenas he podido escribir unas cuantas cuartillas.

El primer día, no hubo modo de hacer nada por culpa del famoso puerto de Saint-Nazaire. Entre nosotros: eso no es un puerto ni cosa que lo parezca, sino un tubo en el que se embotella el barco y del cual no hay manera de salir. Tiene todos los perfeccionamientos modernos, y yo creo que es esto precisamente lo que dificulta enormemente las cosas. Cuando parece que vas a zarpar, te dicen que hay que esperar un poco porque el nivel del agua es insuficiente. Ponen en marcha las compresas [*sic*] (operación que se lleva un par de horas) y el agua sube hasta el punto de que tampoco se puede salir porque el agua ha subido demasiado y el barco no sabe saltar. En vista de esto, los técnicos toman la decisión de dejar que la marea resuelva el problema por sí sola (para lo cual maldita falta la que hacia el canal) y queda así demostrado que las construcciones, los depósitos de agua, las compuertas y todo lo demás han sido contruidos con el solo objeto de epatar a los pasajeros de buena fe y alma sencilla.

Cuando ya se han puesto de acuerdo el nivel del mar y el del canal, viene la segunda dificultad, consistente en lograr que se pongan de acuerdo los remolcadores que tiran del barco. Realmente, hay algo irreconciliable entre estos remolcadores: mientras unos ponen todo su empeño en tirar del barco hacia adelante, otros hacen cuanto pueden por evitar que se haga a la mar. El capitán, desde el puente, grita y se desgaña para reducir sus diferencias, y una vez convencidos los remolcadores de que su deber más elemental es tirar hacia delante, surge la dificultad número tres: los tractores que, desde tierra, ayudan a poner el buque en marcha no son todos de la misma opinión ni mucho menos. Se ve a simple vista que se ha establecido entre ellos una rivalidad peligrosa, la cual da como resultado que el navío se atraviesa en el canal y hay que volver a empezar. Tengo el convencimiento de que esto es ya cosa tradicional allí, por lo que los habitantes de Saint-Nazaire acuden en tropel al muelle cada vez que zarpa un trasatlántico, y se divierten que es un gusto.¹⁰⁴⁵

Todos estos incidentes tienen, en cambio, una compensación en la belleza de la costa de Bretaña... para los viajeros que no se han mareado antes de salir del canal. No obstante, como todos han pagado, las cosas están organizadas para que nadie deje de gozar de las delicias del mareo. Y apenas se sale del puerto, hay preparado un bonito y ameno temporal

¹⁰⁴⁴ Són les Bahames.

¹⁰⁴⁵ A pesar de les terribles circumstàncies qe acaba de viure, Perucho, recuperant-se del fet que lamenta –“el viaje ha sido un desastre, porque apenas he podido escribir unas cuantas cuartillas”– descriu amb un gran sentit de l'humor l'eixida del *Flandre* del port de Sant Nazer, on Lucienne no l'acompanyà perquè es quedà a París.

que empieza en la costa bretona, se prolonga con admirable espíritu de continuidad por el golfo de Vizcaya y acompaña cariñosamente al viajero hasta pasadas las Azores, o sea durante cinco brevísimos días.

Es absolutamente falso que el mareo sea nocivo y menos aun desagradable. Es, por el contrario, una de las cosas más sabias y oportunas con que me he tropezado en mi vida. De no ser por el mareo, los viajeros de tercera clase se verían obligados a digerir la bazofia que comen en el barco, y esto produciría estragos terribles en sus estómagos. Gracias al mareo, no se produce este lamentable caso y todo el mundo conserva limpio el estómago e intangible la salud. Tiene también otra ventaja, y es que, en vez de respirar el aire pútrido del mar, se ve uno hundido en el cómodo y saludable ambiente del *dortoir*,¹⁰⁴⁶ de cuyas excelencias no quiero hablarte porque esta carta me costaría un dólar. El caso es que, a trancas y barrancas, hemos devorado una cantidad enorme de meridianos y paralelos, que los relojes ya no saben qué hora es, y que estamos a la vista de los Estados Unidos. En este momento nos hallamos frente a los rascacielos de Miami y divisamos el paisaje magnífico de la costa de Florida, hasta Palm Beach: un espectáculo impresionante.

Por fortuna, no todo han sido molestias durante el viaje. Los camaradas cubanos y mexicanos son unos amigos excelentes, y con ellos organizamos el día 14 un acto conmemorativo de la proclamación de la República, que resultó brillantísimo y puso el resuello en el cuerpo a los fascistoides de primera clase y a la oficialidad del buque. Enviamos telegramas al Presidente Cárdenas y a Negrín, y hoy han llegado los radios de contestación.

El *Flandre* va lleno de judíos polacos que se curan en salud y se largan a Cuba. Son todos practicantes y, por tanto, reaccionarios aunque antifascistas. El primer día, presididos por su rabino, cantaron antes de comer una cosa parecida al “Frère Jacques” en hebreo, y se comieron lo nuestro.¹⁰⁴⁷

Desde hace una semana el tiempo es magnífico. He conquistado justa celebridad en el comedor y he engordado visiblemente.¹⁰⁴⁸ Me siento sano y fuerte como nunca y dispuesto a emprender de nuevo la lucha por la vida en cuanto eche pie a tierra. Estoy seguro de que la lucha será dura, pero tengo también la seguridad de triunfar en ella. He aprovechado estos días de buen tiempo para dar los últimos toques a mis conferencias, y he trabajado un poco en la novela.¹⁰⁴⁹ Pero no hay aquí comodidades para trabajar en serio y, por otra parte, necesitaba este saludable reposo que me ha proporcionado el Atlántico. Ahora estoy como nuevo. He sacudido la baja moral de la derrota y me dispongo a volver a empezar dondequiera que sea.¹⁰⁵⁰

Es lamentable que no hayamos podido hacer juntos el viaje. Durante toda la travesía me ha obsesionado la idea de traerte conmigo cuanto antes, para que podamos reanudar esta vida nuestra en la que, si ha habido días difíciles, ha habido también una comprensión, una

¹⁰⁴⁶ Fragment irònic, molt propi de Perucho, en què explica que, gràcies al mareig, els passatgers del *Flandre*, en compte de “respirar el aire pútrido del mar” poden inhalar “el cómodo i saludable ambiente del *dortoir*”, o siga, del dormitori col·lectiu.

¹⁰⁴⁷ Perucho es refereix a aquella cançó francesa del s. XVII que fa referència al toc de maitines de què estava encarregat un monjo del monestir, que potser s’havia adormit: “*Frère Jacques, / Dormez-vous? / Sonnez les matines! / Ding, daing, dong!*” Aquest passatge acaba amb un toc d’humor sobre la voracitat dels jueus polonesos.

¹⁰⁴⁸ En una fotografia en què apareix Perucho a bord del *Flandre*, així com les primeres que es féu en arribar a Mèxic per als documents d’immigració, presenta un aspecte francament amagrit.

¹⁰⁴⁹ Cap la possibilitat d’interpretar que no es tracta d’una novel·la nova, sinó de la traducció al castellà d’*Ícar*, que Perucho ventilà a Mèxic el novembre de 1939.

¹⁰⁵⁰ En aquest passatge Perucho es mostra vital i optimista, disposat a lluitar per la vida després de la catàstrofe, i comenta alguns projectes literaris.

lealtad y una felicidad que vale por todos los tesoros de la tierra. Si las cosas salen bien en La Habana (sobre lo cual tengo algunas dudas, dada la difícil situación que en Cuba existe) nuestro problema se resolverá automáticamente y en seguida. Si no, habrá que llegar a Méjico y ganar peso a peso, penosamente, el importe de tu viaje. Pero lo conseguiremos también.¹⁰⁵¹

Excuso decirte que, no obstante la agradable novedad que para mí representa un viaje como el que estoy haciendo, no me faltan motivos de preocupación. La suerte que puedan correr mi madre y mi hermana amarga todas las horas de mi vida actual. Es desesperante no poder hacer nada por ellas. Si se te ofreciera alguna oportunidad, no dejes de aprovecharla.¹⁰⁵² Gamboa¹⁰⁵³ debe estar enterado de si se prepara algo de carácter general para la emigración a América de los refugiados. Te adjunto una carta para ellas. Si están todavía en Francia, envíasela; si hubieran regresado a España, escríbeles por tu cuenta para decirles con toda prudencia que estoy bien.¹⁰⁵⁴

Y tu, ¿cómo estás? Todos los días he ido rectificando el meridiano para poder imaginar con exactitud dónde te encontrabas a cada hora, y así he ido reconstruyendo nuestra vida durante los dos meses que hemos pasado en París. ¡Qué lejos me parece ahora todo eso, ante el deseo de tenerte otra vez a mi lado! Hay que reconstruir nuestro hogar deshecho por la guerra, cueste lo que cueste. y estoy dispuesto a lograr que sea pronto, muy pronto.

¿Has vendido la máquina de escribir? El aparato fotográfico no lo vendas por menos de 1.500 francos, salvo en el caso de que necesites dinero.

Recuerdo constantemente a los papás y a nuestros amigos. Todos han sido de una bondad extrema conmigo, y a todos debes darles mis saludos más cordiales. En próximas cartas explicaré a papá todo cuanto pueda saciar su constante curiosidad por las cosas exóticas, y a mamá cómo son las enchiladas.¹⁰⁵⁵

[mecanografiada, sense firma]
[Arxiu de la família Perucho]

¹⁰⁵¹ Deduïm, d'aquests comentaris plens de sinceritat amical i amorosa, que Lucienne no s'havia embarcat per falta de recursos per a pagar el passatge. Perucho al·ludeix, de passada, a la situació política de Cuba sota la presidència (1936-1940) de Federico Laredo Bru, el segon president després de la dictadura de Gerardo Machado.

¹⁰⁵² Perucho, després d'haver visitat sa mare i germana a Perpinyà, havia perdut tot contacte amb elles, de les quals havia estat tota la vida pendent, com hem vist en diverses cartes, i transmet el seu desassossec a Lucienne perquè gestione llur vacuació cap a Mèxic.

¹⁰⁵³ El diplomàtic mexicà Fernando Gamboa (Mèxic DF, 1909 – 1990), també pintor i promotor cultural, havia assistit en companyia de la seua esposa, l'americana Susana Steel Leibowitz, al Segon Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura (València, Madrid, Barcelona, París, 1937) com a membre de la legació de Mèxic, ja que presidia la Liga de Escritores i Artistas Revolucionarios del seu país. Resident a França, per encàrrec de la presidència de la República de Mèxic, el 1939 organitzà el transport cap a Veracruz dels vapors *Sinaia*, *Ipanema*, *Mexique* i *De Grase*. Lucienne participà en l'organització de les expedicions i embarcà en el *Mexique*.

¹⁰⁵⁴ No s'ha conservat cap carta de les que Perucho va enviar des de Mèxic a la família.

¹⁰⁵⁵ Aquests entranyables comentaris de Perucho respecte als pares de Lucienne contradiuen i desmenteixen les afirmacions de Sampelayo: "Los padres de Lucienne no le querían admitir en su casa".

Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho [2]

Jueves, 11 de mayo 1939

Mi querido Arturo:

¿Cómo explicarte el hecho de no haberte escrito todavía ni haber contestado todavía a tus cartas del barco y de Veracruz? ¹⁰⁵⁶ La verdad es que estoy preocupadísima. Una serie de cosas en las que no pensaba cuando estábamos juntos se me ocurren ahora y sobre todo un hecho capital que, por cierto, es el centro de mi preocupación. Pero de esto ya hablaremos después.

Quiero, en primer lugar, decirte cómo me alegré al leer tus cartas, de verte animadísimo y lleno de esperanzas, que es la única manera, si no de triunfar, por lo menos de estar en condiciones de salir adelante y de luchar contra los tropiezos y las dificultades. El primero de ellos fue el no encontrarse Marinello ¹⁰⁵⁷ en Cuba o no haber recibido lo que esperabas de Capuz. ¹⁰⁵⁸ Por otra parte, me extraña no haber recibido todavía carta de México, ya que se ha recibido ya carta de la capital de gentes que salieron contigo en el *Flandre*. Pero, en fin, no le doy a esto más importancia de la que pueda tener y espero que muy pronto sabré algo. Por mi parte, estoy trabajando actualmente y desde más de 15 días en la Legación de México ¹⁰⁵⁹ en el asunto de los refugiados. Mucho trabajo pero muy interesante y que hago con mucho gusto, y de momento esto me resuelve la situación económica, que era aproximadamente tan brillante como la tuya. Hablando de esto, no necesito decirte que esperé en vano tu carta de Saint-Nazaire con los 150 francos que quedaste en mandarme. Esto empezó por indisponerme bastante porque, contando con ellos, mandé a tu madre en la carta que me dejaste para ella los 50 francos que me quedaban. Claro que, conociéndote, no debía haberme extrañado o, mejor dicho, no debía haber contado con esto.

¹⁰⁵⁶ Lucienne fa referència a dos cartes de Perucho, com diu en el paràgraf següent –“tus cartas”–. De fet, ell li n’envià almenys tres, però només ens ha arribat la primera, la “del barco”, franquejada probablement en l’escala que el *Flandre* feu a l’Havana.

¹⁰⁵⁷ Juan Marinello Vidaurreta (Jicotea, Cuba, 1898 – l’Havana, 1977), professor, escriptor i polític comunista de la generació universitària dels anys trenta. Cursà els estudis primaris a Vilafranca del Penedès, d’on era son pare, que es dedicava al negoci del sucre a Cuba, on tornà la família quan es calmà el procés d’independència de l’antiga colònia. Doctorat en Dret i llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universitat de l’Havana, amplià estudis en la Central de Madrid els anys 1921 i 1922. De retorn a l’Havana, participà en la fundació d’algunes revistes literàries. Oposat a la dictadura del general Gerardo Machado, sofrí presó i s’exilià a Mèxic, on fou professor de la UNAM. El 1937 assistí, amb Nicolàs Guillén, al Segon Congrés Internacional d’Escriptors per a la Defensa de la Cultura, on degué travar amistat amb Perucho, el qual cobria les sessions del congrés a València per a Film Popular. Tot i que fou ministre en els primers governs de Batista, el qual s’alià dels comunistes, acabà separant-se’n i es declarà partidari del castrisme. Fou rector de la Universitat de l’Havana i ambaixador permanent de Cuba en la UNESCO. Estudiós de la literatura hispanoamericana, va divulgar en especial l’obra de José Martí.

Com indica Lucienne per haver-li-ho comentat Perucho en la segona carta –que no tenim– Marinello, que viatjava bastant, no es trobava a Cuba. Podria ser una coincidència però, de fet, existeix una fotografia datada a Nova York el 1939, sense més especificacions, en què apareix amb l’actor i cantant Paul Robeson, que formà part de la Brigada Lincoln en la guerra civil i estigué animant els ferits en l’Hospital de sang que les Brigades Internacionals tenien en l’Hotel Voramar i en les vil·les requisades de la platja de Benicàssim.

¹⁰⁵⁸ Pot tractar-se de l’escultor José Capuz Mamano (València, 1884 – Madrid, 1964) el 1933 fundà, amb altres, l’Associació de Amigos de la Unión Soviética.

¹⁰⁵⁹ El ministre de la legació de Mèxic a França era Narciso Bassols (de novembre de 1938 a novembre de 1939), posteriorment substituït per Luis I. Rodríguez (de desembre de 1939 a febrer de 1942). Des de Perpinyà hi col·laborava estretament el cònsul de Mèxic, Eugenio Bosques.

Adjunto te mando las últimas cartas que he recibido de tu familia. Ya verás por la segunda que están decididas a ir a México ¹⁰⁶⁰ y siendo que tú, en todas tus cartas, alentaste este deseo y me pediste a mí que las ayudara en este sentido, no dejaré de hacerlo, o mejor dicho, estoy haciendo ya las gestiones necesarias, a pesar de que estoy convencidísima, como te lo dije desde el primer momento, que es una solemne estupidez y, más, un crimen. ¿Has pensado seriamente durante unos minutos en lo que representa para ti la responsabilidad de hacer venir a una tierra tan lejana y tan insegura, en las circunstancias actuales, a tres mujeres, y de mantenerlas indefinidamente? Tu, que desde que te conozco has sido incapaz de hacer el más mínimo esfuerzo para ayudarlas, ¿te vas a encargar, en las condiciones más duras y más difíciles que hayas encontrado en tu vida, de asegurarles aunque sea lo imprescindible? ¹⁰⁶¹

Y este es precisamente el objeto de mi preocupación. Te aseguro que me sabe muy mal, especialmente en un momento en que comprendo que mi obligación es animarte y alentarte en la dura lucha que vas a sostener, hablarte en este tono pesimista. Pero, por otra parte, no me cabe la menor duda que mi obligación es también hablarte muy claro, ya que no puedes o no quieres mirar las cosas con un poco de sentido común. Y lo que te quiero decir es lo siguiente: por razones bastante desagradables y que no es preciso recordarte, no toleraré nunca vivir con tu familia, de modo que antes de prever mi viaje a México tendrás que haber resuelto completamente la existencia de tu madre, de tu hermana y de la niña que completa el cuadro encantador que se te ofrece como horizonte. No sé cómo reaccionarás ante esta determinación, que es irrevocable, pero por si acaso reaccionases injustamente, quiero contestarte de antemano que por cariño o por necesidad ineludible soy capaz de hacer los mayores sacrificios, pero cariño no tengo, hacia tu familia (y a pesar de esto hago por ellas lo que puedo por simple humanidad) y no hay ninguna necesidad ineludible de obrar como obráis, por lo tanto que se sacrifiquen los demás. ¹⁰⁶²

Comprenderás ahora por qué no tenía ninguna prisa en escribirte... Además, no te digo todo esto para que vuelvas atrás, sería ya demasiado tarde. Hay un barco que sale el 20 de este mes. ¹⁰⁶³ No he querido que salgan en él para dejarte un poco de tiempo, por lo menos para orientarte, pero desde luego saldrán en el siguiente, del que no se habla todavía, y se ignora por completo la fecha. Pero ya te avisaré.

Dejando ya por terminado este asunto, hablemos de otra cosa.

He recibido ayer una nota de Veri, ¹⁰⁶⁴ que se encuentra en un refugio no muy lejos de París, en Soissons. Por fin, Enrique salió del campo ¹⁰⁶⁵ y está en Londres, pero en muy mal

¹⁰⁶⁰ Deu tractar-se de la carta núm. 178, en què Julia Perucho participa a Lucienne que “Si el aviso para marchar tarda un poco, podremos salir bien”, en referència a la l’evacuació a Mèxic d’ella, sa mare i sa filla.

¹⁰⁶¹ Lucienne reprén severament el marit, al qual acusa de tindre poc sentit comú i de ser un irresponsable per haver fomentat que sa mare, la germana i la filla emigraren a Mèxic, i li recrimina que no les haja ajudades mai. Es tracta d’una consideració sincera però probablement no del tot justa, per tal com en la seua correspondència, Perucho es mostra sovint preocupat per elles.

¹⁰⁶² En el supòsit que, d’acord amb el desig de Perucho i gràcies a les seues gestions, la sogra i la cunyada arribaren a embarcar cap a Mèxic, Lucienne es mostra absolutament determinada en quedar-se a França. El cas és que devien detestar-se mútuament, com manifesta clar i ras –“cariño no tengo, hacia tu familia”– i li subratlla que té l’obligació de resoldre la vida d’aquestes dones allà, amb les quals ella es nega a conviure.

¹⁰⁶³ Lucienne es refereix al *Sinaia*, que salpà de Sète el dia 25 de maig de 1939.

¹⁰⁶⁴ Lamentablement, en tractar-se d’una carta plena de referències personals, no és possible anotar cap informació a partir dels simples hipocorístics amb què Lucienne comenta a Perucho la fortuna dels amics comuns; així mateix, no he pogut concretar tampoc quina és la personalitat de determinats cognoms.

¹⁰⁶⁵ Enrique Díez Canedo (Badajoz, 1879 – Mèxic, 1944), poeta traductor i crític literari, fou ambaixador a Uruguai i Argentina durant la República. Lucienne es refereix a un dels nombrosos camps de concentració en què el govern francès va confinar els expatriats espanyols.

estado de salud. Está haciendo gestiones para ir con él y espera conseguirlo pronto. Ella está bien y el niño perfectamente, gordo y anda solo.

Menéndez [¿Álvaro?] también salió del campo. Está actualmente en Narbonne, limpiándose de toda la arena que indigestó, y engordando.

Lucinda ya se fue a Nueva York. Le di la dirección de “Pancho” para que te escribiera a tu casa porque me ha prometido hacer todo lo posible para conseguirte colaboraciones en revistas. En fin, ya te dirá ella misma lo que piensa y qué hay de posible de esto.

Mayer también me escribió de Nueva York. Está encantado. Me pidió una dirección para poderte escribir porque él también piensa serte útil en este aspecto.

Ha salido hace pocos días un grupo de intelectuales hacia México, entre ellos [Josep] Renau, Emilio Prados, [Rodolfo] Halffter el músico y no sé quién más.¹⁰⁶⁶

Por la legación veo naturalmente a mucha gente: grupo que saldrá el 16 con Marta, [Manuel Domínguez] Benavides,¹⁰⁶⁷ después de la operación espantosa que le hicieron en la boca, etc.

Elena [Vázquez Gómez] está actualmente en una clínica donde la operaron hace unos 15 días. Una intervención bastante grave y delicada pero de la cual parece que se repone muy bien y con la mayor normalidad. Cada vez que la veo me pregunta por ti y te manda muchos saludos, así como Teresa [Proenza]. Ya no viven en la Rue de Vaugirard. La nueva dirección es 7, Rue de la Cavalerie.¹⁰⁶⁸

Hace cosa de dos o tres semanas he tenido muchas inquietudes por la salud de mi padre, que estuvo durante varios días bastante mal de salud. Después ha sido mi madre, que sigue todavía delicada. Luego he sido yo, que por culpa de una muela que se infectó tuve una sinusitis maxilar, y me obligó además a una visita diaria al dentista. ¡Todas las suertes a la vez! ¿Tienes siempre el proyecto de arreglarte la boca? ¿Cuándo comprenderás que es en interés tuyo que insisto de esta forma? Pero si no lo quieres comprender una vez más, peor para ti.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁶ La Junta de Cultura Espanyola i el govern de Mèxic van organitzar l'expedició del vapor holandès *Vendamm*, en què es van embarcar un grup d'uns cinquanta artistes i intel·lectuals espanyols, com els mencionats Renau, Prados, Halffter, Bergamín, Manuela, Rosa i Josefina Ballester, Luisa Carnés, Miguel Prieto, Ricardo Ugarte, Josep Carner, Eduardo Ugarte, el mexicà Juan de la Cabada, etc.

¹⁰⁶⁷ Manuel Domínguez Benavides (Puentearreas, 1895 – Mèxic, 1947), periodista, escriptor i polític socialista, autor d'una biografia novel·lada del financer Joan March (*El último pirata del Mediterráneo*, 1934), a Mèxic fou secretari de redacció de la revista *Reconquista de España*.

¹⁰⁶⁸ Teresa Proenza era germana de Cachita Proenza, la qual serà la mare adoptiva de Max Rojas Proenza, el fill de Perucho i Lucienne.

Teresa Proenza i la seua companya sentimental Elena Vázquez Gómez havien vingut a Espanya a combatre en la guerra civil contra el feixisme, on Elena resultà ferida i operada en una clínica de París, com conta Lucienne. Després de tornar a Mèxic, Teresa va ser secretària de Diego Rivera i amiga íntima de Frida Kahlo. Elena, per la seua banda, va ser secretària del president Lázaro Cárdenas. (“Raquel Tibol: Mi vida cambió con Diego y Frida”. *Vanguardia*, 14-12-2013:

<http://www.vanguardia.com.mx/mividacambiocondiegoyfridaraqueltibol-1903414.html>)

En 1953, Frida Kahlo va regalar a Teresa Proenza l'aquarel·la titulada *La risa* amb aquesta dedicatòria: “Para Elenita i Teresita con todo mi amor, Frida Kahlo (la Lucas que tanto les quiere)”. Una dedicatòria semblant es troba en la part alta de la paret del dormitori annex a l'estudi de la casa-museu de Frida Kahlo en Coyoacán, pintada de color roig per la mateixa artista: “Casa de Irene Bohus, cuarto de María Félix, Frida Kahlo y Diego Rivera, Elena i Teresita, Coyoacán, 1953, Casa de Machila Armida”.

¹⁰⁶⁹ Per aquest detall particular, sabem que Perucho tenia problemes de dentadura, com ja havia escrit en algun article: “Con este programa no hay que decir la nochecita que he pasado desde las doce; me han tenido ustedes sentado en la cama esperando a que empezaran a dolerme las muelas.” («El tubo de la risa» “Aprendan ustedes a casarse”, *El Pueblo*, 3-10-1935).

Desde que te fuiste no he visto una sola vez a Colino,¹⁰⁷⁰ porque entre el dentista y el trabajo de la legación no me queda tiempo. Además, es posible que salga mañana a Perpignan con Fernando [Gamboa], Suzana [Steel Leibowitz, esposa de Gamboa] y otra gente de ahí, para preparar todo lo necesario para el barco.

Más que nada deseo que tengas mucha suerte y que las cosas te vayan lo mejor posible, incluso si no debo participar en ello. De lejos, como de cerca, me alegraré de todo lo bueno que te corresponda, lo mismo que lamento con verdadero dolor todo lo que veo en ti y fuera de ti que no sea lo que yo quisiera. Porque te quiero mucho, exijo mucho; y porque te aprecio mucho, sufro cuando te rebajas, voluntariamente o por debilidad, del nivel intelectual, moral e incluso físico que es el tuyo.

Con todo cariño

Lucienne

[hològrafa]

[Arxiu de la família Peruchó]

¹⁰⁷⁰ Manuel Fernández Colino, cineasta cubà, un dels fundadors de Film Popular i, anys després, vinculat a Prensa Latina. Elena Poniatowska el menciona:

“En la imprenta alguien la llama: ‘María’ y no hace caso, hasta que Fernández Colino la toca en el brazo:
—Nos conocimos en el hospital obrero, ¿te acuerdas, María? Soy Manolo.” (Poniatowska 2004: 605).

Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho [3]

Gérard PAPIOT
BRASSERIE
P.C. PERPIGNAN 16.194

Perpignan, le 22 mayo 1939

Mi querido Arturo,

Como lo preveía en mi carta anterior, estoy hace cerca de 15 días en Perpignan con los Gamboa, trabajando en la preparación de la primera expedición en masa de refugiados españoles hacia México.¹⁰⁷¹ El trabajo es algo de espanto, de día y de noche en los campos y refugios, pero estoy encantada porque me interesa extraordinariamente. Aquí he encontrado a muchos amigos y conocidos, muchos gratos y otros menos. Entre los amigos Carlos y Manolo Giménez Bello, etc. Los padres de Lucinda, y su hermano, y Alvaro Menéndez,¹⁰⁷² salen también en él. A este último no lo he visto porque tuve que ir a París 2 días para llevar documentos al ministro y regresar al instante. Gracias a esto tengo un rato libre para poderte escribir. Ya te contarán los amigos lo que es este trabajo y por qué no te escribo todavía. Entre los emigrantes: Victor Colomer [Nadal]¹⁰⁷³ y Rodríguez Salas,¹⁰⁷⁴ el “gran autor dramático” Mora,¹⁰⁷⁵ el “mejor director de películas” Mantilla,¹⁰⁷⁶ etc. No te

¹⁰⁷¹ En el *Sinaia*, la primera expedició noliejada pel SERE i la legació mexicana, van embarcar 1.620 refugiats. A París, el SERE estava “instal·lat al domicili del *Comité Central du parti Communiste Français*.” (Benguerel 2008: 319).

¹⁰⁷² Deu tractar-se d'un dibuixant, però no tenim més referències que aquesta: “*Hierro* recopiló una decena de historietas de Heliodoro. La publicación, abierta i libre, incluyó en la última página un quién es quién de *Hierro*, donde mencionaba a Álvaro Menéndez, J. Vela Zanetti y a Peinador, quien se caricaturizaba a sí mismo.” (Barrero: 2005)

¹⁰⁷³ Víctor Colomer i Nadal (Corbins, 1896 – Mèxic, 1960). Pel gener de 1939 va ser, en funcions, l'últim alcalde de Barcelona. Exiliat a Mèxic, fou expulsat del PSUC (PCE), i el 1958 fou un dels fundadors del Moviment Socialista de Catalunya

¹⁰⁷⁴ El polític Eusebi Rodríguez Salas, militant del PSUC, el desembre de 1936 fou nomenat comissari d'ordre públic de la Generalitat de Catalunya, missió des de la que s'enfrontà amb Dionisio Eroles, cap de les Patrulles de Control del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, que assassinaren impunement milers de persones entre juliol de 1936 i maig de 1937. La confrontació desembocà, el 3 de maig de 1937, en l'intent d'ocupació de la Telefònica per milicians de la CNT i la FAI, amb el suport del POUM, acció que desencadenà els Fets de Maig de 1937. Rodríguez Salas, exiliat a Mèxic, fou expulsat del partit el 1942.

¹⁰⁷⁵ Juan Miguel de Mora Vaquerizo (Mèxic, 1921), fill de pare mexicà i de mare espanyola, a qui en 1936 el van enviar a París per a completar estudis. Durant la guerra civil va vindre a Espanya a lluitar a favor de la República, primer en el Quinto Regimiento a Madrid i més tard en el XV batalló de les Brigades Internacionals, amb el que va participar en la Batalla de l'Ebre. Després de la guerra va tornar al seu país, on va exercir distints gèneres de periodisme en diversos mitjans, així com la docència del sànscrit en la UNAM, llengua de la qual ha sigut traductor. Autor d'una densa obra literària, de jove ja devia fer-ne provatures, i així devia ser conegut per Perucho i Lucienne, ja que ella hi fa referència.

¹⁰⁷⁶ El cineasta Fernando Gutiérrez Mantilla, promotor en 1936 de la productora-distribuidora del PCE Cooperativa Obrera Cinematogràfica, prompte neutralitzada per la potencialitat de Film Popular. Mantilla participà, amb Carlos Velo, com a codirector i guionista en els documentals *Almadrabas* (1935), *Finis terrae –Galicia* (1936), i només ell en *La ciudad i el campo* (1935), *Julio de 1936* (1936), *¡Pasaremos!* (1936) i *Por la unidad hacia la victoria* (1937). Va anar a Mèxic en el *Sinaia*, en què també viatjaven Pedro Garfias, Tomás Segovia, Ramon Xirau, José Gaos, Eduard Nicol, Adolfo Sánchez Vázquez, Julio Mayo, Manuel Andújar, Benjamín Jarnés, etc.

los puedo enumerar todos, porque no cabrían. Entre los demás: Tubán, Culebra,¹⁰⁷⁷ Felipe Bargán, etc.

Para hablar de otra cosa, vuelvo a tu carta. Me alegro muchísimo de las buenas noticias que en ella me das. El hecho de tener inmediatamente resuelta la cuestión material es para ti una gran cosa y debe animarte en poner todo tu esfuerzo en salir adelante. No podré leer tus artículos porque Teresa se va para Cuba pasado mañana, la vi un momento ayer en la estación donde vino para despedirse de mí.¹⁰⁷⁸ Elena se va también con ella a México, en convalecencia de su operación. La vi también un momento en la legación, donde vino de visita. Está bien, pero muy cansada todavía y necesitando mucho reposo. Ya la verás antes que yo, porque no sé cuándo regresará. Por lo tanto, si puedes, no dejes de mandarme recortes de periódicos, que no necesito decirte cómo me interesa seguirte en todas las actitudes de tu vida. El artículo que me mandaste en tu última carta todavía no he acabado de traducirlo, de lo cual no te extrañarás, debido al jaleo en que estoy metida.¹⁰⁷⁹

Las palabras cruzadas son efectivamente un poco complicadas. En un rato que tuve libre en el campo de Barcarès¹⁰⁸⁰ me dediqué a resolverlo con la ayuda de [Emilio] Rodríguez Mata¹⁰⁸¹ (para líquidos) pero el resultado no es muy brillante. Lo más lamentable de todo es que nadie sabe quién es el cura revolucionario (que no es Hidalgo) ni los mexicanos mismos. Habíamos formado el propósito Mata [Emilio Rodríguez Mata] y yo de hacerte un rompecabezas de estos con el nombre de los amigos que salen en el *Sinaia*, pero el rato de ocio ha sido muy corto y no se ha repetido, de modo que la cosa ha quedado en el aire. Sin embargo, supongo que nos agradecerás la intención.¹⁰⁸²

Te mando la última carta recibida de tu hermana. Pienso enviarla a México en el próximo embarque, que será dentro de muy pocos días. Te aviso para que puedas preparar algo para recibirlas.¹⁰⁸³

Todavía me quedan muchas cosas que decirte, pero en este momento me vienen a buscar para ir a Port Vendres, desde donde sale el barco.

Esta carta te llegará antes que el barco, que tardará unos veinte días hasta Veracruz, pero los amigos te traerán noticias frescas mías. De salud, estoy muy bien, aguantando de modo irreprochable el trabajo enorme que tengo que realizar.

Muchos besos y abrazos, Lucienne

[hològrafa]

[Arxiu de la família Perucho]

¹⁰⁷⁷ El periodista Manuel Culebra Muñoz (La Carolina, 1913), president de la Juventud Radical Socialista de Màlaga i Madrid. Afiliat a la JSU, fou regidor de l'Ajuntament de Lleida. S'embarcà en el *Sinaia*.

¹⁰⁷⁸ Es tracta de la Gare de Lyon: "A la nit érem a la gare de Lió. *Paris-Lyon-Méditerranée*. Altra vegada vidres pintats de blau, als vagons." (Benguerel 2008: 320).

¹⁰⁷⁹ De les paraules de Lucienne deduïm que, dels dos, era ella qui més s'ocupava de traduir al francès.

¹⁰⁸⁰ Com explica Lucienne, els treballadors de la legació mexicana visitaven els camps de concentració de refugiats, com en aquest cas el de la platja de Barcarès, a uns 60 km al nord de Perpinyà.

¹⁰⁸¹ L'enginyer industrial Emilio Rodríguez Mata (Salamanca, 1903 - ?), que havia completat estudis en l'Institut Politècnic de Berlín, casat amb Aurora Arnáiz Amigo (Sestao, 1913 – Mèxic, 2009), la primera catedràtica de la història de Mèxic (de Teoría General del Estado).

¹⁰⁸² En aquest paràgraf Lucienne explica a Perucho que ella i Emilio Gutiérrez Mata (desconec què significa l'expressió "para líquidos"), s'han distret esbossant un encreuat perquè, en resoldre'l, Perucho encertara els noms de les persones conegudes que partien en el *Sinaia*, però que al final ho han deixat córrer. Hi introdueix una broma, en referir-se a un "cura revolucionario (que no es *hidalgo*)" –escriu en minúscula–, per tal com fou "el cura Hidalgo" –el mexicà Miguel Hidalgo Costilla– qui protagonitzà "el Grito de Dolores" el 16 de setembre de 1810, amb què començà l'alçament popular mexicà contra les autoritats colonials. Aquest detall indica que Lucienne tenia bones referències de la història de Mèxic.

¹⁰⁸³ Fa la impressió que, finalment, Lucienne haja consentit incloure la família de Perucho en el passatge del següent barco a Mèxic.

TIVOLI-HOTEL

BOULEVARD CLÉMENCEAU - PERPIGNAN

Téléphone 11-31

Perpignan, le 22 mayo 1939

Gérard PAPIOT
PROPRIÉTAIRE

CHAMBRES AVEC SALLE DE BAINS

BRASSERIE
SERVICE A LA CARTE

P. C. PERPIGNAN 16.194

Établissement entièrement neuf avec le tout dernier confort.

Miguelando Arturo,

Como lo preveía en mi carta anterior, estoy desde hace cerca de 15 días en Perpignan con los Gamboa trabajando en la preparación de la primera expedición en masa de refugiados españoles hacia México. El trabajo es algo de espanto, de día y de noche, en los campos de refugio pero estoy encantado porque me interesa extraordinariamente. Aquí he encontrado a muchos amigos y conocidos, muchos gratos y otros menos. Entre los amigos Carlos y Manuel Guerrero Rello, etc... los padres de Lucinda y su hermano y Álvaro Lluquendey salen también en él. A este último no lo he visto porque tiene que ir a París 2 días para llevar documentos al ministro y regresa al instante. Gracias a esto tengo un rato libre para poderle escribir. Ya te contarán los amigos lo que es este trabajo.

y porque no te he escrito todavía. Entre
los emigrantes: Víctor Colomer y Rodríguez
Sala, el "gran autor dramático" Mora,
el "mejor director de películas" Mantilla,
etc... No te los puedo enumerar todos, porque
no cabrían. Entre los demás: Tubau,
Lulebra, Felipe Barban, etc...

Para hablar de otra cosa, vuelvo a
tu carta. Me alegro muchísimo de las
buenas noticias que en ella me das.
El hecho de tener inmediatamente resuelta
la cuestión material es para ti una
gran cosa y debe animarte en poner todo
tu esfuerzo en salir adelante. No podré
leer tus artículos porque Teresa se va para
Puebla pasado mañana. La vi un momento
ayer en la estación donde vino para despedirse
de mí. Elena se va también con ella a
México, en convalecencia de su operación.
La vi también un momento en la estación
donde vino de visita. Está bien pero muy
cansada todavía y necesitando mucho
reposo. Ya la verás antes que yo, porque
no se cuenta regresará. Por lo tanto, si
puedes no dejes de mandarme recortes de
periódicos que no necesito decarte como
me interesa seguirte en todas las actividades
de tu vida. El artículo que me mandaste
en tu última carta todavía no lo acabé
de traducirlo, de lo cual no te extrañes
debe al papeo en que estoy metido.

Carta de Lucienne Gache a Artur Perucho [4]

Perpignan 29 mayo 1939

Mi querido Arturo:

Después de haberte escrito mi última carta he recibido la tuya, o sea, la segunda desde tu llegada a México.¹⁰⁸⁴ A pesar de que no sea ya tan optimista como la primera, me ha alegrado mucho su contenido y las noticias que me das.

Yo sigo en Perpiñán. No me acuerdo si mi última carta era antes o después de mi viaje a París, viaje cortísimo, ya que consiste en dos noches de tren y un día en París. Pero esto me permitió despedirme (por pura casualidad) de Teresa y Elena, que salían el día siguiente, la primera para Cuba y Elena para México.¹⁰⁸⁵ De modo que no tardarás mucho en verlas por allá. Me alegro mucho que sus respectivas familias sean tan simpáticas como ellas mismas. ¡Es tan bueno tener amigos de verdad!¹⁰⁸⁶

Hace unos días, salió de Cette el primer barco de refugiados a México. El espectáculo fue de los más emocionantes que jamás presencié. Estaba cansadísima porque pasamos toda la noche trabajando en el muelle del puerto para entregar la documentación a los 1.500 refugiados que embarcaban en el barco. Pero por la mañana, cuando ya fue terminando todo el trabajo, me quedé en el barco hasta el momento de la salida, despidiendo a todos los amigos –que son muchos– que se iban y tomando el sol y el aire porque hacía un día precioso. El día siguiente lo pasamos trabajando en Perpignan; pero los días siguientes, como faltaban pocos para reanudar el trabajo relativo a la segunda expedición, nos los dieron de vacaciones y nos hemos ido, yo y las dos compañeras que trabajan conmigo y una inglesita del Comité Británico,¹⁰⁸⁷ de lo más simpática que puedas imaginar, nos hemos ido a una playa cerca de aquí, Canet, donde nos hemos dado la vida padre, tiradas todo el día en la arena, tomando baños de sol, durmiendo y comiendo como salvajes.¹⁰⁸⁸ Claro que nos hacía mucha falta, porque hemos trabajado durante cerca de dos semanas de una forma indescriptible, sin tiempo para comer ni para dormir. Pregúntalo a los camaradas que nos han visto al pie del cañón. Si me vieras ahora no me conocerías, ¡estoy hecha una negra!

En el barco ha salido Rallo, pero los hermanos Giménez, Carlos y Manolo, se han quedado por culpa de la mujer de Manolo, que armó un lío con una carta fuera de propósito que escribió a Gamboa. Supongo que saldrán en el próximo, que será aproximadamente el 5 de junio.¹⁰⁸⁹ Voy a ver si puedo hacer que tu familia salga también en éste. Estoy

¹⁰⁸⁴ Per al nostre compte, la tercera carta que rebé de Perucho.

¹⁰⁸⁵ L'escrigué després del seu viatge a París, per tal com havia mencionat el que diu a continuació, que en l'estació es va trobar casualment amb Teresa Proenza i Elena Vázquez Gómez.

¹⁰⁸⁶ D'aquest comentari deduïm que Perucho, només arribar a Mèxic, es va posar en contacte de seguida amb les famílies d'Elena Vázquez Gómez i de Teresa Proenza.

¹⁰⁸⁷ El Comité Britànic d'ajuda als refugiats aportava fons per a cobrir el passatge a Mèxic dels espanyols, com s'indica en aquest telegrama que el secretari de Governació envià al president Cárdenas: "Legación México confirmó salida "Sinaia" veinticuatro mayo, aclarando que Comité Británico sólo cubrió una parte del costo embarcación, pagándose el resto a cuenta fondos españoles. Anuncia que documentación recibiremosla cinco presente mes... A bordo viene señora Sara Gamboa, comisionada para facilitar clasificación i preparar desembarque. Salúdolo respetuosamente. Secretario Ignacio García Téllez. (AGN, G 3, F. P., S. LC. Exp. 546.6/212)." (Carbó: 2001).

¹⁰⁸⁸ Canet és, de fet, la platja de Perpinyà, de la qual dista uns dotze quilòmetres.

¹⁰⁸⁹ El segon barco que es noliejà fou l'*Ipanema*, el qual salpà el 12 de juny de 1939 des de Pavillac (Burdeos) amb uns 900 refugiats a bord.

esperando que Gamboa regrese de París para hablar con él de esto. En cuanto se haya decidido algo, te avisaré enseguida.¹⁰⁹⁰

Me pides en tu última carta que te mande tus libros. Pero tenía la seguridad de que te los habías llevado tú, y como sólo había unos ejemplares, me parece que no tengo ninguno de ellos. De todos modos, cuando vaya a París lo miraré y, si tengo, te los mandaré.

Estoy siempre impaciente de recibir noticias tuyas y con deseos de que te vaya todo muy bien. Creo que de ti depende en parte y quisiera que no dejes de esforzarte en conseguirlo.

Muchos besos de Luci.

[hològrafa]

[Arxiu de la família Perucho]

¹⁰⁹⁰ Com sabem, la família de Perucho al final no va anar a Mèxic.

Carta d'Alfredo Perucho¹⁰⁹¹ a Lucienne Gache [1]

Albi, 5 de junio 1939

Apreciable Lucienne: Como quiera que hace tiempo que no sé nada de ti y con objeto que no lo tomes a olvido, te escribo estas cortas líneas por las cuales verás que aún existo.

A consecuencia de dormir en el suelo adquirí una nefritis y me evacuaron a un Hospital de Perpignan, y ahora estoy en esta Casa de Reposo de donde espero salir fuerte y en condiciones de continuar esta aventura que algún día ha de terminar.

Por familia he sabido que Arturo ha llegado ya a Méjico y mucho celebraré tengas noticias de haberse instalado.

Deseo que toda tu familia goce de perfecta salud y excuso decirte que lo mismo deseo para ti.

Con mis saludos para los tuyos recibe un abrazo de tu tío que te quiere

Alfredo

Hospital de Breuil
Albi (Tarn)

[hològrafa]
[Arxiu de Núria Llauradó Perucho]

¹⁰⁹¹ Alfredo Perucho Lloret era germà menor de Pasqual, el pare d'Artur, i estava a Perpinyà amb la cunyada i la neboda però, convalescent d'una malaltia, escriví a Lucienne des d'una casa de repòs d'Albi aquesta carta afectuosa en què li demana notícies del seu nebot Artur.

Carta de Julia Perucho a Lucienne Gache [1]

Mougins, 15 de junio 1939 ¹⁰⁹²

Querida Lucienne:

No me ha sido posible escribir antes porque hace un mes que estoy otra vez en el Hospital con la mamá enferma, que ha estado bastante más grave que las otras veces. Si el aviso para marchar tarda un poco, podremos salir bien porque ya está mucho mejor.

Estamos muy intrigados con lo que nos dice: que será posible que nos vea antes de nuestra subida [al barco], y espero que en su próxima me diga cómo será esto. ¹⁰⁹³

[hològrafa, incompleta]

[Arxiu de Núria Llauredó Perucho]

¹⁰⁹² Mougins, ciutat propera a Cannes, dista uns 450 km de Perpinyà. L'única explicació que trobe del fet que estiguen allà és que, a causa de persistència de la malaltia, la mare de Perucho fóra derivada a algun sanatori d'aquesta població dels Alps Marítims.

¹⁰⁹³ Com es desprén d'aquest comentari, Lucienne, a pesar que li venia a contracor, havia posat al corrent la cunyada sobre els preparatius del viatge d'elles a Mèxic que, finalment, no van realitzar pels problemes de salut de sa mare, indica Júlia Perucho en aquesta carta.

Carta de J. Roure-Torent a Artur Perucho i altres

Ciutat de Mèxic, 18 d'octubre de 1946

Distingit company:

D'acord amb la convocatòria que oportunament us trametèrem, el propassat dia 11 es celebrà la reunió d'escriptors catalans residents a Mèxic, amb assistència de la majoria dels companys, i es prengueren els següents acords:

Donar per constituïda la Secció de Mèxic del PEN CLUB CATALÀ;

Posar-se en contacte amb el Sr. J. M. Batista i Roca, resident a Londres, perquè ho comuniqui al PEN CLUB INTERNATIONAL, ens posi en comunicació amb els companys residents a Catalunya i ens serveixi d'enllaç entre les diverses Seccions del PEN CLUB CATALÀ.

Elecció del Consell Directiu de la Secció, que restà constituït així: Pere Bosch-Gimpera, president; ¹⁰⁹⁴ J. Roure-Torent, secretari; ¹⁰⁹⁵ Agustí Bartra, vocal; ¹⁰⁹⁶ J. Navarro-Costabella, vocal; Eduard Nicol, vocal.

Aprovació d'un missatge de solidaritat als escriptors que es troben a Catalunya, el qual signaren els assistents a l'acte i es passà a la signatura dels que s'hi adheriren;

Assignar una quota provisional de \$ 2,00 M.N. mensual als socis. Comunicar els acords als qui no hi assistiren i demanar llur adhesió.

En espera que podrem comptar-vos entre nosaltres i que ens trametreu la vostra adhesió, s'ofereix atentament a les vostres ordres. J. Roure-Torent, secretari.

Lletra tramesa a:

Antoni Mª Sbert, Jaume Terrades, ¹⁰⁹⁷ Pere Matalonga, ¹⁰⁹⁸ Jordi Arquer, ¹⁰⁹⁹ Artur Perucho, L. Ferran de Pol.
¹¹⁰⁰

[mecanografiada]

¹⁰⁹⁴ Pere Bosch Gimpera (Barcelona, 1891 – Mèxic, 1974). Catedràtic d'Història antiga i medieval de la Universitat de Barcelona (1916), creà i dirigí el Servei d'investigacions arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans (1915). Fou el primer rector de la Universitat Autònoma (1933-39). Membre d'Acció Catalana i conseller de justícia del govern de la Generalitat de Catalunya (1937-39), s'exilià primer a la Gran Bretanya, on professà a la Universitat d'Oxford, i després a Panamà i Colòmbia, fins que el 1941 s'establí a Mèxic, on fou professor de la UNAM.

¹⁰⁹⁵ Josep Roure-Torent (Barcelona, 1902 – Mèxic, 1955), afiliat al PSUC, fou un dels promotors de l'Agrupació d'Escriptors Catalans i dirigí el setmanari *Meridià*, continuador de *Mirador*. Exiliat a França, el 1942 embarcà cap a Mèxic, on fou un remarcable col·laborador de nombroses revistes catalanes i promotor de la Secció de Mèxic del PEN CLUB CATALÀ.

¹⁰⁹⁶ Agustí Bartra (Barcelona, 1908 – Terrassa, 1982), poeta i dramaturg. El 1940, amb la seua esposa, Anna Murià, s'exilià a la República Dominicana, passà més tard a Cuba i a Mèxic. Després d'una estada a Nova York, el 1950 s'establí definitivament a Mèxic, fins que el 1970 tornà a Catalunya.

¹⁰⁹⁷ El músic Jaume Terrades va publicar a l'exili *Músiques d'oboè* (Edicions Club del Libre Català. México, DF 1946, 146 pàgines), primer volum d'una col·lecció de llibres musicals, amb un pròleg de Josep Carner.

¹⁰⁹⁸ Pere Matalonga i Montoto (Calella, 1907 – Mèxic, 1947). Periodista, fou redactor de *La Rambla* (1936-38). Membre del PSUC, després de la guerra s'exilià a França i posteriorment a Mèxic, on dirigí *Nova Era*, òrgan del Partit Socialista Català, *Confidencias* i *Full Català*, que creà amb Josep Carner.

¹⁰⁹⁹ Jordi Arquer i Saltor (Barcelona, 1907 – Perpinyà, 1981). Escriptor i polític. Dirigent del Bloc Obrer i Camperol (BOC) i militant del POUM, en la guerra civil fou un dels organitzadors i caps de la columna del POUM que operà al front d'Aragó. Col·laborà en diversos periòdics i fou traductor, prologuista o anotador d'unes quantes obres de caràcter marxista. S'exilià a Mèxic i a França, on formà part activa del Moviment Socialista.

¹¹⁰⁰ Lluís Ferran de Pol (Arenys de Mar, 1911 – Hospitalet de Llobregat, 1995). Advocat i escriptor. Després de la guerra civil s'exilià a França i a Mèxic, on col·laborà sobretot en el diari *Excelsior*, *Full Català* i *Quaderns de l'Exili*, i s'ocupà de la crítica d'art en *El Nacional* (1941-1944).

[BIBLIOTECA DE CATALUNYA, Arxiu J. Roure-Torent]

Carta¹¹⁰¹ **de Vicenç Riera Llorca**
[Edicions Catalònia, *La Nostra Revista*]
a Francesc Almela i Vives

Mèxic, 30 d'octubre de 1950

Distingit senyor i amic:

Abans que cap altra cosa, permeteu-me que us felicite pels vostres èxits en el vostre retorn a les lletres valencianes. Amics de València¹¹⁰² ens han vingut informant darrerament de les vostres activitats, que ací seguim amb interès i sobre les quals hem publicat algunes notes a *LNR* [*La Nostra Revista*].¹¹⁰³ Dies enrera us vaig enviar un exemplar del nostre darrer número, on publicàvem unes ratlles sobre vós, amb una caricatura vostra que ens va enviar un amic de València. Esperem que arribarà aviat a les vostres mans. Acolliu-lo com un petit testimoni de la nostra simpatia. L'amic Àlvar Pasqual¹¹⁰⁴ ens ha de donar una conferència sobre Catí i ens ha encarregat que us demanéssim si li podríeu enviar el llibre de Guinot.¹¹⁰⁵ Si el teniu ¿voldríeu enviar-lo a nom d'Avel·lí Artís, gerent de la CIDE,¹¹⁰⁶ a Insurgentes 70, d'aquesta ciutat? I digueu com es pot fer el pagament, que es farà de seguida en la forma que vós indiqueu. L'amic Perucho demanava dies enrera la vostra adreça i manifestava interès d'escriure-us. Suposo que ja ho deu haver fet.¹¹⁰⁷ Àlvar Pasqual, al mateix temps que ens encarregava que us demanéssim el llibre,

¹¹⁰¹ Si bé en la carta no figura el nom del destinatari, sí que està escrit, com és natural, en el sobre que la contenia, enviat a la *Librería Valenciana* del carrer de les Comèdies, propietat d'Almela.

¹¹⁰² Les vagues expressions "Amics de València" i "un amic de València" expressen la cautela amb què calia obrar per a evitar possibles represàlies en cas que la carta arribara a mans de la policia.

¹¹⁰³ *La Nostra Revista* fou una publicació mensual de caràcter polític i cultural editada a Mèxic en català entre els anys 1946 i 1954. Fundada i dirigida per Avel·lí Artís i Balaguer, el secretari fou Vicenç Riera Llorca.

¹¹⁰⁴ Àlvar Pascual-Leone i Forner (Vinaròs, 1896 – Mèxic, 1965). Jurista, polític i escriptor. De jove s'afilià al PURA de Blasco Ibàñez, col·laborà en *El Pueblo* i fou president (1918) de la Joventut Nacionalista Republicana –grup polític format el 1915 que intentà infructuosament la reconversió del blasquisme en un partit favorable al valencianisme–. Regidor anys més tard de l'ajuntament de València (1931), fou membre de la comissió redactora de l'avantprojecte de l'Estatut d'Autonomia. Diputat a corts com a membre d'Acció Republicana i, després, d'Izquierda Republicana, durant la guerra civil fou director general d'administració local i magistrat del tribunal suprem. Es casà amb Ascensión Chirivella Marín (València, 1893 – 1980) la primera llicenciada en Dret que va poder col·legiar-se a Espanya per a exercir com a advocada. El 1939 s'exilià a Mèxic, on fou conseller jurídic de l'Instituto Mexicano de Seguridad Social.

¹¹⁰⁵ L'autor de la monografia a què es refereix Riera-Llorca no fou el prohoms castellanenc [Salvador] Guinot, sinó un altre il·lustre paisà seu, Ricard Carreras Balado (Castelló, 1866 – 1929), format en les universitats de Barcelona, Saragossa i Madrid –en aquesta última, amb Marcelino Menéndez i Pelayo–. Carreras fundà el setmanari satíric *Don Cristobal* (1877) i la revista *Ayer i hoy*, i fou el primer director del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (1920) i del diari *La Tribuna*. Com a conseqüència del projecte de divulgar i posar en valor el patrimoni de les terres castellanenques, el novembre de 1928 Àngel Sánchez Gozalbo i Ricard Carreras van visitar la població de Catí. El llibre en qüestió fou el primer que publicà la Societat Castellonenca de Cultura dins de la col·lecció *Arte e Historia* en 1928.

¹¹⁰⁶ La llibreria i editorial CIDE la va fundar l'any 1949 a Mèxic Avel·lí Artís i Balaguer (Vilafranca del Penedès, 1881 – Mèxic, 1954), el qual també va publicar la Col·lecció Catalònia (1944-1953) i *La Nostra Revista*.

¹¹⁰⁷ En la correspondència que s'ha conservat d'Almela no figura cap carta de Perucho enviada des de Mèxic.

ens donava records molts afectuosos per a vós. Em podríeu enviar la publicitat que feu de la vostra llibreria, com la que vaig veure en un número de *Glorieta*?¹¹⁰⁸ Gràcies.

Espero que acollireu amb cordialitat el nostre interès. I us prego que per a qualsevol cosa que necessiteu de Mèxic i que estigui al nostre abast, disposeu de nosaltres; ens teniu a les vostres ordres.

Afectuosament,

(signat)¹¹⁰⁹

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons Almela i Vives, 1350]

¹¹⁰⁸ Riera-Llorca es refereix al full volant de quatre pàgines que, amb aquest títol, es publicà des de gener de 1950 fins a 1955 com a complement del quadern *València Atracción* –revista del Fomento del Turismo de València–. En l'última pàgina “proporcionaba una relación de obras de la Librería Valenciana que se ponían en conocimiento del público para su posible adquisición. (...) A lo largo de ellas se observa el pulso literario de la ciudad”. (Codina Bas 2008: 86)

¹¹⁰⁹ Almela no va respondre directament a la sol·licitud de Riera Llorca, segurament per prevenció al fet de mantindre correspondència amb exiliats, ja que havia sigut víctima d'expedients de depuració política que li van comportar, fins i tot, la suspensió com a funcionari municipal. La resposta, anònima, que va enviar a Riera Llorca està plantejada com si l'haguera redactada un col·laborador seu per encàrrec d'ell, i se'n va fer còpia:

“El senyor a qui vareu demanar el llibre sobre Catí [és a dir, el mateix Almela], em prega de dir-vos que l'excuseu per no contestar-vos directament.

Aquella obra no us la pot remetre per ésser exhaurida fa temps i no sortir al mercat sinó de tard en tard.

També m'ha dit que us agràcia la publicació de la nota sobre el seu llibre i que ha tingut molt de plaer enviant al vostre nom un exemplar del mateix per si creieu oportú parlar-ne a *L. N. R.*, [així com] un butlletí bibliogràfic amb noves literàries i algun altre imprés.

M'ha dit igualment que estima els records d'Àlvar i d'Artur, el primer nat al mateix poble i el segon condeixeble de l'Institut. No ha tingut carta d'Artur, la qual serà molt ben rebuda.

Els escriptors valencians Francesc Almela i Vives i Antoni Igual Úbeda van a publicar un volum extens i amb moltes il·lustracions sobre l'arquitecte Manuel Tolsà, autor de l'estàtua de Carles IV (*El Caballito*) que hi ha a Mèxic. Tolsà, com sabeu, era valencià. Curaré d'enviar-vos un exemplar de l'obra perquè potser convingui parlar-ne d'alguns aspectes a *LNR*..”

Carta de Alfonso Reyes a Arturo Perucho [1]

México, D.F., 29 de marzo de 1952

Sr. Don Arturo Perucho
C/c. El Nacional
Ignacio Mariscal 25
México, D. F.

Mi querido amigo:

Me pone usted entre los cuernos de la más espantosa aporía que pudiese soñar Zenón: nada le cuesta a mi modestia declarar que usted se equivoca en todos los generosos elogios que me dedica (Suplemento de *El Nacional*, 30 de marzo de 1952). Pero ¿cómo conciliar esto con la estimación altísima que me merece su juicio? Yo creo que estamos ante un fenómeno parecido al de la mística: *credo quia absurdum*.¹¹¹⁰ Dejémoslo así. Traslado la especie de la inteligencia a la emoción y, lleno de emoción y de gratitud, le mando un estrecho abrazo.¹¹¹¹

Alfonso Reyes.
Av. Industria 122,
México 11, D.F.

AR/jat.

[mecanografiada]
[Arxiu de la família Perucho]

¹¹¹⁰ Paràfrasi d'una sentència de l'obra de l'apologeta Tertulià (s. II) en *De Carne Christi*.

¹¹¹¹ Amb una prosa ampul·losa, Alfonso Reyes agraeix a Perucho l'elogiosa resenya que li ha dedicat en la "Revista Mexicana de Cultura", el suplement cultural d'*El Nacional* a què fa referència, i que lamentablement no hem pogut consultar. Altrament, hi ha una confusió entre la data de la carta i la del suplement d'*El Nacional*.

Carta de Vicente Llorens Castillo a Max Aub [1]

PRINCETON UNIVERSITY
PRINCETON NEW JERSEY
Department of Modern Languages and Literature

20 de novembre de 1954

Querido amigo Max:

Te agradezco mucho los envíos que me has ido haciendo de tus obras. Sólo ahora puedo corresponder modestamente a tu atención. El otro día encargué al Colegio de México que te remitieran el libro que acaban de publicarme.¹¹¹²

Quizá sepas ya por algún amigo común las dolorosas circunstancias de mi vida en estos últimos años. Mi constante depresión de ánimo es lo que me ha impedido casi siempre volver a entablar relación, al cabo de los años, con viejos amigos como tú.

De mi destino profesional, que es el que menos me importa, no puedo quejarme; del otro... No pocas veces envidio la suerte final de [Ramón] Iglesia [Parga]¹¹¹³ y de [Eugenio] Ímaz [Echeverría],¹¹¹⁴ compañeros míos universitarios. ¡Qué lejos estábamos de pensar, allá en la última etapa de García Prieto¹¹¹⁵ –por quien siento creciente admiración a través del tiempo y la distancia–, que nuestra promoción académica iba a acabar donde ha acabado: en un escalafón a extinguir –esto es el destierro– o extinguido antes de tiempo!

Te agradeceré unas letras de vez en cuando; aunque tardío, no soy mal corresponsal. En Puerto Rico [José] Medina [Echavarría]¹¹¹⁶ y yo te recordábamos con frecuencia. Aquí no tengo con quien recordarte. Desde la jubilación de [Américo] Castro, que ahora está dándole al Barroco en el paisaje menos barroco del mundo, los olivos y cipreses de Fiesole cantados por Papini,¹¹¹⁷ no hay más español que yo en el pueblo. De tarde en tarde pasa a

¹¹¹² Es tracta del seu estudi *Liberales i romàntics. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*, publicat pel Colegio de México (1954), la publicació del qual va suposar “La consagración académica de Vicente Llorens como un investigador muy cualificado i de primer orden”. (Aznar 2006: 13).

¹¹¹³ Ramón Iglesia Parga (Santiago de Compostela, 1905 – Madison Wisconsin, 1948). Historiador i traductor. Llicenciat en Història per la Universitat de Madrid, fou lector d’espanyol en la Universidad de Gotemburg (1928), des d’on col·laborà en *La Gaceta Literaria*. Casat amb l’antropòloga Raquel Lesteiro i exiliat a Mèxic després de la guerra civil, es va encarregar la càtedra d’Historiografia del Centro de Estudios Históricos de El Colegio de México. Posteriorment es va traslladar als Estats Units on va ser professor de la Universitat de Califòrnia-Illinois, on va morir en plena joventut, circumstància a què al·ludeix Llorens.

¹¹¹⁴ Eugenio Ímaz Echeverría (Sant Sebastià, 1900 – Veracruz, 1951). Filòsof i traductor basc. Llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres per la Universitat Central de Madrid, va ser lector d’algunes universitats d’Alemanya. Col·laborà en *Revista de Occidente*, *Cruz y Raya*, etc. Després de la guerra civil es va exiliar a Mèxic, on va participar en la constitució de la Junta de Cultura Española, de la que fou secretari, sota la direcció de José Bergamín. Va ser professor de la Universidad Central de Venezuela (1948) i de la UNAM, també va treballar en el Fondo de Cultura Económica i va participar en *España Peregrina* (1940) i *Romance* (1940-1941).

¹¹¹⁵ Llorens es refereix al període de l’últim govern constitucional de la Restauració, anterior a la dictadura de Primo de Rivera, presidit per Manuel García Prieto (del 7 de desembre de 1922 a l’1 de setembre de 1923).

¹¹¹⁶ José Medina Echavarría (Castelló de la Plana, 1903 – Santiago de Xile, 1977). Va cursar el batxillerat en l’Institut Lluís Vives de València i Dret en les universitats de València i Múrcia, de la que més tard va ser catedràtic de Filosofia del Dret, així com oficial lletrat del Congrés dels Diputats. Exiliat a Puerto Rico, Mèxic, Colòmbia, i Xile, va ser professor en diferents institucions acadèmiques com la UNAM, El Colegio de México i les universitats de Puerto Rico i Xile.

¹¹¹⁷ Américo Castro fou professor de Literatura Espanyola de la Universitat de Princeton durant més de vint anys. El 1954 se li adjudicà una beca Guggenheim per a estudiar el Barroc a Itàlia: “Mi situación es ésta: me

verme algún viejo amigo como [José F.] Montesinos ¹¹¹⁸ o [Jorge] Guillén. ¹¹¹⁹ En Nueva York, adonde tengo que ir los sábados para ganarme el sustento, he visto a alguna gente conocida. Pero mi soledad es muy dura, sobre todo en mi casa, de la que no salgo más que a mi trabajo, al cuidado siempre de mi mujer, muda y paralítica antes de llegar a la vejez. ¹¹²⁰

Desde que se fue a Chile no he vuelto a saber de [José] Medina [Echavarría], tan constante en su correspondencia mientras estuvo en Puerto Rico.

No hace mucho me enteré de que Arturo Perucho había muerto en la Argentina. ¹¹²¹ ¿Es cierto? Yo lo hacía en México, donde debió residir bastantes años.

Escribe. Un cordial abrazo de
V. Llorens

Mi dirección:
64 College Road
Princeton, N.J.

[hològrafa]
[Fundación Max Aub]

habían ofrecido dar dos cursos en NY University el próximo otoño, i antes me habían escrito de Seattle, Washington. A todos dije que no por estar deseando consagrarme exclusivamente a la redacción de mi nueva obra sobre «La crisis de la conciencia europea en el siglo XVI i el problema del Barroco». Me han concedido una beca Guggenheim para ir a Europa o para trabajar sobre ese asunto donde y como convenga màs a mis investigaciones.” A Fiesole (Florència) Castro vivia en la Piazza Mino 28, i tenia previst quedar-se fins a l’11 d’abril de 1955, però sofrí una operació a París el gener d’aquell mateix any i Carmen, l’esposa, tingué un accident domèstic greu, per la qual cosa es van quedar més temps a Europa. (Marino 1989: 136).

Llorens cita l’escriptor florentí Giovanni Papini per tal com aquest, en la seua obra, es referí de tant en tant al paisatge de la veïna població de Fiesole, com ara: “Campagna toscana magra ed asciutta, fatta di pietra serena e di pietra forte, di fiori onesti e popolani, di cipressi risoluti, di quercioli e di pruni senza moine.” (*Un uomo finito*, 1913, ed. 1925, p. 43)

¹¹¹⁸ José Fernández-Montesinos Lustau (Granada, 1897 – Berkeley, 1972), professor de Literatura Espanyola i crític literari. Llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universidad de Granada, fou deixeble d’Américo Castro en el Centro de Estudios Históricos, lector en diverses universitats i professor en la de Berkeley (1946-1972). Abans de la guerra civil col·laborà assíduament en la *Revista de Filología Hispánica* i en la *Nueva Revista de Filología Hispánica*.

¹¹¹⁹ Jorge Guillén Álvarez (Valladolid, 1893 – Màlaga, 1984). Poeta. Es va llicenciar en Filosofia i Lletres en la Universidad Central de Madrid, on es va doctorar (1924). Va ser catedràtic de Literatura espanyola en les universitats de Múrcia (1925) i Sevilla (1928). Després de la guerra civil es va exiliar als Estats Units, on va ser professor de Literatura en el Wellesley College de Massachussets.

¹¹²⁰ Llorens fa referència al seu estat d’ànim a causa de la greu malaltia degenerativa que sofria la seua esposa, Lucía Chiarlo, amb la qual s’havia casat el 1936, i que s’agreuà durant la seua estada a Princeton (1949-1956): “La llegada a Princeton coincide con un recrudecimiento de la enfermedad de su esposa, que trastorna su plan de trabajo, obligado a atenderla personalmente.” (Ranch Sales & Alonso 1998:485).

¹¹²¹ Aquesta suposició, completament inverosímil, indica com estaven de desinformat i desconectats entre si els vells amics exiliats.

Carta de Max Aub a Vicente Llorens Castillo [2]

Max Aub
Euclides 5
Col. Nueva Anzures

México, D.F., 2 de diciembre de 1954

Sr. Vicente Llorens
64 College Road
Princeton, N.J.

Querido Vicente:

Como comprenderás, tenía desde su aparición tu excelente libro, entre otras razones por ser tan próximo, en cuanto al tema, al de mi *Antología de la Prosa del XIX*, que no sé si conozcas.¹¹²²

Hace tiempo que sé de las tristes circunstancias de tu vida y, por eso mismo, no me atrevo a referirme a ellas. Todas las referencias a Ramón [Iglesia Parga] y a Eugenio [Ímaz Echeverría], me parecen absurdas: ninguno de ellos tenía tanto dolor que compartir como tú. A todos nos llegará y en el destierro, como al pobre Juan Chabás.¹¹²³ Mientras tanto, deja rastro.

Según me dice [José] Medina [Echavarría], piensa venir a pasar las vacaciones a fines de este mes, aquí. Le diré que te escriba.

Me escribió un joven Rust de Sweet Briar College, pidiéndome los enésimos datos para la enésima tesis. Ya me cansé de enviar un coreograma y unas declaraciones que hice hace un par de años, cuando empezó el deshielo de la gloria y, si tengo ganas, aprovechando las vacaciones, progeneraré otras. Te lo digo porque en su carta me dice que le aseguras que yo era una buena persona.

La noticia referente a Perucho es completamente falsa: está aquí, hablé con él por teléfono esta mañana, le dí cuenta de tu pregunta y quedó en escribirte. No ha cambiado nada.¹¹²⁴

Escribe y una abrazo de

MA/aw.

[mecanografiada, s/f, còpia en paper carbó de l'original]
[Fundación Max Aub]

¹¹²² Es refereix a la seua *Antología de la Prosa del siglo XIX* (1952, México, Antigua Librería Robredo).

¹¹²³ Juan Chabás Martí (Dénia, 1900 – l'Havana, 1954). Periodista, escriptor i professor. Llicenciat en Dret i doctorat en Filosofia i Lletres per la Universidad Central de Madrid, amplià estudis a la Universitat de Gènova. Fou membre d'Izquierda Republicana i posteriorment del Partit Comunista. En l'exili, després de passar per la República Dominicana i Venezuela, s'instal·là definitivament a Cuba, on fou professor de la Universidad de Oriente.

¹¹²⁴ Aquest comentari ("No ha cambiado nada") es refereix, naturalment, al fet que, en l'exili, i a pesar del cúmul de calamitats per les que va haver de passar, Perucho conservava un esperit optimista i un caràcter alegre i emprendedor, com també el presentà Otaola en *La librería de Arana*.

Carta de Arturo Perucho a Vicente Llorens Castillo [1]

MIRADOR

Revista de Información Bibliográfica

APDO. POSTAL 28568 MÉXICO 17, D. F.

México, D.F., 16 de octubre de 1955

Querido Vicente:¹¹²⁵

Una casualidad ha hecho que vuelva a encontrar tu pista al cabo de quince años largos. Hace ocho o nueve me dijeron que estabas en la Universidad de Santo Domingo y te escribí. Como no recibí respuesta, imaginé que ya no estabas allí o que no habías estado nunca. Todo contribuyó a prolongar nuestra incomunicación, incluso un error del Fondo de Cultura Económica, que olvidó enviarme tu libro editado por el Colegio de México, el cual me hubiera dado una pista segura. Afortunadamente, coincidí con Esplá¹¹²⁶ en un banquete, y él me dijo que estabas en Princeton. Te escribo, pues, en cuanto dispongo de un poco de quietud... y de ambas manos, pues me he pasado un mes sin disponer de ellas por culpa de una aparatosa caída, que por poco me deja manco.

Llegué a México antes que el grueso de la emigración republicana, exactamente el 21 de abril de 1939. Lucienne se quedó en París y se reunió conmigo unos meses más tarde, cuando yo hube organizado un poco mi vida aquí. Ojalá no hubiera venido, porque murió el 40, de infección puerperal, dieciocho días después de haber nacido nuestro hijo. Su muerte me hundió moralmente. Además, el pequeño hubo de criarse con un matrimonio amigo, que prácticamente lo ha hecho suyo; como ellos son cubanos y viajan bastante, me paso largas temporadas sin ver a Max. Un desastre sobre otro, en fin de cuentas. Pero el muchacho vive, ha crecido y es ya un hombrecito. Solo a mi lado, quién sabe si yo hubiera logrado sacarlo adelante. Lo intenté en los días siguientes a la muerte de Lucienne y hube de renunciar.

Salido de aquella pesadilla y restañadas poco a poco las heridas, ví que aún había sol en las bardas¹¹²⁷ y me casé de nuevo, con tan buen tino como la vez anterior. Todo ha ido bien en mi vida privada. Mi mujer es excelente; su único defecto es tener bastantes años menos que yo. ¿O acaso el defecto será mío? Aunque, en todo caso, habría que llamarle exceso y no defecto, porque yo voy por los cincuenta y tres... Bien: lo importante es que soy feliz y que veo crecer a cuatro hijas, una morena como su madre, y tres rubias como si fueran suecas. He aquí la retahíla de sus nombres: Alejandrina, Angelita, Catalina y Eréndira. He cumplido, pues, mi deber; si bien no he plantado ningún árbol desde que era chico y pasaba

¹¹²⁵ Observeu que, en l'exili, els dos amics, valencianoparlants, s'escriuen en castellà.

¹¹²⁶ Carlos Esplá Rizo (Alacant, 1895 – Mèxic, 1971). Polític, periodista i escriptor amic de Perucho. Membre del PURA, formà part de la plantilla d'*El Pueblo*. Durant la dictadura de Primo de Rivera s'exilià a París, on fou corresponsal d'*El Liberal*, *Heraldo* i *El Sol*. El 1929 participà amb Sánchez Guerra en el complot que contra la dictadura es dugué a terme a València i publicà *Unamuno*, *Blasco Ibàñez* i *Sánchez Guerra en París* (1940). Durant la República fou ministre de Propaganda en el segon govern de Largo Caballero. El 1939 s'exilià a França, Argentina i Mèxic, on fou secretari de la JARE i col·laborà en *La Nostra Revista*.

¹¹²⁷ Perucho fa una citació graciosa d'*El Quijote*: “—Aún hay sol en las bardas—dijo don Quijote—, i mientras más fuere entrando en edad Sancho, con la experiencia que dan los años, estará más idóneo i más hábil para ser gobernador que no está agora.” (*El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*, cap. III, 1605).

los veranos en Burriana,¹¹²⁸ he escrito, en cambio, varios miles de artículos, cuentos y otras cosas, igualmente superfluas, de las que, por fortuna, el público no hace caso ninguno.¹¹²⁹ (De mis cuatro libros “de allá”, ni me acuerdo; pertenecen a otra etapa de mi vida, como si los hubiera escrito antes de pasar las primeras viruelas).¹¹³⁰

Tengo un trabajo de publicidad cinematográfica, que me permite ir tirando; lo completo con unas cuantas colaboraciones fijas y con algunas aleatorias.¹¹³¹ He formado una buena biblioteca, en la cual hay unas cuantas estanterías sobre historia, literatura y temas diversos de México. Toco la guitarra. Hago fotografías. Y veo pasar los días, contento y dichoso, que es lo más que, a estas alturas, puedo pedirle a la vida. Inicié la publicación de una revista bibliográfica, que tuvo mucha aceptación; pero el editor, Juan Grijalbo, entreverado de aragonés y de catalán, hizo un viaje por Europa y eso retrasó la salida del segundo número más de lo debido. Si el hombre no se enfía, seguiremos publicando *Mirador*, pues tengo material preparado, lo menos para otros dos números.

Con más de un año de retraso, el Fondo me envió tu libro¹¹³² hace un par de semanas. Lo estoy acabando de leer. Es magnífico. ¿Has podido encontrar en los Estados Unidos el material necesario, o pudiste salvarlo de nuestro desastre?

Tengo tantas cosas que contarte... Pero el tiempo apremia y, además, necesito saber, antes, si has recibido esta carta. Espero, pues, a que me contestes. Estos dieciséis años de México han sido, para mí, una experiencia vital de valor inconcebible, no sólo por lo que me ha hecho aprender cuanto por lo que me ha hecho rectificar y olvidar.

He seguido con interés los trabajos de Spitzer, principalmente en la *Nueva Revista de Filología Hispánica*; de Auerbach me llegó un libro. Es una suerte que pudieran librarse a tiempo del salvajismo nazi.¹¹³³ ¿Sabes algo de nuestros amigos alemanes, particularmente Hanish y Mengel? Qué tiempos aquellos y qué alegre y libremente se vivía en Alemania!...

¿Cómo está Lucía? Si bien, como deseo, dale un abrazo de esos de gladiador. La he recordado mucho.

Un fuerte abrazo de tu amigo de siempre,
Perucho

¹¹²⁸ A Vicente Llorens, també valencià, no calia explicar-li on estava la població natal de Perucho on és probable que, després de traslladar-se la família a València quan ell tenia dotze anys, hi tornaren a passar algun estiu.

¹¹²⁹ Com sol passar en el cas dels periodistes i d'altres professionals amb vocació d'escriptors que s'han de guanyar la vida al marge de la creació literària, Perucho considera supèrflua la seua carrera com a periodista.

¹¹³⁰ Perucho transmet a Llorens el convenciment que la seua vida anterior a l'exili se la va deixar a Espanya i els llibres que allà va escriure formen part, fins i tot, del seu passat sepultat.

¹¹³¹ A més de les seccions fixes i dels articles esporàdics, Perucho es refereix a les crítiques de pel·lícules que publicava habitualment en la secció “Proyección de México” en la *Revista Mexicana de Cultura*, suplement dominical del diari *El Nacional*, i en altres semblants.

¹¹³² Com en el cas de la carta núm. 181, es tracta del llibre de Llorens *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*, publicat pel Colegio de México (1954).

¹¹³³ El professor Leo Spitzer (Viena, 1887 – Forte dei Marmi, 1960), alumne de doctorat de Meyer-Lübke, fou professor de la Universitat de Marburg (1925) i de la Universitat de Colònia (1930). Amb l'ascens al poder del nazisme, el 1933 va fugir d'Alemanya i, després de passar per la Universitat d'Istanbul, s'establí a Baltimore, on discurregué la resta de la seua vida acadèmica en la Universitat Johns Hopkins.

Per la seua part, Erich Auerbach (Berlín, 1892 – Wallingford, Connecticut, 1957), romanista alemany d'origen jueu, fou professor també de la Universitat de Marburg. Exiliat a causa del nazisme, va ser professor de la Universitat d'Istanbul, de la Universitat de Pennsilvània, de la de Yale i de l'Institute for Advanced Study (Princeton).

No me escribas al apartado, sino a mi casa (o “a la casa de usted”, como dicen los ceremoniosos mexicanos):

Mariano Azuela (antes Alamo) 228 depto. 1
México 4, DF.

[mecanografiada, firma hológrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons de Vicente Llorens Castillo]

MIRADOR

Revista de Información Bibliográfica

aparece una vez al mes MEXICO D.F.

Avul/1980

México, D.F., 18 de octubre de 1985

Querido Vicente: Una maravilla ha hecho que vuelva a encontrar tu pista al cabo de tantos años. Hace como un año me dirigieron que estaba en la Universidad de Santo Domingo y te escribí. Como no recibí respuesta, imaginé que ya no estaba allí, que no había estado nunca. Toda contribución a prolongar nuestra comunicación, incluso un error del Fondo de Cultura Económica, que olvidó enviarnos tu libro editado por el Colegio de México. Mi casa me habría dado una pista sobre el regalo. Afortunadamente, coincidí con él en un banquete y él me dijo que estaba en Princeton. Te escribo, pues, en cuanto dispongo de un poco de quietud... y de ambas manos, pues me ha pasado un año sin disponer de ellas por culpa de una aparatosa caída, que por poco me dejó manco.

Llegué a México antes que el grueso de la emigración republicana, exactamente el 11 de abril de 1934. Lucienne se quedó en París y se reunió conmigo unos meses más tarde, cuando ya había organizado un poco mi vida aquí. Ojalá no hubiera venido, porque murió el 40, de infección purpúrea, dieciocho días después de haber nacido nuestro hijo. Su muerte me humilló moralmente. Además, el pequeño hubo de crecer con un sentimiento maligno, que prontamente lo ha hecho mayor; como ellos son subanos y viajan bastante, no pudo hacer tampoco así ver a Max. Un desastre sobre otro, en fin de cuentas. Pero el muchacho vive, ha crecido y es ya un hombrecito. Sólo le quedaba saber si ya hubiera logrado escribir adelante. Lo intenté en los días siguientes a la muerte de Lucienne y tuve de renunciar.

Salido de aquella pesadilla y restañadas poco a poco las heridas, vi que aún había sol en las bardas y no caía de nuevo, con tan buen tino como la vez anterior. Todo ha ido bien en mi vida privada. Mi mujer es excelente; su único defecto es tener bastantes años menos que yo. Lo acaso el defecto será mio? Aunque, en todo caso habría que llamarle acaso y no defecto, porque ya voy por los cincuenta y tres... Biso: lo importante es que soy feliz y que veo crecer a cuatro hijas, una morena como su madre, y tres rubias como si fueran suecas. He aquí la relación de sus nombres: Alejandrina, Angelita, Catalina y Graciela. He cumplido, pues, mi deber; si bien no he plantado ningún árbol desde que era chico y pasaba los veranos en Burriana, he escrito, en cambio, muchos miles de artículos, cuentos y otras cosas igualmente superfluas, de las que, por fortuna, el público no hace caso ninguno. (De mis cuatro libros "de allá", no me acuerdo; pertenecen a otra etapa de mi vida, como si los hubiera escrito antes de pasar las primeras viruelas).

Tengo un trabajo de publicididad sinestotográfica, que me permite ir tirando; lo completo con unas cuantas colaboraciones fijas y con algunas aleatorias. He formado una buena biblioteca, en la cual hay unas cuantas estanterías sobre historia, literatura y temas diversos de México. Toco la guitarra. Hago fotografías. Y voy pasando los días, contento y dichoso, que es lo más que, a estas alturas, puedo pedirle a la vida. Inicié la publicación de una revista bibliográfica, que tuvo mucha aceptación; pero el editor, Juan Grijalbo, entorpecido de aragonesa y de catalán, hizo un viaje por Europa y eso retrasó la salida del segundo número más de lo debido. Si el hombre no se enfria, seguiremos publicando MIRADOR, pues tengo material preparado, lo menos para otros dos años.

Con más de un año de retraso, el Fondo me envió tu libro hace un par de semanas. Lo estoy acabando de leer. Es magnífico. ¿Has podido encontrar en los Estados Unidos el material necesario, o pudiste salvarlo de nuestro desastre?

Tengo tantas cosas que contarles... Pero el tiempo apremia y, además, necesito saber, antes, si han recibido esta carta. Espero, pues, a que me contesten. Estos discretos años de Máximo han sido, para mí, una experiencia vital de valor inasaciable, no sólo por lo que me ha hecho aprender cuanto por lo que me ha hecho rectificar y olvidar.

Me seguí con anterior los trabajos de Spitzer, principalmente en la
 Nueva Revista de Filología Hispánica, de Amsterdam me llegó un libro.
 de una obra que podían librarse a tiempo del salvaje nazismo. Es-
 ba alguna muestra: como algunas, pertenecientes a Jackson y Kargel.
 que tiempo aquellos y que al fin y al cabo se vivía en Alemania..
 como una luz. Si bien, como debo, hay un libro de una de las
 dadas, se ha recordado mucho.

Un fuerte abrazo de tu amigo de siempre

[illegible]

Para el estudio de la vida social y económica de la zona, se han realizado una serie de trabajos de campo, que han permitido conocer la situación actual de la zona y las necesidades de la población. Los resultados de estos trabajos se han resumido en el presente informe.

[illegible][illegible]

Carta de Alfonso Reyes a Arturo Perucho [2]

México, D.F., 11 de agosto de 1955

Sr. D. Arturo Perucho
Mariano Azuela, 228, depto. 1,
Col. Santa María,
México 4, D. F.

Mi muy recordado y fino amigo:

Mucho le agradezco su afectuosa carta del 8 de julio (¿no será del 8 de agosto?) que acaba de llegar a mis manos, así como el número 1º de su revista *Mirador*, a la que deseo larga y próspera vida. Gracias por la reproducción del artículo del Lic. Manuel Torre y por su amabilísimo comentario marginal. Gracias por su buena amistad y por su simpatía.

Dejando aparte lo que a mí se refiere y tanto me conmueve, su revista me parece muy rica en útiles informaciones. Lo que me importa ahora es que su salud se restablezca del todo ¹¹³⁴ y puede usted continuar su generosa labor. Por mi parte, mi salud anda dando trastazos. ¡Qué le vamos a hacer!

Las dos manos de su afectuoso y agradecido amigo

Alfonso Reyes.
Av. Gral. Benjamín Hill nº 122
México 11, D.F.

AR/ja.

[mecanografiada]
[Arxiu de la família Perucho]

¹¹³⁴ D'aquesta exhortació de Reyes es dedueix que Perucho ja començava a tindre problemes de salut pel mes d'agost de 1955.

Carta de María Teresa (*Nené*) Torres a Vicente Llorens Castillo [1]

México, 22 de mayo 1956

Sr. Llorens:

Tengo la pena de comunicarle que el día diez de mayo, minutos antes de las seis de la mañana, falleció mi esposo Arturo Perucho, víctima de una hipertensión maligna que en dos meses acabó con él a pesar de todos los esfuerzos que se hicieron para salvarlo.¹¹³⁵

Se fué cuando más feliz se sentía. Ud. lo sabe por la carta que le puso, fué todo un hombre hasta el último momento, su única angustia fué tener que dejarnos a sus hijas y a mí; su mayor tristeza, no haber escrito nada que valiera la pena; bueno, nada de lo que él hubiera querido hacer.

Las pequeñas no saben que su padre ha muerto, creen que está en España, curándose.

Escribanos ud. si alguna vez puede hacerlo, cuéntenos cosas de Arturo, mis hijas y yo se lo agradeceremos mucho.

Saludos a Lucía.

Gracias.

María Teresa Perucho (*Nené*)

Mariano Azuela 228-1

México 4, D. F.

[hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons de Vicente Llorens Castillo]

¹¹³⁵ La hipertensió maligna és una hipertensió arterial progressiva, caracteritzada per lesions arterials greus i, clínicament, per l'existència d'una pressió arterial molt alta, hemorràgies i exsudats retinians; comporta complicacions múltiples i sol resultar fatal.

Carta de Maria Teresa (Nené) Torres a Vicente Llorens Castillo [2]

México, D. F., 11 de Junio 1956

Sr. D. Vicente Llorens
Princeton, N. Y.

Muy estimado Vicente:

Deseando de todo corazón que al recibo de ésta su esposa se encuentre mejor de salud, le contesto su cariñosa carta, la cual está llena de bondad hacia Arturo y nosotras; no tiene ud. idea del bien que me ha hecho. Pues me demuestra que la fe y el cariño que mi marido sentía por ud. era muy justificado.

Me pregunta ud. por la situación en que quedamos y no me queda más remedio, ya que es ud. nuestro amigo, que contarle la verdad. Hemos quedado en una situación bastante apurada, debido a que lo único que poseíamos era el trabajo de Arturo.

De la obra literaria de Arturo, desgraciadamente, no tengo gran cosa que decirle, pues materialmente no le alcanzaba el tiempo para nada suyo, con tanto como tenía que trabajar para que fuéramos tirando. Escribió algunos cuentos, ensayos, novelas policíacas y su *Mirador*, el cual lo hacía íntegramente solo. Dejó muchos materiales con los que pensaba ponerse a trabajar este año; notas, apuntes, proyectos, etc. Su gran pena era morir sin dejar escrito nada de lo que él deseaba hacer.

La biblioteca es bastante grande y hay desde luego una gran parte es sobre literatura, historia de la literatura española, tesoro de la lengua castellana, literatura mexicana en el siglo XX, Quevedo obras completas, Shakespeare obras completas, Lope de Vega, Cervantes, Clásicos del siglo XX, obras completas Menéndez Pelayo, *Antología de poetas líricos castellanos*, *Historia de los heterodoxos españoles*, *Orígenes de la novela*, *Historia de las ideas estéticas de España*, *Estudios de crítica histórica y literaria*, etc.¹¹³⁶

Yo creo que sobre literatura es una de las bibliotecas particulares más completas, pues hay infinidad de cosas interesantísimas.

Sobre Historia de México también tenemos mucho, de poesía, arte y de todo lo que se necesita para conocer un país, y Arturo sabía más de mi patria que yo misma, Historia Universal, libros de arte, de cine, fotografía, revistas, boletines de archivos, colecciones de revistas que ya no se encuentran y muchísimas cosas más. De todo esto no tenemos catálogo; algunos de sus amigos me aconsejan que la venda y es porque unos están interesados, y como ven que no sé el valor de todo esto, tratan de aprovecharse. Ud. qué me aconseja? Anticipadamente le diré que tener que desprenderme de la biblioteca será para mí como volver a perder a Arturo.

¹¹³⁶ Peruchó tenia alguns llibres amb dedicatòries amicals i simpàtiques. Entre altres, d'Alfredo Cardona Peña ("A Arturo Peruchó, presidente de la simpatía española y, además, escritor y amigo.": *Recreo sobre las barbas*), Arrigo Cohen Anitúa, Efraín Huerta ("Para Arturo Peruchó, bravísimo genio maligno, pero amigo.": *La rosa primitiva*), Francisco Pina ("Para el notabilísimo escritor y periodista Arturo Peruchó, único hombre con el que he dormido en una noche de peligro... porque no había más que una cama y porque caían bombas alemanas.": *Charles Chaplin*), Juan Rejano, Mario Gill ("Para el compañero Arturo Peruchó, exiliado por los anarquistas de España.": *Sinarquismo*), Otto Mayer-Serra ("A mi buen amigo Arturo Peruchó [dedicatória impressa] quien, en estas páginas, encontrará mucho menos de lo que sabe sobre la materia.": *Breve diccionario de la música*), Guadalupe Amor i Simón Otaola ("A Nené Peruchó, homenaje a la dedicación periodística, el temple humano en momentos de excesivo rigor de la adversidad. Con la simpatía y admiración de Otaola. México DF, Julio de 1957": *El lugar ese...*).

No queriendo quitarle mas su tiempo, me despido de ud.

Nené

P. D.— Estoy tratando de ponerme a trabajar en algo que no me robe todo el tiempo, pues no quiero descuidar demasiado a las pequeñas. Entre los amigos y yo queremos conseguir becas para las 3 más pequeñas.¹¹³⁷

[hològrafa]

[BIBLIOTECA VALENCIANA, Fons de Vicente Llorens Castillo]

¹¹³⁷ Es refereix a beques per a seguir escolaritzades en el Colegio Madrid on, de fet, estudiaven.

Carta d'Alfonso Reyes a les filles d'Artur Perucho [1]

México, 19 de Julio de 1956

Para las hijas de D. Arturo Perucho
Mariano Azuela 228-1
México 4, D. F.

A Alejandrina, Angelita, Catalina y Eréndira; a las mayores, para desde ahora comunicarles mis sentimientos; a las menores, para cuando llegue el día oportuno.

Sabrán ustedes que su padre, el llorado amigo don Arturo Perucho, vino a la nueva España, como antes se llamó nuestro México, con el afán de buscar aquí una España nueva, ante la catástrofe de la República, que allá, en su patria de origen, dio al traste con las esperanzas de tantos buenos españoles.

Nunca fue extranjero en México ni nadie lo tuvo por tal. Traía consigo las credenciales de su simpatía y su hombría de bien, sus nada frecuentes prendas de talento y cultura. Darle la mano era siempre algo como una fiesta amistosa. Ser su amigo era un privilegio. Honrado y valiente, trabajó entre nosotros en la radio, en el periodismo, en las casas editoriales, y dondequiera que hay campo para las labores de la inteligencia, con una actividad sorprendente, hija de su resistencia natural (¡qué hombre de buena madera!) y también de ese implacable optimismo que las desgracias políticas no lograron nunca mermar y que es condición de los ánimos mejor templados y de las virtudes más acendradas. Pero su virtud no era esa virtud austera e inhumana que suele andar mezclada con el orgullo, sino una virtud sencilla y alegre, llena de buen humor y buen gusto, rasgos que lo acompañaron hasta sus últimos momentos. Merecía haber sido más feliz, haber disfrutado más años de su hogar y ver crecer y prosperar a su pequeña prole.

Que sirva de consuelo a sus hijas el saber que fue un hombre de talla superior, un luchador fiel a sus convicciones, un patriota sin miedo, un escritor de genialidad auténtica y verdadera vocación, un hombre franco y de buena compañía, un alma limpia, un amigo que no olvidaremos nunca sus amigos.

Lo es de ustedes, y muy cordialmente,
Alfonso Reyes

[mecanografiada]
[Arxiu de la família Perucho]

México, 19 de Julio de 1.956

Para las hijas de D. Arturo Perucho,
Mariano Azuela 228-1.

México 4, D. F.

A Alejandrina, Angelita, Catalina y Eréndira; a las mayores para desde ahora comunicarles mis sentimientos; a las menores, para cuando llegue el día oportuno:

Sabrán ustedes que su padre, el llorado amigo don Arturo Perucho, vino a la nueva España como antes se llamó nuestro México- con el afán de buscar aquí una España nueva, ante la catástrofe de la República, que allá, en su patria de origen dio al traste con las esperanzas de tantos buenos españoles.

Nunca fue extranjero en México ni nadie lo tuvo por tal. Traía consigo las credenciales de su simpatía y su hombría de bien, sus nada frecuentes prendas de talento y cultura. Darle la mano era siempre algo como una fiesta amistosa. Ser su amigo era un privilegio. Horado y valiente, trabajó entre nosotros, en (aaa) la radio, en el periodismo, en las casas editoriales y dondequiera que hay campo para las labores de la inteligencia, con una actividad sorprendente, hija de sus resistencias naturales (!que ombre de buena madera!) y también de ese implacable optimismo que las desgracias políticas no lograron nunca mermar y que es condición de los ánimos mejor templados y de las virtudes más acendradas. Pero su virtud no era esa virtud austera e inhumana que suele andar mezclada con el orgullo, sino una virtud sencilla y alegre, llena de buen humor y buen gusto, rasgos que lo acompañaron hasta sus últimos momentos. Merecía haber sido más feliz, haber disfrutado más años de su hogar y ver crecer y prosperar a su pequeña prole. Que sirva de consuelo a sus hijas el saber que fue un hombre de talla superior, un luchador fiel a sus convicciones, un patriota sin miedo, un escritor de genialidad auténtica y verdadera vocación, un hombre franco y de buena compañía, un alma limpia, un amigo que no olvidaremos nunca sus amigos.

Lo es de ustedes, y muy cordialmente

Alfonso Reyes.

Original de la carta de Alfonso Reyes a les filles d'Artur Perucho